This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

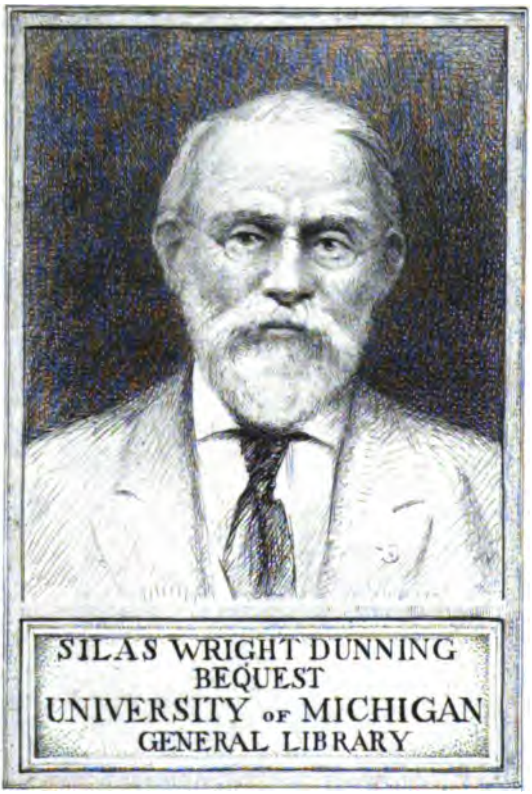

SILAS WRIGHT DUNNING
BEQUEST
UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
JAN LAICHTER.

Redaktor:
PROF. DR. T. G. MASARYK.

ROČNÍK X.

1903.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER NA KRÁL. VINOHRADECH.
TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE „U ŠTAJGRŮ".

Veškerá práva vyhrazena.

T24-6550

Obsah ročníku desátého.

A.

Články.

Strana

Svobodomyslní Čechové v Americe. Napsal T. G. Masaryk 1
Moderní tendence v chudinství. Kč. 8
Novější výzkumy z oboru bakteriologie. Napsal dr. Jan Axamit 14
K historii našeho politického programu. Napsal dr. Jul. Glücklich 21, 92, 182
Gerhart Hauptmann. Napsal R. M. Meyer 31, 99, 176, 260
Potřeba úpravy nalezinectví a sirotčenství. Napsal dr. Jan Dvořák 81, 169
Daň z práce. Napsal Prokop z Bohutína 86
Ke sporu o Kanta. 108, 190
K otázce učitelstva průmyslového. Napsal O. Wagner 112
Cecil Rhodes. Kč. 161
Bedřich Smetana v letech 1840—1847. Podává L. Dolenský . . . 241, 360
Zapálili křesťané Řím za císaře Nerona? Referuje J. Brtnický 247
Socialní poměry samosprávného pomocnictva. Uvažuje K. Harmach . . 252
Innsbrucká universita. Napsal M-lous 266
Vznik mythu o Leviatanovi. Napsal dr. Bedřich Hrozný 321, 407
Zemědělské clo v Německu a Švédsku. Přednáška A. Peschke-Köedta 330, 416
Shakespearův názor o geniovi v Hamletu. Z knihy der geniale Mensch od H. Türcka 338, 431, 509, 590
Rozhled církevním životem v roce 1902. Napsal T. G. Masaryk . 350, 440
K činnosti třetí třídy České Akademie. 394, 477
K otázce převzetí nalezenců. Napsal dr. Jan Dvořák 401, 517
Trusty. Napsal dr. Lev Winter 425, 503
K padesátým narozeninám Jar. Vrchlického. 473
Carský manifest. Napsal J. T. 481, 577
Rakousko-německé snahy o celní jednotu. Napsal Iv. Žmavc 489, 595, 688
Časové otázky hudební. Z přednášek dra H. Kretzschmara . . . 497, 585
K otázce a literatuře Macedonské, Starosrbské a Albánské. Napsal dr. Josef Karásek 561, 666, 751, 829, 899
Reforma středního školstva francouzského Napsal Fr. Krček 569
Archaeologie v dnešních Athenách. Napsal Em. Peroutka 641, 739
Zdraví českých tkalců. Napsal dr. Lad. Jeništa 649, 745
Pojišťování živnostnictva na Slansku. Napsal dr. K. Polák 662

Strana
Malá loterie. Napsal Jar. Pšenička 674
J. J. Pestalozzi jako socialní paedagog. Kč. 721, 816, 904
Politické a socialní účinky trustův. Od J. W. Jenkse 727, 824
Život dr. Elisabeth Blackwellové. 733, 811
Příspěvky k bližšímu poznání K. Havlíčka. Podává Zd. dr. V. Tobolka 756, 837
Lev XIII. Napsal T. G. Masaryk 801
Nová zaměstnání pro vzdělané ženy. Sděluje Fram. 808
Palacký o vadách našeho národa. K. 881
Zápisky dra Subotiče, účastníka slovanského sjezdu. Dr. K. 887
Amerika v hospodářském boji proti Evropě. J. Z. K—l. 894

Posudky a úvahy.

Literatura a umění.

Aleš, Bude vojna, bude 230
— Sirotek 230
— Živly 230
Aleš-Rais, Doma 230
Aleš-Sokolová, Rozehrané strunky 230
— Větříkova píšťalka 230
Andersen, Pohádky a povídky . . 547
Apuchtin Nikolajevič, Povídky . . 944
Bazánová Perdo, Úhelný kámen . 74
Bilibin J., Skazki 230
Boelitz Martin, London. Soziale Gedichte 393
Brodský Bohumil, Na jiný svět . 142
— Prázdný klas 142
Buben František, Zhrzené sny . . 629
Byron, Mazeppa 544
Camoes, Luise de, Lusovci 73
Constant B., Adolf 792
de Coulevain, Pierre, Evino vítězství 793
Crawley E., The Mystio Rose . . 239
Čapek K. M., Dar svatého Floriána a Zvířátka a Petrovští 303
David Vilém, Od srdce k srdcím . 393
Dumas A., Tři mušketýři 793
— Válka žen 793
Egor K., Petr Suk 940
— Zbytečný život 940
Engelmüller Karel, Černé lilie . . 629
Ernst O., Flachsmann vychovatel . 548
— Spravedlnost 548
France Anatole, Červená lilie . . 792
Gončarov, Oblomov 233
Gorkij Maxim, Čtyři povídky . . . 234
— Foma Gordějev . . 234
— Kresby a povídky 234
— Měšťáci 234
— Foma Gordějev . . 941
— Tři 941
— Na dně života . . 942
Hamsun, Hlad 548
Havlasa Jan, Tatranské povidky . 788
Hebbel, Marie Magdalena 75
Hugo Viktor, Torquemada 790
Hynais V., Výběr prací z let 1891—1901 638
Jakobowski L., Satan se smál . . 548
Jesenská Růžena, Jarní píseň . . 628
— Nina a jiná prosa . 628
Jonáš Karel, Hostinec u krásné paní 701
Jung V. A., Na prahu nového světa a Rodina Petra Běla 701
Jung V. A., Půl roku v carské říši 701
Kašpar-Němcová, Babička 302
Kielland, Elsa 547
Klecenda Jan, Spisy: Bludičky, Pater Vojtěch, Vojáci v míru, Divoké koření, Tvrdé hlavy, Na bojišti 236
Klostermann Karel, Kam spějí děti 472
Konopnická Marie, Italie 235
Kostelecký O. S., Na ledě 786
Kronbauer R. J., Z pražských katakomb 787
Lazarevič L. K., Švábka 235
Lejkin N. A., Pod jižním nebem . 234
Macek Antonín, Poesie sociální . 388
Mackay J. H., Freunde und Gefährten 388
Maclaren Jan, Drumtochtské obrázky 546
Maeterlinck, Monna Vanna 791
Meredith G., Zkouška Richarda Feverela 545
Marguerittové, P. a V., Poum . . 793
Marni Jeanne, Drožky 72
Maupassant, Sám a sám a jiné povídky 72
Niemojewski Ondřej, Legendy . . 393
Nikola Černohorský, Balkánské carice 235
Nony, Lecomte du, Láska či přátelství 73
Potapenko J. N., Smrtelný zápas . 233

Preissig-Karafiat, Broučci 141
Rilke, Rainer Maria, Sourozenci . 704
Robert, Louis de, Něžný 73
Řezníček Václav, Rudolf Bozděch 629
Salus H., Christa 703
— Ernte 703
Shakespear W., Král Richard III. 543
— Večer tříkrálový aneb Cokoliv chcete 543
Scheiner-Říha, Knížka o Růžence a o Bobešovi 141
Sterne J., Sentimentální cesta po Francii a Italii 544
Turgeněv J. S., Poslední práce a doplňky 232
Vasněcov Viktor, Pěsň o věščem Olegě 231
de Vigny, Alfred, Osudy 790
Viková-Kunětická, Božena, Švýcarské scenerie 869
Zola Emil, Hřích abbé Moureta . 71
Zorrilla José, Don Juan Tenorio . 74

Spisy vědecké a poučné.

Amiel Henry, Denník 789
Benois Alexandr, Dějiny ruského malířství v 19. století 299
Berneker Dr. Erich, Slavische Chrestomathie mit Glossaren 632
Braunová Lili, Ženská otázka . . 871
Carlyle, Dějiny francouzské revoluce 547
Conrad, Michael Georg, Von Emile Zola bis Gerhard Hauptmann . 311
Čáda, Dr. Fr., Hynovo dušesloví . 149
Feldman, Piśmiennictvo polskie ostatnich lat dwudziestu 309
Giddings F. H., Inductive Sociology 238
Guth Dr. Jiří, Za horama pyrenejskýma 870
Hadley A. T., Economics 239
Höffding Harald, Religionsphilosophie 873
Chmielowski, Najnowsze prądy v poezyi naszej 310
Jezdinsky Fr., Mořské květy . . 871
Karásek Jiří, Renaisanční touhy v umění 551
Karějev N. J., Istoričeskoje Obozrenie 553
Koloušek Jan, Mathematická theorie důchodů jistých a půjček annuitních 707
Krejčí F. V., Dělnický kalendář . 394
Krejčí Dr. Fr., Základy psychologie 149
Lenz Max, Geschichte Bismarks . 633
Loesche G., Geschichte des Protestantismus in Oesterreich . . . 239
Lützow Count, The Story of Prague 398
Mádl K. B., Padesát let českého umění výtvarného 301
Máchal Dr. J., O českém románu novodobém 309
Meyer Richard M., Grundriss der neueren deutschen Literaturgeschichte 310
Mrštík V., Moje sny. — Pia Desideria 304
Česká Mysl 145
Nejedlý Zdeněk, Katechismus esthetiky 148
Žďárský Obzor 706
Palackého Františka Korrespondonce a zápisky 306
Paulsen Fr., Schopenhauer, Hamlet, Mephistopheles 150
Peabody F. G., Jesus Christ and the Social Question 238
Petzet Christian, Die Blütezeit der deutschen politischen Lyrik von 1840—1850 398
Novyj Put 239
Richter, Dr. Hugo, Kollárova idea slovanská a náš program . . . 711
Ruskin John, Královna vzduchu . 547
Soušek Jakub, Das Anweisungsrecht der Gemeinde 873
Spencer Herbert, Facts and Comments 150
— Filosofie souborná 149
Springer Ant., Handbuch der Kunstgeschichte 301
Šrepel Milivoj, Sigetski junak u povjesti hrvatskoga pjesništva 705
Šubert F. A., Z uplynulých dob. Moje vzpomínky Moje divadelní toulky I. II. 69
Tolstoj L., K pracujícímu lidu . . 794
Thoreau D. H., Walden čili Život v lesích 549
Vaněk O., Jednotný názor o všemíru 148
Wjela, Jan Radyserb, Přislowa a přislowne hróučka a wuslowa Hornjolužickich Serbow 631
Wright C. D., Outline of Practical Sociology 238

Zprávy.

Ženské hnutí jevem přírodním? — Andrew Carnegie universitám v Skotsku — Knihovna professora Maxe Müllera — Anglická vojenská stanice přímořská . . 79
Pseudonyma francouzských spisovatelův — Úspěchy hnutí ženského — Professura pro živnostenskou hygienu — Vliv dešťových pršek na obchod a politiku — Příčiny hmotného úpadku Irska — Nová rakouská řeč? — Zločinnost se nedědí 157
Leibnitzova lebka. — Upozornění redakce 240
Devátý mezinárodní sjezd proti alkoholismu — „Blaho lidu“ — Ze statistiky Slovenska 320
Židovská kolonisace v Palaestině — Vysoká škola obchodní v Lipsku — Sňatky příbuzných — Objevení divokých lesňáků na ostrově Celebesu 399
Literární konkurs na odborné spisy obchodní a národohospodářské — Slovanské jazyky v Německu — Samovazba a úmrtnost . . . 479
Knihy — Hlas — Ošetřovatelky v obecných školách — Reklama jakožto prostředek v boji proti alkoholismu — Pohyb obyvatelstva v Rakousku r. 1901 — Mezinárodní obcovací jazyk — Jak vzrůstá v Prusku vydání na vzdělavací ústavy — Divadelni herec o výchově dělného lidu . . 555
Michal Ševčík — Přípravný sjezd ruských filologův — „Blaho lidu“ — Kulturkampf — Z uherské statistiky 637
Knihy — Emerson — Stávky za starověku — Proč dáváme přednost pravici? — Původ názvu „křesťané“ — Obyvatelstvo v zemích uherské koruny — Počet a rozšíření Němců v Evropě — Počet lékařů v Evropě — Idea knihotisku za starověku — Spalování či pohřbívání mrtvol? — Politické poměry přírodních národů — Pohyb obyvatelstva v Evropě — Alkoholismus rodičův a slabomyslnost dětí — Písemné památky z babylonských rakví — Ženy na vysoké škole hospodářské — Poznámka k odpovědi dra Krejčího v „České Mysli“ . 710
Nové knihy — Z jednatelské zprávy Jednoty Pošumavské — Slovanská alliance v Clevelandu — Středním školám — Svépomoc . 798
K hnutí mírovému — Berta Suttnerova — Článkem „Innsbrucká universita“ — Pojišťování starobní — Zpráva o činnosti pořadatelstva a lidových přednášek v Příbrami — Lékařská pomoc zdarma v Rusku — Mozek Soňe Kovalevské 877

B.

Rozhledy politické.

Smiřovací konference českoněmecké. Doba i forma jejich svolání je po přání německém — Upřímné doznání: Mladočeské hlasy jsou na prodej i pro špatné vyrovnání — Nutnost lidové a pokrokové politiky v českém národním zájmu — Uhry proti vyrovnání? Prvý úkol české politiky — svržení vlády? — V cizích službách — Vzrůst klerikalismu v zemích českých — Probouzíme se? — Rakousko se klerikalisuje.
(20. října 1902.) 37

Podzimní zasedání říšské rady. Vládní pokus o národní vyrovnání — Jazykové zásady Koerberovy a jejich protičeský ráz — Sebevědomí vlády proti Čechům. Ministerský předseda poučuje zástupce lidu, že jest nedůstojno národu spoléhat na vládní pomoc. Mravní poklesnutí moci mladočeského poselstva — Vítr se obrací. Vláda ustupuje vůči Čechům. Silou mladočeských poslanců jest jedině slabost vlády — Dobrá pověst Mladočechů jakožto vládních přisluhovačů — Mladočeši nemo-

hou ustoupit. Vliv veřejného mínění v Čechách na jejich postup — Výsledek moravských voleb neúspěchem klerikálů.

(20. listopadu 1902.) 115

Nové smiřovačky — Pohotovost Němců a česká bezradnost — Mikulášská nabídka německá — Německé ústupky a české výkupné — Kraje a okresy — Národní status úřednictva — Veřejné mínění v Čechách o smiřovačkách — Český program vánoční? — Slezsko ve druhém pololetí r. 1902.

(20. prosince 1902.) 196

Nové smiřovací porady — Mladočeská odpověď na německou nabídku smíru: V nových slovech stará neurčitost a neupřímnost. Jednojazyčně či dvojjazyčně? — Prvé úspěchy Němců: Oddělené jednání o Moravu. Vládní předloha. Mladočeši prohrávají, čeho Staročeši dobyli — Oktroj na obzoru? Ústup od obstrukce i od jazykové politiky — Slezsko ve druhém pololetí r. 1902.

(20. ledna 1903.) 272

Vzdali se bez bitvy. Konečný ústup mladočeský od obstrukce — Nálada voličstva je nebojovná. Marné bouření „Nár. Listů" a spojených stran státoprávních. Boj proti pohřbeným punktacím — Co dále s jazykovou politikou? Odvrat od politiky státoprávní. Politika rakouská či politika dynastická a zpátečnická? Smír českých národních zájmů se zájmy říše — Unum necessarium: politika pokroku a svobody — Nové třídění duchů v politickém životě českém?

(20. února 1903.) 366

K úmrtí dra. F. L. Riegra — Ústup od obstrukce: propuštění branné předlohy, prvého čtení vyrovnacích předloh s Uhry a rozpočtu — Jan Křtitel taktiky neobstrukční — Otevřené doznání dosavadní pochybnosti mladočeského postupu — Stará neupřímnost na nových cestách — Dvojí duše je i v strauších mladších — Rozpory ve straně radikálně-pokrokové a šalomounské rozhodnutí krajinského sjezdu v Hradci Kr.

(20. března 1903.) 447

Mladočeský manifest národu. Taktika a program při rozlišování v životě politickém — Nové zmatky. Návrat k staré neupřímnosti — Bezpáteřnost Mladočechů vůči lidu. Nespokojenost voličstva. Sjezd důvěrníků národní strany svobodomyslné — Cena jednoty — Druhá universita v zemích českých? — Postup mladočeských radikálů. Neupřímnost „Národních Listů" — Dr. Fořt proti změněné taktice strany — Složit mandáty? — Ze Slovenska.

(20. dubna 1903.) 524

Mladočeské zpytování svědomí — Slib a nápravy ve věci i v osobách — Kajícnost a lítost — ne však účinná — Slova místo skutků — Sjezd mladočeských důvěrníků; Svorni v bezprogramovosti a bezzásadnosti — Ztratilo se historické stální právo. Státoprávní hudba budoucnosti. Program aktuální. Co s všeobecným a rovným právem volebním? Schválena oportunní politika — Napomenutí radikálům — Utužení organisace a marné snahy o ně. — Ze Slovenska.

(20. května 1903.) 603

Parlamentní bída v Rakousku i v Uhrách — Vyčkávací politika a velmocenské postavení říše — Smýšlení míst nejvyšších — Dojde-li na rozhodnutí? — Era bezparlamentní — nebo pokrokový, pevný program vlády vůči parlamentu? — Ze Slovenska.

(20. června 1903.) 677

Vládní krise v Rakousku i v Uhrách — Rozhodnutí věcí uherských; Slabost politiky silné ruky — Cesta politických ústupků Maďarům — Hr. Khuen Hedervárv a poslání nové vlády, vymezené samou korunou — Úpadek ústavního života v Rakousku — Odklad krise vládní a prodloužení krise ústavní — Bezmocnost parlamentních stran — Nová porážke Mladočechů — Místo dra Koerbera, jemuž vyhlásili Mladočeši boj, ustupuje český ministr krajan — Úřad krajanského ministra je zájmem nejen národa nýbrž a více i zájmem koruny.

(20. července 1903.) 762

Vládní krise v Uhrách — Politika úplatků pro národy a poslance — Politická morálka — Bouření proti úplatkům a povolování dispositičních fondů. — Ze Slovenska.

(20. srpna 1903.) 845

Voják-občan — Vládní agitace proti vojenské výlučnosti: tři a čtvrt leta služba vojenská – Rozhodnutí v Uhrách a Čechové. Přípravy na prospěch udržení mladočeské državy: volání po součinnosti pokrokových stran a spojování se s klerikály — Státoprávní politika trumfem proti radikálním konkurentům Mladočechům — Všeobecné a rovné právo volební a pokrokové strany české.

(20. září 1903.) 920

Rozhledy po veřejném hospodářství.

Rakousko-uherské vyrovnání — Úroková míra v Anglii, Americe, Německu a u nás – Konverse t. zv. společné renty — Kapitálové bohatství Francie a Německa — Oposice proti vládnímu programu pro stavby cest vodních v Čechách a protiprotesty na Moravě — Postátnění společnosti rak.-uher. státní dráhy.

(20. října 1903.) 40

Státní rozpočty na rok 1903 v Předlitavsku a Uhrách — Defraudace záloženské — Mravní ovzduší — Průplavní situace dle vládního programu stavebního.

(21. listopadu 1993.) 117

Postátnění ferdinandské severní dráhy — Finanční účinky postátnění hlavních železnic soukromých za platnosti dnešních tarifů — Zvýšení osobních sazeb — Stav průplavní akce — Vodní sjezd v Linci.

(20. prosince 1903.) 206

Zlepšování poměrů v Německu — Rakousko-uherské vyrovnání — Obchodní smlouvy — Stažení státovek z oběhu a placení hotovými — Platební bilance Rakousko-Uherska — Tržební bilance — Bursa — Svatovácl. záložna.

20. ledna 1903.) 281

Ještě Svatováclavská záložna — Vodní dráhy — Český program vodocestný — Přípravy k provádění průplavního zákona — Banka rakousko-uherská — Konverse společné renty.

(20. února 1903.) 368

Útok českých vkladatelů na „Českou spořitelnu“ — Dovršení nápravy měny.

(20. března 1903.) 450

Dovršení nápravy měny v Rakousku — České nebezpečí v Rakousko-uherské bance — Jubileum vídeňské krise z r. 1873 — Postátnění železnic. 605

(20. května 1903.)

Střední Vltava — Vltavská plavba v minulosti — Splavňovací projekt – Přístav holešovický — Vodní doprava po Vltavě a Labi 1902 — Italské vodní projekty.

(20. června 1903.) 681

Nová úprava potravní daně na čáře v Praze – V čem má se Praha vyrovnati Vídni — Státní dráhy rakouské v roce 1902 — Úvěrní kanceláře a spolky.

(20. července 1903.) 765

Zemské železnictví v Čechách — Postátnění místních drah — Vodní cesty — Práce na vodních stavbách — Padělání peněz — Revise svépomocných společenstev.

(20. srpna 1003.) 849

Živelní katastrofy v Čechách — Nucené pojišťování zemské proti pohromám živelním — Zalesňovácí akce – Silnice — „Antiliberalism mladých stran“ — Levné byty dělnické a sociální komise města Prahy — Hospodářské programy stran.

922

(20. září 1903.)

Rozhledy zemědělské, obchodní a průmyslové.

Nejnovější „oprava“ živnostenského řádu — Zvrácená živnostenská politika — Podařené předpisy o vydávání legitimací pro obchodní cestující — Akce Českého obchodního musea ku probuzení ruchu cizineckého v Praze — Su-

šický živnostenský sjezd — Projekt výstavy živnostenských organisací — Dobrá rada ministrům učně vychovávajícím. 44

(20. října 1902.)

Statistika držebních styků Předlitavska a Uher v roce 1901 — Poučení z ní plynoucí — Návrh zákona, jímž se upravuje tržba s obchodními hnojivy, sílicími krmivy a semeny — Boj proti větrným mlýnům zákona o závazných společenstvech rolnických — Episoda ze sjezdu rakouských cukrářů — Zvrácené pojímání hesla: Živnostenské zákonodárství budiž přikázáno zemským sněmům — Theorie a praxe tohoto hasla.

(20. listopadu 1902.) 123

Středostavovská politika živnostenská na radě říšské — K otázce osobních koncessí lékárnických — Poměry učenické ve Francii — Rozštěpení všeobecného svazu svépomocných společenstev v Německu.

(20. prosince 1902.) 210

Nové nařízení o obchodním cestování — Požadavky českých řepařů v otázce cukerní — Německý autonomní celní tarif a clo na ječmen — Otázka zem. živnostenské rady na Moravě — Užívání barev při výrobě a prodeji požitkovin — Učeň a student.

(20. ledna 1903.) 285

Cukerní zákony — Právní bezpečnost podmínkou reelního obchodování — Německé clo na ječmen — Rakousko-uherské vyrovnání — Nový celní zákon a autonomní celní tarif — Obchodní bilance rakousko-uherská — Vzájemný obchod Předlitavska a Uher.

(50. února 1903.) 373

Program české strany agrární — Program organisační, sociální, kulturní a hospodářský — Agrární reforma — Nutnost revise agrárního programu — Osnova zákona o cukrovarském rayonování a dodávání řepy — Poctivost v praktickém životě hospodářském.

(20. března 1903.) 455

Hrozba trestními cly na rakouský cukr — Reforma obchodních akademií — Jak při ní pochodilo národní hospodářství — Nové zásady pro pořádání výstav prací učenických — Statistika těchto výstav — Obstrukce a požadavky hospodářské.

(20. dubna 1903.) 519

Přípravy k obnově obchodních smluv — Poznámky ústředny obchodních komor k vládnímu návrhu celního zákona a tarifu — Obilní cla a stanovisko průmyslu — Informační kurs pro činovníky živnostenských společenstev v Praze — Průmyslové školství v Evropě a Americe — Sjezd živnostenských spolků rakouských — Otázka kvalifikace živnostenského poslance ve světle vývodů „Jihočeského Živnostníka."

(20. května 1903.) 609

Myšlenka středoevropské jednoty celní v nové podobě — Definitivní data o rakousko-uherské tržbě zahraniční — Zákon o závazné revisi družstev svépomocných — Změny v učební osnově pokračovacích škol průmyslových — Jak se provádí omezování přílišného počtu učňů v Německu.

(20. června 1903.) 686

Cukerní otázka — Naléhavé úkoly z ní plynoucí — Komisaři živnostenských společenstev — Smutné výstřelky živnostenského hnutí — Požadavky říšské konference hostinských — Nebezpečí reakční polititky živnostenské — Zajímavé výrobní družstvo v Gentu

(20. července 1903.) 771

Mezinárodní jednota pro středostavovskou politiku — Reakční politiku živnostenskou provází reakce politická a kulturní — Plodná práce v českém i moravském svazu hospodářských společenstev svépomocných — Činnost umělecko-průmyslového musea pražského v r. 1902 — Sedmdesát let působení Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách — Potřeba vzájemného vymezení působišť spřízněných českých spolků národohospodářských — Mezinárodní výstava pro technické zužitko-

vání lihu — Zemědělské zužitkování pražských odpadků.

(20. srpna 1903.) 854

Povaha t. zv. podpůrné akce živnostenské — Boj proti reakční politice živnostenské a hospodářský liberalismus — Pokroková politika živnostenská — Činnost pražského ústavu ku zvelebení živností v r. 1902 — Zájem živnostenského pomocnictva o odborné vzdělávání.

(20. září 1903.) 928

Rozhledy sociální.

Je-li pravda, že rosteme-li hospodářsky, rosteme tím samým již i národně? — Kongresy dělnické v Rakousku, Německu a Francii — Utopie a reální proudy svépomocné v maloživnostnictvu — Sociálně-demokratické nebezpečí před branami Prahy — Světová uhelná stávka na obzoru — Pokles přírostu židovstva v Německu.

(29. října 1902.) 40

Mezinárodní opatření proti obchodu s děvčaty — Zimní nezaměstnanost — Stávky — Levnější byty a reforma daně domovní.

(20. listopadu 1902.) 130

Osnova zákona k omezení pijáctví — Rakouská pracovní rada a šetření o nezaměstnanosti — Dnešní rozvoj a zákonná úprava ruských artělů — Koncentrace kapitálu v Unii S. A.

(20. prosince 1902.) 215

Liga protisoubojová v Rakousku — Sociální a politické zákonodárství roku 1902. Ženy v státní službě rakouské — Tradeunionismus a ručení za škodu stávkou způsobenou.

(20. ledna 1903.) 289

Ohrožení podpůrné pojišťovatelské agendy odborových spolků dělnických — Vedoucí zásada našich ministerských kanceláří: chybami se člověk učí — Nezaměstnanost a veřejné rozpočty — Mzdy a cla.

(20. února 1903.) 380

Pokroky obecní politiky sociální — Vystěhovalectví z Rakousko-Uherska.

(20. března 1903.) 455

Hrst názorů z novější diskuse o otázce sociální: Ochladl zájem na reformě sociální? Moderní nazírání na státní správu sociální — Francouzský reformní socialismus — Pastýřský list lvovského arcibiskupa o příčinách sociální bídy.

(20. dubna 1903.) 532

Rozhodčí výrok stávkové komise severoamerické — Protijed proti tyranii organisací velkokapitálových — Uherský zákon vystěhovalecký — Nový severoamerický zákon přistěhovalecký — Chudoba v Anglii.

(20. května 1903.) 615

Dva utopisté — právník a básník.

(20. června 1903.) 690

Čtvrtý sjezd odborových organisací dělnických v Rakousku — Deset let odborového hnutí — Samospráva v sociálním pojišťování — Československé odborové sdružení.

(20. července 1903.) 778

Abdikace národně-sociální strany v Německu — Pracovní doba ve velkoobchodech — Úprava nedělní práce v obchodech.

(20. srpna 1903.) 861

Zpráva živnostenských inspektorů za rok 1902 — Nejbližší úkoly Mezinárodního sdružení k ochraně dělnictva — K bytové otázce.

(20. září 1903.) 931

Rozhledy školské.

Obnovení zemské školní rady v Čechách — Učitelstvo opět bez zastoupení — Příčiny toho — Moravské strany politické před volbami o školství — Učitelstvo na Moravě — Snahy dědictví Komenského — Rekurs vídeňských Čechů — Sjezd učitelstva dolnorakouského — Výsledky klerikální výchovy v Irsku — Klerikalisování školství rakouského — Snahy biskupa Brynycha o šíření křesťanství ve školách — L. Dugas v „Revue philosophique“ o strachu před přetěžováním mládeže.

(20. října 1902.) 57

Zhoubná přeplněnost škol českých třídami a tříd žactvem — Obraz ve smýšlení zemského ústředního spolku — Neúspěch kandidatur učitelských na Moravě — Strach před rozšířením povinné návštěvy školní rozhodčím volebního vítězství — Výnos o zřizování škol hospodářských — Zemědělské školy pro děti inteligence — Německý sjezd pokračovacích škol o kreslení — Thringova škola v Uppinghamu — Lino Ferrianti o dětských žurnalistech. — Lidové koncerty pro mládež.

(20. listopadu 1902.) 134

Další osudy zákonů o zemské dávce z piva a platech učitelských — Kde je vina nynější situace — Manifestační schůze na Vinohradech — Presidiální výnos zemské školní rady — Školní inspektor proti redaktoru Školského Obzoru — Katolický školský spolek ve Vídni pro školu konfesijní — Volání Jednoty katol. duchovenstva po dohodě se zemským spolkem učitelským — Denunciace klerikálního tisku — Změna „Učitelských Novin“.

(20. prosince 1902.) 223

Konec historie zákona o služném učitelstva v Čechách — Lhůty k provádění nového zákona — Zmírnění trestů disciplinárních — Zvýšení základního služného — Příbytečné správců škol — Aktivní přídavky — Výhody katechetů — Učitelky — Učitelé výpomocní — Učitelky industriální — Odbytné — Pense — Dočasný odpočinek — Odbytné a pense vdov a sirotků — Pohřebné — Příspěvky pro fond pensijní — Přídavky za zastupování — Do jaké míry splňuje nový zákon požadavky učitelské.

(20. ledna 1903.) 294

Školský program české strany agrární — Otázka devítileté povinné návštěvy školní — Příčiny většího rozvoje německého školství v Čechách — Dvor. rada dr. V. Grohmann — Nová úprava služného učitelstva škol matičných.

(20. února 1903.) 383

Obecné školství v Anglii a jeho poslední reforma — Nový zákon školský ve Virtembersku — Školství ve Slezsku a v Haliči — Poměry učitelstva tyrolského.

(20. března 1903.) 464

Reorganisace měšťanské školy — Jednání a návrhy enkety — Enketa o státních školách průmyslových — Počátky šetření zemského výboru ve školství obecném v Čechách.

(20. dubna 1903.) 538

Zpráva zemské školní rady v Čechách o stavu školství r. 1901—2 — Školství Ústřední Matice školské v roce 1902 — Stav školství v Bosně.

(20. května 1903.) 619

Pracovní schůze opositního učitelstva v Pardubicích — Průběh schůze. — Výtky opositce správě ZÚS — Prohlášení — Podpůrné a finanční spolky učitelské: Jednota učit. ku vzájemnému podporování v nemoci a úmrtí — Spolek k podporování vdov a sirotků po učitelích — Učitelská záložna „Komenský“ v Praze — Záložna učitelstva v Brandýse n. L. — Podpůrný fond učitelstva českého a německého — Podpůrný fond učitelstva v Náchodě.

(20. června 1903.) 693

Rozvoj školství moravského — Čtvrtstoletí Matice Školské v Brně — Školství Slováků v Uhrách — Spolek dívčí

akademie v Brně — Dívčí lyceum v Č. Budějovicích — Coelibát učitelek v Čechách — Nový zákon o honorování hodin náboženských — Učitelstvo a jeho kostelní služba — Činnost říšské rady ve školství — Katolický sjezd dolnorakouský a jeho školské požadavky — Josef Král.

(20. července 1903.) 781

Postup klerikalismu ve školství rakouském za pontifikátu papeže Lva XIII. — Boj kléru o inteligenci — Nové předpisy o úsporách při rozšiřování škol a při zastupování osob učitelských — Výsledky enkety o měšťanských školách — Ministerské výnosy o přijímání žactva, o vysvědčeních a o falkutativních učebných kursech pro absolventy škol měšťanských.

(20. srpna 1903.) 865

Prázdninové sjezdy učitelské — Sjezd v Praze — Kulturní program učitelstva — Sjezd učitelstva škol menšinových — Sjezd učitelských abiturientů — Valná hromada delegátů — Dědictví Komenského — Sjezd učitelstva měšť. škol v Pardubicích.

(20. září 1903.) 934

Rozhledy umělecké.

Moderní francouzské umění v Praze. Poměr obecenstva k němu. „Úvodní slovo“ Šaldovo k výstavě této — Veliká Praha bez snažné péče o umění nebude veliká — Smíchov proti výstavnímu pavilonu, Praha proti Rodinovi.

(20. října 1902. 62

Patnáct knížek Alšových pro děti k jubileu Alšovu — „Broučci“ — „Knížka o Růžence a o Bobešovi“.

(20. listopadu 1902.) 139

Výstava J. Nowopackého — Výstava Alšova v Praze — nechať z Prahy putuje po Čechách a po Moravě — Alšovy knížky: Sirotek, Bude vojna, bude, Živly, Doma, Rozebrané, Strunky, Větříkova píšťalka, Ruští kreslíři Bilibin a V. Vasněcov — Výstava Ant. Hudečka a francouzské grafiky.

(20. prosince 1902.) 228

Alexandr Benois a jeho Dějiny ruského malířství v 19. století — Dějiny českého umění — Dějiny umění vůbec — Drobnosti.

(20. ledna 1903.) 299

Výstava „Manesova“ — † E. K. Liška. — † M. V. Jakunčíkova — „Mir Iskusstva“.

(20. března 1903.) 470

64. výroční Výstava Krasoumné Jednoty pro Čechy — Výstava obrazů † M. Dostálové — Výstava vazeb knižních a předsádkových papírů — V. Hynais, Výběr prací z let 1891—1901.

(20. května 1903.) 624

Souborná výstava Josefa Manesa Manesův sál v Praze — Výstava umění pro školní mládež.

(20. června 1903.) 698

Rozhledy literární.

(20. října 1902.) 66
(20. listopadu 1902.) 142
(20. prosince 1902.) 232
(20. ledna 1903.) 303
(20. února 1903.) 388
(20. března 1903.) 472
(20. dubna 1903.) 542
(20. května 1903.) 628
(20. června 1903.) 701
(20. července 1903.) 786
(20. srpna 1903.) 860
(20. září 1903.) 939

Ze zápisníku čtenářova 76, 152, 312, 635, 708.

Svobodomyslní Čechové v Americe.

Svou letošní návštěvu Spoj. Států (vlastně jen části Sp. Států od New-Yorku západně až k Cedar Rapids, jižně k Washingtonu a Saint Louisu) věnoval jsem po výtce pozorování náboženských a církevních poměrů; s tím úmyslem dal jsem se na cestu a ovšem myslil jsem při tom na poměry americké. Avšak záhy jsem musil svou pozornost obrátit také k náboženskému životu Čechů; ba přiznávám se, že mne poměry ty překvapily a přemýšlení mé neočekávaně vynutily. Jak málo zde doma víme, co dělají a jak žijí naše kolonie v cizině!

Hned v New-Yorce a stejně v ostatních městech a místech všech musil jsem si uvědomit, že Čechům americkým otázka náboženská je nejdůležitější; kamkoli jsem mezi Čechy přišel a kdekoli jsme mluvili vážněji, otázka náboženská a církevní stala se záhy hlavním předmětem rozhovorů. Také mezi našimi socialisty. Všude kladeny mně otázky po náboženství — a žádán úsudek o náboženských a církevních poměrech Čechů.

Z rozhovorů a z novin (mnohé k nám do Čech nesmějí a už proto nelze nám český život americký stopovat) skoro se přesvědčíte, že americká kolonie naše příkře se rozstupuje na dva nepřátelské a neustále válčící tábory, na svobodomyslné a na věřící nebo lépe řečeno církevníky; proto, že katolíků je mnohem více než protestantů, lze říci, že máme tábor svobodomyslných a katolíků. Tak to často slyšet a hlavní boj vede se mezi těmito směry; protestanté teprve v pozdějších letech přicházejí k platnosti.

Svobodomyslnost v Americe pravidlem znamená nepříslušet k žádné církvi, pokládat církev a náboženství za věc překonanou, dovolávat se naproti tomu vědy a filosofie; nezřídka se ve jmenu svobodomyslnosti hlásá atheism a materialism. Svobodomyslní jsou organisováni v různých spolcích, mnozí ve spolcích zednářských a podobných organisacích, jichž v Americe je dostatek; nejdůležitější je veliká a imponující organisace podpůrná a pojišťující,

Československanští podporující spolkové (od 1854), soustředění teď ve velikou Jednotu. (Označení Č. S. P. S.; vyslovuje se »Čespes«.) Vedle spolků mužských je od r. 1870 podobná Jednota ženská (Jednota Českých Dam). Obě tyto jednoty řízeny jsou přívrženci svobodomyslnými; výhody, které poskytují vdovám, nemocným a v úrazu, dodávají svobodomyslnosti váhu; katolíci se však také již organisují ve spolky a Jednotu podpůrnou a tím protivy a boje se přiostřují.

Jaký je poměr mezi svobodomyslnými a církevními, vidět z tohoto příkladu: Zemře v menší kolonii v B. protestant; svobodomyslný spolek účastní se pohřbu, členové jeho nesou mrtvolu, ale přinesou ji jen ke kostelu a před ním postaví, přes prah kostelní nevkročí, to jim nedovoluje svobodomyslný řád. Na vzájem církevníci a zejména katolíci by svobodomyslného nepochovali vůbec; ovšem již živí vyhýbají se druh druhu, mnozí katolíci se svobodomyslných přímo štítí.

Avšak tím, že američtí svobodomyslní stojí proti církevním, dnešní situace není charakterisována; vážné je dnes to, že v kruzích svobodomyslných ozývá se nespokojenost s vlastním táborem a že lidé myslivější a vážnější počínají pociťovat nedostatečnost posavadní svobodomyslnosti. Všude mi čelní svobodomyslní lidé doznávali, že situace je pro svobodomyslné trapná a neudržitelná; často jsem slyšel, že svobodomyslnost příliš povrchně se jeví jen v nepřátelství proti církvím a náboženství a že lidé lepší toho počínají míti již dost. Od katolíků jsem slyšel, že očekávají sesílení svých řad nespokojenými svobodomyslnými. Krise, o tom nemůže být pochyby, je akutní. V Chicagu za mé přítomnosti zasedal sjezd Jednoty Českých Dam. Byl jsem pozván, abych na sjezdě promluvil. Vyhověl jsem žádosti (25. července) a řekl několik slov o t. zv. otázce ženské a upozornil české ženy na družky americké a jejich lepší postavení. Promluviv chtěl jsem se vzdálit, ale byl jsem zadržen předsedkyní otázkou, co je svobodomyslnost, abych prý o této věci promluvil. Promluvil jsem a ovšem jsem řekl své mínění — živá účast sta a sta posluchaček a přímo bouřlivé projevy souhlasu, kdykoli jsem o svobodomyslnosti řekl slovo kritické, mne poučily, že českým ženám otázka náboženská leží velice na srdci. Ony by si právě také přály, aby jejich podpůrná Jednota nebyla vedena duchem svobodomyslným, nýbrž aby byla organisací čistě podpůrnou bez ohledu na náboženské přesvědčení. Že v obci svobodomyslné skutečně je krise, toho pád-

ným dokladem je veřejné vystoupení jednoho z vůdců: pan Palda totiž napsal v samém »Orgáně Bratrstva Č. S. P. S.« již r. 1900 (1. listop.) břitkou kritiku své strany a svobodomyslného směru. Vytýká svým stoupencům duchovní zakrnělost, nedostatek nadšení a obětivosti; pan Palda žaluje na negativnost svobodomyslnosti, že pouhé nevěření v staré náboženství nestačí, že se svobodomyslní musejí pokusit o positivní vymezení toho, co věří. Podobné názory a stesky pan Palda přednesl již častěji; v Chicagské Svornosti ze dne 18. února 1901 čteme článek, v němž opětně a ještě důrazněji je řečeno, že by strana svobodomyslná na pouhé negaci, na popírání starého již neobstála, že nadešel čas také stavět, když staré již je zbořeno. Snad nejúčinněji vyslovil se pan Palda na indignační schůzi v Cedar Rapids, odbývané proti rozšiřovatelům letáků také do Čech došlých, podle nichž v Americe mezi svobodomyslnými Čechy nejvíce sebevražd lze konstatovat. Tyto letáky připisovaly se některým protestantským zelotům a vzbudily mezi svobodomyslnými Čechy velikou rozhořčenost; uspořádaly se proto indignační schůze; a přece právě na takové schůzi pan Palda musil doznat: »Ano, my svobodomyslní ostali stát na půl cestě . . . .« (Pokrok Západu, Omaha, 10. listop.). Opakuji: takové a podobné stesky slyšel jsem všude. Proto smím říci, že svobodomyslní prožívají krisi.

Podstatě české svobodomyslnosti netěžko rozumět: je to svobodomyslnost z Čech přenesená na volnou půdu americkou; ovšem svobodomyslnost radikálnější z let 50tých a 60tých. Je to svobodomyslnost lidí, kteří zažili revoluci roku 1848, svobodomyslnost nejen Havlíčkova, ale také tehdejšího dr. Riegra a pak také mladších, Sabiny, Sladkovského, potom Baráka. Je to namnoze mladočeštství prvých let, mladočeštství důslednější; v Americe čeští svobodomyslníci mohli beze strachu být důslednější a také byli. Viděli, jak v Americe každé náboženské přesvědčení se důsledně provádí a proto své přesvědčení prováděli také. Kdežto svobodomyslnost v Čechách záhy přestávala na liberálních frasích a netečném katolicismu, svobodomyslníci v Americe přesvědčení své provedli důsledněji a prakticky, zanechali katolicism.

Není nahodilé, že americké svobodomyslnictví mělo své duchovní vůdce v odpadlých katolických knězích. To platí podnes. Filosofické základy svobodomyslnictví budoval našim krajanům v Americe také bývalý katolický kněz — Klácel. Jeho názory a jeho zvláštní terminologie ozývají se v řadách svobodomyslných

posud. Čtete-li v Chicagu stanovy spolku »Stráže Osvojených«, tož k vám Klácel mluví a jeho divná filologie. V »Hlasu Jednoty obcí Svobodomyslných« (I. ročník 1872 v Iowě, II. a násl. v Chicagu, Omaze a Milwauku až do 1881) Klácel vykládá svou pantheistickou a Hegelovskou filosofii: »Heslo naše zní: vždy dál ku předu, složme pravdosmělou snahu — Láska za pochodni vol si vědu, Na svobodné cestě k blahu. Zhůru! bratři, sestry — již v pochod! Ukažme to sousednímu světu, Seč je český osvojený rod V nemýleném zde rozkvětu«. »Nemýlenec«, čteme, je protiva neomylného (totiž papeže); mysl prý »mýlí«, svobodomyslný nedá se na cestě ku pravdě ničím »mýleti«, že tvrdil »nemýlencem«. Je zároveň »osvojeným«, »osvojencem«; je prý o sobě, svůj, svobodný, osvobozený, je »svojanem«. Klácel nám také říká, jak dospěl k této terminologii: kdesi Němec odpověděl na otázku, je-li Fichteaner (= fichtovec), že prý je »Selberaner« a toto »Selberaner« stalo se českým — osvojencem! Filosofie přímo ukrutná, ale je právě jakou je. Svůj pantheism Klácel vložil v tyto věty programmové: »Svobodomyslný zastává rovnost všech a žádá rovná práva pro všecky — on jest panhumanist, kosmopolit, Obecnomyslník — Blahopřál«. Anebo také: »Nemýlenec přičiňuje se upřímně a bez ustání, aby byl v pravdě a skutku: Člověčenstva úd důstojný — národa svého a vlasti syn věrný — Věd a umění ctitel a podpůrce činný, Obce úd šlechetný — soused laskavý a přítel skutečný — Domácnosti říditel počestný — V životě celém myslí a činem vesměrně statečný«.

Větší, širší vliv než Klácel měli na české svobodomyslníky svobodomyslníci němečtí a angličtí; známý americký populární filosof Ingersoll je mnohým svobodomyslným pořád svatým a Tomáš Paine čte se dost pilně, třeba že často — německy. Anglické »freethinking« XVIII. st. je pravé jméno našeho amerického svobodomyslnictví, je to výběžek racionalismu a liberalismu deistického a revolučního. Pan Palda na zmíněné indignační schůzi charakterisuje českost svobodomyslnictví takto: »V massách lidu uvolněny ouvazky církevní v značné míře historickými romány Herlošovými: Žižkou, Posledním Táboritou atd. Sám vzpomínám vlivu, jaký měly na mne. A potom ta celá řada spisů a děl svobodomyslných spisovatelů našich. Uvádím jen tak zběžně doktora Augustýna Smetanu, kněze z církve vyobcovaného, nezapomenutelného našeho Havlíčka, Máchu, Kodyma, Jahna, Hálka, Nerudu, Baráka, ano Baráka a jeho »Svobodu«, sokoly

Fuegnera a Tyršc, Světlou a Podlipskou, z novějších Jaroslava Vrchlického a Svatopluka Čecha.« Nemusím panu Paldovi odporovat: mnohým svobodomyslný liberalism takto byl sprostředkován, ale mnohý z uvedených Čechů je mluvčím hlavně liberalismu německého a mimo to tím není popřeno, že tento liberalism se důsledněji vyvinul na cizí půdě americké a pod vlivy americkými. Že mezi těmi vlivy byl a posud je silným prvkem německý socialism a anarchism, to je také americké a specielně česko-americké, neboť Čechové chytají se německých vlivů v Americe neméně než v Evropě.

Massy svobodomyslných a ostatně i většina jejich vůdců jsou lidmi věřícími. Odhodili katolicism a jeho církev, ale odhodili jej, aby věřili zásadám svobodomyslným; proto také ta radost z obřadů a krojů zednářských a j. — odhazujíce katolicism zůstali na témž duchovním niveau, zůstali stejně vzdělanými, věřícími, po případě pověrčivými. Víra obrátila se k novým dogmatům, ale zůstala vírou. Čtěte list katolický a list svobodomyslný — stejná faktura, stejný duch; svobodomyslný posmívá se katolickému processí, katolický persifluje mundúr zednářský. A věru divné jsou někdy ty obřady svobodomyslné: k oslavě Husově sháněli si v jedné besedě — kuplety; jen že se vyskytl člověk také svobodomyslný, ale vědoucí, že se Hus odrhovačkami oslavovat nemůže. Ku charakteristice budiž podotčeno, že ti, kdo Husa tak chtěli oslavovat, mínili to dobře, že to činili docela naivně.

Nemusím snad povídat výslovně, že svobodomyslnost americká liší se od naší v Čechách jen stupněm; u nás pro tlak církve a státu svobodomyslnost zamrzla, zakrněla. Naši svobodomyslníci si netroufají být důslednějšími. Vůbec, všecek život Čechů amerických je životem českým, životem naším; zaráží-li Amerika Čecha svým českým životem, ukazuje mu pod zvětšovacím sklem pouze vlastní odliku.

Často jsem slyšel: stadium svobodomyslné negace bylo nutné, bylo to stadium přechodní, teď můžeme vystavět budovu docela novou. Připouštím, že negace kritická je nutná, ale myslím, že se staré má nahrazovat novým krok za krokem; dovedu negaci katolicismu a protestantismu pochopit, ale pouhá negace mně nestačí. A nestačí svobodomyslným samým; a ozývají se již varovné hlasy mezi předáky strany svobodomyslné, pozorovat hnutí a nespokojenost v širších vrstvách svobodomyslných — co tedy dělat?

Nevím, je-li mezi Čechy americkými dosti síly, nahradit náboženství stará náboženstvím novým, do opravdy novým. Většina svobodomyslných nezná právě než katolicism; katolicism odhodili (neříkám: překonali!) a domnívají se proto, že překonali náboženství vůbec. Avšak náboženství překonáno není a právě proto mezi svobodomyslnými ta krise. Mnozí vrátí se a již se vracejí ke katolicismu, jiní přijímají protestantism různých denominací; třetí chytají se nových amerických sekt. Na př: mají v Chicagu svůj tabernákl čeští zionisté; jeden z nich vyzval důtklivým listem také mne, abych se poklonil novému proroku. Nejméně Čechů jsem nalezl, kteří by se přidali k unitářství, ačkoli by jim vyhovělo nejlépe, zejména kdyby se podávalo ve formě české; řekli mi sami protestantští duchovní, že by pro svobodomyslné Čechy byla nejvhodnější nějaká liberální církev neorthodoxní. Nalezl jsem v jednom městě několik protestantů, kteří pomýšlejí se přidat k unitářům.

Rozpory do řad svobodomyslných přivádějí — děti. Dítě české, vzdělávané v americké škole a tím nalézající přístup do amerického světa myšlenkového a mravního, mění často své názory o náboženství, přijímajíc panující názory americké. Američané ve velké většině jsou církevní a proto v české svobodomyslnosti vidí hlavně anarchism. Dítě poameričtělé dostává se v rozpor s rodiči a rodiče zase svými dětmi bývají donuceni revidovat své názory svobodomyslné. A vůbec počínají si svobodomyslní uvědomovat, že do značné míry zanedbávali výchovu dětí; katolíci a protestanté starají se o mravní výchovu svých dětí, svobodomyslní spokojovali se negací pro sebe, ponechávajíce starost o děti veřejným školám a nerodinným vlivům vůbec. A teď, když katolicism se v Americe valně sesílil a zorganisoval, když protestanti pokoušejí se o silnější propagandu mezi Čechy, svobodomyslní postaveni jsou před docela jiného odpůrce nežli v létech dřívějších. Ke všem těmto příčinám přistupuje konečné vlastní poznání, vlastní uvědomování toho, že svobodomyslnost je dnes zastaralá a že nestačí její negativnost; živý zájem náboženský, který hýbá Amerikou, také musil vyburcovat myslící svobodomyslníky k revisi své liberalistické filosofie.

Jisté je, že američtí Čechové musejí být probuzeni duchovně, že musejí brát účast v kulturním životě americkém vůbec. Je pochopitelné, že lidé, přistěhovalci, hledající v nové vlasti chléb, šli za výdělkem a že měli v prvé řadě zájem hmotný. Avšak člověk

nežije pouze chlebem, jak právě zase znova dosvědčuje vývoj našich amerických Čechů. Nelze nevidět, že se naši Čechové i po stránce hmotné téměř napořád spokojovali prací příliš hmotnou, prací nižší; i v té příčině počíná svítat, že vzdělání, že zájem o život duchovní stal by se také prospěšným českému pracovníku, českému dělníku.

Abych skončil: nemyslím, že Čechové v Americe mají pouze otázku náboženskou; po mém přesvědčení, Čechové američtí musejí se probudit k duchovnímu životu vůbec a v celém rozsahu. Jejich otázku náboženskou a mravní, to je pravda, pokládám také za akutní, pokládám ji za hlavní, ale nepřál bych krajanům americkým, aby otázku tu řešili jednostranně. Správně se dnes bude řešit jen se stálým zřením na všecky duchovní potřeby kulturní.

M.

Moderní tendence v chudinství.

Známý berlínský sociolog dr. Münsterberg, který vědu tuto očiňuje ve správě prvního německého veleměsta, karakterisuje v časopise »Nation« tendence, vyznačující chudinství čili péči o chudinu v pokročilých zemích kulturních.

Kdo r. 1900 putoval sněmi pařížské výstavy, které byly ustanoveny k tomu, jeviti opatření pro obecné blaho, ten nemohl nedoznávati, že v oboru péče o chudé a o blaho obecné učiněny značné pokroky. Netoliko skutečnost, že snahy v oboru tom nabyly objemu tou měrou, že se s nimi nemohou srovnávati ani přibližné doby dřívější, nýbrž ještě okolnost, že snahy ty nabyly vzezření zcela jiného, moderního, může býti bezpečně řečeno, svědčí o tom. Péče o chudinu byla za dřívější doby povahy převážně regressivní, jak se hlavně jeví četnými zákazy žebrati a trestními zákony proti žebrotě. Doba osvícenství od konce 18. století byla naplněna ideami filantropickými, které potud značí pokrok, že počínaly oceňovati příčiny chudoby. Dnešnímu chudinství dodává rázu rozhodného tendence sociální. »Sociální« jest tu rozuměti v tom smyslu, že opatřování chudých staví se na pevnou zákonnou půdu, že zejména se zdůrazňuje činnost více zabraňovací, t. j. zamezování chudoby, nežli nápotomní pomáhající péče o ni. Kdo v práci o chudobě vidí svůj životní úkol a trvale se musí obírati theorií a praksí chudinství, zná hodiny zoufalé malomocnosti, kde by chtěl pomoci, ale nemůže, poněvadž všechny prostředky pomoci ulpějí pouze na povrchu a nepronikají k hlubokým, nejhlubším příčinám chudoby. — Ale vždy zase nutí práce v oboru tom k studiu a pochopování nejvnitřnějších příčin, aby bylo zlo pochopováno a přemáháno ne z vnějška, nýbrž z vnitřku. Toto puzení po hlubším poznávání, vážná námaha zamezovati nemoc místo musiti nemocné tělo ošetřovati, přetvořují se pak samy sebou v onu sociální tendenci, která jest pro naši dobu karakteristickou.

Bytně přispíval v užším oboru chudinství na podporování takových snah »německý spolek pro chudinství a dobročinění« (Deutscher Verein für Armenpflege und Wohlthätigkeit), r. 1880 založený. Roku minulého měl v Bukovci 21. výroční hromadu. Mezi předměty, o nichž rokováno, není jediného, který by v sobě nechoval bytnou část sociálního chudinství. Podávána zpráva o chudinství v cizích zemích, v nížto vypsána rozmanitá a mnohonásobná činnost v oboru tom v nejdůležitějších kulturních státech; pak zpráva, týkající se péče o zachování domácnosti; dále třetí o úkolech péče o chudé vůči pijanům, též zpráva o poměru svazů chudinských oproti pojišťovnám. Poslední zpráva má zpříma nápis »sociální vytváření chudinství« a zdůrazňuje přesvědčivým způsobem potřebu oněch sociálních tendencí zábrany a překazu.

Ovšem že si péče o chudinu, ať se koná s míst úředních, ať soukromým dobroděním, musí zůstávati vědoma svého úkolu, t. j. úkolu pomáhati. Zneuznávala by své úlohy, kdyby chtěla sama zjednávati na zamezení chudoby určitá hospodářská zařízení, místo aby odčiňovala následky nedostatku. Ale není jí zapověděno, uváděti s pracovního svého pole jednotlivé jevy v souvislost se všeobecnými příčinami nuzoty a stopovati zjevy po jejich příčinné stránce.

Jak velmi tím získá užší oblast chudinství sama, ukazuje novější ruch v chudinství a v pečování o děti. Zde jest znamenati zjev velmi karakteristický, že přes obsáhlé výkony na základě sociálního zákonodárství náklad na chudinství se nezmenšil, nýbrž zejména ve větších městech všude vzrostl, náklad vzhledem k lékařské pomoci, ošetřování v nemoci a ošetřování v léčebnách i takových osob, které nejsou podrobeny zákonodárství pojišťovacímu a připadají jako nuzní nemocní chudinstvu. Za symptomatický může býti pokládán návrh, který nyní zaměstnává shromáždění městských zástupců v Berlíně, poskytovati všeobecně ošetřování v nemocnicích zdarma. Popud k tomu dán stranou sociálně-demokratickou; ale návrh se zamlouvá také členům schůze, kteří nejsou nikterak a v ničem stoupenci sociální demokracie.

Tuto tendenci zabraňovací péče lze poznávati ve všech kulturních státech stejnoměrně. Pravda, že při tom vývoj jednotlivých zemí není stejně rychlý. Německo pořídilo k objemné zákonné péči o chudinu ještě sociální pojišťovnictví velikých rysů; románské země obou těchto pořízení jsou ještě více méně vzdáleny. Ale právě za jednání, která se o tom dějí v parlamentech, ve spo-

lečnostech pro obecné dobro a v časopisech, vyzřejmuje vždy více potřeba příbuzných zařízení.

Ve Francouzsku nelze neznamenati již od desíti let snahy, aby spolupůsobení veřejných mocí v ošetřování chudáků, jež se dosud vztahovalo toliko na děti a choromyslné, rozšířeno bylo přes tyto hranice. Snaha ta vedla především k zákonu z r. 1893, kterým ošetřování nuzných nemocných a lékařská pro ně pomoc zdarma učiněny obligátními; a nyní mají komory návrh zákona, který má za předmět všeobecnou povinnost k péči o osoby staré. Jiný návrh zákona, týkající se podporování rodin dětmi požehnaných, projednal a doporučil »Conseil supérieur de l' Assistance Publique«, poradní sbor ministerstva vnitra. Zároveň dodán druhé komoře návrh zákona o pojišťování starobním, kterýž ovšem má nyní málo naděje na úspěch.

Zcela podobné věci lze znamenati v jiných zemích s fakultativní péčí o chudé, tak v Italii, Belgii a Nizozemsku, kde jsou nové zákony o tom předmětu buď již předloženy, nebo se připravují. Ovšem že v Italii uvázlo nejlepší z výborných zákonův o milosrdných nadacích z r. 1890 na papíře; což souvisí s politickými a hospodářskými poměry tamějšími. V Belgii podala nedávno objemnou zprávu veliká kommisse, ustanovená za příčinou studia reformy chudinství, kterážto zpráva se povznáší vysoko nad úroveň obyčejných parlamentárních zpráv formou i obsahem. V některých příčinách může se poznačovati zrovna za kompendium chudinství. Zpráva se nese pojímáním volným a širokým a jest vzdálena vší předpojatosti politického stranictví a náboženské. Na mnohých místech dostává se v ní projevu o dalekosáhlém porozumění pro sociální potřeby doby. — Zejména se v ní opětně pronáší živé přání, aby zavedeno bylo sociální pojišťovací zákonodárství ve smyslu německého zákonodárství. Tak se čte v čl. 88, odst. 4: »Kommisse projevuje přání, aby zákony o úrazovém a starobním pojišťování brzy přispívaly k tomu, zmenšiti počet osob nuzných, nemocných a ku práci neschopných.« Jinak se omezovaly porady na vlastní obor péče o chudinu, když se byl ministr práv na dotaz člena výslovně vyjádřil, že přes všechen zájem pro otázku pojišťovací musí býti přece prvním úkolem kommisse, aby se zabývala reformou chudinství v užším smyslu. Význam zabraňovací péče se na rozličných místech návrhu zvláště vytýká.

V Nizozemsku, kde chudinství bylo dosud pastorčetem správy a kde zařízení záležejí bytně na starém historickém vývoji

diakonátu a církevního chudinství, předložen v červnu m. r. návrh zákona o péči o chudé, kterým se činí také rozhodný krok na zavedení, resp. zajištění veřejného pečování o chudinu.

Bytným jest pak všem těmto snahám, že vedle pomocných zařízení zdůrazňují se zabraňovací zvláště, z nichžto první místo zabírá práce náhradou za almužnu. Zcela zvláště to platí o francouzských snahách tak řečené »assistance par le travail«, která nyní stojí ve Francouzsku zrovna v popředí a podnítila velmi čilou diskusi a obsáhlou literaturu. Na mezinárodním kongressu pro chudinství a dobročinnost, konaném r. 1900 v Paříži, jednáno o otázce té nejen jako o hlavních v generální schůzi, nýbrž práce jednoho odboru, čtvrtého, byly věnovány výhradně jí. Již vnější rozsah zpráv odboru podaných a jednání o tom jest toho důkazem; zprávy ty a výpis jednání o nich činí 547 tiskových stran.

Nesnadnosti zařízení na zjednávání práce ukazovaly se již za revoluce, když pořizovány »ateliers de charité« a opakovaly se, když zakládány slavné národní dílny, »ateliers nationaux«. Oboje, jak známo, byla zařízení, která chtěla pracovní třídě zjednávati u velkém slohu veřejnou práci; poněvadž se nepostaraly dostatečně, aby nebylo zařízení těch užíváno zle, končily po vynaložení nad míru velkých peněz nezdarem. Novějšími ustanoveními se nechce vystihovati takových všeobecných snah, které chtí právo na práci ve vlastním smyslu uskutečniti, nýbrž hledí více zindividualisovati zařízení na zjednávání práce a uváděti je v těsnou souvislost s chudinstvím. Jinak nemají býti zařízení pro potřebné dělníky, zejména průkaz pracovní, bezprostředně výtvory péče o chudinu. Německá zařízení naturálních stravovacích stanic a dělnických osad byla v této souvislosti mnohonásobně brána na přetřes. Přímého napodobení, a to v organickém spojení se sousedními německými pomezními zeměmi, dostalo se naturálním stravovacím stanicím jen ve Švýcarech a v Rakousku. Dělnické osady vyskytují se v jiném tvaru také jinde, tak zejména v Nizozemsku a Čudsku. Pozoruhodným velice jest stav v Rusku, kdež organisované chudinství velmi jest bědné. Ale novější ruch, který se těší ze zvláštní podpory nynější carevny, obrátil svou zvláštní pozornost na otázku dělnické pomoci a za posledních 5—10 let utvořil zařízení, která jsou věnována zvláště podpoře prací. —

Jiný obor, kterému se snad dostalo ještě více podpory, jest obor péče o děti a mladistvé osoby. Hnutí se tu také ovládá více uznáváním významu zábrany; děti mají býti vychovávány a tělesně a mravně tak posilovány, aby se učily státi na vlastních nohou. Kde potřeba, mají býti vyňaty ze svého okolí, jímž se kazí. — Sem náležejí zejména zákonná ustanovení o nuceném vychovávání, k němuž první podnět dalo Anglicko a jež došlo ohlasu ve všech kulturních zemích. Nejmladším z těch zákonů jest nizozemský o vykonávání rodičovské moci z února 1901. — Má také základem pojímání vlastní modernímu zákonodárství, že jest oprávněnost omezovati moc rodičův. Rodičům má býti soudní cestou odnímáno vykonávání moci a odevzdáváno výchově nucené. V souvislosti s tím jest rozšířený ruch za ochranou dětí před zanedbáváním a týráním rodiči nebo pěstouny. Vznikl v Americe společností »Society for the prevention of cruelty to children«, která za svého trvání ujala se do 400.000 dítek. V Anglicku se spojily společnosti k ochraně dětí nedávno v národní společnost, která v oboru tom nákladem více nežli půl milionu korun dospěla nadobyčejně příznivých úspěchův. — Za posledního správního roku starala se více než o 75.000 dětí.

Důležitějším jest při její činnosti poznání, že užitečná práce ve velkých poměrech nemůže se vykonávati jedině dobrovolnými silami, nýbrž vyhledává ustavičné činnosti dozorčí, kterou společnost dává vykonávati placenými inspektory (nyní jest jich 160, mají průměrně po 2400 K). Vůbec počíná se uznávati, zejména v Anglicku a v Americe, také vzhledem jiných odvětví péče o chudinu a dobročinnosti, že není možno žádati rozmanité práce výchovné a pomocné naprosto od neplacené čestné činnosti, nýbrž že musí se postaviti soustavě dobrovolné práce po bok menší větší počet placených osob k opatřování jistých záležitostí pravidelných a zvláštní věcné znalosti vyhledávajících. Zvláště v Americe jest počet pomocnic se služným velmi veliký a převyšuje počet mužských pomocníkův.

V Anglicku ustalo poněkud hnutí po zavádění žen u veřejné pečování o chudé, které dle lokálního aktu z r. 1894 vzmáhalo se ne nepatrně. Ve Francouzsku, kde bylo velebeno v nesčetných shromážděních a spolcích na roveň postavení žen s muži v chudinství nejkrásnějšími řečmi, skutečně nezaznamenáno dosud ani jediného případu, že by byla bývala připuštěna k ve-

řejné péči o chudinu žena. Belgický návrh zákona, již vzpomenutý, také tak nizozemský zákon, pomýšlejí výslovně na součinnost žen, jakož i v novějších zákonech jednotlivých korunních zemí v Rakousku a švýcarských kantonů veskrze se žádá ženské činnosti v chudinství, o jejíž ceně sotva jsou ještě různá mínění.

To jsou sociální hlediska, která se uplatňují v moderním chudinství a jejichž bytnou tendenci možno snad vyjádřiti heslem, že jest nejbytnějším úkolem péče o chudé, aby sama sebe učinila zbytečnou. *Kč.*

Novější výzkumy z oboru bakteriologie.

Napsal dr. Jan Axamit.

Jedním z nejdůležitějších odborů mediciny je bakteriologie. Když zdokonaleny byly mikroskopy, objevil se pojednou užaslému oku našemu celý nový svět živých, drobných tvorů, o němž dříve neměli jsme zdání. Jakmile jsme tyto ozbrojeným okem zahlédli, shledali jsme se s nimi všady: v nás i mimo nás. Vdechujeme mikroby ze vzduchu, kde poletují obyčejně vysušené nebo ve spory proměněné a lpící ku jemným částečkám prachu. V enormním množství přijímáme je s potravou: vdýchá-li na př. člověk, žijící do sedmdesáti let, se vzduchem asi 25 milionů mikrobů, vypije jich přibližně totéž množství v jediném čtvrtlitru mléka!

Ovšem převážnou většinou nejsou tyto mikroorganismy pathogení. Mnohé z nich nám dokonce prospívají.[1] Leč těžce je nám v našem společenském životě úplně vyhnouti se stykům s onemocnělými některou z infekčních nemocí, na př. tuberkulosou. A tu dokázalo se nověji, že, kašle-li tuberkulosní člověk, odtrhují se od sliznic jeho dýchacích orgánů malé kapénky hlenu a ty zanášejí pak, plovouce ve vzduchu, do dálky několika metrů živé, infekce schopné bacilly tuberkulosní. Podobně děje se při difterii. Každý pacient, trpící infekční chorobou, je středem, který šíří kolem sebe pathogení, živé mikroorganismy, a ne vždy podaří se nám těmto uniknouti. Kdybychom se co nejpečlivěji varovali styku s každým nemocným, přenésti mohou a vočkovati do naší krve

[1] Nedávno prof. Schottelius uveřejnil v »Zeitschrift für diätetische und physikalische Therapie« článek »o významu bakterií střevních pro výživu«. Ve článku zmiňuje se o svých pokusech s kuřaty: ve 22 případech ztrácela kuřata, krmená potravou úplně sterilní, na své váze rapidně, až zahynula průměrně po 14 dnech. V té době však kuřata, krmená potravou infikovanou bakteriem coli gallinarum nebo dejekty kuřecími, ve kterých zmíněné bakterium se najde, na váze značně přibývala a i ta kuřata, která sterilní potravou byla úplně vysílena, rychle se zotavovala, byla-li táž potrava infikována zmíněným způsobem a pak jim podávána.

mnohé pathogení mikroby štípnutím na př. mouchy, komáři a jiný hmyz, jak se často stává. V lesní půdě žijí bakterie tetanu, ty nešťastnou náhodou vniknou do poranění, jehož jsme si třeba nevšímali, a my onemocníme tetanem. Tak nelze nám tušiti, kde se s pathogeními mikroby setkáme a nelze nám býti dosti opatrnými.

Těžce však lze si představiti, že by příroda, která člověka tak bohatými dary zahrnula, nebyla jeho organismu propůjčila zbraní, kterými mohl by se týž proti tak potutelnému nepříteli, jakými jsou prostému oku našemu neviditelné mikroby, s úspěchem hájiti. A vskutku zbraní takých máme.

Má-li kdo infekční chorobou onemocniti, musí býti disponován k této. Tato disposice může pak míti zevní a vnitřní příčiny.

Každá infekce ovšem vniká do organismu našeho ze zevnějška. Proti ní užívá tedy organismus nejprve zevní obrany: mikroby vniklé do dýchacího ústrojí odstraňují se kašlem, jiné řasinkovým epithélem, jehož řasinky jsou v neustálém pohybu jako klasy zmítané větrem; kyselost šťávy žaludeční brání rozvoji na př. bakterií cholerových; povrchní buňky (epithel) vaginy vylučují látky, kterými tato brání se proti infekci.

Trpí-li však někdo různými katarrhy sliznic, nebo jsou-li sliznice či kůže jeho jinak porušeny či poraněny, pak selhává zevní obrana organismu proti infekčním chorobám, člověk je k těmto zevně disponován. Mikroby nebo jich jedovaté produkty, toxiny, vnikají do krve a tělo musí je pak paralysovati látkami v oběhu krve kolujícími. Nevyrábí-li tělo dosti těchto látek, pak podléhá infekci, je i vnitřně disponováno k této.

Není-li člověk disponován k infekční chorobě určité, jeví-li proti ní spíše jakousi resistenci, díme, že je immunním vůči ní. Tato immunita může býti buď vrozená nebo získaná a obojí dnes co nejvíce zajímá bakteriologa.

Známo jest, že, kdo onemocněl jednou spálou, osýpkami, neštovicemi atd., je jaksi chráněn proti nové infekci touže nemocí: to je získaná immunita, kterou vysvětliti snažili se mnozí učenci nejskvělejších jmen svými theoriemi.

Pasteur tvrdil, že bakterie, vniklé do těla, spotřebují v kratším či delším čase látky, nutné k jich výživě, a pak že hynou. Theorie ta se ovšem neosvědčila.

Chaveau později zbudoval t. zv. »retenční theorii«, dle níž bakterie vylučují látky, kterými konečně, když se těchto v těle

dosti nahromadí, samy sebe zničí. Ač mnohé mikroby vskutku podobné látky jim samým zhoubné produkují, přece touto theorií rovněž ani vrozená ani získaná immunita nedala se dobře vysvětliti.

Mečnikov se domníval, že bílé buničky krevní, t. zv. leukocyty, taktilním drážděním svedeny, pojímají do sebe bakterie a smrtí je. Leč Buchner naproti tomu dokazoval, že nikoli taktilní dráždění, ale proteiny vystouplé z těl mrtvých bakterií chemotaxí lákají leukocyty, aby již dříve usmrcené mikroby do sebe pojímaly a odstraňovaly.

Jiné theorie od Buchnera a Nutala hlásají, že v tekutině krevní bezbuněčné, v seru, jsou obsaženy t. zv. alexiny, které smrtí mikroby, a Kossel, Buchner a Bordet míní, že leukocyty tyto baktericidní látky produkují.

Leč nutno uvážiti, má-li náš organismus s úspěchem čeliti škodám, způsobeným jemu invasí mikrobů pathogeních, že je mu třeba brániti se ve dvojím směru: jednak proti jedům, které zmíněné mikroorganismy produkují, proti t. zv. toxinům, jednak proti rapidně se množícím mikroorganismům samým.

Při některých nemocech, jako při difterii a tetanu, způsobují těžké příznaky celkové hlavně toxiny. Jak enormně jsou tyto jedovaté, viděti lze z příkladu: 0·00025 gr. tetanového toxinu stačí k usmrcení člověka. U jiných známých prudkých jedů, jako u cyankali, strychninu, arsénu atd. teprve centigramové a decigramové dávky pro člověka jsou smrtné.

Čistý toxin difterie již r. 1888 Roux a Yersin připravili filtrováním bakterií. Vstřikneme-li malou dávku tohoto jedu zvířeti pod kůži, reaguje ono, avšak záhy se zotaví. Vstřikujeme-li mu vícekráte zmíněný toxin, dokážeme pak v jeho krvi látky, které difteritické jedy vážou a činí neškodnými, t. zv. antitoxiny. Tyto antitoxiny vytvořilo zvíře ve svém těle a sice musily jej produkovati jeho buněčné elementy, jak vysvítá z pokusů Rouxe a Vaillarda: zmínění badatelé koni, který byl immunisován proti tetanu, během několika dnů odňali tolik krve, že množství odňaté krve rovnalo se asi onomu množství téže, kolik jí kůň vůbec měl. Krev odňatá ovšem se rychle znovutvoří a v té znovuvytvořené bylo lze dokázati totéž množství antitoxinů, kolik bylo těchto v krvi koně před početím pokusů. — Dokázalo se dále, že antitoxiny vážou toxiny dle určitého zákona: jestliže totiž jeden díl antitoxinu váže dva díly toxinu, pak deset dílů antitoxinu váže 20 dílů toxinu a t. d.

Na základě těchto výzkumů sestrojil pak Behring své již i širším kruhům nelékařským známé antidifteritické serum, jehož sílu možno udati čísly, a Ehrlich svoji theorii »postranních řetězců« nověji, o které hodláme několik slov promluviti:

Zvířecí protoplasma dle Ehrlicha skládá se z »jádra« tvůrčího, jemuž jsou přičleněny blíže neznámé, pouze theoreticky předpokládané jakési »postranní řetězce«, které vedle jiných funkcí mají schopnost vázati jedy bakterielní, čili jakousi afinitu k těmto jedům. Vnikne-li do krve něco toxinu určitého, třeba toxinu difterie, tu váží některé postranní řetězce tento jed a učiní jej neškodným. Leč další podobná funkce řetězců těchto tím je pro buňku ztracena, čímž jest rovnováha buňky porušena a buňka se pak snaží ztrátu vyrovnati, produkujíc, jak z bádání Weigerta vysvítá, nové řetězce, ona se, jak dí Ehrlich, jaksi »trainuje«. Vstřikujeme-li vždy nové množství jedu do krve, produkuje buňka stále nové a nové postranní řetězce, až nastane jakási nadkompensace, t. j. buňka vyrábí řetězců nad potřebu mnoho. Nadpočetné řetězce pak jest nucena odvrhnouti, ony přejdou tak do sera krevního a toto má kýžené vlastnosti antitoxické.

Theorie je zajisté duchaplná, ovšem snaží se pouze pomocí předpokládaných jakýchsi »postranních řetězců« vysvětliti fakta již dříve známá.

Způsobem právě naznačeným brání se náš organismus proti parasitním nemocem, které lze nazvati »intoxikačními«, kde usadí se bakterie v určité části těla, na př. bacilly difterie na mandlích a v nosohltanu, a odtud otravují organismus.

Jiné nemoci jsou v užším slova smyslu infekčními, jako na příklad tuberkulosa, při níž všichni badatelé neuznávají produkci specifických jedů (Gaertner), spíše, jak se zdá, nemoc stává se zhoubnou přítomností velikého počtu bakterií (Baumgarten).

Toxiny paralysovati dle svrchu řečeného dovedeme. Hůře jest usmrtiti v těle mikroorganismy rychle se množící a svým počtem nebezpečné.

Leč i o látky tělem produkované a mikroby ničící je přírodou postaráno. R. Pfeiffer je odkryl v seru krevním. Smísil cholerové serum s cholerovými bacilly a tuto směs vstřikl do dutiny pobřišnicové morčátku. Když vyňal pak ihned něco tekutiny pobřišnicové, zpozoroval, že ztratily vstříknuté vibriony cholerové svůj pohyb. Vyňal-li směs vstříknutou z vaku pobřišnicového

morčátka až za 19 minut, byly vibriony zduřené a nabobtnalé a za dalších 10 minut rozpadly se, jsouce zničeny, v drobná zrnka.

I na základě tohoto nálezu postavil Ehrlich novou theorii: v krvi normálních zvířat jsou látky, t. zv. komplementy či alexiny, které mají schopnost bakterie rozpouštěti. Vlastnostmi chemickými jsou to jakési fermenty. Leč tyto komplementy dle Ehrlicha jsou schopny rozpouštěti bakterie pouze tehdy, je-li přítomna ještě jiná látka, t. zv. »immuní těleso« čili »mezitěleso«, které komplementy k povrchu bakterií jaksi váže, aby ony mohly s dostatečnou energií býti účinnými. Immunisováním zvířat prostřednictvím vstřikovaných bakterií tvoří se v krvi jich právě ono »immuní těleso«, které umožňuje alexinům zahájiti jich ničící činnost.

Kdo pozorně pročetl theorii právě naznačenou, sezná, jak nepoměrně těžší věcí je sestrojiti serum proti nemocem infekčním než proti intoxikačním chorobám. Serum krevní zvířat immunisovaných proti určité nemoci infekční obsahuje n. př. dostatečné množství »immuního tělesa«. Vstříkneme-li toto serum jinému zvířeti infikovanému bacilly oné určité infekční choroby, přivedeme mu tím do krve třeba dostatečné množství immuního tělesa, ale ono nemusí míti v krvi dosti komplementů, aby tyto stačily na zničení bacillů. Je třeba i tyto zároveň vpraviti do krve zvířete, které chceme proti bakteriím ozbrojiti. A podaří-li se nám obé, je zde ještě možnost, že z těl rozpuštěných mikrobů vystoupí toxiny, které dříve nepůsobily, které však po jich uvolnění zvíře otráví. Pokusy v naznačeném směru konané zdají se theorii potvrzovati.

Ale nezdá se, že jsou to pouze bakterie, které infekční nemoci způsobují. Mnozí badatelé, posléze opětně Ishigami[1], tvrdí, že v lymfě očkovací i v krustách neštovic vyskytují se dosti veliké, ovální, jednoduché, zelenavé buňky, jakýsi to druh protozoí, které se v mladších stadiích množí dělením jako jiné buňky a které se dají uměle pěstovati. Mladší sporozoa neštovic jeví prý jakési amoeboidní pohyby. Očkujeme-li jimi tele, objeví se u něho po 3—4 dnech za příznaků horečky puchýře, které podobají se neštovicím po očkování kravskou lymfou vzniklým.

Rakoviny jsou nádory, které mikroskopicky pozorovány jeví se býti mezi vazivovou sítí nahromaděnými buňkami epithelovými, t. j. buňkami takovými, jaké pokrývají povrch našeho těla v nej-

[1] Centralblatt f. Bacteriologie, Nr. 15. 1902.

svrchnějších vrstvách. V novějším čase mnozí se domnívali, že objevili příčinu rakovin v předzmíněným podobných buňkách parasitních. Objevy ty jsou však sporné dosud.

Jak brání se tělo naše proti takovým sporozoím a jak bychom obranu téhož proti nim podporovali? Otázky ty zodpověděti bude asi nejbližším úkolem bakteriologie.

Bordet v r. 1899. dokázal, že serum krevní zvířat, kterým bylo vstřikováno po delší čas v přestávkách serum krevní jiného určitého druhu zvířecího, má zvláštní vlastnosti: Smíseno se serem krevním druhu zvířecího, kterým bylo dříve praeparováno, tvoří pak s ním sraženinu.

Abychom učinili věc srozumitelnější, uvedeme příklad: morčátku vstřikuje se podkožně v přestávkách po delší čas serum krevní koně. Jestliže pak vezmeme serum krevní takto praeparovaného morčátka a smísíme je se serem krevním koně, tvoří se ve smíšenině za 10—15 minut sraženina, jež se usazuje na dně zkoumavky. V praeparovaném seru krevním morčátka utvořily se látky, jež nazýváme haemolysiny. Tyto haemolysiny tvoří pak sraženinu jen se serem krve koňské a nikoli jiné.

Kdybychom morčátku vstřikovali po delší čas serum krevní lidské, reagovalo pak by morčátko svým serem pouze na lidskou krev, tvořic s jejím serem sraženinu.

Pozorování toto je zajímavé sice, ale praktický význam má nejvýše diagnostický. Mohli bychom takovým způsobem na př. poznati, zdali krevní skvrna nějaká povstala prolitím lidské krve či zvířecí, což bývá důležito v soudní medicině. My uvádíme zmíněný fakt pouze proto, že haemolysiny podobají se v mnohém komplementům svrchu dotčeným a že na základě právě probraného objevu učiněny byly objevy další a zajímavější.

Vstřikovaly se zvířeti v přestávkách řasinkové epithelie[1] a v krvi zvířete objevily se pak látky, jež řasinkové epithelie okamžitě usmrcovaly. Téhož effektu docílilo se se sparmatozoy, s epitheliemi ledvin, s bílými buničkami (leukocyty) sleziny a mizních žlaz. Ano, vstřikovalo-li se do vaku pobřišnicového morčátku mléko na př. kravské, vyvinuly se v jeho krevním seru látky, které pak s mlékem kravským smíšeny ihned srážely bílkoviny téhož, kdežto na mléko ovčí, kozí, lidské atd. nepůsobily vůbec.[2]

[1] Buňky normální, kryjící některé sliznice.

[2] Tak zv. »koaguliny«.

Z těchto pokusů správně zajisté soudí Römer, že nastane jednou doba, kdy budeme moci připravovati serum, které bude smrtiti buňky rakovin a ještě zhoubnějších nádorů, sarkomů. Budeme určitému zvířeti tak dlouho vstřikovati na př. buňky rakovinné, až v jeho seru krevním vyvine se s dostatek látek, abychom jimi zničili, vstřikujíce je člověku, zhoubné buňky rakovin.

Dnes možno, že jsme již objevili parasita, způsobujícího infekci neštovičnou. Dávno, primitivním způsobem již u starých Číňanů, bylo proti němu postupováno očkováním, k němuž vedla lékaře empirie. Podle toho, co jsme v předešlých řádcích stručně objasnili, může si čtenář představiti účinek očkování ochranného. Do krve s neštovičnou lymfou dostane se něco málo sporozoí neštovičných. Tělo lidské ihned na tuto invasi reaguje produkcí látek, které do kontaktu se zmíněnými sporozoy přivedeny smrtí tyto. A tělo produkuje ochranných látek ihned množství nadbytečné, takže je jaksi proti nové infekci, snad náhodné v době epidemie, již předem obrněno. Ovšem jedno očkování pro celý život lidský nestačí.

Na základě udaných pozorování a zkušeností bude však snad v budoucnosti možno jíti i dále, bude možno připraviti vstřikováním sporozoí neštovičných zvířatům serum, které bude míti dosti zhuštěných látek smrtících sporozoa neštovic a tím bude lze značně ukrátiti, ne-li hned v počátcích potlačiti nemoc vypuklou.

Jak z uvedených ukázek patrno, je bakteriologie vědou velice zajímavou, která sice již mnohé skvělé praktické výsledky měla, před kterou však se posud rozkládají netušeně široká pole činnosti další. A filosof z podivuhodných zařízení organismu lidského, o kterých jsme se stručně ve článku zmínili, může nabýti rovněž mnohých nových perspektiv.

K historii našeho politického programmu.

(Otázka politického rozdělení Rakouska na říšském sněmu ve Vídni a v Kroměříži 1848-9.)

Napsal Dr. Jul. Glücklich.

Jedna z knih, která osvětluje, jak těžkým problémem jest nalézti pro Rakousko nejvhodnější ústavu, »pravé zpovědní zrcadlo rakouských národů« jsou protokolly ústavního výboru v Kroměříži, jež vydal r. 1885 Ant. Springer,[1] jedna z osob, při níž třeba litovati, že byla pro náš národ ztracena. Této publikaci chceme předem věnovati několik poznámek.

Jak vydavatel udává, dostal dr. Adolf Pinkas (později tchán Springrův) od archiváře říšského sněmu Jelena přesný opis těchto protokollů. Pinkas je chtěl prý vydati hned r. 1849, aby vyvrátil výtky vlády, že říšský sněm zneužil důvěry národů, nevykonav nic cenného, ale bachovský absolutismus překazil jeho úmysl. Po pádu absolutismu Pinkas odevzdal protokolly Ant. Springerovi s přáním, aby je při vhodné příležitosti vydal.[2] Helfert líčí tyto události poněkud jinak — Pinkas sám prý zmocnil se originálů (tedy ne opisů) ve zmatku, jenž nastal při náhlém rozpuštění říšského sněmu.[3] Ale pokud mi známo, Helfert sám svůj výklad považuje za pouhou domněnku. I kladou se nám dvě otázky. Předem: co leží před námi, otisk originálů či opisů? Za druhé: Jsou tyto protokolly stenografické? Dle Helferta zapisovatelé zaznamenávali z debatty, co mohli, a z valné části jistě vlastními slovy řečníků. Tento dojem protokolly skutečně dělají, ale že to stenogramy nejsou, patrno přece z některých míst. Divné zůstává, že Springer nijak se nezmiňuje o rukopise protokollů. Některé

[1] Protokolle des Verfassungsausschusses im Oesterreichischen Reichstage 1848—1849. Herausgegeben und eingeleitet von Anton Springer Leipzig, S. Hirzel 1885. Str. 386 + L + 8.

[2] »Vorwort« protokollů str. III.

[3] Wiener Literarischer Handweiser 1885 str. 276.

menší vady edice vytkl již dříve Helfert.[1] Vydání Springerovo je opatřeno obšírným úvodem, jenž jedná vůbec o dějinách jazykové otázky v Čechách a do dnes má svou cenu. Obraz jednání ve výboru poněkud (ale dosti málo) lze doplniti zprávami novin; bohužel, vládních novin olomouckých a vídeňských, pro dobu naši velmi důležitých, nelze v Praze užiti, a hlavní pramen — korrespondence a písemné pozůstalosti členů výboru ústavního jsou dosud nepřístupné. Členové ústavního výboru byli zavázáni mlčením, proč, těžko pochopiti, ale z novin možno poznati, že se skutečně zachovávalo.

Zbývá ještě literatura memoirová, jež je vždy cenná pro studium ducha lidí i doby; stačí tu jen připomenouti autobiografii A. Smetany, její smutné obrazy, černě kreslené v dusící šedi Metternichova systemu, nebo životopis A. Meissnerův, jenž pěkně ukazuje individuelní motivy, z kterých se rodila národní nevraživost u českých Němců. Ale kde líčí události, mají memoiry cenu jen tehdy, lze-li jinými spolehlivějšími prameny ověřiti fakta, jež podávají.

Jubileum Palackého a roku 1848 vyvolalo u nás také živější interess o sněm kroměřížský. Osvěta v r. 1898 přinesla z péra B. Riegra o kroměřížské ústavě nejlepší práci, která dosud o ní u nás byla napsána. Články v Osvětě doplňuje stať Riegrova, uveřejněná v Památníku na oslavu stých narozenin Frt. Palackého »Ústava Rakouská dle Frt. Palackého v l. 1848—1849«, a dále četné úvody v publikaci »Františka Palackého spisy drobné I. Spisy politické«, z nichž vyniká i státoprávní stanovisko spisovatelovo.

I.

Ústavní výbor ve Vídni.

Dne 15. března byla prohlášena v Rakousku, t. j. v nynější Cislajtanii, ústava, dle Havlíčkových »Pražských Novin« »veliký to dar, jenž národu našemu skvělou budoucnost zajišťuje«,[2] »spása a zahájení důstojnosti člověčí a osobní«.

Jako husitskému zemanu a měšťanu kalich, tak v tehdejší době slovo konstituce jedinou formulí zahrnovalo nejrůznorodější tužby a přání. Konečně padl absolutismus, jemuž se přičítaly všechny bědy, které stihly národ český od r. 1620—1848. Kult čisté ná-

[1] Wiener Liter. Handweiser str. 276, roč. 1885.

[2] Pražské Noviny 23. 3. 1848 str. 94.

rodovosti, národního ducha, kollektivní národní moudrosti, směr, k němuž základ, třeba ne dosti uvědoměle, položilo osvícenství, a jejž tak úsilně pěstoval romantismus, došel v nich svého politického výrazu. Jako jednostranně svalována vina za všechno zlo na režim absolutní, »systém bezbožnosti, sobectví, domnělého nadpráví a síly hrubé moci«,[1] tak nyní jednostranně uskutečnění ráje, jenž již již nastával, většina s politickou zbožností připínala na slovo, jež pro ni mělo význam skoro mystický.

Zatím revoluce svými officielními projevy ukázala svůj všeevropský kontinentální ráz — centralisovala. Pro říši počínal se vývoj nový, který poněkud byl připraven tím, co byl v administraci provedl osvícený absolutismus.[2] Podle císařského patentu z 15. března měli se sejíti k poradám ve Vídni poslanci všech provinciálních stavů a centrální kongregace lombardsko-benátské, »se silnějším zastoupením stavu městského«.[3] Jinak ústavu uděliti vyhradil panovník sobě.

Tato slíbená (Pillersdorfova) ústava byla vyhlášena 25. dubna, a jí se poprvé Rakousko jeví v té podobě politické, jakou má dnes: dualismus s ústavou v obou polovinách, centralismus v Cislajtanii.

Proti patentu z 15. března volby se měly díti přímo z lidu, nikoli skrze sněmy zemské. Provisorní volební řád — první pro celé Rakousko (Cislajtanii) — byl vyhlášen 9. května. Několik dní po tom vypukly ve Vídni bouře, jež odvály ústavu dubnovou. Vídeňští demokraté shledali nedůstojným, aby vláda suverenímu národu předpisovala ústavu. Císařská proklamace z 16. května vyšla těmto názorům vstříc, přikazujíc říšskému sněmu nový úkol: říšský sněm měl vzíti v poradu ústavu z 25. dubna. Sněm se v ní jmenuje: »die konstituirende Versammlung«. Ještě určitěji se mluví o tomto novém úkolu v patentu z 30. května a v císařském manifestu z 3. června. Bylo to definitivní odstranění ústavy Pillersdorfovy.

Mezi poslanci, kteří se ve Vídni sešli, měli Slované většinu, ač nelze přesně říci, jak velikou. Ale tato většina byla politicky málo cenná, Slované nevystupovali společně, a zejména Poláci šli ve Vídni s německou levicí. Němci, psal známý Smolka, se báli,

[1] Aug. Smetana, Die Bedeutung des gegenwärtigen Zeitalters str. 25.
[2] J. Goll, František Palacký, Č. Č. H. IV. str. 257.
[3] Sr. k. k. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze und Verordnungen. Bd. 76 str. 46.

že se Poláci spojí s Čechy, a proto jim slibovali hory doly, aby je pro sebe získali.[1]

Čechové, když jejich naděje, skládané ve sněm domácí, pražskou revolucí byly zmařeny, odebrali se do Vídně, se snahou, ve spolku s jinými federalisty zachrániti co největší část koncessí, poskytnutých jim patentem z 8. dubna 1848. Jak sám Havlíček prý Lasserovi řekl, bez bouří svatodušních byli by se vůbec nedostavili.[2] Situaci, v níž se ocitla česká politika po katastrofé svatodušní, dobře vystihli Národní Noviny ze dne 29. července 1848: »Nyní závisíme zcela od Vídeňského sněmu. On je hlava, on spasitel náš od stavu anarchického. Celá země čeká od něho také to, co čekala od sněmu svého v Praze«. Obeslání ústavodárného sněmu ve Vídni byl krok velmi závažný; jak Goll praví, byla to »největší koncesse, kterou nám r. 1848 uložil, koncesse v neprospěch českého státního práva. Zde v naší zemi organický vývoj z toho, co leželo před r. 1848, byl zaražen«.[3] A i ten, kdo pokládá naši státoprávní kampaň za prohranou bitvu, kdo souhlasí s výrokem, že »ústava se vžila«, nemůže bez lítosti vzpomínati na tento krok, který znamenal dobrovolnou negaci státního práva.

Nehotovost tehdejší vlády význačně karakterisuje, že sama s ústavním návrhem nevystoupila. Poslanci byli tak nezkušení, že v tom neviděli žádné závady. Naopak zdálo se jim, že vláda tím teprve plně uznává ústavodárnost, ano i suverenost říšského sněmu. Dokončiti »das ruhmvoll begonnene Verfassungswerk« bylo dáno, jak se domnívali, jim úplně do rukou. Ale nesmíme je proto odsuzovati, neboť zásada, že zdárný vývoj parlamentarismu vyžaduje, aby initiativa vycházela od moci výkonné, stala se samozřejmou teprve po smutných zkušenostech z těchto časů.

S novým návrhem ústavním nikdo nevystoupil. I nezbylo, než zvoliti zvláštní výbor, aby jej pro plenum vypracoval. V zasedání 31. července (1848) četl Mayer první část § 34. nového, ovšem dosud jen provisorního sněmovního řádu: »ústavodárný sněm přikročuje současně k sestavení výboru, který má vypracovati návrh ústavy pro říši, provincie a obce.« Při debatě, jež se roz-

[1] Psaní ze dne 13. července 1848. Carl Widmann, Franz Smolka, Sein Leben und politisches Wirken. Wien 1887. Tato kniha jest výtah, jejž autor učinil ze svého polského spisu. Originálu jsem nedostal.

[2] Prot. úst. výboru str. 70.

[3] J. Goll, František Palacký, Č. Č. H. IV. str. 257.

vinula, zabíhalo se již do otázek, které vlastně náležely do ústavy. Vlach Gobbi, poslanec za město Terst, jemuž voličové ve svých instrukcích uložili hájiti federalismus,[1] učinil návrh v tomto směru. Výbor měl vypracovati jen nejvšeobecnější základy ústavy provinciální a obecní; zvláštní ustanovení měly si vypracovati jednotlivé země samy; říšskému sněmu při tom Gobbi vyhražoval právo, potvrditi jejich ústavy. S návrhem Gobbiho však nesouhlasili čeští Němci Löhner a Borrosch. Löhner, poslanec za Žatec, se bál, že by autonomie Gobbiho seslabila ústřední moc, Borrosch, poslanec za IV. okres Pražský, bývalý člen prozatímní vlády v Čechách, jenž se nyní klonil k levici, naopak byl toho mínění, že říšský sněm musí především zabývati se ústavou obecní, ponévadž jednotlivé provincie by obec, tento »základ svobody«, opět zaristokratisovaly. Sněm však se na konec rozhodl pro znění co možná všeobecné a tím dosti neurčité, tak že vyhovovalo všem stranám: ústavodárný sněm říšský přikročuje současně k ustavení výboru, který má vypracovati návrh konstituce. Nyní jednalo se o složení výboru. Druhá část § 34. ustanovovala, aby poslanci z jednotlivých guberniálních obvodů[2] zvolili ze sebe po 3 členech, tedy dohromady 30 členů.[3]

Účel toho byl patrný: menší země, skoro vesměs německé, měly míti ve výboru většinu, ačkoli země rozhodně slovanské (Čechy a Halič) rozloha a počet obyvatelstva opravňovaly k daleko větší delegaci. Z toho vzniklo dlouhé a prudké rokování. Němci ovšem tento cíl zakrývali. Tvrdili, že každá provincie poslala do říšského sněmu stejně intelligence; v ústavním výboru musí prý se vzíti stejný zřetel k zvláštním poměrům všech provincií — z tak umělkovaných premiss vyvozovali závěr, že se všem musí dostati stejného zastoupení. Marně Rieger vyvracel uvedené důvody. Konečně Borrosch, ač byl poslanec z větší provincie, upřímně řekl, proč tak činí on a jeho přátelé: aby výbor nedostal slovanského zabarvení. Všechny návrhy Čechů a Poláků byly zamítnuty. Vítězství levice, jak se zdá, rozhodli Slovinci, kteří hlasovali s Němci proti Čechům a Polákům,[4] ponévadž návrh Mayerův jim

[1] Slavische Centralblätter 1848 1/8 str. 212.

[2] Obvody guberniální byly: 1. Čechy, 2. Morava se Slezskem, 3. Halič s Krakovem a Bukovinou, 4. Rakousy Dolní, 5. Rakousy Horní se Solnohradskem, 6. Štýrsko, 7. Tyrolsko s Vorarlbergem, 8. Krajina s Korutany, 9. Přímoří, 10. Dalmacie.

[3] Verhandlungen des Öst. Reichstages I. 251, 1848.

[4] Jos. Apih, Slovinci in 1848 Leto. V Ljublani 1888 str. 183.

byl příznivější, než návrhy české, jež dávaly větším provinciím větší počet zástupců.

Čechové se za svou porážku vymstili tím, že užívajíce práva většiny,[1] nezvolili za zemi českou do výboru žádného Němce. Později (23. ledna) povstal z toho malý konflikt v ústavním výboru. Vacano, poslanec z Horních Rakous, člen t. zv. levého centra, navrhl, aby se ve výboru dostalo zastoupení Němcům v Čechách, ale jeho návrh nebyl přijat. Většina výboru neměla chuti, měniti své složení, poněvadž byla obava, že důsledky Vacanova návrhu, applikovány jsouce i na jiné země, vedly by ještě k dalším změnám. Němci, byvše takto odmítnuti, žádali v písemném podání výbor, aby respektoval jejich přání a zvláště, aby vyhověl jejich žádosti o rozdělení Čech v kraje co možná autonomní.[2] Vyslaly-li Čechy do ústavního výboru samé Slovany, přišli z Moravy a ze Slezska samí Němci, ač čeští poslanci i v tomto guberniálním obvodu tvořili většinu.[3] Byl to již zmíněný C. Mayer, jenž se rád hlásil k »moravské« národnosti, a byl známý už z dubna jako veliký nepřítel snah českých o sloučení Čech a Moravy. Druhý Moravan v ústavním výboru byl Jan Fejfalík, otec pozdějšího odpůrce Rukopisů, poslanec za město Šternberk. Jeho podpis čteme hned na druhém místě v prohlášení representačního výboru z 14. dubna r. 1848, jež čelilo sloučení Čech a Moravy. Slezsko vyslalo Heina, zvaného ironicky »Velkoslezan«, ohnivého a prudkého přívržence směru centralistického, jímž jeví se i později za Schmerlinga, kdy byl ministrem spravedlnosti. Čechy z království nenáviděl, snad více proto, že byl Slezan, než že byl Němec. Dolní Rakousy vyslaly radikály Fischhofa, Goldmarka a Violanda. Největší schopnosti z nich měl Fischhof; Violand záhy dal se zastupovati Brestlem. Brestel, ministr financí za t. zvaného občanského ministerstva v letech 1867—70, byl jeden z nejobratnějších mužů levice, vynikaje přesnou a pronikavou logikou. Byl jeden z radikálů, kteří neztráceli skutečnost s očí, a uměl počítati s reelními poměry.

[1] Deutsche Zeitung 31/1 49 str. 238.

[2] Ib. — Všech poslanců z král. Českého bylo 90, mezi nimi asi 56 Čechů a asi 34 Němci.

[3] Příčina byla malá národní uvědomělost mezi českými poslanci z Moravy, na niž si Nár. Noviny ze dne 27. čce trpce stěžují; jevila se i tím, že mnozí se hlásili k »moravské národnosti«. Morava vyslala vůbec do říšského sněmu 22 Slovany, 16 Němců; Slezsko 8 Němců a 2 Slovany; tedy dohromady 24 Slovany a 22 Němce. Nár. Nov. 27. čce 1848 a Slav. Centrablätter z 31/7 1848.

Proto nezůstalo na něho bez účinku povalení revoluce vídeňské a to, co po tom následovalo. V Kroměříži dospěl k mínění, že Němci rakouští musejí se vzdáti myšlenky na těsné sloučení s Německem; uznal, že se musejí vpraviti do rakouských poměrů a pokusiti se o snesitelný kompromiss s Čechy[1]. Za nové éry ústavní po r. 1861 jeví se opět jako centralista a v r. 1869 za předsednictví Taaffova patřil k většině občanského ministerstva, která byla proti dohodnutí s Čechy[2].

Horní Rakousy měl zastupovati dr. Alois Fischer, jenž byl později povolán za místodržitele hornorakouského; místo něho zvolen byl do výboru konservativní Halter. Za Salcpursko zvolen byl Lasser, známý ministr vnitra za knížete Adolfa Auersperga (1871—78) a jeden z předních strůjců volební opravy z r. 1873. V ústavním výboru zastával již tehdy tuhou centralisaci, stejně jako jeho hornorakouský kollega Vacano. Halič poslala maloruského biskupa Jachimowicze a dva Poláky: radikála Ziemiałkowského a opatrného, málomluvného, ale ve sněmu velmi oblíbeného Smolku. Za Štýrsko zvoleni byli 2 Slovinci (slavný Miklošič,[3] jenž se však debat téměř nesúčastnil, a Kranjec) a Němec Cavalcabo. Illyrsko vyslalo Slovince Kavčiče, advokáta v Lublani, Ambrože, okres. komisaře, a Němce Scholla. Z Přímoří zvoleni známý nám již Gobbi, jeho radikální krajan Madonizza a Slovinec Goriup. Z německého Tyrolska přišel Pfretschner, konservativní autonomista, z vlaských Tyrol byl vyslán Turco, který, ač byl státním úřednikem, zasazoval se o rozdělení Tyrolska na část německou a italskou. Za Vorarlbersko zvolen byl Ratz. K těmto zástupcům přibyli 16. srpna 1848 3 Dalmatinci. Ital Filippi, dále Petranovič a Plenkovič; první z nich byl Chorvát. (Srv. Slavische Central-

[1] Hans Kudlich, Rückblicke u. Errinnerungen II. 59. Z Kudlicha mluví vždy vášnivý stranník, a proto mu nelze bez jiných dokladů důvěřovati; zde však mluví o odchylných názorech kollegy, jehož si velice váží, a konečně — úsudek Kudlichův potvrzuje Brestlovo chování v ústavním výboru. Srov. také Füster, Memoiren I. 20.

[2] A. Srb, Politické dějiny národa českého od roku 1861. V Praze 1889 I. str. 243.

[3] Apih, Oest. Jahrbuch 1894 (str. 16.) vypravuje, že po frankfurtských volbách spolek »Slovenije« vyslal na jih deputaci pod vedením Miklošičovým. K tomu spisovatel dodává: »Nemýlíme-li se, měly na zdrželivé chování Miklošičovo z části vliv dojmy, kterých zažil na cestě.« V Tobolkově »Slovanském sjezdu« (str. 81. poz. 1.) čteme, že Miklošič svoji nepřítomnost na sjezdě Slovanském omluvil »nemocí«. Není tu souvislost?

blätter 3. srpna 1848 str. 216). Slovanských zástupců ve výboru bylo 12: 3 Češi, 2 Poláci, 1 Rusín, 1 Chorvát, 5 Slovinců (Miklošič, Kranjec, Ambrož, Kavčič, Goriup)[1] proti 18 Němcům a Italům. Ihned bije do očí nápadný zjev: Slovinci měli ve výboru tolik zástupců, kolik Češi a Poláci dohromady. To bylo možné jedině tím, že němečtí poslanci za Štýrsko a za Illyrsko proti jejich volbě ničeho nenamítali, vždyť Štýrsko, jak vidíme, zastupovali 2 Slovinci a jeden Němec. Tato poslední okolnost vysvětluje se nám politikou Slovinců r. 1848., Němcům přátelskou, jak ještě jinde bude více ukázáno. Kranjec na sněmu ve Vídni vystupoval většinou jako přívrženec německé levice, Ambrož při vášnivé debatě, když se jednalo o to, aby v zájmu haličských sedláků, němčiny neznalých, návrhy a usnesení byly překládány do slovanských jazyků, přímo prohlásil, že mají býti zbaveni mandátů pro neznalost němčiny. Stejně tehdy mluvil Slovinec Smrekar.[2] Kavčič již při debatě o robotním návrhu Lasser-Kudlichově (24. srpna r. 1848) mluvil proti výrazu »korunní země« a proti zřízení provinciálních (ne státního) fondů odškodňovacích; byl také přívrženec krajsko-departementálního rozdělení Rakouska. Kromě zmíněných tří slovinských členů ústavního výboru hlásil se rozhodně k levici ještě čtvrtý, Goriup,[3] tedy z 5 členů 4. Právem píše Apih, že Němci věděli, co činí, volíce tolik Slovinců. Za předsedu celého výboru zvolen byl Fejfalík, později Mayer, zapisovatelem Lasser.

Výbor ústavní rozdělil se ve dvě komisse, tříčlennou pro t. zv. práva základní a pětičlennou (Gobbi, Mayer, Goldmark, Smolka Palacký)[4] pro návrh ústavní v užším smyslu. S právy základními byl výbor hotov do 26. září. K projednání jich však dlouho nedošlo pro nepokoje vídeňské. Za změněné situace v Kroměříži zdál se býti Vídeňský návrh příliš radikálním, pročež uznáno za nutné poněkud zmírniti jej;[5] porad o tom súčastnil se celý výbor, i údové pětičlenné komisse. Jest proto pochopitelno,

[1] Apitz (Apih) Die Slovenen im J. 1848. Oesterreichisches Jahrbuch 1896 (je to německé spracování slovin. or.) str. 127.

[2] Ib. Oesterreichisches Jahrbuch 1894 str. 24. a 25.

[3] Springer, Gesch. Oest. II. 377-8.

[4] Slavische Centralblätter přinášejí 8. srpna 1848 (str. 236) zprávu, že Rieger v pětičlenné komisi resignoval ve prospěch Goldmarka, »aby aspoň 1 Frankfurtista byl mezi těmi členy«.

[5] Helfert, Gesch. Oest. IV. 2., str. 14 a násl.

že její vlastní práce pokračovala jen zvolna. Teprve 21. prosince se jí uvolnilo, když se přikročilo k prvnímu čtení práv základních. Nám tu jde jen o práci pětičlenné komisse.

Brzy po prvním srpnu uloženo bylo Palackému, aby vypracoval návrh ústavní. Palacký byl hotov dříve, než vypukla revoluce říjnová.[1] V jeho návrhu můžeme rozeznávati dvě části: partii o poměru vládní moci a sněmu, panovníka a moci zákonodárné, a část, jednající o politickém rozčlenění Rakouska, o poměru moci zemské a říšské, zemského a říšského sněmu. Nás zde zajímá pouze část tato. Držel-li se v oné současných theorií, činí v druhé části od nich krok dále.[2] Palacký humanitní ideu přirozeného práva — svobodu a rovnost individuí — rozšiřuje na svobodu a rovnost národnostní.[3] Jen na národní rovnoprávnosti může býti Rakousko zbudováno, a k tomu je dle Palackého nejlepším prostředkem ústavní federalismus: ústavní, poněvadž v národní rovnoprávnosti viděl »základní pravdu a myšlénku konstitutionalismu«; federalismus, poněvadž národy Rakouské jejich malost odkazuje k associaci.[4] Ale federalismus ten měl býti specielně Rakouský, jiný než Švýcarský nebo Severoamerický, byl to, jak pěkně B. Rieger praví, spíše decentralismus.[5] Na těchto zásadách chtěl Palacký reorganisovati Rakousko, a tu ovšem první konkretní otázka byla, v jaké části Rakousko rozděliti. Palacký ponechává dosavadní rozdělení na obvody guberniální a přikazuje jim vše, co nepokládá za nutné pro ústřední moc. Že ovšem s uvedenými zásadami spíše ve shodě bylo rozdělení podle národností, není pochyby, a proto pochopíme, proč Palacký záhy, a jak Pinkas

[1] Gedenkbl. 169.

[2] Srov. B. Rieger (v Památníku na oslavu stých narozenin Fr. Palackého) Ústava Rakouská dle Fr. Palackého str. 610.

[3] Palacký Radhošť III. 289; T. G. Masaryk, Karel Havlíček str. 110. — U Palackého zde spojují se organicky ideály humanitní s ideou národnostní a neseslabují jí, nýbrž naopak, sesilují.

[4] Radh. III. 46.

[5] B. Rieger, Památník str. 603. — Jak Palacký v Radhošti (III. 46.) praví »pomyšlení na státní samostatnost Maďarů jako Čechův... není více než záludný sen«... Srv. Masaryk, Havlíček str. 111. Palacký na uvedeném místě v Radhošti praví, že Češi byli federalisty v »obmezeném« slova smyslu. Charakteristické je, že jeho proslulý článek »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku« měl název »Union — nicht Centralisation, noch Foederation« (Radhošť III. 291). I lze jeho program nazvati také unionistickým. Srov. B. Rieger, Frant. Palackého spisy drobné. Díl I., str. 110.

vypravuje,[1] ještě ve Vídni opustil své původní stanovisko a j
zději navrhl rozdělení dle národností. Tím se také vysvětl
proč na něm tak houževnatě setrval, neopustiv ho vlastně ani
r. 1861.[2] V čele jednotlivých gub. obvodů Palacký stavěl »zem
ministry«; k říšským ministrům měli státi v poměru kollegia
a proto měli býti zodpovědni i říšskému sněmu, ale ne osob
nýbrž skrze předsedu ministerstva. Zemský ministr má míti k r
»ministerské rady« a to pro politiku, správu, spravedlnost, ku
a vyučování, zemský úvěr a průmysl v nejširším smyslu. Z
skému sněmu má býti zodpovědný osobně. Kompetence říšsk
sněmu, jehož členové měli býti voleni ze zemských sněmů, je
Palackého návrhu dosti rozsáhlá. Palacký k ní počítá: otázky m
národního práva, kontrolu vnější politiky, schvalování státi
a obchodních smluv, dohled na vojenství, právo určovati r
sílu stálého vojska, pořádati záležitosti celní, poštovní, říšské
niční a berní, míry, váhy a mince, právo budgetní, právo p
lovati civilní listu a apanáže; dále právo dávati vládě pl
moc k uzavírání říšských půjček a ustanovovati pro celou
materielní část civilní a kriminelní spravedlnosti. Návrh Palacl
byl neúplný — chybí ustanovení o volebním právu, o říšsl
ministrech, o moci soudní a branné, o financích.[3] Palacký to
uznal, když nazval svůj návrh skizzou.[4] Věc velikého význ
je, že Palacký v tomto návrhu (stejně jako v pozdějším Kr
řížském) nestojí na stanovisku státoprávním: koruna česká ne
dle jeho návrhu zvláštním celkem; *země její i na dále m
tvořiti dva zvláštní celky, vespolek nespojené a
souvislé.*[5]

(Pokračová

[1] Union 29. pros. 1849 str. 169.

[2] Srv. J. Goll, Frant. Palacký, Č. Č. H. IV. str. 260.

[3] B. Rieger, Františka Palackého »Spisy drobné.« Díl I. Spisy z oboru politiky« str. 59.

[4] Gedenkbl. 169.

[5] Srv. B. Rieger, Památník str. 614; jest pozoruhodné, jak ča to přehlíží.

Gerhart Hauptmann.

Napsal R. M. Meyer.[1]

Gerhart Hauptmann (nar. 15. listopadu 1862 v Salzbrunnu[2] byl ve svém vývoji zevrubně vylíčen Schlentherovou láskyplně důkladnou biografií (1898). Syn přičinlivého a pro své poměry neobyčejně vzdělaného hostinského »U koruny« v Salzbrunnu měl již v dětství příležitost pozorovati rychle přicházející a odcházející lidi. Matka, z herrnhutské rodiny, přinesla mu onen hloubavý, lyrický prvek pietismu, bez jehož vlivu nenastala v německém básnictví nikdy nějaká opravdová novota, ani v Minnesangu ani u mladého Goetha. Nepříznivými okolnostmi klesl blahobyt rodiny, bez vlastní viny statného a pracovitého otce a láskyplné, čilé matky, která se také přiučila v panské službě u slezských hrabat jemným způsobům; snivý, pomalu ve škole se učící syn byl takovýmito zkušenostmi důrazněji odkázán na skutečnost života. Od vlastní, tísnivé nouze zůstal však přece osvobozen. Ku pomoci stál mezi tímto snílkem a světem jeho starší bratr Karel Hauptmann (nar. 1858.), přemýšlivý fysiolog, žák curišského filosofa Avenaria, který napsal jako psychologický realista »Kritik der reinen Erfahrung«. Karel Hauptmann, který psal hlu-

[1] Die deutsche Litteratur des neunzenhnten Jahrhunderts je dílo, z něhož tuto studii překládáme. Vyšlo ve sbírce: Das neunzehnte Jahrhundert in Deutschlands Entwickelung. R. M. Meyer nepoužil žádné zvláštní ani historické ani evolucionistické ani aesthopsychologické ani morálně dogmatické methody. Úkolem literárních dějin je dle Mayerových vlastních slov ein fortdauerndes Bemühen, die Welt für die Kunst zu erobern. K tomu pak třeba je všech oněch method zároveň. Vždyť zajisté nejreputovanější francouzští methodologové literární nevykonali tolik pro svou poesii národní, co němečtí filologové, kteří daleko méně theoretisovali. Meyer zná mimo to umění, kterému se u Goetha naučil, pojímati každý individuelný případ typicky, kombinovati jednotlivé zvláštnosti v esthetický problem. Pozn. překl.

[2] Jak se dovídáme z vroucích črt Mikšových v »České Mysli«, je Salzbrunn také zajímavý pro literaturu ruskou; ze Salzbrunnu počal Bělinský svou vášnivou polemiku proti pietismu Gogolově. (Č. M. II., 6.). Pozn. překl.

boké psychologické a fysiologické knihy, pokusil se také o je analysující dramata (»Marianne« 1894, »Waldleute« 1895) a c velly (»Sonnenwanderer« 1896), jež jemný kritik Georg R nadšeně chválí: »V té knize je jen duše... snad až příliš m duše. — Ale tato kniha je nazírána od počátku do konc Obsahuje umění každodenní povznésti nad obyčejné.« Tu p zuje se jemné, občas snad také příliš jemné umění »latentní rikem« (»Aus meinem Tagebuche« 1900) zběhlým v rozkl těl a pojmů — stejné umění, rozpoznati v obyčejném nadobyč jaké provozoval Karel Hauptmann na svém bratru. Gerhart tápajícím pokusům uměleckým byl bezpečným pomocníkem a torem. Krásný chlapec s dlouhým uměleckým vlasem zdál se prve býti povolán k umění výtvarnému: přišel (1880) do slavi na uměleckou školu, kde mezi professory poznal vzor legy Cramptona«. Než Gerhart Hauptmann váhal dosud, ka má hvězda vésti. Opustil (1882) ústav, také k vůli chorobě, a se na nějaký čas cele vedení svého bratra, studoval v Jeně u ckela zoologii, u jiných professorů filosofii a archeologii. Pal provázel mladé národní hospodáře na jejich výzkumných ce do budoucího světa a nepřestával vedle toho cvičiti své n sochařské. Cesta na jih (1883), na které »Childe Haroldova ho doprovázela a předepisovala mu směr, byla podnětem, že dojmů ve Španělsku a Italii vznikla jeho první kniha »Pron denlos« (1885). V Římě nechal se nadchnouti dojmem st umění k novým pokusům v sochařském atelieru; než když, o se velmi mlád, do Německa se vrátil a zde v pěkném před Erkneru u Berlína, jevišti to »Biberpelze«, založil svůj krb již zcela oddán zájmům literárním. Leo Berg (nar. 1862), přivr Zolův, ale také soudruh bratrů Hartových v důvěře v nov rodní umění, založil spolek »Durch« (1886), který svedl mla básníka dohromady se spolubojovníky »nové doby« jako helmem Bölschem a Brunem Willem. Gerhart Hauptmann byl o cíli »Moderny« ještě tak v nejasnosti, jako stoupenci treuovi. Napsal drama »Das Erbe des Tiberius« (1884) — přece také Julius Hart a Leo Berg ctili epigonskou poesii u hraběte Schacka — a byronisující »Promethidenlos«; sestavil s básní »Das bunte Buch«, ze které Schlenther sděluje vedle niscencí z Heineho a Goetha zlé verše Hauptmannovy v machy; plánem autobiografického románu postoupil (od 1888 studoval s Karlem Hauptmannem u Avenaria v Curichu)

k realismu svých pozdějších děl. V Berlíně a v Niederschönhausenu poznal konečně (1889) Arna Holzeho, a spiritus rector »Papa Hamleta« dal jeho po tvořivosti toužící povaze konečně rozhodný popud. »Der Säemann« byl napsán, Holzem jásavě pozdraven, a »Vor Sonnenaufgang« překřtěn, Theodorem Fontanem odporučen »Volnému Jevišti«, jež právě bylo založeno ku podporování nového umění — jeho vůdce Brahm Fontane mohl odpověděti, že již ten kus dříve přijal — a »Volné jeviště« ho hrálo. Od té doby byl Hauptmann slavným mužem a uznaným vůdcem realistické literatury v Německu. Od té doby žije buď v Berlíně neb ve svém slezském venkovském domku, a jeho charakteristicky propracovaná hlava — jejížto neurčitost stáří připomíná Wilamovitze a Štěpána Georgea — s chytrýma, vážnýma očima patří k oněm, jež každý navštěvovatel divadla šeptem cizímu hosti ukazuje.

»Promethidenlos« je zcela vyplněno nejasným idealismem nezralého mladíka. Schlenther tu hledal poněkud bohaté předzvěsti děl pozdějších. A zde projevuje se dosti jasně básníkova sympatie s nešťastnými — zvlášť s těmi, jež bída uvrhla v neřest. Než pozdějšího ostrého smyslu pro skutečnost v romanticky mlhavých allegoriích a vedutách této byroniady nikde nelze odkrýti.

Silná ctižádost pojí se k vášnivému idealismu, který ještě rád používá obyčejných tirad. Než toto nezralé dílo mládí má jedno před mnohými napřed: »on věří — v Dia, on věří ve své písně«. Jako stoupenci Arentovi a Bleibtreuovi mohl i on z hloubky svého básnického soužití osočiti se na ty, jimž všechno umění stalo se pouhou hrou.

Jeho vnitrný soucit s ubohými a chudými musel ho vehnati v naturalism. Z toho vznikla jeho první novella »Bahnwärter Thiel« (1887). Nalezla jen jednoho následníka: psychologickou studii »Der Apostel« (1890; obě vyšly v knize 1892). Přirovnáme-li obě, uvidíme, jak rychle Hauptmann se vyvíjel. »Der Apostel« je jemné líčení mysle, naplněné bludem náboženským, — problem, který vždy na srdci ležel geniům síly, vášnivě toužícím přes hranice individuality, a který mladého Goetha (»Mahomet«), Tiecka (Aufruhr in den Cevennon«), Jiřího Büchnera (»Lenz«) — který měl silný vliv na Hauptmanna — právě tak musel lákati jako mnohé nepatrné básníky dnešní, Gumppenbergy (»Der fünfte Prophet« 1895), Momberty (»Die Schöpfung« 1899) a m. j. Velmi šťastně je použito duševní nálady prorokovy, aby mohla vyniknouti ona

zbožnost pro bezvýznamné, které Hauptmann se naučil na ly
Jana Schlafa: »Svaté záře dostalo se každému zjevu přírodn
i nejmenšímu kvítku a broučku . . . Vůně bílého jasmínu,
drého bezu, temně zářících žlutých fial naplňovala místy
a silný vzduch, tak že ho libě ssál jako kořeněné víno
. . . Nejmenší brouček byl obejdut, dotěrná vosa opatrně
hnána.« (Vzpomeňmež si na včelí scénu v »Einsame Mensch
Vedle toho je tato nálada připravena i pro největší. Prorok
přinésti celému světu mír a sice »jediným divuplným výkřil
mír!« Nebo on zná cestu k světovému míru: »přišlo se n
branou s nadpisem: Příroda.«

Tak tento bezejmenný prorok je zároveň zcela individi
postavou a typickým pro naši dobu s její touhou po míru a
přírodě a je také typem náboženského blouznivce vůbec. Tal
liké platnosti dosáhl Hauptmann toliko jemným vžitím se a pros
čistě předmětným vyjadřováním se.

Kdežto »Bahnwärter Thiel« je ještě zcela předpojat v »pou
nápodobení přírody«. Zolův vliv prozrazuje se všude, právě
v hrubém naturalismu všech scen, v nichž žena vystupuje,
v pokuse zbásniti toto nápodobení přírody vnější mystikou a
slným symbolismem. Na skoro současnou »bête humaine« p
míná líčení lokomotivy — obrovské nestvůry s černýma ol
hlýma, výříma očima — připomíná také allegorisování že
postavy: »Její plná, polonahá prsa nadýmala se rozčilením a
zila protrhnouti šněrovačku, a její vyhrnuté sukně ukazují je
roká lýtka ještě širšími. Zdálo se, že vychází z ženy té síla
zdolná, neuniknutelná, s kterou Thiel nebyl.« To je naprostý
Než Zola vězí i za pohodlným, staromodním způsobem, jak
vykládá své postavy: »On, který s první ženou svou byl sp
více láskou produševnělou, upadl silou surových chtíčů v
druhé své paní«; v naivní manýře přímé charakteristiky: »Tři
koupil se svou paní: tvrdou, panovačnou mysl, svářlivost a vše
brutální vášnivost.« Dávno naučili se norští autoři nahra
toto neobratné označování citů, které pro jejich osoby máme
indirektní charakteristickou a skrytým motivováním; a v tét
alistické technice byl rozhodně Bjarne P. Holmsen povýšen
skladatele »Bahnwärter Thiela«. Také prkennou a zcela román
řeč Holz a Schlaf již byli překonali, když Hauptmann užíval
v jednoduché zprávě obratů jako »a tak stalo se«. Než ovše
nebyli by schopni nádherného líčení hukotu při blížení se

motivy, rozkošné analyse zvuku telegrafních drátů větrem rozechvěných. Realistické to také není, poněvadž stil těchto obrázků — připomínají Turnerův divuplný obraz se supotem se blížící lokomotivy, vystavený v londýnské národní galerii — leží daleko nad rozsahem látky; železničnímu hlídači by zajisté nepřipadlo, že krvavá záře červených luceren »přeměňuje ve svém dosahu dešťové kapky v kapky krvavé« — což také samo o sobě je pohádkovým přepínáním: sněhové vločky mohou působiti jako krvavý déšť, dešťové kapky nemohou však tak silně zčervenati. Pozorujeme všude, že Hauptmann se teprve s bytostí »proletáře« seznamuje; jako Zola je ještě vzdělaným pánem, který chce býti naturalistou. Jak špatně nadává žena hlídačova! Každý uličník to umí lépe.

Tady tedy ještě idealista nevnikl do realismu. Pokoušel se látkový moment romanticky zidealisovati. Pochopení, teplé spolužití, jež omezeného, ubohého hlídače a jeho nešťastné dítě obestírá poesií lidského soucitu, razí cestu od Byronova pathosu k Zolově naturalismu. Než autor se neodvažuje dosud líčiti výbuch šílenství Thielova: nalézáme jen jeho následky a dovídáme se o činu.

Jeho idealism váhal ještě před pojímáním skutečnosti, k níž jeho srdce tíhlo. Konsekventní realisti z Niederschönhausenu převedli ho přes most, který sám vystavěl, na druhou stranu. Tak vzniklo »Vor Sonnenaufgang« (1889).

Schlenther míní, že Hauptmann, když přešel k formě dramatické, provedl jen výsledky z předpokladů »Papa Hamleta«. Stil tohoto je epicko-dramaticky smíšen: pokud jen možno, přechází vypravování v mluvu přímou: v rozhovor. To prý je lidové: naivní realism lidu prý spěje k dramatickému stělesnění, a Hauptmann prý se mu podal. — To nezdá se mně býti pravým. Lidovým je právě onen smíšený stil, který naivně používá prostředku vždy nejpohodlnějšího: pro události vypravování, pro řeči přímý dialog. Je to atavismus, ústupek v ony pradávné doby, kdy v »chorové poesii« národů samorostlých lyrika, epika a drama byly ještě neodloučeny: v nářku nad mrtvolou střídají se lyrický výkřik bolesti, epická zpráva o skutcích hrdiny, mimické napodobení boje. Za vypracování jednotlivého druhu básnického děkujeme vždy umění uvědomělému. Druh smíšený je tedy lidovější, než čisté drama. A potom — Hauptmann ani vůbec posledního nedosáhl. Vězí sám ještě v stilu smíšeném. Neboť svrchovaně zevrubné scenické poznámky zvlášť v druhém aktu jsou přehmat eposu v drama.

»Když zpozorovala, že Loth přichází jí vstříc od hostince, zmc se jí ještě silnější nepokoj.« Jednotně dramatický děj musil takovéto poznámky vynechati a nahraditi je jednáním; sám musil by poskytnouti hercům dosti pokynů ke hře. A také ly zmocňuje se ve výrazech, jako »slavnostní ticho jitra«, těc předpisů režijních. Marně učiněn byl pokus smířiti je s podst realistického dramatu. Přehnaně podrobné popisování bytu, šat a t. d. můžeme vyložiti za realistické, poněvadž slouží cíli inc dualisace, ačkoliv udaje, jako že Kahlův řetízek má za přívě kousáky, které divák ani viděti nemůže, jsou úplně epicky. ony nálady na jevišti, jež absolutně nelze technicky provésti, pů právě antirealisticky, a právě proto Berthold Litzmann, ctitel Wi bruchův a v celku, přes své částečné uznání Hauptmanna, odp realismu, je hájí. »Tento okamžikový obraz,« praví o idylle holubníku, »není žádným programmovým číslem v nějakém všech pravidel naturalismu trapně zpracovaném dramatu, nýbr proveden neuvědomělým pohybem reflexním povahy básník instinktivně vyžadující svého práva.« Pokládám to za úplně spr a rovněž i psychologický výklad, který Litzmann dále u »Nálady vyrůstají organicky z jednotlivých postav. Ta jasná v ranní, v níž mladá dívka se objevuje, je cosi od ní neoddělitel Stojí uprostřed tohoto dusného puchu sezvířečtělé společn jako bytost z jiného světa, který obklopen je čistším, jasně ovzduším.« Básník ponořuje se do tohoto ovzduší a pokouš je objasniti oněmi dlouhými rozhovory, tímto čistě podmět intermezzem.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

POLITICKÉ. Smiřovací konference českoněmecké. Doba i forma jejich svolání je po přání německém — Upřímné doznání: Mladočeské hlasy jsou na prodej i pro špatné vyrovnání — Nutnost lidové a pokrokové politiky v českém národním zájmu — Uhry proti vyrovnání? — Prvý úkol české politiky — svržení vlády? — V cizích službách — Vzrůst klerikalismu v zemích českých — Probouzíme se? — Rakousko se klerikalisuje.

*

Téměř na den po třech létech od zrušení jazykových nařízení svolává vláda smiřovací porady českoněmecké. Již po druhé pokouší se pan dr. Koerber přivodit národní smír v zemích českých a tím na trvalo zabezpečit si dělnost poslanecké sněmovny říšské rady. Leč nevešel v r. 1900 a nevchází ani nyní ve vyjednávání s vědomím, že je nutno stůj co stůj Čechy usmířit. Neboť by nemohl svolávat konference až na samý předvečer podzimního zasedání říšské rady. 14. října počal vyjednávat ministerský předseda s českými zástupci a již 16. října se schází poslanecká sněmovna, aniž by vláda měla s české strany zabezpečenu její dělnost. Mladočeská delegace již na podzim 1901 přála si svolání vyrovnavacích porad českoněmeckých. Tehdy, aby umožněno bylo projednání rozpočtu, vláda i německé strany svolání konferencí připověděly. Zatím rozpočet byl projednán, leč vláda neučinila jediného kroku, aby zahájila vyjednávání s Čechy. Teprv na poslední chvíli pouští se do porad. Leč i tu dává celému jednání formálný ráz, jímž samým již podceňuje požadavky Čechů. Nevolá k vyjednávání pouze politické strany, které jsou přímo interesovány na národních sporech v zemích českých, jak by bylo přirozeno, kdyby šlo o řešení české otázky. Panu dru Koerberovi běží pouze o dělnost parlamentu a proto volá k dohovorům všechny strany sněmovní. Tím ovšem vláda celé jednání jen komplikuje. Proto sotva kdo věří, že by upřímně jí šlo o dohodu.

Jak věci stojí, nevěří tedy ani vláda, ani zástupci stran, že by porady mohly vést k cíli. Za stranu mladočeskou otevřeně řekl pan dr. Herold v Chrudimi 12. října, že čeští delegáti mohou jít jen vyslechnout vládu; ale nebudou se pouštět ani do komplexu vyrovnavacích otázek, dokud se jim nedostane vnitřní úřední řeči české. A že v tomto směru Čechům nebude dáno ani tolik, kolik poskytovala nařízení Gautschova, jež byla přece i s české strany zamítána, je jisto při německé neústupnosti a při závislosti kabinetu na Němcích. Proto je tím podivnější další upřímnost páně Heroldova, s níž vyložil, jak Mladočeši po-

hlížejí na vyrovnání s Uhry. Jsou přesvědčeni, že Koerberova ujedn se Szellem přinesou Rakousku jen škody. Dosavadní mladočeské p jevy spokojovaly se tím, že jen uváděly, jak špatný obsah rakous uherského vyrovnání usnadní českou obstrukci. Dr. Herold prvý za dále a přiznal, jak by mladočeská delegace postupovala vůči vyrov vacím předlohám s Uhry, kdyby byly splněny její národně politi požadavky. Prvý otevřeně přiznal, že by Mladočeši za zisky náro propustili i špatné vyrovnání. Že tím vážnosti české poselstvo na říš radě nezíská, že vzdává se tím samo a předem podpory všech pok kovějších živlů, i kdyby na krásně sáhlo k obstrukci proti špatné vyrovnání, je jisto. Kdo by podporoval obstrukci, která předem ochotna zradit samu sebe?

Jak jinak by bylo, kdyby český lid byl zastupován poselstv které by chtělo a dovedlo provozovat lidovou a pokrokovou polit Nikdy nebyla vhodnější doba, aby čeští zástupci spojili náš nárc zájem se zájmy hospodářského, sociálního i politického pokroku kouska. Privilegovaný nynější parlament nedovede skoncovat snesit vyrovnání s Uhry stejně jako nedovede upravit přijatelně poměry rodní. Netřeba považovat všeobecné a rovné právo volební za vš parlamentarismu. Avšak v Rakousku je všeobecné volení nejen splně spravedlnosti politické, nýbrž i jediný prostředek, kterým může ústřední sněm stát skutečným výrazem mocenských poměrů mezi notlivými národy. Proto lidová politika v Rakousku musila by n vést k politice národní spravedlnosti. A Čechům přinesla by zn prospěch i v tom, že by postavila jejich politický kalkul na zá bezpečný. Nynější mladočeské výpočty kalkulují s jediným pře kladem: že vláda musí vyrovnací předlohy v době nejbližší a to ce parlamentní uzákonit. Kdyby však jakkoli se vládě uvolnily ruce, výpočet padá. A že překvapení nejsou tu zhola nemožna, soudí i v hlasy politické.

V uherském říšském sněmě, jehož podzimní zasedání počal října, ohlásila strana neodvislosti, že parlamentní projednání vyrovna předloh překazí a to třeba i obstrukcí. Uherská ústava nezná však hodlný § 14., kterým by mohla obcházet parlament. Kdyby obstru pokus v Uhrách byl vážně podniknut a kdyby se zdařil, snadno b mohlo státi jednání o vyrovnacích předlohách s Uhry v rakous parlamentě bezpředmětné.

Schází se tedy říšská rada za poměrů více než nejasných. A nejen politiku říšskou, nýbrž i mladočeský postup vyznačuje nejl nejistota. Vedení samo kupí zmatek nad zmatek. Za nejbližší polit cíl bylo vyhlašováno do nedávna vynucení vnitřní úřední řeči čes druhé české university. Později přidán ještě pád vlády, jejž poža mimo věcné vymoženosti projev mladočeské poslanecké kanceláře tis 10. října. Čas hned upozorňoval na nebezpečí, aby Mladočeši ne vedli se svými požadavky eskamotáž, aby nenechali požadavky v zmizet a spokojili se požadavkem pádu Koerberova. Skutečně tak 12. října poslanec dr. L. Dvořák na voličské své schůzi ve Sla prohlásil pád vlády za »prvý úkol české delegace«.

Ukazují-li mladočeští poslanci již předem tolik kolísavosti a nejistoty, není divu, že ani vláda ani Němci nepočítají s nimi mnoho, pokud jde o ozdravění parlamentu. Tím horší při tom je, že i mravně je vážnost mladočeských zástupců lidu velmi oslabena. Nejen že mladočeské poselstvo nese nesmazatelnou skvrnu z dob Badeniho, kdy zradilo všechny své pokrokové zásady, hájilo násilné a krvavé volby v Haliči a stalo se spoluvinným za uvedení policie do parlamentu. Ke všemu vyskytly se mezi českými poslanci zjevy, jež špatně svědčí i o osobní poctivosti jednotlivých zástupců lidu. — Sotva zanikla aféra poslance Martinka, který pouhým překupnictvím chtěl takřka přes noc vydělat na Českém domu ve Vídni nad 200 tisíc zlatých, již mají Mladočeši na krku aféru Dykovu. Poslanec Dyk je viněn redaktorem Jančou, že ho podplácel, aby ve Slovanu psal a mezi vídeňskými Čechy i osobně působil na prospěch německých křesťanských sociálů (antisemitů) při letošních zemských volbách. Ve Vídni se neostýchají tedy mladočeští poslanci pracovat pro klerikální, nejzpátečnější stranu Rakouska, která nad to je krajně nepřátelská všemu českému. K tomu se odhodlávají v době, kdy doma římskou rozpínavostí jsou přímo nuceni k boji proti klerikalismu.

Moc a bezohlednost klerikální u nás, zvláště na Moravě, dík mladočeské nečinnosti, vzrostla neobyčejně. Nejlépe o tom svědčí to, že, ač lidová (mladočeská) i národní (staročeská) strana na Moravě vede volební boj za heslem protiklerikalismu, přece volební provolání jejich učinilo ústupek klerikálnímu smýšlení lidu. Obě strany mluví o své křesťanskosti, o víře sv. Cyrila a Methoda, kterou ctí, o úctě k duchovním a jak jinak zní captatio benevolentiae nábožensko-politické nálady moravského venkova. Ovšem jedno je potěšlivé: Nebezpečí klerikalismu pomalu již vyciťují nejen všichni pokrokovější lidé, kteří vždy stáli proti Římu, nýbrž i politikové, kteří dosud hledali oporu proti — protestantskému prý — německví u římského klerikalismu.

Na Moravě pracovníci protiklerikální, pokrokoví, shodli se o společné organisaci své práce. Chtějí postupovat společně v osvětném působení mezi lidem. Politiku volební, k níž sváděla zejména blízkost zemských voleb, a při níž by musili pracovat pro dosavadní, vedoucí strany, na svém sjezdě v Olomouci odmítli. Z Mladočechů poslanec dr. Kramář, který prvý a nejostřeji vystupoval proti německému hnutí protiřímskému tím, že hledal v Římě přirozeného spojence Čechům proti němectví, nejnověji v National Review se vyslovil proti německo-klerikální politice v Rakousku.

Že je na čase stavět se proti moci klerikalismu právě v naší polovici říše, ukazují poměry i u ostatních národů rakouských. Klerikalism všude upevňuje svoji vládu. V Haliči vyvolává katolický tisk náladu pro velký, manifestační sjezd katolický, který by byl již třetí — poslední, druhý, se konal před šesti léty. V zemích, obývaných Slovinci, upevňuje se klerikalism hospodářsky — má v rukou nad 200 záložen — a osvětně soustřeďuje své snažení na založení katolického ústavu pro vzdělání učitelů. —*Gg.*—

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Rakousko-uherské vyrovnání — Úroková míra v A Americe, Německu a u nás — Konverse t. zv. společné renty — Kapitálové bohatství Fr a Německa — Oposice proti vládnímu programu pro stavby cest vodních v Čechách a protipr na Moravě — Postátnění společnosti rak.-uher. státní dráhy.

*

Rakousko-uherské vyrovnání bylo svoláním říšského sněmu u ského i rady říšské znovu odloženo, aniž docíleno ve společných l ferencích ministerských shody o předlohách vyrovnacích. Alespoň se hlásá na venek; není vyloučeno, že se s obou stran obtíže vy nací silně zveličují, aby se smluvený výsledek mohl potom tím s něji vydávati za nejzazší koncesi, jíž bylo lze dosíci. Ostatně ka změnu na předlohách vyrovnání Badeniova Uhři zamítají a co do a nomního celního tarifu pronikli již beztoho s hlavními svými žadavky.

Podivno, že u nás vyrovnání rak.-uher. veřejnost jakoby ani zajímalo. Nikde úvah o tom, máme-li se svého národněhospodářsk stanoviska býti na straně agrární a vysokých cel zemědělských, či mírná cla a zase pro vysokou ochranu průmyslovou a tu opět které obory průmyslové; v kterých odvětvích a jak jsme zastoup komu a co vyvážíme; v kterých oborech a krajích závisí naše nictvo, naše obce atd. na prospívání průmyslu, třebas byli jeho p nikateli Němci; jak na vyrovnání hleděti politicky, jak představi trvalou celní samostatnost přepodivně rozložené Cislajtanie atd.

Pokus o poučení v těch směrech činí řadou přednášek Č společnost národohospodářská.

*

V Severoamerické Unii vypukla peněžní krise. Finanční středky nestačily velikým potřebám trustů, vývozců obilí, bursov spekulantů atd., takže přetřásána byla již myšlenka mnohamilio výpůjčky u banky Rakousko-uherské, která ve svém zlatém pok chová zlatých mincí severoamerických více, nežli náš obchod potře a nežli bance je milo.

Z největší tísně vypomohl však prozatím státní poklad amer Peněžní nedostatek v Americe způsobil však náhlé zvýšení míry kové v Londýně a brzy na to v Berlíně ze 3 na 4 proc., takže mají tato tržiště dražší bankovní úvěr, nežli jest v Rakousku, banka Rakousko-uherská při svých 266 milionech korun bankovkov servy a nízkém obnosu směnečního portefeuille nemá dosud př svou $3^1/_2{}^0/_0$ní úrokovou míru zvyšovati.

*

Hospodářská stagnace, která snížila a udržuje u nás úrok úrovni $3^1/_2{}^0/_0$, našemu kapitálovému bohatství dosud málo odpo jící, bude míti aspoň potud dobrý účinek, že se zdá, jakoby $3^1/_2$ úrok u nás měl zdomácněti aspoň pro půjčky veřejné.

Vždyť v době, kdy — nehledíc ani k státním papírům franc ským, anglickým, belgickým atd. — $3^1/_2{}^0/_0$ní říšská půjčka něm znamená přes 102, kdy na př. pouhé město Kostnice umístilo $3^1/_2{}^0/_0$ půjčku za kurs 99, platí náš stát za 5000 milionů korun společné renty úrok ročních $4{\cdot}2^0/_0$.

Arci má věc, jako všechno u nás, háček, a sice zde ústavní. Dle vyrovnání z r. 1867 mají země uherské platiti na úhradu zúročení společného dosud státního dluhu, jejž přenechali velikomyslně naší polovici, nezměnitelný roční příspěvek 29,188.000 zl., z toho pak v kovu 11,776.000 zl. Již kdyby se provedla konverse ze 4·2% pouze na 4%, znamenalo by to roční úsporu asi 10 mil. korun, které by dle doslovu vyrovnacích zákonů připadly k dobrému naší polovici, jakožto jediné dlužnici, jejímž spořádaným financím přísluší nad to zásluha, že konverse vůbec byla by možna. Ale Uhři zastávají názor, že tehdy byl příspěvek onen vypočten dle současné míry úrokové, a že tudíž po konversi má býti »nezměnitelný« příspěvek jejich poměrně snížen.

Je to požadavek přímo křiklavý, považí-li se, že Uhry úplně tehdy odmítly býti spoludlužníky dluhů společného do r. 1867 státu, a že teď nicméně usilují o to, participovati na výhodách, jichž dlužník tento — Předlitavsko — svojí kapacitou na věřitelích hodlá dosáhnouti.

Konverse provedla by se stupňovitě, zatím na 4 a po řadě asi 5 let na $3^1/_2$%, při čemž by se snížení úrokové míry na $3^1/_2$% po určité době ihned již v dluhopisech 4%ních poznamenalo, tak že by se tyto při druhé konversi za nové ani nemusily vyměňovati.

*

Společná renta dělí se v dvojí, papírovou, jíž obíhá asi na tři miliardy, a stříbrnou, které je v oběhu za dvě miliardy korun. Počítá se, že renta papírová z třetiny, renta stříbrná ze dvou třetin jest umístěna v cizině, že tedy celkem naše zadlužení cizině z tohoto důvodu činí necelé $2^1/_2$ miliardy, tak že z ročních 210 milionů korun úroků plyne o něco méně než-li polovice do ciziny.

V tu dobu ohlašuje Francie číslice svých aktiv v cizozemsku. Francouzové mají v cizozemských půjčkách a podnicích obchodních, průmyslových, báňských a dopravních uloženo kapitálu na 30 miliard, šestkrát více než činila jejich válečná náhrada Německu v r. 1871. Obrovská suma z toho připadá na Rusko, kde jest francouzského kapitálu investováno téměř 7000 milionů, ve Španělsku skoro 3000 milionů, v Rakousko-Uhersku 2850 milionů, v Italii jen polovice (1430 mil.), v Anglii 1000 milionů, v Německu jen 85 milionů, v Turecku evropském a asijském 2163 mil., v Egyptě 1536 mil., v anglické Africe 1592 mil., v Americké Unii, Mexiku, Argentině, Brasilii dohromady 2519 milonů franků.

Čítáme-li roční úrok průměrem jen na 4%, a úrok, který se těží z podniků v zemích kapitálově chudších bývá z pravidla vyšší, připlývá národnímu hospodářství francouzskému ročně na úrocích a dividendách z kapitálů v cizině investovaných plných 1200 milionů franků!

Menší je zahraniční kapitál Německa. Německé kapitálové investice v zemích cizích odhadují se, tuším, asi na 14 miliard marek, ale suma tato vzrůstá rok co rok. Francie má arci starší kulturu hospodářskou, zejména průmyslovou a obchodní, její obyvatelstvo je v jádře velmi spořivé a spoření jeho jest mu usnadněno malým po-

čtem dorostu. A naopak zase, jak utěšují se i ještě v nejposle
ších projevech někteří národohospodáři francouzští, blahobyt hm
a civilisace jsou prý hlavními příčinami skrovného průměrného p
dětí.

My arci optimistického tohoto názoru nesdílíme. Čím více
a zdokonaluje se obecné vzdělání, čím více přibývá hmotných l
tálů k výrobě použitelných, tím výše stoupá hodnota člověka hc
dářská. A co znamená i v každém jiném ohledu 60 milionů
které bude míti co nevidět Německo, naproti 20 milonům, l
mělo asi před 90 léty, netřeba věru vyličovati — zatím co Fr
jest jakoby přikována na svých 38 milionech. Tím více, že n
počet dětí neznamená ještě lepší jejich výchovu, ani tělesně,
duševně, ale častěji menší přičinlivost a dbalost rodičů. A pr
má Cohn, hlásaje, že není povoláním národa odpočívati a chráni
před starostmi o pokolení nově vyrůstající, nýbrž, že národ pokr
vati má a produktivními činy uváděti blahobyt hmotný v soula
silným přírůstem obyvatelstva.

A na konec i zde se ukáže, že práce oněch 22 mil. lidí, o l
má Německo více, daleko převáží úspory 38 milionů národu ne
cího dětí.

*

Vládní program pro stavbu umělých drah vodních vzbudil
silný opoziční ruch. Jaký div: přímo paskvilně prohlašuje oficielní
mětní spis, že není-li možno vyhověti zákonu, nikoliv snad záko
změní, aby byl upraven dle skutečných poměrů, ale že se proti d
i znění zákona z něho provede, co vláda uzná za dobré. Zákon p
pisuje, že se má se stavbou zabezpečených drah vodních počíti ne
roku 1904 — pamětní spis vlády praví, že vyhoví se intencím zá
bude-li r. 1904 na některém místě s pracemi jakkoliv počato —
snad již vykopáním nějakého příkopu. Zákon předpisuje, že v
dráhy přispěvky sněmovními zabezpečené mají býti do konce r.
dokončeny — pamětní spis do konce roku 1912 nechce ani sáhn
na kanalisaci Vltavy nad Prahou, na průplav dunajskovltavský a lat
moravský, ačkoliv je zřejmo, že tyto projekty pak v l. 1913—
by ani provedeny býti nemohly!

Oba naše spolky vodní, z Polabí i Povltaví, tedy v ostré res
Pražské schůze 22. září požadují ze státního kreditu takový pom
díl na české vodní dráhy, jaký na ně vyplývá u srovnání se v
vodocestnými projekty, zákonem zabezpečenými, rozhodně však
ohražujíce, aby tento požadavek nebyl činěn předmětem smlou
politického.

Bylo zajímavo, co na této schůzi mluvili zástupcové klubu
slaneckého. Hlavní původce naší nepodařené kampaně průplavní
naší mizerie místních drah železných, posl. Kaftan, ze široka ro
vídal se zhola zbytečně o významu vodních cest atd., ale o vl
předmět schůze zavadil tak krátce, jak nesměle jako žáčkové ch
se čeští členové říšského poradního sboru vodního, i když s přec
nického křesla ozývá se iejich průplavním snahám i slibům loň

bezútěšné, ale protizákonné lasciate ogni speranza! Dr. Fořt navrhoval, aby se prve zjistila hospodářská priorita jednotlivých projektů plavebních — ale kdo ji má zjistit, dnes po zákoně: ministerstvo, které přeje Vídni, s poradním sborem vodním, v němž jsme v silné minoritě a v němž jsme se po většině volbou figurantů a mluvků sami odsoudili k mlčení?

*

Pražská schůze měla dohru na Moravě. Moravský říční a průplavní spolek chtěl na valné hromadě v Přerově 1. října demonstrovati proti požadavku českému.

Bylo by bývalo podívanou pro bohy: Čechy a Morava, mladočeští poslanci v čele tu i tam, byly by se přely o výsledky zákona, v nynější podobě mladočeskými. poslanci sdělaného, jedni proti a druzí pro vládní program, »na základě« — ale ovšem proti duchu i textu — zákona vypracovaný!

Tenor schůze obrácen konečně jinam: Morava prý má zase příčinu býti nespokojenu s rozdělením 75 milionů korun, vyhrazených na regulace říční k účelům zemědělským; Čechám připadnouti má skoro polovice, Moravě pouze 9 milionů korun. Pozornější nahlédnutí do vládního programu stavebního bylo by ostatně poučilo pořadatele, že i tyto stížnosti, pokud se odkazují na veliký regulační program český, jsou vlastně hádkou o holuba na střeše.

Není celý veliký program regulační, jak byl pověstnými našimi politiky vodními vypracován a sněmem přijat, ničím leč kusem papíru, který svůj ortel smrti sám v sobě obsahuje. Co jest platný — leda pro krátkozraké voliče! — celý jídelní lístek regulací, zahrazování bystřin a přehrad údolních, když pořad, dle kterého se započně s prováděním jednotlivých podniků, a rozdělení peněžních prostředků na vybrané projekty dle potřeby a postupu stavby bude určeno generálním programem, jejž ustanoví vlastně vláda, a když tato vláda současně v svém pamětním spise prohlašuje, že v stavební periodě 1904—1912 dojde ze státních příspěvků toliko na regulace těch řek, které jsou v úzké, zákonem předepsané souvislosti s vlastními drahami vodními?

To jest: program regulací bude se říditi dle stavebního programu vodních drah . . .

Co bylo a bude tedy platno agrárníkům českým nechtiti vodní dráhy, když — nebude-li splavněna Vltava, nebudou ani regulovány její přítoky, když — odstaveny-li Čechy co do vodních drah, budou odstaveny i co do regulací. Slavní zákonodárci zemští, rozšířili jste regulační program daleko přes meze loňského směrodatného zákona a honosíte se tím ve zprávě sněmovní jako činem neobyčejně diplomatickým — nuže, vláda vám srozumitelně odpovídá, že nebudou do r. *1912* ze státních příspěvků regulovány leda jen ty řeky, které jsou v zákonité souvislosti s vodními drahami, v tomto období skutečně prováděnými, nikoli však ty, které jsou ve spojení s drahami, v zákoně sice jmenovanými, ale zatím (dle vládního programu) odloženými, tím méně arci ty, které vámi byly z ohledu na nemyslící

voliče do zemského regulačního programu pojaty, třebas s oněmi cestnými projekty v žádané souvislosti ani nebyly.

Ba, páni Kaftane a Maštálko, udělali jste si zákony a usi která byla již sama prohlášena a zaplacena jakožto koncese po ale ze kterých bezpečný a již nevyrvatelný prospěch hmotný míti pouze Němci, každou píď skutečného provedení zákona p i každý — při nedbalé jeho stilisaci — nám nekřivdící jeho bude muset česká delegace vykoupiti novými a novými konc Moravu jste ještě více připoutali k Vídni a Čechám jste na dohl dobu nezjednali nic, čeho by se nebylo dosáhlo i jinak bez vaší lepé akce. Při tom česká země ponese velikou část břemen z plavní stavby v jiných zemích a — národu českému bude se minati, že musí býti již jednou konec s hospodářskonárodními kon jemu poskytovanými . . .

*

Krvavé této ironie mělo se nám dostati ještě v jiném v Zásluhou opětně poslaneckou počalo se tvořiti dogma, že v českém je nezbytno postátniti společnost státní dráhy rakousko-uh v jejímž vlastnictví jsou trati od Podmoklí přes Prahu a Brno do a Marcheggu. Tentokrát skřížily hru samy Nár. Listy (18. září) zavše právem, že postátnění této dráhy, která spojuje přímo dráhy uherské s drahami říšskoněmeckými, jest nutnou potřebou jako zbraň proti Uhrám při každém vyrovnacím jednání i pro j budoucí celní samostatnosti Uher, ale že nesmí býti činěna ko sačním objektem pro politiku českou.

Jsme téhož náhledu. S hlediska národního nám postátnění nice znamená nejen nahrazení výdělkového podniku soukromého nikem státním, ale zároveň odstraněním germanisačního aparátu s nosti soukromé, na kterou jsme bez vlivu, alespoň neutrálním apa státním, jejž můžeme kontrolovati sněmem a parlamentem, vyn nacionálně německých snah a pokusů soukromých správ železn o poškozování našich krajin a měst umělým dirigováním doprav mocí jízdních řádů a cen, nákladních tarifů, zařízení vlakových ničních atd. V tom směru francouzská společnost rak. uh. státní nezadá co do národní kulance nijak drahám státním, v tom s má české národní těleso dvě hlubší a palčivější rány, dráhu s západní a Ferdinandskou severní dráhu, které jako dva obrovsk lezné polypy dusí české kraje v Čechách a na Moravě.

Potřebujete-li tedy postátnění jediné státní dráhy, učiňte to i dříve než později — ale předkládati nám je za koncesi politi je míti nás věru za politické analfabety.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ, OBCHODNÍ. Nejnovější »oprava« živnostenského ř Zvrácená živnostenská politika — Podařené předpisy o vydávání legitimací pro o cestující — Akce Českého obchodního musea ku probuzení ruchu cizineckého v Praze — živnostenský sjezd — Projekt výstavy živnostenských organisací — Dobrá rada mistrů vychovávajícím.

*

Novelly k řádu živnostenskému se v poslední době jen s Na starém řádu živnostenském ze dne 20. prosince 1859. nezůst

takřka ani zdravý chloupek. Novella z r. 1883. vítězně prolomila svobodomyslné zásady starého řádu, novella z r. 1885. dodala mu sociálně-politickou příchuť, leč hlavně jen na účet velkoprůmyslu, novella z r. 1897. pokračovala statně v díle z r. 1883., nejsměleji však si vede zákon daný dne 25. února 1902., »opravující a doplňující« §§ 59. a 60. ž. ř., jenž vstoupil v platnost dnem 15. září t. r., doprovozen pověstným vykonávacím nařízením ze dne 4. září č. 179. ř. z., publikovaným dne 11. září, které již dne 16. září dodatečným výnosem ministerstva bylo oslabeno a co do podmínek vydávání legitimací vlastně dočasně odvoláno. Zákon ze dne 25. února jest vypočten na ochranu středních stavů, zejména však místního usedlého obchodu, najmě venkovského. Některým povoláním, zejména obchodníkům se zbožím koloniálním, specerejním a materiálním, dále pekařům věnuje zvláštní péči. Kdyby však chránění stavové byli ve své existenci odkázáni na ochranu únorového zákona, špatně by pochodili. Zákon má tolik zadních dvířek, kolik právě jich potřeboval, aby v rozporu s vývojovými tendencemi hospodářského života na konec neprohrál. Životní síla středních stavů, řemesel i středního obchodu, třebas v poněkud omezeném okruhu působnosti, zachová tyto stavy bez umělých a spolu tak malicherných prostředků, jakými jsou zákon únorový a nařízení zářijové, jež jsou plodem zvrácené politiky živnostenské, v posledních létech v Rakousku tak ochotně provozované. Hlavní účel zákona, chrániti usedlý místní obchod před sužením jeho kruhu odběratelského, jež povstává z bezprostředního styku producentů, po případě obchodníků grossistů s konsumenty, obsažen jest v § 59. Paragraf ten ustanovuje, že majetníci živností jsou oprávněni buď sami, buď prostřednictvím zmocněnců (obchodních cestujících), kteříž musí býti opatřeni úřední legitimací, vyhledávati zboží u obchodníků, továrníků, řemeslníků, vůbec u takových osob, v jejichž živnosti upotřebuje se zboží druhu nabízeného; nesmějí však při tom, kromě na trzích, s sebou míti žádné zboží na prodej, nýbrž výlučně vzorky. Vyhledávati objednávky u osob, které takového zboží ve své živnosti nepotřebují (tedy u soukromých zákazníků), jest ve příčině zboží osadnického, kořenného a materiálního naprosto zakázáno, u jiného zboží jest vyhledávání objednávek dovoleno pouze v jednotlivých případech k výslovnému písemnému vyzvání, které má zníti na určité zboží a svědčiti majetníku živnosti. Předpis ten otevírá šálivému obcházení ne dvířka, ale bránu. Stačí soukromým zákazníkem kdykoliv »do zásoby« podepsané tištěné vyzvání, aby jej cestující firmy příležitostně navštívil, a cesta jest prorážena, zákonnému předpisu vyhověno —

* * *

§§ 60. a 60.a omezují roznášení zboží na prodej, dopouštějíce k návrhu obecního zastupitelstva i zákaz prodeje výrobků polního a lesního hospodářství dům od domu neb na ulici a zapovídajíce zejména prodávati chléb a pečivo tímto způsobem, ač-li se tak neděje na objednávku pekařem samým, nebo jeho příslušníky či dělníky. Z předpisů § 60. radují se opětně hlavně řemeslníci. Jaká to naivní radost, očekávat spásu z několika malicherných, hospodářské reakci sloužících

a v praxi s těží udržitelných předpisů zákona! Zbytečně se jí vádějí mysli řemeslnictva od úkolů, jež plniti jest modernímu, tec i hospodářsky pokračujícímu a své povolání pochopivšímu stavu ř nickému, pro kteréž v poslední době mezi řemeslnictvem český potěšitelně rostlo porozumění, jak jsme byli nejednou v t. l. vděkem zaznamenali. — Již zákon sám vzbudil značný rozruch chodním světě i mezi spotřebitelstvem. Pravou bouři však zpí vykonávací nařízení, kteréž ustanovení zákona zbytečně a svévol ostřilo. Zejména předpisy o podmínkách pro vydávání úředních mací pro obchodní cestující a vůbec pro všechny, kdož ma závodu byť i jen ad hoc jsou zmocněni k vyhledávání objednávek i pro ředitele, inženýry strojíren, muže akademicky vzdělané a i pro dámy, pokud by za řečeným účelem cestovaly, vyvolaly prudkých protestů obchodních komor, spolků obchodních cest obchodních gremií a jiných korporací v odborných kruzích hon smích. Pěje-li básník »jen sevšednět mi nedej, Bože!«, jest příkazem státníka a zvláště hospodářského politika »jen sesměšně nenech, Bože!«

Ministerstvu se podařilo živnostensko-politický čin z 25. února 1902. důkladně sesměšnět. Zákon, po kterémž dle grafického protokolu sněmovny poslanecké prý »stotisícové obch detailistů a řemeslníků vroucně toužili«, stal se po vydání prová nařízení předmětem hospodských šprýmů a pouličního vtipu.

* * *

Dle § 2. resp. 4. ministerského nařízení jest totiž vázáno úřední legitimace obchodním cestujícím na různé podmínky, jal slušné oprávnění živnostenské, zletilost (!), zachovalost (kteráž finuje tak závazně a široce, že bude mnohdy snáze lze se státi statným průmyslníkem než obchodním cestujícím) a na průkaz v čení státního neb obecního lékaře, že cestující není stižen nak nebo hnus vzbuzující nemocí, nebo že není odpuzujícím zpí znetvořen. Tedy mrzák, jinak zdravý, vylučuje se z obchodního vání! Jen zvrácená logika mohla zploditi toto barbarské usta Jelikož však lékařské vysvědčení nesmí býti starší 14 dnů a leg platí pro dobu jednoroční, a protože úřad, který vydal legi lístek, může jej odňati, vyjde-li na jevo, že cestující jest nakaže stanovena vlastně permanentní zdravotní kontrola cestujících nënců a uvolněno pole udavačství. Takovéto duchaplné spojován pisů sociálně-politických s opatřením pohlavně zdravotnickým jest v živnostenském zákonodárství evropském, a rakouskému minis přináleží tu priorita, kterou mu závidí sotva která jiná vláda n tinentu. Samostatní obchodní jednatelé, ještě rozhodněji ve své nosti omezení, úřední legitimace, majíce svůj živnostenský list, nepotřebují a lékařské prohlídce tudíž podrobeni nejsou. Kd rozumný důvod pro to, aby lékařské prohlídce a jiným odiosní mínkám podrobovali se obchodní cestující a dokonce jen c cestující zmocněnci firmy? Snad v tom, že samostatní jednate chodní nesmí k soukromému zákazníku vůbec vkročit? Proč ale

více soukromého zákazníka před »nákazou« než živnostníka, jenž ve své živnosti upotřebuje zboží druhu nabízeného? Kdyby bylo před sexuální nákazou vůbec potřebí takové ochrany, jakou stanoví ministerské nařízení, pak by musil býti přerušen takřka veškerý společenský styk lidí s lidmi. Nebo soudil snad zákonodárce, že právě obchodní cestující jsou pravděpodobně postiženi nákazou, a stanovil tudíž pro ně podobná ochranná opatření, jaká jsou předepsána pro prostitutky, stotožňuje tak funkci prostitutky s funkcí obchodního cestujícího? Proč však má stejným podmínkám podrobiti se jen občasně cestující tovární ředitel a inženýr? Logiku těchto předpisů těžko hledati, protože jí není, leda že bychom ji spatřovali v kasuistickém a zcela libovolném stěžování obchodního cestování. V celku jsou předpisy tyto hrubým zneuznáním důležité funkce, kterouž obchodní cestující (v širším slova toho smyslu) v moderním životě hospodářském zastává, a jsou neudržitelny pro svou tvrdost i směšnost. A ještě z jedné příčiny. Šťastnou náhodou platí ustanovení o legitimacích také pro Uhry, na něž v zákoně i nařízení zcela zapomenuto. Německý cestující z říše cestuje po Rakousko-Uhersku na základě své živnostenské legitimace, vydané příslušným úřadem říšsko-německým, tak stanoví obchodní smlouva i novella živnostenská. Uher však musí si opatřiti stejnou legitimaci jako Rakušan za stejných podmínek, pouze s tím rozdílem, že neví, který rakouský úřad jest kompetentním ji vydati. Cestující z říše bázně boží a dobrých mravů jsou patrně hodnější než naši, alespoň vláda neměla starostí, že by šířili u nás nákazu anebo nebyli dostatečnou měrou zachovalí. Zákon stanoví vlastně privilej pro cizozemce, jejž nařízení ještě zvyšuje. Že by se Uhři na našich cestujících v Uhrách, jichž jest mnohem více než uherských v Předlitavsku, odškodnili za chikanování předlitavské, o tom nelze dle posavadních zkušeností pochybovati. Nepotřebují k tomu účeli ani napodobiti rakouské umění zákonodárné, což jim ostatně věru ani ve snu nenapadne. Lep na »usedlé« kupce-detailisty a řemeslníky, který nasadili do rakouského živnostenského řádu v podobě »opraveného a doplněného« § 59. a 60. vídeňští antisemité, tak brzy z něho nevymizí, třebas že jej praxe záhy značně rozředí. O vykonávacím nařízení ze dne 4. září platí však slova Františka Déaka: Byla-li vesta špatně zapnuta, nespomohou žádné umělustky, a zbývá pouze prostředek jediný: nutno ji prostě opět rozepnouti. K závěrku ještě poznamenáváme, že nařízením předepsané formuláře legitimací v den, kdy nařízení v platnost vstoupilo, vůbec nikde na skladě nebyly, a že je již z tohoto důvodu nebylo možno a posud nelze vydávati.

* * *

České obchodní museum uveřejnilo počátkem října v denních listech text pamětního spisu, jenž se tyto dny rozesýlá městským radám přištích Velké Prahy a jiným korporacím. Žádá se v něm hlavně: podpora snah spolku výtvarných umělců »Manes«, udržení dnešního pavillonu pro umělecké výstavy na úpatí Kinského zahrady a subvence Národnímu divadlu pro velkolepý cyklus Smetanův v době sezóny českých světových lázní; k tomu připojena stará bolest: akce

o lepší spojení Prahy jak po stránce dopravy osobní, tak nákl
Přímým podnětem byl barbarský nápad obce Smíchovské (v
prý jen justament jediného, avšak největší vliv na Smíchově m
pána) nařídíti »Manesu« zbourání pavillonu do Nového roku.
zcela zdravě obchodní museum ujalo se této věci a vydalo p
spis, který se zjevnou úmyslností pomíjí veškeré poukazy na v
a svrchovanou nutnost umělecké výchovy našeho obecenstva a
tuje pouze národohospodářskou, či spíše ryze obchodní stránk
věci: přilákati cizince do Prahy. A bylo by to opravdu již učar
kdyby se na př. nepodařilo přivábiti sem celé davy cizinců tí
by se na sklonku jara pořádal v Národním divadle cyklus Smetan
děl, takový malý Bayreuth s českými umělci po cizině rozptýl
a že by po lázeňských městech byly rozhozeny také plakáty, oz
jící, že v Praze ti a ti velcí umělci budou zpívati ve skvěle
veném Smetanově cyklu. Smetanovo jméno již cizina zná, ona
účinkujících hostí by vykonala další, — a zájem takto zvířený
by nésti zdárné ovoce. A přijde-li sem cizinec, jde o to, aby
také zdržel, aby neutíkal po půldenním pobytu, aby tu byl něčím z
Máme tu přírodní krásy polohy, máme starou Prahu, ale třeba víc.
Manesovský pavillon je neocenitelnou atrakcí. Vším právem
ujímá se ho české obchodní museum, a bylo by si jen přáti, b
ta nezůstala bez úspěchu. Snad by bylo lze namítnouti: Proč
akci podniká právě obchodní museum? Vždyť silnější než s
hospodářská, obchodní, jest tu stránka umělecká. Takovýmto
kratickým rozlišovačům mohli by interesovaní činitelé v obch
museu právem odpověděti: Ujal se této věci snad někdo jiný,
lanější? Nedává initiativa a chuť k práci také právo na práci? O
soudíme, že by právě hospodářská stránka celé akce neměla být
ceňována. Jednu značnou potíž neradno přehlédnouti. Způs
otázka jazyková. Již při reklamě narazí pořadatelstvo na potíže, por
cizinci, kteříž by cyklus Smetanův a Manesovu výstavu pravděpo
navštíviti chtěli a mohli, budou z největší části Němci. Jak s
narazí se tu na malicherný chauvinism náš i německý, a rel
má-li být účinná, musí přece při nejmenším býti Němcům ciz
srozumitelnou.

* * *

V Sušici konán dne 20. a 21. září živnostenský sjezd, na
promluvili tři říšští poslanci. Prvý o tom, »co nám řemeslníkům
nese nová osnova živnostenského řádu, bude-li schválena,«
o starobním pojišťování živnostnictva a třetí o výpomocné akci
ve prospěch maloživnostnictva. Toliko prvý (mladočeský po
živnostenský) mluvil v celku věcně, přidržuje se daného th
(některé menší omyly právní připisujeme neúplnému a snad ne
přesnému novinářskému referátu), za to oba zpravodajové další
slanci strany národně-sociální, se přičinili, aby úroveň schůze s
stála hluboko pod úrovní ostatních letošních sjezdů živnostens
Nepřikládáme sjezdům živnostenským valně jiného významu,
agitačního, koná-li se však sjezd přece, má poskytnouti shrom

němu živnostnictvu duševní stravu alespoň snesitelnou. Co však posluchačům předkládali představitelé strany, jež by se snad vhodně mohla uplatniti jako pravé (třebas dočasné samostatně organisované) křídlo strany sociálně-demokratické, kteráž však v praxi hledí tuto »zastíniti« hlomozivým radikálničením, marně slučujícím romantický reskriptový radikalism s politickou a sociální pokrokovostí, se zdáním opravdové, střízlivé práce pro dělníky a zároveň i pro střední stavy, — byl konglomerát nejasných pojmů, z něhož si posluchači stěží co kloudného vybrali. Zmínky ještě zasluhuje přání jistého živnostníka, aby na opravě živnostenského řádu pracovali pouze řemeslníci. Zní to asi jako požadavek, aby plynovod instalovali lékaři a nemocného léčili advokáti. Jest trudno, že teprve přítomný živnostenský poslanec musil připomenouti, že součinnost intelligence vůbec, a v této otázce zejména právníků, jest nezbytna.

* * *

Instruktor živnostenských společenstev s českou řečí jednací, neúnavný v činorodé iniciativě, podnítil výstavu českých organisací živnostenských, jež má býti r. 1904. v Praze uspořádána a podá obraz živnostenského ruchu našeho. Bližší program výstavy nepronikl posud do veřejnosti a teprve z něho bude lze posouditi podklad, dosah a účel tohoto zajímavého podniku. Na výstavě bude zastoupeno jistě i maloživnostenské časopisectvo, a tu by se doporučovalo, aby umístěn byl na čelném místě Jihočeský živnostník, politický a národohospodářský orgán výrobních tříd v jižních Čechách. V něm nalezne každý živnostník a přítel živnostnictva znamenité zobrazení politického, hospodářského a kulturního snažení oné části živnostnictva, jež na našem »bodrém, avšak zanedbaném« českém jihu s »Jihočeským živnostníkem« stojí a padá. Na př. v č. 36. ze dne 4. září, na str. 4. dovídá se mistr, až do jaké míry smí učně pohlavkovati, aniž by z toho měl nepříjemnosti před úřady. »Slabé dva záhlavky« možno učni uštědřiti, kárné právo otcovské nutno však »pozorně vykonávati«, tak aby na těle učňově nezůstaly znatelné »známky, jako boule, pruhy atd.« Jakmile totiž vznikne znatelné tělesné poranění, mohl by býti mistr podroben následkům trestních předpisů, jimž dlužno se vyhnouti. Zákonná ustanovení dotyčná list svědomitě cituje a lidumilně podotýká, že pomocníci a paní mistrové »tohoto práva (t. j. učně opatrně ztýrati) nikdy nemají«. Bylo by neprominutelnou mezerou, kdyby na výstavě živnostenských organisací chyběl tak znamenitý kulturní dokument. *K.*

*

SOCIÁLNÍ. Je-li pravda, že rosteme-li hospodářsky, rosteme tím samým již i národně? — Kongresy dělnické v Rakousku, Německu a Francii — Utopie a reální proudy svépomocné v maloživnostnictvu — Sociálně-demokratické nebezpečí před branami Prahy — Světová uhelná stávka na obzoru — Pokles přírostu židovstva v Německu.

*

Přese všecky nářky, že v sociální demokracii rakouské je teď ticho a nudno až k umření, letošní sjezd německé sociálně demokratické strany v Rakousku, konaný v dnech 14.—19. srpna v Ústí n. L.,

byl v tak mnohém ohledu zajímavým nejen pro vývoj ve straně s ale snad ještě víc pro glosy, kterým jej provází tisk velkoprůmysln Tento s pochopitelnou závistí konstatuje, jak hrstka německých soc demokratických poslanců rakouských (7 z 10) na rozdíl od p měšťáckých poslanců, kteří utíkají se s výsledky své pochybné d macie do intimních kroužků důvěrníků, in corpore skládala počet lému sjezdu; jak v sociální demokracii všecka kolečka do sebe zapa politické, odborové i tisk, jak všude tíž lidé stojí v čele a mají v rukou; jak tím vším násobí se vliv té hrstky poslanců, jedné z slabších početně, v parlamentě, ve veřejnosti, v tisku měšťáckém, l dle vlastního výroku Adlerova už si ani netroufá, býti zjevně p dělnickým (»my děláme politickou modu«) — a jak proti tomu krevná, bezbarvá, chabá a netečná je organisace průmyslu i se s parádním »poslaneckým sdružením průmyslovým« na říšské radě, l ani zdání nemá o své zodpovědnosti průmyslu jako celku, jak ji znává hrstka sociálně demokratických poslanců vůči proletariátu, schovává se jen každý za své voliče. A proč? Protože průmysl dosud faktorem organisovaným politicky, a tudíž neschopen, zad mandáty; protože průmysl nevystupuje jako moc t ř í d n é organiso ale jen v politických a národních stranách trpěná; protože sám ohlíží se na svou národně-politickou příslušnost a ne na svůj z třídní, jsa při tom ve své odborné organisaci spolkové roztříštěn, hárán, nesjednocen a silnou rukou a třídní uvědomělou ideou neve Co se to tu tedy průmyslu hlásá? Potřeba třídního uvědomění, t taktiky, třídní výlučnosti a očisty, vedle stran politických a národ nad nimi a třeba proti nim, když to žádá zájem třídy, docela p tolik kaceřovaného receptu sociálně demokratického. Předhazoval sociální demokracii cynické obětování všeho národního bytu, vš rodní kultury za kus chleba, za egoistický zájem třídní, a co se pokládá za nejvyšší organisační a taktický princip průmyslu, než te výlučný třídní egoismus? A je tomu snad lépe v kruzích dnešního, víc se šířícího radikalismu agrárního? Konstatujeme toto doznání velkoprůmyslnického jen proto, že je symptomatickým pro celý dnešního života hospodářského: za dnešního řádu kapitalistického, j samoúčelem je zisk peněžný, jak to v nejnovějším svém díle charakterisuje Sombart, nutně rostou a přiostřují se třídní prc boj o kus místa, o podíl ve státní moci, nezastavitelný proces kladný a očistný, jejž marxismus první bystře vystihl a dal proň sický příklad, nejprv jako zločin na společnosti stigmatisovaný, uznaný vzor i pro taktiku ryze měšťáckého velkého kapitálu. Ta mění časy a nevyzpytatelný běh věcí nechává za sebou daleko promyšlenější sociální theorie. Nacionalismus pomalu i průmyslu se jen štítem proti odpůrci hospodářskému; a v tom smyslu do přece být nacionální i sociální demokracie, na př. říšskoněmecká, se nedávno prohlásila za solidární s německým továrníkem v boji o místa na trhu světovém naproti cizině = zaměstnanosti cizího, meckého dělnictva. Dožene-li jednou tíseň poměrů k tuhé a jedn organisaci na př. české a německé průmyslníky v Čechách, na d

horké půdě národnostních bojů, budou-li sevřeně postupovati za zájmem svého průmyslu, pak bude českoněmecký průmysl svorně postupovat politicky na př. proti českoněmeckému agrarismu atd., málo se staraje o to, co mu velí »potřeby a požadavky českého národního hospodářství«, které zmizí ve vřavě třídního boje stavovského. Tyhle hranice má pravdivost hesla, že sesílíme-li hospodářsky, sesílíme i národně. Hospodářský boj čím dál tím víc sesurovuje a je čím dál tím méně schopen, aby čítán byl ke kulturním silám. Proto musí být kulturní a tím i národní práce od něho oddělena, nemá-li ve vřavě hospodářských zápasů tím jistěji pohřben a stráven býti — malý národ. Tedy ne prostě říkati, starejme se o kapsu, tím se staráme i o národ. Právě naopak: čím intensivnější, prudší a brutálnější je boj hospodářský, tím úsilovnější musí být paralelní práce národně-kulturní, aby auri sacra fames neztrávila poslední z ušlechtilejších cílů, pro které vedle ní ještě zbylo místa.

*

Současné kongresy politických dělnických stran francouzských (čtyry vedle sebe) svědčí leda zase jen o typické pro Francii roztříštěnosti celého hnutí, vynikajícího míň věcně a organisačně, jako spíše vášnivým lpěním na čistotě zásadové v jednotlivých frakcích s pokračující secesí od velkých stran až do roztříštěných frakcí názorově jednolitých. Z odborových kongresů zaznamenati jest pokus jednotné organisace ve jménu věčného programového hesla generální stávky, pod jehož prapor nyní postavila se i nepříznivá jemu dosud federace burs práce. —

Letošní mnichovský zářijový kongres německé strany sociálně demokratické rovněž nedává příčinu k specielním úvahám. Zaznamenati zasluhuje jen, že obligátní debata Bernsteinská končila při volbách funkcionářů formálně protibernsteinovsky další, usnesení sjezdu svědčila zase naopak věcně o pokračujícím vystřízlivění ve straně přijetím požadavku desítihodinné doby pracovní jako na ten čas dosažitelné místo dosavadního prázdného hesla o době osmihodinné, a ustoupením od svéhlavého vynucování oslavy 1. máje jako svátku dělnického přes všecky dosavadní každoroční oběti tohoto dětinství, které, zdá se, snad už na přesrok na mezinárodním sjezdu socialistickém zaměněno bude docela rovnocenným a při tom žádných zbytečných obětí nevyžadujícím přeložením jarního svátku dělnického na první neděli květnovou.

*

Všecky moderní sociální utopie byly tyto dny dokonale zastíněny utopií, kterou objevil jeden z nejodvážnějších falešných proroků maloživnostenských, »Jihočeský živnostník«, který čím dál tím víc podobá se jakémusi druhu »Nájemníka« v tisku maloživnostenském. Vůbec kdyby se mělo souditi dle počtu falešných proroků, kteří dnes tyjí z malomyslné lethargie maloživnostenského Israele, musilo by příští maloživnostenského mesiáše či Antikrista být zrovna už těsně přede dveřmi. Jako všechny veliké objevy, i vynález Jihočeského živnostníka zrovna vás zamrazí svou průhledností. Mluvě o neplatících odběratelích, kteří

ničí řemeslníka, praví J. Ž. v letošním svém čísle 39. doslova: »Spr
by bylo tudíž, kdyby za úvěr konsumentů ručil stát. Tato kaver
byla by jednak výhodnou pro řemeslnictvo, které by ničeho neztr
a stát by si náležitým zúrokováním své kaventství mohl též ne
řádně zaplatiti. Pak by na pouhý přípis a podpis konsumenta by
meslník bez obavy, an by témuž vyplacen byl obnos státní poklad
Že by i v případě tomto mohly býti vytknuty jisté hranice, rozu
samo sebou.« List dodává, že by »myšlenka« tato zasluhovala »zaj
povšimnutí a »náležitého vytříbení«. Nuže, vytříbme ji a podívejm
na ty jisté hranice, o nichž noticka mluví. Měl-li by stát právo, v
berním úřadem platební rozkaz na př. na boty, zákazníku doda
obuvníku berním úřadem napřed zaplacené, musil by míti také p
poptati se dřív po platební způsobilosti zákazníkově čili jinak
meslník by musil každou objednávku nejdřív odevzdati bernímu ú
aby se informoval o zákazníku, může-li vůbec platiti a má-li vůbec
smysl, vydati platební rozkaz. První následek by ovšem byl, že b
— to jsou přece ty jisté hranice — zakázal vyřízení celé řady o
návek neplatičům, tak že by asi nemohl stačiti »pouhý přípis a p
konsumenta«, neměla-li by »kaventůra« státní v několika málo nec
končiti úplným státním bankrotem následkem návalu zakázek,
by řemeslnictvo ovšem bez obavy vyřizovalo, státní pokladna al
naděje vymáhala na neplatících, kteří by za tento královský dar
řemeslnictvo nosili na rukou a zakázkami zrovna udusili. Byl-li b
v posuzování platební způsobilosti po obchodnicku přísným, škr
řemeslnictvu jistě dobré tří čtvrtiny zákaznictva, z nichž snad čt
nemíní vůbec platiti, dvě čtvrtiny pak objednávají nad své prostř
ale na konec přece jakž takž platí, zůstávajíce za to zas dlužni
dnes tu, zítra tam. Anebo by nebyl a nesměl být tak rigorosní
to by si asi řemeslnictvo vyprosilo, když se mu tím přece má p
— a pak by zbýval jen státní bankrot. Ale co dále: berní úř
třeba uznal, že celá řada dnešních zákazníků mohou si dopřáti
platiti ročně jedny boty za 4 zl., ale ne lakýrky za 9 zl., kt
dnes dopřáli; nebo že hlava četné rodiny jeden rok nepotřebuje
moderní slaměný klobouk, na nějž fakticky nemá, ale který si
přece koupí, zůstávajíc třeba zas dlužna u ševce; nebo že zák
může platiti jeden dobrý oblek, který mu vytrvá dvě léta, ne al
špatné, které dnes kupuje podle měnivé mody při špatné látce
když moderní atd. atd. Tím jsme už u toho, že by stát vlastně ur
co a jak se má a nemá vyrábět a prodávat — a v tom oka
jsme na prahu státního regulování nejen konsumu, ale důsledně
roby, u státních socialistických fabrik, kde řemeslo nemá
má-li být výroba v zájmu celku co nejhospodárnější. Tak tedy t
falešný prorok, domyslí-li řemeslnictvo jeho rady, vede je vlast
zkáze, kdyby nebyla spása jedině v tom, že to všechno je nehc
nesmysl. Jihočeskému živnostnictvu už zůstane smutná sláva,
všechny podobné reformní plány vynašlo nehynoucí formuli,
usneslo se na takovém totiž systému starobního pojištění maloži
nictva, kde by tři čtvrtiny platil stát, čtvrtinu »dle možnosti« ži

nictvo samo a (pátou!) čtvrtinu země. Tato pátá čtvrtina je tím osudným přespočetným kolečkem v hlavě všech dnešních proroků toho opia lenosti, volání po almužně státní nebo po státní policii na »nepřátely« maloživnostnictva, čímž vším zatlačují maloživnostnictvo ještě hloub, než by vůbec kdy bylo musilo klesnouti, kdyby se v nezastavitelném vývoji moderního života hospodářského místo toho, co mu zastaralého vyrazil z ruky, bylo chopilo všeho toho, co mu nového podával a k čemu novému a potřebám dneška odpovídajícímu — za ochotné pomoci státní — je vedlo. Ale i všecka sociální politika sebe humanější a opravdovější musí zůstati státi u železného: Kdo chce kam atd. Je z toho všeho ostatně také nejlépe vidět, jak by vypadalo zákonodárství, kdyby si je — dle přání letošního živnostenského sjezdu sušického — pořizovalo »živnostnictvo samo«.

*

V těchto demagogy maloživnostenskými žalostně zkalených proudech postupného zbahnění maloživnostenské otázky vyniká jako utěšený ostrov reální svépomoc maloživnostenská, která v oboru sociálního pojišťování maloživnostenského vykazuje už výsledky, vzhledem k vylíčenému zkaženému prostředí přímo imponující. Roste neustále síť nemocenských pokladen mistrovskych, a na účely starobního pojištění svého členstva u zemské pojišťovny starobní věnovala česká živnostenská společenstva v král. Českém loni přes 100.000 korun; přes 37.000 korun již splaceno, z toho třetina vlastních pojistných vkladů pojištěného živnostnictva. Snad se podaří dovésti maloživnostnictvo na pravé cesty k záchraně aspoň proti jeho vůli; chodí to tak ve všem už od počátku světa.

*

Malićko — a v samém týle matičky Prahy, v samém neuctivém sousedství aristokratické čtvrti pražské, odumírajícího svědka staré feudalně-státoprávní slávy naší, měli jsme v obecním výboru jednoho z nejtovárnějších předměstí pražských celou třetinu sociálně-demokratických členů. Jaká z toho mohla pojíti potopa — novinářských článků, svolávajících síru a oheň na tuto sociálně-demokratickou Sodomu, co zoufalých výkřiků k nebi našich předků, kteří mohou klidně shlížeti k tomu, jak před samými branami naší kapitály usazuje se nový nepřítel, který takřka jako v břiše trojanského koně vtáhne do budoucí velké Prahy a ztrpčí nám i tuto radost důkladně! Nový nevítaný strávník, který vedle Němců bude se s námi děliti o obecní hospodářství Prahy, dnešními radničními stranami tak pěkně zkartelované.

Je to vůbec zajímavé předměstí, zrovna klinický příklad dnešní vývojové degenerace naší samosprávy. V třetím sboru má po berní reformě pětišestinovou většinu dělnickou a přece dovedlo přiměti dělnictvo, aby spokojilo se jedním výborem a několika náhradníky. V ryze měšťáckých sborech druhém a třetím utrpěla radniční kandidátní listina porážku, v třetím bylo ticho přes zdrcující majoritu dělnického voličstva. Jak to, ptáte se naivně? Na to je hned celá litanie receptů. Předně dvě léta staré seznamy voličské, v nichž uvedeným voličům, kteří zatím se přestěhovali, prostě legitimace volební nebyly dodány,

protože už pod původní svou adresou nebyli nalezeni. Ti tedy p
v obecní kanceláři prostě do koše. Jiní za nynější deprese průmys
snad se z obce vystěhovali, propuštěni z práce a nenalézajíce zan
nání; druhý vydatný koš na voliče. Třetí pomoc, proti zbylým d
kům, byl vliv velkoprůmyslníků z radnice vyžádaný, a ovšem tím účin
v době, kdy následkem trvající stagnace průmyslové řady zan
naného dělnictva tak prořídly a nad zbylým visí pořád Damoklův
propuštění pro — špatný chod závodu. Připočtěte k tomu jako čtv
pomoc, zrovna s nebe seslanou, dosud nedostatečnou, nedisciplinov
naši odborovou organisaci dělnickou, víc spolkářsky a novinově či
než třídně uvědomělou, a jste takřka s 5000 voliči dělnickými v tř
sboru zrovna hravě hotovi. Z 6000 voličů přišlo jich při letošní
jové volbě k osudí volebnímu sotva 800[1], z toho víc než třetina pl
mocí, které bůh v smíšených okresích zatrať, ale v ryze českých k
slávě dočasné kliky radniční zachovejž — a bylo po strachu.

Snad méně imposantní, ale v detailech ještě zajímavější je s
tura druhých dvou sborů.

Především první sbor o 37 voličích ovládá ne snad místní v
průmysl, daňově nejpoplatnější, ale — profesoři a státní úřed
Jsoutě v tomto sboru dva největší poplatníci (dráha a pivovar), t
ostatní větší poplatníci daňovou přesilou těchto obrů — popla
vytlačeni do sboru druhého, a faktickou většinu v tomto sboru
honorace sem dle obecního zřízení náležející, které také skut
tentokrát se vzepřely kandidátní listině (diktované krátce před
bami s největší rychlostí vypsanými a provedenými, aby nebyl č
»podvratnou« činnost nespokojenců), a nahradily několik kand
kartelu radničního svými lidmi. Jistě zajímavá pomsta osudu za des
s jakým naši patentovaní obecní funkcionáři (domácí páni a jiní »
líci«) hledí na přistěhovalou »žebrotu« úřednickou a profesor
»která by si toho naporoučela, ačkoliv my na ni přece plat
V druhém sboru, kam patří mimo jiné ostatní místní velkoprů
má zas kompaktní relativní většinu místní učitelstvo, které ovšer
své částečné závislosti na obecní representaci jako pevná samos
organisace nevystupuje; porážka oficielní kandidátní listiny v t
sboru v jediném mandátu nebyla nijak povahy zásadní, nýbrž čist
osobního se škvíření. Ale nenaskakuje vám z toho všeho husí
Město tovární, hojně živnostníky obsazené, domácími pány oplý
de facto v rukou úředníků, učitelů a málem dělníků? Lidí, ktei
mohou míti ani pojmu o tom — o rutině ani nemluvě —, co se
na předsedovi na příklad obecního odboru mikulášského; jak s
prováděti na př. stavební řád, parcelace a regulace, ne snad ab
plnil se zákon, který pro samosprávu neplatí, ale aby z toho pro
měli — občané? Dovedou tito přistěhovalci na př. nahradit dosa
heroy samosprávné, kteří nad nejdůležitějšími problémy moderní s
obecní rozpačitě ohrnují nos, ale za to dovedou řízně a důkladr
sáhnouti do debat, jde-li o to, má-li se té či oné bábě povolit
na trhu, když přece je taková a taková (vědí to od svých pa

[1] Roku 1894 ze 1745 voličů 485.

jediného svého pramene vědění kromě pouličního a hospodského žvastu). A je to vůbec způsob »vzdělaných lidí«, kteří »vědí přece, čí chléb jedí« (známý prsní tón našeho typického samosprávného parvenu), takhle podloudně zvrhnout radniční kandidáty. které vybral všudybylsolicitátor všemohoucího na radnici advokáta, známého svým věhlasem nejen na poli směnečného práva, nad nějž ani sám Randa v tomto oboru nemohl poskytnouti nic lepšího, ale jenž měl dost odvahy prohlásiti a dost moci prosaditi, aby, nemůže-li se pod zahradou Kinského provozovati padesátkrát domácí umění à la Pasť na muže, ať se tam neprovozuje také cizí umění à la Rodin a nynější výstavka Manesova? — Ale jednu dobrou stránku celá tato perná lekce má pro naše milé předměstí: budou tam aspoň teď tím horlivějšími zastanci připojení se k Velké Praze, čím těžší bude, rekursy proti volbám na dlouho udržeti svou blahodárnou vládu a čím nemožnější tyto všecky poměry budou ve Velké Praze. Budiž to řečeno výslovně k její větší cti a slávě. Dnes máme na radnicích pražských a předměstských několik — dávno už ne stran, ale kartelů obecních; pak budeme míti hotový trust, jak to káže celý moderní vývoj hospodářský. A aspoň v tomto směru moderní bude Velká Praha jistě. K tomu nám dopomáhej naše obecní zřízení a naše staroslavná samospráva, jak my jsme si ji vypiplali.

*

Severoamerická uhelná stávka, která trvá už od pěti měsíců a již se účastní na půl druha sta tisíců uhlokopů revíru pensylvanského, nabývá hrozivé tvářnosti, kdy prořídlé zásoby uhlí tím rychleji mizí, čím pokračuje nastalé chladné počasí a čím hrozivěji stoupají ceny uhlí, nejen v Unii, ale i na evropské pevnině, odkud už musí se krýti hromadným vývozem anglického uhlí schodek výroby americké; schodek tím povstalý v evropské spotřebě budou zas krýti jiné středoevropské země, mezi nimi i my snad dostaneme zas náhradu za ztracené posice vývozní po poslední velké uhelné stávce — ovšem za cenu všeobecného stoupání cen uhlí takřka v polovici světa na severní polokouli, zvlášť když teď právě (8. října) přistupuje k tomu všemu prohlášení generální uhelné stávky ve Francii.

Výsledek stávky, co toto píšeme, je naprosto nejistý. Požadavky mezdní, pro něž stávka vypukla, jsou v celém dnešním hnutí věcí podřízenou. Boj vede se dnes, a to tím houževnatěji, o princip uznání dělnických unií jako plnoprávných zástupců dělnictva při sjednání podmínek pracovní smlouvy se zaměstnavateli, kteří s uniemi nechtí ani mluvit a jako páni ve svém domě ochotni jsou jednati jedině každý se svými dělníky jednotlivě. Klásti tento požadavek v době, kdy staroliberální theorie »svobodné« smlouvy jednotlivce dělníka, bezbranného a bezmocného, se zkartelovaným velkopodnikatelem je samým už sociálním zákonodárstvím moderním hozena mezi staré smetí, kdy uznání odborových organisací dělnických náleží k základním poučkám moderní politiky sociální alespoň tímže právem, jako kartelová organisace průmyslová v zásadě k nutným vývojovým formám moderní tržby a průmyslu — jest svévolí tím trestuhodnější dnes, kdy sociální hnutí

mezi dělnictvem od politicko-hospodářských, revolučních utopií zd
trvale přesunovati své těžiště na půdu odborové organisace, na p
obchodnického smlouvání se o podmínky pracovní na půdě platı
řádu hospodářského. Ale jako naši uhlářští baroni, tím víc ame
miliardáři rázu Vanderbiltova příliš jsou naplněni vědomím své
hodující vlivnosti finanční a politické ve státě, než aby byli přist
sociálnímu prohlédnutí ze své zaslepené nadutosti; prohlásili se dc
za orgány, kterým »Bohem samým v jeho nekonečné dobrotě
byla moc, vládnouti kapitálu a práci« a stojí neústupně na svém
mněle absolutním »panství v domě«. Není divu, praví trefně č
německý list, že v trustu, kde má hrstka lidí moc, celý stát o sc
desáti milionech lidí uvrhnouti v úzkost a bídu, aniž smí mu v
kdo překážeti, nutně musí na konec vzejíti šílený klam, že jest
svém místě, »z milosti Boží«, jako kterýkoli potentát staré Evr
— Co při tom všem činí státní moc Unie, centrální i jednotli
území, vlastně její modní president, je dost podobné akci naší v
v době naší poslední velké stávky uhelné. Jezdí, nabádá k sr
slibuje vyšetření úředními komisemi, vybízí k návratu do prác
cenu vládního resp. parlamentního »studování poměrů« v uhlářs
průmyslu — a je s tím vším na konec oběma stranami odm
Obecenstvo trustem ‚z milosti boží' ohrožené tváří se hrozivě,
expropriaci nebo státní sekvestraci dolů, jako u nás, trust volá
stávkokazům stát na pomoc, tvrdě, že udrží těžbu i bez stávkují
jen bude-li stát hájiti svobodu těch, kteří pracovati chtějí; guve
státu pensylvanského, u něhož leží jurisdikce v celém sporu, prohla
že ozbrojenou moc dá všude k disposici, kde bude žádána, čímž
jen ještě drážděn je lid stávkující, který, jak řečeno, bojuje za u
své jediné, spolehlivé opory ve sporech pracovních, unionismu.
zmatek nemenší než svého času u nás, světový přímo doklad o
jak všecka mluvená, psaná a v zákonech tištěná politika sociáln
vlastně farisejskou almužnou, kterou dáváme chnďasu u cesty, abyc
aspoň ten večer s utišeným tak lacino svým sociálním svědomím
sedli ve svém oblíbeném restaurantu. A zítra ho snad ani neuvic
pozítří vykoupíme se zas tak lacino. A stejně lacino konejší své
pohodlné sociální svědomí strany, parlamenty a vlády, vděčny za k
den klidu, kdy se o ty věci nemusily starati.

*

Zajímavou studii o sociálních poměrech židovstva v Něm
přinesl Conradův měsíčník národohospodářský. Všech židů na
je $7^1/_2$ milionů, z toho připadá na Německo asi 570.000. Zajím
je zvláště rok 1880 jako rozhraní v pohybu židovského obyvate
v Prusku. Do tohoto roku totiž židů přibývalo v poměru ke křesťa
od toho roku však následuje pokles absolutního přírostu v poı
k celkovému počtu obyvatelstva s 13.3 na 11.4‰. Vysvětluje s
přes menší počet mrtvě narozených dětí židovských — úpad
počtu porodů u židů. V průměru období 1820—1866, 1878—
1893—1897 klesal počet porodů na 1000 židů ročně s 37,7
30,32 a 22,5, kdežto u křesťanů činil 38,15 (proti 39,52 v ob
1878—1882). Vysvětluje se to na mnoze šířením se francouzs

systému dvojdětného s rostoucí zámožností, příslovečná do nedávna plodnost židovských manželství přestává, z valné části uměle omezována. Židovské rodiny o 10—15 dětech nebyly před málo desítiletími ničím zvláštním, v posledních desítiletích klesá průměrný počet dětí, připadajících na 1 židovské manželství, s 4,57 na 2,98 (u křesťanů v poslednějším období 4,21). Celkem činili židé r. 1900 v Prusku 1.14% všeho obyvatelstva proti 1.33% roku 1880. Rychlejší ještě pokles židovského obyvatelstva zadržuje příznivější, totiž menší úmrtnot jeho než u křesťanů a souvisí s tím i relativně delší věk u židů. Činilať v obdobích 1879/82 a 1893/97 úmrtnost u křesťanů 25.23 a 21,84, u židů 17.53 a 14.73‰. Za to ochabl počet židovských manželství, a teprv od roku 1889 zase se zvolna zotavuje. Počet smíšených manželství křesťansko-židovských neustále roste a činil v posledním pětiletí 169½‰ nesmíšených manželství židovských proti 98.3‰ pětiletí 1875/9. Děti ze smíšených těchto manželství bývají z pravidla vychovány po křesťansku a vcházejí již ve sňatky křesťanské. Pokud se týče výdělečného zaměstnání židovstva, které, jak známo, vlivem poměrů středověkých od zemědělství přešlo k obchodu a průmyslu, činil r. 1895 počet židů v povolání činných v zemědělství 0.04, v obchodu 5.71 procent křesťanských censitů této kategorie. Ze všech židů v povolání činných bylo jich zaměstnáno v obchodě 54.56, prumyslu 18.80 procent. Značný jest v posledních dobách příliv židovstva k učeným povoláním. Procento jich stouplo při správních úřadech a právnicko-soudcovském povolání z 0.78 na 1.14, zdravotní službě z 0.78 na 1.53 atd. Silný přírost vykazuje také výdělkové zaměstnání děvčat a žen u židů z (15.94 na 21·97% všeho židovského ženského obyvatelstva). V souvislosti s oborem jich povolání vzrůstá počet židů ve velkých městech. V Berlíně od roku 1861 počet jich se zpateronásobil; Berlín čítá dnes nejvíc židů (5.14) po Frankfurtě n. M. (9.7%). Vyšší školy navštěvuje 41.34% všech židovských dětí; židů mezi studujícími v Prusku je 9.32%.[1] *R.*

*

ŠKOLSKÉ. Obnovení zemské školní rady v Čechách — Učitelstvo opět bez zastoupení — Příčiny toho — Moravské strany politické před volbami o školství — Učitelstvo na Moravě — Snahy dědictví Komenského — Rekurs vídeňských Čechů — Sjezd učitelstva dolnorakouského — Výsledky klerikální výchovy v Irsku — Klerikalisování školství rakouského — Snahy biskupa Brynycha o šíření křesťanství ve školách — L. Dugas v »Revue philosophique« o strachu před přetěžováním mládeže.

*

Obnovení nejvyššího zemského úřadu v Čechách na další šestileté období přineslo úspěch svorně požadavků svých se domáhajícímu učitelstvu německému, českému pak, daleko sice počtem silnějšímu, ale v několik ústředních organisací nesvorně rozštěpenému, přineslo hořké zklamání.

Složení zemské školní rady má pro další vnější i vnitřní vývoj školství obecného velikou důležitost, neboť dle složení jejího lze bez-

[1] Souhlasně zaznamenává na př. náš popis obyvatelstva z r. 1900 chabější celkový přírost židů v poměru k celkovému přírostu všeho obyvatelstva; v Čechách a na Moravě konstatuje docela úbytek absolutní (— 1·84 resp. 2·34% o).

pečně souditi na ducha, v jakém bude školství řízeno a na směr, k bude z této instituce učitelstvu v jeho práci školské určován.

V kruzích učitelstvu opravdu příznivých musí býti spravec uznáváno, že v úřadu školním, jehož agenda z více než ze tří čtv týká se záležitostí škol obecných a měšťanských, je zastoupení učitel této kategorie potřebné, ba nutné. Kdo jiný zajisté může tu s spěchem větším působiti než ten, kdo školství obecné a měšťa z vlastního stálého názoru a vlastní stálé práce zná, kdo o jeho kážkách a potřebách je nejlépe uvědomen. Nejen rozumné strany litické, ale i rozumná vláda měla by se přičiniti o to, aby do zemsk školních rad byl umožněn vstup příslušníkům stavu, kteří nad jsou povoláni přinášeti tam správné informace o poměrech školst učitelstva.

Skutky však dokazují, že ani vláda, ani české strany polit potřebu zastoupení učitelstva škol obecných a měšťanských v zemsl školním úřadu neuznávají. V názoru, že členy nejvyššího úřadu š ního mohou býti sice akademicky vzdělaní učitelé škol středních a sokých, ale ne učitelé nižších kategorií škol, je kus toho staroral ského šosáctví, bránící tomu, že říše není schopna většího rozma v kterémkoli oboru.

Na nové dlouhé šestiletí vyslala vláda do českého oddělení zem školní rady vedle pěti zemských školních inspektorů, vesměs z kr učitelstva škol středních pocházejících, ředitele pražského paedag P. dr. Blandu a ředitele pražské reálky Jarolímka. Zemský výbor legoval tam prof. dr. J. Pražáka, prof. dr. Metelku a redaktora p Anýže, také bývalého suplenta. Jestli tedy dnes mezi 15 členy česk oddělení zemské školní rady zasedá neméně než deset profesorů s středních a vysokých a více než 16000 českých učitelů škol obecn a měšťanských tu nemá zástupce ani jediného, pak nenajde se v umných kruzích nikdo, kdo by důležité složení toto nazval spravedli a zájmům učitelstva všech odvětví škol vyhovujícím.

Šťastnější los padl při skládání německého oddělení zemské šk rady učitelstvu německému. Vláda sice měříc učitelstvu obojí národn v Čechách rovnou prázdnou hrstí, nepovolala také do německého dělení ani jediného učitele, ale učinil tak Zemský výbor s českou šinou a vyslal tam předáka učitelstva německého Leglera, učitele šk měšťanské a redaktora »Freie Schulzeitung«.

Tento úspěch německého učitelstva lze přičítati vedle vět upřímnější k němu přízně německého zemského poselstva hlavně kému úspěchu, jehož jednolité učitelstvo ono domohlo se při loňsk podzimních volbách do sněmu zemského, kdy zvoleno bylo poslanců-učitelů německých a ani jediný český.

Než není jenom vinou vlády a známé svou věrolomností k telstvu strany mladočeské, že bude na další šestiletí české učitels v zemské školní radě bez zastoupení. Vinu toho musí hledati tak hlavně v sobě, ve své nynější rozštěpenosti a ve příčinách, které t osudné rozštěpení přivodily. Strana mladočeská tuto slabinu organis učitelské dobře zná a dle toho zařídila k oběma hlavním ústředí

korporacím učitelským při ucházení se jich o členství v zemské školní radě své neupřímné jednání. Dala si od každé z obou uvedených korporací navrhnouti po čtyřech kandidátech do zemského úřadu školního, slíbila oběma, že dle možnosti jednoho zvolí, ale když došlo ke skutku — slibu nedostála.

Věrolomnost mladočeskou trpce prohlédá po posledním faktu orgán ústředního spolku »Český učitel«. Praví, »že do dneška stálo většinou učitelstvo české v řadách mladočeských, jak o tom podán byl důkaz na př. posledními volbami do sněmu zemského«, čím bezděčně přiznává, že nynější vedení zemského spolku po dvě léta se přičiňovalo o sklon učitelstva zpět k nekulturnímu mladočeství, což na těchto místech dávno bylo správně konstatováno.

Před volbami jsou naše vedoucí politické strany vždy plny ohledů ke školství a učitelstvu. Provolání moravské strany lidové k nastávajícím volbám do sněmu zemského rozdává takové krásné sliby plnou hrstí. Slibuje naléhati na rozšiřování a zvelebování veškerého školství. Žádá, aby škola byla vymaněna jak z vlivu státního tak konfesionelního, aby řízena byla duchem národním a spravována autonomními sbory v duchu národním. Slibuje domáhati se zákona, dle něhož mohou býti do škol přijímány dítky jen vyučovacího jazyka dobře znalé. Pro učitelstvo doufá vymoci neodvislost od státních i církevních úřadů, plnou občanskou svobodu, lepší hmotné povznesení a spravedlivější disciplinární řád. Mimo to slibuje usilovati o zrušení školního platu, o zřizování a rozšiřování pokračovacích škol, zvláště rolnických, dále o potřebné zajisté na Moravě rozšiřování škol měšťanských, středních a o založení druhé české university v Brně.

Také provolání staročeské strany na Moravě slibuje věnovat školství největší péči a pozornost a starat se o rozšiřování škol všech odvětví.

Klerikální strana na Moravě akceptuje ve svém volebním provolání chytře všechna oblíbená hesla nacionálních stran českých a vyslovuje se nepokrytě pro školu konfesionální. Praví se v provolání jejím výslovně: »Nynější školské zákony a řády a všecko zřízení školské nevyhovuje ani katolickým ani národním požadavkům našim. Žádáme, aby výchova a všecko vyučování ve školách postaveny byly na pevný základ náboženskо-mravní a národní. Chceme školu svobodnou (?), křesťanskou a národní.« Klerikální strany jsou jediné, které se uskutečnění svého programu, aspoň pokud se vyslovuje nepokrytě pro školu konfesionální, budou domáhati. Ostatní strany strčí po nechvalném svém zvyku všechny své krásné sliby po volbách do kapes, aby je z nich po novém šestiletí volebním opět vytáhnouti mohly.

Ústřední spolek učitelský na Moravě konal na počátku srpna ve Výškově svoji valnou hromadu. V první schůzi pracovní ujišťoval posl. Hůlka učitelstvo moravské, že 1. lednem 1904 bude zlepšení jeho platů provedeno. Novými stanovami na schůzi přijatými zreformoval se zemský spolek moravský v tom směru, že do správního jeho zastupitelstva bude voliti každá jednota učitelská po jednom zástupci a náhradníku na dobu 6 let. Po 3 létech vždy polovina členů odstoupí a novými volbami se

obnoví. Odstoupli členové i předseda na dobu tří let volený nebudou pro následující období volitelni. Učitelé moravští vědí ze zkušenosti (v Čechách s Králem, na Moravě se Slaměníkem), že dlouholeté setrvávání jedněch osob ve funkci předsednické uvádí spolek v konservativnost, nehybnost a proto přijali zmíněné ustanovení o měně ve funkci předsednické i ve funkcích delegátů. Správní zastupitelstvo rozděleno bude v pracovní odbory, jichž předsedové tvořiti budou výbor spolku na dobu 3 let volený. Jinou prospěšnou změnou stanov je ustanovení, dle něhož členské příspěvky po 8 K budou povinni platit všichni členové organisace, za čež budou dostávat zdarma věstník spolkový, který od nového roku bude vycházeti týdně, a pak měsíční revuei paedagogickou, kterou spolek rovněž vydávati hodlá.

Ve druhé schůzi učitelstva moravského promluvil krásnou řeč o cíli výchovy spisovatel K. Kálal z Frenštátu. Dovozoval v ní přesvědčivě, že cíl výchovy třeba viděti ve zdraví, lásce a pravdě a na příkladech ukazoval, jak se ve veřejném životě hřeší proti každé z této trojice. Agitační před volbami byla řeč posl. dr. Stránského, plná sladkých slov a ujišťování o lásce jeho strany ke stavu učitelskému. O potřebě zastoupení učitelstva na sněmech referoval uč. Kopřiva. Učitelstvu moravskému přejeme, aby volební jeho akce na sněm zemský dopadla lépe než loni akce ústředního spolku českého, která pro samé kompromisy s vládnoucí stranou mladočeskou skončila propadnutím všech 11 kandidovaných českých učitelů. Po promluvení insp. Charváta o pensijním fondu učitelském na Moravě zdařilý pracovní sjezd ukončen.

Dědictví Komenského užilo příležitosti výstavky pro uměleckou výchovu a sešlo se k valné hromadě do Náchoda. V encyklopaedické knihovně své vydalo nakladatelské družstvo učitelské v uplynulém roce I. díl výborné »Psychologie« dr. Fr. Krejčího, vytýkající hlavní problémy a historicky je objasňující. Učitelstvo má nyní příležitost ponořiti se s láskou do studia díla tolik pro jeho práci důležitého, díla, které se nevyhýbá důsledkům zákonů psychologických pro pedagogiku. Z ostatních publikací DK pro učitelstvo jmenovati třeba povzbuzující Patočkův spisek informující instruktivně o vývoji a cíli umělecké výchovy. Druhou nádhernou publikací pro mládež, Karafiatovými »Broučky« illustrovanými krásně Preissigem ukazuje DK, jak asi má umělecká kniha pro mládež vypadati. Lze očekávati, že dílo toto oblaží v brzku všechny dětské světnice. Družstvo připravilo sborník statí o vyučování kreslení a o prázdninách velikonočních uspořádá v Praze desetidenní kurs o umělecké výchově. V budoucnosti přikročí k vydávání tolik potřebné sbírky pedagogických klassiků a učiní přípravy k vycházení velkého filosoficko-paedagogického slovniku. Úkoly Dědictví Komenského jsou velké a je na učitelstvu, aby je hojnějším přistupováním ke družstvu podporovalo. Na valné hromadě pojednal umělec V. Březina o umění výtvarném, jeho technice a uměleckém ideálu, učitel J. Petr o umělecké knize pro mládež. Obě přednášky vydá družstvo tiskem.

Zemská školní rada dolnorakouská zamítla opět žádost tisiců rodičů vídeňských o zřízení českých škol ve Vídni. Proti tomuto brutálnímu zamítnutí oprávněné žádosti podali vídeňští Češi k ministerstvu

rekurs o 213 arších, na němž je podepsáno 3032 rodičů, zastupujících 5177 českých dětí. Zdá se však, že ani tak makavý důkaz potřeby českých škol ve Vídni nepohne nejvyšší úřad školský v říši k rozhodnutí pro Čechy příznivému. Hodina spravedlnosti všem národům v říši ještě neuhodila. Do pokračovacích škol průmyslových ve Vídni vesměs s vyučovací řečí německou chodilo v uplynulém školním roce 6945 Čechů, 436 Poláků, 500 Maďarů a j. vedle 4790 Němců, jasný to důkaz o ryze německém rázu sídelního města.

Sjezd učitelstva dolnorakouského ve Sv. Hypolitu o prázdninách konaný vyslovil se po rokování o škole na počátku XX. století pro úplné odstranění církevního vlivu ze školy, pro odloučení ministerstva kultu od ministerstva vyučování a pro šetření národnostních zájmů. Povinnou návštěvu školní bez jakýchkoli úlev žádal míti rozšířenou na devět let. Tím musila by se nynější škola měšťanská rozšířiti ze tří na čtyři ročníky, jak o to všechno učitelstvo žádá. Řádně zreformovaná obecná škola se školou měšťanskou tvořily by organický celek jako povinná škola lidová. Mimo to reklamovalo učitelstvo dolnorakouské znovu služné dle čtyř nejnižších tříd státních úředníků a usneslo se podporovat při nastávajících zemských volbách pokrokové strany politické proti klerikálním křesťanským sociálům.

V zajímavé knize »Kněží a lid v Irsku« dovozuje advokát-katolík M. Carthy, který sám prošel klerikální výchovou, že lakomství, pýcha, nerozum a tyranie kněžstva jsou hlavní příčinou dnešní bídy Irska. Kněží katoličtí mají až na značnou menšinu škol protestantských v Irsku naprostou kontrolu vyučovací. Z 8651 národních škol mělo 5893 výlučně katolické učitele. 5726 škol těchto je pod naprostou vládou kněží, kteří mohou dáti učiteli čtvrtletní výpověď. Také všechny římsko-katolické školy vyšší, všechny ústavy humanitní, školy pokračovací jsou v Irsku vesměs majetkem kněží nebo jeptišek. M. Carthyovy údaje otevírají pro budoucnost školy, jaké se u nás klerikálové za málo účinného odporu politických stran domáhají, perspektivu přímo hrozivou. S ubýváním populace roste tu, jak na číslicích ukazuje M. Carthy, počet kněží, mnichův a jeptišek, s ochuzováním lidu roste obohacování duchovenstva. Postačí tento doklad našim politickým vychovatelům lidu, kteří by proti provádění hesla německého »Pryč od Říma«, které Němce jistě posílí, hlásali pomalu heslo opačné, které by vedlo k národnímu bankrotu?

Jak u nás se školství klerikalisuje, toho nejnovějším dokladem je vzrůst »Katolického školského spolku v Rakousku«, který v uplynulém roce čítal na 50000 členů a měl 283829 K příjmů.

Biskup Brynych prohlásil v přednášce své o úkolu katolíka XX. století na sjezdu českých katolíků v Hradci Králové, že nutno pečovati o to, aby křesťanství se již ve škole řádně hlásalo a to nejen ve škole obecné, ale i na universitách, které se prý staly namnoze pařeništěm nevěry. Což není vyučování křesťanského náboženství ve školách svěřeno výhradně křesťansko-katolickým duchovním? A což snad světští učitelé ve školách hlásají místo křesťanství budhismus nebo mohamedanismus? Církve mají přece výslovné právo učiniti si

osnovu vyučování náboženského dle své libosti. Že hlavní váhu při sestavování osnov vyučování toho kladou na dresuru tajemných dogmat církevních a ne na vštěpování základních a prostičkých pravd křesťanských, jest přece jejich vinou.

V »Revue philosophique« líčí L. Dugas nebezpečí, jaké hrozí ze strachu před přetěžováním mládeže. Po periodě silného shonu po vzdělání nastoupila nyní reakce a projevuje se strachem před přetěžováním. V kruzích rodičův i učitelů ozývají se hlasy po snížení míry požadavků a seslabování činnosti rozumové je toho důsledkem. Učen se mechanisuje a místo zpracování látky učebné nastupuje pouh hbitost jazyková. Dostavuje se povrchnost a mělkost mozku, jemu nedostává se potřebné gymnastiky. Základní osvědčené methody pra covní nemají vyškolených a dostatečně připravených následníků mez mladou generací a hrozí zajitím. *V. P.*

*

UMĚLECKÉ. Moderní francouzské umění v Praze. Poměr obecenstva k němu. »Úvodní slov Šaldovo k výstavě této. — Veliká Praha bez snažné péče o umění nebude veliká. Smích proti výstavnímu pavilonu, Praha proti Rodinovi.

*

Zdálo by se, soudě dle hostů, dle jejich vzácnosti a líbe nosti, že nad »domem Mánesovým«, jehož zárodek vidíme v uměle kém pavilonu pod Kinskou[1], směje se štěstí. Po Rodinovi — moder malíři francouzští se samým Puvisem de Chavannes v čele! Sezval vlastně přední francouzský znalec moderního francouzského umě a stálý referent o něm do londýnského »Studia«, p. Gabriel Moure a návštěva ta jest nám a bude potěšením i povzbuzením a p učením.

Jsou to umělci vysokého nadání, dědicové znamenitých uměle kých tradic, které usnadnily jim vychování a vzpružily a zvýšily jeji aspirace; odchovanci vyspělého vkusu, stále osvěžovaného a stále n vými nuancemi překvapujícího, jako záhony umělého zahradnictva; umě temperamentní, své prostředky a svůj obor dokonale ovládající, a c tud ten vyvýšený umělecký honor, svobodný dech, samostatnost, r závislost, jistota i smělost, kterou na prvý pohled z jich zjevů cítí a sobě zalibujeme a která na prvý pohled vynucuje nám úctu. Ne dost ocenit návštěvu takovou. Volání po zvýšení umělecké úrov u nás jest nutno a kde se s pochopením děje, uznání hodno; zůstane na dlouho jen voláním a nevejde v život, nevyzvednou-li příkladové mocní, jak mezi umělci, tak v obecenstvu, kteří kouzl své umělecké bytosti přitáhnou a pozvednou zástupy. Zde takoví p kladové jsou. Jest tu Puvis de Chavannes, básník nejpůvabnějších li do nichž vtěloval své čisté a vznešené vidiny, pravý to sochař raj líbezných snů; i z malého obrázku, jímž jediným jest tu zastoup cítíme to. Jest tu Aman-Jean, jest tu Henri Martin — ti všichni ma básně, jako by zrovna vrátili se z pozemského ráje, jejž Dante,

[1] Držím se lidového názvu místo dlouhého a nepohodlného »Kinsk zahrada«.

známo, umístil na samém vrcholu Očistcové hory, a kde básníka opouští nedostačující světská Moudrost, a za to snáší se k němu Beatrice . . . Tak tito od skutečnosti utíkají se do snů. Impressionisté Claude Monet, Sisley, C. Pissarro, Renoir imponují smělostí, co a jakých tónů a záchvěvů barevných a světelných dovedli zachytit svým jasným, bystrým a jistým pohledem, jakou hru života v barvách a světle a vzduchu, co jemnějších, svěžejších, zcela nově vyjádřených dojmů z přírody; Besnard a Gaston la Touche zase slnivostí, ba prudkou vášnivostí koloritu. A sestoupí-li kdo do ulice, jako Raffaëli, všecku vířivost a hlučnost její zachytí několika rysy až k smíchu primitivními, a zatím jaká svrchovaná, uvědomělá jistota jest v nich a bezpečná znalost nejpotřebnějšího. A tak pozorovatel může stopovat dále — co zde jen slabě napovědět možno — jak na př. Ch. Cottet dovede vyjádřovat smutek krajiny a moře; jak Harrison (Američan) zase tajemnou krásu a velebnost moře, když polito měsícem nebo ve zlatém soumraku, hluboko, hluboko utajivši svou sílu, klidným obřím dechem tiše si šeptá. Snad vzpomene si, že ne každé malované moře působí tak mořsky. Může dále pozorovat, jak Le Sidaner maluje »Náměstí«, které by asi leckdo nazval pravšední maloměstskou nudou, a jak intimním životem, intimní poesií naplnil je umělec, že cítíme z něho teplo života a vzpomínek. Kde život, tam všude jest poesie. Dále — co elegance a výraznosti jest ve chvatné kresbě Paula Helleu! Každý obraz vůbec, i ten, s kterým zcela nesympatisujete nebo snad vůbec nesouhlasíte, jak tomu jest u obrazů M. Denise, a každá vystavená skulptura má vlastnosti, že bylo by chybou, přejít lehkovážně mimo.

A přece mnozí přecházejí — a ještě více jest těch, kteří vůbec nedocházejí. Nepociťují ještě přemnozí, že jest rozkoší vejít po druhé, po třetí do těchto útulných místností, tak účelně a vkusně ustrojených a zladěných; že jest osvěžením postát a posedět si tam tváří v tvář s těmito vybranými hostmi. Necítí potřeby uměleckého požitku. Jinde jináče. Varšava neleží od Prahy v zemích západních, pokročilejších, ale v umělecké výstavě bývalo tam živo. Byl to — před několika lety — nevzhledný pavilon, ale v neděli viděl jsem tam přepěknou společnost. Přímo z kostelů hrnula se do výstavy, dámy s modlitebními knížkami v rukou. Pozoroval jsem živý zájem a slyšel příjemné poznámky. V tomto zájmu o umění polské bylo snad trochu tiché demonstrace — bylo to dílo svépomoci, bez podpory vládní; ale co pak u nás jsme zahrnováni vládní přízní? Co pak výstava »Mánesova« není dílem svépomoci umění českého na povznesení Prahy, na povznesení jména i ducha českého? Většina to ještě necítí. Z těch pak, kdož přece přicházejí, mnoho jich vchází buď s falešnou přípravou anebo nedostatečnou. Vcházejí jako do porotní síně: soudit, soudit a soudit, a co možná odsuzovat a při tom po případě také vychechtat se. Vcházejí jako do řečnických cvičení, pokud možná quoad quintum et sextum argumentum, se samou kritikou a jen kritikou a nejčastěji »kritikou«. Jako by s kritikou chodili poslouchat slavíky, dívat se na hvězdy, poležet si na kraji lesa, kolébat se v člunu na jezeře, toulat se po mezích a lučinách, posedět si na horském štítě, na břehu moř-

ském. Jiní zase, neskromní, snad nevědomky domýšliví, vin
a jeho dílo z toho, že mu neporozuměli; ba odsuzují nejeno
ného umělce a jeho dílo, nýbrž hned celý podnik výstavní.
proti tomu, a to lidé dobré vůle, odcházejí neuspokojeni, že
obrazy nic nepověděly«. Jsou zvyklí číst z obrazů jenom udál
veliká ještě nevychovanost v nazírání uměleckém.

F. X. Šalda dotkl se s jemnou rozpoznávavostí této bolavé
Do výstavního katalogu napsal »Úvodní slovo« a v prvé jeho
rozbírá poměr obecenstva k uměleckému dílu. »U n u m
s a r i u m — praví tam — jediné, co jest důležito a nevy
a na čem opravdu záleží, jest, abyste si navázali s r d e č n ý, v
p r o ž i t ý v z t a h a p o m ě r k u m ě l e c k é m u d í l u; aby
vám být číslem katalogu, malovanou látkou, estetickým dojmen
ckým soudem a stalo se d o b r o d r u ž s t v í m v a š e h o ž
něčím, co jste prožili jako nejvzácnější a nejkrásnější chví
a zbožnosti a co zůstaví ve vaší mysli vzpomínku něhy a vc
A tento srdečný přístup a poměr k dílu musí si nalézt kažc
každý sám musí si ukout klíče k těmto zamčeným zahradá
dovedete-li toho, vaše chyba . . . Jest třeba jen sestoupit s v
vylhané, umělé a chladné superiority, vzdát se všeho domněl
ckého vtipu, odříci se všech posud nasbíraných abstraktních p
rozumových poznání a předsudků . . . a s prostotou a oddaností
v učelivé a zjemnělé povolnosti k novým dojmům, n e c h a t s
robovat dílem. Neřekne-li vám však obraz nebo socha hned ně
smíte se domívat, že jest to vina j e j i c h: ve své slabé, zan
vnímavosti, ve svých okoralých, nevychovaných smyslech, ve
zatuchlém a zahluchlém srdci, ve své neprobuzené citovosti,
nešlechtěné neumělecké povaze musíte hledat příčinu, a buďte j
ji při trochu dobré vůli snadno naleznete. Umění jest sprav
sama a dává každému tolik radosti, kolik zaslouží . . . Chápat
jest samo u m ě n í m, k němuž se musí každý sám neustále a bc
tržení vychovávat celým životem a k n ě m u ž n e n í d o v y c h
n i k d y.«

Výstava moderního francouzského umění potrvá až do 2
padu. Přes zimu pavilon zůstane zavřen, protože nelze jej vy
Na jaře pak bude v něm rozsáhlá výstava českého umění, bu
pavilon totiž ještě stát.

— Jak to, bude-li? divíte se divné podmínce. Co pa
komu vadí?

Vysvětlím vám to. Jest to krátká ironická pověst, troch
pěkná, protože chce se vám při ní — promiňte, nerad to před
říkám, ne tak dělám — chce se vám při ní odplivnout.

*

Víte dobře, lépe než já, že sníme a mluvíme, horujeme a
jeme pro Velikou Prahu. Jedni z přesvědčení, že jest toho nutn
třeba, druzí z ješitnosti, jiní z kramářství. Ale většinou myslí
tom jen v šířku a dálku rozrostlý rozsah a vystouplý počet oby
stva. Nám však tane na mysli veliká Praha přítomnosti, veliká u

v sobě. Dosud Praha jest pořád ještě, jako v pohádce, »spící Krasavice«. Byla kdysi theatrum mundi, ale po hlučné a nevázané peripetii přikvačila nenadálá hrozná krise — herci zmizeli, a zbyly jen nádherné kulise. Praha ustrnula v půvabu minulosti a neprocitla dosud k živému, bujnému úsměvu přítomnosti. Spící Krasavice, jako v pohádce. Tak ji skoro všichni vidíme, tak se na ni většinou díváme. Praha jest Čechovi »pořád výtahem dějin jeho země; vidí ji, jako muž vidí ženu, kterou miluje, v její prvnější kráse a miluje ji, jako muž miluje ženu, víc proto, co vytrpěla.« Tento delikátní výrok Arthura Symonse uvádí hrabě Lützow ve své knížce nedávno vyšlé, »The Story of Prague«,[1] a sám přidává slova lásky a úcty k ní vyzývaje Angličany k návštěvě Prahy, zajímavé historieky i politicky. Dosud ještě mnoho zbývá z toho, co A. V. Ambros viděl v Praze v letech dvacátých a třicátých a nač později si vzpomínal: »Bylo to město starého stylu, padlá veličina, veliká starožitnost, obsahující zase jednotlivé menší starožitnosti: kostel Svatojirský, dóm, palác Valdštýnský a t. d., kde zase vše, od hrobek vévodů až po vyrudlé klekátko Fridlandského, vyprávělo o bývalém lesku, a učitel mohl říci: v tomto městě jest Praesens věcí neznámou, všude jest jen Perfectum a Plusquamperfectum.«[2] Staly se ovšem od té doby pokroky, aby bylo cítit také tepot přítomnosti, a také už ho cítit; ale musíme si sami přiznati, že tepot ten jest dosud nepravidelný a většinou ještě slabý. Na cizince, jak seznáváme z hlasů jejich, Praha působí svou minulostí. My však chceme, aby »spící Krasavice« se probudila a to, jako v pohádce, k plnému životu a aby rodila šťastnou budoucnost. Chceme velikou Prahu přítomnosti, uvnitř, v sobě velikou a krásnou, ba v kráse své stále vzrůstající. Přírodní krásy jí přibývá, sady její jsou nádherné, přechod z Kinské na Nebozízek zaráží dech novým pohledem, jímž celý svět stal se krásnější. Ale čeho se Praze nedostává v žádoucí míře a ve slušném poměru k minulosti, to jsou projevy naší nynější kultury umělecké. Té jest, kamkoliv pohledneme a kdekoliv ji hledáme, až běda málo. A může být bez ní Veliká Praha v e l i k á ? . . . Pociťují někteří tento nedostatek a chtějí mu odpomoci. Pociťuje to nejživěji — to přiznati musí přítel i nepřítel — spolek výtvarných umělců »Mánes«, ale také honem odpomáhá. Pouze v tomto roce, a jen v půlroce, dal Praze, ba vyčaroval téměř v okamžiku ze země výstavní místnosti úhledné a účelné na místě nejvhodnějším, kde nikomu a ničemu nemohou vaditi, na místě, které jako by příroda schválně ponechala pro umění, aby se navzájem doplňovaly; do těchto nových místností uvedl Rodina, po Rodinovi moderní francouzské umění ve výběru, jak určil jej přední znalec francouzský, a už připravuje na jaro velikou výstavu umění českého; zatím zajel do Vídně — s jakým úspěchem, známo z denních novin. A tuto velikou práci s velikým nákladem podniká hrstka mladých lidí nezištně, obětavě, radostně. Za šířící se u nás strnulosti, stagnace,

[1] Ve sbírce »The Mediaeval Town Series«, kterou vydává J. M. Dent & Co. v Londýně. Slečna Nelly Erichsenová ozdobila knížku tu množstvím pěkných kreseb.

[2] Dle K. B. Mádla: Josef Mánes, jeho život a dílo.

apathie k veřejné činnosti; za vlády anarchie u nás, nekázn organisovanosti; za nedostatku smyslu pro mravnost, jenž straší na místech vyvýšených, kdy na místě, kde měly by se stk občanské ctnosti, pánové vyvolenci před celým světem vyčítají čisté ruce — hrstka mladých lidí tichou, ale promyšlenou prac vynucuje v cizině úctu českému jménu a zároveň české Praze, tam jen hanobené anebo nevšímané, u nás pak zvyšují úroveň u kou, rozšiřují obzor umělecký, zjemňují vkus úpravou výstaviště sama jest umělecký kousek.

Vroucného, hlasitého, neobyčejného díku má se dostati družině této: pavilon ‚Mánesův' má být do Nového zbořen a se zemí srovnán.

Tak chce tomu část — menšina prý — obecního zastupi města Smíchova, které jest spolumajitelem pozemku, na němž p stojí. Denní listy jmenovaly přímo smíchovského jednoho ad jako osnovatele tohoto skandálního návrhu, vyšlého z hrubéh bectví.

Praha na štěstí jest pro zachování pavilonu. Ale za to při se jí něco, co jest povedeným dodatkem k Wielandovým »Ab ským«. Po hlučné oslavě Rodina na radnici zakoupila, jak známo »Bronzový věk«, ušlechtilý zjev zdravé mužské krásy, a určila h ostrov Žofínský. Ale později usnesla se jinak. Na Žofíně socha nova urážela by prý stud navštěvovatelů ostrova, a proto do ského musea s ní. Tam patrně dochází jen obecenstvo zdravé a kterému jest vše čisto. Ale což nezabloudí tam také někdo z n vých a nečistých navštěvovatelů Žofína? Což kdyby tak zabloudi Ó, snadná pomoc! Zrovna letos v mnichovské glyptothece ods se soch všecky plechové fíkové listy. Možno je tudíž lacino c navléci je hodně hustě na drát a tímto hustým pasem z fíkových opásat »Probouzejícího se člověka«. A stud Prahy jest bez nebe

»Veliký mistře! Drahý mistře! Vaše ryzí, čisté, vzn umění — —« znělo to na radnici při oslavě hrdě a slavně.

»I ty . . . . . .!« znělo to po oslavě poťouchle. »Ty budeš t stud našich žof.nských Pražanů? Do kouta s tebou!«

»I vy kmotři!« směje se z daleké Paříže mistr Rodin. »Č by málem uvěřil, že jest něco pravdy na tom, že Vy, Čechové, falešní.«

*

LITERÁRNÍ: Divadelní. — F. A. Šubert, Z uplynulých dob. Moje vzpomínky. Moje di toulky. Sv. I. a II. — Cisl literatury v českých překladech.

Za delší dobu, která minula od posledních rozhledů našich, bylo si Národní divadlo druhý rok pod novou správou svou. O prvním a o historii našeho divadla vůbec jedná stručně dr. A. K v článku uveřejněném v nové ročence »Deutsche Thalia«, kt vydává vídeňský docent dr. F. Arnold Mayer[1] jako ústřední o pro veškero scenictví, chtěje »učeným i neučeným, tvořícím i u

[1] »Deutsche Thalia.« Jahrbuch für das gesammte Bühnenwesen. ausgegeben von Dr. F. Arnold Mayer in Wien, Wien, Braumüller 1902.

jícím poskytnout orgán vážný, spočívající na vědeckých základech«. Chce soustavnými kritikami nejrůznějších jevišť dospěti k rozhodnutí v obtížných otázkách, je-li drama statické schopno dalšího vývoje, zda-li nejdůslednější požadavek impresionistického umění, nářečí, je pomůcka nebo překážka pro ně, zda-li je básníku scenickému skutečně možná, docílit tak intimních účinků, jakých žádá moderní psychologie — — ve všech těch případech prý spolehlivé zprávy více prospějí, než diskusse.

Konečně slibuje si podnik mnoho od revise kritiky. Po řadě článků k historii divadelní — zajímava je pro nás Madame Fiala, německá herečka 18. století, původem svým patrně Češka, o níž jedná E. Mentzlová, — následují kritické zprávy o divadlech v Berlíně, Bernu, Vratislavi, Lipsku, Mnichově, Praze (dr. Adler), Stuttgartě, Výmaru a Vídni (o činohře i o opeře), pak, co činí nový orgán zvláště zajímavým i pro Neněmce, zprávy o divadle cizím: v Dánsku, Anglii, Francii (s článkem o pí. Réjane), Italii, Portugalsku, Španělsku, Čechách. Články pocházejí od pozorovatelů domácích a jsou částečně přeloženy z rukopisů autorů.

Z článků z oboru prakse scenické je zajímava všeobecná úvaha o divadelním lístku a o oživení antického jeviště. »Nekrolog« věnován mezi jinými O. Teuberovi, historikovi divadla pražského. Bibliografii divadelní od osvědčeného odborníka A. L. Jellinka končí tento svazek, na který budiž upozorněn každý, kdo chce viděti poslední historii našeho divadla v širší souvislosti a nechce se spokojit nicotnými a nesoustavnými notickami, které přinášejí denní listy naše.

Nechci ovšem zaručit se za spolehlivost zpráv zde obsažených, vždyť pojilo se k nim už dosti ostrých polemik: Burckhard, kterého vydavatel nazval přímo prvním špatným ředitelem dvorního divadla, ostře kritisoval celý princip, stanovit germanisty za revisory nad kritikou časopiseckou, a spor mezi vydavatelem a přispívatelem drem Hornerem (o Vídni) bude vyjednán před soudem.

Velice žádoucno by bylo, aby kniha příště byla opatřena věcným rejstříkem; mluvíť se z pravidla o týchž dramatech na velmi četných místech, a sestavení přerůzných těch úsudků a osudů by bylo velice zajímavo. Přes tyto nedostatky, z nichž »Thalia«, udrží-li se vůbec, snad se vykřesá, lze publikaci tu doporučit interesentům.

Čtenář by se z ní mohl naučit prorokovat: poučuje nás, že většina novinek cizích přišla k nám, osvědčivši se skutečně nebo domněle na jevištích zvláště vídeňských. V jednom případě sledován tento vídeňský vzor s pravým nerozumem. Když na dvorním divadle provozovány prvními silami dávno obehrané a zevšednělé kusy, jako Raimundův »Marnotratník« a Nestroyův »Lumpacivagabundus«, byl v tom zvláštní, parodistický půvab, ale jaký v tom byl smysl, provozovat po česku dávno zapomenutého »Marnotratníka«?

Hledíme-li na ostatní novinky sezony 1902—03, shledáme, že co se týče domácích, obmezují se na jedno drama a jednu aktovku: »Ztracené« od Šimáčka a »Co bylo« od Vikové-Kunětické. Ani jedno z nich neuspokojilo; drama Šimáčkovo, které upoutalo vylíčením pro-

středí v rodině zpanštělého venkovana, odpuzovalo předváděním utrpení syna jeho, života a práce neschopného degenerovaného intelligenta, a jeho milenky, které ani společná smrt nedovedla povznésti k mravní výši; malá scena pí. Kunětické staví na jeviště holé abstrakce místo živoucích lidí a končí břitkou dissonancí. Nově nastudovány byly pak Kolárova »Magelona«, Vrchlického »Soud lásky« (v nové výpravě), Zeyerova »Sulamit« k básníkovu dni úmrtnímu, od Jiráska »Vojnarka« (na počest jubilea básníkova) a »Emigrant«, kteryžto poslední zvláštní hrou osudu byl vyhlédnut za slavnostní hru v předvečer dne Husova!

O málo bohatší byla žeň vážných dramat cizích; hlučný »Harlekýn« Lotharův oslnil svými silnými frasemi a ukázal, že obecenstvo v divadle touží po mocnějších účincích, než mu poskytuje intimní, náladové drama; Dumasův »Polosvět« zjevil se zastaralým, protože prostředků jeho pozdějšími dramaty bylo užito mnohem větší měrou. Prudké drama sociální obžaloby, Heijermannova »Naděje« (Op hoop van zegen), podobně jako »Harlekýn« uchvátilo některými scenami, ale odpuzovalo bezohledným naturalismem svým a svou tendenčnosti. S neporozuměním, z velké části zaslouženým, setkaly se Kisielewského »Karikatury«, karikovaný obraz moderní mládeže polské. Jubileum Viktora Huga seznámilo nás s romantickým »Hernani«, který vzbudil zájem pouze literárně historický. Postavu z prazvláštního prostředí neapolského uviděli jsme v Braccově »Don Pietro Caruso«, která následkem toho také nevzbudila účasti.

Nově nastudovány byly zvláště některé hry Shakespearovy a uplatněna tu zásada, která oprávňuje k pěkným vyhlídkám do budoucnosti, zásada totiž, že každé drama, jakmile se objeví v novém překladu Sládkově, dostává se také v této časové nové podobě na jeviště. Tak můžeme klidně vyčkat, až i historie i komedie všechny se stanou majetkem stálého, pevného repertoiru, neboť o to hlavně jest státi. Tak provedeny Romeo a Julie, Macbeth, Zkrocení zlé ženy s předehrou a Sen v noci svatojanské. Při dvou z nich užito při tom t. zv. jeviště shakespearovského, proti kterému by se místy leccos mohlo namítat, kterého by se místy mohlo užívat jinak, ale které umožňuje znamenitou měrou sehrát dramata Shakespearova nezkrácená a přivést hlavní část jejich, slovo, k platnosti. Při Macbethu apparát scenický více vadil, než prospěl. Z klassické literatury dramatické vyváženy dále Moliérovy Preciosky, jako v předešlém létě Scapinova šibalství; mimo to hrán »Revisor« Gogoljův k jubileu básníkovu a Ibsenova »Nora«, kdežto »Divoká kachna«, stejně jako Aischylova »Oresteia« nedostala se z říše slibů na skutečný svět. Pouhým pokusem zůstalo oživení Hauptmannovy »Haničky«.

Veselá část reportoiru měla několik úspěšných novinek, jako byl Ernstův »Flachsmann vychovatel« vystupující s přílišnými pretensemi, působivý však věrným vylíčením nezpůsobů paedagogických. Anglického humoristy Jeroma »Miss Hobbs« líbila se, méně lze totéž říci o Valabréguově »Slaměném panáku«. »Kontrolor spacích vagonů« byl již obehrán na divadlech předměstských, než se dostal na jeviště Národ-

niho divadla, a Braccovo »Nejde nad počestnost« a »Modrý pokoj« od Duvala a Hennequina působily jen choulostivou svojí látkou.

Řada her byla uvedena do repertoiru hrami pohostinskými, tak pí. šl. Šramová ze Záhřebu ukázala nám zcela novou a sympatičtější Zazu, pěknou Zuzanu ve Figarově svatbě a Catherinu v Madamě Sans-Géne; paní Hadingová pak s francouzskou svou společností vystoupila v dramatech Dumasových a v Daudetově Sapho; také tyto hry nevybočovaly tedy z repertoiru obvyklého.

Co se dramatických sil týče, bylo Národnímu divadlu se rozloučit se s dvěma z veteránů svých. Šamberk naposledy vzbudil nesmrtelný smích ve vlastním svém »Tylovi« a nemocný Šlukov loučil se v úloze Františka ve »Zkoušce státníkově«. Pokus, získat Národnímu divadlu oblíbeného karakterního komika předměstského K. Liera, nezdařil se. Nadání Lierovo neuplatnilo se v nádhernějším rámci. Také slč. Švagrovská, která vloni nadějně debutovala, opustila jeviště opět.

Z domácích sil p. Vojan měl velice šťastné večery v Harlekýnu, v Karikaturách a Ztracených. Jeho Macbeth byl příliš tlumený, lomený; paní Kvapilová vynikala jako Nora a v poetickém vytvoření Sulamit, pí. Hübnerová v Naději a Ztracených dokázala opět hluboké nadání své; pí. Laudová vytvořila řadu salonních dam a pí. Benoniová uplatnila svůj temperament v Modrém pokoji a v Harlekýnu. K pěkné výši zdvihala se slč. Hilbertová jako Julie, v níž nevinné mladé děvče hrála mistrně, a jako Hanička. Teď na počátku nové sezóny i ona jeviště opustila.

I v tomto roce snaha správy byla obrácena k pečlivému vypravení sceny, k vytvoření interieurů historicky věrných a lahodných. Důležitá událost v divadelní historii české, vystavění a otevření stálého divadla v Plzni, nespadá již v dobu vymezenou pro zprávu naši.

—*n*—

*

F. A. Šubert, Z uplynulých dob. Moje vzpomínky. Moje divadelní toulky. Sv. I. a II.

Ukončiv svou dlouholetou činnost v Národním divadle, nabyl ředitel F. A. Šubert možnosti vrátiti se literatuře. Mám před sebou tři svazky jeho statí »Z uplynulých dob«, vydaných v krátké době za sebou. Jsou to vlastně jen předzvěsti významnějšího díla, v němž podána asi bude historie našeho divadla. Ale i tyto tři svazky obsahují mnoho zajímavého a důležitého. Obraz činného, energického, všestrannými dojmy bohatého života se v nich zračí. A milé jsou tyto knihy Šubertovy. Vane z nich dech odpočinku. Je po klopotné práci. V nitru celé bohatství vzpomínek a dojmů, nastřádaných za dnův práce. Vše plyne lehce a vroucně z péra, »v takových upomínkách, v takových návratech k uplynulým chvílím štěstí jsou úlomky onoho nehasnoucího slunce, onoho neprchavého tepla, jemuž neubliží ani třeskutý mráz ostatního života, ani třeštící fanfáry nějakého pozdního, náhlého zev-

ního štěstí jeho.« Chcete-li, na každé řádce dobře znamenáte, že tu nevypráví svých zkušeností jen bývalý ředitel, jenž dovedl ovládat situaci a vytušit znamení doby, nýbrž i literát a umělec. Vidíte za kulisy divadelní, domácí a cizí, poznáváte různé formy a projevy hereckého umění dle rozmanitosti národního charakteru, několika črtami zachyceny jsou tu postavy skladatelů, velkých operních div a velkých umělců, často s výhledem do jejich duší a způsobu tvořivosti. Tu detail, tam detail, ale právě takový zevní detail napovídá vám mnoho. Tu tam i kus životní tragedie, tak v stati o Marii Wiltové a o řediteli Baumanovi. A v obrazy osob a v líčení divadelních poměrů vpleteny obrázky krajin a měst a na všech líčeních, jež tu uložena, znatelno účinné péro belletristovo.

Co se tkne specielně Vzpomínek, jsou i po stránce ženské otázky zajímavy. Taková Modrzejewská, Wiltová, Turolla, Dolina, Strozziová vyprávějí vám pronikavě o rovnocennosti ženské psychy s mužskou. Což herecké a pěvecké umění, skutečné umění vyžaduje méně intelligence než ostatní obory duševních činností — což je věcí pouhé intuice a ne obsáhlých vědomostí, mnohého a úsilného přemýšlení, aby slovo básníkovo a komponistovo na jevišti stalo se tělem?

Také bych rád poukázal na to, jak rázovitě kreslí Šubert divadlo italské nebo divadelní Paříž nebo své vzpomínky z Petrohradu. Tu živě cítíte se s ním na místě, dýšete ovzduším, v něž vás uvedl. Zvláště zajímaly mne ještě styky Národního divadla s Vídní a vůbec s Němci. Tak dobře řečeno bylo, upadne-li někdo na Příkopech nebo spáchá-li kdo krádež na Václavském náměstí, dočítá se o tom Vídeň příštího dne ve svých novinách, ale že v Praze žil genij Smetana, že je tu i rozvíjející se umění výtvarné a literární, to dlouho nesměli ve Vídni věděti. A z knih Šubertových vidíte, že přec vyskytovaly se jednotlivci, mající porozumění, poznáváte, jak navazovaly se styky, a jak hlavně autor Vzpomínek to byl, který kypřil a připravoval půdu. To, co se zde vypráví o Oskaru Teuberovi, o ředitelích Jaunerovi a Jahnovi, o vlivech operní scény pražské na vídeňskou v letech osmdesátých a devadesátých a naopak, zdali to vše nepřipomíná dnešních styků Manesa s Vídní? Z Šubertových knih vidíte, jak dlouho před výpravou vídeňskou české hudební umění krůček za krůčkem urovnávalo si cestu k Dunaji, až konečně nadešel okamžik, aby na připravené půdě dobylo plného vítězství. V tom směru byl Šubert pravým Janem Křitelem české opeře. Posléze upozorňuji na otisk několika milých listů Smetanových a na hezké, uměleckým pérem načrtané popisy ať krajů ať měst.

Knihy Šubertovy jsou knihy životné. Vypráví o skutečných osobách, o poměrech skutečných, jsou v nejvlastnějším smyslu realistické. Jsou poučny nejen pro laika, ale i pro kritika: hudebního i literárního. Pro dějiny a vývoj divadla našeho mají především význam, a myslím, že v tom směru jsou i poslíčkem onoho většího, soustavného díla, jehož z péra Šubertova lze čekati.

O vnější výzdobu knih postaral se s pěkným úspěchem p. Wenig, opatřiv je umělecky provedenými, případnými hlavicemi a vignetami.

*

Cizí literatury v českých překladech.[1]

I.

Abel Hermant, předseda »Société des gens de lettres«, dovozoval krásně v obdivuhodné řeči, již 5. října pronesl nad Zolovou rakví, že zemřelý básník zasluhuje názvu »naturalista« hlavně potud, pokud líčí v dílech svých přírodu a dav. Tím nevyslovil pouze správný soud charakterisační, nýbrž podal i, třebas skrytě a nevysloveně, soud hodnotící, vyslovil svůj upřímný obdiv několika knihám Zolovým, obdiv odlišný sice od běžných zálib a sympathií průměrného čtenářstva, avšak úplně souhlasný s úsudky umělecké kritiky a esthetických pozorovatelů. Zola básník a psycholog davu — toť Zola »Germinalu«, Zola malíř a epik přírody — toť Zola »Hříchu abbé Moureta«, připočtěte ještě vroucí tragedii umělecké práce, jíž jest »Dílo«, a stojí před vámi vítězně celý Zola, jenž půjde do budoucnosti. »Germinal« a »Dílo« jsou přeloženy téměř deset let, nejstarší z jmenovaných románů »Hřích abbé Moureta« (vyšel již jako 5. svazek »Rougon Macquartův« r. 1875) uveden byl do naší literatury několik měsíců před Zolovou smrtí (v překladu P. Projsy nákladem Hejdy a Tučka). »Hřích abbé Moureta« jest v první řadě mohutné dílo umění popisného, překvapující barvivosti, okouzlující malebnosti, dílo založené na bohatých a složitých postřezích sensualistního pozorovatele prošedšího školou vědeckou a provedené uchvacujícím vzletem mocného stylisty, jenž ovládá spíše vzduch a světlo než tvar, spíše barvu než linii. Vlastním hrdinou trojdílného románu jsou žhavě bující zahrady v Paradou, dějiště idyllické erotiky abbé Sergia Moureta a svůdné Albíny, zahrady, které Zola pozoroval v tolika osvětleních, v tolika dobách ročních i údobích denních, v tolika náladách jako malíři impressionisté, jichž Zola, kritik a žurnalista, byl hlasatelem a duchaplným interpretem, své krajiny. Tento barevný a vroucí svět květin a stromů, trávníků a houštin pojat jest s oním živelným pantheismem, jímž Zola vždy účinně a vždy fantasticky oživoval hmotu; osudy reků Sergia a Albíny jsou jím determinovány. Více vzletu než rozboru, více lyriky než psychologie, více rhetoriky než duševní introspekce shledá přísný pozorovatel v milostné tragedii mladého kněze a okouzlující dívčiny, již cítí a smýšlí, uvažují a jednají čistě v oněch životních formách, které vytvořil romanský katolicismus. »Hřích abbé Moureta« ukazuje nejen výborným zachycením malebné a smyslové krásy katolické lithurgie, ale hlavně vším pojetím hmoty a přírody, vášně a lásky, smyslnosti a duchovosti, viny a hříchu, že Zola stojí značně blízko francouzskému romantismu, že jest básníkem vlastně a výrazně národním. Ryze galský jest Zola i v své brutální ironii a svém rabelaisovském cynismu, jež jsou v »Hříchu abbé Moureta« omezeny na figury vedlejší, vůbec výtečně kreslené, kdežto v jiných dílech podmiňují sám základní plán a dějovou čáru. »Hřích

[1] Podáváme v stručném přehledě referát o význačnějších belletristických překladech posledního čtvrtletí; některá díla nebyla redakci zaslána, i nemožno o nich referovati, některá budou předmětem úvahy příště.

abbé Moureta« jest krásné a mohutné dílo umělecké v nejvlastnějším slova toho smyslu, vysokého lyrického dechu a vzácné vnitřní jednoty, dílo mladistvé a svěží, radostné a opojné, dílo básníka pro básníky a umělce pro umělce.

V pestré sbírce malých povídek, drobných novell, skizz, obrázků, již z Guy de Maupassanta pod titulem »*Sám a sám i jiné povídky*« pořídil P. Projsa (Světové knihovny č. 252—254 nákl. J. Otty), vystupuje zřetelně charakteristický způsob novellisty Maupassanta značně různý od techniky Maupassanta románopisce. Vtipně pointovaná anekdota, každodenní životní událost, groteskní výjev z ulice, malebná figura z promenady stačí, aby novellista lehkým tonem, s roztomilou ironií a obdivuhodnou stručností, jež dává vyniknouti rysům příznačným a vytrvale opomíjí podružné, vypravoval povídku, často vyzývavě cynickou, mnohdy dosti banální, vždy neúprosně pravdivou. Obecenstvo sahá po Maupassantovi dychtivě ze záliby čistě látkové, a jen tak si lze vysvětliti vždy nové a vždy méně kritické výbory z novellistické drobné žně Maupassantovy; literáti u nás však posud se nenaučili stručnosti, pružnosti, lehkosti a břitkosti jeho drobných prací.

Že Maupassantovy novelly vznikly v době, kdy Zola dopisoval své »přírodní a společenské dějiny rodiny za druhého císařství«, uhodnete snadno, přemýšlíte-li poněkud o obou autorech; tři knihy, o nichž chci se nyní zmíniti, jsou od nazírání a umění Zolova tak vzdáleny, jako by mezi nimi ležela staletí. Jsou to miniaturní román de Robertův »Něžný«, sbírka psychologických listů »Láska či přátelství«, vydaných pod pseudonymem Lecomte du Nouy a dialogy »Drožky« Jeanny Marniové. Široká forma epického románu dalekých společenských perspektiv cele jest rozlomena, aspirace vědecké vycházející od studia přírodovědeckého a tíhnoucí k idealům exaktní historiografie jsou úplně odhozeny, obtížná přítěž ideologická naprosto odstraněna, vláda barev nahrazena vládou linií, studium stavu zaměněno studiem pohybu: tyto znaky určují nejen povahu francouzské literatury posledního desetiletí, nýbrž i francouzského umění výtvarného. Všecky tři knihy nevyslovují ovšem stejnoměrně nový ten charakter současného umění francouzského; zajímavo jest, že příznačnost jejich jest v přímém poměru k jejich umělecké ceně a svéráznosti a v převráceném poměru k vnějšímu jejich úspěchu.

Dialogy »*Drožky*« učinily před třemi léty autorku Jeanne Marni okamžitě slavnou; chytly, jak říká literární jargon, obecenstvo. Obecenstvo miluje vůbec nejvíce technické kousky a dovednosti, i v literatuře má cirkus a panoptikum rarit větší oblibu než seriosní divadlo tragedií. Všecko umění, neb správně řečeno, všecka umělost »Drožek« spočívá v chytrosti, s níž autorka své specificky pařížské dialogy, střižené způsobem Lavedanovým a Gypové, umístila do jednotného vnějšího rámce jízdy v drožce; s epigrammatickou vtipností, s výtečnou znalostí pařížského argotu světáckých tříd nakreslila ostrým perem několik genrových obrázků, o nichž jedni tvrdili, že jsou velmi ironické, druzí, že velmi satyrické a všickni, že velmi zábavné. Tohoto nelze jim upříti ani v českém překladě (pořídil jej B. Prusík, kniha

vyšla nákl. A. Hynka), jenž jejich parisianism značně setřel. Pro českého čtenáře bude na povrchní té knížce novou snad forma lehká, svižná, koncisní; škoda, že forma ta, skutečně příznačná poslední francouzské literární generaci, nebyla předvedena na knize umělecky hlubší.

Ani spisovatelka skrývající se za pseudonymem Lecomte du Nouy netvoří vlastním, novým stylem, nerozumíme-li ovšem stylem pouze větný, vnější výraz uměleckého díla, nýbrž samu podstatu, samu vnitřní stavbu jeho. Její román v listech »*Láska či přátelství*« (v překladě J. J. Benešovského Veselého nákl. J. R. Vilímka) jest mnohonásobně proložen citáty ze Stendhala, jehož kult béře autorka z rukou psychologické nové školy francouzské. Jest modou citovati Stendhala a učiti se z Bourgeta; nikoliv onen, nýbrž tento vytvořil vlastní styl »Lásky či přátelství«. Srdce dvou elegantních Pařížanů, již prošli pouští nudy, položena jsou na pitevní stolek, pitvají a analysují se poněkud, poněkud však nad pitevním stolkem se lehkovážně a koketně hovoří, chvílemi ozvou se reminiscence z Bourgetovy »Fysiologie moderní lásky«, chvílemi zašumí knihou zvláštní ryze ženská poesie; jest v díle mnoho náběhů k tragickému, ale elegance, jež líž i v Bourgetovi časem ohromila psychologického analytika, většinou postaví se v cestu. Vnější forma korrespondence ženy a jejího milence, jež již od doby Richardsonovy a Rousseauovy pokládá se za nejvýše uzpůsobenu pro kliniku lásky a vášně, vypracována jest u Lecomtea du Nouy s podivuhodným uměním do subtilních odstínů.

»Drožky« a »Láska či přátelství« mají ve Francii celé dekady vydání a celé tisíce čtenářů, subtilní kniha Louise de Roberta »*Něžný*« (přel. H. Jelínek, »Knihovna Lumíra« nákl. J. Otty) jest i ve vlasti širokým vrstvám čtenářů takměř neznáma a zůstane jim i u nás: literární sensace neví si s pracemi, jako jest »Něžný«, co počíti. »Něžný« jest román ozdravění čisté duše, uctívající nerozložené sluneční světlo, svěží jaro a prostou lásku, duše nelítostně uvězněné v rafinované kultuře a v zrádné eleganci. De Robert kreslí milostnou vášeň, jež jest nemocí, chorobu lásky, jež béře mladému muži nejcennější dary života, práci, radost z jasného nebe a něhu srdce a — jeho rek se uzdraví. Tu jest skutečně nová Francie, táž Francie, jejíž nejlepší mladí myslitelé studují anglické filosofy, jejíž mladí autoři stěhují se na venkov mezi pole a lesy a ve volných chvílích čtou Keatse a Swinburnea. Jděte pod Petřín do výstavy francouzských umělců a pozorujte obrazy Sidanerovy, Cottetovy a Raffaelliho a porozumíte mnohému, co de Robert vám napověděl.

Z pyrenejského poloostrova přicházívají k nám díla buď archaická buď archaisující a přeloží-li se ze španělštiny neb portugalštiny některá kniha zřejmě moderní, nepochybujte, že jedná se o parafrasi idejí před Pyrenejemi běžných a o umělecké formy v ostatní Evropě dávno známé a pěstované. Portugalská literatura má jediné velké dílo básnické světového významu a světového jména, ale ani *Lusovci Luise de Camoes*, jež přeložil Jaroslav Vrchlický (Světové knih. č. 247—248 a 278—280) nejsou svérázná báseň, nasycená živými šťavami

rodné země. Epos o deseti zpěvech zahrnuje látkově vše, čím portugalská kultura do XVI. stol. mohla se vykázati, ale její básnický styl není nic méně než národně portugalský: jest to pouhá kopie renaissančních velkých epopejí italských, s menší silou imaginace a větší přítěží humanistické učenosti, jež zasypává takřka úplně životní i básnickou pravdu autora tak upřímného a svěžího v lyrice. O významu renaissančních rozsáhlých skladeb pro naši literaturu lze souditi velmi skepticky: překládají se k vůli realisaci illusorního hesla »weltliteratur«, překlady se uctivě chválí, a epopejí, mnohdy velmi uměle a svědomitě přeložených, nikdo nečte, nehledíc ani k tomu, že pro živé písemnictví jsou takměř mrtvy a neplodny.

V nábožensko-fantastickém dramatě José Zorrilly »*Don Juan Tenorio*«, jehož překlad (pořídil jej A. Pikhart, vyšel ve Světové knih. č. 288—291) má konečně zaplašiti »Mlynáře a jeho dítě«, jest více scenické obratnosti a divadelní umělosti, více nápadných effektů a balladických hrůz než skutečné náboženské hloubky a básnické fantasie. Básník José Zorrilla shrnul v čtyřicátých létech v dvoudílné své drama všecky lidové i literární motivy mnohonásobně zpracované pověsti o Don Juanu, přijal z Goetheova Fausta závěrečnou ideu spásy věčným ženstvím a postaviv se na stanovisko průměrného španělského diváka, zvyklého ještě ze školního katechismu na stálou korrelaci pojmů viny a trestu, vytvořil dílo neobyčejně populární. První díl hrávají španělská a od nedávna i německá divadla ve formě značně zkrácené, ušetřujíce tak diváka nepříjemných dojmů z neobratně zdlouhavé disposice a málo soustředěného děje, druhý díl pro groteskní scenerii a umělou mašinerii jist jest si vždy plných úspěchů. Zorrillův Don Juan jest běžně a všedně poetický, Don Juan jeho předchůdce Tirsa de Molina jest dle ujištění kritiků individuelně charakteristický, španělské drama čeká ještě vždy na Dona Juana, jenž by byl typicky lidský: poesie vůbec hledá pro grandiosní tu postavu svého Mozarta.

Lusovci jsou psáni v XVI. věku, »Don Juan Tenorio« patří do něho dějem, a nálada téhož století, neb ještě spíše XVII. věku, ovane vás, čtete-li ryze moderní román Pardo Bazánové »*Úhelný kámen*« (přel. A. Pikhart v »Knihovně Zlaté Prahy«, nákl. J. Otty). Formou jest to thesový román, jakých ve Francii a Německu vycházejí celá sta, prostředí jest sytě a barvitě podáno způsobem naturalistů, jimž autorka blízko stojí jako kritička i romancierka, v knize mnoho se mluví o medicinální psychiatrii, o Lombrosovi, Sighelovi, Ferrim, a přece XVII. stol. je dílu velmi příbuzno. Problem, jemuž autorka věnovala břitkou svou dialektiku, jejž mistrovsky osvětlila se všech stran, jest problem rehabilitace cti katovy v jeho dítěti, a odpověď, jež se dílem klade, jest záporná. Po přečtení tohoto románu, jehož problem velmi uměle a kasuisticky jest spleten s kriminalistním dějem, cítíte, že všecko kulturní drama přítomného Španělska odehrává se jako poslední akt »Dona Juana Tenoria« v děsivé hrobce plné mluvících stínů minulosti.

Z německé literatury přeložena dvě důležitá díla, která poskytují krásnou příležitost studovati rozvoj realistického umění u Němců. Jest zajímavo čísti obě díla bezprostředně po sobě a konstatovati pak, že Hebbelovo drama »*Marie Magdalena*« (přel. K. Kamínek ve »Svět. knih.« č. 284—285), které bylo psáno r. 1843, jest o půl století modernější než Sudermannův román »*Starost*« (přeložil K. Mašek v »Světové knih.« č. 273—275) vydaný r. 1887. Sudermann líčí realisticky a svěže milieu, miluje a zná do nepatrných podrobností své Východní Prusko, dovede o něm vyprávěti tisíce charakteristických věcí, zachycuje chvílemi mistrovsky náladu svého rodného kraje, vidí jasně a plasticky před sebou postavy, studuje jejich pohyb, řeč a výraz obličeje, dovede je připnouti nerozlučně k ornici a odrážeti se tmavým a těžkým mračnům zasmušilé krajiny v jejich nitru, ale pojednou velmi hrubým effektem přineseným z romantického románu, velmi divadelní scenou, vzatou z novellistiky Mladého Německa zbortí všecku svou stavbu, přeruší tok dějový, a místo Sudermanna románopisce, povolaného obroditi německou prosu, stojí před námi onen neblahý Sudermann dramatik, honící se za sensací a obchodující s nervosním obecenstvem německých divadel. V »Starosti« jest více drobnomalby přírodní i společenské, více ostré charakteristiky, ano i více prosté poesie než effektů a sensačních scen; jest to z nejzdařilejších autorových knih vůbec. Hebbel došel ku klassickému takměř realismu své »Kláry«, jak původně slula »Marie Magdalena«, cestou ideologickou. Hegelianský ideolog žil právě tehdy v Hebbelovi nejmocněji, jak ukazuje jeho památná předmluva »týkající se poměru dramatického umění k době a příbuzných stránek«. »Klára« se měla státi řešením problemu muže a ženy, jako jím jest předchozí »Juditha« a »Genovefa«. Byl dán problem a společenské ústředí malého města, a svědomitý básník přistoupil k detailnímu provedení plánu. A hle, z hegelianského ideologa zůstala jen předmluva, problem zmizel za obrazem, drama světa za dramatem jednotlivců, tragedie pohlaví za tragedii měšťanské cti: tak vzniká tato velkolepá báseň všedního dne, nad níž visí ponuré oblaky osudu neúprosného a krutého. »Občanská tragedie«, jež od doby Lillovy a Diderotovy byla literárním problemem, o niž pokoušeli se v mládí Schiller i Lessing, jest tu skutkem. »Marie Magdalena« jest osamocený, bludný balvan v dramatické tvorbě Hebbelově, ideolog se vrátil zas k ideologii a grandiosnější svět historie a mythů vábil tragika více než německá řemeslnická jizba, zamračený demon Hagen odpovídal jeho umělecké touze spíše než poctivý šosák mistr Antonín. *A. Nk.*

Ze zápisníku Čtenářova.

Radikální přátelé demokracie — Reformní katolíci o poměru trůnu a oltáře — Havlíček předchůdcem katolické moderny — »Aletheia« pro náboženský liberalism — Obživení starého racionalismu — O mezích víry a vědy — Náboženství a metafysika — Obživení scholastického sedláčka středověkého.

»I nejkonservativnější listy všech zemí zabývaly se otcovskými a rodinnými city a poměry velikého gentlemana a aristokrata, krále Belgického; listy socialistické a republikánské s velikým zadostučiněním konstatovaly, že jeho belgické veličenstvo pomohlo jejich zásadám více, než nejúsilovnější agitace radikálních stran za celý rok. Snad za několik let. A před aférou belgickou byla aféra vévody z Braganzy a jeho »spoluprasete«, jak psal jeden list dánský; a konečně se skoro v téže době v Lublani proces odehrával, v němž nezákonné děti arcivévodovy vystupovaly. Dokonce i velmi konservativní a v osobních záležitostech velmi opatrná a povolná »Neue Fr. Presse« (23. září) napsala úvodník, v němž upozorňovala na nepatřičné mocné vlivy vykonávané v Rakousku na soudnictví. Každý člověk, každá strana, každý národ, každá církev, každý stát dovede být svým nejhorším nepřítelem a škůdcem; tomuto pravidlu, tomuto společenskému a historickému řádu také monarchism podléhá. Řekl jsem, že na tyto charakteristické události ukazovaly listy nejkonservativnější; opravuji se: listy katolické, listy klerikální významně mlčely, aby se vyplnilo známé lidové pořekadlo o vránách.

Či vzrůstá tak silnou měrou katolicism reformní? Jeden z požadavků reformních katolíků je zajisté odpoutání církve od státu a mohlo by se snad mlčení katolických listů vykládat ve smyslu reformním; že totiž alespoň krále belgického nehájily. Dojista to něco znamená pro lidi, kteří stále hlásají, že trůn spočívá na oltáři. Ovšem lze si to mlčení vyložit také jinak; alespoň bych neskládal příliš nadějí do demokratismu reformního katolicismu, jak jej hlásá »Nový Život«. V posledním svém čísle (říjnovém) p. redaktor »dnes chápe, proč stát bránival se a brání se dosud proti atheistům«. A k tomu pochopení p. redaktor »Nového Života« dospěl svým sporem s — Macharem.

V témž sešitě čteme zase jednou článek programový a tam se mezi jiným dovídáme, že »z laiků byl to hlavně *Karel Havlíček Borovský*«, jenž našel cestu reformní a »může-li která strana nebo směr k němu se hlásit, může to na *prvním* místě katolická moderna«. Papír »Nového Života« snesl už mnoho, ale snese ještě více! Tedy na př. Havlíčkův Křest Sv. Vladimíra — (o epigramu o božích jelitech ani nemluvíc!) — nebo »Epištoly Kutnohorské« jsou — katolickými!

»Nový Život« není jediný z katolických listů, které o tom, co náboženství je, nemají ponětí. »Aletheia« (7. sešit) přinesla článek prof. Bráfa »o studiu věd sociálních« a tam prof. Bráf docela nepokrytě hlásá nejen ekonomický, ale také náboženský liberalism; prof. Bráf je laik a mohl by tedy nalézt omluvu, když o náboženství má nejasné a nesprávné pojmy, ale »Aletheii« se divím. Ostatně nedivím, neboť téměř všecky katolické a přímo ultraklerikální a theologické listy nemají o svém vlastním předmětě ani potuchy.

Svou přednášku prof. Bráf měl na letošním sjezdě theologů na Velehradě. Vykládal, že se theologové mají zabývat studiem věd sociálních a chválil hlad theologů mladších právě po tomto studiu: »studium, které byste podstupovali v oboru společenských věd, když bude theoreticky dobře uzákladněno, povede konečně zase k lepší možnosti, přivésti k platnosti náboženské přesvědčení a ty ideály, které ono má«.

Dějiny církevní poučily nás s dostatek, co náboženství prospěl onen racionalism, jenž s kazatelny poučoval, jak se má obdělávat pole, jak hnojit atd., a stejně pěstování věd sociálních nepovede dnes k uplatnění náboženství a jeho ideálů. Vědy sociální jsou vědami sociálními a jimi se uplatní jen ony samy; náboženství je náboženství a rodí se jen z náboženství. Proto laikové, jimž běží o náboženství, budou po kněžích a duchovních žádat — náboženství a snad také něco theologie, ale hlavně náboženství. Studium sociálních věd na chvíli toho onoho duchovního učiní zajímavějším, zjedná mu osobní, snad na chvíli i váhu církevní, ale náboženství tím nezíská. Naopak snadno se může stát, že náboženství tím utrpí. Nikoli, že bych duchovním nepřál studia věd sociálních v dobré; kdy již skoro každý dělník po tomto studiu se shání; ale nečekám od sociologie a věd sociálních žádného prospěchu pro náboženství. Prospěch náboženský by dnes v Rakousku vyžadoval, aby všecky školy bohoslovecké byly pronikavě reformovány.

Prof. Bráf si pro svou thesi upravuje poměr vědy a víry; že prý věda musí vyznávat: »Ignoramus« a třeba: »Ignorabimus« a proto: »Vidíte, pánové, když si to tak člověk předloží, řekne si: věřit musíš, vědět nemůžeš s evidencí uspokojující, věř tedy to, co v tobě naději v pokrok a reformu živí a tak tě dělá mravně silnějším!« Věda jistě musí být skromná, člověk vědecký jistě je ten, kdo dobře ví, co ví a co neví; ale z toho právě člověk opravdu vědecký vždycky může dospět jen k závěru, že nebude věřit, co se příčí vědě, co je v nesouhlase s tím, co vědecky poznal. A toho je při vší skromnosti dnes už tolik, že právě poctiví katolíci počínají volat po reformě in capite et membris.

Prof. Bráf po způsobu některých německých filosofů zaměňuje náboženství s metafysikou. Metafysika prý má vyplnit mezery, které nám ukazuje věda: »V každém člověku je arci též metafysický hlad, který je třeba ukojiti a tedy přes ty meze vědy utvrditi si názor života. Moderní filosofie metafysiku vylučuje, ale ona se v různých formách na konec tím mocněji dostavuje. Vždyť je to také čirá, jen nemotorná metafysika, když materialisté chtějí vše vykládati ze síly a hmoty a co jest síla a co jest hmota, to právě nevědí ani oni ani my. Jsou to pouhé pojmy pomocné.« Nebudu rozbírat poměr vědy a

metafysiky, stačí pro náš účel si uvědomit, že ten (Schopenhauerský) metafysický hlad je právě metafysikou, ale žádným náboženstvím; ale ovšem náboženský a politický liberalism se dnes touto formulí rád dává ukonejšit.

Lépe než Schopenhauer hodil by se prof. Bráfovi některý scholastik; zejmena by mu prospěl starý Duns Scotus. Alespoň historii o sedlákovi a scholastovi by měl znát, pouští-li se do problému o svobodě vůle. »Ale na theatrum veřejnosti vystupují také někdy komické figurky, lidé, kteří věří v tuhou determinovanost lidskou, kterým všechen společenský děj je uskutečňující se zákon neoblomný — a přece všechno kritisují, všechno chtějí reformovati a naříkají, proč jsou lidé tak špatni. Vždyť je to nad slunce jasnější: čím více věřím v determinismus, tím více se musím zříkati reformatorské úlohy. Když všechno se musí díti dle nutných zákonů, tedy ten zde musí krásti a tam ten soudce ho zase musí odsuzovati. A proto čím více jest kdo deterministou, tím směšnější jest figurou, když dělá zároveň reformátora.«

Prof. Bráf píše takto léta Páně 1902, sedlák Dunsův žil už v XIII. st.! Také ten středověký sedláček nechtěl vzdělávat svá pole, že prý toho není třeba, neboť předvídal-li bůh (deterministicky), že na polích obilí poroste, k čemu pracovat? Scholastik mu snadno odpověděl: bůh také předvídal, že nesklidíš, nevzděláš-li své pole . . .

Komické figurky prof. Bráfa stejně musejí kritisovat atd. právě proto, že jsou determinovány; prof. Bráf patrně také je determinován a tedy napsal, co napsat musil, ačkoli se mohl poučit u Milla a j. deterministů, jaký je rozdíl mezi determinismem a fatalismem. Ovšem prof. Bráf by se neomlouval determinismem, nýbrž řekl by, že jeho svobodná vůle (»to, co se jmenuje svobodnou vůlí lidskou«) vedla ho k neznání Milla a učení o determinismu vůbec, a táž jeho svobodná vůle vedla ho k jeho polemice proti delerministům.

Komu skutečně běží o vědu a o svobodu vůle v souvislosti s náboženstvím, vzpomene historický fakt, že nejpronikavější reforma náboženská (Kalvín!) stala se se stanoviska deterministického; je přímá souvislost mezi determinismem a mravním rigorismem, kdežto indeterministé často se oddávali laxismu (jesuité!) — — studium věd sociálních skutečně lze u nás doporoučet, jen bych je neobmezoval pro theology. (Pokračování.)

ZPRÁVY.

Ženské hnutí jevem přírodním? V pojednání »Transference of secondary sexual charakters from males to females« v »Geol. Mag.« (sv. 8, st. 241), rozpráví dr. C. J. Forsyth-Major o Darwinově dovození v jeho »Descent of Man«, týkajícím se pravděpodobnosti, že původně nabyli rohův a špičáků zvířata samci — i jsou-li u obou pohlaví stejně vyvinuty — a to k účelu, aby mohli potírati jiné samce, a že jich pak nabyly více méně také zvířata samice. Darwinův názor neopírá se však o důkazy palaeontologické, a dr. Major vyšetřuje proto vývoj druhů jelenovitých, žirafovitých, skotu a bravu a dospívá výsledku, že Darwinův ujatek musí býti správný. Ukončuje pak následujícím obzvláštním poukazem: »V našem vlastním druhu (-člověk-) jsou moderní nároky žen patrně prvními známkami téhož zákona přírodního. Fysické a duchové obzvláštnosti muže, kterých nabyl původně v boji o bytí, přenášejí se patrně pozvolna na ženu; jest jim potřeba toliko kdy pro jejich úplný vývoj«. — Z tohoto názoru — dí časopis »Globus« (1902, č. 13) — bude asi těžiti hnutí ženské? *Kč.*

Andrew Carnegie, známý americký boháč, který napsal zvláštní úvahu o filosofii bohatství, věnoval 10 milionů dolarů čtyřem universitám v Skotsku, v rodné své zemi. Úroky z té jistiny činí ročně asi 1 milion zlatých. Polovice úroků těch má se každý rok obraceti na rozšíření universitních budov, knihoven, laboratoří, musei a sbírek; dále na zřizování professur a stipendií výzkumných. Při tom má se míti hlavně zřetel k přírodním vědám a medicině, k dějinám, národnímu hospodářství, anglické literatuře, novějším jazykům a jiným odborům, potřebným pro technické a obchodní vzdělání, pokud se hodí v rámec universitního studia. Druhá polovice má býti vynakládána na to, aby dostatečně kvalifikovaní studující a studentky, rodem nebo původem ze Skotska, nebo takoví studenti a studentky, kteří po 14. roku věku svého alespoň ještě dvě léta chodili do škol skotských, mohli býti sprošťováni buď zcela nebo částečně kolejného za studie na skotských universitách, nebo na vyšších vyučovacích skotských ústavech, universitám na roveň postavených. Mimo to se mají udělovati zvláště nadaným studentům a studentkám studijní stipendia. Zbytek z ročních úroků má býti věnován na zřizování večerních vzdělavacích běhův a na přednášky v lidových universitních kursích. *Kč.*

Knihovna professora Maxe Müllera. Knihovna zemřelého prof. Maxe Müllera, obsahující 13.000 svazků, 81 rukopisů sanskrtských, z nichžto některé jsou unika, prodána do Japanska. Nebožtík ustanovil, aby knihovna po jeho smrti byla prodána jako celek a chována takto pospolu s jeho jménem. Asi před šesti léty sám určil kupní cenu její odhadnutím jednotlivin. Dvě anglické knihovny daly sobě zaslati soupis té knihovny. Ježto však shledaly, že mají již asi polovici knih v něm pojatých, nemohly složiti ceny za celou knihovnu a zatížiti se asi 6000 duplikáty. Jiná anglická knihovna by ji byla ráda zakoupila, ale nesměla, poněvadž byla založena pro užité vědy. Z Německa nabízena za ni toliko polovice odhadnuté ceny jistou knihovnou; dva němečtí knihkupci, kteří si dali zaslati katalog její, vůbec ani nabídky neučinili. Zatím přišla telegraficky nabídka z Japanska, kdež ani nežádali katalogu a povolovali úplnou odhadní cenu. Když pozůstalí Müllerovi viděli, že knihovnu neprodají ani v Německu, ani v Anglii, nabídku přijali. Knihovna bude míti v universitě v Tokio zvláštní síň a bude se zváti »Knihovna Maxe Müllera«. Dar ten jí činí japanský boháč baron Ivosaki, který knihovnu zaplatil a hradí další s ní spojené výlohy. *Kč.*

Anglické vojenské stanice přímořské. V měsíčníku »Deutsche Arbeit« prof. dr. Oskar Lenz rozpráví v článku »Anglické vojenské stanice na námořní cestě do Indie« o zeměpisné obzvláštnosti a o strategickém významu Gibraltaru, Malty, a Aden. V příčině této Lenz dospívá závěru, že tato mocně opevněná tři místa nemají dnes více té ceny, která se jim připisuje. Od opanování těch tří míst Angličany změnily se bytně politické, hospodářské a dopravní poměry. Odůvodňuje se to bytně tím, že Gibraltar nemůže více opanovati západní přístup do Středozemního moře a že Francouzsko může svými vojenskými přístavy Toulonem a Bizertou a svým středomořským loďstvem, opírajícím se o tyto přístavy a Korsiku, snadno zabraňovati spojení anglického loďstva Gibraltaru a Malty. Adeny pak nemají dnes zvláštního významu, poněvadž maloasijské, mesopotamské, perské a transkaspické železné dráhy upraví dopravu mezi západem a východem v zcela jiné směry. *Kč.*

Potřeba úpravy nalezinectví a sirotčenství.

Dr. Jan Dvořák.

Roku 1899 konána byla na základě žádosti Ústř. spolku čes. žen, podané sněmu zemsk., zvláštní anketa svolaná zemským výborem, která vyslovila uspokojení nad tím, že nalezinectví, širšími vrstvami dosud pomíjené, dochází povšimnutí zejména u ženy, činitele nad jiné k tomu povolaného.

Po návrhu sněmovní komise usnesl se zemský sněm r. 1900 ve 27. sezení mimo jiné, aby zemský výbor v záležitosti úpravy dozoru nad nalezenci šetření konal, a při zamýšlené úpravě chudinství veřejného bral zřetel k nalezencům, odevzdaným obcím k dalšímu opatrování.

Téhož roku učinila komise pro záležitosti okr. a obecní v záležitosti úpravy chudinství veřejného důležitá usnesení, z nichž na prvním místě nachází se: zřizování sirotčích rad pro náležitou výchovu chudých dětí osiřelých, rodiči opuštěných, vyhledávání způsobilých pěstounů, zřizování sirotčinců, vychovatelen pro spustlou mládež, ústavů pro opatrování dětí nemocných, ústavů pro výchovu hluchoněmých a slepců.

Bohužel nedostalo se těmto usnesením komise dosud schválení sněmovního.

Důležitý krok v řešení otázky této učiněn byl v měsíci červenci 1902, kdy zásluhou posl. K. Adámka schválena byla osnova zem. zákona ohledně upotřebení části přebytků společných pokladen sirotčích, přidělených království Čes. říšským zákonem ze dne 3. června 1901, č. 62. ř. z.

Provedení tohoto zákona bude zajisté vážným podnětem ku zdokonalení veřejné péče o chudé děti.

Zákonem tímto bude totiž učiněn důležitý krok k odstranění nedostatků v té příčině panujících, ježto bude moci správa zemská aspoň částečně, pokud prostředky stačí, věnovati péči nalezencům i po uplynutí 6. roku věku.

Do nynější doby obmezovala se správa zemská pouze na péči o děti nemanželské, narozené ve veřejné porodnici — tudíž pouze na nalezence — jejichž ošetřování děje se po dobu 6, po případě 4 let nákladem zemským.

Zemská správa vztahovala se tudíž dosud pouze na určitou a k tomu úzkou kategorii chudých dětí, a k tomu ještě jen do stáří 6 let, kdežto zbývající značná část osiřelé mládeže, zejména chudí sirotkové manželští a děti nemanželské, narozené mimo porodnici, jakož i nalezenci po uplynutí zmíněné doby poukázáni byli dosud hlavně jen na nahodilou dobročinnost soukromou a nedostatečnou péči a podporu obcí domovských, kterou tyto buď z neporozumění neplní, aneb z nedostatku finančních prostředků ani plniti nemohou.

Pomocí prostředků, získaných z přebytků sirotčích pokladen, bude jednak umožněno, aby dobrodiní dosavádního dostalo se pokud možno co největšímu počtu osiřelých a opuštěných dětí, jednak aby dobrodiní to prodlouženo bylo na delší řadu let, totiž do dokonaného 18. roku, tak že by i dětem dospělým (od 14 do 18 let) bylo možno poskytovati odbornou, praktickou výchovu.

Kdož neuznal by, jak důležitou etapu učinil zemský sněm schválením osnovy zákona o upotřebení přebytků společných pokladen sirotčích, jichž výše 1. ledna 1902 obnášeti bude 1,800.000 kor. na zanedbaném, ladem dosud ležícím poli opatření veřejného chudinství!

Jak z dalších vývodů zprávy zemského výboru vysvítá, bude fondu získaného z přebytků sirotčích pokladen používáno jednak k podporám na výchovu a ošetřování sirotků a dětí opuštěných u pěstounů, tudíž v rodinách, jednak — kde toho potřeba bude kázati — k podpoře stávajících neb k zřizování nových sirotčinců zemských, jakož i k znenáhlému zřizování chorobinců dětských, jakož i ústavu zemského pro děti slabomyslné a slepé a j. v.

Vzhledem ku veliké důležitosti neodkladného řešení velikých a blahodárných těchto úkolů, pro něž by příjem z přebytků sirotčích pokladen nedostačoval, lze vším právem očekávati, že i zemská správa z fondu zemského přispěje zejména ku zakládání různých humanitních ústavů, tak aby dobrodiní výchovy a opatření dostalo se záhy stejnoměrně pokud možno všem dětem osiřelým a opuštěným, což bude nejspíše umožněno

i přiměřeným upravením konkurence domovskými obcemi, okresy a zemí novým zákonem chudinským.

Proti takovému, nepopíratelně nejúčinnějšímu profylaktickému rozřešení jedné z nejaktuálnějších a nejpalčivějších sociálních otázek naší doby, nebude zajisté ze žádné strany překážky, vždyť v kruzích uvědomělého lidu našeho proniklo všeobecně poznání, že nejedná se dnes více jenom o to, opatřiti přístřeší občanu chudému, odíti a nasytiti ho, nýbrž že nevyhnutelně třeba pracovati k tomu, aby chudý člověk mravně a hospodářsky se povznesl, a aby byla chudoba napříště pokud možno obmezena a zamezena.

Jakkoliv není žádné pochybnosti o blahodárnosti nové instituce, jež vzejde použitím přebytků sirotčích pokladen pro sirobu a mládež opuštěnou a zanedbanou, bude zemské správě překonati veliké překážky a obtíže, prvé než se podaří uvésti závažnou instituci tuto v život.

Aby nová sociální instituce tato nebrala do vínku slabosti a nedostatky dosavádní instituce nalezinectví zemského, jest v zájmu dobra věci podati v stručných rysech rozbor celé nynější soustavy nalezinectví, a odborným okem vystihnouti stávající vady a nedostatky.

Nalezinec Pražský, založený na soustavě Josefinské, měl již od svého založení charakter od románských nalezinců docela rozdílný, tak že názvu nalezince ani nezasluhuje. Týž jest dle základní své zásady, které ze všech nalezinců zůstal nejvěrnějším, pro většinu zejména zdravých dětí pouhou průchodní stanicí, sloužící těmže toliko k dočasnému opatrování.

Jinak poskytuje nalezinec Pražský vítaný útulek dětem neduživým neb vráceným, a jest vůbec sprostředkující páskou mezi dítětem a matkou.

Od založení až do posledních let trpěl nalezinec Pražský vážnými nedostatky jak ubikačními, tak správy se týkajícími, tak že r. 1863 vážně se ve sněmu jednalo o zrušení téhož.

Tím vynořila se snaha, aby bylo účelnými reformami odpomoženo nedostatkům opatření nalezenců.

Zvlášť blahodárnými pro poměry nalezenců osvědčila se opatření čelící proti přeplnění nalezince urychleným soustavným výdajem schopných dítek do péče venkovské, a zejména blahodárnými administrativními reformacemi z r. 1872 a 1873, týkajícími

se zvýšení ošetřovacích poplatků, zavedením dvoutřetinové podpory vlastním matkám, hygienickými reformami a j. v.

Účinek nových reform jevil se v sloupci úmrtnosti nalezenců v ústavě, jehož nejsmutnějším obdobím od vzniku byla leta 1857 až 1863. V roce 1857 vystoupila úmrtnost na 41·7% a dosáhla r. 1862 ohromné výše 66·3%.

Již r. 1864 klesla úmrtnost na 31%, r. 1865 na 22%, a udržovala se od té doby stále v těchto mezích. Toliko r. 1872 stoupla úmrtnost následkem nedostatku pěstounů a tím nastavšího přeplnění ústavu na 33%, načež však klesla r. 1880 na 15·7%.

R. 1897 obnášela úmrtnost dětí v ústavu ošetřovaných 4·83%, 1898 6·6%, 1899 6.04%, 1900 5·91% a r. 1901 5·06%.

Úmrtnost v nalezinci zlepšila se tudíž do té míry, že rovná se úmrtnosti dětí v nejlepších rodinách.

Než při pozorování poměrů úmrtnosti nalezenců nesmí se zapomínati, že pouhé procento úmrtnosti dětí v ústavu není spolehlivým měřítkem výsledků a vývoje veřejného nalezinectví a zdravotního dobra svěřenců, nýbrž že musí se bráti současně zřetel i na zdravotní poměry nalezenců nacházejících se ve venkovské péči, kde se procento úmrtnosti nalezenců nezlepšilo, nýbrž spíše zhoršilo, a obnášelo r. 1898 11·4%.

Neblahé poměry ubikační starého nalezince Pražského daly r. 1880 posl. Dr. Roserovi podnět ve sněmu zemském k opětování návrhu na zrušení nalezince. Na základě usnesení sněmu svolána byla téhož roku anketa, po jejímž příkazu vypracoval prof. Epstein pozoruhodný pamětní spis proti zamýšlenému zrušení nalezince.

Spisem svým poskytl autor vzácné vodítko k dalším studiím této pro sociální poměry naší země veledůležité otázky, jejíž řešení nabývá s vývojem chudinství vždy většího významu a důležitosti.

Bohužel, podařilo se po dlouhých bojích vzorné a neunavné horlivosti ředitele Schwinga teprve r. 1895 odstraniti děsné hygienické závady starých, vlhkých, přeplněných »baráků«, určených dosud pro účele nalezinecké, když roku 1893 pronesen byl posl. Dr. Dvořákem ve sněmu zemském nad touto »lidomornou« zdrcující soud.

Na základě usnesení sněmu zemského z r. 1894 a 1895 vystaveny byly r. 1896—1898 nákladem kolem $1^1/_2$ milionu korun pro nalezinec zemský dva nádherné pavillony pro 170 dětí a matek.

Tím odstraněny byly vzorným způsobem stávající zdravotnické závady opatření nalezenců v ústavu, a učiněn v důležitém tomto sociálním odvětví nepopíratelně důležitý krok pro zdárný vývoj našeho nalezinectví.

Leč ústav co taký je, jak známo, pro zdravého nalezence pouze průchodní stanicí, a toliko pro dítky chorobné vítaným léčebním ústavem.

Dítě, vývojem fysickým způsobilé k odloučení od vlastní matky a k odevzdání cizí matce, přichází obyčejně v prvých 14 dnech života do rukou cizí pěstounky, v jejíž péči prodlí pravidelně do 6. roku.

Z toho patrno, že ve *venkovské péči* spočívá hlavní těžiště přiměřeného tělesného vývoje, ošetření a duševní výchovy nalezence.

Tu třeba jest nasaditi veškeré páky, aby nemluvněti opuštěnému nahražena byla co nejpřiměřeněji péče vlastních rodičů, aby malé robě nezakrnělo fysicky i duševně, aby neupadlo *do záhuby hmotné a mravní a nestalo se metlou, nýbrž řádným, prospěšným členem společnosti lidské!*

K překonání životních svízelů, jež dal osud takovému malému sirotkovi do vínku, potřebuje též především dobrých základů k zdravému, silnému organismu. Vždyť bývá zdraví největším a často jediným bohatstvím takového nebohého tvora.

Špatnou péčí a nedostatečnou, nepřiměřenou výživou od útlého věku, stává se však opuštěné dítě již od útlého věku nedochůdčetem, nesoucím v sobě pro vždy zárodek bytosti živořící, nezpůsobilé opatřiti si samostatně nejnutnější životní prostředky, a odkázané pro celý věk na cizí pomoc.

Opuštěnému dítěti musí se však v rodině pěstounů dostati i přiměřené výchovy mravní a duševní, aby neupadlo do zahálky, nečesti a kalu života.

Jsou to nepopíratelně veliké požadavky, které klademe za nepatrnou odměnu as 20 haléřů denně od 3. do 6. roku věku na venkovskou péči nalezence.

Ký div, že učí nás zkušenosti zjednané pronikavějším a kritickým nazíráním do skutečnosti poměrů venkovských, že *nejslabším a nejbolavějším bodem celého nalezinectví jsou četné a veliké nedostatky v péči venkovské o nalezence.*

(Dokončení.)

Daň práce.

Napsal Prokop z Bohutína.

Kdo sleduje rozvoj českých věcí v posledních třiceti létech, musí, i když střízlivě a klidně soudí, uznati českou obětavost. Nepopíratelno jest, že český národ pro své kulturní potřeby vykonal mnoho, velice mnoho! Národní divadlo, Ústřední Matice, Jednoty menšinové jsou výmluvnými toho doklady. Hmotné oběti, jež klade uvědomělý Čech na oltář vlasti, dosahují výše značné daně národní, která by dnes již sotva mohla býti zvýšena. Ale jako po jedné straně až snad příliš obětujeme, pro národní repraesentaci se téměř ochuzujíce a hospodářsky poškozujíce, tak s druhé strany jsme téměř neteční, nevšímaví, rozhodně málo pilní, dbalí. Mnohý intelligent, který řádně platí do všech vlasteneckých jednot, spolků, který podporuje literaturu až do krajinského listu svého, nekoná ani jedné přednášky, nedodá ani jednoho článku. Mimo nějaké výborství pravidelně náš intelligent, neaspiruje-li na politickou kariéru, spokojí se s povinnostmi svého úřadu. A tak jeho české vzdělání, české vychování leží ladem. Jakési hřivny zakopané. Kolik vědění, umění, podnětů, snah, ideí zůstane v srdci a lebce a zpráchniví v nich, nepřinesši ovoce širým vrstvám. Kolik kulturní práce našich učitelů, vychovatelů, spisovatelů a učenců zaniká s takým intelligentem! Jako jsme život přejali a dáváme jej dále, tak, kdo vzdělání přejal, povinen jest dáti je rovněž dále, až by světlo doby vniklo do zastrčených chatek horských, zapadlých hájoven, ba až k milířům uhlířským, až by padlo v půdu úrodnou, v srdce naší chudiny, která se otravuje »krváky« a obdobnou literaturou. Lid touží po vzdělání. Nepíši slov těch pro ulici. Ale nabyl jsem za dobu několika let, kdy se stýkám z povinnosti svého stavu s řemeslnickým a dělnickým dorostem, toho přesvědčení. Ovšem připouštím rád, že poznal jsem z lidu povahy lepší, silnější, jež dovedly překlenouti obrovské překážky jim v cestu se stavějící, ale tolik mohu tvrditi,

že pravidelně vyznamenávali se všicci touhou po vědění a poznání. Konečně stačí, koho cesta vede ranními hodinami za neděle a svátků, pohleděti do oken našich souterrainů! Jak pěkný tu často obrázek! Tu vervu, s jakou jest chudičký ten syn velkoměsta zahloubán v lekturu, by musil velký spisovatel záviděti — žurnalistovi.

Ale co se podává tomu lidu za duševní stravu! Správně posoudily i odsoudily »Rozhledy« ve svých článcích o české žurnalistice. Podobáme se licoměrníkům, kteří konají skutky milosrdenství, předkládajíce lačným odpadky. A jak teprve jest u věci té postaráno o lid venkovský, o maloživnosníka po městečkách a domkáře po vsích? Těm často i takové nedělní číslo pražských velkých listů nepřístupno, ti odkájeni jsou stravou méně ještě živnou, listy krajinskými, listy, které až na čestné výjimky jsou ubohými dětmi slepoty, jež slouží místo osvětě a dobru obecním nesvárům, jichž výše nedosahuje ani znalosti pravopisné, jichž obsahem bývá špinavé prádlo strany protivné, pomluvy, klevety. A lid to čte, hltá, přísahá na to. Běda, skrze koho pohoršení povstává! Dobrá, pokroková, vzdělaná, mravná žurnalistika by byla pro nás významu ohromného, toť by byl nejlepší rozváděč osvěty z hlavních center, toť nejvhodnější způsob universitní extense. Zřízení žurnalistické akademie bylo by u nás již dávno na místě!

Ale nelze též veškeru vinu svalovati na žurnalisty. My sami jsme také vinni, my čeští intelligenti, synové českých matek, odchovanci českých škol! My trpíme neblahý ten stav, soukromě jej odsoudíme, jsme neuspokojeni, ale ruky k dílu nepřikládáme. Zaujímáme čestná třeba místa u veřejnosti. Úřady naše nás denně přivádějí s lidem ve styk: máme vzácnou příležitost lid pozorovati, poznávati jeho vady, vidíme jeho nezdar, známe toho příčiny, a přece tak málo kdo z nás sáhne po péru. Tu a tam poučíme vidouce pohromy z nevědomosti buď v soudní síni nebo u lože nemocného, ale tím jsme vyhladili jen jediný slabý vřídek na duši našeho lidu a nesáhli po té hrozné hlíze, která za chvíli jinde novými vředy vyvře, — nevědomosti. A když už někdo z nás píše, pak píše dramata, básně, povídky! Byly doby, kdy u nás každý spisovatel byl vítán, kdy každá knížka byla cenným příspěvkem literatuře. Ty doby již minuly. Dnes nám netřeba tak básníků, jako učitelů ve školách i mimo školy! A učitelem chtěj býti každý, kdož z české školy vyšel! Mobilisovali jsme se tak

často materielně, zkusme to jednou po stránce mravní! Když Národní divadlo shořelo, tu národ v horečném přímo zápalu chopil se práce, nebylo místečka, aby nepřineslo své oběti, — a za dvě léta vítal stánek nad Vltavou četné vlaky divadelní. Nuže zkusme jednou svou sílu na jiném poli, svolejme zdravé jádro české intelligence, schopné práce osvětové.

Naše krajinské listy, pokud ovšem chtějí zlepšení svého stavu, ať se postarají o řádné přispěvatele samy. Mohou tak učiniti po mém soudě trojím způsobem.

Předně, ať vyzvou intelligentní rodáky ku přispěvatelství. Honosíme se láskou k rodné hroudě, i bude zajisté mnohému výzev ten vítanou příležitostí lásku tuto skutkem osvědčiti. Zvláště dnes, kdy, abych tak řekl, intensivněji cítíme potřebu navazovati staré styky z mládí prosou života setřené, kdy konají se vedle sjezdů studentských, také krajinské,[1] ano i sjezdy rodáků, vhodná jest chvíle k této akci. Věc by ovšem měla své obtíže. Mnohý z intelligentů těch žije v cizině třeba od mládí a nezná tedy potřeb jeho kraje, nezná poměrů, a bylo by mu těžko a nesnadno najíti látku vhodnou a způsobilou.

Tu ovšem bude povinností správně a věcně seznámiti krajana toho s pravým stavem věcí a úkol ten redaktor krajinského listu dojista rád převezme, když mu bude lze se nadíti článků z ciziny, jak zajímavých tak instruktivních. Zapadlý Čech vejde tak ve styk s vlastí, jíž dojista věnuje mnohou chvíli toužebných vzpomínek, láska jeho dosud kvetoucí lyrickými květy nálad přinese ovoce; i on stane se užitečným synem otčiny, i on prospěje přímo kraji, kde stávala kolébka jeho.

Druhý způsob by byl organisovati si místní intelligenci a z té vypěstiti si řádné spolupracovnictvo. Věc by byla snazší, protože každý z intelligentů poměry svého kraje zná, alespoň je znáti může a znáti má. Naše venkovská intelligence podléhá ovšem dvěma hlavním extremům: buď má plány, vynésti své já do popředí, nejméně na předácká místa ve spolcích a radách, pak z pravidla zří náš »dobrý« a »bodrý« lid v růžovém světle, jako to činili romantikové z doby kosmopolitismu, anebo skepticky vše odsuzuje, — ale na tom také přestává, spokojujíc se s kritikou, přímo zdrcující, a při tom nečinně skládajíc ruce do klína. Střední cestu, v tomto případě pravou zlatou cestu, nastupuje nemnoho

[1] Srovn. sjezd Štítného v Táboře o prázdninách 1902.

vzdělanců našich po venkově a z těch mnozí okusivše nevděku předčasně uchylují se do ústraní. A přece téměř co den naráží náš intelligent venkovský na křiklavé zjevy nevědomosti, co den poučuje se o neplatnosti pravidla: »Nevědomost hříchu nečiní«. Takové praktické případy zaviněné škody buďtež prameny poučení širým vrstvám, látkou k pojednáním v krajinských listech: právník ať poučuje lid o jeho zákonech a právech, lékař rozepiš se o zdravovědě, o hříších na sobě páchaných, hospodář pouč rolníka o přesném využití půdy, technik vysvětli řemeslníkovi výhodnost nových vynálezů, dělníka seznam s jeho oprávněnými nároky, obchodník ukaž novoty svého stavu, učitel dávej rady a pokyny rodičům, literát utěš své krajany rozbory předních děl básnických, články dějepisnými, přírodovědeckými. Krátce každý intelligent buď učitelem svého odboru, krajinský list pak »lidovou školou« svého kraje, a každé číslo jeho buď vyučovací hodinou s positivním výsledkem. Pak zmizí z listů osobní útoky, nesváry a klevety, příšerné pikantní denní zprávy, pak zmizí také různí ti »také spisovatelé« se svými kolozubými výplody a lidu dostane se potravy živné a silné a našeho intelligenta bude věc ta státi do roka **snad jen dva až tři týdny práce!**

Třetí konečně možnost zvelebiti naše krajinské listy by byla ta, že by se po způsobu dánském[1] utvořila v Praze jakási centrální redakce, od níž by si krajinské listy předplácely vědecká pojednání obsahu hospodářského nebo kulturního. Taková redakce by se mohla sestaviti jak z delegátů našich vysokých škol, a vědeckých i uměleckých spolků i ústavů, tak ze zástupců samosprávy stran politických, studentstva a dělnictva. Akademie věd a umění by mohla důležitý tento podnik financovati. A tato veliká centrální komise umělecko-spisovatelská, která by mezi svými členy měla přední síly všech odborů, by musila nezbytně mezi svými abonenty míti naše velké deníky, jimž by dodávala krásné nedělní přílohy, a pak nakladatele našich kalendářů! Tím by se stalo, že by v neděli veškery listy, jak pražské přední deníky, tak venkovské po Čechách, Moravě, Slezsku ano i Slovensku,[2] měly stejnou zábavně-poučnou přílohu obsahu vybraného, vzácného, s příspěvky nejdražších literátů

[1] Srovn. Naše Doba r. VI. článek prof. A. Krause.

[2] Srov. článek Kálalův Slov. Přehled V. roč. Seš. 1.

i badatelů našich, a že by místo příšerného přívalu kalendářů různých stran i tendencí, které, — až na čestné výjimky, — vesměs svým chabým obsahem a stranickým přibarvením nejen že jsou bez ceny, ale často přímo zhoubný mají vliv, nastoupil kalendář jeden s pracemi našeho výkvětu vědeckého a uměleckého. Toť by byl vhodný způsob universitní extense, důstojná »Česká expedice« století dvacátého, cenný dar svatováclavský národu Husovu. Ano, kde máme svou »českou expedici«? Kde máme dnes ústav, který by tak pochopil ráz doby a potřeby lidu, jako kdysi slavná Krameriova expedice? Kde máme muže takých snah, takové l á s k y k lidu jako byl onen vzorný rodák pošumavský, onen setník v armádě Dobrovského, v armádě, jež vykonala činy slávy Napoleonské? Nemáme ho, nemáme náhrady ani za jeho toleranční kalendáře, ani za jeho c. k. vlastenské noviny, které dovedly dojista vyhověti konci století XVIII. lépe, než tak četné lidové listy nynější požadavkům počátku století XX.

Krajinský list století XX! Jak jinak bych si představoval jeho obsah! Jinde bych si přál zříti jeho těžisko! Chtěl bych míti list t r o j d í l n ý: p r v á část, nejdůležitější, by věnována byla zájmům h o s p o d á ř s k o-o b c h o d n í m se zvláštním zřetelem na potřeby kraje; č á s t d r u h á by byla určena výchově p o l i t i c k o-s o c i á l n í, a t ř e t í konečně p o ž a d a v k ů m k u l t u r n í m: vychovatelství, literatuře, dějinám, přírodovědě a zdravotnictví. Tam by bylo na místě čísti zásady předních vychovatelů a myslitelů, rozbory a ukázky z děl našich prvých spisovatelů. Důkladné referáty o nových cenných knihách, návody a upozornění, jak třeba čísti s užitkem a úspěchem. Z dějin pak by bylo dobře stavěti lidu opět a opět na oči nejen slavné doby naší minulosti, ale i příčiny našeho pádu i podmínky našeho vzkříšení. Nalíti lidu čistého vína, nebuditi v něm sentimentálních nálad nad ztraceným, ale vzmužiti ho v pracovníka poctivého, ukouti ho ve žhavou, bílou ocel! Tam dále by byla na místě pojednání přírodovědecká se zřetelem k místním poměrům, poučení o jedovatých bylinách, houbách; poučení lékařská, ukázky k příčinám chorob a jich hroznym následkům, pokud by ovšem v staf sociální nepatřily. Mezi jednotlivými pak rubrikami, jako něžné kvítí na mezi v žírných lánech obilních, — hluboké sentence ze spisů našich velkých mužů a myslitelů světových, jak asi to činil kdysi, tuším, lidový list »Ruch«. Stručný a věcný přehled místních zpráv, jakož i »rádce« odběratelům zakončoval by obsah listu. —

Podal jsem své návrhy prostě a upřímně, kéž jsou tak přijaty jak od krajinské žurnalistiky, tak od české intelligence. Posuďte a uvažujte! Snad v návrzích mých přece malá jiskérka — a někdy i malá jiskérka vznítí požár.

Prozatím jen ať začne doutnat. Rozhodněte se pro kterýkoli ze způsobů! — Jen listy menšinové a pohraniční, národně i sociálně ohrožené by měly voliti způsob třetí!

Mnohému snad se bude zdáti článek utopií, vždyť dnes mluví se o krajinských listech jako o ztracené posici, jako o suché větvi, již nejlépe uříznouti. A přece zase jiná strana klade na list venkovský velkou váhu, ano čeká od něho divy. Pěkným důkazem jest úzkostlivé volání spisovatele Kálala v posledním čísle Slovanského Přehledu po krajinském listě pro Slovensko. I já věřím ve spasitelné poslání listů těch, jsem přesvědčen, že jsou povolány za jakýsi stupeň moderní školy lidové, která vyhovujíc požadavkům času, svého žáka vyzbrojuje vším, čeho mu potřebí v zápase ať sociálním ať národnostním, která nám dovede vzbuditi po vlasti česko-slovenské řady pilných a snaživých pracovníků, šiřitelů kultury mezi bratřími, jimž osud méně byl přízniv.

Z toho důvodu napsal jsem článek tento, — který snad není než opakováním pravd jinde již dříve a lépe řečených, — napsal jsem jej bez nároků, jediné za tím účelem, abych připomněl naší intelligenci povinnosti její, a tisku venkovskému, který ještě nepropadl zcela marasmu všednosti, ukázal k východu ze dnešní bídy, napsal jsem jej s prosbou, aby došel povšimnutí všude, kde navrhovaných oprav nejvýš potřebno, nejen v Čechách, ale i na Moravě, a zvláště ve Slezsku a na Slovensku! Spása ve vás!

K historii našeho politického programmu.

(Otázka politického rozdělení Rakouska na říšském sněmu ve Vídni a v Kroměříži 1848-9.)

Napsal Dr. Jul. Glücklich.

(Pokračování.)

Palacký svůj návrh předložil komissi. Zatím, co jej členové měli v rukou, stalo se usnesení, aby každý (z 5ti členů) vypracoval svůj návrh.[1] Ve skutečnosti učinil tak pouze Gobbi. Mayer omlouval se přílišným zaměstnáním, Smolka, jak Palacký vypravuje,[2] pokládal práci ústavního výboru za marnou; ale potom přece se jí účastnil a spolu s Palackým navrhl v zasedání výboru 13. ledna 1849 varianty o složení říšského sněmu.[3] Goldmark prý vyznával, že se necítí schopným k takovému dílu a dal se později vskutku zastupovati dr. Brestlem. Gobbi byl první hotov, ale, jak soudí Palacký, jeho návrh byl příliš abstraktní. Gobbi sdělil svůj návrh Palackému a Mayerovi a na základě návrhů jeho a Palackého spracoval Mayer návrh třetí; do něho přijal ještě různá ustanovení z konstituce belgické[4] (1831) a osnovy hraběte Nostice.[5] Tento návrh sdělil na konci listopadu Palackému a Gobbimu a všichni tři se spolu radili. Ve společných poradách přiblížil se Mayer názorům svých kollegův a tak dospělo se ke kompromissu, na jehož základě Palacký napsal n o v ý návrh, ve kterém se v oddíle o ústřední moci přidržel Gobbiho.[6] Tak vznikl druhý

[1] Prot. úst. výb. str. 78.

[2] Radh. III. 288.

[3] Prot. úst. výb., Vorbericht str. 7.

[4] Nejnověji otisknuta u W. Altmanna: »Ausgewählte Urkunden zur ausserdeutschen Verfassungsgeschichte seit 1776, Berlin 1897 str. 215—227.

[5] Entwurf einer Verfassungsurkunde für das Kaiserthum Österreich Karlsbad 1848 August.

[6] Originál lithografovaný v musejním archivu; v českém překladě vyšel ve sbírce B. Riegra »Frant. Palackého spisy drobné« str. 68—74. Vydání Riegrovo je opatřeno přehledným úvodem; dovídáme se, že B. Rieger pořídil překlad podle jiného lithografovaného textu z pozůstalosti Palackého, jenž má nadpis: Eigentlich vereinbarter Entwurf der Fünfer-Commission Gobbi - -

návrh Palackého, kroměřížský t. zv. »dohodnutí« (kolem 21. prosince).

Zdá se, že návrh Mayerův byl původně silně centralistický; srovnáme-li jeho formu, v níž vyšel z porad s dohodnutím a ústavou belgickou, dojdeme k mínění, že hlavní sporná otázka byl rozsah zemské samosprávy. Všeobecnější ustanovení, jako kapitolu o panovníku a ministrech, o financích v moci soudcovské převzal Mayer doslovně z ústavy belgické. S ústavou Nosticovou shoduje se téměř celý oddíl o říšském sněmu (až na § 61.—64., jež jsou opět vzaty z ústavy belgické), o komoře zemí, o komoře lidové, o říšských a zemských mocech vládních.

Srovnáme-li oba návrhy Palackého, vynikne, v čem Palacký druhou osnovu změnil. Ve Vídeňském návrhu přikazuje zemím vše, co není říšskému sněmu výslovně připočteno; v »dohodnutí« však se kompetence zemského sněmu přesně vypočítává, ale je z ní vypuštěna organisace soudů;[1] ve Vídeňském návrhu jsou místodržitelští radové vyjmenováni, v »dohodnutí« se o nich praví, že počet jejich a obor se určí zemskými zákony. Konečně jest Kroměřížský návrh úplnější, obsahuje předpisy o postavení panovníka a ministrů (§ 11.—41.), převzaté doslovně z ústavy belgické. V nich Palacký staví se v duchu doby na stanovisko monarchie parlamentární.[2] Za to chybí rozdělení rakouského území; proč, uvidíme později.

Palacký mohl své »dohodnutí« pokládati za výraz většiny komisse,[3] a tak mělo býti předloženo širšímu výboru. Mezitím však dal Mayer svůj kompromissní návrh lithografovati, a když se 13. ledna 1849 sešel širší výbor, bylo usneseno, že podkladem jednání má býti návrh Mayerův,[4] jejž širší výbor v celku pokládal za výraz svého mínění;[4] dle Helferta hlavně se o to přičinil Pinkas.[5] Palacký si v únoru stěžoval, že místo jeho osnovy vzata neprávem Mayerova za podklad, ale výbor nechtěl již upustiti od cesty, kterou nastoupil.

Mayer Palacký, Goldmark und Smolka. Musejní exemplář tohoto nadpisu nemá. Pouze na konci cizí rukou, jež jistě není Palackého, čte se podpis »František Palacký«.

[1] Srov. B. Rieger. Palackého spisy dr. I. 69.

[2] Ib.

[3] Prot. úst. výb. str. 78 9.

[4] Vorbericht str. 7.

[5] Helfert. Gesch. Öst. IV. 65. (Der Ungarische Winter-Feldzug II. Theil.)

II.

Strany na říšském sněmu v Kroměříži.

(22. listop. 1848 – 6. března 1849.)

Postavení říšského sněmu v Kroměříži bylo zcela jiné než ve Vídni. Dobytím Vídně možno říci byla revoluce v rakouských zemích pokořena, a podrobení revoluce uherské zdálo se býti již jen otázkou času. I v ostatní Evropě revoluční vlny již opadaly. To mělo vliv i na poslance v Kroměříži. Jak pěkně psal Constitutionelles Blatt aus Böhmen (28. listop. 1848), neštěstí stihlo nejkrajnější levici, zde jako v Berlíně, jako ve Frankfurtě, jako v Paříži, a i když zaujme se totéž místo na lavicích, krev proudí přece pomaleji . . . Levice německá v Kroměříži čítala 120—130 členů a dělila se na levici polskou (asi 50 členů), vlašskou a německou (asi 60 členů), kromě toho se k ní hlásili mnozí Jihoslované, jako Ambrož, Smreker,[1] Laufenstein, dále s ní hlasovali někteří sedláci slovinští jakož i Bukovinští.[1] Zde třeba doplniti, co bylo dříve řečeno o politice slovinské v r. 1848. Na říšském sněmu ve Vídni bylo sedmnáct Slovinců, více než kdykoli jindy.[2] Od českých poslanců oddaloval je požadavek krajského rozdělení Rakouska, bod, který spolu s liberálními ideami je nejvíce přibližoval k radikálním Němcům. Uvážíme-li, že Slovinci kromě Kraňska všude jinde tvořili pouze menšinu obyvatelstva, nebudeme se divit, že byli tak horlivými přívrženci krajského rozdělení; touto cestou jedině se dalo v budoucnosti uskutečniti spojení slovinského území v administrativní jednotu. Požadavek tento poprvé v březnu (1848) vyslovil známý slovinský vlastenec Bleiweis,[3] později na slovanském sjezdu v Praze nečetní účastníci slovinští požadovali utvoření království »Slovenije«.[4] Frankfurtská otázka, jedna z největších propastí mezi Čechy a Němci, celkem Slovince od Němců nedělila: volby do Frankfurtu byly mezi Slovinci velkou většinou provedeny. V souvislosti s tím na sněmu štýrském (1848) slovinští poslanci hlasovali pro návrh, v němž se vedle uklizení národnostních sporů žádalo spojení Rakouska s Německem.[5] Mezi vídeňskými politiky slovinskými nenalézáme ani Bleiweise ani jiného přítele vzájemnosti

[1] Deutsche Zeitung 12./12. 1848 str. 518.
[2] Apih, Öst. Jahrbuch 1894 str. 21.
[3] Apih, Öst. Jahrbuch 1900 str. 98.
[4] Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848 str. 158.
[5] Apih, Öst. Jahrbuch 1902 str. 204.

slovanské. V dnech říjnových slovinští poslanci zůstali většinou ve Vídni, nejpatrněji takto dokumentujíce své spojení s radikálními Němci. Skoro vždy s německou levicí hlasovalo šest slovinských sedláků; o smýšlení čtyř členů ústavního výboru byla již řeč. Někteří z nich po důtklivých přípisech svých voličů (na př. Kavčič) v Kroměříži poněkud se přiblížili k Čechům.[1] Vůbec mezi Slovinci bylo národní uvědomění v r. 1848 celkem ještě malé; tím si vysvětlíme, proč někteří poslanci jejich mohli kolísati mezi národností německou a slovinskou. Příkladem je radikální Němec Füster, autor memoirů, překypujících nenávistí k Čechům, jehož podpis čteme ještě na provolání vídeňských Slovinců z 29/3 1848, adressovaném sněmu krajinskému.[2]

Levice vlastní spojena byla v klub, jenž se skládal pouze z Němců a jemuž v čele stál Löhner, známý »Frankfurtista« Zimmer, Goldmark a Brestel. Levice byla dlouho bez programu. V otázce jak Rakousko rozděliti a učleniti nebylo v ní jednoty — byly tam 2 směry: Jedni si přáli, aby Rakousko rozděleno bylo v kraje se samostatností co možná největší; směr ten projevil se i v debatách ústavního výboru a za jeho nejurčitější a nejupřímnější projev možno pokládati návrh, jejž hned v prvních dobách parlamentu vídeňského ($^{26}/_{7}$) učinil Löhner, a který by byl z Rakouska učinil druhou Francii.

Löhner v něm zná jen svobodnou obec městskou a venkovskou, krajský sněm (Kreisrath) a říšský sněm (Reichsrath); podle toho navrhuje trojici orgánů exekutivních: starostu místního, krajského a nad ním hned ministerstvo; gubernialní vlády měly, rozumí se, pominouti.

Zkušenosti v říšském sněmu učiněné záhy asi poučily levici, že takový program nemá naděje na provedení; netoliko, že v odporu proti němu setkali se Češi s Poláky, ale bylo jisto, že i značná část Němců mu nepřeje. A když k tomu ke konci září porážky parlamentární se hromadily, usnesla se levice uveřejniti program, jehož vypracování svěřeno Brestlovi, a který měl prohlásiti za základní myšlenku systém federativní.[3] Návrh Brestlův objevuje se

[1] Národní Noviny 28. listopadu 1848; sr. Apih, Öst. Jahrbuch 1894 str. 33; ne docela, jak myslí nesprávně Apih; svědčí o tom chování Slovincu v ústavním výboru.

[2] Apih, Österreichisches Jahrbuch 1900 str. 98. Něco podobného bylo u nás na Moravě.

[3] Tak Deutsche Zeitung (12. pros. 1848); »Constitutionelle Allgemeine Zeitung« (2. a 4. pros. 1848) a Národní Nov. (28. a 29. list., 20. pros. 1848)

v novinách ke konci listopadu a jest v mnohém ohledu pozoruhodný.

Dělí Rakousko ve čtyři národní státy[1]: 1. stát Polsko-Rakouský (Halič, Krakov, Bukovina) se správním jazykem polským a rusínským. 2. Stát Česko-Rakouský (české části Čech, Moravy a Těšínský kraj ve Slezsku). Správním jazykem jest čeština. 3. Slovinsko-Rakouský (Krajina, v Korutanech část celoveckého kraje na levém břehu Drávy, slovinské části Štýrska a Hradiště). Správní jazyk jest slovinský[2]. 4. Stát Německo-Rakouský (Dolní a Horní Rakousy, Solnohradsko, Severní Tyroly, Vorarlbersko, z Korutan kraj bělácký, ze Slezska kraj opavský, celovecký kraj až k Drávě, německé části Štýrska, Čech a Moravy). Správní jazyk jest německý. Každý národní stát má míti »národní parlament« a v čele 7 státních sekretářů; prvního sekretáře, jenž zastupuje císaře, a státní sekretáře pro vnitro, spravedlnost, vyučování, kultus, finance a orbu. V čele moci centrální mají státi ministři zahraniční politiky, války, obchodu, veřejných prací a všeobecných financí. Moci centrální přičítá se: zahraniční politika, vojenství, celnictví, poštovnictví, železnice, mincovnictví a obchod; dále plavba, státní dluhy a bankovnictví. Vedle národních sněmů měl býti centrální senát, volený dílem z lidu, dílem z parlamentů. Kompetence jeho nebyla zevrubněji vymezena; návrh mluvil jen o povolování centrálního rozpočtu. Přes to jest patrno, že tento návrh moci centrální přiděluje jen věci vskutku nutné. Proto záhy se ozvaly na straně české pochybnosti, že je tato osnova míněna upřímně[3]. Jak se v úvodě praví, každá národnost má míti svou vlastní správu a i své vlastní zákonodárství, aby žádná národnost bez krajní nutnosti nezasáhala do správy druhé. A ještě v jednom bodě je tento návrh zajímavý: v otázce správního jazyka. Tu se mu určitostí nevyrovná návrh žádný, a jest pozoruhodné, že návrhy ostatní (ani Palackého) o této důležité otázce nic neobsahují.

Ale, jak se dalo očekávati, levice tento návrh neprohlásila za svůj, směr centralistický v ní zvítězil, a již 4. prosince 1848

přičítají návrh Löhnerovi; jiné jako Pražské Noviny (L. — Z Kroměříže str. 370. 10. pros. 1848) přičítají jej oběma. Helfert »Gesch. Österr. III. str. 316 přičítá jej Löhnerovi. Löhner v posledních dobách kroměřížského sněmu levici opustil (D. Ztg. 1/3 str. 442 a 2/3 1849 str. 451; Füster, Memoiren 255).

[1] Návrh (lithografovaný) nalézá se v Musejním archivu.

[2] Dle tohoto návrhu, jak patrno, byli by Slovinci spojeni jako dle pozdější osnovy Palackého—proto zajisté také mnozí lnuli k levici.

[3] Jak R. Tomíček v psaní k svým voličům (Nár. Nov. 20. prosince 1848) píše, Löhner sám prý se pronesl, že chtěl »Čechy jen namladiti«.

přinesla Constitutionelle Allg. Zeitung zprávu, že program Löhnerův byl levicí zavržen.[1] Zdálo se, že by návrh tento tuze seslabil ústřední moc a kromě toho se poznalo, jak praví Deutsche Zeitung,[2] že mu v cestě stojí místní i dějinné překážky. I přiklonila se levice k programu levého centra, který »ideu krajského rozdělení skrýval pod plášť starých provincií«[3]. Jeho autorem se jmenují bývalý ministr Doblhoff a C. Mayer,[4] známý nám z ústavního výboru. A skutečně mezi programem jejich a návrhem, jejž Mayer podal ve výboru, jsou veliké a to základní shody (instituce krajských sněmů, provincialní rozdělení, dvě komory atd.). Centrum bylo ještě před říjnovou revolucí vládní strana par excellence; ale již tehdy se připravovalo rozštěpení, které mělo potom veliký vliv na postavení stran ostatních. Byla v něm totiž skupina těch, kteří šli s ministerstvem quand même,[5] ať patřilo jakémukoli směru (v čele známý Filip Stadion, Neuwall a j.); jinou část tvořili ti, kdo důvěřujíce liberálnímu programu ministerstva Schwarzenbergova, šli s ním tak dlouho, pokud se jim zdálo, že je věrno směru liberálnímu. Prohlášení ministerské ze 4. ledna o § 1. základních práv rozložilo tuto smíšeninu: liberálnější část založila nový klub levého centra.[5] Skládal se asi z 26 členů, mezi nimi Szabel, Hein, Lasser, Vacano, Pfretschner. V posledních měsících kroměřížského sněmu jeho význam rostl: vedle bývalých ministrů Doblhoffa a Hornbostla vstoupil do něho dokonce i sám Pillersdorf, a také ta část (většina) levice, která nesouhlasila s programem Brestel-Löhnerovým, vždy více se k němu klonila. Symptomem byla již volba presidenta sněmu dne 20. ledna 1848, kde levé centrum hlasovalo s německo-polskou levicí pro Smolku; Smolka obdržel 201 hlas, kdežto Strobach 104. Z toho, co zde řečeno, vysvítá, že levé centrum byla co do složení nejněmečtější strana — s levicí předchůdce pozdější německé strany liberální.

Jako Němci ani Slované netvořili politické většiny; ale differences mezi nimi byly větší než mezi Němci. Poláci i v Kroměříži šli většinou s levicí; od Čechů mimo jiné odpuzovalo je i stanovisko v otázce rusínské — otázka, jež rozdělovala Čechy a Poláky již na

[1] Srov. Pražské Noviny ze dne 10. pros. 1848 str. 370.

[2] 31. ledna 1849 str. 238.

[3] Ib.

[4] Pražské Nov. 10. pros. 1848 a C. Allg. Ztg. 5. prosince 1848; Beil. 8. pros. 1848 str. 701.

[5] D. Ztg. Beil. z. Nr. 46 z 16. února 1849.

slovanském sjezdě v Praze.[1] Poláci v roce 1848 se stavěli ke všem politickým událostem pod zorným úhlem obnovení Polsky.[2] Šlo jim o samostatnost Haliče, pokud možná takovou, jakou měli Uhři — Halič měla se tak státi krystallisačním bodem Nové Polsky. V listu ze 7. října Smolka líčí polský program v Rakousku: Spojení s Německem, odstoupení Italie, personální unie s Uhrami a Haličí. O Češích v tomto programu ani není zmínky — na tom jim nezáleželo. Jinými slovy a snad příliš ostře vyjádřil toto stanovisko radikální polský časopis »Jutrzeńka«: »Co bychom z toho měli, kdyby Rakousko se stalo slovanskou monarchií, co bychom z toho měli, kdyby své jméno změnilo a své sídlo v Praze založilo?[3] Kdežto Čechové přáli si míti Rakousko silné, Poláci až na skrovné výminky mylně pokládali za svůj prospěch seslabení Rakouska. Odboj uherský, italský, snahy frankfurtské byly jim vítány — byly to projevy téhož principu, jenž otřásal státy, které Polsko rozdělily a v jehož jméně oni je doufali obnoviti. Zatím šlo o první krok — získati pro Halič postavení pokud možná neodvislé — a při tomto požadavku docházely podpory, jak již bylo řečeno, u nejkrajnější levice. Löhner učinil již v 26. čce 1848 návrh, aby Halič a Dalmacie obdržely zvláštní ústavu, odlišnou od ústavy zemí »rakousko-německých«. Bukovině se mělo nechati na vůli, samostatně se »konstituovati« nebo připojiti se k zemím rakouským. Společné věci vyměřil Löhner velmi liberálně, jsou to pouze: nástupnictví rodu habsburského, »demokratická monarchie«, vzájemnost internacionálních poměrů, přiměřené účastenství na státních dluzích.[4]

(Pokračování.)

[1] O tom zajímavé zprávy čteme v spise Dra. Zd. V. Tobolky, Slovanský sjezd v Praze roku 1848 str. 145 a násl. —

[2] Ib.; Springer Gesch. Öst. II. 232.

[3] Dle »Slavische Centralblätter« z 8. listop. 1848 str. 644.

[4] Off. Sten. Berichte I. 159; tam čteme, že jednání o tomto návrhu a o návrhu na krajské rozdělení, o němž již byla zmínka, bylo odloženo; pokud jsem mohl zjistit, nedošlo k němu ani později. Německý text obou návrhů, patrně v té formě, v jaké poslancům byly rozdávány, nalézá se v Museu ve sbírce, ke které jsou připojena stručná regesta stenografických protokolů, také asi určená pro poslance. Český překlad přinesly Nár. Nov. 1. srpna 1848.

Gerhart Hauptmann.

Napsal R. M. Mayer.

(Pokračov.)

Proto neměli bychom býti pyšnými na přísnost komposice. Správné je, že jednota času a místa je přesně zachována. Sittenberger před nějakým časem na to upozornil, jak právě realism vedl k oživení tří jednot. Bylo-li úmyslem vzbuditi illusi skutečného, důsledně se vyvíjejícího děje, musilo se sem přijíti. Tak i Ibsen dospěl vždy větší přísností konečně v »John Gabriel Borkmann« přibližně k jednotě místa, úplně k jednotě času. Hlásá-li se však dále: »bez jakéhokoliv technického donucovacího pravidla, bez monologů, apartes a podobných nerealistických oslích můstků divadelního hračkářství stala se celá tato věc«, pak odpovídám, že právě tyto prodloužené scenické poznámky nejsou nic jiného než přestrojené monology. Panna Orleanská znázorňuje nám svůj stav duševní přímou řečí, Helena několika symbolickými posunky, jež vykládá autor. Může v tom vězeti malý pokrok v působení illuse; větší stilistickou jednotu nalézáme v dramatě Schillerově.

Než to padá zajisté na váhu, že se děj odehrává s větší důsledností a s vnitrnější nutností. »Ještě nikdy dříve,« praví Schlenther, »nebyla na jevišti provedena událost, přirozeným způsobem ucelená, aniž by zákony života nebyly někde porušeny. Kde ale zákony umění jsou porušeny, tu jedná se vždy jen o nějaké lehko odstranitelné, přebytečné jednotlivosti.«

Tuto velikou jednoduchost a důslednost umožnil Hauptmann přede vším velikým zjednodušením jednání. Tu setkaly se opět cizí nauka a vlastní způsob. Jak soužilo se drama epigonů trapnými intrikami! Realisti, kteří přirozeně nalezli snáze předlohy pro osoby než pro jednání, prohlásili ústy Arna Holze: »Drama má kresliti přede vším charaktery, jednání jest jen prostředkem.« Je-li to všeobecně správno — dle mého uznání má to význam pro vznik dramatu — jest zde lhostejným; podstatným je, že tím

opět vkročeno bylo v šlépěje dramatu specificky germánského: Hamleta, Tassa, Wallensteina. »Tasso« zvláště je drama, které svou technikou stojí ku podivu blízko nové škole. Není tu téměř žádného jednání; vše je již uzralé a máme tu před sebou jen dané poměry. Tassova bytost se exponuje — a to je vlastně celé drama. Takovýto typus mohli bychom nazvati dramatem zralého stavu: vše je v charakterech tak daleko připraveno, že jakákoliv událost může přivést explosi. K tomuto typu patří také »Nora« a »Strašidla«, ačkoli jednání u Ibsena má vždy samostatný význam. Tento typ od tohoto okamžiku převládá. Jeden nebo více charakterů stojí tu, zralých pro soud, a čekají svůj los. Někde, nějaká, nikterak nápadná událost uzraje: návštěva, zpráva, potkání. A nyní rychle se vyplní, co státi se musí. »V tvých prsou jsou tvého osudu hvězdy.«

U Hauptmanna má tento nový typ asi následující novou formu. Dvojice osob, každá z nich výrazná individualita, jsou vrženy osudem k sobě; ve svém soužití živí vzájemně své protilehlé zvláštnosti. Jedna mezi nimi cítí to tísnivé, nebezpečné jejich existence a touží se vybavit. Přijde posel z širého světa kolkolem, a zdá se na okamžik, že přináší možnost, aby spoutaný se odpoutal. Než pouta jsou příliš silná, a tak pokus spásy přináší jen katastrofu. — Tak »Vor Sonnenaufgang«: Loth slibuje osvobození Heleny; ve »Friedenfest«: nevěsta doufá, že bude prokleta rodinou, zvlášť svým ženichem; v »Einsame Menschen«: Jan doufá, že bude Annou Mahrovou vysvobozen ze své tísně, tak i v »Tkalcích«: Jäger a povstání poskytují okamžik nadějného si oddechnutí; rovněž tak ve »Florianu Geyerovi«. Podobná je formule také ve »Versunkene Glocke«, kde Routička touhu teprve vzbuzuje; ba i ještě ve »Fuhrmann Henschel«, kde druhé manželství má odstraniti kletbu, v které vdovec živoří.

Tento typus, jak bylo řečeno, převládá po delší dobu v moderním německém dramatě. K němu patří: »Wir Drei« od Arnošta Rosmera (1893); »Mutter Erde« (1898) od Maxa Halbeho; »Das Stärkere« (1897) od C. Reulinga; »Der Fremde« (1898) od Hartlebena; »Tote Zeit« (1898) od Arnošta Hardta. Častěji byl tento typus zvržen v podivných hrách, jež bych nazval »brasilskými dramaty«. Ona spoutanost je pojímána konvencionelně za manželství nebo zasnoubení — tak již také u Hauptmanna samého v »Einsame Menschen«. Příchozí ze širého světa jest přetvořen hrubě materialisticky v nějakého světoběha, je to cynik s ohrnutým kloboukem a s kníry, který se vrátil z Brasilie nebo Mexika.

Tato velice vážně míněná novota »švarného Brasiliana« z Offenbachova »Pařížského života« a poněkud benedixovsky zabarvená sorta německého šosáka zápasí pak o nevěstu; než bohužel Brasilian přišel přece poněkud pozdě... Tak je to v »Toni Stürmer« od Caesara Flaischlena... nezamýšlené to parodii na celý takovýto druh. Právě tak působí v »Gertrud« od Jana Schlafa farmář Holm — tentokrát vrátivší se ze Severní Ameriky; zatím co v »Tedeum« od Arnošta Rosmera věc stane se veselou, a bohatý strýc z Ameriky, náš dobrý, starý přítel z Nieritze a Hoffmanna, skutečně učiní té miserii konec.

Než i na těchto sehrubělých extremech můžeme ještě poznati, jakou moc provozoval typus Hauptmannem znovu stvořený. Proč? Protože byl nový — a protože přišel vstříc požadavku časovému.

Novým byl do té míry, pokud pojímal jednání zcela realisticky, obyčejně. Když Caesar Flaischlen nazval své drama »všední historie v pěti obrazech«, vyslovil tím důrazně, co také Hauptmann a Schlaf mínili. Nemá se státi nic neobyčejného; jakýkoliv popud má přivésti charaktery k explosi. Že Hauptmann — a ještě více jeho napodobitelé — tak povrchně motivují příchod »cizího muže« (nejvíce to ruší u Anny Mahrové, která tentokrát je ženskou představitelkyní této úlohy v »Einsame Menschen«), je umělecká chyba, spočívá ale právě na tomto názoru: může každý den přijíti takový posel osudu. Odtud také konce: otazník při skončení, jako ve »Friedensfest«, jako již často u Ibsena, anebo pohodlná samovražda (»Vor Sonnenaufgang«, »Einsame Menschen«, »Fuhrmann Henschel«). Je to přece jen tečka na i; umře-li hrdina před našima očima, anebo o několik let později — je jedno. Jeho charakter nám měl býti ukázán; tím je záměr alespoň autorův vyčerpán.

A tento nový typus odpovídal požadavku doby. Neboť on umožnil, po čem naturalism toužil: široké líčení okolností. To vysvítá zcela nutně z onoho schematu. Chce-li spisovatel nám znázorniti, v jakém nevysvoboditelném postavení se charaktery nalézají, musí nám poněkud šíře tento stav předvésti. Veliká část dramatu odpovídá tomu, co bylo jindy úvodem k exposici, právě tak jako některé plody nejnovější lyriky jsou jen exposice bez lyrického »jednání«. A děje-li se skutečně něco, nevyvýšuje se to tak zřetelně nad základy jako určité dramatické jednání. »Die Weber« a »Florian Geyer« zůstávají, i když revoluce je již v běhu, v podstatě obrazy okolností. Okolnost stane se z tupého klidu horečnou; vlastním jednáním není. Abychom si ten rozdíl uvědomili, při-

rovnejmež Schillerova »Tella« s »Tkalci«, Goethova »Goetza« s »Florianem Geyerem«. Odtud ten dojem stísněného, nemužného, matného, který mnozí kritikové a diváci mají zvlášť při Janu Vockeratovi, ale také při Florianu Geyerovi a zvonaři. Jednání nemá vzbuditi zde právě žádného samostatného zájmu: duševní stavy, zvláštnosti charakterů mají býti líčeny. Proto Schlafův mistr Oelze se tak dlouho trápí v nemoci a umírání, proto v Halbeově »Jugend« je konec proveden s lhostejností téměř frivolnou.

Stav, z něhož osoby marně se snaží vyjíti — to je všeobecná formule pro moderní drama této školy. Sudermann je občerstvil lecjakými effekty, Schnitzer je lyricky změkčil — nikdo se z novějších dramatiků v podstatě nevybavil z tohoto schematu. Je to především široké líčení stavu, co je tu nové, moderní; neboť toto vypučelo úplně z požadavků naší doby.

»Vor Sonnenaufgang« (1889) nezapře mládí realistova ani jeho realismu svým příliš důkladným líčením okolností. Vypravování strašných poměrů, do nichž se Helena narodí, stane se vlastním cílem. Je ovšem podáno s virtuosností, která by i umění zralejší dovedla svésti. To celé dusivé ovzduší, které tíží zlumpovatěle protzovský dvůr slezského sedláka milionáře, předstupuje před naše oči; otec je pustý piják, matka nemravná osoba, plná hrubosti a nadutosti, zeť vilný požitkář, dcera Helena je zachráněna jen výhodnými okolnostmi od úplného klesnutí v bahno. Tu přijde cizinec — není ani zlý svůdce, ani, jak mnozí myslili, šlechetný idealista, nýbrž člověk jako tisíce jiných: nejasně blouznící doktrinář s několika fixními ideami, který se pokládá za prosta všech povinností k té dívce, jakmile se jedná o jeho »princip«. Vedle lidí zhovadělých náhlým zbohatnutím nebo dlouhou bídou připadá Heleně jako Mesiáš; ona si ho přebásní, jako Hannele svého učitele. Když se probudí, nemůže snésti sklamání, ještě méně představy, že jest nyní neodlučitelně zakleta v tyto nezléčitelné okolnosti; ona se zavraždí. Závěrečný akkord však tvoří idiotický řev opilých starých sedláků.

Zajisté šlo se tu a tam v kreslení nejhorších obrazů příliš daleko. Porod za kulissami měl býti vynechán; ani pletky lásky staré selky nepotřebovaly býti tak makavě líčeny. Je to nadbytek životní pravdy, který musíme prominouti jako reakci proti tak mnohým přisládlým obrazům selského lidu. Protiklad nalézá se v oněch lyrických obrazech náladových zvláštního půvabu a zvlášť v poesii scény lásky v čtvrtém aktu. Superlativného nadšení, jež

zde mluví o »Romeu a Julii«, sdíleti nemohu, již proto ne, poněvadž obraty jako »milá, šlechetná bytosti« se odchylují od stilu; než v celku obsahuje tento výstup více jednoduché, uchvatné poesie skutečnosti než sto banálních scen lásky u básníků »idealistických«. — Obdivuhodná je kresba charakterů; malé úlohy vedlejší jako úloha zarputilého dělníka Beibsta jsou kousky kabinetní. A jak nepřekonatelné je šeptání služebných, když žena vozkova ukradne mléko! Jenom u »vzdělaných« nevyhne se autor občas nějakému malému přehmatu. Neidentifikuje se nikterak s Lothem, ale nemůže odolati pokušení, aby mu nevložil do úst několik oblíbených úvah. To jsou vlastně také »apartes«, mluvení stranou, platící více pro publikum než pro mluvícího na jevišti. Než tyto malé chyby umělecké působí, jak Schlenther poznamenává, mile jako doklady upřímného zájmu, který Hauptmann má na problemech.

V této dramatické prvotině básník se ještě vzpírá vlivu Ibsenově; Nor byl mu ještě příliš tendenčním, ne dosti objektivným v kresbě. Zde mluvila více doktrina »prvních konsekventních realistů« než Hauptmannův vlastní dojem. Jakmile se stal svobodnějším, musil právě Ibsen na něho míti silný vliv. Obě dramata rodinná: »Das Friedensfest« (1890) a »Einsame Menschen« (1891) stojí pod tímto znamením. Na ono působila hlavně »Strašidla«, na toto zvlášť »Rosmersholm«. Nálada moderní tragedie osudové tíží obě. »Politika, to je moderní osud«, pravil Napoleon; »rodina, to je moderní osud«, praví s Tainem a Ibsenem Gerhart Hauptmann. Rodina — neb ona představuje neuniknutelné pouto také volného ducha, neuniknutelné, ježto její vliv již spolupůsobí i v jeho vlastním chtění, v utváření se jeho svéráznosti.

Když staronovská apokalypsa chtěla líčiti konec světa, tu stojí napřed mezi předzvěstmi soudného dne, že všechna pouta pokrevenství mizí, že bratři se vraždí, dítě zvedá ruku proti otci. Tyto symbolické znaky stávají se ve »Friedensfest« hroznou pravdou, aniž by zcela ztrácely své symbolické povahy; ano, že syn zabil svého otce, zajisté hrozný to čin, připomíná se zde tonem tak mystického úžasu, že cítíme spíše symbolický charakter tohoto skutku než jeho vlastní význam právě pro toto okolí. Nešťastné manželství, jako často u Ibsena, pomstilo se na dětech. Nesnesitelně a ztrpčeně žijí všichni členové rodiny mezi sebou v boji, aniž by mohli úplně od sebe upustiti. Konečně zdá se, že kletba Atridovců končí. Zničen a dychtiv míru vrací se starý otec domů; zdárnější syn nalezl v milé důvěřivé nevěstě naději pro spásu svého za-

tmělého stavu. Slaví se svátek míru. Než konflikty leží příliš hluboko. Zabořili se příliš pevně do staré nenávisti. Žádný z členů rodiny neodvažuje se doufati vážně ve změnu. Optimista snad míní, že každý člověk je novým člověkem, ale bude na váhách, jakmile pessimista odpoví, že on sám to vyvrací svou po otci zděděnou prudkostí a nejistotou. Bude láska dosti silnou, aby vše snesla, překonala a přemohla? Nevíme to; básník sám zastavuje svůj experiment, jakmile řada poutavých momentů, otcův návrat a smrt, setkání bratrů, slavnost vánoční, poskytne příležitost, aby názorně a vydatně předvedeny byly okolnosti a charaktery. To podaří se neporovnatelně. Zvlášť horší bratr svou pod cynismy utajenou vilností, svou lstivou nenávistí a svým omezeným nadáním, ibsenovským vzdorem proti »lžím života« je velmi zdařilá postava, za kterou otec a hněvivá stará panna sotva pokulhávají. Chabější jsou postavy sympatické, nevěsta a její zdatná matka. Vždyť zajisté jejich silnější vystoupení by musilo nutně vésti k »smířlivému konci«, kterému se autor vyhnul.

»Einsame Menschen« jest tragedie genia jako »Rosmersholm« a »Hedda Gabler«: vynikající člověk hyne všemohoucností obyčejného života. Tento typus jest realistickým omlazením starých romantických tragedií umělcův; než když Tieck, Öhlenschläger, de Vigny chtí působiti historickými jmény jako Camoensem, Corregiem, Chattertonem, pokouší se spisovatelé moderní vylíčiti ducha toužícího, hledajícího, který nedošel ještě zralosti a slávy. V tomto dramatu jest více prožitého; to dává kresbám duše intimní půvab, poskytuje však zároveň autorovi příležitost přestati skoro úplně na líčení poměrů. Syn zbožné rodiny stal se svobodným myslitelem. Nenalézá nikde pochopení, ani u své dobré bezvýznamné paní, ani u prázdného materialisty Brauna, svého přítele. Touží uniknouti z tohoto kruhu, který ho poutá »nepřemožitelnou mocí slabosti«, jak praví Flaubert o moci matčině na syna. Než on sám má ještě mnoho z ohledných, bojácných způsobů svých rodičů; v myšlení a mluvení odvažuje se mnohého, v jednání bojí se úsudku ostatních. Tu přijde najednou představitelka bezohledného individualismu do jeho idyllického zajetí. Mohlo to tak jíti dále — ovšem jenom po krátkou dobu; neboť ubohá žena stala by se nevinnou obětí. Tu objasní dobře míněné výstrahy nesamostatnému Janu Vockeratovi, co svět myslí o něm a jeho přítelkyni. Nějakého rozhodného postavení nedovede zaujmouti; ženě jest odcizen, přítelkyně nedovede udržeti — tak skočí bez

pomoci a malomyslně do vody. Jest právě tak málo jako Loth (v dramatě prvém) hrdinou; jest obětí, výsledkem určitých poměrů: vývoj časový vyžaduje takovéto oběti. Jan Vockerat jest smrti předurčen; v dlouhém, tichém boji se svými příbuznými ztrávil své síly — právě tak jako jeho žena. Byli lidmi osamocenými ve svém soužití. Jakmile nějaký zjev učiní ten poměr citelným, musí se Jan vzchopiti k poslednímu napjetí — a v něm vykrváceti.

Jest to v základě historie nemoci, právě tak jako »Familie Selicke« nebo »Meister Ötze«: jest to historie nemocné vůle, která se konečně úplně zničí.

Právě v té »nemužné« nervosnosti, v tom střídání se velikých nadějí a malomyslných ústupků jest Jan Vockerat typickou postavou, pro niž Hauptmannovi nechyběly modelly. Z toho vznikají také zvláštní poměry toho věrného-nevěrného života manželského, které se opět vrací ve »Versunkene Glocke«. Poměry, jaké geniové a titáni doby novoněmecké, Pückler, Gutzkow, prožili. Staří jsou silni, jednotni, nádherná dvojice rodičů Vockeratových; mladí jsou chorobni, Jan právě tak jako jeho manželka a také jeho přítelkyně. Jest to stav přechodný, který jest kreslen s velikou jemností; rozhovory o hypernervosním ruském spisovateli Garšinu, půvabná scena o včelách — vše to kreslí nervosnost podrážděného stavu. Než dramatického v pravém slova smyslu tu není nic. Momenty: jako scena lásky ve »Vor Sonnenaufgang«, jako pokoření synovo před otcem ve »Friedensfest« schází; v této atmosféře nedaří se žádnému jednání — mimo samovraždu.

»Friedensfest« byl v literatuře málo nápodoben, daleko více »Einsame Menschen«. Flaischlen parodoval svým způsobem i tento kus: »Martin Lehnhardt« (1894.). Než i Rouling v »Silnějším« a Max Halbe v »Matce Zemi« jsou schematem »Osamocených lidí« ovládáni. Drama to stalo se typickým zobrazením nervosního duševního aristokrata, a jemnost kresby charakterové je ospravedlňuje. Ono však zároveň znamená největší vzdálení se od toho, co na jevišti oprávněno jest požadavkem »jednání«. Skutečně děje se příliš málo — nejen že tu není dění vnějšího, schází také vnitrné rozvinutí se charakteru. Vložené debatty a idylly nemohou nahraditi tuto nehybnost. Jan jest na konci ještě rozčilenějším, ještě deprimovanějším než na počátku; vždyť při malé příčině mohl si také již dříve vzíti život. Neinteressantní Anna Mahrová neměla dokonce rozhodnouti jeho osud!

Ale o to výše povznáší se básník ve velké tragedii národní »Tkalci« (1892.). Zde leží zajisté základy nového velikého dramatického umění. Hauptmann jest dosud nesamostatný, omezený úzkou tendencí politickou a zajisté ještě více esthetickou svérázností nové školy, tu však nalézáme po prvé náběh k tomu, čeho naše doba žádá: k národnímu dramatu velikého stilu. Čeho Gottfried Keller tak vroucně si přál, to stalo se ponenáhlu potřebou a touhou kruhů širších. Paradoxní Strindberg se hodně zmýlil, když v předmluvě ke své »Slečně Julii« viděl budoucnost divadla ve dvou divergentních směrech: ve velikém národním divadle, kreslícím velikým, širokým štětcem fresky, a v jevišti salonním, vypočítaném na dojmy intimní — »divadlo hřmotné a šeptavé« nazval je groteskně, ale výrazně Bierbaum. Pro nás Němce stojí Schiller a Goethe na počátku obou cest. »Einsame Menschen« jest kousek kabinetní pro znalce — ale takové kusy máme již dávno, zvlášť u Ibsena. »Die Weber« jest mocný kus národní pro veliké posluchačstvo — a první svého druhu. »Wilhelma Tella«, »Prince Homburského«, také Grabbeovy poslední pokusy můžeme pokládati za předchůdce — ale ne ještě za skutečné počátky historického dramatu národního. Neboť má-li toto hromadnými dojmy působiti na širší davy, potřebuje obrovské nositele jednání. Jediná historická postava nestačí, i kdyby to byl Luther, Bedřich Veliký, Bismarck — právě proto nalezly ohlasu hry lutherské a podobné podniky vždy jen u kruhů vzdělaných. Sám Kristus v pašiové hře oberammergauské není jediným nositelelem jednání — proti němu stojí hrdina kollektivní, národ židovský, brzy některými svými mluvčími, brzy projevuje svá mínění a záměry v choru. Ještě více nové nadějné národní divadlo švýcarské (Arnold Ott, nar. 1840.: »Karl der Kühne und die Eidgenossen«, 1897.; M. Bühler a G. Luck, Calvenské hry v Churu 1899.) klade za základ skutkům jednotlivcovým živé líčení celku. Národní drama velikého stilu potřebuje za hrdinu národ. To jest ta vyšší jednota, které se každý divák cítí částí, ač při tom zároveň uznává i prvky vyšší. To věděl Schiller, a jeho Tell stal se nejpopulárnějším na celém světě. Bettelheim sebral jednou velmi poučná čísla o rozšíření nejčtenějších knížek Reclamovy universální bibliotheky: daleko napřed kráčí »Tell« s 619.000 exempláři, potom následuje »Herrmann a Dorothea« s 490.000, Faust, první díl, s 290.000 (1897.) exempláři. Jest to charakteristické, i když počítáme vliv školy na tato čísla; souvisí zajisté záliba v »Tellu«

se zálibou v lidových scenách. Také Goethovo idyllické epos ba i jeho titanické drama mají lidový ráz v onom specifickém smyslu: v onom vystupuje život občanský v celé své šířce, v tomto procházka velikonoční skutečně přináší kollektivního hrdinu, »občana«, »sedláka«, »živnostníka«. Veliké hromadné sceny u Shakespeara (»Julius Caesar«, dramata královská), u Schillera (»Tell«, »Wallenstein«, »Demetrius«), u Kleista (»Herrmannsschlacht«) nepůsobí toliko jako obrazné, »theatrální« effekty; pomáhají skutečně ku poznání psychologie hromadného organismu, k němuž jednotlivec patří; není to tedy žádná náhoda, že v dramatech Skandinavců sotva kdy chybí živá, hromadná scena (Björnson »Nad naši sílu«, Arne Garborg »Paulus« a t. d.) a že se i přísně se isolujícímu Ibsenu často vtírá (»Sloupové společnosti«, »Nepřítel národa«): čím hlouběji psychologové se snaží odhaliti svéráznost jednotlivcovu, tím více vyžaduje se také, aby lid byl pokládán za hlavního faktora této svéráznosti.

(Dokončení.)

Ke sporu o Kanta.

Prof. Mareš má zásluhu, že v širších kruzích, a zejména také v kruzích přírodovědeckých, vzbudil zájem pro otázky po posledních základech lidského poznání. Že u věci tak těžké jsou a budou věcné nesouhlasy, rozumí se samo sebou; pokud mne se týká, vyslovil jsem svůj nesouhlas v posudku »Idealismu a realismu v přírodní vědě«. O tomto spise prof. Mareše vyslovili se také jiní; professor Mareš vystupuje teď pojednáním: »Principie theoretického poznání a mravního konání dle Kanta (1902)«, odpovídaje hlavně pp. Krejčímu a Tilšrovi. Dotýká se také mého stanoviska ke Kantovi; osvětlím tu, co o tom mém stanovisku říká, abych jednak přispěl k řešení otázky hlavní a abych zároveň odůvodnil svou kritiku »Idealismu a realismu«.

Prof. Mareš vytýká mé kritice přílišnou stručnost (p. 3.), že prý jsem se spokojil tvrzením, že nepodal učení Kantova kriticky a že nedal přesné definice pojmu a priori. Jest pravda, že jsem podal referát o »Idealismu a realismu« jen stručný, složený v uvedených dvou hlavních výtkách; a jest možná, že jsem tou svou stručností pochybil, ale měl jsem pro své jednání důvody.

Žádám po spise o Kantovi dnes, aby alespoň hlavní noetický problém byl dán přesně, aby učení Kantovo bylo dáno správně; a totéž ovšem žádám o výkladě každého jiného učení. Ukáži professorovi Marešovi, že v té příčině svou nepřesností křivdí nejen mně, ale také Kantovi. Opakuji a vyslovuji to docela výslovně: nepouštím se do kritiky a spekulací, nýbrž žádám, aby **fakty**, fakty literární byly přesně konstatovány. Jest mým úsilím methodickým ode dávna také v literatuře držet se co možná faktů a teprve na základě faktů »filosofovat«.

Prof. Mareš se domnívá (2), že nevlídnost ke Kantovi, jak ji zejmena vyslovil prof. Tilšer, souvisí s nepříznivým soudem, který prý jsem pronesl o Kantovi před léty. Prof. Mareš to tvrzení

sice restringuje (»jak se zdá«), ale domnění jeho jest vůbec neoprávněné. To se právě dá fakticky konstatovat a běží mně, opakuji do třetice, pouze o literární fakt.

Že soud prof. Tilšera nemá s mým soudem o Kantovi pranic společného, vidět docela jasně z obsahu našich prací. To právě jest fakt. Totiž: já rozbírám ve své staré práci o Humeovi noetický problém, prof. Tilšer podal nám vlasteneckou exhortu, která s hlavním problémem Kantovým věcně nesouvisí nijak. Prof. Tilšer sám (»Kdo hlásá pravdu«, str. 24.) ukazuje na mne jakožto jednoho z hlavních učitelů ve »způsobu myšlení« prof. — Mareše. Já fakticky se soudem prof. Tilšra o Kantovi nemám nic společného, jak také už dávno dokazuje můj úsudek o ikonognosické mystice prof. Tilšra (Athenaeum, 1884. 143.). Kdyby prof. Mareš znal a pamatoval na tyto fakty, tož by se mu »nezdálo«, že jsem v »souvislosti« s úsudkem prof. Tilšra o Kantovi.

To ovšem dosvědčují nejvíce mé výklady o Kantově apriorismu. Výklady ty nejsou ke Kantovi nevlídny; ale ovšem odmítám Kantův apriorism. Tím není řečeno, že odmítám apriorism vůbec, a není řečeno, že si Kanta nevážím, a není řečeno, že studium Kanta filosofům a přírodozpytcům by neposloužilo. Naopak z mých výkladů o Kantovi, myslil bych, musí každý vidět, že si Kanta velmi vážím.

Co se však Kantova apriorismu týká (a jen o ten jest mezi prof. Marešem a mnou spor), dokáži zase literárními fakty, že prof. Mareš ve věci jest nepřesný. Prof. Mareš cituje moji »Konkr. Logiku«; v té knize však jsem Kantův apriorism nejen odmítl (to uvádí prof. Mareš), ale podal jsem tu také svůj výklad pojmu a priori (§ 28.) a tím svůj úsudek o Kantově a priori odůvodnil; zároveň však odůvodnil jsem tím svůj stručný úsudek o knize prof. Mareše.

Polemisuje proti Ostwaldovu úsudku o apriorních poznatcích prof. Mareš (»Principie«, 29.) praví do slova: »Jak vidno, rozumí Ostwald metafysikou mam vymýšlení libovolných možností a pohrávání s pojmy. Kant dokázal, že synthetické soudy z čistých pojmů a priori jsou vůbec nemožny, i těšilo by ho, že v tom Ostwald souhlasí, jen kdyby se toho též držel. Ostwald nepochybuje, že máme logické formy, normy, pravidla souzení, skrze která jest zkušenost teprve možna. Míní-li však, že tyto normy pocházejí ze zkušenosti předků, z dědičného přizpůsobení od generace ku generaci, mohl by od Kanta dostati tuto odpověď:

Možná; nezkoumal jsem, odkud normy ty pocházejí; ukázal jsem, že je máme a že jen skrze ně jest zkušenost možná; proto pravím, že jsou a priori jakožto podmínky možnosti zkušenosti. Myslíte-li, že normy ty vznikly vývojným přizpůsobením předků, jest to myšlenka pěkná. Já sám měl jsem takové myšlenky o vývoji světa vůbec. Chcete-li to však tvrditi jako vědu, opatřte se apodiktickým důkazem. Jinak přistihnete se při mamu mysli vymýšlející možnosti, kterých žádná zkušenost nedokáže ani nevyvrátí; zapletete se v klamné zdání mysli soudící z čistých pojmů a priori nade vši možnou zkušenost; upadnete do přeludů právě té metafysiky, kterou tak zavrhujete. — Potom odhodlal by se snad Ostwald ku přemýšlení o kritice čistého rozumu.«

Vybírám si z »Principií« tento citát jako literární fakt: položený vedle Kantovy Kritiky, dokazuje nad slunko jasněji, co jsem řekl ve svém posudku o »Idealismu a realismu«, a zároveň tento fakt a uvedené literární fakty jiné mně daly a zase dávají právo pronášet svůj úsudek stručně.

Předně tedy jest fakt, že Kant svou Kritikou ukazuje a dokazuje, že a jak synthetické soudy apriorní jsou možny. Vždyť právě tomuto úkolu věnována jest — Kritika. Hned v úvodu (VI.) čteme: »Vlastní úkol čistého rozumu (Vernunft) jest však obsažen v otázce: Jak jsou synthetické soudy a priori možny?« K této stěžejní otázce Kant odpovídá svou celou Kritikou a odpovídá kladně; to jest prostě literární fakt, výrok prof. Mareše jest mně prostě nepochopitelný.

A stejně nepochopitelný jest další jeho výrok, že by Kant své a priori mohl redukovat na dědění! Vždyť dědění jest děděním empirických poznatků (tak tomu chce také Ostwald), jak může z empirického poznatku vzniknout apriorní?! Professor Mareš touto koncessí Ostwaldovi dosvědčuje, co jsem řekl, tak úžasně, že jest mi to až nepříjemné. V transscendentální analytice v I. díle, § 27. Kant všecky podobné možnosti, všeliký způsob nějaké »praeformace« čistého rozumu odmítá výslovně; kategorie, vykládá, nejsou pouze subjektivní nutností vyplývající z naší organisace, nýbrž jsou nutné. Jest přece jasno, že dědit by se také mohly předsudky a přímo sklonnosti, zkušenosti pathologické — — a to tedy byly by podle Kanta poznatky apriorní?

Odmítl jsem už jednou a mnohem dříve podobnou redukci Kantova a priori na moderní subjektivism přírodovědecký a spe-

cielně jsem upozornil, že dědění, jak Spencer chce, Kantova a priori se nedotýká (Athenaeum, 1885., str. 90., 91.); nemám tedy práva, předpokládaje tyto své literární fakty, být ve svém posudku noetických prací prof. Mareše stručným? Kdybych podával své výklady učení Kantova, musil bych být obšírnějším, ale drže se pouze literárních faktů smím být stručným, smím prostě na fakty ty odkazovat. *T. G. M.*

K otázce učitelstva průmyslového.

V panující krisi průmyslové domáhají se přirozeně technikové ze škol průmyslových úsilovně nových polí působnosti — mezi jiným také učitelství na školách odborných. Zajímavo, že tento požadavek vzhledem k možnému uzákonění titulu ingenieurského pro techniky ze škol průmyslových velmi akutní, vyskytá se v době, kdy úžasně vzrostlé a rozvětvené školství pokračovací volá téměř po nové úpravě a nových silách učitelských. Zavedení absolventů vyšších škol průmyslových v učitelství na školách pokračovacích, řemeslnických, ba i nižších odborných bylo by dnes včasným a šťastným zasažením v neblahé poměry technické. Věc by bylo lze provésti. Jednak třeba uvážiti, že absolventi vyšších škol průmyslových se již za nedostatku akademicky vzdělaných sil osvědčili jako assistenti škol průmyslových, jednak netřeba vykládati, že za dnešního návalu studujících, mezi žáky vyšších škol průmyslových mnoho jest takových, kteří z nedostatku jmění a vrozené podnikavosti, přes to, že jsou nadáni a že důkladné odborné vzdělání si osvojili, nemohou vyhověti vlastnímu určení školy, státi se samostatnými podnikateli.

Tací lidé by dobře působili ve škole odborné, ať pokračovací, ať řemeslnické, nebo nižší odborné. Vždyť až vyučování na škole pokračovací se upraví a položí se na hodiny odpolední, učitelstvo škol obecných i měšťanských, byť se i školy místně od sebe netrhly, z příčin fysických nebude moci na škole pokračovací spolupůsobiti a pak, aniž bych chtěl snižovati záslužnou jistě činnost učitelstva, přece jen bude výhodou, když prozatím alespoň v průmyslově důležitých krajích vyučování odborným předmětům bude spočívati v rukou odborníka. Jako rolníka vzdělává oekonom, živnostníka vzdělávej praktik. Nevýhodou věci by byly značnější finanční oběti, které by však nebyly marny, když by se takému učiteli uložily lidové přednášky a porady živnostenské v příslušném okresu, krátce, když by se stal jakýmsi obvodním učitelem živnostenským.

Rovněž by bylo lze uplatniti absolventy vyšších škol průmyslových na školách řemeslnických a nižších odborných a to jak pro předměty theoretické tak i praktické. V theoretických předmětech matematicko-přírodovědeckých, jak jediný pohled do osnov poučí, rovnají se požadavky vyšší školy průmyslové požadavkům zkoušek pro školy měšťanské; mohli by tedy v příčině té abiturienti vyšších škol

pokračovacích vědomostmi svými dobře se osvědčiti, tím spíše, že celá výchova jich je praktická a tudy pro školy praktické vhodnější.

Ale i místo učitele odborných předmětů technichých by mohli s úspěchem zastávati, jednak z důvodu, že se jim dostává na školách prumyslových důkladného i širokého vzdělání odborného, a že to vzdělání hlavně je praktického směru, jednak proto, že školy řemeslnické i nižší odborné jsou ku vyšším průmyslovým školám v analogickém poměru, jako rolnické školy k vyšší hospodářské nebo kupecké k obchodním akademiím. Když tam se nežádalo akademického vzdělání, — ač vysoká zemědělská škola ve Vídni řadu let trvá, — snad by i zde mohl absolvent školy průmyslové míti místo.

Tolik se stanoviska odborného. Ale učiteli, zvláště na škole praktické, má-li dnes s prospěchem své místo zastávati, má-li býti nejen odborným učitelem, ale vychovatelem generací živnostenských, třeba důkladné technické vzdělání doplniti a sice jednak disciplinami filosoficko-paedagogickými, aby dovedl chápati a se zdarem ovládati duši mladého svěřence svého, jednak národohospodářskými, aby mohl živnostnictvu radou jíti na ruku a konečně rozhledem v tělo- i zdravovědě.

Vědomostí těch mohli by abiturienti vyšších škol průmyslových nabýti jednak soukromým studiem, jednak zvláštními běhy buď při vysokých školách, universitě nebo technice, buď na paedagogiu, nebo na zvláštních ústavech sloužících k výchově učitelů škol obchodních, hospodářských i průmyslových, — kteréžto ústavy by pro finanční obtíže v dozírné době sotva mohly státi se skutkem, a konečně na vyšších školách průmyslových, na př. ve Vídni pro vyučovací řeč německou, v Praze pro českou a v Krakově pro polskou.

Jakkoli tento poslední system appartností svou na prvý pohled zdá se přímo býti v odporu se základním určením školy průmyslové, přece bych se přimlouval za něj v prvé řadě.

Věc představuji si tak, že by zřízeny byly na dotyčných školách jednoroční kursy ke vzdělání učitelů škol pokračovacích, řemeslnických a nižších odborných, v nichž by abiturienti vyšších škol průmyslových po dvouleté nejméně praxi nabyli vzdělání v disciplinách výše uvedených. Jednoroční kurs by úplně stačil, vždyť existují při některých paedagogiích jednoroční kursy pro abiturienty škol středních a vyhovují také.

Dílny pak a škola pokračovací s ústavem spojená by byla jakousi školou cvičnou, kde by frequentanti učitelského běhu hospitovali i pokusy konali; vzhledem k tomu, že na škole té vyučují mnozí vládní komissaři, mužové našeho nižšího školství odborného nad jiné znalí, doplňovala by škola prakticky theoretické vzdělání běhu učitelského.

Zřízení těchto kursů by bylo spojeno jen s nepatrnými výlohami. Jedna síla učitelská, která by řídila paedagogický výcvik, a uváděla posluchače v úřad učitelský, a dvé externích sil jednak pro předměty národohospodářské, jež by snad přejal některý docent vysoké školy, university nebo techniky, po případě úředník

živnostenské a obchodní komory s náležitou činností literární, jednak pro zdravovědu, toť by byl celý sbor. Repetitoria z příslušných technologií nebo z theoretických předmětů přejaly by síly ústavu. Také místních zvláštností by kursy ty nevyžadovaly: místnost pro učebnu a místnost pro knihovnu, která by jediné snad značnější subvence potřebovala.

Než nutno se ještě dotknouti několika otázek: předně zda by se škola průmyslová určena k výchově praktiků, výchovou učitelstva škol odborných od svého základního účelu neodchýlila? Pravím, že nikoli, a když, jen dle litery, nikoli dle ducha: vždyť již dnes připravuje učitelstvo škol pokračovacích, i pokračovala by v tom směru s tím rozdílem, že by vlastním absolventům doplňovala odborné vzdělání a že by vychovávala učitele celému nižšímu školství odbornému, — a pak vždyť na př. škola umělecko-průmyslová rovněž vychovává učitele kreslení, aniž by tím poškodila původní účel. Škola by tím naopak získala, vystihla by časovou situaci, jak vzhledem ke svým chovancům, tak vzhledem ke školství průmyslovému vůbec, jemuž by se jaksi v čelo postavila, vychovávajíc nejen průmyslníky, ale i vychovatele průmyslových generací. Byl by to jakýsi doplněk zákonitého určení, vyvolaný požadavky času.

Jiná otázka by byla, zda by učitelskými běhy nezavedly se na školu předměty rázu jejímu cizí, ředitelem těžko ovládatelné. I tu překážku lze překlenouti. Jako ředitel i dnes nucen jest v některých věcech opírati se o své odborné přednosty, tak by se opíral o správce kursu učitelského, kurs by pak zase těžil z praktických zkušeností ředitele, který maje dozor nad školami pokračovacími i řemeslnickými, zná požadavky, jakých třeba klásti na odborného učitele, zná potřeby odborného školství i praktického života; dojista výhoda, jaké by učitelský kurs na jiném ústavě v té míře míti nemohl.

Pokud se volby předmětů týče, představoval bych si dvě hlavní skupiny: theoretickou a praktickou. Ona by zahrnovala v sobě mathematiku, fysiku, chemii, měřictví, rýsování a kreslení, tedy vesměs předměty, které každý absolvent vyšší školy průmyslové musí dobře znáti; tato by byla jednak směru mechanicko-chemického, jednak stavitelského. Po kursu by se mohli kandidáti přihlásiti ke zkouškám u zřízené k tomu komise průmyslové.

Takto připravení učitelé-odborníci, lidé s důkladným vzděláním praktickým, vědomostmi didaktickými i národohospodářskými, jistě by znamenitě působili nejen na školách odborných kteréhokoli druhu, ale i na živnostnictvo samo; ti stali by se organisatory živnostenského ruchu, šířiteli extense technické po venkově. A tak by ze zřízení toho měli prospěch nejen abiturienti vyšších škol průmyslových, jimž by se nové širé pole působnosti otevřelo, *ale i nižší průmyslové školství, celý průmysl ano i stát sám.* Vyšší pak škola průmyslová by se převzetím výchovy učitelského dorostu ukázala ústavem i po této stránce moderním, chápajícím potřeby časové a podávajícím svým chovancům včas pomocnou ruku. *O. Wagner.*

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Podzimní zasedání říšské rady. Vládní pokus o národní vyrovnání. Jazykové zásady Koerberovy a jejich protičeský ráz — Sebevědomí vlády proti Čechům. Ministerský předseda poučuje zástupce lidu, že jest nedůstojno spoléhat národu na vládní pomoc. Mravní poklesnutí moci mladočeského poselstva — Vítr se obrací. Vláda ustupuje vůči Čechům. Silou mladočeských poslanců jest jedině slabost vlády — Dobrá pověst Mladočechů jakožto vládních přisluhovačů — Mladočeši nemohou ustoupit. Vliv veřejného mínění v Čechách na jejich postup — Výsledek moravských voleb neúspěchem klerikálů.

Říšská rada sešla se k podzimnímu zasedání 16. října, aniž by byla jen trochu větší naději na trvalou její dělnost než při jejím rozchodu na letní prázdniny. Ministerský předseda se sice pokusil ještě v poslední chvíli urovnat cesty klidnému jednání, ale pokus jeho selhal. 14. října, dva dni před prvou schůzí nového zasedání, sdělil se stranami své zásady jazykové úpravy, jež se měly stát podkladem dalšího vyjednávání. Leč návrhy dra Koerbera byly toho rázu, že čeští poslanci a to nejen lidoví, nybrž i velkostatkářští, jež přece nikdo nebude podezřívat z nacionální zaujatosti, musili je a limine odmítnout. Co pan dr. Koerber Čechům nabízel, bylo velice chudé: vnitřní úřední řeč česká pro české kraje. Za to však jeho zásady nevyhýbaly se přímému uzákonění státní němčiny. Není pochyby, že v praksi dorozumívací němčinu již máme. Ale jest velký rozdíl vždy v tom, trvá-li převaha němčiny na český neprospěch pouze fakticky a snad i protizákonně, či dostane-li se jí mravního podepření zákonným uznáním. Mimo to zásady vládní byly plny vnitřních rozporů. Přijímaly zásadu rovnoprávnosti jednojazyčné, ale prolamovaly ji všude, kde byla na český prospěch, a neprováděly jí nikde důsledně až k úřadům ústředním. Německému přání hovělo se v nich i potud, že obsahovaly prvý náběh k samostatnému národnímu statutu německého úřadnictva (posuzování jazykové kvalifikace pro nesmíšené území i dle obcovacího jazyka). Že jinak a odděleně upravovaly jazykové poměry pro Čechy a Moravu, že nepamatovaly na Slezsko, ani nepřekvapuje, vzpomeneme-li, jak v těchto směrech bylo s úpravou Badeniho a Gautschovou, jež se považovala a považuje za největší dosažitelný český úspěch.

Rázem Koerberových zásad jest dáno, že Němci — vyjímaje Všeněmce, kteří mají ve své nesmířitelnosti podstatný důvod své existence — byli ochotni aspoň jednat na jejich základě. V jejich ochotě v prvé chvíli nalézal pan dr. Koerber pramen, kterým sílilo jeho sebe-

vědomí. Na počátku zasedání říšské rady promluvil vůči českým poslancům hodně bezohledně a nešetrně. Prohlašoval, že trvá, aby jazyková úprava byla projednána a uvedena v život zákonem. Odvážil se přímo kárat zástupce českého lidu, že kdy mohli dávat přednost nařízení dočasné vlády před úpravou zákonnou. Horšího odbytí mladočeské politice — nesamostatné a toužící po cizí pomoci — věru nemohlo se dostati. Ze slov ministerského předsedy musili čeští poslanci cítit nejpalčivěji, jak nedůstojno stavět osudy národa na přízni vlády. Či nepoznali ještě hluboké poklesnutí svého vlivu a významu, když již musili vyslechnout s míst vládních poučení o svých povinnostech jakožto zástupců lidu? Všude jinde byla by prostě nemožná strana, která poklesla až tam, kde si troufá mentorovat ji sám, kdo má podléhat její kontrole. Jinak jest však v rakouském parlamentě.

Neuplynul ani měsíc od sebevědomých slov ministerského předsedy a kdo hledal most k sněmovní straně národní, svobodomyslné byl — dr. Koerber. Rehabilitovali se Mladočeši snad tím, že nastoupili cesty pevné, sebevědomé a jasné politiky? Ani zdání. Na vládní zásady ovšem odpověděli naprosto zamítavě. Na bezohlednou řeč Koerberovu, z níž mnozí věštili rozpuštění sněmovny, byl odpovědí volební kartel českých parlamentních stran. Leč co znamená v boji proti Vídni, zaručí-li si Mladočeši, agrárníci a národní dělníci navzájem svoje mandáty? Centralistický systém vládní přece stejně ohrožují, či lépe řečeno stejně neohrožují agrárníci, národní socialisté i Mladočeši. Neboť jejich strany jsou stejně programově neujasněny, stejně taktický kolísavé, a v osobách svých zástupcu stejně duchovně nemohoucí i mravně korumpované. Nebezpečím pro národní naše odpůrce by bylo naopak, kdyby byla naděje uvést českou politiku na nové, přímé a pevné cesty. Kolísá-li dr. Koerber, příčinou je ne nebezpečí mladočeského obstrukčního postupu, nýbrž vlastní jeho nerozhodnost, nejasnost v cílech i prostředcích a nedostatek přesných zásad.

Dělnost parlamentu za celý prvý měsíc podzimního zasedání neohrozila dosud mladočeská obstrukce. Nemůže-li jednání ústředního sněmu dostat se v pravidelný chod, vina je ve vnitřní neschopnosti a neživotnosti privilegovaného parlamentu. Má-li nastat náprava, musí se sáhnout na samé základy. To však vidět pan dr. Koerber nechce. Odtud to, že ministerský předseda zítra povolí, čemu dnes odpírá. Tak také po třech nedělích odvolal, co s důrazem na počátku zasedání ohlásil. Když sněmovní jednání nepostupovalo, a zejména když neviděl pan dr. Koerber, kde najít většinu pro brannou předlohu, kterou se požaduje zvýšení kontingentu branců o 22 tisíc mužů a ponechání 6 tisíc náhradních záložníků v činné službě, vzpomněl si zase na Mladočechy. Patrně dotud uhájili si čeští poslanci pověst z dob Taaffeho a Badeniho, jakožto zástupcu lidu, které lze nejsnadněji získat pro služby vládní. Dr. Koerber zatím hledal k nim cestu jenom hladkými slovy. V novém svém parlamentním prohlášení snažil se seslabit význam německé řeči státní, jak ji požadovaly jeho jazykové zásady, a naznačoval, že by byl ochoten ustoupit od požadavku zákonné úpravy na poli jazykovém a spokojit se cestou nařizovací.

České poslance pouhými sladkými slovy nebo vyumělkovanými ústupky ovšem více získat nelze. Ne že by Mladočeši na obrátku nabyli vnitřní, mravní síly, aby odolali lákání vlády, zejména když by nádavkem se jim dostalo nějaké ministerské křeslo v koaličním kabinetě, jenž nevychází z politických kombinací. Ale veřejné mínění v Čechách je přílis jednotné v odporu proti zásadám jazykové úpravy Koerberovy, s nichž nelze vládě podstatně v ničem sleviti ve směru českých přání. Neboť potom opět by zahradila si cestu k Němcům, kteří jsou ve Vídni nejen milejší, nýbrž i obávanější pro jasnost a pevnost svého postupu i svých cílů. Musí-li pan dr. Koerber počítat předem s Němci, musejí Mladočeši počítat se skutečností, že v Čechách neozval se ani jediný hlas, jenž by považoval vládní zásady za přijatelné. A zajímavo je, že prvý veřejný projev na lidové schůzi, prvý projev, který měl váhy přímé účasti lidu — ne pouhé osvědčení několika jednotlivců, třeba i representovali vedení té které korporace — učinil politický klub české strany lidové, jež v běžném a ovšem klamném mínění se pokládá za nejumírněnější a za nejméně národně rozhodnou mezi českými stranami. Ovšem u nás v Čechách vždy liché lomození a nerozvážný postup dostávaly pečeť oblíbeného radikalismu.

V neutěšené vnitřně politické poměry aspoň pro nás vsunul se jeden zjev nadějnější. Je jím výsledek sněmovních voleb na Moravě, které přinesly poměrný neúspěch klerikálům. Klerikálové, kteří v posledních létech neúmorně pracovali po celé Moravě, a snažili se zejména hospodářsky si zavázat lid, kandidovali na celé čáře ve venkovských okresech. Sami očekávali vítězství překvapující. Zatím nabyli všeho všudy dvou nových mandátů. Mimo to moravská strana lidová (mladočeská), jež byla vlastním volebním jejich odpůrcem, početně na mandátech neztratila. V nový zemský sněm moravský vejdou oslabeni o dva poslance Staročeši (moravská strana národní). Ukazuje se i na Moravě, že kolísavost, nerozhodnost, která vyznačuje Staročechy v postavení mezi lidovci a klerikály, se mstí. —*Gg.*—

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁRSTVÍ: Státní rozpočty na rok 1903 v Předlitavsku a Uhrách — Defraudace záloženské — Mravní ovzduší — Průplavní situace dle vládního programu stavebního.

*

Finanční ministr předložil rozpočet Předlitavska na rok 1903. Příjmy i výdaje praeliminovány na 1726 milionů korun s nepatrným přebytkem 417.827 korun.

Přebytek tento je však dělaný. Opírá se o to, že do příjmu vřaděn byl pokladniční přebytek za rok 1901 v obnosu 6·3 milionů korun a mincovní přebytek, který je příjmem povahy mimořádné a bude se nanejvýš ještě jednou opakovati, v obnosu 13·12 milionů korun. Také nová daň z jízdních lístků vřaděna do rozpočtu obnosem 15·25 milionů korun, jejž sotva asi vynese.

Je tedy vlastně již zakrytý deficit v hospodářství státním, deficit tím osudnější, že již nynější rozpočet obsahuje položky příjmové vyšroubované na výši, které sotva vesměs bude dosaženo.

Jako obyčejně uveřejnila i letos vláda před podáním rozpočtu výsledky daňového hospodářství za prvých 8 měsíců 1902, které toto tvrzení výmluvně illustrují. Vynesly totiž proti loňsku méně daň pozemková i daň z podniků veřejnému účtování podrobených a tyto úbytky nebyly ani odčiněny vyšším výnosem ostatních daní, zejména činžovní a osobní příjmové, takže menší výtěžek u přímých daní proti loňsku obnáší 2·8 milionů korun.

Také spotřební daně vynesly méně o plných 4·67 milionů korun (zejm. daň kořaleční o 4·34 milionů a pivní o 1·21 milionů korun — více vynesla v podstatě jen daň z petroleje o 1·09 milionů korun) a tento deficit byl vyvážen jen vyšším výnosem tax a poplatků (3·96 milionů korun), kolků (1·73 milionů), tabáku (1·3 milionu) a loterie (0·6 milionu korun)!

Výnos daní nutí tedy sám sebou k úvahám. K tomu přistupuje, že příští léta přinesou nové výdaje na válečné potřeby (děla, zvýšení počtu rekrutů), na investice železniční a vodní (roku 1903 vydá se nových půjček za 176·5 milionů korun), roku 1904 má se již počíti se stavbou průplavu oderského a s kanalisací pražské Vltavy, snad i s říčními regulacemi dle pořadu staveb vodocestných.

Po finanční konsolidovanosti je tedy opět veta; staré i nové zdroje příjmové jsou stráveny a v pozadí vystupují stíny nových projektů zdaňovacích. Otázky jsou: co bude zdaněno a kterým parlamentem i kterými stranami parlamentu a které vládě budou nové prameny povoleny. Finanční tísně bývaly příčinami reform i převratů v státě, těžko se bojovalo proti vládě, která vykazovala bezpečné přebytky rozpočtové i pokladniční.

Ministr Böhm v době přiznané depresse hospodářské očekává i pro budoucí rok zvýšení výnosu osobní daně příjmové a daně z podniků veřejně účtujících. — Optimism, za nějž ostatně sám již sotva bude odpovídati.

*

V Uhrách finanční ministr pracuje na r. 1903 s rozpočtem 1090 milionů korun. Také tam je nepatrný přebytek rozpočtový a daňové struny silně napjaty. Nicméně uherský ministr s nadějí pohlíží v budoucnost. Velké úkoly státu, reforma správní a vojenská, zvýšení platů úřednických a j., jsou prý již z valné části provedeny, a to se zdarem i za poměrů nepříznivých — tím více tedy musí růsti sebedůvěra ve šťastné řešení dalších kulturních a hospodářských úkolů státu! Hned pak vytasil se ministr s novým investičním programem, dle kterého má se věnovati nových 200 milionů korun na železnice, splavnění řek a j. účely národohospodářské.

*

Ovšem ministr ihned připojil správnou poznámku, že je nemožno vydržovati průmysl výhradně dodávkami státními. Stalo se v poslední době heslem, které se vždy hlučněji ozývalo od komor obchodních, od průmyslových spolků i z parlamentu: je tíseň, nechť zadají se co nejrychleji dodávky státní, nejen ty, jichž provedení již teď je nutně potřebí, ale i pro léta nejblíže příští.

Ale má to i četné stinné stránky: Jde tu skoro výhradně o jediný průmysl, železniční (stroje, vozy atd.), kdežto jiná odvětví musejí se nepřízni poměrů brániti vlastní čilostí. Ovšem, jak snadno získávají se tu zásluhy o průmysl, co »akcí« a intervencí dá se podniknouti, novinářských článků napsati atd. atd. A zapomíná se na druhé nebezpečí: na to, že objednává se do zásoby, aniž se ví, nastane-li skutečně potřeba v takové výši, k jaké donutily pohodlné akce zachraňovatelů, a nepřesytíme-li se věcmi, které snad za málo let novými technickými pokroky budou předstiženy. Právem bylo kdesi ukázáno, že když vláda postarala se o aktivování nové parníkové linie do Jižní Afriky, použily jí vozovky uherské . . Náš průmysl se jen nových komunikací domáhá; používat jich — nač, když jsou tu dodávky státní?

*

Vnitřní finanční zájem český soustřeďuje se pořád ještě na obrovskou defraudaci v záložně Svatováclavské. Schodek činí prý přes čtyři miliony korun, kolik tisíc, statisíc nebo milionů nad to — kdož ví dnes ještě? Revise pokračuje velice zvolna; knihy a účty vedeny byly v děsném nepořádku, dlužno přesvědčit se o bonitě půjček hypotekárních a směnek, o správném odhadu realit záložen ských atd.

Sedm osob z bývalé správy je ve vazbě vyšetřovací — zřejmo, že bralo se soustavně, ve vzájemném dorozumění.

Naproti tomu pokračuje velice zvolna i akce sanační. Rozumí se, že nám nejde o věc klerikální, ale věc vybízí k poznámkám: Z domnělých výnosů záložny Svatováclavské platilo se na účely klerikální, ona byla jakousi bankou klerikální, finanční bází klerikalismu pražského a českého. Nyní ukázalo se všechno špinavé prádlo, proti kterému nejsou ničím všechny finanční malversace Vinklerovy a jiných už tak četných nehospodářů s jměním sobě svěřeným. Kdyby vysoké církevní kruhy, když již po desítiletí na celé klerikální hnutí peněžně přispívaly pramálo, nechávajíce za sebe platit malé faráře a kaplany, aspoň teď byly rychle a energicky ujaly se akce sanační, byla by jejich vážnost neobyčejně stoupla. Prostý lid by byl řekl: bralo se, ale celek nemůže za jednotlivce, nikdo o nic nepřišel, patronance kněžstva nad ústavem, který platil za jeho, aspoň nyní se osvědčila a osvědčí, protože bude v jeho osobním zájmu hmotném, aby malversace nikdy již se neopakovaly.

Snad se však mýlíme: snad zná kněžstvo a hierarchie katolická lépe než my náš osvícený a pokročilý národ; snad ví, že nepotřebuje dáti leč odpadky svých příjmů, které neodvrátí nijak pohromu, ale že stačí dáti novou jen firmu, nové stanovy, nové monsignory, řemeslníky atd. v čelo a že na místě ovcí nyní ostříhaných přijdou nové ovce, ženy, živnostníci, úředníci atd.

*

Plno je teď vůbec defraudací v Čechách i mimo Čechy; ne že by se teprv nyní zpronevěřovalo, ale že orgány správní a kontrolní ze své obvyklé lethargie byly nyní vyburcovány k činnosti a že objevilo se množství nepořádků a zpronevěr ode dávna prováděných a

nyní již neutajitelných. A co případů bylo v poslední chvíli, ještě dokud se věc napraviti dala, urovnáno!

Je také plno návrhů, jak malversacím zameziti pro budoucnost. Dají se shrnouti v málo bodů: svědomitý výběr úřednictva a nikoliv dosazování protekčních ignorantů; slušné platy, aby jejich funkce, zodpovědnost a z nich plynoucí společenské postavení nebyly v křiklavém nepoměru s platem s nimi spojeným; střídání úředníků ve funkcích a pravidelné jejich nucené dovolené; dobrý výběr správních radů a revisorů; povinná kontrola v určitých obdobích nejdéle dvouletých atd.

Ale dokud má správní radovství většiny českých velkopodniků pražských v hotovém pachtu oligarchie několika rodin, dokud jsou i v čele volených orgánů i největších českých podniků bankovních a prumyslových lidé, nad jejichž duševní ubohostí, seznáte-li je blíže, byste splakali, dokud po těchto lidech schopných jen prázdné fráse s hluchým pathosem pronešené, dle všeho budou následovati jejich kretinští synáčkové, ta »zlatá mládež« Příkopů a nočních kaváren, dotud z té stránky marně se budeme dovolávati nápravy.

*

Ostatně zapomíná se, že naše české ovzduší je velice příznivo podobným nemorálnostem. Drozd a Kohout a Vinkler jsou jenom určitou stránkou, jednou ze mnohých. V několika listech bylo ukázáno na tuto souvislost. Obchodníci volají, aby obecenstvo kupovalo u nich zboží pod heslem »svůj k svému«, ale sami objednávají německé zboží, mají-li z něho jen o málo větší výhodu, volají po českých tiskopisech a sami vyplňují německy nákladní listy. V záložně upozorní nezkušený poctivec, že to ono nezdá se mu býti v pořádku; vynadá se mu, jak lze prý podezřívat pana X a p. Y, ale záložna dosud se nepřihlásí k povinné revisi. Podnik vyšle agenta do ciziny a nechá jeho depeši, ohledně ceny jemu za zboží nabízené, řadu dní zúmyslně bez odpovědi, aby byl donucen jednati na vlastní pěst a aby se pak s ním mohlo handrkovati o provisi z toho důvodu, že prý by byl snad přece mohl docíliti cen lepších. Chef společenského závodu má provisi z hrubého zisku — proto se musí podřízený personál dříti o malém platu a v nedostatečném počtu, aby tantiéma p. ředitelova nedoznala újmy.

Zabíháme však na pole sociální — na specificky českou sociálnost posvítíme někdy jindy.

*

Úplný zmatek vnesl do českých řad stavební program vodních drah v prvním období 1904—1912, ministerstvem obchodu ve zvláštním pamětním spise z června 1902 vydaný.

Není lepšího dokladu povrchnosti, s jakou byl sdělán loňský zákon průplavní, nad tento spis pamětní. Vytkneme jedinou věc, arci hlavní: zákon určil obrovský program stavební i poměrně krátkou lhůtu pro jeho provedení — ale ve finančním paragrafu sám do něho položil zárodek smrti.

Ze sumy 250 mil. K určené dle § 8. zák. maximálně pro první období do r. 1912 vyloučeno bylo totiž poslaneckou sněmovnou 75 mil. K na regulaci těch řek, které tvoří s průplavy a kanalisovanými řekami jednotnou síť vodní. Zbývající obnos 175 mil. K nominale, který by byl vydal při emisním kursu jen něco přes 166 mil. K., zdál se býti samé vládě tak nedostatečným, že zvláštním a nikoliv nesporným výkladem zákona nechtěla od zemí úrokovou úhradu jedné osminy z tohoto obnosu obligací, nýbrž že ponese zúročení plných 175 mil. K z pokladny státní, zvyšujíc emisní kapitál o 25 mil. K, jichž zúročení ponesou dotčené země.

Poněvadž na dosažení celkového stavebního nákladu všech zabezpečených cest 842·4 mil. K bude při předpokládaném emisním kursu 95% potřebí vydati obligací více než za 886 milionů korun, plyne ze zákonného obmezení § 8., že má-li se vydati v devíti letech 1904—1912 na vodní stavby celkem nom. 200 mil. a ročně tedy 22·2 mil. kor., zbývá na druhé jedenáctileté období stavební 1913—1923 vydati nom. 686 mil. a ročně 62.4 mil. korun — předpokládajíc, že by provedeny byly všechny stavby vodocestní, což visí na finančním spolupůsobení zemí a s čím zákon přece vážně počítati musil.

Druhému stavebnímu období zůstaveno tudíž tak obrovské břemeno finanční z vodních drah, že mu snad není rovno v dějinách kulturních národů. I ta pověstná Francie, které s jejími vodními drahami na značně větším území při daleko větším bohatství země a k soutěži se soustavou soukromých železnic zbudovanými bylo tak nesčetně zneužíváno k podpírání vodocestných požadavků v naší polovině říše, necítila se nikdy tak zámožnou, aby tolik milionů a po takovou řadu let na své — hospodářsky vděčnější — vodní dráhy obětovala — naopak její oběti byly v posledních 20 letech vždy menší a teprv letos dodali jsme my Francii odvahu k novým obětem!

*

Nejde také prostě o vydání peněz, nýbrž o skutečné provádění prací, při kterém se nad to mají pokud možná zaměstnávati tuzemští technikové a dělníci a tuzemský průmysl (§ 7. zákona). Nepochybujeme o skvělé dovednosti našich techniků, ale pochybujeme o tom, že bychom v letech 1913—1923 — zákon nařizuje, aby stavba od r. 1904 do 20 let byla ukončena! — stačili svými kapitálovými silami, stroji a náčiním a počtem i dovedností dělnictva, abychom na všech koncích Předlitavska dovedli zbudovati vodních drah za 62·4 mil. korun ročně.

Neboť tyto stavby vodní — a je to pochopitelno, mají-li býti do 20 let hotovy — musí, jsou-li tu potřebná usnesení sněmovní, býti započaty nejdéle r. 1904 a budou tedy — dle zákona — stavěny současně, na rozličných a vzdálených místech a tedy bez výhod, jež poskytuje místně soustředěná práce.

*

Z těchto absurdností pomáhá si vládní program stavební způsobem opravdu radikálním a celá akce průplavní dostává jím pečeť ryze rakouskou: vláda nechá parlament udělat zákon třeba sebe absurdnější,

ale vyhražuje si, že provede z něho, jen co jí samé již předem se zdálo nebo uzdá vhodným a příjemným.

Závazku zákonnému, počíti se stavbou v roce 1904, prý se vyhoví, započne-li se s ní na kterémkoliv bodě dotčené jednotky vodocestné, a vskutku vláda vybrala z každého oddílu zákonného programu stavebního (§ 1. zák.) kus, který se jí líbil. Z průplavu dunajsko-oderského část od Vídně do uhelného revíru ostravského — stavební náklad 145 mil. K; z průplavu dunajsko-vltavského kanalisování Vltavy uvnitř Prahy (věc dávno již usnesenou a jen nepečlivou stilisací do zákona nevpravenou) — stav. náklad 14·4 mil. K; z průplavu dunajsko-labského kanalisaci Labe na trati od Mělníka k Jaroměři — ale stavební náklad pouze 20·6 mil. K; ze splavného spojení k Visle a Dněstru průplav od oderského ke Krakovu — stavební náklad 10 mil. K. Celkem tedy stavební náklad 190 mil. K.

Ani rýčem se tedy nehne na kanalisaci Vltavy od Prahy k Budějovicům, na stavbě průplavů od Budějovic ke Korneuburku neb k Linci a od Pardubic ku Přerovu a Labe střední nebude splavněno — snad ani k Brandýsu.

Za to se zbuduje z největší části průplav vídeňsko-ostravský — jak nyní správněji překřtěn t. zv. průplav dunajsko-oderský, který nikdy k horní Odře prý se ani dostati nemůže — poněvadž jsa technicky poměrně ještě nejsnadnější a pro studium výkonnosti průplavů nejpříhodnější zaopatří Vídni levný transport uhlí ostravského a rozřeší pro Vídeň »otázku dunajskou«, a zabezpečí se zároveň pokračování jeho ke Krakovu — snad pro solné doly Věličské nebo z důvodů strategických.

Dodejme, že kromě kanalisace Vltavy v Praze nebude ani jediná z těchto částí programu rokem 1912 dokončena. Ovšem prý mají přípravné práce i pro ostatní vodní dráhy resp. jejich části již v první stavební periodě tak býti prováděny, aby mohly hned rokem 1913 býti započaty a rokem 1923 dokonány.

Ujištění to však nedochází víry. Roku 1912 nebude hotov ani průplav dunajsko-ostravský, z kanalisace labské nebude hotova ani pětina, ze spojení k Visle jen asi osmina (dle rozpočtených nákladů), zbude kromě 156·3 mil. K stavebního nákladu na dokončení dvou posléz jmenovaných prací ještě celý průplav dunajsko-vltavský s kanalisací Vltavy ku Praze (dohromady 259 mil. K), celý průplav dunajsko-labský (129·2 mil. K) a spojení Visly s Dněstrem (125·9 mil. K), úhnem 670·4 mil. K stavebního nákladu, na něž by se musilo vydati přes 705 mil. K[1] státních obligací, čtyřikrát více, nežli si troufal parlament v průplavně smiřovací horečce z jara 1901! Jest důvodná obava, že v parlamentě nenajde se většiny aniž u vlády valně ochoty přicházeti s tak obrovským obtížením financí státních na podniky nové a že bude

[1] Číslice tato je vyšší než shora udaných 686 mil. K, protože — nehledíc k rozdílu mezi odhadováním stavebního nákladu průplavu ostravského — provésti se má z nynějších 175 mil. K (státních) i kanalisace pražské Vltavy (14·4 mil. K), v hořejším výpočtu neobsažená.

nanejvýš umožněno dokončiti to, co bylo započato, zvlášť ukáže-li se, že i na to potřebí bude daleko více, nežli bylo rozpočteno.

*

Pražská obchodní komora k podnětu dra Grubera usiluje nyní o to, aby z pohotových prostředků pro stavby vodních drah v letech 1904—1912 bylo více, než vláda zamýšlela, povoleno pro kanalisaci středního Labe od Mělníka vzhůru, aby se zajistila tato kanalisace zatím až k Pardubicům, kde by se potom navázalo spojení k průplavu dunajsko-ostravskému, i aby zatím aspoň na Vltavě v Praze provedena byla kanalisace co nejrychleji tak, aby byla dokončena nejpozději současně s prováděným splavněním Vltavy a Labe od Prahy k Ústí nad Labem.

Na průplav dunajsko-vltavský zatím asi pomýšleti nelze; chybí mu hlavní podmínka, souhlas sněmu dolnorakouského, jejichž územím probíhati má pět sedmin tratě průplavní od Budějovic ke Korneuburku (Vídni), nebo sněmu hornorakouského, pokud by šlo o směr k Linci, není rozhodnuto o směru průplavu, nic neslyšíme, že by zemský výbor český přičiňoval se o rozřešení této kardinální otázky a zjednání souhlasu té země, kterou bude probíhati zvolená trať — naopak snaha finančních správců zemských zdá se, že jde v tom směru, aby náklady příspěvkové k novým drahám vodním začaly zemi tísniti co možná nejpozději.

V té passivní oposici shodují se vláda, zemský výbor, poradní sbor vodní — a páni poslanci, kteří seděli u kolébky tohoto zákona, kteří povolovali vodní dráhy Vídni a Haliči jakožto koncesi pro Čechy, mlčí . . . *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ. Statistika tržebních styků Předlitavska a Uher v roce 1901 — Poučení z ní plynoucí — Návrh zákona, jímž se upravuje tržba s obchodními hnojivy, sílícími krmivy a semeny — Boj proti větrným mlýnům zákona o závazných společenstvech rolnických — Episoda ze sjezdu rakouských cukrářů — Zvrácené pojímání hesla: Živnostenské zákonodárství budiž přikázáno zemským sněmům — Theorie a praxe tohoto hesla.

*

Pro otázku celní rozluky Předlitavska a Uher i celý soubor otázek, pojících se k hospodářskému obsahu rakousko-uherského vyrovnání jest veliké důležitosti statistika tržby zboží mezi oběma polovicemi říše. Právě v době nejhorlivějšího vyjednávání uveřejnilo rakouské ministerstvo obchodu řečenou statistiku za rok 1901. Tržba rozvíjela se (vyjímaje ovšem drahé kovy a mince) takto:

	1901	mil q: 1900	1901
Přívoz z Uher	47·6	50·9	3·3
Vývoz do Uher	23·0	22·1	+ 0·9
		mil. korun:	
	1901	1900	1901
Přívoz z Uher	901·6	921·6	− 20·0
Vývoz do Uher	873·8	885·2	— 11·4

Celková hodnota tržby s Uhrami obnášela tudíž v roce 1901 na základě hodnot stálou komisí pro tento rok vyšetřených 1775·4 mil.

korun oproti 1806·8 mil. korun v roce předchozím. Přívoz z Uher klesl o 20 mil. korun, vývoz do Uher o 11·4 mil. korun.

Obchodní bilance Předlitavska oproti Uhrám byla tedy v r. 1901 passivní s 27·8 mil. K oproti 36·4 mil. K v roce 1900. Zlepšení obnáší 8·6 mil. K. Při posuzování těchto číslic však dlužno míti na paměti, že se statisticky nezjišťuje obchod silniční, v němž jest Předlitavsko značně passivní, dále, že v číslicích označujících vývoz z Rakouska do Uher jest zahrnuto mnoho zboží zahraničného, kteréž se z ciziny do Rakouska dováží a odtud opět do Uher vyveze. Kdyby se také silniční přívoz (resp. vývoz) zjišťoval a kdyby bylo lze přesně číselně stanoviti, které zboží vyrobeno bývši v cizině pouze prostřednictvím rakouského meziobchodu do Uher vyvezeno bylo, vzrostlo by passivum Rakouska ještě velice. Publikace uherského statistického úřadu o vzájemné tržbě rakousko-uherské shoduje se s rakouskou statistikou co do množství zboží, nikoliv však co do hodnot, jež jsou u četných druhů zboží od Uhrů jinak stanoveny, ovšem nikoli na újmu Zalitavska.

Z publikace rakouského ministerstva obchodu vyjímáme několik význačných dat. S hlediska hospodářsko-technického lze roztříditi tržbu takto:

Přívoz:

	1901		1900	
	v mil. K:	v proc.:	v mil. K:	v proc.:
suroviny	520·6	57·7	553·1	60·0
polotvary	59·9	6·7	58·4	6·3
tovary	321·1	35·6	310·1	33·7
Vývoz:				
suroviny	86·3	9·9	86·0	9·7
polotvary	91·5	10·5	89·1	10·1
tovary	696·0	79·6	710·1	80·2

Z dat uvedených seznáváme, že rakouský vývoz tovarů o 14 mil. korun (ze 710 na 696) klesl, přívoz tovarů z Uher však (z 310 na 321) o 11 mil. K stoupl; na tovary připadá tudíž r. 1901 již 35·6% celého přívozu z Uher (oproti 33·7 proc. v roce 1900.) Také přívoz polotvarů z Uher byl v r. 1901 o 1·5 mil. K větší než v roce předchozím, zatím co přívoz surovin o 32·5 mil. K se zmenšil.

Podobný obraz poskytuje seskupení zboží dle oborů výrobních:

Přívoz:

	1901		1900	
	mil. K:	v proc.:	mil. K:	v proc.:
Výrobky zemědělské a lesnické	533·7	59·2	557·1	60·4
» hornické a hutnické	18·0	2·0	31·0	3·4
» průmyslové	349·9	38·8	333·5	36·2
Vývoz:				
Výrobky zemědělské a lesnické	63·5	7·2	66·2	7·5
» hornické a hutnické	36·4	4·3	34·9	3·9
» průmyslové	773·9	88·5	784·1	88·6

* * *

K rozluštění otázky, koho by krutěji postihla rozluka, zda Uhry či Rakousko, odpovídají řečené cifry velmi zřetelně. Pro Rakousko znamená rozluka těžký otřes, pro Uhry katastrofu.

Rozluku vyvolávati u států rozdílnou povahou své produkce na sebe odkázaných zajisté by nebylo hospodářsky ospravedlnitelno, pokud rakousko-uherské vyrování by šetřilo v celku stejně zájmů obou států nehledě ani k stanovení kvoty, o níž se mnoho debatuje, jejíž posunutí v náš prospěch však ve skutečnosti mnoho neznamená). Uhři by po rozluce nevěděli kam se svými plodinami a kdyby nedošlo k obchodní a celní úmluvě mezi Rakouskem a Uhrami (tvořícími oproti sobě pak ovšem samostatná celní území), a vypukla celní válka, zle by bylo Uhrům.

Do Ruska, Rumunska a na Balkán přirozeně zemědělské své produkty odbýti nemohou. Italie není tržištěm vděčným, Anglie se svou svobodnou tržbou neposkytne Uhrům žádných zvláštních koncesí oproti obilní soutěži zaoceanské neb ruské, výhodněji položené, do Německa a Švýcar mohli bychom stížiti průvoz průvozními cly a tarifními opatřeními a ostatně nejsou Uhry pro Německo trhem tak vděčným, aby jim poskytovalo koncese dalekosáhlejší.

Francie jest vázána vůči Německu ustanovením frankfurtského míru k poskytnutí nejvyšších výhod.

A tak není vyhlídek pro Uhry, nad to v Rakousku svými papíry značně zadlužené. Uhry by ovšem pak mohly hraditi svou spotřebu průmyslových výrobků jinde než v Rakousku. Byla by to těžká rána pro některá naše odvětví průmyslová, na příklad pro textilnictví. Ovšem by Rakousko od Uhrů uvolněné mohlo dosíci zlepšení odbytových podmínek pro své průmyslové výrobky v Rusku, v Italii, Rumunsku i jinde.

Politický i národohospodářský význam obou celně odloučených států valně by však poklesl.

* * *

Při známé duševní lenosti 90 proc. poslanců všech stran a směru považuje se za vzácnou poslaneckou cnost, podá-li zástupce lidu na místě pouhého máloslabičného »zásadního« návrhu, jímž se veškerá starost, jak věc provésti, přenechává vládě, hotovou paragrafovanou osnovu zákona. Takovýmto »pilným« poslancem jest p. rytíř Kozlowski, jenž se svými haličskými soudruhy podal návrh zákona, jímž se upravuje tržba s obchodními hnojivy, sílícími krmivy a semeny.

Přes všechnu dobrou vůli navrhovatele a přes to, že jest vlastně jen zostřeným vydáním podobného již odpraveného návrhu říšsko-německého nelze tvrditi, že osnova rytíře Kozlowského jest s to ne dobrou pověst vídeňského parlamentu alespoň poněkud napraviti.

Osnova podává jen všeobecný návod, kterak tržbu umělými hnojivy, sílícími krmivy a semeny upraviti, podrobné provedení jest ponecháno nařízení ministerstva orby na základě vyslechnutí korporací zemědělských. Tím vyznačen strannický ráz osnovy, kteráž vesměs čelí k příkré a často nadobro zbytečné ochraně zájmů spotřebitelstva, t. j. zemědělců a k interesu průmyslu aneb obchodu pranic nepřihlíží. Ministerstvo obchodu i obchodní komory jsou při provádění zákona na dobro vyloučeny. V jediném zákoně upravuje se tržba s obchodními hnojivy, sílícími krmivy a semeny, ačkoliv předměty tyto povahou svou

a způsobem obchodování na dobro se liší. Umělá hnojiva jsou výrobkem ryze průmyslovým, jehož výroba i obchod řídí se zcela jinými pravidly než jest tomu u sílících krmiv a semen, jež jsou produktem převahou zemědělským. I průmyslníci, zvláště továrny na superfosfát připouštějí, že by bylo záhodno obchod umělými hnojivy upraviti zvl. zákonem, kterýž by objektivně a spravedlivě tržbu s obchodními hnojivy upravoval.

Úpravu tu by však bylo lze provésti jedině zákonem speciálním, bez ohledu na semenářství, jež se ze společné úpravy zákonné vymyká a jež zvláštní úpravy zákonné vůbec nemá potřebí uvážíme-li, že mezery snad ještě stávající vhodně vyplní projektovaný zákon proti nekalé soutěži.

Proti modě, reglementovati poměry určitých hospodářských odvětví zcela zbytečnými jednostrannými zákony, nutno se vůbec ostře vysloviti.

Obsah osnovy zaručuje hospodářům ochranu dalekosáhlou, často nejen nepřiměřenou, nýbrž i zbytečnou a neproveditelnou, průmysloníky a obchodníky však prohlašuje za psance ochrany zbavené a všemu myslitelnému chikanování vydané. Analysy umělých hnojiv a zkoušky kontrolních stanic semenářských vykazují častokráte o tomže zboží výsledky velmi rozlišné, což tendenci osnovy rytíře Kozlowského ještě přiostřuje.

V § 4. osnovy na příklad stanoví se nejrozsáhlejší měrou povinnost označiti přesně druh, původ, procentní obsah, součástky, čistotu zboží, u semen i stupeň klíčivosti a pod., leč hospodářská společenstva (dle zákona z roku 1873) jsou naprosto osvobozena od těchto údajů i od jiných vexací zákona. Dle § 6. při »úplatném« přenechávání obchodních hnojiv a sílících krmiv musí mimo údaje v předu řečené vně na obalu (!) býti označení obsahující dodávající firmu, druh, tvar a původ zboží, obsah součástek, hodnotu určujících. Při semenech »stačí« na obalu vyznačiti přesně druh a původ. Uváží-li se, jak se v hnojivech a semenech jedině může obchodovati, že tu jde někdy o zásylky vagonové, jindy jen o pouhé štipce semena za několik haléřů, jaké to jsou »obaly« atd. a že nutno ve faktuře i jinak veškeré potřebné údaje bez tak učiniti, jest bezúčelnost a neuskutečnitelnost předpisů § 6. zřejma.

Kdo »vědomě« údaje zákonem předepsané nesprávně činí nebo nedovolená obchodní hnojiva, sílící krmiva či semena v obchod dává, dopouští se tím, není-li takový čin trestním skutkem ve smyslu obecného trestního zákona, přestupku neb přečinu trestaného vězením až do šesti měsíců, nebo peněžní pokutou do 1000 K!

Kde jsou tu hranice úmyslnosti, či nedbalosti, viny či neviny při zboží povahy tak choulostivé a dílem nebezpečí dopravy v šanc vydané? Ukázka může býti brána až třetího dne po přijetí zboží, o intervenci zasýlatelovu není postaráno, ač již sám způsob braní ukázky (na př. vlhkost láhve) může být velmi závažným, nehledě ani ke skutečnostem jinakým.

Trestní rozsudek nejen že může býti uveřejněn v novinách (zcela pochybená to analogie § 27. zákona o ochranných známkách z 6. ledna 1890), nýbrž vyvěšen i na domovních dveřích dílny nebo prodejny a zásobny vinného prodavače, jakož i na vratech obecního úřadu v jeho bydlišti. Uveřejňování rozsudku vůbec a takovýmto neslýchaným způsobem zvláště není zdůvodněno ani zájmem veřejným, ani soukromým zájmem zákazníka, nýbrž přímo na bezdůvodné poškození továrníka neb obchodníka vypočítáno.

Při křiklavém strannictví osnovy nelze se ani diviti nedbalému jejímu propracování po stránce formální: číslování paragrafů popleteno, ústavy zkušební nazvány (v § 10.) podnikatelstvy, 1. odstavec § 4. jest hotový nonsens.

Jediným východiskem jest tu vypracování nestranné předlohy o obchodu s umělými hnojivy a naprosté zavržení osnovy Kozlowského, jež nemůže býti nové předloze ani podkladem, nýbrž spíše příkladem, jak dotyčný zákon sepsán býti nemá.

* * *

Zřídka kdy byl od dob Don Quixota sveden tak komický boj proti větrným mlýnům, jako jest boj pekařů a řezníků proti čl. 11. odst. c) říšs. zákona o zřizování závazných zájmových společenstev rolnických. Dle zmíněného ustanovení jest úkolem závazných společenstev rolnických — vedle řady jiných úkolů — podněcovati zřizování společenstevních pekáren a jatek, a dozírání nad nimi. Výslovně jest v zákoně vyloučeno, aby závazná společenstva sama podniky tohoto druhu zřizovala nebo je jakkoli hmotně podporovala.

Podniky tyto, zřizované na základě zákona ze dne 9. dubna 1873 o společenstvech výdělkových a hospodářských, jsou podniky svépomocnými, samostatnými a budoucí zájmová společenstva rolnická budou je moci podporovati toliko — morálně.

Na živnostenských schůzích v Praze, Táboře, Plzni a jinde všade zvoněno na poplach, jakoby čl. 11. zmíněného zákona byl pro pekaře a řezníky nekonečnou pohromou.

Víme sice, že se bouřilo také z důvodů čistě agitačních, spočívajících v soutěži dvou pekařských zájmových organisací, leč kdyby bylo jen poněkud porozuměno zákonu o závazných společenstvech rolnických, nebyl by býval pokřik možný.

Ani kdyby řečený zákon vůbec v život nevešel, nezabrání nikdo rolníkům zřizování pekáren (na základě zákona z r. 1873) jakož i jatek (kde není jatek veřejných ve smyslu § 35. ž. ř.). Živnostnictvo tu opět zbytečně mrhalo své síly, jež by si mělo šetřiti pro záležitosti důležitější, než jest zápas proti — větrnému mlýnu čl. 11.

* * *

V říjnu konal se v Praze III. sjezd samostatných cukrářů, perníkářů, čokoládníků a voskářů rakouských.

Ze sjezdu zaznamenáváme charakteristickou episodu tak, jak o ní pražský orgán cukrářů sám referuje. K bodu o poškozování živnosti cukrářské pekaři »promluvil věcně pan Rosenberger z Vídně a dokázal se zákonníkem z roku 1791 v ruce, že pekařům nepřísluší výroba

koláčů, bábovek, štrudlí, koblih atd., kteráž náleží výhradně cukrářům. Odsoudil falešná dobrá zdání komor a uvedl, že ve Vídni trestají se nyní pekaři, vyrábějící tyto cukrářské výrobky konfiskováním zásob, nářadí, náčiní a případným zavřením dílen a krámů. Sdělení to vyvolalo radostné vzrušení a bouřlivé ovace statečnému p. Rosenbergerovi.« Věru jako bychom četli referát o schůzi konané o tři sta let před tím, než vyšel zákonník, jímž se pan R. ohánět. Vídenští kollegové sdělili pražským, že ve Vídni i na menší schůze živnostenské dostavuje se purkmistr dr. Lueger se zlatým řetězem, několika radními a poslanci, a bylo želeno, že v Praze není jako ve Vídni.

* * *

V poslední době opět ozývá se na živnostenských sjezdech a lidových schůzích heslo: Živnostenské zákonodárství budiž přikázáno zemským sněmům. Kdyby tomu alespoň bylo tak jako při jiných obdobných frásích a heslech, kdy ti, kdož heslo vyslovují, na nic si při tom nemyslí.

Při hesle: Živnostenské zákonodárství buď přikázáno zemským sněmům si však i deklamatoři, i obecenstvo něco myslí a to něco zcela zvráceného. Přejí si totiž, aby zemský sněm upravoval živnostenský řád a aby každý sněm přizpůsobil živnostensko-právní předpisy potřebám své země. Nehledě ani k tomu, že by k tomu bylo potřebí změny základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867 o zastupitelstvu říšském, jest požadavek ten na oko tak vábný naprosto zavržitelným z důvodů věcných.

Odporujeť skutečným poměrům, vývoji živnostenské výroby a modernímu nazírání na její úpravu právní.

Jest jednou z našich specificky česko-národních konvencionálních lží. I kdyby ústava říšská byla od kořene změněna, i kdyby realisováno bylo státní právo zemí koruny české na základě jakkoliv utvářené unie reální (nebo třebas personální) s ostatními zeměmi pod žezlem Habsburským sloučenými — (neradi vzpomínáme těchto platonických tužeb, jež oddalují národ náš od krutého národnostního zápasu přítomnosti a cílů bližších, dosažitelnějších), přece by bylo nejnaléhavějším úkolem české státní správy, aby živnostenský řád upraven byl jednotným zákonem pro celou říši aneb alespoň, aby byla ustanovení českého řádu živnostenského shodná s předpisy živnostenského řádu ostatních zemí rakouských.

Ve všech státech, i v různorodém Německu vyvolala nezbytná potřeba obchodu a průmyslu snahu ujednotiti živnostenské zákonodárství, kterážto snaha dovršena říšsko-německým zákonem z 26. července 1897 bez ohledu na jednotlivé státy německé.

Podobně upravena opatření proti nekalé soutěži, ochrana průmyslového vlastnictví atd. jednotnými zákony říšskými.

Jednou z kardinálních podmínek spravedlivého vyrovnání rakousko-uherského jest požadavek, aby podmínky výrobní v Uhrách a v Cislajtanii byly právně upraveny způsobem jednostejným, všechny moderní státy upravují živnostensko-právní předpisy jednotně a na vzájem si předpisy ty připodobňují. Jaké pak jsou ty »zvláštní potřeby zemí«

vzhledem k obsahu vyhlašovacího patentu řádu živnostenského z r. 1859, ve příčině rozdělení živností, podmínek samostatného provozování živností, požadavku schválení zařízení provozovacího při jednotlivých živnostech, rozsahu a výkonu prací živnostenských, zásad obchodu tržního, všeobecných poměrů osob pomocných, zřízení společenstevního, řízení přestupkového atd.? Proč by ta neb ona věc měla býti upravena jinak na Moravě, jinak ve Štýrsku, jinak v Čechách?

Kdybychom »měli« český stát, pak by ovšem byla zvláštní úprava živnostenského řádu rozumně možná, předpokládáme-li, že by byla založena na stejných hlavních předpisech jako v ostatních zemích říše, za platnosti dnešní ústavy však naprosto není lze pomýšleti na úpravu živnostenského řádu zemskými sněmy. Měli bychom pak 17 živnostenských řádů v Rakousku, což by při těsné nejen státoprávní, nýbrž i hospodářské spojitosti těchto zemí, tvořících společné území celní, znamenalo nepopsatelný zmatek a ohromné znesnadnění veškeré hospodářské činnosti. Byl by to stav neudržitelný, poměrům a vývoji odporující, v moderním státě bezpříkladný.

Přikazovati živnost. zákonodárství sněmům zemským jest požadavkem stejně zvráceným, jakým by bylo přání, aby byl vydán zemský všeobecný zákonník obchodní, zemský směnečný řád a p.

Moderni vývoj hosp. života neodvratně tu spěje k unifikaci co nejtěsnější. A domnívají-li se zvláště čeští maloživnostníci, že by dosáhli přitužení cechovnictví, zostření průkazu způsobilosti, omezení volnosti obchodu řemeslnickými výrobky atd. zákonodárstvím zemským spíše než zákonodárstvím říšským, jsou na omylu: České země, jakožto země nejprůmyslnější, s největším počtem podniků továrních, vyžadovaly by živnostensko-právní úpravy nejliberálnější.

* * *

S myšlénkou jednotné úpravy živnostensko-právní pro celou říši musí se spřáteliti i nejrozhodnější autonomista, protože jinaká úprava jest v moderních poměrech prostě nemyslitelna. Tím ovšem není řečeno, že by sněmům nezbývalo dosti široké pole blahodárné působnosti v četných směrech jiných. Tak jest chvályhodnou snaha sněmu a zemského výboru království Českého, aby školství živnostenské bylo podrobeno příslušné úpravě zemské. Tu skutečně jsou »zvláštní potřeby« a krom toho důležité národní zájmy. Dobrým byl čin pozemštění řemeslnických škol obecních a ještě naléhavější by byla přiměřená úprava pokračovacího školství obchodního a průmyslového zákonem zemským.

Decentralisace podpůrné akce živnostenské jest životní podmínkou jejího zdaru a bylo by si jen přáti, aby v této příčině bylo pokračováno ještě rozhodněji a intensivněji. Nebylo by ani vyloučeno, řešiti otázku invalidního a starobního opatření živnostníků dle jednotlivých zemí a p. v. Vše to záleží na pracovní zdatnosti sněmů. Požadavek však, aby sněmy zemské upravovaly řád živnostenský, jest nehoráznou frásí, prázdným heslem, kteréž nelze a není ani záhodno uskutečniti, v němž ale tkví nebezpečí sesměšnění požadavků autonomistických. Upřímný, rozmyslný autonomista nalezne celou řadu jiných cest k roz-

šíření autonomie zemské, aniž by musil voličstvo živnostenské balamutiti heslem: Přikažte prve zákonodárství živnostenské zemským sněmům, a pak . . . . . Pak končí rozumné uvažování a počíná delirium bohemicum.

* * *

Jak se ostatně v politické praxi rozumí theorii o přikázání živnostenského zákonodárství sněmům zemským, o tom svědčí případ nedávno na říšské radě zběhlý.

Všeněmec Malik a »soudruzi« podali (srov. č. 1437 příloh k stenografickému protokolu sněmovny poslanecké — XVII. zasedání 1902) pilný návrh, v němž se c. k. vláda vyzývá, by co nejdříve předložila návrh zákona, čelícího k zřízení školy koželužské »v centru monarchie, totiž v Dolních Rakousích«. Podepsáni vedle Malika, Steina, Schönerera, Eisenkolba, pana Iro atd. poslanci Klofáč a Augustin Sehnal. Zatím co se české obchodní komory domáhají zřízení odborné školy koželužské, vlastně školy, jež by zahrnovala celý průmysl vydělávání koží, v království Českém, zejména v Praze neb Libni, podávají někteří krajně státoprávní poslanci spolu s Všeněmci návrh na zřízení odborné školy »ve středu monarchie, tudíž v Dolních Rakousích«. Může-li býti zvrácenosti, kteráž by ještě ostřeji charakterisovala státoprávní naše ptakopravectví i v oboru hospodářském! Zdálo by se to neuvěřitelným, kdybychom však šli po stopách jednání sněmu království Českého i rady říšské, viděli bychom nejednou, jak právě nejřinčivější státoprávníci krok za krokem utloukají samovolně a nevědomky kompetenci sněmů zemských základními zákony zaručenou, hlasitě při tom vyvolávajíce nové požadavky »státoprávní«.

Anebo se podporují snahy centralisační fakticky, na úkor zájmů nám bližších, jak právě ukázáno. *K—*

*

SOCIÁLNÍ: Mezinárodní opatření proti obchodu s děvčaty — Zimní nezaměstnanost — Stávky — Levnější byty a reforma daně domovní.

*

Mnoho skeptického bylo pověděno o praktickém významu letošního říjnového kongresu frankfurtského, který zabýval se mezinárodními opatřeními proti obchodu s děvčaty. Sama jedna z účastnic bez obalu odhalila jádro otázky: trpění či netrpění nevěstinců. »Trpí-li se trh, nelze brániti obchodu.« Obchod s bílými otrokyněmi, řeklo se s jiné vážné strany, jest nutným následkem zákonů, které uznávají prostituci jako oficielní instituci; policii jest prostitutka obecně prodejným zbožím, proti ní nelze míti nic, jakmile lékař osvědčil její neškodnost (Mrs. Butlerová). A k zboží patří obchodník, jako ke lži monogamie pokrytecká instituce prostituce. Dobří lidé a naivní pozorovatelé myslí, že stížením vývozu omezí také dosavadní pole odbytu prostitutek, zrovna tak jako se naivně domnívají, že prodejné ženy rekrutují se násilným zavlečením do brlohů prostituce. Vskutku je tu násilníkem bída, lidské zboží dostavuje se k rekrutýrce prostituční touže mocí hnáno, která dává mu krásti. A je-li nabídka zboží i přes

to pod poptávkou, vypomáhají propuštěnci z vězení, porodnic a pod., kteří, majíce omezený výběr ve výdělku nebo z náklonnosti k línému povalečnému životu, dají se lapiti snadno na dostatečnou stravu a laciný luxus v bordelech, odkud pro umělé udržování jich v zadlužení patronce není víc východu. A i milenci nebo humanitními spolky vysvobozené vrací se tam, jak zkušenost ukazuje, z valné části zas, z obou příčin právě uvedených, hlavně ale z příčiny poslednější. Klam, zastaviti prostituci u samého jejího pramene, měl by býti konečně pochován s podobným jiným dětinstvím. Byla během století hýčkána a zatracována, legalisována a stíhána, byla státní nebo aspoň dvorskou institucí anebo zas zahnána do brlohů hanby. Papeži ji patronisovali a zatracovali, králové se snažili ji vyhladiti, a velká rada norimberská vyznamenala ji v uznání její zásluh o mravní dobro obce občanstvím. Nic, příkrost ani tolerance, nespomohlo. Anglie, chvástající se svou mravností, má ode dávna v Londýně nejspecialisovanější výběr pro všechny pohlavní choutky, od cvičených po římsku dětí obého pohlaví až do zralých děvčat, i s celou speciální industrií pro úpravu deflorovaných, aby na trhu mohly se objeviti zas jako panny — a při tom všem myslí se, že se zlo zamezí pouhým, dnes časovým zákazem obchodu prostředkovatelského, bude-li obchod ten mezinárodně stíhán na základě zvláštních trestních ustanovení, která tu namnoze už jsou nebo lehce — i praxí — dají se doplniti. Věc, která se nepodařila neomezené moci císařů a papežů, ani velikým reformatorům ani děsnému řádění přijice, má odstraniti papírová konvence mezinárodní a několik trestních paragrafů. — I stát a obce zvykly si již dívati se na výdělkový pramen prostituční jako na každou jinou složku svých financí, v Berlíně na př. celé čtvrti žijí z lichvářských pronájmů bytů kontrolovaným ženským, zákaz opravdový znamenal by i pro veřejné finance citelný úbytek poplatnosti berní. A tak hledá se útěcha v lapidárních slovech dra Angelica: Prostituce je pro města tolik, co stoka pro palác: ucpěte ji, a v paláci bude pro puch k nevydržení. —

Tolik je jisto, že kongres utkvěl celkem na povrchu otázky a rozvinutí jádra jejího, otázky prostituční, se zrovna úzkostlivě vyhýbal. Nehledal cesty k nápravě v zlepšení bytových a hospodářských poměrů žen z nemajetných tříd obyvatelstva; nepostavil do popředí nejživější veřejný zájem, který tu je: vliv prostituce na zdraví a plodnost vzhledem k faktu, že na 90% mužů propadá v životě pohlavním nemocem a že tudíž valná většina lidí skutečně prostituce užívá; nezkoumal příčiny této zrůdy sexuální, neviděl všechny ty pestré formy útulků a pomocníků, které prostituci hoví a vybral si z celého toho rozsáhlého komplexu hospodářských, sociálních, fysiologických a j. otázek jen úzký kruh zločinů, ovšem snad nejkřiklavějších, které shrnují se pod pojem obchodu s ženským masem. Tak tedy vše, co kongres mohl označiti za lék, je řada o sobě sice cenné, ale beznadějné drobné práce, asi stejně účinné, jako vykupování otroků, dokud trvá otroctví. Co znamená na př. zdánlivě radikální prohlášení dluhů nevěstek, jimiž umělé v moci majitelů veřejných domů jsou udržovány, za nežalovatelny (turpis causa) pro nevěstku, která ví, že užitím této výhody zákonné

zavírá si cestu k navyklému lenošivému životu v jiném veřejném domě a pro tuhý boj v životě mimo tento dům nákazou lenosti a požívačnosti bordelové je už infikována? Nebo proč mohla na př. řečnice norvéžská prohlásiti, že v její vlasti jsou případy obchodu s děvčaty čistě ojedinělé, díky lepšímu vychování v rodině nejen dcer, ale i synů a proč — proč toto lepší vychování u nás na př. je dnes a bude dlouho ještě tak řídkým, ačkoliv je nejlepší a nejúčinnější profylaxí v tomto případě? Nebyl-liž tento hrdý výrok naléhavou výzvou, sestoupiti od zločinných sekundárních zjevů prostituce k samému jejímu jádru sociálnímu, rozháranosti a falši života rodinného rozkladným vlivem všech dnešních poměrů životních? Ale nechce-li se jít do hloubky, k samým pramenům dnešní monogamie na papíře a faktické polygynie a polyandrie ve skutečnosti, nutně uvázne se na politice vozů pro kuřáky a nekuřáky; není dovoleno kouřiti doutníky pašované, ale jinak smí se začadit vagon i nejsmrdutější dýmkou.

*

Rádi bychom věděli, jak se Praha a předměstí po všem tom, co loni bylo mluveno, psáno, uvažováno a i platonicky usnášeno o nezaměstnanosti, připravila na letošní zimní nezaměstnanost ve svých zdech, která se vrací s vánoci, jako vlašťovky s jarem; jaké práce byly reservovány pro zimu, jak asi obce jsou informovány o míře nezaměstnanosti ve svých zdech, jaká pravidla či jaké zásady chtějí uvésti v ten chaos, v jakém loni celá pomocná akce obecní se utápěla; jaké vůbec přípravy k tomuto živelnímu zjevu moderního industrialismu staly se během roku, jak daleko postoupila v řešení této na ten čas nejpalčivější otázky obecní sociální komise, která, zdá se, ztrácí se v řešení víc akademických problémů sociálních, než v starosti o denní chléb sociálního života obce. Rádi bychom věděli, zajímá-li se vubec kdo o ty věci vážně ve sboru obecních starších a obecních výborech předměstských, či odbude-li se celá věc nějakou kloťáčovskou interpelací: je-li X. Y. známo . . . a co hodlá učiniti? Rádi bychom věděli, cítí-li se vůbec kde kdo, ať v čele úřadu státního či samosprávného, ať v organisacích dělnických či politických, které tu neb onu část dělnictva pro sebe reklamují, zodpovědným, pravíme zodpovědným za to, co se má státi a co nastane, až jediným zahřátím v mrazu pro shluky nezaměstnanců bude prohánění se od samosprávného Anáše k zeměpanskému Kaifášovi? Frankfurt n. M. je město v říši, odkud »nechvalno nám iskať pravdu«, má na 290.000 obyvatel, na 12 mil. marek (ca. 14 mil. korun) příjmů na dávkách obecních, a má pro zimu (dle zprávy ze dne 14. m. m.) reservovány práce, které representují mezdní výplatu v sumě přes milion marek, tedy tolik, kolik stačí protlouci se nejhorší třetinou roku víc než pěti tisícům domácností dělnických, aby nemusily zrovna hladověti a mrznouti; kolik má reservováno Praha s předměstími, čítající na půl milionu obyvatel s úhrnným příjmem, pokud s cifrou frankfurtskou je srovnatelný, nemnoho menším, nepočítaje různé velké půjčky investiční?

*

Severoamerická stávka uhlokopů pennsylvanských, díky hlavně nebývale energickému zakročení presidenta Unie, skončila v polovici října podrobením se majitelů dolů resp. uhelných drah a jich hlavy, bankovního domu Margana & Co., smírčímu soudu; poněvadž v něm zasedá i zástupce unionistů dělníků, zaměstnavatelé v boji za potřením unií dělnických de facto kapitulovali. Vítězství idey smírčích sborů ve sporech pracovních zdá se provázeti i současně ke konci se chýlící generální uhlářskou stávku francouzskou, jinak v organisaci a cílech svých starými nevyléčitelnými nejasnostmi a zmatky trpící, nejednotnou a roztříštěnou.

*

Nejen z finančně politického a obecně hospodářského, ale neméně ze sociálně politického stanoviska nynější úprava naší exorbitantní daně domovní je hotovým monstrem. Na houževnaté naléhání parlamentu slibuje vláda už po kolikáté v denním tisku reformní osnovu, kterou dle výslovného usnesení parlamentu má být domovní daň snížena »na míru snesitelnou«, a dle jiného návrhu parlamentního má úbytek ve státních financích tím nastalý být nahrazen progresí reformované daně, zvýšenou progresí u osobní daně příjmové a p. Je záhodno přihlédnouti k tomu, jaké předpoklady má reforma po stránce sociálně politické, má-li vskutku přinésti žádané úlevy dnešního nesnesitelného svého tlaku.

Že by úlevu tu mohlo přinésti prosté snížení daně, která, jak řečeno, co do výše své dnes je hotovým unikem, jest ovšem úplný omyl. Domy se stavěly, kupovaly a prodávaly ode dávna se zřetelem na břemeno z berní vyplývající, toto nalezlo výrazu ve výpočtu výnosnosti domů a její kapitalisování, každá sleva daně neměla by tedy jiného spolehlivě vypočitatelného účinku, než že by zvyšovala hodnotu domů o povolenou úlevu berní. Dál než do kapes majitelů domů tedy účinek její bezpečně sledovati nelze, jak správně dokazuje Myrbach. Nelze očekávati vydatný korrektiv v tom, že by se konkurencí snížením vyvolanou rozmnožila bezprostředně nabídka levnějších bytů, protože zvýšení výnosu (o sumu slevy) ihned by vyvolalo stoupnutí cen stavebních pozemků a jím bylo absorbováno. Pádný důkaz toho podává nenepatrné jistě snížení domovní daně o $12^1/_2{}^0/_0$, nastalé z výtěžku nových přímých daní osobních, které přece, pokud víme, v nějakém snížení činží naprosto se neobjevilo. Mnoho slyšíme naříkati domácí pány na břímě daňové — neprávem, protože břímě to a každé jiné převalují prostě a vydatně na nájemníky; jsou sice neplacenými výběrčími berně (ať pro stát, zemi, obce atd.), ale ne jejími poplatníky. Je-li břímě ať daňové, ať z řádění spekulace s pozemky stavebními plynoucí nesnesitelno, tísní nájemníky, zatlačujíc je namnoze až do nezdravých a nedostatečných místností, a i na ty sotva vysokou činži seženou. Platí nejen o nájmu místností obytných, ale i živnostenských, závodních místností. Činže z těchto zdražuje režii, stěžuje možnost obstojného výdělku, v obou případech nájemník — čím menší, tím citelněji individuálně — jest ochuzován. Pokud tedy reformě nepodaří se docíliti snížení nájemného ze středních a malých místností obytných

a závodních, mine se úplně cíle. K otázce, smí-li toto snížení přesunuto a vyváženo býti aspoň z části progresivní daní u velkých bytů, odpovídá M. kladně. Náklad na byt, pokud přesahuje jistou měrou potřebu, danou počtem členů rodiny a stavovskou měrou životní, je luxem, který spolehlivě určuje schopnost a spravedlivost větší poplatnosti a stoupá s ní v přímém poměru. »To je bod, v němž skutečně bohatství s poměrnou jistotou může býti postiženo.« Je to zvýšení berně daleko spravedlivější, než zvyšuje-li se daň z cukru, petroleje a pod. Nad to je známo, že velké byty u srovnání s malými jsou poměrně daleko levnější, tak že dnes máme fakticky domovní daň s opačnou progresí, dolů. Další krytí úlev daňových pro malé byty sluší hledati v tom, že bude lze odstraniti dnešní dlouholetá osvobození daňová pro novostavby, přístavby a přestavby, která důvod svůj mají jedině v dnešní enormí výši daně, s ní však padají (vyjímaje úlevy k účelům assanačním, stavbě dělnických domů a p.). Ale to všecko zdá se být M. nedostatečným, aby krylo úbytek výnosu daně činžovní, pomýšlí-li se na slevu skutečně vydatnou a účinnou. Reforma musí tedy nasaditi hlouběji, tak totiž, že základem jejím učiněno bude rozložení dnešní daně v její finančně politické prvky: domovní daň činžovní, kterou má nésti majitel domu, a vlastní daň bytovou (z nájemného), která postihuje nájemníka. Příjmy obcí z dnešních obecních dávek z nájemného (činžovních krejcarů) nebyly by tím ohroženy. M. naopak projektuje přikázání daně poslednější obcím, až ovšem to připustí státní finance jinak posílené (zejména pokračujícími příznivými výtěžky nových přímých daní osobních). Zatím by tedy stát nemohl ani této nové daně se zříci; ale byl by tím dán podklad k tomu, aby daň prvnější postupně mohla být snižována a daň poslednější splynula s dnešními obecními dávkami z nájemného jako cenný krok k nápravě financí komunálních. — Ohledně daně prvnější zdá se nám projekt tento přece jen ohrožen býti vlastní, shora zmíněnou námitkou M., že bude úleva daňová absorbována spekulací pozemkovou a bez současné nápravy v tomto směru reforma zůstává v účincích svých problematickou. O politice pozemkové však zmínili jsme se na těchto místech častěji a obšírně; nějaké pokroky její u nás od té doby bohužel nemůžeme zaznamenati. *K.*

*

ŠKOLSKÉ: Zhoubná přeplněnost škol českých třídami a tříd žactvem — Obrat ve smýšlení zemského ústředního spolku — Neúspěch kandidatur učitelských na Moravě — Strach před rozšířením povinné návštěvy školní rozhodčím volebního vítězství — Výnos o zřizování škol hospodářských — Zemědělské školy pro děti inteligence — Německý sjezd pokračovacích škol o kreslení — Thringrova škola v Uppinghamu — Lino Ferriani o dětských žurnalistech — Lidové koncerty pro mládež.

*

Zhoubná přeplněnost škol všech kategorií třídami a tříd žactvem je v kruzích vychovatelských označována správně za jednu z největších překážek vnitřního rozvoje školství. Přeplněnost škol třídami brání správcům škol, aby pedagogický dozor mohli svědomitě vykonávati a míti potřebný vliv na ducha školy; přeplněnost tříd žactvem pak je velikou překážkou zdárnějšího prospěchu žactva, brání učiteli v po-

znávání a rozvíjení individuality žáků, svádí ho k užívání disciplíny vojenské, ku které je nucen při velikém počtu žactva se uchylovati a která pohlcuje tolik prázdného času na úkor pravého rozvíjení vnitřních sil mládeže.

Na přeplněnost ve školství středním stěžoval si nedávno v »Čase« učitel středoškolský, a učitel školy měšťanské v témže denníku ukázal, že přeplněnost ta ani z daleka nevyrovnává se přeplněnosti ve školství obecném a měšťanském, pod jejímž břemenem svíjejí se massy žactva i učitelstva v Praze, předměstích i na venkově.

Ve školství středním zvláště slovanském jsou ústavy s 16 až 20 třídami pod správou jediného ředitele. Ve Lvově má na př. jedno gymnasium 11, druhé dokonce 12 paralelek vedle osmi tříd kmenových, v Řešově a v Tarnopoli mají gymnasia po 13 paralelkách, reálka v Krakově má 13, ve Lvově 15 paralelních tříd. Reálky v Plzni, na Král. Vinohradech a jinde mají po 9 paralelkách. Ve Vídni jsou mnohé reálky o 6 i 7 paralelkách.

Školní úřady ve Vídni ustanovily alespoň, aby maximální počet tříd na školách měšťanských nepřesahoval číslo 9, na školách obecných nebo měšťanských s obecnými pod jedinou správou spojených číslo 12. V Čechách pak, zvláště v Praze a předměstích, není ustanovení, které by určovalo, kolik tříd obecná nebo měšťanská škola může maximálně míti. A tak vyrostly tu školy o 12, 14, 16 i více třídách. Smíchov, město o 50 tisících obyvatelích, má jedinou měšťanskou školu chlapeckou, která má jenom při prvním ročníku 5 tříd paralelních. Na Žižkově teprvé loni rozděleny byly měšťanské školy o 12 třídách. V Praze, kde jsou téměř všechny školy měšťanské spojeny s obecnými pod jedinou správou ředitele, který musí sám nejméně 8—10 hodin týdně učit, nejsou školy o 10, 12, 14 třídách vzácností. Ve Vršovicích i jinde jsou obecné školy o 15—16 třídách a nečiní se ani přípravné kroky, aby školy tyto byly rozděleny. Je přímo nepochopitelno, jak může správce takovéto školy, který sám musí býti v jedné z těchto tříd třídním učitelem, povinnost svou se řízením školy spojenou svědomitě zastávati.

Na středních školách nemá dle platných ustanovení přesahovati počet žactva v jedné třídě číslo 50, a ustanovení tohoto je přísně dbáno. Zákony o školství obecném a měšťanském ustanovují, že teprvé tehdy, přestupuje-li počet žactva ve třídě číslo 80 může se s přivolením autonomních úřadů školních zříditi třída pobočná. Žádosti o zřízení poboček musí projíti místním okresním i zemským samosprávným úřadem, kterážto procedura trvá často dva, tři i více měsíců. Učitelé pak mají to potěšení, že musí po celou tu dobu ovládati ve třídách namnoze těsných a málo vzdušných 90 i více žáků, jako tomu je nyní na Smíchově a jinde.

Není divu, že za takovýchto poměrů trpí zdravotní stav učitelstva i žactva. Učitelstvo churaví a je nuceno bráti si časté dovolené, čímž nepříznivý stav škol se jenom zvyšuje. Protože nebývá postaráno s dostatek o síly výpomocné, musí se v případech onemocnění jed-

notlivých učitelů třídy spojovati, z čehož opět pro školství plynou škody mnohonásobné.

Přeplněnost škol třídami vyvolává také zřizování tříd ambulantních, které se namnoze po celá léta udržují. A nejen to. Vyskytují se každoročně případy, že v jedné místnosti musí se střídavě vyučovati dvě třídy, jedna od 8 do 10 a od 1 do 3, druhá od 10—12 a od 3 do 5 hodin. Hygiena školská při tom ovšem si musí zastírati tvář.

Velikým zlem jest také zřizování rozsáhlých budov, pravých to školních kasáren. Na Vinohradech, Žižkově, v Praze a j. jsou budovy školní, do nichž jest nucena choditi mládež až pěti různých škol (mateřské, obecné a měšťanské chlapecké i dívčí), někde dokonce jedním vchodem. Východ žactva čítajícího 800—1000 hlav ze školy trvá namnoze i půl hodiny, čímž mládež je olupována o volný čas k zotavení tělesnému určený. Rozsáhlost budov školních zaviňuje také to, že nejútlejší mládež šesti-sedmiletá má namnoze přes půl hodiny cesty do školy. Nadarmo volá se v kruzích vychovatelských po zřizování menších, ale četnějších budov školních, které by sloužily většímu pohodlí jak žactva, tak rodičů. Zdá se býti ještě dalekou doba, kdy při zřizování budov školních bude rozhodovati jedině čistý zájem o prospěch dětí.

Jsou to naše samosprávné úřady, které zaviňují tyto neblahé poměry ve školství obecném. Naše autonomní obce zavinily a zaviňují, že na důležitém kulturním poli školství jsme daleko za svými německými sousedy. Měšťanské školy mají dnes téměř všechny větší a slušnější německé vesnice, zatím co jsou česká mnohotisícová města a obce bez těchto škol. Nedávno teprvé zřízena byla měšťanská škola v Nuslích, Vršovicích a dosud nemají měšťanských škol Košíře, Michel, Břevnov, Vysočany a mn. j. Obecní zastupitelstva takovýchto obcí se dokonce brání, jestli je okresní školní rady ku zřizování měšťanských škol povzbuzují. Vyrůstají v obcích (na př. v Jílovém) i strany, stavějící se proti zřízeným již školám měšťanským. A není ani divu, když političtí předáci mladočeští (dr. Herold) prohlásili měšťanské školy i na tak důležitém místě národnostním jako v Duchcově za — luxus. Kdy jenom počne se u nás chápati, že provádění kulturní školské politiky je jedním z nejúčinnějších prostředků k vybřednutí z naší veliké národní bídy?

Mladočeši chovali se ke školství a k učitelstvu vždy neupřímně. Pokud jim učitelstvo sloužilo, odměňovali je nejvýš lacinými pochvalami a ještě lacinějšími sliby. Skutky mladočeši přízeň svou k učitelstvu nikdy neosvědčili. Po celý čas své vlády neučinila strana mladočeská poněkud jen opravdovějšího kroku ku zlepšení hmotných poměrů učitelských a zavinila fakt, že dodnes učitelstvo v Čechách ze všech zemí rakouských mimo Halič a Tyroly je nejbídněji placeno. A když již mladočeši k nutnému zvýšení učitelských platů byly poměry dohnáni, odhlasovali loni zákon, jehož sankce je závislá od sankce nepopulární daně z piva a který teprvé v roce 1904 má celý vejíti v platnost. Na říšské radě smlouvali se před lety s alpskými klerikály o zaprodání svobodné školy rakouské za cenu pochybné autonomie. Učitelstvo české právem již v roce 1896 se proti mladočechům postavilo. Zalo-

žený orgán zemského spolku Frumarem a Benešem v prvních třech ročnících mladočešství zkorumpované ostře, ale spravedlivě potíral. Přišla však změna ve správě zemského spolku a s ní kompromisy s mladočešstvím. Věstník učitelský za nové redakce postavil se na stanovisko mladočechům, od nichž očekával úpravu služného, příznivé. Správa učitelstva počala bezdůvodně a nečestnými prostředky potírati živly učitelské mladočešství nepříznivé, což vedlo k částečnému rozbití organisace. Musily přijíti nové důkazy mladočeské neupřímnosti, aby se zrak předsednictva zemského spolku otevřel. Musily přijíti volby zemské, v nichž mladočeši učitelské kandidáty nastrkali na místa již předem proti agrárníkům ztracená. Musila přijíti neupřímná mladočeská hra na sněmě zemském s úpravou služného. Konečně musilo přijíti mladočeské odmítnutí učitelské kandidatury do zemské školní rady, aby věstník učitelský mohl napsati ostré odsouzení strany, vrcholící ve slovech: »Vytrhati mladočešství do posledních kořínků ze svého společenského tělesa, čeliti jemu vždy a všude, především mezi lidem českým, obnažovati vždy a všude jeho mravní, duchovou prázdnotu a kulturní jalovost, ukazovati na ně vždy jako na škůdce opravdové svobodomyslnosti, škůdce školy a učitelstva, škůdce pokroku lidového, v tom spatřovati musíme kus svého životního úkolu pro nejbližší dobu.« Tato slova dali napsati ti, kteří ještě loni za mladočeskou stranu na sněm zemský se dali kandidovati. Nevěříme však dnes ještě, že uvedené předsevzetí předsednictva učitelské organisace je myšleno doopravdy, zvláště když redaktor ústředního orgánu hned v zápětí, kdy svrchu uvedená slova propouští, dělá k vůli zajištění svého mandátu na říšské radě opětný kompromis s mladočešstvím.

Mladočeská lidová strana na Moravě zachovala se k učitelstvu při posledních volbách zcela dle loňského příkladu své sestry v Čechách. Postavila učitelské kandidáty na místa také již předem proti klerikálům ztracená. Klerikálové proti učitelským kandidátům na Moravě užili prostředků nekalých. Pro země rakouské je symptomatickým, že vítězství klerikálních stran mohou rozhodnouti roztrušované zprávy, že pokrokové strany hodlají rozšířiti povinnou návštěvu školní z 8 na 9 let, jako se to stalo při posledních volbách za venkovské kurie v Dolních Rakousích.

O zřizování pokračovacích škol hospodářských vydalo právě ministerstvo vyučování společně s ministerstvem orby výnos, jehož základní body jsou: Každá obec, v níž žije většina obyvatelstva rolnického a v níž jest nejméně 40 žáků povinných choditi do školy pokračovací, je povinna zříditi hospodářskou školu pokračovací. V dozorčí rady těchto škol mají býti voleny osoby, které řídí vlastní svoje hospodářství. Školy tyto mají míti vesměs ráz praktický. Při každé škole má býti cvičební pozemek nejméně 20 jiter plošné výměry, potřebné staveniště, hospodářská nářadí a sbírky. Dozorčí rada s představenstvem obce má rozhodovati, má-li se na té které škole pěstovati také zelinářství, ovocnářství nebo vinařství. Doba vyučovací má býti v zimě na 5—7, v létě na 2—3 hodiny rozměřena. Učitelé mají vykázati absolutorium čtyřnedělního kursu pro vyučování na obyčejné

škole pokračovací a absolutorium dvouletého hospodářského kursu pro vyučování na zvláštních školách hospodářských.

Za zřizování zemědělských škol pro děti úředníků a jiné inteligence, které při malém služném a vyšším sociálním postavení jsou ve stavu velmi neutěšeném, přimlouvá se v »New Liberal Rewiew« hrab. z Warwicků. Sama založila pro takové děti v Readingu r. 1898 ústav, který hned první rok 40 žaček přijal. Následujícího roku přibylo mu 30 hospitantek a v r. 1900 ústav byl nucen o 6 tříd se rozšířiti. Dívky vzdělávají se tu v zahradnictví, v chovu drůbeže, ve včelaření, mlékaření a polním hospodářství, pro něž má ústav vhodné pozemky. Hr. z Warwicků dala do podniku 1500 liber št. Dnes však má za potřebné založiti školu, která by nákladu 30.000 liber vyžadovala. K tomu nemá potřebných prostředků a je nucena obrátit se k širší veřejnosti. Založila k tomu účelu spolek, který čítá 160 členů. Ve škole jí založené nabylo 168 žaček vzdělání a všem dostalo se po dvouletém běhu vzdělávacím pěkného zaopatření.

Šestý německý sjezd pro školství pokračovací rokoval o kreslení. Ovládal na něm názor, že vyučování kreslení na školách pokračovacích musí přiléhati k odborům učňů. Vyučování kreslení, které by mělo cíl jednostranně aesthetický, nemůže tu míti místa. Na školách pokračovacích má se cvičiti oko i ruka, smysl pro tvary i jistota a čistota. Umělecké snahy nemohou tu býti úkolem, protože se tu jedná o stupeň elementární, na němž jen tomu nejpotřebnějšímu se může naučiti. To, co je nezbytným při vyučování kreslení na školách umělecko-průmyslových nebo uměleckých akademiích, bylo by nesprávným na školách pokračovacích.

Henri Bremont vypravuje v »Revue des Deux Mondes« třicetileté dějiny školy v Uppinghamu a jejího zakladatele a ředitele slavného reformatora pedagogického Edvarda Thringa. Podobně jako Thomas Arnold, reformator školy v Rugby, rozhodl se i Thring věnovati život uzdravění a reformování mučíren nynějších, v nichž se tělo i duch dětí otravuje a dáti základ školám, v nichž vyučování se má díti na základě lepšího pohodlí pro děti. Základní vědy jeho pedagogiky jsou: V každém dítěti vězí nějaká schopnost, kterou vychovatel musí nalézti a učinit ji základem a východiskem onoho morálního rozvoje, který je cílem života. V každém pravém vychovávacím ústavě musí býti každý jednotlivý žák nadaný i nenadaný předmětem zvláštní pozornosti se strany učitelovy. Tyto svoje zásady, které jsou shodny s pedagogickými zásadami velkých reformatorů vychovatelských, uplatnil Thring s úspěchem ve své škole v Uppinghamu.

Italský státní návladní Lino Ferriani, který již mnoho zajímavých příspěvků ku psychologii dítěte veřejnosti podal, uvažuje v »La Revue« o dětských žurnalistech. Ukazuje v ní na to, že dnešní všeobecný sklon ku spisovatelství je patrný i také na školní mládeži. Žactvo přemnohých škol má své časopisy, jejichž obsah je vysoce cenným materiálem ku studiu duše dětské těch kterých národů. Ferriani vytýká z časopisů dětmi psaných nejvýznačnější. Za podklad jeho úvahy sloužilo mu 14 amerických, 1 francouzský, 2 švýcarské, 3 německé,

1 italský, 1 španělský a 1 belgický dětský žurnál. Za nejtypičtější má Ferriani časopisy americké, které vycházejí týdně. Skoro polovina z nich je illustrována a reprodukcemi různých fotografií vyzdobena. Z příspěvků 14—16letých hochů amerických vyzírá positivní, praktický duch, který je v Americe domovém. V dětské žurnalistice americké převládá politika. Objevují se tu i bursovní zprávy a rozumné národohospodářské i sociálně-politické náhledy. Dětská žurnalistika v jiných zemích a u jiných národů má ráz ponejvíce literární. Příspěvky mládeže německé jsou rázu vážnějšího. Kritické, ano i filosofické článečky hrají v nich nemalou úlohu a dávají svědectví o neveselé učenosti německých dětí. V dětském časopise vídeňském bije lehčí krev obyvatelstva hlavního města rakouského. Francouzské a italské žurnály dětské jsou psány pod vlivem žurnálů dospělých v jich vlasti. Vyzírá z nich nesympathická hladkost slohová, za to mají více ducha než německé a anglosaské a mluví z nich nadšený cit pro vlast. Zřejmý duch socialismu prozrazují dětské časopisy belgické. Plny románského ohně a romantického zabarvení jsou příspěvky malých žurnalistů španělských.

Otázkou pořádání lidových koncertů pro mládež obírají se znalci hudby a učitelé škol berlínských. Dětem má se v nich poskytovati umělecký požitek z hudby jim lehce přístupné. Zvláštní pozornost má býti v těchto koncertech věnována národním písním a skladbám na slova ve škole čtených básní. Náklad na koncerty má býti hražen nizoučkým vstupným. Také ve Vídni, jak sděluje »Die Zeit«, obírají se učitelské kruhy tímto odvětvím umělecké výchovy mládeže. Přípravné práce však nepostoupily ještě do té míry, aby se s nimi mohlo jíti na veřejnost. Což »Česká filharmonie« v Praze nemohla by se pokusiti ve srozumění s učitelstvem o něco podobného?

*

UMĚLECKÉ: Patnáct knížek Alšových pro děti k jubileu Alšovu — »Broučci« — Knížka o Růženci a o Bobešovi.

*

Tak už i Aleš má své jubileum. Dne 18. t. m. bude mu 50 let. Není to mnoho takových 50 let — jinde se v tom věku teprve doopravdy a do vysoka rozletují — ale co za tu dobu Aleš zažil, toho je mnoho. »Hořkostí napájeli mne, ale já sladkostí tužeb svých léčil jsem se.« O této hořkosti životní, která u mnohých způsobuje i nahořklost slov jejich i nahořklost smýšlení jejich, Aleš nemluvil a nemluví nikde; linie jeho kreseb hovoří toliko o sladkosti tužeb ryzího jeho srdce. Už to je známka povýšenosti lidské. Už proto ho milujeme silněji. A umění jeho? O něm nebudeme mluvit teprve dnes. Je nám tím dražší, čím člověk Aleš milejší.

Ne mluviti o jeho umění, raději chci psáti, co dělá se pro jeho umění. A tu dere se mi do péra radostná událost. Ne nadarmo učili jsme se od jiných, co dělají pro mládež a jak to dělají. Ne nadarmo obdivovali jsme se rozkošným kresbám Kate Greenawayové, Caldecotta, Cranea, Anning Bella a jiných a jiných umělců anglických; rovněž tak

kresbám Schwindovým, Richterovým i Speckterovým v Němcích, kresbám Bouteta de Monvel ve Francii a Viktora Vasněcova, Poleňové, Maljutina i Bilibina na Rusi. Ne nadarmo zahořeli jsme touhou míti podobné knížky jadrného obsahu a umělecké výpravy v ladný celek splývající. Ne nadarmo jsme volali: »Ale vždyť my máme podobného umělce, genialního, všem těm jmenovaným cizím umělcům úplně sourodého a při tom původního skrz na skrz!« Naši nakladatelé tentokrát velmi bystře vycítili tuto sourodost Alšovu s oněmi umělci cizími, prohlédli si důkladně šilinková vydání Craneových knížek, šilinkovou knihovničku »Banbury Cross« a jiná ještě vydání, přesvědčili se o velikém úspěchu těchto drobných knížek pro děti, chopili se chutě nového hesla »umělecké výchovy«, tak mocně zušlechťujícího a sílícího, rozdělili si mezi sebe práci a ve výpravě stejně solidní a vkusné, jako jsou knížky anglické, hle, k jubileu Alšovu — a snad také z šetrné úcty k jeho patronu — připravili našim dětem neočekávaného, znamenitého »Mikuláše«: 15 knížek Alšových obrázků — prý prozatím! — s textem buď prostonárodním, buď umělým, ale přiléhajícím k obrázkům s jemnou znalostí dětské duše. První z nich, Vlast, podává v dobré reprodukci úchvatnou hrdinskou báseň Alšovu, známou z foyeru Národního divadla; Slavín (název vzat patrně od Dobrovského) předvádí život starých Slovanů, Sama, věrozvěsty slovanské a jiné; Ze země kalicha osoby a výjevy z hnutí husitského; Čechy učené a pracovité a Čeští stavové od cepu jsou oslavou práce, předvádějí různé stavy učené, řemeslnické a zvláště stav selský; Švališéři, oblíbenci Alšovi, zabřinkají podkovami a šavlemi mnohým hochům; Copy, copy, copánky oživují dobu pánů Franců; Pět smyslů je zajímavým názorným poučením; Běží, běží rok je rozkošným vylíčením denních i ročních časů; Máj, máj, ve světě ráj!, — řada veselých dětských her a zábav; Popěvky a Písně zobrazují radosti životní od kolébky až do stáří; Pohádky, Hloupý Honza a Sirotek mluví už svými názvy. Slovem jsou to knížky mladou mysl povznášející, vzpružující a mladé srdce rozradostňující. Všecky jsou menšího formátu, na pevném papíře, na němž kresba vyniká v plné výraznosti a čistotě, jednoduše a vkusně vázané a každá po koruně. Touto cenou tyto knížky — vlastně sešity — stávají se přístupny kde komu, do každé chaloupky mohou se dostati k Mikuláši neb k vánocím, v desítitisících rozejdou se po zemích českých, rozletí se tito »Alšovi motýli«.

Nakladatelé naši udělali totéž, co němečtí nakladatelé s Ludvíkem Richterem; ti ohromnou spoustu kreseb mistrových rozdělili do řady drobnějších knížek a tímto rozdělením podle známé zásady opanovali srdce veškeré mládeže německé na mnohá pokolení. Totéž podaří se zcela jistě i u nás knížkám Alšovým. Nejvděčnější čtenářstvo bude při nich na mnohá pokolení, bude se od srdce smát a divit drobným kamarádům, neškoláčkům i školáčkům, švališérům, popěvkům, veselým a vtipným zvířatům atd. atd.

Jen že, jen že — — odpusť, milý čtenáři, mému hloupému péru! To jenom z mého nedočkavého péra vystříklo těch 15 Alšových

knížek sem na tento papír místo do výkladních skříní knihkupeckých. To všecko, co jsem o Alšových knížkách napsal, milý čtenáři, jsou jenom, jak vůbec přemnoho u nás, slova, slova a slova. Nevyšlo nic, pranic.

Přijde ovšem čas — prorokovat dá se tu lehko —, kdy každou črtu Alšovu, i tu slabší, budou u nás sbírati šetrně, jako Richterovu v Němcích; to budou lepší pořadatelé jubilejí nežli my, mnohomluvní.

Za studeného větru nevnímavosti, kdy místo vroucného potlesku upřímně zanícených zástupů slyšeti jen občas pleskot rozvlněných novinářských chvalořečí na mistra Alše, jichž si nikdo nevšímá anebo jen na chvilku; za studeného větru nevšímavosti že rozkvetl tak čistý květ český, zdravý a veselý, jako jest Aleš, a že přes všecku nepřízeň a hořkost života zůstává bez poskvrny v květu svém, stále duchem a srdcem zdráv, svěží a vesel, nezkalen u víře své v to, co mladou duší věřil, nezměněn v lásce své k tomu, k čemu mladým srdcem lnul, — to činí Alše, jeho osobnost i jeho umění, větším a vyšším a milování hodnějším.

*

Dvě umělecky cenné knížky pro mládež však přece vyšly. »Dědictví Komenského« novým a zdařilým skutkem dotvrzuje, že otázku umělecké výchovy bere vážně. Jeho nákladem a péčí vyšli minulý měsíc *Broučci* s obrázky a knihovou výzdobou od Vojt. Preissiga. Druhou knížku vydal nakladatel J. Laichter už před rokem, ale k vůli jiným nebylo dosud příležitosti zmíniti se o ní; je to *Knížka o Růžence a o Bobešovi*, kterou napsal Václav Říha a nakreslil Artuš Scheiner.

Proti předešlým dvěma knížkám, sborníku »Jaro« (nákl. Dědictví Komenského) a »Pohádce o králi Janovi« (nákl. J. Laichtera), o nichž byla už zde řeč, stal se veliký pokrok. Pohádkový román o Broučcích je tisícům mladých i starších čtenářů znám; vyšel v několika vydáních. Autor jeho, jenž skryt zůstává za dílem svým, jest jemný znalec dětské duše a všech jejích hnutí, zachycuje šťastně a věrně způsob dětského myšlení, cítění a vyjadřování, dovede rozkošně vypravovati, rozmile líčiti (na př. první let malého Broučka do světa, lesem, bázeň ze žluny, jak rodina Broučků roste a j.), jenom místy kazatel vadívá umělci; té »poslušnosti« je v druhé části přes míru. Slovo sebe krásnější příliš často opakováno se omrzí. »Neber jména Božího nadarmo!« — Dědictví Komenského vypravilo tuto knihu nákladně, pečlivě a vkusně; slovem vzorně. Výzdobná část Preissigova je nad obyčej bohatá, krásná a plná poetických půvabů. Z veškeré přírody Broučků nasbíral přehojných motivů, buď z pouhých květů, buď z květů a lístků, buď z lístků a plodů, buď ze všech tří skomponoval dekorační průvody k textu, jakoby doprovázející harmonie, že s každé strany dýchá na čtenáře příroda a téměř s každé druhé strany jiným akkordem. Sedmikrásy, zvonky, vřes, naháče, jahody, borůvky, lískové ořechy, bukvice, dubinky, jalovec, modřín, osladič, jmejlí, drobné houby, lípový květ, hrách, ječmen, šípek, víno a jiné ještě rostlinstvo snesly mu své půvaby. Kdyby tato výzdoba byla barevná, což by bylo ovšem příliš ná-

kladné, byla by každá stránka té knížky barevným oknem tajůplné síně, v níž vidíme rozvíjet se veliké radosti i žalosti drobných broučků. Také obrázky jsou dobré, ale kompromis umělcův, myslím, ubral jim působivosti. Preissig oděl své broučky po lidsku, ponechal jim ovšem jejich nožky a »ručky«,[1] ale hlavy dal jim lidské s očima — nelidskýma. Tím stalo se, že všichni ti broučci vypadají jako slepci, zcela jako slepci, zaraženi, neveseli. Jejich vlastní hlavy byly by působily nesrovnale živěji a také vesele. Třeba jen srovnati Alšovy kresby »Denní a roční časové«: pes pán a pes lokaj, jezevčice s jezevčíkem nesoucí nůši dříví na zimu, kanec-myslivec s puškou a dýmkou, všichni mají hlavy své a jen oděv lidský — dojem nevýslovně komický; nebo u Richtera tři psi-nezvaní svatební hosté, koza, ježek a zajíc; nebo u Cranea kačer, kapitán »Čarovného korábu«, má skvělou uniformu kapitánskou, ale v ní formuje se tělo kačeří a na něm hlava kačeří pod pyšným dvojrohým kloboukem.

Autor druhé knížky byl už na tomto místě oceněn jako výborný pohádkář. Dokazuje to opět v této elegantně vypravené knížce.[2] Artuš Scheiner ji vyzdobil nádherně. Pohádkovitost architektury i krajiny vystihl zplna, sličnost i komičnost osob a situací zachytil velice trefně, vůbec překvapil svou vyspělostí kreslířskou. Cítit sice cizí vlivy, ale nikde nemožno říci, že by umělec v nich tonul.

Obě knížky jsou skvostnými dárky pro mládež. Krámská cena není veliká. Ale další snahou musí býti, aby vydávány byly pěkné knížky také pro méně zámožné a pro nezámožné. Možno je to. *T.*

*

LITERÁRNÍ: Z klerikální četby pro lid — Česká literatura filosofická — Fr. Paulsen, Schopenhauer, Hamlet, Mephistopheles — Herbert Spencer, Facts and Comments.

*

Z klerikální četby pro lid.[3]

Prázdný klas. Obrázek z českého jihu. Napsal *Rokumil Brodský*. Na jiný svět od *B. Brodského*.

B. Brodský jest bez odporu nejlepší spisovatel této skupiny; není prost uměleckých aspirací.

Dohazovač Holásek, veselý a šprýmovný povídálek, krejčí, jenž o řemeslo nestojí, zadlužený baráčník, nemálo si zakládá na dceři Marjánce. Přijela neočekávaně z Prahy, kdež je ve službě, a cestou z trhu domů klamným předstíráním, že má před svatbou, a líčeným zoufalstvím, kdyby si jí ženich nevzal, vymámí na otci slib, že jí sežene 600 zl., které ženich hrubě a nadutě před svatbou žádá. A když potom dcera odjela, nebylo ani pomyšlení, aby tolik sehnal. Všelijak se v myšlenkách

[1] Na str. 8. je nesrovnalost: Broučci »sepjali *nožičky*« k modlitbě, ale tatínek nechal si políbit *ruku*.

[2] Výrok v čele knihy »Pohádky jsou jako démanty: uměle vyrobené jsou falešné a pravé teprv broušením nabývají ceny« je pochybný. Andersen je falešný? Spíše bych myslil, pohádky jsou jako potůčky: ty neregulované jsou vždycky půvabnější. Pohádku, jako píseň lidovou, co nejméně brousit! Jen přilípl-li se na ní co nečistého, očistit ji z toho.

[3] Viz Naši Dobu r. IX. str. 941 a n.

proto soužoval, chtěl dceři psáti, odkládal, spoléhal, že zatím osud přijde na pomoc. Na trhu najde velkou koženou tobolku, v ní o něco více peněz, než potřebuje, a psaní, z něhož zřejmě poznává, že tobolka náleží jeho příteli Tomáškovi. Po krátkém zápase duševním odjíždí z trhu rovnou do Prahy k dceři. Když jí peníze dává třesa se rozčilením, dcera se přiznává, jak si s ním zahrávala. Je omráčen vědomím, že spáchal zločin bez potřeby. Dcera ho zavedla do hostince, jedl a pil a za hodinu se smál jako jindy, nachmelen odejel před půlnocí vlakem a ráno vplížil se jako zloděj domů. Když ještě vyspával, přišel Tomášek sklíčen a zoufalý, pomstu boží na zloděje i jeho rod svolávaje. V Holáskovi hnulo se svědomí. Je zdrcen. Žena jeho vedena zlým tušením, prohledá mu kapsy, nalezne dopis dceřin a nezvyklé množství peněz, poznává jeho vinu. Z pověrečného strachu před kletbou prodá žena barák — Holásek se jí bojí jako zlého svědomí a poslouchá jako malé dítě · splatí část peněz Tomáškovi, odkládá každý krejcar, aby i zbytek zaplatila. Tomášek ovšem kletbu odvolal a nikomu nic nepověděl. V nových stísněných poměrech roste v Holáskovi hněv proti Marjánce. Dostane od ní nazpět 400 zl., ještě neprobitých. Psali jí a po kamarádce vzkázali, aby přijela domů. Ale Marjánka se tak spustila, že nezbývalo než pomodliti se za ni, jako by byla mrtva. Však již v létě zabila se pádem na novostavbě ve Vídni vlastní neopatrností, že byla opilá. To však bylo jen v novinách, Holáskovi se ničeho nedověděli, žijíce uklidněni a odevzdáni v osud a řízení boží. — Přes úsilí spisovatelovo, aby se příběhy i osoby tohoto obrázku z venkovského života zdály pravdivými, nedovede nás o tom přesvědčiti. Kde cítil potřebu hlubší motivace, dává svým osobám odříkati v duchu krátké rozjímáni, které končí rozhodnutím k činu, jenž následuje v zápětí. Dobrotu svých hrdin spisovatel nezaložil na mravním přesvědčení. Aspoň při Holáskové jest bezpečně vidět, že jí nejde o vrácení peněz proto, že jsou cizí, ale že má zoufalý strach z kletby, neboť tolikrát a s takovým důrazem opakuje, že na sobě kletbu nenechá, a tak úpěnlivě a s takovým rozčilením prosí: »Nás (ji a děti) neproklínejte!« Rozumí se, že se dobrým na konec vede dobře a špatným zle a předčasně hynou zaviněnou smrtí. Při této nábožné tendenci se ovšem také rozumí, že se dobří tuze nestarají, jak by špatné přivedli na dobrou cestu. Holásková prodala barák, aby zaplatila, co muž zpronevěřil, ačkoliv nikdo o jeho vině nevěděl. Avšak pro dceru propadající spustlému životu má jen slova: ». . . ať si lehne, jak si ustlala. Pomodlím se za ni.« Dcera žije totiž v divokém manželství, a to jest ohavnost, z níž návratu není, na kterou i otrlý pražský policista ukazuje, třeba se ho nikdo neptal, jako se ukazuje na místo, kde se stala vražda nebo jiná hrůza. Sloh spisovatelův jest všední bezbarevné povídání, zřídka se naskytuje vystříbenější výraz, a i ten bývá z běžné zásoby. Milé osvěžení působí dosti hojné a šťastně zachycené věty z řeči lidové.

A druhý román od téhož spisovatele, »Na jiný svět«.

Nadlesní Zbádal je přešťasten. Jeho mladší dcera Sibyla oslňuje krásou i zpěvem všecko nedaleké městečko. I mladého barona, pří-

buzného a budoucího dědice Zbádalova chlebodárce, zaujala svým zjevem. Otec i dcera žijí v myšlence, že je stvořena pro něco velikého, neobyčejného. Jsou nadšeni návštěvami mladého barona, jemuž jest blouznivě zamilovaná Sibyla laciným prostředkem zbaviti se nudy, a pošetilý otec ochotným pomocníkem, zvláště když baron slíbil, že si Sibylu vezme, jen co své příbuzné uprosí. Nadlesní již dělá plány o novém pořádku na panství, a Sibyla chová se hrdě a odmítavě k ostatnímu světu, zvláště ke starší sestře a bratrovi, kteří správně posuzují její poměr k baronovi, strachují se o její čest a varují. Když se vrátí baronovi příbuzní odkudsi z lázní a dovědí se o jeho poměru k Sibyle, pohrozí mu vyděděním. Mladý baron odjede; jeho návodem uteče Sibyla bez rozloučení z domu otcovského. Bratr ji marně hledá. Po letech najde ji náhodou v Benátkách jako sesurovělou varietní zpěvačku, mučenou vzpomínkami a toužící po klidu. Cestou k domovu skočí Sibyla v noci nepozorovaně do moře — Holáskova Marjánka přešla z »Prázdného klasu« »Na jiný svět«. Dostala se do jiného prostředí, dala si jiné jméno, ale povahu nezměnila ani dost málo, ani si nevymyslila nový prostředek, jímž se chce povznést nad své okolí. Zase to má být znamenitý ženich, z něhož se na konec vyklube ničemný podvodník. Také otce si přivedla téhož, vznětlivého, mladicky přepínajícího, pouhou loutku v jejích rukou. Matka je také zas dobrá, starostlivá, utištěná dušinka a dceři ani muži není ničím. Její energické vystoupení ve prospěch ohrožené rodiny z »Prázdného klasu« převzal tentokráte syn Vladimír. Tomáškova Růženka z »Prázdného klasu« postoupila z kamarádky na starší sestru, ale úloha jí zůstala celkem stejná, ani štěstí všedního života jí neminulo. A jako v »Prázdném klase« i tu upoutá čtenáře pěkný počátek, plný zajímavých podrobností, jež dávají tušiti povahu i budoucí vztahy osob jako obrázek vyňatý šťastnou rukou z plného života. Ale postupem děje ubývá pravdivosti i umění, až zbude suchý referát ku konci zrovna letící. Také tu jsou na konci šťastni, kdo zachovali všecky běžné příkazy tohoto světa. Sibyla volivši cestu nepravou, propadne hanbě, opilství a smrti daleko ode svých zrovna jako Marjánka.

»Na jiný svět« jest 1. svazek V. ročníku Ludmily a jest v něm jako ve všech svazcích této sbírky taková spousta tiskových chyb, zejména ve znaménkách rozdělovacích, že smysl bývá na dobro porušen. Stejná jest úprava jejich. To jsou však maličkosti, na které v té spoustě duševní tmy není ani dobře vidět. Jaký může býti účinek takové četby? Jedna věc plní nás při tom přece útěchou. Míníme zdravý smysl našeho lidu, zvláště tam, kde lidový čtenář může z vlastní zkušenosti srovnat povídku a skutečnost. Bez úroků půjčující a o suchých bramborách žijící kněz v povídce jsou tak mocné kontrasty k běžné zkušenosti, že i v lidovém čtenáři vzbudí trochu přemýšleni a nedůvěry. Při povídkách historických, kde zkušenost ani vědomosti nemohou lidového čtenáře poučit o něčem jiném, je ovšem hůře. Zde můžeme se těšiti jen tím, že neomalená tendence bez umění v čtenáři nezůstaví hlubšího ani trvalejšího dojmu. Je litovati jen, že se našemu lidu vnucují mocnou a dobře organisovanou kolportáží, které se dobrým knihám nedostává.

Naši klerikálové mají své zvláštní bibliotheky četby lidové; tyto bibliotheky mají již své dekady ročníků, a rostou ještě sbírky nové a všecky jdou na odbyt. Nakladatelská reklama doporoučí je v novinách i v časopisech. A kdo si kdy všimne tohoto literárního býlí? —*ský.*

*

Česká literatura filosofická.

Nejvýznamnější událostí na poli literatury filosofické u nás jest založení samostatného časopisu filosofického, České Mysli, která vychází redakcí drů *Čády, Drtiny a Krejčího* od r. 1900 a ukončila právě třetí ročník. Mezi podmínkami pro existenci časopisu filosofického jsou takové, že vyplnění jich, je-li v pravdě uskutečněno, museli bychom považovati za rozhodný pokrok, za svědectví duševní vyspělosti české společnosti. Nepostačí interess o otázky filosofické, ten byl vždy jak v kruzích tak zvaných inteligentních, tak v jednotlivých hlavách vrstev nižších a nejnižších; jemu učiní se zadost také vydáváním filosofických knih a psaním článků filosofických po časopisech revuálních, belletristických i těch odborných, jichž obor má problémy nezbytně k filosofickým spekulacím vedoucí. Musí zde býti snaha po určitém názoru světovém, snaha, která vyplývajíc z toho, co je lidem, majícím zájem o filosofické problémy, společného, vede k usoustavnění toho v celkovém názoru světovém a skrze tento názor k uplatnění se v myšlenkovém rozvoji celého národa. Musí vyklíčiti ideje v duši národa, které uvědoměny v hlavě jednoho nebo několika myslících lidí, nalézají ozvěny v snahách a tužbách všeho národa, anebo jistých vrstev jeho. Filosofický časopis má býti projevem této snahy a obráceně existence jeho má býti důkazem takovéto snahy v národě a jenom jestliže z obsahu časopisu filosofického na určito možná souditi, které vůdčí myšlenky skrze něj spojovati se snaží přirozený zájem o otázky filosofické v určitý názor světový, jenom pak má skutečný význam pro myšlenkový vývoj národa. — Programem jeho nemusí býti určitá hotová filosofická soustava — a z našeho českého stanoviska nepřejeme si, aby se propagováním některé z četných soustav snaze filosofické ukládala zbytečná pouta a pěstovalo jednostranné doktrinářství, kterého máme dost v časopisech theologických a náboženskoagitačních — nýbrž šíření idejí, jichž proniknutí v širší veřejnosti nevede třeba k určité soustavě, ale k takovému nazírání na svět, na život jednotlivce, národa a celého lidstva, které umožňuje mravní zdokonalení a ubírá půdy v srdcích a myslích všemu zpátečnictví, pověře v jakémkoli oboru, předsudkům a zmírňuje vliv hrubších instinktů na jednání jednotlivce i celé společnosti. Tedy ne propaganda určité soustavy, ale boj proti jistým soustavám.

Jednu takovou myšlenku postřehneme ihned v programu České Mysli, podaném v čele prvního ročníku. — Redakce otvírajíc sloupce každé úvaze o problémech filosofických, činí jedinou podmínku, aby jěly se v duchu vědeckém. To znamená něco a to můžeme s radostí vítat. Neprohlašuje se tím filosofie za vědu, ale žádá se zajisté, aby otázky filosofické nechápaly a neřešily se p r o t i požadavkům, které

se činí po vědeckém poznání. Činí se hranice mezi filosofováním nevědeckým a vědeckým a přes tuto hranici nemá tedy ani theologicky princip víry, ani blouznivý princip mystického zření míti vliv na české myšlení. Akceptujeme rádi a přejeme si, aby Česká Mysl tomuto principu zůstala věrna a aby se jí podařilo zjednati mu průchod a uznání do největší části našich lidí. Ovšem bylo by záhodno, aby stanovisko to důrazněji pronikalo než v dosavadních ročnících, trochu bojovněji, impulsivněji. Co s tím opatrnictvím a ohledy na pravo i na levo: také toho máme jinde dost a jest spíše proti němu pracovati, než je rozmnožovati.

To je jaksi vnitřní význam objevení se a vycházení filosofického časopisu. Je také význam vnější; časopis filos. má svou důležitost pro filosofický ruch a pro literaturu i tím, že zevnějším způsobem přispívá ke koncentraci práce myšlenkové v tomto oboru a že pouhou existencí svou povzbuzuje tak mnohého, kdo by se svými myšlenkami zůstal v ústraní, aby je pověděl nahlas. Časopis filosofický je mu zárukou, že myšlenek jeho si někdo všimne, že nemusí se báti odmítnutí z neporozumění a z nevědomosti od lidí, kteří filosofické přemítání nenávidí a zlehčují. Mimo to časopis musí hleděti dostáti svému programu, musí míti spolupracovníky a to zcela přirozenou cestou vede k rozmnožení práce na poli filosofickém. Časopis dále musí dáti přehled veškeré takové práce u nás a nesmí se pustit se zřetele souvislost s tím, co se myslí a děje jinde. Vyhoví-li časopis těmto požadavkům jen ponekud, je to vždy ziskem pro literaturu. O České Mysli soudím, že vyhovuje tomu aspoň dobře.

Co se týče přehledu domácí filosofické literatury, jest si přáti úplnosti naprosté; čtenář chce se na svůj časopis spolehnouti, má v něm jedinou a proto nejvyšší instanci s českým jazykem vnitřním a proto musí se strany redakce všechno se státi, co by důvěru jeho podporovalo; tím auktorita a vliv časopisu jsou podmíněny. Naprosté úplnosti není dosaženo, zvláště z překladové literatury schází mnoho referátů. Snad je redakce v té příčině málo podporována; aspoň $^9/_{10}$ referátů je podepsáno šifrou Kí, téhož původu jest několik polemik a ostřejších projevů a na šifru tu padlo také několik ran (dali je J. Mrazík, F. Mareš a Zd. Nejedlý, tento příliš hrubě ve Zvonu). Pro přehled ruchu mimočeského jest si přáti co nejvíce Rozhledů, v nichž by stručně většími rysy zachyceny byly hlavní zjevy a především celkový ráz práce v té které disciplině filosofické. Podávati zvláštní referáty o všech knihách, na to Č. Mysl nestačí a v tom, co podávají dosavadní ročníky, nezdá se mi dosti soustavnosti. Takové malé brožury německé, kterých si ani ve vlastním okolí mnoho nevšimnou, nemají se čtenářům našim obšírnými referáty předváděti. Rozhledů mělo by dle toho býti více a stručnějších, aby se hlavní rysy nerozlézaly v podrobnostech a nekonečných citátech. Vítána je rubrika »Korrespondence slovanská«; je v ní podáno mnoho, zvláště *Kádnerovy* zprávy o literatuře charvatské a *Kozlowského* o literatuře polské vyznamenávají se přesností a úplností. *Mikšovy* listy o filosofii na Rusi jsou dílem příliš rozvláčné, dílem málo hledí k stanovisku českého čtenáře a podávají

podrobnosti, pro něž v tom způsobu, jak se podávají, nebude dosti porozumění. Ale některé části jsou velmi zajímavé a poučné.

Mezi přispívateli setkáváme se takměř se všemi staršími: Hostinský, Kramář, Masaryk, Tilšer, redaktoři, a vystupují také noví. Ti nás hlavně zajímají, na nich lze nejlépe pozorovati, jak se ujímá zásada vědeckosti v programu vyhlášená. Ze starších nejvíce přispívá dr. *O. Kramář*, jemuž se v rámci časopisu dostává zaslouženého zadostučinění za nevšímavost, s kterou potkávala se dřívější jeho činnost. Kramář je filosof určitého, uceleného, do podrobností propracovaného názoru, který neodporuje směru, v němž působiti chce Č. M. Jeho článek Základy metafysiky a *Krejčího* Volné listy jsou jediné, které v časopise representují samostatnou práci metafysickou. Obšírné články Kramářovy o citech zajímají hlubokou znalostí duše lidské a vynikají důsledným prováděním principu. *O. Josek* ukázal se článkem o filosofii Ruskinově a několika referáty výborným interpretem cizích názorů, jichž vlivu se neubrání ani co do obsahu, ani co do formy v článcích samostatných. Velmi sympatickým zjevem je dr. *Kádl*, vědecky osvědčený snaživý odborník a bystrý myslitel. Vše, co píše, má půvab svěžesti, otevřenosti a bezprostřednosti, která dá tušiti originálnost. *Papírníkův* článek o Kantově ethickém principu je založen na důkladných studiích. Mimo to jsou zastoupeni Vl. Svoboda, Klineberger, Jan Krejčí, dr. Dvořák, Jeništa, z Wojkowicz, Adamík, L. Pokorná, A. Kraus články, v nichž jeví se filosofy příležitými; Č. Mysl má zásluhu, že práce ty vyvolala a že v jejím rámci filosofický ráz jejich vynikne spíše, než kdyby roztroušeně se objevily po časopisech odborných a belletristických.

Č. Mysl jest zároveň orgánem filosofické Jednoty, jejíž činnost sice omezuje se hlavně na kruhy akademické, ale která přispívá také svým způsobem k soustředění a oživení filosofického ruchu u nás pořádáním konkurenčních přednášek, pořádáním příležitostných slavností a založením archivu. — Aby účinněji mohla působiti, k tomu scházejí jí mezi jiným hmotné prostředky. Poněkud významnější moment činnosti její jest vydání spisů dra *Aug. Smetany*, jichž překlad pořízen je společnou prací členů Jednoty a jež je ohlášeno již nakladatelem Laichterem. Netřeba podotýkati, že věc ta úplně jest ve smyslu těch tendencí, pro něž aby Č. Mysl — orgán Jednoty — pracovala, si přejeme.

V nejnovějším vydání Überwegových dějin filosofie dr. *Zába* podává přehled české filosofie a mohli bychom čtenáře odkázati, aby se tam orientoval také o nynějším jejím stavu, kdyby Zába přílišnou stručností nestal se nejasným. Nehledě k tomu, že ještě pořád trvá jako na dogmatě na tom, že do nedávna herbartovská filosofie výlučně vládla v českém myšlení, ačkoli herbartismu náleží pouze název filosofie školské nebo oficiální, nepostřehuje souvislosti dnešního stavu s náboženským a národnostním vývojem a připisuje Marešově spisu Idealism a realism neoprávněný význam, stavě jej vedle Hostinského a Masaryka bezprostředně, zapomínaje na Purkyni a na positivistický

a materialistický názor našich přírodovědců. — Že je Marešova kniha tlustá, to není dostatečným důvodem, aby paradovala mezi těmi zjevy, které naši literaturu před cizinou mají representovati. Na její místo patří rozhodně Kramářův spis Die Hypothese der Seele, který směřuje k témuž idealismu, jenž v Marešových úvahách o principech poznání přeceňováním a nepochopením významu Kantova ztrácí se v nedůsledné neurčitosti. Ostatně bylo na dobré i zlé stránky Zábova přehledu poukazováno v Č. M. III. 156.

Od téhož auktora vyšlo pojednání: Pojem substance u Kanta. (Podle kritiky Č. Roz. a Prolegomen), v němž podává se, co Kant ve dvou spisech pojmem substance mínil ale nekritisuje to, příliš po Marešovsku se nechá mluviti Kant za sebe sama, jakoby před jeho hlasem všechna kritika musela umlknouti. Jen trochu kritiky a spisovatel by nemohl napsati větu str. 6.: Velikost (Kantova) díla leží v tom, že je to první pokus, z něhož možno vzíti podnět, ukázati možnost zkušenosti bez kontaktu s nadsmyslem. Kantův pojem Ding an sich a spisovatelův pojem »mimozkušenostní entity« jsou důkazem naprosté marnosti takového pokusu. V tom má býti velikost? — Jinak je práce tato velice solidní.

Velmi vlídného přijetí od novin i od obecenstva dostalo se *Drtinovu* spisu »Myšlenkový vývoj evropského lidstva«, o němž Naše Doba přinesla podrobnější referát (roč. IX, str. 632 n.)

F. V. Krejčího spis o Smetanovi je pozoruhodným pokusem o vystižení významu hudby Smetanovy pro celkový vývoj národní se stanoviska filosofického t. j. spisovatel hledí ukázati, jaký názor na svět vyzařuje z děl našeho mistra a jak se u něho vyvinul. Obsahuje plno pěkných myšlenek, které však nedosti zřetelně pronikají záplavou skvělých obrazů a hledaných obratů.

Z podnětu Marešova spisu dostala se v popředí diskusse o Kantových principiích poznání. Účastní se jí posuzovatelé spisu toho Masaryk (v tomto čas.), Krejčí (v Č. Mysli), Rádl (tamže), Tilšer (ve spisech Učené společnosti). *Mareš* odpověděl spiskem Principie theoretického poznání a mravného konání dle Kanta. Disskuse není ukončena a můžeme se od ní nadíti vytříbení některých pojmů filosofických, jakož i oživení ruchu filosofického vůbec.

Materialistický v jádře svém, ale v celku nedosti promyšlený jest spis *O. Vaňkův* Jednotný názor o všemmíru. Výtěžky positivních věd nelze spojiti v jednotný názor, nejsme-li si jasni v otázkách noetických o dosahu našeho poznání, kterých pilný jinak spisovatel si mnoho nevšímá.

Zdeňka Nejedlého Katechism esthetiky je práce zbytečně vynaložená. Způsob, jakým je tu obšírná látka zhuštěna v stručné věty, správné sice většinou, ale stručností svou nesrozumitelné, neprospěje ani začátečníkovi, ani odborníkovi. Tomu je to málo, onomu mnoho. Jenom učitel, kterému by knížka sloužila za podklad výkladů, a žák, který by se na základě jejím připravoval ke zkoušce, když byl výklady slyšel, mohou míti z toho prospěch. Nelze nezmíniti se také o zvláštní sebevědomé manýře, s kterou mladý spisovatel rád vystupuje. Abychom

to stručně naznačili, drží se prof. Hostinského za šos, jako se malý Ajas schovával za štít velkého Ajanta, a odtud čerpá odvahu k všelikým neskromnostem. Divně vypadá také ujišťování, že Katechism jeho je unikem v literatuře esthetické vůbec. Takovým unikem je každá nástěnná tabulka, sestavená pro praktické lokální potřeby, protože jiného nenapadne ji udělati podobným způsobem, když má jiné praktické potřeby na mysli.

Že z »Katechismů« nebude míti literatura filosofická prospěch, tomu svědčí i *Procházkův* Katechismus dějin filosofie, v němž jest také mnoho věcných nesprávností. *P.*

Dr. Frant. Krejčí, Základy psychologie, 1902. (Encyklop. knihovny »Dědictví Komenského« sv. IV.)

Professor Krejčí podává nám základy psychologie empirické; třeba že methodou autorovou ku platnosti dochází psychologie tak zv. fysiologická (prof. Kr. tento názor právem označuje za zbytečný), přece empirie hlavně se vyčerpává pozorováním celého oboru duševnosti. Pojem duševnosti vubec pěkně vyniká v nové knize prof. Krejčího. Pro autora jevy duševní jsou ději; ale velmi správně podle mínění referentova vyhýbá se krajnostem t. zv. voluntarismu (převahy vůle nad ostatními ději duševními). Jak známo, prof. Krejčí je pro parallelism duševního a fysického (nervového) dění; sluší vytknout a pochválit, že stanovisko metafysické nikterak nedusí stanovisko psychologa empirika. Vůbec »Základy psychologie« jsou prací vzácné filosofické svědomitosti. *S.*

Dr. Frant. Čáda, Hynovo dušesloví. Příspěvek k historii počátku psychologie české, 1902. (Rozpravy akademie.)

Práce velice pečlivá a tím více uznání hodná, že Hyna má pro nás zájem pouze historický; v té příčině je spis vůbec cenným příspěvkem pro poznání našich filosofických začátků. Co do hodnoty spisu Hynova, jeho »Dušeslovi zkušebného«, autor v celku přijímá úsudek Čuprův, jen že prof. Čáda podrobněji a úplněji ukazuje závislost Hynovu na vzorech německých: Hyna náleží do školy Jakobiho. Kniha Čádova přijde vhod i našim literárním historikům. *S.*

Herbarta Spencera filosofie souborná u výtahu, jejž pořídil F. H. Collins. Podle 4. vydání přeložil dr. Em. Peroutka. Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XV. Str. 790 + 8 + VIII. V Praze 1901.

Spencera lze právem nazvati po Comteovi největším sociologem 19. století. Jak sám Spencer tvrdí, prý neznal Comtea, když počal studovati základy společnosti. A přece u Comtea nestojí sociologie k žádné vědě v tak blízkém vztahu jako biologie, právě Spencerova sociologie stala se typickou pro biologickou sociologii. Dílo Spencerovo je veliké, pouhý Systém syntetické filosofie zabírá 10 svazků; celé přeložiti bylo podnikem odvážným i obtížným.[1] I sáhnuto velmi vhodně k souhrnému výtahu, který pořídil prof. Collins a který samým Spencerem

1 Do češtiny přeložil ze Spencera Josef Úlehla: »Vychování rozumové« (1880) a »Dané pravdy mravoučné« (1895), dále Josef Pelcl »O studiu sociologie« (1898).

prohlédnut. Je to výtah, jakých je málo: kniha Collinsova podává celkový obraz velikého myslitele úplně; k tomu je to výtah jasný a správný. Jak ani jinak býti nemohlo, bylo třeba co nejvíce obmeziti látku dokladovou a proto sám Spencer radí čtenáři této knihy, aby, přečte-li najednou jeden oddíl, sám si jinde shledával doklady. Velmi cenným přídavkem ke knize jest předmluva, napsaná Spencerem (III—VII.). V ní slavný badatel shrnuje na třech stránkách v 16 odstavcích krátký výklad hlavních zásad, obsažených v jeho spisech; tím podává i stručnou, ale při tom naprosto přesnou tresť přítomné knihy, která zajisté každému čtenáři bude velice vítána.

První vydání Collinsovy knihy vyšlo r. 1889, druhé 1890, třetí 1894 rozšířeno o zkrácený výtah Základů ethiky, čtvrté z roku 1897 podává filosofii Spencerovu úplně, připojivši k dosavadním výtahům výtah ze spisu »Vývoj povolání společenských a zřízení průmyslových.«

Překlad je svědomitý: správný i plynný. *J. Gl.*

Herbert Spencer, Facts and Comments, 1902.

39 malých essayů, někdy jen stručné rozvedení myšlenky, která se nedala umístnit do soustavy synthetické filosofie. Poznáváme na př. Spencerovu zálibu v hudbě Meyerbeerově. Referenta nejvíce zajímá, jak si Spencer nedovede vyložit, že v nové době všude — také v Anglii — přibývá militarismu; ve své soustavě vyložil, že industrialism zatlačil militarism, avšak Spencer poznává, že tak všeobecně věc formulovat se nedá. Ale neví si rady, proto že právě vývoj militarismu a jeho podstaty nepochopil. Dále je zajímavé číst, jak Spencer radí skeptikům, aby nevyrušovali věřící a jak střízlivě soudí o účincích nenáboženské ethiky. *V.*

Fr. Paulsen, Schopenhauer, Hamlet, Mephistopheles. Drei Aufsätze zur Naturgeschichte des Pessimismus IX + 259 str. Berlin, Wilhelm Hertz, Bessersche Buchhandlung 1900.

Řekl bych, skoro rozmarem dostaly se tyto články pod společný titul »Naturgeschichte des Pessimismus«: povstavše v různých dobách (82, 89, 99 v Deutsche Rundschau), spojeny nyní, myslím, že nikoli úplně správně, zdánlivě společnou myšlenkou pessimismu. A sotva správnou vůdčí myšlenku sleduje dodatek »Das Ironische in Jesu Stellung und Rede«, vysvětlující některá místa evangelií, vztahující se na osobu a řeči Kristovy, jako ironii, což často nepřilehá (podobenství ucha jehelního a velbloudа, scéna s hříšnou ženou, mince císařova). — Schopenhauer sám pozorován více jako charakter než filosof, při čemž obraz nevypadl příliš příznivě, ale spisovatel myslí, že tím jeho filosofie netrpí, jen taková povaha mohla splodit takovou filosofii. Podzorným úhlem zásady »c'est le privilège de grands génies de pouvoir commettre de grandes fautes« pomíjí skoro úplně jeho filosofii, vytýkaje jen hrubými rysy noetický idealismus v theoretické, pessimismus a askesi v praktické filosofii, charakterisuje jeho opravdovost, jež ho pudila až k nespravedlivým často výpadům. Ve směru filosofickém mu však

není vědecký, nýbrž neváhá metafysickými výklady doplniti exaktní bádání — vše má proň tyto obě stránky. Jeho eschatologická ethika odpírá jeho vlastní misantropické anthropologii, aesthetika jeho pessimismu. A tak nelze vysvětliti jeho inkonsequence než nedostatkem sebekritiky, analyse, byl' filosof převážně intuitivní. Takto dostáváme o filosofovi obraz spíše nepříznivý, ač ne nespravedlivý, neboť uznáván jeho historický i ideový význam. — Pathologickou studií lze nazvati skizzu povahy Hamletovy (srv. Fr. Rubinstein, Hamlet als Neurastheniker): vidí v něm abnormní intelligenci, otrávenou hnusem pro jidášství okolí, ironisujícího sebe i ostatní, občas cynicky se chechtajícího zloducha, povahou nikterak šlechetného, trpícího a přec sarkasticky se šklebícího, oběť okolí i povahy, jež nedovedla srovnati rozpor s okolím. — Sotva lze nazvati pessimistou Mephistophelesa, jak se jeví ve »Faustu«, a případněji jej zove autor ethickým nihilistou, materialistou a tudíž nemravným, jen v sprostém si libujícím. Studie tato odkrývá mnohé zajímavé rysy. — Společným vidí Paulsen u všech tří pronikavý zrak v prohlédání věcmi na druhou stranu krásného zevnějšku, odkudž jich ironie a satira; všichni jsou mu virtuosy medisance, bez lásky k lidstvu, jehož morální i nízké intellektuální niveau všude vidí. Ale Schopenhauer a Hamlet nenávidí zlo, Mephistopheles je miluje, ale všichni rádi vidí, že se jich mínění potvrzuje. — Skizza o Schopenhauerovi postrádá širšího základu a jednotnosti, druhé dva články jsou pěknými studiemi aestheticko-filosofickými. *G. Tichý.*

Ze zápisníku Čtenářova.

Universitní oslava Husova. – Historikové o oslavě Husově. – Potřeba prohloubit oslavy Husovy. – Vědomosti o Husovi a přesvědčení o Husovi. — Byl by Hus s nynější církví spokojen? — Koncil Tridentský a 23. kapitola podle sv. Matouše. – Národní svornost. — Čím Hus nám je a být má?

Universita oslavila 11. října 500letou památku Husova rektorátu; prof. Gebauer měl ve veliké síni koleje Karlovy přednášku o Husově významě v českém písemnictví. Roku 1402 literární činnost Husova, zejména česká, byla ještě praskrovná; ale byl již téhož roku kazatelem Betlémským a zabýval se studiem spisů (theologických) Wiklefových — obojí činností zrál v něm už tehdy náboženský reformátor a jen jako náboženský reformátor Hus má svůj světodějný význam a má tento význam zejména pro nás Čechy.

V posledních letech jméno Husovo častěji slýcháme a množí se veřejné oslavy reformátorovy; roste také literatura o Husovi; literatura ta většinou je populární, ale právě proto zajímavá Český čtenář nemůže si jí nevšímat, nemůže o ní neuvažovat. Vybírám si tentokrát dva takové spisky; zajímá mne, co českému lidu o Husovi předkládají dva čeští historikové. Professor Kalousek vydal v Politické knihovně Hlasu Národa sešit: O potřebě prohloubiti vědomosti o Husovi a o jeho době, 1902; prof. Pekař proslovil slavnostní přednášku o Husově slavnosti na staroměstské radnici pražské a vydal ji také tiskem (Jan Hus, 1902).

Obě publikace jsou význačny příležitostí, za které vznikly. Prof. Kalousek podává přednášku, odbývanou studentům spolku Krakonoše; je tedy poučno číst, co český professor o Husovi předkládá českým studentům; prof. Pekař mluvil na radnici capitis regni, hlavy království, a má tudíž slovo jeho také po stránce té jistý význam. Dva časové, kulturní dokumenty, chcete-li, symptomy.

Oba spisky vydány jsou proti nesprávnému uctívání Husa. Jistě oslavy Husovy mají být hlubší — to vyžaduje úcta k našemu reformátorovi, úcta k naší minulosti, úcta k náboženskému přesvědčení. V té příčině nelze proti povrchnosti a strannickému zneužívání jména Husova dost důrazně varovat.

Prof. Kalousek ukazuje na různých příkladech, jak se k účelům populárním o Husovi podávají vědomosti nesprávné; a jsou to příklady dost křiklavé. Není nejmenší pochybnosti, že spisky populární nesmějí

podávat, co vědecky se nedá držet; prof. Kalousek popularisátory v té příčině kárá právem. Ale sám zase dopouští se stejné chyby.

Professor Kalousek nečiní náležitého rozdílu mezi v ě d o m o s t m i o Husovi a mezi p ř e s v ě d č e n í m o Husovi; a přece je to rozdíl základní. Mnohým, kteří Husa oslavují, neběží pouze o ten neb onen názor Husův, neběží jim o tu neb onu podrobnost; oni oslavují charakter Husův, oslavují příklad, který nám dal, oslavují vyznavače pravdy. Kdo nepocítil ve svém nitru účinek té vroucné zbožnosti těch našich českých matek před obrazem ukřižovaného? A přece neznají nových a nejnovějších theologických výzkumů Ježíšových biografů a vykladačů; a podobně v českém lidu bylo a je pochopení pro vlastní význam Husův a také novější oslavy Husovy nevztahují se na rektora a professora, ale na svědka pravdy. Oslavy Husovy mají nás náboženský povznést, mají nás s Husem duchově spojit právě v tom jeho životním činu největším, že položil život za své přesvědčení. O tomto významu Husově nemůže být žádných pochybností a také nebude, jestliže se odhodláme, mít ve věcech náboženských přesvědčení a přesvědčení to, kde a kdy toho je potřeba, vyznávat, osvědčovat. Avšak právě proti tomuto náboženskému významu slavností Husových zdvihá se odpor. Prof. Kalousek je mluvčím těch, kteří nám říkají, že dnes Husova přesvědčení není vlastně již potřeba, protože poměry jsou jiné a lepší, než byly za Husa; zejména prý církev koncilem Tridentským napravila, co Hus vytýkal a proč se dostal s církví do osudné kolise. Proto prý, dále, je nevčasné, vést boje, v kterých zápasil Hus; prof. Kalousek dovolává se přímo potřeby národní.

Zapíšu si tu pro svůj rozbor vlastní slova historikova.

»Hus za svého času znepřátelil si většinu duchovenstva proti sobě, poněvadž horlil proti některým obyčejům a zřízením církve katolické, ježto nadržovaly u kněžstva špatným náklonnostem povahy lidské. Kdyby Hus nyní žil, o tuto věc nebylo by sporu mezi ním a nynějším kněžstvem katolickým, poněvadž o p r a v a o n ě c h š p a t n ý c h o b y č e j ů a z ř í z e n í c í r k e v n í c h, o kterou Hus svého času nadarmo usiloval, byla po půldruhém století skutečně nařízena k o n c i l e m T r i d e n t s k ý m . . . . . Některá část nařízené reformy provedla se hned, některá prováděla se později a nyní jest již provedena skoro naveskrz. Kdyby Hus žil nyní, byl by nepochybně spokojen s nynější správou církve katolické, když se zreformovala podle jeho přání ačkoli by na nynější úpadek víry a kázně mezi křesťany naříkal ještě více, než za svého času) . . . . . Po této reformě jest n e v č a s n é, vésti dále hádky a boje, v kterých zápasil Hus. Nesluší se, vytýkati nynější církvi to, co tehdejší církvi spravedlivě vytýkal Hus; ale nesluší se také s druhé strany tvrditi, že Hus neměl brojiti proti zlořádům v církvi, poněvadž prý jich nebylo. Byly, ale mihuly! Koncilium Tridentské prakticky dalo za pravdu reformačním snahám Husovým. Tělo jeho jest zahubeno, ale lepší část ducha jeho po smrti zvítězila, nejvíce v té církvi, která jinou část nauky jeho odsoudila.

To vše jsou události dávno dokonané, boje dávno vybojované, a není potřebí, abychom v nich pokračovali a dále o ně zápasili. Není žádná potřeba, aby národ český dělil se v přátely a nepřátely Husovy a aby ty strany navzájem se potíraly. Jest v přítomnosti dostatek různých prospěchů, které se hlásí k platnosti: prospěchy hospodářské, společenské, stavovské, o které se dělíme v přirozené strany; a jest tu veliká p o t ř e b a n á r o d n í, která nás všechny bez rozdílu volá ke svornosti, ke společné sebeobraně proti

útokům, jež směřují nejprve k našemu odstrkování v každém ohledu hmotném i duševném, a v posledním konci k našemu národnímu zahubení ..... Nedrásejme staré rány již zacelené. Nestavme do popředí to, co nás dělí, a hleďme si toho, co nás spojuje. Neklaďme po zpátečnicku hlavní váhu na věci minulé: starejme se o potřeby přítomnosti a připravujme lepší budoucnost národu — svorným postupem všech národních stran za společnými cíli!« — —

Jsou-li Pogiovy dopisy pravy nebo nepravy, jistě má literární důležitost a prof. Kalousek docela právem dokazuje, že ty dopisy jsou nepravé a že se jich tedy nemá užívat pro oslavování Husa. Ale mnohem důležitější je pro každého člověka otázka, má-li Hus v tom pravdu, aby ve věcech náboženských rozhodovalo Písmo a rozum a tudíž na konec vlastní svědomí. Kdo se rozhodne pro svědomí, ten nebude přijímat autoritu církevní a ten tudíž bude s Husem spojen duchovně právně v nejdůležitější otázce životní, ve svém přesvědčení náboženském. Kdo se rozhodne pro autoritu církevní, ten ovšem bude duchovně stát proti Husovi, třeba že ho bude oslavovat slovy. Běží o to, co komu oslava Husova skutečně je — zdali duchovním činem, nebo formalitou. Proto dnes budou oslavovat Husa, zítra biskupa Brynycha a obakrát budou stejně rozjařeni, nadšeni a po případě hlomozní.

Prof. Kalousek praví, že koncilem Tridentským opravy, o něž Hus stál, jsou dnes provedeny »skoro naveskrz«. Prof. Kalousek se tu velmi mýlí a nevidí všeho, co by jako historik a dokonce historik český vidět musil. Jak už řečeno, Hus postavil proti církvi a papeži autoritu Písma a v tom stěžejném bodě církev ničeho nenapravila, naopak pokročila až k čirému absolutismu papežské neomylnosti. Hus tedy, kdyby dnes žil, stál by zase a stejně, ba ještě rozhodněji proti římské církvi papežské. Hus dovolávaje se autority Písma nutně dovolával se také rozumu: »Což písmo sv. velí a svědčí a což rozum pravý ukáže« — je jedno z četných rčení o Písmě a rozumu. Písmo může být vykládáno všelijak a proto Hus důsledně musil se dovolávat také rozumu — uznává to římská církev dnes?

Kdo s Husem ve věcech náboženských drží se Písma a rozumu, musil by dnes vědět, kam církev dospěla svou jesuitskou morálkou, třeba že Alfonsa z Liguori prohlásila za svatého; kdo drží se Písma a rozumu, musí se děsit a odvrátit od té pověrčivosti, kterou církev v zemích katolických nejen trpí, ale přímo podporuje a udržuje. Případ s Miss Vaughan, do kterého celý Vatikán a sám papež je zapleten, mluví jazykem velmi srozumitelným. A je nesrozumitelné, co stále a stále páše římská hierarchie ve všech zemích? Ano — některé křiklavé nepořádky církev stavila, ale nezměnila svých pochybených základů; koncilem Tridentským vydány některé dekrety reformní, ale také formulováno učení církevní a to směrem takovým, s jakým Hus nikdy by nebyl souhlasil.

Byl sice také českým professorem, ale byl důsledný a nebál se poznané pravdy. Hus by pochopil velmi dobře, jak koncil na př. stavil hrubé nešvary s odpustky, ale že odpustky samy a to velmi důrazně schválil; Hus by jistě neschválil zákaz Písma daný papežem

Sixtem V. po koncilu Tridentském! Po koncilu Tridentském znásilněn Koperník, znásilněn Galilei — — Koncil Tridentský především nezabránil hrubé násilí protireformační, násilí, kterého se tím právě na národě Husově tak krvavě dopustil. A tu prof. Kalousek dovede napsat, že by Hus dnes stál v táboře římském, v táboře klerikálním? . . . . . Prof. Kalousek nám sám vypravuje, že r. 1869 dal v »Pokroku« návrh, aby proces Husův byl revidován; návrh ovšem zůstal návrhem a jeho původce teď naivně připouští, že prý »církevní soud sotva by připustil, že soudcové kostničtí se mýlili« — — ale prof. Kalousek přes to chce, abychom všichni spokojili se s církví, jaká je. Sice prof. Kalousek také připouští, že by Hus na úpadek víry a kázně mezi křesťany naříkal ještě více, než svého času — — ale, ale ten úpadek víry a kázně nezavinila církev, nýbrž ti zlí »křesťané«. Svědomí nejvzdělanějších a nejlepších katolických mužů se proti Římu bouří a volá se po nápravě církve in capite et membris — prof. Kalousek českým studentům vykládá o Pogiovi a falešných sochách Husových a dochází k závěru, že se my Čechové pro Husa nemáme rozčilovat! Ježíš v znamenité 23. kapitole u Matouše typ zákonníků zvěčnil nepřekonatelným realismem — typ lidí, kteří cedí komára, velblouda pak polykají.

Prof. Kalousek ovšem dovolává se také národní potřeby; věc národa, čteme, volá nás všechny bez rozdílu k svornosti. Bez rozdílu? Prof. Kalousek se patrně jen přeřekl, neboť na konci se opravuje v ten smysl, že všecky národní strany mají se spojit ke společnému postupu.

Svornost! Kdo by nechtěl být svorným? Ale kdo porušil v Čechách za Husa a po Husovi svornost? Hus a Husité a nebo ti, kdo se na Husovi dopustili duchovního a fysického násilí? Ten, který o sobě právem směl říci, že je tichý a pokorný srdcem, učí nás také: »Nedomnívejte se, že bych přišel pokoj dáti na zemi. Nepřišeľ jsem, abych pokoj uvedl, ale meč. Přišel jsem zajisté, abych rozdělil člověka proti otci jeho, a dceru proti mateři její, a nevěstu proti švegruši její a nepřátelé člověka domácí jeho.«

Tomu pořád a pořád tak málo lidí dovede, tak málo lidí chce rozumět. Také prof. Kalousek nepochopuje, že jeho volání po svornosti prýští nejen z duchovní passivity, ale také z zákonnické pýchy! Také my jsme pro svornost, ale jsme přesvědčeni a pro to své přesvědčení uvádíme důvody, že pravda je na straně Husově a jeho opravdových ctitelů; proč prof. Kalousek této pravdě odpírá? Hus je v naší historii kámen, o nějž se charakterové rozrážejí.

* * *

Nemůže být nejasno, čím Hus nám byl a je.

Předně. Husovo životní dílo byl boj za reformu náboženskou; Hus byl náboženským reformátorem. Toť obsah jeho života a smrti a proto nám je vzorem náboženské opravdivosti.

Kdo se chce dovolávat Husa plným právem a do opravdy, musí se ho dovolávat jako vzoru a učitele ve věcech náboženských.

Druhé. Budeme se Husa dovolávat pro věc hlavní. Nebudeme tedy věřit v jednotlivostech, co věřil ještě on, neboť v těch věcech jsme nad něho a jeho dobu pokročili; ale budeme se od něho učit, stát v poznané pravdě, mít pevné a nezlomné přesvědčení životní, přesvědčení náboženské.

Třetí. Od Husa budeme se učit nespoléhat ve věcech náboženských na vnější autoritu církevní, nýbrž na Písmo a na pravý rozum.

Čtvrté. Smrt Husova a osudy národa našeho v dobách reformace a protireformace musejí nás poučit, že nikdo na světě nemá práva náboženské přesvědčení znásilňovat. Opravdoví ctitelé Husovi budou pro svobodu náboženskou, pro svobodu přesvědčení.

(Pokračování.)

ZPRAVY.

Pseudonyma francouzských spisovatelův. O nich uveřejnil G. Ernest-Charles v »Revue bleue« (1901, čís. 23.) zvláštní studii, z níž čísti některé věci zajímavo je také pro českého čtenáře. — Pseudonyma stávala se od dob Voltairových, který, jak obecně známo, jmenoval se rodovým jménem Arouet, vždy četnějšími. Již i cizinci si dávají nepravá jména, často vznešená. Tak psáno o tom v rozličných novinách, že jest zlým užíváním pseudonym, když Belgičan, mající prosté jméno Wiener, dává svou divadelní hru sehrávati na subvencionovaném jevišti pod pseudonymem Francis de Croisset, za nímž přece kde kdo tuší francouzského šlechtice. Podobné nepravé jméno přisvojil si také rumunský spisovatel, zove se Jean de Milty. Dříve, dokud policejní dohlídka k spisovatelům byla těmto nepříjemnou, volívali si pseudonyma hlavně proto, aby jméno autora skutečně bylo tajeno. Někteří se volbou pseudonyma chtěli vyhnouti nepřátelství; jiní zase chtěli jím vzbuditi zvědavost obecenstva. Tato posledně řečená příčina nemá nyní místa, poněvadž při velikém množství literárních zjevů není ani nejtajemnější jméno, pro svou novost snad, nějakým vábidlem. Kdo však se chce skutečně skrývati za pseudonym, musí býti nad míru opatrným; dnes sotva lze zatajiti nějaké jméno policii a reporterům. Většina pseudonymů skutečně není žádným tajemstvím. Pseudonym Anatole France zakrývá pravé jméno Thibaut, Pierre Loti = Julien Viand, Moinaux = Courteline, Jules de Clouvet = Quesnay de Beaurepaire, Caliban = Emile Bergerat, Nestor, Colomba = Henry Fouquier, Caran d'Ache = Emanuel Poiret, René Maizeroy = baron Toussaint. Někteří z těch spisovatelů jsou známi toliko pseudonymem, jiní tímto i pravým jménem podpisují své práce, ba někteří, jako Fouquier, několika jmény. Pseudonymy volívají se z nějakého rozmaru. Někteří spisovatelé přijímají pseudonym, poněvadž pravé jejich jméno zdá se jim nehezkým. Tak na příklad Ratoin má pseudonym Jean Gascogne, Durand-Morimbeau = Henri des Houx, Simon = Edouard Lockroy, Causse = Pierre Maël, Jogand = Mare Marino, Poignand = Montjoyeux, G. van Ormelingen = Georges Vanor, Labeigt = Jean Rammeau, Léon Epinette = Léo Trézenick, Fourneau = Xanrof, Jean Robin =

Yann Nibor. Někdy také učenci volívají pseudonyma, poněvadž toliko z diletantství jsou literárně činni. Tak Charles Richet zove se pro své literární práce Charles Epheyre, dr. Cazalis jako básník Jean Lahor, Léon Landau, redaktor časopisu »Temps«, vydává duchaplné knihy s pseudonymem Ludana, Paschal Grousset píše povídky pro mládež a lid pod jmény André Laurie a Philippe Daryl. Zvláštně četná jsou pseudonyma spisovatelek. Většinou mají spisovatelky zálibu v jménech mužských nebo šlechtických, kdežto šlechtičny spisovatelky zase oblibují za svá pseudonyma jména občanská. Známější jsou pseudonyma: Gyp (hraběnka de Martel), Daniel Lesneur (Mme Loiseau), Th. Bentzon (Mme Blanc), Arvède Barine (Mme Vincent), Henry Gréville (Mme Durand), Lucien Perey (Mlle Luce Herpin), Roger Dombre (Mlle Ligerot), Paul Junka (Mlle Forponnès), Camille Bruno (baronka de la Tombelle), Marni, E. Voila (Mme Marnière), Ossit (komteska Fleury), Brada (komteska de Puliga), Camille Bernard, Vicomte d'Albeus (Mme de Rutte), Sapho, Manoël de Grandfort (Mme. Barzalou de Laspeyres), Louise d'Alcq (Mme de Rieupeyroux), Gabrielle d'Arvor (Mlle Esnar de Belley), Rachilde (Mme Valette). Někteří spisovatelé a spisovatelky vynechávají na titulech vůbec své jméno a značívají se jako »spisovatel . . .«, t. j. jako autor neb autorka díla, jež došlo rozšíření v širších kruzích. Tak Mme Lecomte du Noüyall vydává svá díla pod značkou »L'Auteur d'Amitié amoureuse«. Jest v tom částečně skromnost, ana tím spisovatelka, vydavši od toho díla již deset svazků, jako by chtěla říci, že není s to, aby napsala dílo lepší prvotiny své, jinak zase jakási domýšlivost, ježto jest zvykem toliko proslavených spisovatelů, podepisovati se jako: autor Misanthropa, Gil Blasa atd. Ostatně prý volba pseudonyma bývá nejdůležitějším činem literárního života některých spisovatelek. *Kč.*

Úspěchy hnutí ženského. Francouzský kongress hudebníků za předsednictví skladatele Gustava Charpentiera konaný přijal návrh Gontrandův, aby byly připouštěny do orkestrů ženy za podmínky, že jsou spojeny v družstvo a že hrají dle téhož tarifu jako mužští. — Ve vlašské sněmovně podal poslanec Socci návrh, aby ženy byly připouštěny k advokatuře. Návrh odevzdán komisi trojčlenné. Jest nadobro naděje, že návrh bude parlamentem přijat. — V 26 městech ve Skotsku zvoleno 37 žen do obecní správy. V magistrátu v Edinburku mají čtyři, v Glasgowě tři ženy právo přísední a hlasovací. — Ve Finsku povolil senát prostředky na tři léta, aby mohla býti žena ustanovena pokusem za průmyslovou inspektorku. — Mezi šesti úředními delegáty Spojených států severoamerických na »mezinárodní kongress červeného kříže« v Petrohradě jsou dvě ženské, totiž mrs. J. Ellen Forsterová a miss Clara Bartonová. V státě Ohio bylo účastenství žen v posledních obecních volbách velmi veliké. Z hlavního města Clevelandu se podává zpráva, že volilo z žen ve volebních listinách zapsaných 80%, kdežto z mužů toliko 52%. Z žen k volbám oprávněných nevykonalo svého práva toliko 2000, z mužů však 27.000. Mrs. May C. Whitackerová, paní statečností svou známá,

zvolena byla demokratickou stranou do školní rady. Bohdá — dí Gesellschaft« (seš. 11./12. t. r.) — nezmizí toto veliké účastenství žen v politickém životě později právě tak jako »pánů« mužů. S počátku bývá vždy »pochotí, žiti politicky«, až pak nastane rub. — Nepříznivou proti ruchu ženskému, pokud hledí za vzděláváním, staví se vláda pruská. Prohlásila sice ve sněmovně, že jest na čase, aby vyšší dívčí školy byly co do vyučování upraveny více účasově, ač má býti zachováno ideální postavení ženy v rodině. Proto vláda nebude překážeti připouštění dívek do gymnasií dívčích jako pokusů, za něž vláda nebere žádné zodpovědnosti. Vzhledem návštěvy universit drží se vláda zásady, že dámy mohou býti připouštěny na university toliko jako hospitantky. Všeobecné potřeby akademického studia dívčího prý není. Rozhodnutí o připouštění žen k jednotlivým přednáškám vláda ponechává docentům. V Prusku nemají ženy rovného práva na universitách s mužskými — nemohou býti immatrikulovány —; ale připouštějí se ke zkouškám na universitě. V čemž jeví se patrný odpor. Podobné postavení zaujal proti dívčímu studiu na universitách bavorský odborný ministr (nedávno odstoupilý). *Kč.*

Professura pro živnostenskou hygienu. Bavorská vyučovací správa položila do státního rozpočtu náklad na zřízení professury pro živnostenské zdravotnictví při mnichovské universitě. Odůvodňuje se to tím, že živnostenská hygiena má za novodobého rozvoje průmyslu veliký význam. Význam a rozsah oboru toho nepřipouští, aby vyučování jemu bylo přiděleno dosavadním dvěma professorum pro hygienu, nýbrž vymáhá povolání zvláštního proň učitele. ×

Vliv dešťových pršek na obchod a politiku. V »Popular Science Monthly« (1901., seš. prosincový) H. H. Clayton z observatoře »Blue Hill« snaží se dokazovati, že ve Spojených státech severoamerických, v zemi závislé na výsost na produkci potravin a surovin, každá těžká panika byla těsně spojena s obdobím na déšť chudým. Panika r. 1856. následovala po suchých létech 1854.—1856., panika z r. 1873. po suchu za let 1870.—1872., a doba od 1887.—1895. byla za nejtěžších suchých let, 1893.—1894., provázena panikou, zatím co finanční nížka trvala od r. 1893.—1897. Clayton pak ukazuje, kterak voličové, kteří čítají takové krise na vroubek politickým poměrům, obracejí se proti straně, která jest u vesla, a přivozují tudy krise politické. Delší trvání moci ministerstev v Anglicku, Francii, Kanadě a ve Spojených státech vykládá autor tamějšími většími dešťovými prškami a pochodícím odtud blahobytem. Konečně Clayton činí návrh, aby byla vyšetřována souvislost takových zjevů vědecky. ×

Příčiny hmotného úpadku Irska. Mc. Carthy, právní zástupce, připisuje zchudobnění a odlidnění zeleného ostrova na vrub katolického duchovenstva, jehož hrabivost, nadutost a nerozum zavinily prý úpadek Irska. Dle líčení Carthyje leží řečené duchovenstvo jako

zlá můra na zemi té. Kněžstvo to zabírá 1 kardinála, 3 arcibiskupy, 25 biskupů, 2 opaty, 2722 kněží městských a vesnických, asi 10.000 řeholníků; počet řeholnic jest ještě větší. Klášterů přibývá každý rok; statky mrtvé ruky veličí a množí se den ku dni. Duchovenstvo nepracující žije v přebytku; irský nájemník musí za to pracovati tím tíže ji. Ale také duchovou kulturu dusí tamější kněžstvo všemožně. Vliv kleru na obecnou školu jmenuje Carthy největším zlem, kterým Irsko strádá. Elementární školy a gymnasia jsou v úplném područí duchovenstva; ba i katolická universita, kterou zamýšlí zříditi v Irsku anglická vláda, má býti naprosto podřízena dozoru duchovnímu. Duchovenstvo katolické jest spojencem anglikánské šlechty, která má své statky v Irsku. A obou těchto spojenců hlavním cílem jest: hmotná i duševní poroba irského lidu na prospěch jejich. *Kč.*

Nová rakouská řeč? V Macedonii jest dosud množství mluvených jazyků, jako albánský, bulharský, srbský, řecký, rumunský a turecký, ale žádného vlastně macedonského. Macedonský jazyk byl na Balkáně právě tak neznámý jako bosenský, který vynalezl Kallay, jenž však nedošel užívání Srby a Chorváty v Bosně a Hercegovině. Nedávno rakouský konsul v Monastiru jednoho tamějšího učitele pověřil úkolem, aby sepsal macedonskou mluvnici. To jest zpráva podivná. Vysvětluje se jako utvoření bosničiny z příčin politických. Rakousko-Uhersko hledá cesty k Egejskému moři, a tu může jen najíti, tíhne-li k Soluni. Proto musí v zemi získati oporu; té nabude, utvoří-li zvláštní macedonský národ a nový macedonský jazyk, což pak musí míti za následek, že Macedoňané naleznou podporu a pomoc v Rakousku a za politického převratu se připojí k Rakousku. Tak tedy vzniká pro jazykovou a národovou otázku na Balkáně nový důležitý moment. (Beil. zur Allg. Ztg. čís. 146.) ×

Zločinnost se nedědí. Rus A. L. Maršand zkoumal 91 děvčat u věku 1—19 let, která pocházela dílem od rodičů zločinných, dílem od rodičů poctivých a žila bez přístřeší, vzhledem k jejich somatickému a psychologickému chování. (Zpráva o tomto se podává ve spisech anthropologické společnosti při cís. vojensko-medicinské akademii v Petrohradě, sv. IV., str. 122.). Většinou shledal v nich děti — jak jinak není očekávati — slabé, rhachitické, krtičnaté, tělesně a duševně zpozděné. Maršand tvrdí, že nemůže býti řeči o zvláštním zločinném typu dědičně přenášeném, tudy o »narozeném« zločinci ve smyslu Lombrosově. Neboť shledávají se rozdíly mezi dětmi zločinných a počestných rodičů na největší míru nepatrné a za obou případů se vyskytují anatomické abnormity přibližně stejně často. Psychologických rozdílů není; což se rozumí samo sebou při individuích, která náležejí témuž prostředí. *Kč.*

Cecil Rhodes.

Za doby války jihoafrické bylo jméno tohoto Angličana často jmenováno jako největšího nepřítele Burův, ba jako vlastního původce samé války. U nás i jinde, kde se přálo Burům, zrovna s opovrhováním mluvilo se o muži tom za jeho poslední nemoci a po jeho předčasné smrti (zemřel 26. března t. r. v Buizenburku u Kapského města u věku nedokonaného 50. roku). Na obraze jeho vůbec vidíme samou skvrnu, světla téměř žádného. Ale novinářský jeho obraz jest valně skreslený. V časopise »Deutsche Revue« (1902, seš. zářijový) nastiňuje M. v. Brandt obrázek života a působení muže toho, jehož úmrtím »Jižní Afrika pozbyla svého největšího státníka a Anglicko jednoho z mužů, jimžto děkuje za zachování a řízení svého světového panství«, správnější, více se skutečností se srovnávající. Trváme, že i nám bude vhodnější nežli skresleniny denního časopisectva.

Cecil Rhodes narozen byl v červenci r. 1853 jako syn venkovského duchovního v Anglicku. R. 1870 odebral se do Jižní Afriky, stradaje chorobou srdce. Starší jeho bratr již tam déle pobýval. Když byly diamantové doly v Kimberley objeveny, odebrali se tam oba bratří; ale již r. 1873 vrátil se Cecil zase do Anglie a studoval na universitě v Oxfordu. Již však po několika měsících upadl opět do dřevnější své choroby. Proto odešel znova do Afriky, aby se tam pozdravil. Skutečně se také na jihu vyléčil. Již tehdy byla mu vlastní neobyčejná energie. I vrhl se na dobývání jmění, ne že by si byl vážil peněz jako takových, nýbrž poněvadž v nich viděl nezbytný prostředek k dosažení každého většího cíle. Hlavním jeho cílem bylo rozšíření anglického panství v Jižní Africe. »Z dějin jiných národů naučil jsem se, že rozšíření jest vším,

a při omezení povrchu země mělo by býti úkolem soudobého lidstva, zabrati ho tolik, kolik vůbec možno.« Toto pojímání a přesvědčení o výbornosti britského plemene a jeho zařízení učinily jej přesvědčeným imperialistou, jakým se jevíval vždy. Jeho methoda jako finančníka jakož i politika byla vždy pořizovati větší zájmové kruhy; tak spojil mnohé z malých majetníků diamantových dolů ve společnost De Beers a r. 1888 konečně přivedl k místu sloučení společnosti této s jedinou její soupeřkyní, Kimbrley Central. Za ukoncování fuse této podařilo se mu vymoci, že mu vyhrazen obnos 500.000 lib. šter. na podporování jeho zámyslův na zvelicení anglického panství na severu. R. 1876 vrátil se Rhodes opět do Anglicka a dokončil r. 1878 v Oxfordě svá studia; ale hlavním jeho sídlem zůstalo přece Kimberley, kdež i za svých studií trávíval prázdniny letní. Tam se seznámil s Hamburčanem Alfredem Veitem, kterýž od r. 1875 trávil v Jižní Africe a později stal se proslulým finančníkem jihoafrickým. Veit pak byl po všechen život Rhodesův jeho bezpečným rádcem a přítelem. Také tam r. 1878 poznal mladého skotského lékaře dra Jamesona, který se osvědčil výborným správcem a výtečným nástrojem; později se stal podnětem k politickému pádu Rhodesovu. Roku 1881 Cecil Rhodes dostal se za člena do kapského parlamentu. Politický stav byl tenkráte takový, že nemohl počítati ani na podporu anglické vlády nebo vlády Kapské osady, ani na podporu některé strany ku provádění svých záměrů. Teprve německé osazení Angry Pequeny roku 1883 a jednání k němu připojená přivedly anglickou vládu k poznání stavu věci, a toho dne, kdy dohodnutí s Německem bylo podepsáno, 27. února 1884, zaslán do Kapska rozkaz, aby byl prohlášen protektorát nad zemí Bečuanův. Na dvou místech té země již se byli usadili Burové; a nemohlo býti pochybnosti, že vláda Transvaalu bude tyto nájezdníky podporovati, ač její jednatelé v Londýně s kroky anglickými souhlasili.

Po několika přehmatech byl tam poslán Rhodes, který se s osadníky v zemi Stellů dorozuměl v ten způsob, že jim byl majetek jejich farem a vlastní správa zajištěny, kdežto oni zase uznali anglickou svrchovanost; ale v Rooi Grond, ač tam byl Piet Joubert, ba snad právě proto, Rhodesovi se vysmáli a dokonce za jeho přítomnosti podstoupili pohlavára Montosiu bojem. Rhodes odcestoval, a po třech nedělích president Krüger zabral území Montosiovo. To bylo přespříliš samé vládě anglické, a 8. října 1884 vyzván Krüger, aby annexi odvolal a zároveň vyslán do země

Bečuanův anglický vojenský sbor za vedení sira Charla Warrena. Rhodes výpravu tuto doprovázel; při tom měl příležitost, jednati s presidentem Krügerem osobně a seznámiti se s jeho mladým rádcem Mr. Leijdsem (s tak často později jmenovaným drem Leydsem). Poměry mezi generálem Warrenem a Rhodesem utvářily se, když Warren nechtěl uznávati ujednání Rhodesem v zemi Stella učiněného, tak neuspokojivě, že Rhodes vzdal se svého postavení. Vláda anglická se přidala k němu, ale v kapském parlamentě činěny na něj prudké útoky, které způsobem karakteristickým ve schůzi dne 30. června 1885 odmítal. »Pamatuji se,« pravil, »že jsem za svého mládí četl o převládání mé země a o jejích annexích; při tom zdůrazňovány vždy zvláště dvě zásady; jedna, že národ, když se zavázal, nesmí závazku rušiti; druhá, že když muž přijal občanské právo, nesmí býti činěno rozdílu mezi plemeny. Bylo mým neštěstím, býti v jednom roce svědkem, že jedna z těch zásad porušena a že navrhováno porušiti zásadu druhou. Výsledkem toho bude, že, jakmile vojsko bude odvoláno, bude nám činiti s mrzutostmi, nespokojeností a nepřátelstvím. Navrhované osazení země Bečuanů záleží na výluce osadníků původu Hollandského. Povznáším svého hlasu k nejslavnostnějšímu protestu proti takovému počínání a považuji za povinnost každého Angličana v tomto domě, aby činil totéž. Na konec chci ještě říci, že rušení slavnostních závazkův a zavádění plemenových rozdílů přinese této zemi neštěstí, a taková politika, bude-li se v ní pokračovati, musí znebezpečovati všechny naše vztahy k osadníkům hollandského původu právě tak jako svrchovanost Jejího Veličenstva v této zemi.«

To nejsou slova muže, který chce jinou národnost nežli svou znásilňovati. Rhodes skutečně také vždy se pokoušel, aby činil dosti přáním Hollanďanů v Kapské osadě. Tak bezpochyby za zákonodárství ochranného cla, jež podporoval, a za otázky o domorodcích. Domorodci měli volební právo, které za předsednictví Rhodesova r. 1894 bylo omezeno na ty, kteří činili dosti jistým podmínkám vzhledem k majetku a vzdělání. Tím znemožněn každý vliv barevných na rozhodování politických otázek. Na jiné straně byl osobně a úředně vždy snažen, aby se postavení jejich povznášelo; za prostředky k tomu pokládal zákaz prodávati jim kořalku, ochranu proti nesvědomitému vykořisťování a přenesení majetkového práva pozemkového se země na jednotlivce. Nebezpečenství, které může bílým vzniknouti z přesily barevných, byl si vědom, a již r. 1891 poznačil v řeči otázku bílou a černou za

nejdůležitější otázku Jižní Afriky, nikoliv otázku Angličanův a Holanďanů. R. 1890 stal se Rhodes předsedou ministerstva v Kapsku. Jeho záměry, jak nepokrytě vyjevoval, čelily k tomu, aby spojil zájmy anglické a hollandské, a měl v tom bez pochybností úspěch, i v spolku Afrikandův. Vpád Jamesonův do Transvaalu r. 1895 učinil tomu dorozumívání a politické dráze Rhodesově konec; vzdal se předsednictví. Dle jeho vlastních vyjádření nemůže býti pochyby, že měl známost o záměrech »cizozemců« a Jamesonových a že je s počátku schvaloval; ale také tak jest jisto, že vpád se konečně stal netoliko bez jeho vědomí, nýbrž proti jeho vůli. On sám se nikdy nepokusil, aby odmítl zaň zodpovědnost, a proslovil se v ten způsob, že nemůže býti obhajován. On prý Jamesona neposílal přes hranice; každý, kdo zná americké poměry, musí prý věděti, že nemohl činiti nic tak samovražedného pro politiku, kterou vždy stopoval; ale pokládá se prý morálně za vinného, protože, přes to, že tolik věděl o stavu věci, nepokládal za svou povinnost, věděti více a zabrániti Jamesonovi, aby překročil hranice. Proto nemůže býti obhajován. Víry v sebe a v úspěch své politiky přes to nikdy nepozbyl. »Jsme v údolí vln, pamatujte na zítřek«, pravil svým přátelům, a musilo mu býti posledním byť i hořkým dostiučiněním, že mnozí z jeho dřevnějších hollandských stoupenců v lednu 1902 zaslali mu kabelem prosbu, aby se vrátil do Jižní Afriky a vzal na se utvoření strany, v níž by se měli spojiti nejlepší lidé obou národností. Stav jeho zdraví však mu nedovoloval, aby této výzvy uposlechl.

Politické fiasko roku 1895 připouštělo, že se Rhodes mohl všechen věnovati rozšiřování britského území na sever. »Afrika britskou od mysu Dobré naděje až po Kairo«, to bylo snad toliko krásným snem, ale Rhodes činil, seč vůbec byl, aby se sen ten blížil uskutečnění. Pro něho bylo provedení této idee životním úkolem, a již r. 1884 odpověděl Gordonovi, který jej byl vyzval, aby ho doprovodil do Chartumu, že jiné záměry mu v tom brání, ale že doufá, setkati se tam s ním, ale od jihu. Jeho první myšlenkou bylo, jednati ve shodě s Transvaalem, t. j. s Krügrem, neboť pro něho byl státem Krüger; r. 1886 a později podporoval pokus, přivésti k místu spolek celní a železniční s Transvaalem; ale politické pletichy Burův v zemi Zulův a Svazů donutili ho, změniti svou politiku. Když Portugaly a Transvaal r. 1887 počínaly intrikovati s Lobengulou, panovníkem země Matabelův, ležící severně od země Bečuanův, Rhodes provedl, že anglická

vláda uzavřela s řečeným Lobengulou smlouvu, jíž si pojistila první nabídku eventuálního protektorátu. Tím však byl její zájem vyvážen, a aby zajistil praktické následky toho úspěchu, smluvil se Rhodes s Lobengulou v říjnu 1888 o dohodu, kterou mu tento postoupil jistá práva báňská. To byl počátek společnosti Chartered Company, která byla v říjnu r. 1889 vládou uznána a jejíž akciová jistina 1 mill. lib. sterl. byla obecenstvem uvítána s nadšením. Pro mohutné pojímání počatého díla Rhodesem svědčí to, že v chartě nebylo zmínky o žádném severním ohraničení oblasti a tím mu ponechána na té straně volnost. Proč by nebylo možno, co se podařilo společnosti v Indii, jiné společnosti v Africe?

Vývoj společnosti Chartered Company stopovati v jeho jednotlivostech, ač by bylo věcí zajímavou a poučnou, není zde možno; jednotlivé jeho fáze se jeví jako zpěvy staré hrdinské básně. Dobytí země Mashonů 200 Angličany a kapskými osadníky, založení města Salisbury, v němž o několik let později bylo dvanáct hotelův a vycházely čtyři anglické časopisy, postupování v Manice a v zemi Gazů, jež kollidovalo s portugalskými nároky v těchto zemích, redukce správních výloh v země Mashonů se 250.000 lib. šter. na 30.000 ročně Jamesonem, a dobytí země Matabelův 900 bělochy za vedení jeho r. 1893 náleží k jejím episodám. Válka proti Lobengulovi byla podnícena tím, že rozkázal svým vojínům, aby sice šetřili bělochův, ale mashonské dělníky a jejich sluhy zabíjeli. Vzpoura Matabelů, vzniklá pro zařízení proti pádu dobytka r. 1896, byla vážným nebezpečenstvím; byla posléze ukončena po několika potyčkách osobním zasažením Rhodesovým. Když se byl Rhodes vzdálil od vojska a rozbil svůj tábor bez ochrany na úpatí nepřístupných hor Matoppo, do nichž se byli utekli pohlavárové Matabelův, přijal vyzvání po delší době sobě učiněné k domluvě, a odebral se k ní beze zbraně a toliko se třemi průvodci. Po jednání několik hodin trvajícím podařilo se mu, přiměti pohlaváry ke složení zbraně, a pak ještě několik neděl zůstal v otevřeném svém táboře, aby předešel každou nedůvěru. Vraceje se s domluv do tábora vyjádřil se toliko, že to, co právě zažil, jest z příhod životních, které stojí za to, aby člověk žil. Že si zvolil za místo posledního odpočinku hory Matoppo, svědčí tomu, jak cennou mu byla vzpomínka na tuto příhodu.

Rhodes věřil v kulturní účinek telegrafu a železnice a využíval jich, jak mohl; nejdřív zakládal telegrafy, jako věc snadnější a levnější, a po nich co možno nejdříve následovaly železnice. Tak

pořídil spojení od Kimberleye přes Vryburk a Mafeking do Bulawaya a projektoval další směrem k jezeru Tanganyika; také vystavěl dráhu z Beiry do Salisbury. Kde ho obyvatelstvo opustilo, což nebývalo často, stavěl na vlastní groš a z peněz svých přátel; ale téměř vždy mu poskytováno peněz, kterých na své plány žádal, s nadšením. Úlohu, kterou hrál za obležení Kimberleye Bury roku 1899—1900, jest také připomenouti. Dostal se do města poslední chvíli a stal se tam s úředníky a dělníky společnosti De Beers Co., kteří dostávali po celou dobu úplnou svou mzdu, duší obrany čtyři měsíce trvající. Také o zaopatřování 14.000 bělochův a 19.000 černochů v městě uzavřených uměl se Rhodes postarati co nejlépe; ženy a děti byly uchraňovány za střelby v průkopech společnosti De Beers Co. Když se také jeví věc za přirozenou, že se odebral na místo, kde se sbíhaly jeho finanční zájmy, nesmí býti přece zapomínáno, že jako muž Bury nejvíce nenáviděný vydával se v obzvláštní nebezpečí. Bázně ovšem neznal. Rozčilování a namáhání za obležení způsobilo však, že opět upadl v starou svou nemoc, které podlehl, když byl nadarmo vyhledával v Egyptě vyléčení.

Rhodes byl, jak už děno, přesvědčeným imperialistou, a ještě více snad pananglosasem. Jako imperialisty bylo jeho cílem, aby spojené státy jihoafrické byly částí anglické říše, jako pananglosasa, aby Anglie byla v těsném spojení ze Spojenými státy americkými. V listě z r. 1890, který W. T. Stead částečně uveřejnil, píše Rhodes: »Jaká vznešená myšlenka jest, že, kdybychom nebyli pozbyli Ameriky anebo kdybychom nyní mohli dospěti k dorozumění mezi kongressem a dolní sněmovnou, byl by mír světa na všechny věky pojištěn. Spolkový parlament by mohl sněmovati pět let ve Washingtoně a pět let v Londýně. Jediná možnost, provésti tu ideu, jest tajná společnost, která povlovně pohltí bohatství světa, aby ho užila k tomu účelu!« Na jiném místě připomíná za prostředek, dostati se s Amerikou k takovému dorozumění, celní válku proti té zemi. Později, po návštěvě berlínské r. 1895, kdež individualita císaře Viléma naň učinila mocný dojem, snad v něm také jako dříve v Chamberlainovi vzniklo, mysliti na Německo jako třetího ve spolku. Založení stipendií v Oxfordě pro německé studující v závěti jeho tomu svědčí. Závěť ta jest vůbec po každém směru význačnou listinou pro karakter testatora. Muž, který umíral se slovy: »Tak málo jsem učinil, tak mnoho jest činiti,« věnoval své jmění zájmu práce, především duchové, tak jak sám spatřoval

v universitním vzdělání nejjistější základ pro svůj vlastní život věnovaný úplně realní politice. Nejmenší část zanechává svým příbuzným; nechce však tím vychovávati darmošlapův a zařizuje vše, aby přiměl své dědice k činnosti (služba v stálém vojsku nejeví se mu za takovou). Ježto se o tom přesvědčil, že v Anglicku stav statkářů, které tam čítá ku podporám státu, vtělováním hypothek na jejich statky na výbavu mladších synů neb na úhradu dluhů stal se velmi kritickým, chápe se také proti tomu prostředkův opatrnosti. Největší část peněz obrací na veřejné účely, zejména na účely vychovávací. Tak v Rhodesii a pro universitu v Oxfordě. Říšská myšlenka a právě tak pananglosaská došly nejokatějšího projevu v ustanovení stipendií pro studující v Oxfordě. 60 z nich (20 každý rok) jest určeno pro studující z osad a po dvou (1 každý rok) pro studující ze států neb území Spojených států severoamerických. Pro německé studenty ustanovil 15 (5 každý rok) stipendií po 4000 marek ročně dovětkem datovaným z r. 1895.

Rhodes jistě nebyl sympathickým, ale byl, co Angličan jmenuje »a master of men«. V jadrné, zevně málo obroušené formě vězela spousta síly volní a pracovní, která musí vzbuzovati podiv a žas. I kde pochybil a kde jeho rodáci mu druhdy neporozumívali, byly jeho myšlenky vždy veliké a originální. Tak, když r. 1888 Parnellovi odkázal podporu 10.000 lib. šter. pro irskou stranu homerulův, nepomýšlel při tom na poškození říše, nýbrž na ulevení parlamentu, kterýž byl místními otázkami zabrán tak, že se nemohl dostati k projednávání otázek imperialistického významu. Posuzovati Rhodesa za spekulanta a kapitalistu, jest nesprávno; neviděl nikdy v penězích nic jiného nežli prostředek k účelu, a účely jeho byly vždy účely říše. I ješitnosti asi byl muž ten prost, an děl svým přátelům, aby ho, až zemře, položili do hrobu, ušlapali na něm hlínu a šli dále.

Rhodes počal ničím a daroval své vlasti říši, pětkráte větší nežli jest Velká Britanie s Irskem. Ale nepřivedl toho k místu slovy, nýbrž skutkem, a ne činem okamžikovým, nýbrž denně a každou hodinu opětovaným, nikdy nepřerušovaným, činem, který ve výsledku práce shledává svou odměnu a pobídku k činu novému. A tou věcí má nám býti učitelem.[1]) *Kč.*

[1]) V časopise »North American Review« poslanec H. Cust karakterisuje C. Rhodesa tvrdě, že tajemství jeho úspěchů záleží jediné v jeho osobnosti. Údělem přírody měl toliko slušný vnějšek; z Anglie nepřinášel si do

Afriky mimo dobrou výchovu ani jmění, ani styků, ba ani stálého zdraví. Školskému vzdělání za mnoho neděkoval; jediné studiu historika Gibbona v Oxfordě připouštěl jistý vliv na pozdější směr svých myšlenek. Největším jeho darem byla prozíravost; spojoval fantasii básníka s precisností mathematika. V hlavě své snoval nejdalekosáhlejší plány, které pak pozvolna s vytrvalostí neochvějnou uskutečňoval. Neukvapoval se v ničem, vyčkával vždy vhodného okamžiku; ale nikdy nebyl nečinným. I na cestách za zotavením míval s sebou všechny pomůcky a neustále pracoval o svých projektech. Chvála nebo hana, ba též neúspěch nepřipravovaly ho o klid a neměly nejmenšího vlivu na sledování záměrův jeho.

Potřeba úpravy nalezinectví a sirotčenství.

Dr. Jan Dvořák. (Dokončení.)

K dosažení žádoucích časových reform třeba jest nevyhnutelně, aby byly odborným způsobem vylíčeny aspoň v hrubých rysech veškeré nedostatky a vady, a aby podán byl o nich širší veřejnosti malý obrázek.

Dle konaných pozorování dodávají největší kontingent pěstounů středočeské, hlavně jihovýchodní okresy české, ve kterých nejméně průmysl jest vyvinut, a kde obyvatelstvo hlavně na zemědělství jest odkázáno.

Nejméně pěstounů dodávají okresy průmyslové, zejména pohraničné okresy německé a smíšené.

V krajinách zemědělských, kde při skrovném výdělku trpí chudé třídy nedostatkem hotových peněz, méně však výrobky hospodářskými a obyčejnými viktualiemi, přijímají rodiny za nepatrné celkem ošetřovné rády v péči nalezence.

Průměrný náklad na 1 dítko u pěstounů obnášel v posledních letech okrouhle 69 kor., a denně 26 hal.

V posledních dobách nachází se dle prof. Rubešky a prof. Epsteina v popředí nesnází stálý nedostatek pěstounů, kterých úbyt pokračoval as během posledního desítiletí progressivně, a vedl často k přeplnění i nových prostor českého oddělení ústavu.

Nedostatek pěstounů bývá často hlavní příčinou špatného stavu nalezenců, poněvadž musí ústav za vděk bráti mnohdy i méně dobrou pěstounkou, jen aby mohl hromadivší se děti umístit.

Dle dát zjištěných správou a ředitelstvím nalezince Pražského bylo od r. 1885 až do r. 1901 dle výkazu úředního 870 špatných pěstounů, kteří z různých příčin dítky do ústavu vrátiti musili, a jimž nikdy již dítko do péče svěřeno nebude.

Příčinou nedostatku pěstounek bývá dle úředních dokladů i ta okolnost, že semotam úřady obecní i farní brání pěstounkám

všemožně, aby si nalezence do péče braly, a za tím účelem vystavování vysvědčení způsobilosti i schopným pěstounům neobyčejně stěžují. Děje prý se to jednak k zamezení nedostatku pracovních sil v obci, jednak z obavy, aby si pěstounové po 6 letech nalezence bezplatně ve své další péči neponechali, a obcím z toho nová břemena nevzešla.

Nedostatek domácích pěstounek spočívá semotam i ve veliké soutěži s nalezincem Vídeňským, jenž za příčinou příznivějších podmínek platebních umísťuje v Čechách téměř stejný počet nalezenců jako ústav Pražský. K tomu přispívá i neurovnanost obapolných vztahů umísťovacích i nedostatek organisace vzájemné a současné kontroly.

Ano, jsou i případy, že mnozí pěstounové mají se svolením obce, však proti předpisům ústavu, za plat současně i tři nalezence, a že na základě vysvědčení od obce dostane se pěstounce často kromě pražského nalezence současně i nalezence z Vídně.

Zlořád tento má na zdravotní poměry nalezenců, na zakrňování organismu a na zvýšenou úmrtnost nalezenců stejně neblahé následky, jako když r. 1860 za účelem dosažení úspor ztenčen byl v nalezinci počet kojných, tak že jedné matce svěřena byla v ústavu 2—3 nalezenci k výživě a péči.

K upadání spolehlivosti pěstounů přispívá nemálo i ta okolnost, že státní úřadové a orgánové političtí i soudní u věcech nalezeneckých nevyvíjí téměř žádné iniciativní činnosti v poměru jich k ředitelství ústavu, tak že zůstávají ředitelství často neznámými i případy, kdy pěstouni buď pro nedbalost neb týrání nalezence byli trestáni.

Kromě toho zjištěna byla ředitelstvím nalezince celá řada nedostatků a závad, z nichž na místě tomto uvésti dlužno ještě toliko následovní:

Obecní a farní úřady vydávají semotam z obavy před vyhrůžkami vysvědčení způsobilosti i uchazečům úplně nezpůsobilým, přestěhování pěstounů neb úmrtí dítka nebývají v čas hlášena ředitelství, místní orgánové zaměňují někdy děti bez předchozího souhlasu ředitelství, místní orgánové dávají se namnoze za úřední výkony nalezinecké proti předpisům odměňovati chudými pěstouny buď penězy neb naturaliemi, při vystavování vysvědčení způsobilosti nedbá se dostatečně hygienické vhodnosti obydlí a j. v.

Veškeré tyto uvedené závady a nepřístojnosti jsou možnými a mohly dle pevného přesvědčení správy a ředitelství nalezince zapustiti kořeny jedině z té příčiny, že *nebylo dosud organisovaného pravidelného a soustavného ni místního ni ústředního dozoru,* zdaž a jak místní dozorčí orgánové povinnosti své plní.

Dle dosavadních předpisů mají dozor nad nalezenci vykonávati tyto úřady a korporace: c. k. okresní hejtmanství (okr. lékaři), c. k. četnictvo, obecní a farní úřady, obvodní, obecní a městští lékaři, dva dozorcové nalezenců (pro Prahu a nejbližší okolí jmenovaní), a otcové nalezenců, kterážto instituce až na jeden či dva případy úplně zanikla.

Jak nedostatečným se ukázal celý tento dozorčí aparát, vysvítá z toho, že ze 100 případů, kdy dojde ředitelství z některé strany oznámení o špatném ošetřování nalezence, možno s určitostí říci, že 90 z nich vyšetřuje se na základě anonymních dopisů, ústavu od neznámých lidí zasílaných a pak od matek vlastních nalezenců.

V té příčině nestačí dosavadní pouhý styk písemný správy nalezince, nýbrž jeví se přímá odborná kontrola nad nalezenci se strany ústavu čím dále tím nutnější. Vždyť jest to nesrovnalostí, když počet nákladem země ročně ošetřovaných nalezenců dostoupil výše přes 10.000, a když více než 700.000 kor. se na ošetřovném za nalezence ročně ze zemského fondu venkovským pěstounům vyplácí, aniž by bylo řádné evidence o tom, jak za peníze ty nalezenci jsou živeni, ošetřováni a vychováváni, a když kromě úřadů farních není naprosto žádné přehlídky, tak že ředitelství ústavu po celé šestiletí ničeho nezví o stavu dotyčného dítěte, leda z obligátní výroční zprávy farního úřadu, kteráž však leckdy úplně nespolehlivou se prokáže.

Tento politování hodný fakt přiznalo na podnět snaživého zatímního ředitele prof. Rubešky samo ředitelství ústavu ve zprávě podané zemskému výboru.

Pak ovšem není divu, že dle statistiky úřední dítky nemanželské, svěřené ústavem za nepatrnou náhradu vlastním matkám neb prarodičům vykazují o více než 5% příznivější úmrtnost a že mají příznivější podmínky rozvoje a zdraví než dítky svěřené cizím pěstounům.

K nedostatkům venkovské péče o nalezence (u pěstounů) dodati dlužno ještě následující závady:

Nedostatečné instruování místních orgánů nalezeneckých (obcí, far, lékařů i politických úřadů; o všech platných a pro ně důležitých předpisech nalezeneckých, jež bylo podmíněno jednak zastaralostí a roztroušeností většiny základních organisačních předpisů o péči venkovské, jednak vložením některých ustanovení jak do říšského tak do zemského zákona zdravotního a do instrukcí pro lékaře obvodní a zeměpanské.

Kromě toho vykazují novější předpisy tu vadu, že nepřimykají se dosti úzce a jasně k starým předpisům jako organické jich rozvedení nebo doplnění, a že není v nich dostatečně pamatováno organické pravidelné a periodické spojitosti místních orgánů nalezeneckých s ředitelstvím a s úřady nadřízenými.

Konečně vytknouti dlužno, že všecky dosavadní předpisy jsou pouze úryvkovitá základní ustanovení, a že není k nim žádných prováděcích předpisů, instrukcí a podrobných návodů ani pro obecní ni pro farní úřady ani pro lékaře.

Následkem toho úřaduje se dosud na venku ve věcech nalezeneckých skoro všeobecně jenom na základě tradic a zkušeností, jež dotyčný orgán teprve z vlastní praxe získává.

Důsledek toho jest, že tápe se na mnoze ve tmách a nejistotě o povinnostech a právech pěstounův i místních orgánů nalezeneckých.

Největší závady v opatření nalezenců na venku spadají mimo to na vrub nedostatků evidence, dozoru a kontroly. (Zpráva řiditelství nalezince).

Nedostatky uvedené cítí namnoze netoliko zodpovědní činitelé nýbrž i širší veřejnost.

Pronikající vědomí o nutné potřebě časových reform takměř ladem ležícího nalezenectví mělo v zápětí, že konány byly r. 1889 a 1900 o úpravě poměrů nalezenců dvě ankety svolany ředitelstvím porodnice a zemským výborem, které učinily některá usnesení, na základě jichž předložil zemský výbor sněmu zemskému následovní návrhy:

1. Aby upraven byl ve smyslu usnesení ankety dozor nad nalezenci, a aby za účelem úpravy dobrovolné součinnosti žen zahájeno bylo další jednání;

2. aby byl dán do rozpočtu zemského obnos 400 korun ku udílení odměn svědomitým pěstounkám;

3. aby jednáno bylo s vládou ohledně umožnění kursů pro opatrovnice při pražském nalezinci za účelem výchovy opatrovnic nemocných dítek, po případě vyškolených dozorkyň;

4. pokud se týče návrhů čelících k tomu, aby učiněno bylo zaopatření nalezenců po 6. roce, budiž na to poukázáno, že záležitost ta souvisí úzce s úpravou chudinství veřejného vůbec, a že z humanních ohledů nelze při tom děti nalezence snad jako zvláštní třídu odděliti od ostatních dítek opuštěných a potřebných dozoru.

Zemskému výboru budiž sněmem uloženo, by při zamyšlené úpravě chudinství veřejného zvláště bral zřetel ku nalezencům, odevzdaným ku dalšímu opatřování obcím.

Návrhům těmto dostalo se schválení sněmu zemského v 27. sezení r. 1900.

Zemský výbor konaje v posledních dobách vážné přípravy ke konečnému provedení reformy chudinství vyzval přípisem ze dne 29. ledna 1901 ředitelství porodnice a nalezince, aby podalo zprávu o poměrech nalezenců.

Při té příležitosti poukazoval zemský výbor, že zdárné a úspěšné řešení otázky nalezenecké, jako část veřejné správy chudinské dítí se může jen v souvislosti s provedením chystané reformy veškerého chudinství veřejného.

Neboť jednou z hlavních příčin dosavadní nedostatečné a nestejnoměrné péče o chudé sirotky a děti opuštěné vůbec, zdá se býti právě ta okolnost, že tento nejdůležitější obor chudinství veřejného není upraven na jednotném základě. Dosud věnovala totiž správa zemská pozornost svou hlavně jen dětem nemanželským, v porodnici narozeným a to až do věku 6 po případě 4 let, ponechávajíc všechny ostatní chudé sirotky a děti opuštěné, jakož i nalezence po uplynutí normální doby ošetřovací nedostatečné a ledabylé péči obcí domovských; což bylo ovšem zřejmou nespravedlností, vedoucí k různým nesrovnalostem.

Vzhledem k tomu hodlá zemský výbor při zamyšlené reformě chudinství veřejného přihlížeti též k tomuto významnému odvětví jeho, a vyžádal si od ředitelství porodnice správní pravidla ústavu, jakož i podrobnou zprávu o zkušenostech získaných v nalezenectví v ohledu humanním, zdravotním a administrativním.

Ředitelství porodnice a nalezince předložilo s podrobnou zprávou i návrh regulativu.

Ve zprávě své klade řiditelství hlavní váhu na potřebu organisování soustavného dokonalého dozoru na nalezence, a poukazuje zejména, »že by se *dozor ten zároveň dal rozšířiti spolu s dohledem na nalezence* i na veškeré ústavy humanní (chorobince a j. v.), čímž by *jednotnost chudinství a nalezinectví tím jasněji vynikla* a se stanoviska *jednotnosti* tím lépe a účinněji *úprava* obou těchto předůležitých institucí státi by se mohla.«

Nevyhnutelnost náležitě organisovaného dozoru nad nalezenci uznal i vynikající sociolog německý prof. Albrecht slovy:

»Známé škodlivosti tak zv. soustavy umísťování dětí v rodinách vyžadují nyvyhnutelně obzvláštní úpravy a dokonalého dozoru.«

Též i prof. Epstein, který snadno pochopitelnými instrukcemi pro pěstounky platně přispěl k odstraňování bludů a předsudků lidských, vyslovil se při té příležitosti o nedostatcích dosavadního dozoru nad nalezenci, co nejslabší stránce našeho nalezenectví a o potřebě zorganisování dozoru.

I vrchní chudinské řiditelství Pražské stanovilo co nejdůležitější zásadu při zaopatřování dítek-sirotků potřebu pilného dozoru na výchovu těchže.

Podobně i v anketě svolané zemským výborem vyslovil se na základě zkušeností kan. P. Sedlák: »Lékařský dozor je nutný a sice zapotřebí jest, aby lékař alespoň nejméně jednou do roka nalezence prohlédl.«

Zásada řiditelstvím nalezince vyslovená našla výrazu i ve zprávě zemského výboru z r. 1902 o úpravě chudinství veřejného, v níž vyslovuje se zemský výbor, že »bude nezbytně třeba, aby se veřejná péče o chudé děti upravila a sorganisovala na jednotném základě, a aby se rozšířilo spolupůsobení země i okresů na všechny chudé sirotky a děti opuštěné i zpuštlé.«

Ve zprávě o upotřebení částí správních přebytků společných pokladen sirotčích z r. 1901 formuluje zemský výbor své názory o způsobu dozoru, jehož nutnost jest nepopíratelnou, následovně:

»Zdárný úspěch výchovy a ošetřování osiřelé chudé mládeže předpokládá ovšem náležitý dozor, zejména při vyhledávání pěstounů, jakož i k řádnému plnění jich povinností.

Dozor ten měly by obstarávati vedle úřadů obecních také výbory okresní prostřednictvím svých orgánů zdravotních jakož i opatrovníků k tomu účelu v obcích zvlášť ustanovených. — Kromě toho bude zapotřebí, aby zemský výbor vedl řádný katastr o poměrech dětí ošetřovaných nákladem přebytků pokladen sirotčích i o pěstounech, jímž děti ty byly svěřeny a vedl *dozor nad řádnou výchovou jejich*. Ostatně dlužno zůstaviti zemskému výboru, aby vhodnými instrukcemi a zařízeními tyto poměry upravil, způsobem odpovídajícím časovým potřebám.«

V osnově zákona zemského našel dozor nad sirotky výrazu v § 12. a sice v následovním znění:

»Tento *dozor* vykonává zemský výbor prostřednictvím zastupitelstev okresních a obecních, jimž náleží podporovati ho u vykonávání tohoto úkolu, jakož i *orgány vlastními*.«

Stanovisko řiditelství porodnice a nalezince ohledně dozoru, jak patrno, kryje se úplně se stanoviskem výboru zemského, netoliko co se týče potřeby nýbrž i způsobu provádění dozoru. Jeví se úplný souhlas vzhledem k žádoucí potřebě jednotného dozoru na nalezence a sirotky, jakož i k potřebě provádění dozoru místního zdravotními orgány zastupitelstev okresních a obecních, a ústředního či zemského dozoru *orgány* vlastními.

Naznačený způsob dozoru je i v plném souhlase s názory shora uvedené ankety, která ústy prof. Rubešky jej formulovala, a dle něhož by *hlavní dozor* nad nalezenci zůstal řiditelství porodnice a nalezince, kterému by byl podřízen náležitě organisovaný dozor dámský, jehož součinnost by zajisté časem nesla velmi dobré ovoce.

Reformy nalezenectví doplněny budou kromě toho i přiměřeným zvýšením ošetřovného a úpravou odměn pěstounkám.

Provedením závažných těchto časových reform bude nalezenectví a sirotčenství ve vlasti naší postaveno na zdravé hygienické, humanní a novodobé sociálně-politické stanovisko, a bude takto způsobilým vyhověti netoliko šlechetným intencím Jasného zakladatele Pražského nalezince, nýbrž i svému ideálnímu určení.

Gerhart Hauptmann.

Napsal R. M. Mayer.

(Pokračov.)

Než zajisté kollektivný hrdina bez hlavy není také dokonalým. V »Táboře« Wallenstein ovšem nevystupuje, ale jeho duch, on sám je neviditelně stále přítomen. Rovněž u Shakespearca je král objasňujícím představitelem národní svéráznosti, nebo v »Princi Homburském« vrcholí brandeburství v postavě Velkého Kurfürsta. Velké národní drama budoucí potřebuje obojí: dav jako nositele jednání, jedince jako nositele myšlenky. K tomu poukazují také pašiové a národní hry. V »Tkalcích« odřekl domokratický názor dějinný, ještě více radost z líčení nádhernému torsu Heraklovu s jeho mocnými svaly, z překypující postavou hlavu; i ve »Florianu Geyerovi« zůstává hrdina jedinec vždy ještě vězeti v davu. Potřebujeme drama, v němž plná síla tohoto realistického stělesnění celého národa se slučuje se stejně pravdivým a plastickým propracováním vůdčí osobnosti: očekáváme realistického »Tella«, »Julia Caesara« na základě takovýchto hromadných scen. Obdržíme-li to, je dosažen nový stupeň dramatu, který může přivésti novou dobu rozkvětu.

To vlastně tedy není chybou »Tkalců«, že nemají, jak se obyčejně říká, žádného hrdiny. Mají ho snad: je to abstraktní hrdina, tkadlec, jak Schleuther míní, anebo zcela konkretně chudé slezské, tkalcovské obyvatelstvo. Je předváděno v typech vždy nových, kteréž při vší životní individualisaci přece prozrazují některé společné základní vlastnosti — jako zástupy Wallensteinovy. Každý akt přináší nové postavy, nové obrazy, jež pojí se však jako jednotlivé znaky v hromadný obraz kollektivné osobnosti. Tu však — jako Jan Vockerat nedojde k nějakému rozhodnutí, tak nezmůže se toto stísněné obyvatelstvo na vůdce, jenž by byl zároveň jejich hlavou, jejich vůlí. Luther není reformace — k ní patří také Melanchton a Bedřich Moudrý a Hutten a Sickingen

a ještě jiní, učenec, kníže, politik a jiné typy; ale Luther je stělesněná vůle k reformaci. Takového vůdce ze sebe sploditi není s to tato nemocná obec slepých a vyhladovělých, zoufalých a omrzelých tkalců. Historická pravda a stanovisko básníkovo se shodují. Nezralí vůdci smutného povstání tkalců z r. 1844 — které Hauptmann dávno znal z vypravování svého otce a ku kterému použil také právě vyšlého díla historického — nebyli ještě tak representanty davu jako byl Florian Geyer. Jsou to poslední divoké křeče zoufalého povstání tkalcovského, které nedovede již snésti okamžiku svobody, právě jako vyhladověý chudý tkadlec nesnese již podaného mu kousku masa.

Tak je drama tato skoro jen kresba poměrů. Jak v Heineově chmurné básni, již vyvolalo totéž povstání, vidíme tkalce u stavu, slyšíme je zlořečiti, proklínati krále, vzdávati se poslední naděje, a stále vrací se šílený refrain: »Tkáme, tkáme!« Samo povstání je méně činem než symptomem: tak daleko to došlo s těmito nejpobožnějšími, nejpokornějšími, beznadějnými dělníky, že neštítí se posledního podniku zoufalství. Než to nevede k ničemu; bída trvá dále. Stav a charaktery, které z něho vychází, chce básník předvésti; co záleží mu na závěru! Závěr je právě — refrain.

K líčení poměru patří také obraz těch, jež poměry ty vyvolali a je nechají trvati: továrníků, úředníků, občanů a sedláků.

Nikdo nesmí zde popříti příkrou jednostrannost líční. Hauptmann stojí na straně chudých a utlačovaných, líčí rodinu Dreissigerů bez veškeré sympatie, jak mu jejich pravzor — oni se nazývali ve skutečnosti »Zwanzigerové« — byl podán. Jsou míněni typicky, právě tak jako továrník v Kretzerově »Meister Timpe«: typ bezcitného, ale ne bezbožného vykořisťovatele, který pokládá bídu ostatních za samozřejmý prostředek vlastního blahobytu. Než kdo snesl by zde objektivnost! Kdyby Hauptmann s objektivností, jaké Ibsen ob čas dosahuje, zde líčil továrníka v jeho relativním právu — pak teprve stalo by se to drama trapné, tísnivé, nesnesitelné v nejvyšším stupni. Nyní je cit vzpoury, jenž v nás je vzbuzen, čerstvý vánek, který nás odnáší přes tuto hrůzu.

Že však toto dramatické líčení poměrů, opovrhující všemi předpojatostmi v jednání o hrdinovi, závěru, mocně na jevišti působí, toho nikdo nemůže popříti, kdo viděl jednou kus ten provozovati. Čím rozhodněji se básník vyhnul všemu, co by se přibližně mohlo podobati theatralnému effektu, tím více působí procítěná reprodukce velikého dramatu, plného skutečného života.

To podivuhodné, příšerné, tiché pustošení — a po tomto rozčilení opět onen osamocený modlící se slepec se svou nenávistí k Bohu — a uprostřed toho pestrý život v hospodě, v které denní svět tak lhostejně hovoří o té strašné bídě — nechám těch lidí, kteří mají ještě odvahu odpírati Hauptmannovi místo velikého básníka.

Hauptmann vsunul mezi svá nejvýznamnější díla intermezzo: »College Crampton« (1892), široká, portraitová studie po způsobě Lenbachově: genialní, výrazná, produševnělá v každé linii hlava, vše ostatní — až na nádherného sluhu Löfflera — nejasné a konvenční. Výbuch dětinského veselí, v kterém předvádí mladého Strählera a jeho nevěstu, je pochopitelno více psychologicky jako zotavení se po »Tkalcích«, než že by bylo tímto kusem vykonáno něco nového: je to do jisté míry skok vzduchem, ke kterému se básník nutí, aby cvičil své svaly, je to výkon gymnastický, ale ne umělecký. Dotýká se příliš lehce problému nešťastného manželství. Zkrátka — vidíme v této komedii kus nehotový, který jako příklad měl škodlivý vliv.

Tím důkladněji je propracováno »Hanneles Himmelfahrt« (1893). Dosud ještě nikdy na německé půdě nesloučily se poesie a realism v takovou harmonickou jednotu. Sejdou se na společném poli snů. Sny, jak je ubohá, utrápená mysl zplozuje, plná zlatých snů a tísnivé skutečnosti, odvozeny s psychologickou genialností právě z těchto předpokladů, — to je zde hlavní obsah. S nemenším právem nechal Grillparzer v »Traum ein Leben« spícího Rustana vybásniti svůj vysněný život z několika málo svých známých a z neurčitých zpráv o dvoře, válce a městě. Hannela, zneužívaná dcera opilého zedníka, sní o své matce, o diakonce, o dobrém učiteli, jež stanou se jí postavami polobožskými; oblíbený učitel přeměňuje se v postavu Kristovu. Ale strašidelná postava otcova, dříve zjev hrozivý, je v říši snů přivedena k pokání a lítosti. Tak hledíme, jak Pniower praví, zpět do Hannelina politování hodného života a poznáváme neuvědomělé bohatství jejího života duševního: její dětskou, zbožnou ale také uzavřenou mysl, její šelmovskou veselost, její nepatrné pošetilosti, její fintivost, kterou všechna ta bída nedovedla potlačiti, její nevině dychtivé pohledy na váženého učitele, její smrtelný strach před ranami otcovými, její nezměrnou lásku k zemřelé matce, její touhu po štěstí a kráse.

A jako starogermánský názor přisuzoval umírajícím zázračnou sílu ducha, tak povznáší se konečně tato ubohá přes hranice své

přirozenosti: řeč postavy Kristovy překročuje schopnosti Hanneliny, ještě více překrásné verše andělů:

Máme na pokraji svých šatů
První vůni jara;
Kvetc na našich rtech
První červánek dne.

Září na našich nohou
Zelený odlesk naší vlasti;
Blýskají v hloubi našich očí
Cimbuří věčného města.

To je více než ohlas zbožných písní kostelních. Na pohádky a dětské události navazující se sny o skleněné rakvi a o soudu nad zločincem, o vesnickém krejčím a o anděli smrti vyrůstají s psychologickou nutností z duše; nač toto? »Nyní když jsi mrtva, rozmile teprve vykveteš,« praví Gottwald. Básník přechází ze sna v pohádku; Kristus a andělé stanou se z visí chudého vesnického dítěte opravdovými, jako v pohádce mladistvého Gerharta Hauptmanna oživne mramorová socha. Snění pojímá také nás; ta atmosféra nás okouzluje. Proto cítíme nedostatek motivace, který zkušení, umělečtí soudcové vytýkají, zmizení diakonky, která právě při lůžku nemocné nemá chyběti — čímž Hannelino povstání a sklesnutí je teprve umožněno — sotva jako poruchu, ale spíše jako přípravu na duchy:

Zjevte se! zjevte se a neobveselte jeho srdce.
Pojďte jako stíny a zmizte tak!

Zde stane se historie nemoci historií uzdravení. Poetická záře obklopuje ubohou mučenici. Byla skutečně dítětem úředního představeného? Básník nechává to nerozhodným, jako by to učinil Ibsen. Než ona je více: je dítětem lidu, celého trpícího, věřícího, doufajícího, básnícího lidu. Básník vyzdvihl toto kvítko se všemi jeho kořeny, — říše pozemská lpí ještě na něm, chudobinec nesmí chyběti se svou brutálnou bídou a hrubým žertem. Nesmí chyběti hřích, který u Hauptmanna skoro vždy se jeví jako neřest opilství: sedlák Krause, otec Scholz, Crampton, zedník Mattern — všichni oddávají se pití. Je to typická chyba, nejmakavější, nejlidovější, které také proto Ibsen skoro příliš rád používá. Než pití je zde jako stělesnění sprostých chtíčů nevyhnutelno, aby právě motivovali reakci: Hannelin útěk ze světa, její touhu po vůni nebeského klíčku.

Poesie musí se občas znovu dotknouti země, jako onen starodávný obr Antaeus, aby nabrala nových sil. To děje se v dílech

Gerharta Hauptmanna; smíme naříkati, když na ruce zůstane lpěti trochu pozemské hlíny?

Raimundova poesie pohádková Anzengruberův selský realism, nejhlubší sympatie s chudými a utlačenými a věrné vylíčení také jejich slabostí, nejjemnější zdůvodnění duší a nejodvážnější vynalézavost obklopují jako zpívající andělé hrob chudé dcery zedníkovy; a symbolickou je celá ta báseň pro oslavu lidské bídy pomocí pravé, silné poesie.

Zdá se, že básník se opět zotavuje komedií od duševních otřesů. V »Bobřím kožichu« (1893) shoduje se Hauptmann na poli veselohry jako jindy v dramatě historickém s Jindřichem von Kleistem. Tato zlodějská komedie je jako »Rozbitý džbán« dramatem analytickým; exposice dá záhadu jednání rozluští krok za krokem její temnou historii. Ovšem jen pro diváka, ne pro přechytrého úředníka, v němž Hauptmann — naleznuv ten model za svého pobytu v Erkneru — nádherně kreslí obraz určité, dnes převahu mající třídy správních úředníků: šplhavců v každém coulu, kteří pro věci, jež je mohou »na hoře« učiniti známými, zapomínají své povinnosti bližší. Tento mistrně líčený typus na straně jedné, nepřirovnatelná pradlena na straně druhé jsou stěžeje celého kusu. Wolfová je oživena šplhavstvím plebejským, také mistr Oelze je jím naplněn, a tvoří tak protivu k šplhavci aristokratickému; ona je tajně tak úskočná, jako on je vlastně hloupý, a při tom jedná tak úctyplně, jako on pátravě; ona je tak pilná a starostlivá o své, jako je on pohodlný a egoistický. Tak oba se spolu výtečně snáší a promíjí si — i třepetající se, vždy stejně rozčilený domácí pán jeho nervosní nájemník — první je zároveň rozkošná figura.

Oč Hebbel usiloval v »Trauerspiel in Sizilien« těžkým aparátem patheticko-groteskní tragikomedie, to vysvítá zde snadno z povahy poměrů: vrchnost stane se ochrankyní zločince, ovšem ne ve zlém úmyslu, ale také ne bez vlastní viny. Nemocný stav jeví se i tu, kde úředník zanedbává pro politiku spravedlnosti a pro sympatie a antipatie povinnosti. Tendence chybí právě tak málo jako ve »Vor Sonnenaufgang« nebo v »Die Weber«. Je ryze hamletovská: podržeti nemocné době zrcadlo. Proto nechává básník dvakrát přihoditi se téže události: při krádeži dříví i při krádeži bobřího kožichu opakují se tytéž veselé omyly vyšetřujícího soudce. Má tím býti řečeno, že krádež není snad v jednom případě chráněna toliko nepříznivou náhodou, nýbrž že chyba lpí v celém

systému. Dramaticky je to poněkud odvážné, ačkoliv básník rozvinuje tolik humoru a vtipu, že bychom nikdy ani tolik od něho neočekávali; zvláště v onom nádherném momentu, kdy Wehrbahn mohl by spatřiti ukradený kožich, triumfálně však ukazuje na jeho držitele a volá: »Vidíte, ten člověk má sám kožich.«

Kresba charakterová se stejnou láskou meška u pradlenina originalního života rodinného i u typického návalu v bureau přednostově. »Biberpelz« je politická tendenční komedie — nejgenialnější od doby Gogolova »Revisora«. Než přihodilo se mu, co přihodilo se Rusovi s jeho zarputilou satyrou: »Tak jsem se dlouho již nezasmál«, pravil car básníkovi. »To nebylo vlastně mým úmyslem«, odpověděl Gogol.

»Florian Geyer« (1895) je daleko pochopitelnější. Je to do jisté míry opakování »Tkalců« na vyšším stupni a se zvětšenými obtížemi historického dramatu. I »Tkalci« jsou vlastně již drama historické; než časový rozdíl není tu tak veliký, abychom cítili úplně nesnáze reprodukce. Když ale Gerhart Hauptmann sáhl do středověku, zdálo se s počátku, že popírá všechny zákony nové školy. Již po léta učila většina realistických doktrinářů, že historické umění je překonáno — že historické drama je mrtvo jako historický obraz. Než to byl právě doktrinářský blud. Zda »moderní či »historické« — to je právě jen rozdíl v »co«; zde přijde na »jak«. S typy pracovalo drama staré, s individualitami nové. Odkad je béřou, je vedlejší. Hauptmann musil dle svého stanoviska předvésti samá individua, která vzdor jednotě času ukazují osobní svéráznosti. To učinil, a to silou nadobyčejnou. »S počátku tak namáhavá chůze šesti prostory dramatu,« praví Schleuther »odměňuje se seznáním půl sta živých lidí. V tom je ohromná tvůrčí síla; nechť jen vystoupí mezi našimi novějšími básníky druhý, který něco podobného dovede.« A toto množství svérázných osob slučuje se zároveň v jednotný, přesvědčivý obraz doby. Přesvědčivě působí především řeč, vzdor několika chybám a jistým extrémům. Největší žijící znalec německých dialektů, zvláště přesný znalec nářečí slezského, Karel Weinhold chválí bezprostřední, jisté ovládání tohoto dialektu v »Tkalcích«, Max Herrmann Jellinek, důkladný znalec literatury naší doby reformační, obdivuje se uměle archaistické řeči »Floriana Geyera«.

(Pokračování.)

K historii našeho politického programmu.

(Otázka politického rozdělení Rakouska na říšském sněmu ve Vídni a v Kroměříži 1848-9.)

Napsal Dr. Jul. Glücklich. (Dokonč.)

Na místě pravice nastoupil v Kroměříži slovanský klub. Čítal 100—120 členů. Náleželi k němu především Češi, věrní Moravané, téměř všichni Malorusové[1] část jižních Slovanů a několik Poláků, mezi nimi Helcl, známý ze slovanského sjezdu v Praze. Jak jsme se již zmínili, Češi neměli asi v úmyslu, jíti na říšský sněm; bouře svatodušní však vše změnily. Dle zprávy »Deutsche Zeitung« z 13. listopadu 1848 Češi prý se ve Vídni pokoušeli o jednotu s německými poslanci[2] z Čech; učinili prý německo-českým poslancům některé ústupky (které?) s podmínkou, že Němci budou hlasovati pro autonomní sněm zemský. Když však Němci na tyto podmínky nepřistoupili, spojili prý se Češi s ministerstvem Doblhoffovým. Havlíček[3] a Palacký[4] vstoupení Čechů do vládní strany odůvodňují tím, že ministerstvo čím dále tím více chladlo k Frankfurtu a hlásalo rovnoprávnost národů Rakouských — a tak tomu asi vskutku je.

Jak Masaryk (Havlíček str. 80) upozorňuje, že vláda Frankfurtským snahám (pokud mohly býti Rakousku nebezpečné) nepřála, bylo přirozené; jest však otázka, zda se nemýlili federalisté,

[1] Nár. Nov. 28. listopadu (PK z Kroměříže) a 24. prosince 1848; Gedenkblat str. 201.

[2] Mezi německými poslanci z Čech část (Helfert, Richter, Stark, Thiemann a j.) šla ve Vídni s Čechy (Deutsche Zeitung z 12. pros. 1848 čl. die deutsche Linke am österr. Reichstage; R. Maršan, Čechové a Němci 1848 a boj o Frankfurt str. 174); druhá část mezi nimi Herzig, prof. pražské university Heimerle kolísala mezi levicí a centrem; třetí část hlásila se rozhodně k levici (Löhner, Borrosch, Zimmer a j.)

[3] Nár. Nov. 10. září 1848. Nejnověji otištěn tento článek ve vydání Zd. V. Tobolky »Karla Havlíčka Borovského politické spisy« díl II., část I., str. 120—127.

[4] Gedenkbl. str. 196.

když z toho vyvozovali, že vláda míní podporovati jejich snahy. K tomu všemu slovanský klub v Kroměříži neměl podrobnějšího programu — ovšem obtíže sestaviti jej byly veliké, následkem protiv, na něž již částečně bylo ukázáno. Slavische Centralblätter v článku ze dne 9. prosince 1848 »Warum erlässt die slavische Partei kein Programm« tuto neurčitost programovou ještě hájí! Vláda za takových poměrů nevěděla dobře, co Slované chtí; znala jejich hesla: federace, rovnoprávnost, silné a jednotné Rakousko, ne však, jak představují si tuto federaci a rovnoprávnost, provedenou ve všech odvětvích státní správy. Jen heslo »jednotné a silné Rakousko«, jak různý význam mělo v ústech Palackého a Schwarzenberga nebo dokonce Františka Stadiona! Jemu, jak Helfert vypravuje, Čechové přece jen platili vždy za separatisty.[1] Po pokoření Vídeňské revoluce Stadion vyjednával s Čechy, aby některý z českých poslanců vstoupil do nového ministerstva.[2] Čechové odmítli, ale také ve vedoucích kruzích záhy od této myšlenky upuštěno.[3] Přes jistou nedůvěru i v Kroměříži Češi podporovali nové ministerstvo (Schwarzenberg-Stadionovo), ale záhy nezodpovědné postavení knížete Windischgraetze a Stadionův provisorní obecní řád, tuze centralistický, počaly Čechy od ministerstva oddělovati.[4] K tomu přistoupila difference o 1. § základních práv a nové politice, již zahájilo ministerstvo v otázce Frankfurtské.[5] Již v prosinci počali se Čechové oddělovati od pravého centra, a dály se pokusy o sblížení s levicí. Pomýšleti se na to mohlo jen proto, že levice v té době frankfurtskou otázku odložila, uznávajíc, že na ten čas se nedá v jejím smyslu řešiti — symptomaticky program Brestel-Löhnerův neobsahuje o ní ani zmínky. Jen program levého centra přál si trvalého spojení s Německem, ale k tomuto přání opatrně připojil, že »o otázce tohoto spojení bude lze mluviti teprve tehdy, až se Rakousko a Německo konstitučně ustaví.« Už v lednových debatách ústavního výboru za-

[1] Kultur III. Jahrg. 2. Heft str. 102. Erlebnisse u. Errinnerungen. Ministerium Schwarzenberg-Stadion.

[2] W. W. Tomek, Paměti z r. 1848. ČČM 1902, str. 385.

[3] Jos. Freiherr v. Helfert, Erlebnisse u. Errin. Kultur III. Jahrg. str. 102 a násl.

[4] Sl. Centralblätter z 3. pros. 1848. Nár. Nov. z 12. pros. 1848, H. B. z Kroměříže 10. pros. 1848, Tobolkovo vydání spisů Havlíčkových díl II., část I., str. 234.

[5] Srov. Gedenkbl. str. 196 »Denkschrift der böhmischen Abgeordneten«; nejnověji česky otiskl B. Rieger l. c. str. 98—110. »Pražské Noviny« z 23. ledna 1849.

vládl mezi Čechy a Němci duch velice smiřlivý — některé výroky Mayerovy a Brestelovy svou smířlivostí až překvapovaly[1] — ke konci ledna 1849 počaly kolovati pověsti, že Palacký v českém klubu pochvalně mluvil o Šuselkovi, že Rieger s Löhnerem navazují styky.[2] Ale v únoru aféra Kaimova[3] způsobila nové odcizení mezi Čechy a levicí, ba pronášena podezření, že pravice (slovanská) chce jí užiti k opětnému sblížení s vládou.[4] Za to očekávaná debata o ústavním návrhu přibližovala možnost spojení českopolského, jehož se levice velice bála.[5]

III.

Jednání o politickém rozdělení Rakouska v ústavním výboru kroměřížském.

Sněm Vídeňský počal zasedati v době, kdy panoval v Rakousku úplný dualismus. Proto ústavní výbor pokládal původně za svůj úkol, vypracovati ústavu jen pro země neuherské. Zatím dostavila se válka s Uhrami, a 2. prosince 1848 změna na trůně. »Doufáme, že se nám podaří všechny země a kmeny monarchie sjednotiti v jedno velké těleso státní«, četlo se v proklamaci nového císaře. Slova ta nemohla znamenati než zrušení dualismu, a tento úmysl vládní byl patrný i z další řady projevů. Co bude v tomto případě s ústavou kroměřížskou, kdyby byla upravena jen pro jednu polovinu říše? Zda vláda nerozpustí parlament, který se vývojem událostí stal kusým? Tyto obavy tanuly na mysli již v prosinci 1848 četným členům říšského sněmu, a když vláda dne 4. prosince sněm žádala o povolení 80 milionů, navrhoval Ziemiałkowski,[6] aby sněm o tom jednal, až bude hotov návrh ústavní. To bylo sice zamítnuto, ale finanční výbor přece se odhodlal učiniti dotaz k ministerstvu, jak chce vláda upraviti poměr mezi Uhrami a ostatní říší. Ale dostal odpověď neurčitou

[1] Na př. prot. ústav. výboru str. 33; tu Brestel lituje, že Slované nemají společného spisovného jazyka a že »nehledají více jednoty.«

[2] Constitutionelle Allg. Zeitung 28. ledna 1849; srov. též Nár. Nov. z 29. listop. 1848.

[3] O ní viz Helfert Gesch. Oesterreichs III., str. 257- 260; Springer Gesch. Oest. II., str. 669—680; Zd. V. Tobolka, »Karla Havlíčka polit. spisy« díl II, část I. str. 340. — H. B. v Nár. Nov. z 24. února 1849.

[4] Deutsche Zeitung ze 17. února 1849, str. 352.

[5] Deutsche Zeitung čl. Centralisation u. Federation str. 259 ze dne 4. února 1849.

[6] Off. Sten. Berichte III. 57. Sitzung str. 72.

a vyhýbavou; vláda prý o té věci uvažuje.[1] Palacký hned v prvním zasedání plného ústavního výboru (22. ledna) dotkl se této choulostivé otázky, jak již řečeno — existenční otázky říšského sněmu. Palackému bylo jasné: šlo o to, má-li konstituce platit pouze pro národy na sněmu representované, či má-li býti tak upravena v základních otázkách, aby ji mohli přijmouti i národové dosud nezastoupení. Rozhodujícím tu musil býti úmysl vlády a hlas národů neuherských; ale vláda mlčela, a vyzkoumati přání národů neuherských bylo v té době velmi obtížné. I byla Palackého otázka dalekosáhlá: šlo o to, kdo má právo uherským národům předpisovati ústavu, ministerstvo či sněm! Palacký tvrdil, že oba faktorové společně. Druhý český zástupce Pinkas proti tomu stál na stanovisku, že výbor má zůstat při svém prvotním určení. Většina výboru přidržela se prostě mínění Brestlova, že pro přítomnou chvíli postačí, míti ohled na Uhry pouze v otázce, má-li se říše děliti dle provincií nebo národností. Ovšem, výbor musí býti konsekventním, mínil Brestel, a usnese-li se na národnostním rozdělení pro Uhry, musí se to státi i v této polovině říše.

Dle předlohy Mayerovy Rakousko mělo se rozpadati v tytéž součástky jako dnes, s jedinou toliko výjimkou: Vorarlbersko spojeno s Tyrolskem. Pinkas souhlasil s projektem Mayerovým, jen si přál, aby Horní Rakousy a Solnohrady, Morava a Slezsko zůstaly spojeny; vedla jej k tomu obava, že by příliš malé provincie nedovedly klást odpor tendencím centralisujícím. Avšak byl nedůsledný, když žádal rozdělení Haliče v část polskou a maloruskou. Rozumí se samo sebou, že jeho řeč vyvolala prudký odpor na straně polské.[2] Ziemiałkowski ostře vytýkal Pinkasovi jeho nedůslednost a pokoušel se popříti, že by byla zvláštní maloruská národnost v Haliči. Dokazoval to důvody, které tehdy velmi často bylo slyšeti z úst polských: rozdíl mezi Rusíny a Poláky jest prý jen náboženský, nikoli národnostní; rusínská národnost musila býti

[1] Off. St. B. III. 61. Stzg. str. 152, 18. pros.; jak z dopisů Windisch-Grätzových patrno, vláda nž tehdy zabývala se myšlenkou oktrojovat ústavu (Helfert IV., str. 180—3; Anhang str. 92 poz. 144.

[2] Otázka rozdělení Haliče stala se akutní hned r. 1846. Již tehdy zahájeny byly za tím účelem některé přípravné kroky, v nichž ministr Pillersdorf pokračoval. Ale ministerstvo Wessenbergovo neprovedlo, na čem se jeho předchůdce usnesl. Teprve za ministerstva Schwarzenbergova nastal obrat. Stadion rozdělení přál a jal se s velikou energií pokračovat v tom, co bylo již vykonáno. I není divu, že Poláci v plenu říšského sněmu jeho opatření ostře napadali. Dylewski a Kraiński mluvili při tom o Rusínech, podobně

teprv vynalezena;[1] polský jazyk není jazykem Mazurů, nýbrž jazykem spisovným, který jest společný různým kmenům, jež v Haliči bydlí, i když mluví různými nářečími. Jemu odporoval rusínský biskup Jachymowicz. Ale tento spor nebyl jediný, Ratz na základě poměrů historických a geografických hájil proti Mayerovi provinciální samostatnost Vorarlberska, Turco žádal z důvodů historických a národnostních, aby Tyroly byly rozděleny na část vlašskou a německou. Vystupoval živě, s jižním temperamentem proti Pfretschnerovi, jenž hájil celistvost Tyrolska. Lasser proti Pinkasovi hájil samostatnost Solnohrad; dalmatský Vlach Filippi žádal, aby byly k Dalmacii připojeny oba Lošinje a ostatní ostrovy Quarnerské. Proti tomu vystoupil Madonizza, Vlach z Přímoří.

Brestel a Kavčič, ukazujíce na rozpory, které roznítil návrh na rozdělení historické, dovozovali, že nutno se pokusit o rozdělení podle národností. Kavčič také ihned podal návrh, který dělil Rakousko ve 14 národnostních celků: 1. Češsko (Czechisch-Böhmen oder Czechowien), 2. Německé Čechy čili Bojsko (Bojerheim), 3. Rakousy obojí a Solnohradsko, 4. Německé Štýrsko a Korutany, 5. Slovanské Štýrsko, Krajina a Slovanské Přímoří jakožto Slovinsko (Slawonien), 6. Slezsko, 7. Morava, 8. Německé Tyrolsko a Vorarlberg, 9. Vlašské Tyrolsko, 10. Italská část Přímoří, 11. Dalmacie, 12. Polsko neboli Mazurská Halič, 13. Rusínská Halič, 14. Bukovina. Rozdělení Kavčičovo chce býti racionelní, ale nemá jednotného dělidla a vůbec svědčilo by pro neznalost národnostních poměrů Rakouských, u Slovanů celkem neobvyklou; jak patrno, nejlépe v něm pochodili Slovinci, nejhůře Češi a přece - Kavčič byl (dle Nár. Novin z 28. listop. 1848) člen slovanského klubu! Přirozeno, že Češi návrh Kavčičův co nejrozhodněji potírali. Jak vidíme, poslanci čeští nevystupovali důsledně: žádali, aby Uhry byly rozděleny podle národností, vyslovovali se pro rozdělení Haliče, ale při tom nechtěli slyšeti o národnostním rozdělení

jako jejich kollega Ziemialkowski. (Prot. IV. str. 291 a 711-13; Helfert Gesch. Öst. IV3., 46 – 57.)

[1] Nenávist mezi Poláky a Rusíny byla v r. 1848 vskutku hrozná, právě proto, že nebyla ani tak jazyková nebo náboženská, nýbrž sociální. Jak mocný, hrůzný i trapný dojem zanechalo ve sněmu vystoupení rusínského sedláka Kapuszczaka při jednání o robotě! Viz o tom Springer, Gesch. Österreichs II. 420. Dne 3. září 1848 konalo se ve Stryji shromáždění sedláků a kněží; při tom byl svěcen prapor, na němž namalován lev, nad lvem se vznáší dvojhlavý orel a chrání lva (ruskou národnost), aby mu havrani okolo poletující (Poláci) nevyklovali očí. (Sl. Centralblätter 10 9 str. 364.)

Čech. Když jim protivníci tuto nedůslednost vytýkali, nezbylo Pinkasovi než popírati, že v Čechách existují národnostní rozpory.[1]

I uznal Palacký za vhodné, vystoupiti sám s návrhem na národnostní rozdělení Rakouska. V tomto bodě Palacký úplně opouštěl svůj první návrh, jehož rozdělení odpovídalo stanovisku historickému a krylo se celkem s Mayerem. Co rozhodlo u Palackého? Předem: tento projekt více souhlasil logicky s jeho zásadami i s jeho oblíbenou myšlenkou, Slováky spojit s národem českým, a události samy zdály se mluviti pro možnost, ba i pravděpodobnost národnostního rozdělení;[2] v druhé řadě zajisté snaha, odstraniti rozpor mezi programem českým a požadavky rusínsko-slovinskými. Palackého skupiny jsou: 1. skupina německo-rakouská (Rakousy obojí, německé Štýrsko, německé Korutany, Solnohrady, německé Tyroly, Vorarlbersko; německé Čechy, německá Morava a německé Slezsko). 2. skupina česká (české Čechy, česká Morava, české Slezsko a Slovensko v Uhrách). 3. skupina polská (Halič, Krakov, Bukovina a Uherské Rusínsko). 4. skupina illyrská (Slavonsko, slovanské Štýrsko, slov. Korutany, Krajina a Přímoří). 5. skupina italská (vlašské Tyrolsko, Lombardsko a Benátsko). 6. skupina jihoslovanská (Dalmacie, Chorvátsko, Slavonsko a Vojvodina). 7. skupina maďarská (maďarská část Uher a Sedmihrad). 8. skupina rumunská (rumunské a valašské části Sedmihrad, Uher a Bukoviny). Jak vidíme, Palacký připouští rozdělení Čech, ale na konci své řeči prohlásil, že to pokládá za nemožné, ač zásadně proti tomu není.[3]

V úvodu k svému návrhu slibuje zemské skupiny »národně-historické«, v nich potom jako menší národnostní oddělení říšské kraje. Ale, jak patrno, navrhuje skupiny čistě národnostní až na Halič a Čechy, a o národnostních krajích neslyšíme dále nic; snad byly myšleny jen v těchto skupinách a ve skupině jihoslovanské. Palackého návrh neměl skoro žádné naděje, že by byl přijat, neboť nedošel souhlasu ani ve vlastním táboře. Jako dříve Pinkas[4] vyslovil se i nyní Rieger pro rozdělení na

[1] Prot. str. 13, řeč Pinkasova; s ní se do značné míry neshodují slova Palackého. v Prot. str. 44.

[2] Radhost III. 190—191; přesvědčení, že dualismus je na vždy zničen, bylo všeobecně rozšířené. Srov. Ant. Springer »Aus meinem Leben«. Berlin 1892 str. 174.

[3] Prot. úst. výb. str. 26.v čl. »o centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«, jenž vyšel nejprve v »Nár. Nov.« 21. prosince 1849 a později byl otištěn v Radhosti (III.) má Palacký 7 skupin (str. 67): německou, československou, polskorusínskou, maďarskou, rumunskou, jihoslovanskou a italskou.

[4] Viz. str.; srov. polemiku Pinkasovu proti Palackého čl. »o centralisaci a

obvody guberniální, tedy nepřímo proti Palackému. Stejně poslanec Brestel nyní z debat seznal, jaké obtíže v sobě chová pokus, rozděliti Rakousko dle národností; také na jeho rozhodnutí asi působil obrat, jenž do té doby nastal v levici. Proto přidal se k Riegrovi, ale aby o národnosti bylo dostatečně postaráno, navrhl, aby se v provinciích zřídily kraje dle národností, to znamená, že i on jako celá levice přiklonili se v těchto otázkách k programu levého centra, o němž již dříve byla řeč.[1] Palacký odpovídal svým protivníkům s hrdým sebevědomím, provanutým elegickým tonem. Jest třeba dáti Rakousku ústavu, která by odpovídala přítomnosti i minulosti t. j. kde by se uplatnil princip národnostní, »který proběhne ještě další stadia svého vývoje. Proto dává přednost živoucím dějinám před pergamenovými« t. j. proto se staví proti návrhu na historické rozdělení. Způsobem, který charakterisuje víru v neomylnost vlastních principů, zejména principu národnostního, pronesl přesvědčení, že se Rakousko rozpadne, bude-li ignorován tento princip a tím i — to je myslím také myšlenka Palackého — jeho návrh . . . Člen levého centra Hein rozhodně se prohlásil proti oběma projektům českým, Palackého i Riegra. Oba prý tvoří skupiny tuze veliké, tak veliké, že by se nemohla vyvinouti silná centrální moc. Tím byl osud obou návrhů rozhodnut: měli proti sobě zástupce obou center i levice s Poláky. Pro Palackého návrh hlasovalo z 28 členů jen 7: tři Češi (tedy i Pinkas), Slovinci Miklošič, Gorinp, Kraujec a Vlach Turco (Palacký, jak víme, uznává skupinu italskou). Pro Riegrův návrh zvedlo se jen 6 členů, všichni předešlí bez Turca (Rieger Tyroly nedělí). Pro rozdělení Haliče hlasovali jen Pinkas, Ratz a přirozeně Jachimowicz. Rieger a Palacký — zdrželi se hlasování. Velikou většinou (asi bez Poláků a tyrolských Němců) přijat byl návrh Brestelův. I bylo výsledkem hlasování následující rozdělení Rakouska: 1. Čechy; 2. Halič s Bu-

nár. rovnoprávnosti v Rakousku«, Union ze dne 29. prosince 1849; difference, které mezi oběma byly, ostře kreslí (vedle uvedené polemiky) slova Pinkasova, napsaná Havlíčkovi 18. února 1852, i jinak zajímavá v Korespondenci Karla H. Borovského, vydává L. Quis str. 549. V »pamětním spise českých poslanců« (z 21. března 1849) Palacký musil vynechati odstavec, namířený proti ústavnímu výboru, poněvadž »někteří poslanci s jeho obsahem nesouhlasili« (Gendenkbl. 203.) Kteří to byli? Jistě Pinkas.

[1] Kraje, jež navrhl Brestel, měly hráti velmi důležitou úlohu v organisaci Rakouska. Výbor o nich jednal teprve později, a skutečně staly se součástkou ústavy Kroměřížské, jenže s působností značně menší. O tom viz B. Rieger, »Osvěta« 1898 I. 310—314.

kovinou; 3. Rakousko pod Enží; 4. Rakousko nad Enží bez čtvrti Innské; 5. Solnohradsko s Innskou čtvrtí; 6. Štýrsko; 7. Korutansko; 8. Krajina; 9. Slezsko; 10. Morava; 11. Přímoří s Goricí; 12. Dalmacie; 13. Německé Tyrolsko s Vorarlbergem; 14. Vlašské Tyroly. V tomto posledním bodě uchýlil se výbor od starého rozdělení podstatně, přijav rozdělení Tyrolska 20 hlasy proti 7. Němečtí zástupci z Tyrolska následkem toho vystoupili z ústavního výboru, chtěli dokonce s ostatními krajany opustiti říšský sněm a žádati císaře za potvrzení vlastní ústavy. Byla to nebezpečná věc pro sněm, jehož postavení tak jak tak nebylo nejpevnější. Výbor většinou liberální neměl rád klerikální poslance z Tyrol. Nicméně se stal pokus o smír. Tyrolané slíbili, že se vrátí, bude-li na jejich poměry vzat zřetel později. To stalo se teprve 25. února, když výbor téměř všechny své práce dokončil. Výbor se rozhodl pro celistvost Tyrolska, ale jen většinou jednoho hlasu. Téhož dne bylo znova jednáno o Haliči a Bukovině a výbor se prohlásil pro celistvost Haliče, ale zároveň pro provincielní samostatnost Bukoviny. Jen čeští poslanci, Pinkas a Rieger byli pro spojení její s Halič, chtějíce zabrániti, jak dříve ukázáno, aby bylo malých provincií příliš mnoho, ale na konec ujistili Smolku, že neupírají oprávněnosti jeho důvodům a posléze hlasovali pro samostatnost Bukoviny.

Jak patrno, debata o rozdělení Rakouska skončila se porážkou federalistů a přívrženců národního státu. Pro nás je velmi zajímavé a důležité, že během celé debaty nebyl pronesen z českých úst požadavek o sloučení Čech s Moravou a Slezskem, a přece, díváme-li se na jednání výboru, skoro se zdá, že akcentování státoprávního stanoviska by bylo bývalo výhodné a skoro jediné východisko z odporů, do nichž se čeští zástupci i při následujících debatách zaplétali. Výbor totiž potom přikročil k diskussi o ostatních částech ústavy, a i tyto debaty obsahují cenná politická poučení. Ale ústava, již výbor vypracoval, nevešla v život, již 7 (4.) března 1849 byl říšský sněm rozpuštěn, a Kroměřížská osnova ústavní zůstala pouhou, třeba velice zajímavou — osnovou. Pro české snahy státoprávní to snad bylo štěstím — zda pro národ jest otázka těžší.[1]

[1] Str. 97. řádek 14 má státi »František Stadion« místo »Filip.

Ke sporu o Kanta.

Otevřený list profesoru T. G. Masarykovi.

Ke str. 108—111 »Naší Doby«.

Slovutný pane professore!

Přisuzujete mi zásluhu, že jsem v širších kruzích, a zejména také v kruzích přírodovědeckých, vzbudil zájem o otázky po posledních základech lidského poznání. Přihlížeje k některým projevům tohoto zájmu, nejen z kruhů přírodovědeckých, nýbrž též odborně filosofických, nepočítám si za žádnou zásluhu, že jsem k nim zavdal příčinu. Lituji naopak,. že jest u nás možno, aby takové projevy směly na veřejnost.

V diskussi vystupuje zvláště spor o Kanta. Ačkoli v mém spise »Idealism a realism v přírodní vědě« jedná se, kromě o Kantovi, ještě o mnohých jiných věcech, přece můj úsudek o Kantovi stačil i Vám, jak nyní pravíte, k stručnému úsudku o mé knize. Vytknul Jste mi, že jsem nepodal učení Kantova kriticky a že jsem nedal přesné definice pojmu a priori. Nyní teprve dal Jste se pohnouti k odůvodnění této výtky.

»Žádáte po spise o Kantovi dnes, aby alespoň hlavní noetický problém byl dán přesně, aby učení Kantovo bylo dáno správně. Chcete mně ukázati, že v této příčině svou nepřesností křivdím nejen Vám, ale také Kantovi. Opakujete a vyslovujete to docela výslovně: Žádáte, aby fakty, fakty literární byly přesně konstatovány. Nepouštíte se do kritiky a spekulací, jest Vaším úsilím držet se co možná faktů a teprve na základě faktů »filosofovat«.

Vytýkáte tu fakty a odmítáte spekulaci tak důrazně, jako byste nyní chtěl vůči mně dotvrditi, co Jste sám nechal za určité příležitosti v »Naší Době« vyvraceti. Skutečně, nevážím si všech faktů; mnohým přál bych, aby vůbec nikdy nebyly bývaly učiněny. Lituji, že mi bude i tu takové literární fakty konstatovati.

I. Pravíte, že se domnívám, že nevlídnost ke Kantovi, jak ji zejména vyslovil prof. Tilšer, souvisí s nepříznivým soudem, který prý Jste pronesl o Kantovi před léty. Chcete fakticky konstatovat, že toto mé domnění jest vůbec neoprávněné, a běží Vám, opakujete do třetice, pouze o literární fakt. I ukazujete srovnáním Vaší staré práce o Humeovi a pojednání prof. Tilšera »Kdo hlásá pravdu«, že soud prof. Tilšera nemá s Vaším soudem o Kantovi nic společného.

Dovolte, abych konstatoval svůj literární fakt. Napsal jsem (»Principie«, 2.): »Tato nevlídnost ke Kantovi souvisí, jak se zdá,

s nepříznivým soudem, který o Kantovi pronesl před léty professor Masaryk . . .« Zájmeno toto ukazuje na nevlídnost ke Kantovi zjevnou v řadě vyjmenovaných článků, uveřejněných ve filosofickém časopise »Česká Mysl«, a poukazuje bezprostředně k větě, že tomuto filosofickému časopisu nevadí znehodnocování a zneuznávání učení Kantova. Mohu nyní prokázati novými literárními fakty, Vám blízkými, že tato nevlídnost ke Kantovi, zjevná v »České Mysli«, souvisí s Vaším nepříznivým soudem o Kantovi, i odvolávám tudíž restrikci, že se mi to jen »zdá«.

Nikde neřekl jsem dosud, že zejména soud prof. Tilšera má s Vaším soudem o Kantovi něco společného, zejména ne v jeho pojednání »Kdo hlásá pravdu«. Toto pojednání nebylo uveřejněno v »České Mysli«, a nemluvím o něm na místě, kde vytýkám nevlídnost ke Kantovi v tomto filosofickém časopisu.

Přešel Jste tedy mlčením, že konstatuji nevlídnost ke Kantovi v »České Mysli«, a že tuto nevlídnost přivádím v souvislost s Vaším nepříznivým soudem o Kantovi. Za to stavíte na místo »České Mysli« prof. Tilšera, jehož soudu o Kantovi jsem se soudem Vaším v souvislost dosud neuvedl, a zvláště ne zejména.

Nyní však mám před sebou Váš nový literární fakt, který dokazuje, že máte se soudem prof. Tilšera něco společného, a sice něco principialného; to hned ukáži.

Pravíte, že výklady Vaše nejsou ke Kantovi nevlídny, ač odmítáte jeho apriorism, naopak, že z nich musí, jak myslíte, každý vidět, že si Kanta velmi vážíte. Avšak Váš soud o Kantovi v práci Vaší o Humeovi a v »Konkr. Logik« nezněl vlídně; změnil Jste jej tedy, což není žádná chyba. Lituji, že mi tyto Vaše výklady o Kantovi nejsou známy; nebyl Jste mým učitelem ve »způsobu myšlení«, jak správně vytýkáte oproti prof. Tilšerovi. Než, tuto jde o literární fakty.

II. Pravíte, že, co se však Kantova apriorismu týká (a jen o ten jak pravíte, jest mezi námi spor), chcete mně dokázati zase literárními fakty, že jsem ve věci nepřesný. Poukazujete k tomu, že sice ve své knize cituji Vaši »Konkr. Logiku«, jak Jste Kantův apriorism odmítl, ale že Jste tu podal také svůj výklad pojmu a priori (§ 28.), a tím svůj úsudek o Kantově a priori odůvodnil; i tvrdíte, že Jste tím zároveň odůvodnil svůj stručný úsudek o mé knize.

Podal jsem v této své knize (str. 132—135; 176—178) dosti podrobný rozbor Vašeho soudu o Kantovi a vytknul, že z Vašich výtek Kantova učení nepoznávám; vytýkáte mu věci, kterým Kant vůbec neučil. V tomto rozboru dotýkám se též Vašeho výkladu pojmu a priori; mohl jsem snadno též ještě uvésti, že dle toho výkladu jest pojem a priori »allerdings nur psychologisch und überdies nur vage bestimmt«. Mohl jsem vytknouti, že Kant výslovně nechce jednati o psychologickém vzniku poznání, nýbrž o jeho logické platnosti; je totiž velký rozdíl mezi »psychologií« a »theorií« poznání. Než Vy neodpověděl Jste na můj rozbor Vašeho výkladu učení Kantova nic, a odkazujete mne zase zpátky k § 28. své »Konkr. Logik«.

Z tohoto alogického kruhu pomáháte mi konečně, vyslovujete se určitěji. Uvádíte z mého pojednání »Principie« mou, jak pravíte, polemiku proti Ostwaldovu úsudku, že Kantovy apriorné formy rozumu vznikly děděním zkušenosti předků. V této polemice vytýkám proti Ostwaldovi: Kant dokázal, že synthetické soudy z čistých pojmů a priori jsou vůbec nemožny. Vybíráte si tento citát jako literární fakt, který položený vedle Kantovy Kritiky dokazuje nad slunko jasněji, co Jste řekl ve svém posudku »Idealismu a realismu«, a který vedle jiných mých faktů Vám dal a zase dává právo pronášet svůj úsudek (o mně) stručně.

Vy totiž tvrdíte, a to je Váš literární fakt, že Kant svou Kritikou ukazuje a dokazuje, že a jak synthetické soudy apriorní jsou možny. Tomu úkolu jest, podle Vás, věnována — Kritika; totiž zodpovídání otázky: Jak jsou synthetické soudy a priori možny. A k této stěžejní otázce odpovídá, podle Vás, Kant celou svou Kritikou kladně. To jest, podle Vás, prostě literární fakt, a můj výrok jest Vám prostě nepochopitelný.

Náš spor o Kanta je takto vyvrcholen, postaven na ostří nože, a jeho rozetnutí musí nastati okamžitě. Já pravím: Kant dokázal, že synthetické soudy z čistých pojmů a priori jsou vůbec nemožny. Vy však pravíte: Kant svou Kritikou ukazuje a dokazuje, že a jak synthetické soudy apriorní jsou možny.

Upozorňuji předně, že ve Vašem výroku scházejí slova »z čistých pojmů«. Každý, kdo promyslil učení Kantovo, vidí hned, co na těchto slovech záleží. Dle Kanta jsou synthetické soudy a priori možny a platny na př. v mathematice, ale za podmínkou konstrukce pojmu v názoru. Za to však synthetické soudy z čistých pojmů, o které se jedná v metafysice, jsou dle Kanta vůbec nemožny. Unavil bych každého citováním dokladů. Pojednání mé »Principie . . .« má celé za úkol prokázati to dokumentárně; poukazuji zvláště ke str. 11—12. Lituji, že Jste neprohlédl toto mé pojednání, které přece zavdalo podnět k Vašemu vystoupení, poněkud pozorněji. Proto uvedu Vám pádný doklad zlášť; v transcendentální nauce o methodě resumuje Kant výsledek celé Kritiky těmito slovy: »Nun ist alle synthetische Erkenntniss der reinen Vernunft in ihrem speculativen Gebrauche, nach allen bisher geführten Beweisen, gänzlich unmöglich.«

Vy však pokládáte za fakt, že Kant svou Kritikou dokazuje, že synthetické soudy apriorní jsou možny. Pravíte to beze všeho obmezení; míníte tedy, že dle Kanta jsou synthetické soudy a priorní možny vůbec. To plyne též z Vašeho posudku mé knihy (»Naše Doba« VIII. 703), a z místa mé knihy (str. 134) na které tu poukazujete. Tento Váš nový literární fakt ukazuje, že jsem Vaše nazírání na učení Kantovo posoudil ve své knize správně.

Tvrdíte s velkou rozhodností, že nemáte fakticky se soudem prof. Tilšera o Kantovi nic společného. Tento Váš literární fakt dokazuje nad slunko jasněji, že máte, a sice právě to principiálné. Prof. Tilšer pochopuje učení Kantovo takto: synthetické soudy a priori jsou možny v mathematice; jsou tedy možny vůbec; tak zneužil Kant

možnosti čisté mathematiky, aby dokázal možnost metafysiky vůbec a své zvlášť.

Tvrdíte, že celá Kritika Kantova jest věnována úkolu, že a jak jsou synthetické soudy apriorní jsou možny, a že Kant na tuto stěžejní otázku odpovídá kladně; můj výrok: Kant dokázal, že synthetické soudy z čistých pojmů a priori jsou vůbec nemožny — jest Vám prostě nepochopitelný. To svědčí a váží daleko více, než Váš dávný úsudek o ikonognosické mystice prof. Tilšera: že máte s jeho soudem o Kantovi něco společného.

III. Stejně nepochopitelný jest Vám další »můj výrok«, že by Kant své a priori mohl redukovat na dědění! Pravíte, že touto koncessí Ostwaldovi dosvědčuji, což Jste řekl, tak úžasně, že jest Vám to až nepříjemné. Poukazujete mne na § 27. I. dílu transcendentální analytiky, kde Kant všechny podobné možnosti, všeliký způsob nějaké »praeformoce« odmítá výslovně; atd.

Tu mohl bych Vám oplatiti: tímto svým literárním faktem dosvědčujete, co bych mohl říci, tak úžasně, že jest mi to až nepříjemné. Ale chci vše pokládati za pouhé nedopatření Vaše; pozornost Vaše utkvěla na prvním slově mé odpovědi Ostwaldovi, kterou přece sám nazýváte polemikou; slovo to jest: možná. A z toho dovozujete »můj výrok«, že by Kant mohl své a priori redukovat na dědění, a že činím koncessi Ostwaldovi.

Již sama grammatická forma »možná« mohla Vás upozorniti na to další; tu odmítá se domněnka Ostwaldova jménem Kantovým jako vymyšlení možností, kterých žádná zkušenost nedokáže ani nevyvrátí, a Ostwald odkazuje se ku přemýšlení o kritice čistého rozumu. Lituji, že též v tomto případě ukázala se nezpůsobilost Vaší školy pochopiti Kantovskou — ironii.

Neupotřebil jsem k odmítnutí Ostwaldova tvrzení Kantova paragrafu, na který mne odkazujete; není tak docela k tomu vhodný, je významu podřízeného, schází v prvním vydání Kritiky. Ale paragraf ten je velmi významný pro Vás a Vaši školu; neboť Kant podtrhuje tu větu: není možné žádné poznání a priori, než jen o předmětech možné zkušenosti. Pouhé myšlení skrze čisté pojmy a priori není sice nemožné, ale nepodává žádného poznání. Jest nepochopitelno, abych užil Vašeho slova, že Jste právě onu větu přehlédl, když Jste zmíněný paragraf promýšlel.

Významný pro § 28. Vaší »Konkr. Logik« je na témž místě výrok Kantův, že empirický vznik rozumových pojmů byl by jaksi generatio aequivoca. Nelze pochopiti vznik rozumu z nerozumu. Proto soudí Kant, že jsou rozumové kategorie základem možnosti zkušenosti, a v tom smyslu a priori. Označuje to jako epigenesi rozumu, oproti praeformaci, jaksi v analogii s embryologickou theorií kterou tehdy postavil C. F. Wolf. — —

Ke konci dovoláváte se práva, předpokládaje své literární fakty, být ve svém posudku mých noetických prací stručným, a prostě na fakty ty odkazovat. Mohl bych, na základě tuto konstatovaných Vašich literárních faktů, tento osten obrátit proti Vám. Neučiním toho. Ale

tolik smím říci, že ještě více stručnosti bylo by bývalo pro Vás lépe: neměl Jste se o mých noetických pracích vůbec zmiňovati.

F. Mareš.

*

Odpověď.

Řekl jsem v minulém čísle a opakuji, že s prof. Marešem polemisuji jen o Kantově apriorismu. Tvrdil jsem, a tvrdím opět, že prof. Mareš o Kantově apriorismu nepodává správného výkladu.

Hlavní můj doklad, totiž redukci apriorního poznání na dědění prof. Mareš prohlašuje za — ironii. Zda-li moje škola nedovedla tu ironii pochopit, nevím; já to nedovedl a nedovedu posud. Pročetl jsem si odstavec ještě jednou velmi pozorně a nedovedu ironii postřehnout. A jak jsem polemiku prof. Mareše proti Ostwaldovi mohl pokládat za ironii, když prof. Mareš sám docela do opravdy ve svém hlavním spise podal totožný návrh, redukovat Kantovo a priori na dědění?! V Idealismu a Realismu p. 128 přece jsem četl černé na bílém, že Kantův apriorism dá se na základě evoluční theorie vyložit empiricky z děděné organisace. N. B. ze smyslné, nejen z intellektuální organisace!

Prof. Mareš dále uvádí, že jsem proti jeho větě: »Synthetické soudy z čistých pojmů a priori jsou vůbec nemožny« uvedl pouze: »synthetické soudy apriorní jsou možny«; vynechal jsem prý »z čistých pojmů« a přece prý na tom mnoho záleží. Prof. Mareš zase a stále je na omyle. Slova »z čistých pojmů« neříkají víc než co jsem uvedl. Neboť rozumí se podle Kanta samo sebou, že apriorní soudy synthetické jsou z čistých pojmů, z pojmů empirických vznikají soudy empirické; vždyť také slovo »a priori« užíváme oba (prof. Mareš i já) stále ve smysle a priori absolutního – čistého.

Konečně také není správné, že by podle Kanta v metafysice takové apriorní soudy (poznatky) nebyly možny. Jsou možny a jsou.

Prof. Mareš uvádí proti mně větu: »Nun ist alle synthetische Erkentniss der reinen Vernunft in ihrem speculativen Gebrauche nach allen bisher geführten Beweisen, gänzlich unmöglich.« Ovšem; ale tvrdil jsem, že Kant apriorních poznatků (čistých!) upotřebuje nad skutečnost? O to šlo, jsou-li možny a jak jsou možny. Co do upotřebení, Kant jich nepřipouští k upotřebení spekulativnímu, ale připouští je k upotřebení praktickému. Toto upotřebení podle Kanta v odpovědi na otázku, co smím doufat, je rázu nejen praktického, ale také theoretického. (Kritika, ed. Kirchmann 3, p. 623.) Kant proto nemá pouze »metafysiku přírody, ale také mravů«; ve smysle Kantově proto nelze říci, že v metafysice poznání apriorní (čisté) je nemožné.

Končím. Odpověděl jsem k věcným námitkám prof. Mareše, a odpověděl jsem zase literárními fakty. Ne že bych byl proti spekulaci, jak prof. Mareš nadhazuje, ale proto, že žádám po spekulaci, aby se faktů držela přesně.

Na ztotožňování mých názorů o Kantovi s názory prof. Tilšera a ostatní vývody prof. Mareše neodpovídám; nejsou věcné, některé již

ani slušné. Chyba prof. Mareše tkví v tom: v studiu Kanta nepronikl nad poznání, že Kant apriorních poznatků (v theorii!) nepřipouští nad zkušenost a stále opakuje ve smysle prý Kantově: »nezkoumal jsem odkud ty (apriorní) normy pocházejí; ukázal jsem, že je máme a že *jen* skrze ně jest zkušenost možná.« Avšak to, *že* ty normy máme podle Kanta, není nic zvláštního, všecek úkol Kritiky spočívá právě v tom, *jak* jsou možny (Kritika, Einleitg., p. 62) a proto výklad Kritiky na to *jak* musí klást hlavní váhu. Prof. Mareš takového výkladu Kritiky Kantovy nepodal; docela nekriticky učení Kantovo přijímá, pojímá je nesprávně a hned se odvažuje, učení Kantovo převádět na empirické učení evoluční. Filosof kritický by postupoval docela jinak: podal by učení Kantovo, kritisoval by je velmi pozorně, oddělil by nesprávné od správného a teprve to, co by kritika z Kritiky uznala za správné, snažil by se po případě vyložit evoluční theorií.

M.

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Nové smiřovačky – Pohotovost Němců a česká bezradnost — Mikulášská nabídka německé—Německé ústupky a české výkupné – Kraje a okresy – Národní status úřednictva —Veřejné mínění v Čechách o smiřovačkách — Český program vánoční?

Vláda učinila nový pokus, aby umožnila dělnost parlamentu a vyhnula se užití § 14. S mladočeské strany, jak svědčil interview »Přehledu« s čelným českým svobodomyslným poslancem, byl pan dr. Koerber při všech svých nabídkách a dotazech odkazován, aby pohnul Němce, by omezili své požadavky a formulovali své nabídky míru.

Je ovšem otázka, bylo-li politicky vhodno ponechat Němcům prioritu při stanovení podmínek dohody. Není již politickou zvráceností, když běží o usmíření Čechů, že Němci musejí formulovat své národní požadavky? A prakticky: nebylo tím dobrovolně Němcům postoupeno, aby sami určovali základ a směr nového jednání o dohodu? A což je nebezpečnější: Nezabezpečili si Němci novým sestavením svých požadavků vliv na případnou jazykovou úpravu mimoparlamentní, která je as bližší, než se kdo domnívá? Leč stalo se.

Ministerskému předsedovi se podařilo přimět Němce, aby zahájili přípravné práce pro jednání o národní dohodu. Hlavně vlivem parlamentních zástupců zemí alpských, jež mají přirozeně nemnoho akutní zájem na sporu česko-německém, a jež proto dvojnásob těžce nesou nedělnost říšské rady, rozhodli se němečtí poslanci z Čech mimo Všeněmce jednat o národním smíru. 5. prosince vyhlásili již oficiálně němečtí zástupci novou formulaci svých starých požadavků. Nelze upřít, že nový mikolášský program německý formou je rozhodně mírnější než všechny dřívější německé proposice i než sám říjnový návrh vládní. Nejkrajnějšímu svému požadavku, který musí vylučovat vždy s české strany i samo jakékoli vyjednávání, požadavku státní řeči německé, dovedla se nejnovější německá nabídka vyhnout. Projev německý z 5. prosince prohlašuje, že stanoví jen postuláty Němců v Čechách, že nemůže tedy uvádět, co — jako německá řeč státní — je zájmem všech Němců v Rakousku. Ba uznávaný vůdce německé strany lidové, jež je nejsilnějším německým sdružením v parlamentě, dr. Derschatta při odůvodňování německých nabídek měl odvahu otevřeně přiznat, že dosud náleží německá řeč státní do říše neuskutečnitelnosti.

Jiným ústupkem je, že Němci připouštějí již, aby každý a kdekoli v celé zemi mohl se dovolat práva v kterémkoli jazyku zemském. (Proto vedle překladatelen chtějí, aby i v jednojazyčných krajích pro-

jinonárodní menšinu byl úředník znalý obou jazyků.) Za největší ústupek pak vláda i Němci považují částečné přiznání vnitřní úřední češtiny pro české kraje. Všechny ústupky Němců však jsou tak nepatrné, že nemohou vyhovět ani nejmírnějším českým požadavkům. Vnitřní úřední řeč česká jen pro české kraje a jen v případech taxativně určených může pro Čechy mít cenu pouze akademickou jako další krok v uznání rovnocennosti češtiny. Ale praktické ceny ústupek vnitřní řeči takto nemá. Zájmů stran dotýká se pouze v řadě druhé a při současné platnosti vnitřní úřední řeči německé i v českých krajích, jak ji předpokládá německý program, ani by neumožnil, aby i české úřednictvo bylo jednojazyčné. Rovněž nestačí ústupek, aby Čech v celé zemi mohl se dovolat práva ve své mateřské řeči. Je nutno, aby došel práva ve svém jazyku. Pouhé přijímání českých podání nestačí ani zdaleka, aby byla zaručena právní bezpečnost českým menšinám v německém kraji.

Vedle toho však Němci požadují na Češích ústupky, které by se velmi těžce dotkly našeho národního života. Zejména značný neprospěch by nám přineslo krajské zřízení, kdyby mělo být zaplaceno zrušením dosavadních samosprávných okresů. Okresní zastupitelstva nabyla velmi značný význam v českém životě národně politickém. Nedostatek jich pociťujeme velmi těžce zejména na Moravě, kde čeští politikové se nadějí od zavedení okresů samosprávných, o které se právě nyní úsilněji pracuje, velmi účinné práce pro revindikaci samého sněmu pro český živel. V Čechách samých staly se okresy střediskem národní práce. A význam jejich nikterak nepoklesl jistým ustálením národních poměrů, k němuž jsme konečně v Čechách dospěli. Rostou okresům již nové stejně důležité a velké úkoly na poli politiky hospodářské a osvětné. Ale ani v zájmu řádné veřejné správy by nebylo zrušit okresy, jež se již tolik vžily, a nahradit je rozsáhlými kraji.

Jinou vadou německé nabídky je požadavek, aby byl v úřednictvu v Čechách zaveden dvojí národní status, který by vznikl podmínkou, že do jednojazyčného území může být ustanoven úředník, který přiznal obcovací řeč, jež je řečí kraje.

S české strany »Nár. Listy« postavily se proti proposicím německým naprosto zamítavě. S nimi shodně soudí i mladší strany radikální. Dosud jen staročeský tisk upřímně uznal, že jednat na základě německé nabídky lze. Ovšem přijat ji, jak dosud je formulována, neradí v Čechách nikdo.

Poslanci svobodomyslní chystají — dle přípovědi mladočeského deníku — v odpověď na mikulášské německé proposice český program vánoční, který by čelil konečně i svatodušnímu německému programu, jehož váhu bylo cítit ve všech dosavadních vládních plánech na jazykovou úpravu. Jen, bude-li v mladočeské straně dosti odvahy k upřímnosti, která by umožnila, aby česká formulace byla jasná a určitá? —*Ig.*—

*

Slezsko ve druhém pololetí r. 1902.

V právě uplývajícím pololetí byl život veřejný u nás ve Slezsku neobyčejně čilý a bohatý. Je tedy nevyhnutelně nutno, abych mu věnoval delší článek než obyčejně.

K vůli lepší přehlednosti rozdělím jej na přehled života 1. politického, 2. hospodářského, 3. ruchu školského a 4. ruchu vzdělávacího vůbec.

Činím tak proto, aby čtenářstvu mimoslezskému byl jasný nynější stav českých věcí ve Slezsku.

Náš nynější veřejný život má však také nyní již hodně jiný ráz, jinou povahu, než míval dříve. — Kdežto dříve totiž lid stál více stranou, ponechávaje veřejný život až na část drobné práce ve svých obcích několika čilým intelligentům, čili jak bych také mohl říci, byl vlastně mužstvem, jež vedlo a řídilo něco důstojníků — začíná si nyní daleko více všímati běhu veřejných věcí. —

Nespokojuje se už jen tím, aby kráčel jen za svými vůdci. Chápe, že to nestačí, poněvadž není možno, aby třeba nejbystřejší a nejbdělejší oči vůdcův uviděly všecko, všeho si všimly, na všecko pamatovaly.

Chápe se tedy sám iniciativy, upozorňuje vůdce, že by bylo třeba ještě toho a toho si všimnouti, vybízí je a svou iniciativní a souhlasnou činností zároveň dodává krokům jejich větší váhy, silnějšího důrazu.

Sám se po něčem dovolává svého práva, sám se ho také domáhá — třeba že jeho kroky jdou většinou paralelně s kroky vůdcův.

Je to vidět i na Opavsku samém, ale ještě více na Bílovecku a Klimkovsku. Sám už si svolává schůze důvěrníků, sám už se začíná starati o úpravu svých poměrů.

Tomu přičítám také výsledek volby na Těšínsku, kde zvolen proti officiálnímu kandidátu P. Londzinovi starosta porembský p. Halfar.

Mezi vůdci a lidem nastává poměr konstituční. Tím se mně zdá nejlépe vystiženo to, co se nyní ve Slezsku děje. Tím se doplňuje práce dosavadních předáků našich, tím se také urovnává a uhlazuje rivalita mezi mladými a starými, jíž se ještě před nedávnem naši lidé namnoze báli, z níž nevěstili nic dobrého pro Slezsko.

Na Opavsku bylo prvním toho projevem tak zvané hnutí agrární. Pravím tak zvané, protože je naprosto rozdílno od agrárního hnutí v Čechách. Lidu bylo dosavadní tempo našeho postupu skoro vesměs příliš volné. Chtěl ostřejší. S počátku snad viděl méně jasně, že je ke zrychlení tempa potřeba právě jeho práce, jeho činné a pokud možno iniciativní činnosti.

Proto bylo v něm s počátku příliš mnoho obviňování starších vůdcův. — Nyní však už nabývá vrchu vědomí, že vedle vůdců musí pracovati lid sám, chce-li, aby postup jeho šel rychlejším tempem v před.

A tak začínají si právě mužové z lidu a všichni stoupenci nového hnutí, všichni účastníci mladších proudů pracovati se starým vedením do rukou — a tím účinněji proti nepřátelům.

Mám za to, že se nemýlím, když řeknu, že je u nás ve Slezsku rozvoj veřejného života na zdravějších, lepších cestách než v Čechách a na Moravě.

Není to snad zvláštní zásluhou jednotlivých osob, jako spíše poměrů. Lidu nebylo nikdy tak nadužíváno ke stranickým účelům jednotlivých stran — protože jich u nás není vlastně a nebylo, mimo jednotný tábor »národní« a socialistický. Ale ani mezi těmito dvěma není rozpor tak příkrý jako jinde, protože jsou na sebe příliš odkázáni, než aby se mohli stále škorpit. Výjimky z pravidla ovšem jsou — ale právě jen výjimky.

Probuzení slezské padlo do časů, kdy už lidé byli a jsou nuceni všímat si sociálních potřeb lidu a doby — a tak je lid slezský i politikové jeho méně přístupni frázím, a více opravdovému pojímání pracného života.

Nezačalo se také u nás tak záhy politisovat v tom obyčejném smyslu, jako jinde — ba nezačalo snad vůbec.

Politika byla nucena zprvu opírat se o čistě kulturní požadavek spravedlnosti národní ve školách, pak v úřadech, byla nucena všímat si a stavět na sociálních potřebách našeho lidu. Budovaly se Matice, pak zase Hospodářská společnost a jiné podobné organisace, na nichž se uvidělo, co vlastně politika je a oč se musí opírat.

A tak myslím, že se vštěpovalo a vštěpuje lidu našemu přesvědčení, že politika jest jen střechou budovy lidového, národního života, že jest výslednicí práce osvětné a hospodářské, a jen tehdy dosti silna i účinna, jsou-li složky, z nichž vychází, jadrny a pevny.

Je to všecko ovšem ještě v zárodcích, ale tyto zárodky se vyvíjejí nyní aspoň zdárně. Bude-li se v tom směru pokračovat, budeme míti ve Slezsku zdravější a silnější i sebevědomější život veřejný než jinde mají.

Nelze však nepodotknouti, že je to také a z veliké části zásluhou těch, kdož chodili stále a stále mezi lid a kdož tomuto lidu vštěpovali přesvědčení, že tak a ne jinak je nutno veřejného života se chápat.

Je a bude to triumfem mladých, že věci tak se vyvíjejí, triumfem však, jenž nijak nemusí roztrpčovati pracovníky starší, kteří konali, co jen mohli, triumfem, který oboje spíše svádí a svede v jeden mohutný proud.

Jeden doklad budiž mně dovoleno uvésti hned v tomto úvodu.

Politická a hospodářská Jednota je nyní v rukou mužův z lidu. Není v ní až na jednoho (ve výboru totiž) ani jednoho z tak zv. intelligence. Předsedou je rolník, místopředseda i jednatel jsou taktéž rolníci. A přece vede si Jednota čileji než před tím, jde všechno týmž tempem, jako když na krátký čas byl předsedou kooperator Klimkovický P. Svozil.

Právě při sněmovních volbách ukázala Jednota (jejíž výbor tvoří právě původcové hnutí »agrárního«), jak rozumí tomu, že je třeba pracovat jednotně proti nepříteli, a zároveň zase usilovat o přivádění nových proudů do vnitřního života českého ve Slezsku.

Než to vysvitne ostatně z dalšího. A proto nechávaje úvodu, přistoupím k vlastní práci — k přehledu slezského života za poslední období.

1. Život politický.

Zůstal jsem po předešlé zprávě (v červencovém sešitu »N. D.« z r. 1902) dlužen ještě zprávu o jednání zemského sněmu slezského. Tou tedy začnu. Po zimním odročení sešel se sněm zase 21. června a zasedal do 19. července, kdy byla poslední schůze.

Jednání bylo málo zajímavé, ba až na několik episod dost mrtvé. Ale není divu. Vždyť všecko musilo býti jen promrskáno, o projednávání vlastně nelze mluvit. A při veškeré píli sněm sotva že projednal a schválil rozpočet na rok právě končící. Vláda dělá se sněmem naším zrovna jako s jinými, co sama chce. Svolá jej, až se jí zlíbí — a to potom tak, aby neměl času ani na nejdůležitější věci. Když pak sněm něco vykoná, postaví si vláda hlavu — a řekne, že nepředloží zákon k sankci. Stalo se tak se zákonem honebním, loni přijatým. Letos pan hrabě Thun jednoduše ohlásil vládní změny v něm, a řekl, že jen tak bude zákon předložen ke schválení. — A poslanci — ač měli dost námitek proti změnám — musili odhlasovat, co vláda chtěla. Konstituční zrovna to ovšem není.

To všecko rozhněvalo již i nejkrotšího snad z krotkých, bar. Zdeňka Sedlnitzkého, který v posledním zasedání také činil prudké výčitky vládě, sněmu pak navrhoval, aby v příštím zasedání projednal rozpočty hned dva — totiž na rok 1903 a 1904. Pak by mohl vždy již bez obtíží projednati rozpočet rok napřed. A je to nutno k vůli pořádku v zemských financích. Při dosavadním poměru je to vlastně samá neustálenost, kolísavost — a to jen poškozuje zemi.

V prvních schůzích jednalo se, jak už předešle jsem se zmínil, o povodních. Dlužno nyní ještě dodati, že povodně způsobily dle úředního odhadu škody přes 2,100.000 K a to je počítána jen škoda způsobená strháním mostů, břehův a cest.

Sněm povolil 100.000 K subvence. Poněvadž by to nebylo ani 5% všech škod, ustanoveno později v zemském výboru, že se subvence budou dávati jenom na znovuzřízení cest a mostův — tak že zemská podpora bude činiti aspoň 10% spojeného s tím nákladu. Právě letošní povodně měly by už hnouti regulační otázkou.

Subvence způsobí značnou mezeru v zemském rozpočtu -- a přece nahradí sotva úroky za jeden rok z toho kapitálu, který byl odplaven. A to jenom z kapitálu letos odplaveného. Kolikráte však už povodně byly a kolikrát ještě budou, než bude regulace řádně provedena?

Letos jednalo se o regulaci Visly. Regulace však naráží na obtíže se strany Pruska. -- Visla je řeka pohraniční a proto vyjednáváno s Pruskem. To však má na své straně v nejhorších aspoň místech hráze — a tak jednání jen protahuje, protože škodu odnesou naši lidé. Letos bylo ještě pro naše kraje dobře, že voda strhala pruské hráze.

Proto bylo ustanoveno jednati s Pruskem už jenom do konce r. 1902 — a pak bez ohledu na ně dáti se do regulace.

Ač nedošlo častěji k prudkým srážkám, tož přece z celého jednání sněmovního je vidět, že Němci jednali nejvíce z dvojí pohnutky: nacionální a pak politické, namířené proti tvořící se německé straně agrární.

Pan Haala, mlynář pilarecký, založil spolek a rád by se dostal v čelo německého venkova. Posavadní němečtí poslanci za venkov se toho bojí — a proto z části opravdově, z části přehnaně se starají o lid.

K. Türk dal návrh, aby bylo zakázáno velkostatkářům skupovat selské pozemky. Bylo o něm jednáno ve 12. schůzi sněmovní. Návrh byl zamítnut, ale za to přijata resoluce: »C. k. vláda se vyzývá, aby podala předlohu na ochranu práva sousedského vůbec a rolnického zvlášť, pak zákona o selských zádruhách k ústavnímu projednání.«

Ve schůzi 25. června navrhoval posl. Grams, aby voličstvo venkovské bylo postaveno na roveň městskému, protože je i stejně zdaněno, když už by daně měly rozhodovat.

Touto otázkou se zabýval sněm už častěji — ale dosud ji většina odkládá na uherské měsíce.

Tak dal před časem dr. Stratil návrh, aby na venkově byly zavedeny přímé, tajné volby a počet poslanců rozmnožen o 5, dva německé, dva polské a jednoho českého.

Letos zase rada Hrubý ohlásil české, vlastně slovanské požadavky na 12. schůzi sněmovní.

Žádají všeobecné, poměrně rovné, přímé a tajné právo volební s ponecháním zájmových skupin. Především však žádají za snížení censu (dr. Stratil navrhoval ve svém zmíněném už návrhu, tuším, snížení na 8 K) a zavedení 5. kurie, jakož i rovnoměrné rozdělení poslanců na Opavsko a Těšínsko. Těšínsko má totiž na venkově o 144.000 obyv. víc, ale o 1 poslance méně než Opavsko.

Jak jsou i tyto požadavky poslancův jen minimální, vysvitne z těchto fakt. — Počítal jsem přesně dle úředních statistických dat.

Jsou u nás městské okresy (Skočov na př.) s 9000 obyvatel, a mají svého poslance; 50, pravím padesát šlechticů volí tolik poslanců, co celý venkov.

Počítáme-li dle daní, které jsou dosud základem volebního práva, tož platí venkovské obce tolik daní co šlechta s městy dohromady. Jeť náš venkov vlastně průmyslovější než města, tak že platí přes 2 mill. K = tedy polovici všech daní slezských.

A nyní počítejme s počtem obyvatelstva.

Ač jsou venkovské obce poplatnější, připadá ve městech už na 16.682 lidí jeden poslanec. Jinak je na venkově. Tu připadá poslanec teprve na 52.500 obyvatel.

Ale ještě nápadnější je, pozorujeme-li počet obyvatelstva venkovského v německých a slovanských okresích samých. Není totiž ani tu rovnoprávnosti. V okresích, které volí Němce, připadá poslanec už na 35.000 ob., v okresích slovanských však teprve na 70.000. Má tedy jeden Němec cenu dvou Slovanů. Kdyby se tedy měl bráti za základ počet obyvatelstva v městských okresech (průměrný), pak by patřilo venkovským obcím 29 poslanců proti 9 městským.

A kdyby se bral za základ opravy jen počet ve venkovských okresech německých, tož by patřilo za venkov Slovanům asi 11 poslanců, Němcům pak 4.

Uvádím tato data jen proto, aby se vidělo, jak skromny jsou požadavky našich poslancův. A přece většina nepovolí a nepovolí.

Řekl jsem, že němečtí poslanci za venkov bojí se agrárníků a proto byli nad obyčej čilí. Chápali se každé příležitosti, aby ukázali, jak jim jde o blaho lidu selského.

Jen že ta starost byla povždy až komická. Tak na př. když se jednalo o doplnění či změny zákona o licencování plemenných býkův. Jsou v něm některé docela nepatrné věci, jež by snad bylo dobře změnit. Ale páni šli až ke tvrzení, že prý tyto lapalie ohrožují samu existenci rolnictva. Ovšem — od vážného je pouze krok ke směsnému — zvláště když chce býti člověk mermomocí »horlivým«.

Abych nemusil se znovu zmiňovat o tomto zákonu, tož podotýkám, že vláda jej svým fiskalismem učiní nemožným, pak-li bude státi na tom, co požadovala — totiž: kolkování lístků připouštěcích dokonce (jak se pamatuji) korunovým kolkem. Proto také rada Hrubý ozval se na říšské radě proti tomuto požadavku vládnímu, jímž by bylo znemožněno, aby slezští rolníci se dochovali dobrého plemene hovězího dobytka. Z ostatního jednání jest pro širší veřejnost snad zajímavo, že sněm už zbavil domy dělnické dle nového zákona říšského od daní osvobozené také povinnosti platit zemské a t. d. přirážky. Zákon školský pak byl doplněn přídavkem, který ustanovuje, že učitelům soukromých škol s právem veřejnosti mají býti vpočítána do služby léta na soukromých školách strávená, když by přestoupili na školu veřejnou. Se školskou otázkou souvisí do jisté míry to, co žádali poslancové na 9. sněmovní schůzi dne 5. července 1902.

Byl totiž podán a také přijat návrh: Zemský výbor ať vypracuje a předloží oběma sněmovnám říšské rady i c. a k. ministerstvu války a ministerstvu zemědělství petici s těmito požadavky:

1. Absolventům škol odborných, mistrovských, nižších hospodářských a lesnických jakož i zimních škol hospodářských uděluje se výhoda dvouleté služby vojenské.

2. Rolníci a hospodářští dělníci nesvolávají se do zbraně v čase od 15. června do konce srpna.

3. Kdyby bylo ve žni nedostatek dělnictva, má býti na žádost rolníků vysláno vojsko na pomoc.

4. Otcův rodin, kteří prokáží, že by jim cvičení bylo ke škodě, má býti v 11. a 12. služebním roce prominuto.

Poslanec Grams přidal návrh, aby do petice bylo pojato, že synkové rolničtí sloužící v aktivní službě u vojska mají býti propouštěni na žně. I tento dodatek byl schválen — ale zamítnut návrh dra Michejdy, aby se žádalo o zavedení dvouleté služby vojenské vůbec.

Zajímavější t. j. vlastně živější bylo jednání sněmu, jen když se zavadilo o věci politické a národnostní.

Němci chtěli využitkovat nacionálně dokonce i návrh Michejdův na úlevu povodní postiženým, chtěli zamezit tvoření se slovanských

hasičských sborů, jak na to bylo poukázáno v červencovém čísle předešlého ročníku »N. D.«. Ke prudší srážce došlo mimo při jednání o změnu volebního řádu, při rokování o zprávě zemského výboru.

Poslanec Menger totiž jako zpravodaj navrhoval:

1. Zpráva zemského výboru bere se na vědomí.

2. Vys. vládě vyslovují se díky za hájení práv naší říše při vyjednávání s Uhry.

3. Zemský sněm vyslovuje politování nad tendenčními, vždy znova roztrušovanými zprávami o odloučení rakouské části od biskupství vratislavského, protože toto oddělení se příčí náboženskému životu a kulturnímu rozvoji Slezska.

Poslední dva body byly příčinou boje. Dr. Stratil poukázal dobře, aby se s vyslovováním uznání vládě počkalo, až jak vyrovnání dopadne, zvláště když sám zpravodaj prohlašuje, že by rozluka byla lepší než nynější stav rakousko-uherského vyrovnání. Při tom navrhl rozdělení hejtmanství opavského na hejtmanství v Opavě — a v Odrách — K oderskému by patřily okresy oderský a vítkovský. Ač sám baron Zdeněk Sedlnický se za návrh přimlouval, padl 7 proti 10 hlasům.

Také proti 3. odstavci opíral se dr. Stratil, protože by nebylo rozdělení diecese vratislavské Slezsku nijak na škodu.

Ostřeji zmínil se o poněmčovacích snahách slezské vlády. Političtí úředníci mají býti z lidu, v němž působí. Ale ve Slezsku jest český a polský úředník bílou vránou. Úředníci němečtí pak neznají skoro pranic z řeči lidu.

Vláda však, místo aby to hleděla napravit, ještě kazí. V posledních šesti létech nebyl z politických úředníků slezských ani jeden povýšen. Za to dosazují se do Slezska úředníci od jinud a k tomu naprosto neznalí řeči lidu — (Possaner, Kohl z Kohleneggu). Tak odpadne pomalu každému chuť hlásit se do politické služby ve Slezsku, když domácí úředníci jsou preterováni k vůli cizím baronům a hrabatum zvláště. To poznamenal dobře dr. Michejda.

U opavského poplatkového úřadu jsou pro 7500 českých a polských podání 3 úředníci, pro 3500 německých podání za to 7 úředníkův. Z úředníků znají jen starší řeč lidu, za to z mladších žádný. — Němčí se ve školách, němčí se na drahách, němčí se u soudů — vůbec všude.

A co pan president hrabě Thun? —

Odpověděl, že prý nezná a nechce znáti národnosti u úředníků, jemu prý stačí, když jsou c. a k. úředníky — nic více. O němčení prý nemůže býti ani řeči — Ovšem, mohl dodat, že mu stačí, když jsou úředníci c. a k. německými úředníky. — Jest přece i jemu známo, že o komisaři Beneschovském musilo býti honem referováno, že jest deutsch gesinnt, aby se jen ve Slezsku udržel. Jest také známo, že i inspektoři zašli tak daleko, že psali učitelům do kvalifikačních listin, že nejsou »politisch objektiv.« — Že němečtí poslanci ochotně hraběti Thunovi přizvukovali — netřeba podotýkat.

Ve Slezsku jsou vůbec kabrňáci. Ti, kdo poněmčují, odhlasují si prostě, že se neponěmčuje a že lid si sám přeje německé jednání — jako by nebylo vůbec všech těch protestů českých a polských, jichž jest nyní už bez počtu.

Kabrňáci jsou ostatně i jinde. Nedávno jednala Opavská obchodní komora o dobrozdání, zda by bylo třeba ve Slezsku zákona proti opilství. A co chtěli páni udělat! Navrhovali, aby se odhlasovalo, že ve Slezsku opilství není. Ale našli se přece tři, pravím tři, rozumnější lidé, kteří poukázali na to, že skoro celé Těšínsko i Opavsko jest zasaženo kořalečním morem. Většina panstva nejen tedy že nezná poměrů slezských, ale nezná ani říšské statistiky o prodeji líhových nápojů, v níž Slezsko jest skoro králem. Ale vzpírání se panstva našim a polským požadavkům právě nyní nejvíce jest pochopitelno.

Chtějí ještě urvati pro Němce, co se urvati dá, dokud uvědomění nepronikne do poslední české a polské chaty.

Z ruchu, jaký nyní v lidu slezském, ovšem slovanském, jest, vidí, že jejich žním bude brzy konec. Což divu, že chtějí nažíti ještě co nejvíce, dokud jest vhodný pro ně čas.

Ovšem, za takových okolností nemohl sněm jinak skončit, než skončil. Němci děkovali zemskému výboru a zemské vládě — slovanští poslanci však podali prohlášení, v němž vyslovují vládě úplnou nedůvěru.

Snad nebude nevhod, uvedu-li je celé. — Klub česko-polský prohlašuje:

Stojíce na konci sněmovního zasedání a sněmovního období s politováním důrazně vytýkáme, že politickým, kulturním a národním požadavkům a potřebám našeho lidu ve Slezsku nebylo vyhověno.

Spravedlivá, lidová, síle národnostní přiměřená volební reforma byla odmítnuta, a naše k tomu čelící návrhy projednávány byly jen na odklad, všecky naše pokusy obecné, odborné a střední školství přizpůsobiti kulturní a národní potřebě našeho lidu byly příkře odmítány, místo rovnoprávnosti jazykové v úřadě, u soudů a ve veřejném životě státními základními zákony zaručené, stala se v posledních létech zásadou bezohledná germanisace českého a polského lidu.

Přes tyto protizákonné a protiústavní poměry ukládali jsme si v tomto období v těchto věcech umírněnost a zdrželivost až k sebezapření, vedeni jsouce snahou podporovati úkoly hospodářské a úkoly všeobecného zájmu a tím přispívati prostředně i bezprostředně k zavládnutí pokojných poměrů v zemi a říši, vedeni jsouce tedy také bezpečnou nadějí, že vysoký sněm i ostatní povolaní činitelé uznávajíce tuto pokojnou disposici a loyální postup, konečně také se své strany přistoupí ku splnění své povinnosti. Vyslovujeme tedy určitou naději, že konečně také v těchto směrech přijde ku platnosti právo a předpisy základního zákona.

Odvolávajíce se tedy na naše návrhy, manifestace a prohlášení, zejména na podaná ve schůzích 8. května 1900. a 2. července 1901., jakož i na zásady, vyslovené jménem klubu za tohoto zasedání, ohražujeme se co nejrozhodněji proti tomu, aby naše taktická reserva byla

snad vykládána tak, že jsme se se stávajícími poměry smířili a že nemáme příčiny k nespokojenosti.

Naopak protestujeme slavně proti tomuto stálému bezohlednému poškozování našeho národa a odmítáme zodpovědnost za to, že v naší zemi žádoucí národní mír před splněním našich spravedlivých, v zákoně odůvodněných nároků nemůže zavítati a nezavítá. Tato zodpovědnost ať padne na ony kruhy a činitele, kteří se protiví provedení státních základních zákonů ve Slezsku.

Že poslancové nepřeháněli a že jest i bylo jim třeba skutečně nadlidského sebezapírání, aby se nedali na cesty ostřejší taktiky, to dokáže jistě až příliš jasné přehled mimosněmovních událostí, zvláště politických a školských. (Pokrač.)

* * *

Po veřejném hospodářství. Postátnění Ferdinandské severní dráhy — Finanční účinky postátnění hlavních železnic soukromých za platnosti dnešních tarifů — Zvýšení osobních sazeb — Stav průplavní akce — Vodní sjezd v Linci.

V popředí diskuse nedávno — jakoby přes noc — octla se otázka postátnění severní dráhy Ferdinandské.

Je to, jak známo, nejstarší lokomotivní dráha v Rakousku a patří k nejvýnosnějším v celém Rakousku. Je to dráha, jejíž koncese byla udělena Rotschildovi, jako člověku, který si může dovolit o několik milionu přijíti. Jak prý možno stavět dráhu z Vídně k Brnu a Krakovu, když jen dvakrát týdně jezdí mezi Vídní a Olomoucí dostavník — a ani ten nebývá plný.

Dráha zatím zmohutněla dopravou osobní i uhelnou a živí se transporty z kameno-uhelných dolů ostravsko-karvínských.

Měla býti postátněna již r. 1886 po vypršení prvního privilegia; znamenalo odvrat od tehdejší nedlouhé postátňovací politiky železniční v Rakousku, že bylo její privilegium s jakýmsi obmezením — dalekosáhlý vliv státu na tarify, účast státu na zisku atd. — obnoveno.

*

Od té doby akce postátňovací ochabla, jen některé dráhy, zejm. Česká Západní, přešly v majetek státní. — Za to nejvýnosnější zůstaly v rukou soukromých.

Bylo to přímo ochromením. Dráha Ferdinandská jako mohutný klín vězí ve státním tělese železničním, rozdělujíc je ve dvě nesouvislé trati, východní (haličské) a západní (alpsko-české).

Pro českonárodní zájmy pak bylo obnovení privilegia Ferdinandské severní dráhy hotovým neštěstím. Dráha tato je klínem i v národním tělese českém, jako železný pruh roztíná českou Moravu, je pravou severojihoněmeckou dráhou spojovací. Moc její cítit je nejen hospodářsky ale i národně. Povýšila Přerov na první komunikační centrum Moravy a odstrčila Brno i Olomouc.

I Polákům překáží, hospodářsky i národně. Aspoň Poláci daleko energičtěji nežli moravští Čechové — i s českým klubem poslaneckým dohromady — usilují o její postátnění. Dne 22. května 1902 podali interpelaci, dne 18. listopadu znovu manifestoval polský klub, že na postátnění severní dráhy, rokem 1904 počínaje, trvá.

Na Moravě města i obchodní komory mlčí. Zvlášť české menšiny v obchodních komorách brněnské a olomoucké měly by zde dáti podnět k akci motivované důvody ryze hospodářskými, při které by snad došly souhlasu i majorit německých.

*

Věci chopil se zatím jen politický spolek »Moravský klub« v Mor. Ostravě, který dokazuje ve zvláštním pamětním spise nutnost sestátnění severní dráhy cís. Ferdinanda. S hospodářského stanoviska arci jest neomluvitelno, že nejbohatší dráha na Moravě nalézá se v rukách soukromých. Budou-li dráha severozápadní a společnost státní dráhy co nejdříve sestátněny, jak o to klub poslanecký usiluje, zbyla by mezi státními tratěmi v Haliči a státními tratěmi v Čechách a Dol. Rakousích jediná spojovací dráha, severní, v rukách soukromých. Namítá se arci, že by právě nyní severní dráha postátněna býti neměla. Za důvod uvádí se stavba průplavu dunajsko-oderského, který prý všechnu dopravu na sebe strhne, takže pak dráha jako zralé jablko padne státu v klín.

Tvrzení toto jest až komické. V žádném díle světa nebyla železná dráha udolána průplavem vnitrozemským, ba ani volnou, splavnou řekou bez komor a umělých zdvihadel. Ani uhlí ostravské nepůjde snad ani z polovice po průplavu oderském, tím méně ostatní náklady.

A zapomíná se, že průplav bude se stavěti plných 10 let, ne-li více. Jest trasován skorem vesměs podél trati severní dráhy. Jen odborník učiní si představu, jak velice rozvine se po celou dobu stavební doprava. Kde se na sta millionů investuje, tam milliony připadnou též k dobru — nejbližšímu dopravnímu prostředku. Stavební perioda kanálu bude tvořiti zlatou dobu výnosů této dráhy, stavbou kanálu nastává jí nová doba rozkvětu. Bylo by hospodářsky neprozřetelno, aby stát si dal ujíti tuto dobu rozvoje a ponechal dráhu v této době — soukromé společnosti.

Druhý důvod pro sestátnění jest bezohlednost této dráhy k obyvatelstvu kolem trati bydlícímu. Nevyčerpatelné prostředky peněžní umožňují severní dráze, že se ke každému sousedovi chová bezohledně. Veškeré práce a dodávky na budovách zadává severní dráha zcela libovolně bez zřetele na místní vyrabitele a podnikatele. Cihly, stavební kámen, vápno, písek, štěrk atd. atd. do Mor. Ostravy dováží až ze Žyvce v Haliči, ačkoliv zde jest celá řada velikých cihelen. Čistý výnos horního majetku stoupá na účet hlavní trati, aby mohla vymoci sobě zvýšení svých tarifů dopravních: čistý výnos severní dráhy za r. 1901 klesl o 4,338.782 K, kdežto výnos hor stoupl v téže době o 515.582 K. Severní dráha používá totiž pro svoje hory dopravy za své vlastní režijní ceny. Nádražní restaurace po celé trati z Vídně až do Krakova jsou vesměs zadány cizincům. V restauracích čepují se piva dovážená z velikých vzdáleností, při čemž výroba domácích pivovarů se zcela pomíjí.

*

Vedle ryze hospodářských zájmů má naše národnost, jak shora již naznačeno, na sestátnění této dráhy též zájem národnostní. Dráha

probíhá až na část v Dol. Rakousích vesměs krajem slovanským. Obecně známo, že severní dráha vystupuje jako potlačovatel a nepřítel naší národnosti. Všude tam, kde jest větší stanice severní dráhy, nastává nebezpečí sousedním obcím českým. Obec Kunčičky u Mor. Ostravy dostala se jedině přičiněním severní dráhy pod nadvládu německou a Svinov ubráněn pouze úsilím přímo nadlidským proti nátlaku severní dráhy. V Přívoze, čítajícím dnes přes 10.000 obyvatelů, umělým způsobem soustředěni zřízenci dráhy národnosti německé a české straně vyrván tímto způsobem i třetí sbor — prvé dva ovládá německý průmysl se severní dráhou. Podobný osud stihl zkvétající obec Bohumín-nádraží, čítající dnes 6000 obyvatelů. V městě Bohumíně — čítá 1500 obyvatelů — vytlačeni byli při posledních volbách poslední Čechové z obecního výboru pomocí severní dráhy. I na všech vedlejších tratích severní dráha počíná si tímto způsobem.

Postátnění severní dráhy umožní dále též vybudování železniční sítě východomoravské směrem k Slovensku, jehož potřebujeme v zájmu hospodářském i národním.

*

Při postátnění železnic usilují dopravovatelé skoro výhradně o to, aby tarify státních drah byly levnější, nežli jsou u soukromých. Kromě toho očekává se zhusta i zlepšení staveb na tratích a v nádražích a vůbec větší investice, třebas nevýnosné. Mají státní dráhy — mimo jiné — tu nevyrovnatelnou přednost naproti drahám soukromým, že za nimi stojí nevyčerpatelný (relativně) měšec poplatnictva státního, které doplácí, ani nevědouc, ročně desítky milionů na luxus a libovůli svých železnic státních.

Byla otázka, jaký finanční účinek by mělo, kdyby barême státních drah byl prostě přenesen na státní dráhu, na skupinu dráhy severozápadní (t. j. na vlastní severozápadní dráhu, na dráhu polabskou a jihoseveroněmeckou) a na severní dráhu Ferdinandskou. V prosincové schůzi státní železniční rady podávala vláda ústní vysvětlivky. Úbytek způsobený zavedením nižších tarifů státních činil by u státní dráhy asi 7, u skupiny severozápadní asi 5 a u severní dráhy asi $1^1/_2$ mil. korun. K těmto $13^1/_2$ mil. K schodku přistoupily by další 4 miliony následkem propočítávání, t. j. nyní se při přechodu zboží z dráhy na dráhu zpravidla prostě sečítají sazby platné pro každou z drah transportu se účastnících, kdežto při postátnění platilo by se za jednotný počet kilometrů a tedy při t. zv. stupňovém tarifu na př. za 250 km. najednou vzatých méně nežli za 150 km. na dráze jedné plus 100 km. na dráze druhé.

Tento schodek $17^1/_2$ milionu korun, ač značně menší, nežli by se bylo dle povrchních odhadů mohlo očekávati, je nicméně dosti značný, aby bylo zřejmo, že by se jím dosavadní deficit státních drah prostě rozmnožiti nemohl. Musil by se tedy zvýšiti barême státních drah vůbec, nalézti jakýsi kompromis, aby jednak kraje s dosavadními přelevnými sazbami drah státních nebyly nikde příliš stíženy jich zvýšením, jednak aby stát koupiv soukromé dráhy na základě výnosů dosažených při nynějších vyšších tarifech neutrpěl rázem velikých ztrát snížením sazeb na dnešní úroveň tarifu drah státních.

Neboť že snížení sazeb neznamená samo sebou co nejrychleji rozmnožení dopravy, o tom snad už dnes není pochyby.

Z toho plyne však též, že materielní tarifní reformou, t. j. ujednocení železničních sazeb, zejména nákladních, sotva se dá provésti, dokud nebude rozhodnuto o rozsahu nově zahájené akce postátňovací a dokud tedy nebude dílo postátňovací buď vůbec nebo aspoň u nejčelnějších drah soukromých již hotovo.

*

V oboru sazeb osobních ujednocení větší již nastává — směrem vzestupným. Povoleno bylo zvýšení osobních sazeb dráze Ferdinandské, ústecko-teplické, buštěhradské a české severní, nikoli ovšem nad úroveň osobních sazeb platných pro c. k. dráhy státní.

*

Výtečnost naší průplavní politiky ukazuje se čím dále tím jasněji.

Již na podzim protestovala německá města na Moravě, aby nebylo upouštěno od vládního programu stavebního, jednostranně průplav dunajskooderský protežujícího, jak se toho čeští interesenti domáhají na prospěch vodocestných projektů v Čechách, zejména splavnění obou hlavních toků zemských.

Nyní přichází Krakov, aby pokračování průplavu oderského od Bohumína ke Krakovu provedlo se současně s dokončením průplavu od Vídně k Bohumínu, textilníci brněnští domáhají se současného zbudování odbočky průplavní z Břeclavy do Brna, Povltavská Jednota usiluje pochopitelně o to, aby se věnovala větší suma na Vltavu nad Prahou, Halič domáhá se toho, aby jí byla poskytnuta státní půjčka k úhradě oné osminy nákladů zúročovacích a umořovacích, kterou má přispěti země, t. j. aby vlastně všechny vodní cesty byly zbudovány úplně na útraty státní, protože Halič — jak známo — státní zálohy jí poskytnuté ráda si dává odpisovati.

K tomu přistupují ustavičně rostoucí požadavky plavebních interesentů ns výkonnost vodních drah: dřív mluvilo se o normálním typu vodních drah pro lodě 600 tunové, teď chce se na západních tratích průplavních splavnost pro lodě 650—700 tunové, čímž by arci náklady stavební o slušné desítky milionů stouply.

A na to vše je v prvních devíti letech pouhých (i se zemskými příspěvky) 190 milionů korun — dalších asi 700 milionů ponechal zákon ke starosti parlamentu a finančnímu ministru budoucímu!

V této pestré směsici nejrozmanitějších a sobě vespolek odporujících přání zvítězí asi vládní program stavební, nanejvýš snad s jakýmsi zvýšením dotace na splavnění středního Labe.

*

V Linci konal se 22. listopadu vodní sjezd, kterým se má působiti na prospěch vystavění průplavu dunajskovltavského nikoliv směrem k Vídni, nýbrž směrem k Linci.

Dosavadní odpor proti této trati průplavu mezi Vltavou a Dunajem měl dvojí příčiny, technické i politické. Jednou bylo, že dunajská trať mezi Lincem a Vídní má ráz toku horského s velmi prudkým spádem, měnivým stavem vody a neupraveným řečištěm pro pravidelnou inten-

sivní plavbu, a dále že průplav mezi Lincem a Budějovicemi musí překonávati značně vyšší rozvodí nežli směrem k Vídni a to znamenalo nákladnější poměrně stavbu, delší dobu zámrzu a obtížnější provozování plavby, tak že oklika z Vídně přes Linec k Vltavě přes bezplatnost používání Dunaje byla celkem v nevýhodě naproti příčnému průplavu od Vídně k Budějovicům.

Politicky šlo by zde o průplav, který nejpřímějším směrem přetíná Čechy a spojuje Němce severní s jižními, finančně (s hlediska Českého království) o průplav, který čtyrmi sedminami spadá na vrub příspěvků království Českého, kdežto z průplavu směrem k Vídni nepřipadají na Čechy ani dvě sedminy — i absolutně pak značně méně nežli při směru k Linci.

Sjezd linecký aspoň částečně přispěl k objasnění konkurenční schopnosti obou tratí průplavních, při nejmenším není posice průplavu dunajskovltavského směrem k Vídni tak převládající, jakou byla až do let nejposlednějších. Lze-li dokázati, že plavba po Dunaji od Vídně k Linci je možná stejně bezpečně jako po průplavě nebo jako po Dunaji od Vídně dolů, že lze větší výškové rozdíly při průplavní trati budějovickolinecké překonati s nemnoho většími obtížemi nežli při trati budějovickovídeňské a že konečně ani roční doba ani útraty provozování plavby na průplavě lineckém nebudou větší nežli na trati směrem k Vídni, měl by průplav linecký pro sebe značné přednosti před tratí vídeňskou: je lacinější co do stavby (stál by prý 95 mil. korun, kdežto průplav korneuburský 165 milionů korun), plavba — zvláště směrem k Vídni — byla by značně rychlejší, poplatky průplavní byly by značně menší, protože průplav sám je krátký a po Dunaji plavba je poplatků prosta, poskytuje dále spojení směrem k alpským zemím a Terstu i konečně směrem k Bavorsku a zabezpečil prý by českému uhlí hnědému, jehož vývoz do Německa pořád je předmětem obav našich průplavních politiků, výhodný odbyt v středu monarchie, kdežto ve Vídni soutěž jeho s kamenným uhlím ostravským jest vyloučena.

I to by nemálo vážilo, že průplav linecký ústí do Dunaje mnohem dále od hranic uherských nežli průplavy budějovickokorneuburský a dunajskoodersky.

*

Neboť to je zajímavo: v touž dobu, co se uvažovalo o potřebě, aby postátněna byla společnost rak.-uher. dráhy státní, která spojuje přímo státní dráhy uherské s Německem poskytovala průvozu uherského obilí atd. Rakouskem nezávislost na tarifní politice předlitavské, i aby postátnila se dráha severozápadní, která je nyní svými překladišti v Korneuburce a v Laube železničním pojítkem mezi plavbou dunajskou a labskou, uzákonily se průplavy, které, budou-li provedeny tak, jak byly zamýšleny, na účet obrovského finančního obtížení Předlitavska zjednají Uhrám ještě snad levnější dráhu do Německa, dráhu rovněž úplně svobodnou.

Nechť nikdo se neklame o tom, že by bylo možno diferenčními poplatky průplavními uherský export znemožniti. Bude zcela nepochybně zaručena parita používání vodních zařízení v obou státech za

stejných podmínek, vždyť Uhři mají v rukou Dunaj, Železná vrata a železnice do Balkánu a Bosny a odškodnili by se nám repressaliemi jistě citelnými.

A že naše průplavy budou průvozními drahami pro uherské suroviny a německé produkty, uznával na př. i poslanec Kaftan nepřímo tím, že propagoval myšlenku mezinárodní příspěvkové konkurence na stavbu našich transitních průplavů po příkladě železných drah švýcarských ku kterým přispěly též Německo a Italie.

Ovšem i tato myšlenka, hned z předu absurdní, záhy pochována, a »transitní« průplavy naše vládním programem stavebním, který zná zatím jen slepý průplav dunajskooderský, zatím na řadu let jsou odloženy, ne-li pochovány. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, OBCHODNÍ, PRŮMYSLOVÉ. Středostavovská politika živnostenská na radě říšské — K otázce osobních koncessí lékárnických — Poměry učenické ve Francii — Rozštěpení všeobecného svazu svépomocných společenstev v Německu.

Poslanecká sněmovna rady říšské pokračuje ve středostavovské politice živnostenské, nespokojivši se nikterak s vavřínv §§ 59. a 60. živn. řádu.

Projednává již po drahnou dobu zákon o obchodu podomním, jenž má býti téměř vymýtěn, a zabývala se také požadavky říšského sjezdu hostinských, domáhajících se průkazu způsobilosti, vyhrazení prodeje nejen piva, ale i vína, lihovin, minerálních vod i sodovky v uzavřených láhvích hostinským a pronikavého omezení prodeje piva v láhvích. České kupectvo proti takovémuto omezování detailního obchodu v zájmu svém i v interesu spotřebitelstva již rozhodně protestovalo. Jak pěkně sluší hájení svobody obchodu našemu kupectvu, kteréž také náhle poznává svého přirozeného spojence, zákazníka. Jak dlouho potrvá jasné to poznání? — Zatím co v říšském sněmu německém, jehož minorita opatrným jednáním dovedla uhájiti čest parlamentu i odvrátiti pouta, na říšský sněm pro budoucnost chystaná, chýlí se k závěrku projednávání nového autonomního celního tarifu a tak dovršuje se národohospodářský čin nedozírného dosahu, rakouská říšská rada jedná o tom, jak pokud lze nejdůkladněji vymýtiti zbytky hausírnictví a zda-li má budoucně prodávati sodovku jen hostinský, nebo také kupec! Jakoby pro ni světodějné události hospodářské ani neexistovaly! Tato shoda či neshoda v jednání obou parlamentů ostře charakterisuje rozdíl mezi námi a sousedy v říši. U nás jsou opravdu snad jen — hausírníci.

*

Rozhodnutí správního soudu ze dne 17. listopadu v otázce zadávání lékáren, spočívajících na osobní koncessi, vzbudilo nemalý rozruch. Bylať více než čtyřicítiletá praxe úřadů správních v konkretním případě prohlášena za pochybenou. Posud totiž bylo s lékárnami na osobní koncessi spočívajícími volně kupčeno. Prodal-li kdo lékárnu na osobní koncessi se zakládající, prodal nejen inventář, sklad zboží, včítal do ceny nejen místní polohu lékárny, okruh zákazníků, její dobrou pověst, nýbrž i vlastní koncessi samu. Úřad správní bezvýjimečně udělil

koncessi tomu, kdo lékárnu koupil, zdědil, jako legatář nabyl. Dočasní majitelé lékáren diktovali úřadu, komu má lékárnickou koncessi uděliti, a úřad osobní lékárnickou koncessi dle tohoto diktátu, aniž by vypsal dvorským dekretem ze dne 31. května 1845 předepsaný konkurs, vždy udilel, jestliže nový koncessionář formálně vykázal předepsané náležitosti; případ to dojista v praxi právní nadobro výjimečný, ano neslýchaný. Tvořena tu vlastně nová kategorie prodejných živností, ač od r. 1859 tvoření živností radikovaných a prodejných jest zakázáno. Správní soud nálezem ze dne 17. listopadu více než čtyřicetiletou praxi právní převrátil rozhodnutím v konkretním případě, že konkurs vypsán býti musí. Důsledkem tohoto rozhodnutí jest, že na příště bude koncesse lékárnická udílena uchazeči nejzpůsobilejšímu a nikoliv právě tomu, kdo lékárnu (zařízení, sklad) kupuje či dědí. Na příště tedy mají pro lékárny prostě platiti výhody §§ 55. a 56. živn. řádu (zejména tedy t. zv. právo vdovské vésti lékárnu po smrti manžela po čas vdovství a nezletilých dětí až do zletilosti, ovšem pomocí způsobilého náměstka (provisora), kteréž na ně, protože jinak jsou lékárny z platnosti řádu živnostenského vyjmuty, byly vztaženy Nejv. rozhodnutím publikovaným ve výnosu státního ministerstva ze dne 11. ledna 1861 č. ř. z. 8., v němž však o zrušení vypisování konkursu není řeči. Platí tudíž starší dvor. dekret z r. 1845 předpisující konkurs, poněvadž pouhým sdělením podřízeným úřadům, aby konkurs v řečených případech nebyl vypisován, nelze změniti citov. ustanovení zákonná z r. 1845 a 1861. Rozhodnutím správního soudu vyhověno, ač dosti pozdě, dávné a oprávněné tužbě magistrů pharmacie, na osobní koncesse aspirujících, kteří do dnes byli odvisli od šťastné náhody, bylo-li jim přáno lékárnu koupiti či zděditi. Nelze však popříti, že lékárníci, lékárny v důvěře na správnost praxe úřadů správních draze nabyvší těžce jsou poškozeni a s nimi i široké kruhy jim úvěřující. Konfiskaci majetku tu nastalou lze odhadnouti as u 1060 lékáren na osobní koncessi v Rakousku spočívajících, páčíme-li po odečtení ceny inventáře (20.000 K) efektivní průměrnou ztrátu u jednotlivé lékárny na 60.000 korun, na 63,600.000 korun. Lékárny tratí 75% na ceně své a veliká suma úvěru poskytnutého vychází na prázdno! Ostatně stává se zároveň pochybným, prodá-li lékárník inventář svůj v přiměřené ceně, nepřevezme-li jej nový koncessionář. Stát nepochybně mravně odpovídá za tuto obrovskou škodu, způsobenou chybným výkladem právním (i nejvyšších) úřadů správních, téměř půl století trvajícím.

*

Co činiti v této také veřejného zdravotnictví těsně se dotýkající záležitosti? Návrh memoranda rozesílaného všeobecným rakouským spolkem lékárnickým ve Vídni jest velice pochybné ceny a celý leták ten jest ostatně prací nadmíru ledabylou. Jestliže se prostě přenesou (vedle §§ 55. a 56. živnostenského řádu) ustanovení hlavy II. živn. řádu o živnostech koncessovaných na »stávající« lékárny s poznámkou, že vypsání konkursu odpadá, není v tom pražádná záruka, že stávající stav volné prodejnosti a zastupitelnosti lékáren potrvá, poněvadž úřad

zadá svobodně koncessi na základě žádostí dle zákonných pravidel všeobecných, resp. pro dotyčnou živnost cestou nařizovací vydaných.

Kategorii prodejných živností nemůže tvořiti ani úřad, ani zařízení ministerské, třebas se tak alespoň fakticky do 17. listopadu bylo dělo. Vycházíme-li ze stanoviska, že rozhodnutí správního soudu jest správné a požadavky assistentů lékárnických v zásadě oprávněné, vidíme jen tři východiska: Nejradikálnější, sestátnění a postupný výkup lékáren, nebo utvoření nové kategorie svobodně převoditelných lékáren (dle vzoru říšsko-německého) cestou zákonnou, kamž náležely by všechny lékárny na osobní koncessi až do dne 17. listopadu 1902 založené, ohledně nichž by tedy v celku platil stav posavadní, a spolu novou povšechnou zákonnou úpravu lékárnictví, jež by zásadu koncesse o s o b n í ve smyslu živn. řádu pro budoucnost přivedla plně k platnosti, nebo posléze alespoň jisté odškodnění zkrácených lékárníků ze státního fondu, sesilovaného po případě zvláštními taxami a p.

Případ sběhlý však svědčí o tom, jak opatrně a pozvolna jen možno měniti na trvajícím stavu hospodářském a právním, nemají-li nastati otřesy zhoubné pro veškerý život hospodářský.

*

Světová výstava pařížská ukázala obrovskému počtu cizinců skvělé stránky francouzského národa, mnohé pokroky jeho ve vědě, v umění, v hospodářství národním, poskytla příležitost seznati nádheru Paříže, leč ani povrchnímu pozorovateli nezůstaly zatajeny četné vady francouzských zařízení, mnohdy až překvapující. Nevíme věru, zdali pařížská výstava spíše nepoškodila pověst Francouzů, než aby jí byla prospěla. V »N. D.« bylo na tyto nedostatky nejednou, zejména v trefných statích prof. Horáčka, poukázáno, a nedávné jednání nejvyšší pracovní rady republiky opětně přináší nový doklad, kterak těžce nutno domáhati se ve Francii oprav, kteréž i v Rakousku již byly značně pokročily.

Nejvyšší pracovní rada, poradní to sbor ministerstva obchodu, zabývala se v posledním svém zasedání výlučně úpravou poměrů učenických. Roku 1851 vydán byl učenický zákon, provanutý jemným sociálně-liberálním duchem třetího císařství, jenž obsahuje toliko některé zcela povšechné zásady. Nepředpisuje ani smlouvu učební, ani písemné její uzavření. Napomíná patriarchálně mistra, aby byl učni dobrým otcem, nad jeho mravy bděl a jej dokonale vyučil. Ještě povážlivějším než povšechné znění, jímž nebyl vlastně mistr nikterak vázán, bylo provádění zákona. Nebylo tu jakkoliv organisovaného dozoru. Pouze živnostenští soudové mohli na základě podané žaloby uznati, zda stalo se porušení smlouvy učební či nikoliv, další přímé ingerence postrádali. Poněvadž $^{9}/_{10}$ smluv o učení bylo uzavřeno jen ústně, bylo těžko vůbec rozsuzovati. Tento stav naprosté nejistoty trvá od r. 1851 až podnes. Anketou pracovní radou svolanou bylo seznáno, že o učně není ve Francii takřka nikterak postaráno. Ze 600.000 v živnostech zaměstnaných dětí zasluhuje sotva 60.000 jméno »učeníka«, odborné vzdělání francouzského dělnictva jest v žalostném úpadku, pokud nepomáhá iniciativa místní neb soukromá, neděje se pro vzdělání veliké části dorostu živnostenského ničeho.

Dotazníky anketní byly zaměstnavateli i dělníky zodpovězeny naprosto pessimisticky. Jako poradní sbor mohla pracovní rada toliko své stanovisko označiti; že by parlament v brzku reformní návrhy pracovní rady projednal, nelze se ani nadíti.

Na základní normy stanovené v Německu, Rakousku, v Uhrách, ve Švýcarech však pracovní rada nepřistoupila, obávajíc se náhlého přechodu z poměrů nevázaných v poměry přísně upravené.

Stará bázeň Francouzů před slovem »obligation« maří i tuto reformu. Volnost obsahu smlouvy učební zůstane netknuta a jen tehdy, uzavře-li se vůbec, má se uzavříti písemně.

O omezeních § 99. rakouského živn. řádu, jež mají býti chystanou novellou živnostenskou ještě přiostřena, není ovšem v návrzích pracovní rady ani zdání.

Pokrok značí přijetí zásady, aby živnostenské vyučování bylo zákonem organisováno a prohlášeno za závazné. Každý živnostenský dělník má býti ve svém odboru alespoň tak vyvzdělán, aby nebyl odsouzen k pouhému nádennictví. Věru velmi skromný to požadavek. Za tím účelem má se zříditi dozor nad vyučováním praktickým a theoretickým, udíleným v dílnách živnostenských a ve školách učenických.

Dozorčími úřady mají býti místní, ze zaměstnavatelů a dělníků sestavené komise; v případě, že by nebyly ustaveny, obstarají dozorčí funkci soudové živnostenští. Komise ty mají působiti také proti odchovávání přílišného počtu učňů, zejména proti zištnému umělému »odchovu« nepoměrně velikého počtu učňů jedním mistrem.

Tedy skromný, všeobecný náběh k akci, kteráž v Německu již daleko pokročila, a také v Rakousku dospěla opírajíc se o zákonné ustanovení posud ovšem nedostatečné ke konkretním, proveditelným návrhům. Uzavření doby učební zkouškou učenickou pracovní rada pouze doporučuje.

Organisaci povinného živnostenského vyučování zamýšlí pracovní rada teprve studovati, a na základě studií těch později určité návrhy podati. Jest v tom věru jakési — sit venia verbo — vlastenecké potěšení, nacházíme-li v Evropě říše, kteréž v některých směrech ani nás ještě nedohonily.

*

V organisaci svépomocného hnutí společenstevního v Německu nastalo opět významné rozštěpení.

Valná schůze posavadní ústřední organisace živn. družstev (Allgemeiner Genossenschaftsverband) konaná v Kreuznachu vyloučila 97 spotřebních a několik výrobních společenstev ze svazu. Vyloučena byla společenstva, jež chtěla společenstevní princip bezohledně a důsledně prováděti beze všeho ohledu na »zachování středních stavů«, t. j. malého a středního obchodu a byla rázu převahou sociálně-demokratického. Stalo se tak 268 hlasy proti 84 k podnětu ředitele svazu dra. Crügera, jenž puzen byl snad dílem osobními motivy, aby zachoval si vliv svůj a své místo ve svazu, v podstatě však uplatnil rozpor v hospodářském nazírání, jenž dále se ukrývati nedal. Přívrženci vyloučení

opřeli se tu z obavy před dalším vzrůstem odpůrců dosti brutálně o princip majority, ačkoliv právo družstva ona vylučovati bylo pochybno. Konsumní spolky prostřednictvím společného nákupu hradily spotřebu obrovského počtu svého členstva vylučujíce tak bezohledně obchod sprostředkovatelský a poškozujíce samostatné existence kupecké, kterýchž přes to přibývalo rychleji než obyvatelstva, čímž krise se zostřovala.

Zregulovavše konsum, počínaly se konsumní spolky starati i o výrobu ve vlastních společenských podnicích. Ostatní společenstva (úvěrní, nákupní atd.) však právě sestávala z vrstev, proti nimž spotřební spolky bezohledně bojují.

Celkem bylo ve všeobecném svazu soustředěno 904 družstev úvěrních, 23 různých řemeslnických, 15 výrobních, 638 konsumních a 171 stavebních s úhrnným počtem 1,207.573 členův, organisace to dojista imposantní, o německou banku společenstevní se opírající.

Crügerovým válečným heslem bylo: Přispěti k zachování středního stavu tím, že se činnosti konsumních spolků a výrobních společenstev položí jisté meze.

A pod tímto heslem Crüger také docílil vyloučení nepohodlných konsumních spolků z mohutného všeobecného svazu společenstevního, jenž jim poskytoval značné výhody.

Oproti Crügerově středostavovské politice namítají obhajci konsumních spolků: Účelem konsumních spolků není odstraniti detailní obchod vůbec, ač nelze popříti, že spolky celou řadu kupeckých existencí znemožňují. Tak na př. obchodům speciálním konsumy valně půdy neubírají. Leč konsumy spolupůsobí jen na vývoji, kterýž jest nezbytným, a nečiní ničeho jiného, než velkobazary, filiálky velkoobchodů neb obchody rozesílatelské. Dlužno zajisté dáti přednost organisaci spotřebních spolků před velkokapitalistickými bazary atd.

Malokupecký stav v Německu, jehož počet vzdor nepřízni poměrů roste, zabírá v sobě mnoho živlů neschopných, jimž racionální opatřování spotřeby ani svěřiti nelze. Postavení skladníka konsumního spolku jest lepší, než průměrné postavení kramáře, a skladník ten přec náleží také »střednímu stavu«. Nákupní družstva maloobchodníkův Crüger hájí, ač i tato ničí samostatné existence středního stavu, jako menší grossisty, obchodní jednatele a pod. Kde jest tu důslednost? Nákupní družstva maloobchodníků počala zřizovati továrny na cukr, kávové náhražky a pod., chce jim to snad dr. Crüger také zakázat?

Posléze vystoupil dr. Crüger i proti některým výrobním družstvům dělnickým a hleděl omeziti i činnost společenstev stavebních z ohledu na domácí pány. Zachraňovati střední stavy jest pro svaz svépomocných společenstev něčím tak proti smyslným, že v tom tkví zárodek rozkladu a úpadku. Crügerovu politiku záchrany středního stavu, tedy i malokupců, nemůže žádné spotřební společenstvo sledovati, protože by tím bojovalo proti vlastnímu svému účeli. Potud odpůrci Crügerovi.

Jisto jest, že mezi společenstvy konsumními a ostatními jsou jisté rozlišné zájmy, a že také složení společenstev spotřebních a ostatních

jest z nejvalnějšího dílu jinorodé povahy. Crügerovo vystoupení směřovalo proti »moderním«, recte převahou dělnickým a socialně-demokratickým spolkům konsumním, ač po pravdě dlužno uznati, že společenstva ta posud provozovala sice důslednou politiku společenstevní, nikoliv však politiku jediné strany.

Zástupci vyloučených společenstev výslovně poukazovali ke skutečnosti, že i sociálně-demokratická společenstva konsumní celým svým bytím i působením postavila se na půdu platného společenského a hospodářského řádu, a že nicotnou je výtka, jako by sledovala snahy podvratné.

Vždyť spotřební družstva rostou hlavně teprve od roku 1890, kdy se k nim přiklonili průmysloví dělníci.

Rozštěpením nastalým však přibarvení politické se sesílí: Allgemeiner Genossenschaftsverband Crügerův nabude zbarvení liberálně-středostavovského, (Crüger náleží k politické observanci Eug. Richtera), nově se utvořivší »svaz německých spotřebních a výrobních společenstev« zabarví se sociálně-demokraticky, třebas ujišťoval předem, že nechce provozovati politiku strany. Po neutralitě dřívějšího všeobecného svazu jest veta: oba svazy nyní nabývají do značné míry povahy výlučné, kteráž při velkém vlivu a významu společenstevního ruchu v Německu bude se jeviti i v životě veřejném. *K.*

*

SOCIÁLNÍ. Osnova zákona k omezení pijáctví — Rakouská pracovní rada a šetření o nezaměstnanosti — Dnešní rozvoj a zákonná úprava ruských artělů — Koncentrace kapitálu v Unii S. A.

Habent sua fata — alkoholismus a zákonná ochranná opatření proti jeho zhoubným následkům. Deset let už je tomu, co — nehledě k haličskému speciálnímu zákonu proti pijáctví, jenž se nyní má vztáhnouti v podstatě na celou říši — u nás vyšel ze zákonodárného sboru říšského podnět k vydání zákona k potírání pijáctví, osm let odpočívala věc od přerušeného v roce 1894 prvního parlamentního jednání o vydané zatím už druhé vládní osnově o tomto předmětě, odpočívala klidně, až patrně zase poslední antialkoholický kongres vzbouřil svědomí vládní a koncem října octla se na stole sněmovny poslanecké už třetí vládní osnova zákona proti pijáctví, která ze všech nejvážněji (aspoň co do počtu paragrafů), a tak starostlivě a přísně se tváří, jakoby už zítra musila býti zavřena sta a tisíce prodejen pálených lihových nápojů, nemá-li říše zajíti na kořaleční mor. Z toho ovšem zas nesmírný poprask v nejrůznějších vrstvách interesentů, zejména kupectva, které bez odporu osnovou nejvíc je stíženo, jakoby zrovna prodej lihových nápojů byl jeho hlavním artiklem a živitelem jeho rodin: konference, ankety, sjezdy, petice, deputace, ujišťování poslanců, že to tak nemůže zůstat, a celá věc bude nejspíš zase ještě několik let odpočívat. Potom vydá vláda osnovu čtvrtou, ještě dokonalejší, která bude ještě říznější a vzbudí ještě větší poplach, ankety, petice atd., a pijáci budou zatím pít tím úsilovněji, dokud je ještě čas. Neboť, jak známo, jsme jen jednou na světě. Vždyť už osnovu, přikázanou krátkou cestou živnostenskému výboru, projednal parou jeho subkomitét a už ji zas

má v práci plenum výborové — v našem stroji parlamentním najednou může přeskočit a tu máš — vychrlí přes noc nějaký zákon, který se připletl mezi kolečka. Zákon klidně vejde potom v platnost, ale jenom na papíře, protože provozuje-li parlament obstrukci proti osnovám zákonů, provozuje ji proti hotovým zákonům zas vláda. Zapomene včas vydat prováděcí nařízení k zákonu nebo na to nemá čas, pak je honem vydá a, protože za nic nestojí, zas honem odvolá (§§ 59., 60. živ. ř.), slíbí lepší a slibuje je od měsíce k měsíci, a tak máme vedle zákonů, které se neprovádějí, novou kategorii, zákony, které vůbec ani prováděti se nemohou. Zbývá jen vydávati ještě zákony s výslovným ujištěním, že jsou tu jen k vůli systému nebo že je mají dávno už jinde, že ale pro nás se nehodí a vůbec nikdy pod trestem prováděti se nesmí — a soustava našeho zákonodárství bude dovršena. Ostatně takové zákony už namnoze máme: t. zv. rámcové, které má provést zemské zákonodárství, bude-li se mu chtíti. Ne-li, také dobře. Jen když není okénko prázdné.

*

Obsah poslední osnovy k zamezení pijáctví je stručně tento. Dosavad měli jsme vedle koncessovaných výčepů pálených nápojů lihových (kořalen, hostinců s oprávněním i na tyto nápoje se vztahujícím) t. zv. rovněž koncessované drobnoprodeje, s právem, prodávati tyto lihoviny v neuzavřených nádobách obsahu nejméně osminy litru, ale s omezením, že se nesmí lihovina požiti v místnosti prodejní, nýbrž — nejméně 1 milimetr za dveřmi krámu. Což se namnoze svědomitě praktikuje. Obchod s uzavřenými lahvemi zůstal volným a vyvinul se místy ve faktický, nekoncessovaný drobnoprodej tím, že kupci nalévá se lihovina třeba do přinesené prázdné lahvičky, právě tak na jedno napití, před ním zazátkuje a zalepí vinětou — a je uzavřena. Dále už jako u drobnoprodejů, jenže piják musí se před krámem do lahvičky teprv dobývati. Tomu nyní osnova chce učiniti přítrž a když ne zrovna omeziti pijáctví, alespoň pijáku činiti nepříjemnosti tím, že — kromě výčepů, jichž se nedotýká — vůbec bude moci obdržeti osminku litru jen v uzavřené láhvi, protože drobnoprodejníci budou teď smět prodávati jen uzavřené lahvičky nejméně osminkové a detailní obchod vůbec, prodávající v nádobách uzavřených pod 5 litrů obsahu, bude vázán na koncessi drobnoprodejní. Současně váže se počet koncessí tak, že v obci s méně než 500 obyvateli a ve větších obcích nejvýše na každých 500 obyvatelů smí býti udělena nejvýše jedna koncesse k výčepu a jedna k drobnoprodeji pálených nápojů lihových, pokud to odůvodněno jest potřebou místní, při čemž dle okolností hostince a výčepy, jen jako vedlejší artikl pálené nápoje lihové čepující, nemusí býti do počtu koncessí čítány.

Výčep těchto lihovin nesmí býti spojen v jedné místnosti s živností jinou (na př. kupeckou, často, jako v Haliči, zhusta na Moravě i leckde u nás, jen za zástěru a lichvu se zbožím sloužící). V neděle a svátky, jakož i dny výplaty mzdy může zemská správa nařídíti pro část nebo celý den zavření výčepů a drobnoprodejů pál. nápojů lihových (vyjma hostince a výčepy svrchu zmíněné). Pohledávky za liho-

viny bez rozdílu (tedy i pivo, víno) budou nežalovatelny, pije-li je od drobnoprodejce nebo odebírá na dluh kupec, který už dříve za ně zůstal dlužen. Samostatné tresty stanoví osnova na opilství, dopustil-li se v něm vinník trestných skutků, dále pro opilce, kteří během půl roku na veřejných místech opětovně byli postižení nebo pro přestupek opilství už trestáni, neuplynulo-li od té doby víc než půl roku. Výčepník nebo obchodník, který prodá lihovinu (vůbec, nejen pálenou) zjevně opilému, anebo patrně nedospělému k okamžitému konsumu, není-li v průvodu dospělého, propadá trestu vězení do 3 měsíců, resp. pokutě do 1000 K, po případě odnětí koncesse. Stejně tresce se obcházení předpisu o nežalovatelnosti pohledávek svrchu zmíněných. Zákon působiti má nezpět; zejména tedy dostane se detialistům, kteří dosud pod pláštěm malých »uzavřených« lahviček s lihovinami provozují volný drobnoprodej s pálenými nápoji lihovými, potřebné k tomu na příště koncese drobnoprodejní jen, dokud nebude maximální počet koncesssí pro tu kterou obec překročen.

*

Osnova má vážné vady, technické i hospodářské. Především zbytečně se činí nepopulární — a to je u zákonů tohoto oboru vada velmi vážná — nepovolujíc žádné přechodní doby pro pozvolný pokles dnešního počtu koncessí na maximální niveau pro budoucnost předepsané, kdežto na př. vzor její, pijácký zákon nizozemský, povoluje přechodnou dobu pro místnosti desítiletou, pro osoby doživotní, ve které koncesse nesmí býti odepřena z důvodu, že by tím překročen byl nejvyšší přípustný počet koncesí v obci.

Ještě nepopulárnější — a to zase zbytečně — činí se tím, že nezávadný konsum lihovin směsuje s hromadným konsumem kořalky a k vůli tomuto stíhá celý detailní obchod potravinový koncessí na lihoviny vůbec (rum, cognac, likéry). Plyne to z nejasnosti cílů a nejasnosti představy o jich dosažitelnosti nastoupenou cestou.

U nás máme vůbec celé haldy předpisů kontrolních, omezujících, zápovědí atd., které jsou namnoze nesmírně komplikovány, v praxi však nedosahují naprosto ničeho, leda, že roztrpčují zbytečně interessenty a vnášejí v ně neblahý návyk, hubovati potom už na všecko. Připomínáme na př. jen složité a naprosto bezúčelné předpisy o prodeji denaturovaného lihu před dvěma léty vydané a j. Tedy co je dosažitelným a ospravedlněným cílem zákona proti pijáctví? Učit občany střídmosti nebo odvykati je lihovinám — ne. Ale stavěti hráze konsumu jich tam, kde se stává hromadným a ohrožuje zdraví a mravnost. Předmětem hromadného konsumu může býti jen lihovina levná, nejširším vrstvám cenou dostupná; tou jsou jen obyčejné druhy kořalky, ne ale i poměrně dražší likéry. Tedy ostří zákona má býti namířeno proti kořalce, která vedle láce své, kterou se vtírá v nejširší vrstvy, i bídnou jakostí dvojnásob otravuje. Ale zákon postihuje hned celý detailní obchod s lihovinami, čímž zbytečně přestřeluje a roztrpčuje.

Jsou ovšem horkokrevní lidé, kteří v každém likéru vidí jed a horují pro zlevnění a rozšíření konsumu piva — ale už na říšské

radě bylo ukázáno, že na př. kdo vypije 1/8 litru cognacu, platí za pijáka, a kdo vypije dva litry piva, dávno ještě ne — a přece vypili alkoholu na krychlový obsah počítáno stejně. Správně týž poslanec charakterisoval čísly frázi, o pivu jako tekutém chlebu; litr piva stojí 3 až 4krát tolik co kilo brambor, a přece má kilo brambor dva i třikrát víc výživných látek než 3—4krát dražší pivo. — A neomezuje-li se tedy v pivních zemích s pivním pijanstvím odbyt piva, proč se právě v těchto zemích omezuje obchod s lihovinami (ne pouze kořalka), ač předmětem pijanství tu nejsou? Pro zemi, kraj, obec, kde pijanství pálených nápojů lihových vůbec není, kde se ale na př. hromadně pije pivo, je to opatření, které obchodníka obtěžuje, sahá do konkurenčních poměrů obchodníků rušivě, a při tom vlastního pijanství (piva) si nevšímá a neklade živnostníkům pivo prodávajícím do cesty ani stébla; v zemích, krajích, obcích kořalečním morem postižených bude zákon zas nepochybně příliš mírným a snesl by značného zostření. Lecos musilo by se tedy vyhraditi zemskému zákonodárství, okresní nebo obecní správě, nemá-li zákon jíti střední cestou, kterou bude tlačiti a šikanovati živnostníky, ale pijáctví na pravo a na levo se vlastně netkne. — Zdánlivě radikální zbraň nežalovatelnosti pohledávek za lihoviny je rovněž dvojsečnou v této všeobecnosti, protože risiko úvěru za lihoviny přenáší na úvěr za ostatní životní potřeby atd. Ohledně zavírání výčepů a drobnoprodejů pálených lihových nápojů v neděli a svátky a dny výplaty mzdy osnova obsahuje zhoršení, ponechávajíc tu zemským správám naprostou volnost, kdežto tu bylo by naopak na místě stanoviti minimum prázdně, jak tomu bylo v dřívějších osnovách a nad to jíti, mělo by býti ponecháno úpravě v jednotlivých zemích, ať zemským zákonodárstvím, ať zemskou vládou dle poměrů místních. — Nejživější zájem pojí se přirozeně k oněm ustanovením osnovy, která — na rozdíl od praevence k odbytu lihovin se obracející — represivně stíhá pijáky samé. Je tu předně stanoven trest na opilství, pokud (ovšem neúmyslně) vedlo k trestním skutkům; skutek sám není po případě trestným při úplné nepříčetnosti, trestnou ale je opilost (rozšíření dnešního § 523. trest. zák.). Záhadnějším je stanovení trestnosti v tom případě, jestliže kdo před výkony nebo při nich, které vykonány v stavu opilství mohou přinutiti nebezpečí pro zdraví nebo bezpečnost jiného, nalézá se ve stavu opilém anebo v tomto stavu výkony takové předsebéře kromě případu nutné potřeby. Myslí-li se tím na výkony, které někdo koná dle své povinnosti (služební a pod.), je to ustanovení zbytečné, protože tu vystačíme s §§ 335. a 431. trest. zákona s ostřejší ostatně trestní sankcí. Ne-li, je záhadno, proč by měl býti trestným ten, »kdo hraje si s výhybkou železniční, ne ale ten, kdo hraje si s nabitou puškou ve stavu opilosti«. Naprostým unikem je ustanovení, že i prostá opilost — tedy mimo případy právě uvedené — na veřejných místech je trestnou, je-li v ní kdo postižen během půl roku »opětovně«; trestným stává se tu skutek tedy ne sám sebou, ne poprve, ale teprve opakováním. Jednou za půl roku smí se každý i veřejně objevit opilý beztrestně — zaručuje se nyní zákonem. Při tom je lhostejno pro trestnost opětovného pro-

stého opilství, bylo-li zaviněno, či přišel-li kdo k němu nevině — zkrátka, trestněprávní unikum. O tento paragraf rozbilo se dojednání předlohy v roce 1894, nynější stylisace není šťastnější; detaily se zde nemůžeme zabývati a počkáme na duchaplnou debatu, která se asi zas o tomto ustanovení v parlamentě rozvine. Konečně je klassické ve své všeobecnosti ustanovení, které ohrožuje tresty živnostníka, který podá lihovinu zjevně opilému; znamená jinými slovy, že kdo po dvaceti sklenicích je ještě pořád jen příjemně rozjařen, může býti obsloužen dál, a kdo nic nesnese a vrávorá po první čtvrtce vína, jako opilý musí být vyveden. Nedbalá faktura zkazila už tak mnohý zákon, a u nás je zrovna vysoká škola pro ni. — Konečně rozumí se samo sebou, že i tento zákon, přijde-li k místu, bude stát jako kůl v plotě; z toho všeho, co jej má připraviti, doprovázeti a doplňovati, nepřipravuje se nic, kromě kdesi zapadlé osnovy zákona o asylech pro pijáky, o níž ale už nikdo nehlesne. Pijáctví vážně neuškodí, to se přestěhuje — pokud toho bude potřeba — z části do pokoutních kaváren, z části do domácností, z části při vlažné praksi našich zákonů zůstane, kde bylo, ale máme šťastně o jeden zákon víc, z něhož lze propadnouti při státní zkoušce, neví-li kandidát o něm, o němž za krátko nebude vědět tak leckdo, kdo jej bude mět prováděti.

*

Rakouská pracovní rada v říjnové své plenární schůzi dosadila zvláštní výbor, aby připravoval organisování statistiky nezaměstnanostní v Rakousku. Návrh, vyšlý ze strany soaialně-demokratické, byl jistě nejvýš časový vzhledem k vleklé krisi průmyslové, o jejímž rozsahu a průběhu víc se hádá než ví, přehání a podceňuje, nadouvá a rameny krčí; snad provedení jeho popožene podobná akce, nedávno v Německu zahájená, ač nelze popříti, že i tam pokračování na poli socialních reforem, Bismarkem tak velkolepě založených, čím dál tím znatelněji ochabuje a u vývoji svém ohrožováno jest Vilémovskou »scharfmacherei« v otázce dělnické. Řádná statistika nezaměstnanostní, soustavně vedená jest, jak známo, než se stanoviska čistě technicky pojišťovatelského nezbytným podkladem pro řešení problému pojišťování proti nezaměstnanosti, této (vedle pojišťování vdov a sirotků) dosud v mlhách se ztrácející koruny moderního socialního pojišťování germánského systemu. Jenže máme u nás naštěstí, že podobné problémy — nechceme-li přímo kopirovati vzor německý — musíme řešiti z jedné vody na čisto; praxe nám neposkytuje z pravidla nejmenšího vodítka, není průpravných pokusů, které by se byly kdy podobnými otázkami zabývaly a — třebas nezdarem a neúspěchy — poskytovaly jakés takés vodítko. Skládají se tyto věci prostě napořád na stát, který má ve všem pomoci, soukromá iniciativa, ať interesentů, ať obcí, je minimální nebo žádná. Leda, že se poukazuje na smutné dosavadní zkušenosti na př. měst švýcarských a německých s řešením problému nezaměstnanostního — ale co bychom dnes vůbec o řešení tohoto problému věděli bez těchto třeba nezdařených pokusů, které přece jen alespoň pro výstrahu osvětlují jeho srázy a leckde dávají prokmitati lepším cestám? Ale my v Rakousku jsme proto pořád ještě v poutech poli-

cejního státu, protože svou nehybností u spoléháním se na jeho všemohoucnost jsme proň zrovna střiženi. Nikde nehne se ruka k činorodé iniciativě, leda že divadelně ukazuje, co by měl dělat — stát, nebo hned nastaví se ruka o — subvenci, má-li se dál vůbec hnouti. Ale jinde, ve Švýcarech, Anglii a i v Německu atd. žije samospráva, i hospodářská, v činech, nejen v ústech a novinách, jako u nás. Nečeká se na stát, každý hledí se vypořádat s životem sám, pokud může, a pak, když věc zraje, snáze je státu jíti s úspěchem za pokusy třeba jen napolo zdařenými a zahnouti stranou od notorických nezdarů. U nás ovšem jinak. Všechno světlo má vycházeti z Vídně, a pak se křičí, že se děje násilí — individualitám »zemí na říšské radě atd.« když tyto individuality spí. Ukazovali jsme již nesčíslněkrát k tomu, jak by bylo lze suchopar naší pseudoliberalistické samosprávy oživiti prací hospodářskou a sociální. Jistě nejsou jí k necti úspěchy, které na př. na poli pojišťování maloživnostenského v poslední době děkuje neomrzelé iniciativě českého instruktora živnostenských společenstev. Ale jsou to pořád ještě bílé vrány. Ať se podívají, co úsilovné práce věnují německá města průmyslová péči o dělnické obyvatelstvo ve svých zdech, tak zejména o prostředkování práce, o stopování nezaměstnanosti ano i pojišťování proti její následkům, kdežto naše města často na průmyslový ruch ve svých zdech dovedou hleděti leda skrze prsty antisemitismu nebo nanejvýš žebroniti o státní továrnu na tabák, s jejíž přistěhovalým dělnictvem nevědí si pak co počíti. A tak tedy stojíme my zmíněným návrhem v pracovní radě přijatým před problémem statistiky a pojišťování nezaměstnanostního v celé jeho panenskosti; snad jej oplodníme, snad pokazíme v zárodku. Nikde ani nitky, o níž bylo by lze se zachytiti, ani cifry, s níž by bylo lze kalkulovati. Leda že se řekne: ta věc patří zákonodárství zemskému, které bude před ní státi ještě bezradněji, protože bez peněz.

Vedle uvedeného usnesení schváleno v témže sezení pracovní rady ustanovení komise pro přípravu šetření o poměrech zemědělského dělnictva.

Dále zabývala se pracovní rada některými osnovami zákonů, jimiž mění se řád živnostenský; o těch jindy promluvíme souborně.

*

Carem 1. června b. r. sankcionovaný zákon o dělnických artělích obrátil pozornost k této neobyčejně zajímavé instituci, která tak samorostlým způsobem řeší kus středostavovské a dělnické otázky, vzdorujíc vměstnání do jakékoli z přijatých školských škatulek, vyrostlá ze života a bez mnohého zákonného regulování v nejrozmanitější formy rozvitá, zdravá a plna života a schopnosti, přizpůsobiti se jeho nejrozmanitějším potřebám. Podle původní definice ruského zákonníka živnostenského z r. 1799 a tak také do nedávna v obecném pojímání artěl znamenal volné sdružení osob k převzetí resp. provedení prací, na něž jednotlivec nestačí. Ale v artělích hrají nejrůznější barvy od Schultze-Delitzschovských společenstev až po francouzské dělnické syndikáty a anglické tradeunions. Vyrostše ve škole svépomoci v nepokojných dobách válečných, ze společné honitby a lovu ryb, bují dnes stejně

na poli práce živnostenské jakožto artěly skladní, nákupní (surovinové) a výrobní, tak na poli sdružování konsumního za účelem společného opatřování potravin a bytů, úvěrním (ku prostředkování úvěru osobního i hypothekárního) a pojišťovatelském. Obě poslední skupiny blíží se formám svépomocného sdružování i u nás běžným. Konsumní artěly rovněž mají kmen svého členstva hlavně v dělnictvu továrním a kočovných živnostech, sestupujíce ovšem k formám daleko jednodušším a prostším než u nás, tak že na př. hlouček dělníků zvolí si ze sebe staršího, který vede opatřování jich společných potřeb životních a výlohy na byt, otop a stravu pak rozdělí mezi sebe.

Artěly v užším smyslu jsou vlastní artěly živnostenské, samostatné a nesamostatné. K prvějším patří — nehledě k zemědělství — zejména různé artěly řemeslnické (zedníků, truhlářů, tesařů); pracují z pravidla na vlastní účet a nebezpečí a dělí se o výtěžek dle zásady: stejná práce, stejná mzda, při čemž ovšem podíl jednotlivce odstupňuje se namnoze na př. dle počtu pracovních dnů a pod. Nesamostatné artěly odvisly jsou od kapitálu (podnikatele), jemuž pronajímají svou pracovní sílu a pak ovšem musí se spokojiti s menší kvotou výtěžku, než-li by na ně připadla v poměru ke svobodným artělům. Jako exotické výstřelky uvádíme artěly žebráků a zlodějů koní. Výjimečně vystupuje artěl jako zaměstnavatel obyčejných námezdních dělníků, které ovšem pak zaměstnává docela dle zásad kapitalistického podnikání (které jinak sám v zásadě probírá) a jichž mzda tedy zůstává daleko za podílem člena artělu.

Jinak organisaci artělové společným jest požadavek pravidelné, pilné, nepřetržité práce všech členů; lenoši a k práci neschopní se netrpí, dbá se na spořádaný život a zachovávání přijatých pravidel. Členové artělu, co do povinností i práv vesměs rovnoprávní, ručí na venek solidárně, každý jednotlivec i za škodu kterýmkoli členem způsobenou nájemci artělu, za dluhy ze společného nákupu potravin atd. (naše neomezené ručení).

Dle toho také koná se opatrně výběr členů artělu a zpronevěra jest úkazem řídkým. Hospodářské a sociální účinky zřízení artělového jsou vesměs příznivy: výdělek — nehledě k nesamostatným artělům — dobrý a vesměs vyšší než jinak mimo artěl dosažitelný, artěl vede a vychovává k pilné a svědomité práci, výdělek stoupá s výkonností jednotlivce atd. Instituce tato i dnes schopna jest dalšího rozvoje všude tam, kde kapitál má postavení podřízené; všude tam, kde se žádá zvláště svědomitá práce, úspora materialu, strojů a pomůcek výrobních, je artěl na místě; méně tam, kde je třeba většího kapitálu, vyšší inteligence a vyššího technického vzdělání: Výborně hodí se artěl řemeslníkům v obraně proti továrnám, organisaci domáckého průmyslu atd.

Zákonodárství artěly dosud zanedbávalo.

Nečinilo jim překážek, ale také je nepodporovalo.

Byla v tom záruka jich bujného rozvoje; ale moderní život hospodářský vyžaduje i tu konkretnějších právních forem a samy artěly se jich domáhají. Počátek učiněn zmíněným zákonem o pracovních artělech, který kodifikuje dnešní zvykové právo artělové, stanově tyto

hlavní zásady: povinnost členů artělů k bezprostřední společné práci, rovnoprávnost jich a solidární ručení za závazky artělu. Neomezuje — docela dle dosavadní praxe — účastenství na artělích ani co do stáří ani co do pohlaví, stanoví jen, že do správy artělu nemohou být povolány osoby mladší 21 let. Také počet členstva neomezuje, jenom že žádost o potvrzení nově zřízeného artělu musí býti podepsána alespoň pěti osobami. Naproti tomu, rovněž v souhlasu s vývojem praxe, uznává za právně přípustná a platná statutární omezení ručení artělu za škody. Uznává se rovněž právo, aby artěl vedle plnoprávných členů zaměstnával i námezdní dělníky, přijímal učeníky a pod. S přiznáním právnické osobnosti dostává se artělům způsobilosti smlouvami se zavazovati, nabývati práv jakož i způsobilosti procesualní a oprávnění, provozovati podniky průmyslové a obchodní. Ručení artělu za převzaté závazky a škodu způsobenou stanoví se s výhradou, hojiti se na tom, kdo škodu zavinil. Vedle solidárního, neomezeného ručení členů celým jich jměním v případě, že jmění artělu nestačí, připouští se i statutární ustanovení ručení omezeného.

Další předpisy stanoví zákon o správě artělu, obsahu a vládním potvrzení stanov, o němž s konečnou platností rozhoduje ministr financí. Artěl, který ocitne se ve sporu se stanovami nebo platnými zákony, může býti rozpuštěn. Jmění zaniklého artělu (rozpuštěním či dobrovolně) rozdělí se členům, neustanovují-li stanovy nebo usnesení hromady artělu jinak. Pro různé typy artělů budou vydány vzorné stanovy.

*

O pokračující koncentraci kapitálu v Spojených Státech Severoamerických podává drastická data census Unie z r. 1900. Podáváme z čeho alespoň některá charakteristická data. Průmysl vlnařský — odečteme-li závody vychovavacích a dobročinných ústavů, pro vlastní potřebu pracujících — čítal roku 1870 podniků 3208, roku 1900 při neustálém klesání jich počtu již jen 1414, tedy méně než polovici; v témž období však vzrostl kapitál v průmyslu tom investovaný z 121 na 310 mil. dolarů, tedy skoro o 200%. V průmyslu bavlnářském klesl počet závodů ze 1240 r. 1840 na 973 r. 1900, investovaný kapitál však stoupl z 51 na 460 mil. dolarů.

Při tom stoupl počet mužského dělnictva v průmyslu tom v posledním desítiletí o 51%, ženského o 16 proc., dětí pod 16 let ale o 72 proc., mzda těchto posledněji jen o 29 proc. Počet vřeten vzrostl z 2 milionů r. 1840, v roce 1900 na 19 milionů, počet stavu z 126.000 r. 1860 na 450.000 r. 1900. Nejvíc rozmáhá se práce dětská jako neblahý průvodčí této koncentrace v státech jižních (z 4097 r. 1880 na 24.438 r. 1900). Celkový textilní průmysl Unie vykazuje v období 1840—1900 vzrůst investovaného kapitálu ze 112 na 1042 mil. dolaru, tedy skoro o 1000 proc., počtu závodů v témž období jen o 30 proc. Počet dělnictva stoupl o 336 proc., hodnota výroby ale o 586 proc. Úžasný vzrůst práce dětí (mladistvých dělníků) vykazuje pokračující koncentrace v průmyslu konfekčním: o 98 proc. při úbytku práce mužské o 29 proc., následky to nejhoršího druhu

využitkování t. zv. domácké práce. Faktickému monopolisování blíží se rapidně podniky velkojateční a výroba konserv masových. Průmysl mlynářský, co do počtu závodů nyní stationarní, vykazuje rovněž rapidní stoupání investovaného kapitálu při značném poklesu dělnictva, tedy zde zas úsporný moment koncentrace pokud se týče zaměstnanosti dělnictva. Výroba hospodářského nářadí vykazuje od r. 1850 pokles počtu závodů z 1333 na 715, ale vzrůst investovaného kapitálu z $3^1/_2$ na 158 mil. dolarů!

Průmysl tiskařský a nakladatelský vykazuje vzrůst závodů o 34, kapitálu o 49, hodnoty produkce o 26, mezd pouze o 6 proc. A tak celá řada ostatních průmyslů. *K.*

ŠKOLSKÉ. Další osudy zákonů o zemské dávce z piva a platech učitelských — Kde je vina nynější situace — Manifestační schůze na Vinohradech — Presidiální výnos zemské školní rady — Školní inspektor proti redaktoru »Školského Obzoru« — Katolický školský spolek ve Vídni pro školu konfesijní — Volání Jednoty katol. duchovenstva po dohodě se zemským spolkem učitelským — Denunciace klerikálního tisku — Změna »Učitelských Novin«

Když v červenci 1901, bezprostředně před volbami byl na sněmu zemském přijat návrh zákona, kterým se má v některých směrech podstatně zlepšiti bídné služné učitelstva v Čechách, vyslovili jsme na těchto místech hned podivení, že současně nepostaraly se strany sněmovní po náležité shodě s vládou o potřebnou úhradu. Rychlé a hladké projednání zákona mělo tehdy sněmovním stranám získati v učitelstvu sympathie pro nastávající volby do sněmu zemského. Ani mladé sdružení agrární, které jindy odporem k zlepšování učitelského služného se netajilo, urychlenému projednání zákona, učitelstvem dlouhá léta očekávaného, mnoho nebránilo.

Starost o úhradu přijatého zákona připadla sněmu zemskému teprvé v letním zasedání roku letošního, půl roku před 1. lednem 1903, ode kdy řada důležitých ustanovení v přijatém návrhu zákona má vejíti v platnost. Zemský výbor po dohodě s vládou podal sněmu zemskému předlohu o dani z piva stanovenou na 1·40 K z hektolitru. Dle výpočtu zemského výboru byla by tato daň stačila ku krytí zákona o služném učitelstva. Vláda prohlásila tehdy několikráte jak zástupcům zemského výboru tak zástupcům všech stran sněmovních a to ještě s největším důrazem bezprostředně před přijetím předlohy o zemské dávce z piva, že na vyšší daň než 1·40 K z hektolitru nepřistoupí.

Bez ohledu na tyto úmluvy a pevná prohlášení vlády přijal sněm král. Českého daň z piva na 2 K zvýšenou. Zvýšená daň tato, kterou si vynutila hmotná bída učitelstva v Čechách, měla ukojiti nejen hlad strádajícího intelligentního stavu, ale i přebytkem svým hojiti churavé zemské finance. My jsme hned po přijetí zákona vyslovovali na těchto místech pochybnosti, bude-li míti vláda ochotu, předložiti zákon ten a současně s ním zákon o úpravě učitelských platů k sankci. Vývoj věcí v posledních měsících oprávněnost našich pochyb jen potvrdil.

Tím, že mladočeští poslanci proti úmluvám zemského výboru s vládou přijali zemskou dávku z piva vyšší, podali sami vládě do ruky nebezpečnou zbraň, a nevčasnou obstrukcí svou na radě říšské vládu přímo vybízejí, aby jí užívala. Žádají na vládě, aby zákony, jimž

se má pomoci učitelstvu a které přispěti mají současně ku sanování zemských financí, předložila k sankci a při tom dráždí tuto vládu tím, že jí stavějí v cestu 63 pilných návrhů, pro které říšská rada nemůže se dostati ku předu. Učitelstvu musí býti divným, že mladočeští poslanci nechali si dvojsečnou zbraň obstrukce právě na dobu, v níž má býti o zákonu na jeho služné definitivně rozhodnuto. Dvojsečná zbraň obstrukce zasahovati má vládu, druhou stranou však daleko víc zasahuje ostřím svým nejcitelněji učitelstvo v Čechách, oddalujíc podmínky k jeho poněkud jen lepšímu zabezpečení hmotnému. Mladočeši si ovšem myslí, že v žádném případě nic neztratí. Nebude-li zákon o zemské dani z piva potvrzen, zavděčí se pivovarníkům a hostinským, kteří na schůzích a sjezdech svých vládu přímo vybízeli, aby zákon ten k sankci nepředkládala. Před učitelstvem pak umývají si nyní pěkně ruce a svádějí vše na vládu. Odpoledník jejich orgánu z 25. listopadu učitelstvu již přímo napovídal, že poslanci učinili již vše a že nyní učitelstvo jen na umíněnou vládu se má obraceti.

Dosavadní akce mladočeská směřující k urychlení sankce zákonů byla málo účinná a podniknuta byla při vědomí o její bezvýslednosti jen proto, aby se učitelstvu zrak zalepil. Zástupci stran sněmovních v Čechách, které svolal posl. Špindler, dověděli se na dotaz od ministerského předsedy, že by ministerstvo nerozpakovalo se ani na chvíli předložiti obě předlohy k sankci, »kdyby zemský sněm v příčině přirážky nebyl překročil úmluvu mezi vládou a zemským výborem. Vláda nemohla dosud zaujati stanoviska k oběma předlohám, protože vládnou v parlamentě říšském poměry, které veškerý rakouský život veřejný ochromují.«

Také projednávání pilného návrhu posl. Kramáře 25. listopadu učitelstvo v naději o příznivém brzkém zkoncování jeho životní záležitosti nijak neposílilo. Ministerský předseda roztrpčený nedělností parlamentu a těmi, kteří ji zaviňují, ukazoval, že vláda v nynější době musí pečovat o to, aby státu v dosavadních pramenech příjmů nebylo ubíráno. »Zcela jinak by se vytvářily poměry, kdyby poslanecká sněmovna navrátila se k obvyklé činnosti a spolupůsobila svorně ve vyřizování státních záležitostí.« Tím řekl asi Mladočechům: Zanechte obstrukce a já zákony k sankci předložím. Posl. Schreiter marně namítal, že je naprosto nespravedlivé činiti z existenční otázky učitelů politický objekt.

Po dalších, pro učitelstvo s oken parlamentu mluvených řečech, nedošlo ani k hlasování o pilnosti návrhu, protože zodpověděn byl na místě.

Dle toho, nedojde-li k možným překvapením na říšské radě, vláda asi nepovolí a předloha o dani z piva vrátí se znovu na sněm zemský, kde bude musit být upravena dle přání vlády. Zemský výbor musí se ještě před svoláním sněmu usnésti na změněné předloze, jinak by zákon hned na počátku zasedání nemohl býti projednán. Další potíží bude, že dosud přípravy k vybírání daně z piva učiněny nebyly, čímž se možné provádění zákona o několik měsíců opozdí. Trapnou situaci, v jaké nyní učitelstvo v Čechách žije, zavinili v první řadě

poslanci sněmu zemského, kteří proti vůli vlády odhlasovali proti úmluvě dávku z piva vyšší, z jejíhož přebytku chtěli uzdravovati zemské finance. Zdá se však, že vláda dosud rozhodnuta není, jak má s odhlasovanými zákony naložiti. Jinak by zákon o zemské dávce dávno byla vrátila. Čeká patrně, jaký výsledek budou míti česko-německé smiřovačky, jak dlouhé bude míti trvání obstrukce mladočeská, jaká situace vytvoří se na říšské radě — a dle toho asi rozhodne.

Osudy své musí učitelstvo v Čechách očekávat od rozřešení politické situace, což je věcí pro poměry v říši velmi příznačnou.

Učitelstvo do hloubi duše rozrušené a optimismem nynějšího předsednictva zemského spolku učitelského ještě o prázdninách konejšené, uchyluje se na všech stranách k pořádání manifestačních schůzí, jimiž před dvěma — třemi roky účinně zájem širší veřejnosti pro svoje nutné požadavky probudilo. Schůze tyto za účasti veřejnosti širší pořádané mají působiti na vládu, aby rozhodnutí své o sankci na zemském sněmu přijatých zákonů urychlila. Je však pochybno, jest-li prostředek tento na vládu bude působiti. Nemůže-li jí pohnouti ve Vídni celá delegace česká z království ve spolku s německou, pak to tím méně dovede učitelstvo na schůzích manifestačních sebe zdařilejších. Manifestační schůze jsou dobrým prostředkem ku probouzení zájmu pro věci školské a učitelské v lidu, ale účinek jejich na vládu je příliš slabý. Jest-li co vládu k povinnosti její vůči nejbídněji placenému učitelstvu pohne, bude to politické smlouvání její, kompromiss se stranami na říšské radě, ale manifestační schůze sotva. Hmotná bída učitelstva v Čechách je od vlády příliš daleko vzdálena, než aby svědomí její probouzela a k povinnosti její ji volala. Mimo to dali Mladočeši vládě, jak jsme již ukázali, vhodný prostředek ke svádění viny z nepotvrzovaných zákonů na zemské poselstvo, které úmluvu zemského výboru s vládou porušilo.

Ze všech dosud pořádaných manifestačních schůzích byla vinohradská z 30. listopadu nejzdařilejší jak počtem účastníků, tak obsahem řečí na ni pronesených. Hluboké roztrpčenosti své dalo tu učitelstvo středočeské za účasti delegátů i z nejvzdálenějších okresů pohraničných výraz důstojný a vážný. Symptomatickým zjevem na schůzi bylo srdečné přivítání zástupců pokrokových politických stran mladších a chladné přijetí zástupců mladočeských. Demonstrativní přivítání prof. Masaryka podalo veřejnosti nejlepší důkaz, že spousty nejhorších kalumnií po léta v listech různých stran rozsévané u většiny myslícího učitelstva minuly se s účinkem. Řeč J. Kožíška s klidem přednesená, způsobila hluboký dojem. Řečník poukázal, že učitelstvo stále oklamávané hrozit nebude, ale že hrozit za ně budou důsledky, jež splodí situace. Upozorňoval, co se v duši českého učitelstva při stálém odkládání jeho nejpalčivějších otázek připravuje. Otázka potvrzení zákona o služném učitelstva, který by měl býti nazván ochranným zákonem proti kulturnímu ožebračování národa, není jen otázkou učitelského stavu, ale celého národa. Odkládá-li se sankce, odkládá se i spravedlnost a učitel, jemuž se křivdí, nezbaví se hořkosti, má-li mládeži vštěpovat úctu ku právu a povinnostem. Poslanci Černý, Anýž, Špindler, Karbus a Ka-

lina útočili proti vládě, která žádá sice od učitelstva povinnosti, ale povinnost svou k němu vykonati se zdráhá. Prof. Tilšer zcela nemístně deprimoval průběh schůze nešťastnou svou polemikou o svých filosofických zásadách a dovozoval, že je nemístným vázat úpravu učitelských platů na podmínku. Prof. Masaryk uvítal sebevědomý ton z řečí učitelů ozývající se na schůzi a ukázal na potřebu toho, aby si učitelstvo všech stupňů uvědomovalo dosah svého sociálního působení v národě. Odsoudil hlásání politického indiferentismu a radil učitelstvu, aby se politice nevyhýbalo, ale naopak, aby ji dělalo. Učitelstvo má vyciťovat, jaká je v té které době politická situace v národě a pro pochopení této situace v národě pracovat. Kladl důraz na hospodářskou organisaci učitelstva, která umožní podporu jeho pronásledovaných mluvčích. Shromáždění přijalo na vědomí obsah telegrafických projevů zaslaných do Vídně ministerskému předsedovi, ministru vyučování a ministru krajanovi. Apeluje se v nich na právní cit ministrů a žádá se bezodkladné předložení příslušných zákonů k sankci.

Na manifestační schůze své učitelstvo již dostává od vlády zřetelnou odpověď v podobě praesidiálního výnosu zemské školní rady z 5. prosince. Místodržitel upozorňuje v něm na výnos zemského úřadu školního z 1. června 1900, jímž bylo učitelstvo vyzváno, aby se zlepšení hmotného postavení svého domáhalo způsobem, který by žádoucí zlepšení ono neztěžoval. V poslední době činí se dle výnosu pokusy, aby učitelstvo bylo sváděno k nepřislušným manifestacím. Proto mají okresní úřady školní pečovati o to, aby učitelstvo zachovávalo »chování řádné kázni odpovídající« a poukazujíce na příslušná prohlášení vlády mají upozorňovati, že »dosavadní průtah úpravy platů učitelských neděje se vinou vlády, nýbrž stávajících parlamentárních poměrů, kterými trpí, jak známo, také finance jednotlivých zemí«. Na manifestačních schůzích je učitelstvo poslanci přesvědčováno, že vinu na nepotvrzení zákonů nese jedině vláda, vláda ve výnosu ohlašuje, že jsou to parlamentární poměry, t. j. Mladočeši, kteří obstrukcí svou zamezují projednávání vládních předloh a proto je nutno učitelstvu přitáhnouti náhubek. Není pochyby, že nejnovější presidiální výnos místodržitelský bude některým horlivým byrokratickým inspektorům znamením k disciplinární persekuci neohroženějších učitelských řečníků.

Na straně českého i německého učitelstva v Čechách počíná se uznávati, že dosavadní národnostní sváry, které namnoze mají ráz velmi hrubý, škodí rozvoji obou národností, vyčerpávajíce až do dna síly, kterých je třeba v Rakousku k usilovnějšímu ražení cesty pokroku a k potírání všeho, co se do této cesty staví. Pěknou iniciativu učinila předsednictva obou zemských spolků učitelských. Zaslala totiž českým i německým poslancům následující telegram: »Pevně se držíce toho, čím jsme povinni svému lidu, podporujeme snahy, směřující k tomu, aby bylo provedeno dorozumění se svobodomyslnými Čechy (Němci), aby byla položena hráz příboje klerikalismu v Rakousku a aby konečně nastala doba pro svobodomyslné zákonodárství.« Rozumí se, že listy a strany pěstující a rozsévající národní šovinism, v němž namnoze vidí vrchol své politiky, projevy obou zemských spolků učitelských umlčely.

Tiskový proces, který se ve dnech 4. a 5. prosince v pražské síni odehrál, dal širší veřejnosti nahlédnouti do neutěšených právních poměrů učitelstva v Čechách a ukázal jí názorně, na jak nehumanních zásadách založen jest dosavadní krutý řád disciplinární, po jehož opravě učitelstvo po léta marně volá. »Školský obzor« přinášel po delší dobu obrázky pravé inspektorské hrůzovlády ze Strakonicka, a když poměry se nelepšily, uveřejnil otevřený list místodržiteli v Čechách se žádostí, aby se o nápravu věcí postaral. Školní inspektor Sedláček byl morálně donucen podati na redaktora »Školského Obzoru« Hofrychtra žalobu pro urážku na cti. Redaktoru tomuto pak patří zásluha, že nasadil celou svou osobnost a snad i existenci a šel u vědomí toho, že propouštěl v listu svém pravdu, se vzácnou odvahou před porotu a tam provedl důkazy pravdy s takovým zdarem, že byl obžaloby ve mnohých směrech jednohlasně a v několika většinou hlasů sproštěn. Během procesu stal se ze žalujícího inspektora vlastně obžalovaný. Inspektor Sedláček je typem byrokratického úředníka. Hrál na celé stupnici nynějšího krutého řádu disciplinárního s takovou horlivostí a vášní, že chvěly se, ano i praskaly struny trpělivosti a existencí učitelských. Osoby učitelské rozsazoval dle plné své libovůle, kryje se školním úřadem, jako figurky na šachovnici, degradoval je z nepatrné příčiny z míst vyšších a lepších na místa v okresu nejhorší, podával o nich zprávy nespravedlivé, špatně je kvalifikoval, ubíral jim mzdu zadržováním a odnímáním kvinkvenálek, obsazoval místa učitelská oblíbenci, ano i příbuznými svými, proti všem zásadám spravedlnosti.

Líčení ukázalo veřejnosti také, jak ubohé povahy mohou vyrůstat pod knutou inspektorskou. Byly tu přítomny osoby učitelské mravně tak sehnuté a sklíčené, že vstávaly a ukláněly se poníženě při pouhém vyslovení jejich všemohoucího vládce, že ze strachu před ním bály se otevřeně pravdu vyslovovat. Obhájce obžalovaného dr. Bouček zasvětil se s láskou v právní poměry učitelské, vnikl s bystrostí v jádro věci a ve skvělé právnické řeči temperamentně přednesené podal jasný obraz právní malomoci učitelské. Řeč jeho měla by býti otištěna a rozdána na zemském sněmu všem, kteří bič disciplinárního řádu na učitelstvo upletli. Redaktor Hofrychtr statečností svou vykonal pro věc učitelskou záslužný čin, který nelze dosti doceniti a je nyní na učitelstvu, aby listu jeho, který klerikalism a byrokratism ve školství co nejúčinněji potírá, špatným jeho předplácením zaniknouti nedalo.

Klerikalism byl ve mnohých zemích rakouských posledními volbami do sněmů zemských opět posílen, zvláště v Dolních Rakousích. Odvaha, kterou tu vyvolalo vítězství klerikálních křesťanských sociálů, ozvala se dne 15. listopadu na schůzi katolického školského spolku ve Vídni. Posl. Porzer poukazoval tu vedle pr. Lichtenštejna, že vliv katolický na školy stále roste a vyslovoval přání katolické strany po uskutečnění školství konfessijního, jemuž je příznivo smýšlení i na místech nejvyšších. — V Čechách volala Jednota katolického duchovenstva učitelský zemský spolek ústřední k jakési dohodě. Zemský spolek však, proti jehož chabosti vůči klerikalismu ozvaly se v poslední době v učitelstvu hlasy, zdařilým prohlášením poukázal na nemožnost jakékoli

dohody. — Z hlásání atheismu denuncovala »Křesťanská škola« a po ní »Katolické Listy«, pro uveřejnění citátu z nezabaveného překladu Humeových »Přirozených dějin náboženství« — »Učitelské Noviny«. Týdenník tento snaží se výtěžky přednášek v universitních kursech učitelských učiniti přístupnými všemu učitelstvu (nyní uveřejňuje výtahy přednášek prof. Drtiny z oboru filosofie) a vyniká nyní nad jiné listy učitelské bohatými zprávami ze školství cizího, zvláště slovanského, nabádavou rubrikou o literatuře a umění a hojností čerstvých zpráv. Všímá si pilně i školství menšinového, v rubrice »Právní porada« přináší zajímavé právní případy a má své dopisovatele mezi učiteli srbskými, ruskými, polskými a j. Z nynějších »Učitelských Novin« vyzírá vůbec snaha po zvýšení úrovně listů učitelských. *V. P.*

*

UMĚLECKÉ: Výstava J. Nowopackého — Výstava Alšova — Praze a nechať z Prahy putuje po Čechách a po Moravě — Alšovy knížky: Sirotek, Bude vojna, bude, Živly, Doma, Rozehrané Strunky, Větříkova píšťalka — Ruští kreslíři Bilibin a V. Vasněcov — Výstava Ant. Hudečka a francouzské grafiky.

Měsíc uplynul skoro ve znamení Mikuláše Alše. Mnoho se o něm psalo, mnoho se o něm mluvilo, nosilo se medové pití, nosila se cukrová jídla — a všichni, kdož na hostině byli, hojnou výslužkou snad děti podělí . . . Výstava Alšova v »Manesově paviloně« pod Kinskou potrvá do Nového roku. Tam — ale ne, dříve třeba podívat se jinam. Aleš sám by tam zašel s námi.

V bývalých místnostech Národopisného musea na Příkopě »Jednota umělců výtvarných v Praze« vystavuje 110 obrazů a studií Jana Nowopackého, jemuž zrovna den před zahájením této výstavy uplynulo 81 let od té chvíle, co v Nechanicích poprvé pohleděl na boží svět. Aby při této číslici někdo, zvyklý nynějšímu běhu času, nemyslil, že je to chyba tisková, podotýkám, že ne 18, nýbrž plných 81 let. A je to jeho první souborná výstava! Jak je to možná? — dere se otázka, při níž cítit, že bylo by lépe a taktněji se neptat, protože vyrazivší stud nedá se už zakřičet otázkou. Překvapeni zastavíte se před vystavenými pracemi, mezi nimiž — a dvakrát tolik má prý jich umělec ještě doma — většina připoutá hned pozorovatele, ne že by ho prudko uchvátila, ale připoutá ho jemnými, pečlivě zahranými větami sonaty, vyzpěvující krásy klidné přírody. Sensační umění jeho ovšem není, ale mile útulné a upřímné a na svou dobu ku podivu svěží. Mnohým jeho akvarelům, uhlokresbám a tužkovým kresbám vzdal by úctu sám Ruskin. Ba právě tento veliký žalmista Přírody, který z hlubokosti duše zpívá svou lásku a chválu její vznešenosti a velikosti, projevující se mocně i v nejdrobnějším lístku a kvítku, v tenounké ratolístce s několika smějícími se kvítky, v hlavičce, křidélku, nožce ptačí i v mohutných obrysech a v melodických liniích krajinných i v slavném pohybu svítivých oblaků neb válčivých mraků — on sám jistě by řekl: Ano, toť také žalmista, s notou měkčí a tenší sice, ale čistou. Některé kresby Nowopackého také vyvolávají v paměti pozorovatelově kresby Ruskinovy oblibou rozlehlých krajin, do hluboké dálky se táhnoucích, s rušným životem oblaků v podnebesích. Ale nejen krajinu rázu více

slavnostního, nýbrž i intimní koutek zachycuje Nowopacký někdy s pravým teplem. Motivy bral s břehů dalmatských, z Italie, Tyrol, Rakous, Moravy a z krajů českých, zvláště z Ústí n. O. a z Nechanic, a ze Sv. Antoníčka na Slovensku. Také několik výborných litografií a leptaných rytin jeho je tu vystaveno. I z díla jeho i z jeho vlastního portretu i z nápovědí o jeho životě poznáváme v Nowopackém muže a umělce ušlechtilého, vyrovnaného v sobě a se světem, ne bez jisté melancholie a resignace, oddaného jen práci své, jen svému umění. A vidět, že hledal v umění výraz čehosi vyššího a ušlechtilejšího. Nechtěl tento výraz potřísniti reklamou aniž jakým hnutím marnivé ctižádosti; 81letý teprve vystavuje souborně! Z r. 1842 jsou prvé jeho kresby, z let padesátých a šedesátých jest jich nejvíce — a nejlepších — a většinou nesestárly. Čas je soudce nejspravedlivější; ale uznalost neměla by se přenechávati jen jemu. — Že vedle vlastní podobizny umělcovy vystaveno je též poprsí jeho od Amorta, nesvědčí ani o dobrém stupni autokritiky sochařovy ani o přísné disciplině výstavního výboru. Jak že, ta hlava jakéhosi ubohého žebráka beze vší intelligence, ze samých cucků a chuchvalců složená, to že má býti výraz ušlechtilé a noblessní duše, jaká mluví k nám z vlastní podobizny Nowopackého? Ale nemluvme ani o výrazu, kde je ta taktnost, zdrželivost, klidnost, prostota účesu i šatu, jak je vidíme na vlastní podobizně? Kde je ta pěkná kontura hlavy?

*

Myslí-li kdo, že zná Alše, zná-li nebo má-li reprodukce jeho kreseb, mýlí se. Výstava Alšova přesvědčí ho, jak veliký rozdíl je mezi původní kresbou a reprodukcí. Původní kresba často bývá většího formátu, vždycky však má nesrovnaně větší jemnost a měkkost, jíž laciná reprodukce nezachytí. Potom ta bohatost výstavy, třebas možno bylo vystaviti jenom malou část prací Alšových —jak dobré by bylo, kdyby výstavní pavilon měl zrovna tak dlouhé pravé křídlo, jako má levé! (Snad město Smíchov bude míti povznešenější názory a s vyššího hlediska bude rozhodovati někdy příštího roku o osudu »Manesova« pavilonu, než měl, dokud ještě nebyl městem. Snad bude jednati tak, jak každé německé město by jednalo.) Kdyby pavilon měl obě křídla stejně dlouhá, v jaké rozsáhlosti a rozmanitosti ukázalo by se umění Alšovo, umění, v němž vtělila se českost našeho venkova, jeho popěvek, píseň i pohádka, modlitba i práce, satirický šleh a posměšek i humor, úcta k národním světcům i bohatýrům, myšlenka národnostní i slovanská, slovem Čelakovský, Kollár a trochu Havlíček v jedné osobě, jak jsme už před lety zde napsali, ale hlavně Čelakovský. Ne nadarmo Čelakovský a Aleš jsou blízcí krajané. Vzácné tyto vlastnosti nedají se vystihnout a zachytit najednou, než častým a pečlivým a oddaným studiem. Nestačí je vystavovat jenom v Praze, nýbrž po celých Čechách a po Moravě. Proto nutno jest, aby výstava Alšova odebrala se z pavilonu »Manesova« na pouť po Čechách a po Moravě. A bylo by dobře doprovodit ji všude výkladem a návodem. A všude měla by i školní mládež navštěvovati tuto výstavu. Zápasíme přec ode dávna o svou samostatnost — což necítíte posilu v takové

originalní české duši umělecké v tomto zápase o samostatnost? Či v ryzosti a původnosti uměleckého výrazu, v ryzosti a původnosti cítění, zrovna jako v čistotě slohu a jazyka není veliká část národní samostatnosti? Dostačí snad vésti tento zápas pořád jen novinářsky? Zároveň všem, komu jde o uměleckou výchovu, naskýtá se příležitost vykonati kus zdravé a krásné práce.

Ještě slovo o několika knížkách od Alše illustrovaných. Jsou to především dva cykly kreseb k dvěma našim lidovým balladám. Obé, text i kresby, patří k nejkrásnějšímu a nejvýraznějšímu, co v tom druhu kdy vůbec vydáno — »Sirotek« a »Bude vojna, bude.« Pohřeb matčin za chladného, větrného dne; postavy kněze, ministranta, kantora a hrobaře, hledících si svého díla a neberoucích účasti na smutné události; za to větší menší účast těch, co rakev nesli, žal vdovcův a ještě více bolest děvčátka sirotka, vůbec celý záhlavní list jest neobyčejně mohutným výrazem smutku a bolesti. Chlad krajiny, vítr zmítající prudce fáborem u kříže, rochetkou knězovou i plápolem a kouřem svíček, splývá s chladným pokrovem na rakvi a se smutkem súčastněných osob v jednotný celek nevýslovně žaluplný. Z ostatních kreseb, vesměs znamenitých, zvláště prvá, čtvrtá a pátá — sirotek u hrobu matčina, bezradnost otcova u nemocného dítěte, sirotek v rakvičce — vrývají se přímo do srdce. Druhý cyklus je rovněž velikým výrazem bolesti, bolesti rozloučení, bolesti zklamaných nadějí, přecházející v zoufalost. Oba cykly vyšly nákl. J. Otty ve vážné úpravě a v mírné ceně.

Třetí cyklus, Živly, vydal B. Kočí. Vznikl r. 1881. Aleš vyslovuje v něm soucit zajímavému a ethnograficky svéráznému plemeni indianskému, jež nevyhnutelně musilo ustoupiti vítězícímu duchu lidskému, civilisaci. »Divinae et naturae majestati« věnován cyklus ten, kreslený s velikou silou, zvláště list 4., jak v kocábce spouští se Indián s ženou po vodopádě, a list 5., požár v prerii.

Konečně tyto dni vyšla (nákl. Fr. Topiče) knížka K. V. Raise »Doma« s několika roztomilými obrázky Alšovými k veršům, vzpomínkám a povídkám oblíbeného vypravovatele, z nichž zvláště povídky ze života zvířat »Ubohý Macek« a »Ze zápisků školáka Václ. Racka: O psu Lupíkovi« způsobí malým čtenářům upřímnou radost. A ze starší zásoby připomínám dvě malé knížky vtipných a jadrných veršíků Vilmy Sokolové: »Rozehrané strunky« a »Větříkova píšťalka«, k nimž také Aleš přiložil několik rozkošných obrázků — škoda, že tak málo! Všecky tyto tři knížky získaly by nesmírně, kdyby výprava byla o něco štědřejší a jednotnější, kdyby nebylo jen vloženo několik obrázků Alšových do textu, ale kdyby celá výzdoba byla alšovská: názvy knížek — to sice u prvé jest, až na ty macešky — názvy básní a povídek, začáteční písmena atd.

Letos vyšly v Petrohradě dva sešity pohádek — »Skazki«, patrně začátek delší řady: »Peryško Finista Jasna Sokola« a »Carevna ljaguška« (Carevna žabka) s bohatou originalní výzdobou J. Bilibina. Byla už tu řeč o tom, s jakou péčí, láskou a štědrotou vydávají už i na Rusi knížky pro mládež, jaká uděluje se tam volnost výrazu umělci-pohádkáři, aby se rozpovídal nejen v obrázcích

samých, ale i v rámečku vroubícím text, v iniciálkách a vignetkách, na obálce atd., a aby nešetřil ani barev ani zlata. Byla řeč o Maljutinu a Polěnové, slavných pohádkářích. K nim teď přistupuje Bilibin, umělec kreslíř rovněž originální, čistě ruský, s veselou fantasií, s živým stykem s ruskou starobylostí (ornamentikou, krojem, architekturou, výzdobou rukopisnou). Jeho dvě pohádky, velkého formátu, lze si opatřiti snadno; původní cena každé je — 75 kopějek!

A když už jsem u ruských pohádkářů mladších, neuškodí, zmíním-li se o trochu starším umělci, jehož štětec byl tolikrát výmluvným »skazitělem« ruských bylin, o Viktoru Vasněcovu. K jubileu Puškinovu vydal »Pěsň o věščem Olegě« s obrazy, výzdobou a vlastnoručně psaným textem básně. Duch básně s kresbami i písmem Vasněcovým splývá v silný celek, a je to mohutný duch, je to hluboký cit a tajemnost divná jako těch nekonečných ruských rovin a řek, co z toho splynutí mluví. A je to něco opět tak originálního, jako s Ivana Velkého prvý pohled na Moskvu.

Vasněcov, Polěnová, Maljutin i Bilibin jsou na Rusi tím, čím nám jest Aleš. Kéž bylo by mu dopřáno, aby mohl se tak vždycky a všude rozpovídat a vypovídat, jak dopřáno je tam těm!

*

V »Manesově« pavilonu je zároveň výstava 33 obrazů Ant. Hudečka, poety malíře, velice sympatického svým jemným a tak mocnějímavým uměním. Ocenili jsme ho již zde, toho malíře ticha a soumraku, jak spolu snášejí se na kraj neb ubírají se krajem, podél zasnělých potoků; toho malíře večerních nálad a měsíčních melodií, jichž snivé andante smyčcový orkestr barevných tonů hraje »con sordine«, ne osamělý jen houslista. A není nic sentimentálního, nic rozměklého, nic chorobného v melodiích těch, nikoliv; zdravé srdce tu sní před krásou přírody, plné živého ticha a velikých tajů, zdravá duše a veselá, šťastná tu kráčí s čistými meditacemi. Novinkou je tu několik obrazů moře, na něž umělec letos s břehů sicilských hledíval; že s uchvácením, to cítit. Jedno z nich — moře bez břehů a beze všech skalisk, pod oblačným nebem, z něhož jen bledé světlo měsíční slabě proniká a činí obraz na vše strany dalším, hlubším a nekonečnějším — ano, to jest moře, slavné, velebné, věčně a stejně krásné, jak v prvý den stvoření.

*

Od Hudečka k francouzské grafice, v témž pavilonu vystavené, je taková změna v programu, jako kdyby po Wagnerově opeře dáván byl nejpůvabnější a ve svém umění nejrafinovanější balet. Proto lépe věnovat této výstavě zvláštní návštěvu. Stojí za to. Jsou tu sami mistři. Nežil jen kdysi Watteau ve Francii, ve dvou kresbách Chéretových vidíme podnes jeho gracii, a tuto poesii elegance zdědil i Hellen a podává ji ve svých barevných leptech. A ve všech ostatních je plno bystrosti v pozorování, čilosti a živosti v zachycování, plno vtipu, jistoty a pádnosti v provedení. Francouzové každou čtrtou, i ten Armén Šahin, jenž popařížtil se, jako kdysi náš Marold, a zrovna tak brilantně — zdali na vždy, kdož může říci? »Vřeť každému srdce po jazyku svém« — cítíš z každé kresby francouzské. *T.*

Cizí literatury v českých překladech.

II.

Výtečná »Ruská knihovna« zavírá zvolna čtvrtou svou dekadu a může se při tom honositi, že některé autory podala v přehledné celistvosti a poučné úplnosti. Její třicátý pátý svazek ukončuje vydání spisů J. S. Turgeněva překladem »*Posledních prací a doplňků*« (Překlad obstaraný P. Durdíkem, J. Řežábkem, P. Papáčkem, J. Valešovou, G. Laglerovou a O. Kalašovou redigoval P. Papáček.) Poslední práce autorů, již prošli dlouhou a vítěznou drahou vývojovou, již v životním svém díle vždy rostli, zjemňovali a prohlubovali se, jejichž svazky seřazené v časovém postupu představují stálý pokrok techniky, psychologie a myšlenkového pojetí, jsou vždy četbou nadmíru zajímavou a poučnou, i tehdy, když neshledávají se mezi nimi díla podobně ryzí, stkvělá a nezapomenutelná, jakými jsou Turgeněvovy »*Básně v prose*« (z let 1878 — 1882). Autoři vracívají se v posledních svých dílech rádi a často k snům a ideím svého mládí, znovu intensivně rekapitulují vůdčí myšlenky své činnosti, pokochají se naposled zálibami a sympathiemi svými, poslechnou ještě jednou v zadumání píseň, jíž sami obohatili svět — — a pak umlkají. Turgeněv, jemný a snivý básník ženského srdce, který v tolika obměnách líčil a analysoval »silnější než smrt milování,« píše rok před smrtí († 1883) svou polomystickou novellistickou báseň o »Kláře Miličově«, a zasvěcuje památce přítele Flauberta, nelítostného analytika a psychologa marné, beznadějné erotické vášně, prazvláštní, zcela neturgeněvovskou novellu z ovzduší vlašské renaissance »Píseň vítězné lásky«, jejíž symbolismus, snadno postřehnutelný za neobvyklou scenerií a neobvyklými kostýmy, působí chvílemi příkře a dravě. Láska jako mystická prasíla, jako mohutný pozdrav z jiného, druhého světa, jako mocnost transcendentní, přicházející si vampyricky pro své oběti na tuto zem, líčí se v obou novellách; toto pojetí jest snad poněkud jinak formulováno, poněkud jinak stylisováno než ve velkých románech Turgeněvových; ale kdokoliv pozorněji a myslivěji četl v knihách básníkových, ví, že všem jest láska velkým fatem, pravým centrem osudů. »Punin a Baburin« nepatří k posledním pracím Turgeněvovým; vznikl mezi »Dýmem« a »Novinou« a jest to zřejmý oddech a odpočinutí básníkovo. Povídka jest volně, lehce vypravována, bez složité techniky, ba takměř bez komposice, ale jak podivuhodná síla charakteristiky ji naplňuje, jak pevně a jistě jsou figury postaveny a jak vše od individuelního směřuje tu k typickému! Než vlastní váha svazku tkví přece jen na padesáti stranách »Básní v prose«, které psány jsou celým životem, všemi jeho ztrátami a zklamáními, všemi slzami a všemi vítězstvími. »Básně v prose« vypravují o jednom z oněch výjimečných zjevů lidských, kteří stávajíce se životem a světem lepšími sami svět a život lepšími činili. Mnoho trpět a proto mnoho milovat, mnoho vidět a ještě

více toužit, mnoho odpouštět a mnoho pohrdat, žíti na výšinách a pomáhat lidem v údolích, hovořit s horami a činit šťastnými žebráky, slyšet hlas velkého Pana a poznávat v zástupu typus hlavy Kristovy, býti básníkem a spolu lidumilem — toť smysl těchto essencielních skladbiček, které budou vždy čítány jako významné dokumenty cítění a přemýšlení lepšího dílu lidstva v devatenáctém věku. Na subtilní té knížečce podobně jako na analogických Baudelaireových »Malých básních v prose« bude se budoucnost obdivovati ještě jedné věci, vzácné ekonomii slova a výrazu, tak řídké ve věku verbalismu a básnické rhetoriky. Turgeněvovy »Básně v prose« budou jistě s Baudelaireovými často srovnávány; zda pak nebude vytýkán velkému francouzskému lyriku přílišný dandysm výrazu velmi odlišný od evangelické čistoty a prostoty románopisce ruského?

»Ruská knihovna« uvádí znova (Sv. XXXVI.) Gončarovův »*Oblomov*« (první a druhý díl, v překl. V. Mršíka), jenž již před čtvrtstoletím byl pozdraven v překladě E. Vávrově nedosti dokonalém jako dílo velmi složitého a mnohostranného významu. »Oblomov« znamenal nejen v Rusku, ale i v západní Evropě převrat nazírání na román; Gončarov napsal román bez děje, bez zápletky, bez episod; román čistě psychologický a čistě intimní; dílo neúprosně pravdivé a neúprosně klidné; ukázal, že románopisec jest především pozorovatel, analytik a ne lyrik, kazatel, řečník. Byla to hořká a těžká lekce čtenářům a hlavně spisovatelům, a nebyla přijata bez reptání. Než román byl též nemilosrdnou diagnosou, autor odkryl jako Goethe ve wertherismu, Byron ve světobolu, Thackeray ve snobismu novou »chorobu století«; podal rozbor oblomovštiny«, jež jest osudem Slovana vůbec. Bylo by bezúčelno rozebírati snad po té stránce znova »Oblomov«, zejména když pronikavá a přesná kritická studie, kterou věnoval Dobroljubov tomuto předmětu, vyšla již před 6 lety v českém překladě (N. A. Dobroljubov »Oblomovština«. Přel V. Mrštík. Kritické knih. sv. IV.) Nový překlad »Oblomova«, jehož druhá část jest pro nejbližší dobu slibována, nalezne jistě mnoho čtenářů a obdivovatelů.

Nejpříznačnější stránky tvorby románopisce J. N. Potapenka, od několika let dobře známého českému obecenstvu, ukazuje jeho román »*Smrtelný zápas*« (přel. Žofie Šebková-Pohorecká, Ottovy »Knihovny Zlaté Prahy« roč. X.). Román jest velmi neuměle komponován, osoby nedovedně přiváděny na scénu a odváděny s dějiště, vděčné a malebné situace nejsou belletristicky využity, dialogy jsou velmi rozvleklé a chvílemi i nudné; koncentrace, koncisnost, přesnost výrazu všude chybí; v celé knize není stkvělých líčení, nádherných stran; šeď v šedi, mlha v mlze, dým v dýmu. J. N. Potapenko jest velmi prostřední spisovatel a čten po francouzských románopiscích jeví se nesnesitelně neumělým a neobratným; jest však velmi přesný psycholog a hluboký znatel vnitřního světa; zná s překvapující jistotou všecku šeď duše, všecku mlhu v srdci, všecken dým v nitru a hlavně o ruské mlze duševní dovede psáti výborné studie. V »Smrtelném zápase« studuje Potapenko v Olze Sergějevně Kašircevé krutá muka ženy, jež v třiatřiceti letech pozná, že nežila a po bolestných pokusech o sebezáchranu

dokonce, že nemá ani síly ani schopnosti žíti a pak dobrovolně umírá se strašnou výčitkou svému »nežitému životu«; Potapenko postavil k Olze výtečnou folii v Dáše Štěpánovně, jež rovněž si uvědomuje, že nežila dosud, ale která má sílu, odvahu, svěžest, mládí, aby konečně počala žíti a proto od chladnoucí mrtvoly Olžiny spěchá za štěstím, láskou, sluncem. Rámcem jest Paříž, kterouž Potapenko pojal jen potud, pokud působí v duše Rusů v ní žijících; a pojal ji po té stránce právě tak výborně jako mdle a bezbarvě ji zobrazil po stránce malířské a všeobecně společenské.

Z psavého a velmi populárního N. A. Lejkina počínají i u nás hojně překládati humoristické grotesky, vždy směšné, zábavné, rozvleklé, mělké. Předloni vyšli »Naši v cizině«, nyní přistupuje analogický komický cestopis »*Pod jižním nebem*« (př. V. Unzeitig v »Ottově Laciné Knihovně« sv. 197). Lejkinovy knihy nepretendují nějaké literární měřítko, stojí na hranici, kde přestává literatura a začíná pouhé zábavné čtení.

Široký zájem čtenářského davu u nás ovládá i na dále vytrvale Maxim Gorkij: dva svazky novell, román, drama jeho leží před námi. Drobnější povídky, náladové obrazy, charakterní studie, jež A. G. Stín shrnul do dvou sešitů »Světové knihovny« (»Kresby a povídky« č. 242—243 a »Čtyři povídky« č. 245—246) představují nám znovu výmluvného básníka bosáků, zádumčivého snílka a úchvatného malíře ruské přírody; vzbouřenec proti řádu světa a rozervaný hlasatel krajní individuelní svobody, zatrpklý čtenář Schopenhauera v hadrech tuláka, podrážděný ironik nad vlnami Volhy, směs naturalisty a romantika, Byrona a Dostojevského, Schillera a Maupassanta vystupuje tu opět určitě. Tuláci a žebráci, povržení mužíci a nepatrní řemeslníci, proletáři a bezzemci jsou i tu předmětem jeho zvláštního novellistického umění. Další dvě knihy přinesly obrat: formou i obsahem. Ve »Fomu Gordějevu« (přel. J. Wagner, nákl. F. Hovorky) pokusil se Gorkij o veliký monografický román; v »Měšťácích« (přeložil B. Prusík, v »Repertoiru českých divadel« nákl. F. Šimáčka),[1] vstoupil dokonce mezi dramatiky; obě díla analysují úpadek a rozklad kupeckého stavu na Rusi. Ale »Měšťáci« nejsou přesně členěné drama, jest to směsice scen předvádějících na mnoze tytéž typy provisorních povah bosáckých, jež učinily Gorkého slavným. »Foma Gordějev« jest spíše silný náběh k románu, než skutečně organická uzavřená epická komposice velikého slohu: slovem technika obou starších drobných prací Gorkého vrací se v širším poněkud rámci. Psychologicky jsou jeho nové kupecké postavy pouze přemístěním tuláckých charakterů do nového ústředí: jsou tu zas psanci bez pevného mravního bodu, bez setrvačnosti ethické, loutky vlastních rozmarů, nálad a vrtochů; co druhdy Gorkij nazýval starým prohnilým světem, nazývá teď starou generací kupeckou, co bylo dříve odbojem bludných vzbouřenců proti společnosti, jest teď vzpourou dětí proti otcům. A zas jsou to tytéž beznadějné, krajně analytické a churavé knihy.

[1] Provozováni též na »Nár. divadle« dne 16. října 1902.

Jubileum polské básnířky Marie Konopnické uspíšilo překlad její veršové knihy »*Italia*« (přel. P. Maternová, nákl. J. Vilímka). V »Italii« jsou krásné, syté verše, skvělé, nádherné obrazy, renaissanční zlata a brokáty, klassicistské krásy a pozdně romantické nálady, velmi mnoho musejí a obrazáren, básnické archaeologie a veršového uměleckého průmyslu; stará kultura literární a poetická; vše, co jsme četli u francouzských, italských, německých a českých parnassistů, jichž M. Konopnická alespoň v poesii jest vždy epigonkou. Ale originelnost, individuelnost, novost chybí této knize; její krása jest umělá a mrtvá, bez tepu krve a síly života.

Osudu, jehož pravidelně se dostává u myslícího čtenářstva zbytečně četným překladům z jihoslovanských literatur, nezasluhuje dojista »*Švábka*« L. K. Lazareviče (přeložil J. Hudec, v »Srbské knihovně« nákl. A Eckerta). Dosud jsme přijímali ze srbštiny a bulharštiny rýmované a veršované parafrase válečných bulletinů z věčných bojů proti Turkům, v nichž nejen muži, nýbrž i ženy byli ze železa a citu, v nichž milenci mluvili hlavně o krvi nepřátel a děti žvatlaly o svobodě a volnosti; sem patří i překlad »*Balkánské cařice*« knížete Nikoly Černohorského (přel. J. Kouble, »Ottovy Světové Knihovny« č. 297—299). Lazarevič velmi milý a svěží vypravovatel, kreslící pevně postavy a interpretující jemně duševní dění, cítí však právě proto tak silně a pronikavě svůj problém malého národa, že jest člověk moderní, volný, bez balkánských předsudků. O tento problém národní povinnosti a národního příslušenství rozbíjí jeho rek své osobní štěstí lásky a života. Nikoliv z »Balkánských cařicí«, ale ze »Švábek« mluví odhodlaně a slibně literární budoucnost Srbska! *A. Nk.*

*

Z české četby lidové.

Kus zdravé a úrodné půdy: lid sahá rád po knize; dostane-li prostý člověk na zapadlé vsi v zimě do ruky náhodou noviny, čítá je do poslední zprávičky. A toto vhodné pole nechává se ležeti ladem nebo se vydává určitým záměrům a obchodní spekulaci, jako to bývá zejména u většiny kalendářů. Co čte prostý člověk, zůstává zpravidla od povolaných činitelů nekontrolováno — divný to příznak doby, která je přeplněna heslem po umělecké výchově mládeže i lidu. Jsou ovšem všelijaké knihovny, které si vytkly za úkol sloužiti lidu, ale svému účelu blíží se obyčejně nejvíce jen titul takové knihovny. Místo umění musí čtenář vzíti zavděk zpravidla jen tendencí — nejdůsledněji a nejuvědoměleji tímto prostředkem v lidu pracuje klerikalismus, který dovede knihou získávati lid pro své účely. A přece má i prostý člověk své právo na umění a právě umění slovesné je zajisté nejvhodnější obor, jímž si lze k srdci a k mysli prostého člověka zjednati přístup. Ovšem ani sebe bedlivější péče o lidovou knihu nedovedla by nepovolaným a řemeslným povídkářům vyraziti péro z ruky, ani vydavatelům krvavých a oplzlých historií zabrániti v jejich řemesle, ale přece by se dalo se zdarem zasáhnouti zvláště zde. Bylo by tu tolik

snadných prostředků. Jen trochu smyslu pro věc a dobré vůle a zejména práce na prospěch člověka prostého.

Proto chceme si všímati i tohoto odvětví české produkce literární.

Jč.

*

Jana Klecandy Spisy: Bludičky, Pater Vojtěch, Vojáci v míru, Divoké koření, Tvrdé hlavy, Na bojišti. Nákladem J. R. Vilímka.

Spisy Jana Klecandy poskytují velmi rozmanitou četbu ceny nestejné. Najdete tu slušnou povídku z venkovského života, řízný vojanský obrázek i mdlý, rozvleklý román. Nejdelší, ale nejslabší práce jsou Bludičky, román z doby předbřeznové. Mladý, pod cizím jménem samotářsky žijící potomek hraběcího rodu a vedle něho šlechetný dobrodruh, jenž bojoval v Polsku a v Italii za svobodu, starý kněz vlastenec, uvědomělý mlynář, v bídě živořící student, trojnásobný politický vyzvědač, policejní špicl, andělská dívka a vášnivá svůdná koketa, kromě mnohých ještě osob vedlejších; jeviště: Praha v dobách předbřeznových a ke konci za bouřlivých událostí r. 1848. — kolik tu prvků k pestrému ději a napínavému románu! Střídají se tu milostné scény, popisy staré Prahy, líčení tehdejších poměrů společenských i politických, nekonečné schůzky tlachových vlastenců hrajících si na Mladou Čechii a skládajících první pětku k dobytí dávných práv národu českému. Ale schází hlubší proniknutí nahromaděné látky, jež dává povahám i jednotlivým příhodám barvu doby a okolností, do nichž jsou zasazeny, a román činí plastickým obrazem minulých dob, jako v Jiráskově F. L. Věku. Schází také pevné umělecké semknutí v jeden dějový proud, nedbá se ani nejskromnějších požadavků motivace, všecko svádí všemohoucí náhoda, která na konci i nejtrpělivějšího čtenáře zbaví všeho zájmu. Nejnudnější a přímo trapné jsou schůzky Mladé Čechie, vypluněné z pravidla jen prázdným povídáním a dávno přežilým vlasteneckým horováním. Najdete tu ovšem osoby a jednotlivé scény, které pevnější, jasnější kresbou a případným humorem nápadně a prospěšně vynikají ze mdlého celku. Scéna s doktorem Dolleschalem a episodka s rentmistrem illustrují dobu daleko lépe než celý ostatní román se všemi populárně poučnými kapitolami. Také stará posluhovačka a některé scény policejního špicla Fouska se studentem Ledovcem jsou zajímavě podány, ale v celku jest toho příliš málo, aby se tím mohla zachránit celá kniha.

Soustředěností a veškerou úpravou děje jest román Pater Vojtěch pravým opakem Bludiček. Mladý, intelligentní pater Vojtěch vrací se po mnohých letech do svého domova, aby si odpočal po daleké cestě, nežli nastoupí jakési důležité místo, jeho vzdělání a plánům o budoucím působení přiměřené. Nestal se knězem z vlastní vůle, ale pro klid matčin a trochu také ze zištnosti otcovy, jenž chtěl zachovat rodinný majetek neroztrhaný pro mladšího syna. Oběť svou přinesl Vojtěch nadarmo. Matka se ho nedočkala a bratr byl větroplach, který po nešťastné rvačce utekl do ciziny, dal se na vojnu,

a brzy po Vojtěchově vysvěcení došla zpráva, že zahynul. Vojtěch není šťasten, ale oddal se s apoštolskou horlivostí svému povolání a vybojoval si klid duše. Když byl v cizině, oženil se mu otec po druhé s mladou ještě, ale chudou dcerou bývalého pasáka a Vojtěchovou družkou ze školy; v Praze na službě nabyla cviku a jistého vzdělání. Mladý kněz dosud na ni nezapomněl. Shledav se s ní v domě otcovském ztrácí všechen umělý klid, potlačené touhy vzplanou žárem, nezbývá než rychle odjet. Na domluvy otcovy zůstane, ale vyhýbá se, jak může, až konečně macecha poznává z obrázku, nad nímž sedá zahloubán, že byla a dosud jest předmětem jeho tužeb. Také ona jest jen spokojena, ale není šťastna v manželství s letným mužem, miluje Vojtěcha, vyhledává ho, když se jí vyhýbá, a strhne ho konečně ve svou náruč ve chvíli vášnivého vzplanutí. — Dost dlouho může být čtenář na rozpacích, kam autor směřuje, chce-li ukázat nezkrotnou sílu smyslné vášně, která nedbá ani takových hrází, jakými autor své hrdiny obklíčil, a obětuje život za jeden sladký okamžik, nebo dokonce snad rozbíjí stávající řády a buduje pro sebe život nový, život vlastní duše. Avšak z toho, jak z daleka a důkladně se rozhodný okamžik připravuje, může i méně zkušený čtenář poznati, že se tu nelíčí na obyčejného smrtelníka, nýbrž na svatého, jenž se v čas chytí nějaké maličkosti, třeba jen slovíčka, a odolá všemu pokušení. Pater Vojtěch jest od začátku až do konce bezkrevný fantom, dobře známý z mravoučných povídek, jemuž sluší půjčovat lidem dobré knihy, zalesňovat holé stráně a jediným, pro čtenáře ovšem jen slabě a nedostatečně naznačeným kázáním utišovat i nejvzbouřenější vášeň, ale nemá síly, aby řešil konflikt mladého, živě bijícího srdce s přijatými povinnostmi.

Divoké koření jsou většinou nejapné nápady s jediným skoro motivem, jak se nějaký vesnický dobrák oženil nebo chtěl oženit. Humor nahrazuje nekonečné vtipkování.

Nepoměrně lépe než velký vážný román svědčí Klecandovi drobné obrázky. Vojáci v míru, šest obrázků z »Kasárenské romantiky«, vrou místy opravdovým životem zdravého mládí. Spisovatel bystře proniká vnější nadutost a vnitřní prázdnotu vojanského života a stíhá vtipnými nápady a říznými šlehy rozmanitá zařízení, před nimiž mívají nezkušení tolik respektu. S neodolatelným humorem vyličeny jsou zvláště nastoupení služby, práce v kanceláři a hrůzy brigádního vězení. Škoda, že to jest jenom rámcem pro tragické a příšerné události, na něž spisovatel klade hlavní váhu.

Zvýšené úsilí o českou školu na jazykovém pomezí v letech osmdesátých poskytlo vděčnou látku ke třem povídkám Tvrdých hlav. Jsou všecky silně národnostně tendenční, zvláště první a třetí. Tendencí touto spisovatel přichází vstříc čtenářstvu, které rádo najde i v knize literární, co má denně v novinách a čím jest naše ovzduší přesyceno. Nejméně tendenční a nejlepší jest povídka *Tvrdé palice*. Přičiněním starosty Horáka vymohli si v Hadačově samostatnou školu. Všecka obec se z toho raduje. Ale sotva se začne jednat o místo, kde má škola stát, vzplane dávná řevnivost mezi dolejšky a hořejšky,

podezříváním ze zištnosti a domnělými klepařsky roznášenými urážkami stávají se z dávných přátel protivníci na život a na smrt, šťastní dosud milenci se rozcházejí ve hněvu, staří lidé mění své praleté zvyky, vášně rostou, všecka obec plane nesmířitelnou bojechtivostí. Jest třeba něčeho neobyčejného. Starý výměnkář Pomejzl vymůže na hejtmanství veřejnou schůzi a daruje ke stavbě školy potřebný pozemek. Tím odpadla první příčina nahromaděných hněvů, a všecko se smíří v radostné náladě. Sledujete se živým zájmem hněvy hadačovských lidí, jichž hlavy jsou plny vzdoru a srdce plna lásky. Jsou sice trochu zhruba řezáni, ale najdeme přece na každém něco svého, čím se od sebe liší a dobře do paměti vtisknou. Mají také svůj způsob řeči, suše odměřený nebo rozpovídaný, okolkující nebo žertovně dobíravý. Pěkný dojem sesilují účinně na svém místě zasazené osoby a děje vedlejší, jako řízně charakterisovaná neochota a škodolibost byrokrata, nebo trefně vystižený rozruch, jejž způsobí ve vsi veřejná schůze. — Snaha po effektním ději, silné národní zabarvení, kde k tomu látka dávala příležitost, nepevné, rozplynulé charaktery hlavních osob vedle jadrných figurek episodních a slabé delší romány vedle zdařilých scen jednotlivých a pěkných prací kratších jsou asi hlavní vlastnosti Klecandovy tvorby.

Spisy Klecandovy nacházejí patrně své čtenářstvo. Sbírka »episod z vlašských bojů za svobodu«: Na bojišti vychází na př. již ve třetím vydání. —*ský.*

*

Francis G. Peabody, Jesus Christ and the Social Question, N. York, 1902.

Také americké církve počínají se věnovat studiu sociální otázky a sociální práci; autor uvedeného spisu, professor bohosloví na universitě Cambridgeské, rozbírá učení Ježíšovo se sociálního hlediska, podávaje zároveň rozbor soc. otázky vůbec. Referentovi se zdá, že autor pojem sociální otázky béře příliš široko a že velmi často konstruuje »sociálního ducha« Ježíšova učení; hlavní věc přece je, že Ježíš pohlížel na hospodářskou bídu a nerovnost filanthropicky, a nikoliv jako na záležitost, kterou by měl upravovat stát a netoliko církev a soukromá dobročinnost. To by čtenáři mělo být vyloženo velmi přesně; pro nynější církve ovšem příklad a učení Ježíšovo má sociálních imperativů mnoho, mnohem více, než si to officielní církve uvědomují. *V.*

F. H. Giddings, Inductive Sociology, 1901.

Poučné výklady o methodě v sociologii, dále podrobné klassifikace jevů a konečně prozatimní pokus o sociální zákony. V knize více než v práci, přeložené do češtiny, vyniká aktivní stránka organisace sociální, ba lze říci přímo, autor podává výklad o socialisaci. Methodická souvislost obou spisů nestává se jasnou, třeba že se v nové knize mnoho jedná o methodě. *S.*

C. D. Wright, Outline of Practical Sociology. With special reference to American Conditions, 8. vyd. 1900.

Autor je předsedou státního úřadu pracovního ve Washingtoně; má tudíž náležitou znalost amerických poměrů, jak se jeví v statisti-

ckých datech a mimo to je v stálém styku s celou správou státní; a proto je jeho »praktická« sociologie dobrým poučením o Americe. Zároveň vidět v knize slušnou znalost sociologické práce americké a cizí. *V.*

E. Crawley, The Mystic Rose A Study of Primitive Marriage 1902.

V líčení a ve výkladu manželských a rodinných poměrů primitivních národů jednostranný materialistický názor ustupuje názoru více psychologickému a historickému; náboženský a mravně-sociální význam manželství a rodiny zase přichází ku platnosti. Po všeobecném spisu Frazerově (The Golden Bough) máme teď speciální práci Crawleyho věnovanou primitivnímu manželství. *D.*

A. T. Hadley, Economics, An account of the relations between Private Property and Public Welfare, 1901.

Hadley, president Yale-university ve Spojených Státech, touto svou knihou podal vzornou příruční knihu, ovšem knihu americkou, vyrostlou z poměrů amerických. Je proto lokální, ale také moderní v tom slova smyslu, že autor analysuje především obchodní a průmyslové poměry moderní velevýroby, že analysuje hlavně podstatu továrny a železnic, pokud právě továrny a železnice, t. j. kapitál uložený v těchto podnicích, charakterisuje novou dobu a ovšem Ameriku. Kniha po americku spojuje theorii s praxí a tím lze vysvětlit veliký její úspěch; od r. 1896 vyšla již v 10. vydání; skutečně kniha Hadleyho stala se vítanou příručkou netoliko theoretiků, ale také praktiků. *D. R.*

G. Loesche, Geschichte des Protestantismus in Oesterreich in Umrissen, 1902.

Na 251 str. stručné vylíčení reformace a ovšem hlavně protireformace v Rakousku, v jednotlivých zemích; v druhé části čteme vývoj protestantismu od tolerančního patentu až do naší doby, až do hnutí »Pryč od Říma«. Autor přišel do Rakouska z Němec, (professorem na evangel. bohosl. fakultě ve Vídni), má své hledisko církevní (luterské) a národní, ale píše objektivně a s dobrou přípravou věcnou; z české literatury uvádí se jen časopis historický. *R.*

*

Novyj Puť (Nová Dráha) jest název měsíčníku, jenž bude vycházeti v Petrohradě. První číslo vyjde ještě tento měsíc. Bude věnován otázkám literárním, uměleckým a nábožensko-filosofickým. Hlavními spolupracovníky se jmenují Marežkovskij, Rozanov, Percov, kteří osvědčili se už mnohými hlubokými a originálně pojatými statěmi v »Míru Iskusstva«. Rozanov povede zvláštní rubriku nábožensko-filosofickou. V měsíčníku tom budou také ukázky z nové poesie ruské i překlady politické, literární a pod. V prvém čísle bude též kresba od Répina. Redaktorem bude Percov, autor dobré knížky »Filosofické proudy v ruské poesii.« Předplatné na rok i se zásilkou 7 rublu.

T.

ZPRÁVY.

Leibnizova lebka. V plné schůzi kr. pruské akademie věd, konané dne 24. července t. r., předložil člen její Waldeyer pojednání prof. dra W. Krause v Berlíně »Ossa Leibnitii«. Když nedávno vykonávána stavební oprava na novoměstském chrámu v Hannoveru, musil býti otevřen mimo jiné také hrob, který se pokládá za hrob zakladatele kr. pruské akademie věd, G. W. Liebnize. Prof. W. Krause vykonal na rozkaz Waldeyerův anthropologické prozkoumání shledaných kostí, zejména dobře ještě zachované lebky.

Lebka jest malá; kapacita = 1422 cm^3, z čehož možno se dopočítati pravděpodobné váhy mozku 1257 grammů —; jest asymmetrická a jeví slovanský typus. — Předloženy fotografie a sádrové odlitky a odevzdány akademii. Oznámeny také důvody, z kterých lze souditi na pravost kostí. *Kč.*

Upozornění redakce. — Odpovědnost redakce a spisovatelů v Naší Době. Prof. Mareš zle nese, že v minulém čísle vedle mého článku byl také anonymní posudek jeho filosofické práce; domnívá se, že posudek ten psán na můj popud. Prohlásil jsem už jednou (N. D. VIII, 480), že ponechávám spisovatelům článků a rozhledů úplnou volnost a odpovědnost. Páni pořadatelé rozhledů a specielně literárních a uměleckých podávají rozhledy docela samostatně. Referát o české literatuře filosofické, v němž je zmínka o prof. Marešovi, uveřejněn tudíž bez mého přičinění; náhodou setkal se článek můj s tímto referátem, referent mně je posud neznám, a jeho referát četl jsem teprve v hotovém čísle. — Za tou příležitostí připomínám, že redakce od administrace je úplně oddělena; páni spisovatelé, nakladatelé a vydavatelé posílejtež své spisy a t. p. jen administraci; obsah obálky, inseráty a t. d. podléhá pouze administraci, nikoli mně. *M.*

Bedřich Smetana v letech 1840–1847.

Dle netištěných denníkův mistrových podává Ladislav Dolanský.

Pan lesmistr Josef Schwarz zapůjčil mi laskavě sedm knížek osmerkových, popsaných drobným, hustým písmem a obsahujících deník mistra Bedřicha Smetany od ledna r. 1840 až do konce srpna 1843, tedy z doby, kdy mu bylo 16—19 let. Jako úvod připojena jest stručná autobiografie po rok 1840, k závěru pak na sedmi stránkách příhody stručněji vypsané až po 16. srpen 1847. Zápisky jsou nejhojnější z l. 1842 (98 stránek) a 1843 (též 98 str.). Z roku 1841 pochází 64, z r. 1840 pak dokonce jen 8 str. Smetana za té doby vůbec nerad psával; zmiňuje se o tom v deníku na nejednom místě. Dopisy posílal i domů velmi zřídka, ba jednou psal takové psaní (zcela všedního obsahu) pět dní. Ale svoje zápisky měl velice rád. Nejednou apostrofuje něžně zamilované své knížky, do nichž několikráte denně, ba i v pozdní noci zapisovával, a rád svěřuje jim nejdůvěrnější tajemství. Zápisy týkají se povětrnosti (s počátku pravidelně), důležitých událostí ve městě, školy, hudby, divadla, vycházek, ale nejvíce Smetanových lásek. Tímto thematem vyplněn jest největší počet stránek, ba ke konci jest to vlastně jediný předmět jeho zápisků. Deníky jsou psány německy, slohem velmi obratným a poutavým. Některé části, jako na př. líčení lásky ke Kateřině Kolářové, tvoří opravdový román. Nepochybuji, že zápisky tyto časem budou uveřejněny v plném rozsahu. Poněvadž však zatím se tak nestane, podávám aspoň stručný obsah jejich, pokud se týče stránky životopisné a hudební.

*

Zápisky počínají se odstavcem »Stručná biografie až po leden 1840«, kteréžto řádky podáváme úplně: »Já Bedřich Smetana, rodilý v Litomyšli 1824 dne 2. března, v úterý o 10. hod. ranní, měl jsem otcem Františka Smetanu, sládka; moje matka byla Barbora Smetanová, rodilá Lynková. Když došel jsem čtvrtého roku, učil mě otec taktu hudebnímu. V pátém roce šel jsem do školy,

ale učil jsem se při tom houslím a pianu. V sedmém roce hrál jsem při akademii v Litomyšli ouverturu k Němé. V letě r. 1830 odcestovali jsme do Jindřichova Hradce, kde můj otec najal si pivovar. Zde pokračoval jsem ve svých studiích literárních a hudebních. Mým učitelem byl regenschori Jikavec. R. 1835 koupil můj otec statek Růžkovou Lhotici, pročež jsme se tam přestěhovali. Já dostal jsem se do principie do Jihlavy. Zde vyučoval mě v hudbě Matocha. V druhém běhu vzal mě otec domů a chtěl mě dáti do principie do Německého Brodu. Následujícího roku šel jsem s bratrem Antonínem do parvy do Německého Brodu a pobyl jsem tu tři léta. Mým professorem byl P. Karel. Cvičil jsem se sám v hudbě. Také jsem byl za té doby dvakrát nebezpečně nemocen. R. 1839 přišel jsem do syntaxe do Prahy a učil se u Batky pianu až do r. 1840. U Buttuly hrával jsem kvartetta. Moji sourozenci jsou:

Nanny Klára Žofie	provdané	Marie Ludmila Albína Antonín Barbora Karel Hanny« —	Fanny František Jetty Antonie	zemřelí.

Z první polovice r. 1840 poskytují nám denníky jen málo zpráv. Smetana zapisovával pouze jednou měsíčně a to velmi stručně. Z ledna máme $3^1/_2$ řádku, z února 3 ř., z března $2^1/_2$, z dubna 4, z května 13, z června 13, z července 7. Pokaždé zaznamenáno počasí. Pianu učil se u Batky až do června. Kvartetto u Buttuly se na čas rozešlo, poněvadž se Kostka a Vlček s Buttulou rozhněvali. Divadla všímá si Smetana pilně; zapisuje tu i tam, kolikráte se některý kus dával a kdo byl u divadla přijat. V březnu slyšel hráti Pavlinu Ryšavou v Platýze. Liszta týče se tato stručná poznámka: »Liszt v Praze. Pět jeho koncertů. Velmi krásné dni.« V květnu čteme podivnou zprávu, že nastudoval hudební stenografii, ke konci pak přiznání: »Ausbleiben arauxus deser Schuxulese« (= aus der Schule). Jest to jeden ze zápisů v tajném písmě, kterých Smetana má v denníku dosti. Tajemnost písma, zakládající se na protkávání slov cizími literami, není ovšem značná, ač na počátku snad překvapí na př. srpnový zápis z téhož roku: »Uxungluxuillikseselliligeser Arabesend« (Unglückseliger Abend). Vynechávání školy jest jediná zmínka o jeho školském životě z roku

1839—40; za to v závěrečné úvaze sylvestrovské kajícně vyznává: »Mnoho úzkostí jsem vytrpěl v měsících květnu, červnu, červenci. Také velmi nepořádný jsem byl v těchto měsících, nic jsem nedělal, byl jsem pražským darmošlapem.« V červenci teprve (nikoliv na jaře) odebral se Smetana z Prahy domů.

Léto r. 1830 netrávil ve Lhotici, jak udává Teige (Skladby Smetanovy str. 9.), nýbrž většinou v Novém Městě nad Metují, kam odebral se s matkou a sestrou Žofií již dne 24. července. Odtud navštívili dne 28. sestru Smetanovu Kláru v Úpici, načež matka se Žofií vrátily se domů. Smetana zůstal v N. Městě po celé prázdniny a konal časté vycházky. V srpnu byl v Bělovsi u Náchoda, v září pěšky navštívil Aderspach, Broumov, Polici, Hronov, Náchod. Hudbou zabývati se nepřestal; v srpnu nacvičil Cramerovy Etudy a v klášteře hrál houslové solo při arii, kterou zpívala jeho sestřenice Louisa Smetanová. Teprve dne 18. září vrátil se domů a 29. účinkoval ve velké akademii v Čechticích, kde hrál Hořálkův klavírní koncert s průvodem smyčcového orchestru.

V říjnu 1840 nastala pro Smetanu nová doba. Dne 5. ráno odejel s otcem do Plzně, aby tam za dozoru svého bratrance,[1] prof. Jos. Fr. Smetany, ve studiích pokračoval. Byt mu byl vyhledán u učitele Sykory, kde bydlilo již šest jiných studentův, totiž: Adolf Ott (II. gramm.), Jan Hejrovský (I. gr.), Ezer Karel a Schönhansl Adolf (oba ze 4. tř. ob. školy), Sykora Felix (3. ob.) a Bartovský Vojtěch (I. tř. ob.). Professorem třídním mu byl P. Graumann, prof. náboženství P. Šindelář a praefektem P. Zauper.

U Sykory setrval Smetana po celý šk. rok 1840—41, ale nevedlo se mu tam valně. Jeho stravovatel nechtěl, aby ve dne hrál na piano, i nezbývalo, než aby se cvičil večer, když domácí pán odcházel. Vládu v rodině vykonávala dcera, stará panna, která celý den křičela. Od ní měl se Smetana dovolovati, když chtěl si vyjíti, což mu ovšem nebylo vhod. I do jeho deníku se mu vloudila a nechvalné posudky o sobě podškrtávala. Když pak si stěžoval sestřenici Marii Smetanové a domácí se o tom dozvěděli, bylo ještě hůře, i prof. Smetanovi šli to žalovat. Nicméně Smetana snášel tuto svízel dosti klidně a nejednou ve svých zápiscích se tomu posmívá.

Počátkem r. 1841—42 odstěhoval se k paní Wildmannové, vdově po lesním, jejíhož syna Karla již v červnu a v červenci vy-

[1] Pro značný rozdíl věku a z úcty k jeho stavu nazýval jej nejen náš Smetana, nýbrž i jeho sourozenci vždy strýcem.

učoval klavíru. Zdá se, že se mu tam líbilo, aspoň si na byt nikdy nestěžuje. Ze zápisek vysvítá, že v témž domě bydlila Smetanova sestřenice Marie (učitelka ručních prací, sestra prof. Smetany), čímž se vysvětluje Teigova domněnka (str. 33. pod čarou), že Smetana bydlil v l. 1842—44 u své sestřenice. V říjnu 1842 přestěhoval se ke Kolářovým a bydlil u nich až do konce června 1843, kdy inspektor Kolář do Mladé Boleslavě byl přeložen. Po odjezdu jejich zůstal v témž pokoji jako dosud a stravu měl z hostince (Chotěšovské zahrady). Dne 6. srpna 1843 opustil nadobro Plzeň a tím ukončil i svá studia.

Mnoho peněz asi Smetana z domu do Plzně nedostával, bylyť právě za této doby živelní pohromy uvedly otce jeho do finanční tísně. Hned první rok vyučoval klavíru, a počet hodin brzy se rozmnožil. R. 1842 v dubnu dává tyto hodiny: 1. u Leipoldových učí slečnu Josefinu, 2. u sl. Wolfovy obě dcery poštmistra Křepinského z Rokycan, 3. u důstojníka zásob. sboru Adelsgrubra Julii, 4. doma Karla Wildmanna. Když některá hodina odpadla, nahradila se novou, ale mnoho to nevynášelo. V říjnu r. 1842 vyučoval pět osob a bral za to měsíčně 8 zl. k. m. Chápeme jeho vzdech, zapsaný 5. března 1842: »Byl můj svátek. Neslavím jej, proč? Zcela přirozeně. Nemám tolik peněz, abych si dobrý den způsobil, a nikdo jiný mi hostiny nepřipraví.« Že nebyl zvyklý utrácet peníze, vidíme také ze svědomitých zápisek, kdy co mimořádného vydal. Čteme tam na př., že si o výročním trhu koupil pomoranč, jindy šel při události zvláště radostné k cukráři, o jiném trhu opatřil si věci potřebné pro zimu. Bídy však rozhodně neměl. Chodil do divadla a jiných představení veřejných a po dvakráte koupil své vyvolené dárek na památku. Často vedlo se mu přímo skvěle, protože byl velmi zhusta zván do rozličných rodin, aby hrál na piano.

Sotva se dostal do Plzně, býval vítaným hostem u komisaře Angelmajera, gubern. sekr. Knatha a kom. Vodičky, kde strávil také sylvestrovský večer 1840. Kruh těchto rodin rychle se šířil. Počátkem r. 1841 hrával také u Reischových, Demlových a Leipoldových, ba i mimo Plzeň jezdíval na hudební návštěvy. Tak byl několikráte v Rokycanech u p. děkana, náruživého hudebníka, kde se zpívaly také české písně, pak u Wilhelmsových v Plasích. Později byli to hlavně Guldenerovi, Leipoldovi a Kolářovi, kteří jej často k sobě zvávali. Velmi často býval do rodin uváděn prof. Beerem. Nelíbívalo se mu však všude stejně. Někde naříká na

starý, krátký klavír (»cymbál«), jinde stýská si na společnost, která hudbě nerozuměla aneb se domýšlela, že jim přišel hrát jen k tanci. Hrával skladby Herzovy a Henseltovy, naříkává, že nemá dost nových skladeb, a opisuje, když na některou zajímavější přijde. Časem bývaly návštěvy velmi veselé. Hodovalo se i tancovalo, a Smetana sám vyučovával novým tancům. V dubnu 1842 zapisuje vším právem: »Společnost, kde se tančí a hudba provozuje, a Smetana chybí, neznamená nic. Tu zásluhu mám, že musím všude být.«

Co se týče školy, byl počátek v Plzni mnohoslibný. Hned v měsíční konferenci listopadové r. 1840 byl pochválen ze všech předmětův a v prvním běhu měl tyto známky: Mravy Em, pilnost Em, náboženství adem, latina adem, dějepis a zeměpis Em, mathematika Em, řečtina Em. Na toto vysvědčení byl v březnu osvobozen od školného. Nicméně i v této době jest patrno, že by se mnohem raději zabýval hudbou, píšeť: »Kdybych nebyl studiemi přetížen, složil bych mnohem více kusů a zpracovával bych je s větší pozorností a pílí. Ale náš prof. Graumann dává nám příliš mnoho co dělat, a já musím jen prázdných chvil užívati ke komponování a nacvičení nesnadnějších kusů.« V červenci již počíná naříkat: »Mám zvláštní neštěstí ve studiu; kdykoliv jsem totiž vyvolán, vyskytne se vždy nějaké pravidlo nebo věc, o které nedovedu odpovídat, ačkoliv své lekce pořádně studuji... Myslím, že moje známky budou o několik eminenců slabší.« Vysvědčení za druhý běh bylo nicméně dobré. Mělť: z mravů Em, z pilnosti Em, z náboženství, latiny, math. a řečtiny adem a ze zeměpisu a dějepisu Em. Roku 1841—42, kdy počet zábav a návštěv vzrůstal a Smetana mimo to počátkem února se zamiloval, dopadlo vysvědčení za první běh již chatrněji: mravy Em, pilnost 1, náboženství 1, sloh adem, řečtina 1, mathem. adem, dějepis Em. Výčitek tentokráte v jeho deníku nečteme. Jaké bylo vysvědčení za druhý běh, kdy většinu volného času Smetana trávil u Kolářových, se rovněž nedovídáme. Těšívalť se nesmírně na prázdniny, na rodiče, sourozence a na honbu, již tak miloval; proto zapisuje konec školního roku, jakož i dobu prázdnin vždy jen sumárně. V prvním běhu r. 1842—43, kdy na dobro ke Kolářovým se odstěhoval a k své pozdější choti Kateřině vzplanul láskou, jež se mu zdála beznadějnou, vedlo se již škole nehrubě dobře. V lednu při zkoušce před školním radou Bubákem byl vyvolán ze slohu a neuměl. Při klassifikaci únorové Smetana dostal právě

od prof. Beera, který mu vždy tolik býval nakloněn, druhou třídu ze slohu. V zápisníku tato známka prohlášena jest za nespravedlivou, prof. Beer za člověka falešného, a zároveň učiněna přípověď větší pilnosti pro druhý běh. Zdali Smetana tento slib splnil, z denníku nevysvítá, poněvadž opět konec roku zapisován teprve později, ale jisto jest, že měl i v druhém běhu zcela jiné starosti nežli školu, totiž hudbu a lásku.

Hudbu považoval Smetana vždycky za pravý svůj životní cíl a byl přesvědčen i o svém nevšedním nadání i o budoucím zdaru. Jakýsi přítel, jejž osud pronásledoval, napsal mu v březnu r. 1841 dopis a ujišťoval jej svým přátelstvím. Smetana k tomu podotýká: »O mém přátelství ať nikdy nepochybuje. Ovšem nemohu mu je nyní prokázati, ale jednou, až s pomocí boží přijmu odměnu za svou píli a zvláště za své nadání hudební, pak mu ukáži, jak velice jsem ho vždy miloval a ještě miluji.« O své činnosti po čas prázdnin z téhož roku poznamenává: »Honba a hudba, ona moje zamilovaná zábava, tato můj život, má spása, mé všecko — byly denním zaměstnáním.« Když při zkoušce únorové r. 1843 neuměl ze slohu, rada Bubák měl k němu řeč o budoucnosti mladých lidí, při čemž řekl, že v hudbě mnoho naděje není, protože je všude plno virtuosů. K tomu zápisky: »Myslil, že já jím (t. virtuosem) jsem, když tak dobře piano hraji, jako bych nebyl nástroj vyšší moci. S pomocí a milostí boží budu jednou v mechanice Lisztem, v komponování Mozartem. O pošetilí lidé.« A brzy potom se těší: »O přijde čas. — Spoléhám úplně na tebe, bože, jenž jsi mi tisíc milostí za sto hříchů prokázal.«

Ve hře na klavír cvičil se Smetana v Plzni velmi pilně. Sám kdysi podotýká: »Pracovat nemohu a hrát? Vždyť hraji pořád.« Hrával skladby Herzovy a Henseltovy, variace Kl. Wieckové na thema z Belliniových Piratů, Lisztovo Ave Maria a Chromatický kvapík. O prázdninách r. 1842 byla v jeho domově akademie, při níž přednesl La Romanesca od Liszta. V Plzni hrál ve veřejné produkci dne 17. února 1843 Thalbergovu Fantasii z Roberta ďábla, aspoň se tak z denníku podobá. Smetana totiž zakládal si na své hře velmi málo, a proto i záznamy o jeho výkonech jsou kusé a povrchní. Při Nesvadbově koncertě dne 5. června 1843 provedl Henseltovu Fantasii na českoruskou píseň. Mimo to hrával také na housle v kvartetech, hlavně u Leipoldových a v Rokycanech.

(Dokončení.)

Zapálili křesťané Řím za císaře Nerona?

Referuje L. Brtnický.

Z dějin té doby, kdy v zběsilost imperátorů a znemravnělost společnosti římské začínají se vplétati první zjevy křesťanského života, nejznámější událostí jest požár Říma r. 64 po Kr. a spojené s ním první pronásledování křesťanů. Šílený a zločinný Nero, aby se pokochal pohledem na velikolepé divadlo hořícího města a mohl si představiti požár Troje, dal prý zapáliti Řím a když mezi lidem vznikla z toho proti němu nevole, svalil vinu tohoto požáru na křesťany a dal je krutě pronásledovati. Tak vypravuje se dle starých pramenů, jmenovitě dle Tacita. Umění a literatura polská, Siemiradzkého obraz »Pochodně Neronovy« a Sienkiewiczův román Quo vadis přiblížily tyto události naší fantasii.

Však věda dějepisná mluví o jejich pravdivosti velmi neustáleně. Zprávy starověkých spisovatelů přijímají se s pochybností, vykládají se za omyl a změtění. Už Gibbon popíral, že by Nero byl pronásledoval křesťany. V novější době vysloven náhled, že obec křesťanská v Římě byla za Nerona příliš nepatrna, náboženství nové zůstalo dlouho ještě nepovšimnuto. Mnozí spisovatelé současní mluvíce o různých, cizích náboženských kultech, které tehdáž byly v Římě zastoupeny, nemají žádné zmínky o křesťanech. Anglický dějepisec Merivale (A history of the Romans under the empire 1862) a německý Schiller (Geschichte der römischen Kaiserzeit unter der Regierung des Nero, 1872[1] vykládají, že pronásledování Neronovo platilo hlavně Židům. Ale největší úžas může vzbuditi vylíčení, jež o této věci podává professor Carlo Pascal ve spisku L'incendio di Roma ed i primi cristiani (2. vyd. v Turině 1900). Jeho náhled jest, že 1. císař Nero nedal zapáliti Řím, ačkoliv tak někteří staří spisovatelé tvrdí; 2. že opravdovými strůjci toho požáru jsou křesťané.

[1] Srov. A. Coen, „La persecuzione neroniana dei cristiani" v časopise Atene e Roma 1900. (Firenze.)

Ze starověkých spisovatelů rozhodně mluví o Neronově vině Suetonius a Dio Cassius. První uvádí na doklad toho: někteří konsulárové zastihli ve svých domech otroky císařovy s koudelí a smolnicemi; Nero dal některé sýpky v sousedství Zlatého domu, chtěje místo jejich k svému paláci připojiti, zničiti válečnými stroji a ohněm. První věc, vykládá Pascal, dá se vysvětliti právě jako účastenství a vina křesťanů; neboť známo z dopisu sv. Pavla (k Filip. I. 13., IV. 22), že mezi čeledí císařského dvora bylo mnoho křesťanů. Druhá událost však nesvědčí pro vinu Neronovu; jde tu patrně o odstranění nepohodlných budov po požáru, když se stavěl již nový nádherný palác císařův. Ještě méně je dokladem zločinného úmyslu Neronova anekdota, již Suetonius na začátku své kapitoly o požáru (život Neronův cap. 38) vypravuje. Když ve společném hovoru kdosi prohodil řeckým veršem: »po mé smrti ať se země s ohněm smísí«, dodal k tomu Nero »ba i za mého života«. Je patrno, že tato anekdota má pouze ten význam: kdosi praví »nejsem-li já více živ, pak ať se děje cokoliv« (»après nous le déluge«), a císař chtěje ho v odvážné lehkomyslnosti přetrumfnouti, dokládá: ať se děje cokoliv i třeba za mého života.

Nejdůkladnější popis požáru nalézá se u Tacita (Annales XV. c. 38—44). A co praví Tacit, jenž mohl v chlapeckých létech onoho požáru býti svědkem a jenž psal své annaly asi 50 let po něm, o příčině požáru? Dle něho požár se stal »nejisto, zda náhodou, či úkladem císařovým«. Jedna věc v jeho popisu vzbuzuje podezření proti Neronovi: mezi požárem bylo viděti lidi, kteří násilně bránili hasiti, házeli hořící pochodně do domů a volali, že to činí na čísi rozkaz (»esse sibi auctorem«). Ale Tacitus hned k tomu připojuje: snad proto, aby mohli při požáru volně loupiti. Pascal se domnívá, že chování císařovo v době požáru neukazuje na jeho vinu. Nero nebyl v Římě při vypuknutí požáru, nýbrž v Antiu a odebral se do Říma teprve pak, když zvěděl, že ohrožen jest i jeho palác. Vrátiv se do Říma vynasnažoval se všemožně o úlevu bídy, v níž obyvatelé touto katastrofou upadli. Otvírá lidem přístřeší zbaveným své zahrady a sloupové síně a stará se o dovoz a levný prodej potravin. A jaké příčiny mohly císaře, jinak ovšem schopného všech zločinů, pohnouti k tomuto činu? Chtěl-li se kochati pohledem na uchvacující to divadlo, pak by se nebyl před požárem vzdálil; vždyť tímto způsobem mohl snadno podívanou zmeškati. Chtěl-li zbaviti Řím těsných, nepěkných a nerovných ulic, pak byl

by jeho požár jistě byl namířen jmenovitě proti Zátiberí, kde v těsných uličkách bydlila chudina a s ní mnoho Židů v Římě usedlých; ale právě tato část zůstala požárem nedotknuta. Požár zuřil ve středu města, zničil starodávné chrámy a jich umělecká díla, a uměleckých předmětů byl právě Nero velikým milovníkem a pilným shledavatelem. Oheň byl založen u Velikého cirku, tedy blíže Palatinu, kde bylo obydlí císařovo. A když po 6 dnech konečně uhašen, vypuká znova a tentokráte na pozemku Tigellina, prefekta tělesní stráže, oblíbeného dvořana. Nevypadá-li to spíše tak, jako by založil oheň někdo nepřátelský císaři a jeho dvoru?

To jsou důvody, pro něž Pascal nepokládá Nerona za původce hrozné katastrofy. Vidíme, že pohybují se vesměs v pouhých pravděpodobnostech a to takových, proti kterým lze postaviti i pravděpodobnost opáčnou. Tak soudili ku př. Římané z té okolnosti, že požár znovu vypukl v domě Tigellinově, právě opak toho, co Pascal soudí. Viděli v tom doklad, že požár děje se dle přání císařova. (V Tacit. ann. XV. c. 40.) Úsudek náš bude, co se viny Neronovy týče, vždycky nejistý; a Pascal není ani jediný ani první, který Neronovi viny nepřikládá.

Zajímavější jest druhá část spisu Pascalova, která hledí dokázati vinu křesťanů. Se zvědavostí se pouštíme do dalšího čtení. Jakže! První křesťané, které si představujeme jako obec lidí trpělivých, tichých, vzdálených rozkoší světa, vzdálených násilí a vždy hotových s odříkáním trpěti jakékoliv zlo — ti první křesťané mohli nastrojiti tak hrozný zločin?

Pascal vykládá takto: Křesťanství rozšířilo se v Římě hlavně ve vrstvách lidu nejchudšího, mezi otroky. Tato třída lidí však nebyla k novému náboženství lákána čistou jeho morálkou, ale mnohem spíše nadějí v blízké příští Kristovo, kterým ponížení budou zlí, nespravedliví utiskovatelé a vláda bude dána nízkým, potlačeným, chudým. Tíha otroctví, kterou tak hrozně pociťovaly nesmírné zástupy lidí, vzbuzovala touhu po vysvobození, po odvetě. Chovala v sobě obec křesťanská mnoho takových, pro něž napsal apoštol napomenutí: »Služebníci podáni buďte ve vší bázni pánům, netoliko dobrým a mírným, ale i zlým. Nebo toť jest milé, jestliže kdo pro svědomí Boží snáší zármutky, trpě bez viny.« (I. Epištola sv. Petra, 2., 18, 19.) Byly (dle Rénana, sv. Pavel str. 475) i takové sekty, které popíraly oprávněnost daní a hlásaly vzepření proti vládě, ztotožňujíce ji s královstvím Satanovým. Takovéto živly nepokojné a bouřlivé v obcích křesťanských jsou asi příčinou ne-

příznivého úsudku, jaký o křesťanech vyslovili lidé nejušlechtilejší, jako Tacitus a Plinius ml. Tito mužové neměli o mravnosti jiných náhledů než my, a kdyby byli poznali střídmost, zdrženlivost, odříkání křesťanů, nebyli by mluvili o nich jako o lidech »známých pro své neřesti«.

Mezi tyto lidi, planoucí nenávistí proti svým utlačovatelům a čekající na vysvobození, vpadla nauka o blízkém příchodu Kristově. S tou spojeno bylo očekávání, že nynější svět nespravedlivý zahyne určitě, že zahyne o h n ě m. »Pročež onen první svět vodou jsa zatopen zahynul. Ta pak nebesa, kteráž nyní jsou, i země, týmž slovem odložená, chovají se k o h n i, ke dni soudu a zatracení bezbožných lidí. Ale tato jedna věc nebuď před vámi skryta, nejmilejší, že jeden den u Pána jest jako tisíc let a tisíc let jako jeden den. — — Přijdeť pak ten den Páně jako zloděj v noci, v kterémž nebesa jako v prudkosti vichru pominou a živlové p á l i v o s t í o h n ě rozplynou se; země pak i ty věci, kteréž jsou na ní, vypáleny budou.« (II. epišt. sv. Petra 3, 6 nn.). Snad i z učení stoického o e k p y r o s i, kosmickém požáru, jímž má začíti nová éra světová, proniklo něco mezi lid. Některá místa epištol ukazují přímo na nedočkavost vzhledem k tomuto příští Kristovu a obnovení světa. Tak 2. epištola k Thessal. 2, 1—12. Dle tohoto místa také poznáváme, že před příchodem Kristovým zjeven bude »ten člověk hříchu, syn zatracení«, »bezbožník, kteréhož Pán zabije duchem úst svých.« Jak snadno mohla se takováto slova vztahovati na zběsilého císaře Nerona! Tedy zničení světa, zničení říše ohněm má přivoditi novou říši spravedlnosti a dobra! Což divu, jestliže oni fanatikové chtěli sami uspíšiti tu prorokovanou a očekávanou zkázu a přivoditi tak nový, lepší svět!

Zvolili k tomu okamžik příhodný. Císař byl mimo Řím, následkem toho i méně tělesné stráže v městě. U Velikého cirku, kde bylo skladiště hořlavých věcí, založili oheň, nedaleko sídla císařova. Když požár se rozmáhal, bránili násilně všem pokusům hasících a volali, že tak činí na č í s i r o z k a z; rozkaz Boží, dle jich mínění to byl, ale každý vykládal si, že se mluví o rozkazu císařovu, ježto mezi těmi křesťany-žháři bylo mnoho otroků císařského dvora. Po katastrofě nebylo těžko je zjistiti a obviniti. Oni se p ř i z n á v a l i. Tacitus praví do slova: »byli tedy jati nejprvé ti, kteří se přiznávali« (igitur primum correpti qui fatebantur, v cap. 44.). Toto místo neblahou stručností má smysl velmi neurčitý a stalo se předmětem různých výkladů. »Přiznávali se, že jsou

křesťany« rozumějí jedni; »přiznávali se, že založili požár« vykládají jiní. Zde není místo pouštěti se do obšírnějších úvah o textu Tacitově; sledujme jen dále výklad Pascalův. Obvinění se přiznávali směle a bez bázně udávali i své souvěrce. Činili tak asi s pevnou vírou, že teď, teď právě musí nastati zázrak, příchod Kristův, pád zlých, království dobrých. A tak ocitlo se před soudem množství křesťanů. Ne všem dokázána účast ve žhářství; ale na všech shledáno, že očekávají pád společnosti římské, že jim ta společnost je něčím zlým, nenáviděným. Odium generis humani. Následovalo pak ukrutné pronásledování křesťanů, předhazování jich dravé zvěři a zapalování jich jako »nočních světel.«

»Království Boží« spálením Říma ovšem se nepřiblížilo. Řím se znova vystavěl na útraty provincií, stal se krásnějším, bohatším a hřešil dále. Ale záhuba jeho dlouho ještě zaměstnávala fantasii křesťanů a theologové sami spatřují reminiscenci na tuto událost ve Zjevení sv. Jana. »Padl, padl Babylon ten veliký, a učiněn jest příbytkem ďáblů, a stráží každého ducha nečistého a stráží všelikého ptactva nečistého a ohyzdého. Nebo z vína hněvu smilstva jeho pili všichni národové, a králové zemští smilnili s ním, a kupci zemští ze zboží rozkoší jeho zbohatli.« (Zjev. 18, 2.)

Je vylíčení Pascalovo správné? K otázce té nelze určitě odpověděti. Nejdůležitější náš pramen starověký, Tacitus, který jediný uvádí pronásledování křesťanů ve spojení s požárem Říma, je ve své kapitole 44. tak nejasným, že slova jeho vyvolala celou řadu rozmanitých výkladů. Závažnou námitkou proti Pascalovu výkladu je také ta okolnost, že v pozdější době, kdy pohané vedou prudké polemiky literární s křesťany, žádný pohanský spisovatel tohoto zločinu křesťanům nevyčítá Pascal snaží se tuto námitku odzbrojiti upozorněním, že vlivem zvítězivšího křesťanství byly později všechny pohanské, nepřátelsky o křesťanech mluvící knihy potlačeny. Ale nevěděli bychom o té výčitce aspoň nepřímo ze spisu nějakého apologeta? Možná, že Pascal přestřeluje a že pravý stav věcí naznačil dr. Joël ve spise »Der Konflikt des Heidenthums mit dem Christenthum« (ve Vratislavi 1888) těmito slovy: Když byl Řím navštíven zhoubným požárem, jímž křesťané jistě nebyli vinni, viděli v něm počátek katostrofy, v niž byli doufali, neskrývali své radosti nad počínajícím se splňováním prorocké zvěsti, pokládali hašení ohně za bezbožné a byvše pro své počínání jati byli zajisté příliš naplněni vírou v nastávající soud, než aby zapírali svou vítězoslávu nebo zatajovali jména svých mnohých souvěrců.«

Sociální poměry samosprávného pomocnictva.

Uvažuje K. Harmach.

Samospráva česká, obecní a okresní, má tyto kategorie pomocnictva:

1. úředníky konceptní;
2. úředníky účetní;
3. úředníky manipulační;
4. úředníky odborné (techniky, lékaře, zvěrolékaře);
5. zřízence pomocné (sluhy, strážníky, cestáře atd.).

V příčině kvalifikace pomocnictva samosprávného vládne dosud naprostá volnost a odtud ten málo lákavý stav, že i místa konceptní nalézají se v rukou osob, jimž by stát dle kvalifikace propůjčil místa manipulačních kategorií služebních.

A s výší stálých platů, pomocnictvu vykázaných, jest to podobné. I výše platů závisí od dobré vůle, uvědomělosti a ducha spořivosti jednotlivých korporací. Úprava dle poměrů státních úředníků je řídkou vzácností.

Ještě smutněji vypadá to s přídavky po určité služební době. Při nedostatku řádné statistiky nemohu konstatovati celkový stav, ale pravdě se blížím, řeknu-li, že úprava těchto přídavků dle normy státních úředníků provedena jest sotva u $10^0/_0$, za to dobrých $40^0/_0$ všeho pomocnictva těší se stále jen pevnému základnímu platu. Vždy po delší periodě let stane se tu tam, že se tento základní plat o nějakou stovku zvýší, ale opět často bez určitého slibu na pravidelné přídavky další. Kde přídavky jsou dekretem slíbeny, jest pravidelně počet jich odměřen. Hodnostní třídy rovněž nezná naše samospráva mimo výjimky největších měst. Drahotní a funkční příplatky rovněž jsou zemí málo známou v našem samosprávném životě, nejspíše tam, kde chce se tímto způsobem předejíti zvýšení t. zv. kvinkvenálek.

Za to příbytečné zvláště co dávka naturální s příplatky na světlo a teplo často nalézáme, najmě u obcí venkovských.

Stejně neuspořádané poměry jsou, pokud se týče odbytného, pense, vdovských a sirotčích platův čtvrtletního úmrtného.

Ve velmi četných případech dekret při definitivním jmenování zaručuje pomocníku pensi, v řidších případech i vdovský plat a ještě v řidších případech platy sirotčí. U několika málo korporací jest zřízen fond pensijní pro úředníky, jinde platí se do zemské pojišťovny, úřednického spolku neb i soukromé pojišťovny, tu ale vždy zůstavuje si korporace nárok na skutečný poukaz zaopatřovacího platu. Aby úřednictvu dostala se do rukou přímo kvota pojistná, myslím, že není dosud nikde zavedeno. Tím pak, jakož i obtížemi se započtením let služebních v jiné službě ztrávených, stává se, že úředník samosprávný, službu nastoupivší, záhy musí se vzdáti naděje, že by jinde služby nalezl s poměry totožnými, v jakých se nachází. Zákonná úprava poměrů u státních úředníků chrání poctivou práci úředníkovu a zabezpečuje jemu službu, ale u samosprávného pomocníka, následkem soukromoprávní povahy smlouvy služební zcela odvislého od smýšlení a přízně služebodárců, působí toto slibování často velice zhoubně na karakter a vůli pomocníkovu.

Avšak ani poměry služební samotny nejsou upraveny tak, aby zabezpečovaly klidnou práci úředníkovu. Instrukce, disciplinární řády a řízení jsou buďto nedostatečny, nebo bureaukraticky přistřiženy, anebo vůbec neexistují.

Není jednotnosti v ustanovení úředních hodin, nedělního a svátečního klidu, není upravena otázka úřední obligatorní dovolené, není přesně vymezen obor působnosti a tak ještě v četných, ne-li velmi četných případech závisí rozhodování o těchto záležitostech od případu k případu od dobré vůle, uznání a nestrannosti představených. Této neupravenosti poměrů snadno ovšem použije se proti pomocníkovi a není řídký případ pak, že úředníku nadiktují se i úkoly, jež nijak s jeho funkcí nejsou v přímé souvislosti, a jež často v sobě kryjí ochromení ne-li zcela pozbavení občanské jeho svobody.

Neméně nepříznivé jsou služební poměry úřednictva pokladního, jež bez odborné revise, bez přesné instrukce, bez zákonných předpisů účetnických přímo vydáno jest na milost a nemilost svého představenstva, což právě jeho tolik zodpovědné postavení činí tak málo záviděníhodným, nehledíc ani k bídnému po většině jeho platu.

Mnoho, velmi mnoho dalo by se tu říci i o ustanoveních řádu a řízení disciplinárního, pokud jsou řádným způsobem pro úředníky stanoveny. I tyto řády jsou namnoze pravým pařeništěm mnohých neliberálních, samosprávy rozhodně nedůstojných předpisů, zvláště těch, jež se týkají stupňů trestů, pořadí stolic odvolacích a podmínek přípravného vyšetřování.

Tato rozháranost, neupravenost a uvolněnost všech poměrů, v nichž samosprávné úřednictvo žije, od let přivádí z řad úřednických volání po zákonné úpravě.

Zemský výbor předložil již nejednou osnovu zákona o úpravě poměrů všeho úřednictva, jak obecního, tak okresního, ale uzákonění této osnovy v cestu postavila se vláda nezlomným odporem. Proto pokouší se zemský výbor o úpravu alespoň poměrů úřednictva okr. zastupitelstev.

Osnova tato celkem vyhovuje přáním úřednictva, v Jednotě samosprávných úředníků obecních a okresních v král. Českém zastoupeného.

Okresní zastupitelstvo stanoví počet míst úřednických a bližší předpisy o jich ustanovení, volbu úřednictva provede v základě veřejné soutěže okr. výbor. Pro konceptního úředníka žádá osnova obligatorní úplnou kvalifikaci právnickou, pro obor služby pokladní neb účetní průkaz o zkoušce ze státního účetnictví a pro obor služby manipulační průkaz, že jest ucházeč způsobilým úkony služby této úspěšně konati. Pro úřednictvo technické a odborné šetřeno buď předpisů zvláštních zákonů o jejich kvalifikaci vydaných. Všeobecnou náležitost tvoří: rak. státní občanství a svéprávnost (s výjimkou pro manipulanty). Konceptní síla musí býti u každého okr. výboru stanovena, může ale zastávati i práce služby manipulační a účetní a pokladní.

Provisorium smí trvati rok, během jehož může okr. výbor úředníka propustiti; po roce stane se ustanovení samo sebou skutečným.

O ustanovení vyhotoví se úředníku dekret, obsahující obor služby, titul úřední, služební platy, přídavky a zaopatřovací požitky, a jde-li o ustanovení zatímní, i toto. Zároveň obdrží úředník služební řád, obsahující všeobecné a zvláštní jeho povinnosti.

Minima služebních a zaopatřovacích platů obsažena jsou v zákoně a jsou podpůrně platná pro případ, že nejsou ustanovení příznivější úředníku zaručena. Vzorný řád služební vydá zemský výbor. Úřad nastupuje úředník vzetím do služební přísahy v ruce starosty ve schůzi výboru.

Disciplinární tresty uvádí osnova tyto: domluvu, písemnou důtku, pokutu peněžitou až do 200 K, odejmutí nároku na kvinkvenálku, jednu neb i více, nucené dání do pense, se sníženou výměrou její, propuštění ze služby bez nároku na služné, odbytné nebo pensi.

Tento poslední trest stihne toho, kdo stal se nezpůsobilým k nabytí úřadu, buď z důvodu § 6. zák. z 15. listopadu 1867 č. 130. ř. z., § 6. zák. z 28. května 1881 č. 47. ř. z. a § 2. zák. z 25. května 1883 č. 78. ř. z. Kdo byl pro disciplinární přečin ze zištnosti spáchaný z veřejné služby propuštěn, nemůže ustanoven býti příště okr. úředníkem.

Oba tresty nejtěžší ukládati lze jen v případech odepření konati povinnosti služby, vzdálení se zúmyslného ze služby na dobu delší 3 dnů, hrubého porušení povinností ke značné škodě okresu a pozbytí veřejné vážnosti a způsobilosti k zastávání úřadu svým nepolepšitelným chováním. Řízení disciplinární vede zvláštní komise, zastupitelstvem zvolená, jež po slyšení obviněného a provedeném řízení průkazném předloží výsledek okr. výboru s návrhem písemně odůvodněným i co do viny i co do trestu. K návrhu, který buď v opise sdělen úředníkovi, vydá výbor okresní disciplinární nález, vyslechnuv případně i referenta komise i obviněného. Nález potřebuje schválení zastupitelstva, jedná-li se o poslední dva tresty disciplinární. Z nálezu přísluší odsouzenci odvolání k zemskému výboru.

Suspense úředníkova nastává v případě prohlášení konkursu, zavedení trestního řízení pro skutek trestný, pro který by se stal nezpůsobilým k úřadu, a zavedení disciplinárního řízení pro přestupek, jenž by mohl míti za následek jeho propuštění ze služby.

Se zastavením výplaty platu, při suspensi vyslovovaným, má okr. výbor stanoviti přiměřenou alimentaci. Byl-li suspendovaný úředník v trestním nebo disciplinárním řízení uznán nevinným, musí mu zadržené služné býti vyplaceno. Řízení disciplinární buď s možným urychlením dokončeno nejdéle v 8 týdnech. Po uplynutí jednoho roku pomíjí trestnost discipl. přestupků.

Co se příjmů služebních týče, ustanovuje jich výši zastupitelstvo, musí ale tak učiniti v mezích minima zákonného, jež činí u konceptních úředníků 2400 K, účetních a pokladních úředníků 1600 K a u manipulantů 1000 K ročně. Po každých 5 létech služby přísluší nárok konceptním úředníkům na zvýšení platu

o 20%, ostatním o 15% až do výše 75% (u konceptu 100%) základního platu.

Nárok na invalidní plat vyžaduje 10letou nepřetržitou službu nárok na výslužné 40letou (při vzdělání vysokoškolském již 35letou) nepřetržitou službu. V případě dobrovolného vystoupení a propuštění discipl. ze služby pozbude se nároku na výslužné. Dočasné výslužné a invalidní plat vyměřuje se tím způsobem, že za prvých 10 let připadá výslužníku 40% platu a vzrůstá ročně o 2·4% při úřednících se vzděláním vysokoškolským a o 2% při ostatních.

Odbytné úředníka propuštěného pro neschopnost k službě před vzejitím nároku na invalidní plat, rovná se platu posledního služebního roku.

Vdovský plat, k jehož získání jsou stanoveny předpisy, obdobné v pensijním řádě státních úředníků, stanoví se dle posledního služebního platu manželova a sice z platu do 2000 K 40% a z toho, co nad to bral, dalších 15%.

Plat sirotčí, do 24. roku náležitý, rovná se 1/5 vdovského platu, neplatí-li se vdovský plat, zvyšují se platy sirotčí, nejvýše ale o 50%.

Všecky zaopatřovací platy přestanou, když ten, komu náleží byl odsouzen pro trestní čin ze zištnosti.

Čtvrtletní úmrtné náleží vdově neb sirotkům ve výši 25% ročního posledního platu nebo pense úředníkovy.

Odbytné u vdovy nebo sirotků po úředníkovi bez nároku na výslužbu zemřelém, činí rovněž 25% platu zemřelého.

K úhradě požitků zaopatřovacích jsou povinni úředníci platiti 3% platu ročního, do služného včitatelného, po dobu aktivní služby.

Spory o příjmy služební a zaopatřovací požitky rozhodují řádné soudy.

Zákon bude míti bezpodmínečnou platnost pro všecky již ustanovené úředníky s předepsanou zákonem kvalifikací.

Nad výkonem zákona bdíti bude zemský výbor s mocí exekutivní.

Osnova má býti základem reformy poměrů samosprávného úřednictva.

Kamenem úrazu jest ustanovení o obligatorní právnické kvalifikaci, jíž agrární a velkostatkářští poslanci nepřejí a o níž hlasují nyní okresní výbory, jednak ustanovení přechodní, jež neuspokojuje úředníky již ustanovené s neúplnou kvalifikací právní.

Osnova jest znamenitým krokem ku předu a v zájmu zdravého rozvoje samosprávy naší si přejeme, aby co nejdříve byla zákonodárně projednána. Na obligatorní právnické úplné kvalifikaci musíme pevně státi, ač nemá-li hned v počátcích míti reforma zárodek chorobné poloviČatosti. Chceme-li míti samosprávu naši silnou a zdravou pro řešení budoucích její úkolů, musíme ji opatřiti »pomocníky« nejkvalifikovanějšími. Ti pak budou schopni převziti část úkolů, představenstvu nebo okresnímu výboru dnes připadajících, ti budou teprve rovnocenni úřednictvu úřadů politických, a rovnocennost ta jest velmi důležitým předpokladem pro budoucí reformy veřejnosprávního ústrojí rakouského vůbec.

*

Osnova uzákoněná bude dobrým krokem ku předu, ale i drobným krokem. Za ni by musila přikvačiti úprava poměrů úřednictva obecního, jež ovšem bude složitější a již dobře nedovedu si představiti bez současné reformy veřejné správy vůbec. Přenesená působnost jest ta horká půda, která nedovoluje obdobnou úpravu, jaká se má úřednictvu okresních zastupitelstev dostati. A právě tu jest uzel rozhodný k reformě neblahého dualismu veřejné správy naší.

Na druhé straně zbývá však neméně důležitý úkol sociální úpravy poměrů sil výpomocných a jiných zřízenců okresních i obecních, jichž osnova se nedotýká.

Jest to úkol důležitý a myslím, že se dostaví v zápětí po vyřízení osnovy úřednické.

Pro okresní samosprávu zvláště důležitým činitelem jsou orgány silniční policie, cestmistr a cestáři, jimž vydána jest na pospas správa okresních silnic, jež tvoří hlavní procento všeho vydání okresního fondu.

Předem soudím, že není daleka doba, kdy bude musiti řešena býti otázka reformy silničního hospodářství v okresích našich s veškerou energií soustavně, rozmyslně a obligatorně. Dosavádní princip udržování silnic i u nás ustoupí vítěznému racionelnímu způsobu válcovacímu, jakmile jen ještě lépe seznámíme se s reformou po stránce technické i hospodářské, a jakmile definitivně bude rozřešena zvláštní forma komunálního úvěru, která by umožnila bez mimořádně zvýšeného rozpočtu prováděti soustavně a urychleně rekonstrukce silnic stávajících v periodě 10 let, po jejíž uplynutí nutno průměrně rekonstrukci opakovati, a při tom shromažďovala reservní fond pro periodu následující.

Věřím, že racionelní způsob válcovací dobude si vítězství po okresích na celé čáře a že i u zemského výboru prolomí se poslední ledy upjatosti proti reformě této.

Reforma zavedla by racionelní, úspěšný pokrok a levnější způsob udržování silnic. Reforma ale vyžaduje přesného šetření silničního policejního řádu. K tomu ale jest opět potřebí železné organisace zřízenců — cestářů, cestmistra. Organisace zřízenců ale dá se provésti jen se silami vybranými, vycvičenými, zodpovědnými. Dosavadní materiál jest nedostatečný a škola cestářská, již okres skalický zavádí, jest prvým ohlasem nutnosti, aby za cestáře vybírány byly síly, napřed pro službu cestářskou odborně vycvičené, intelligentnější, obeznámené zevrubně se způsobem rekonstruování silnic. S akvisicí intelligentnějších dělných sil poroste ovšem požadavek mzdy a nároků zaopatřovacích a tak dostáváme se s reformou silničního hospodářství do řešení sociální otázky cvičených okresních zřízenců.

Nastane okresu povinnost řešiti otázku minimální mzdy, otázku nemocenského, úrazového, invalidního a starobního pojištění a zaopatřovacích platů vdovských a sirotčích.

A tu důležitý úkol nastává zemské pojišťovně, aby již nyní pomýšlela na vhodnou kombinaci invalidního, starobního, vdovského a sirotčího pojištění pro orgány veřejné správy dle způsobů, pro státní zřízence zákonně již stanovených. Formy dosavadní úkolům těmto nepostačují a neměl by již na dlouho zůstati bez následování příklad pojišťovny moravské.

Pro nemocenské a úrazové pojištění forma jest dána a potřebí bude stávajících ústavů prakticky jen upotřebiti.

Vedle cvičeného dorostu cestářského přivodí válcování silnic okresních prvý kadr stálých, cvičených dělníků veřejné správy, bez nichž se racionelně prováděné rekonstrukce nebudou moci obejíti. A i vůči nim bude musiti silniční správa dosti učiniti, jak co se týče poměrů mzdových, tak zaopatřovacích pro případ nemoci, úrazu, invalidity a úmrtí.

Kadr tento po obcích doplňují obecní zřízenci: strážníci, služebníci, výpomocné síly atd.

To, co řekl jsem o orgánech silniční policie, platí i pro orgány policie bezpečnostní, a i tu se zvýšenými požadavky kvalifikačními bude nutno upravit veškery poměry zaopatření jejich.

Rostou úkoly veřejné správy a vlastně porostou, vždyť teprve od budoucnosti čekají rozřešení hlavní a nejpřednější po-

žadavky sociálně politické a národohospodářské, jež se hemží všude ve všech stavech a skupinách poplatnictva. A že většina úkolů těch při provádění svém opírati se bude o orgány veřejné správy, ať již stávající, či nové, jest již nyní zřejmo.

A proto upravujme cesty budoucnosti! Abychom připraveni byli na úkoly, na nás čekající, musíme záhy úplně vypořádati se s úkoly minulosti, jež nechali jsme dosud jen na polo rozřešenými a jež náležitě a definitivně upraviti jest čas již nejvyšší.

Gerhart Hauptmann.

Napsal R. M. Mayer.

(Dokonč..)

A však vzdor všemu tomu — máme pocit, že námaha a výsledek nestojí v správném poměru. Swiftův Gulliver nechá na ostrově Laputa objeviti se Alexandra Velikého v čele svého vojska po bitvě u Arbel, »který také ihned na pohyb prstu gouverneurova se ukáže pod oknem, kde jsme stáli«. Příliš postrádáme tento dojem lehkosti zapřisáhati duchy. Široké líčení poměrů, houfnost figur, důkladnost debat na jevišti, nesnáze řeči — to vzdaluje se příliš od jediného principu, kterého umění nikdy nepopírá, ba bez škody ani popříti nemůže: zavésti pořádek a přehled v chaos.

Na hrdinách nelpí vina. Florian Geyer, — praví kterýsi pronikavý kritik, — krátí kusem jako prázdné černé brnění. Než svým váháním, svým falešným idealismem, svou zálibou pro řeči a svým odporem k rychlému rozhodnutí se jedná právě tak, jak má; funguje jako model celého vzbouřeného národa, znázorňuje svou postavou zbouřené sedláky, jejich zlomenou jen občas rychle zjitřenou sílu životní, jejich zralost k zahynutí. To je tedy v pořádku; kdyby byl on muž jako je Goetheův Goetz, pak by ho sedláci nebyli zvolili za vůdce. Proto udělal Hauptmann dle svého studia a svého celkového názoru z Goetheova Goetza von Berlichingen, z Goetheovy ideální postavy malého svárlivce — ne ze vzdoru, nýbrž z fanatismu po pravdě. To je v pořádku, že všichni tito vůdcové, jako vůdcové povstání tkalců, jsou špatní pastýři, kteří své stádo jen rychleji vhánějí v jícny vlků. Ale vlastní hrdina sám, ten nešťastný, šlechtou a církevníky tak bídně zničený stav rolnický, není žádný dramatický hrdina. Líčení poměrů, historie nemoci jsou svým těžkopádným aparátem únavny; silný dech lidského soucitu, který cítíme pro stav rolnický, nejlepší na světě, zničený brutálným egoismem svých přirozených ochránců, a silná nenávist proti hrubým, zbabělým a domýšlivým junkrům nedovede přece takovou spoustu látky dostatečně oživiti. Několik velmi působivých

momentů odráží se příliš od monotonního prostředí, a romantická Marei, Käthchen von Heilboren v romantickém osvětlení, působí jako úmyslně poetisující effekt více tísnivě než povznášlivě.

Nemůžeme plísniti publikum, které toto drama odmítlo, vzdor síle kresby charakterové, prohloubělosti a názornosti. Přece však připisujeme této tragedii veliký význam. Na cestě k velikému historickému národnímu dramatu je tato etappa nevyhnutelná: skoro naturalistická, čistá reprodukce. V »Tkalcích« ještě není: zde vybírá básník representanty a vlastnosti typické — a v tom spočívá jejich dramatická přednost; ve »Florianu Geyerovi« pokouší se o to, přivléci »totalitu poměrů« (jak praví Goethe) na jeviště. Tato ohromná zkouška síly má jen jako taková význam. Jako zkouška síly se povedla; je to však opět více gymnastika než umění.

Je alespoň dokázáno, co dovede realism. »Florian Geyer« je pro vždy odpovědí na otázku: nechá se vůbec celý velký kus skutečnosti, přibližně nezměněn, přivésti na jeviště? Ano, můžeme nyní odpověděti. Než netřeba ten experiment opakovati a uzavírati se požadavku umění po přehledných liniích, po zjednodušení.

Jak malý úspěch měl »Florian Geyer«, tak nesmírný byl úspěch »Potopeného zvonu« (1896). Tento divadelní úspěch lze přirovnati jen k Sudermannově »Cti« (1890); i Fuldův »Talisman« (1892) a Wildebruchův »König Heinrich« (1896) jakož i Hauptmanovi »Tkalci« (1892) zůstávají pozadu; vedle toho také odbyt knihkupecký, jakého málokteré drama kdy zažilo (do roku 1898 bylo 37 vydání!) Snad může právě tento výsledek býti poněkud podezřelým.

Jak přišel Hauptmann k tomu, aby napsal pohádkové drama?

Jako dítě rád čítal pohádky, sám také složil bajku o Pygmalionu. Dobře, než to jsou vlivy daleko odlehlé. Nepřiřkneme muži, tiše a přímo kráčejícímu svou cestou, ohledy na modu. Myslím, že od »Hannely« nalezneme nejsnáze cestu k »Versunkene Glocke«. Při svých středověkých studiích ponořil se Hauptmann s rozkoší do výtvarného umění starého Norimberku. Hrob Sebaldův ho okouzlil: tu opět se setkal mladý realista s Tieckem a Wackenroderem. I jemu stal se středověký výtvarce typem umělce vůbec. On vžije se v říši jeho myšlenek. Neúspěch »Floriana Geyera« probouzí nové myšlenky: Konflikt umělce s dobou, novotáře se svým prostředím — použit již v Gutzkowově »Maha Guru« k symbolickému projednání nejvšeobecnějších otázek — je přenesen do oné doby. Nyní pokouší se Hauptmann zpřítomniti si duševní život starého

velmi málo k tomuto svědomitému, dobromyslnému muži. Jak ona zle nakládá s dítětem — což je zcela Ibsenovské — to je typický projev její urputné tvrdosti. Muž, který se nechal přemluviti vzdor varování své první paní, hyne po straně smyslné, pánovité, sprosté své ženy druhé. Jeho pojmy se zmatou; nerozumí více světu. Nedovede rozplésti sítě, kterou mu hodila přes hlavu: tak vyskočí z života, jako Helena, jako Jan Vockerat, jako Hanuele; také Florian Geyer končí vlastně samovraždou, když uteče na hrad svého švakra.

Vzdor tomuto pokroku v čistě dramatickém ohledu — neboť vývoje drama vyžaduje, i když může postrádati vnějšího jednání — je přece jen líčení poměrů příliš důkladné, širší, než vyžaduje ekonomie dramatická. Vedle zla, jež máme před očima, stává se patrnou i budoucnost: rodina hostinského bude klesati čím dále tím hlouběji, vžene lehkomyslnou dívku v bídu .... cítíme tíseň, úzkost a máme dojem, že jakkoliv beznadějným může býti osud jedinců — tato temná kresba nemůže býti věrnou. Chtěl básník úmyslně asketicky se vyléčiti z nadbytku idealistických tónů? Přišla naň tísnivá nálada? Nevíme to; než doufáme, že přijde, jako po »Cramptonu«, nové probuzení.

»Schluck und Jan« (1900) nemůžeme zaň pokládati. Jako v »Cramptonu«, zastínilo pozorování dvou postav — dobromyslný Schluck je pro originálního Jana, co Löffler pro svého učitele — celé jednání. Sváteční oznámení a shakespearisující řeč jsou ospravedlněny psychologicky mistrným aktem druhým. Pak dovede básník hráti jen komedii se svými postavami, a nemotivované, filosofické úvahy na konci nedovedou kusu povznésti. Jak se zdá, patří Hauptmann k těm básníkům, u nichž i odpočinek má formu tvorby.

Nemohli jsme líčiti Hauptmannovy básnické tvorby jako nepřerušené vystupování; než jsme od toho daleko vzdáleni, abychom tvrdili, že překročil již nejvyšší bod svého vývoje. Ta neomylná vážnost, která klidně kráčí dále, ten nepodplatitelný smysl pro pravdu jsou nám toho zárukou. Kdo stvořil »Tkalce« s jejich velkolepou pravdivostí a postavu Hannely s její hlubokou poesií — »půl srdce dětských her, půl Boha« — ten se ještě nevydal. Meze má jeho nadání, to víme. Je mu dána obdivuhodná věrnost líčení, vzácné umění duševního pronikání; ale naše schoulostivělá, ne již naivní doba postrádá to, čemu říkáme duch. Autor »Bobřího kožichu« dovede zachytnouti žertovné hry náhody a zaslepenosti,

pochopiti humor geniálního piják — nepřístupna však mu je vláda v říši ideí, jakou měli Goethe, Gottfried Keller a Theodor Fontane. Sudermann a mladí rakouští dramatikové, především Schnitzer, pojí ono nadání s úchvatnou reprodukcí skutečnosti. Můžeme je nazvati nadáním postrádatelným; můžeme říci: po přecenění »espritu« v dramatě (i v romaně) od ery mladoněmecké, ba od doby romantiků — neboť duševní domýšlivost Schleglů poprvé zavedla kult duchaplného slova — je úplného zanedbávání zdravou reakcí. Než, musíme nahlédnouti, že nedostatek tohoto nadání je i pro talent Hauptmannův nebezpečným. Srdcem proniká vše, co svou velikou názorností před sebou vidí, duchu zůstává vše chaosem. Jemu schází blesk, jenž osvětluje temnotu věcí. Podává je, jakými byly; ale nechává je nezměněny. To závisí od něho, ne od principů realismu. Zdá se občas, že by chtěl ozářiti mlhy; tak bychom v onom výroku v »Tkalcích«, že člověk musí míti ve svém životě okamžik volného oddechu, mohli zároveň viděti motto básně. Než to zůstává osamoceno a neproniká dosti hluboko.

Ne tak řídci jsou mistři umění výtvarného, kteří mají velikou sílu realistického či stilisujícího podání, aniž by byli duchaplnými, v poesii je jich přirozeně méně. Zařadil bych sem Kristiana Raucha a snad samého Bertela Thorwaldsena. O jejich významu nemůže pochybovati ani ctitel Schlüterův nebo Adolfa Hildebranda.

Je to snad jen u nás možno, že tak úzkostlivě bývá odměřováno, zda-li se nějakému významnému zjevu nevydává příliš mnoho pocty. Tlustá kniha o žijícím básníku! Nuže, Geibel žil také ještě, když (1869) Karel Goedeke mu věnoval biografii, která má asi týž objem, jako Schleutherova kniha o Hauptmannovi; a klassický typ poesie epigonské zajisté není interessantnější než průkopník nového umění, v němž realism a idealism si podávají ruce. Navykli jsme ovšem již filologií Goethovskou, že musíme se omlouvati, když studujeme pronikavěji nějaký fenomen, který je »toliko duševní«. Nikdo ničeho proti tomu nenamítá, když štrassburský anatom vydá na 1240 stranách badání o lebeční pokrývce Pithecanthropa erecta — já alespoň nenamítám praničeho! — ale aby vzrůst a bytí nového umění byly vážněji zkoumány, než v několika feuilletonech, to zdá se býti právě těm ctitelům »exaktnosti«, úředníkům, přírodovědcům, starým filologům zneužitím. —

Přel. *J. V. Š.*

Innsbrucká universita.

Již loni vypuklé studentské bouře na universitě v Innsbrucku pro dosazení nového italského docenta zavdaly příčinu, že Italové v Rakousku upjati na dosažení samostatné university, a to v Trientu nebo v Terstu, obrátili svoji pozornost na malou Innsbruckou universitu. Innsbruck sám, ležící v důležité posici evropské frequence, má sice zevně ráz německý, ale přes to agenda politických i samosprávných úřadů je dvojjazyčná. Jsou vůbec politické poměry v Tyrolsku velice zajímavé. Italové soustředění do jižních Tyrol teprve za pomoci vlivu mimotyrolských, přispěním hlavně časopisu: »Il corriere della sera«, vycházejícího v Miláně, pak: »Osservatore Romano«, vycházejícího v Římě, — počali vážně usilovati o utraquismus university, nikoliv snad z nějaké naléhavé potřeby, jako z politických důvodů. Po nedávném výroku ministra Hartla, který řekl italským říšským poslancům, že vzhledem na slovanské národnosti je nemožno povoliti samostatnou italskou universitu, (zprávu tu přinesl první »Piccolo«) utichl poněkud nářek ve všech německých rakouských listech nad předem již ztracenou universitou, jakož i strach z nové kulturní vymoženosti cizího národa, a ze strachu, aby snad Italové opětně důrazně nedomáhali se své university, mlčky dovoleno doplnění fakulty právnické a malé změny na fakultě medicinské. Vlastně celá věc je trochu nejasna, není možno říci při našich náhlých změnách vnitřních politických poměrů co se vlastně z této »universitní kanceláře« kterou ministr slíbil zříditi, vyklube — zdali dokonalý utraquismus nebo samostatná universita nejnovější v Roverettu neb v Görzu navrhovaná. Rozhodně, že Němci jsou v obojím případě v nevýhodě ale: ze dvou zel to menší. Tak troubila »Ost. Rundschau« okamžitě na ústup, jakmile seznána situace, i jiné časopisy psaly ve svých číslech ku podivu liberální úvodníky. Všeobecně nejsou v ministerstvu nakloněni lámati si hlavu italskou universitou již proto, že věc není ani zralá ani dost »uleželá.« Odveta právě minulých italských bouří se strany německé byla nepatrná, mimo resoluci městské Innsbrucké rady, samo německé studentstvo ne-

podniklo téměř ničeho, mimo několik pouličních rvaček v ulici Ondřeje Hofera, jež byly spíše indirektním popudem vyvolány národnostním záštím, než vlastní universitní otázkou. Lze doufati, že k úplnému utraquismu dojde. Fakulta právnická je téměř úplná, a studující mají právo dělati všechny zkoušky italsky, na medicinské fakultě přednáší se italsky chemie, fysiologie, v anatomii jsou italské correpetice, i první rigorosum mohou dělati italsky. U ostatních fakult neukázala se potřeba italských stolic pro naprostý nedostatek italských studujících. Že nenávidění »Welsche« demonstrovali opět začátkem tohoto semestru, sluší hledati jednak v nedočkavosti, jednak v ostentativním požadování slíbených výhod. Čekají se nové bouře a demonstrace, italští studující činí přípravy, veliké množství přibylo jich ze Št. Hradce, aby posílilo stranu. Vedení celé věci dlužno hledati v centru rakouských Italů; vlastní tyrolské italské časopisy a strany pro svůj místní a lokální ráz nemají významu a činně nezasahují (vyjma sociálně-demokratický »Popollo« a nac. »Alto Adige«). Německé tyrolské listy jeví dosti apathie: bezbarvé »Innsb. Nachrichten«, podobné naší »Politice«, »Tyrol. Stimmen«, konservativní klerikálové, »Die Post«, křesť. soc., a jestliže na straně německé skutečně vzbuzena vážná opposice, byl to opětně vliv mimotyrolský a sice vlivem »Ost. Rundschau«. Zjev ten by se dal vysvětliti tím, že o vážné radikální německé straně v Tyrolsku nemůže býti řeči. Jediné snad trochu toho nationalismu, jehož nositelem jsou hlavně magistráty v Innsbrucku a Bozenu, pak studentstvo, jehož vliv na obyvatelstvo rovná se nulle, jednak pro stálou fluktuaci, jednak pro známou netečnost německého studentstva k vážné politické práci. Pověstný tyrolský klerikalismus má vliv silný jak na universitu, tak na všechny úřady, a již tím napřed určen celý ráz a postup chování německé většiny oproti italským požadavkům. Jinak tyrolský lid měl by pro své náboženství krásnou zem, jejíž hory v titanských výškách, jejíž údolí věnčena romantickou obrovitostí — překvapující zjev přírodní a život sám — ale hlavně ona velikost, nesmírnost přírodních krás je schopna i v největším atheistovi vzbudit pocit, který není daleko od nadšené náboženské modlitby. Náboženství Tyrolákův má přirozený podklad, ale je zároveň nádhernou půdou pro klerikální rejdy.

»Circolo akademico Italiano«, nejsilnější italský spolek liberálů, centrum celého studentského ital. života. Tu vychází veškerá direktiva, jež je v tendenci za jedno s větvemi téhož spolku, založeného ve Št. Hradci a ve Vídni. Italští klerik. studující mají

»Unione catholica« a pak zmínky zasluhuje zajímavý spolek theologů »Unitas«, sledující cíle čistě vědecké. Členové »Circolo« jsou velice činní, hlavně četnými přednáškami politickými i národohospodářskými v jižních Tyrolech, čímž vykonali kus záslužné práce. Jinak Italové neradi spolkaří. Italský student pokládá za svoji povinnost býti ve spolku, odpovídajícímu jeho názorům politickým nebo náboženským, zapraví poplatek, jinak se však o spolek nestará.

Německé studentstvo soustředěné hlavně ve fakultách právnické a medicinské je složeno z nejrůznějších živlů, jež se však vzácně sjednotí, jedná-li se o nějakou hromadnou demonstraci, nebo »buml«. Studentů, tyrolských Němců, jako Italů z Tyrol, je nepatrně. Celá řada spolků rozdělených na známé »Corpsy« (Rhetia, Gotia, Athesia), »Burschenschafty« (Suevia, Germania velmi silný), »Verbindungen« (Brixia, Staufen liberální nac., Austria katol. svaz, Helvetia švýc. spolek, Leopoldina), »Vereine« (Tyrolia silný, Renania říšs. něm., Leo-Verein pro vědecké přednášky). Tyrolskou specielní zvláštností studentstva jsou katolický »Schützenverein«, »Alpineverein« klerikální, »Alpenclub« liberální, mimo to několik pěveckých spolků a vědecké při každém odboru. Celá řada těchto vytčených spolků má většinou nepatrné členstvo, jsou spolky o 3 členech: předseda (chargierte [illegible]) kasír a jednatel a spolek existuje vesele. Loni byla většina spolků pro přestupování stanov rozpuštěna, ale poněvadž děje se tak stále a je tudíž stálé nebezpečí, má již každý spolek připraveny stanovy s malými jen změnami, a je-li rozpuštěn, zadáno okamžitě k místodržitelství, které ochotně obratem věc vyřídí a tak vlastně ku řádnému rozpuštění nikdy dojíti nemůže. Členové téhož spolku, jenž ráno byl rozpuštěn, sejdou se večer opět jen s rozdílem barev čepic. Účel všech je jednoduchý: knajpy. Výborná instituce a důležitá část každého buršáckého spolku jsou »staří páni«, bývalí členové, kteří nikdy nezapomínají, za svoji povinnost pokládají účastnit se všech podniků a složit měsíčně ve prospěch spolku značný obol. Starý professor ušního lékařství dr. Juffinger posud navštěvuje úzký již kroužek starého, ale již několikrát rozpuštěného spolku. To není jako u nás, kde vystuduje řada z podpor třeba Radhoště — a když jsou hotovi, na spolek si ani nevzpomenou. K agitaci jsou něm. studenti výborní, jakož i k ostent. demonstracím a veřejným projevům. Nečtou noviny, nemají knihoven ani čítáren a jejich spolkové agendy jsou nejjednodušší ze všech spolků na světě. Německý student uviděv čítárnu chorvatského spolku »Ve-

lebit«, jeho knihovnu a tambur. nástroje, vyjádřil se: »Ihr seid Narren, warum haben's keine Krüge zum Saufen da?«

Slovanské studentstvo je sdruženo kol chorvatského spolku »Velebit«. Je zajímavo, jak spolek ten povstal. Bylo to před 12 léty, kdy shromáždilo se více Slovanů: Srbů, Chorvatů a Slovinců, kteří založili malý šermířský spolek. Nebylo jednoty, vlastně nebylo vážného pracovníka, který by sjednotil dosti četný slovanský živel, jak studentský, tak mimostudentský vespolek. Tím byl r. 1891 veliký patriota a ač stár a politickou prací unaven, přec stále všeslovansky nadšený Ad. Ivan Dobrianski a s ním Slovák dr. Makovický počali poprvé usilovati o užší organisaci. Jejich iniciativou oslavena výročnice Kollárova 1892. velikou schůzí, výletem. Dobrianski řečnil a vzbudil zápal. V tomže roku vyskytly se na universitě bouřlivé demonstrace pro známý výnos ministra Krüghammera, jenž zapověděl reservním důstojníkům býti členy akademických spolků. Všechno studentstvo bez rozdílu národnosti, náboženství sdružilo se, pořádány protestní schůze a posléz stávkováno 8 dní. Byly to krásné dni stávky v nichž innsbručtí hoteliéři zvali studentstvo do svých hostinců a častovali je zadarmo. Bylo přirozeno, že něco takového jako universitní stávka v malém městě jako je Innsbruck vzbudilo účast nejširších vrstev. V komitétu zastoupeny všechny strany, i Slované. Byla to vzácná tolerance i dale v těch několika létech pravého studentského života, bez svárů a bojů. Zastoupením v komitétu slovanští studující dostali se na veřejnost. Od toho času i když skončena stávka, zasedal komitét příležitostně a vyřizoval studentské záležitosti. Ve šk. r. 1892—93 bosenská a chorvatská vláda poslala všechny své stipendisty do Innsbrucku. 25 Chorvatů přišlo, něco Srbů, i Čechů bylo více, Bulhaři, Rumuni (Dr. Robu), Rusové, Slováci, a tu podniknuty již kroky založiti spolek. Nastaly však neshody o vnitřní řeč spolkovou. Místodržitelství nechtělo povoliti tolik spolkových řečí kolik bylo národností zastoupeno a tu v tomto zmatku odstoupili Srbové, Chorvaté pak počtem nejsilnější založili »Velebit«, což šlo hladce. Do první schůze pozváni bez rozdílu všichni Slované, kteří mohli dle stanov býti mimořádnými členy; založena čítárna, tamb. sbor, zpěvácký spolek a na koncertě hned na to dávaném sešly se i kruhy mimostudentské. V roce 1893—94 bylo 25leté jubileum med. fak., jehož se »Velebit« ve svých barvách zúčastnil. Přišel Rus Marko a ten způsobil opětně jednotu, načež nastal pravý slovanský život. »Velebit« byl zván i od německých spolků ku spoluúčinkování svým hudebním sborem a po velkém zemětřesení v Lublani dáván

koncert ve prospěch postižených, který navštívil i arcikníže Eugen. Rovněž tak oslavena Palackého slavnost 1898. Teprve po tomto roku rozmohl se poněkud nationalismus a »Velebit« zatlačen do pozadí. Pokus o sjednocení četných Srbů se opětně nezdařil následkem známých událostí v Záhřebě, jež se staly při oslavě básníka Zmaje Jovanoviče, výtržnosti protisrbské následkem jednostranného vedení od srbského komitétu, jenž ignoroval Chorvaty — házeno na srbskou banku a srbské kostely kamením. Důsledky toho zalehly až do Innsbrucku. Srbští studující žádali nejapnou satisfakci ve spolku, kteréžto se jim nedostalo. Srbové po té odstoupili úplně a do dnes usilují o samostatný spolek, jenž jim bude těžko povolen. Jinak nemožno mluviti o nějakém hlubším působení členů »Velebitu« na sebe nebo na vnější okolí. Zlatá jeho doba minula, Dobrianski zemřel a jiní dobří pracovníci pro věc slovanskou odešli, a tak spolek nemá obětavých a účinných členů, za to však mají nynější jeho členové v sobě hodně bouřlivé a erotické krve. Spolek má dva »legrační« kluby, pro ten čas dosti charakteristické, (Čumti-Bumti-Club a Drgl-Club) — jejichž činnost záleží ve sbírání německých »kulturních« pohlednic.

Z fakult universitních nejlépe zařízena medicinská a theologická fakulta. Velkolepá moderní nemocnice, anatomický, chemický ústav specielní pro mediky a pharmaceuty, staví se hygienický... jinak medicinská fakulta, jako celá universita je jakási přechodní stanice pro docenty a mimořádné professory z Vídně, Hradce i z Německa. Na med. fakultě působil náš Albert, Nicola Doni, byl tu Čermák, působí zde syn slavného path. Rokytanský, Mayer (psych.) Bernheimer; mediků je poměrně asi 150, v prvním roce, nyní zapsáno přes varovný protest 35. Spolek »Verein der Mediciner« velice liberální. Theologická fakulta innsbrucká je nyní na vrcholu všech evropských theologických fakult, veliký počet asi posluchačstva (200, ve Vídni 159, v Hradci 94), jež je složeno nejvíce z bohatých Angličanů-aristokratů, Američanů, Francouzů, Rusů — nejméně Rakušanů. Tyrolští theologové studují v Brixenu, Trientu, Salzburku. Zde působí Noldin (morální theolog) Dr. Hurter. Právnická přes silný počet posluchačů je obsazena špatně; při ní působí jediný znamenitější učitel Dr. von Dantscher-Kollesberg. Fakulta filosofická má málo posluchačů, a mizerné ústavy, snad nejbídnější je botanický. Jeho zařízení a rozloha ku úkolu jaký má míti botanický ústav v Alpách, jsou v přímém poměru. Pilný zoologický pracovník je prof. Heider. Proslulý dějepisec Pastor přednáší v zimě v Římě a v létě v Innsbrucku.

Z čistě filosofických přednášek přednáší letos Ueberhorst o psychol. a řecké filosofii a Hillebrand prakt. fil. a »Interpretationsübungen« (Kant's »Prolegomena«) — ale schází jim ono »něco«, co se mi zdá býti naprosto nezbytným při fil. přednáškách: totiž v ř e l o s t a t e p l o přednášených názorů jež pocházejíce ze zkušenosti a dlouholeté práce »s a h a j í k d u š i a k s r d c i«. Naše české fil. přednášky koncentrujíce v sobě — myšlenkový i citový materiál celého národa, mají ve svých základech hluboké chvějící se tóny národních bolestí a ona stálá depresse, v níž politicky vězí stále celý národ jakoby prohlubovala jeho životní zkušenost a citové nitro. Není těch přednášek u nás mnoho, ale jsou významné a chtějí, a vykonávají mnoho. Jaká je to radostná filosofie ve skvělých nádherných německých síních, s vědomím silného a dobyvačného národa za zády; se sebevědomím, jemuž není rovno! — Ale jaká je to často pohodlná a stojící tůň německých filosofických stolic do nichž moderní proudy přicházejí aby vyšly k posluchačům tak mechanicky, jak přišly. Specielně jde v Innsbrucku jakoby celá alma mater zdělala spolu s celou společností onu příslovečnou tyrolskou pohodlnost. Duševní úroveň studenstva je ubohá a tak maloměstská jako město samo. Nikdo nečte, čítáren není, knihovna univers. oplývá sice starou metafisickou veteši, za to ale směrodatné knize, která vyšla třeba před 10 léty marně by ses ptal. Ženské studium je zde velikou odvážlivostí, letos poprvé zapsána na fil. fakultě jediná žena. Ruské studentky jezdí skrz studovat do Švýcar.

Sociální poměry studentstva jsou zlé. Tyrolští Němci a italští studenti z Tyrol jsou většinou nezámožní i jiní, tak, že na 50% studentstva může se počítati bez dostatečných prostředků. Všeobecnou bídu umírňují četná stipendia a sice vlastní universitní stipendia jsou dvě: Theresianské a Dra Paytelsche pro mediky. Podpory rozděluje velmi nestranně kuratorium. Italové jsou mimo to podporováni spolkem »Lega nationale«, jež udílí ročně velkému počtu Italů podpory, ovšem že děje se to skrytě. Universitní spolky ku podpoře studentstva jsou tři: dva německé a jeden italský. »Akad. Unterst. Verein« s jměním 200.000 K, a »Unterst. Verein der weltlichen Fakultäten«, nationální, s jměním 12.000 K, podporuje bez rozdílu všechny mimo theology. Mimo to spořitelna innsbrucká a »Landtag« (jen pro Tyrolany) rozdělují každá po 2000 K ročně. Mnohá privátní stipendia, nepočítaje stipendia chorvatská a srbská, umožňují velikému počtu studentů pobyt a studium.

B. M-lous.

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Nové smiřovací porady — Mladočeská odpověď na německou nabídku smíru: V nových slovech stará neurčitost a neupřímnost. Jednojazyčně či dvojjazyčně? — Prvé úspěchy Němců: Oddělené jednání o Moravu. Vládní předloha. Mladočeši prohrávají, čeho Staročeši dobyli — Oktroj na obzoru? — Ústup od obstrukce i od jazykové politiky.

Čeští poslanci vyjednávají. Prohlásili sice za nepřijatelnou mikulášskou nabídku Němců, jež přes mírnou a hladkou svojí formu ve věci samé nepodává Čechům jediného, podstatnějšího ústupku. Prohlásili docela, že německé proposice nemohou být podkladem vyjednávání. Leč přes to vše se pustili ve smiřovací jednání. A je při tom pochopitelný jejich postup. Odmítnout předem každý smiřovací pokus značí uvalit na se odium nesmiřitelnosti. A že tím by se stížilo české postavení právě v době, kdy — jak obecně se soudí, — konečně dojde na úpravu národních poměrů ovšem asi cestou mimoparlamentní, lze lehko pochopit. Proto dohodují se Češi i Němci, třeba předem znali, že na skutečnou dohodu nedojde.

S české strany prvým krokem k vyjednávání byla vánoční odpověď na německou nabídku z 5. prosince. Vánočním programem český projev vedení národní strany svobodomyslné se nestal. Mladočeši, vázáni ohledy na nejistou náladu voličstva, netroufají si mluvit jasně a otevřeně, jak by bylo nutným požadavkem projevu programového. Ovšem tím sami předem zbavili svoji odpověď manifestačního rázu a omezili její význam a vliv na pouhou vyjednavací proposici. Nového nepověděli nic a neformulovali ani nijak určitěji své požadavky národní úpravy, než jak dosud byly známy. Vánoční projev mladočeský chce rovnoprávnosti jazykové; ale jakým způsobem má se rovnoprávnost provádět, zda jednojazyčně či dvojjazyčně, nepovídá. Jen pro zevní úřadování výslovně se dovolává rovnoprávnosti dvojjazyčné, jež zde je obecným národním požadavkem českým bez rozdílu stran. Leč tím právě, že uznává za nutné určovat pro zevní úřadování formu rovnoprávnosti, a pro vnitřní jazyk úřední, že toho nečiní, připouští usuzovat, že rovnoprávnost reciproční v mezích, v jakých jí chtějí některé české strany (na př. česká strana lidová) nepovažují ani Mladočeši za nepřijatelnou. Přirozeně a správně postavil se mladočeský elaborát proti krajním požadavkům národního rozdělení, jež kladou Němci, proti požadavkům, které spíše přiváději dobrou zásadu národní samosprávy ad absurdum, místo aby přispívaly k jejímu uskutečnění. Jako požadavek, který nevyplývá z věcné potřeby, došel odmítnutí zejména

národní status úřednictva, který by nahrazoval jedině oprávněnou kvalifikaci odbornou pochybnou — třeba jen subsidiární — kvalifikací sčítacích archů. Za to mladočeský projev neodmítá zhola a přese vši předběžnou agitaci »Národních Listů« zřízení krajské. Nechce pouze, aby kraje znamenaly zrušení okresů samosprávných, jež jistě nabyly značného významu v české národní organisaci, a aby v instančním chodu mezi novými úřady krajskými a ústředními úřady říšskými bylo pomíjeno místodržitelství. V celku v rozvážnějším tisku českém mladočeské proposice nevzbudily odpor svým obsahem. Zaráželo-li co, byla to jen zbytečná ústupnost proti němčině jako jazyku armádnímu, jež měla působit dobrý dojem u kruhů nejvyšších. Jinak příčila se prozíravějším pozorovatelům českého politického života jen neurčitost projevu, která byla diktována starou mladočeskou neupřímností.

Neupřímnost vyznačuje i všechen další postup mladočeský. Vlastní smiřovací vyjednávání mezi Čechy a Němci počalo 3. ledna. Již na prvý ráz docílili Němci úspěchu formálního. Vymohli si, že přes vše zařikání s české strany o jednotnosti a shodnosti národních poměrů v Čechách i na Moravě jednání smiřovacích porad děje se odděleně ve dvou sekcích, moravské a české. Docílili tím, že předem, třeba jen formálně byla uznána různost národních poměrů v obou českých zemích, a že logicky tím byla i doznána nutnost různé jazykové úpravy pro Čechy a pro Moravu. Věcným a velkým úspěchem Němců je nová — za tříletého života ministerstva Koerberova již třetí — vládní osnova o úpravě jazykových poměrů. Vyznačuje-li co vskutku nově vládní návrh, je to pouze, že již nepokrytě se pomýšlí na opuštění nařízení Stremayrových, která v zevním úřadování zaváděla rovnoprávnost dvojjazyčnou, jež jediná při styku se stranami má smysl se stanoviska zájmu lidu, ovšem ne se stanoviska zájmu národní byrokracie.

Jazyková politika mladočeská, která před sedmi, šesti léty šla do Vídně dobývat neskrovně a nepotřebně dvojjazyčnou rovnoprávnost na celé čáře: i pro řeč vnitřní úřední a pro řeč služební, končí neslavně tím, že prohrává nezbytnou pro nás dvojjazyčnou rovnoprávnost v úřadování zevním. A prohraje ji z plna, setrvá-li na dosavadních cestách. Má-li být uhájen aspoň status quo, je nutno upustit od jazykové politiky pro nejbližší dobu vůbec. Při stupňovaných německých požadavcích a při neústupnosti i nejmírnějších německých stran není nejmenší naděje na dohodu, která jediná by mohla být základem parlamentní úpravy jazykových poměrů. Nedojde-li k dohodě, zbývá jedině cesta úpravy mimoparlamentní, oktroj zákona jazykového a nového jednacího řádu sněmovně. Dle projevu ministerského předsedy při zahajovací schůzi smiřovacích konferencí i dle nálady, kterou připravují němečtí politikové (dr. Grabmayer již předem oktroj omlouval) zdá se, že na rozhodujících místech jsou odhodláni jazykové spory řešit třeba bez parlamentu. Že by oktrojovaná úprava nevyzněla v český prospěch, svědčí dostatečně dosavadní jazykové návrhy vládní.

Jediná cesta, kterou možno čelit aspoň zhoršení jazykových poměrů na českou újmu, je naprosté upuštění od jazykové politiky. A zdá se, že Mladočeši tuto cestu nastupují. Upřímně k ní radil ve

svých novoročních úvahách pan dr. Stránský v »Lidových Novinách«. Ovšem špatně končil dobrou radu. Neboť místopředsedovi mladočeského klubu poslaneckého na říšské radě, odvrat od jazykové politiky má umožnit návrat do obnovené zpátečnické většiny pravice, která by byla sesílena ještě o křesťanské sociály. Ovšem národní český prospěch snese politiku zpátečnickou ještě méně než pochybenou politiku jazykovou. Chceme-li svobodu národní, musíme provozovat politiku pokrokovou. Neboť svoboda národní je nemožna bez svobody politické. Méně upřímné je samo mladočeské vedení. V době, kdy výkonný výbor v Praze prohlašoval, že pro smiřování mladočeští poslanci ve Vídni nezmění svou taktiku, nedostane-li se jim skutečného dostiučinění, v říšské delegaci české bylo již rozhodnuto upuštění od obstrukce. 14. ledna ohlásilo mladočeské komuniké, že cukerním předlohám nebude se bránit obstrukcí. Na dalším denním pořadu poslanecké sněmovny je branná předloha, kterou — soudě dle dřívějšího postupu — Mladočeši pokládají za státní nutnost, jež nepřipouští obstrukci. Potom zbývá předloha tiskového zákona, jejíž projednání, přál si návrh Pacákův, aby bylo pilné, a jež proto rovněž nesetká se s obstrukcí. Sněmovna sešla se tedy 15. I. sproštěna mladočeského tlaku obstrukčního. Mladočeši ustoupili, aniž by byli dostali sebe menší výkupné. Znamená jejich ústup od obstrukce, která měla nám zjednat dostiučinění na poli jazykovém, i konečné upuštění od samé nevýsledné politiky jazykové? —*Gg.*—

Slezsko ve druhém pololetí r. 1902.

(Dokonč.)

»Čas« napsal nedávno, že boj o národnost ve Slezsku teprve nastane, že bude teprve muset býti bojován.

Tato slova jsou správna potud, pokud naznačují to, že lid slezský nesmí zůstati v boji tom na dále tak passivním, jak byl.

Boj nastává už a vzplane ještě větší silou.

Lid už se staví sebevědomě do šiků — a tak ovšem i Němci s vládou přitužují. Vidí, že boj začíná být, či už je hodně opravdový. Naše zástupy už nejsou jako dříve četami, které se bez boje skoro vzdávaly a přijímaly, co jim vítěz vnucoval.

Boj byl už dříve. Nyní ovšem bude daleko ostřejší.

Lid není prý daleko tak uvědomělý, jak by měl býti. — Není. Ale jedno je jisto: i značně uvědomělý náš lid nestaví se u nás vesměs do našich řad. Proč?

Zdá se mně, že se nezmýlím, když řeknu, že mu nestačí starovlastenecké ideály a hesla — potřebuje míti povinnost vlasteneckou tak formulovánu, aby cítil, že v držení se vlastní národnosti je jeho lidský, politický i sociální zájem.

Mám uváděti důkazy? Jeden snad postačí. Patřil by vlastně do školského přehledu — ale patří přece také sem.

Ve Slezsku je, jak známo, nařízení zemské školní rady, dle něhož je němčina zavedena do všech českých škol. Je mnoho už ne-

spokojených s tímto stavem. Ale dosud nebylo možno pohnouti obce, aby se samy staraly o zrušení tohoto protizákonného nařízení.

Proč? Je mnoho našich obcí, zvláště v uhelném revíru, ale i u Opavy, které by nechtěly odstranit němčinu ze škol. Chtějí, aby se děti učily německy — proto že cítí praktičnost a z části nutnou potřebu. Tutéž potřebu cítí ovšem i Němci — aspoň rozvážní, co se týče češtiny. A proto je nutno hledat cestu, jak by se děti našeho lidu naučily německy, a přece bylo zrušeno ono nařízení.

Jsou obce — a mohl bych jich vyjmenovat několik — kde nechtějí zrušit utraquistická vyučování, proto, že by měli hned na krku německou školu anebo že by stávající už německá škola se naplnila českými dětmi aspoň ve vyšších ročnících — a za to česká ovšem zustávala z polovice prázdná.

Pohlíží tedy většina našeho lidu — a je nucena pohlížet na tuto otázku školskou jinak, než většina na Moravě a v Čechách.

Proto třeba stanovit pevný a určitý program, jenž by lidu vyhovoval v této a podobných potřebách — ale zároveň jej vedl k národnímu sebevědomí.

Tedy také neúplnost formulace českého programu je částečně příčinou, že část lidu stojí stranou našeho boje.

Tím neviním nikoho. — Jeť u nás ještě ledaco nevyvinutého — ale nemůžeme přece žádati, aby jinoch byl tak vyvinut jako muž v plné síle. Tolik jen možno chtíti, aby se staral o svůj rozvoj, aby dospěl i on v mužnou sílu.

A o to se lid náš začíná právě nyní starat víc než kdy jindy.

Příčin větší všímavosti je více. Předně dozrává část ovoce na stromu zasazeném staršími pracovníky — a pak jeví se již účinky a silné účinky častého styku mladých »nespokojenců« s lidem. Přednášky, jež uvědomují lid hospodářsky a jiné, jež uvědomují jej politicky a kulturně vůbec — a jichž právě v posledních letech bylo pořádáno dost mnoho — nevyznělo na prázdno. Přispěl ovšem k povzbuzení také zájem, jaký jevil se v Čechách a na Moravě o Slezsko.

Všude bylo plno Slezska — a to přispělo také k osvěžení našich slezských listův — zvláště »Opavský Týdenník« omládnul od té doby — a pak také od smrti bývalého vydavatele p. Hilla. Je nyní namnoze svěžejší než »Slezský Věstník«, který z počátku mu činil tolik výtek. Toto osvěžení listů osvěžilo také lid, což je přirozeno.

Avšak »největší« snad »zásluhu« má naše c. k. zemská vláda a státní i jiné úřady. To co dělají, přesahuje meze i nejkřesťanštější trpělivosti.

Jenom některé doklady.

Vláda má nyní divný způsob, že jmenuje politickými úředníky (hejtmany) jen lidi mimo Slezsko úřadující a neznalé češtiny ani polštiny.

Nejpověstnější z nich je snad hejtman bílovecký šlechtic Kohl z Kohleneggu, o němž jsem se už v prvním pololetí zmínil. V okresní školní radě hrozí, že on sám prosadí německou školu, proti níž byla většina, do učitelské konference okresní přišel v uniformě, nepřed-

stavil se (ač byl tu mezi učitelstvem poprvé), změnil konferenční denní pořádek o své újmě, bez dotazu o svolení, a zase beze slova odešel, sotva že volby zástupců učitelstva do okresní školní rady byly ukončeny.

Výměry a j. — i volební lístky a legitimace posílal německé, se starosty neúřaduje česky — neumí a nechce ani umět; proto také měl za celý čas, co je tu, jen jednu stávku se starosty — t. j. jeden jen úřední den — a více by starostové nešli.

Na hejtmanství mají nejlepší oporu ti, kdo poněmčili školu v Děrném, Lubojatech a Bílově, kdo se starají o poněmčení Lukavce. A k tomu je toto poněmčení škol protizákonné. Mají totiž dle zákona býti vyslechnuti rodiče dětí školou povinných — a ne pouze obecní výbor.

Ale nechci-li psáti memoranda o tomto hejtmanu, tož musím již jen zkrátka říci: chikanuje naše lidi kde a jak jen může.

Nedávno vybral si nového »koníčka«. Provádí poněmčování jmen. — Do let šedesátých psaly se totiž matriky německy — a tedy dle tehdejšího zvyku i česká jména něm. pravopisem. Nyní tedy pan hejtman s vládou v Opavě — a přibrav konsistoř provádí veliké tažení — proti š, č, ž, ř — a má najaty celé legie cz, sch, a podobných pěkných složek, ač je nyní úředně zaveden český pravopis v matrikách. — Je to věc podřízenějšího významu — ale právě lpící na maličkostech často člověka charakterisuje líp než ostatní.

Nutno ještě se zmíniti, že všecko úřednictvo u bílovecké hejtmanství je německé a česky neumí — až na jedinkého komisaře. Tedy lékař Němec, 1. komisař Němec, zvěrolékař Němec. A tak není divu, že lid sám je už velice pobouřen. Důraz dal své roztrpčenosti na schůzi důvěrníků v Klimkovicích dne 16. listopadu 1902. Schůze byla navštívena skoro jen muži z lidu — a jimi také svolána. Učiněny na ní již kroky k nápravě poměrů v hejtmanství — a usneseno také podávati petice ze všech obcí za jazykovou rovnoprávnost. Sbor důvěrníků zvolil si redakční komité — a petice jsou už rozeslány a částečně ještě rozesílány po našich obcích.

Zajímavo je, že to žádali naši rolníci, a vůbec prostí venkované sami dali ke schůzi iniciativu — a jednání bylo skutečně zajímavé a živé. Je však důvěrné z největší části — a proto nelze se o něm zmiňovati.

Rozhodnuto však, také ve školské politice domáhati se zrušení nařízení z r. 1873, pak určen také postup pro první dobu v jednání proti poněmčování škol. Všude, kde je naše menšina, musíme žádat školu — pravil jeden z úřadníků — a všichni přizvukovali.

Schůze ovšem neušla pozornosti hejtmanově. Dával četníky vyšetřovat, kdo na ní byl — a zvláště, byl-li na ní který učitel nebo kněz — na těch se chtěl patrně napřed hojit.

V Opavě je stejný hrdina — známý už Jirasek. — Ve Frýštátě hospodaří zase Werlik.

U soudů jak by smet. V Opavě ani v Bílovci se nelze dosoudit českého vyřízení, rovněž jinde. Už i v Klimkovicích to začíná. Občan

jeden vrátil německý předpis — žádaje slušně o český. Klimkovický rada Posamentir mu dal za to 10 zl. pokuty. V Opavě ji ovšem pak musili zrušit.

Jaké zmatky z takového jednání soudních úřadů vznikají, ukázal rada Hrubý ve své řeči na říšské radě, když dával známé pilné návrhy na zavedení jazykové rovnoprávnosti.

Berní úřady pak dokonce odmítají česká podání a soudy které jim ve věcech sirotčích a pod. podávaly přirozeně česká podání — (když si je totiž strany vymohly) byly za to udány a přípisy nepřijaty. Odepřeno tedy vlastně v českých věcech úřadovat.

Ostatně personální poměry jsou hrozné. V Klimkovicích, v okresu až na dvě obce českém, není u berního úřadu ani jednoho člověka, který by uměl napsati poctivě jednoduchou českou větu.

A jinde nejinak.

Od ostatních úřadův se učí jiné. Filiálka Rak.-uher. banky jde v čele, zemské úřady ovšem drží s nimi statečně krok.

Úřední list opavský odmítá česká zaslána úřední, ač je povinen — vlastně je přijat. — A vláda to schvaluje. Dráhy, zvl. severní, němčí o závod. — A přece toho ještě není dost. Na poště je něco českých úředníků — a proto chtějí Němci samostatné poštovní ředitelství v Opavě — aby české úředníky, jež z Brna přece jen posílají, mohli dostat ven ze Slezska.

Všecko to jsou ovšem záchvaty před rozhodnými dobami. Dobře to vycítil Hofmann, poslanec opavský, když při jakési buršácké pitce řekl, že Slovan tluče na německou bránu Slezska. — Ano. — Slovan žádá býti vpuštěn branou, kterou mu páni zavřeli přístup ku právu. A že to žádá nyní důrazněji — proto boj.

A boj rozpoutal se ještě ostřeji, když ryt. Demel a jiní surově útočili na radu Hrubého za jeho řeči na říšské radě.

Odevšad byly posílány projevy souhlasu — i z obcí, kde jindy by si takové věci nebyli ani všimnuli. — Souhlas vyslovovali také naši Poláci.

Toto hnutí přišlo právě vhod — ke konci volebního ruchu, před samými volbami do zemského sněmu.

O těchto volbách a přípravách k nim dlužno se zmíniti, aby přehled politický byl úplný.

Porada o kandidátech byla ponechána letos důvěrníkům jednotlivých obcí. Jejich usnesení byla sdělena výkonnému výboru národní strany. Ale rozhodnuto dle přání obcí jen při kandidatuře Stratilově a Hrubého. Kandidatura tajemníka Zíky nebyla přijata. Prohlašuje se nyní, že on sám jí nechtěl přijat — ale pokud mohu souditi z okolností mně známých, nepřijal ji proto, že byla k jeho kandidatuře nechuť ve vůdčích kruzích opavských.

Přípravy k volbám měla na starosti Politická a hospodářská jednota, jež také svému úkolu velmi dobře dostála, jsouc tu řízena hlavně místopředsedou, mlynářem Paterem z Lukavce a jednatelem, rolníkem L. Strohalmem ze Štěbořic. Ač kandidatura Foltysova, na místo nemocného dra Grudy nebyla rolnictvu zrovna nejsympatičtější, ač ně-

kteří dokonce i prohlašovali, že p. Foltysa z Holasovic volit nebudou — ať prý si zvítězí třeba Němci, podařilo se Jednotě čilou agitací dosíci jednoty a nadšení, jakého snad ještě nebylo.

Pracováno schůzemi veřejnými a důvěrnými -- jak bylo kde potřebno a výhodno.

Vždy ochotný president pan hr. Thun, chtěl Němcům ještě také pomoci. Byly tedy vypsány volby na základě sčítání z r. 1890. Vláda s Němci počítali totiž, že když jsme na dobro ztratili Kateřinky, propadneme se svými kandidáty, když jenom někteří pochybní se dají chytit.

Ale zmýlili se ve dvojím. Předně toto nespravedlivé nařízení vzbudilo silný odpor. Dr. Stratil ihned zakročil — a ministerstvo nařídilo volby volitelů dle sčítání z r. 1900. Tím byly naděje německé na dobro pochovány, poněvadž českého obyvatelstva přibylo právě ve volebním okresu Opava - Bílovec . . . značně, kdežto Němců vlastně ubylo.

A zmýlili se také ve druhém. Počítali na lapení našich nerozhodných. Ale náš lid zná jednak už své -- a volil tedy jen pevné muže za volitele a nebo zase ti, kdo byli kdysi nerozhodnými, jsou nyní z nejráznějších. Přivedlo je k tomu jednání našich Němcův.

Tak dopadly tedy volby, jak dopadnouti ani jinak nemohly.

Naši kandidáti dostali dne 3. listopadu — (den byl velice šikovně volen — kněžstvo a učitelstvo musilo býti pro slavnost dušičkovou velikou většinou doma, nemohlo se tedy boje tak účastnit) — 125 hlasů —němečtí 92.

Získali jsme letos 2 obce a Svinov udrželi.

Volby byly letos napjatější — žádná strana neztratila ani hlasu. Dříve volili dra Stratila i někteří Němci. — Letos toho nebylo.

Jinak bylo na Těšínsku. S počátku byli kandidováni starší poslanci, Swieży, dr. Michejda a Ciencala. Vedení polské vystoupilo přímo proti německopřátelskému radikálu polskému Frydlovi — a zvolilo dokonce na místo P. Londzina a jiných dvou, kteří byli víc než podezřelí ze styků či vlastně spojeni s Frydlem — do ústředního výkonného výboru polského přátele českopolské shody. — Dotud bylo tedy dobře. — Ale když Swieży zemřel, sesílily proudy radikální. Byl tě právě nebožtík Monsignore Swieży nejupřímnějším a nejrozhodnějším zastancem shody. Proto také jeho smrt působila i v českých krajích Slezska bolestně.

Volební výbor polský jmenoval P. Londzina kandidátem — a pan katecheta slíbil za cenu mandátu, že se zřekne Frydla i všech skutkův a plánův jeho. Vedení »české« se této kandidatuře »přizpůsobilo,« převzalo ji. V důsledcích toho také »Těšínské Noviny« byly nuceny ji doporučovat.

Ale jinak bylo ve volebním okrsku samém. Tamní Čechové znají až příliš dobře povahu pana P. Londzina — nevěří mu — a proto spojili se s nespokojenými Poláky — přátely č.-p. shody.

Výsledek potom trochu překvapil — Poláci vyčítali zradu — a bůh ví co všecko. Ale marně. O zradě není u Čechů řeči, spíše

bylo od Poláků jmenování P. Londzina neupřímností. Přátelé shody — a kandidovali jejího nepřítele.

Tak zvolen byl tedy proti P. Londzinovi p. Malfar, starosta z Poremby, muž intelligentní a přítel shody č.-p. upřímný. Dostal 160 hlasů, Londzin 136. — Ostatně zvoleni staří — J. Ciencala 205 hlasy. Tu volili Čechové všichni dle kandidátní listiny, protože v p. Ciencalu mají i oni důvěru. Chlebus dostal 96 hlasů. V Bílském okrese zvolen dr. Michejda 97 hlasů proti 72.

Prudký boj vzplanul na Frýdecku a Bohumínsku. Frydel s pomocí sociálních demokratů chtěl rozhodně zmařit kandidaturu rady Hrubého. Ve Skřečoni a jinde — dělána zrovna obstrukce v jeho schůzích. — Sociální demokraté ve Skřečoni a jinde sedli Frydlovi na vějičku. — Ale boj dopadne skoro směšně. Rada Hrubý zvolen 174 hlasy proti 70 Kwasnitzovým, ač pro Kwasnitzu pracovali arcivévodští úředníci a vůbec kde kdo vládě a Němcům blízký.

Za města účastnili se Čechové v boji pouze ve skupině Klimkovice, Bílovec, Odry—Vítkov, kde z hospodářských důvodů volili bílovecké purkmistra Kleppicha proti vítkovskému notáři Nobisovi. Kromě toho je Kleppich mírný Němec — Nobis prudký nationál. Českými hlasy také Kleppich zvítězil.

Zajímavá je otázka, na jaký program poslanci kandidovali a co od nich lid žádal. — Krátce to naznačím. Pro tyto volby žádáno na schůzích volebních držeti se shody česko-polské, a potom také, aby poslanci se častěji podívali na své voliče. Resolucemi na schůzích žádána také rovnoprávnost jazyková, rozšíření politických práv, zvláště volebního, zřízení potřebných českých škol. Poslancům ukládáno potírat germanisační snahy a práce vlády a byrokracie vůbec.

Všude pak voláno po intensivní práci hospodářské.

Poslanci pak sami kladli důraz na česko-polskou shodu, na rozšíření volebního práva do sněmu (poměrné rovné, všeob. právo hlasovací, přímé a tajné volby, pátou kurii, rozmnožení počtu poslanců za venkov o pět a snížení censu).

Stát pak má převzíti část nakladu na školství obecné — a přepustiti zemi přímé daně nadobro, z nepřímých pak přiměřenou část. Pak domáhali se, aby na osobní daň z příjmu byla uvalena přirážka. — Od toho neustanou. Ovšem provedeno to může býti teprve za deset let.

Jedno tu patrno: že naši poslanci jsou na půl cestě k požadavku sestátnění škol. Neboť přece jistě jako politikové vědí, že stát nepřevezme ani část nákladu, aby si nevyhradil větší vliv.

Pro dělnictvo zvláště zemědělské chtějí poslanci zabezpečení pro stáří a případy neschopnosti k práci. Řemeslům vymáhali podpory — hlavně družstvům — (tkalcovské) a ovšem také družstvům hospodářským.

Tato část programu byla prohlášena poslanci buď na sněmu a nebo v kandidátních řečích.

Mimo to v provolání volebním prohlašují za své cíle: odstranění přirážkového hosp. zemského, snížení a konečné zrušení daně grunt*ovní*, vhodné uvedení rolnických společenstev v život, úpravu řek a

meliorace pozemků; pro řemeslnictvo a dělnictvo: snižování daně živnostní, reforma řádu živnostenského a ochrana výroby řemeslné, pojišťování a j. sociálně-politická opatření.

Chtějí poctivý smír národní a mír mezi církevními vyznáními.

Na všechny tyto věci kladli čeští i polští poslanci stejně důraz. Také na voličských schůzích akcentovali polští poslanci shodu česko-polskou — zvláště důrazně to učinil poslanec dr. Michejda na schůzi v Těšíně ač právě jeho považovali Němci za vrtkavého v té věci.

Po volbách bylo plno nadšení — a nyní volá se se všech stran k nové práci. A dle všeho také půjde se do nové práce s chutí. Úspěchy volební dodaly našemu lidu i odvahy i chuti k práci.

Záleží ovšem na tom, jak nyní vedení slezské dovede této příznivé nálady použít.

Je jisto, že pád Kateřinek, a zvláště podvod v tamní záložně, jakož i jiné menší nehody zdrží naši práci. Ale přece jsou převáženy úspěchy.

Lid je daleko čilejší, sebevědomější, sám se chápe práce, čehož dříve nebylo. Místo Kateřinek dobyli jsme zatím Svinova — a udržíme jej — pochopila naše veřejnost, jak důležita je tato obec pro nás. Každá píď země má cenu. A proto měli by se i naši vůdcové starat, aby na Svinov byl obrácen zřetel našich lidí, aby se dotazovali ve Svinově třeba u starosty, kdy je tam na prodej buď domek nebo pole, aby se to dostalo vždy do rukou našich lidí. A je tam i výhodno kupovati — neboť cena stoupá a bude ještě dlouho stoupati. Nutno se nyní koncentrovat na tuto obec — která je vlastně v centru Slezska, je naším Přerovem.

Občanstvo pracuje tak — jako snad v málokteré obci v Čechách a na Moravě. — Chápe své úkoly. Nyní žádá na obecním výboru zřízení mateřské školky a také zřízení místa obecního lékaře, který by byl zároveň lékařem školským a zdarma ordinoval pro chudé.

Zájem o Slezsko celé je vůbec nutný — ale nesmí býti takový, jako zájem mladočeského klubu, který prohlásil, že zřízení národního sekretariátu nebude podporovat, bude-li sekretářem kněz. — A v Čechách kandidovali faráře Bláhovce.

Ten se ovšem hodí do jejich bezprogramové směsi.

Oč šlo ve Slezsku? Sekretářem měl býti aspoň pro první dobu koop. klimkovický J. Svozil.

Klerikální není — ale páni z mladočeského klubu vědí, že stýká se s realisty a že tedy sotva by byl jejich pravověrným stoupencem.

Že to bylo té doby jedině možné řešení osobní otázky sekretářské — což na tom záleží mladočeskému klubu.

Ještě na jednu věc myslím, je třeba upozornit, než přejdu k přehledu hospodářskému a školskému.

Mělo by se začíti s organisací našich živnostníků, kteří mají právo voliti do obchodní komory opavské. Dosud byla starost o to ponechána pánu Bohu. —*il.*

[O] VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Zlepšování poměrů v Německu — Rakousko-uherské vyrovnání — Obchodní smlouvy — Stažení státovek z oběhu a placení hotovými — Platební bilance Rakousko-Uherska — Tržební bilance — Bursa — Svatovácl. záložna.

Novoroční úvahy letošní nevyznívaly u nás vesele. V Německu hlásají listy, že hospodářská deprese překročila již vrchol a že se množí známky nadějného obratu, zejména železnice že vykazují se rostoucími příjmy z dopravy osobní i nákladní, osnova nového celního tarifu německého byla říšským sněmem přijata a tím dán pevný podklad vyjednáváním tržebně-politickým, Prusko postátňuje téměř poslední čelnější železné dráhy, v celém Německu množí se hlasy po ujednocení železniční sítě německé, jaké tanulo na mysli již Bedřichu Listovi hned při budování prvních železných drah německých a které bylo znova důrazně požadováno po státoprávním ujednocení Německa v roce 1871.

*

Za to v Rakousku po zlepšení dosud málo památky. Toliko v sylvestrovské noci sděláno — mezi vládami — rakousko-uherské vyrovnání po nekonečných sedmi létech ministerského přejíždění mezi Vídní a Budapeští, po pádu několika vlád a systémů. Největší potíže působily porady o autonomním celním tarifu, kdežto otázky berní byly již v létě vyřízeny: Rakousko nebude vybírati daň rentovou z uherských státních papírů (jichž je v Rakousku umístěno za mnoho set milionů) a Uhry nebudou vybírati daň transportní, nastane též spravedlivější zdanění rakouských komisionářských skladů v Uhrách a uherských skladišť na nádražích rakouských.

Odstranění diferencí ohledně autonomního celního tarifu je však již věru potřebí pro vyjednání o nových obchodních smlouvách. Italie dosavadní smlouvu obchodní již vypověděla a Německo ji pod tlakem agrárníků zajisté co nejdříve vypoví.

*

Také Bulharsko vypovědělo po šesti létech svoji obchodní smlouvou s Rakouskem, která platila od 21. května 1897 a za jejíhož působení vývoz bulharský do Rakouska stoupl v létech 1897—1901 z 23 mil. K na 53 mil. K, kdežto vývoz rakouský do Bulharska klesl s 13·6 na 11·9 mil. K — hlavně následkem oslabení exportu cukru a zboží kožního a konfekčního.

*

Koncem února 1903 přestane nucený oběh státovek — končí éra státních peněz papírových, která provázela Rakousko téměř po celé století 19. a vlády mají se dohodnouti o osnovách zákonů, které by předložily parlamentům ohledně hotového placení t. j. ohledně prohlášení bankovek za směnitelny ve zlatě. Bankovky, kdykoliv vyměnitelné u pokladen Rakousko-uherské banky za zlato, byly by jedinými papírovými penězi v Rakousku, a poněvadž by nejnižší nominální obnos bankovek činil 50 K, byly by pro střední platy nezbytnou součástí peněžního oběživa mince zlaté po 10 a 20 kor.

Jsou však hlavně dva názory o tom, zdali by lze bylo zlaté mince v oběh dané v něm také udržeti. Jeden tvrdí, že by v oběhu zůstaly prostě proto, že by jich — při nedostatku jiných platidel téže velikostní

kategorie — bylo nezbytně potřebí. Druhý názor ukazuje k naší mezinárodní platební bilanci: nebude-li nám příznivá, odplyne zlato od nás do ciziny k vyrovnání našich platů, třeba bychom ho sebe více potřebovali doma. První názor předpokládá úplné odstranění bankovek nižších kategorií po 10 a 20 korunách, jaké dosud u nás obíhají, které mají však býti po zcela provedené nápravě měny odstraněny, aby nečinily konkurenci zlatu, druhý názor ponechal by je v oběhu, protože zlato vedle nich v oběhu se udrží, nebude-li bilancí platební dán podnět k jeho odplývání za hranice.

*

Jako na zavolanou přetřásá se nyní všude otázka platební bilance rakousko-uherské.

Jsme silně zadluženi do ciziny. Profesor Sax odhadoval již v roce 1894 obnos, jejž musíme ročně platiti do ciziny jen na úrocích za rakouské a uherské cenné papíry v rukou cizozemských kapitalistů se nalézající, na 310—320 mil. K — dnes dlužno nám prý ročně z kapitálového zadlužení Rakousko-Uherska do ciziny platiti nejméně 400 až 450 mil. K. Již původní odhad Saxův byl prý značně proti skutečnému stavu nízký a v posledním desítiletí zadlužení naší monarchie do ciziny ještě asi o 1000 mil. K stouplo. Průměrem tedy zakoupila cizina v posledních 10 létech našich cenných papírů t. j. připůjčila nám k dosavadním našim závazkům ročně 100 mil. K.

I když pak některé jiné položky v mezinárodní platební bilanci naší — nehledíc k vývozu a dovozu zboží — jsou nám celkem asi obnosem 50 mil. K příznivy — béřeme ročně od ciziny více, než jí sami z podobných důvodů platíme, na platech dopravním ústavům za průvoz zboží naší monarchií, za mezinárodní poštovní dopravu, z ruchu cestovatelského (země alpské!), z peněz posílaných domů našimi vystěhovalci zvl. v Haliči, Dalmacii a na Slovensku; — zbývá nám přece platiti ročně do ciziny 350—400 mil. K, které musíme vyrovnati buď přebytkem vývozu svého zboží nad dovoz, nebo hotově zlatem nebo dočasnými výpůjčkami cizozemských kapitálů nebo konečně trvalým větším zadlužením cizině, t. j. vývozem dalších cenných papírů, čímž úrokové naše roční břemeno arci opět trvale se zvyšuje.

*

Nejprospěšnější pro financi národního hospodářství jest ovšem, lze-li pasivum ze zadlužení plynoucí vyrovnati aktivnou bilancí tržební, t. j. přebytkem hodnoty vyvezeného zboží nad hodnotu zboží k nám dovezeného.

Ale právě za doby platnosti nových smluv obchodních vykazuje naše tržební bilance skoky nevídané. Činiloť aktivní saldo naší celkové tržby (vyjímajíc jen tržbu s drahokovy)

v létech	mil. korun
1891	372·4
1892	237·2
1893	326·8
1894	234·0
1895	81·2

v létech	mil. korun
1896	178·4
1897	53·4
1898	4·8
1899	294·0
1900	312·7
1901	286·9

V roce 1898 byla naše tržební bilance, odpočte-li se aktivní saldo řízení zušlechťovacího, dokonce obnosem 24·4 mil. K pasivní.

*

Je tedy otázkou, lze-li při tomto kolísavém stavu naší tržební bilance pokládati nynější dobu za vhodnou, aby vypustily se zlaté proudy ze sklepů Rakousko-uherské banky. Zlata je v zásobě dost — loni banka dokonce uměle novému přílivu zlata se bránila a zlato do oběhu přímo vháněla, vnucujíc je obecenstvu, které o ně ani nedbalo — také státovky z oběhu bezmála již vymizely, ale do zákonného zavedení směnitelnosti bankovek se nechce ani bance ani vládám, dokud nebude parlamentně skoncováno rakousko-uherské vyrovnání a dokud jednání o nové smlouvy obchodní neposkytne aspoň přibližného obrazu o tom, jak asi pravděpodobně utváří se náš export, tento hlavní aktivní činitel naší platební bilance naproti velikému našemu ročnímu břemenu úrokovému.

Zejména když ještě naše zadlužení silně stoupne investicemi železničními a vodními, jichž hospodářská a tím více finanční výnosnost bude teprv útěchou dálné budoucnosti!

*

Bursy naříkají na špatné obchody v roce 1902. Zvlášť obrat v papírech dividendových, na kterých jedině lze vydělati větší obnosy změnami kursovními, byl celkem velmi nepatrný, a na pevných papírech ukládacích, ku kterým se při stagnaci průmyslové a hospodářské obracela pozornost obecenstva, bursovní agenti málo vydělají.

Naše obecenstvo arci opětně ztratilo hezké miliony hrou bursovní, k níž u nás kromě soukromých kanceláří směnárních svádějí i některé velké banky soukromé.

Emisní a zakladatelské činnosti u našich bank loni nebylo. Živnostenská banka trpěla následky spekulace s pozemky bývalé kadetní školy v Praze, které dlouho nemohla rozprodati. Teprv nyní, zdá se, prodejem značného počtu stavebních parcel pro novou budovu Pražské obchodní a živnostenské komory a pro representační dům města Prahy sňata kletba neplodnosti a neodbytnosti tohoto velikého komplexu stavebního a akcie Živnostenské banky opětně stoupají.

Kdežto Ústřední banka německých spořitelen v Čechách činnost již na jaře 1902 zahájila, váhají dosud české spořitelny s upisováním podílů ústřední spořitelní banky české a jsou mezi liknavými i spořitelny v městech zdánlivě nejpokročilejších — smutný doklad, v jakých rukou nachází se zhusta správa spořitelen obecních.

*

Záložnictví české utrpělo pohromu známou defraudací v záložně Svatováclavské, jejíž osud není posavade rozhodnut. Jedná se o to, aby schodek byl upsáním většího fondu garančního nebo sanačního a částečnou slevou vkladatelů zredukován do té míry, aby byla možna likvidace bez konkursu.

Konkurs znamená skon zdlouhavý, po léta trvající a neobyčejně drahý, při kterém na věřitele na konec vypadne daleko méně, nežli při likvidaci mimokonkursní. Konkurs je pitva mrtvého hospodářského tělesa, ku které by se mělo přikračovati jen v nejkrajnějším nezbytí. Vlastní interessenti, věřitelé a dlužníci, jsou při něm odstrčeni stranou a tělo obklopeno jest lidmi jemu dosud zcela cizími, kteří — v první řadě pro svuj zisk — provozují na něm své řemeslo, až tím méně z něho zbývá, čím důkladnější byla pitva a čím déle trvala.

Nicméně u nás nebývá chuti k dobrovolnému vzdání se svých nároků, jde-li o zamezení konkursu.

Nechceme vykládati věc jen machinacemi toho onoho advokáta, na nějž by po případě připadla správa konkursní podstaty — ačkoliv z velikého konkursu záložny mělnické teprv nedávné dni poskytly zajímavé zprávy o prostředcích, jakými se pracovalo k tomu, aby konkurs musil býti vyhlášen. A snad by byl mohl na veliký prospěch vkladatelů i podílníků a k úspoře statisícového palmáru konkurs býti odvrácen, kdyby se byl provedl záměr na pohled absurdní: vyvolati uměle v okrese nebo v místě nepatrný konkurs jiný, aby kořistilačný nápadník konkursní masy, byv dle pořadu konkursních správců u dotyčného soudu tímto konkursem odbyt, pracoval nyní s touž energií proti uskutečnění velikého konkursu záložen ského, jehož by se pak dle pořadu musilo dostati jeho konkurentovi.

*

Spatřujeme i v tomto zjevu více příznak slabé naší hospodářské výchovy. Vzdáti se 20--30% své pohledávky znamená člověku našemu skutečnou, okamžitou ztrátu, kterou ihned si uvědomí a která jej leká. Konkurs oddaluje rozhodnutí a poskytuje naději; že tato naděje dnes poskytnutá bude musit jednou draze býti zaplacena ztrátou ne 20—30, ale 60—80% pohledávek, tak daleko se nemyslí a tomu se nevěří -- vždyť je tolik ochotných těšitelů, kteří budoucí rozdělovací kvotu v případě konkursu vypočítávají poměrně neobyčejně příznivě. Je to jako s operací: je-li již třeba amputace, tedy jen ne dnes, raději později; že bude potom nezbytno odříznouti více, kdo by tomu věřil — vždyť říkají znalci, že později snad nebude potřebí ani tolik, nebo jistě ne více, a já se mohu zatím alespoň těšiti nadějí . . .

*

Také o Svatováclavské záložně kolovaly pověsti nejrozmanitější. Jmenována řada zámožných i bohatých opravdu osob a podniků, které prý jsouce členy ručí neobmezeně vkladatelům a byly by prý samy s to, aby všechen schodek uhradily -- osob z nejrozmanitější pražské společnosti, i z mladočeské a radikální. Jména jich prý se zatím jen tají, ale konkurs a soud všechno vynesou na povrch. Mnoho očekáváno od vysokého kleru a šlechty, od státu i od papeže.

Střízlivé názory nedocházejí valně slechu. Bohatých a zámožných lidí je mezi členstvem pramálo. Obrovská většina členů jsou dlužníci, kteří musili se státi členy, aby si mohli vypůjčiti, a kteří již těžce nesli, že jim z půjčky členský podíl byl odpočten. Jsou to úředníci státní nejnižších tříd, praktikanti, auskultanti, kancelisté, poštovní expeditoři, železniční aspiranti, kteří vydlužili se na opatření uniformy nebo na dobu bezplatné praxe, na zkoušky a kauce; již od 9. třídy hodnostní nahoru jejich počet silně řídne. Jsou to dále malí řemeslníci a obchodníci, hokynářky a pod., kterým záložna poskytovala úvěr s liberálností daleko větší nežli ostatní pražské záložny.

S druhé strany i vkladatelé většinou jsou z vrstev hmotně celkem málo příznivě situovaných; služky a dělníci, malí mistři a obchodníci, venkovští kněží a úředníci, kteří důvěřujíce ve firmu záložny ukládali do ní všechny své úspory.

Tito drobní lidé také slevují ze svých vkladů. Pokládá-li se však za nezbytno, aby se všech vkladů sleveno bylo 20 – 30%, kolik malých lidí slevovalo by ze svých pohledávek, většinou jediného svého jmění, nadarmo po 60—120 atd. zl., když velkoobchodníci, stavitelé a pod. nechtějí ze svých 50 - 80.000 zl. vkladů, které beztoho nejsou jejich jediným majetkem, sleviti ani krejcaru? *T.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ A OBCHODNÍ — Nové nařízení o obchodním cestování — Požadavky českých řepařů v otázce cukerní — Německý autonomní celní tarif a clo na ječmen — Otázka zem. živnostenské rady na Moravě — Užívání barev při výrobě a prodeji požitkovin — Učeň a student.

Vykonavací nařízení, vydané k zákonu ze dne 25. února 1902, jímž byly »opraveny a doplněny« §§ 59. a 60. řádu živnostenského, bylo nahrazeno nařízením novým, odpovídajícím v celku tužbám obchodního světa, tlumočeným obchodními a živnostenskými komorami. Po vexacích bývalého nařízení, jež vlastně nikdy ani prováděno nebylo, není v novém nařízení ministerském ze dne 27. prosince 1902, číslo 242 ř. z. již ani stopy. Není již třeba každoroční zdravotní prohlídky, že obchodní cestující, nebo ředitel, inženýr, účetní, jenž se právě za účelem vyhledávání zakázek na cestu vydává, není stižen nakažlivou nemocí, nebo že není »odpuzujícím způsobem znetvořen«. Požadavek zachovalosti přizpůsobuje se všeobecným ustanovením řádu živnostenského a v nové nařízení přejímají se pouze předpisy, zdravému rozumu a citu právnímu neodporující. Rovněž odčiněn veselý kousek, jenž byl původním nařízením proveden uherským obchodním cestujícím, kteří by si byli musili opatřiti stejnou legitimaci jako rakouští cestující za stejných podmínek, pouze s tím rozdílem, že nebylo ani udáno, který předlitavský úřad je pro ně kompetentní. Uherští cestující se staví nyní na roveň cizozemským, kteříž po Rakousko-Uhersku cestují na základě své živnostenské legitimace. Splnilo se tedy, co jsme v »N. D.« (v 1. seš.) o někdejším min. nařízení ze dne 4. září byli uvedli: Byla-li vesta špatně zapnuta, nespomohou žádné umělůstky, a zbývá pouze prostředek jediný: nutno ji prostě opět rozepnouti. A to rakouské ministerstvo obchodu s upřímností věru uznání hodnou učinilo.

* * *

Nařízení ze dne 27. prosince minulého roku uvádí nejprve **zboží**, při němž jest vyhledávání objednávek dovoleno mimo stanoviště **závodu** i u soukromníků bez předchozího vyzvání. Jsou to zejména: **stroje**, motory a jich součásti; stavební látky, čítaje v ně i umělé **kameny**, korkové desky, lepenku na střechy a umělý dlažební materiál; **technické** potřeby pro zařízení výtopná, osvětlovací a pro vodovody; **dřevěné** závěsy a žaluzie; šicí, psací stroje a velocipedy. Legitimace cestujícím vyhotoví příslušný živnostenský úřad I. stolice na ústní neb **písemné** požádání zaměstnavatelovo. Vydání legitimace lze odepříti jen **tehdy**, byla-li osoba, pro níž má býti vyhotovena, trestána pro zločin **vůbec**, pro přečin nebo přestupek spáchaný ze zištnosti, nebo proti **mravopočestnosti**, ač neminulo-li od odpykání trestu ještě 3 léta a **stává-li** obava zneužití. Oproti odmítavému vyřízení přísluší majiteli **živnosti** vždy rekurs, cestujícímu za určitých podmínek; rekurs však **postrádá** účinku odkládacího.

Žádosti kolku prosté, k nimž připojiti nutno kolkový **poplatek** 2 K, musí býti vyřízeny do 8 dnů. Legitimace platí po celou **dobu** trvání dotyčného svazku služebního. Cestující jest povinen legitimaci stále s sebou nositi a vykázati se jí na vyzvání **úředním orgánům**, jinak stihnou jej následky zákona. Zneužije-li obchodní cestující své legitimace, má se mu odníti a předložiti příslušnému živnostenskému úřadu k dalšímu trestnímu řízení. Také cestující majitelé živnosti jsou povinni svým živnostenským listem kdykoli se úřadům vykázati. Živnostníci, provozující obchod s hodinkami, zlatým a stříbrným **zbožím**, jakož i skvosty, jsou povinni si ještě opatřiti zvláštní legitimaci od puncovního úřadu, jemuž ji dlužno všude, kde hlavní úřad anebo **expositura** se nalézá, na cestách předložiti a po vypršení platnosti vrátiti. Puncovní orgány a živnostenské úřady jsou oprávněny zboží to kdykoliv odborně prozkoumati a vadné zboží příslušnému puncovnímu úřadu k dalšímu řízení předložiti.

Samostatní obchodní jednatelé, (kteříž obchodní agencii samostatně jako svobodnou živnost provozují a zakázky vyhledávají), smějí s sebou nositi jen ony vzorky, jež jim zmocnitelem přiměřeně jako vzorky byly vyznačeny. Nařízení ministerskému jsou opět připojeny vzorce legitimací a přísl. protokolů.

* * *

Pěstitelé řepy, sdružení v Ústř. jednotě českých řepařů, **zaujali** v otázce cukerní přesné stanovisko. Především se přimlouvají za přijetí brusselských cukerních úmluv. Pro kontingentování konsumního cukru prohlašují se s podmínkou, že zakázáno bude **nucené** rayonování cukrovarské (přidělování určitých obvodů určitým cukrovarům) přísnou trestní sankcí. Uvolněním soutěže doufají dosíci zvýšení cen, požadujíce zároveň rozdělení kontingentu pouze mezi surovárny. Dle osnovy vládní stanoví se pro Předlitavsko kontingent 2,770.340 q, pro uherské země 863.660 p, pro Bosnu a Hercegovinu 26.000 q pro kampaň 1903—04. Později vyměří se kontingent cukerní dle konsumu v kampaních předcházejících. Surovina připočítá se na cukr konsumní dle poměru 100:90. Dalšímu požadavku řepařů, aby cukr určený ke

krmení nebo k výrobě tovarů, kteréž nejsou konsumními výrobky, byl osvobozen od spotřební daně, jest v předloze vládní vyhoveno příslušným zmocněním ministra financí. Za to se cukerní daň nesnižuje, ač v Německu byla snížena z 20 na 14 Mk., ve Francii ze 60 na 25 fr., a ač by to bylo v zájmu rozmnožení spotřeby cukru žádoucí. Řepaři žádají, aby byla daň snížena o obnos cukerních premií vývozních, kteréž přijetím brusselské konvence odpadnou. Kromě toho se navrhuje krmení sušenou řepou a sušeným řepním chřestem na místě kukuřice. Posavadními pokusy bylo prokázáno, že sušená řepa jest krmivem vzhledem k svému obsahu značně levnějším než kukuřice.

* * *

Přijetí nového celního tarifu německého dotklo se zemědělců našich nejcitelněji položkou ječmenovou. Minimální clo na ječmen činí za metrický cent ječmene k sladování 4 marky, ječmene krmného 3 marky (dosud pro oba druhy platí jednotné smluvní clo 2 Mk.); nejnižší clo na slad obnášeti má 6·25 Mk. (dosud 3·60 Mk). Není ovšem vyloučeno, že zákon o autonomním celním tarifu, přijatý překotně říšským sněmem německým v nočním zasedání o půl páté hodině ranní, schválený zatím i spolkovou radou a vyhášený v říšskem oznamovateli, bude pozměněn pozdějšími novellami, a že snad právě nižší sazbu ječmene schválí jiná většina, než která přijala celní tarif en bloc.

Nechť parlamentární projednání celního tarifu německého bylo povahy jakékoliv, ostatní státy stojí tu před hotovým činem a Německo jest oproti nim ve výhodě. Nový tarif německý zavdal podnět k opětným poradám rakouské ústředny pro přípravu obchodních úmluv.

* * *

Zemská jednota živnostenských společenstev na Moravě usiluje o utvoření zemské rady živnostenské, jež by se dle obdoby rady zemědělské skládala z odboru českého, německého a ústředního sboru. Vedle členů jmenovaných má se živnostenská rada skládati z členů volených organisacemi živnostenskými.

Úkolem živnostenské rady by bylo, aby hájila, zvelebovala a zastupovala zájmy živnostenské v markrab. Moravském, vyjímaje průmysl hospodářský. V těch věcech by tudíž podávala vládě neb zem. zastupitelstvu dobrá zdání nebo samostatné návrhy. Dále by jí příslušelo, aby vládu i zem. zastupitelstvo podporovala ve všech opatřeních ve prospěch živnostenství markrabství Moravského podnikaných, aby podporovala činnost společenstev a sdružení živnostenských, které dle stanov svých mají úkol pěstovati a podporovati živnostnictvo vůbec, jednotlivá odvětví jeho neb průmysl živnostenský, aby opatřovala záležitosti průmyslových škol pokračovacích, odborových, obchodních a pod., aby řídila, pokud se týče spravovala ústavy, které jí přikázány jsou a posléze, aby vedla dozor nad upotřebením státních a zemských financí v záležitostech živnostenských. Na předpis dokonalé právnické a národohospodářské kvalifikace úředníků »vlastní kanceláře« živn. rady zapomenuto.

Ovšem jest otázkou, dá-li vláda sankci zákonu, jenž omezuje dosti pronikavě kompetenci říšskou ve věcech živnostenských, na niž je vláda tak žárliva. Vždyť v Čechách odporuje vydání zemského zákona o pokračovacích školách průmyslových, kterýž jest v Dolních Rakousích skutkem. Vláda staví se v cestu i rozšíření působnosti zemské komise živnostenské pro král. České, jež jest pouhým nevinným poradním sborem zem. výboru zřídka svolávaným a hlavně k tomu určeným, aby vzal na se zodpovědnost, kterouž by zem. výbor sám nerad nesl. Bylo by ovšem činem záslužným, kdyby Morava prorazila tu novou dráhu.

* * *

Užívání barev při výrobě a prodeji požitkovin, dětských hraček atd. bylo posud upraveno ministerskými nařízeními, která u provedení § 10. odst. 3. zák. o obchodu s potravinami byla znovu vyhlášena ministerským nařízením ze dne 13. října 1897, č. 234 ř. z. Proti předpisům těchto nařízení, částečně velmi tísnivým, bylo od delší doby ve súčastněných kruzích průmyslnictva a obchodnictva pozorovati ruch za účelem přiměřené změny uvedených nařízení. Zejména zákaz užívati barev dehtových při úpravě požitkovin — vyjímajíc cukroví a bezbarvé, obvykle však uměle barvené likéry, ve příčině kterých byl zákaz zrušen již v roce 1895 a 1896 — byl velmi těžce nesen, a obchodní komory neleniły opětovaným podáním žádati, aby také při výrobě jiných požitkovin bylo dovoleno užívati jedu prostých barev dehtových. Zároveň bylo připomenuto, že jest třeba užívání barev vůbec při výrobě věcí spadajících v zákon o potravinách zevrubně upraviti dle nynějšího stavu vědy a techniky a při tom důkladné revisi podrobiti zvláště předpisy nařízení ponejvíce již zastaralých, které obsahují vyjmenování barev zdraví škodlivých. Nedávno vydaná osnova ministerského nařízení o užívání barev při výrobě potravin atd. snaží se vysloveným požadavkům interesentů celkem vyhověti, dovolujíc užívání neškodných barev, mezi něž se budou počítati též obvyklé jedu prosté barvy dehtové, nejen v živnosti cukrářské a při výrobě likérů, nýbrž také při výrobě všelikých jiných požitkovin, jako rumu, umělých ovocných šťáv, vaječného těsta atd. Osnova nového nařízení má velmi chvalitebnou tendenci, leč podrobné provedení tak nedostatečné, že otevírá bránu nových chikanám a všem možným výkladům. Nařízení to, dotýkající se živě zájmům obchodu a významných odvětví průmyslových, bylo zasláno obchodním komorám k vyjádření, na nichž bude, aby potřebné změny a doplňky ponavrhly.

* * *

Smí pekařský učeň studovati střední školy? Touto otázkou zabývala se před nedávným časem obchodní a živnostenská komora dolnorakouská a odpověď vyzněla: Pekařský učeň studovati nesmí. Věc sběhla se takto. Jistý pekařský mistr ve Vídeňském Novém Městě chtěl svého syna dáti vyučiti pekařství, zamýšlel však současně dáti jej vyvzdělati na školách reálných. Obojí úmysl jest zajisté nanejvýš chvalitebný a byl také mistrem proveden. Hoch zapsán jako učeň u společenstva a současně navštěvoval školu reálnou. »Člověk míní a pán bůh

mění«, praví staré přísloví. V našem případě lze případněji říci: Pekař míní a pekařské společenstvo mění. Když dospěla doba učební, zažádal pekařský mistr, předloživ veškeré doklady, aby jeho synu bylo dáno za vyučenou. Leč společenstvo opřelo se vydání listu výučného co nejrozhodněji, opírajíc se o tvrzení, že učeň prodělati musí celý čas učební, a učeň, jenž studuje, může vyučení se v řemesle věnovat jen zlomek denního času. Tedy systém časoměrný, který jest zaveden také v leckteré kanceláři i pro práci duševní. Buď jest hoch studentem, nebo učněm, tak zněl rozsudek společenstva. Mistr se odvolal proti rozhodnutí společenstva, a dolnorakouské místodržitelství postoupilo posléze celý případ obchodní komoře vídeňské k podání dobrého zdání. Referent komory zaujal stanovisko názoru pekařského společenstva ve Vídeňském Novém Městě odporující. Žák škol reálných, dovozoval referent, chápe techniku řemesla pekařského rychleji a snáze, než průměrný pekařský učeň. Na nižší reálce jest průměrně 5 hodin denního vyučování, dva prázdné dny týdně, a ročně více než dva měsíce prázdnin. Prázdný ten čas stačí, aby si základní poznatky pekařství osvojil, více se nenaučí žádný učeň. Co se praktického vyvzdělání dotýče, nabude jej zpravidla každý teprve jako pomocník. Učni jest v městech roznášeti pečivo, tahati vozíček, choditi pro pivo, jídlo, čistiti místnosti, ustýlati postele atd., vesměs zaměstnání, jímž většinu času ubije, aniž by se řemeslu učil. Žák reálky ovšem takovýmto zaměstnáním čas nemaří a osvojí si obvyklé zručnosti stejně jako učeň, jenž plně je v řemesle zaměstnán. Formování chleba a jiného pečiva se naučí, a více bývá učni nepřístupno. Z toho dovozoval referent, že žáku reálky možno pekařství se vyučiti a že nejvýš by bylo lze žádati, aby se podrobil učenické zkoušce, kteréž se ovšem podrobují všichni učňové tam, kde jest povinně předepsána. Absolvent nižší reálky pochopí i nesnadné úkoly v živnosti, jako regulaci teploty při pečení, povahu surovin atd. snáze, než hoch odkázaný na skrovnou stravu školy obecné a pokračovací. Z žáka reálky nestane se již pouhý nádeník, a řemeslo akvisicí intelligentního příslušníka jen získá. Referát tento však nedošel souhlasu většiny živnostenské sekce komorní. Bylo poukazováno k možnosti, že by se podobné případy i v jiných odvětvích živnostenských opětovati mohly a že učeň jest povinen, dobu učební výlučně svému řemeslu věnovati. Komora se na konec vyjádřila, že býti studentem středoškolským a řemeslnickým učněm současně jest nepřípustno. Měl tedy syn onoho pekařského mistra snad nejprvé vychoditi reálku a na to býti ještě, ač-li by nesledoval pak již jiné cíle neb choutky, 2—4 léta učněm? »Čas jsou peníze« platí snad všude, i v Dolních Rakousích. *K.*

*

SOCIÁLNÍ. Liga protisoubojová v Rakousku. — Sociálně-politické zákonodárství roku 1902. — Ženy v státní službě rakouské. — Tradeunionismus a ručení za škodu stávkou způsobenou.

Počátkem prosince m. r. ustavila se ve Vídni všeobecná liga protisoubojová v Rakousku. Ustavujícímu shromáždění předsedal svob. pán Chlumecký. Uvedl, že spolku došlo už víc než 600 přihlášek

členských; v Haliči sestupuje se současně samostatně liga zemská. Ukázal na ustavení se ligy protisoubojové v Německu, kde zřizování čestných rad a volných čestných soudů je v plném proudu. Podobná liga utvořila se nedávno v Uhrách, ve Francii, tvoří se v Italii. Také ve Španělsku a Rusku tytéž snahy se uplatňují. Netajil se obrovského boje, který celé toto hnutí bude musit podstoupiti, aby vžily se nové, rozumné formy a instituce k ochraně jednoho z nejvyšších statků člověka, cti, a vykořenily staletý, romanticko-divošský zlořád souboje, který zejména v různých privilegovaných kastách společenských od staletí platil za paladium ochrany cti, známku osobní odvahy a bezvadné rytířskosti, vzdoruje vítězně nejpřísnějším zákonům církevním i světským tak jako zákonům rozumovým a mravním.

Univ. professor dr. Lammasch uvedl, že nelze říci, že by dosavadní naše trestní ochrana cti byla snad skoupou. Ale omezuje pojem urážky cti dost úzce, stíhajíc sice urážky veřejně neb před více lidmi učiněné, nestíhajíc však i jinaké ublížení na cti, které dle okolnosti může i mezi čtyrma očima býti nejvýš palčivé a mělo by stejně podléhati trestu. Pochybnosti další týkají se trestů, jimiž se dnes delikty toho druhu stíhají. Jsou to z pravidla tresty peněžité, ne že by praxe pokládala je za dostatečny, ale že by bylo nespravedlivým zostřením trestu, viníka, který urážky z pravidla dopustí se ve vášni, z konfliktů politických, konfessijních a sociálních, vězniti ve společnosti zlodějů, podvodníků a p. Je potřebí přísnějších trestů, ale ne infamujících; tedy zejména na př. samovazby. Také soudnictví samo v těchto věcech není bez vady. Porotní soudy, při spáchání deliktu tiskem příslušné, nemohou býti nikdy zcela prosty příchuti stranickosti; místo nich měly by nastoupiti kolegia soudců z povolání; neboť ani samosoudci nejsou bezvadni, i ti stojí zejména v malých místech uprostřed a pod vlivem svého společenského okolí a jeho stran a namnoze i na niveau jeho, tak že výrok jejich nemá dost autority. Tyto reformy jsou proveditelny a budou-li doplněny institucí čestných rad, pak bude lze se vší rozhodností přidržeti každého na cti dotčeného, aby si hledal dosti učinění legálním tím nebo oním způsobem; pak musí a mohou zmizeti i poslední stopy shovívavosti proti soubojům jako naprosto nedovolené svépomoci.

Sekční šéf dr. Klein jednal na to o instituci čestných rad. Jde o to, pravil, když moc církve i státu selhala, najíti náhradu za souboj, která by v jiné formě poskytovala totéž, co on. Nabídnutý nebo vybojovaný duel působí jako vlastní dosvědčení osobní čestnosti. Nejblíže se podávající náhradou by tedy bylo nahraditi dosvědčením osob třetích. Tak se také propracovalo hledání práva od ordalií (božích soudů) k modernímu soudnictví. V Anglii energická a důsledná praxe soudní již od počátku 17. století prováděná vyhladila úplně každou stopu nátěru souboje jako čestného zadostučinění. U nás nějaké náhlé zlomení tohoto zvyku touto cestou, vzhledem k různostem vývojovým, sotva mělo by naději na úspěch. Festina lente, neztráceje cíle s očí. Jako nejbližší prostředek na této dráze ujímají se instituce čestných tribunálů, čestných rad vedle státní ochrany cti jako její nezbytné doplňky,

jako prostředek sociální svépomoci. Pokus, uraziti naši čest, jakožto nezbytnou podmínku existence sociální, můžeme pokládati tenkrát za zdařený, sníží-li nás v očích těch, na nichž nám záleží. Z toho instinktivně vychází u uraženého přání, zjednati si přesvědčení, zda-li tento účinek nastal, či zda-li selhal a čest jeho zůstala nedotknuta, kdež pak pokus uraziti na cti zůstává lhostejným, nebo aspoň může jím zůstati, pokud nezbyla po něm pomstychtivost. Na této přirozené a logické argumentaci zakládá se konstrukce dotčených fakultativních tribunálů, který výrokem bezúhonných, čestných mužů má rozhodnouti, utrpěl-li kdo učiněnou mu urážkou na své cti skutečně újmy. Strany mají míti volnost, z listiny čestných soudců voliti si právě ty, v jichž rozhodnutí budou se pravidelně věrně zrcadliti názory a mínění oněch vrstev společenských, v nichž komu na cti z důvodů jeho existence záleží. A v tom spatřuje se přednost těchto soudů před státními, které operují úsudkem právním, ne společenským. Čestná rada pokusí se nejprvé o smír, odprošení; nezdařil-li se, rozhodne, byla-li urážka neoprávněnou, čili nic. V prvním případě slouží jeho výrok uraženému jako dostiučinění; dle okolností může být zvláště vysloveno, že jednání uraženého bylo čestným nebo že jednání urážejícího se odsuzuje. Jistě dostatečná náhrada za osvědčenou zmužilost k souboji, ač přálo-li jí štěstí a byla-li pravda a právo náhodou na její straně. Ovšem nutným předpokladem zdaru této instituce zůstává, přidá-li se společnost k výroku čestné rady a dle toho zařídí své chování k rušiteli cti. Zápas a rozpor, končil referent své zajímavé vývody, byl ostatně vždycky a všude ve světě. Ale v jeho řešení převládá střídavě živel boje a živel míru. Syti boje, který zhusta místo mravní očisty přinesl jen zpustošení a beznadějnost, víc a víc kloníme se k řešení smírnému. Spory pracovní odstraňuje kolektivní smlouva pracovní, dohodčí úřady a výbory, ve sporech mezinárodních vynořuje se haagský smírčí soud. Stejné kořeny má čestná rada. Boj rozkládá a rve ochranu cti, podrobení se soudu spoluobčanů ji ujednocuje a upevňuje.

*

Bilance roku 1902 na poli sociálně-politickém u nás je nevalna. Reforma živnostenského řádu vázne, na poli ochranného zákonodárství dělnického neděje se nic ve větším slohu, reforma a další vybudování sociálního pojišťování spí, nebo se »studuje«, což není u nás víc než frází pro jistější nic nedělání. Z pozoruhodnějších akcí minulého roku připomínáme: zákon z r. 1901, loni v platnost vešlý o zkrácení šichty v uhelných dolech na devět hodin, čítaje v to vjezd i výjezd, o což ale právě vede se, díky nedbalému doslovu zákona, spor; zákaz užívání dětí mladších 14 let při podomním obchodě, k roznášení pečiva a pouličním prodeji jeho (v novele k §§ 59. a 60. živ. ř.); zákon o bytech dělnických, o jehož bezvýhlednosti svého času jsme referovali; o rozšíření povinnosti ručení z úrazu na všecky dráhy s pohonem jakoukoli silou živelní; o rozšíření platnosti ochranných předpisů živnostenského řádu pokud se týče stavebních dělníků a o upravení pracovních poměrů při režijních stavbách drah a v jich pomocných závodech. Z nařízení: výnos ministerstva práv o ochraně dětí, úpravě mezdních a cenových

tarifů pro práce v soudních věznicích, rozmnožení živnostenských inspektorátů, poučení ministerstva vnitra o opatřeních k potírání tuberkulosy a j.

*

Vyšla zajímavá monografie o ženách v rakouské státní službě, zahrnující období od roku 1869 až do r. 1900. V roce 1869 úřední data vykazují poprvé zaměstnání žen, a sice při neerárních poštovních úřadech, počtem 169. Do roku 1900 stoupl počet tento na 8950, zvětšil se tedy 53krát. Největší vzrůst (relativně) vykazuje první pětiletí (šesteronásobný), absolutní pak pětiletí 1890—1895 (90 proc., z 3289 na 6238). Ostatní pětiletí vykazují vzrůst nejméně třetinový až do 57 proc. Většina ženského personálu připadá na službu poštovní a telegrafní (90 proc. v roce 1900), a to většinou na neerární, zbytek na státní dráhy, poštovní spořitelnu a některé správní úřady, dosud ovšem jen sporadicky.

*

Od polovice roku 1901 anglické tradeunions žijí v neustálém rozechvění o svou budoucnost. Jde sice dosud jen o jednotlivé případy, které ohrozí snad jednu či druhou organisaci; ale není pochyby, že připravuje se boj zásadní a rozhodný, který je s to, těžce vybojovanou organisační baštou anglického dělnictva otřásti v základech, možná ale že také z toho otřesu dáti vzejíti revisi dosavadních obranných a výbojných prostředků organisací dělnických a vésti snad na dosavadní dráze k proniknutí vyšších, pokojnějších a ne nutně méně účinných forem dohody mezi organisovaným dělnictvem a podnikatelstvem. Byla to malá železnice v Jižním Walesu, která si v historii tradeunionismu dobyla slávy herostratovské, vyvodivši ze stávky svých zřízenců s anglickým klidem důsledek, že organisace dělnická, která stávku vyvolala, ručí jí za škodu z toho vzešlou.

Dosud tradeuniím nebyl přiznáván charakter korporací, právnických osob, které před soudy mohou býti žalovány a žalovati. Byly tedy nezodpovědnými za škody, spůsobené stávkami svých členů, mohly je organisovati, stávkokazy stíhati a dle okolností — byly-li k tomu dosti silny — zaměstnatele vyhladověti v bojích pracovních — beze všech následků jiných pro sebe, nežli dobrovolného vyčerpání svých fondů stávkových a j.

Tak bylo až do srpna r. 1900, kdy krátká, jedenáctidenní stávka železničních zřízenců jmenované společnosti, vedená jich unií, přiměla společnost, že domáhala se uznání tradeunií za korporace, které mohou býti žalovány a které svým jměním ručí za nezákonná jednání svých úředníků. Rozsudku toho smyslu se skutečně domohla a nejvyšší tribunát soudní, horní sněmovna, rozsudek ten v červenci r. 1901 potvrdila. Na to společnost vymohla si minulý měsíc další nález soudní, kterým dotčená unie dělnická resp. úředníci její, kteří vedli správu jejího jmění, odsuzují se k náhradě škody jmenované společnosti v sumě 28.000 lib. sterl. (cca. 670.000 K). Případ sám, který ještě přijde před forum horní sněmovny, byl tento: Stávka vznikla tím, že v srpnu 1900 následkem propuštění jednoho zřízence 1227 zřízenců

společnosti opustilo práci, z nichž valná část bez výpovědi, jiná část po výpovědi kratší než smluvené. Společnost tvrdila, že stávka byla unii připravena a provedena, dělníci k práci ochotní úředníky unie ohrožováni a že docela na ně i násilím útočeno. Unie namítala, že její úředníci jednali z části o své ujmě jako soukromé osoby, z části docela proti uděleným jim instrukcím, že tedy mohou ručiti nanejvýš svým soukromým jměním, a že vůbec při celé věci nebylo zlého úmyslu, zejména ne úmyslu společnost železniční poškoditi! Soudce odmítl rozlišování mezi oficielním a neoficielním účastenstvím úředníkův unie, pokládaje účinek jich účastenství za rozhodující a dal společnosti za právo. Dle toho zbývalo by tradeuniím jen pokojné připravování a vedení stávky, nesměly by ale na př. nabádati k porušení smlouvy pracovní, jich hlídky stávkové nesměly by jíti až k násilnostem a protizákonnému nátlaku a pod., nemá-li unie za škodu tím vzešlou ručiti celým svým jměním. Ovšem judikatura ještě kolísá; ještě loni podařilo se dosíci v jiném podobném případě, kde žalována unie uhlokopů o náhradu škody stávkou způsobené, výroku soudního, že unie byla zákonně oprávněna pohnouti své členy ku porušení smlouvy pracovní a že při tom měla pouze úmysl, dělníkům propěti, ne ale úmysl, podnikateli způsobiti škodu.

Citovaný hořejší nález z minulého měsíce zaujímá však stanovisko zásadně odchylné, jeho důsledky ovšem konsekventně bude nutno provésti i proti organisacím podnikatelským, nemá-li sociální rovnováha v zápasech pracovních býti libovolně a bezprávně porušena. Unie už na kongresu svém v roce 1901 počaly však střízlivě počítati s faktem a uvažovaly o obraně vhodnou úpravou stanov, tak, aby za škodu ručily jen svými fondy agitačními, ne však i podpůrnými a pod., fikce ovšem dosti pochybná.

Loňský kongres vedl si mnohem radikálněji, zamítl všechny podobné fikce a usnesl se, domáhati se nápravy cestou parlamentní a zjednáním takového zákonného stavu, který by tradeuniím zcela nepochybným a jasným způsobem zabezpečil stejnou volnost pohybu, jako jednotlivci, tak, aby aspoň pokojné, nenásilné organisování a vedení stávek unie majetkově neohrožovalo.

Touto situací však tradeunionismus ocitá se na důležitém svém rozhraní vývojovém: dobyti si k proniknutí se svými požadavky nezbytného, přiměřeně početného a vlivného zastoupení v parlamentě, tedy přiblížení se od dosavadní, všech politických, do značné míry i kollektivistických a třídně stavovských allur prosté, namnoze konservativně starocechovní, čistě odborové a střízlivě etapově za dosažitelnými cíly krok za krokem postupující organisace anglického dělnictva k sociálně-demokratické propagandě vzoru evropského. Zjev, jehož známky sice jeví se již od roku 1890 pronikáním kollektivismu a proudy k obratu od tradeunionismu k radikalismu a sociální demokracii směřujícími, ale který v této rozhodnosti ještě před několika léty byl nemožným. Věci ovšem vyvíjejí se po anglicku zvolna a střízlivě, na nějaký skok do utopismu evropské sociálně-demokratické faktury nelze tu mysliti. Ani není shody zatím o tom, má-li areny

parlamentní být dobýváno v rámci některé z obou vedoucích politických stran anglických, či samostatnou neodvislou stranou dělnickou. Ostatně — dle zajímavých vývodů Kulemanových — i přistoupení na program kollektivismu už proto nebylo by v Anglii totožným s akceptováním programu soc. demokracie, že její náboženské i politické ideály jsou velmi vzdáleny anglickému náboženskému nazírání a imperialismu, i v uniích silně zastoupenému. *K.*

*

ŠKOLSKÉ: Konec historie zákona o služném učitelstva v Čechách — Lhůty k provádění nového zákona — Zmírnění trestů disciplinárních — Zvýšení základního služného — Příbytečné správců škol — Aktivní přídavky — Výhody katechetů — Učitelky — Učitelé výpomocní — Učitelky industriální — Odbytné — Pense — Dočasný odpočinek — Odbytné a pense vdov a sirotků — Pohřebné — Příspěvky pro fond pensijní — Přídavky za zastupování — Do jaké míry splňuje nový zákon požadavky učitelské.

Dlouhá křížová cesta učitelstva v Čechách vedoucí k poněkud jen lepšímu jeho povznesení hmotnému dospěla konečně k zastavení poslednímu. Netrpělivě očekávaná sankce před půldruhým rokem odhlasovaného zákona o služném učitelstva je otázkou nejbližších dní a snad i hodin, a možno míti za jisté, že dříve ještě než nové číslo této revue dostane se do rukou čtenářstva, toužebně očekávaný zákon bude podepsán.

Tlak veřejnosti způsobený manifestačními schůzemi, na nichž se pro spravedlivý požadavek učitelský vyslovovaly co nejrozhodněji téměř všechny politické strany české, přinutil vládu ke smlouvání. V přípisu svém zemskému výboru prohlásila vláda, že je ochotna zaujati příznivé stanovisko k dávce z piva, když sněm sníží ji z K 2 na K 1·70 z 1 hl, a když se jí zároveň vyhradí právo vykoupiti kdykoli dávku tu nahražením její výtěžků z prostředků státních.

Zemský výbor usnesl se většinou hlasů doporučiti sněmu, aby dle přání vlády změněný zákon vstoupil v platnost dne 1. dubna a s ním měla se po rozhodnutí maršálka posunouti na týž den také platnost zákona o učitelských platech. Sněm zemský rozhodnul pro platnost zákona o snížené dávce z piva od 1. března. O posunutí zákona o služném učitelstva dle přání zástupců velkostatkářův, agrárníků v zemském výboru nemohlo se v plenu sněmovním ani mluviti, protože vláda přijatou předlohu zákona sněmu ani nevrátila. Učitelstvu musí se tedy vyplatiti služné dle nového zákona již od 1. ledna 1903. Dle výpočtů zemského výboru vyžadovati bude nová úprava služného učitelstva v roce 1903 o K 7,484.000, v r. 1904 po zvýšení pětiletých přídavků o K 2,346.270, vyššího nákladu. Daň K 1·70 z 1 hl. vynese ročně K 11,400.000, tak že celý náklad se zvýšením platů učitelských bude zcela dobře kryt. Aby služné dle nového zákona mohlo býti učitelstvu v Čechách v čas vypláceno, uložil sněm zemskému výboru, aby opatřil okresní školní pokladny přiměřenými zálohami ze zápůjčky zemské v obnosu 6 mil. korun. Při rokování sněmovním o změně zákona dle přání vlády došlo ke srážkám agrárníků s mladočechy, při nichž slyšeti bylo mnohé výčitky o tom, která strana je k učitelstvu příznivější a upřímnější, která je má ve větší lásce, vážnosti atd. Proti

návrhu na schválení zákona o dávce z piva dle přání vlády hlasovali pouze zástupci strany agrární a několik velkostatkářů. Zástupce strany radikálně-pokrokové, který trval na dávce K 2 z 1 hl., odešel před hlasováním, když byl své stanovisko vyložil. — Poslanec L. Dvořák interpeloval místodržitele ohledně výnosu, jímž se učitelstvo vyzývá k umírněným projevům na schůzích manifestačních. Místodržitel tento dotaz nezodpověděl.

V VIII. ročníku »Naší Doby« byly již vytknuty přednosti i vady nového zákona na služné učitelstva, který právě vstupuje v platnost. Proti zákonu do nedávna platnému vyznačuje se nový zákon v první řadě tím, že je v něm stanovením základního služného pro všechny obce v království stejného jak na školách měšťanských tak na školách obecných, dále pak počítáním částečně zvýšených pětiletých přídavků od zkoušky učitelské způsobilosti uznán princip spravedlnosti. Zákon, jak z další úvahy vynikne, zvyšuje základní služné velké většiny učitelstva škol obecných až na Prahu, předměstí s okolím, Plzeň, Liberec a některá místa lázeňská, a všeho učitelstva škol měšťanských, zvyšuje tři kvinkvenálky učitelstvu škol obecných, všech šest kvinkvenálek učitelstvu škol měšťanských a učitelkám, poskytuje učitelstvu v obcích čítajících více než 8000 obyvatelů aktivní přídavky od 15 do 40% základního služného, zlepšuje poněkud právní postavení vdov a sirotků po učitelích a zmírňuje částečně dosavadní stupnici trestů disciplinárních. Mimo to odstraňuje název »podučitelů«, zvyšuje služné zatímním učitelům se zkouškou dospělosti a zařazuje tyto hned po zkoušce učitelské způsobilosti do kategorie učitelů II. tř. se služným zvýšeným.

Při provádění zákona, který vchází v platnost, bude nemálo záležeti na blahovůli zemského úřadu při jeho vykládání. Na učitelstvu jest, aby dobře znalo, co v novém zákonu jest obsaženo, a aby po případě bylo připraveno hájiti proti nepříznivému vykládání jeho nových práv v něm obsažených.

Celý zákon nebude platnosti ve třech lhůtách. Prvním dnem měsíce po vyhlášení nabudou platnosti důležitá ustanovení týkající se řízení disciplinárního. Dle těchto ustanovení vykládá se za porušení povinnosti, když osobě učitelské »v době, ku které se přihlíží při přiznání zvýšení služného, dostalo se od úřadu školního domluvy nebo disciplinárního trestu. Písemná domluva odkládá přiznání zvýšení služného nejvýše na 1 rok, disciplinární trest nejvýše na 3 roky. Zdržení některého zvýšení služného, jež se stalo ve smyslu předcházejícího odstavce na celé tříletí anebo na kratší dobu, nemá žádného vlivu na den nápadu následujících zvýšení služného«. Výhodou těchto ustanovení je, že učitel nemůže býti jako dosud trestán odnětím kvinkvenálky v jiném období pětiletém než v tom, v němž se přestupku dopustil. Učitelé, kteří dle toho za své přestupky trestáni byli i v pozdějším pětileti, mohou žádati za restituci trestů dle nových ustanovení.

Druhá lhůta ku provádění zákona ustanovená, dle níž se má zvyšovati základní služné a přiznávati aktivní přídavky od 1. ledna r. 1903 stala se následkem opozdění sankce zákona vlastně lhůtou

první. Dosvaadní zatímní podučitelé a podučitelky se zkouškou učitelské dospělosti, kterých bylo dle poslední zprávy zemské školní rady 1428 (497 učitelů a 465 učitelek českých, 281 + 185 německých) stávají se dle nového zákona zatímními učiteli a učitelkami a zvyšuje se jim roční remunerace ze 720 na 900 t. j. o 180 K.

Každá osoba učitelská dostane po vykonání zkoušky způsobilosti učitelské místo II. tř. s ročním služným 1200 K. Tím zvýší se služné dosavadních zatímních podučitelů se zkouškou způsobilosti podle míst, v nichž působí ročně o 100, 200, 300 a nejvýše o 400 K.

Osoby učitelské, které nabyly systemisovaných míst učitelských (nynější definitivy učit.), stanou se podle nového zákona učiteli a učitelkami I. třídy se základním ročním služným 1600 K. Osoby pak učitelské, které 10 let po zkoušce způsobilosti systemisovaných míst nenabyly, musí býti učiteli a učitelkami I. třídy jmenovány, působily-li po tu dobu nepřetržitě a bezúhonně. Tímto usnesením zákona je odstraněn opět kus libovůle. Dle starého zákona totiž, podučitel definitivní, působil-li 10 let od zkoušky způsobilosti m o h l býti k návrhu místních školních rad jmenován učitelem »ad personam«. Nesvolil-li místní školní úřad k jeho jmenování, jako se to stalo naposledy v Liberci podučiteli českému, mohlo se jeho podučitelování prodloužiti do nekonečna.

Stanovením jednotného základního služného pro všechny učitele a učitelky I. třídy na 1600 K zvýší se roční služné největší části učitelstva v III. až V. tř. platební o 400 K, ve II. tř. o 200 K. V bývalé I. tř. platební (v Praze, předměstích, Plzni a j.) základní služné učitelů I. tř. se nezvýší.

Učitelstvo škol měšťanských tvořiti bude dle nového zákona pouze jednu kategorii s rovným základním služným 2000 K ročně pro všechny obce v království. Zvýší se základní služné v š e c h učitelů škol měšťanských v bývalé I. tř. platební o 200 K, ve II. o 300, ve III. a IV. o 400 K.

Také nový zákon přiznává příbytečné pouze správcům a ředitelům škol. Předpisuje jim byt o dvou pokojích nebo příbytečné stejné jak na školách obecných, tak měšťanských. Změna je pouze v tom, že pro Františkovy Lázně, Fišern, Podmokly, Děčín a Škvrňany zvyšuje se na 600 K, pro Prahu na 800 místo dosavadních 600 K.

Aktivními přídavky mají se vyrovnávati dle nového zákona drahotní poměry různých míst. Je těžko nalézti nějakou spravedlivou normu pro takové vyrovnání. Ve mnohých venkovských obcích jsou kromě bytu drahotní poměry horší než v obcích městských. Nový zákon dává aktivní přídavky pouze učitelům těch obcí, které čítají více než 8000 obyvatelů, což je zlomek učitelstva velmi malý. V obcích s 8—16 tisíci obyvateli budou dostávati osoby učitelské 15%, s 16 až 30 tisíci 20%, v předměstích pražských, obcích s těmito předměstími těsně souvisejících, pak v místech čítajících více než 30 tisíc obyvatelů 30%, v Praze 40% základního služného. Osoby učitelské, které mají zákonné právo na byt nebo příbytečné, budou dostávati v obcích uvedených pouze polovinu aktivního přídavku. Spravedlivým by bylo, kdyby

se aktivní přídavky přiřknuly všem osobám učitelským, aktivně působícím, tedy také těm, které žijí v obcích s menším počtem obyvatelů než 8000, jichž jest velká většina. Státní úředníci mají, pokud jsou v činné službě, všichni přídavky aktivní ve výši dle drahotních poměrů obcí stanovené. Aktivní přídavky budou se vypláceti učitelstvu uvedených obcí z okresních školních fondů od 1. ledna 1903.

Zastupitelstvím místních obcí povoluje zákon na dále poskytovati učitelům přídavky drahotní nebo příbytečné s podmínkou, aby »příspěvky ty pro všecky školy a to veškerým osobám učitelským stejné kategorie ve stejné výši byly udělovány«. Poskytne-li tedy nějaká obec s většinou německého obyvatelstva učitelstvu německé školy příbytečné, musí je ve stejné výši přiznati také učitelstvu české školy veřejné v obci. V tom je jediná péče nového zákona o veřejné školy minoritní.

Velikých výhod poskytuje proti učitelům nový zákon katechetům. Tito dostanou hned od prvního svého kroku do školy plné nejvyšší základní služné učitelů I. tř. t. j. 1600 K na obecných a 2000 K na měšťanských školách vedle příslušných aktivních přídavků v obcích s více než 8000 obyvateli. Služné toto přizná se dle nejnovějšího výnosu c. k. z. šk. rady i těm katechetům, kteří zkoušku katechetskou ještě nevykonali. Zatím tedy co učitelé a učitelky budou se musit v prvních třech létech spokojiti nepatrnou roční renumerací 900 K ročně a zatím co po této době budou musit působit o základním služném 1200 K nejvýš 10 let od zkoušky učitelské způsobilosti, tedy do 13.—14. svého roku služebného, budou katecheti dostávati po celou tu dobu základní služné nejvyšší se všemi přídavky. Ze semináře vyšlý 23—24tiletý katecheta bude míti tedy hned od nastoupení školní služby základní služné takové, kterého dosáhnou světské síly učitelské namnoze až ve 13.—14. roce svého působení. Mimo to, zatím co se budou světským osobám učitelským počítati do pense jenom léta od zkoušky způsobilosti, započítá se katechetům do pense každý den ve škole ztrávený. Učitelé a učitelky budou moci vstoupiti do pense po 40leté službě od zkoušky způsobilosti t. j. nejdříve ve 43. roce služebním, katecheti již po 35 létech t. j. o 8 let dříve. Také kvinkvenálky, které se budou učitelům a učitelkám počítati od zkoušky způsobilosti, započítají se katechetům, hned od nastoupení jejich služby. Mimo to bude světským osobám učitelským po 10. roce služebním stoupati pense každý rok o 2%, katechetům o 2·4%. Z toho je patrno, že sněm zemský měřil dvojím loktem.

Učitelky, které dle zákona z r. 1875 měly i služné i kvinkvenálky nižší, a kterým i zákon z r. 1894 dal 3 kvinkvenálky proti učitelům nižší, budou dle nového zákona postaveny učitelům ve všech směrech na roveň. Ku chvále učitelů budiž připomenuto, že již nebránili, aby učitelkám za rovnou práci dostalo se rovného platu.

Učitelé výpomocní, kterými dle nového zákona budou jen osoby vubec nezkoušené, dostávati budou 70% ze služného učitelu II. tř. t. j. 840 K. — Učitelky industriální definitivní, jejichž plat dle bývalých tříd místních byl 800—900 na obecných a 1000 K

na měšťanských školách, dostanou dle zákona nového jednotné služné 900 K na obecných a 1000 K na měšťanských. Kvinkvenálek a aktivních přídavků ani nový zákon industriálním učitelkám spravedlivě nepřiznává, výslužné poskytne po 40. roce služebním jen definitivním, jichž jest málo.

Odbytné vyměřuje do 5 let služebních po zkoušce způsobilosti jednoročním, po 10 létech dvouročním služným. — Pensi vyměřuje nový zákon po 10 létech od zkoušky způsobilosti na 40% a každý další rok o 2% vyšší. »Učitelské osoby, které následkem nemoci nebo tělesného úrazu, jimi úmyslně nepřivoděného, staly se k službě nezpůsobilými, obdrží, byť i nedokonaly ještě deset, ale dokonaly-li alespoň pět vpočítatelných let služebních, takové výslužné, a jejich pozůstalí obdrží takové zaopatření, jako by tyto učitelské osoby byly skutečně dovršily 10 vpočitatelných let služebních.« V tomto ustanovení zákonném je proti dřívějšímu kus cenné humanní vymoženosti pro učitelstvo.

Na dočasný odpočinek může býti dán učitel i tehdy, když již není třeba služebního místa jeho a není možnost, aby mohl býti povolán na místo jiné.

Odbytné vdov po učitelích nový zákon nemění, za to poskytuje proti dřívějšku některé výhody při vyměřování pensí vdovských. Působil-li učitel 10 let od zkoušky způsobilosti, dostane vdova po něm 40% ročních jeho důchodů. Příspěvky na vychování sirotků vyměřuje pětinou vdovské pense tak, aby počet jich nebyl vyšší než pense vdovská. Nesmí tedy pense vdovská se všemi příspěvky na vychování sirotků přesahovati 80% služného učitelstva. Příspěvky na vychování dětí budou se vypláceti do 20. roku dítěte. Dosud platily se jen do 18. roku. — Odbytné učitelských sirotků rovná se odbytnému vdovy učitelské, konkretální pense polovině pense vdovy, tak že pense sirotčí i s přídavky nesmí býti nikdy větší vdovské pense. Z nároků na pensi sirotčí vylučuje zákon děti z manželství uzavřeného v době, kdy učitel byl již na odpočinku. S dětmi různých manželství naloží zákon tak, jako by měly matku společnou.

Pohřebné, ustanovené na čtvrtinu učitelského služného se nemění, ale přikazuje se po případě za stejných podmínek i příbuzným, sešvakřeným a dědicům ženských osob učitelských. V případech, že i takovýchto osob po smrti učitelově není, může býti zemskou školní radou se souhlasem zem. výboru povoleno pohřebné i takovým osobám, které prokáží, že zemřelého před smrtí ošetřovaly, nebo že pohřební útraty hradily ze svého.

Příspěvky do pensijního fondu stanoveny jsou dle nového zákona opět sice na 10% pro první rok, ale v létech následujících zvyšují se z 2 na 3% což znamená, že učitelé budou platit do pense o polovinu větší příspěvky než dosud. Příspěvek 3% má se jim předepsati až nabudou služného dle nového zákona úplně upraveného, t. j. po 1. lednu 1904.

Přídavek za zastupování mění se tak, že má činiti na obecných školách v místech čítajících do 10.000 obyvatelů 30 korun,

v místech pak s více než oním počtem obyvatelů a na školách měšťanských 40 K.

Dle zákona minulého mohly se udíleti učitelstvu v nutných případech t. zv. podpory z nouze po 3 léta. Nový zákon je zrušuje. Zemští zákonodárci byli patrně přesvědčeni, že nový zákon všelikou bídu učitelskou nadobro odstraní.

Výhod v novém zákoně obsažených nebudou požívati dnešní pensisté, jich vdovy a sirotci, jen »s pozůstalými po učitelských osobách, které nyní jsou ve výslužbě, bude naloženo podle zákona tohoto, když tyto osoby učitelské zemrou«. Jak známo, také zákon o platech úřednických vyloučil z výhod svých vdovy a sirotky, které však společným úsilím vymohly si na vládě to, že i na ně se budou výhody zákona onoho vztahovati. Je tedy na učitelských pensistech, pozůstalých po učitelích vdovách a sirotcích, aby se po příkladě vzpomenutých, výhod v novém zákoně domohli.

Novým zákonem dostoupilo základní služné učitelstva škol obecných v Čechách, které se domohlo učitelských míst I. tř., což se namnoze stává až ve 13.—14. jich služebním roce, výše základního služného úřednictva státního poslední t. j. XI. třídy platební, základní učitelské služné na školách měšťanských 2000 K pak nedostoupilo ani výše základního služného úřednictva X. třídy platební, a výše základního služného učitelů státních obecných škol cvičných, které obnáší 2200 K. Novým zákonem zlepšuje se služné učitelstva v Čechách do té míry, že se vyrovnává a v některých směrech převyšuje postavení učitelstva na Moravě, které má býti v nejbližším zasedání zlepšeno. Nemůže se dosud služné to srovnati se služným učitelstva ve Slezsku, které je značně vyšší, nedostupuje výše služného učitelstva v Dolních Rakousích, Štýrsku, Sasku a j. Protože pak služné učitelstva na Moravě v nejbližší době se zvýší (zem. výbor moravský pracuje prý již na předloze) bude učitelstvo v Čechách i po úplném provedení nového zákona v r. 1904 opět méně za svoji práci placeno než učitelstvo všech zemí sousedních. Učitelstvo v Čechách musí se proto v budoucnosti domáhati toho, aby základní jeho služné na školách obecných vyrovnalo se aspoň po určité době základnímu služnému úřednictva X. tř., a na školách měšťanských po téže době služební základnímu služnému úřednictva IX. tř. platební.

*

[UMĚLECKÉ: Alexandr Benois a jeho Dějiny ruského malířství v 19. století — Dějiny českého umění — Dějiny umění vůbec — Drobnosti.

*

Alexandr Benois (rusky Benua) nejen už bezpočtukrát — a dosti obšírně — psal o ruském výtvarném umění, ale on zapsal se také sám do dějin ruského umění řadou znamenitých skutků, jež budoucí historik zaznamená vděčně. Benois už před desíti lety přispěl do Mutherových »Dějin malířství v 19. století« *) statí o malířství ruském;

*) Překlad této Benoisovy práce přinesla „Naše Doba" v II. ročníku: „Pohled na ruské malířství" str. 289—302 a 408—422.

přispíval a přispívá hlavně cennými články a kritikami do »Miru Iskusstva« z něhož pomáhá dělati uměleckou revue prvého řádu; přičinil se o sdružení mladších umělců, kteří »Mir Iskusstva« zvolili svým orgánem a pod jeho jménem už po čtyři léta pořádají výstavy; způsobil radikální změnu v Císařské společnosti pro podporování umění, že místo slabého časopisu jala se vydávati »Umělecké poklady Ruska« a redakci tohoto vzácného díla vložila do rukou Benoisových; konečně na podzim minulého roku dokončil a vydal »Dějiny ruského malířství v 19. století«. A vedle toho všeho sám je malířem, jehož nadání o nic není menší než jeho píle.

Jeho »Dějiny ruského malířství v 19. století« (285 str. lexikálního formátu s množstvím vyobrazení) bylo by možno nazvati psychologickým románem ruského malířství. Umělci i díla jejich; poměry společenské a kulturní a proti nim a v nich duše umělcova se svou láskou, svým nadšením, svou vírou a silou, i když tělesně klesali; boj svěžesti a volnosti s akademismem, boj originality se šablonou a macherstvím, boj duše s rukou pouze výdělkářskou a všecky ty zápasy o vzduch, světlo a barvu, jež jsou zároveň zápasy za svobodu, pravdu a lásku, jak je zná každá pravá historie umění, to všecko ve vypravování Benoisově tak živě a plasticky vystupuje, že opravdu zdá se uměleckým románem. Životopisných dat tu skoro nevidíš, a přec život každého umělce cítiš v teplé blízkosti. To je právě nová a dobrá stránka těchto »Dějin« proti starším ruským pracím toho druhu. Umělec Benois není kronikář, letopisec. Ba leckdo řekne, a má právo k tomu, že by mohl být trochu více dějepiscem, jenž netoliko řadí děj k ději, nýbrž také přehlíží všecky děje a přehlídce a úvaze své o nich dává pak jakousi architekturu, v níž některé části vyčnívají a vyzvédají se, ale všecky dohromady, i ty stinné části, splývají v jediný výmluvný celek. Přehlednějšími přáli bychom si míti jeho »Dějiny«. Co českého čtenáře překvapí, je přísnost autorových úsudků. V té příčině, změříme-li, jak u nás se posuzuje, a jak na Rusi, jsme směšně maloměstští a šosáčtí. U nás Benois byl by nemožný přes všecky své silné důvody. Byly ovšem i na Rusi pro to šarvátky; péra rozdrážděně skřípla; prof. Kujindži rozesílal telegramy bývalým svým žákům, aby nesúčastnili se výstavy »Miru Iskusstva« v Moskvě; ale kdo se jí súčastnil, byli zrovna tito svéhlaví žáci. Neomylný ovšem není nikdo, ani Benois; sám to podotýká. Je subjektivní, jak jen možno být. A některé úsudky opravdu zarážejí. Viktora Vasněcova na př. rozhodně nedoceňuje a ubližuje mu, myslím. Ale kniha Benoisova jest upřímný výraz muže vysoce vzdělaného, intencí nejušlechtilejších, a proto i tam, kde s ním nesouhlasíme, naslouchámе mu se zájmem.

Kniha podává mnoho nového, čeho západní čtenář většinou neočekává. Hned portretisté 18. století. (Levický, Borovikovský, Kiprenský, Tropinin a j.) budou rozkošným překvapením, zvláště tomu, kdo zná portretisty anglické té doby; Venecianov, tak zdravě cítící, umělecky a rusky, a předbíhající dobu; první krajináři Aleksějev, Ščedrin; akademismus s Brjullovem, Brunim a jich epigonové; vznešený a tragicky jímavý Ivanov — Dostojevský v malbě; veselý a

rozmilý Fedotov — Gogol v malbě; pak snahy a práce peredvižniků s Kramským, Šiškinem a řadou jiných, až směr ten realismu v malířství vyvrcholí v Rěpinovi; vedle nich a s nimi jde tendence; a pak vystupují nové směry, jež kupí se okolo umělecké revue »Mir Iskusstva«, umělci Levitan, Sěrov, Korovin K., Nesterov, Apol. Vasněcov, Maljavin, Vrubel, Bakst, Lanceray, Somov, Poleňova, Jakunčikova, Ostroumova, Golovin, Maljutin, z nichž mnozí přičinili se zároveň o obrození umění dekorativního, k němuž mocný počátek dal V. Vasněcov. Co tu jmen a duší krásných! A jak originální výraz duše ty hledaly a také nalézaly! Ne vždycky. Ale třeba uvážit podmínky, okolnosti. »Jenom s postupnou změnou těchto podmínek možno očekávat také opravdové probuzení našeho uměleckého života, té grandiosní »ruské renaissance«, o které snili a sní nejlepší ruští lidé. Dosud ruský duševní život ozařoval se, pravda, slnivě jasnými, tu hroznými, tu na divy krásnými blýskavicemi, slibujícími radostný a světlý den, ale my nyní v každém případě prožíváme ne tento den, nýbrž těžkou, temnou dobu očekávání, pochybování, ba i zoufání. Taková dusná a tísnivá atmosféra nemůže přispívat k uměleckému rozkvětu, a třeba se jen divit, že přes všecek tento stav věcí, přece i nyní pozorovati jest jakýsi příznak našeho rozkvětu v budoucnu, jakousi tajnou předtuchu, že ještě povíme založené v nás veliké slovo« — zakončuje Benois s mužnou důvěrou.

*

Bezděky vzniká v čtenáři Čechu přání, abychom i my už měli své dějiny českého umění výtvarného. Úryvky už máme. Středověk náš stručně vylíčil Braniš, obšírněji, snad až příliš obšírně rozepisuje se o něm Lehner. Krásné publikace o umění starším máme od Chytila i jiných. Ale bylo by třeba ve známost uvádět to nejbližší — české umění 19. století. Vyšla podobná práce, ale téměř nikdo si jí u nás nevšimnul. Do »Památníku na oslavu 50letého panovnického jubilea J. V. císaře a krále Františka Josefa I.«, vydaného od »České Akademie«, napsal K. B. Mádl, »Padesát let českého umění výtvarného« (1848—1898), článek, který vydá pořádnou knihu. Je v něm přemnoho materiálu, pečlivě sneseného a svědomitě a soudně zpracovaného, který jen o něco rozšířit a obrázkovou částí doplnit, a budou z toho pěkné »Dějiny českého umění výtvarného v 19. století«, které poslouží nejenom nám, ale i cizině. K pěkným dějinám literatury české, které už dostáváme, potřebujeme knihu o českém umění výtvarném a ovšem také hudebním.

Při té příležitosti malou poznámku. S několika stran došly nás dotazy před vánočními svátky, které dějiny umění (všeobecné) byly by nejlepší. Bohužel, svých česky psaných nemáme. Mádlovy uvízly ve starověku, a pokračovatel Šnajdauf nemůže se, jak se zdá, rozjeti. Proč, nevíme. Branišův Katechismus je dobrý, ale příliš stručný. Nutno tudíž sáhnouti k cizímu. A tu pro široké obecenstvo nejlepší je dílo Ant. Springera, rodilého Pražana, »Handbuch der Kunstgeschichte«, od odborníků chválené, u čtenářstva oblíbené. Právě dokončené 6. vydání o třech dílech ve 4 svazcích, hojně a krásně illu-

nevěstou. To se však stane příčinou jeho pádu. Když byl na voličské schůzi, dali doma vyměst komín, kominík uviděl v komíně zázračný provázek a prozradil to. Rozlícení nápadníci jeho dcery vytáhnou pak dlouhým bidlem provázek z komína, způsobí hroznou bouři a provázek uletí. Strejčkovi zbudou jen spořitelní knížky. Daru sv. Floriána má se dle vlastních slov autorových rozuměti jako satiře, neškodnému žertu, jímž prý se má po stránce komické vystihnouti svéráznost lidu, kraje i rodného města — bez zlých úmyslů. Střídají se tu v pestré směsi anekdoty, místní vtipy, posměšné, s dějem nesouvislé popisy zvyků a zařízení autorova rodného kraje. Četné osoby, i vedlejší, přicházejí tu hned s životopisem a podrobným vylíčením všech vlastností tělesných i duševních i se všemi anekdotami a vtipy o nich kolujícími. K tomu přistupují ještě poznámky a vysvětlivky pod čarou. Touto neurovnanou směsí je vlastní děj stlačen na minimum; kromě začátku je vůbec těžko poznat, co se v které kapitole děje. V celé satiře všecky osoby jsou překresleny a přebarveny v odporné karikatury. Nemohu se přes ubezpečování autorovo ubrániti dojmu, že se to dělo se stranickou zaujatostí proti agrárnímu hnutí a mstivě. »Dar sv. Floriána« je pracná četba. Hemží se tu slovy a tvary dialektickými nejen pro charakteristiku osob, ale i ve vlastním výkladu autorově, čímž vzniká zvláštní, často nesrozumitelná směs dialektu a řeči spisovné, která ostatně silně upomíná na starodávné humoresky se znetvořenou němčinou. Podivně se vyjímají nehorázná přirovnání vedle nad míru četných přirovnání učených, jež vynikají skoro všecka pouze chlubnou nevhodností. K srozumitelnosti také málo přispívá chvatná stavba vět, jakoby mělo být jedním dechem pověděno vše, co autorovi v tom okamžiku napadne. Vznikají tak dlouhé, četnými větičkami přerušované a prokládané věty, jichž konečky se někde po půl stránce zmateně třepetají. V celku — mám na mysli jen »Dar sv. Floriána« — je tu vzácná shoda látky a stilu, táž beztvárná směs, která může být ovšem velmi zábavná, čte-li se po částech, na př. v šumu hlučné hospody a v pause mezi dvěma partiemi jiné hmotnější zábavy. *ský.*

*

V. Mrštík. Moje sny. — Pia desideria. Nakladatelské družstvo Máje.

Studentům, přítomným i budoucím, věnuje p. Mrštík svůj spis a přeje si, aby každému z nich na srdci leželo, co v něm praví. Pokládá jej tedy za důležitý pro národ; dle vlastních slov uložil v knize souhrn patnáctileté publicistické své činnosti. V pravdě podává kniha obraz úvah autorových o různých zjevech našeho národního i literárního života. Jistě že leckteré stati jeho dobře u nás pusobily, zvláště starší, psané pod vlivem ruských spisovatelů a kritiků a obsahující nejednou i přímo jejich názory, přetlumočené do češtiny.

Statě uveřejněny jsou bez chronologického pořadu, »jak stádo běží,« autor doufá, že obraz nabude tím rozmanitosti. Ale správnější by bylo nějaké seřazení, ne-li již věcné, tedy časové, neboť čtenář měl by tak před sebou celkový obraz oněch 15 let autorových, o nichž v předmluvě psáno, literárnímu historikovi pak byl by usnadněn pohled

do vývoje autorova a nemusil by shledávati v knize dat jednotlivých roků.

Politické články p. Mrštíkovy nemají valné ceny, některé z nich činily na mne dojem, jakoby p. Mrštík za každou cenu chtěl něco říci; slyšíte tu pak často jen mnohé známé věci, opakované pouze jinou tóninou. V článku »Umění a politika« píše proti jazykové politice mladočeské, ale nerozeznává pojmů dvoj- a jednojazyčnosti a tak se mu přihází, že horlí pro dvojjazyčnost a tedy vlastně pro požadavek mladočeský. V článku »Naše ideály« (r. 1900), jímž kniha počíná a jenž obsahuje epištolu na obhájení vlastenectví, potírá vlastně to, co řekl před léty o Schauerovi. »Dvě velké vlny«, praví zde, »přehnaly se veřejným naším životem a těžko rozhodnouti, která z nich byla zhoubnější. Dnes už nikomu nebude tajno, že duší celého životního snažení, jehož zásluhou jsme se stali aspoň tím, čím jsme, bylo ono proskribované, nyní tolikerým posměchem poházené vlastenectví českého člověka.« Avšak nutno se tázati, kdo proskriboval a tolikerým posměchem poházel vlastenectví českého člověka? Pan Mrštík zapomněl rozeznávat vlastenectví a vlastenectví a proti jistému vlastenectví psal přece již Havlíček.

V literárních svých statích, jež měly u nás svůj význam — zvláště starší — vychází autor z uměleckého realismu. »Realismus je nutným důsledkem všech směrů předešlých.« Ale ovšem pro nás Čechy chce při tom umění svérázné, české, chce svéráznost, českost nejen v literatuře, nýbrž i v jiných uměních a píše v tom směru i na př. o Alešovi a Uprkovi. Avšak i tyto literární statě ukazují neujasněnost autorovu. V článku »Místo předmluvy k pohádce máje« odkazuje p. Mrštík k Moravě jakožto zdroji slovanství a hlásá, že literatura naše je schopna dalšího a velikého rozvoje jen a jen za cenu přilnutí k životu našemu, ke všemu, co s ním souviselo a souvisí v jeho pravé, široké podobě. Poukazuje k Boženě Němcové, Světlé a Nerudovi, poněvadž prý hlavně vyslovili duši české přítomnosti a nedaleké minulosti se všemi elementy našeho života, naší povahy, našeho názoru na život, a jako ruská literatura prý se domohla své ohromnosti a výšky, že věrna zůstala základním tónům své literatury, Puškinovi a Gogolovi, a na těch stavěla dále, tak že se má dít i u nás. Jak pan Mrštík však v těchhle věcech je si nejasným, vidět opět z článku o Zeyerovi, v němž píše, že Zeyer doplňuje se sám ze sebe a pro sebe, stojí jako sfinga a — kolem něho nic, nemá předchůdců a nemá nástupců, trvá sám o sobě, samobytný, silný atd. atd. a přec dle téhož článku »pro Boha — Zeyer — Plojhar — vždyť to je člověk náš, naše duše, naše krev — kdo by to byl řekl?« — — »Krásná slovanská důslednost v myšlenkách i citech i ve skutcích jeho heroů, neohrožená čistota a sebevědomí jednou za správné přijatého poslání, vědomí, pýcha a vnitřní nezranitelnost velkého, protože sobě dostačujícího důstojenství člověka jako člověka a reka zároveň, úchvatná jemnost a útulná snivost měkounké noblesy — hle, jaké jsou vlastnosti překrásných jeho postav tak úzce souvisících s celým vniterným naším životem.« Zde tedy není již třeba souvi-

slosti se základními tóny literatury a pak pod takový široký plášť — vejde se již všelicos.

Články p. Mrštíkovy psány jsou s vervou, p. Mrštík ohnivě jde za věcí, je však mnohoslovný a libuje si i v jisté nehoráznosti výrazu.

V.

Františka Palackého Korrespondence a zápisky. K tisku připravil dr. *V. J. Nováček*. Nákladem České Akademie. Svazek I.: Autobiografie a zápisky do r. 1863. V Praze 1898. Svazek II.: Korrespondence z let 1812—1826.

Částečku ze svých povinností splácí náš vědecký ústav vydáváním tohoto díla. Jubilejní rok Palackého (1899) neprošel tak prázdně, jako většina literárních jubilejí předešlých. Způsobila to veliká a populární osobnost našeho buditele, pieta příbuzných k Palackému a Palacký sám, který tolik pečoval o to, aby dokumenty jeho se týkající byly dochovány potomstvu. Dva svazky — dohromady přes 500 stran velikého »akademického« formátu vyplněny jsou významným a zajímavým materiálem, který se skoro napořád týče mladších let Palackého — jen malou část vyplňují stručné záznamy, vztahující se též k pozdější době Palackého.

Vydávání Korrespondence Palackého je u nás první příklad ve větším stilu, kdy splácíme povinný dluh české literární historii a staráme se o to, aby materiál pro literární historii tak nevýslovně cenný stal se také všeobecně přístupným. Proto nezdálo se nám zbytečným pronésti při této příležitosti několik poznámek methodických.

Vydavatel Korrespondence Palackého, dr. J. V. Nováček, pověděl v článku »Jiří Palacký, otec Františka Palackého« (Čas. Čes. Mus. 1898, str. 113.), že se v korrespondenci Palackého nachází několik tisíc listů. Vydaný II. svazek této Korrespondence dospívá na 306 stranách k číslu 259. Kolik ještě svazků lze tedy čekati, bude-li se ve vydávání Korrespondence pokračovati zásadou přijatou pro listy nejstarší! A jaké nesnáze vzejdou z toho vydavateli! Vydány tu listy nejen Palackého a k Palackému samému, pokud se jich bylo lze dopídíti, nýbrž i listy ostatních členů rodiny Palackého (otce Palackého synům jiným a bratrů Fr. Palackého mezi sebou). Objevují se zde nejen listy dosud neznámé, nýbrž i listy Palackého jinde již uveřejněné; na př. Fr. Palackého Kollárovi (ČČM 1879). Není při nich poznamenáno, že byly již uveřejněny; jinde to bývá připojeno. To, že pojata do úhrnného vydání též korrespondence již vydaná, lze jen schvalovati; nebude třeba shledávati ji po časopisech

Ale princip přijatý pro tuto edici nezdá se mi správný a zejména ne účelný. Listy lidí modernějších jsou jiného rázu nežli listy v době starší. Starší generace psaly listy s touž pílí a týmž duchem, jako se psaly knihy. Obsah z pravidla literární a učený nebo týká se věcí kulturních, a p.; čiší z nich pot z pracného úsilí, jaké vynakládali na sepsání listu. Jako by chtěli psáti pro věčnost. Naší generaci obyčejně sotva zbývá půlhodinka, ve které podáváme v zimničném chvatu jen nejnutnější zprávy; formát listový nejtitěrnější bývá nám často velmi vítán. My píšeme listy z pravidla jen pro okamžik, protože si všude a vždy ne-

můžeme zatelefonovat. Odtud jiný ráz listů moderních a jiný princip pro vydavatele jejich. Představme si jen, v jaké ohromné knihovny vzrostla by korrespondence, kdybychom chtěli tím způsobem, jakým se vydává Korrespondence Palackého, mít vydány listy všech našich spisovatelů a významných lidí. Byla by to zbytečná důkladnost a nemístná pieta.

Mnoho z toho, co je zahrnuto ve vydané Korrespondenci Palackého, nemá zájmu a významu nejen pro širší veřejnost, nýbrž ani pro literární historiky, ba ani pro nejdůkladnějšího biografa. Uvedu konkretní případ. Jeden bratr Palackého při ořezávání dříví urazil si prst. Ve vydané Korrespondenci čteme o té nehodě třikrát — ve třech rozličných listech. Františku Palackému píše o tom postižený bratr Josef, nejstarší bratr a otec; jeden šíře, druhý stručněji (str. 88 n.). Který biograf Palackého mohl by té podrobnosti užiti? A takových podrobných zpráv se ve vydané Korrespondenci Palackého jen hemží. K čemu máme pročítati ty podrobné zprávy o cenách obilí, o počasí a jiných věcech, které František Palacký dostává z domu? Literární historik jich nepotřebuje; ani kulturnímu historiku nebo národnímu hospodáři se nehodí, protože toho druhu zprávy jinde najde přesněji a úplněji. Na korrespondence vzpomněl by si zajisté v poslední řadě. A tyto zbytečnosti v Korrespondenci Palackého porostou právě dobou — v letech pozdějších bude jich jistě mnohem více.

Nelze tu vyjíti jinak než cestou, jaké žádají pro vydávání moderní korrespondence také jinde:[1] oddělovati v ní věci důležité od méně důležitých a bezcenných. Z listů pak mělo by se uveřejňovati jen to, co charakterisuje dobu, v čem podán úsudek vynikající o díle literárním nebo uměleckém, o událostech politických, sociálních, o osobnostech veřejně činných; části, jež charakterisuje pisatele listu nebo adresáta, významné údaje biografické a p. V daném případě, při Korrespondenci Palackého, nikdo by nebyl na váhách při vydání na př. listu Šafaříkova z 22. dubna 1817 Palackému (II., 12 n.) Ten tam patří celý. A patřily by tam celé skoro všecky listy Palackého Šafaříkovi, Kollárovi a naopak. Ale co zbytečných věcí je v jiných listech! Biograf nejdůkladnější nechá z toho mnoho a mnoho ležeti nepovšimnuto. A ani takového biografa neměl bych při vydávání korrespondence na mysli; ten ať při své práci jde do pramenů a vybere si z listů, co potřebuje. Vydavatel listů by mu jen materiál srovnal a objevil. Ovšem vydavatel musel by vykonat práci nemenší, ba větší, nežli ji podniká při práci více méně šablonovité, při níž jde mu zpravidla jen o to, aby si listy sestavil podle dat, aby je dal opsat a pak konferoval; při takovémto vydávání musil by třídit, musil by vložit i do této práce trochu ducha. Záhlaví takového listu mělo by poukazovati k podrobnějšímu obsahu, aby ten, kdo by nějakou podrobnost hledal, měl ji snadno přístupnou. Takto dověděli bychom se o existenci listů, kterých obsah zdá se třeba často příbuzným závadný (na př. intimnější listy milostné a j.). Vlastně by se vydávání korrespondencí mělo svěřovati, pokud

[1] Viz o tom »Naši Dobu« r. VI., str. 246.

možná, biografu spisovatelovu; vykonal by si dvojí práci najednou a nabyl by pro svou biografii rozhledu. — Takovýmto vydáváním korrespondence získalo by se nákladu, jenž by mohl být obrácen na vydání korrespondence jiné. Palacký sám při své korrespondenci měl snad takovýto způsob vydávání na mysli: z listů otcových i svých a od jiných pořizoval si často výtahy jen věcí důležitějších (na př. č. 1.—14., 17.—20., 25. a j. v.)

Vydavatel dr. J. V. Nováček pojal do Korrespondence Palackého též výňatky o Palackém z listů jiných osob, psaných jinému nežli Palackému. To přijde zajisté literárním historikům velmi vhod. Ale vydatel přijal tímto principem na sebe závazek velmi těžký. V této době starší není ovšem nesnází; Palacký sám pořizoval si výpisky z oněch cizích listů — jak viděti, Palacký nebyl prost jisté osobní ješitnosti; vydaný materiál má více dokladů. Ale v době, kdy se Palacký stal tak známým, se zajisté poznámek o něm v cizích listech jen hemží. Vydavatel Korrespondence Palackého měl by podle přijaté zásady pročítati všecku korrespondenci cizí a vybírati z ní místa, která se týkají Palackého. A to bude úloha velmi nesnadná.

Vydání Korrespondence Palackého nijak nesvědčí o tom, že Česká Akademie pro vydávání korrespondence našich buditelů přináší si pevný veliký plán. Jinak by zajisté na př. listy Šafaříkovy a Kollárovy, psané Palackému, nebyly pojaty do korrespondence Palackého, nýbrž do korrespondence Šafaříkovy a Kollárovy, k jejímuž vydávání mělo by dojíti co nejdříve. V korrespondenci Palackého stačilo by pouhé registrování jejich, zvláště byly-li již tyto listy vydány jinde; na př. listy Palackému (ČČM 1874).

Do vlastní práce vydavatelovy čtenáři nelze vždy viděti. Poučil by nás o ní podrobnější úvod, který si dr. J. V. Nováček ponechává patrně až na konec své práce — popřej mu Pánbůh hodně dlouhého života, abychom se toho úvodu skutečně dočkali. Zatím stopy jeho péče lze sledovati jinde. O osobách a věcech, s nimiž si Palacký dopisoval, o nichž se v Korrespondenci mluví nebo o nichž se děje zmínka — osoby a věci často hodně zapadlé — snažil se informovati a poučiti o nich pak také čtenáře, často bohužel příliš stručně. V korrespondenci jeví se značná neúplnost (zejména nedostává se mnoho listů Palackým psaných jeho přátelům); nechceme ji přičítati na vrub vydavatelův. Jistě nebylo v jeho moci, aby tyto mezery odstranil. Snad bude toto vydání korrespondence leckde teprve podnětem, že se budou hlásiti majitelé listů Palackého. Několik málo nedopatření chceme zde opraviti. Pod čís. 16. na str. 8. II. dílu otiskuje se z Hromádkových Prvotin list Palackého z r. 1816 o nedostatcích české literatury. List tento nebyl však psán Šafaříkovi, nýbrž příteli Benediktimu. Benedikti poslal jej svému příteli Šafaříkovi do Jeny. Palacký vykládá historii tohoto listu ve ‚Vlastním životopise' (I., 10). Že jest to týž list Palackého, dokázal Fr. Bačkovský v úvodě k »Básním P. J. Šafaříka a Fr. Palackého« (str. 21). Na str. 165. II. dílu při č. 141. pověděno v záhlaví o korrespondenci Rybayově něco jiného, nežli co praví list sám. Jsou tam i některá menší nedopatření, někdy spíše jen chyby tiskové.

Na konec ještě zmínku. Výjimečně nám byla podána možnost, referovati též o publikaci, vydané Českou Akademií. Dostalo se nám exempláře laskavostí vydavatelovou. Česká Akademie »Naší Době« přes to, že byla o to požádána, svých publikací na referáty neposílá. Jak jsme se dočtli tu i tam, děje se tak i mnohým časopisům jiným.

Jc.

*

Dr. J. Máchal: O českém románu novodobém. 1902, Obsah knihy neodpovídá dobře jejímu titulu. Podle nadpisu čekáme vylíčení vývoje českého románu v době nové a mimoděk chceme se dočísti její historie — věc, která je těžší nežli by se zdálo. Ale vývoje románu kniha p. spisovatelova nepodává. P. spisovatel navazuje až na počátky zábavné prosy české, ale čím dále tím méně je ve výkladech systému a historické souvislosti. Toho patrně p. spisovatel nechtěl. Chtěl jenom několika kapitolami charakterisovati jednotlivé druhy románu, jež v české literatuře byly pěstěny, a rozborem děl některých — ne všech — spisovatelů ukázati, kam jsem v oboru tom dospěli. Při rozboru děl pak klade největší váhu na stránku obsahovou. Kniha je psána s pečlivostí u p. spisovatele známou. Byla by si pak přáti, aby ke kapitolám, jež kniha obsahuje, přidal časem kapitoly ostatní a tak podal aspoň nástin vývoje románu novodobého vůbec. Bylo by asi doplniti kapitoly svrchovaně důležité, které právě pro vývoj znamenají mnohem víc nežli leckteré z těch, jež v knihu už jsou pojaty.

J. K.

*

V »Osmé roční zprávě zemské vyšší reální školy v Novém Městě na Moravě« řid. Leander Čech podává novou ukázku ze svých »studií o Hálkovi«; vyličuje tam Snahy Fričovy a Hálkovy o nové české básnictví. Dříve již (r. 1893) L. Čech uveřejnil studii »Psychologie dramatických básní Hálkových« a v Hlídce literární z r. 1892 »O povídkách Hálkových«. Se známou svou důkladností a s rozhledem po literaturách cizích spisovatel snaží se osvětliti názory Fričovy a Hálkovy z jejich let mladších vlivem zejména »mladého Německa«. Vyšetření theoretického základu L. Čechovi slouží za přípravu pro další rozbor básnických děl Hálkových, v nichž postihuje »i ostatní rysy tehdejšího literárního hnutí«. Od L. Čecha smíme se těšiti na důkladný a závažný rozbor literární činnosti Hálkovy; rozbor literární činnosti K. Světlé, články o Palackém, o Kollárovi a j. ukázaly nám právě v analysi básnického díla sílu a jistotu L. Čecha.

Jc.

*

Z přehledů literatur.

Rychlý a mocný rozmach literatur vyvolal přirozeně nutnou potřebu přehledů za určitá období. Zváště vhodným zdá se poslední dvacetiletí století XIX. již tím, že ukončeno pevným bodem, století samým, a že r. 1880. znamená ve mnohých literaturách jakýsi přirozený mezník, u něhož počínají se nové proudy, nové směry.

Polská literatura má velice důkladný přehled *Feldmanův* »Piśmiennictwo polskie ostatnich lat dwudziestu« (Lwów

H. Altenberg 1902.), kde ve dvou dílech na bezmála šesti stech stránkách velké osmerky autor probírá literární produkci polskou od r. 1880. Kniha zajímavá, poučná, výhodná a jak při jejím rozsahu jinak ani býti nemůže, důkladná. Zevrubně v ní podány jak celé proudy myšlenkové, tak i hojný material. Díl prvý rozdělen na 13, druhý na 15 kapitol. Vylíčiv i vlivy positivismu vládnoucí kol r. 1880, i nové proudy deroucí se z ciziny, spisovatel přechází k Asnykovi a epigonům romantismu, aby se věnoval změně směrů, vzniklé ideou sociální, jež charakterisuje mu Konopnická, i významu soudobého divadla. Načež po studii o Alex. Świętochowském a trilogii Sienkiewiczově líčí zápas ideí sociálních i sociálního idealismu a obrací se pak k Boleslavu Prusovi, povídce současné a konečně k naturalismu. V díle druhém autor počíná s Maeterlinkovci v Polsku, Mirjamem a Langem, oceňuje pak Tetmajerovu poesii, a probrav impressionisty, přistupuje k Żeromskému, a líčí další rozvoj písemnictví, obíraje se důkladně »mladou Polskou« v Krakově a Przybyszewskim. Po stati o současné povídce posuzuje poslední práce Sienkiewiczovy, načež zmíniv se o Kasprowiczově poesii podává nákres rozvoje divadla a končí Wyśpiańskim, Orkanem, Danilowskim. Autor sám byl svědkem rozvoje literárního posledních dvaceti let, sám jest literátem dobrého jména, ovládá svůj předmět dokonale a snaží se zachovati stanovisko objektivní, čímž práce jeho nabývá tím větší zásluhy. Příbuzného druhu literárního jest kniha *Chmielowského* Najnowsze prądy w poezyi naszej. (Lwow, H. Altenberg 1901. Str. 172.) Kniha tato je plodem extense a byla vydána v populární knihovně »Věda a život« (rovněž u Altenberga ve Lvově). Ve čtyřech kapitolách znázorněn tu rozvoj poesie polské poslední doby: srovnávají se nové proudy se starším romantismem, vyličuje se rozvoj sociální poesie, oceňuje Tetmajer i jeho epigoni, a konečně uvažuje se v delší studii o vyznavačích čistého umění, i o vlivech Maeterlinka i Nietzsche na polskou literaturu. Kniha poučná a vzácné ceny přes to, že vůči mladým nezaujímá vždy stanovisko zcela objektivní.

V německé literatuře vydal takový přehled již r. 1900 *Emil Thomas* pod názvem »Die letzten zwanzig Jahre deutscher Litteraturgeschichte.« (Leipzig, Walter Fiedler. Str. 136.) a nejnověji *Ludvík Bräutigam* »Uebersicht über die neuere deutsche Litteratur 1880—1900.« (Kassel, Georg Weiss, str. 73). Belgickou literaturu a sice pouze lyriku za posledních dvacet let zpracoval v přehledné studii (152 str.) s ukázkami překladů německy *Otto Hauser* »Die Belgische Lyrik vom 1880—1900.« —*gn*—

Richard M. Meyer. Grundriss der neueren deutschen Litteraturgeschichte. (Berlin, Georg Bonk 1902, 258 str.)

Proslulý moderní historik literární, professor berlínské university Richard M. Meyer podává přítomnou knihou ukázku vážné a nejvýše zasloužilé práce — německou bibliografii literárně historickou k XIX. století. Kniha má účel praktický, má podati návod ke studiu moderních dějin literatury, býti jaksi rádcem, učebnicí. Z toho důvodu

nemůže dle spisovatelova úsudku býti úplnou. Spisovatel uvádí zúmyslné jen spisy cenné a užitečné, aby zbytečně neodváděl od přímé a rychlé dráhy studijní. Methoda jeho při každém druhu jest tato: nejprvé podává literaturu orientační, dále úplná vydání, pak hlavní díla, biografie, a konečně charakteristiky; ale reservuje si odchylky od této cesty dle potřeby. Vedle této vytčené ceny praktické akcentuje spisovatel význam vědecký jakož i tu okolnost, že kniha určována jest po přednosti literatuře moderní, čímž chce čeliti výtce činěné vysokým školám, že obírají se výhradně literaturou starší. Spisovatel rozdělil knihu na dvě části: první (1—42 str.) obsahuje udání všeobecná, druhá (42—245 str.) udání specielní. V části prvé uvádí spisovatel předem bibliografii nákresů literatur jak v celku (dějiny světové literatury, dějiny moderní literatury, všeobecné dějiny literatury německé a dějiny moderní literatury německé), tak i nákresy literatur jednotlivých období, krajin, směrů a druhů.

Po té uvádí bibliografii literárních charakteristik, na př. sbírky pojednání literárně-historických, kritiky, a biografie. V následující části přistupuje k anthologiím jak ze světové, tak z německé literatury, uvádí seznamy almanachů, časopisů a konečně jiných pomůcek, jako bibliografií, přehledů, spisů o metrice, poetice a návodů, jak třeba čísti. Část zvláštní rozdělena na 10 dílů, z nichž každý obsahuje jedno desetiletí. Rozdělení to přes veškeru souměrnost málo vhodné. Spisovatel uvádí v každém období předem spisy charakterisující dobu, načež přistupuje k bibliografii literárních proudů a jevů téže doby.

Kniha chce býti úvodem do studia německé literatury a dosahuje svého cíle plně, poskytujíc znamenité pokyny každému. Kdysi Schererova literatura byla praktickými svými bibliografickými doplňky dobrým úvodem. Nyní — ovšem jen pro stol. XIX. — stane se jím kniha Meyerova, který břitkou přímo kritikou doporučí vhodné prameny poučení literárně-historického, nešetře pochvaly ni výtek. Za základ studia německé historie literatury doporučuje autor Scherera, doplněného Kobersteinem, Gervinusem, Goedeckem a Wackernaglem.

—*gn*—

Michael Georg Conrad: Von Emile Zola bis Gerhard Hauptmann. Erinnerungen zur Geschichte der Moderne. (Leipzig, Hermann Seemann Nachfolger 1902. Str. 153). Spis věnován Heřmanu Allmersovi, skladateli selských obrázků lidových, k 80. narozeninám upřímným a srdečným pozdravem. V 16 volných na pohled nesouvislých, místy polemických, ale poutavě a půvabně psaných listech probírá spisovatel dějiny moderny svým subjektivním, než originálním způsobem. Autor jako bývalý vydavatel časopisu »Gesellschaft«, jejž byl věnoval úplně moderním proudům, může jistě na základě bohaté zkušenosti ovšem ve mnohém k vysvětlení doby přispěti, a také přispívá; jeho kniha, jež místy zaráží svou zvláštností názoru i silou výrazu, napsána na rychlo, vytryskla přímo z duše, je míněna upřímně a opravdově. Se stanoviska toho lze ji vřele doporučiti jako vzácný hlas odborníka a cenný doklad kulturních názorů soudobých. *gn.*

Ze zápisníku Čtenářova.

Upokojení anonymům. — Hus a úpadek v záložně Sv.-Václavské. — Věčný Huse! — Význam Husův náboženský nebo národní? — Česká reformace je především a v první řadě náboženskou. — Historik české reformace musí také znát vývoj náboženský a církevní. — Odsoudila církev Husa právem? — A zase o svornosti. — Postscriptum.

Čtenář »Naší Doby« nečte pouze co je tištěno, čte a musí číst, co se mu píše. Čte dost často listy nejen podepsané, ale také nepodepsané; listy anonymní, zdá se, patří k české nátuře, alespoň jisté druhy listův anonymních. Mám v té věci značnou zkušenost.

Musím však uznat, že čeští anonymové rok od roku stávají se slušnějšími; místo nadávek a hrozeb přicházejí stále více dotazy, pokyny a rady. Ovšem ty dotazy, pokyny a rady jsou často jen výrazem nespokojenosti a obžaloby a rozumí se, že takových rad, pokynů a dotazů je hodně mnoho. V poslední době neptají se anonymové pouze po Sv.-Václavské záložně, ale také po aféře Pexider-Weyr (»Hic Rhodus, hic salta«), po sporu Mareš-Raýman (prof. Raýmana článek o Kantovi:) atd., atd. — — Čtenář »Naší Doby« ujišťuje všecky tyto své rádce a tazatele, že si všech těchto a jiných věcí všímá; ale má málo místa a proto musí psát po troškách. Ale jen strpení, dojde řadou na všecko, mně nic nezastará.

Od Husa a jeho reformy není k Sv.-Václavské záložně daleko. Sv.-Václavská záložna a její úpadek potvrdil mně jen to, co vidím v pražských krámech napořád. Nepřemýšleli jste ještě o »S Bohem« — »Mit Gott«, o těch různých obrazích svatých a lampičkách před těmi obrazy, jak to nalezáte ve zdejších krámech? Nezarazila vás často nesolidnost právě takových krámů? Velikému, příliš velikému procentu českých lidí náboženství je v pravém slova smyslu obchodem, jen čarodějným do ut des a ničím jiným; takovým čarodějstvím byl lidem už titul »Sv.-Václavská« a bylo ovšem vkládání peněz do té »Svato-Václavské«: a ti nesvědomití světští a kněžští správcové stejně očekávali od »Sv.-Václavské« zázraky. V takové náladě italští bandité dávají na modlení, aby se jim podařil lup; italský zloděj podkopávaje se do cizího domu, strká do podkopu obraz panny Marie, aby se za ním šťastně dostal tam a ven. A na té náboženské úrovni je ohromná většina českých lidí. Také vzdělanci! Lidem těm náboženství je čárami, kterými bůh anebo jeho některý svatý má být pohnut, nebo přímo donucen k zázraku pro osobu; je-li to, co si takový pohan přeje, mravní nebo nemravní, je mu otázkou vedlejší.

Kdo náš český život skutečně pozoruje, musil ten český fetišism poznat a pochopit. Církev dopouští se právě toho hříchu proti duchu;

že náboženství od tohoto fetišismu neodlišuje, naopak ten fetišism všemožně podporuje a sílí; ale ovšem to je kletba katolicismu, že theism a náboženství od polytheismu a fetišismu ještě nedovedl očistit. Hus musil vystoupit proti zlořádům odpustkovým a proti pověře o krvi Kristové — kurátoři Sv.-Václavské záložny kradli a šidili a při tom stejně hledali a nalezali posilu v náboženství, jako poutníci za doby Husovy do Wilsnacku; ten onen sám sloužil i mši v úmysle, aby bůh mu pomohl — pomohl v krádeži k lehkému životu . . . Není každé náboženství mravní. Tomu rozuměl Hus a proto jeho úsilí o reformu mravní a ovšem především v církvi in capite et membris. Věčný ty Huse český! . . . .

Pravda, o tom našem Husovi názory se rozcházejí; avšak nelitujme toho, je dobré, že názory o něm jsou a je dobré, že se rozcházejí, poznání a následování Husa tím jen získá.

Dva názory dnes stojí proti sobě. Jedni vidí v Husovi a jeho reformě dílo po výtce a hlavně náboženské, druzí dávají Husovi a české reformaci význam národní, národnostní. Je sice těžko pochopitelné, jak lidé, kdo znají život Husův a četli jeho spisy latinské i české, mohou nevidět, že všecko Husovo životní úsilí bylo mravně reformní a náboženské; na druhé straně však je pochopitelné, že tlak národních idei a citů, tíže národnostního boje novodobého i historiky svádí k tomu, že vidí národnostní ideu ve vší české historii a že zejména význačné události, jako českou reformaci, vykládají národnostně.

Mezi oběma názory nalezáme však také názory více méně prostředkující, kompromisní, jak velmi poučně vidíme z přednášky profesora Pekaře; proto že, vyloživ napřed život Husův, professor Pekař odhodlal se také k ocenění Husova významu nejen pro minulost, ale i pro přítomnost, rozebereme si tyto části řeči obšírněji, neboť dotýkají se nejvážnějších otázek našeho národního života. Uvedu tedy napřed do slova, co čteme o významu Husově:

»Kde je význam Husův? Zajisté nikoliv v intelektuálném obsahu jeho činnosti; myšlenkový fond boje jeho pochází od Wiclifa. Ale co by byly platny pravdy sebe čistší, pravdy, jichž cílem je polepšení společnosti lidské, kdyby zůstávaly zamknuty v učených knihách a nenašly apoštolů silné vůle? Hus však pravdu Wiclifovu, odhodlanější a důslednější v tom než mistr sám, učinil pokladem statisíců, hrdina mravní důslednosti přišel ji bránit před koncil a položit za ni život. A v té pravdě jeho je dvojí stránka pokroková: Prvá je boj proti korrupci hierarchie a tím zároveň boj za křesťanství ryzí, křesťanství v duchu evangelia, křesťanství ne slovy a formou, ale životem — a v tomto směru můžeme u Husa shledávati český prvek, český motiv; důraz na praxi křesťanství je základním živlem ve všech dosti se rozcházejících směrech české reformace. A druhou stránkou Husova stanoviska nám drahou je jeho požadavek rozumové kritiky zřízení a učení církevního na základě původních pramenů, na základě bible - na daleké cestě, která vede staletími od nesnesitelné a často osobivé autority, přikazující slepě věřiti, k emancipaci lidského rozumu, je Husův smělý boj za myšlenku Wiclifovu první velkou etapou nové doby. A tu ovšem není bezvýznamno pro nás, že to je Čech a horlivý Čech, jenž před tváří křesťanstva vypustil duši za tyto první obrany mravního a myšlenkového obrození v duchu novověku.«

K tomu si pozorně přečteme, co professor Pekař vykládá o významu Husově pro přítomnost. Professor Pekař zove rozjímání to »několika upřímnými slovy«; pročteme si slova ta proto tím pozorněji.

»Jsme malý národ, i je pochopitelno, že s pýchou vzpomínáme dob, kdy jsme více znamenali ve světě kulturním i politickém než dnes, že vzpomínáme především slavného století, jež ovládá jméno Husovo. Ale jaká tragika! Oslavujeme Husa a národ jeho, jenž nasadil všechno za pravdu evangelia, vzpomínáme druhého slavného boje za dědictví Husovo, boje Jiřího z Poděbrad, vzpomínáme ryzí Jednoty Bratrské, těch dvou století, jež, jak jsem pravil, ne zcela v duchu Husově, ale následkem faktického vývoje byla bojem za vlastní individualitu, za vlastní pravdu proti Římu a jež skončila se tak hrozně násilným pokatoličením našich předků — a dnes, dnes je totéž heslo bojovným výkřikem proti nám! Dnes všeněmecké »Los von Rom!« je netoliko »Pryč od Rakouska!« ale i »Hr na Čechy!« Opakuji: jaká tragika! Na místech, kde za nářku obyvatelstva před 280 léty zavírány byly král. komisaři protestantské kostely, rostou dnes nové; letos vysvěcen byl slavně nový kostel v Hrobech, v týchž Hrobech, kde zavření protestantské modlitebny dalo r. 1618 podnět k českému povstání! A dnes je každý takový kostel, každá obec jeho zároveň hrozbou nám, neboť jen z boje proti nám v dnech pádu Badenova zrodilo se toto hnutí, politické cíle pokrytecky maskujíc náboženskou potřebou, politické cíle, jejichž přiznanou částí je germanisace českých zemí a nepřiznanou — ba vlastně také přiznanou — připojení k říši německé. Máme proto od svého historického »Pryč od Říma!« odvraceti se s nechutí, máme se učit nenávidět největší periody našich dějin? Zajisté nikoliv! — ale tolik vlasteneckého rozumu, tuším, míti musíme, abychom tomuto nebezpečnému hnutí, jež netají se tím, že chce naší zkáze, nepracovali do rukou, abychom nevyvolávali dnes zbytečně beznadějný svár konfessionální v národě, jenž potřebuje tolik sebrání sil, tolik myšlénkové jednoty. Je velkým omylem, tvrdí-li se, že vedoucí myšlénkou našeho vývoje národního je myšlénka náboženská; velkým motivem našich dějin je myšlénka národní; jí chví se každý nerv naší minulosti, od doby apoštolů Cyrilla a Methoda až do nynějška. A dnes snad více než kdykoliv jindy nastává její hodina. Nezapomínejme, že tenkrát, kdy předkové naši sváděli sami vítězné bitvy s přesilou německých nepřátel, nebylo vlastně říše německé, že to, co se jí pyšně zvalo, byl bezmocný chaos států a státečků, v němž vládu vykonávala vlastně cizina, v němž nebylo ani jednotného vědomí národního. Před nemnoha lety povstala říše tato ze svého ponížení, mocná a vítězná. Nacionalismus její a to výbojný nacionalismus roste úžasně, rozdmychován vytrvale z míst nejvyšších — řeči, jež jsme v poslední době slyšeli, netýkají se jen Poláků, ale všeho východu na německé hranici a jsou s to, aby především nás naplnily vážnými obavami a zburcovaly z malicherností našich k práci vážnější. Musíme nepochybně hotovit se k obraně — ta ovšem bude záležeti na naší neoblomnosti mravní, na naší síle kulturní a hospodářské — vzpomínáme-li minulosti, abychom posílili se jejími velkými vzory, hledejme to, co opravdu spojuje a posiluje. V tom smyslu volám světlé památce Husově: Sláva!«

* * *

Řekl jsem, že prof. Pekař v posuzování a odhadování významu Husova stojí na stanovisku kompromisním; zapisuje si teď jeho vývody, jsem v pochybnosti, jestli jsem se dobře vyjádřil. A vzniká pochybnost tím, že sporné otázky formulovány jsou nepřesně.

Nechci proti prof. Pekařovi polemisovat pouze professorem Pekařem, ale přece musím ukázat na vnitřní odpory v jeho vývodech. Je prý velikým omylem, vidět v náboženství vedoucí myšlenku našeho vývoje, velikým motivem našich dějin je prý myšlenka národní. Již v té základní větě je nepříjemná nepřesnost: je přece rozdíl mezi myšlenkou vedoucí a mezi velikým motivem; mezi oběma by nutně nemusilo být rozporu, ale musím předpokládat, že prof. Pekař v národní idei vidí naši myšlenku vedoucí. Alespoň tomu nasvědčuje tenor celé řeči.

Říci, že národní ideou chví se každý nerv naší minulosti od Cyrilla a Methoděje počínajíc až do dneška, je jistě řečeno sice moderně, ale nesprávně; naši staří předkové by o nervech tak nebyli mluvili. Národní idea, jak o ní mluví prof. Pekař, je idea novodobá a nesmí se vnášet do minulosti; to je počínání nesprávné a nehistorické. Prof. Pekař sám říká o Němcích doby starší, že jednotného vědomí národního neměli — a my jsme je tenkrát měli? Neměli; neměli, opakuji v tom smyslu, ve kterém se pojímá dnes a v nové době vůbec. Že již ve středověku byli Čechové a Němci a že často spolu zápasili, neznamená, že tenkrát už bylo vědomí národnostní; bylo ovšem vědomí politické, bylo také vědomí jazykové a národní odlišnosti, ale vědomí národnostního v dnešním smyslu nebylo. Prof. Pekař vidí v starším Německu politický chaos a vládu ciziny — co bylo v Čechách od XIII. a XIV. věku? Byli Lucemburkové národními? Byli národními jejich předchůdcové a jejich výbojná politika, pachtící se po vládě nad kraji německými?

Rozumí se samo sebou, že již před reformací někteří Čechové (někteří zase ne!) zle nesli usazování a nadpráva Němců a že proti tomu brojili a se vzpírali; ale v tom bylo více odporu proti cizímu, neznámému a nezvyklému, než vědomí národního; bylo v tom vědomí politického a společenského, ale nebylo národnostního cítění a myšlení. V tom odporu jevil se rozdíl kulturní a jevil se dokonce rasový, ale i to není vědomím národním. Vědomí národní vzniká teprve v nové době a vyniká hlavně reformací. Ale také v reformaci nebylo ještě vědomí národního v našem smyslu, jak nejlépe dokazuje všecka historie reformace a její průběh. Hus přece a celý průběh reformace husitské a bratrské jistě charakterisuje nás jako Čechy, v Husovi a reformaci jistě se projevila naše přirozenost česká; nuže — co je dílo Husovo a naší reformace? Professor Pekař, vykládaje o významu Husově, sám klade důraz na Husův charakter, na pokrokovou stránku jeho reformy a konečně na český motiv (podškrtuje prof. Pekař) náboženský — — kde je tu vědomí národní? Projevuje se v Husovi a v husitské době vedoucí myšlenka české historie nebo ne? Projevuje se vedoucí myšlenka česká v hnutí náboženském trvajícím od polovice XIV. století až do XVIII. nebo ne? Co zbude z naší

historie když vynecháme Husa a reformaci? A jestliže se tedy v Husovi a v reformaci jistě projevuje vedoucí idea česká, byla to právě idea náboženská.

Že Hus pracoval pro odstranění cizí převahy na universitě, nedokazuje tolik, kolik tvrdí prof. Pekař. Nedokazuje toho ani Husovo kázání proti německým konšelům, ani jeho list polskému králi Vladislavovi. Máme zajisté na druhé straně Husovo prohlášení, že jest mu hodný Němec milejší než nehodný Čech a právě tato zásada spravuje celou reformaci: Hus učí se nejvíce od Angličana Wiklefa, a v průběhu reformace vidíme, jak v národě našem vzrůstají strany náboženské a jak nepřátelsky stojí proti sobě — náboženství různilo mnohem více než jazyk a národnost. To přece vidíme na průběhu reformace: pokud Němci byli obhájci Říma, stáli Čechové proti nim, když Řím opustili, spojili se s nimi. Luther byl jistě dobrý Němec, a žije později než Hus, byl také mnohem nacionálnější; ale přes to vyznal, že jest Husitou, a přijímal nekatolické Čechy ve spojenství, jako zase tito pořád více a více přijímali lutherství. Professor Pekař uvádí manifest Pražský z r. 1420., neuvádí jej sice zřejmě za doklad národnostního rázu husitství, ale mohl by tak učinit a větším právem než uvádí uvedené fakty. Ale i v tom manifestě hlavní důraz jest položen na náboženství; o Němcích se praví, že mají odpor proti českému jazyku, ale především se jim vytýká, že jsou ve službách papežových. Vždyť manifest z r. 1420. jest psán proti papežovi a jeho bulle osnující proti Čechům křižácké tažení. Něco později a již za bojů Táboři, jistě nemenší Čechové než Pražané, vydali (německý!) manifest (1431.) a tam stejně vytýkají Němcům, že slouží papeži a hierarchii a že hájí církevní porušenost; Čechové prý neradi s nimi vedou boj, ale musejí pro svou obranu. S říší prý by rádi byli ve smíru a společně s Němci chtěli by pracovat k opravě duchovenstva.

Co se týká Husova listu králi Vladislavovi po bitvě u Grunwaldu, tož stejně nedokazuje toho, co tvrdí prof. Pekař. Totiž: všecky tyto jednotlivosti dokazují sice, že v době reformační a s reformací naší probouzí se také cit národnostní a do jisté míry i slovanský, ale nedokazují, že Hus, husitství a celá naše reformace jest především a předně národnostní. A o to běží. Že by v době reformační vědomí národnostního nebylo, nikdo ovšem netvrdil a netvrdí.

Boje s Němci byli následkem reformace. Hus počal horlit pro nápravu českého života a českého duchovenstva; když se Řím postavil proti Husovi a jeho českým stoupencům opíraje se o císaře německého a říši, přirozeně došlo k bojům s Němci, protože byli ve službách Říma. Řím proti nám přirozeně hotovil Němce, protože s námi sousedili. Ale boje s Němci nebyli Čechům nejhroznější — nejhroznější byli jim boje s Čechy katolickými, jdoucími ruku v ruce s Němci.[1]

[1] Že v době starší nebylo národnostního vědomí, soudní a filosofičtí historikové nejednou poznali. Cituji tu na př. z poslední doby dva projevy. Breysig, Kulturgeschichte der Neuzeit, 1900 I. 71 sequ. mluví poněkud nejasně, ale o platnosti národnostního vědomí v době starší není v pochybnosti; přesněji a určitěji Lindner formuloval otázku v Geschichtsphilosophie, 1901, 66.

Historie česká nemá jen obsahu negativního, odporu proti Němcům; národ náš se vyvíjel positivně a samostatně, a tímto positivním a samostatným vývojem vznikla Husova reforma a česká reformace vůbec.

Vím dobře, že už před prof. Pekařem vysloveno bylo mínění, že všecka naše historie spočívá v boji s Německem. Ukazuji právě, že to není pravda. Jest to vůbec formule nejasná a neurčitá. Že každý jedinec a také každý stát a po případě i národ musí zápasit o svou existenci, jest vlastně truism; neříká to nic, jistě ne mnoho. Němci musejí svou existenci obhajovat, musejí ji obhajovat Francouzové, Italové a t. d. — takové všeobecné pravidlo nevysvětluje v historii mnoho. Běží vždy o to, za jakých podmínek a jak se boj existenční vede.

Prof. Pekař dopouští se nepřesností netoliko v psychologickém a sociologickém výkladě a vážení historických faktů, on o podstatě a průběhu naší reformace podává nejen úsudky, nýbrž i fakty nesprávné.

Prof. Pekař líčí totiž jednání koncilu Basilejského s Čechy po bitvě u Domažlic jako kapitulaci koncilu a jako největší české vítězství v dějinách; to pokládám za nadsazování a úsudek velmi nesprávný. V té věci již Palacký viděl lépe, pochopiv, že bitvou u Domažlic nastal také v domácích poměrech českých osudný obrat; laskavost diplomatického Juliana Cesarini, jenž v hanebné porážce Čechům zanechal svůj kardinálský klobouk i křižáckou bullu, musí se posuzovat docela jinak a také smiřlivost Pražanů a husitů a příchod Rokycanův, Prokopův a družiny před koncil znamená něco jiného než »největší české vítězství!«

Prof. Pekař, zda se mi, založil svůj úsudek na mylném faktě; praví totiž, že zástupcové koncilu Čechům přiznali jednání »na základě zákona božího a praxe prvotní církve! A na tom čeští vyslanci vskutku do Basileje šli.« Je mně nepochopitelné, jak prof. Pekař mohl takovou větu napsat a nezarazil se: takovou koncessi Řím neudělal a nemohl udělat nikdy, jak právě všecko jeho jednání s husitskými Čechy dokazuje. Ve skutečnosti vyslancové koncilu vedle zákona božího, Krista, apoštolů a prvotní církve spolu se dovolávali koncilů a církevních učitelů, t. j. — Čechové přistoupili k vůli jednání na jiný základ, než který hájil Hus a proto nelze říci, jak praví prof. Pekař, že jednáním Rokycany, Prokopa a ostatních s koncilem zvítězil také — Hus. Zvítězil de facto — Řím, třeba že mnozí otcové koncilu v tu dobu stáli proti papežovi.[1]

Ukázav, že v Německu nacionalism vzniká teprve válkami proti Napoleonovi, praví všeobecné: »Daher ist es geraten, in der früheren Geschichte nicht allzu eifrig nach nationalen Bereggründen zu suchen und nichtig zu sein bei der Verwendung solcher Gesichtspunkte, die nicht so sehr wissenschaftlicher Vertiefung als heutigen Tendencen ihr Dasein verdanken. Man thäte am besten, für die frühere Geschichte die Worte »Nation«, »national« als irreführend ganz auszuschalten«. Tato slova potvrzují, co jsem o věci řekl už několikrát; uvádím Lindnera tím raději, že monograficky prostudoval právě dobu Husovu a že, jak řečeno, úsudek svůj formuluje výslovně nejen o Německu, nýbrž o všech zemích evropských.

[1] List zástupců koncilu je psán dosti neurčitě (diplomaticky); »zákon boží« jistě není určité, ale autorita tradice a církev vůbec přece akcentována

Prof. Pekař mezi jiným také praví, že Hus od církve s jejího stanoviska prý byl odsouzen správně. Prof. Pekař opět nesoudí historicky.

Sám prof. Pekař přece ukazuje, že koncil Bazilejský jednal s Čechy jinak a vidí v tom dokonce vítězství Husovo — bylo stanovisko církve v XVI. věku již jiné? Nebylo. Držíme-li se totiž učení a praecedencí, tož věc už za Husa měla se tak, že církev (o právnické stránce tu mluvit netřeba) mohla se držet názoru Tomáše Akv., jenž dovoluje kacíře trestat smrtí, ale mohla se také držet mínění lidštějších, křesťanštějších. Byla to otázka nejen práva, ale také jeho výkladu. Církev tu nebyla vázána dogmatem, ani míněním jedním (Sv. Augustin na př. soudil o trestu kacířů mírněji a církev někdy se ho držela) a proto mají pravdu ti, kteří tvrdí, že Hus byl odsouzen nesprávně. O tom ani nechci mluvit, že se koncil ve svém postupu dopustil docela zjevných nesprávností a násilností. Jak tedy může prof. Pekař říkat, že Hus byl odsouzen správně? Či chtěl jen říci, že církev měla právo odsoudit Husovo učení? Rozumí se samo sebou, že církev, stejně jako Wiklef a Hus, měla právo hájit učení své, ale jen o to přece při odsouzení Husově nešlo.

Ani taktika ani učení římské církve nebyly a nejsou tak ustálenými a jednotnými, že by prof. Pekař tak všeobecně mohl se dovolávat historické relativity. Vzpomínám poučné parallely z letošního jednání na německém říšském sněmě. Proti centrum uvedli liberální řečníci místo z učebnice církevního práva od de Lucy tištěné v Římě minulého roku; de Luca tu žádá trest smrti pro kacíře ještě dnes. Avšak katolíci němečtí (mezi nimi sama »Köln. Volkszeitung«) odmítá toto učení italského fanatika, vidouc ve spisovatelích à la de Luca největší škůdce své církve. A tak jako dnes jsou katoličtí theoretikové a právníci mírnější a nemírnější, lidštější a nelidštější, tak bylo v XV. století za Husa; v duchu doby bylo také Husa neodsoudit k smrti, ale otcové Kostničtí vzali při na lehké vážky a postupovali s pravou římskou neopravdovostí a nelidskostí.

*

Zasluhuje povšimnutí, jak prof. Pekař, odborník v rakouské historii, posuzuje německé Los von Rom; vidí v tom jen politický

dostatek. Verifikace listu koncilní komisí z další opatrnosti nestala se také docela hladce a stejně na celém jednání s Čechy vidět je onu diplomacii, která přivodila dočasné uznání kompaktat. U Palackého nevyniká plně diplomacie Juliana Cesarini; o řečeném článku chebském přece upozorňuje: »Husité hlásali jej co pravidlo vyznání svého již drahně let těmiže slovy, jen že v Chebu přidána o něm také zmínka o konciliech.« Ovšem — v tom to právě vězí a článek nepřijal pouze Rokycana, ale snesl jej dokonce Prokop Veliký.

J. Tomek (Dějepis města Prahy IV., 520) alespoň postřehl, jak koncil Basilejský diplomaticky ve svém prvém listu k Čechům slibuje za jediného rozhodčího — ducha svatého: »nemínilo tím bezpochyby přece jinak, než vyhraditi rozhodnutí sobě, jakožto sbor, jímž vládne duch svatý.« Nebudu se tu pouštět do dalších výkladů; myslím, že uvedené stačí k dotvrzení toho, co říkám, že totiž prof. Pekař jednu z nejdůležitějších událostí hnutí husitského a reformačního posuzuje docela křivě.

boj proti nám zrozený z éry Badenovy — výklad od historika rakouského jistě překvapující. Věc vyžaduje však širšího rozboru a ten dám příště; zatím s prof. Pekařem uznávám, že výbojný nacionalism německý vyžaduje s naší strany zbystření vlasteneckého rozumu. Ano — rozumu. A rozumu národové nikdy nemohou mít dosti. Agressivnímu nacionalismu německému nesmí proto (ani nemůže!) čelit nervosní nacionalism český. Souhlasím, že by konečně měla být učiněna přítrž malichernosti českého života, ale ovšem k tomu především patří, abychom náš národní život a pojímání historie povznesli na to světové hledisko, které již Kollár a právem chtěl zaujímat. Jestliže také prof. Pekař volá po jednotě a spojování, tož opět a opět musím k tomu říci, že svornost je pravidlem jen formálním a že běží hlavně o to, v čem máme a můžeme a smíme být svorni. »Myšlenková jednota«: lze takovou jednotu diktovat? Lze ji udržet a sílit stálým odkazováním na nepřítele? »Neoblomnost mravní« a »síla kulturní«, které se prof. Pekař také dovolává, znamená především pracovat ku poznání a rozšíření pravdy; tato práce vyžaduje snášenlivost, ale také odvahu, nepřijímat sebe rozšířenějších názorů bez kritiky. Není pochybnosti, že také český nacionalism pod etiketou svornosti svou nepokrokovostí a duchovní nehybností stává se národu velmi nebezpečným.

Postscriptum. Přednáška prof. Gebauera, o které je zpráva v Denníku (v 2. čísle), vyšla ve »Filolog. Listech« v posledním sešitu minulého roku. Titul zní: Mistra Jana Husi význam v českém písemnictví. K tomu čteme v poznámce pod čarou: »Úkol sl. akadem. senátem daný byl, oceniti Husa jako učitele a spisovatele, s vyloučením otázek církve se týkajících, a byl podle mé žádosti pozměněn ve smyslu nahoře uvedeném.« Vyloučit z literární působnosti Husovy otázky církevní a náboženské, znamená Husa vůbec z literatury vyloučit, asi tak, jak se to mělo stát na museum; senát české university dal si tím svědectví velmi smutné. Je přímo nepochopitelno, jak takový úkol mužové literárně vzdělaní mohli dát, nepochopitelno ovšem se stanoviska českého, vědeckého a charakterového. Navrhujeme pro budoucí příležitosti tyto oslavné úkoly: Jakým inkoustem psal Hus? Jak tlustá byla čínská zeď 6. července roku 1415? Avšak také: jak těžký byl r. 1902 klerikální cop českého akadem. senátu?

(Pokračování.)

ZPRÁVY.

Devátý mezinárodní sjezd proti alkoholismu bude letos 14.—19. dubna v Brémách. Dotazy: Bremen, Donandstr. 13.

„Blaho Lidu" je název časopisu zabývajícího se zdravotnictvím, výchovou a šířením ideí protialkoholických. Vychází v Brně, Svitavská 23, měsíčně; předplatné ročně 1 K 8 h.

Ze statistiky Slovenska. Kolik je Slovákův? Šafařík r. 1842 odhadl, že Slovákův je 2,753.000, z nichž 1,953.000 katolíkův a 800.000 evangelíkův. Odečteme-li od toho 80.000 Slovákův moravských a dolnorakouských, zůstává uherských Slovákův 2,673.000.

R. 1850 konstatovala se v Uhrách poprvé národnost a tu úřední statistika — v těch létech se Maďarům nestranilo — udává uherských Slovákův 1,704.000.

Kam se poděl million Slovákův?

Dr. Em. Stodola — v brožurce »Príspevok ku statistike Slovenska« — správně soudí, že Šafaříkovo odhadnutí bylo optimistické, nesprávné. Dr. Stodola na základě obšírného studia statistického počítá uherských Slovákův 2,008.744 (čili 10% uherského obyvatelstva), amerických asi 250.000, dohromady 2,258.744.

Dr. Stodola statistikou podvrací názor, že manželství maďarská jsou máloplodna. V úrodných krajinách maďarských je porodův nejvíce; v slovenských méně, v rumunských nejméně. Řídí se to dle úrodnosti země. Na ujmu slovenského vzrůstu je i to, že se hodně Slovákův stěhuje a že mnoho slovenských dětí umírá. Je to následek chudoby, snad i alkoholu a nečistoty. Přes polovici všech zemřelých v Uhrách v r. 1891—93 připadlo na děti do pěti let. Toto je nepříznivé svědectví civilisace uherské.

Maďaři tedy, jsouce v nejpříznivějších podmínkách, se množí ze všech národů uherských nejvíce, ale i Slováci, vzdor všemu útisku, v posledním padesátiletí vzrůstají. Maďarů — podle vládní statistiky z r. 1900 — je 8,679.014 čili 45·4% všeho obyvatelstva uherského. Avšak z 846.254 Židů přihlásilo se k Maďarům 609.000. Počet Maďarů rozmnožen je též Slováky (Stodola odhaduje, že 212.056 Slováků připočteno je k Maďarům) a jinými národy, zkrátka umělý přírostek činí 1,135.694 duší = 25%. V pravdě jest Maďarův asi 7,543.320, všeho uherského obyvatelstva 19,122.340.

Vznik mythu o Leviatanovi.

Napsal Dr. Bedřich Hrozný.

Mezi historickými vědami, zabývajícími se starým Orientem, sahá v posledních desítiletích po prvenství jejich nejmladší člen, assyriologie. Vysvětlení tohoto úkazu leží na snadě. Je to jednak proto, že stavíce se na práh dějin babylonských[1], cítíme, že se stáváme svědky vzniku prvé civilisace lidské, jednak z toho důvodu, že jsou Babyloňané národem, s nímž nás pojí tisíceré svazky kulturní a v němž ctíme svého učitele.

Z kamenných knih babylonských, popsaných primitivním písmem obrazovým, z něhož později vzniklo t. zv. písmo klínové, vane nám vstříc vzduch dávno zašlých tisíciletí a dech prvních historických lidí. Babylonie je nejen velice starou, nýbrž i nejstarší půdou kulturní; i při prastaré civilisaci egyptské, jež jediná by mohla snad s babylonskou soupeřiti, lze dokázati jistou odvislost od této. V první list světových dějin vepsali své jméno Sumerové, národ usazený v rovině babylonské. Jejich původ a příbuzenství jsou zahaleny temnou rouškou; nejsou ani Semity, ani Indogermány. Zdá se však, že stojí nejblíže plemeni turánskému, tedy dnešním Turkům, Finnům atd.[2]; jejich řeč je agglutinující a je do jisté míry ovládána tak zv. zákonem o souladu samohlásek; obě tyto zvláštnosti nalézáme v jazycích turánských. K charakteristice jejich jazyka postačí tato slova jedné sumerské hymny na boha slunce, Utu:

e — babbara — kidur — namlugala - zu — kú
dům - - slunce — obydlí — výsost — tvůj — do,

t. j. »do domu slunce, obydlí tvé výsosti.« Z této ukázky je patrno, že Sumerové měli místo předložek záložky; v našem případě

[1] Assyriologie zabývá se, jak známo, nejen Assyry, nýbrž i Babyloňany a protobabylonskými Sumery.

[2] Hlavním zástupcem nedokázané dosud theorie o turánském původu Sumerů je mnichovský učenec Fritz Hommel.

odpovídá českému »do« sumerské »ku«, jež postaveno za slova, jež řídí. Všechna slova, jež této záložce předcházejí, tvořila pro sumerská ústa jedno slovo. Zajímavo je, že naopak jednotlivé součástky jednoho a téhož sumerského tvaru stojí k sobě ve velice volném vzájemném poměru. Tak vysvětlí se slovesné tvary jako banranriri - ene (= »k letu vyplašují«), jež lze souvisle jen nesnadno vysloviti. Sumerové vyslovovali zcela jistě ban-ran-ri-ri - ene, s jakýmisi, nepatrnými ovšem, oddechy mezi jednotlivými slabikami.

Jméno babylonských Sumerů dlužno si vrýti pevně v pamět jako jméno národa, jenž první počal užívati písma. Oni zahájili tak dějiny lidské; první historický text je psán jejich primitivním jazykem a jejich nemotorným písmem. Oni sami jsou prvým historickým faktem světových dějin.

Bezprostředním dědicem sumerské kultury stal se semitský kmen, který se již ve 4. tisíciletí př. Kr. usídlil v Babylonii a jejž zoveme krátce Babyloňany. Po dlouhých svízelných bojích podařilo se těmto, zmocniti se kulturních vymožeností sumerských a ovládnouti úrodnou rovinu babylonskou. Spisovnou řečí zůstala sice ještě po dlouhá staletí sumerština; ale i ta musila konečně ustoupiti jazyku vítězných dobyvatelů, semitské babylonštině. Od od konce třetího a počátku druhého tisíciletí př. Kr. píše se v Babylonii téměř výhradně babylonsky; jen v náboženských textech dovedla ještě sumerština, jakožto jazyk církevní, uhájiti své místo, ale také jen částečně: každá písemná památka tohoto druhu opatřena je zároveň věrným assyrsko-babylonským překladem. Babylonští Semité osvědčili se hodnými dědictví sumerského; vědy, zvláště astronomie a mathematika, i umění dosáhla tehdy v Babylonii netušené výše, literatura kvetla a také zemědělství a obchod byly intensivně pěstovány.

Chtěje oceniti vliv kultury sumersko-babylonské na kulturu evropskou, vyhnu se známým faktům, že z Babylona pochází naše rozdělení časové (hodiny, minuty a vteřiny), míry prostorové, snad i písmo atd.[1], a poukazuji pouze na okolnost, že lidové kultuře moderní Evropy — vyjímám tedy (ale jen do jisté míry) intelligenci — jsou Babyloňané a jejich předchůdci, Sumerové, ideově

[1] Odkazuji zde na posmrtný spis slavného právníka R. v. Iheringa Vorgeschichte der Indoeuropäer, kdež (úhrnně na str. 280 sld.) nalezne čtenář vyčteny kulturní prvky evropské, převzaté z Babylona. V některých jednotlivostech se Ihering mýlí, v celku mu však lze jen přisvědčiti.

značně bližší, než časově nám méně vzdálená kultura antická. Prostý člověk z lidu ví zřídka kdy co o Řecích, zná ale zevrubně na př. biblické vypravování o potopě světa. Všeobecně uznanou thesí kulturní historie staroorientální je však věta, že tento příběh má svůj prototyp v babylonské literatuře. Vypravování o potopě, jež zničí téměř celé lidstvo, tvoří jednu z nejpoetičtějších částí babylonské mythologie a je obsaženo v XI. zpěvu velikého národního eposu o reku Gilgamešovi.[1] Babylonských prvků v knihách starozákonních bylo v posledním desítiletí minulého století odkryto veliké množství. Chci uvésti jen ještě, že také v biblickém líčení stvoření světa lze s jistotou rozeznati babylonskou předlohu a že kniha Ester je hebrejskou recensí jedné babylonské legendy, tvořící část eposu o Gilgamešovi (jak ukázal zvláště Jensen; jméno Ester vzniklo ze jména babylonské bohyně Istar, srv. Astarte). Bylo by však omylem, pokládati tyto shody mezi Starým Zákonem a literaturou babylonskou pouze za čistě literární. Nelze tu mluviti o literárním plagiátě; věci zběhly se poněkud jinak. R. 1887 nalezen byl egyptskými fellahy v El-Amarna, zříceninách sídelního města faraona Amenotha IV., archiv tohoto vládce, obsahující přes 300 hlíněných tabulek, popsaných klínovým písmem. Bylo brzo poznáno, že jsou to dopisy babylonských, assyrských a kananejských knížat na faraony Amenotha III. a IV. Mezi nimi je také několik dopisů tehdejšího knížete jeruzalémského. Význam tohoto nálezu pro dějiny starého Orientu je dalekosáhlý. My víme nyní, že kolem r. 1450 př. Kr., tedy dříve, než Hebreové se v Kanaaně usadili, byla babylonština oficielní diplomatickou řečí celé Přední Asie a že i palestýnští a egyptští písaři byli nuceni přemáhati obtíže, jež působí snaha, naučiti se klínovému písmu. Je jisto zároveň, že tehdy náleželo babylonské kultuře prvenství v Přední Asii a že i mythy babylonské byly v této době rozneseny po celém tomto rozsáhlém území. To potvrzuje i okolnost, že při dopisech el-Amarnských byly nalezeny i mythologické texty, jichž, jak z některých známek patrno, písaři nebabylonští užívali, učíce se klínovému písmu a babylonské řeči. Babylonské mythy byly vypravovány po celém tehdy známém Orientě a staly se všeobecným kulturním majetkem; je přirozeno, že i Hebreové, když se zmocnili Kanaanu, přejali od autochthonního obyvatelstva

[1] V Gilgamešovi spatřují někteří assyriologové prototyp biblického Nimroda, 1. Mojž. 10, 8 sld.

nejednu původně babylonskou legendu, již pak zpracovali svým individuelním způsobem.

Tak vešly nám v krev četné sumersko-babylonské mythy v monotheistickém pojetí Starého Zákona. Proto je každá hlíněná tabulka, vykopaná nově v Babylonii nebo Assyrii a obsahující text náboženský nebo mythologický, z pravidla cenným příspěvkem nejen k poznání kultury babylonské, nýbrž i k lepšímu pochopení milieu starozákonního a tím také křesťanské kultury přítomných dob.[1]

Z tohoto pravidla nečiní výjimky ani onen babylonský text, o němž chci nyní na tomto místě obšírněji promluviti: Rm. 282[2], hlíněná tabulka, pocházející z knihovny assyrského krále Ašurbanipala a uchovávaná v londýnském British Museu. Text tento byl uveřejněn již dvakráte; nejprve Friedr. Delitzschem v Assyr. Wörterbuch str. 390 sld., podruhé L. W. Kingem ve vzorné publikaci musea samého, Cuneiform Texts, Part XIII. pl. 33 sld. Přeložen

[1] Při této příležitosti chtěl bych se krátce zmíniti o Delitzschových přednáškách a thématě »Babel und Bibel,« které způsobily nedávno tolik sensace. Byly konány v sále berlínské Singakademie, prvá 13. ledna 1902, druhá 12. ledna 1903, za přítomnosti německého císaře, kancléře Bülowa atd. Účel jejich byl, získati sympathie Viléma II. pro Německou Orientální Společnost, jež dává právě — dosud s velikým úspěchem — kopati ve zříceninách Babylona. Prof. Delitzsch, autor výtečného slovníku assyrského, pokusil se v těchto přednáškách charakterisovati vliv babylonské kultury na hebrejskou. Ukázal na četné, většinou již dříve konstatované shody mezi oběma a reklamoval prioritu pro Babylon. Přední vadou jeho názorů je úsilí, konstatovati odvození obsahu tam, kde byla přejata pouze forma. Na str. 29. spisu Babel und Bibel (Hinrichs Lipsko, 16. vyd.) tvrdí Delitzsch. že »celá řada biblických příběhů vystoupila z temna babylonských zřícenin v čistší a původnější formě.« Nesdílím zcela toto mínění svého váženého učitele. Je sice jisto, že Hebreové svou kosmonogii, mythologii a p., tak jak se nám tyto jeví ve Starém Zákoně, děkují babylonské kultuře, ale bylo by nespravedlivo, chtíti jim upírati náboženskou samostatnost. Ve starozákonních obměnách babylonských mythů je tolik obsahové iniciativy a tolik samostatné formální koncepce, že před těmito jejich odvozená část téměř mizí. Zcela nepochopitelno je mi Delitzschovo tvrzení, že lze shledávati v Babyloně i stopy monotheismu — v Babyloně, kde bylo m. j. uctíváno neméně než 900 bohů mračen! — Nemoha se obírati zde obšírněji přednáškou Delitzschovou, uvádím z nepřehledné literatury aspoň přední theologickou odpověď, jíž se Delitzschovi dostalo: Ed. König ev. theol. v Bonnu: Bibel und Babel. Berlín, Warneck. 1902 (6. vyd.) Pro charakteristiku tohoto spisu cituji jeho závěrečná slova: »In Babel strebte die Wahrheit zum Himmel, in der Bibel ragt der Himmel in das arme Menschenleben hinein.«

[2] Signatura britického Musea.

byl také dvakráte; nejprve H. Zimmernem ve spise Gunkelově, Schöpfung und Chaos, p. 417 sld., podruhé P. Jensenem v Keilinschr. Bibliothek VI., str. 44 sld. Smysl mythu, jenž tvoří obsah tohoto textu, poznán dosud nebyl; o to se chceme pokusiti zde my.

Kladu sem nejprve svůj doslovný překlad našeho textu, podotýkaje, že pravá polovice a spodní část tabulky je odlomena. Text je proto bohužel neúplný. Tam, kde bylo lze odlomená slova s velikou pravděpodobností doplniti, bylo tak učiněno; moje doplňky nalezne čtenář uzavřeny v závorky. Text zní:

Líc:

Vzdýchala města, lidé v obydlích [kvíleli],
lkali lidé k [vůli Labbovi].
Nářku jejich ne[slyší] . . .,
řevu jejich neodpovídá . . .
»Kdo pak to [zrodil velikého] hada?
[Zrodilo] moře [velikého] hada?« —
Bel nakreslil na nebi [obraz Labbův]:
50 mil je jeho délka, 1 míle [jeho hlava],
6 loket jeho ústa, 12 loket [jeho oko],
12 loket obrysy jeho ucha.
Na 60 loket [schytá všechny] ptáky,
ve vodě do hloubi 9 loket plouží [své břicho],
zdvihá svůj ocas . . .
Bohové nebeští všichni . . .
v nebi se klaní bohové [žezlu Sinovu],
[shromažďujíce se] kvapně na lemu jeho roucha.
»Kdo půjde a zabije Labba,
zemi širou vysvobodí z [útrap],
a královské se ujme vlády?«
»Jdi, Tišpaku, zabij Labba,
zemi širou vysvoboď z [útrap],
a královské se ujmi vlády!«
»Poslal jsi mne, pane, výplod řeky [a moře potříti.]
Neznám však Labbův . . .
(ostatek líce ulomen).

Rub:

(začátek ulomen)

[Sin] otevřel ústa a pravil [Tišpakovi]:
»Dej vystoupiti sem mraku a orkán [rozpoutej],
pečeť svého života [drž] před sebou,
sestup a usmrť Labba!«
On pak dal vystoupiti tam mraku a orkán [rozpoutal],

pečeť svého života [držel] před sebou,
sestoupil a Labba usmrtil.
Tři roky, tři měsíce, jeden den a 10 (?) hodin
teče krev Labbova . . .

Slovný obsah tohoto mythu je jasný:

Vlády nad širou zemí zmocnila se nestvůra, mající podobu hadí a zvaná Labbem. Města i lidé trpí pod její krutou vládou, volají k bohům o pomoc, avšak nadarmo; nikdo neslyší jejich křiku. Konečně ustrne se bůh Bel nad jejich strastmi, umíní si, pohnouti bohy k boji s Labbem, a nakreslí k tomuto účeli na nebi obraz této nestvůry, obraz hada, zdvihajícího po způsobu skorpionů svůj ocas do výše. Jeho lest nemine se svého účelu: ustrašení bohové prchají k bohu Sinovi a prosí jej o pomoc. Sin vybídne Tišpaka, aby vyrval zemi ze spárů Labbových a ujal se sám vlády. Tišpak se zdráhá . . . Vybídnut však po druhé, povolí: sestoupí na mraku hnaném orkánem s nebe na zem a usmrtí Labba. Tělo Labbovo krvácí plná tři léta a tři měsíce.

O výklad našeho mythu pokusili se dosud pouze Zimmern a Gunkel v knize, shora již uvedené. Oni pokládají tento text za druhou recensi »boje s Tiamat«. Názor tento je však zcela klamný. Boj s Tiamat, čili, jak onu epickou báseň jinak zoveme, babylonské epos o stvoření světa líčí boj Marduka, boha jitřního světla s Tiamat, personifikací pravody a prvotního chaosu. Na počátku světa vzbouřila se Tiamat proti bohům, byla však udolána Mardukem, který ji usmrtí; z jejího těla stvoří pak nebe a zemi. Také lidé byli stvořeni teprve po usmrcení Tiamatině. Z těchto posledních okolností je patrno, že Labbem našeho textu nemůže býti míněna Tiamat; neboť v čas, kdy se příběh náš odehrává, nebe, země a lidé již existují. Také nelze přehlédnouti rozdíl pohlaví a jmen těchto dvou mythických tvorů.

Chtějíce porozuměti smyslu tohoto mythu, přičiníme se nejprve určiti denní dobu, v níž se děj jeho odehrává. Není to tak nesnadno, třeba že se o to dosud nikdo nepokusil. Z okolnosti, že bohové, ustrašení kresbou Belovou, prchají k Sinovi, dlužno souditi, že Sin vede právě vládu nad světem. Sin je však v babylonském pantheonu[1] bohem měsíce, i je patrno, že se příběh náš udál v noci. Ještě určitějšího závěru docházíme, uvážíme-li, že

[1] Je velice zajímavo, že od jména Sinova je odvozeno jméno hory Sinai. Tato okolnost kromě několika jiných svědčí pro to, že Jahve, uctívaný na Sinai, byl původně bohem měsíce. Jisto to ovšem není.

Tišpak, jméno druhého boha, vystupujícího v tomto mythu, je pouze jiným jménem pro Ninraga,[1] babylonského boha slunce. Vyzývá-li Sin Tišpaka, aby se ujal vlády nad zemí, vyzývá to měsíc slunce, aby vyšlo. Je patrno, že děj mythu nutno klásti v poslední část noci a v čas východu slunce.

Pokusíme se nyní, vnésti trochu světla v hlavní záhadu mythu, hadího netvora Labba. Tišpak užívá ve své řeči k Sinovi slov »výplod řeky [a moře]«; je nepochybno, že jimi míní Labba. Na Labba vztahuje se také nezodpovědná otázka lidstva: »[Zrodilo] moře [velikého] hada?« Velice důležita pro vysvětlení zjevu Labbova je dále okolnost, že pouze Tišpak, tedy slunce, dovede Labba zdolati; ostatní bohové (t. j. hvězdy), i Sin, měsíc, jsou vůči němu bezmocni. Z jiných babylonských textů, v nichž se děje o Labbovi zmínka, dovídáme se o něm nových podrobností. V jedné hymně (K. 133.) na boha slunce, Ninraga, praví se o tomto, že »zmnožuje v horách sílu Labba, velikého hada.« Tvrzení toto stojí v zdánlivém odporu s koncem našeho mythu, kde Tišpak-Ninrag Labba usmrcuje. V jiném textu (K. 4829.), chovaném v British Museu a mnou v Londýně opsaném, čteme, že »při vyslovení jména Ninragova padají k zemi vznešené síly a lesk Labba, zplozeného Belem.« Z tohoto místa jde sice na jevo, že Ninrag-slunce Labba přemáhá, za to však nápadno je tvrzení, že Bel je otcem Labbovým. Bel je bohem země, Labbu by dle toho vznikal ze země; náš mythus však tvrdí, že Labbu vzniká z řeky a moře a tudíž, že otcem jeho je Ea, bůh vody a protichůdce Belův. Vědouce, že mythy vypravují se z pravidla na různých místech a v různých dobách s různými obměnami, nepokoušíme se prozatím vysvětliti tyto odpory a shrneme na tomto místě všechny znaky Labbovy: Labbu vzniká z vody říční nebo mořské; dle jiného babylonského názoru ze země. Čas, životu jeho vyměřený, je noc, krátce před svítáním, a jitro. Měsíc je vůči němu bezmocný, slunce má naň dvojí vliv: Labbu se pod slunečními paprsky buď ještě více rozmáhá, nebo hyne. Tyto praemissy dovolují jen jediný závěr: Labbu je mythologickou personifikací — mlhy. Nyní vysvětlují se i ony zdánlivé odpory: naivní názor lidový pokládá mlhu za vzniklou buď z řeky a moře, nebo ze země; pod vlivem slunce mlha nejen mizí, nýbrž často se i rozmáhá. Identifikaci Labba s mlhou potvrzuje také poslední, nahoře ne-

[1] Až dosud bylo toto jméno čteno Ninib, také Adar; důkaz, že nutno čísti Ninrag, bude proveden v mé, k tisku připravené, knize Neue keilinschriftliche Mythen.

uvedené místo klínopisné literatury, jež se o Labbovi zmiňuje. Nalézá se v babylonském mythu o Dibbarrovi a zní v překladu: »Oděl jsi se vzezřením Labbovým a vstoupil jsi v palác.« Dibbarra, bůh moru, chtěje nepozorovaně vstoupiti v palác, vzal na sebe podobu mlhy. Je známo, že mlha se v lidových mythech často uvádí v souvislost s morem.[1]

Zbývá vysvětliti druhý motiv našeho mythu, Belovu kresbu na nebi. Tato je věrným obrazem Labba, řádícího na zemi. Je tudíž úlohou, nalézti obraz mlhy na noční obloze. Neváháme prohlásiti, že jím je mléčná dráha, rozložená na nebi v podobě hada a podobná mlžnému závoji. Náš názor dochází překvapujícího potvrzení z jiné strany. V Cuneiform Inscriptions of Western Asia sv. III. str. 45. jsou reprodukovány dva babylonské obrazy zvířetníka. Na obou nalézáme obraz hada, zaujímajícího svou délkou celou oblohu. Tímto hadem, jak je teprve nyní zjevno, je míněna mléčná dráha.

Smysl mythu, vypravovaného v Rm. 282, jest tedy: Mlha tísní za noci města a lidi. Bel, bůh země, ustrne se nad utiskovanou zemí, svěřenou jeho péči, a nemaje sám dosti moci, učiniti hrůzovládě mlhy přítrž, nakreslí na nebi její obraz — mléčnou dráhu. Ta postraší bohy (hvězdy), kteří prosí měsíc o pomoc. Ale i tento je vůči mlze bezmocným; vysvobození přinese teprve Tišpak jitřní slunce, jež mlhu rozptýlí.[2]

---

[1] Jedna lužická pověst (Laistner, Nebelsagen p. 81. sld.) vypravuje: Rolník jeden porážel lesní stromy na říčním břehu nedaleko své vsi. Na večer, když se již chtěl odebrati do své chýše, spatřil najednou, jak se naň vřesovištěm řítí dlouhý bílý pruh — mlha. Bylo mu úzko, i zrychlil své kroky. Mlžný pruh dostihl jej však a položil se mu na ramena. Rolník poznal, že je to mor. Tíha ležela mu na hlavě, plecích a prsou; nevěděl úzkostí, kam se obrátiti. Spěchal z údolí na vrch, s vrchu na pole, ale bílá mlžná postava nepustila svou oběť. Zoufal si již. Vesnici se vyhýbal, nechtěje tam zavléci mor. Spěchal na břeh, chtěje se vrhnouti do řeky. Tu teprve pustilo jej strašidlo a on viděl, jak se dlouhý bílý pruh vzdaluje vřesovištěm pryč od něho. Byl zachráněn.

[2] Aspoň v poznámce chci se dotknouti také jména Labbova. Čtení tohoto jména nebylo až dosud zajištěno. My nacházíme v našem mythu slovo to psáno vždy dvěma klínovými znaky: první možno při polyfonické povaze slabičného písma klínového čísti buď kal, nebo rib, nebo lab, neb konečně dan, druhý naopak může být čten pouze bu. Je úkolem, určiti, které čtení prvního znaku klínového je správné. Zimmern čte toto x-bu rib-bu. Jensen váhá mezi čteními kal-bu (= pes), rib-bu nebo lab-bu. Tyto návrhy jsou — s výjimkou posledního — nesprávné; je možno čísti pouze lab-bu. Jak

Mythus tento, z něhož voní silná poesie, nezůstal omezen na Babylonii, svůj původní domov, nýbrž putoval spolu s jinými mythy do nedalekého Kanaanu. Doufám, že se mi podaří dokázati, že se s ním setkáváme také ve Starém Zákoně. Mám na mysli starozákonní mythus o Leviatanovi, jímž vyzdobil lid izraelský postavu Jahvovu a v němž s jistotou poznávám hebrejskou recensi mythu o Labbovi.

(Dokonč.)

Zimmern, tak Jensen přehlédli jedno místo klínové literatury, kde lab-bu není psáno x-bu, nýbrž la-bu; protože znak klínový, stojící zde na prvém místě lze čísti jen la, je patrno, že i v ostatních případech dlužno čísti lab-bu a ne jinak. Jméno Labbu souvisí etymologicky s babylonským kmenem lababu, zuřiti.

Zemědělské clo v Německu a Švédsku.

Přednáška, již konal ve svazu zemědělských spolků jutských dne 10. října 1902
A. Peschcke-Köedt.

Shromáždí-li se zvolení důvěrníci jutského zemědělstva k výročnímu sjezdu, aby projednali věci stavu svého, pak naslouchá nejen venkov, nýbrž i města.

Přátelská součinnost všech výrobních sil poskytuje nejlepší podmínky pro zdravý hospodářský vývin v naší zemi jako všude. A budiž řečeno na počest Jutska a převážné většiny rolníků dánských, že ani z daleka nežádajíce privilej na úkor měst, žádají pouze uznání dávné zásady svobodných mužů: Rovnost před zákonem.

Před 10 léty, r. 1892 přijal jsem od »Svazu jutských spolků zemědělských« pozvání, abych na sjezdu zahájil diskusi o clu, a zjevilo se při té příležitosti, že schůze, zastupující přes 35.000 jutských rolníků, téměř jednohlasně odsoudila umělé obmezování volnosti obratu. Jednotlivé zlověstné hlasy prorokovaly záhubu a zkázu zemědělství, jestli nevztýčíme stejně jako naše země sousední celní šraňky proti záplavě laciného zboží z ciziny, ale mluvčí těchto myšlenek byli v nepatrné menšině.

V našich čilých dobách děje se mnoho změn za dobu 10 let. Závodící síly zápasí ve všech oborech. Moc a právo přechází ze starých rukou na nové; víra, že nové bude lepší než staré, přivodí stálá zklamání, poněvadž noví lidé stále musí převzíti tíživé a ochromující následky přehmatů doby staré zároveň s odpovědností za směle slíbenou krásnou budoucnost — tuto začarovanou zemi reformátorů, která mizí jako vidina, pokusíme-li se uchvátiti ji a držeti ji.

A mezi tím, co válečné signály politického života kolkolem dráždí muže slova a činu k stálým — ne vždy v dobrém smyslu plodným — debatám, bude snad pro mírné representanty praktické zajímavo sledovat vylíčení hospodářského vývinu doma a venku, načrtnuté krátkými rysy.

Naše dánské zemědělstvo za posledních 10 let nedalo se ani hrozbami, ani sliby vylákat s cesty, na které dosud kráčelo. Volili jsme a drželi se politiky otevřených dveří, kdežto ve většině ostatních zemí hleděli se ohradit závorami dvéří zavřených.

Nakukujeme-li teď do těchto dveří, musíme si uvědomiti, že třičtvrtihodinová přednáška o látce mně dané: »Clo zemědělské v sousedních zemích našich« nepřipouští důkladné projednání prastarého sporu pro i proti celní ochraně. Zde se jedná jenom o rekognoskování. Pozorujeme bez předsudků, co vyrostlo za těmi zavřenými dveřmi. Činíme ojedinělá srovnání. Sbíráme roztroušené dojmy okem otevřeným pro skutečnosti. Seřazujeme svědomitě sliby a výsledky, čísla a chyby počtářské, očekávání a zklamání a utvoříme si konečně z poměrů v cizině celkový obraz, z něhož se my Dánové těšíme, poněvadž, ať jsme venkované nebo měšťáci, s tímto obrazem před očima můžeme říci v pravdě:

Chvála Bohu, že celníci nenabyli převahy v Dánsku!

Celníci.

Mluví-li se o celnících, nemusí býti nic snižujícího v tom výraze. Není pochyby, že menšina dánských rolníků, kteří hledí vzbudit náladu ochranářskou, jednají v dobré víře. Ukazují mezi jiným na Francii, Německo a Spojené Státy a míní, že my Dánové sotva jsme příliš chytří, abychom nemohli s prospěchem učiti se národnímu hospodářství od státníků těchto velkých zemí.

Ale takový odkaz, abychom se šli učit do ciziny, upomínej nás na starý výrok:

»Moudrý muž má prospěch ze zkušeností jiných; rozumný muž dá se poučit svými vlastními; hlupák nezmoudří ani cizími ani vlastními zkušenostmi.«

Poněvadž však my Jutové nemáme pověst, že jsme hlupáky, nejlépe budeme kráčeti ve stopách moudrých a rozumných mužů. Naším úkolem pak bude využitkovat zkušenosti ciziny a zároveň dobře si všímat toho, co se děje mezi našimi vlastními stěnami. Taková pozornost vyplácí se, a dám schůzi snadno pochopitelný příklad vzatý přímo ze života jutského zemědělství.

Před 10 lety projednávali jsme v této síni návrh tehdejší naší vlády, abychom podle vzoru ciziny podepřeli dánské rolnictví clem z kukuřice. Návrh zněl prozatím na 1 K z 50 kg, a clo se odůvodnilo týmž způsobem, jako od německých, francouzských a švédských státníků.

»Zemědělství potřebuje pomoci a podpory. Konkurence ciziny tlačí na ceny. Cizí plod buď se musí vyloučit anebo jeho cena se musí zvýšit přirážkou cla. Tím se prospěje domácímu pěstění žita. Rolník dostane více peněz do pokladny, a má-li sedlák peníze, daří se též městům dobře.«

Tak asi zněla volavčí píseň, jejíž četné domácí obměny všichni známe.

Rolníci Německa, Francie a Švédska sáhli dojati vděčností po otevřené ruce státníků. Důvody celníků vítězily a clo na kukuřici slavilo svůj vjezd ve společnosti mnohých hltavých následovníků, jichž počet a jichž kňouravost se stále množí.

U nás doma, v Dánsku, otevřená ruka vlády byla odmítnuta. Na sjezdě v Aarhus r. 1892 poučil nás jeden z jutských rolníků, že za poslední rok pro své vlastní hospodářství koupil 1000 centů kukuřice jako píci. Clo 1 K z centu bylo by naň uvalilo zvláštní výdaj 1000 K, aniž měl sebe menší záruku, že za to dostane vyšší cenu za své plody prodejné: slaninu, máslo a vejce.

Od r. 1892 dováželi jsme v Dánsku stále rostoucí množství kukuřice a tato levná plodina stala se ponenáhlu jednou z nejdůležitějších surovin našeho zemědělství. Kdyby clo na kukuřici bylo bývalo přijato, bylo by, počítáme-li dle dovozu pozdějších let, uvalilo na naše zemědělství roční výdaj 8—9 milionů korun ročně.

Ale dánští rolníci nevidí výhody v takovém zvětšení svých výdajů. Oni naopak usuzují, že volnost celní pro kukuřici umožňuje jim, aby s výhodou prodávali své slaniny a jiné plody za ceny, s nimiž rolníci Německa, Švédska a Francie nemohou konkurovat. Jsou-li dva textilníci tak postaveni, že jeden zaplatí 4 pence za svou bavlnu, kdežto druhý musí platit 6 pencí za tutéž jakost, první podlehne v konkurenci. Tento poměr je našim dánským rolníkům tak jasný, že kdyby měli volbu mezi nákupní cenou 4 nebo 6 öre za libru kukuřice, s převážnou většinou by hlasovali pro 4.

Dánští státníci, kteří svého času navrhli clo na kukuřici, a dánští rolníci, kteří je doporučili, dnes by neopakovali svůj návrh, poněvadž vývin jim ukázal, že se zmýlili. Ale kdyby se jim před 10 léty bylo podařilo podloudně vpravit nám clo na kukuřici, byli by na naši malou zemi uvalili nezměrnou ztrátu, jejíž následky by nebyl odnášel jen venkov nýbrž i města.

Činí-li se naproti tomu námitka na snadě jsoucí, že clo, které se jeví škodlivým, se prostě může zrušit novým usnesením, pak svědčí takový výrok o politování hodném nedostatku soud-

nosti politické. Zkušenost ze zákonodárství všech zemí ukazuje, že se máme chránit před novým clem jako před morem. Přijaté clo zachytí se jako udice s dvojími háčky do zákonodárství země. Snadno vklouzne, ale bolí, a zástupcové zvláštních zájmů svíjejí se, má-li se zase operací odstranit. Kdybychom byli na nenahraditelnou škodu pro zemědělství naše dostali clo na kukuřici, byli bychom je také podrželi. A chlubí-li se naši celníci dnes, že už nedoporučují clo na kukuřici, věru jim nejsme povinni díkem, že jsme zůstali ušetřeni od něho.

Přednáší se občas názor, že se má přenechat činitelům moci zákonodárné, aby vlastní mocí ujednali důležité otázky tarifové. Přirozeně je to také dobré, kde stává poměr důvěry mezi zákonodárci a obyvatelstvem. Ale schopnosti zákonodárců nesmějí se přeceňovati, ani kde je nejlepší vůle podporovat zdravý vývin.

Před krátkou dobou bývalý francouzský ministr Yves Guyot na mezinárodním sjezdě hospodářském varoval své posluchače časově takto:

»Při projednávání nových zákonů daňových musí se stále počítat s předsudky, které ovládají velkou většinu zákonodárců jako následek hluboké nevědomosti politiků v otázkách hospodářských.«[1]

Několik německých professorů naslouchalo s patrnou zbožností těmto pamětihodným výrokům starého váženého člena zákonodárného sboru francouzského. Snad rozvinul se tu před očima Němců domácký obraz ze zákonodárství o cukru, v jehož oboru ochranářství nové doby, za cenné podpory četných německých učitelů universitních, mělo příležitost vypučet v některé z nejkrásnějších květů svých.

Německo.

Té doby zuří prudký boj o celní tarif mezi našimi jižními sousedy. Rolníci, kteří od r. 1879 byli ohraženi celní stěnou, později opětovně vyvýšené, prohlašují nyní, že musí zahynout, neobdrží-li zvětšenou ochranu celní. Města protestují proti dalšímu zdražení potravin, a kdežto mluvčí navržených nových daní vytáhli shůry v obyčejné vlastenecké výzbroji, prohýbá se dělnické obyvatelstvo Německa v mnohých krajích pod tíhou daní už dříve příliš těžkých, jichž následkem hlad a bída vplížily se v tisíce malých domácností širokých vrstev společenských, aniž uspoko-

[1] Les préjugés résultant de la profonde ignorance économique de la majorité des homme politiques.

jily proto ony kruhy, k vůli nimž chudé obyvatelstvo se vyssává.

Pro německé domácnosti s malými příjmy jest maso, slanina, máslo a vejce přepychem. Ale když Německo clem na obilí zdražilo nejdůležitější surovinu zemědělství a tím seslabilo chance pro vydatný vývoz ušlechtěných plodin zemědělských, rolnictví stoupající měrou jest odkázáno na trh domácí. Zákonodárství za těchto poměrů má úkol, aby sílilo domácí schopnost kupní a spotřební se zvláštním zřetelem na široké vrstvy obyvatelstva. Neboť obmezená spotřeba vyšších tříd nemůže na dlouho vydati dostatečnou oporu pro výrobu německého zemědělství, i když domácí ceny se vyženou do vzduchu pod působností nových cel.

Několik příkladů objasní, kterak zákonodárci a politikové Německa hleděli rozřešit národohospodářské úkoly říše. Ale aby se mohlo soudit o kursu v Německu, nutno znáti kompas platící pro kormidelníky sociálního zákonodárství ve všech zemích a pro všechny časy. Jeho jehla ukazuje nezměrně na toto základní pravidlo:

»Politické hospodářství má úkol, aby cestou zákonodárnou fedrovalo vývin, který vytvoří co nejpříznivější životní podmínky pro počet co největší.«

Zachováme-li tuto myšlenku, pak pochopíme ostrý spor o tarif v Německu. Německý národní hospodář, bývalý ministr dr. A. Schäffle po přesném šetření vypočítal, že spotřeba obilí v Německu dle cel nyní platných zdražuje se ročně o 700 milionů marek. Přijme-li se nový návrh vlády, daň z obilí dostoupne dle téhož pramene asi 1150 milionů marek. Připojí-li se k tomu navržená cla na maso, máslo, vejce, mouku, krupici, koně, skot a t. d., stoupne obnos nových a starých daní asi na 1300 až 1400 milionů marek ročně. Cukr, sůl, petrolej a mnoho jiných potřeb platí vysoké daně a dávky, na něž v tomto výpočtu není vzat zřetel. Totéž platí o clu průmyslu. Úhrnné nepřímé zdanění tíží váhou miliard spotřebovatele Německa.

Úhrnné výdaje říše na pojištění úrazové, nemocenské, starobní a invalidní činilo r. 1900 jen asi 320 milionů marek. A přece povolení těchto výdajů vyvolalo prudké a dlouhé boje se stálým nářkem tříd majetných nad bezohledným dělnictvem a jeho stále rostoucími nestydatými požadavky na zákonodárství.

Připomenouti ještě sluší, že návrh vlády daleko neuspokojuje nenasytných požadavků německých agrárníků. Kdyby tyto se zcela vyplnily, bylo by těsno na hřbitovech německých, a zemědělství samo by chřadlo a kleslo pod následky svých vlastních chyb.

Města dánská a zároveň jejich dělnické obyvatelstvo mohou se naučit z poměrů německých, kolik zde doma dluhujeme svému osvícenému dánskému zemědělství, které opětovně opřelo se umělému zdražení potravin cly.

Následující výtah ze všeobecného tarifu Německa jeví, jak požadavky ochrany celní stouply, když r. 1879 učiněn první krok ve směru ochranářském. Rubrika pro r. 1902 jeví nové návrhy vládní. Sazby platí od 100 *kg* v markách:

Rok:	1879	1885	1888	1902
Pšenice	1·00	3·00	5·00	6·50
Žito	1·00	3·00	5·00	6·00
Ječmen	0·50	1·50	2·25	4·00
Oves	1·00	1·50	4·00	6·00
Kukuřice . . .	0·50	1·00	2·00	4·00
Mouka	3·00	7·50	10·50	13·50
Máslo	20·00	20·00	20·00	30·00
Sýr	20·00	20·00	20·00	30·00
Vejce	—	—	3·00	6·00
Maso hovězí . .	—	—	20·00	30·00
Maso vepřové .	—	—	20·00	30·00

Z této stoupající podpory celní lze vážit mnohé různé závěry. Ale pozornost dánských rolníků chopí se jádra: skutečnosti, že zemědělství Německa pod soustavou ochrany celní méně a méně jest s to, aby konkurovalo s cenami ciziny.

Šlesvik.

Poměry ve Šlesviku, jež mají pro nás Dány z důvodů na snadě jsoucích zvláštní zájem, jeví nám několik zvláštních vlivů německé ochrany celní. Držím se másla, protože to jest zboží, jež my Dánové známe.

Domáhají-li se vyrábitelé jisté země ochrany celní proti konkurenci cizozemské, slyšíme doma i v cizině obyčejně toto odůvodnění:

»Sprosté cizozemské zboží tísní ceny našeho dobrého zboží tuzemského. Spotřebovatelé jsou v pokušení, aby kupovali špatné

cizí zboží, jež jim neposlouží. Ochrana celní prospěje produkci dobrého zboží, tedy národní práci; tuzemská konkurence jest dost veliká, aby překazila zdražení, a spotřebovatelé jsou chráněni proti špatným jakostem, dováženým z ciziny.«

Podle toho byla by se tedy musila za posledních 20 let v celně chráněném Německu vyvinout výroba jemného másla. Ale jak si tu vysvětlíme to faktum, že z dánsky mluvící severní části Šlesvika dodává se máslo obyčejně firmám dánským, které je přes Esbjerg vyvážejí do Anglie?

Vysvětlení jest přímo na dlani.

Dánští Šlesvičané pod blízkým vlivem neochráněného dánského zemědělství naučili se vyrábět nejjemnější máslo, kdežto zemědělství v největší části ostatního Německa ochranou celní jest udržováno na nižším stupni výroby. Clo máslové v Německu dokázatelně mělo za následek, že zvýšilo cenu druhých jakostí, zatím co výrobci nejjemnějšího másla mají obtíže, aby na domácím trhu nalezli kupce při cenách těch, které se platí v zemích bezcelních jako Dánsku a Anglii. Výrobci tedy právě naopak slibům a očekáváním ochranářů byli clem uvedeni v pokušení vyrábět stále druhotné jakosti, a kde se jako ve šlesvických mlékárnách družstevních, po dánském vzoru vedených vyrábí máslo první třídy, bezeclá cizina poskytuje lepší ceny než clem ochráněná domovina.

Proč pak by se také němečtí sedláci namáhali, aby vyráběli máslo první třídy, když jejich krajané neplatí toto dráže než máslo druhé třídy?

Clo na máslo obnášející nyní 20 marek na 100 *kg* (16 marek pro smluvní země) má býti, jak uvedeno, dle návrhu vlády zvýšeno na 30 marek. Poduška spací se zvětšila. Za takových poměrů nemusíme zde v Dánsku v dohledné budoucnosti počítat s konkurencí Německa na anglickém trhu máslovém. Neboť i kdyby po létech stal se obrat v celní politice Německa, bude potřebí dlouhé doby, než dohoní naše stále ku předu se snažící, družstevní soustavou znamenitě organisované zemědělství.

Tu a tam slýcháme, že dánští Šlesvičané na dotazy dánských ochranářů vyslovili se ve prospěch německé ochrany celní. Mezi jiným vytýkalo se stoupání cen statků šlesvických jako prospěšný účinek cla. Komise pro clo zemědělské sestávající hlavně z ochranářů položila před několika léty řadu otázek šlesvickým rolníkům. V odpovědích došlých vedle výslovně ochranářských prohlášení

čteme několik nepředpojatých objasnění, která vrhají světlo na poměry v sousední zemi. Zde stůjtež některé výtahy:

V. Mlékařství má zde postavení asi jako v Dánsku, ale myslím, že jest v Dánsku výhodnější.

VII. Jak hledím na clo zemědělské, neprospívá zemědělství, ale škodí obyvatelstvu dělnickému a městskému.

X. Mlékařství škodí clo zemědělské.

Krmení v chlévě nemá prospěchu ze cla.

Pokusy německých spolků o poněmčení severního Šlesviku přistěhováním osadníků německých přivedly s sebou stoupání cen realit, které na několika místech dostupuje 30% za poslední 4 léta.

XI. Volný obchod se mi líbí nejlépe, a pochybuji velice, že bychom my, kteří jsme tak šťastní, že žijeme pod ochranou všech možných kumštů celních, měli z toho nějakou výhodu peněžní.

Mzda za práci stoupla silněji v západním Jutsku než u nás.

XII. Jest faktum, že daleko převážná většina severošlesvických rolníků považuje clo zemědělské za neužitečné pro zdejší zemědělské zařízení. (Pokrač.)

Shakespeareův názor o geniovi v Hamletu.[1]

Geniálnost, objektivnost, nesobeckost může se rozvinouti třemi směry, dle trojího vztahu člověka k světu ho obklopujícímu. Člověk předně přijímá dojmy zevnějšího světa: vnímá. Za druhé zpracovává uvnitř tyto dojmy v pojmy, jež vkládá ve svůj světový názor: myslí. A za třetí na základě přijatých pojmů činívá svá rozhodnutí a je provádí: jedná. Geniálnost, objektivnost neb nesobeckost ve vnímání vede k pravdě, a geniálnost v jednání vede ke konání dobrého, znamenitého a velikého. K oněm geniům lidstva, v nichž tato dokonalost esthetického, rozumového a mravního cítění vyvinula se na nejvyšší stupeň, náleží zajisté největší dramatik všech věků, William Shakespeare. Postavou pak, do níž vložil své nejvlastnější, nejhlubší vnímání, své myšlení, své chtění jest jeho Hamlet. Svým Hamletem postavil Shakespearův genius sám sobě věčný pomník. Mou úlohou jest nyní, bych v obdivuhodně jemně vypracované postavě Hamletově ukázal ty rysy, jimiž se jeví souhlas s podstatou genia, tedy ony rysy, z nichž jasně vysvítá geniálnost, objektivnost neb nesobeckost v Hamlet-Shakespearově vnímání, myšlení a chtění.

Proberme nejprve, dle postupu našeho zkoumání, Hamletův život vnímací. Jak působí na jeho vnímání zevnější zjev osob a věcí? Jakýma očima pohlíží na svět? Musíme odpověděti: ovšem dle své povahy očima lásky. S jakým obdivem mluví na př. o šlechetné, hrdinské povaze svého otce, jak vznešená slova vnuká mu jeho nadšení, jeho radost nad skvělým zjevem starého krále! Nemůže nijak pochopiti, že již rozdíl zevnějších zjevů obou bratrů, starého krále, dřívějšího manžela matčina, a krále Claudia, nynějšího jejího chotě, neuchránil ji od toho, že drahocenný klenot obětovala za křemen, Boha vyměnila za ohavu. V komnatě královnině jest to, ve třetí scéně jednání čtvrtého, kde plamennými slovy připomíná jí charakteristický rozdíl ve vnějších zjevech obou bratrů. Poukazuje na podobizny obou králů a volá k ní slovy:

[1] Z knihy: Der geniale Mensch von H. Türck, 5. vyd. 1901.

»Zde pohleďte na obraz ten a ten,
dvou bratří malované podoby.
Hle, jaký půvab tkvěl na tváři té:
zde vlas Apollův, čelo Joviše,
zrak Martův, velitelský, hrozivý;
a postoj hlasatele Merkura,
an právě touto chvíli spustil se
na vrchol, celující nebesa;
toť složení a úměr, na kteréž
jak zdá se, každý bůh svou pečeť vtisk',
by důkaz podal světu, co je muž.
To byl váš manžel. — Nyní hleďte dál:
zde jest váš manžel, snětovitý klas,
jímž zdravý bratr zežhnut nákazou.
Zda oči máte? Mohla-li jste jen
tu krásnou horskou pastvu opustit
a krmiti se na té bažině?
Ha, máte oči? . . .
. . . Ký tedy ďas
vás obloudil při hře na slepou bábu?
Zrak bez pocitu, pocit bez vidu,
sluch bez rukou neb očí, bez všech čich,
neb chorá jednoho jen smyslu část
tak tápat nemohla!«

Poznáváme z tohoto živého způsobu líčení, s jakou silou zahloubá se již nad vnějším vzhledem člověka, s jakou láskou patří na všechny dokonalosti, s jakým odporem na všechny nedostatky zevnější podoby, zcela jinak než naši naturalističtí umělci, kteří všeho šeredného vyhledávají. Abychom však mohli tak intensivně jak Hamlet to činí, vážiti si dokonalosti již v zevní formě, musíme jako on míti zrak pro věci nestranný, objektivní nesobecký. Jsou pak, povšechně řečeno, ženy méně objektivně nadány než muži. Jejich zájmy jsou omezenější, a proto čisté krásno nemá pro ně toho významu, jako pro muže. Subjektivní, jednostranný zájem přivádí je snadněji k tomu, že nacházejí zalíbení také na šeredném a spitvořeném. Tak mohl říci Goethe:

»Nos tupý, tvář v šikmém usmání,
to všecko neškodí u paní.
Když nabídne Faun pracku v rej,
i kráska stěží odbude jej.«

A tak mohl Shakespeare zcela úmyslně v královně Gertrudě zobraziti ženu, která mohla oddati se Faunovi, třeba že před tím měla Apollona. Hamlet, objektivně hledící muž, jehož na nejvýš

uráží již smyslový dojem, který naň činí Claudius — vždyť praví: »ba chorá jednoho jen smyslu část tak tápat nemohla — Hamlet stojí tu docela zmaten nad chováním své matky. »Že to došlo tam«, zvolá, »dva měsíce jen mrtev! ne, ni tolik, ne celé dva. A jaký král! Apollo to proti Faunovi.«

S intensivním ceněním vnější formy spojuje Hamlet právě takové nadšení pro šlechetné nitro, pro statečné srdce a vznešenou mysl. A uráží-li ho již vnější postava Claudiova, tím více špatné, nízké jednání. Ale ne na každém možno již zevně viděti, co v srdci nosí a snaží-li každý jeviti se z nejlepší stránky, tak chce také každý míti slávu, chce býti milým, řádným a dobrým člověkem Proto i bratrovrah, jako král Claudius, tváří se stále usměvavě láskyplně, rozdává sliby, chce si jemnou úlisností a úslužností každého dík zavázati. Vnější zdání klame. Ovšem láskyplnost úslužnost a úlisnost Claudiova může míti vliv jen na toho, kdo jsa subjektivně obmezeným, jest přístupným podobným sladkostem; a takovými je převeliké množství lidí, a především jsou to ženy. Hamlet však nedá se klamati zevním zdáním, které Claudius snaží se vzbuditi, Hamlet příliš málo je subjektivně obmezený, než aby byl přístupným vlivu strojenosti korunovaného sobce. Hned od počátku stále úsečně a ironický odbývá krále. Ale vedle vědomého, umělého klamu, který chce svým láskyplným zevnějškem Claudius vzbuditi, jest ještě nevědomý, přirozený klam, ležící v podivuhodném půvabu dívčí postavy, jakou jest Ofelie. Zde jest to mohem obtížnějším, než při láskyplném, usměvavém vzezření padoucha, neusuzovati ze zevnějšku na nitro, ze spanilé postavy na šlechetnou, vznešenou mysl. Geniálně nadaný člověk, jako Hamlet, jenž se zápalem všeho dokonalého si váží, bude také hluboko dotčen půvabem Ofelie a plín jsa lásky, která všude dokonalost hledá, přizná tomuto dokonale krásnému tělu také dokonale krásnou duši. V ní uvidí svůj ztělesněný ideál, svou bohyni. Odtud onen nadšený dopis Hamletův Ofelii, začínající oslovením: »Modle mé duše, nebeské a nejspanilejší Ofelii«. Ale Ofelie při vší své vnější dokonalosti, při vší krase těla, jest jen nedokonalým zlomkem ve své duši! Ona jest též slabou, křehkou, subjektivně obmezenou a všem osobním vlivům přístupnou ženou, jako je Hamletova matka. »Frailty thy name is woman,« křehkosti, tvé jméno jest žena, volá Hamlet ve svém prvním monologu. Ofelie jest dobrou dcerou, která pokynů otcových bezpodmínečně poslouchá a která ráda a ochotně přijímá dobrá naučení, jak se má chovati v mravním

ohledu k Hamletovi. Jest tak dobrou dcerou, že ztratí rozum nad náhlou, smutnou a násilnou smrtí otcovou; ale o nějakém opravdu šlechetném srdci a vskutku velké, vznešené mysli nemůže u ní býti řeči; jinak by nemohlo tak snadno uvěřiti podezřením, která otec a bratr její měli proti Hamletovi. Poloniem, tímto potutelným patolízalem, jenž soudí o všem dle svého nízkého měřítka, nemůže Hamlet než co nejvíce pohrdati. Tropí si z něho šašky a škádlí ho do omrzení. Jak trapně musí se ho dotknouti, když dívka, v níž vidí svůj ideál, idol své duše, svou bohyni, si takovým otcem dá namluviti, že on, Hamlet, se jí přiblížil, veden jsa jen nízkými smyslnými pohnutkami. Polonius nemůže si ani pomysliti že by syn královský byl tak pošetilým, že by zamiloval se vážně do dívky pod svůj stav, a ji vskutku za choť pojmouti chtěl. Polonius také prováděl za mládí hloupé kousky, jak sám s úsměvem vypravuje, ale pod svůj stav se oženit, ne, k tomu byl přece příliš chytrým, a poněvadž se do královského syna této hlouposti nemůže nadíti, myslí, že Hamlet může míti jen nekalé úmysly s jeho dcerou, a proto ji varuje a poroučí jí uzavříti se před Hamletem. Tento však hluboce je raněn nedůvěrou, neb spíše hluboce bolestně dotčen poznáním, že jeho bohyně má jen vnější dokonalost tělesnou, nikoli vnitřní, duševní, že právě není bohyní, ale jen slabou, subjektivně obmezenou ženou, jíž chybí volný nestranný pohled, aby přes všechna podezření mohla chápati pravé šlechetné jádro v Hamletovi. Každý měří dle svého měřítka, a kterou měrou měří, bude mu zase odměřeno, jak zní slovo Kristovo. Banální formou vyjádřeno: Nikdo nehledá jiného za pecí, nebyl-li tam před tím sám. Tím, že Ofelie zneuznává takového člověka, jako je Hamlet, charakterisuje sama sebe jako dobrého, ale malicherně myslícího tvora. O nějaké božské, duševní kráse nemůže býti při této jednoduché, střízlivě prakticky nadané dívce ani řeči. Ale jak mocně přece působí vnější božská krása jejího těla, jemný půvab jejího zjevu, její kvetoucí vonné mládí na estheticky naladěnou mysl Hamletovu!

Jak upjaty jsou jeho oči na této dokonalosti formy, a jak hořkým je to pro jeho cit, když ví, že tuto dokonalost lze nalézti pouze jen ve formě a ne v obsahu, na těle a ne na duši! A jak podivným to zároveň pro jeho myšlení, že je tu zvláštní klam přírody, když ze zevnějšku snadno usuzujeme na nitro, a tak lehce zaměňujeme vnější dokonalost s vnitřní. Takový jest význam oné pamětihodné scény, o níž Ofelie bezducha a zděšeně vykládá svému otci:

»On vzal mne za ruku
a pevně držel ji; pak odstoupí
na délku páže své a rukou druhou
si takto zacláněje obočí
tak zpytavě mi hledí do tváře,
jak chtěl by kreslit ji. Tak dlouho stál,
až konečně mi trochu potřás' rukou
a po třikráte hlavou pokynuv,
— tak — nahoru a dolů — povzdechnul
tak žalostně a z hluboka, že zdál se
ten povzdech celým tělem lomcovat
a končit jeho žití. — Pak mne pustí;
a hlavu přes rameno obrátiv,
jak zdálo se, směr viděl bez očí;
neb z dveří vyšel bez jich pomoci
a stále na mne upíral jich svit.«

Ofelie zůstane stejně krásnou, úchvatně krásnou, i když Hamlet pozná, že nikterak nemá duše božské. Ovšem, jen tělo je na ní krásným a obdivuhodným, jen forma; a proto, na délku páže své vzdálen jsa od ní, a druhou rukou zacláněje si obočí, hledí upřeně na ni, jako na dílo umělecké, na obraz, jakoby ji kresliti chtěl, jak se Ofelie vyjadřuje. A jak málo se obíráme mrtvým obrazem, uměleckým dílem, tak málo má co říci Hamlet Ofelii. Němě na ni pohlíží a němě hledá cestu ke dveřím, maje až do konce zrak svůj upřen na spanilost zjevu toho. Kývání hlavou je známkou jeho velikého podivu nad nesouhlasem mezi vnějškem a nitrem, mezi dokonalou formou, podivuhodně krásným tělem, a nedokonalým obsahem, malichernou, střízlivě praktickou duší, k níž j e h o duše mluviti nemůže, poněvadž jeho nevýslovná touha po ideálu by nenašla porozumění. Co Hamlet později mluví k Ofelii, jest jen trpkou ironií. Ona jest přec jen ženou, jako všechny ostatní. »O vašem se malování slyšel jsem též, a dosti mnoho«, praví. »Bůh vám dal jeden obličej, a vy si děláte jiný, vy točíte se, hopkujete, šepotáte, přezdíváte božím tvorům a při své chtivosti stavíte se nevědomými. Jděte mi! Mám toho po krk; zbláznilo mě to.«

Jeho hluboká rozmrzelost, vzniklá poznáním, že ideál a skutečnost se nekryjí, že na tomto světě špatné a sprosté převládá a z výsledku se těší, jeho hluboká rozmrzelost zkazila mu radost ze světa a z lidí. Ale jak velice přístupnou esthetickým dojmům jest jeho duše, s jakým nadšením vnímal všechnu krásu světa, jak geniálním v tom ohledu jest jeho nazírání, ukazují vznešená slova,

jimiž projevuje svůj obdiv nad zevnější krásou světa a lidí. »Poslední dobou,« praví Rosenkrantzovi a Guildensternovi, »ale nevím vlastně proč, přišel jsem o všechnu svou veselost, zanedbával jsem všechen svůj obvyklý cvik, a vskutku na mysli zmalátněl jsem tak, že tato krásná stavba, země, zdá se mi býti pustým předhořím; ten nádherný baldachýn, vzduch, hleďte, ta směle vyklenutá obloha, ten velebný, zlatým ohněm vykládaný krov nezdá se mi ničím jiným, než zatuchlý morový shluk výparů. Jak mistrné dílo jest člověk! jak vznešen rozumem, jak nekonečný schopnostmi! podobou a hnutím jak výrazný a obdivuhodný! v svých úkonech jak podoben andělu, poznáním jako bůh! okrasa všehomíra, vzor tvorů živoucích! a přece, čím jest mně ta nejušlechtilejší hrstka prachu?«

Slyšíme hlubokou hořkost z jeho slov, hlubokou mocnou bolest, pro niž vše drahocenné jeví se mu ničemným, a přece opět také velkou, velkou láskou, nadšení, plné oddání srdce obdivuhodnému pohledu na krásu světa a lidí. »Ten nádherný baldachýn,« praví o nebi, »ta směle vyklenutá obloha, ten velebný, zlatým ohněm vykládaný krov. A člověk, mistrné dílo stvoření, podobou a hnutím jak výrazný a obdivuhodný, okrasa všehomíra.«

Radost z přirozeně krásného podmiňuje ovšem také radost z umělého krásna, a tím, mezi jiným, z výkonného umění. Jak jemným a vkusným je tu jeho pojímání, poznáváme z návodu, jejž dává herci pro přednes svých veršů. Slyšíme tu jeho požadavek, aby herec vše s rozvahou propracoval, aby i v prostřed proudu, ve vířivém orkánu vášní zachoval do jisté míry své já a se ovládal, do té míry, která teprve vášni dodává půvabu. slyšíme týž požadavek, který také Schiller ve svém pojednání o pathetičnosti klade na výkonného umělce, požadavek to, při všem pathosu, při vší síle vášně přece ještě zachovati i mravní svobodu člověka, i z rozumu pocházející sílu odolati vášni, jež nás zbavuje svobody. Člověk, kterého vášeň, bolest neb rozkoš tak zcela opanuje, že s ním sem tam zmítá, není ani krásným ani vznešeným, nýbrž pouze ubožákem, a tudíž předmětem pro pathologa neb psychiatra, ne však pro umělce. Jak hluboké a ryzí je Hamletovo ponětí umělecké, poznáváme též z vlastních poznámek o řeči, kterou hned při příchodu umělců chce slyšeti: praví k herci: »Slyšel jsem tě jednou něco přednášet, ale nikdy se to nehrálo, a hrálo-li se, tedy ne více než jedenkrát; neboť ten kus, jak se pamatuji, nelíbil se davu; byl to kaviar pro obecenstvo, ačkoliv — jak já to chápal a jiní, jichž úsudek v takových věcech stál výše

než můj, — byla to výborná hra, dobře urovnaná v scénách a složená s velikým taktem a uměním. Pamatuji se na někoho, jenž řekl, že není žádné přísady v těch řádkách, která by je překořenila, aniž věci ve výrazu, která by u spisovatele prozrazovala strojenost; ale nazval to poctivou prací, tak zdravou jako příjemnou a mnohem více krásnou než okrasnou«.

Zde tedy slyšíme jej, jak velebí skromnou prostotu a přirozenou krásu jako neklamnou známku pravého díla uměleckého.

Přejděme nyní ke geniálnímu myšlení Hamletovu. Jest především nejvyšší měrou charakteristickým, že studoval na universitě ve Wittenbergu. Tato byla za časů Shakespearových předním zástupcem přísné vědy. Jest tedy nanejvýš význačným, že jeho hrdina, třicetiletý to muž, z této university přichází a přeje si tam se vrátiti, důkaz to, že Hamlet nenavštěvoval universitu jen pro forma, ale že skutečně nalezl zálibu v přísné vědě; právě naopak jest tomu u Laerta, jenž jde do Paříže, světového bezstarostného města, by si osvojil tam světáckou uhlazenost. Přihleďme však jen, jak se v jednotlivých určitých případech jeví k objektivnosti cílící, geniální myšlení Hamletovo. Takové myšlení směřuje k tomu, najíti v nesmírně velké rozmanitosti událostí a výjevů jednotný zákon, jemuž všechno dění jest podrobeno. Celá věda záleží ve stanovení takových jednotných pravidel a zákonů, jimiž se řídí všechen vznik a zánik. Použil jsem ve druhé přednášce jiného obratu, když jsem se pokoušel vyvoditi, že geniální člověk proniká svým myšlením nitro věcí a chápe jejich ideje, jejich podstatu a vlastní jejich povahu. Idea věci není však nic jiného, než zákon jejího vývoje, určitá pravidelnost, zákonnost ve stavbě a vzájemném působení jejich částí. Chtíti poznati ideu, hlubší podstatu věcí, není tedy nic jiného, než snažiti se pochopiti zákonné vztahy mezi věcmi a mezi částmi věcí. Objektivně řízené geniální myšlení cílí k tomu, nalézti principy, zákony všeho dění. Jednotlivý zjev, jednotlivá událost, jednotlivý projev života nějaké bytosti, jednotlivé působení věci jest zkoumáno nejen v jeho vztazích k celé hojnosti příbuzných jevů a působení, a tyto všeobecně platné vztahy nacházejí svého vyjádření v zákonu, ve všeobecné pravdě. Že na př. může někdo býti bratrovrahem a přece se usmívati, zevně přívětivě a laskavě se tvářiti, jest jednotlivá zkušenost, jíž nabývá Hamlet na svém strýci Claudiovi. Tato zkušenost však nezůstává Hamletovi něčím ojedi-

nělým a zvláštním; on srovnává ji se zjevy příbuznými, tak na př. s bezmezným oddáním, zdánlivě nenasytnou něžností, s níž jeho matka svého prvního muže objímala, na něhož však přece tak rychle zapomenouti a jehož bídným pochlebníkem nahraditi mohla.

»Vždyť na něm visela,« zvolá Hamlet, »jak byl by choutky vzrůst se vzmáhal tím!« Přirovnává vnější láskyplnost bratrovraha s koketeriemi žen, jimž dal Bůh obličej a ony si místo něho dělají jiný, jež točí se a hopkují a při své marnivosti stavějí se dětsky naivními. Jednotlivou tedy zkušenost, již nabývá Hamlet na svém strýci Claudiovi, že někdo bratrovrahem býti a při tom přece láskyplně jeviti se může, přirovnává k příbuzným zjevům a zbuduje z toho všeobecné pravidlo, pravdu že na zemi vůbec nitro s vnějškem se nekryje, že krásnému, úsměvnému zevnějšímu jevu spíše špatné, zkažené nitro jest základem, láskyplné stránce zevní obyčejná, nízká mysl, přívětivým slovům zlé srdce, božsky krásnému tělu ženy a jejími něžnému chování lidsky slabá duše. A pro tuto všeobecnou pravdu, jako na zavolanou, přichází mu jednotlivý zjev, onen totiž láskyplný úsměv bratrovraha, v němž tento princip rozdílu mezi vnějškem a nitrem, mezi zdáním a skutečností tak velice překvapuje, že si s trpkou ironií zapisuje tuto do zápisníku právě tak, jak si zaznamenával také jiné pamětihodné případy, které měly nárok na všeobecnější, principielní význam. Obyčejný subjektivně obmezený, egoisticky nadaný člověk by nemohl dáti se do tak všeobecného rozjímání nad láskyplným úsměvem toho, který zabil otce jeho, by nemohl poznati, že vrah jevě se zevně z nejlepší stránky, jen to činí, co téměř všichni lidé více méně dělají, když se snaží jinými zdáti než jsou. »Tak, při sám Bůh!« zvolá Hamlet po objevení krvavého činu, »Ó ženo nicotná! Ó lotře, lotře, smavý, kletý lotře! Můj zápisník! to radno zaznamenat, že lze se smát a smát a lotrem být.« Zajímavou jest ironická poznámka, kterou ještě připojí: »Tak aspoň můž' být v Dánsku, jsem si jist.« Na neštěstí není tomu tak jen v Dánsku, jest to spíše pravdou všeobecně platnou. Ve všech zemích světa chtějí lidé stále zdáti se něčím jiným, než jsou. V každém člověku vězí více neb méně sobeckosti, marnivosti, vypínání, pýchy, mstivosti a zlovůle a přece bude se každý stříci otevříti své vlastní srdce a vše ukázati, co jest v něm skryto. Každý se snaží klamati nejen jiné, ale i sebe sama. Každý úsiluje o to, by jiným vštípil jak možno nejlepší mínění o sobě, a každý také

o sobě myslí si to nejlepší. Geniální, objektivně, nesobecky myslící člověk, jakým je Hamlet, přijímá pravdu, i když sám jest jí stižen a pokořen. Sobecký člověk vidí sice chyby jiného, zvětšuje je všemožně a těší se ze slabosti a nedokonalostí bližního, ale nepozoruje břevna ve vlastním oku. Genialní člověk však myslí důsledně. Nevijímá ni vlastní osoby, též na sobě samém vidí nedokonalost a slabost, lidské chyby a nedostatky. Proto praví Hamlet Ofelii: »Jdi do kláštera. Proč chtěla bys být roditelkou hříšníků? Já sám jsem jakž takž poctivým a přece bych se mohl vinit z takových věcí, že bylo by lépe, aby mne matka byla neporodila. Jsem velmi hrdý, mstivý, ctižádostivý; mám více nepravostí k službám, než myšlenek je obsáhnout, než obraznosti dáti jim tvar, než času vykonati je. Nač se mají takoví chlapi jako já plaziti mezi nebem a zemí? Jsme všichni arcilotři; nevěř z nás nikomu. Jdi po svých do kláštera.«

Sobecky omezený Laertes, jenž stejně, jako princ dánský, ztratil otce vraždou, a to rukou Hamletovou, subjektivně řízený Laertes nezná této důslednosti v myšlení. Vycházeje od zavraždění svého otce, nepřijde asi k tomu, jako Hamlet, aby si stěžoval do hříšnosti a nedokonalosti lidského pokolení, a jelikož sám je člověkem, aby také v svých úvahách u sebe se zdržel a s bolestí poznal vlastní nedokonalost, nýbrž Laertes vidí v činu, v zabití svého otce, jen ty nejbližší vztahy, které se ho, syna zavražděného, osobně týkají. Ve vrahu nevidí hříšného člověka vůbec, nýbrž pouze toho, kdo jeho osobě hroznou způsobil křivdu. O klidné úvaze, o spravedlivém posouzení viny pachatele nemůže tu býti ani řeči. Že Hamlet je skrz na skrz šlechetným mužem, jenž jen z přenáhlení a omylem zabil toho, jenž mezi něho a matku se vtíral, aby potouchle tajně naslouchal jich hovoru, to uvážiti sobecký Laertes není dosti schopným.

A tím přicházím nyní k třetímu druhu působení geniálního ducha, k objektivnímu nesobeckému jednání Hamletovu. Bylo úsilováno až do nynější doby o rozřešení záhady, proč Hamlet po odhalení zločinu spáchaném na svém otci nevolá korunovaného vraha k zodpovědnosti, anebo spíše, proč zkrátka sám se nepomstí, proč mu dýku do srdce nevrazí a sám se za krále voliti nedá. Jest to, myslím, Hamletův objektivně řízený duch, jeho nad obyčej velká nesobeckost, jeho hluboké poznání nedokonalosti a hříšnosti všech lidí, která činí ho nezávislým na sobeckém popudu, hledati osobní dostiučinění v bezodkladném výkonu pomsty.

Osobně omezený, sobecký člověk nezná, jsou-li uraženy jeho osobní city, žádného rozhodování pro neb proti pomstě. Jest pro něho samozřejmým, že si osobní zadostučinění chce zjednati a nezdrží-li ho bázeň neb jiné praktické pohnutky, vyřítí se beze všeho, jsa poslušen silného vnitřního popudu, na toho, kdo zranil jeho osobní city, a bude-li mu možno, jej zničí, rozdrtí, rozšlape. Právě jako pes zakousne se do hole, jíž jest bit, a jako hladový lev vidí v gazele jen pokrm, jenž má utišiti jeho hlad, tak i Laertes nevidí v Hamletovi nic jiného než vraha svého otce, vinníka nejhroznější osobní křivdy, která se mu kdy stala; a dle tohoto jednostranného, subjektivního, omezeného uvažování nepřeje si nic jiného než toho člověka, jenž tak velkého bezpráví se proti němu dopustil, zničiti, zabiti, a byť i na posvátném místě. V kostele chce mu hrdlo podřezati. Jeho vůle proto dovede tak málo rozhodovat, jako vůle vlka, jenž hladem hnán vrhá se na jehně. Nemá proto divoké, bezohledné provedení pomsty žádného smyslu poněvadž není s ním spojena svoboda, moudrá rozvaha a spravedlivé uvážení bližších okolností. Ve svých osobních citech raněný, sobecký člověk nezná ni mezí, ni míry pro svou pomstu. Tisíceronásobně chce splatiti tomu, kdo mu ublížil. Z této příčiny nesmí podle zákona ve spořádaném státě nikdo právo na svou pěst si hájiti, a sám si pro nějakou křivdu dostiučinění zjednati poněvadž nikdo nemyslí objektivně, nesobecky a tím nemůže býti ve vlastní záležitosti spravedlivým soudcem. Ten, jemuž bylo ublíženo, bude vždy cíl přestřelovati, byť by byl i tak nesobecky myslícím, geniálně nadaným člověkem jako Hamlet, jenž vše ne dle toho jednostranně posuzuje, co jeho osobě prospívá neb škodí ale všestraně dle toho, jaký význam čemu v souvislosti všech světových událostí náleží. Chybí-li však jednostranný, osobní popud k pomstě, není pak k jejímu rychlému provedení žádné příčiny. Kdo hnán sobeckými popudy, vrhá se bez rozmyslu na to čeho dosíci neb co zničiti chce. Rozváží si nanejvýš prostředky a cesty, jež ho k cíli vésti mají, ale o samotném cíli svého egoistického přání ani na okamžik nepochybuje. Naproti tomu převážně objektivně řízený, nesobecký člověk nepovolí jen tak bez všeho každému sobeckému popudu, jehož ovšem i on nebývá ušetřen; jeho nesobecký zájem na osobách i věcech jest více méně protiváhou sobeckého popudu, a proto přichází k úvaze a více méně rozumnému rozhodnutí. Laertes jest slepým a ztřeštěným ve své mstivosti, jedná proti cti a svědomí a vrhá sebe tím v záhubu.

Hamlet jest dočasně stejně mocně vzrušen, ale nabývá vždy velmi rychle opět mravní rovnováhy a uvažuje pak o věcech objektivně a správně, a zůstává především úplně svoboden ve svém rozhodnutí. A padne-li, není to vlastní vinou, nýbrž taškářstvím jiných. A pak, i kdyby byl chtěl se na každý způsob chrániti, nebyl by mohl; bylo mu obtížným břímě života, nemíchal se do běhu věcí a byl příliš hrdým, než aby úzkostlivě se vyhýbal nebezpečí. »Vzdorujeme předtuchám«, praví ještě krátce před katastrofou, »bdí zvláštní prozřetelnost nad pádem vrabce. Bude-li to teď, nepřijde to později; nemá-li to přijíti později, přijde to teď; nebude-li to teď, přece to přijde; být připraven, jest vše. Neví-li nikdo, co opouští, co na tom, opustí-li to záhy? — Nech být!«

Sprostota lidí se mu zprotivila, špatnost a nedokonalost vlastního srdce naplňovala ho bolem; umřel rád. Když Horatio s ním chce umříti, prosí ho, by jen dále žil, by jeho svědkem byl. »V svém srdci jestli jsi mne choval kdy«, praví mu, »mžik zdrž se blaženosti nebeské a v strastech dýchej v krutém světě tom, bys o mně vypravoval.«

Člověk, jako Hamlet, na něhož pro jeho velkou objektivnost žádná věc, žádná osoba nemůže míti trvalého, určitého vlivu, musí jinak býti posuzován než jiní lidé, jako na př. Laertes, jenž zuřivostí a mstivostí hnán nezná mezí svého záští, nezná cti nezná svědomí ve svém jednání. Nanejvýš jemně a zajímavě jest Shakespearem proveden kontrast mezi objektivně řízeným Hamletem a subjektivně omezeným Laertem: Hamlet geniální, za každých okolností v svém nitru svobodný a klidný velikán, Laertes obyčejný, jen vnějšími okolnostmi vyvýšený člověk, jakých na tucty, jenž výjevům a osobám co nejvíce podléhá. Slyšíme, jak Hamlet v nejvyšším vzrušení mysli hned po zjevení se ducha jenž zprávu mu dá o vraždě otcově, nebe a země se dovolává, ale ne pekla. »Fuj, tebe nevolám«, praví, když mimoděk se mu na ně myšlenka vtírá; t. j. Hamlet i v nejvyšší vášni zachová si tolik vnitřní svobody a samostatnosti, že neplete peklo s nebem, nemísí ničemnou sprostotu s nejvyšším dobrem. Jinak mravně omezený Laertes. Vrátiv se z Paříže, kde se měl světácky vybrousiti, a byv smrtí svého otce a jeho tajným pohřbem popuzen a k nejvyššímu vzteku dohnán, vnikne v čele buřičů do paláce až ke králi a volá ho s mečem v ruce k zodpovědnosti. Jak velice svou vášní je ovládán a klidné rozvahy zbaven, poznáváme zvlášť z toho, že on v přímém opaku k Hamletově mravně vznešené

povaze nebem i peklem zároveň háže, nezná více ni práva, ni svědomí, ni věrnosti, ni lidskosti. Volá se vztekem na krále, jehož s počátku považuje za vraha svého otce:

»Jak zemřel? Nedám s sebou kejkle hrát!
vem peklo věrnost, nejčernější ďábel
vše přísahy; a milost, svědomí
se shroťte do nejhlubší propasti!
já čelím zatracení, tady jsem
v šanc dávaje i ten i onen svět,
ať přijde cokoliv; jen vršitě
chci pomstít otce.«

A tento pomstou soptící egoista, který se ni celým světem nechce dáti zdržeti ve své pomstě, jak lehce brzo potom dá se vésti a použiti jiným velkým egoistou, králem Claudiem. Kdežto Hamlet ve shodě se samostatností své povahy, považuje to za trest osudu, že byl jím za nástroj použit, aby starého potutelníka Polonia nakáral, prosí později Laertes právě o to, by mohl nástrojem býti v ruce jiného, krále Claudia, slovy: »Můj králi, dám se vámi ovládat tím spíše, učiníte-li to tak, že já v tom budu nástrojem.« (Pokrač.)

Rozhled církevním životem v roce 1902.

Z Asie zasluhuje povšimnutí fakt, že buddhism se silně šíří v Indii. Je známo, že buddhism ve své vlasti napřed zkvétal, později však upadl; teprve na konci XIX. stol. buddhisté usilují o to, získat Indii. Roku 1891 bylo v Indii $7^1/_2$ mill. buddhistů; 1901 již $9^1/_2$; 1891 založena v Colombo společnost Maha Bodhi,[1] vydávající svůj list (Journal of the Maha Bodhi Society) a různé publikace. Buddhisté vysílají také missie do Ameriky a Evropy; jsou již buddhistické chrámy v San Franciscu, Liverpoolu a j. K buddhismu přestoupilo několik duchovních anglické církve, také se prý nové učení šíří mezi anglickou aristokracií.

Pro Asii jistě je fakt velevýznamný, že buddhisté a brahmáni obeslali společný náboženský sjezd v Kyoto (v Japonsku); vidíme příznaky náboženské a ovšem i národní obrany proti Evropanům. Japonsko i tu převzalo vedení.

Ze světa mohamedánského stůj zde zpráva o perském babismu (bab arabsky = dvéře, totiž pravdy a vědění). Babism založen od Mirzy Ali Mohameda (narozeného 1819); byl velmi pronásledován, ale tím více se šířil; nynější šach sektu toleruje. V Persii je babistů na 3, v ostatních mohamedánských zemích na 2 milliony. Babisté věří v jednotu a solidaritu všeho člověčenstva, v jeden jazyk, jedno písmo, ve všeobecné bratrství a jsou proti válce; za své proroky uznávají vedle Mohameda také Mojžíše a Ježíše, »syna božího«.

Ruská státní církev od let úsilněji pracuje mezi rozkolníky (vnitřní missií), ale s nevelikým zdarem; naproti tomu se zdá, že rozkol se mění, racionalisuje a to učením Tolstého, vlivem štundy a racionalistických učení vůbec. — Svobodná církev reformovaná (jsou také české sbory) obdržela právo shromažďovací; baptisté mají volnost tu již z doby dřívější a proto se k nim pro forma hlásívali mnozí sektáři.

---

[1] Chrám Maha Bodhi v Bodh-Gáyá je hlavní svatyní buddhistickou.

Politický dosah má církevní poselství Habešanů v Petrohradě. Abuna (metropolit) habešský Matteos přijat byl v Petrohradě s velikou okázalostí; z Petrohradu odebrali se Habešané do Cařihradu, žádajíce od sultána, aby jim v Jeruzalémě v chrámě sv. hrobu přepuštěna byla kaple sv. Heleny. Kapli tu nyní mají Arménové. Proslýchalo se, že sultán dal odpověď vyhýbající.

V Dánsku liberální hnutí politické sesíleno je liberálním hnutím církevním; v říjnu 1901 ministr kultu předložil parlamentu návrh zákona, jímž staré biskupské zřízení církevní se demokratisuje tím, že se církevníkům udílejí některá práva, která posud přináležela biskupům a vládě (mohou se zřizovat menší sbory, mohou si volit svého duchovního a t. p.). Živý spor o tento zákon veden po celý rok.

Mnoho hluku také letos nadělal básník Joergensen, přestoupivší 1896 ke katolicismu. Ačkoli se tím více hluku tropí v katolickém Německu a Francii, přece zasluhuje povšimnutí, že tolik skandinavských intelligentů alespoň na čas se uchýlilo ke katolicismu: Strindberg, Hansson; také Garborg. Ovšem je tento katolicism obyčejně dočasným asylem zcuchaných nervů a vypráhlé fantasie, je to katolicism à la Verlaine, jehož poesie Joergensena seznámila s katolickou dekadentní mystikou.

Zaznamenáno budiž, že Kierkegaardovy spisy pilně se překládají, hlavně do němčiny a že se názory tohoto dánského Carlylea počínají pilněji studovat; literatura skandinavská svými četnými představiteli stále se obírala problémem náboženským, je tudíž přirozeno, že se interes obrací také k filosofickým myslitelům severským. Kierkegaard z nich jistě je jeden z nejvýznamnějších.

Anglická státní církev udržuje se indifferentismem, řekl letos anglický politik, a má pravdu; ovšem lze totéž říci téměř o všech státních církvích. Ale reakcionáři nespí, jak dokázali zákonem školským, jímž školy církevní budou placeny státem a hlavní dozor nad školou dává se státní církvi; kde v obcích katolíci nebo nonconformisté mají většinu, vládli by školou oni. Posavadní školské rady totiž se zrušily a na jejich místo nastoupila školská komise, zvolená obecní radou. Proto svobodomyslnější lidé všech vyznání zdvihli proti návrhu odpor.

Státní církev domnívá se, že reakcí školskou zažehná moderní theologii, která v Anglii, neméně než v Německu, pořád více se uplatňuje. Biskup Reponský Dr. Boyd-Carpenter vyznává, že výtěžky vyšší kritiky musejí být uznány a že naše víra v Ježíše

musí spočívat na mravním přesvědčení, ne na hmotných zázracích. Takové a podobné výroky jsou na biskupa státní církve jistě pozoruhodné, tím pozoruhodnější, že napsány jsou ve spisy populárním. (An Introduction to the Study of the Scriptures). Podobných knih a článků vyšlo letos v Anglii několik; kanovník Ccheyne (Nineteenth Century and After, leden) dovolává se radikálného spisu Wincklerova (Geschichte Israels).

Svobodomyslní theologové angličtí mají také těžké úkoly v otázkách čistě anglických. Veliký problém je »apoštolská successe«, učení, že jen anglikánská hierarchie je pravým následníkem apoštolů; na to orthodoxie vyplýtvá mnoho zbytečných sil. Letos kanovník Henson a j. pokročilejší theologové se vyslovili, že anglikánské učení nemá historického podkladu, odsud pak další vývod, hledat styky s církvemi nestátními.

Úpadek arthodoxie jeví se netoliko v církvi anglikánské. Professor G. A. Smith na kolleji svobodné presbyterské církve v Glasgově napsal 1901 pokrokový spis (Modern Criticism and the v Preaching of the Old Testament); orthodoxní odpůrcové vydali proti Smithovi pamětní spis, Smith napsal odpověď, ale komise kollejní vyslovila se pro svobodu badání a Smith nebyl podle přání odpůrců z kolleje odstraněn. Před 20 lety professor W. Robertson Smith z kolleje Aberdeenské odstraněn byl.

Podobný případ se stal s professorem J. A. Beetem na methodistickém (wesleyanském) theologickém ústavě v Richmondě (u Londýna). Prof. Beet dokazoval z Písma, že není věčných trestů pro hříšníky, a že v Písmě není učení o věčné nesmrtelnosti každé lidské duše. Prof. Beet neměl podle přání orthodoxních předáků být zvolen (wesleyanští professoři volí se vždy na 6 let), ale plná konference církevní rozsoudila, že má být zvolen.[1]

---

[1] Spis The last Things 1898 na radu přátel vzat z oběhu, 1901 vydal: The Immortality of Soul, A Protest.

Z bohaté literatury uvádím ještě, co by doplnilo předchozí charakteristiku:

Confentino Veritatis. Essays in Constructive Theology je titul spisu, v němž 6 oxfordských theologů snesli své názory; je to jakési spis programový, v podstatě hodně liberální.

Encyclopaedia Biblica. Edited by T. K. Cheyne and J. S. Black, dokončena IV. svazkem; podává, ačkoli ještě orthodoxní, v podstatě výmožeností moderní kritiky.

A Dictionary of the Bible. Edited by J. Hastings; IV. svazek taktéž ukončen; hodně pokrokový.

Postavení státní církve k dělnictvu charakterisuje pozdrav 35. sjezdu Trades Unií; biskupové Londýnští, Rochesterský a St.-Albanský podali adressu, v níž se vyslovuje vřelá sympatie k dělnictvu.

V anglickém katolicismu odpor proti Římu roste. Kněz A. H. Galton uveřejnil v Fortnightly protest proti Římu (The Incompatibles: A Revolt from Rome by English Romanist Clergy), v němž čteme, že je nejméně 150 kněží, kteří chtí mít biskupa na Římě nezávislého. Naproti tomu zase stále odpadají anglikánští duchovní k Římu, alespoň fedrují hnutí ritualistické. Jak všeobecným toto hnutí je, znamenat také v návrhu Rev. R. Westropea, aby pro řešení sociální otázky shodlo se neorganisované, ale uvědomělé bratrství, »noví františkáni«. Váha Římu v Anglii rozhodně vzrostla; proto měli politikové takové obtíže s korunovační formulí. V staré formuli totiž, král prohlašuje učení o transsubstanciaci, uctívání Panny Marie a ostatních svatých a mši za »pověrečné a modloslužebné«; formule ta nahrazena textem mírným, že prý řečená učení příčí se náboženství protestantskému.

Lord Acton, známý ze spojenství s Döllingrem proti novému dogmatu o neomylnosti, letos zemřel.

V Americe pokračuje úsilí po federaci církví; obzvláště sever a jih se sbližují. Válka otrokářská rozdělila vyznavače náboženství lásky a jeho hlasatele na dva tábory; letos methodistská církev jižní a severní spojily se ku práci — v Číně.

Aby se církevní život podnítil, četní američtí duchovní jsou vynalezaví. Na př. hrá se v kostele divadlo; do konce prý se zřizují při chrámech tančírny a boxovny. To jsou v Londýně zatím diskretnější; tam na př. v kostele St. James podávají se na obrovském plátně laternou magicou texty písní a různé obrazy illustrující kázání. Kostel je přeplněn. Že církve americké nemají mnoho náboženského života, to doličuje professor bohosloví na uni-

P. Gardner, A Historic View of the New Testament. (»Chceme nahradit metafysiku psychologii, rationalism historii, autoritu zkušeností.«); naproti tomu hájí stanovisko staré: Sir Rob. Andersew, The Bible and Modern Criticism.

N. H. Marshell, die gegenwärtigen Richtungen der Religionsphilosophie in England und ihre Erkenntnisstheoretischen Grundlagen, 1902.

Pro Anglii charakteristický je román H. G. Wellsa: Anticipations (8. vyd.). Jedná o budoucnosti náboženské, konstatuje úpadek protestantské orthodoxie a sesílení katolicismu, zejména mezi vzdělanci.

versitě Yaleské Ladd (The Philosophy of Conduct); mravní život v církvích je prý »poměrně nízký a beznervní.«

V poslední době v duchovenstvu začíná hnutí proti kouření (duchovních).

Jako v Anglii také v Americe liberální bohoslové přicházejí v konflikt se svou církví. Professor Pearson na Northwestern University vystoupil v loni (1901) z methodistské církve a vzdal se professury (tuším literatury); jeho spis: The Carpenter Prophet 1902 (= Prorok tesař) proto byl letos velmi čtěn. Evropskému čtenářstvu ovšem nepodává nic nového, ani nic zarážejícího.

Značné vzrušení způsobeno tím, že presbyterstvo New-Yorské církve presbyterské nepřipustilo v duchovenský úřad kandidáta Nolla; Noll totiž Adama nepokládal za osobu historickou nýbrž pouze americkou. Když Noll brzy po odmrštění zemřel, listy připisovaly smrt nesnášenlivosti presbyterstva. Uvádím případ také z toho důvodu, že Noll byl Čech.[1]

Veliké starosti má církev episkopální; v officielním názvu: »episkopální církev protestantská« ráda by vynechala slovo: protestanská a nazývala se za to »katolickou církví americkou« nebo prostě »církví americkou«.

Různé sekty a zejména sekty více materialistické pořád v Americe nacházejí přívržence. Zejména křesťanská věda a »Zionisté« (»Křesťanská katolická církev na Sioně«) se šíří, třeba že doktorové křesťanské vědy pro nesprávné léčení byli stiháni soudy a že akcie podniku nově zakládaného města »Zion« (severně od Chicaga) padaly.

Katolicism nabývá v Americe stále větší důležitosti. Letos tomu dává svědectví předně fakt, že biskup Spalding zvolen za prostředkovatele ve veliké stávce uhelné a dále revise Westminsterské konfesse. Presbyteriáni totiž na svém valném sjezdě (General Assembly) vynechali z konfesse, že papež je antikristem; zároveň ovšem je charakteristické pro církev presbyteriánskou, že konfessi opravila výkladem o umírajících nemluvňatech, že nemohou být věčně zatracena. Smutné dost, že přirozené myšlení tak pozdě opravuje kalvinistické nepřirozenosti.

Katolicism se v Americe sílí Filipinami. Je to vidět stále. Na druhé straně republika má vliv na filipinský katolicism, žádajíc,

[1] Z americké liberální theologie na př. N. Smyth, Through Science to Faith; o náboženském stavu v Americe nábadné cestovní pozorování (laika) E. H. Abbota: Religious Life in America.

aby podle (amer.) ústavy církev byla oddělena od státu. Odsud potíže s řády, ale Řím nátlaku vlády washingtonské povolil; také již přicházejí zprávy, že Aguinaldo chce organisovat národní církev na Římě nezávislou.

O Amerických Češích po stránce náboženské podal jsem zprávu v tomto ročníku; americká svoboda, nezávislost církve na státu, působí na všecky přistěhovalce, přivyklé k církvi státem chráněné. Obzvláště katolíci uvolňují si v Americe svůj poměr k hierarchii a duchovenstvu a tím si vysvětlit, že i mezi Rusíny a dokonce mezi Poláky vzniklo hnutí protiřímské.

Polští starokatolíci, mající svého biskupa v Chicagu, byli letos zastoupeni na mezinárodním sjezdě starokatolickém.

Těžiště církevní otázky v Evropě spočívá ve Francii, Německu a Italii; dojista náboženský vývoj těchto zemí má pro Rakousko největší interes, netoliko náboženský, nýbrž také politický. Nelze dost upozorňovat, že otázky církevní všade mají silný dosah politický.

Zákon r. 1901 proti kongregacím musil být prováděn, ale právě při provádění se ukázalo, jak veliký vliv konkregace mají: důstojníci, jež měli vyklidit neposlušné klášternice, odepřeli tak učinit a jeden z nich (Saint-Remy) vojenským soudem pokutován trestem přímo výsměšným.

Kongregace ve Francii se množily od konkordátu uzavřeného Bonapartem s kurií; od r. 1825 sice nepřipuštěn žádný nový řád mužský, za to Napoleon III. hned v prvých létech své vlády připustil více než 900 řádů ženských. Podle statistiky 1. ledna 1900 bylo 753 nepovolených kongregací, majících 15.534 ústavů; v témž roce bylo na ústavech kongregačních 95.000 žáků, na státních lyceích jen 80.000. Uvedené zjevy z armády v souvislosti s tím, co se v armádě objevilo processem Dreyfussovským, Francii ukázaly docela zřejmě, že republika musí provést boj s klerikalismem, který nejdříve započal reformou školskou. Klerikálové chytli se liberálního zákona Falloux z r. 1850 a využitkovali zejména §, který dovoluje lidem bez akademického vzdělání, zakládat školy, a školy ty tudíž hojně zakládali užívajíce svobodu vyučování, jak už V. Hugo správně vytknul, ke svobodě — nevyučování. Tak se vysvětluje, proč republika musí vést s církví boj o školu.

Tento boj v Bretagni stává se národnostním a jazykovým. Vláda totiž zapovídá vyučování katechismu v bretonštině a bré-

tonsky psanému, protož se takto propaguje klerikalism povážlivě pověrčivý a ovšem také protirepublikánský, royalisticky zabarvený.

V tom úsilí republika je podporována reformním hnutím mezi kněžstvem samým, kteréžto hnutí, díky tradicím francouzského galicanismu, posud dosti účinně je podporováno od mnohých biskupů. Časopisy a spisy, hájící pokroky v theologii a duchovním životě vůbec, se množí; nechuť proti staré scholastické methodě na bohosloveckých školách roste, jak vidět zejména ze značného počtu tajných spolků bohosloveckých a jejich tajných, litografovaných časopisů.

Proti republice, filosofii a protestantismu katolicism je ovšem na stráži. Ale protestantisace postupuje. Dle zpráv listu »Chrétien Français« vydávaného Bourrierem, doposud přestouplo z církve 800 kněží a asi 150.000 laiků.

Podobně jak reformní katolicism snaží se odpoutat náboženství od státu, tak i v státních církvích protestantských, najmě reformované, je patrné hnutí pro osvobození od státu. (Články o tom v Le Protestant).

V Německu je nábožensky a církevně stále živo; poměry jsou hodně zavité. Mezi katolíky reformní hnutí neutuchá, ačkoli biskupové na patrný povel kurie proti reformátorům vystupují velmi energicky. (Viz o tom článek o odvolání Ehrhardově v »Čase«.) Veliké pohoršení mezi pravověrnými učinili professor theologie Sickenberger (Kritische Gedanken über die inerkinnliche Lage. Vorgelegt dem katholischen Klerus und den gebildeten Katholiken Bayerns, 2. vyd. 1902) a farář Schwarz se svou kritikou obřadnického fetišismu církevního a politiky Lva XIII.; proti Schwarzovi arcibiskup Freiburgský (v Badenu) domáhal se odsouzení pro urážku katolické církve. (Schwarz napsal brožurku: Papež Lev XIII. před soudnou stolicí Kristovou a článek ve svém reformním časopise: Fetišism v katolické církvi).

Klerikální katolicism dostává ránu za ránou — proti historickým faktům ani chytráctví jesuitské nepomáhá. »Freie Wort« přinesl zprávu, že v církvi římské se uctívá jako svatý ostatek Ježíšovo — praeputium a pupečník! Proti takovému důkazu fetišismu bylo hájení těžké — věc byla polemikou nad slunko jasněji dokázána a katolické listy centra mlčí teď jak zařezané. Stejnou sprchu jim způsobil důkaz, že římský autor církevního práva de Luca ještě pro přítomnost žádá pro kacíře smrt, ovšem v zemích, kde katolíci mají moc, kde ji nemají, domáhají se – svo-

body. Na veliké massy katolické proticírkevně působily nepěkné aféry v panovnických rodinách katolických; mají sice protestanté svého krále Edvarda, ale naproti tomu mají katolické a pravoslavné dynastie příliš mnoho vynikajících členů, prozrazující nejen degeneraci rodovou, ale také hnilobu toho náboženského vychování, kterého se jim v tak hojné míře dostává. Případy takové jsou křiklavým odsouzením toho officiálního, hierarchicky-politického katolicismu.

V církvích protestantských je také silné kvašení náboženské a církevně-politické. Diskusse o Harnackově spise letos neutuchla, protiva vědecké theologie a praktické církve stává se stále akutnější; několik bylo křiklavějších případů, že liberální kazatelé nebyly od církevních úřadů přijaty nebo že byli všelijak utiskováni. Na jedné straně je hnutí svobodomyslné, usilující o změnu zděděného církevnictví, usilující o vymanění z tlaku konfesse a orthodoxie vůbec, na druhé straně ovšem zase orthodoxie a církev koncentrují své síly a snaží se provádět svou.

Zvláštní postavení zaujímá v otázkách církevně politických německý císař, postavení nikterak imponující. Císař zajímá se na *př.* o svobodomyslné vývody ředitele Delitzsche učiněné z nově *nalezených* a doplněných objevů babylonských; při přednášce Delitzscheově, o které i denní listy referovaly, císař prý ostentativně vyslovil svou radost nad názory přednášejícího, alespoň katolické listy počaly si dělat úsměšky, že vedle Delitzsche také Harnack má vliv na císaře a že tedy v státní církvi na vyšší přání nastane éra theologie liberální.[1]

Přes to týž císař zase hledá a již nalézá intimní styky s vatikánem. K 24letému jubileu nastolení papežova císař vysílá zvláštní

[1] Fr. Delitzsch: Babel und Bibel už v 16. vydání; ozvaly se proti mnozí, Delitzsch vydal teď nové vydání s odpovědí. Srov. A. Jeremias, Im Kampfe um Babel und Bibel.

V Německu vznikají stále nové časopisy obírající se otázkami církevními a náboženskými; také v politických listech sílí se smysl pro otázky církevní. Posud dobrým pramenem pro studium katolického hnutí pokrokového je mnichovská »Allgemeine Zeitung«; na stanovisku radikálně pokrokovém stojí týdenník »Freies Wort« ve Frankfurtě; známý exjesuita hr. Hoensbroech založil nový měsíčník: »Deutschland«, Monatschrift für die gesammte Kultur (kultura se tu studuje se stanoviska náboženstvo-církevního).

Jak německý nacionalism se opírá o náboženství, toho zajímavý, třeba že poněkud germansko-exotický doklad podává časopis: »Heimdall« s úsilím o německého boha a německou církev.

poselství. Ale císař neobmezuje se na formality. Ve své řeči (v Cáchách, červen) o povinnostech obnoveného německého císařství prohlašuje se za och ánce obou církví, nejen protestantské, ale také katolické; v řeči té s hrdostí citoval výrok papežův učiněný řečenému zvláštnímu poslu, že si (totiž papež) vždy vysoce vážil zbožnosti Němců a zejména německé — armády. »Papež žádal Mého vyslance aby řekl svému suverénovi, že v Evropě zemí, kde řád a disciplina posud trvají s úctou pro autoritu a s ohledem na církev, a kde církev může žít, je německé císařství a za to papežský stolec je povinován německému císaři.«

Za takových okolností není již s podivením, že papež konečně na nátlak centra povolil theologickou fakultu v Strassburku a že na vzájem listy katolické netoliko německé, ale i římské, Viléma vynášejí do nebe. Jeden z nich (»La vera Roma«, 28. pros.) vidí v Combesovi Nerona, kdežto v »rozumném a chrabrém« Vilémovi vidí a ctí císaře »jenž nyní sotva ještě podle jména je protestantem.«

Protestantské listy samy zastavují se nad koncessemi, které protestantská vláda v otázce Strassburské dala Římu. Avšak Berlín potřebuje Římu také proti Polákům; mnohé zjevy nasvědčují, že Řím své světové politice obětuje Poláky s touž lhostejností, s jakou obětoval jiné národy, když jejich osudy Římu byly nepomocny.

Zdá se, že císař Vilém na církve se dívá politicky a že jich užívá ke svým cílům politickým. Proti Francii a francouzské propagandě v Elsass-Lotrinsku užívá Říma a to se zdarem; dělá koncesse centru a staví se proto také, podobně jako asi Bismark, proti reformnímu hnutí katolickému. Této krátkozraké a v podstatě zpátečnické politice nepříčí se jeho volání po sjednocení německých církví státních — absolutism vždy a všude dává přednost centralisaci před autonomií. Jaké ovoce přinese počin císařův v té věci učiněné na hostině v Gothě, nelze dnes říci; jedná se o federaci církví, ale úkol je obtížný, proto že je v 25 německých státech 48 církví.

Poměr katolicismu a protestantismu vším tím stává se spletitý. Na jedné straně veliká obapolná animosita. Na př. professor Lehmann v Gottingách vystoupil z akademie, kdyz biskup Kopp zvolen čestným členem proto, že nechce zasedat v učené společnosti vedle officiálního římského censora; s druhé strany zarazilo že redaktor »Christliche Welt« vůči katolicismu letos počal napo-

mínat k šetrné věcnosti. Čtenář nalezne v celém ročníku »Christ. Welt« o věci poučné hlasy pro a proti. Zdá se, že německý reformní katolicism protestantům imponuje a že si od něho mnoho slibují; ve skutečnosti i německý reformní katolicism do značné míry sílí jesuitism a dává katolicismu moderní nátěr.

Zajímavý byl starokatolický sjezd v Bonnu: biskup Weber dokazoval, že od prohlášení dogmatu neomylnosti v katolické církvi reforma je nemožna. V tom starokatolický biskup má více pravdy než v zakřikování svobodomyslného hnutí náboženského. Proti Harnackovu směru vydal pastýřský list.

Pozoruhodné je, že v časopisech socialistických, zejména »Socialistische Monatshefte«, přibývá článků o náboženství a pro náboženství (Göhre, Losinsky a j.).

Italská vláda podala parlamentu návrh zákona na rozvod; z toho bylo ovšem pobouření ve vatikánu a jeho přívržencích, třeba že podobné zákony již existují ve Francii a j. Povšimnutí zasluhuje okolnost, že král právě v 24. ročnici nastolení Lva XIII. předlohu oznámil — je-li to náhoda nebo úmysl, těžko říci, ale klerikálové se proti této kalendářní symbolice velmi ohražovali.

Při všem odporu proti officiální Italii vatikán se letos po prvé utekl k úřadům italským k vůli — penězům. Z papežské pokladny se ztratily milliony lirů (prý 8) a ve vatikáně neváhali, podezřelé osoby stíhat královskými úřady. (Dokončení.)

Bedřich Smetana v letech 1840–1847.

Dle netištěných denníkův mistrových podává Ladislav Dolanský.

(Dokončení.)

Své dovednosti komposiční si za této doby vážil tím více. O svých skladbách vyjadřuje se často s velikou pochvalou a rád uvádí, kterak jiným se líbily. Komponováním zabýval se i na procházkách. V březnu 1842 vypravuje: »Šel jsem bez myšlenek — ne to bych lhal, bez myšlenek jsem nešel, neboť jsem komponoval.« Jednou takovéto komponování mělo proň i neblahý následek. O prázdninách r. 1841 zajel si na dva dni do Prahy. Na trhu koupil si hrozen vína a pojídal jej na ulici, jsa zároveň zaujat nějakou novou svou skladbou. V tom však přijel vozík s bednami a přejel mu levou nohu. Na štěstí nebyl úraz asi přílišný.

V druhé knize zápisků Smetana sestavil seznam skladeb, jež komponoval prý od svého *16.* roku. Poněvadž seznam tento pořízen jest v březnu r. 1841, byly by komposice tyto vznikly v době jediného roku, což se nepodobá pravdě. Mimo to hned u prvních čísel udáno jest, že povstala v Praze, tedy u věku 15 let. Prohlédneme-li onu číslici bedlivě, seznáme, že původně opravdu bylo napsáno 15 a později v 16 přeměněno. Přehled skladeb jest značně jiný, než jak jest udán u Teiga, a proto jej zde podáváme i s poznámkami, jež Smetana k jednotlivým komposicím přičinil.

1. a 2. Dvě polky pro kvartet v Praze; druhou nazval jsem »Osmanen-Polka«.

3. Kvarteto pro 2 housle, violu a cello. Toto kvarteto jest moje první, proto také velmi špatně pracováno, mnoho harmonie a líbeznosti se v něm nenajde.

4. Valčík pro kvartet, ne tuze extra.

5. Ouvertura pro kvartet dle Mozartovy methody. Líbila se tenkráte všem velmi dobře.

6. Upomínka na Nové Město, polka pro piano na 4 ruce, mým sestřenicím Louise a Augustě Smetanovým věnováno. (Tyto kusy složil jsem v Praze.)

7. Louisina polka pro piano, složená v Novém Městě. Tato polka má, aniž bych se chválil, sotva sobě rovné. Takt za taktem jest půvabný a krásný, tak že v Plzni každý, kdo ji slyšel, nemohl se jí dost vynachváliti a naposlouchati. Každý kus, který jsem napsal, nemohu častěji hráti, poněvadž mě pak již mrzí; ale tuto polku mohu pořád hrát bez omrzení.

8. Píseň Der Pilgrim od Schillera pro piano v Plzni; ale nedokončeno.

9. Polka pro piano z D-dur se dvěma trii beze jména. Tato polka by asi zvláště v celém orchestru dobře šla.

10. Polka z F-dur pro piano.

11. Velká polka s introdukcí, pěti čísly a codou. Jest to bravourní polka v B-mol, proto také žádný taneční kus. Věnoval jsem ji jakési slečně Lidě Pradatschové, poněvadž jest mistryní na pianě. Také líbí se tato polka znalcům nevšedně.

12. Valčík z As dur, složený na cestě z Plzně do Rokycan v únoru. Tento valčík se mi dobře podařil.

13. Kvapík z H-dur s dlouhým triem v Cis-dur, pro piano, také zdařilý.

14. Nocturno z Fis-dur pro piano, ještě nedokončené. (Tyto kusy v Plzni.)

Připojíme-li k tomuto výpočtu ony skladby, o nichž dále v deníku se zmiňuje, dostaneme toto pokračování:

15. Melodie k hymně na sv. Jana Nepomuckého; první jeho píseň, složená dne 9. května 1841 za dvě hodiny na žádost prof. Beera.

16. Jiřinčina polka, kterou dne 23. května 1841 odevzdal sl. Kateř. Corvinové.

17. Kateřinina polka, věnovaná (5. června 1841) téže slečně.

18. Alžbětin kvapík z F-dur na počest sl. El. Gollerovy. Dne 27. června 1841 se dovídáme, že jej nedávno složil.

19. Impromptu z Es-mol (v listopadu 1841), jehož jedna část přechází v H-dur. »První komposice rozumného druhu, totiž nikoliv taneční kus leda pro gnomy a duchy, kteří by ovšem podle toho tančiti dovedli. Mám v úmyslu toto Impromptu dát tisknouti a tím zároveň učiniti počátek v komponování (Smetana praví »in die Compositionerei« a dodává v závorkách »barbarissime expressum!«).

20. Impromptu z H-mol, které pak končí v dur (v pros. 1841.)

21. Čtverylka věnovaná Klaře. »Myšlenka dobrá, hudba klassická.« (V březnu 1842.)

22. Ouvertura z C-mol na čtyři ruce, komponovaná k svátku Kat. Kolářové (v listopadu 1842.)

Ze skladeb, o nichž se zmiňuje, ale neuvádí, zda je dokončil, zasluhuje zmínky bravourní valčík à la Liszt (v únoru 1842, snad Teigovo č. 14.). Z roku 1843 zápisky neuvádějí skladeb. Jsouť, jak jsme již pravili, vyplněny téměř výhradně líčením citů, jež Smetana choval ke Kat. Kolářové, pozdější své choti.

Jak se nám ve svých zápiscích jeví, byl Smetana měkkého srdce, přístupného radosti i bolu. Miloval společnost a byl rád vesel; navštěvoval divadla, tančil, chodil na honbu i na delší vycházky a i s dětmi rád si zahrál. Ve věku 17—18 let dovedl hráti si na vojáky, »plumzok«, špačka; napodobiti loutkové divadlo bylo jeho specialitou. Snadně se zamiloval a pak svým citům úplně se poddával, ale prvních svých lásek snadně zapomínal. Byl velký dobrák, nedovedl do opravdy se hněvati ani na ty, kteří mu ublížili, a nedovedl odříci ničeho těm, jež měl rád. Byl velmi zbožný a své rodiče miloval nade všecko. Jeho největší touhou bylo, aby jim jednou splatil to, co mu kdy prokázali. Povaha jeho byla přímá, poctivá; s rozhorlením odmítá domněnku, že by dovedl začátečníka příkrým soudem uraziti, s nelíčenou úctou mluví o prof. Smetanovi, právě když od něho důtklivou domluvu dostal. Jest k jiným shovívavý a váží si opravdových talentův a zásluh. Úsudky jeho o výkonech hudebních jsou přímé a někdy dosti břitké, ale vždy slušné a případné.

Zabýval se též literaturou, cituje básníky a s úctou se o nich vyslovuje. Zvláštní zalíbení měl asi v dějepise. Sám vládl slohem velmi obratně, popisuje velmi živě a jeví bystrý talent pozorovatelský. Vlastenecké snahy tehdejší doby se ho nedotýkaly. Mimo několik slůvek českých, pak poznámku již citovanou o zpívání českých písní u pana děkana v Rokycanech nacházíme v denníku jen jednu zmínku v tom směru zajímavou. O paní Broschové v Rokycanech poznamenává: »Ohromná vlastenka, pravá Češka. Ale ne že by snad německy neuměla! Nikoliv, spíše až příliš dobře rozumí.«

Postavy byl Smetana malé a nebyl hezký, jak sám vyznává; iiž tehdy špatně viděl a nemohl se bez brejlí obejíti. Zdraví byl pevného, mimo některé drobné choroby (rheumatické bolesti zubů,

bolavý palec u nohy a pod.) nestonal. Nekouřil a byl vůbec velmi střídmý.

Ještě ledacos by se dalo vytěžiti z denníků Smetanových, hlavně kapitola o tom, kterak miloval. Ale to překročilo by meze tohoto článku i mého oprávnění. Uvedu tedy aspoň jeho závěrnou autobiografii z let 1843—1847.

»Pojď, knížko, opět jednou v mé ruce! Jest již tomu dávno, co jsem tě neviděl. Od oné vycházky na lískové oříšky až do dneška neuplynulo více než tři roky.[1] V této době se mnoho sběhlo, co by stálo za zapsání; z důvodů, jež, kdo mne zná, snadně uhodne, nebyly nicméně moje příběhy, dobrodružství, události, příhody, osudy atd. zapsány. V krátkosti (poněvadž vůbec jsem veliký přítel stručného psaní) chci, pokud vím, své příhody popsati.

Od roku 1843, krátce po vycházce na lískové oříšky v Mladé Boleslavi, snad 14 dní potom, když jsem se z Ml. Boleslavi k svým rodičům vrátil (bylo to v září za horkého dne a z Prahy musil jsem za příčinou úspory per pedes apostolorum cestovati), od onoho roku tedy, jak praveno, nenáležím již světu studentskému, nýbrž hudebnímu. Přišel jsem domů unaven a napolo nemocen z nezvyklé cesty a z odloučení od své milované Kateřiny; avšak těšila mě blízká naděje, že brzy za příčinou svého hudebního vzdělání poslán budu do Prahy, kam také ona z též příčiny přijíti měla. Hned příštího měsíce října vydal jsem se na cestu. Můj dobrý otec dal mi 20 zl. k. m. na byt, stravu, piano, a všechna vedlejší vydání, napomenuv mě, abych hodně šetřil, ježto mu nemožno jest mě podporovati. Dobrý otec! Viděl jsem slzy v jeho oku při těchto slovech.

Přišel jsem do Prahy. Byt našel jsem brzy u své sestřenice Pepy. Dva právníci a já bydlili jsme v jednom pokoji. Stravoval jsem se v hostinci za 21 kr. v. m. denně — dokud byly peníze. Velmi často šel jsem spat hladov, jednou nejedl jsem po tři dni leč malý hrníček kávy s houskou k snídaní a pak — nic víc. Vedlo se mi velmi špatně v každé příčině. Byl jsem již dva měsíce v Praze, aniž jsem mohl dostati piano. Koupiti jsem si je nemohl a k půjčení nechtěl se nikdo snížiti. Teprve počátkem prosince podařilo se mi vypůjčiti si piano od jakéhosi obchodníka s nástroji za 6 zl. k. m. měsíčně a s podmínkou na 6 mě-

[1] V tom se Smetana mýlí. Ona vycházka s Kolářovými z Boleslavě do Krnska byla dne 26. srpna 1843, do latek pak tento psán jest, jak ke konci sám Sm. udává, dne 16. srpna 1847.

sícŭ. Teď počal jsem hráti a celý den jsem jen hrál; neboť chtěl jsem se státi virtuosem, t. j., jak všichni ti páni jsou, ničím jiným než pouhým nástrojovým hrdinou. Na štěstí bylo jinak usouzeno v mém osudě.

Moje Katynka byla na bytě u Prokše — pro mne tím byla vzdálenější, než kdyby byla bývala v Americe. Neboť nešel jsem k němu nikdy, ježto neznal jsem já jeho ani on mne, a i kdybych jej byl navštívil, byla Kačenka přece pro mne neviditelna, poněvadž mi nijak nebyla nakloněna. Měl-li jsem tu a tam štěstí potkati ji na ulici, nedala se nikdy se mnou do řeči, nýbrž velmi rychle odkvapila. Smutné to vyhlídky pro mne!

První události na mé nové dráze nebyly pro mne tuze povzbuzující. Byl bych jistě býval nucen z nedostatku podpory celé virtuosství na hřebík pověsiti a někam za písaře se najmouti, kdyby nebyla přišla pomoc s nebe. Matka mojí Katynky překvapila mě jednoho dne a vidouc, že moje poměry jsou velmi neblahé, naléhala na mě, abych s ní šel k Prokšovi, by mi nějaké hodiny opatřil. Jdu s ní, zahraji mu, jak jsem tenkráte uměl, tuším nějaké etudy, a očekávám jeho výrok. Pochválil můj úhoz, nic víc, a když se mne byl na mé dřívější studie hudební vyptal a mému příliš naivnímu mínění o mém příštím theoretickém vzdělání autodidaktickém na důkaz nesouhlasu se usmál, zavolal (nevím zda k mému zahanbení nebo poučení) jednoho ze svých nejlepších žáků, Jana Richtra, aby mi zahrál. Ačkoliv tento mladík měl techniku daleko vyspělejší než já, jeho hra mě nijak nerozehřála, ano cítil jsem pocit, jenž mi mou vlastní cenu beze vší zaslepenosti jevil. Ale zdálo se, že si mne Katynka sotva všimla. Konečně matka mé Katynky prosila Prokše, aby mě za theoretického žáka přijal, k čemuž se také po dlouhých prosbách, jen se zřetelem na mé vlohy, jak pravil, odhodlal, ale hodinu za 1 zl. k. m.

Ačkoliv jsem určitě věděl, že nebudu s to, abych mu tento honorář platil, byl jsem přece rád, že dostane se mi vyučování v theorii hudby, jež mi až posud byla španělskou vesnicí, a zcela bez starosti o plat odevzdal jsem se úplně dobrotivému nebi.

Za této doby vzrůstala má známost s houslistou Nesvadbou, jenž zatím ze své umělecké cesty do Prahy se vrátil, a byli jsme brzy Damon a Pythias. Podporoval mě, jak tomu jeho často velmi neblahé poměry dovolovaly. Zaplatil za mne mnohdy předplatné v hostinci na celý měsíc, piano, zkrátka byl mi nezbytnou podporou, až jednoho dne, kdy ani já ani on již neměli

jsme peněz a naše předplatné právě se ukončilo, sluha řiditele konservatoře ke mně přišel a mě k svému pánu povolal. Když jsem k němu přišel, navrhl mi postavení učitele hudby u hrab. Leopolda Thuna s ročním platem 300 zl. k. m. a s příbytkem, hraběcím stolem atd. Kdo byl raději než já! Bez rozvažování přijal jsem to a již druhého dne patřil jsem k Thunovskému domu. Zatím Nesvadba všelikými drobnými nectnostmi, zvláště svým povídáním, jež ze třetiny obsahovalo vymyšlené věci, jakož i svými přepiatými ideami přetrhl náš přátelský svazek, a od té doby jsme se již tak nenavštěvovali, zvláště když se společností mladých umělců za inspekce a komanda jakéhosi barona z Hellenbachu do ciziny odcestoval. Od té doby až po dnešní den, 16. srpna 1847, neobdržel jsem o něm zpráv.

U hr. Thuna byl jsem jako hudební učitel od 18. ledna 1845 až do 1. června 1847, kteréhožto dne byl jsem ze svého postavení na svou dvojí opětovanou žádost jen nerad od něho propuštěn. Učinil jsem tak, abych hledal si existenci, která by mě přiblížila k mému cíli, zříditi si vlastní domácnost a oženiti se s milovanou Katynkou, jejíž srdce již tři léta mně náleží. Za tím účelem chtěl jsem jako virtuos cestovati světem, peníze stříádati a veřejné postavení jako kapelník, dirigent nebo učitel si vyhledati. Pokud tohoto cíle dosáhnu, ukáže budoucnost. Virtuosství chápu se jenom, protože jsem okolnostmi k tomu nucen; neboť mojí náklonností to není.

Moje drahá Katynka byla po několik měsíců u kněžny Lobkovicovy na Konopišti učitelkou hudby, ve kterémžto postavení byla od kněžny (která byla tomu velmi nerada) postoupena hraběnce Thunové na mé osiřelé místo.«

ROZHLEDY.

POLITICKE: Vzdali se bez bitvy. Konečný ústup mladočeský od obstrukce. — Nálada voličstva je nebojovná. Marné bouření »Nár. Listů« a spojených stran státoprávních. Boj proti pohřbeným punktacím. — Co dále s jazykovou politikou? Odvrat od politiky státoprávní. Politika rakouská či politika dynastická a zpátečnická? Smír českých národních zájmů se zájmy říše. — Unum necessarium: politika pokroku a svobody. — Nové třídění duchů v polickém životě českém?

Mladočeši upustili již od obstrukce na dobro. Propustili nejen předlohy brannou a cukerní nýbrž i osnovu o konversi a tím vlastně již ukázali, že nechtějí ani při rakouskouherském vyrovnání svést po léta ohlašovanou hlavní bitvu. Část vyrovnavacích předloh, třeba že ne nejpodstatnější již se parlamentně projednává a Mladočeši při tom dávají se řídit — jak sami doznávají — příkazy zájmů hospodářských a odstavují zájmy politické. Nastává, co rozvážnější pozorovatelé politických běhů od počátku očekávali. Česká delegace na říšské radě složila obstrukční zbraně beze všeho výkupného. Česká obstrukce mohla býti výsledná jen pro ty, kdo jí chtěli docílit ubití centralistického parlamentu. Že poselství tak početné jako české by dovedlo ochromit a znemožnit parlament podobně ubohý a neživotný, jako je vídeňská říšská rada, nikdo ani na okamžik nepochyboval. Ale nikdy nešlo a nejde pouze o to znemožnit ústřední sněm. Těžiště při rozhodování o taktice musilo být, co nastane po pádu říšské rady. A bylo více než pravděpodobno, že s centralistickým parlamentem vídeňským by v Rakousku padl aspoň na čas všechen parlamentarism vůbec. Znemožnit říšský sněm jistě by znamenalo skok do temna absolutismu. Před tím oči zavírat nemohli politikové, kteří jsou nejen formálně odpovědtni, nýbrž kteří mají i smysl pro odpovědnost ve svém nitru.

Proto ustoupení od obstrukce nemohlo v Čechách překvapit. A jak ukázal klid voličstva, ani se nepříčí oportunistická politika, kterou Mladočeši nastupují, obecné náladě lidu. Široké vrstvy pociťují právě nyní mnohem více potřebu politiky klidných třeba i nedalekosáhlých politických oprav než velikých národně politických bojů. Proto nedovedly voličstvo vyrušit z klidu ani »Nár. Listy«, které pokusily se o odboj proti poslancům manifestem z 18. ledna. Vystoupily na obranu starého programu mladočeského, který vidí v háj ení rovnoprávnosti dvojjazyčné, a varovaly vládu před trháním země. S nimi současně vystoupily rovněž mnohomluvným manifestem spojené strany státoprávní (radikálně-pokroková, národně-sociální a radikálně-státoprávní) proti novým punktacím, jež tušily ve smiřovacích poradách českoněmeckých.

Leč i jim selhalo. Vyrovnávací konference přerušili 20. ledna sami Němci, když čeští zástupci prohlásili, že trvají na podmínce dvojjazyčné rovnoprávnosti pro zevní úřadování. Nechtěli tedy Mladočeši více, než aby byly zachovány zásady nařízení Stremayrova. Pro vnitřní úřadování přece mlčky připouštěli rovnoprávnost reciproční. Proto odpor Němců při neobyčejné umírněnosti české musil i nevidomému ukázat, že na poli politiky jazykové nelze dojít úspěchů. Ústup od obstrukce byl jenom výsledek tohoto poznání, které ovšem otevřenými slovy Mladočeši dodnes nedoznali.

Pan dr. Pacák a Kramář sice promluvili v Praze dosti upřímně proti domácím radikálům Vyložili nemožnost a beznaději politiky státoprávní, netajili se s ústupem od obstrukce, ale výkladům o dalších osudech politiky jazykové, která vyčerpávala od nějakých pěti let všechno mladočeské snažení, se vyhnuli. Za to pan dr. Kramář velmi obšírně a upřímně ukázal, že místo politiky státoprávní Mladočeši chtějí provozovat politiku rakouskou. Není sporu, jsme-li — a my Čechové jsme — životně odkázáni na Rakousko, že je i naším zájmem, aby Rakousko bylo silné a v rozkvětu. V tomto smyslu bude každý reálný český politik vždy provozovat politiku rakouskou. Popírat, že zdar a rozvoj říše, v níž žijeme, je i zájmem naším, nelze. Ale o to nyní běží, v čem sluší vidět zájem Rakouska, a jak třeba uvádět české národní zájmy v souzvuk se zájmem říše. Mladočechům politika rakouská je totožná s politikou dynastickou a s politikou zpátečnickou. A v tom je chyba. Neboť potom provozují politiku rakouskou služební ochotou vládě, nerozvážným skláněním se před všemi domnělými zájmy státními a pomáháním zpátečnické většině v parlamentě. Ovšem říši zpátečnická politika jenom oslabuje. A mimo to šíří i propast mezi českými národními zájmy a mezi zájmy rakouskými. Českým zájmem je svoboda národů, která je nemožná bez svobody občanské, politické vůbec — a ji právě zpátečnictví rakouské snaží se ochromit. Nad to — dík hospodářskému rozvoji i tradicím minulosti — Češi jsou mezi rakouskými národy poměrně i smýšlením mass nejpokrokovější a musejí být proto v rozporu s každým protipokrokovým směrem říšské politiky. Proto myšlenka bez odporu vyšší politické koncepce, myšlenka smířit české potřeby a zájem národní se zájmy říše, svěřena mladočeskému postupu selhává, hroutí se a stává se i mravně škodlivou. Neboť nově podmiňuje českou politickou dvojakost, tentokráte: pokrokovou politiku doma, zpátečnickou ve Vídni.

S české strany nutno jinak postupovat. Jako carský absolutism není představitelem toho, co v Rusku je životné a určeno pro budoucnost — ovšem naši rusofilové i carskou knutu zbožňují — stejně budoucnost Rakouska není, kde ji chtějí vidět kruhy oficiálné. To-li si uvědomíme, nikdy se nebude česká politika vtírat oficiálnému Rakousku. Co z české strany možno učinit pro říši, a co spolu by se učinilo i na prospěch náš národní, je jiné. Budoucnost Rakouska může založit jen politika pokroku a svobody. Politika, která stotožňovala zájem dynastie a říše se zájmy všeho zpátečnictví, uvedla Rakousko na pokraj rozvratu. Kdo chce opravdově prospět říši i jejím národům, musí se

činně súčastnit všech prací, které by mohly uvést rakouskou politiku na cesty pokroku. Stát na stráži, aby duch zpátečnický neovládl zákonodárství říšské i zemské, budit svědomí národů i těch, kdož stojí na odpovědných místech státní správy, ukazovat stále na všechny hříchy, jimiž Rakousko hřešilo a hřeší proti potřebám doby, stát se tmelem, který by slučoval lepší, lidové živly v parlamentě, ať je vyslal ten či onen národ, pracovat zkrátka pro politický, hospodářský a osvětný pokrok říše beze všech státoprávních skrupulí — toť jediná cesta výsledné české politiky. A zdá se, že poznání toho stává se pomalu obecnější.

Aspoň radikálně-pokroková »Osvěta Lidu« uznává potřebu strany, která by provozovala rakouskou politiku pokrokovou. A domnívá se, že by silnější podobný útvar politický mohl vzniknout z české strany lidové, z části strany radikálně-pokrokové, která není monoideisována státním právem, a z lepších, nespokojených živlů ostatních stran. Možnost podobné pokrokové strany je. Kdy a jak dojde k praktickému její uskutečnění je ovšem zatím ještě otázkou doby a snad dalších neúspěchů politiky státoprávní. — *Gg* —

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Ještě Svatováclavská záložna — Vodní dráhy — Český program vodocestný. — Přípravy k provádění průplavního zákona. — Banka Rakousko-uherská — Konverse společné renty.

Aféra Svatováclavské záložny dosud a na dlouho ještě není skončena. »Milionová defraudace« je stereotypním názvem denní novinářské rubriky, co den probíhají denními listy zprávy sobě vespolek odporující — tu o nedvratné již katastrofě, tu o těch oněch podmínkách a nadějích v klidnou likvidaci.

Situace je opravdu zlá. Aktiva činí úhrnem jen něco přes $8^1/_4$ milionů K, passiva přes 16 milionů K. Zbývá tedy schodek přes $7^3/_4$ miliony kor. V pasivech figurují vklady nečlenů obnosem přes 14 milionů, vklady členů obnášejí jen necelých 15.000 K, splacené podíly 463.000 K. V aktivech jsou čelnějšími položkami reality (záložně patřilo asi 19 domů) v hodnotě asi 2 milionů, dále hypotheky v hodnotě kolem čtyř milionů a směnky v hodnotě asi jednoho milionu.

Akce k odvrácení konkursu směřovala především k tomu, aby věřitelé (vkladatelé) dobrovolnou značnou slevou ze svých vkladů zmenšili schodek — sleva 30% ze všech vkladů znamená zmenšení passiv a tudíž i deficitu o více než 4 miliony korun — dále aby k úhradě zbývajícího schodku přispěli jednak členové, kteří by jinak v případě konkursu musili, pokud by k tomu stačili, zaplatiti všechno, jednak jiní, dobrovolní přispívatelé v humanním uvážení hospodářských katastrof, jaké by při konkursu postihly přečetné existence vrstev středních.

*

Na nebezpečí, hrozící širokým vrstvám z konkursu záložny, upozornila veřejným prohlášením zejmena obchodní komora Pražská, poukázavši k okolnostem v obecenstvu méně známým a jemu často přímo zastíraným. Jsou to zejména zkušenosti, že při konkursu nastávají nezbytně veliké ztráty při realisování aktiv, zejména nemovitostí, za které

se při nuceném rychlém prodeji vytěží daleko méně, než bylo odhadováno (dle úřední zprávy o výsledcích konkursního řízení v Rakousku v roce 1901 činil výtěžek realisováním aktiv konkursních dosažený, průměrem pouze 65·8%, tedy ani dvě třetiny hodnoty inventární), dále že velikou část konkursní podstaty pohlcují útraty řízení konkursního, které jsou nepoměrně větší nežli při klidné likvidaci, (útraty konkursního řízení při konkursech v Rakousku v roce 1901 ukončených pohltily průměrně plných 59·6%, tedy téměř tři pětiny obnosu, rozděleného věřitelům konkursním), dále že následkem toho připadá na konkursní věřitele při rozdělení podstaty jen nepatrné procento jejich pohledávek, takže na př. dostalo se věřitelům z konkursů v roce 1901 rozdělením podstaty skončených průměrem jen 14·8%, tedy jen asi sedmina obnosu jejich uznaných pohledávek, konečně že řízení konkursní v podobných případech dle zkušeností trvá po řadu let, po kterouž všeliká disposice s pohledávkami jest téměř vyloučena.

Při nepoměrném počtu drobných položek, při množství odpůrčích žalob a vůbec soudních sporů, které by musily býti vedeny, a vůbec při veliké složitosti všech poměrů záložny Svatováclavské došlo by při konkursu této záložny dle všeho k výsledkům, co do výtěžku z realisace aktiv, co do délky trvání konkursu i co do kvoty, při konečném rozdělení na vkladatele vypadající, ještě daleko nepříznivějším, než byl dle úřední statistiky v roce 1901 již sám sebou nepříznivý průměrný výsledek konkursů v celém Rakousku.

Komora vyzývala arci toliko vkladatele, aby ze svých vkladů alespoň 30% slevili, významně připomínajíc, aby slevy činěny byly nikoliv jen z vkladů menších, nýbrž také a především ze vkladů větších, a spolu upozorňujíc, že — bude-li tím odvráceno nebezpečí konkursu — jednají vkladatelé též v svém nejvlastnějším hmotném zájmu, protože zachrání tím ze svých vkladů kvotu několikrát větší, nežli jaká by na ně dle všech zkušeností připadla i v nejpříznivějším případě při vyhlášení konkursu a že dosáhnou zaplacení této kvoty při tiché likvidaci mnohem dříve, nežli v případě konkursu.

Vkladatelé také skutečně, a sice hlavně menší, slevili dosud ze svých vkladů téměř 2 miliony K, kdežto členstvo samo dosud upsalo a částečně hotově složilo jen necelých 80.000 K. Mluvilo se též o záchranné akci založen skupováním nebo lombardováním vkladních knížek záložny Svatováclavské. Věci zatím chopila se nová záložna »Důvěra«, které se staročesko-klerikální protekcí dostalo od vlády prostřednictvím a pod zárukou Zemské banky kapitálu 3 milionů K, aby mohla kupovati vkladní knížky záložny Svatováclavské za určité procento vkladů a poskytovati úvěr členům, aby tito mohli dostáti závazkům ze svého ručení naproti této záložně. Tento kapitál arci nestačí, a bude potřebí, aby také větší záložny pražské i venkovské poskytly »Důvěře« ze svých reserv značnější obnosy jako vklady mírně zúročitelné a na řadu let nevypověditelné.

*

Jednání poradního sboru pro vodní dráhy poskytlo nám smutné zadostiučinění, v plném rozsahu. Apostrofovali jsme loni původce ne-

šťastné průplavní akce, poslance Kaftana a Maštálku, že budou Mladočeši musit z dotace jimi povolené každý milion vykupovati novými a novými koncesemi — a věc dopadla hůře ještě, než jsme sami myslili.

Vláda k energické a hlučné akci českých hospodářských korporací byla již ochotna ke koncesi, zvýšiti obnos původně pro splavnění středního Labe určený (20·6 mil. K) na 37 milionů (přírůstek 16·4 mil. K byl by se ubral průplavu oderskému), ale poradní sbor vodní — rovněž druhdy za velikou vymoženost prohlašovaný — svou německo-polsko-moravskou většinou schválil původní stavební program vládní, který na stavbu průplavu oderského věnuje obnos tak vysoký, že by v dané době (1904—1912) vůbec ani nemohl býti plně vyčerpán, zatím co by práce kanalisační na Labi a Vltavě pro nedostatečnost dotací povolených musily býti zastaveny.

A ironie osudu: proti českým návrhům v poradním sboru hlasovali též čeští zástupci z Moravy, kdežto s Čechy z království hlasovali německý liberál dr. Russ a zástupci Horních Rakous — tito arci se zřetelem k budoucímu průplavu Budějovice-Linec.

*

V tomto zmatku namítá dr. Gruber otázku, měli-li jsme vůbec v celém průplavním díle před očima jakýkoliv český program národně-hospodářský, zda-li jsme vůbec kdy oceňovali průplavní projekty s hlediska českého a dle toho zařizovali svou politiku, resp. své požadavky průplavní, jinými slovy: zda-li jsme v Čechách správně dosud stáli nesmířitelně jen na zbudování průplavu dunajsko-vltavského směrem k Vídni a proti směru tohoto průplavu k Linci a zejména proti celému průplavu dunajsko-oderskému. Jaké požadavky dlužno klásti na tak nákladné komunikace, jako jsou vodní (nebo železné) dráhy, pokud se vedení trati týče, s hlediska národního? Aby spojovaly české kraje a co možná českými kraji, t. j. aby mezi jednotlivými částmi národa utužovaly hospodářskou souvislost usnadňováním vzájemné výměny statků a vespolných styků osobních, i aby vedouce co možná českým územím přinesly do našeho středu ze státního měšce co možná hojně investicí, výkup pozemků, zaměstnání lidu, lepší odbyt potravin domácího obyvatelstva pro dobu stavby a po jejím dokončení četný stálý personál výkonný na průplavech a řekách, u komor a zdvihadel, v přístavech a překladištích, na lodích atd., možnost využitkování vodních cest k rozsáhlé drobné místní dopravě, jaká tak kvete na průplavech francouzských, belgických a j.

S tohoto hlediska vlastní průplav dunajsko-vltavský, ať kterýmkoli směrem od Budějovic veden, málo prý nám vyhovuje. Spojuje Němce severní nejkratší a zejména směrem k Linci skoro přímou čarou s Němci jižními. Je to pravý jiho-severo-německý spojovací průplav. Lokální jeho význam pro Čechy není valný, jde většinou kraji německými. Pro české zájmy postačilo by splavnění Vltavy až do Budějovic — jím zabezpečí se i regulace všech čelnějších přítoků vltavských, zjedná se až skoro po samý konec české jazykové oblasti výkonná vodní dráha, jím umožní se Českým Budějovicům překladiště pro transit zboží od severu k zemím alpským a Terstu a naopak.

Podobný ráz jiho-severo-německé vodní komunikace měl by průplav dunajsko-oderský, kdyby bylo možno připojiti jej ku splavné trati Pruské Odry. Doposud arci transitní význam jeho je pochybný, jest pouze uhelným a vůbec zásobovacím průplavem Vídně a znamená opět nové, užší připojení Moravy k Dolním Rakousům.

Naproti tomu jest průplav přerovsko-pardubický průplavem moravsko-českým, jde až na nepatrné zářezy do německého území lanškrounského a severo-moravského výhradně českým krajem, a hledíme-li k jeho pokračování středním Labem na západ a údolím moravským na jih, spojuje německé kraje končící u Litoměřic s německými, které počínají v Dolních Rakousích, obrovsky dlouhou čarou českou, a ještě více střed Čech se středem a jihem Moravy.

Při průplavě dunajsko-vltavském k Vídni bude investováno v Čechách ze 146·9 mil. K stavebního nákladu pouze asi 42 mil. K, při pardubicko-přerovském ze 129·2 mil. K asi polovina, a druhá polovice nákladu rovněž zase byla by investována v české Moravě, západo-východní průplavní čára, která by při onom šla na jihu od hranic českých Dolními Rakousy územím ryze německým, jde při tomto údolím labským a dále až ku Přerovu územím skoro vesměs českým; trať průplavu oderského, jdoucí německými Dolními Rakousy, je naproti tomu poměrně krátká. Po celé skoro délce tohoto moravsko-českého průplavu byla by česká lokální doprava, český personál výkonný atd.

Kdyby se byly tedy průplavní projekty naše hned od počátku bedlivě zkoumaly po stránce n á r o d n ě hospodářské, t. j. co do svého významu pro hospodářství českého národa, byl by postulát český musil zníti: splavnění obou českých veletoků (Vltavy i Labe) a průplav od středního Labe (Pardubice-Přerov-Vídeň) k Dunaji s odbočkou od Přerova k Moravské Ostravě — nikoliv průplav dunajsko-vltavský jakožto méně snadná i méně vděčná folie k průplavu dunajsko-oderskému, stavící nás nad to v rozpor s oprávněnými požadavky moravskými. Nemusilo býti dále té oposice zásadní proti průplavu dunajsko-oderskému, nýbrž mohlo by býti použito pro spojení s Labem.

A kdyby došlo k pokračování směrem k Visle a Dněstru, byla by zde vlastně veliká západo-východní vodní dráha Labe-Dněstr s odbočkami na jih k Vídni a k Budějovicům (popřípadě odtud dále k Linci průplavem, který by měl význam pro země alpské a jihoněmecké) a na sever k Ostravě — místo dvou paralelních kanálů od Dunaje k Labi a k Odře.

*

Nyní již arci veškera vládní činnost ku provedení zákona o vodních drahách směřuje především ke zhotovení generálního projektu průplavu dunajsko-oderského, zatím pro první část jeho od Vídně k Hodonínu a ve druhé zdrži od Hodonína k Přerovu pro část u Oujezdu, v které má býti zřízeno pokusné zdvihadl , na jehož projekt vypsána bude mezinárodní konk rence. Projednáno též již nařízení vládní pro vyvlastňovací řízení k účelu staveb vodocestných a přes votum vodního sboru poradního bude prý konečně stanoven program stavební ve smyslu Čechám resp. aspoň Labi příznivějším. Na to zjistí se přesně

potřebný náklad a podají se sněmům předlohy o zabezpečení určitých příspěvků zemských, tak, aby se rokem 1904 již skutečně mohlo počíti se stavbou.

Nač jsme konečně od počátku ukazovali, došlo teď uznání i ve vodním sboru poradním. Je to nepoměr mezi finančním obtížením první a druhé periody stavební. Ozývají se již hlasy, aby povoleny byly již pro první období úvěry dodatečné.

*

Banka Rakousko-uherská konala 3. února pětadvacátou valnou hromadu (v dualistické své organisaci, od roku 1878), za auspicií nevalně příznivých. Dle výročních závěrek dosahla totiž banka v r. 1902 čistého zisku pouze 8·4 mil. K, o 4·286 mil. K méně nežli v r. 1901. Zisk tento stačí právě na 4%ní dividendu, 56 K na 1 akcii o 1400 K, z akciového kapitálu 210 mil. K, nejmenší to dividenda, jakou platila kdy banka od svého založení v roce 1816, a v tom obsažen i výtěžek oddělení hypotečního, s povahou banky cedulové nijak nesovisícího. Obchod eskontní, vlastní to obchod cedulových bank, klesl na minimum, ze 45 rakouských filiálek nevyzískalo 21 ani tolik, co činily výdaje jich vydržování, z 33 filiálek uherských byly pasivními 3. Z českých filiálek i v Praze vytěžila jen 392.350 K proti 737.195 K v roce 1901, z ostatních aktivní zůstaly pouze filiálky: v Ústí n. L., Pardubicích, Chebu, Král. Hradci a Teplicích, kdežto filiálky: Budějovice, Kolín, Děčín-Podmokly, Trutnov, Žatec, Liberec, Warnsdorf, Plzeň byly pasivní.

Zajímavo je, že počet bankovních filiálek v Uhrách roste poměrně rychleji nežli v Předlitavsku. Máme 45 filiálek, Uhry 33, my 60 pobočných míst, Uh y 80, celkem tedy s hlavními ústavy ve Vídni a Budapešti my 106 bankovních míst, Uhry 114.

*

Letošní valná hromada i jinak byla zajímavou. Po léta bylo si u nás stěžováno, že naše záložny a spořitelny, ačkoli mají v rukou značný počet akcií Rakousko-uherské banky, nesjednotily se dosud k jakékoliv akci, aby vymohly respektování a zastoupení českého živlu v generální radě banky.

V letošní valné hromadě učiněn byl v tom směru českými záložnami a spořitelnami poprvé pokus, k velikému překvapení bankovních veličin vídeňských. Na valné hromadě mluvili čeští zástupci bez jakékoliv odezvy — za to hned po ní vídeňské časopisy ohražovaly se proti českému nebezpečí a vnášení národnostních momentů do ústavu prý ryze hospodářského.

Pokus, svěřený ostatně letos v první řadě rukám, již z nešťastných akcí průplavních a železničních málo osvědčeným, se zatím nezdařil: energičtější zastoupení českého kapitálu, lepší příprava a vhodnější volba snad povedou aspoň budoucně snad k úspěchu.

*

Poslanecká sněmovna přijala zákon o konversi společné renty. Rozpory mezi Předlitavskem a Uhrami ohledně uherského příspěvku ke zúročení společného dluhu státního odklizeny tím, že vyňat byl

z konverse obnos rovnající se kapitalisovanému úrokovému příspěvku Uher, přibližně 1400 mil. K.

Otázka úrokové míry, ku které se při konversi mělo sestoupiti, rozřešena v ten smysl, že konverse má se díti na 4% a typ $3^3/_4$%ní zvolen toliko pro rentu náhradní, t. j. pro onen dluh, kterým se mají opatřiti hotové peníze potřebné k výplatě těch majitelů 4·2%ní renty dosavadní, kteří nepřivolíce ku přijetí odkolkovaných 4%ních papírů, budou žádati vyplacení svých papírů hotovými.

Není arci obavy, že by těchto nespokojenců bylo příliš mnoho. Úrok 4%ní je na poměry západoevropského trhu peněžního pořád ještě vysokým zúročením, i u nás mají papíry 4%ní kurs nad pari.

Konversí pouze na 4% a pouze asi s $3^1/_2$ miliardami kor. scvrkne se úroková úspora státu i při plném úspěchu konverse a nečítajíc zisk bankovní skupiny, jíž provedení bude svěřeno, asi na 7 mil. K ročně. Financím rakouským je však nyní tak úzko, že bude svrchovaně vítán i tento úspěch. Vždyť se vláda nerozpakovala strčiti do kapsy i oněch 18 mil. K, které uspoří, že nesmějí se z daně cukerní poskytnouti příště exportní premie.

*

Konversí společné renty postiženy budou však značně ony peněžní ústavy, zvl. velké spořitelny, které měly v této rentě uloženy miliony a desítky milionů, spokojujíce se výtěžkem 0·2% nad ono procento, které samy poskytovaly svým vkladatelům. Na př. Česká spořitelna v Praze ztratí konversí na úrocích asi 80.000 K ročně.

*

Příznivé poměry úrokové budou však působiti i na emisní kurs nových investičních půjček státních. Na př. ještě loni počítal vládní program pro stavbu vodních drah s kursem 95% a disponoval s výnosem půjčky, která dle zákona průplavního vydána býti smí, ve výši 190 mil. K, které byly tudíž mezi jednotlivé projekty vodocestné rozděleny.

Nyní bude lze vytěžiti i z těchto nominálních 200 mil. K asi o 8—9 mil. více; padne i toto plus na průplav dunajsko-ostravský?

* *S.*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ, OBCHODNÍ. Cukerní zákony — Právní bezpečnost podmínkou reelního obchodování — Německé clo na ječmen — Rakousko-uherské vyrovnání — Nový celní zákon a autonomní celní tarif — Obchodní bilance rakousko-uherská — Vzájemný obchod Předlitavska a Uher.

Cukerní otázka doznala zatím i u nás zákonodárného rozřešení, národohospodářského rozřešení ovšem ještě dlouho nedozná. Brusselská cukerní konvence má vstoupiti v platnost 1. září 1903, leč lhůta, do níž měly ony státy, které ku konvenci přistoupily, oznámiti zahraničnímu ministerstvu v Brusselu, zda došla v nich konvence ústavního schválení, jest mnohem kratší. Takřka na skonku lhůty, dne 30. ledna, schválila poslanecká sněmovna rady říšské a den na to sněmovna panská předlohy cukerní, zatím co v Uhrách věc již déle jest hotova a také německý i francouzský parlament dal ujednáním brusselským svou sankci.

A co bylo řeči a hluku! Naposled sehrála se ve sněmovně poslanecké ještě pravá komedie. Někteří poslanci pokládali za urážku důstojnosti sněmovny poradu, již cukerní interesenti konali v některé z pobočních poradních síní parlamentu. Jakoby ve sněmovně vídeňské nebyla »důstojnost« sněmovny urážena tisíckráte ročně samými poslanci a právě také z řad oněch mstitelů parlamentní cti, kteříž pozvané cukrovarníky z budovy parlamentu vyháněli. Jakoby vůbec na světě bylo parlamentu, kterýž by si méně vážil základních zásad parlamentarismu než parlament vídeňský! Krom toho nechybělo ani nářků na konvenci samotnu, v plném nepochopení světohospodářské nutnosti, kteráž konvenci způsobila. Předlohy cukerní jsou tři: konvence brusselská, změny a doplňky daně cukerní, individuelní rozvrh cukerního kontingentu. Prvé dvě předlohy schváleny ve znění vládou navrženém. O konvenci brusselské byli již naši čtenáři zpraveni, z předlohy druhé vyjímáme jen nejvýznačnější: Spotřební daň cukerní, obnášející 38 K za 1 q, snížena nebyla, ačkoliv stát ušetří zrušením premií 18 mil. korun ročně a ač v Německu i ve Francii daň cukerní právě snížena byla! Dnem 1. září 1903 zrušují se totiž premie cukerní 18 mil K ročně obnášející naprosto; pro kampaň 1903 jsou ještě povoleny cukerní premie ve výjimečném obnosu 21 mil. K; kdož by cukr v této kampani vyrobený nevyvezl, může jej pod státní kontrolou uschovati a neztrácí pak nároku na premii, kdyby svým časem byl exportován. Světlým bodem druhé předlohy jest zmocnění ministra financí, dle něhož může cukr pro krmení dobytka nebo k výrobě různých požitkovin upotřebený od spotřební daně osvobodit.

* * *

Nejostřejší spor vedl se o předlohu třetí, týkající se individuelního rozdělení kontingentu předlitavského, t. j. nejvyššího dovoleného množství výroby cukru pro domácí spotřebu v Předlitavsku. Zástupci surovaren útočili prudce proti systému dvojité kontingentace, dle niž se každé raffinerii přikáže určité množství kontingentu konsumního cukru a každé surovarně určitý kontingent suroviny. Soustava dvojitá, zastávaná vládou a rafineriemi, byla na konec přijata. Kontingent bílého cukru stanoven pro příští kampaň v Předlitavsku 2,770.340 q; pro vyměření odpovídajícího kontingentu suroviny vzat za základ těžební poměr: 90 kg cukru bílého = 100 kg suroviny. Netřeba snad ani podotýkati, že (již ve zmíněné předloze druhé) Uhersko a Bosna-Hercegovina pochodily při roztřídění kontingentu mezi jednotlivé části říše velmi dobře a uvnitř naší drahé polovice opět nejlépe Halič. Pokud se tkne jednotlivých skupin interesentů pochodily rafinéři lépe než surovarny, surovarny lépe než řepaři, a řepaři lépe než ostatní konsumenti. Tito vůbec — nepochodili. Jednotlivým průmyslům cukr spracujícím kyne z možného osvobození od daně cukerní zasloužená výhoda. Rovněž eráru, kterýž pohltí 18 milionů za premie nyní zrušené, nevedlo se při zákonodárném rozřešení cukerní otázky špatně. Řepařům slíben ještě přísný zákaz rayonování, o jehož praktické proveditelnosti náhledy se různí. Dohoda mezi surovarníky a rafinéry, kterou umožněno bylo přijetí zákona o individuelním rozvržení kon-

tingentu, spočívá v tom, že se rafinéři, kteří založí ústřední prodejnu, zavázali postoupiti z výtěžku ochrany celní 3 K 30 h surovarnám s podmínkou, že surovarny prodají svůj surovinový kontingent pouze těm rafineriím, kteréž přistoupily k ústřední prodejně. K tomu dlužno poznamenati, že clo na přívoz cukru snižuje se na sazbu stanovenou brusselskou konvencí, t. j. 6 franků = 5 K 70 h (posud 24 K). Úmluva továren bílého a surového zboží platí na 5 let a vymíněna jest vzájemná roční výpověď. Touto úmluvou není ovšem nijak zabezpečena minimální cena surového cukru, za niž by rafinerie byly povinny jej koupiti, kdežto rafinerie sevřené v pevný kartel, vyvrcholený ve společnou prodejnu, svůj zisk na cukru bílém v tuzemsku konsumovaném si odstraněním premií nadobro zabezpečily. Co stane se, klesne-li cena suroviny na světovém trhu pod výrobní náklad domácích surovaren? Tu připadne jim z koncedovaných 3 K 30 h o tento rozdíl patrně méně. Co do podrobností zákona, týkajícího se individuelního rozvržení kontingentu, poukazujeme na obsah zákona ze dne 31. ledna 1903, č. 27. ř. z. poznamenávajíce pouze, že při vyměřování kontingentu vzat byl zvláštní zřetel k dobru cukrovarů menších. Ostatně počínají se v cizozemsku ozývati hlasy, že rakousko-uherská kontingentace výroby cukru pro domácí konsum chová v sobě skrytou premii, a že tudíž možno na dovoz rakousko-uherského cukru ve smyslu brusselské konvence uložiti zvláštní cla trestná.

* * *

V »Obchodních Listech« dovodil před nedávnem JUDr. V. Bouček pádnými doklady, jak bezpříkladná pojmová nejistota panuje v rakouském soudnictví, kde i nejvyšší instance v téže věci vydává rozsudky naprosto si odporující. Tak na př. otázku, je-li některé právní jednání obchodem ve smyslu obchodního zákona rozhodoval nejvyšší soud naprosto neshodně, vydav třeba v témže roce o téže věci rozsudky si odporující. Na otázku: jest obchodem těžba přírodních produktů z vlastních pozemků za účelem dalšího prodeje jich, na př. těžba uhlí z vlastních dolů, řepy z vlastních pozemků atd.? odpověděl nejvyšší náš soud třikrát kladně, čtyřikrát záporně. Na otázku, je-li obchodem nákup potřeb se strany hostinského dvakrát kladně, třikrát záporně. Ústav vzájemně pojišťující, přijímaje pojištění dle třech rozhodnutí obchody provozuje, dle třech neprovozuje. Dle rozhodnutí z 28. ledna 1885 byla právní jednání podnikatele staveb obchodem, za čtrnáct dní, dne 11. února roku 1885, již obchodem nebyla! A takových i jinakých případů jest řada.

Nezbytnou podmínkou pro reelní obchod jest právní bezpečnost, kteráž se rozdílným rozhodováním soudním podkopává. Jest otázka: Co činiti na ochranu jednoty v judikatuře? V Rakousku některá sporá opatření na její ochranu stávají, leč ani těch se řádně nevyužívá. Občanský zákon v § 12. prohlašuje ovšem, že rozhodnutí soudní jsou závazna jen pro konkretně rozsuzovaný spor, jinak však že nikoho neváží. Roku 1872 vydáno však císařské nařízení, kterým jest předepsáno, aby nejvyšší soud založil repertorium nálezů a knihu judikátů. Pokládá-li některý senát nejvyššího soudu otázku jím řešenou za zvláště důležitou,

může nařídit její zápis do repertoria nálezů. Chce-li se pak nejvyšší soud uchýliti od právního pravidla do repertoria nálezů již zapsaného, musí o tom rozhodnouti senát na 15 členů sesílený. Takovýto nález zapíše se do knihy judikátů; úchylka od něho jest přípustna toliko tenkráte, když o tom rozhodl senát jednadvacetičlenný. Předpisy císařského nařízení ze dne 7. srpna 1872 jsou potud nedostatečny, že nejvyšší soud jen velmi zřídka přikládá některé otázce právní takovou důležitost, aby se postaral o její zásadní rozřešení a její zápis do repertoria nálezů. Leč i když se to stane, neřídí se přece svým rozhodnutím důsledně a nešetří, když se od právní zásady do repertoira nálezů neb knihy judikátů uchyluje, formálních předpisů zmíněného nařízení, kteréž přece jen jsou s to (již vzhledem k těžkopádnosti aparátu, jenž by se sejíti musil) jednotu judikatury do jisté míry zabezpečiti. Povinností kruhů povolaných, zejména také obchodních komor jest, aby se domáhaly především přísného a hbitého provádění nařízení z r. 1872, a vedle toho hleděly docíliti takových pevných záruk jednotnosti v judikatuře, jaké v západní Evropě, zejména ve Francii, Anglii a Německu, již dány neb obvykly jsou.

* * *

Ze zemědělských cel ochranných, jež byly v novém autonomním celním tarifu německém stanoveny, největší pozornost vzbudilo minimální clo na ječmen. Nejen mezi našimi zemědělci, nýbrž i v Německu mezi interesenty pivovarskými. Dle německého autonomního celního tarifu činí nejnižší přípustné clo, jež nelze obchodní úmluvou s cizím státem již sníziti, na 1 metr. cent ječmene pro sladování 4 marky, ječmene krmného 3 marky, (normální clo v autonomním tarifu vytčené 7 Mk.), kdežto posavadní clo jednotně 2 Mk, obnášelo. Nejnižší clo na slad má obnášeti 6·25 Mk. (dosud 3·60 Mk.). Jest pochopitelno, že neobyčejné zvýšení celní způsobuje mezi našimi producenty obavy, třebas že export náš, přes to, že se v Německu pěstění ječmene vzmáhá a zvelebuje, nikterak nejevil povážlivější měrou tendenci sestupnou. Byloť do Německa z Rakousko-Uherska dovezeno metr. centů ječmene: r. 1898 2,882.000, r. 1899 3.758.000, r. 1900 2.853.000, r. 1901 2.866.000. Vývoz sladu do Německa obnášel v r. 1899 1,026.000, v r. 1900 1,092.000, v r. 1901 978.670 q. Osevná plocha ječmene v Německu ovšem stále roste. V r. 1893 obnášela 1.594.407 ha, v r. 1901 již 1,859.265 ha. Německo vyrábí ječmeny namnoze také kvality výborné, ač se pro světlá piva nehodí tak jako český, moravský neb i uherský. Německému sladovnictví připadají ovšem výhody, o nichž se nám ani nezdá. V Rakousku-Uhersku stává jen refakce exportní, jež se zpětně nahrazuje a 50 haléřů za 1 q obnáší, clo činí 3 koruny. Dovoz sladu a ječmene k nám jest ovšem přirozeně nepatrný. V Německu činí clo ochranné na slad již dnes 3·60 Mk., sleva na sazbě dopravní páčí se na 50 pf., výhoda z restitučního řízení 2 Mk. 65 pf., celkem 6 Mk. 75 pf. na 1 q sladu. V restitučním řízení nepožaduje se totiž průkaz identity. Každé sladovně, která z Německa vyváží, nahradí se za 1 q sladu vyveženého 2 Mk. 65 pf., za vagon tedy Mk. 265 proti pouhému průkazu, že do Německa byl do-

vezen nějaký ječmen (třebas k účelu krmení), odpovídající množství vyvezeného sladu. Sladovny německé mají možnost slad z krásných ječmenů hanáckých ponechati doma a slad ze svých slabších ječmenů oproti »restituci cla«, vlastně skryté exportní premii vyvézti.

* * *

Jest tedy na snadě, že interesenti naši obávajíce se nejen náhlého poklesu vývozu, nýbrž důsledně i neblahého vlivu německého minimálního cla na domácí ceny ječmene hledají prostředky odpomocné. Především dožadují se změny německého autonomního tarifu celního, kteráž do konce není vyloučena, v tom směru, aby minimální clo na ječmen bylo sníženo na míru bývalou (2 Mk. za 1 q), v případě opačném pak dovolávají se prostředku dosti odiosního, totiž vývozných premií na ječmen. Clo rakouské má se rovnati clu německému (v návrhu našeho autonomního celního tarifu stanoveno minimální clo na ječmen obnosem K 2·80 za 100 kg). Vedle toho jest kompetentními zastupitelskými sbory zemědělskými ještě požadováno, aby celní manipulace při návratu prázdných pytlů ze sladu do ciziny dodaného byla usnadněna a bezcelný dovoz vrácených pytlů ve lhůtě celoroční umožněn, aby tarifními opatřeními export byl usnadněn a bylo zamezeno, po případě paralysováno, že v Německu jsou stanoveny mírnější sazby železniční pro dopravu sladu z vnitra na hranice než pro dopravu směrem opačným, aby v Německu byly odstraněny skryté exportní premie a aby zvelebování kvality u našeho ječmene cestou zemědělského pokusnictví bylo podporováno.

* * *

Z předloh, pojících se k vyrovnání rakousko-uherskému, největšího jsou významu osnova, čelící k opětnému uzavření celního a obchodního svazku mezi Rakouskem a Uherskem a návrh nového celního zákona spolu s celním autonomním tarifem. Ministerským předsedou dne 16. ledna v poslanecké sněmovně rady říšské ohlášený komplex předloh vyrovnávacích byl 28. ledna říšské radě předložen a nelze-li říci, že by byl způsobil překvapení bolestné, tím méně možno tvrditi, že by byl někoho rozradoval. Nový celní tarif uvítala průmyslová rada vídeňská ihned při jeho zrození nikoliv nepříznivě. Líbila se jí zejména rozhodná ochranářská tendence jeho. V tom ohledu jest prostě napodobením svého říšsko-německého druha, napodobením, kteréž bylo vzhledem k ochranářské politice sousedních států a vzhledem k výbojnosti Unie Severoamerické, jež svůj domácí trh někdy až prohibičně chrání, aby na tržišti světovém tím úspěšněji soutěžiti mohla, jsouc průmyslově sorganisována v mohutných trustech, vykořisťujících domácí konsum za vysoké ochrany celní téměř libovolně u vyvážejících na základě neobyčejných zisků domácích zboží nad míru levně, čímž ovšem celková produkce stoupá a soutěž na tržišti světovém se přiostřuje. Jelikož však vlády rakousko-uherské pokračovati zamýšlejí v politice smluvní, jeví se nový autonomní celní tarif náš pouhou nabídkou, prostým podkladem pro vyjednávání o obchodní a celní úmluvy s jinými státy. Přijde nyní na to, jak dopadnou smlouvy s cizími státy, zejména s Německem, s nímž, jak známo, posavadní úmluva vypovězena nebyla a tudíž mlčky

o roční lhůtu se prodloužila. Výšiny autonomního celního tarifu pak značně se sníží a nový obraz podstatně se bude lišiti od posavadního. Ba není snad ani vyloučeno, že i minimální cla obilní (za 1 q u pšenice K 6·30, u žita K 5·80, u ječmene K 2·80, u ovsa K 4·80, u kukuřice K 2·80) budou snížena na základě smlouvy novelou k autonomnímu tarifu a zákonu celnímu. Není tudíž ještě vhodná doba k meritornímu posuzování položek, mezi nimiž zejména nápadny jsou ony, jež směřují k vydatné celní ochraně výrobků průmyslových, tuhé soutěži s Německem vysazených, jako strojů, jiného zboží kovového, zboží z papíru, z kůže, chemických výrobků atd. Také spotřebitelstvo může se ještě kojiti nadějí, že mnohé položky výdatně se sníží a že nezůstane v platnosti normální autonomní sazba na metrický cent pšenice K 7·50, na metr. cent žita K 7 atd. Vždyť kdyby k obchodním smlouvám s čelnými státy nedošlo a došlo tudíž ke clům retorsním proti nám, mohlo by se státi, že bychom se utopili v přebytku našich plodin i tovarů. Pro průmyslovou výrobu předlitavskou nejnezbytnější suroviny zůstávají cla prosty.

* * *

Světlou stránkou tarifu trvalé ceny jest podrobnější specialisace položek tarifních. Jisté tendence autonomního tarifu uplatní se pravděpodobně i při ujednaných smlouvách větší či menší měrou. Tak cla obilní zůstanou oproti posavadním (žito K 3·57, pšenice 3·57, ječmen 1·79, oves 1·79 kukuřice 1·19) zajisté v každém případě znatelně zvýšena. Zvýšení cel obilních ospravedlňuje se v úřední zprávě jednak tím, že prospěje nejen uherskému, ale i našemu zemědělství a že jest ostatně jen důsledkem minimálních cel německých, ač-li se nemá k nám provaliti příval zámořského obilí odražený od hranic německých. Leč za to kyne nám odveta na Balkáně, kde konečně přec jen rakouský průmysl mnoho ztratí zatím co uherské zemědělství vysokými cly jen získá. Podobně jest tomu při clu z vína oproti italskému odbytišti; smlouva obchodní s Italií jest již námi vypovězena. Posléze zachována as zůstane výchovná tendence našeho tarifu, namířená hlavně proti německému průmyslu, odkudž posud mnoho cenných výrobků strojnických, kovových, kožních, chemických, na př. zejména dehtových barviv a j. v., jež se u nás buď vůbec anebo jen měrou pranepatrnou vyrábějí, do Rakouska se dováží.

* * *

Obchodní bilance rakousko-uherská z r. 1902 vykazuje, pokud lze důvěřovati přesnosti prozatímních dat o ní uveřejněných, aktivum 188·7 mil. K, tedy o 44·2 mil. K méně než v r. 1901, kdy obnášelo 232·9 mil. K. Celkový dovoz činil v r. 1902 1723·8 mil. K, 99·2 mil. q, v r. 1901 1652·6 mil. K, 101·7 q. Celkový vývoz z Rakousko-Uherska obnášel r. 1902 1912·5 mil. K 168·2 mil. q, r. 1901 1885·5 mil. K, 172·1 mil. q. Hodnota naší tržby zahraniční tudíž vzrostla, zatím co množství se poněkud zmenšilo. Vývoz dobytka do Německa se zvýšil, vývoz dříví a uhlí tamže poklesl následkem krise průmyslové také Německo zachvátivší. Ve vlastním průmyslu lze pozorovati skrovné zlepšení vývozu, zatím co vývoz cukru stoupnuv co do

množství citelně poklesl co do hodnoty. V oboru zemědělském jest bilance naše pasivní, v oboru průmyslovém aktivní. K podrobnostem se vrátíme, až definitivní data poskytnou spolehlivé měřítko.

* * *

Před nedávnem uveřejněná prozatímná data o vzájemném obchodu Předlitavska a Uher poskytují, třebas že doznají ještě leckteré opravy, přehledný obraz našich tržebních styků s Uhrami. Bylo z Uher do Předlitavska dovezeno:

	1901	1902
	(hodnota v korunách)	
Surovin	520,634.742	560,140.941
polotvarů	59,896.643	57,812 775
tvarů	321,112.016	319,960.682
Celkem (mimo drahé kovy a mince) . .	901,643 405	937,904.398
Nebo dle skupin výrobních:		
Výrobků zemědělských, lesnických a rybářských	533,704.430	574,412.720
Výrobků hornických a hutnických . . .	17,994.588	17,159.274
Výrobků průmyslových	349,944.387	346.332.404
Celkem (mimo drahé kovy a mince) . .	901,643.405	937,904.398

Vývoz z Předlitavska do Uher jevil se, roztříděn dle surovin a tovarů, takto:

	1901	1902
	v korunách	
Suroviny . .	86,291.093	80,671.397
Polotovary . .	91,563.655	93,372.085
Tovary . . .	696,008.835	705,096.061
Úhrnem . . . K	873,863.583	879,139.543

Roztřídí-li se vývoz z Předlitavska do Uher dle odvětví průmyslových, vyjdou číslice následující:

	1901	1902
	v korunách	
Výrobky zemědělské, lesnické a rybářské	63,573.834	58,650.207
Výrobky hornictví a hutnictví	36,396.096	33,456.399
Výrobky průmyslové	773,893.653	787,032 937
Úhrnem . . . K	873,863.583	879,139.543

Drahé kovy a mince, podobně jako při dovozu z Uher, nevzaty vubec v počet. Dovoz obilí, mouky, dobytka a vajec z Uher k nám stoupl velmi značně. Zvýšeného dovozu dobytka a vajec bylo však použito hlavně k hrazení našeho vývozu do Německa. Vývozu některých průmyslových výrobků našich do Uher nápadně ubylo, třebas náš vývoz úhrnem ještě stoupl. Cukru všech druhů bylo dovezeno z Uher k nám za 4,260.268 K, vyvezeno do Uher za 18,983.036 K. Novým zákonem kontigentačním cukerní průmysl rakouský tohoto vývozu pozbude, opětně jeden z pověstných drobných úspěchů Uhrů. K přesnému posouzení vzájemné tržby dlužno ovšem vyčkati dat definitivních na základě hodnot permanenční komisí určených. *K.*

SOCIÁLNÍ. Ohrožení podpůrně pojišťovatelské agendy odborových spolků dělnických — Vedoucí zásada našich ministerských kanceláří: chybami se člověk učí — Nezaměstnanost a veřejné rozpočty — Mzdy a cla.

Na vládním nebi našem se z čista jasna zase zablýsklo. Patrně v dobách nynější všeobecné nezaměstnanosti, dle všeho i v ministerských kancelářích víc než kdy jindy se jevící, kterýsi ministerský úředník z nedostatku lepšího sousta zakousl se do jakéhosi aktu, dosud odstrkovaného, v němž najednou odkryl způsobilost, státi se předmětem vysokého výnosu, a neohlížeje se na pravo ani na levo, výnos vypracoval a skutečně vydal. Je to tak byrokraticko-psychologicky správné, že myslíme, děje se vládě křivda, podkládá-li se úmysl nějaké úsluhy zaměstnavatelům nebo nějaké úkladné pasti dělnickým organisacím jejímu nedávnému výnosu, který — z důvodů náhle znepokojené státní péče o podniky pojišťovatelské — de facto má za praktický účinek vztažení dělnických organisací se zřetelem k jich podružné agendě pojišťovatelské (správně jen podpůrné) z platnosti spolkového zákona z r. 1867 pod policejní dozor a vázanost koncesní starého spolkového patentu z r. 1852, doby nejtužší reakce, jemuž, jak známo, u nás podléhají pojišťovatelské podniky, a to (dle platných v té příčině nařízení z r. 1880 a 1896) i drobnější spolky vzájemně pojišťovací, u nichž, třeba s poměrně menší ostatní vázaností, zůstává v platnosti požadavek průkazu, že přejatým závazkům pojišťovatelským kdykoli budou moci dostáti a že spravovány jsou dle zásad techniky pojišťovatelské. Výnos tento vyvolal pochopitelné rozčilení v kruzích dělnických, nejen proto, že užitím zásad platných normativů pojišťovacích, nuceností hromaditi ohromné reservní fondy a p., celé jejich hospodářství finanční bylo by vlastně vyhozeno z koleji, určovaných ostatními jich hlavními účely, ne podružnou agendou podpůrnou, ale hlavně proto, že by se takto dostaly pod faktický neustálý policejní dozor vládních orgánů, k němuž těmto neomezená moc a volné uvážení patentem z r. 1852 správě státní vyhrazené dává plné právo. Poslední případ toho druhu tažení proti dělnickým organisacím, ovšem tehdá beze sporu úmyslný, datuje se z doby německého zákona socialistického (z počátku let osmdesátých), kdy v Prusku proti nim nastoupeno s plnou bezohledností jako proti neoprávněným podnikům pojišťovatelským. Ovšem i tam věc neměla dlouhého trvání, poněvadž vrchní správní soud pruský správně rozhodl, že tu nejde o profesionelní podniky pojišťovatelské a že tedy důvodu ke státní kontrole naprosto není, poněvadž vzhledem k tomu, že podpory členům udílejí se dle volného uvážení správy spolkové, každý z členů nebo kdo členy státi se chtějí, p ř e d e m ví, že na pojistné, resp. podporu žalovatelného nároku nemá a za pojištěna v přísném smyslu civilněprávním se nepokládá; není tu tudíž podkladu pro státní ochranu nějakého jeho právního nároku. Druhým kriteriem, také naším správním soudem uznaným, jest tu okolnost, provozuje-li spolek pojišťovatelství jako hlavní účel, a není-li snad pouhým dobročinným spolkem podpůrným, kdež pak v obou případech spadá ne pod patent z r. 1852, ale pod spolkový zákon z r. 1867. A tu přece nikdo, kdo zná organisací mo-

derních odborových spolků dělnických, nemůže odvážiti se tvrzení, že hlavním jejím účelem je pojišťování a že členové k ní přistupují a platí za tím především účelem, aby si zajistili pevný nárok na důchod pojistný. Už i způsob a řád udílení těchto podpor (v nemoci, vdovské, sirotčí, cestovní, nezaměstnanostní atd.) činí se závislými na uvážení správy spolkové v mezích prostředků peněžitých, které jsou po ruce; ani sazba podpor nebývá stejná a předem určena, nárok na ni sám sebou pomíjí, byl-li člen dle stanov ze spolku z příčin jakýchkoli vyloučen. Příčiny ty ovšem mohou býti velmi různorodé a s nárokem na »pojištění« docela nesouvisející, protože, jak opětně nutno míti na paměti, úkoly odborových spolků jsou obsáhlé a podpůrná agenda jich v rámci celkových úkolů nijak nezaujímá snad místo rozhodující, třeba ovšem v dnešní organisaci jich měla už místo významné a trvalé. Ale není hlavním a není jediným jich účelem. Těmi jsou vedoucí snahy hnutí odborového: stavovská organisace dělnictva, povznesení jeho hmotné, intelektuelní, ochrana jeho v boji mezdním a podpora v nezaměstnanosti. Podpůrná agenda je tu ovšem cenným prostředkem agitačním i výchovným, ale ne základem odborové organisace, kterým je mocně vypjaté vědomí solidarity proletariátu dělnického, k němuž odborová organisace nespořádané a neuvědomělé masy proletariátu povznesla. Dělník přistupuje k odborovému spolku proto, aby stal se účastným ochrany stavovské organisace, platí příspěvky v přesvědčení, že budou spravovány způsobem úkolům její nejlépe vyhovujícím, ale ne proto, aby si zajistil žalovatelný nárok pojistný. Při všem tom není tedy místa pro státní kontrolu jednak nad — neexistujícím — podpůrným nárokem členů, jednak nad — rovněž neexistující — pojišťovatelsky-technickou organisaci celého tohoto pojišťování. Naprosto za vlasy přitaženým jeví se důvod státní kontroly při spolkových podporách nezaměstnanostních, kde chybí dosud všechen konkretní podklad pojišťovatelsky-technický a kde vůbec o nějakém pojišťování technicky vůbec nelze mluviti, sic jinak by pro samé obavy a pochybnosti k povolení takového druhu pojišťovny ani nemohlo dojíti. Také si spolky nátěr pojišťovatelský nedávají a leda tam, kde by vznikl podnik, který by se odvážil pojišťovatelského řešení tohoto problému, bylo by státní zkoumání jako na místě. Vláda ovšem, po první bouři, výkladem v úředním listě vídeňském spěchala s čistě rakousko-vídeňskou Gemüthlichkeit upozorniti pobouřené spolky dělnické na zadní dvířka, která jim ve výnosu s otcovskou pečlivostí neopomněla ponechati: nechtí-li už přetvořiti svou činnost pojišťovatelskou dle normativů pro pojišťovny platných (a to u dvou nejhlavnějších oborů podpůrné činnosti odborových spolků, totiž podpor nezaměstnanostních a cestovních, je vůbec technicky nemožno, jak jsme už připomněli), mohou prý obejíti úskalí výnosu prostě tím, že se členům nevyhradí ani nárok na podporu, ani na určitou výši její, tak že podpory pak budou jeviti se jako dobrovolné, od případu k případu stanovené. To je ovšem jen našeho zákonodárství důstojná, protože v jeho soustavě odůvodněná hra na schovávanou, dle které má se ustanovení o podporách z psaných pravidel vyškrtnouti a jen tajně smí se jím správa spolku říditi jako nepsaným,

ale zvykovým právem. K tomu ke všemu i tato ušlechtilá klička je pro odborové spolky prakticky bezcenna, protože by v členstvu podobná změna stanov musila vzbuditi jen nedůvěru. Dnes každý člen ví, že vedle členských povinností má i jistá členská práva, mezi jiným i na podporu v nezaměstnanosti a pod., bude-li spolek vládnouti potřebnými prostředky, s kterouž podmínkou každý uvědomělý člen organisace rád se smíří; čísti ale ve stanovách jen o svých povinnostech a platech a žádném právu a nebýti tím znepokojen, přesahuje hranice prostého rozumu občanského, nezvyklého na byrokratické kličky. — Máme z poslední doby už malou sbírku ministerských výnosů, které buď musily býti hned po vydání svém odvolány, (také tento výnos stihl již stejný osud), nebo uhájily svůj život jen byrokratickou setrvačností. Zdá se, že příliš doslova béře se u nás pořekadlo, že chybami se člověk učí a čím víc jich nadělá, tím víc se časem doví.

*

Rádi bychom obrátili pozornost našich samosprávných korporací (všech stupňů, obcí, okresů, zemí) na rok sice již starý, ale pořád palčivě akutní a u nás snad půvab novinky ještě neztrativší návrh Schanzův, jak by měly hospodářství své zaříditi se zřetelem na pravidelné dnes už občasné krise nezaměstnanostní. Nemáme tu na mysli represivní prostředek staveb z nouze, v nichž zejména říšsko-německá města tolik dobrého spůsobila a o nichž u nás dosud poměrně tak málo jsme slyšeli Postupuje se už soustavně dále, k prevenci; Kasel na př. učinil si pravidlem obecní práce zadávati, pokud to jen možno, až v pozdním podzimku, aby zmírnil alespoň pravidelnou každoroční nezaměstnanost zimní. Schanz jde dále a uvádí stručně asi toto:

Žijeme v době úzké odvislosti veřejných budžetů od dočasné konjunktury hospodářské. V létech tučných všecko zrovna plove v penězích, daně se hrnou, a tím roste chuť k podnikání i projektů léta odstavovaných, pro něž nyní ochotně zvedají se ruce. Rychle roste rozpočet nejen řádný, ale nadme se povážlivě i mimořádný; tím vším konjunktura jen ještě se žene do výše, ceny stoupají, staví a podniká se dráže. Zvrátí-li se konjunktura a přijdou léta hubená, nutno na všech stranách se uskrovňovati, komuny s tíží udržují rovnováhu ve svém hospodářství po investicích z dobrých let, spoří, a tím zase konjunkturu ještě více tísní a stlačují. Rozumnější bylo by zajisté toto: v létech stoupající konjunktury zdržovati provádění veřejných podniků (pokud ovšem živější proudění hospodářské nutně jich nevyžaduje), z hojnějších příjmů nepodnikati nic nového, ale upláceti dluhy, a teprve v létech hubených připravené podniky, stavby a pod. začít prováděti a teprve pak činiti na ně nové výpůjčky, které v létech poklesu ještě k tomu laciněji bude lze obdržeti resp. umístiti, protože je i hledanějším uložení peněz v bezpečných papírech veřejných, kdežto v létech vysoké konjunktury veřejné obligace stojí nízko v kursu proti nadmutým papírům dividendovým a laciněji lze je skoupiti. Kromě toho v létech poklesu staví se laciněji atd. — tedy vesměs všestranné výhody hospodářské i finanční.

*

Jest na čase v době, kdy nový návrh našeho tarifu celního ještě zmítá se v zápase agitačních hesel sporných stran, jednou druhé házen na hlavu a neprobral se dosud k stadiu střízlivé kritiky, připomenouti si nedávnou kontroversu Diehl-Dietzlovu o obilních clech a reformě sociální. Proti Dietzlovi, který zvýšení ceny obilní přisuzuje rozhodný vliv na snížení mezd a clo obilní prohlašuje za přímého protivníka reformy sociální, Diehl na podkladě historicko-statistických studií argumentuje takto: K otázce, jaký bude účinek zvýšení či snížení ceny obilní na výši mzdy, věda národohospodářská nemůže dáti určité odpovědi a musí otevřeně prohlásiti své ignoramus. Jen tolik je jisto, že podstatné zvýšení cla působí také vzestup cen obilních, a to je také účelem cla; jaký účel však toto zvýšení bude míti na poměry mezdní, nelze předvídati. Z ničeho však nelze usuzovati, že eventuelní zvýšení cen obilních nutně musilo by míti v zápětí snížení mzdy. Zvýšenou cenou obilní platí celé národní hospodářství tribut zemědělství — které vrstvy tento tribut specielně postihne, nelze předem určiti; v každém případě mají tuto oběť nésti společně vrstvy nejširší, a může tedy stejně dobře postihnouti z části i zisk kapitálový a podnikatelský. Tím méně pravděpodobnějším jest, že by právě pracovní třída nesla útraty zdražení obilí, či vlastně lépe řečeno útraty zabránění dalšího poklesu cen obilních, když přece výše mzdy pracovní podmíněna jest hospodářskými konjunkturami a mocí organisovaného dělnictva. Mírné zvýšení cen obilních v tomto smyslu nemůže tedy shledávati závadným ani nejvřelejší přítel moderních snah sociálněreformních. Spor vůbec točí se okolo vývoje k čistému státu průmyslovému a na druhé straně o protivu jeho, stát, v němž i zemědělství ve velkém slohu nalézá místa a podmínky vývoje. *R.*

* * *

ŠKOLSKÉ: Školský program české strany agrární — Otázka devítileté povinné návštěvy školní — Příčiny většího rozvoje německého školství v Čechách — Dv. rada dr. V. Grohmann — Nová úprava služného učitelstva škol matičních.

Česká strana agrární předložila právě veřejnosti české k posouzení vedle obšírnějšího programu agrárního, národního, politického a sociálního také svůj program kulturní. Nejsou-li v něm obsažená pokroková hesla pouhými frázemi, mohl by se program tento od strany, která ještě nedávno se bez ostychu vyslovovala pro snížení povinné docházky školní, která se zřejmým odporem proti hmotnému povznesení učitelstva netajila a která ještě při posledním zasedání sněmu zemského v otázce zemské dávky z piva, od níž závisel další osud učitelstva provozovala neupřímnou hru — přijati jako jisté zadostučinění. Slibuje-li v něm strana věnovati práci kulturní a osvětové péči největší a vystupovati proti jakékoli újmě vzdělání elementárního. To vše by znamenalo, že strana agrární nebude již hájiti sedmiletou místo osmileté povinné návštěvy školní, ale v celém programu nikde nečteme zřejmé prohlášení pro návštěvu nezkrácenou, v čemž musíme viděti jistou neupřímnost.

Kulturní program české strany agrární je nastíněn v rysech nejvšeobecnějších. Organisace školství, jak si ji strana představuje jasně z něho nevyniká. Pro dítky školou ještě nepovinné žádá program zřízení dětských zahrádek a opatroven i v obcích venkovských. Slouží-li tyto výchovné instituce dobře v městech zvláště těm rodičům, kteří musí býti oba prací mimo dům zaměstnáni, není pochyby, že by stejně dobře posloužily i rodičům obcí venkovských, jichž zemědělská práce mimo dům konána býti musí. Školy mateřské konají tu dobrou službu opatrovnic dětí a strážkyň jich zdravého tělesného i duševního vývoje a je na obcích venkovských, aby se po příkladu obcí městských o zřizování jich a náklad na ně staraly.

Školu obecnou přejí si míti naši zemědělci přizpůsobenu poměrům venkovského lidu a jeho zaměstnání, svobodnou, všech pout prostou, od byrokracie volnou, ničemu a nikomu nesloužící než svému poslání, kterým je rozvíjení všech sil mládeže. Mládež má v ní býti vychovávána pro život občanský, pro venkov a zemědělství Stavovské vědomí dětí agrárníků má býti ve škole síleno, smysl pro hospodárnost a spořivost buzen i zakládáním školních spořitelen. Česká ves je dodnes za německou pozadu nejen svou vnější spořádaností, ale i nedostatkem ovocného stromoví. Program agrární slibuje si v tom odpomoc od věnování větší péče školním zahrádkám a hospodářstvím a po způsobu americkém pořádáním slavností zasazování stromků (Arbor-day).

Vlastní kulturní program agrární nezmiňuje se ani slovem o škole měšťanské, tomto vyšším stupni lidové školy obecné. Jen v doslovu program měšťanskou školu mimochodem jmenuje. Naši agrárníci neměli ovšem všude příležitost poznati prospěšnost školy měšťanské. Česká ves se školou měšťanskou je u nás bohužel vzácností. Jinak ovšem u Němců, kteří si školy měšťanské prostřednictvím svých kulturních pracovníků rozseli i po větších vesnicích. Za to mluví program o osmitřídní škole okrskové, tedy instituci zcela nové. Proč raději nežádat zřizování měšťanských škol po venkově s přizpůsobováním jich učebné osnovy okolním poměrům hospodářským? Zákony školské přece takovouto právomoc přizpůsobovací měšťanské škole dávají. Jsou-li dnes měšťanské školy s učebnými osnovami, přizpůsobenými poměrům živnostenským, obchodním, průmyslovým, proč by se nemohly na venkově přizpůsobiti poměrům hospodářským? Vytýkáme tedy programu strany agrární, že chce zaváděti kategorii škol zcela novou — což je zvláště v naší říši vždy věcí velmi těžkou — místo aby pro hospodářské poměry žádal zřizování náležitě přizpůsobených škol měšťanských, zákony uznaných a v praxi již osvědčených.

Program vyslovuje se dále pro střední školu jednotnou s náležitým zřetelem k vyučování ve vědách přírodních, sociálních a moderních, zvláště slovanských jazycích. Slibuje také míti starost o zřizování a rozšiřování vysokých škol pro ty národy slovanské, kteří jich buď nemají anebo jich mají počet nedostatečný.

Chvályhodným jest, že zemědělci naši, aspoň ti, kteří na programu měli účast, nečekají pomoc jedině od vlády a shromáždění zákonodárných, ale že akcentují potřebu zvýšení výrobní schopnosti

domáciho zemědělství a učinění plodin a výrobků hospodářských lepšími, jich produkci pak snažší a lacinější. V tom je opravdu klíč k rozřešení krise agrární. Zemědělství naše musí si všemožně přivlastňovati a naučit se používati nejnovějších poznatků vědeckých ve své praxi. S potěšením pak zaznamenáváme, že program strany agrární uznává zdokonalení školství všech odvětví jako nejlepší k tomu prostředek. Rolnictvo české bylo v posledních létech poučováno zvláště prof. A. Krausem a jeho přednáškami o rolnících dánských o tom, že dobré školství jest rozvoje a blahobytu podmínkou a poučování toto přineslo blahodárný výsledek. Kulturní program strany agrární žádá již, aby se všem stupňům odborného školství hospodářského věnovala péče náležitá.

Pokračovací školy hospodářské mají býti zřizovány s výše uvedenými osmitřídními školami okrskovými, při nichž mají býti zahrady, pokusná pole a nutné sbírky. Vedle nich žádá program pro další vzdělání odborné školy zimní v obvodech více okresů zastupitelských se stejnými poměry hospodářskými. Návštěva jich dala by se zvýšiti tím, kdyby se absolventům jich zkracovala vojenská povinnost na dvě léta.

Rolnické školy, které se pro malé rolníky osvědčily býti prospěšnými, žádá program míti rozšířené. Mělo-li by se tomuto postulátu vyhovovati, nesměl by se opakovati nepěkný zjev, že čeští rolníci byli hejmanstvími vybízeni, aby do těch škol syny své posílali. Také o rozšiřování dobře prospívajících středních škol hospodářských slibuje strana agrární míti péči, vidouc v nich vhodná místa k rozsévání tolik potřebné inteligence rolnické.

Jako další stupeň odborného školství zemědělského jmenuje program hospodářskou akademii, jejíž působnost by měla býti v poskytování vzdělání ve směru více praktickém Vysoké školství odborné má býti pak uskutečněno zřízením zemědělského odboru při vysokém učení technickém. Do odboru tohoto mohli by vstupovati posluchači teprvé po diplomové zkoušce na akademii a po absolvování a vykonání přísných zkoušek měli by nabývati titulu doktorského. Za nezbytné má program zřízení vysoké školy zvěrolékařské, která by byla v náležitém spojení s fakultou lékařskou na jedné a hospodářskou akademií na druhé straně. Podávala by theoreticko-vědecké i praktické vzdělání zvláště v chovu, hygieně a porodnictví zvířat domácích.

Program nezapomíná i na potřebné zajisté na vhodných místech odborné školy lukařské, mlékařské a pod. a vyslovuje se pro zemské učiliště lesnické s odborem pro kulturu rašelin a průmysl dřevařský. Odborné vzdělání žen agrárních mají rozsévati dvouleté a zimní nebo letní školy hospodyňské, jimž program slibuje věnovati plnou pozornost. Správně žádá strana, aby na všech odborných školách hospodářských buzen byl duch obchodní a rozumná podnikavost. Tyto vlastnosti českému rolníku dosud namnoze scházejí. Náš rolník musí se naučit nejen pokud možná nejvíc z půdy své, z chovu zvířat a pod. vytěžit, ale i dobře a na pravém místě vše speněžit; musí býti nejen dobrým hospodářem, ale i dobrým obchodníkem.

Dalšími kulturními postuláty české strany agrární jsou i organisace kočovného vyučování hospodářského, pokračující kursy pro praktické hospodáře, pořádání populárních přednášek dle přesně promyšleného plánu, zemědělsko-vědecká a národohospodářská extense, vrcholící v utvoření volných okresních škol lidových. Souhlasiti třeba s požadavkem, aby odborná literatura zemědělská byla pronikavě reformována a stále doplňována nejen populárními spisy odbornými, ale i pořizováním náležitých školních učebnic pro odborné školy zemědělské, odbornými spisy vědeckými, které by vyvrcholily v úplnou moderní encyklopaedii hospodářskou, dále pak vnitřním zdokonalením a odbornějším roztříděním hospodářského časopisectva a založením vědecko-zemědělské revue s částí agrárně-politickou.

Pokud se týče vzdělávání učitelstva, pomíjí kulturní program našich zemědělců úplně požadavek vzdělání akademického a klade důraz na to, aby si učitelstvo osvojovalo hospodářské vědomosti pro poslání své na venkově. Chce mu v té příčině zjednávati dovolené k návštěvě celoročních kursů při hospodářské akademii.

V poměru s učitelstvem přeje si program shody, dorozumnění a součinnosti ve prospěch českého venkova. V zájmu všestranného povznesení venkova jest si shody této co nejvřeleji přáti. Vůdcové strany agrární musí naučit stoupence své, aby se nedívali na školu jako na obtížné břemeno, na které se musí stále platit a na učitelstvo jako na příživníky stavu rolnického, ale jako na činitele, bez nichž hospodářský rozvoj a všestranné povznesení stavu rolnického se nedá ani myslit. Vůdcové české strany agrární musí vůbec burcovat zemědělce naše z jejich konservativnosti, která — zdá se — jakoby v nich byla vrozená, musí je stále pobízet, aby se ve smyslu Palackého orientovali v duchu věku nového, musí se starati o to, aby ve stoupencích svých budili touhu k české knize nejen zábavné, ale i poučné a vědecké. A tu máme obavy, jestli strana agrární v duchu svého programu bude po českém venkově opravdu a vytrvale pracovati. Spojenství její se šlechtou, které se opět při volbách do rady zemědělské ukázalo, obavy naše by jen potvrzovalo. Pokrokový program agrární a kulturní a spojenství s konservativní šlechtou, které nikdy nebylo našemu národu ku prospěchu, jsou zajisté dvě věci zcela neslučitelné.

Učitelstvo dolnorakouské vytklo si na prázdninovém svém sjezdu požadavek devítileté povinné návštěvy školní jako protiváhu zpátečnickým požadavkům u návštěvy sedmileté. Při devítileté návštěvě byl by nejlépe rozřešen požadavek rozšíření měšťanské školy o čtvrtý ročník. V týdenníku »Die Zeit« uvažuje o této věci Lersec. Poukazuje správně na to, že v Rakousku ve skutečnosti jen malý zlomek žactva chodí plných osm let do školy. Žáci přijímají se do tříd elementárních výhradně jen na počátku školního roku, když je jim dokonaných šest roků. Velké množství žáků vstupuje do školy teprve tehdy, když je jim $6^1/_2$, $6^3/_4$ i 7 let, a protože hned udeřením čtrnácti let se jim vydává vysvědčení propouštěcí, ať jest to uprostřed školního roku, na jeho začátku nebo konci, a protože mimo to žactvo venkovské požívá v 7. a

8. roce školní návštěvy v době letní úlev v docházce, jest plná osmiletá povinná návštěva školní v Rakousku vlastně ilusorní. Mělo by proto býti v přední řadě postaráno o uskutečnění plné osmileté povinné návštěvy školní bez úlev. Místo požadavku devítileté návštěvy, který v rámci nynějšího platného zákona říšského je těžko uskutečnitelný, měl by se postaviti požadavek povinné návštěvy pokračovacích škol průmyslových, obchodních a hospodářských, které se osvědčily.

Známo jest, že o německé školství v Čechách je postaráno měrou daleko větší než o školství české. V době, kdy Čechové dělali novému zákonu školskému nemístnou a nepromyšlenou oposici, Němci využitkovali velikých výhod zákona toho a rozšířili své školství do té míry, že do daleké budoucnosti bude o několik honů před českým. Zatim co na straně české byl a je dosud vliv úředníků v zemském i říšském úřadu školském podceňován, na straně německé byl dokonale vždy oceněn a využitkován. Na počátku letošního školního roku odešel na odpočinek administrativní referent zemské školní rady v Čechách, dr. J V. Grohmann. Němci právem muže tohoto oslavovali jako nejpřednějšího šiřitele svého školství v Čechách. Obecné a měšťanské školství bylo hlavní zásluhou dv. rady Grohmanna rozšířeno i do nejposlednějších vesnic německých. Do r. 1869 měli Němci v Praze a městech sousedních 3 německé školy, dnes mají tu 9 obecných a 4 měšťanské. Přičiněním dr. Grohmanna zřízeno bylo v Čechách 31 německých středních škol státních. Dr. Grohmann byl po vydání říšského zákona školského původcem návrhu na jmenování okresních školních inspektorů a mezi těmito důležitými úředníky pro rozvoj školství byla i v ryze českých okresích celá řada mužů, kteří česky neuměli. Jak starali se tito mužové o rozvoj českého školství v českých školních okresích, je na bíledni. Bylo tehdy i možno, že se stali školními inspektory v českých okresích i lidé školství naprosto nerozumnější, jako na Pardubicku vrchní lesní ve výslužbě, na Královéhradecku pak administrátor panství hradišťského, a t. d. V dr. Grohmannovi máme příklad, jak úspěšně může úředník pro věc svého národa působit. Takových mužů je nám Čechům ve školních úřadech třeba jako soli.

Počátkem nového občanského roku zasvitly časy poněkud lepšího hmotného postavení nejen učitelstvu veřejných, ale i matičných škol českých. Výbor Ústř. M. šk. nevázal se na nový zákon o služném učitelstva v Čechách, který byl dne 27. ledna sankcionován, ale stanovil o služném učitelstva matičního pravidla samostatná, přizpůsobená poměrům škol matičných, vydržovaných nezávazně z dobrovolných příspěvků národa.

Učitelstvo matiční dělí se dle nové úpravy ve tři třídy. Učitel I. tř. se zkouškou způsobilosti, přijatý za člena fondu odbytného, dostane měsíčně 140 K služného. Za pět let po vřadění do I. tř. bude se mu měsíční služné každý rok bez žádosti zvyšovati o 4 K, až do 244 K měsíčně. Příspěvek do fondu odbytného, rovnající se měsíčnímu služnému, zaplatí Ú. M. š. ze svého. Na vzdělání každého dítěte, které má učitel I. tř. mimo domov na studiích, dostane každý nemajetný učitel 200 K ročně. Vdovám po učitelích I. tř. vyplatí se odbytné.

Mimo to budou míti právo přijatu býti do školních služeb matičních, prokáží-li k tomu zákonnou způsobilost. Na podporu sirotků po učitelích I. tř. poskytne spolek měsíční podporu do výše 20 K, nebo se sám o sirotka postará. Státní daň z příjmů služebních vyplatí se z pokladny matiční. Za přespočetné práce bude matičním učitelům vyplácena odměna ve výši dosavadní.

Titul »správce školy« nebo »řídící učitel« nebude udělován podle školy, ale dle osoby. Správce školy bude tedy moci být i na dvojtřídce, říd. učitel i na jednotřídce. Rozdíl bude v tom, že řídící učitel vedle bytu nebo příbytečného dostane i funkční přídavek 25 K měsíčně, kterýžto přídavek správci školy náležeti nebude.

Učiteli II. tř. jsou ti, kdož nabyli způsobilosti na školách matičních, ale do I. tř. ještě zařazeni nebyli a členy fondu odbytného dosud nejsou. Služné jejich stanoveno na 105 K měsíčně se zvyšováním o 5 K měsíčních po 2 letech až do výše 120 K. Učitelé I. tř. se zkouškou učitelské dospělosti mají 100 K měsíčně, ať působí kdekoli. Příbytečné jiným osobám než správcům škol vypláceno nebude. — Pěstounky I. tř., jež jsou podílnicemi foudu odbytného dostanou 70 K měsíčního služného, které se postupem času zvýší ponenáhlu až na 100 K měsíčních. Příspěvky do fondu odbytného zaplatí za ně Matice. Učitelův a pěstounek I. tř. bude vždy omezený a výborem napřed stanovený počet. Paedagogičtí správcové opatroven dostanou za řízení jich 60 K ročního funkčního přídavku.

Nárok na odbytné bude počítán od doby zařazení do I. tř. Statut fondu upravuje se tak, aby výboru bylo možno zaměniti odbytné za pensi. Kdo by mimo nadání podle nové úpravy měl méně, než by mu přináleželo dle staré, tomu bude vyplácen rozdíl tak dlouho, až dle nových pravidel nabude tolik příjmů, kolik měl před úpravou.

Úprava tato je zatímní, definitivně o ní bude teprve rozhodnuto. Požadavkům učitelstva matičního nevyhoví ve mnohém směru, zvláště v tom, že není omezena nijak doba, po níž bude jmenován učitel II. tř. jmenován učitelem I. tř. a že neupravuje náležitě poměry učitelstva ve stáří. Učitelé matiční budou se opět ucházeti o místa na školách veřejných a samosprávné úřady školní nebudou míti důvodů jim v tom brániti. *F. K.*

*

LITERÁRNÍ: Dvě anthologie sociální poesie. — V. David, Od srdce k srdcím. — O. Niemojewski, Legendy. — M. Boelitz, London. — Dělnický kalendář. Ročn. 24. na r. 190?. Redig. F. V. Krejčí. — K činnosti III. třídy České Akademie. — Christ. Petzet. Die Blütezeit der deutschen politischen Lyrik von 1840—1850. — Count Lützow, The Story of Prague.

Dvě anthologie sociální poesie.[1]

Mezi požadavky, jimiž Jindřich Heine podmiňoval možnost lidových úspěchů, zaujímala vzdělanost přední místo. Oprávněnost tohoto nároku uznává se dnes všeobecně. Všude jeví se snahy povznésti,

[1] J. H. Mackay: Freunde und Gefährten. Meisterdichtungen auf einzelnen Blättern. Blatt 701—800. Soziale Gedichte. Berlin. Schuster u. Loeffler. Poesie sociální. Výbor básní rázu sociálního pořádal Antonín Haak. V Praze 1902. Nákl. tiskov. družstva str. social.-demokr. Cena 3 K.

umravniti, vzdělati širé vrstvy. Zajímavé dvě knihy, o nichž podávám zprávu, jsou také dítkami chvalitebných snah těch. I ony mají účel zachytiti několik paprsků uměleckých pro lid, ukázati totiž, kterak se sociální poměry zrcadlily v básnictví novodobém. Sbírku německou pořádal známý básník nového Mladoněmecka J. H. Mackay, který se podjal nesnadného, ale vděčného úkolu celou moderní poesii v desíti seriích po sto číslech rozhoditi letáky mezi lid. Sbírku českou upravil básník samouk Antonín Macek a vydalo ji družstvo sociálně demokratické.

Na sociální látky v literaturách lze pohlížeti dvojím způsobem. Buďto možno vykládati pojem sociální v nejširším toho slova rozumu, a pak nutno obsáhnouti vše, co se společenských poměrů tkne ať již jedincových nebo celých tříd i národů, anebo lze se omeziti pouze na ony jevy literární, které přímo politicky slouží třídnímu boji sociální strany. Básník Mackay volil stanovisko prvé. Kritika společnosti, obrázky bídy, útrap, těžké práce čtvrtého stavu, akcentování proletariátu, poměr práce tělesné a duševní, naděje na odvetu, revoluce, hnutí svobodomyslné, nepoměr majetkový, sympathie k vyděděncům, nesouhlas se stávajícím zřízením, toť asi myšlenková tresť letáků na prvý pohled nesouvislých a jen nahodile vybraných.

Vedle starších, sporadicky se vyskytovavších hlasů (Schiller, Rückert, Chamisso, Eichendorff, Platen, Gaudy, Lenau) jest to předem Heine, na nějž skladatel upozorňuje, podávaje pěkný výbor z jeho sociálních básní. Heine sám se nazýval prvým básníkem sociálním, a právem. Byl tlumočníkem idejí těch v poesii ještě dříve, než navázal styky s Marxem. Mohutná síla hnutí toho působila naň více, než soustrast s bídou jedincovou, pro niž, právě tak jako pro výsledek její, zločin, duševní aristokratismus jeho neměl právě porozumění.

Vedle Heine celé »Mladé Německo« a vůbec politická škola básnická let čtyřicátých pěstovala horlivě poesii sociální. Verše Gutzkowovy, Prutzovy (Des Volkes Tochter) a sociální obrázky Dingelstedtovy svědčí o tom tak jasně, jako Herweghova touha po svobodě, jeho provolání k soudruhům u vojště, satira na censora, i krutý projev nenávisti vůči poměrům a jeho ještě pozdní naděje na odvetu revolucí. Toho jsou dokladem i svobodomyslné reflexe a politické satirky Hoffmannovy i Weerthovy temné zpěvy o bídě a sociálně revoluční poesie Freiligrathova. Též věci Salletovy, Hartmannovy, Meissnerovy a Beckovy obsahují mnohou látku toho druhu. Těmito básníky končí se jaksi prvá doba silného rozvoje sociální poesie německé. Po r. 1848 nová hesla vystupují na obzor a poutají širé vrstvy. Místo lidu nastupuje národ a cíle národní. Hnutí revoluční žije však dále, ovšem pouze v naději mass dělnických na nový, ale světový převrat, a poesie sociální zase jen sporadicky hlásí se na veřejnost. Ale hlásí se přece. A také sami velebení básníci vlastenečtí při všem slavení vnějších vítězství německých nemohou zamlčeti nesouhlas s vnitřním nepoměrem společenským. Felix Dahn, na př. ve svých historických básních maně dotýká se strun sociálních. Basnířka z Droste-Hülshoffu i Bulhaupt,

Lingg i Lilienkron projevují mocné reflexe, blízké ideám sociálním, anebo kreslí neblahé obrázky bídy.

A tak i při proslulých fanfárách vlasteneckých let sedmdesátých nejen že neustupuje sociální básnictví s hlediště, ale ono vzplane za nedlouho novým mocným rozmachem. Léta osmdesátá přinášejí totiž nový život. Tu vystupují nadšení bojovníci za sociální věci, kteří podobně jako revoluční družina básnická předbřeznové doby podřídili Musu politické tendenci. Předem sem patří pořadatel sbírky sám, J. H. Mackay, jehož verše jsou ohlasem zásad Stirnerových. Básně »Arma parata fero!«, Fortgang«, zvláště však »Sturm« a »Das starke Jahr« obsahují celé cykly třídní lyriky. Též vydavatel letákové poesie »Sonnenblumen«, Karel Henckell, stojí v popředí sociálních pěvců novodobých. K němu se druží Bruno Wehlle, výborný Julius Hart, Dehmel, Jacobowski a dáma Clara Müllerova; také Reinhold ze Sternu, dnes úplně nezvěstný, pak Saar a jiní obírají se látkami sociálními, které také ještě Boelitz s úspěchem pěstuje.

Toť asi obsah anthologie, podávající ve sto letácích pěkný, cenný, ač neúplný a nepřehledný obraz celé sociální lyriky německé.

*

Jinak, docela jinak vypadá česká anthologie. Vkusná kniha rozdělena na tři skupiny. Prvá obsahuje sociální poesii básníků českých; druhá poesii lidovou, básně samouků a ukázky tvorby z hnutí dělnického; třetí konečně překlady z cizích literatur.

Kdybych měl psáti dějiny sociální poesie české, rozdělil bych látku na tři doby. Prvá počínala by se Čelakovským a končila počátkem let osmdesátých. Druhá by sahala od Čecha až po Machara. Třetí pak, pravá to doba rozkvětu této poesie, obsahovala by předem díla Macharova, Sovova a Bezručova. Věci Čelakovského a Máchovy měly zahájiti anthologii. Vždyť již u Čelakovského nalézáme v plné míře tytéž vlastnosti, které korunují K o u b k a na básníka sociálního. Zajímavým také zjevem po této stránce jest H a v l í č e k, jehož některé plody sledují přímo tendenci třídního boje, kdežto jiné z uvedených ve sbírce by byly spíše ozdobou vlastenecké poesie. U Havlíčka a pak u Bezruče nejlépe vidíme, jak otázka naše národní souvisí s otázkou sociální. Totéž lze pozorovati dále u Nerudy, který v mládí se obíral studiem otázky sociální a jako syn chudé rodiny pražské i lokálkář novinářský jistě měl dosti příležitosti, aby poznal důkladně sociální nepoměr, bídu i její následky, mravní úpadek a zločin tam, kde si přál míti r o v n o s t. Později ovšem opustil pole toto, neboť vlastenecká poesie jej cele zaujala, ale i ve vlasteneckých »Zpěvech pátečních« lze nalézti živly sociální, nejlépe snad v básni »Ukolébavka vánoční«. J. Hálek jest pro rozvoj látek tohoto druhu důležit. Není to jen pouhá »měkká tklivost«, jak pořadatel praví, již v jeho verších nalézáme, ale jsou to přímo silné výkřiky společenských bolů. Básní jako »Dražba«, kterou autor trefně volil ukázkou, u Hálka nalézáme řadu. V poměru vůči církvi (Petr Hrobař, Rouhač), militarismu (Bouře, Matka) vyznívají verše Hálkovy v tak ostré tóny, jaké téměř u Havlíčka slyšíme. Jeho obrázky bídy (Bláznivý Janoušek, Choděra, Nekřtěncova dušička) jsou přes romantické

zabarvení právě tak sociálně význačny jako verše Nerudovy. V některých pak věcech (V lomech, Pod hradem, Ranní písně II.) vyslovuje Hálek přímo zásady marxistské. K těmto poetům druží se dále Stašek, Mayer, Šolc a Špindler. Všichni uvádějí sice v poesii živly sociální, ale nejsou ještě určitými hlasateli a tlumočníky směru toho v literatuře naší. Nepracují se stranou, neslouží jejím intencím. To znamenati až u Čecha a to ještě teprve později. Od r. 1880, kdy se u nás počal socialismus mocněji šířiti, zabývá se také Musa Čechova těmito ideami. S počátku zaujímá stanovisko odmítavé (Evropa, Slavie, částečně i Lešetínský kovář), ale zájem jeho u věci té stoupá (Nové písně) a vrcholí v »Písních otroka« a v básni »Sníh«, které skladatel výboru nevysvětlitelným způsobem přehlédl. Vedle Čecha ovšem také Sládek, v pozdějších letech Heyduk, a také Vrchlický zasáhli u varyto sociální poesie. Vrchlického báseň »U cesty« má společný motiv s Clementovou »Enfant pauvre«. Podle nich dlužno uvésti Šimáčkovy sbírky »Z kroniky chudých« a »Na záletech«, jakož i básnické práce Mužíkovy, Kouklovy a Klášterského. Ale pravým bardem dělnictva je teprve Machar. Nesnaží se jako Čech sloučiti otázku sociální s národní, ale dává se jako Heine unášeti imposantní silou mas, proletariátu, prociťuje jejich bídu, lne k nim tak upřímně, jako Neruda. K Macharovi vedle dobře míněných veršů Beneše Doubravského, prozrazujících vlivy Čecha i Mayera, řadí se silný poeta sociálních námětů Sova, jehož »Vybouřené smutky« a »Ještě jednou se vrátíme« obsahují mnohý krásný motiv sociální. Pak dlužno uvésti Neumanna, Rokytu, Březinu, Hlaváčka i Haška, — a perlu sociální poesie české, Bezruče, který nezná rozdílu mezi poesií sociální a vlasteneckou, a jest tak přímým dokladem, jak oba mocné ty proudy u nás splývají a se vzájemně podmiňují.

I druhá část knihy, výbor z poesie dělnické, jest velké ceny. Začíná písní proti jesuitům. Podává pak známý selský otčenáš. Uvádí dále milé verše Chládkovy a pěknou Šnajdrovu báseň z Barákovy Svobody »Žebrák«, která tak vhodně líčí ráz národního zápasu našeho. Po té přicházejí na řadu věci básníků dělníků. Leo Kochman povzbuzuje k boji. Pecka líčí tíhu svého proletářství a tepe kruté poměry soudobé, broje proti militarismu, nespravedlnosti i vězeňství. Hlaváček vymezuje určitě cíl sociální poesie lidové, mluviti k srdci lidu, a pokouší se ve své »Tanec nad sopkou« znázorniti podobně jako Mackay i Henckell v Německu, zpuchřelost nynějších poměrů. V. L. Liberté podává plastické obrázky ze severočeské pánve uhelné, vzácné svým realistickým pojetím. Krapka i Soukup opěvají slavnosti prvního máje. Foltýn mrská vlastenecké pijáctví. Majerové báseň je výkřikem děsných útrap matky nevdané. K těm pojí se satirky Matouškovy, Myslíkovy, reflexe Ilového, Šlechty, a zvláště zajímavé práce neznámého autora, pak cenné verše Mackovy a Vildy Davida.

Tím jsme dospěli ke třetímu dílu knihy, — Achillově patě její, — výboru z cizích básníků. Přirozeno, že skladateli mnoho bylo nedostupno. Sociální poesie cizí, tak bohatě rozvětvená, zastoupena jest básníky: Giustim, Arnaboldim, Berangerem, Leroyem, Pottierem, Hugem

Southeyem, Markhamem, Rosenfeldem, Sheleyem, Heinem, Henckellem a Adou Negri. Výbor poměrně chudý a ne vždy šťastný. Kde jest Hood? Kde řada francouzských básníků? Kde množství Němců? Kde Někrasov? Kde celá literatura polská s Konopnickou, Kasprowiczem, Niemojewskim a j.? Ovšem bylo by nespravedlivo svalovati vinu pouze na pořadatele. Rozhodovaly tu asi také jiné požadavky, k nimž se vrátím níže.

*

Každý výbor literární mívá určitou chybu, které se ani bedlivý pořadatel neubrání, a tou je subjektivnost. Tou chybou trpí ovšem také obě uvedené sbírky. Umělec Mackay, sám básník dobrého jména, uvedl, jak z názvu knihy patrno, pouze ty spisovatele, jež pokládá za mistry v lyrice sociální, a z těch opět jen ukázky, které se mu zdají býti vzornými. U některých básníků lze výbor jeho nazvati šťastným (Heine, Herwegh, Henckel), u jiných nelze tak učiniti. Přál bych si předem, aby byl l é p e zastoupen Freiligrath, Dehmel, Jacobowski, Müllerová a sám pořadatel Mackay, jehož by nikdo nebyl mohl kárati, kdyby byl podal ze svých prací více ukázek. Tím více dlužno vytýkati, že řadu básníků neuvedl (Meissner, Hartmann, Stradlmann, Dronke, Boerlitz) a že chudě charakterisoval lidovou poesii dělnickou. Místy ovšem zase mohl směle výběr omeziti. Téže vady není také česká anthologie prosta. I tu přehlédnuto mnoho (Sládek, Špindler, Heyduk, Koukl, Rokyta a j.), i tu mohl býti místy výbor užší (Havlíček, Mayer, Mužík), a místy ovšem také hojnější, anebo jiný. O Hálkovi jsem se již výše zmínil, ale také u Nerudy neměla chyběti XXXVI. báseň ze »Hřbitovního kvítí«, »Ukolébavka vánoční« ze »Zpěvů pátečních«, »Legenda o chudobě« a pak zmínka o článku »Výlet do kraje bídy«. Z Čechovy poesie mohl snad býti jiný výbor z »Lešetínského kováře« a neměla scházeti ukázka ze »Sněhu«. Rovněž poměrně chudý jest výbor z Bezruče. Ale za tyto chyby neodpovídá pořadatel, nýbrž také poměry. A to jest kardinální chyba knihy, že by vlastně měla každá její část tvořiti k n i h u s a m o s t a t n o u. Mohla býti prostší, méně úpravná, ale rozhodně obsažnější, tím povinna jest svému účelu vzdělanostnímu.

O účelnosti obou knih také nutno promluviti. Obě mají poslání lidové. Mackay užil dokonce formy letáků. Tu bych si přál, aby každé ukázce připojena byla stručná charakteristika básníka. To je nezbytno pro širé vrstvy, a výhodno také pro intelligenta. Též nemělo chyběti udání knihy, z níž ukázka vybrána. »Sonnenblumen« Henckelovy mají po té stránce přednost nepopíratelnou. Macek již mnohem svědomitěji dbal tohoto účelu, připojuje u starších básníků umělých slušné, místy velmi pěkné posudky jich činnosti. Litovati jest, že tak neučinil také u básníků mladších od Sovy počínaje, pak u básníků-dělníků, jimž po mém soudě správně určil zvláštní oddíl, a konečně u básníků cizích. Což pak ví náš dělník o Heinovi, Sheleyovi a j.? Jistě by tu stručná charakteristika byla lid zajímala, jako by bylo interessantní pro intelligenta poznati poměry dělnických poetů. Ale tu právě asi rozhodovala láce knihy, a po té stránce dlužno uznati přednost výboru Mackayova — v letácích. Takové pokusy, jako v Ně-

mecku učinil Jacobowski, Henckell a Mackay, měly by u nás býti napodobeny. Rozhoditi perly naší poesie mezi lid letáky bylo by již jednou včasné. A nejen poesie, ale i stručná pojednání o otázkách hospodářských, obchodních, průmyslových, zdravotnických měly by letáky vniknouti v lid. Nakladatelství Laichterovo, jež už tolik pro intelligenci českou vykonalo, mohlo by snad si zařídíti takovou moderní »českou expedici« a ujmouti se podniku letákového. Byl by to kus práce kulturní, které dnes je potřebí v míře nejvyšší. —*gn*—

*

Vilém David, Od srdce k srdcím. Verše. Nákladem dělnického nakladatelského, tiskařského a vydavatelského družstva v Plzni. Cena 2 koruny. Sbírka prací básníka-dělníka věnována jest Macharovi, příteli »vyděděných«. Dělí se na tři knihy: (Z mých citů. — Na pavučinách humoru. — Proslovy.) Prostinké, upřímné verše, v nichž chví se láska k zemřelé matce i k chudému lidu a ideám třídy pracovní; místy šlehne jimi knuta satiry; místy zavládá rhetorský tón. Lze odpustiti básníku-samoukovi tu i tam nedosti vybroušený verš i rým, na němž pozorovati vlivy Havlíčka, Čecha poněkud i Machara, ale jazykové chyby by se přece v tištěné práci neměly vyskytovati na př. aby jsi, aby Jste, zbyde, bědna ze spánku, vyšívaj, majitely a j. Knize vzhledem k okolnostem, v nichž vznikla (mnohé psáno v žaláři na Borech!), nelze odepříti uznání.

Ondřej Niemojewski, Legendy. Lwów. Nakładem Księgarni H. Altenberga 1902. (Str. 242.).

Zajímavá a zvláštní ta kniha, která byla předmětem prudkého sporu literárního v Haliči, podává v řadě obrázků z doby Ježíše Krista kruté satiry časové na dnešní poměry v Haliči. Ti jeho farizejští hrdinové vesměs patří do třídy haličských stančíků a tak jsou trefně vylíčeni, že se poznali a proti knize zakročili, ale ovšem před důkazem pravdy ustoupili.

Martin Boelitz, London. Soziale Gedichte. Verlag Jungdeutschland Siegfried Dyck. Berlin-Eberwalde-Leipzig. (Str. 42.)

Básníkovi, který náleží k porýnskému dorostu, nejde o básně umělecky cenné, chce jen »svatý hněv« svůj nad poznanou tragedií bídy dáti na jevo. Jeho verše mají býti sociálním krokem v před. Ač básník dosud sní o rozluštění otázky sociální světovou revolucí — to lze aspoň souditi z jednotlivých básní — nezatracuje násilí jako Henckell, ale chce voliti čestnou zbraň; z prolité krve však činí zodpovědny nepřátele lidu. Mnohé z jeho obrázků jsou přímo výkřiky nad lidskou bídou, jiné a to poměrně četné obírají se otázkou náboženskou, předem osobou Kristovou. Básník je pro nás též po té stránce zajímavý, že jeví v některých motivech příbuznost s Macharem. Jeho Todtenmarsch, Ostern blíží se poněkud motivům Macharovy Golgaty. Básně imponují svou opravdovostí a uměleckou cenou, jíž autor devede zjednati platnosti silným přímo Heineovským kontrastem. Sbírka měla v Německu neobyčejný trhový úspěch. —*gn*—

Dělnický Kalendář. Ročník XXIV. na rok 1903. Redigoval *F. V. Krejčí.*

V nepřehledné spoustě českých kalendářů různých politických stran i soukromých podniků velice se zamlouvá dobře redigovaný kalendář dělnický, který nejenom dbá zájmů strany, ale vskutku jeví snahu o kulturní povznesení a poučení lidu. Dělnictvo naše vůbec v posledních letech pečuje horlivě o své vzdělání, řada knih, nakladatelstvím jeho vydaná, svědčí výhodně o tom. Část literární kalendáře zdá se mi lepší než illustrace, alespoň než jich reprodukce. Bylo by si přáti pouze více poučných článků a méně novell, které přes jistou zajímavost jeví více dobré vůle straně posloužiti, než umělecké ceny. Velice se zamlouvají překlady a pak úryvky ze starších spisovatelů (Neruda, Majer). U Majera snad by nebyla na škodu poznámka, že báseň »V poledne« má německou předlohu. Velmi cenný, účelný a zajímavý jest návrh vzorné dělnické knihovny, škoda že poněkud neúplný. Čechův Sníh, a Němcové Pohorská vesnice, Čelakovského Ohlasy, by tam snad také měly míti místo. A což knihy pro děti do dělnické knihovny nepatří? —*gn*—

* * *

K činnosti třetí třídy České Akademie.

Novinami prošla zpráva o podporách, které letos Česká Akademie věnovala podnikům literárním. Literáti, účastnění těchto podniků, a redaktoři vědeckých časopisů byli skoro vesměs překvapeni. Česká Akademie jim dřívější příspěvek značně snížila — snižovala tím více, čím nemilejší ji byly osobnosti, které stály za tím kterým časopisem nebo podnikem. Význam a hodnota práce literární u České Akademie málo padá na váhu. A soukromě se toto jednání odůvodňuje — peněžní tísní. Vydávalo prý se v dřívějších letech více. Jak účelně se vydává, objasní nám doklady, které jsou čerpány vesměs z výkazů Akademie samé. Dnes si chceme zatím všimnouti podpor, které udělovala Česká Akademie.

Někteří žadatelé zadávají k Akademii za podpory na rozličné účely ustavičně, téměř rok co rok, a také je dostávají. Tak na př. prof. dr. J. V. Prášek obdržel r. 1895 od III. tř. na studium klínového písma v Mnichově a polyglotty Milionu Marka Pola 400 K, (k tomu téhož roku na tytéž účely stipendium 400 K), r. 1897 na na další studie klínopisné 600 K, r. 1898 na vydání »Dějin starověkých národů východních« 1200 K (od I. tř. téhož roku k témuž účelu 800 K a dvě léta před tím r. 1896 rovněž 800 K), r. 1899 ke kollationování rukopisů a inkunabulí Marka Pola 200 K, r. 1901 na vědeckou cestu do Italie 400 K, r. 1902 ke kollaci dvou rukopisů Marka Pola opět 400 K, mimo to r. 1894 od I. tř. samotné na studijní cestu do Němec a na další studia o Kabátníkovi 400 K, r. 1900 na cestu do Říma za příčinou svých »Dějin Řeků a Římanů« 400 K, r. 1901 na vydání II. dílu »Dějin národů východních« 1600 K dohromady — ***7600 K.*** Na jediné jeho dílo, velmi problematické ceny, jak znalci dávno vědí, na jeho »Dějiny národů východních«,

které vyšly nákladem Wiesnerovým a Kobrovým, vydala Akademie — *4400* K! Kdyby je byla vydala vlastním nákladem, bylo by ji celé toto dílo stálo sotva více. Na Práškova studia klínopisná a srovnávání rukopisů Marko-Polových dala 2000 K, a přece Prášek dosud klínovému písmu nerozumí. Nebylo lze také to srovnávání rukopisů Polových provésti laciněji? Na chystané jeho »Dějiny řecké a římské« dala opět 1600 K, ačkoli, jak bylo Práškovi dokázáno — umí tento učenec řecky zcela nedostatečně a také latinsky špatně. Tak štědře podporuje Akademie muže, který znám je svým »Dějepisem rakouským«, jejž, jak kdysi Rezek v ČČM. ukázal, vzdělal podle výkladů Tomkových, a svým cestopisem »Atheny«, v němž mluví o svém pobytu v Athenách tak, jakoby tam byl býval dlouhou dobu, ačkoli tam byl sotva několik málo dní!

Jiný podobný miláček Akademie je dr. V. Flajšhans. Ovšem do r. 1896, dokud psal proti RK., chovala se k němu III. tř. Akademie odmítavě, ale jakmile začal RK. hájiti, podpory se na něho jen jen sypaly. Dostal r. 1897 od I .tř. na pobyt ve Švédsku a Rusku 1600 K, na sbírání dialektického materiálu 400 K, r. 1898 na studia dialektologická 300 K, r. 1899 na studia k svému »Písemnictví« 400 K, r. 1900 k témuž účelu 400 K, r. 1901 na vědeckou práci o působení Husově 800 K — dohromady za pět let *3900* K. R. 1902 podpory náhle přestávají. Jaké ty Flaišhansovy spisy jsou, a jak chatrné je zvláště jeho »Písemnictví«, jest obecně známo.

Na zbytečný a málo cenný F. X. Prusíkův časopis »Krok«, nyní již zaniklý, vydala Akademie na podporách toto: R. 1893 I., II., III. tř. 1000 K, r. 1894 III. tř. 500 K, r. 1895 I. tř. 400 K, III. tř. 500 K, r. 1896 I. tř. 400 K, III. tř. 500 K, r. 1897 I. tř. 200 K, III. tř. 200 K, r. 1898 I. tř. 100 K, III. tř. 300 K, r. 1899 I. tř. 200 K — dohromady *4200 K*.

Ani sám Kvacsala, který vskutku mnoho cenného materiálu o Komenském na svých cestách sebral, nestál Akademii tolik. Obdrže od III. tř. r. 1894 1000 K, r. 1895 odměny 600 K, téhož roku druhých 600 K, r. 1896 600 K, r. 1898 300 K — dohromady jen *3100 K*.

Bezvýznamný časopis »Krok« dostal jen o 200 K méně, nežli čím přispěla Akademie na monumentální životní díla Gebauerova, na jeho »Historickou mluvnici jazyka českého« a na jeho »Staročeský slovník! A dva svazky samotné »Historické mluvnice,« až dosud vydané, mají přes 100 archů lexikového formátu. Bylo svatou povinností Akademie, aby tato díla — vedle Tomkových »Dějin Prahy« nejmonumentálnější a nejpracnější, co u nás za posledních třicet let napsali jednotlivci — vydala svým nákladem. Kdysi starala se Matice o podobná monumentální díla (Jungmanův Slovník, Šafaříkovy Starožitnosti) až do svého zakrvácení s prostředky mnohem skrovnějšími. Tomka zbavila taktéž úplně starostí o vydání »Dějin města Prahy.«

Každá akademie pěstuje vědu a podporuje její pěstování, podporuje tedy práce vědecké. Naše Akademie, ač v § 1. stanov má totéž ustanovení, udílí však podporu i na vydávání knih středoškolských.

Tak udělila III. tř. Fr. Lepařovi na vydávání středoškolského, přesným potřebám vědeckým naprosto nevyhovujícího »Nehomerovského (sic!) slovníka řecko-českého« r. 1893 podporu 1000 K, r. 1894 opět 1000 K — dohromady 2000 K, r. 1899 V. Kubelkovi na vydání jeho vadných »Římských realií«, určených pro žáky středních škol, 400 K. Ale vydání ani prvé ani druhé knihy nebylo třeba podporovati. Takové knihy mají tolik odběratelstva, že podpory nepotřebují. Dokonce slovník řecko-český i nakladateli i spisovateli přinese jistě značný zisk, zvláště když u nás nemá konkurence! K čemu tedy jeho vydání Akademie podporuje?

Třetí třída Akademie dává také některým žadatelům podpory na vědecké cesty a na studie. Proti tomu by nebylo nic namitati, dávají-li se tyto podpory proto, aby z nich vědě a literatuře vyplynul nějaký zisk. Dávati však někomu podporu jen proto, aby studií a cest za hranicemi užil k svému vzdělání vůbec bez konkretního nějakého účelu vědeckého, nemůže býti úkolem Akademie. Ale u naší Akademie, jak se zdá, tomu tak není. Tak obržel na př. profesor Dr. Jaroslav Šťastný r. 1896 k dalším studiím linguistickým v Řecku 400 K, prof. Dr. Josef Pražák r. 1897 na cestu do Italie k studiím archeologickým a epigrafickým od III. tř. 600 K, k tomu na týž účel od I. tř. 200 K, r. 1898 od III. tř. dodatkem k uhrazení výloh na touž cestu 200 K, mimo to r. 1898 od téže třídy na cestu do Berlína k dalším studiím archeologickým a epigrafickým 300 K — dohromady 1300 K. Ale nějaký vědecký výsledek cesta tato neměla; suchý popis jeho cesty, který kdysi byl uveřejněn v Kvíčalově »Museum«, nelze přece nazvati prací vědeckou. Týž miláček p. Kvíčalův dostal, jak ukázal »Přehled« I, str. 80, k složení latinského slovníka školního — zpráva Akademie ovšem praví »na studie v oboru lexikografie latinské« — podpory 400 K. A knihy školní honorují se přece proti jiným pracím vědeckým, jak známo, skvěle. Pomocníku p. Kvíčalovu v nepěkné polemice proti nepohodlnému prof. J. Královi, J. L. Čapkovi, prof. v Jičíně, dostalo se na studie o Plautovi a na překlady(!) jeho komedií podpory 400 K. Prof. H. Vysoký obdržel r. 1898 od III. tř. na archeologickou cestu do Italie a Řecka 1000 K, aniž je komu známo, co z této cesty na prospěch vědy vytěžil.

Vůbec mnoho lidí dostalo od III. tř. podpory, aniž z toho věda měla jaký užitek. Tak na př. známý povrchní překladatel a populární spisovatel, jenž za života svého nic vědeckého nenapsal, prof. Timothej Hrubý obdržel r. 1893 od III. tř. k studiu o dějinách básnické literatury řecké a římské podpory 300 K, r. 1895 k témuž účelu 100 K, ale vědeckého za tyto podpory nenapsal nikdy nic. R. 1898 obdržel od III. třídy dokonce na vydání překladu (!) Ciceronova spisu »de officiis« 500 K.

Klassický filolog prof. Josef Třesohlavý, který nikdy o jazycích orientálních nepsal, obdržel r. 1900 od III. tř. na studie v oboru jazyka perského 200 K. Na výsledek těch studií můžeme býti žádostivi.

J. Třasák, pensionovaný prof., jenž nikdy nic nepsal a nikdy nic vědeckého nenapíše, obdržel podporu 200 K na badání v oboru

Xenofontových Hellenik. A přece mohla sl. III. třída p. Třasáka poznati velmi snadno. Tento p. Třasák totiž také básní. Dle Věstníka Akademie X., str. 432 předložil Akademii sbírku básní »Vzestup na Parnas« a žádal při tom za podporu, in eventum za výroční cenu IV. tř., brzo na to žádost svou opakoval a žádal Akademii, aby buď básně vydala nebo mu udělila podporu (X., str. 505). Třída IV., jak se zdá, byla prohlédavější a nedala se žádostí p. Třasáka zmásti.

Docela tak bez výsledku vědeckého minuly podpory, které obdrželi následující žadatelé od III. tř.: Ignác Mejsnar r. 1893 k dalším pracím na poli slovesnosti staroklassické 600 K, r. 1895 PhC. Josef Mrkos na studium kulturních jazyků mohamedánských 100 K (!), téhož roku Eduard Bohdanecký na další studia lexikální 400 K, farář K. Frněk k pracím dialektologickým 300 K, R. Plicka na podobný účel stipendium 400 K, r. 1896 B. Votýpka k studiu sanskrtu 400 K, Ignát Hořica na studium nářečí lašského a veškerých poměrů lidu 200 K, Jaromír Jedlička k studiím o srovnávacím jazykozpytu 200 K, r. 1897 V. Prasek na cestu do Lužice k sbírání zbytků českého jazyka 200 K, r. 1898 M. Hattala k dalším studiím o Štítném 600 K a j. v.

Učitel Lisický známý tím, že článek svůj o prosodii časoměrné v »České škole« r. 1893 přeložil bez označení jako překladu, přidav jen některé zbytečné dodatky, z německého pojednání Vepřkova o témž předmětě (v. »Listy fil.« 1896, str. 422), dostal od III. třídy r. 1895 na studia mluvnická 300 K, r. 1896 k sbírání dialektického materiálu 200 K, r. 1897 na studia dialektická 200 K, 1901 na podobný účel 70 K — dohromady 770 K, ale dosud za tyto podpory neodvědčil se Akademii, pokud víme, žádnou prací. Dle Věstníku Akademie VI., str. 195 zaslal sice před lety práci »O severozápadním různořečí hanáckém,« práce dána k posouzení, ale dodnes světla božího nespatřila.

Co tu značných podpor peněžních neneslo vůbec ovoce! Kdyby člověk, jenž má rozhled a naše poměry i potřeby vědecké zná, byl měl ***200.000*** K po dvanáct let k disposici, jako je měla III. třída Akademie, co mohl jimi na prospěch české filologie vykonati! O lidi schopné není u nás nouze, ale ti nejsou z veliké části po chuti slavné III. třídě Akademie. Proč, je vůbec známo. Příčinou toho jest jediný, u nás již velmi dobře známý muž, ale spoluvinu toho všeho mají všichni ti, kdož se jeho vlivu neumějí nebo nechtí vymknouti. A veřejnost toho všeho nevidí, a vidí-li to — mlčí!

*

Třetí třída České Akademie je si sotva vědoma, že jí národ, země a stát svěřuji značně summy jen proto, aby jich užila spravedlivě na prospěch české literatury, nehledíc k osobám. Jak nehledí k osobám, vysvitne z obnosu, které věnovala na práce literární příslušníků z tábora cizího. Přispěla na př. A. Krausovi na studie o Dánsku 800 K, prof. Jar. Vlčkovi na studie o Palackém v Prešpurku a na studie v knihovnách uherských 800 K, J. Zubatému na srovnávací studie jazykozpytné 600 K, L. Čechovi na dokončení studií o novější české

literatuře 400 K, J. Jakubcovi na studijní cesty o Kollárovi 400 K, J. Polívkovi a V. Tillovi po 300 K, Fr. Černému 200 K, Ot. Wagnerovi 100 K, t. j. osmi spisovatelům, netáhnoucím za týž provaz jako ona, dohromady 3700 K, nedostalo se od III. tř. České Akademie ani tolik podpory, jako jedinému konvertitovi dru V. Flajšhansovi, a ani ne polovičky toho, co dostal zvláštní miláček I. a III. tř. Akademie, p. Prášek. — A přece převděčný hlasatel slávy III. třídy, dr. V. Flajšhaus, z činnosti její zvláště vytýká ve svém »Písemnictví« (str. 725) i těch 200 zl., jež udělila jednomu z výše uvedených! — Bezděky si myslívám: kdyby tak České Akademii byla místo vídeňské nám nepřátelské vlády svěřena vláda nad českým národem! Bylo by to autonomní eldorádo v českých vlastech!

*

Christian Petzet: Die Blütezeit der deutschen politischen Lyrik von 1840—1850. Ein Beitrag zur deutschen Literatur und Nationalgeschichte. (Mnichov, J. F. Lehmann 1902.)

Studie cenná svým materiálem poetických básní, který vedle dvou starých téměř dnes neznámých anthologií (Margraff a Ruge) těžko jen jest dostupný. Spis Petzetův zvláštní jest svým nevědeckým roztříděním a silnou tendencí vlasteneckou. —*gn.*

*

Count Lützow, The Story of Prague, Illustrated by Nelly Erichsen, 1902.

Ve sbírce věnované starým městům (The Mediaeval Town Series) hr. Lützow vypisuje dějiny Prahy, podávaje Angličanům vlastně stručný přehled našich dějin, zejména od reformace až do doby obrodní. Anglická kritika knihu přijala s velikým povděkem; jistě můžeme autorovi za jeho práci být jen vděčni. *S.*

ZPRÁVY.

Židovská kolonisace v Palaestině. »Židovský národ« — píše dr. A. Nossiga časopis »Palästina« (2. seš.) — má nyní již více nežli 30.000 tisíc hektarů vzdělavatelné půdy v Palestině ve svém majetku, ale »celý židovský národ jest pod tlakem strašného sklamání« vzhledem dvacítileté práce kolonisační. Časopis vytýká mnoho přehmatův; za věc karakteristickou uvádíme, že Židé, kteří se usadili v Schefa-Ammeru v Galilaei jako rolníci, vzdali se pozvolna nového zaměstnání a stali se obchodníky a průmyslníky v přímořském městě Kaiphě. Rozličné blahovolné a dobročinné společnosti namáhaly se asi deset let o osazování ruskými a rumunskými Židy; ale přes 30 miliionů franků, které svob. pán Edmund Rothschild na účely takové věnoval, zaznamenati jest téměř jen neúspěchy.

Jest v Palestině nyní 34 židovských rolnických osad se 719 domácnostmi, s 5200 osadníky a dělníky. Pěstuje se obilnictví i vinařství; také pěstí tabák, olivy a hledí se morušnictví. V osadách těch jest však velmi vyvinuto školstvo, jemuž dostává se od rozličných dobročinných společností hojných podpor. ×

Vysoká škola obchodní v Lipsku. Vydaný právě seznam přednášek za zimního běhu 1902—3 na vysoké škole obchodní v Lipsku obsahuje mimo jiné přednášky o všeobecné a speciální nauce o národním hospodářství, o vědě finanční, o dějinách obchodu, o politice obchodní a dopravní, o všeobecné nauce právní, o dějinách hospodářství, sociálních a ústavních minulosti nejbližší, o obeplutí země, o ethnografii německých ochranných držav, o všeobecné nauce o zboží na základě zeměpisném, o právu obchodním, směnečném a námořním, o mezinárodním právu, o německé politice koloniální, o lučebné a mechanické technologii s exkursemi, o účetnictví, o korespondenci a pracích kontorních, o kupeckém a politickém počtářství. — Kdož se chtí vzdělati za učitele obchodní, pro ty jest zařízen zvláštní seminář pro obchodní učitele. Mimo to mohou se účastniti paedagogických přednášek na universitě lipské. Frekventanti obchodní vysoké školy mohou užívati knihovny universitní, obchodní komory, akademické čítárny mimo knihovnu veřejného obchodního ústavu. Také opatřeno pro ně zvláštní studium v museu pro umělecký průmysl. ×

Sňatky příbuzných. Nejen ve vědě, nýbrž také v životě platí věta, že sňatky příbuzných, rozmnožování se v témže rodu, jsou škodlivy. Pozoruhodnou práci o výzkumech v tom oboru podal nejnověji F. Peipers. Zvláštním způsobem prozkoumal třicet osm manželství příbuzenských. Jeho výsledky souhlasí v malém s tím, co většina novějších autorův na základě svých pozorování dospěla, totiž: že sňatky příbuzných o sobě nejeví se škodlivými vlivy na potomstvo; takový škodlivý vliv bývá však znamenati patrně, prokazují-li příbuzní manželé náchylnost k nemoci. Za toho případu ovšem zdá se, že pokrevní příbuznost patrně zhoršuje následky pro potomstvo. Zřejmo z toho, že obyčejné a dosavadní vědecké stanovisko o manželství příbuzenském novějšími výzkumy dosti podstatně přešinuto a změněno. *Kč.*

Objevení divokých lesňáků na ostrově Celebesu. Časopis »Globus« podává z dopisů zkoumatelů ostrova Celebesu dra Paula a a dra Bedřicha Sarasina zprávu, že se jim podařil důležitý národopisný objev, totiž nalezení divochů lesních na Celebesu. Oba řečení zpytatelé slyšeli již za svého příchodu v Makassaru, že v horách v Boni žijí divocí lidé, kteří jsou prý tak plaší, že jich nelze vůbec spatřiti. Obchodují také jen v noci. Ač v Makasaru samém tomu nikdo nevěřil, pokládali bratří Sarasinové za věc slušnou, přijíti věci na stopu. Za dalšího poptávání se dověděli, že tito »to-ala« (ala = les) řečení lesňáci domují v okresu lamontjongském, jehož rajah má nad nimi dohled. Ale lesňáci ti prý jsou prostí zločinci, kteří se utekli do lesův. Pak zpytatelé vyhledali samého rajaha, který dary po mnohém zdráhání dal se pohnouti, že dal polapiti několik lesňákův. Byli to muž, dvě ženy a dítě — vesměs osoby velmi plaché, náležející bezpochyby primitivnější obyvatelské vrstvě na Celebesu nežli všechna dosud známá plemena. Žijí v divokých lesnatých krajinách Lamontjongu, pěstují něco kukuřice, žijí v jednoženství, umějí počítati toliko do jedné a, což podivuhodno, neznají lži! Rajah ujišťoval, že lesňáci bratřím Sarasinům předvedení jsou polo ochočeni; jsou prý však ještě lesňáci zcela divocí, kteří se brání házením kamení, když se jim někdo blíží. *Kč.*

K otázce převzetí nalezenců
do Čech příslušných z vídeňského nalezince do naší zemské správy.

Napsal MUDr. *Jan Dvořák.*

Nemohl jsem ani tušiti, že podnět, jejž jsem ve studii své »Úprava nalezinectví a sirotčenství« dal k převzetí nalezenců, příslušných do Čech, z víd. nalezince do vlastní správy zemské, nepotká se s vážným odporem zemské správy dolnorakouské, a že otázka tato stane se tak záhy předmětem aktuálního řešení.

Nahodilým způsobem přišel podnět můj do veřejnosti právě v době, kdy zemský výbor dolnorakouský učinil velice nepříznivou bilanci o stavu nalezinectví tamního, a kdy nachází se na prahu provádění rozsáhlých a pronikavých reform nalezinectví, k nimž jednak odbornými studiemi zahraničných poměrů nalezinectví, jednak sebráním hojných dat a výkazů o domácích nedostatcích na zanedbaném poli tomto vykonány byly hojné přípravy.

Jak z ústních, tak písemných informací a prozkoumáním propůjčených mi úředních dat seznal jsem, že projektované reformy nalezinectví v Doln. Rakousích záležeti mají v podstatě:

1. V pronikavé úpravě venkovské péče nalezinecké, jež týkati se má kromě odstranění zastaralých nedostatků a vad zkrácení dosavadní 10leté norm. doby na 2letou, v zevrubné úpravě umísťování nalezenců, v úpravě dozoru, zvýšení sazby ošetřov. pěstounů, v zřizování kolonií a j. v. Od dalších pokusů se zřizováním dětských opatroven malých hospodářství po spůsobu v Sheffieldu bude dle všeho upuštěno, poněvadž dosavadní pokusy potkaly se namnoze s nezdarem.

2. V zevrubné moderní úpravě zastaralých dosud poměrů péče ústavní projektovaným zbudováním nové, v technickém i hygienickém ohledu všem časovým požadavkům vyhovující budovy porodnice i nalezince ve spojení se zvláštní nemocnicí pro kojence po vzoru pražském, dále v úplném odloučení správy a ře-

ditelství porodnice a nalezince, jemuž má býti na příště svěřen ústřední dozor nad venkovskou péčí, v poměrně značném zvýšení léčebné sazby a j.

Provádění projektovaných reform naráží na nemalé obtíže, poněvadž takměř 50 proc. nyní ve víd. nalezinci ošetřovaných dětí přísluší do jiných kor. zemí, z nichž dalších téměř 25 proc. má domovské právo v Čechách.

Při tak značném počtu cizích příslušníků je administrativní agenda nalezince víd. příliš rozsáhlou a vzhledem k stále rostoucím národnostním protivám i stále složitější a obtížnější. Kromě toho vyžadovalo by pojmutí velikého kontingentu cizích dětí do nové organisace péče nalezinecké značného zvýšení nalezineckých nákladů ošetřovacích.

Přihlížeje k těmto okolnostem a maje obavu, že by se mohl cítit zem. výbor král. Českého při tak značném počtu svých příslušníků zvýšeným břemenem nákladů ošetřovacích přetíženým, vstoupil zem. výbor dolnorakouský přípisem ze dne 18. listopadu 1902 č. 65.486 v jednání se zemskou správou naší, zdali by při této příležitosti nechtěla použiti práv poskytnutých jí § 6. zák. říš. čís. 15. ze dne 29. února 1868, a zdaž neuznala by v zájmu svém, aby děti na náklad její ve víd. nalezinci ošetřované do vlastního ošetřování převzala.

Zemské správě dolnorakouské záleží mimo jiné na tom, aby mohla aspoň přibližně zjistiti počet nalezenců, na něž bude musit při výpočtech o umořování investičního kapitálu na rozsáhlé reorganisační projekty péče nalezinecké bráti zřetel.

Tím stalo se z nenadání aktuálním řešení otázky, které jsem se ve shora uvedené studii své, co zvlášť pozoruhodné při příštích reformách, toliko nesměle dotkl.

Sluší ovšem připomenouti, že v nynější době nezamýšlí zem. výbor dolnorakouský naléhati, aby se stalo definitivní rozhodnutí otázky té, nýbrž měl v úmyslu přípisem svým dáti podnět k tomu, aby zavedeno bylo aspoň jednání o zásadním jejím řešení.

Úvahou věnovanou důležité akci této chci na základě rozhledů studiemi na místě samém zjednaných otázku tu objektivně ze všech stránek objasniti, a zemské správě naší nesnadný úkol pokud možno usnadniti.

Zem. výbor král. Českého stojí v jednání se zem. výborem dolnorakouským před dvojí alternativou: buď aby rozhodl se pro

nezměněné udržení nynějšího stavu, aneb aby převzal víd. nalezence do vlastní své správy.

Ač by zem. správa dolnorakouská dle všeho k usnadnění provádění projektovaných reform a vzhledem k různým stále množícím se obtížím raději viděla, kdyby se jí podařilo zbaviti se cizích dětí, zamýšlí přece při nastávajícím jednání ponechati plnou volnost konečnému rozhodnutí.

Pro oba dva případy chce se však jak náleží opatřiti.

Setrvá-li zemská správa naše na zachování status quo, bude žádati zem. správa dolnorakouská záruku, že bude ze zem. fondu českého placením značně zvýšené sazby ošetřovací přispíváno k umoření investičních nákladů v poměru k počtu nalezenců do Čech příslušných. K tomu účeli bude trvati dolnorakouská správa na tom, aby příští smlouva s víd. nalezincem byla závaznou na delší řadu let, a aby bylo vyhraženo zem. výboru v budoucnosti zvýšenou tuto sazbu dle časových potřeb opět zvýšiti.

Rozhodne-li se zemský výbor čes. za takých poměrů pro druhou alternativu, a použije-li práva zákonem mu zaručeného, tu nastane otázka, jakým nejvhodnějším a nejméně nákladným, zároveň však pro dítě i matku nejhumannějším způsobem bylo by lze provésti převzetí nalezenců českých do vlastní správy.

První a na prvý pohled nejjednodušší způsob byl byl ten, že by správa nalezince víd. opatřovala za jistý režijní poplatek převod dětí z péče ústavní do péče venkovské způsobem dosud obvyklým, totiž odevzdáváním zdravých a k dopravě způsobilých kojenců pěstounům z Čech do Vídně přicházejícím, a že by ode dne odevzdání dítěte do rukou pěstounů, jež by bylo neprodleně avisováno, přešlo totéž do správy země naší.

U zem. výboru dolnorakouského projeveno bylo vůči mně, že bylo by řiditelství nalezince ochotno převod tento způsobem naznačeným obstarávati. Ředitelství se však spíše zdráhá.

Než výhody způsobu tohoto zdají se mi býti toliko zdánlivé a jen na první pohled vábivé.

Ve skutečnosti měl by způsob ten tolik slabých stránek, že byl by as sotva na delší dobu udržitelný.

Především bylo by možno způsobu tohoto použiti toliko pro děti zdravé, k dopravě způsobilé.

A tu jest otázka, jak opatřiti děti nedonošené, slabostí vrozenou stížené, podezřelé přijicí atd., jež při nemanželských porodech činí dohromady nejméně kolem 30 proc.

Dle všeho nezbylo by as nic jiného, než vyjednávati o přijetí dětí těch do nemocnice pro kojence v Gersthofu, a nechati je nehledě k značně zvýšené ošetřov. sazbě na náklad zem. fondu ošetřovati, dokud by nebyly způsobilé k odevzdání do péče venkovské.

Z dojmů, jichž jsem ve styku s kompetentními činiteli nabyl, zdá se mi, že ředitelství nalezince dolnorakouského s tíží by přistoupilo na poskytování útulku neduživcům těmto v novém ústavu v Gersthofu. Jinak musilo by se znalecky zjistiti, zdaž bylo by možno opatřiti nalezence této kategorie tak, aby v průvodu svých matek mohly býti dopravovány do zem. nalezince pražského. K tomu účeli bylo by as žádoucím opatřovati dotyčné matky místo cestovným zvláštními cestovními legitimacemi.

Doprava nalezenců, nezpůsobilých k odevzdání do péče venkovské, z Vídně do praž. nalezince předpokládala by přirozeným způsobem mimo to příznivé rozřešení otázky, zda nynější prostory nalezince pražského jsou dostatečnými k pojmutí nových as 300 přírůstků ročně, aniž by tím utrpěl ústav zdravotnické újmy.

Leč při tomto prvním způsobu je kromě toho ještě jiná vážná otázka, a sice:

Jest to vůbec možno, že byla by správa víd. nalezince i při vzorné ochotě s to opatřiti a umístiti nalezence do Čech příslušné u pěstounek z Čech se dostavivších, nehledě ani docela na jich národnost.

Dle dosavadních zkušeností nebylo by to ani při ideální ochotě vždy možno, uvážíme-li že i za nynějších poměrů téměř polovice čes. nalezenců (dle úřed. výkazu ze 4007 dětí 1511) byla umístěna u pěstounův jiných zemích. Nedá se též ani mysleti, že by při tak značné frekvenci víd. nalezince byla vždy pro každé dítě z Čech i domácí pěstounka po ruce.

Ze směrů hlásaných ve víd. časopisech loňského roku (zejm. v »Ostdeutsche Rundschau«, »Deutsche Zeitung« a »Deutsch. Volksblatt«) lze souditi, že bylo by se nadíti spíše pravého opaku, totiž že podlehala by správa dolnorak. nalezince tlaku, výstředním německým nacionalismem podněcovaného veřejného mínění, a že by místo do Čech umísťovala nalezence naše výhradně v jiných zemích.

Záměry tyto přiznal docela nepokrytě i úřední orgán nynější vládnoucí strany v zemské správě dolnorakouské, »Deutsches Volksblatt« v čís. 4983, dne 18. listopadu roku 1902 následovními slovy:

»Das städt. Waisendepartement wacht strenge darüber, dass Wiener Kinder, sog. magistratische Kostkinder, ausschlieslich *zu deutschen* Pflegeeltern kommen. Dasselbe Prinzip aber versucht auch die jetzige niederöster. Landesverwaltung hinsichtlich der, der niederöster. Landesfindelanstalt anvertrauten *Pflegekinder nach und nach* durchzuführen, während früher unter dem liberalen Regime in dieser Richtung gar nichts geschah.«

Za toto zajisté upřímné doznání příštích plánů může býti zem. správa král. Českého jen vděčnou, vždyť netají se zem. správa dolnorakouská pranic, že napříště říditi se chce odnárodňujícím způsobem znenáhla při všech víd. nalezinci svěřených dětech, nevyjímaje tudíž ani příslušníky král. Českého.

Varovný tento hlas, jenž dodává otázce převzetí dětí z víd. nalezince, znenadání tak vážného rázu národního, usnadní zajisté naší zem. správě konečné rozhodnutí v řešení vážné této otázky.

Vzhledem k tomu zdá se, že bylo by nejslabší a nejchoulostivější stránkou na prvém místě uvedeného způsobu převodu nalezenců z Vídně, kdyby měla se naše zem. správa dobrovolně vzdáti veškeré právomoci a ingerence na volbu pěstounů ve všech směrech.

Kollise, jež by tím vznikaly, nelze dnešního dne ani vypočísti.

K tomuto způsobu mohla by naše zemská správa dáti souhlas jedině v tom případu, že by jí bylo ve smlouvě zaručeno právo, aby mohla pomocí své zvláštní agentury vysílati pro nalezence do Vídně pěstouny, jež by správa nalezince pražského opatřila. Zdaž a pokud bylo by lze ve skutečnosti obtíže vzešlé překonati, musilo by býti zjištěno podrobnějším šetřením.

Druhý způsob převzetí nalezenců z víd. nalezince do vlastní správy byl by pomocí zřízení expositury nalezince pražského ve Vídni, v které by se sprostředkovalo odevzdávání dětí z porodnice vídeňské propuštěných přímo do rukou pěstounů z Čech se dostavujících. Ustálené a nerušené umísťování kojenců z vídeň. porodnice výhradně u pěstounek do Čech příslušných vyžadovalo a předpokládalo by ovšem v prvé řadě vedení stálé, přesné evidence jak co počtu tak i dne propouštění dětí, příslušných do Čech a způsobilých

k odevzdání z vídeň. porodnice do venkovské péče. Evidence ta musila by býti vedena způsobilým administrativním úředníkem či spíše lékařem čes. expositury, jenž by měl dle stávajících předpisů právo opatřovati si od ředitelství porodnice víd. v čas vyrozumění, který den by mělo býti některé do Čech příslušné dítě z ústavu propuštěno. Vždyť dle § 21. lit. f) stanov dolnorak. zem. porodnice mohou býti z ústavu propuštěny nedělky, jsou-li úřady k tomu oprávněnými reklamovány.

K tomu účeli má v každém takovém případu býti učiněno příslušným úřadům před propouštěním dotyčné nedělky oznámení, aby mohly včasné její převzetí opatřiti.

Myslím, že by v případech těchto nebylo lze obejíti se bez současné agentury v Čechách za účelem opatření a včasného vysílání způsobilých pěstounek do Vídně k převzetí dětí v určitý den, kdy by toho bylo třeba.

Rozumí se samo sebou, že by bylo třeba, aby správa expositury byla s agenturou v nepřetržitém spojení.

Kdyby s některé strany měla snad býti vyslovena obava, že k soustavnému umísťování všech do Čech příslušných dětí z víd. nalezince nedostávalo by se často domácích pěstounek, možno obavu tu na základě nynějších poměrů docela zaplašiti.

V posledním šestiletí umístěno bylo v Čechách z víd. nalezince dětí vůbec 4684, z praž. nalezince r. 1898 celkem 10.647, tedy dohromady 15.331 nalezenců.

Čísla tato sama o sobě podávají dostatečný důkaz o nadbytku rodin pěstounů v Čechách.

V počtu 4684 zahrnuto jest 2496 dětí do Čech příslušných, a jednalo by se tudíž pouze o nových 1511 příslušníků českých.

Není žádné pochyby, že po převzetí našich příslušníků z víd. nalezince a zejména při shora uvedených tendencích dolnorak. zemské správy ubyl by znenáhla celý kontingent 2188 dětí z jiných korunních zemí, jenž byl dosud správou víd. nalezince umístěn u pěstounů v Čechách, čímž by umísťování našich příslušníků na příště značně bylo usnadněno.

(Dokončení.)

Vznik mythu o Leviatanovi.

Napsal Dr. Bedřich Hrozný.

(Dokončení.)

Názory starozákonních theologů a filologů o původě jména Leviatan (přesněji Livjathan) se liší. Jedni, na př. Fr. Buhl, odvozují je od hebrejského kmene lavaj, jenž znamená »vinouti, točiti«; je-li správna tato domněnka, bylo by nutno přeložiti Livjatan do češtiny asi »svinutý, t. j. had.« Jiní, tak zvláště P. de Lagarde, prohlašují Livjathan za slovo cizí, nehebrejské. Otázku tuto nelze na základě důvodů, jež byly dosud ve prospěch těchto mínění předvedeny, rozhodnouti; obě domněnky zdají se míti stejné oprávnění. Jinak by ovšem bylo, kdyby se podařilo pro některou z nich nalézti nový argument. Tím je však nyní pro názor Hagardův nepovšímnuté dosud faktum, že také v babylonské literatuře setkáváme se s mythickým tvorem, podobným Leviatanovi a nesoucím i podobné jméno. Odvoditi hebrejské Leviatan z babylonského Labbu, nepůsobí velikých obtíží. Ukázal jsem již nahoře, že místo Labbu, bylo také psáno a vyslovováno Labu (La-bu) a zde chci dodati, že Babyloňané, podobně jako Hebreové, často vyslovovali souhlásku b po samohláskách jako v. Je tedy jisto, že jméno Labbovo znělo babylonsky Lavu; v této formě bylo přejato Hebrey, kteří, pokládajíce je nejspíše za odvozeninu kmene lavaj (viz nahoře), opatřili je ještě koncovkou jatan.

Se jménem Labbovým přejali Izraelité i celý mythus, jejž pokusíme se sestaviti z trosek jejich literatury, zachovaných ve Starém Zákoně.

Jako je Labbu netvorem, jejž zrodilo moře, tak i Leviatan, stvořený Jahvem, jemuž slouží za hračku, zdržuje se na moři. Tak vypravuje nám Žalm 104., v. 25. a 26.[1]:

[1] Uvádím-li ve svých starozákonních citátech překlad svůj a nikoli překlad bible kralické, děje se tak ne z neúcty k této důležité památce české literatury, nýbrž pouze ze snahy, podati překlad, přiléhající co nejtěsněji k původnímu textu. Na překlad kralický (zvl. Starého Zákona) nelze klásti

25. Zde moře veliké a široké na obě strany; tam hemží se tvorové bez počtu, živočichové malí i velicí;

26. tam lodě putují i Leviatan, jejž jsi stvořil, abys si s ním hrál.

Bible kralická překládá zde jméno Leviatan slovem »velryb« (rovněž Luther: Walfische), ovšem nesprávně; na jiných místech, tak Ž. 74., 14., ponechává však hebrejský tvar tohoto jména. Konec verše 26. překládá »aby v něm hrál« t. j. velryb v moři. Překlad tento je také možný, správnějším však zdá se mi býti překlad náš.

Dle jiné verse hebrejského mythu byl Leviatan Jahvem usmrcen, podobně jako Labbu Tišpakem. To dovídáme se ze Žalmu 74., 14. (srovnej také Izaiáše kap. 27., 1.):

14. Tys roztříštil hlavy Leviatanovy a dal jsi jej za pokrm lidu (?) a zvěři pouště.

Překlad slova »lidu« není zde zcela jistý; text hebrejský je patrně porušen. Zajímavo je, že mrtvola Leviatanova je hozena na poušť, zvěři na pospas. Již Gunkel, Schöpfung und Chaos str. 43, soudil z tohoto detailu, že bezvodá poušť stojí zde v protivě s vodou, vlastním živlem Leviatanovým. Hebrejskému mythu nestačilo, že Leviatan byl Jahvem usmrcen; trest tento byl učiněn ještě hroznější tím, že byl Leviatan po své smrti vzdálen ze svého živlu.

Nové podrobnosti o Leviatanu dovídáme se z onoho známého místa knihy Jobovy, kde tento prokliná den svého narození. Jest to kap. 3., v. 3.—12.:

3. Nechť zhyne den, v němž jsem se narodil, i noc, jež pravila: Počat jest pacholík.

4. Den ten budiž temností! Bůh nestarej se oň tam nahoře a světlo nad ním nezař!

5. Nechť zmocní se ho temnota a stín smrti! Nechť leží nad ním mračno, nechť lekají jej zatmění denní!

6. Noc ona — nechť zachvátí ji temnota! Nechť neraduje se (noc ta) mezi dny roku a nechť nepřijde v počet měsíců!

---

měřítko dvacátého století; mezi dobou jeho vzniku a námi leží tři staletí úsilné práce filologické v oboru hebraismu. Pořídit vědecký, moderním požadavkům filologickým vyhovující překlad bible je jedním z oněch četných přání české literatury, jež nemají naděje na brzké splnění. Německá literatura je na tom lépe; Kautzschovy a Weizsäckerovy Textbibel, vědeckého to překladu bible, užívá se nejen ve vědeckém, nýbrž nezřídka i soukromém životě.

7. Hle, noc ta budiž bez plodu! Nechť nevnikne v ni jásot!

8. Nechť proklejí ji ti, kdož dnu zlořečí, kdož schopni jsou, podrážditi Leviatana!

9. Nechť zatmějí se hvězdy jejího svítání! Ona čekejž na světlo, však toto nepřijdiž! Ona nespatřiž řasů červánků:

10. Protože nezavřela dveří života matky mé a neskryla hoře před očima mými.

11. Proč neumřel jsem v životě matky své? Proč, vyšed z klína jejího, jsem neskonal?

12. Proč přijala mne kolena? K čemu prsa, abych ssál? Atd.

Job přeje si, aby den, v němž se narodil, byl zahalen v mraky, aby noc jeho početí byla temná a aby byla v ní rozpoutána hrůzovláda Leviatanova. Verš devátý líčí následky řádění Leviatanova: Hvězdy se za svítání zatemní, světla denního a řasů červánků, t. j. paprsků slunečních, nebude lze viděti. Okolnosti tyto potvrzují náš výklad, spatřující v Leviatanovi personifikaci mlhy. Jako Labbu, tak také Leviatan žije na rozhraní dne i noci. Job přeje si pro své narození zamračený den a zamlženou noc.

Důležitým místem pro přesné poznání vlastností Leviatanových je 27. kapitola proroka Izaiáše, verš 1.:

1. V ten den navštíví Jahve svým tvrdým, velikým a silným mečem Leviatana, hada prchavého, a Leviatana, hada zkřiveného, a zabije netvora v moři.

Zde děje se zmínka o dvou Leviatanech. Lze v tom spatřovati nové potvrzení našeho názoru, že Leviatan je hebrejským reflexem babylonského Labba. Mléčná dráha, jež byla v babylonském mythu pouhou kresbou, znázorňující hada, stala se v hebrejské mythologii hadem skutečným. Epitheton »prchavý had«, jejž zde Leviatan obdržuje, nedovedl dosud nikdo vysvětliti. Nyní je vše jasné: »prchavý had« je velice příléhavý název pro mlhu, jež před člověkem, sledujícím ji, prchá. Tento Leviatan je personifikací mlhy. Leviatan, »had zkřivený«, je mléčná dráha; zkřiveností míní se okolnost, že mléčná dráha tvoří na obloze zdánlivý oblouk.

Že přídavky »had prchavý« a »had zkřivený« obsahují charakteristické vlastnosti Leviatanovy a naprosto nejsou pouhá epitheta ornantia, je patrno z toho, že jeden z nich zastupuje v knize Job 26., 13. samo jméno Leviatanovo:

13. Jeho (t. j. Jahvovým) dechem rozjasňuje se nebe; jeho ruka prorazila prchavého hada.

»Prchavý had« stojí zde místo »Leviatan«. I jinak je zajímavo svědectví tohoto verše. Je z něho patrno, že je Leviatan atmosférickým zjevem; pod dechem Jahvovým hyne Leviatan a nebe se rozjasňuje. Proražení Leviatanovo rukou Jahvovou lze, myslím, rovněž snadno vysvětliti: míní se tím okolnost, že mlha je patrna teprve v jisté vzdálenosti od člověka; její tělo má otvor — ránu.[1]

Viděli jsme v předchozím, že babylonský mythus o Labbovi, založený na personifikaci mlhy a na podobnosti této s mléčnou drahou, nebyl neznám také v Palestýně a že proto přirozeně našel vstup také do Starého Zákona. Na téže historické půdě však, jež dala život Zákonu Starému, vznikl také ZákonNový. Nenaplnilo by nás tedy podivem, kdybychom se s tímto mythem setkali také v některé kapitole Nového Zákona. Mythy putují od země k zemi, a nemizí nikdy beze stopy; a ještě houževnatější je jejich životní síla, mohou-li se nerušeně vyvíjeti na téže půdě.

Tyto theoretické úvahy potvrzuje skutečnost. Pozornému čtenáři 12. kapitoly Zjevení Janova neujde, že zde máme opět co činiti s prvky mythu o Labbovi. Týž mythus, jejž jsme nahoře poznali v literatuře babylonské a hebrejské, zjevuje se nám nyní v rouše řeckém. Ovšem s některými malými obměnami, jež však časová vzdálenost těchto jednotlivých etap dovede vysvětliti.

Dříve než se počneme zabývati 12. kapitolou novozákonní Apokalypsy, nutno podotknouti, že již E. Vischer o ní dokázal, že není novozákonného původu. Dále šel protestantský theolog Hermann Gunkel, který ve svém spise »Schöpfung und Chaos« pokoušel se o důkaz, že kapitola tato obsahuje mythus o boji Mardukově s Tiamat. Pokus jeho nutno prohlásiti za nezdařený; drak, o němž tato kapitola vypravuje, není identickým s Tiamat. Tiamat je personifikací pravody a pramoře, kdežto drak naší kapitoly se zjevuje nejprve na nebi, pak na zemi a je na konec vržen do propasti; k těmto hlavním tahům vypravování novozákonného nenalézám v mythu o Tiamat žádné analogie.

[1] Ještě jednou děje se ve Starém Zákoně zmínka o Leviatanovi: v knize Jobově, kap. 40. v. 25.—41., v. 26. Spisovatel těchto veršů vyzdobil však obraz Leviatanův vlastnostmi jednoho zvířete skutečného, krokodila, a nelze proto s jistotou rozhodnouti, které podrobnosti jsou rázu čistě mythického a které nikoli. Že z těchto kapitol není dovoleno souditi, že Leviatan byl krokodilem, je uznáno všeobecně. Na všech ostatních, svrchu uvedených místech Starého Zákona, jež se zmiňují o tomto mythickém hadu, je pojetí Leviatana jako krokodila zcela vyloučeno.

Zjev. Jan. kap. 12. nám vypravuje:[1]

1. I ukázal se div veliký na nebi: Žena oděná sluncem, pod jejímiž nohama byl měsíc, a na jejíž hlavě byla koruna dvanácti hvězd.

2. A jsouc těhotná, křičela, pracujíc ku porodu, a trápíc se, aby porodila.

3. I vidín jest jiný div na nebi. Nebo aj, drak veliký ryšavý ukázal se, maje hlav sedm a rohů deset, a na těchto hlavách svých sedm korun.

4. Jehož ocas strhl třetinu hvězd s nebe, a svrhl je na zem. Ten pak drak stál před ženou, kteráž měla porodití, aby, jakž by porodila, syna jejího sežral.

5. I porodila syna pacholíka, kterýž měl spravovati všecky národy prutem železným. I vytržen jest syn její k Bohu a k trůnu jeho.

6. [A žena utekla na poušť, kdež měla místo od Boha připravené, aby ji tam živili za dnů tisíc dvě stě a šedesát.][2]

7. I stal se boj na nebi: Michal a andělé jeho bojovali s drakem, a drak bojoval i andělé jeho.

8. Ale nic neobdrželi, aniž jest nalezeno více místo jejich na nebi.

9. I svržen jest drak ten veliký, had starý, kterýž slove ďábel a satanáš, svodící všechen okršlek světa; svržen jest na zem, i andělé jeho s ním svrženi jsou.

10. I slyšel jsem hlas veliký, řkoucí na nebi: Nyní stalo se spasení, a moc, i království Boha našeho, a moc Krista jeho; nebo svržen jest žalobník bratří našich, kterýž žaloval na ně před obličejem Boha našeho dnem i nocí.

11. Ale oni zvítězili nad ním skrze krev Beránka, a skrze slovo svědectví svého a nemilovali duší svých až do smrti.

12. Protož veselte se nebesa, a kteříž přebýváte v nich. Běda těm, kteříž přebývají na zemi a na moři; nebo ďábel sstoupil k vám, maje hněv veliký, věda, že krátký čas má.

13. A když uzřel drak, že jest svržen na zem, honil ženu tu, kteráž porodila toho pacholíka.

[2] Dle bible kralické.

[1] Verš tento dostal se na své místo jen nedopatřením a nutno jej proto vynechati. Ruší souvislost. To patrno z toho, že se obsah jeho jen s malou obměnou opakuje ve verši 14. V prvotním znění tohoto vypravování stálo na místě verše 6. asi sdělení, že žena se utekla s nebe na zemi, nikoli však na poušť, což říci bylo vyhraženo teprve verši 14. Pro domněnku tuto lze uvésti také, že v. 13. sděluje, že drak honil ženu onu nejprve na zemi. K totožným číslům 1260 dnů a $3^1/_2$ času viz dole.

14. Ale dána jsou té ženě dvě křídla orlice veliké, aby letěla od tváři hada na poušť, na místo své, kdež by ji živili do času a časů, a do půl času.[1]

15. I vypustil had z úst svých po té ženě vodu jako řeku, aby ji řeka zachvátila.

16. Ale země pomohla ženě; nebo otevřela země ústa svá, a pozřela řeku, kterouž vypustil drak z úst svých.

17. I rozhněval se drak na tu ženu, a šel bojovati s jinými z semene jejího, kteříž ostříhají přikázání Božích, a mají svědectví Ježíše Krista.

18. I stál jsem na písku mořském.

Zde je vypravování přerušeno jinými visemi spisovatelovými; konec jeho nalézáme teprve v kap. 19., v. 11. sld., kdež čteme, že syn oné ženy, který »bude národy spravovati prutem železným«, ubírá se k boji s drakem, jeda ne bílém oři a provázen jsa rytířstvem nebeským. Kap. 20. pak pokračuje:

1. I viděl jsem anděla sstupujícího s nebe, majícího klíč od propasti a řetěz veliký v ruce své.

2. I chopil draka, hada toho starého, kterýž jest ďábel a satan, i svázal jej za tisíc let.

3. A uvrhl ho do propasti, i zavřel, a svrchu nad ním zapečetil, aby nesvodil více národů, až by se vyplnilo tisíc let; neboť potom musí býti propuštěn na malý čas.

Třeba že je vypravování toto protkáno také prvky křesťanskými (sem patří na př. z verše 9. glossa: »had starý, kterýž slove ďábel a satanáš, svodící všechen okršlek světa« s patrnou narážkou na hada z ráje; dále verš 10., 11. a částečně i 12. a j.), je přece nutno energicky odporovati tradicionelnímu tvrzení, že je příběh ten ve svém celku původu křesťanského. Je sice jisto, že synem ženiným, vystupujícím v kap. 12., 19. a 20., je míněn Kristus, ale stejně jisto je, že tento výklad těchto kapitol je rázu sekundárního a že nemá s jejich obsahem původně nic společného. Kdyby byl původcem jejich křesťan, nebyl by jistě opomenul líčením života syna ženina zobraziti co nejpřesněji život Kristův. Tak se však, jak jednoduchá úvaha učí, nestalo: Syn ženin narodí se v nebi, Kristus však na zemi, v Betlémě. Syn ženin jako nemluvně je před drakem vytržen »k Bohu a k trůnu jeho«; Kristus prožije

[1] M. Luther správněji: da sie ernähret würde eine Zeit, und zwei Zeiten, und eine halbe Zeit.

však své mládí v Nazaretě a teprve na konci svého života vstoupí na nebesa. Také se neděje v našem vypravování ani nejmenší zmínky o vyučující činnosti Kristově, jeho smrti na kříži atd. Je patrno, že autor příběhu, vypravovaného v této části Zjevení Janova, neměl Krista na mysli; křesťanská tendence vnesena tam teprve dodatečně. Jak jsme již nahoře podotkli a jak nyní chceme podrobněji ukázati, je nutno spatřovati v 12. kap. Zjev. Jan. novozákonní tradici babylonského mythu o Labbovi. Jak se stalo, že mythus tento pojat do Nového Zákona, je jasno. Osoba boha-vysvoboditele, přemáhajícího draka, ztotožněna s osobou Krista, vítěze nad satanem. To, co si Babyloňané vypravovali o Tišpakovi a staří Hebreové o Jahvovi, přenesl spisovatel novozákonní Apokalypsy na světlou postavu Syna člověka.

Velikým drakem, zjevivším se na nebi, je mléčná dráha. Na rozdíl od mythu babylonského a v souhlase se starozákonním, je zde mléčná dráha drakem skutečným, nikoli pouhým obrazem jeho. Drak ten zaujme celou třetinu nebe; hvězdy, které se nalézaly dříve na tomto místě, shází na zemi. Na nebi zjeví se ještě jiný div: žena, jež má porodit syna. Není zcela jisto, jak vysvětliti ženu (podrobněji viz o tom dole), avšak nade vši pochybnost je povzneseno, že nově narozený syn její je jitřní slunce.[1] Bylo zrozeno za velikých bolestí jejích; bolestmi míní náš mythus asi červánky. Syn ženin »má spravovati všecky národy prutem železným«; podobně vyzývá Sin Tišpaka, aby se ujal vlády nad širou zemí. Ve vytržení syna ženina před drakem, chtějícím jej pohltiti, »k Bohu a k trůnu jeho« spatřuji znenáhlé stoupání jitřního slunce na klenbě nebeské k zenitu, kde »bůh bydlí«. Žena uprchne před drakem na zemi, aby tam dlela za $3^1/_2$ času; o vysvětlení tohoto detailu pokusím se dole. Zatím vznikne na nebi boj. Michal s anjely bojuje s drakem; tento je svržen s nebe: mléčná dráha zmizí ve světle denním. Drak byl svržen na zemi, kdež začíná znova svou hrůzovládu; také mléčná dráha nehyne po východě slunce, nýbrž žije dále na zemi v podobě mlhy. Drak pronásleduje na zemi nejprve ženu, jež porodila pacholíka; ta však prchá před ním na poušť,

[1] Slunce, jímž je žena ona (v. 1.) oděna, je pouhou dekorací, stejně jako i měsíc a dvanáct hvězd, dále sedm hlav a deset rohů drakových atd. To je, pokud se jedná o slunce atd., patrno již z toho, že žena v tomto šatě prchá s nebe na zemi a odtud na poušť. Chtíti hledati ke zjevu slunce, ubírajícího se spolu s měsícem a 12 hvězdami s nebe na zemi a pak na poušť, případnou analogii v přírodě, bylo by, myslím, neúrodným počínáním.

o níž patrně ví, že je drakovi nepřístupna. Drak netroufaje si sám za ní, vysílá za ní z úst svých řeku, jíž však země pohltí. Vše je, myslím, jasné: mlha netvoří se ve vyprahlé, bezvodé poušti, tato je jí nepřístupna. Vzpomeňme si také, že dle Žalmu 74., 14. vrhl Jahve tělo Leviatanovo před zvěř v poušti, aby trest jeho učinil ještě nesnesitelnějším. Drak počne pak pronásledovati »jiné z semene ženina«, v nichž přirozeně nutno spatřovati lidi; podobně trpí také v babylonském pramythu lidé a města pod útisky Labbovými. Zuřivost řádění drakova vysvětluje novozákonní mythus okolností, že drak »ví, že krátký čas má« (v. 12.). Přesněji udána lhůta jeho ve verši 14., který sděluje, že žena ona setrvá v poušti tři časy a půl času; jiným výrazem pro toto číslo jest udání souběžného verše 6., dle něhož byla žena v poušti živena 1260 dnů, to jest $3^1/_2$ roku. Tuto dobu nutno ovšem pro výklad našeho mythu přenésti na rozměry jednoho dne; jsou jí míněny $3^1/_2$ hodiny. Tak dlouho dlí žena v poušti, tak dlouho řádí drak na zemi a tak dlouho zůstává syn ženin při trůně božím. Vysvětliti tuto lhůtu není nesnadno. Syn ženin byl jako nemluvně zachráněn k trůnu božímu. Je příliš mlád, než aby mohl podstoupiti boj s hrozným drakem. Je třeba času, aby vyrostl a sesílil; pak jistě draka přemůže. Číslo $3^1/_2$ voleno proto, že tvoří polovici svaté sedmičky a jsouc tak samo svato, zaslouží přednost před jinými čísly. Také mlha nezmizí hned po východě slunce; je třeba času, než nabudou paprsky sluneční oné hřejivosti, jež je k zdolání mlhy nevyhnutelna; víme také z babylonského mythu, že slunce sílu Labbovu ještě rozmnožuje, a víme konečně, že se Tišpak teprve po zdráhání, tudíž po delším čase, odhodlá k boji s Labbem. Syn ženin doroste konečně v muže a jako babylonský Tišpak Labba a starozákonní Jahve Leviatana, tak přemůže i on svého odpůrce, draka. Tento je svržen do propasti, jež je nad ním uzavřena a zapečetěna. Konec mythu vyznívá chiliasticky: drak musí býti po tisíci létech zase »na malý čas« propuštěn. Tento tah pochází ovšem z křesťanské ruky.

Zbývá vyložiti ještě některé jednotlivosti. Drak, který se zjevil na nebi, byl dle kap. 12., 3. červený. K tomu tvoří jakousi analogii okolnost, že mrtvola Labbova krvácí plné tři roky a tři měsíce. V této číslici musíme ostatně snad spatřovati babylonský prototyp novozákonního čísla $3^1/_2$. Krvácením Labbovým bylo by pak dlužno rozuměti znenáhlé mizení mlhy.

Zcela záhodnou zdá se být v novozákonním mythu žena, jež porodila syna. K ní nemáme ani v babylonské ani v starozákonní

tradici žádné analogie. Představuji si vysvětlení její účasti na tomto mythu asi takto: Mythus představoval si vycházející slunce jako novorozeně, nedovedl si však představiti dítě bez matky. Tak vznikla vzdušná a nehmatatelná bytost ženy v našem mythu. Jejím účelem bylo, vysvětliti narození dítěte. Že byla však mythu samému hádankou, je patrno z toho, že tento opatrně mlčí o otci dítěte: měl na jedné záhadě dosti.

Jsem u konce. Chtěl jsem na jednom typickém a dosud neznámém příkladě ukázati, jakou měrou je starý Orient nehebrejský, především ovšem Babylon, zúčastněn na dnešní formě Starého a Nového Zákona. Příklad tento není ojedinělý a při všech těchto obdobných zjevech lze pozorovati týž ráz. Všechny tyto zlomky prastaré kultury babylonské, vyskytující se v bibli, nesou na čele zřetelné znamení svého původu: všechny děkují svůj vznik mythologickému světovému názoru, jenž zbudován byl v Babyloně. Lid izraelský užil babylonského mythu, chtěje si vysvětliti vznik světa, on užil znova babylonského mythu, chtěje dodati sinaiskému zákonu božské sankce, a on užil zase babylonského mythu, chtěje líčiti své nejstarší dějiny. Vše to však bylo pouhou formou pro obsah, který neměl s babylonskou kulturou nic společného. Vedeni střízlivými důvody vědeckými, odmítáme stejně tvrzení Delitzschovo, že ethický monotheismus izraelský byl přejat z Babylona, jako nedokázané dosud ujišťování Wincklerovo, že mezi zákonem sinaiským a nově nalezeným kodexem Hammurabovým je vnitřní souvislost. Faktem je pouze, že se starozákonní monotheism halil často v babylonský mythologický šat, a že izraelská idea bohazákonodárce, ne však dekalog sám, je původu babylonského.[1]

[1] Dodatkem opravuji jeden tiskový omyl ve svém článku na str. 324 poznámka 1. V citátu z Königa nutno čísti místo slova »Wahrheit« slovo »Menschheit«.

Zemědělské clo v Německu a Švédsku.

Přednáška, již konal ve svazu zemědělských spolků jutských dne 10. října 1902 A. Peschcke-Köedt.

(Dokončení.)

Švédsko.

Většina rolníků švédských kráčí v stopách německých agrárníků. Zemědělství jižního Švédska bylo clem takto umožněno, aby mohlo zdanit severní kraje, které se nemohou sami zaopatřit chlebem. Tím způsobem vynucena uvnitř země přeměna hodnot, ale dělení se událo tím způsobem, že nejchudší kraje a obyvatelstvo dělnické utrpělo škodu. Daň na absolutně nutné potřeby životní jako obilí, mouka, luštěniny, maso, sádlo atd. dle povahy své vždy tísní progressivně dolů.

Mezi odpověďmi došlými ze Švédska na dotazník dánských ochranářů je dopis statkáře, datovaný ze dne 13. prosince 1899, který ukazuje, že přece i v Švédsku se vyskytují odpůrci soustavy ochranářské. Zde následuj doslovný citát z psaní:

»Před r. 1888 byly, jak známo, časy špatné hlavně nízkými cenami obilí a stát měl pomoci; dostali jsme tedy po vzoru německém ochranu celní, která také okamžitě zdánlivě pomohla úvěru a celku tím, že dodala nové odvahy málo myslivým lidem. Působila jako silná kořalka působí na mužského! Několik let to vypadalo, jako by soustava mohla prospět, až přišlo clo průmyslové, neboť tím zemědělství bylo sněmem vzato důkladně za nos.«

Tato přímá odpověď patrně málo uspokojila domácí celníky. Doufajíce, že hříšníka obrátí anebo aspoň vymučí z něho ochranářské výhrady, sestavili nový dotaz, na nějž dne 3. ledna 1900 od odporného statkáře došla tato rázná odpověď:

»Ač nemám nejmenší vyhlídky, abych změnil Vaše ochranářské názory, přece nenechám Váš dopis bez odpovědi, poněvadž stále ještě považuji soustavu za neštěstí. Činí jednoho závistivým na druhého a odsune všechnu zdatnost a přičinlivost stranou, a všechna nezvedená individua volají po státu . . .«

Do konce let osmdesátých zemědělské plodiny byly bez cla v Švédsku jako v Dánsku, a poměry se v obou zemích stejně vyvinovaly. Ale u nás se dříve chopili sdružování. R. 1888 Švédsko dle vzoru německého učinilo rozhodný krok ve směru ochranářském. Po několikerém zvýšení několika sazeb platily r. 1900 tyto sazby:

Pšenice, žito, ječmen kukuřice 3·70 K, mouka, krupice, chléb 6·50 K od 100 kg, máslo, sýr, margarin, sádlo a čerstvé vepřové maso 20 öre, uzené 30 öre, čerstvé hovězí 12 öre, rafinovaný cukr 33 öre od kg. Koně 50 K, Krávy 50 K, ovce 1 K od kusu prasata 10 öre od kg, oves je bez cla. Clo na kukuřici r. 1888 ustanoveno na 2·50 K a r. 1898 zvýšeno na 3·50 K od 100 kg.

Švédské odůvodnění ochrany celní na zemědělské výrobky celé je sestaveno dle myšlénkového postupu německých agrárníků. Účel je dostat clo, a na nedostatky v logice důvodů se nehledí.

Obyčejně uvádí se stoupající dovoz konkurujícího cizího zboží jako důvod, že se žádá celní ochrana pro výrobu domácí. Ale v švédské motivaci r. 1887 neberou to tak přesně s prostředky přesvědčujícími. Mezi jiným nalézáme v ní tento smělý výklad požadavku cla na vejce:

»Dovoz a vývoz vajec byl

	Dovoz	Vývoz
1884	1,140.900	5,340.960
1886	1,967.240	5,394.990
1887	2,467.000	6,082.400

Poněvadž vychází z těchto čísel, že se zde v zemi vypěstuje vajec nad potřebu tuzemskou, výbor míní, že za vejce jako za jiné plodiny zemědělské sluší položit clo, které navrhuje výbor s obnosem 20 öre od kg.«

Když clo na vejce r. 1888 nebylo přijato, výbor zadal roku následujícího nový návrh. V novém odůvodnění nalézáme tuto skvostnou větu:

»Ve vedlejším zaměstnání zemědělském zaujímá nepochybně drůbežnictví vynikající místo, provádí-li se racionelně a jsou-li konjunktury výhodné pro ně, a může se v tom případě státi ne nepatrným zdrojem příjmů pro zemi. Naše sousedská země Dánsko je nám v tom ohledu pěkným příkladem, neboť od té doby, co toto odvětví upoutalo pozornost na sebe, vyvinulo se během patnácti let tak, že roční vývoz vajec stoupl cenou z pouhých

23.000 K na 3½ millionu korun, a přece se kryje spotřeba země domácí výrobou.«

Viděti z tohoto prohlášení, kterak naši švédští sousedé nejlépe mínili, že využitkují zkušenosti Dánska. Ovšem Švédsko ani tenkrát nepřijalo clo na vejce, ale clo na kukuřici stačilo, aby zničilo vyhlídky tohoto slibného odvětví zemědělského průmyslu.

Ústup Švédska ve vývozu vajec vidět z těchto smutných číslic:

1896	1897	1898	1899
0·8	0·5	0·4	0·2

millionů dvacítek.

Dánský vývoz vajec zdvihl se ze skromného začátku 23.000 K za stálého pokroku k tomuto značnému významu:

	Dvacítky kusů	Cena v korunách
1895	8 millionů	8 millionů
1896	10 »	10 »
1887	12 »	13 »
1898	13 »	14 »
1899	15 »	16 »
1900	17 »	18 »

Jsou to zvláště malá hospodářství, co mají užitek z tohoto výnosného obchodu. Jedna slepice spotřebuje, (počítá se v Dánsku), při racionelním hospodářství 20 kg kukuřice. Avšak drůbežnictví a vaječný průmysl nepodporuje se clem na kukuřici, které jako švédské ukládá daň 60—70 korun na 100 slepic.

Švédské clo na vepřové maso jeví spolu se clem na kukuřici tyto účinky:

	Nadvývoz	Naddovoz
1893	6 millionů liber (½ kg)	
1894	4 » »	
1895	7 » »	
1896		10·5 mill. liber
1897		0·2 »
1898		14·4 »
1899		18·2 »
1900		19·1 »

Pod ochranou celní Švédsko nejprvé pozbylo svého obchodu vývozního a pak dováželo z ciziny v rostoucím množství.

Nadvývoz Dánska v témž odvětví vidět z těchto čísel:

	millionů liber	hodnota
1890	55	23 mill. korun
1895	102	38 » »
1900	127	59 » »

Švédsko zavedlo na máslo clo 20 öre od kg. Vývoz švédského másla, jak ukazují tato čísla, pomalu ustupuje:

	Vývoz
1896	asi 25 millionů korun
1897	» 24 » »
1898	» 23 » »
1899	» 21 » »
1900	» 19 » »

Z Dánska vyvezeno v pětiletí 1896—1900 toto množství tuzemského másla:

	Množství	Hodnota
1896	102 mill. liber	93 mill. korun
1897	106 » »	97 » »
1898	121 » »	109 » »
1899	122 » »	119 » »
1900	123 » »	120 » »

Švédsko zavedlo clo na koně v obnosu 50 korun od kusu. Vývoz a dovoz vidět z těchto čísel:

	Dovoz	Vývoz
1896	1939	2043
1897	1751	1942
1898	1697	1676
1899	2009	1501
1900	2445 koní	1425 koní

V Dánsku koně jsou volní od cla. Vývoz a dovoz byl

	Dovoz	Vývoz
1896	6402	17.729
1897	5994	20.101
1898	6578	15.996
1899	7558	19.682
1900	6016 koní	21.216 koní

Zpráva dánského státního konsulenta pro chov koní v r. 1900, z níž tato čísla jsou vyňata, obsahuje tuto objasňující poznámku:

»Století končí s největším vývozem i nadvývozem, jakož i zároveň máme největší přírůstek, jaký jsme kdy měli.«

Švédské clo na maso hovězí bylo r. 1888 ustanoveno 5 öre, pak zvýšeno na 7 öre a teď obnáší 12 öre od kg. Vývoz masa klesl na nulový bod. Naproti tomu stoupá dovoz.

	Dovoz v kg
1896	816.537
1897	958.210
1898	1,137.440
1899	1,340.294
1900	1,613.000

Dánský vývoz hovězího masa v pětiletí 1895—1900 stoupl od 15 millionů liber v ceně $3^3/_4$ mill. korun na 43 millionů liber v hodnotě $12^3/_4$ millionu korun.

Máme-li zde v Dánsku vyvoditi závěr ze všech těchto čísel, pak zní takto:

»Zatím co vývozní obchod švédského zemědělství pod křídloma ochrany celní jeví na celé čáře stagnaci a ustupuje, dánské rolnictví pod spojeným působením volnosti celní a družstevnictví dělalo poměrně větší pokroky než kterákoli celně ochráněná země ve světě.«

A k tomu přistupuje ještě radostné faktum, že naše dánské výrobky ponenáhlu se tak velice zlepšily co do jakosti, že teď docilují největších cen na anglickém trhu.

Ochranáři švédští poukazují často na zvětšení vzdělávaného území ve Švédsku a připisují ochraně celní hlavní zásluhu o tento pokrok.

Z následujících čísel vidět, že zemědělství dánské nebylo zmeškáno pod svobodou celní, že naopak od let sedmdesátých vykonána byla značná práce pokroková v každém jednotlivém oboru zemědělském.

Území vzdělávané jeví tento přírůstek:

	Tůně země (t. j. 0·6 ha)
1875—78	2,837.539
1879—81	2,920.039
1882—84	2,988.185
1885—87	3,053.603
1888—90	3,117.971
1891—93	3,190.584
1894—96	3,270.282

Výnos žní co do obilí, řepnin a sena vysvítá z těchto čísel:

	Obilí tůně	Řepniny tůně	Seno náklady po 1000 librách
1875—78	19,610.863	6,371.492	2,111.525
1879—81	20,904.483	8,901.833	1,988.723
1882—84	21,154.911	15,120.097	2,186.243
1885—87	22,114.814	21,779.467	2,018.983
1888—90	21,658.048	25,714.417	2,402.100
1891—93	22,786.503	32,749.363	2,380.560
1894—96	23,773.357	40,903.969	2,905.484

Bylo mým úmyslem promluvit též o poměrech v Norsku, ale odkládám to, jakož i jednání o Francii, Rusku a jiných státech, až za měsíc o téže látce budu mluviti na sjezdě svazu finských spolků zemědělských v Odense a na sjezdé svazu zemědělských spolků själlandských v Kodani.

Závažné svědectví.

Naši domácí ochranáři mi často vytýkali, že já jakožto obchodník nemám pravého oka pro poměry zemědělské a že proto vážím chybné závěry co do působení cla. Bylo mi proto velkým zadostučiněním čísti v tomto jaře článek v »Samfundet«, v němž předseda svazu zemědělských spolků dánských, dvorní lovčí Bech na Engelsholmu, v krátkých a jasných rysech vyslovuje celkem tytéž názory, jichž jsem mluvčím po tolik let.

Tyto výroky předsedy který je i znamenitým starostou tohoto spolku, mají cenu zvláštní, poněvadž velkostatkář Bech spojuje vědomosti theoreticky vzdělaného národního hospodáře se zkušenostmi praktického rolníka.

Mohl bych zde končit, ale chci se dotknout ještě několika jednotlivostí.

Anglické nebezpečí.

O této látce státní konsulent Faber z Londýna jako zvláštní znalec dá sjezdu úplné objasnění, založené na faktech anglických. Ale doma se činí poukazem na toto domnělé nebezpečí obyčejně závěry, které stavějí všechnu zdravou logiku na hlavu. Rozumuje se takto:

Kdyby dánské zemědělství dříve nebo později cele nebo částečně ztratilo anglický trh vývozní, musíme, abychom ušli krisi, mezitím míti vypěstěný silný průmysl, který by zemědělství opatřil výnosný odbyt na domácím trhu a vyvážel by výrobky průmy-

slové ku krytí naší ztráty způsobené zmenšením prodeje zemědělského do ciziny. Proto musíme podržeti celní ochranu pro průmysl.

Člověk by se měl podivit, že lidé jinak rozumní mohou stanovit tak pošetilé theorie.

Jak by mohl dánský celně chráněný průmysl, který o sobě sám prohlašuje, že musí zahynout, nebude-li ochráněn clem proti cizině, státi se někdy dědicem našeho vyvážejícího zemědělství, nenaučíme-li jej ponenáhlým snižováním cel nejprve umění, aby stál doma samostatně na vlastních nohou?

Vždyť je to zemědělství, které dosud každoročními příspěvky celními neslo značnou část nákladu průmyslu. A přijde-li den, kdy zemědělství nebude moci déle poskytovat takovou podporu, poněvadž se nebude dostávat millionů, pak celně chráněný průmysl místo aby přispěl ochranně, odkryje naopak, že po celý čas měl přímo nebo nepřímo své nejsilnější ssací kořeny v dánském zemědělství. Pak se toho dožijeme, že tento průmysl schřadne a klesne jako nikdy dříve, až tyto kořeny se přeříznou nebo zvadnou.

Aby náš průmysl, náhradou za ztrátu vývozního obchodu zemědělství, mohl poskytovat oporu venkovu a městům, musí dříve zvyknout, aby si pomáhal bez ochrany celní, ale musí se také naučit vydělat samostatný přebytek, kterým se vytvoří zvýšená schopnost kupní pro plody zemědělské. Tento výklad je tak jasně prostý a správný, že každý myslící člověk by jej měl znát jako svou abecedu.

A poukazuje-li se na stoupající vývoz celně chráněného průmyslu německého, nutno připomenout, že v tak veliké říši jako je Německo, na základě rozlohy a množství obyvatelstva země, vždycky bez ohledu na soustavy hospodářské vyvine se tuzemská konkurence, která donutí průmysl, aby kráčel mezinárodním s vývinem technickým.

Aby vytvořily takovou velkoprůmyslovou hnací sílu v před, k tomu malé země jako Dánsko nemají podmínek. Velké nehody, které celní ochrana přivádí ve velikých říších, nestávají se menšími, nýbrž zmnohonásobí se v zemích malých a náš vlastní průmysl stále žebronící o zvýšenou ochranu celní, se svými mnohými nezdravým způsobem překapitalisovanými závody je toho odstrašujícím příkladem.

V Dánsku působí celní ochrana průmyslu hůře než poduška pro spaní. Seslabuje sebedůvěru, množí snahu po státní pomoci

a působí dráždivě jako morfin. Čím vyšší clo, tím menší síla k odporu. Náš ochráněný průmysl měl by se budit, aby on a jeho dělníci viděli, co se děje kolkolem ve světě. A nejlepší a nejbezpečnější prostředek, aby se mu otevřely oči, jest snížení cla, o čež už po lidský věk dánské zemědělství žádá moc zákonodárskou.

Nechceme-li v Dánsku dle vzoru moudrého muže využitkovat zkušeností jiných, přece aspoň jako muž rozumný musíme pozorovat, co se děje mezi našimi zdmi.

Když neochráněný dánský průmysl cementový před dvaceti lety žádal ochranu celní, a prohlásil, že musí zahynout, nedostane-li jí, sněm vytrval vzdor všemu nátlaku. A co tu učinil průmysl cementový, když stát upřel mu pomoc svou?

Pomáhal si sám. Opatřil nové stroje, zavedl technické opravy, provedl úspory v správě, hleděl vývozem zvětšiti odbyt svůj. A nyní máme života schopný průmysl cementářský, jehož výroba je mnohokrát větší, než byla před 20 lety. Dánský cement je nyní znám a ceněn ve všech dílech světa. Velké nové továrny přistouply k starým. A celý tento potěšitelný vývin udál se za svobody celní.

Z toho si můžeme vzíti prospěšné naučení. Ti muži, kteří doporučují mírné, ale důsledně provedené snížení celní ochrany průmyslu, přimlouvají se v nejlepším smyslu za průmysl a města.

Proto vřele doporučuji zemědělství, aby se nedalo rozdvojit pokušením celním, nýbrž aby znovu a plným počtem seřadilo se kolem starého zdravého hesla reformního:

Žádná nová a žádná zvětšená, nýbrž ponenáhlu snížená dosavadní ochrana celní. Kráčíme-li po této cestě, pak oproti »anglickému nebezpečí« učiníme to nejlepší, co Dánsko může učinit. Utkáme se s ním s jasnou hlavou, neseslabenou sebedůvěrou a neohroženým dánským pohledem v před.

Mravnost v zákonodárství.

V zákonodárných sborech skoro všech zemí zájmy zvláštní vynikají nad všechny otázky projednané.

Politikové seřazují se ne dle zásad všeobecných, nýbrž dle požadavků stavů a tříd, a parlamentární statnost posuzuje se stoupající měrou dle toho, může-li kdo získat sobě, okresu nebo třídě, které zastupuje, hmotné výhody.

Po bojích staletí stoupající osvěta na štěstí pro lidstvo ponenáhlu zamezila výstřelky absolutismu. Nyní potřebujeme seřa-

zení všech dobrých sil proti parlamentárnímu útoku na pokladnu státní stran peněz chtivé doby nové.

Před krátkou dobou mluvil jsem, požádán byv, ve shromáždění cizozemských národních hospodářů, politiků, továrníků a obchodníků o poměrech v nechráněném dánském zemědělství. Končil jsem přednesem známé resoluce Matrupovy, kterou více než 30.000 jutských rolníků na vyzvání statkáře Westenholze podepsalo během 14 dní.

Bylo bezhlesné ticho v shromáždění, když slyšeli hrdá slova jutských rolníků:

»My dánští sedláci nepřejeme si cla na obilí a píci. Nežádáme žádné ochrany na úkor jiných anebo zdražení potřeb životních pro lid náš.«

Tento prostý hromadný projev stavu, který v jiných zemích z pravidla křičí nejhlasitěji, má-li se prospět zájmům jeho na útraty jiných, činil hluboký dojem na zástupce cizích zemí. Slova Jutů jako příklad k následování byla přeložena do mnohých jazyků m. j. do japonštiny.

Professor Frederiksen, který byl přítomen jako spisovatel poučné francouzské zprávy o hospodářském vývinu v zemích skandinavských a Finsku, řekl mi potom, že nic z toho co bylo řečeno na sjezdě, nepůsobilo tak silně na posluchače jako jutská resoluce.

Užívám proto příležitosti, aby dnes přinesl Jutům a jejich předsedovi pozdrav kruhu cizinců, kteří se cítili dojatými povýšeností smýšlení, kterou vyjadřuje prohlášení dánských rolníků. Dobrá slova klíčí a jutská slova povzbudí k přemýšlení a budou klíčit na mnohých místech.

Svoboda je poklad k nezaplacení a soustava parlamentární dává přístup k neustálému pokroku s podporou nejlepších a nejšlechetnějších sil národa. Ale stejně jistě, jakmile hmotné zájmy nabudou převahy v našich sborech zákonodárných a ohledy humanní a ideální se posunou stranou, svoboda pozbude křídel svých. Pak pomocí její nezdvihneme se výše nýbrž klesneme níže.

A pohlédnou-li dánští rolníci okem nezkaleným na účinky, které měl boj o clo zemědělské v zemích kolem nás, pak silněji než kdykoli zachovají své v nejlepším smysle svobodomyslné a národohospodářsky nezvratné stanovisko ve věci cla.

Přeložil *Arnošt Kraus.*

Trusty.

Není tomu dávno, co důležitá otázka hospodářská, otázka měny, byla ve Spojených Státech severoamerických válečným heslem největších tamějších politických stran, demokratické a republikánské, v zápase jejich o křeslo presidentské. Dnes sváděny jsou boje volební ve znamení jiné záležitosti hospodářské, ve znamení trustův. Veřejné poměry v hrdé republice zaoceánské nabývají však nyní zabarvení zcela jiného. Když šlo o měnu, převážné většině obyvatelstva nebylo jasno, proč lidé se vůbec o to hádají; a i u těch, kteří věci rozuměli, nešlo o zájem jednotný: každá ze stran zastupujících jiné vrstvy obyvatelstva měla zájem jiný. Dnes jest jinak. Že jest dražší cukr, že jest dražší petrolej, že jest dražší tabák, že jest dražší zkrátka vše, čeho se člověk v Unii dotkne, anebo že to aspoň není tak laciné, jak by to mohlo býti — to pochopí každý; každý jest tímto stavem věcí přímo dotčen. A stíženy jsou jím všechny vrstvy obyvatelstva, kdežto jenom nepatrná menšina má z něho prospěch.

Také Evropa jinak pohlíží dnes na tento hospodářský zápas za mořem se odehrávající, než činila, pokud šlo o otázku měny. Není pochybnosti, že rozřešení ani této otázky nemohlo jí býti lhostejno, ale dnes jde o zájmy přímější, makavější. Polypová ramena trustů zasahují přes Atlantický oceán do průmyslových poměrův evropských; ohromný hospodářský tlak trustův dusí kapitál evropský a omezuje jeho plné využití. Ba nemůžeme se nijak diviti, když v Anglii vznikly nedávno obavy, že trust obchodního loďstva, v němž zmizí loďstvo anglické, znamená otřesení samých základův anglické dosavadní hegemonie námořní. Evropa dnes naprosto není v situaci třetího radujícího se, protože na půdě americké hraje se také — o její kůži.

Jest zcela přirozeno, že tyto okolnosti obrátily pozornost celého světa na trusty, zvláště když v nedávné své »trůnní řeči«

president Roosevelt doplnil seznam slibů vlády washingtonské ujištěním, že vláda míní zcela vážně zakročiti, aby trusty obyvatelstva Unie nepoškozovaly. Slibu tomu tím spíše se věřilo a dosud věří, kdyžtě by vláda nepouštěla se na moře bez vesla. Nemáme sice na mysli známé Anti-Trust-Laws různých států severoamerických, které vynesše na povrch celou řadu více méně nezdařených definicí trustův konec koncův daly na jevo naprostou bezúspěšnost; ani pro celou Unii platný zákon Interstate Commerce Act, jímž mělo býti zabráněno podporování trustův železnými drahami. Na poli zákonodárném, na něž Unie s takovou chutí se pustila, aspoň pokud jde o trusty, nezískala vavřínův a sotva materiálu k lepšímu poučení. Daleko lepší oporu má však vláda Spojených Států ve výsledcích obsáhlé ankety před nedávnem pořádané a v bohaté literatuře jednak na autopsii, jednak právě na výsledcích této ankety spočívající.

Není divu, že také Evropa této práce se účastňuje, a jest účastenství toto přesně vymezeno jednak vrstvami, na něž u nás trusty nejvíce působí, jednak účelem, jaký jest prací tou sledován. Řekli jsme, že trusty zasahují kapitálem svým do průmyslové výroby v Evropě v různých odvětvích; tím jsou nejdříve dotčeni ovšem majitelé průmyslových podniků těchto. Sami však dostávají se do postavení dvojakého. Trusty nejsou přece ničím jiným, než určitou organisační formou kapitálu výrobního. Průmyslníci evropští proti organisaci kapitálu výrobního nemohou ovšem s dobrým svědomím vystupovati, protože sami se jí nikterak nevyhýbají, a kartely jejich jsou mnohdy právě tak předmětem steskův jako trusty — potírati pak pouze formu při nedotknutém obsahu také nezdá se nejvhodnějším prostředkem k boji. Odtud vysvětlujeme si, že literatura evropská klade takový důraz na to, že trusty liší se od kartelů nejenom formou, nýbrž že jsou to organisace zásadně odchylné. Protože pak z tohoto porovnání podstata trustů vysvitne, a protože jednání toto jest tak silně charakteristické, přihlédneme blíže, jak úkol svůj rozřešili jednak zástupce kartelů rakouských a německých, jednak zástupce syndikátů francouzských.

U nás podjal se práce té dr. Josef Grunzel ve spise »Über Kartelle« vydaném v Lipsku u Dunckera a Humboldta. Argumentace jeho jest následující:

»Od kartelů trusty liší se v ohledu formálním i materielním. Především není trust sdružením podnikatelů založeným na úmluvě

časově obmezené, nýbrž jednotný, trvale organisovaný podnik kolektivní. — Kartel sdružuje hospodářskou činnost členů k upravení nabídky a poptávky; trust však absorbuje jednotlivé podniky, aby kumulací kapitálu a koncentrací výroby ve velkém dosáhl nejvyšší výnosnosti. — Kdežto kartel tvoří hráz proti ničivému zápasu konkurenčnímu, aby zachoval všechny stávající podniky nebo většinu jich, trust jest výsledkem zápasu konkurenčního provedeného až do nejzazších důsledků, z něhož nejsilnější vychází jako vítěz. — Kartel obsahuje jenom konkurenty téhož oboru, trust jde však častěji dále, vztahuje se také na podniky jiných oborů, pokud jich výrobku nebo jich činnosti potřebuje ... Kartel a trust nejsou značně rozdílny stupněm, nýbrž svou podstatou; není mně znám případ, že by ve třech desítiletích živého ruchu kartelového v Evropě jedna z těchto forem byla přešla ve druhou« (str. 13. n.).

Snaha postaviti nepřekročitelnou zeď mezi dobře vychovaného miláčka a cizího uličníka všeobecně nenáviděného, snaha, aby na kartely nemohlo býti užito zásady »mitgefangen, mitgehangen«, jest zde tím patrnější, čím chatrnější jsou důvody, jimiž Grunzel opírá svoje tvrzení. Vidíme to hned na poslední citované větě. V Evropě ovšem takového přechodu z formy kartelů do formy trustů nebylo, protože prostě trusty se u nás dosud nevyvinuly.

Paul de Rousiers však, který úlohu Grunzlovu převzal naproti syndikátům francouzským a který jeden spis svůj výhradně věnoval studiu trustů severoamerických (Les industries monopolisées — Trusts — aux Etats Unis), ve druhém díle pak (Les Syndicats industriels de producteurs en France et à l'Etranger — Trusts, Cartells Comptoirs) oddal se srovnávání různých forem organisačních ve výrobě, na různých místech ukazuje, kterak trusty nepovstaly nijak najednou a náhle, nýbrž že pravidelně předcházely jim organisace volnější, které od našich kartelů nijak se neliší, a že mnohdy bylo potřebí celé řady pokusův, nežli zakladatelé trustu našli formu, která by vyhovovala účastníkům a zároveň vyhnula se všem úskalím zákonodárství. Výsledek tohoto šetření Rousiers vyjádřuje striktně ve druhém spise svém slovy, že »trust americký jest posledním známým stupněm vývoje syndikátů výrobcův« (str. 16).

Právě z Rousiersova vylíčení vývoje jednotlivých trustů vychází na jevo, že trusty nejsou samy sebou tak jednotným a trvale

organisovaným podnikem, jak Grunzel soudí. Tendence taková jest ovšem u trustů patrna. Ale tato tendence musí býti i při kartelu nejvolněji organisovaném. I když kartel uzavřen byl na určitou krátkou dobu, přece aspoň při uzavření jeho zakladatelé mají v úmyslu podržeti si i na dále organisaci, jejíž nutnost poznali. Jest ovšem pravda, že velice často po uplynutí této doby a mnohdy i dříve kartel se rozpadává; nicméně vidíme právě v oborech pokročilejších, že snahy po ujednání nového kartelu rodí se takřka současně s rozpadnutím se kartelu starého a že, dochází-li k organisaci nové, jest to pravidelně organisace tužší, pevnější nežli byla organisace předcházející. Tou školou bylo projíti i trustům. Jenže v Americe rychleji se učili nežli u nás. Rockefeller a Carnegie uzavřeli spolu také úmluvu časově omezenou, dle níž Rockefeller dal za určitých podmínek Carnegiemu svoje loďstvo k disposici; ale úmluva ta nemá býti rozvázána po dvou třech létech, nýbrž jest uzavřena — na padesát let.

Grunzel na jednom místě svého díla, kde mluví o poměru kartelů k dělnictvu, zcela přímo doznává, že nepokládá národního hospodářství za nauku, která by měla vyučovati dobrosrdečnosti; přece však přikládá kartelům takovou dobrosrdečnou funkci — »sdružení hospodářské činnosti členů k upravení nabídky a poptávky« — kdežto trustům hází na krk odiosní poznámku, že absorbuje jednotlivé podniky, aby kumulací kapitálu a koncentrací výroby ve velkém dosáhly nejvyšší výnosnosti. V tom dlužno ovšem dáti Grunzlovi za pravdu, že soustředění hospodářské moci všech členů trustu v rukou několika nejmocnějších trustees, kteří jménem trustu potom neobmezeně vládnou, jest charakteristickou známkou trustu, a že tím trust od kartelu se liší. Grunzel však mluví o účelu těchto organisací. Jest to pravda, že kartely mají za účel upravovati nabídku a poptávku? nebo jinak: vyčerpává se tím činnost kartelův? Jest přece člověku nepředpojatému zřejmo, že tato činnost kartelů jest pouze prostředkem, kterým má dosáhnouti téhož cíle jako trusty — nejvyšší výnosnosti.

Ani prostředky, kterými obě skupiny hledí tohoto společného cíle dosáhnouti, nejsou v podstatě různy, jak tvrdí Grunzel v souhlasu s Rousiersem. Tento jest v té věci hovornější, praví na jednom místě: »Kartel není tak radikálně výlučný jako trust Tento zná naproti novým konkurentům, kteří mohou povstati, pouze jedinou alternativu: zničení nebo pohlcení. Zničí je anebo

vykoupí; a aby je zničil, neváhá užiti manevrů nenormálních, často i neloyálních. Silný mocí svých kapitálů, spoléhaje na svůj delší sáček, the longer purse, prodává se ztrátou tak dlouho, pokud je třeba. Zatarasí cestu výrobkům soutěžící továrny působením na společnosti železných drah... Má své lidi, kteří redigují texty zákonův a své zákonodárce, kteří je odhlasují... Takové činy nejsou dovoleny kartelům. Tyto bytosti kolektivní, zrozené ze vzájemné potřeby bezpečnosti, vzájemné ochrany, nemají ani ctižádosti, ani tvrdosti potřebné, aby pustily se s vážným konkurentem do boje na nůž, aby hrály odvážnou hru »delšího sáčku«. Kartely tvoří se, aby se vyhnuly těmto zápasům bratrovražedným, nikoliv aby je znovu počaly pod jinou formou. Nemohou také ve svém zvláštním zájmu zneužiti proti konkurentu německému — Rousiers mluví pouze o kartelích německých — autority státní, poněvadž ochrana, jíž se těší, zajištěna jest všem jich sourodákům. Zákonodárci, se kterými mají co činiti, nejsou tak podplatitelni, jako zákonodárci ve Washingtoně nebo místní zákonodárci Spojených států, a s druhé strany využívání velkých linií železných drah státy samými, a přesný dozor na dráhy ostatní nepřipouští nespravedlivých výhod poskytovaných trustům společnostmi železných drah amerických.«

Čekali jsme, že Rousiers vylíčí různost zásadní povahy kartelův a trustův — a zatím slyšíme, že členové zákonodárných sborů v Německu nejsou tak přístupni podplacení jako jejich kolegové ve Spojených Státech; že železniční politika německá jest mnohem lepší nežli železniční politika americká, která ani zákazem udílení t. zv. discriminations, obsaženým v citovaném již »Interstate Commerce Act« nedovedla zabrániti podporování trustů společnostmi železných drah.

Tam pak, kde Rousiers vrací se od těchto vnějších okolností k jádru věci, zůstává na mělčině. V prosincovém čísle Wolfovy »Zeitschrift für Sozialwissenschaft« Dr. S. Schilder zcela správně vytýká Rousiersovi, že utvořil si o Němcích představu, že jsou to »gemütlich« lidé, a že tuto představu přenáší také na kartely německé. — Z toho potom plyne tvrzení jeho, že kartel otevírá každé konkurenci brány, kdežto trust konkurenci buď zničí nebo ji absorbuje. Tvrzení toto, v němž vyskytuje se slovo »kdežto«, est přímo nepravdivo. Kartel otevírá nové konkurenci svoje brány — když jest k tomu nucen. To však dělá i trust; ovšem u trustu nevyskytuje se to tak často jako u kartelu, poněvadž obyčejně

vládne mnohem větším kapitálem nežli jeho konkurent, a nemusí ho proto přijati. Rousiersovi byly známy výsledky ankety o poměrech trustův uspořádané, mohl mu býti znám i spis Jer. W. Jenkse »The Trust Problem«, v němž výsledky ty jsou zpracovány. Rousiers mohl tedy věděti, že i trusty, narazí-li na silného konkurenta, s nímž zápas byl by nevýhodný, dají se do vyjednávání, aby přiměly ho k účastenství v trustu. Ovšem potom ho »pohltí«, poněvadž toto »pohlcování« jest právě organisační formou trustu.[1]

S druhé strany trust konkurenci ničí anebo ji absorbuje — může-li. To však činí i kartel; oběti úpadku chropínského cukrovaru mohly by o tom vyprávěti kapitolu velice poučnou. I kartel spoléhá na »delší sáček« — má-li jej. Teprve není-li tomu tak, vzpomíná si, že jest »bytostí kolektivní, zrozenou ze vzájemné potřeby bezpečnosti a vzájemné ochrany«, a otevírá konkurentu svoje brány. Ostatně kdyby kartel jednal jinak, bylo by jednání jeho zcela nepřirozeno, a musilo by vésti k jeho pádu a ku poškození, po případě i zkáze jeho členův. Vždyť kdyby každému otevíral svoje brány a nechal každého participovati na zisku, přímo by vzbuzoval konkurenci. A jeho účelem jest přece zameziti ji, pokud jest možno, aby zisk jednotlivých jeho členů byl vyšší.

(Dokončení.)

---

[1] Také André E. Sayons ve článku »Cartells and Trusts in Holland in the seventeenth Century« v Political Science Quartery ze září 1902, historicky velmi zajímavém, pokládá toto »pohlcování« konkurentů za charakteristickou známku trustů naproti kartelům.

Shakespeareův názor o geniovi v Hamletu.

(Pokračování.)

Jedná-li objektivně nadaný člověk, jako Hamlet, není při tom ovládán sobeckými pohnutkami, jako přáním osobního dostiučinění a pod., nýbrž pouze a jedině pohnutkami objektivními, samostatnými ideami, rozumnými cíly a účely. Jest-li pro velkou bolest, velké zklamání zbaven na nějaký čas slasti ze svobodné, tvůrčí geniální činnosti, nejedná vůbec; nedospívá vůbec k žádnému činu, leda by to bylo v nutné obraně, na okamžitý, naléhavý popud. Tak jest tomu i u Hamleta. Pokusil jsem se toto řešení Hamletova problému vyložiti blíže ve svých obou spisech: »Hamlet genius« z r. 1888, a »Psychologický problém v tragedii Hamletu« z r. 1890. Praví se tam mezi jiným:

»Tragedie Hamlet jest tragedií idealismu; v tom její veliký význam. Hrdina jest ideálně směřující, geniálně nadaný člověk, jenž prodělal stejný pochod vývojový, jako všichni idealisté a praví geniové, a jenž má jen to neštěstí, že — právě v době, v níž následkem krise ve vnitřním vývoji nastalé jeho činnost až na jednotlivé, jen na bezprostřední popud následující výbuchy, úplně jest zadržena a takřka do nitra zahnána — že dostává se do těch okolností, jimž čeliti by se byl jindy plně osvědčil, jež ale nyní pro něho stávají se nanejvýš osudnými, ježto zastihnou ho právě v tom stavu, v němž vnitřní krise vyčerpává všechno jeho myšlení a uvažování. V čem spočívá tato krise? Hamlet jako pravý idealista, jak obyčejně se stává takovým lidem, si udělá zcela klamný obraz světa a vlastní jeho podstaty; neboť jsa povahou veskrz nakloněn, toho, co za šlechetné a dobré uzná, i s obětováním všech osobních zájmů se ujati, žil až k smrti otcově ve víře, že lidé celkem tak myslí a cítí, jak on sám, že jako on šlechetné pro šlechetné milují, že tedy na př. dvořané nesloužili tak ochotně jeho otci proto, že otec jeho králem byl a služba jejich marni-

vosti neb jejich měšci byla prospěšnou, nýbrž proto, že byl tak šlechetným, statným mužem, jenž pro blaho vlasti nejlepší choval úmysly, ba i život svůj za ni dával v šanc, že dále na př. jeho matka plně si vážíc šlechetného charakteru svého otce, objímala tohoto stále s tak velkou něžností. Nikdy mu ani na mysl nepřipadlo, by horší muž než jeho otec mohl býti předmětem stejně velké úcty lidí a stejně velké něžnosti ženy; neboť každý je s počátku nakloněn posuzovati své bližní dle sebe. Tento klam musil princi, synu šlechetného hrdiny a krále, býti velmi blízkým, předpokládáme-li, že sám v sobě měl nezištnou lásku k dobru a šlechetnu. Vždyť viděl v osobě svého šlechetného otce, od té doby, co jen mysliti mohl, spojeny obě vlastnosti: dobro a moc; jak snadno mohl, ba musil k tomu přijíti, že oba pojmy pro jeho vřele cítící srdce v jedno splynuly, že jeho celý názor světový na tomto základě byl zbudován, na té domněnce, že ve všech lidských srdcích sídlí v pravdě nezištná láska k dobru, a že dobro na světě také jest mocným, poněvadž právě dobrem jest, a proto zaslouží býti mocným. Jak od srdce rád chtěl, pokud na něm bylo, býti činným a působiti společně s těmi, kteří měli, jak aspoň on myslil, s ním stejnou nezištnou radost na šlechetném a krásném, kteří všechno obětovati byli hotovi ve prospěch dobra. Důkazem této charakteristické stránky Hamletovy povahy, nezávistné, radostné uznání cizí zásluhy a nezištné lásky k šlechetnému, jsou podobná místa, jako ono, kde praví statnému Horatiovi:

»Ty slyš: Co moje drahá duše uměla
si mezi lidmi rozdíl učinit,
své volby pečet vtiskla na tebe,
neb ty jsi byl jak ten, kdo trpě vše,
nic netrpí, jak ten, jenž ústrky
i dary Štěstěny bral stejně vděčně.
A blahoslaveni jsou ti, jichž krev
a rozvaha tak dobře smíseny,
že prstům Štěstí nejsou píšťalou,
by hrálo na ni, co mu libo jest.
Ó, dej mi člověka, jenž otrokem
své vášně není, a já v nitru srdce
jej nosit chci, ba v srdci srdce svého,
jak nosím tebe.«

A s jakým obdivem mluví dále Hamlet o svém otci! Mluvě o něm zvolá:

»A jaký to byl král! To Apollo
byl proti tomu Faunovi!«

A krátce na to:

»Byl muž; a všechno ve všem zvážíš-li,
již jemu podobného nespatřím.«

Jakým obdivem a úctou naplňuje ho odvážná, velká povaha mladého Fortinbrasa, jak sympatisuje s

»princem útle mladistvým,
jenž nadšen duchem božské ctižádosti
všem neviděným čelí příhodám
v šanc vydávaje, co je smrtelno
a nejisto, na pospas štěstěny
a smrti, nebezpečí; — a to vše
za holé pouko! — V pravdě velkým být,
žeť neznamená nepohnouti se
bez velké příčiny, však velkodušně
v spor vejít o stéblo, když v sázce čest.«

Poznáme-li z toho, že Hamlet jest ideálně směřujícím nesobeckým člověkem, jenž šlechetnost, statnost a zdatnost pro sebe samy, dobro pro dobro miluje a je hotov podporovati je i s obětováním osobních zájmů, porozumíme, jak jisté zkušenosti po smrti jeho otce naň působiti musí. A tím přicházíme ke krisi, která nadešla v duševním životě Hamletově. Ve Wittenbergu zastihne jej zpráva o úmrtí otcově; spěchá domu a — jak zvláštní obraz objeví se jeho zrakům! Co jest nejméně víře podobno, čeho by nikdy při nejmenším se nebyl nadál, to stalo se, takový skutečný fakt má před očima. Na trůně, na místě, které jeho šlechetný otec tak dlouhá léta zaujímal s tak vysokou ctí, zdoben jsa nejkrásnějšími ctnostmi vladaře a hrdiny, po boku ženy, která třicet let nejněžnějšímu choti náležela, spatří svého strýce, chvástavého, smyslného, skrz na skrz egoistického pokrytce, jenž, pomýšleje jen na svůj vlastní prospěch a vlastními chtíči co nejsilněji ovládán, lichotí lidem, by si jich služby zajistil. Hamlet s podivem vidí, že nejméně víře podobné se stalo, vidí, jak lidé na dvoře, vidí, jak vlastní matka k tomuto novému »králi tatrmanu«, jenž v každém ohledu jest úplnou protivou právě zemřelému vládci, právě tak se chovají, jako před nedávnem k jeho šlechetnému otci, dvořané s toutéž úslužnou oddaností, matka s týmž něžným oddáním. Co vidí, stačí mu až příliš, aby jeho optimistický, z ideálního smýšlení vzniklý světový názor jedním rázem byl zvrácen. S hlubokou bolestí pozná, že massa lidí nemyslí a necítí tak jako on, že v jejich

vědomí oba pojmy moc a dobrotivost nikterak nejsou tak úzce spojeny, jako v jeho, že spíše samotná moc již lidi oslepuje a je nutká, aby pro svou marnivost a svůj prospěch sloužili i mravně nejzvrhlejšímu člověku a se před ním skláněli, má-li v rukou moc, ba ještě víc, moc je zrovna modlou, jíž lidé v srdci svém se klanějí. Titéž lidé, kteří jeho strýci, pokud jeho otec žil, se vyšklebovali, nyní, když strýc stal se nejmocnějším mužem v zemi, titíž lidé dávají dvacet, čtyřicet, padesát, ba sto dukátů za jeho miniaturní podobiznu. »Ďas do toho,« zvolá Hamlet, »jest v tom něco více než přirozeného, kdyby tomu jen filosofie mohla přijít na kloub.« To »více než přirozené« je při tom právě ta okolnost, že lidé neslouží pouhé moci jen proto, že si slibují z toho prospěch, což ovšem by bylo lidským, přirozeným, ale proto, že moc v jejich srdci nastoupila na místo ideálního dobra t. j. stala se modlou. Jakou bolestí, jakou hořkostí jej naplňuje tento pád jeho ideálního světa, ukazuje již první monolog:

»Ó, kéž to příliš, příliš pevné tělo
se rozplynulo, sjihlo na rosu!
Neb kéž by Věkověčný nebyl dal
svou klatbu na samovraždu! Bože, Bože!
jak nudný, prázdný, ploský, nicotný
se zdá mi všechen toho světa běh!
Fi na to, fi — to nevypletý sad,
jenž bují v símě; bejlí šeredné
jej plní celý. — Že to došlo tam!«

Že pak Hamleta nejen zarmoutí a podráždí jednotlivý výjev, jako smrt otcova neb brzký sňatek matčin, ale že poznáním děsné pravdy o vlastní podstatě světa jest v nejhlubším nitru rozechvěn a zmaten, o tom jednak svědčí místa jako právě uvedené, jednak to souvisí úzce s jeho geniální povahou. Člověk celý, jakým jest Hamlet v každém ohledu, jest celým, t. j. neúprosně konsekventní v svém myšlení. Všechno polovičaté, každé pouhé zdání jest mu protivným, neuvázne proto svým myšlením na jednotlivém zjevu, ale hledá stále jeho příčinu, všeobecný zákon, jenž v každém jednotlivém zjevu se objevuje. Vrtkavost dvořanů, pronevěra matčina, neschopnost lidská oceniti a vážiti si pravé zásluhy, samy sebou tak šeredné a hanebné to hříchy, jsou pro Hamleta přec jen jednotlivými zjevy, jimiž se celkem ukazuje jen sobeckost, mravní nesvoboda a omezenost světa, t. j. velké masy lidí. Hluboce bolestné zkušenosti, nabyté po smrti otcově, naplnily jej ne-

jen rozhořčením nad jednotlivými osobami, od nichž byl by očekával jiné chování, ale zbavily ho vůbec radosti a slasti z tohoto světa, ba tím i ze života. Co dosud bylo pobídkou a pohnutkou radostné činnosti a působení, víra v lidskou dobrotu, rozpadá se nyní v niveč. Ježto Hamlet sám od sebe je nesobeckým a nemůže egoistickými motivy přiveden býti k jednání, chybí mu nyní, když vší nezištné radosti z činu a společného působení s lidmi jest zbaven, vůbec jakýkoliv motiv k uplatnění velkých v něm dřímajících schopností a sil. Jelikož ale život bez cíle a účelu, život bez činnosti není vůbec životem, jest až příliš přirozeným, že umrtvující cit vnitřního ochromení v této krisi vedl Hamleta, jako všechny geniálně nadané mladé muže v tomto stadiu, obzvláště k smrti. Odtud jeho monolog:

»Být, čili nebýt? — ta jest otázka: –
víc důstojno-li ducha trpěti
od střel a praků zlého osudu,
než ozbrojit se proti moři běd
a ukončit je vzpourou. — Umřít, — spát; —
nic víc; — a spánkem, řekněm, — ukončit
bol srdce, tisíc přirozených ran,
jichž tělo dědicem, — toť skonání,
jak si ho vroucně přáti.«

Další vývoj geniálních povah jde nyní tím směrem, že poznavše už pravou podstatu tohoto světa, nechtějí dále sebe světu, ale naopak svět sobě přizpůsobovati. Hamlet jsa k tomu příliš nesobeckým, aby jednal z motivů egoistických, jenž však také poznáním pravé povahy lidí zbaven jest nezištné radosti ze spolupůsobení s nimi, bude nyní po přestálé krisi, v níž nové zkušenosti u sebe teprve zpracovati musí, a když život konečně opět k činnosti ho donutí, bude tak se uplatňovati, že jeho činnost nebude už více souhlasiti, ale odporovati činnosti jiných.

Sledují-li tito při své činnosti obyčejně cíl sloužící zájmům praktickým, působí-li a konají-li vůbec jen pro tento cíl, pracují-li jen, aby mohli užívati výsledku svých prací, možno naproti tomu činnost geniálních lidí nazvati do jisté míry bezúčelnou. Ne tak výsledek činnosti, jako práce sama působí jim největší požitek; odtud ono velké, odvážné a bezmezné jednání geniálních povah, jimž ne výsledek, ale boj o výsledek působí radost. Odtud také sympatie Hamleta, velikého člověka, s jinými velikými lidmi, s oním »princem útle mladistvým, jenž nadšen duchem božské ctižádosti všem

neviděným čelí příhodám,« a jenž »vydává v šanc, co je smrtelno a nejisto, na pospas štěstěny a smrti, nebezpečí; a to vše za holé pouko! — V pravdě velkým být,« připojuje Hamlet, »žeť neznamená nepohnouti se bez velké příčiny, však velkodušně v spor vejít o stéblo, když v sázce čest.« Proto jest to též Fortinbras, jemuž patří poslední slova umírajícího Hamleta, a jenž konečně zaujme to místo, které náleželo Hamletovi. Fortinbrasova k velikosti směřující, neohrožená povaha jest jen druhou stránkou Hamletovou, to jest tu novým, překvapujícím; a právě v tom možno opět poznati, jak velikým jest Shakespeare a jak pochybným a odvážným vždy bude, chtíti jej opravovati; chtěl totiž již Goethe úlohu Fortinbrasovu docela škrtnouti, Devrient pak ve svém »Shakespeare na jevišti a doma« vypustil ji skutečně až na zcela malý zbytek.

Jakmile by se byl Hamlet dostal z tohoto přechodného stadia — a nemohl v něm navždy uváznouti, ježto život sám sebou nutí konečně k činnosti a rozhodnutí — jakmile by byl dle nového poznání a své povahy zaujal stanovisko k tomuto světu, byly by jeho činy staly se velikými a významnými. Než nemělo mu býti času k tomu dopřáno; dříve než mohl odbýti prolog k svému dílu, t. j. dříve než si úplně objasnil princip svého jednání, svůj poměr k světu, tak jak nyní ho znal, začala již hra jeho nepřátel a spěla ke konci.

Od doby Goethových vývodů v Wilhelm Meister byla vždy zdůrazňována obtíž Hamletova úkolu, ať již tak, že úkol byl uznáván sám sebou obtížným, ne-li dokonce neproveditelným, ať tak, že obtíže byly přenášeny do charakteru hrdiny, jenž sleduje dva úmysly, aby totiž pomstil zavraždění otce i aby přece zůstal při tom mravně čistým, nedosáhne žádného z obou.

Proti tomu náhledu, že Hamlet jen následkem morálních úvah nedostane se k činu pomsty, nutno je se vším důrazem poukázati na onen zvláštní způsob jeho chování po tom, když zavraždil Polonia, jakož i na jeho způsob jednání s Rosenkrantzem a Guildensternem, a na jeho pozdější projevy o tom. Z tohoto, jakož i z ostatního jeho chování a způsobu, vidíme co nejzřetelněji, že Hamlet rozhodně není moralistou, který úzkostně na to myslí, by si při svém jednání v ničem nezadal. To absolutně není v jeho smělé, bezstarostné povaze. Když zabije v ložnici své matky Polonia a shledá svůj omyl, nevidíme nikterak, že by byl zlomen poznáním svého činu; jako by se ho to netýkalo.

Poznávaje Polonia zvolá:

»Ty bědný, dotěrný
a nerozvážný bloude, s bohem buď!
já myslil, že to vyšší kdos, než ty.
Mějž osud svůj. — Teď vidíš, jak to je
dost nebezpečno všudybylem být.«

A přecházeje ihned k provedení svého vlastního úmyslu, jakoby k dennímu pořádku, zvolá ke královně:

»Již přestaňte mi lomit rukama;
dost! sedněte, — ať srdce zlomím vám,
a já je zlomím, stvořeno-li přec
je z lásky prostupné a kletý zvyk
je neobrnil tak, že tuženo
a hrazeno je proti citu.«

Že toto není způsob a chování moralisty, jenž úzkostlivě odvažuje právo a bezpráví, bije každému nepředpojatému do očí. Teprve až s matkou jest hotov, obrací se k mrtvému Poloniovi se slovy, která vyjadřují sice politování, ale ani z daleka nedýchají zoufalou lítostí:

»Co toho pána zde se dotýče,
jest mi ho žel; však nebeša,
mne trestajíce tím a to zas mnou,
že musím jejich bič a sluha být.
Já o něho se postarám a chci
si řádně zodpovídat jeho smrt,
již došel rukou mou.«

Rosenkrantze a Guildensterna, oba své průvodce na cestě do Anglie, odevzdává podvrženým dopisem záhubě a na Horatiovu poznámku:

»Tak zhynou Rosenkrantz a Guildenstern,«

odpovídá Hamlet:

»Tak, muži. - - Rádi podnikali to;
a pro ně svědomí mne nehněte;
jich zmar s jich vlastní všetečnosti vzrost':
jeť nebezpečno, sprostší povaha
když vstoupí mezi bod a žhavé hroty
dvou mocných soků.«

Pozorujíce toto Hamletovo chování, an svých vlastních činů nedbá, připomínáme si živě paradoxně znějící slovo Goethovo, že

jen uvažující má svědomí, ne však jednající. Že Hamlet nedostane se k činu, není příčina v tom, že by chtěl zůstati mravně čistým. Hamlet jest až příliš málo egoistou, aby vždy jen na to myslil, by si při svém jednání v ničem nezadal; neboť čím méně kdo sobeckým jest, tím méně bude se na to ohlížeti, jak dalece vše, co dělá, se týká jeho vlastní osoby, a tím více bude míti na očích pouze a jedině cíl, který si jednou postavil. Čím větším člověkem kdo jest, tím méně bude míti zřetel na své milé já a tím smělejším a účelnějším bude jeho bezohledně k cíli směřující jednání. Tak rozumíme slovům Hamletovým:

»Můj osud vzkřik'! — a každou nejmenší
v tom těle žilku utužuje tak,
jak pevné svaly Nemejského lva.«

Ovšem, kdo si nechce rukou pošpinit, nebude moci čistiti svůj dům z prachu a špíny; ale že náš hrdina není nikterak mužem toho druhu, by pro samé úzkostlivé morální úvahy nedostal se k žádnému činu, o tom svědčí místa, jež jsme uvedli jako důkaz jeho vrozené smělosti a odvážnosti, o tom dává svědectví každému nepředpojatému jeho vystupování proti všem osobám kusu. Ano, Goethe má pravdu, jen uvažující má svědomí, ne však jednající.

A vskutku nemůže ani to nejnepatrnější v tomto světě bezpočetných existencí býti provedeno, aby tím nebyly zasaženy zájmy jiných. Kdo chtěl by všem stranám vyhověti, nepřišel by vůbec k žádnému konání a úzkostlivý ohled na malé a jednotlivé by znemožnil každý velký všeobecně prospěšný čin. Proto také Kristus tomu, jenž ho oslovil »dobrý mistře«, odpověděl: »Proč nazýváš mne dobrým, nikdo není dobrým, jedině Bůh.«

Čím šlechetnějším člověk jest, tím méně bude při všem, co činí, na sebe mysliti, a nejsa zaujat malichernými sobeckými zájmy, bude moci právě veliké a významné vykonati a bude míti pevně na očích své velké cíle i tam, kde malichernější povahy strachem neb ziskem jsou od cíle odvráceny.

Hamlet jest v pravdě povahou svrchovaně energickou, pro niž v daném případě nejsou rozhodující ani mravoučné úvahy, ani nijaké jiné rozmysly. Že Hamlet nejedná, není příčina v tom, že uložený mu čin jest sám sebou neb specielně pro něho příliš obtížným, ale pouze a jedině v dočasném rozladění jeho mysli. O vrozené smělosti, příkrosti, neúprosnosti, ba bezohlednosti v po-

vaze Hamletově, o vlastnostech to, bez nichž významný čin není *možným*, svědčí místa podobná tomu, kde Hamlet na naléhavou prosbu Horaciovu, nejíti za duchem, odpovídá:

»Proč míti strach?
Můj život za jehlu mi nestojí,
a duši mé co může ublížit,
jež tak nesmrtelna, jako on?
Zas kývá na mne, abych šel; nuž půjdu.«

Když přátelé jej násilím chtějí zadržeti, odtrhne se od nich se slovy:

»Můj osud vzkřik'! a každou nejmenší
v tom těle žilku utužuje tak,
jak pevné svaly Nemejského lva.
On stále kyne. — Pusťte, pánové!
Bůh svědkem, z toho ducha udělám,
kdo zdržuje mne! Vari! povídám. —
Jen dál! — jdu za tebou.«

O příkré samostatnosti jeho svědčí i způsob, jakým osloví v přísežní scéně ducha svého otce. Na duchův zespod vycházející hlas »přísahejte«, zvolá:

»Aha, můj chlapče, tak ty mluvíš?
Tys tu, můj věrný groši! — Nuže, dál:
vy slyšíte přec toho chlapíka
tam v podsklepí: — a tedy přísahejte.«

(Pokračování.)

Rozhled církevním životem v roce 1902.

(Dokončení.)

Biskup starokatolíků hrabě Campello Římu slavnostně se podrobil; ve Vatikáně z toho měli velikou radost, a v dobách zlých také kurie polyká mouchy. A doby pro Vatikán jsou zlé. Jen tak lze si vyložit, že papež svolil k jubileu 24letého nastolení, obyčejně se čekává na jubileum 25leté; ale politikové vatikánští nedůvěřovali ve zdraví papežovo a proto uchystali zase okázalejší slavnost.

Mnoho starostí má Vatikán s reformním hnutím v Německu a ve Francii; o rakouské hnutí »Pryč od Říma« posud se valně nestará, jako že vůbec Rakousko přes to, že jest ultrakatolické, Vatikánu mnoho neváží. Vatikán sám obrací své naděje k národům, kde moderní myšlení a protestantism vnucuje katolicismu trochu moderního života — katolicism pořád více a více stává se pro positivní pokrok kultury a osvěty silou podružnou a negativní.

Lev XIII. jest již úplně v rukou jesuitů; pořád víc a více jde dráhou svého předchůdce. Jen že jest opatrnější a diplomatičtější. Proti reformnímu hnutí ve Francii a Německu vystupuje určitěji; v Italii prohlásil se Vatikán proti křesťanské demokracii. Před léty (1891) Lev XIII., třeba že velmi opatrně, vyslovil se pro sociální reformy; to se nelíbilo konservativcům, a dokonce mužové, jako nebožtík Kraus, v tom viděli kus vatikánské demagogie. Všude katolický klerus počal se ujímat sociální práce; avšak jeho horlivost nelíbila se biskupům, a tak vznikly spory. Proti směru mužů, jako Daensa v Belgii, Murriho a Don Albertaria v Italii, Vatikán vydával napomenutí za napomenutím; označení »křesťanský socialism« musilo ustoupit (1901) »křesťanské demokracii«. V četných projevech Vatikánu poučována »křesťanská demokracie«, že její úkol jest čistě charitativní, ne politicko-sociální; konečně v lednu (1902) všecky (italské) spolky pokrokovějšího

směru sociálního byly přímo podřízeny spolkům vedeným biskupy. Většina radikálnějších spolků se podřídila, vůdcové buď ustoupli (Murri) nebo se podřídili. Řím nemůže potřebovat a nemůže uznat reformní katolicism theoretický a stejně nemůže uznat pokročilejší, lidovější hnutí politické; dovede sice na čas výt s vlky, dovede uznat republiku, ale to všecko dělá jen z nouze chvilkové, na konec vždycky bude žádat slepou víru a poslušenství. Zpátečnickou politiku vatikánskou pronikavým světlem osvětluje odvolání prof. Ehrharda; ovšem osvětluje také reformní katolicism.

Zprávy o odvolání prof. Ehrharda si odporují: jedni tvrdí, že odvolal, druzí, že v novém vydání své knihy názory zmírní. Na formě nezáleží. Fakt jest, že Ehrhard byl od papeže velmi přátelsky přijat — není již tato audience odvoláním? Neboť, jak a proč prof. Ehrhard jel do Říma? Vůdcové katoličtí v Německu nemohou reformního katolicismu pro svou nynější politiku centra potřebovat. Hned na začátku minulého roku trevírský biskup dr. Korum vyslovil se velmi ostře proti reformním katolíkům. Dr. Korum nechce ani slyšet o smíření církve s moderními ideami, za které se zemřelý Kraus přimlouval; jeho pastýřský list jest namířen především proti idcám Krausovým. Prof. Ehrhard jest však ve Freiburku nástupcem Krausovým, mohou-liž tedy jeho idee s větší tolerancí být přijaty? Na to odpovídá řeč rottenburského biskupa Kepplera proti »katolickým reformám«. Rottenburský biskup dal Ehrhardově knize svého času »imprimatur«, jen se trochu ohradil (»ačkoliv v některých bodech jest jiných názorů než spisovatel«). Avšak i přes to nebyly s biskupem Řím a centrum spokojeny. Proto proslovil svou známou řeč. Řeč ta jest špatná a nevěcná, ale v Římě se přece líbila. Státní sekretář Rampolla ve zvláštním dopise mu sdělil, že »Jeho Svatost obsah jeho vývodů s největší radostí vzala na vědomí«. Rampolla a Jeho Svatost těšili se zejména z toho, že rottenburský biskup »bludné snahy falešných reformátorů« potřel. Závěr z těchto udalostí vnucuje se neodolatelně: imprimatur biskupovo, jeho rottenburská řeč, Ehrhardova návštěva Vatikánu a nyní tyto ve vedlejších okolnostech si odporující zprávy o odvolání tvoří články zlatého řetězu, jenž oklikou přes Štrasburk mezi Berlínem a Římem od centra úspěšně jest kován. Cesta z Berlína přes Vídeň do Říma byla by bližší, ale cesta tato jest schůdná pouze pro naivní rakouské církevní politiky a pro tak zvané svobodomyslné Mladočechy, kteří by se rádi s p. Chéradamem na rakouský katolicism zavěsili.

Nekladl jsem nikdy velikých nadějí do reformního katolicismu, jak jej hlásal prof. Ehrhard. Byť i vystupování jednotlivých katolických reformátorů bylo sebe sympatičtější, byť i sebe více bylo by si přáti s monsignorem Scheicherem reformy ve hlavě i v údech: žádný znalec katolické církve a jejího rozvoje v nové době nebude považovat za možnou nějakou pronikavou reformu jak co do dogmat, tak co do morálky.

Co se týče učení, zeje mezi moderní vědou a filosofií a mezi katolicismem nepřeklenutelná propast. Poctivý katolicism a poctivé myšlení moderní zásadně se vylučují. Katolicism má svůj základ ve zjevení, věda a filosofie ve zkušenosti; methoda katolicismu jest v podstatě víra v autoritu a tradici; moderní myšlení jest založeno na pokroku individuálně kritického rozumu. Ne, že by věda tradice neuznávala. S láskou prováděné vracení se k historii každé myšlenky, každého zřízení a každého vynálezu svědčí o opaku, ale vědecká tradice podléhá kritice a to bezvýjimečně.

Tato protiva mezi katolicismem a moderním myšlením je nepřeklenutelna. Řím to svého času řekl liberálním katolíkům bez dvojsmyslu a v dogmatě o neomylnosti papežově duchovní absolutism katolické ideje dostoupil svého vrcholu. Snažil-li se Ehrhard ve svých vývodech o Syllabu (str. 255. jeho knihy) seslabiti jeho význam, náleží to k oněm příkladům symbolisující interpretace, pomocí níž si ode dávna věřící lidé věci neuvěřitelné a víry nehodné pro svou domácí potřebu činili záživnější. Ale Řím a jeho duchovní trabanti, Jesuité, nenechávají nikoho v pochybnostech, že Syllabus a neomylnost musejí se brát doslovně. Tak v r. 1895 byla od Svatého officia zakázána kraniotomie porodním lékařům. Pro zeloty, žijící bez rodiny, bez manželství, nemá matka žádného významu, neboť je již pokřtěna, ale proto může být plod, po smrti matčině opatrně vyňatý, zachráněn pro křest — patrně tak vypadala strašlivá logika Svatého officia! V r. 1897 vydáno bylo kritické rozhodnutí, dle něhož interpolace v textu Vulgaty (I. Jan 5., 7.), jež v řeckých textech se nevyskytuje, je zcela oprávněna. Brzo na to r. 1899, byl margarin uznán za jídlo postní.

Tento příklad přivádí nás v oblast morální. Tady je rozhodující skutečnost, že r. 1871 Alfons z Liguori byl prohlášen za učitele církve. Mezi morálkou Liguoriho a moderním životním názorem, není pro čestné lidi kompromis možný. Pokoušejí-li se reformátoři, jako zase Ehrhard (str. 199.) také tohoto svatého za-

chránit, ačkoliv prý theologicko-vědecké nedostatky jeho leží na bíledni, je třeba proti tomu klást důraz na to, že římský jesuitism uměním interpretačním se světa zprovodit nelze. Předloňská toleranční debata v německém parlamentě poskytla k tomu drastické příklady. O spise de Luca již se stala zmínka; Voce della Verita (Verita —!) již r. 1887 popírala sans phrase všecku svobodu kultu, ovšem jen v zemích, kde římská církev je panující: ale kde je v menšině, tam moderní svobody vyznání využívá pro své potřeby. Německý časopis centra »Kölnische Volkszeitung« nazval ovšem tyto římské hlasy »klacky pod nohy« mužů bojujících. Ale právě o to tu běží. Tam vlastní duch a zde dočasně trpěná politika.

Nepodceňuji mužů, jako Sickenbergera, Schwarze a j., ale nečekám od poloviČatosti žádnou reformu v hlavě i údech. V reformním katolicismu Ehrhardově a Krausově spatřuji přece na konec jen poloviČatost. Jestliže odvolal Campello může odvolat i Ehrhard, odvolání italského starokatolíka bylo veřejně a slavnostně vykonáno, odvolání Ehrhardovo může se stát ve formě nenápadnější — altri paesi altri costumi. Ve věci není žádného rozdílu. O Krausovi vyslovil jsem též tvrdé slovo. Nerad, poněvadž osobně jsem mu vděčen za poučení, jakého jsem v jeho spisech a článcích nalézal, ale nemohu přec na nové vydání jeho Kirchengeschichte hledět beze smutku: druhé vydání knihy (1882), v němž tento znamenitý muž své církevní a náboženské názory s největší volností rozvinul, bylo stáhnuto. Vydání následující měla již aprobací arcibiskupovu. Srovnání neschváleného vydání a vydání schválených je nejpoučnějším dokladem k dějinám reformního katolicismu; Ehrhardův ústup nemůže překonat tento příklad jeho předchůdce ve Freiburku.

V Rakousku hnutí »Pryč od Říma« trvá neseslabeno. Pro rok 1902 udává se číslo odpadlých 5000; celkem počítá se jich již na 38.000.[1]

Professor Ehrhard odešel z vídeňské university na katolickou universitu Freiburskou, na místo zemřelého Krausa; pro rakouské klerikály a hierarchy je to úspěch, tím milejší, že sněmovní volby, konané letos v zemích německých, znamenají úpadek klerikalismu. Jen ve Vorarlbergu a Dolních Rakousích klerikálové z voleb vyšli jako vítězové.

[1] Viz zatím o věci: »Los vom Rom«, an address given before the »Unitarian Historical Society« in Boston by Th. G. Masaryk, 1902.

U Slovanů klerikalism pořád má svou doménu; nemá většího významu, že na př. mezi haličskými Rusíny se zjevil jistý odpor proti Římu; jsou to vlivové amerických vystěhovalců.

Náš český život duchovní. zejména církevní, nezadává mnoho německo-rakouskému — je mělký. Klerikalism a liberalism četných politických stran žijí v nepřátelské shodě.

Katolická moderna, representována »Novým Životem«, byla správně charakterisována Macharem. Jesuitism těchto pánů může již i liberálům být průsvitný, když čtou (»N. Život« č. 10.), že Havlíček je prvým vůdcem katolické moderny.

O své rozmluvě s pány kaplany, P. Dlouhým-Pokorným a P. Kuntem nemám, co bych dodával k tomu, co jsem řekl v »Čase«; pánové nechovali se, jak na přívržence reformy by slušelo. Že s takovými reformátory hierarchie nebude mít obtíže, lze očekávat. »Rozvoj« jednoduše zakázán a rozumí se, že uposlechl; zatím ještě vychází »Mane«, pokračující v úloze »Rozvoje«, způsobem (pokud běží o coelibát) méně odpuzujícím. Četli jsme dokonce již článek proti — antisemitismu (srpen). »Bílý prapor« začal vycházet od května (1902), má být »obzorem katolické moderní intelligence«: byl s počátku slušnější než jeho předchůdcové a nežli »Nový Život«, ale přibližuje se již povážlivě těm svým vzorům.

»Vlast« bojuje proti těmto mladším, ale ovšem nejvíce proti realismu; celá její rakousko-policejní podstata složena je v této její noticce o potlačení Holárkových »Reflexí z katechismu« v Rusku:

»Holárkův cyklus perokreseb, jež jsme ve »Vlasti« odsoudili, dočkal se nadšeného přijetí u Lva Tolstého a Maxima Gorkého, ale ruská censura bezvýjimečně Holárkovým »Reflexím« přístup do Ruska zakázala. Tak se to patří!«

Němečtí katolíci pod vedením bisk. Frinda usilují o zřízení nových a ovšem německých biskupství. Ve věci Němci mají pravdu, že diecese jsou v Čechách příliš veliké; zároveň však je vidět, že německý požadavek vyplývá více z nacionalismu než-li z ohledů na lepší správu církevní. Opět důkaz, že »Los von Rom» není našim jediným odpůrcem nacionálním.

Z našich církví protestantských zaznamenáváme hlasy proti národnostní stránce hnutí »Pryč od Říma«; superintendent Císař na př. kázal v rakouském oddělení spolku Gustava Adolfského proti šovinismu, jakožto nebezpečí rakouského protestan-

tismu. Zdá se, že naši evanjelíci jsou na vahách a jaksi nerozhodní, jak soudíme také z letáku »Co mají dělat evanjelíci!«

Důsledněji a přesvědčivěji mluví v »Rozhledech« p. Jozífek, žádající docela odkrytě, aby lid český opustil katolicism a přidal se k protestantismu, netoliko z důvodů náboženských, nýbrž také politických a obecně kulturních.

O klerikalismu evangelickém na Moravě rozepsal se v »Rozhledech« p. Rohan; stať vyšla také německy, ale neučinila silnějšího dojmu, proto že autor přestřelil.

Mezi svobodnou a státní církví reformovanou vleče se spor o vliv státu na církev. Svobodní dokazují, že vliv ten je značný a že dusí církevní život, obhájcové státní církve to popírají.

Co se církevního života týká, vidím horší zlo v tom, že církevní list (Hus) přinášel v insertech nabídky k sňatku; byl jsem potěšen, že se laikové proti tomu ozvali.

Zvláštní ráz našeho protestantismu (mluvím tu jen o církvi reformované) lze do značné míry vyložit tím, že se posud vyvíjel v ústraní venkovském; má právě svůj ráz agrární. Teprve v posledních desítiletích proudil z venkova selského do měst; však i ta města mají rysy venkovské.

Protestantism náš, bez většího centra duchovního, je už proto nehybnější, než by se dalo očekávat; sice některé kraje protestantské hned od r. 1848 byly mladočesky radikálními, ale mladočeštství je mravně nikterak nepovzneslo. Zdvihá se proti mladočeštství zdravý odpor, ale jinak protestantism je duchovně méně čilý než-li žádoucno. Náš protestantism je církevně přímým pokračovatelem reformace a proto by v duchu naší reformace měl být aktivnější, měl by národu idee reformační neustále a živě předvádět před oči zkalené protireformačním katolicismem; k tomu ovšem třeba by bylo duchovní čilosti, odvahy a obětivosti.

O živém zájmu náboženském v lidu svědčí rozšíření spiritismu; v »Čase« jsou toho pěkné doklady v »Ukázkách z lidové filosofie v Pojizeří.«

Z tábora židovského upozorňujeme na spis dra Lederera: Žid v dnešní společnosti, 1902. Správně se obrací svou analysí dnešního židovství proti oficiálnímu vlastenectví, jež žida vychovalo (řekl bych jen: spoluvychovalo); zároveň v knize dra Lederera klíčí poznání vlastních chyb židovských. K těmto chybám, řekl jsem to již nejednou, především třeba počítat liberální negaci spojenou se značnou zakrnělostí kulturní; snad spis dra Lederera

v našich židech také probudí smysl pro občanskou neohroženost a odkrytost, štítící se všech těch zastaralých prostředků pokoutních, jimiž se židé (ve svůj vlastní neprospěch) hájívali proti násilnosti a lakotě křesťanské.[1] *T. G. Masaryk.*

[1] Z naší literatury letošní: Prof. Fr. Pastrnek, Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda, 1902. Professoři Kalousek a Pekař napsali své přednášky o Husovi a české reformaci; referoval o pracích už čtenář »Naší Doby«. Prof. Pekař vydal v »Čas. historickém« pojednání o Nejstarší kronice české (teď vyšlo také o sobě); klade tu kroniku t. zv. Křišťanovu, kterou Dobrovský položil do XIV. st., do stol. X. V práci jsou některé důležité vývody dotýkající se církevních dějin českých. Čechy, než pražské biskupství bylo založeno, příslušely k diecesi řezenské; naproti tomu není prý pochybnosti, že Method pokřtil Bořivoje, Bořivoj, ne Spytihněv byl prvým křesťanským knížetem a »že tedy slovanská liturgie z Moravy Rostislavovy a Svatoplukovy vykonávala velký vliv v Čechách«. To by vyplývalo z ojedinělého (dejme tomu, i jistého faktu), že Method pokřtil Bořivoje? Prof. Pekař dále dovozuje, že se u nás v X. stol. přijímalo pod obojí. Důkaz prof. Pekař vidí v tom, že v Křišťanovi o sv. Ludmile je řečeno, že přijala tělo a krev Páně. Prof. Pekař vidí důraz položený na krev Páně; ale to z textu nevysvítá; i ten, kdo přijímá pod jednou, přijímá již podle názorů hlásaných v době, do které prof. Pekař klade Kroniku, nejen tělo, ale také krev Páně. Formule Kroniky naší mohla by tedy svědčit zvyku obojímu. Jest ovšem možno, že u nás v X. st. se přijímalo ještě pod obojí, neboť zdá se (srv. zprávy: Smend, Kelchspendung u. Kelchversagung in der abendlaend. Kirche, 1898, str. 6 násl.), že se v téže době stejně přijímalo i v jiných zemích západních. Čechy v té době neměly postavení zvláštní; jak bylo později, nemáme zjištěno. Padá na váhu, že i v jiných zemích, jak o tom z dějin církevních víme, vysoce postavené osoby (na př. Karel IV. a manželka při korunovaci) někdy přijímaly pod obojí, a že přijímání pod obojí dlouho se udržovalo při některých význačnějších slavnostech v samém Římě. Bylo by na čase, aby se historie kalichu v Čechách podrobně zpracovala.

ROZHLEDY.

POLITICKÉ. K smrti dra F. L. Riegra.

[illegible] a respekt — [illegible] českého [illegible] — [illegible] [illegible] lích — [illegible] v Hradci Kr.

Smrt Riegrova nestala se přímo událostí politickou. V zesnulém odešel z českého života muž, který jistě byl své doby významný a vlivný politik, jakých bylo za celé půlstoletí ústavního života v naší říši nemnoho. Ale všechna moc a všecken vliv, celá politická osobnost Riegrova patřila minulosti, s kterou český lid uzavřel své účty již před plným desítiletím. V posledních létech byl dr. Rieger jen představitelem české politické minulosti — v očích přemnohých snad minulosti lepší, ale přece jen minulosti. Rieger přežil svou dobu, která spojila nerozlučně s jeho jménem dlouhá léta našeho politického vývoje, a jež po celý jeden lidský věk činila ho osobním představitelem všech národních snah a tužeb. Rieger byl vůdcem svého národa — jak naznačoval hrdý a vrchovatě čestný název, který mu přisoudili jeho političtí následovníci; byl vůdcem, ne-li svým duchovním vlivem na rozvoj českého života, aspoň svou mocí, svým vlivem zevním a tím, že potřebou doby se stal representantem svého lidu — lidu, který neměl a přece žhavě toužil po státní samostatnosti. Zevní romantický ráz české politiky let šedesátých až osmdesátých, politiky četných a manifestačních styků s cizinou a přímého dovolávání se koruny, kdy v boji za své právo český národ stejně marně spoléhal na sympatie Evropy jako na uznání spravedlnosti svého zápasu s míst nejvyšších, tento ráz sám vynucoval, aby politicky jsme byli representováni co nejjednotněji. A osobního představitele politicky národní jednoty potřebovalo i vnitřní nazírání — stejně romantické — jaké bylo v počátcích ústavního života obecné o politickém působení. Názor doby, že velcí muži, heroové, tvoří dějiny, stavěl všude v popředí jednotlivce, činil pro masy nezbytnými vůdce. Poznání, že úprava poměrů politických je v těsné souvislosti s poměry hospodářskými a osvětnými, při nichž svým poctivým dílem spolupůsobí každý, kdo za celý život třeba ani nezavadil o žádné z různých zastupitelstev, v nichž soustřeďuje se domněle všecken život politický, toto poznání učinilo vůdce zbytečnými. Politika i tu se zdemokratisovala, zlidověla; na místo

vůdců lidu, aristokratů demokratické politiky prvých let ústavního života, uvedla strany politické a zejména seskupení zájmová, v nichž vliv jednotlivce-vůdce nahradila autorita společných zásad a zájmů a vliv všech, kdož v jejich směru pracují. Rieger dočkal se proto toho, že doba stejně jako sama ho vynesla k vlivu neobyčejnému, sama ho i přinutila k pasivitě a k resignovanému ústupu z politického pole. Jistě nebylo při tom u Riegra osobní viny. Sám se nezměnil; stál stejně a stejně poctivě, nezištně i za stejné ideály pracoval v létech devadesátých jako v roce 1848. Byl ovšem zevní ráz jeho vystupování různý; ve formě mnoho se změnilo. Vždyť ohnivý řečník sněmu kroměřížského proti výsadám a nadpráví šlechty zemřel jako baron a člen panské sněmovny. Ale nutno pamatovat, že postup let setřel a učinil bezpředmětnou politickou rivalitu mezi šlechtou a měšťáctvem, stavem, o jehož emancipaci Rieger r. 1848 zápasil. Rieger byl svým politickým smýšlením skrz naskrz liberál, pravý syn své doby. Odtud lze vysvětlit i jeho poměr k šlechtě i jeho poměr k Římu a k náboženství vůbec. Rieger dovedl nejzákladnější otázky vnitřního, mravního života lidského posuzovat se stanoviska politického, či přesněji řečeno: se stanoviska politické prakse. A jistě i v tom je jedna z příčin, proč byl zesnulý naší době hodně cizí. Úcta, které se v posledních dnech svého života dr. Rieger těšil u celého národa a jejíž výrazem byly nezvykle okázalé smuteční manifestace při jeho pohřbu, nezakládala se na shodnosti zásad a na uznání správnosti cesty, kterou Rieger jako politik kráčel. Před čím se všichni skláněli, byla láska a věrnost Riegerova jeho politickým a národním ideálům, neúmornost jeho práce, jeho osobní poctivost a nezištnost. Všechna úcta platila mravní osobnosti zesnulého, na níž nedovedla uvrhnout sebe menší stín ani nejedna nespravedlnost, která se kryla Riegrovým jménem. »Dobří lidé bývají zřídka dobrými znalci lidí« platilo i o něm. Četnost úkolů, jež vkládány byly na jeho bedra, — souvislost života politického se vším životem osvětným stavěla Riegra i v čelo snah a podniků vědeckých, literárních a uměleckých — nedopouštěla, aby sám, osobně a bezprostředně o všem se informoval. Nezbyla než důvěra v rádce. A byli-li rádci špatní (Pivoda proti Smetanovi, Kvíčala proti novým směrům), bývalo by bylo příliš často nutno »odvolávat se od papeže špatně zpraveného, k papeži lépe zpravenému«. Leč v životě osvětném rychleji ještě než v politice bylo zlomeno rozhodování autority, které nemohlo být vždy na prospěch věci. Rieger musil se dočkat, že i tu vliv jeho poklesl a mizel. Ale nebyl z těch malých duší, které cítí jenom osobní trpkost. Byl příliš čistého srdce a příliš byl oddán svým národním ideálům, aby odhodlaně a rád nepřijal změnu svého postavení, když viděl, že je pouze nutným následkem velikého pokroku, rozvoje a osvětného sesílení i rozprostranění jeho národa. A v tom právě je založena velikost jeho stáří a čistota jeho památky.

*

Úmrtí Rigerovo nepůsobilo přímo na běh českých věcí politických, leč přece aspoň potud pro Mladočechy nabylo významu, že na čas — a právě, kdy nejvíce toho potřebovali, — rozptýlilo po-

zornost českého lidu od politiky vídeňské. Ve Vídni Mladočeši dokonali obrat svého politického postupu. Upustili od obstrukce na dobro. Nejen skutky ukazují, že nastoupilo české poselstvo na nové cesty ve svém odporu proti vládě. Brannou předlohu, ač se jí uvalují na rakouské národy zvýšená a těžká břemena, vyřídila poslanecká sněmovna bez obtíží a již 19. února. Ale i před rozpočtem a před prvým čtením rakousko-uherských vyrovnávacích předloh se zastavil český obstrukční vzdor. —

V mladočeském tisku zejména »Lidové Noviny«, jež jsou listem místopředsedy českého poslaneckého klubu na říšské radě, kypřily půdu pro změnu v taktice. — Pan dr. Stránský má zásluhu, že z českých poslanců prvý — ať již z jakýchkoli důvodů — vystupoval otevřeně a nejen v klubu nýbrž i na voličských schůzích (v Jihlavě nejnověji) proti obstrukci. Zatím 12. března s prvým čtením vyrovnávacích zákonů se přibližil poslední termin pro českou obstrukci. — Nejen klubovní radikálové, nýbrž i rozvážní a vlivní mladočeští politikové (předseda poslaneckého klubu dr. B. Pacák, dr. Kramář na př. a j.) stále přece slibovali, že rozhodná bitva o povětrné dostiučinění za 17. říjen 1899 bude svedena při rakousko-uherském vyrovnání. Místo toho však poslanecký klub se rozhodl nepřekážet vyrovnavacímu jednání v poslanecké sněmovně. A dr. Kramář otevřeně a jasně 12. března v říšské radě vyložil, že Čechové upouštějí od obstrukce, která je nemůže dovést k touženému cíli. Označil přímo dosavadní předpoklady mladočeského postupu za chybny a mylny.

Bylo by tedy v české politice — ovšem po nejhorší porážce — jasno a odbyta by byla znemravňující dvojakost, která ústy bouřila proti Vídni a skutkem Vídni přisluhovala. Pravda vše to, kdyby nebylo pochybného soužití radikálů a oportunistů v českém klubu. Ale dosud radikálové mladočeské strany jsou příliš zbabělí, aby dovedli se postavit proti umírněné politice většiny, kterou považují za zhoubnou. Proto radikálové klubovní místo aby se odvolali k voličstvu, spokojují se, že ve výborech jednají napříč taktice svého vlastního klubu, že vedení strany způsobují malicherné nepříjemnosti (jako dr. Fořt ve výboru železničním). V tisku omezil se mladočeský radikalism na projev »Národních Listů«, který byl hodně krotký a prost všeho manifestačního rázu, jaký troufala na př. redakce dát svému projevu ještě 18. ledna, — dokud nešlo do tuhého. Po vyhlášeném ústupu od obstrukce přestaly »Národní Listy« na tom, že zaznamenaly, že samy sice nevěří ve správnost a výslednost nového postupu, za to však že věří v dobrou vůli a vlasteneckou poctivost mladočeských poslanců, a ponechaly s ležérním klidem budoucnosti, aby rozhodla, čí politické rady — zda poslanců či »Národních Listů« — byly správny. Zatím však 13. března z umírněných Mladočechů lekl se Kramářovy upřímnosti pan dr. Herold. Proto dementoval dra Kramáře a varoval sněmovnu, aby nevěřila, že Mladočeši definitivně odložili zbraň obstrukční. Nic prý neznačí ani propuštění rozpočtu ani prvého čtení vyrovnavacích předloh s Uhry. Vždy je ještě možný návrat obstrukce. Kdo mluvil tedy upřímně: Kramář nebo Herold? Není pochyby, že pan

dr. Herold podal zase jednou jen ukázku nepěkné a zlopověstné politiky advokátské. Stočil otázku. Na dotaz, který klade všecken národ k mladočeským poslancům, zda počnou nyní právě, při vyrovnavacím jednání s obstrukcí, odpovídá, že není vyloučeno, že někdy v budoucnu na obstrukci dojde.

Ale nejen v Mladočeších žije dvojí duše, nýbrž i ve stranách mladších. Ve straně radikálně-pokrokové od jejích prvých kroků je patrný dvojí proud: státoprávní, který zcela po vzoru staročeském a mladočeském pro státní právo dovede se spojovat i se vším českým zpátečnictvím, a pokrokový, který vidí, že k dobytí samostatnosti české vede jedině politika sílení hospodářského a osvětného. Spor mezi obojím směrem zostřil se v poslední době. »Osvěta Lidu« článkem Al. Hajna »Tři směry české politiky« přímo naznačila za vhodné nové seskupení českých stran v konservativní (s jádrem staročeským a mladočeským) v radikálně-státoprávní (strana státoprávní, národně-sociální a pražské křídlo strany radikálně-pokrokové) a v pokrokovou (z české strany lidové a pokrokových živlů jiných stran). Je jisto, že vývoj ve směru nastíněném »Osvětou Lidu« by značil zjednodušení a vyjasnění českých politických poměrů. Ale zatím ještě není na něj mnoho naděje. Aspoň krajinský sjezd radikálně-pokrokový ukázal převahu smyslu pro strannickou disciplinu nad smyslem pro rozlišnost zásad. Sjezd dovedl jedněmi ústy vyslovit i pražskému vedení (výkonnému výboru) důvěru »za jeho činnost v provádění programu strany radikálně-pokrokové« i schválit články, kterými pan Alojs Hajn viní výkonný výbor, že svou činností hřeší proti programu strany. Zdá se téměř, že bez dvojí duše se politika v Čechách neobejde nikdy a u žádné strany.

--Gg.—

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. — Útok českých vkladatelů na »Českou spořitelnu« — Dovršení nápravy měny.

Událostí posledního měsíce byl útok vkladatelů na t. zv. »Českou spořitelnu.«

První a pravou příčinu útoků zjistiti nelze. Nebyla také jedna, bylo jich několik.

Vkladatelé spořitelen, vkladatelé čeští, jsou většinou drobní lidé, kteří svých peněz lépe užiti nedovedou nebo nemohou, nežli že je uloží do spořitelny. Podnikati sami neumějí, cenným papírům státním a jejich pohyblivým kursům nerozumějí, akciím a podílním listům podniků průmyslových nedůvěřují, příliš často již se také snad ve všelijakých podnicích sklamali — tedy s penězi nejlépe na knížku do spořitelny nebo záložny.

Jsou arci peněžní ústavy v místě, záložna zcela jistě, možná i obecní spořitelna, ačkoliv právě těch by mohlo a mělo býti u nás daleko více — stojíme co do spořitelen pořád ještě silně za Němci. Ale proti místním ústavům mívají lidé velmi často předsudky: nechtějí, aby právě sousedé a známí prohlédali jejich finanční postavení a obracejí se velmi často o půjčky nebo naopak s úsporami do peněžních

ústavů přespolních, nebo konečně vidí a slyší leccos o tom, jak a kdo v ústavě místním vládne a hospodaří, a nedůvěřují, jdou jinam, třebas jinde snad poměry nejsou ani lepší.

Kdo však hledá ústav mimomístní, obrací se, jak mu jen poněkud příhodno, do Prahy. Pražské a předměstské ústavy imponují svou velikostí, budí důvěru a potom — tak ráda se vítá záminka podívati se jednou, dvakrát do roka do Prahy pro uložení peněz, připsání úroků a tak dále.

Odtud v Praze tolik venkovského kapitálu i od Domažlic, Jindř. Hradce, Náchoda atd., nehledíc ani k místům bližším.

A tento kapitál drobných lidí, úspory, které se neukládají jen jako dočasná reserva, aby neležely ani sebe kratší čas neplodně doma, a které se nevybírají opět v brzku, aby se jich užilo pro nové investice, pro vyřízení velkých objednávek a placení velkých účtů — tento pevný kapitál se zálibou obracel se k »České spořitelně«, protože se těšila pověsti starobylého ústavu zaručeného zemí nebo státem a tedy nad jiné a naprosto bezpečného.

Přemnohým českým vkladatelům bylo zcela neznámo, že »Česká spořitelna« je ve správě úplně německé, jiným byly sice známy statisícové dary pro německé účely — ale naše hospodářské vlastenectví je dosud tak málo vyvinuto, že domnělá lepší záruka a některé výhody pro staré vkladatele nebo nemajetné překonaly rozpaky národní, byly-li vůbec jaké.

Ostatně i ti mohli se utěšovati: spořitelna postavila v Praze Rudolfinum, podporovala vydatně umělecko-průmyslové museum — arci za cenu dvojjazyčnosti, prováděné až na hranice směšnosti, pořádá-li na př. museum ročně dvě přednášky české a dvě německé, ač by dle poměru a potřeb obyvatelstva v Praze vůbec a průmyslového zvláště mělo býti na dvě přednášky německé českých nejméně dvacet — a konečně se dostane sem tam neznačné podpory od spořitelny i řadě jiných českých spolků a ústavů.

Momenty národnostní tedy českým vkladatelům celkem nevadily a několikaleté již upozorňování tisku na německo-národní povahu správy tohoto podniku neměly na gros vkladatelů účinku pražádného.

*

O tomto, dosud za skálopevný považovaném ústavě počaly se však najednou rozbíhati zprávy nepříznivě posuzující jeho důvěryhodnost.

Brzy prý utrpěla »Česká spořitelna« veliké ztráty při podpoře německých průmyslových podniků v Čechách severních nebo dokonce v Německu, brzy zase budila v lidech, jimž tisíc korun je velikým penízem, znepokojení zpráva, z německých právě listů pocházející, že »Česká spořitelna« — majíc za více než 40 milionů státní renty — ztrácí novou konversí ročně 80.000 a více korun na úrocích.

A jako v naplněném divadle podezřelý šelest nebo neprozřetelné slovo či pohyb je s to vzbuditi bezdůvodnou paniku, při které ztrácejí hlavu i lidé jinak nejrozvážnější, tak stačila nyní sebe menší pochybnost, aby rázem vzplanul požár nedůvěry.

Nálada byla tu: řada velkých defraudací v posledních letech, zejména v záložně Svatováclavské, rozčilila a znepokojila, a čím vzdálenější byl ústav a čím méně se vidělo do jeho správy, tím větší rozmáhaly se obavy.

*

»Run« začal. A aby se udržel a stupňoval, přispěla politika německých listů a německých poslanců. Tíž lidé a orgány, kteří zásadně zamítají všechno vsahování státu v poměry hospodářské a kteří — kde jim se hodí — jsou plni liberalismu, volali po policii na nedůvěřivé vkladatele.

Nezapomnělo se, ale úmyslně se ignorovalo, že vkladatel jest věřitelem podniku, že má právo chtět vrácení svých peněz za podmínek ve vkladní knížce vyznačených, aniž se musí komu — a zejm. spořitelně nebo kterémukoliv úřadu — zpovídati ze svých důvodů, a že — jakmile pozbyl subjektivně, ať právem či neprávem, důvěry v bonitu podniku — cítí se naproti sobě, své rodině atd. přímo mravně povinen postarati se o uložení bezpečnější.

Nuže, tito vkladatelé-věřitelé byli předmětem útoků a výsměchů v novinách a v parlamentě, a způsob, jakým se s nimi zacházelo, když přišli vykonávat svoje právo, věru sotva může býti nazván důstojným.

*

Tu teprv, myslíme, přihlásil se k účinnější působnosti moment národnostní, a tu zároveň rozšířilo se poučení o pravé povaze »České spořitelny« po stránce právní a finanční.

Teprve nyní zvědělo široké obecenstvo, že »Česká spořitelna« nemá záruky ani státní ani zemské aniž jakékoliv veřejné, že v tom směru právně stojí za každou spořitelnou městskou, za jejíž závazky ručí celá obec svým jměním a svou daňovou (přirážkovou) poplatností; že spořitelna jest pouhým soukromým spolkem s uzavřeným počtem (45) členů, kteří se sami ze sebe doplňují, spořitelnu spravují, sami však nijak peněžně v ní súčastněni býti nemusí a za její závazky nijak neručí, že jedinou jistotou jest pouze vlastní jmění spořitelny, dům, pokladniční přebytky, zápůjčky a reservní fond, t. j. právně její záruka jest menší nežli kterékoliv záložny, při které kromě všech právě vyjmenovaných aktiv ručí ještě členové obmezeně či neobmezeně, že tedy všechno závisí na solidnosti správy.

A ujišťování, že spořitelna fakticky svým jměním, reservním fondem atd. poskytuje plnou záruku vkladatelům, nedocházelo valně víry, ani když vycházelo od místodržícího jakožto vrchního kurátora spořitelny.

Nedivte se; »Svatováclavská záložna byla pod ochranou svatého patrona země České, a přece padla,« řekl prý kterýsi vkladatel z venkova. . . .

*

Dosud vybráno přes 36 mil. korun.

Některé listy řeší otázku, je-li tento poplach štěstím či neštěstím pro národ.

Z počátku tvrdilo se ze strany spořitelně příznivé, že jest jí poplach vítaný, protože ji zbavuje množství vkladů 4%oních, na kterých dnes nic vydělati nelze. Ale potom by nebylo bývalo tolik zloby v německém tisku, nervosy ve spořitelně samé a chikan, kterými se mělo obecenstvu vybírání vkladů znechutiti.

A pak — vždyť u nás obrovská většina peněžních ústavů platí ze vkladů posud 4% a papíry 4%oní rovněž dosud zřídka a málo jsou nad pari.

Někteří staří spořitelé přijdou ovšem o jisté premie, na něž by byli měli právo, ale v celku a zásadně není neštěstím, ubere-li se tolik milionů českého kapitálu z disposice německé správy, kde sloužily jako zápůjčky především ku podpoře německého ruchu hospodářského a svým výtěžkem přímo účelům německonárodním.

*

Positivně pak může býti prospěchem národním, obrátí-li se vybrané peníze přímo či nepřímo (prostřednictvím českých peněžních ústavů) k produktivnímu upotřebení v národě.

Byly již vedeny nářky, že lid vybrané peníze buď utratí nebo neplodně doma uschová.

V četných případech jistě; všeobecně a zpravidla — nikoliv.

Nepochybně nastane jistá decentralisace vkladů: lidé nepoběhnou v té masse do Prahy, aby ukládali peníze do ústavů, neposkytujících větší garancie nežli jejich bližší ústavy v místě nebo v okresu. I v záložnách nastalo silně čištění, zákonem právě přijatým bude zavedena povinná revise, za které budou defraudace a úpadky v dnešním rozsahu nemožny, české obce konečně rozhoupávají se k zakládání spořitelen — bude tedy dosti plně důvěryhodných ústavů na venku.

Skrze české ústavy mohou pak peníze tyto oplodňovati české hospodářství národní a výtěžky jejich prospějí českým účelům.

Je-li dále i ukládání peněz v ústavech úvěrních spojeno s risikem, podnět k němu se zmenšuje a kapitál obrací se k zakupování papírů nebo přímo k podnikání nových výrob, obchodů, staveb atd. nebo k rozšíření a zdokonalování výrob dosavadních.

A produktivního kapitálu je v našem hospodářství pořád ještě málo. —

Není tedy proč naříkati — nechť raději každý, kde může, o to pečuje, aby peněz z »České spořitelny« uvolněných skutečně k rozumným hospodářským účelům bylo použito.

*

Valutní reforma rakousko-uherská, zákony z r. 1892 zahájená, dospěla posledního stadia svého provádění. Zákonodárství obou států má ustanoviti dobu, v které se má počíti s placením hotovým t. j. se zrušením dosavadní nevyměnitelnosti bankovek a zavedením výměny jich za zlato u pokladen bankovních, když jest od konce února t. r. splněna podmínka této směnitelnosti, že totiž státovky přestaly býti zákonným platidlem.

Po déle než čtvrtstoletí loučíme se tedy se státními penězi papírovými. K válce roku 1866 bylo Rakousko špatně vyzbrojeno, ne-li vojensky, tedy jistě finančně. Musilo dělati dluhy, již v samých přípravách válečných, a peníze vypůjčilo si od banky.

Zákonem z 5. května 1866 byly bankovky po 1 zl. a 5 zl. proprohlášeny za státovky s nuceným oběhem, banka musila za tyto převzaté bankovky dáti státu stejný obnos v bankovkách na vyšší obnos znějících, dalším zákonem ze 7. července 1866 vypůjčil si stát od banky nových 60 mil. zl. v bankovkách, brzy na to vydal stát sám vlastní státovky po 1 a 5 zl. za 90 mil. zl. a ustanovil, že souhrn všech státovek se salinkami (t. j. státními dlužními úpisy na státních salinách pojištěnými, v obnosu do 100 mil. zl.) nesmí přesahovati 400 mil. zl.; ubude-li však z oběhu salinek, že mohou se za ně do téhož maximálního obnosu vydati státovky. R. 1867 vydány v těchže mezích státovky po 50 zl. a r. 1868 bylo na místě drobných papírových peněz zavedených r. 1860, nyní za drobné mince stříbrné vyměněných, vydáno dalších 12 mil. ve státovkách, takže celkový oběh státovek se salinkami činil odtud 412 mil. zl.

Obíhaly tedy u nás nesměnitelné a nuceným kursem obdařené státovky po 1, 5 a 50 zl., a takovétéž bankovky po 10, 100 a 1000 zl., pak stříbrné a měděné mince rakouské měny. Tak jsme si zvykli na oběh papírů, že pojem peníze nerozlučně byl spojen u nás s představou ušpiněné zlatky a pětky.

Po veliké námaze podařilo se Steinbachovi u nás a Wekerlovi v Uhersku prosaditi v r. 1892 zákony valutní, zavádějící zlatou měnu korunovou. Nejprve musily býti staženy z oběhu státovky.

Dle zákonů z 9. července 1894 měla z celkového společného dluhu v státovkách do konce 1897 býti vzata první část v obnosu 200 mil. zl., a sice ve zlatkách papírových (jichž kolovalo tehdy za 57·883 mil. zl.) a zbytek v pětkách a padesátkách. Tyto papíry měly býti oběma státy ve známém poměru 70:30 směněny jednak za stříbrné koruny obnosem 40 mil. zl. (Předlitavsko za 28, Uhry za 12 mil. zl.), jednak obnosem 160 mil. zl. za zlatníky a bankovky, které měly vlády odebrati od Rak.-Uherské banky, složivše za ně stejný obnos ve zlatých 20korunách (Předlitavsko za 112, Uhry za 48 mil. zl.). Dotyčná smlouva s Uhrami prohlášena za platnou dnem 24. července 1894, kteryžto den byl také počátkem výkupu státovek v Rakousku. Výdej zlatek tímto dnem byl zastaven, zlatky připuštěny v soukromém obchodě do konce r. 1895, poslední lhůta jich výměny u hlavních pokladen uplynula koncem r. 1899.

Roku 1899 přikročeno k vykoupení zbytku státovek. Dle cís. nařízení z 21. září 1899 bylo spojení salinek s oběhem státovek dnem 1. listopadu 1899 zrušeno, salinky nesměly býti již vypláceny při předložení státovkami, a pokud byly za ně státovky v oběhu, musilo Předlitavsko tuto sumu státovek samo do roka z oběhu stáhnouti, t. j. tedy všechny pětky a padesátky, tehdy nad úhrný obnos 112 mil. zl. kolovavší (asi 13 mil. zl.), vlády byly zmocněny vziti z oběhu i poslední zbytek státovek v obnosu 112 mil. zl.

Další vydávání pětek a padesátek bylo od 1. listopadu 1899 zastaveno, poslední lhůta k jich přijímání v obchodě soukromém určena do 28. února 1903, k náhradě jich vydáno za 32 mil. zl. nových stříbrných pětikorun a za 80 mil. zl. bankovek 10korunových.

Jak stříbro k ražení pětikorun, tak i bankovky dodala banka Rakousko-Uherská obdrževši za ně opětně od vlád stejný obnos ve zlatých mincích měny korunové dle obvyklého poměru.

Koncem února stažen poslední zbytek státovek z volného oběhu a jde nyní o termín pro zavedení směnitelnosti bankovek.

Dle všeho ponechají osnovy zákonů, které o tom budou parlamentum rakouskému i uherskému předloženy, volnou ruku vládě, která zatím vyjednává s bankou o modalitách tohoto opatření.

Jde hlavně o otázky, mají-li se vedle zlatých 20- a 10korun ponechati v oběhu též bankovky 20- a 10korunové, které měly po úplném provedení valutní reformy z oběhu býti vzaty, jaké předpisy dáti o jejich kovové úhradě a jakou náhradu dáti bance za jich fabrikaci, jedná se dále o rozmnožení oběhu pětikorun, které došly u obecenstva obliby, ze 64 na 130 mil. korun, konečně prý též o tom, jak rozděliti kovový poklad banky, kdyby její privilegium v r. 1910 nemělo býti již obnoveno, zejm. mají-li vlády požadovati zpět zlato, jež každá do banky k účelu valutní reformy byla vložila. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, OBCHODNÍ, PRŮMYSLOVÉ, Program české strany agrární — Program organisační, sociální, kulturní a hospodářský — Agrární reforma — Nutnost revise agrárního programu — Osnova zákona o cukrovarském rayonování a dodávání řepy — Poctivost v praktickém životě hospodářském.

Česká strana agrární publikovala svůj vlastní program v knížce o 74 stranách, někde až příliš obšírný, jinde zase příliš stručný, někde jasný a určitý, jinde nejasný a nedopracovaný, někde nedosti soustavný, v celku však po věcné i formálné stránce přec jen dosti dobrý. Již sám fakt, že strana agrární odhodlala se k propracování úplného programu jest chvályhodným a byť si každý takovýto program rámcový, i když bedlivě byl propracován, měl cenu z valné míry jen akademickou a morální, protože všeobecný vývoj neřídí se na štěstí programem jednotlivé, byť i velmi mocné strany a program není spolu zárukou úspěchů, přece svědčí o opravdové snaze uvědomiti si cíle strany, zejména cíle nejbližší. A u nás, kde se daří tak dobře politickým nejasnostem i protichůdnostem, a kde málokdo z politicky činných nebo o politiku se zajímajících lidí ví, co vlastně chce, jest již samo vypracování programu určité strany velikým pokrokem. Co řečeno o politice vůbec, platí plnou měrou také o politice h o s p o d á ř s k é.

Dle všeobecných zásad jest přípustno, aby ve stranu vstoupil každý zemědělec (velkostatkář, rolník i domkář), všechny střední stavy našeho venkova, zvláště živnostnictvo (na něž však v programu samotném není zvláště pamatováno), každý inteligent agrárnicky cítící, jenž bude »zvláště vítán«, ba i dělník zemědělský, nečeká-li spásy od pádu středního stavu zemědělského, pokud ovšem všichni přistoupí na program strany, správněji na stěžejní jeho zásady, protože ve XX. stol.

alespoň od myslících lidí nelze žádati, aby prohlásili program strany, k níž se hlásí, od a až do z za svůj. Hlavní důraz položen na otázku zachování středního stavu zemědělského. Organisace tisku jest dobře a vážně promyšlena, leč k praktickému jejímu provedení cesta daleká. Žádáť se mezi jiným vydávání denníku, populárního týdenníku a hospodářsko-politické revue rázu vědeckého, vyhovující zásadám strany agrární. Nedal by se v tomto smyslu přetvořiti prostě některý již stávající časopis? Nač zakládati stále listy nové! Zajímavá jest myšlenka zřízení informačního bureau, jež by informovalo všechny listy o záležitostech agrárních. Programu politického blíže dotýkati se nechceme. Kdo neuznává soustavu jediné zodpovědné strany v národě v budoucnosti za možnou, (třebas uznával parlamentní kooperaci českých stran za záhodnou), nemůže se vzpírati zásadně ani proti existenci strany agrární, přistupuje-li tato na náš národní program celkový. Přílišné akcentování přežilého, romantického státoprávního radikalismu vytýkáme jako chybu straně, kteráž jest — dle svého určení i svého programu — povolána k positivní politice české a zvláště k positivní, praktické politice hospodářské.

V programu sociálním naznačují se zběžně některé praktické opravy ve veřejném chudinství, tuláctví, žebrotě, v justici, požaduje se samosprávná justice v drobných sporech venkovských atd. Zvláště pěkně mluví se o poměru jednotlivých stavů zemědělských mezi sebou, o poměru středního rolnictva k velkostatku, k domkářům, k dělníkům i živnostníkům, aniž by — kromě oproti velkostatku — tento poměr blíže byl precisován. Ohražuje-li se program proti tomu, aby vymýšlena byla zvl. třída »inteligence«, lze se snad příti o případnosti tohoto názvu na ty, nebo jen na ty, kdož vykazují formálně vyšší vzdělání školské, neboť zajisté i rolník, průmyslník atd. bez vyššího školského vzdělání může býti velmi inteligentní (ač fakticky jest jím v největším počtu případů jen tehdy, vykazuje-li sám značnější vzdělání školské), leč souborný název »inteligence« pro určité stavy zdomácnil dnes již tak, že, třebas nebyl zcela případným a třebas »inteligence« sestávala z řady zvláštních stavů, přece jeho užívá sám agrární program na str. 27. v odst. 2. Jde tu jen o hříčku slovnou, jíž věnováno zbytečně mnoho slov. Kulturní program vyniká nebývalou potuď vřelostí a úplností, důvěrou ve velké kulturní poslání školy; po pověstném stanovisku Alf. Šťastného není v něm ani památky.

* * *

Vlastní program agrární nezanedbává nikterak t. zv. prostředků malých, na něž klade náležitý důraz. Toť nepopěrnou jeho předností. Nejprve promlouvá se v něm zběžně o krisi rolnické, o pomoci státní a pomoci vlastní, jež mají harmonicky spolupůsobiti. Organisaci rozeznává program dvojí: Odborovou a politickou. Odborová provede se v organisacích veřejnoprávních, v povinných stavovských společenstvech zemědělských, okresních a krajských, soustředěných ve společenstvu zemském. Ve společenstvech budou zahrnuti zemědělci všichni s právy jim dle kategorie jejich příslušejícími, zastoupeni budou nejen střední rolníci, nýbrž i velkostatkáři (kdo jest velkostatkářem, posoudí se dle

zápisu do desk zemských či dle výměry?) i chalupníci a zemědělské dělnictvo, toto delegáty dělnických společenstev (kterých?) s významem veřejnoprávním. Zemědělská společenstva krajská či »župní komory« (vábnost pojmenování »komora«, »komorní rada« jest věru podivuhodná, každý téměř stav by rád pojmenoval své zájmové zastupitelstvo »komorou«;) — skládající se z delegátů okresních společenstev »jsou zároveň základem stavovského a zájmového zastoupení zemědělců po způsobu obchodních komor« (nad pomyšlení pohodlný mandát komorní vábí kde koho, ač jest jinak platné volební právo obchodních komor v nejednom vztahu privilegium odiosum). V podstatě jest naznačený způsob organisace správný a zdravý. Velmi vhodně cituje se z Horáčka, že pojmy pokroku a reakce se stanoviska sociálně-politického dlužno velmi opatrně brátí. Jaký to pokrok proti konci let osmdesátých a počátku devadesátých, kdy mladočeští rolníci, aby potřeli Staročechy a živly ostatní, vytáhli ze staroliberální zbrojnice na rychlo vyleštěné, zrezavělé zbraně svobodné dělitelnosti pozemků, svobodné zadluženosti statků, nezkrácené svobody pořizovací a římsko-právní zásady rovných podílů dědických, dobrovolného združování stavovsko-zájmového atd.! Jesliže by se již dnes nikomu nepodařil podobný hrubý a proti nejvlastnějšímu prospěchu rolnictva směřující manévr volební, jest to v prvé řadě zásluhou strany agrární, kteráž ideje některými moderními spisovateli agrárně-politickými u nás šířené v obsáhlé míře akceptovala.

Z dalších požadavků zaznamenáváme pedologicko-geognostické prozkoumání půd celé země, zdokonalení zkušebnictví, pokusnictví, výstavnictví zemědělského a zemědělsko-průmyslového, statistiky hospodářské, výroby rostlinné i zvířecí a p. v. Obilí považuje program za nejdůležitější plodinu hospodářskou (což platí snad pro většinu, leč ne pro všechny kraje). Stát má o to usilovati, aby domácí spotřeba chlebovin byla, pokud lze, kryta domácí výrobou, aby ceny obilní udržely se na výši, jež by odpovídala domácím nákladům výrobním, aby obilí nebylo na dále předmětem spekulace. »Národní cena obilí jest ideálem reformy veškeré obilní politiky, která jest jednou z nejdůležitějších činností státu.« Tedy něco jako Kanitzův návrh o monopolisování obilního dovozu. Národní cena obilí jest však českému agrárnímu programu — zcela právem — jen vzdáleným »ideálem«. Pěkně a moderně jest řečeno, že zemědělstvu českému jest třeba, aby hledělo účelným sdružováním dostati do svých rukou zpracování a prodej všech tovarů a polotovarů ze surovin domácím zemědělstvím vyráběných. Leč splnění tohoto přání není ani v moci státu, ani v moci strany. Jest především v moci rolníků samotných, jest věcí jejich podnikavosti, solidárnosti, inteligence, kapitálu. Jak daleko však ke kýženému cíli zvláště u nás! Zprůmyslnění zemědělství tohoto rázu by bylo s to zájmy moderního zemědělství a průmyslu velice sblížiti.

* * *

Požadavky uvedené pod čísly 29., 30., 31. a některými následujícími spadají v obor vlastní agrárně-právní reformy. Požaduje se zákonná reforma volnou dělitelnost a zadlužitelnost statků omezující

a poměry dědické posloupnosti upravující. Žádá se vytvoření zvláštního »práva selského«. »Kmenové statky zemské, utvořitelné dle vůle a prohlášení majitelova (stačí to?), nedělitelné a do jisté míry nezadlužitelné, zapsané jakožto takové do zvláštních desk selských, s upravenou posloupností dědickou tvoří kardinální bod reformy agrární a agrárního zákonodárství.« Myšlénka soustavného vyvazování dluhů pozemkových spolu s ideou důchodkových statků (v známé Falkenhaynově osnově propracovanou) znovu se oživuje; před fantastickými plány náhlého jakéhos vyvazení z dluhů výslovně jest varováno.

Rozmnožení středního stavu zemědělského vnitřní kolonisací (při čemž opětně vzpomenuto instituce statků důchodkových osvědčivši se ve východním Prusku ovšem za poměrů jiných), na místě dosavadního výměnku závazné pojišťování starobní, (o reformě výměnku tedy není řeči), zákonná úprava poměrů obecného statku, úprava zemědělského úvěru, zmírnění nedostatku dělnických sil jsou požadavky další. »Aby dělnictvo na venkově bylo udrženo, aby se tam cítilo spokojeným, je třeba, aby sociální poměry venkova byly učiněný snesitelnými, aby sociální politika venkovských obcí přizpůsobila se požadavkům doby; místo volání po reakcionářských nařízeních musí otázka zemědělského dělnictva býti řešena se stanoviska naprosté společenské spravedlnosti a humanity, aby nedostatek pracovních sil byl odvrácen a lid na venkově udržen.« Sotva která agrární strana jiných národů může se pochlubiti tak pokrokovým pojetím otázky nedostatku dělnictva zemědělského. Také z některých jiných momentů potěšitelně vysvítá, kterak agrární strana již značně hospodářsko-politicky uzrála. »Vzrůstající úlohy státu nepřipouštějí ovšem zrušení mnohých daní, rozhodně však je třeba spravedlivějšího jejich rozdělení.« — Daň pozemková však prý nemá žádného odůvodnění věcného, a je tím neoprávněnější v nynější formě, že není vyvážena žádným ekvivalentem veřejných práv majitelů pozemkových. Nevíme, proč by za dnešní sustavy daňové neměla míti právě daň pozemková věcného odůvodnění. Pokud nedospějeme k nedostižnému snad ideálu jednotné vzestupné daně z příjmů, není příčiny, proč by právě daň pozemková na prvém místě měla býti odstraněna. Či snad by měla býti nahrazena daní jinou, na př. všeobecnou výdělkovou, aby bylo rolnictví postaveno v tomto směru na roveň podnikání živnostnickému? A jaký ekvivalent veřejných práv? Toť by každý, kdo jakousi daň platí, mohl žádati za to zvláštní ekvivalent, a to tím spíše, protože mnohé jiné daně jsou výnosnější než daň pozemková. Ovšem se dále správně praví: Zrušení daně té bylo by ovšem reformou nejráznější, z praktických ohledů by se však doporučovalo, aby daň tato na základě spravedlivě a dokonale zrevidovaného katastru byla nově dle nynějších poměrů upravena a vyměřena atd. Panečku, to jest již něco jiného, o tom lze vážně diskutovati. Také oprava honebního zákona diktována jest duchem střízlivým. Vzpomenuto zemských financí, komunikací, obnovy práva inkolátního, požadavků obchodně a celně politických, v leckterém směru dosti výstředních. Poměr k průmyslu nedefinován. Žádáno, aby při výboru zemském zřízen byl zvl. odbor zemědělský, který by

vedl i správu zemského společenstva. S prvým požadavkem souhlasíme, rozšiřujíce jej mimochodem v tom směru, aby vůbec referáty výboru zemského byly účelněji a soustavněji rozděleny, druhému nerozumíme dosti jasně; znamená-li, že zemské společenstvo má spadati ve stycích svých s výborem zemským v kompetenci projektovaného odboru zemědělského, souhlasíme s ním, je-li mu však tak rozuměti, že by úřednictvo dotyčného zemědělského departamentu zem. výboru obstarávalo veškeré úřední práce zemského společenstva rolnického, varujeme před ním a radíme, aby společenstvo zemské ponechalo si samo volnost dosazovati konceptní úřednictvo právnicky a národohospodářsky zvláště kvalifikované, jakož i vůdčí síly technicko-zemědělské.

* * *

Strana, která by chtěla stanouti na programu stanoveném a nepodrobovala jej občas revisi, znehodnocovala by sama svůj program i sebe. A zejména prvý vážně propracovaný program třeba podrobiti revisi v době poměrně blízké, poněvadž právě v prvém programu přirozeně vyskytne se nejvíce vad a nedostatků. Výkonný výbor strany agrární vítá v úvodním slově každou věcnou diskusi o myšlénkách a náhledech svého programu. Diskusse bylo a bude dosti. Jest však forum k diskussi té nejkompetentnější: Organisace agrární strany sama. Na ní bude, aby svým časem, nikoliv však příliš pozdě, provedla revisi a doplnění svého programu.

* * *

»Charakter základem lepší budoucnosti.« Pod tímto názvem přináší »Český klempíř« úvodní článek, v němž uvádí dopis předplatitele, mnohokráte přátely a soudruhy v povolání oklamaného, jenž »nevěří již vůbec v nic, mimo v Boha«, vrací časopis a nechce o žádné veřejné činnosti ani slyšeti. Naposledy byl při ofertním řízení předstižen levnější cenou svého přítele, soudruha v povolání, předsedy dotyčného živnostenského společenstva, vynikajícího živnostenského agitátora, když se mu byl v přátelské důvěře svěřil s cenou, na jejímž základě sám oferoval. Především, jak konečně každý prohlédavý člověk sám uzná, praví řečený maloživnostenský časopis, nebylo by správné, kdyby kdokoli za podobné případy porušení přátelství a solidarity činil zodpovědna list, kterýž právě ku pěstování solidarity po řadu let radí. A uvažujeme-li správně, shledáme, že za stávajících poměrů není se co diviti. Vždyť pozorujeme, že i lidé zámožní, plni hodností a lesklých titulů, po případě i vysokého vzdělání, dopouštějí se skutků bezcharakterních; dost často objevuje se v těch kruzích, jež za příklad mají sloužiti, úplatnost, prospěchářství, neupřímnost, udavačství a různé jiné hnusné vlastnosti. Jak snadno pak přicházejí lidé prostší na scestí. Však znovu důrazně třeba připomenouti, že u tříd hospodářsky slabších může přinésti záchranu a způsobiti trvale lepší existenci jedině jednání charakterní, vzájemné sdružování, vzájemná důvěra a upřímnost. Věc jest přece tak jednoduchá! Ti, již jsou hospodářsky slabší, mohou se jedině spojenými silami ubrániti. Budou-li si však vzájemně škoditi, budou-li se sami neupřímně a podle podváděti, pak jistě v krátké době podlehnou postupně všichni.

* * *

Pěkně do duše mluveno řemeslnictvu a nejen řemeslnictvu. Jet poctivost v praktickém životě hospodářském u nás vůbec ctností ne právě obecnou, ač by ani neměla býti »ctností«, nýbrž něčím, co se rozumí samo sebou. Neboť poctivost není jen onou ideální andělskou vlastností, již velebí školské čítánky, nýbrž zcela reální vlastností hospodářskou, právě v praktickém obchodě nutnou. S poctivostí v obchodě nezbytně souvisí přesnost a dochvilnost ve vyřizování zakázek, v obsluze kupujících, ve veškerém jednání. Na poctivosti zakládá se vlastně veškero obchodování, uvěřování, vyrábění, bez poctivosti by hospodářské vzájemné styky hynuly a kde jí není, také skutečně hynou. S poctivostí v obchodě jest obchodní chytrost, hbitost, čilost, ohebnost, rozumná odvaha zcela slučitelnou. »Musíme opustiti *ne* starou víru a poctivost svou, ale starý a zarytý onen zvyk šlendriánský, onu dávnou ochablost a zahálku, která jest příčinou chudoby a malomyslnosti naší, musíme nastoupiti cesty nové a zotaviti se průmyslem všichni, netoliko fabrikanti, kupci a řemeslníci, ale i selští hospodáři, učenci a úředníci. Nemáme-li zakrsati a octnouti se na mizině, musíme ztrojnásobiti přičinlivost svou a staviti se co nejvíce možná v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa.« Kdyby byl národ náš jednal dle tohoto napomenutí Františka Palackého z let padesátých, lépe by nám bylo. Nebylo by alespoň Mělníků, Třeboní, svatováclavských záložen, a ještě mnohého jiného, co sic snad stihá také národy jiné, ale nás tísní poměrně daleko povážlivěji.

* * *

Osnova zákona zakazující rayonování cukrovarské, t. j. přikazování určitých (přirozeně nejbližších) obvodů pozemkových určitým cukrovarům, jest již tu! Charakterisují ji zejména ustanovení, týkající se dodávání cukrovky cukrovarům a omezení svobody smluvní v příčině té, jichž si zemědělci původně ani nežádali, kteráž však vláda ve své nevyzpytatelné moudrosti do zákona vpašovala. A tato ustanovení jsou jablkem sporu mezi cukrovarníky a zemědělci, neboť zákazu rayonování, třebas i s trestní sankcí, cukrovarníci se příliš nebojí. Budou-li rozumni, potrvá, až na okaté výstřelky, stav posavadní. Smlouvy o rayonování jsou dle osnovy neplatny, nikoliv trestny; trestně mají býti stihány jen ty osoby, které brání interesentům volně nakupovati neb prodávati řepu ať zastrašováním, ať násilím, nebo se o to pokoušejí za tím účelem, aby docílili neplatných smluv o rayonování. Ostatně i obdobné smlouvy řepařů namířené proti cukrovarům prohlašují se za neplatné. Na návrhu zákona se asi mnohé ještě změní, a nebude-li panská sněmovna, posuzujíc osnovu se stanoviska aequity, brzdou, zajistě na prospěch agrárních požadavků, neboť dnešní poslanecká sněmovna říšské rady jest v pravdě parlamentem agrárním. Na to, že by nebyli v parlamentu zastoupeni, si věru zemědělci naříkati nemohou!

K.

*

Sociální. Pokroky obecní politiky sociální — Vystěhovalectví z Rakousko-Uherska.

Přáli bychom si, abychom na tomto místě mohli zaznamenati alespoň počátky vývoje naší domácí, české obecní politiky sociální

a nemusili pořád čtenáře omrzovati líčením, co se na tomto poli děje a vykonalo jinde. Ale čtenář je taky kusem té naší obecní samosprávy a může tedy této své omrzelosti dáti výraz na patřičném místě; ovšem, nevyspí-li se z ní.

Německá obecní politika sociální je ještě nedávného data, snad o ní lze mluviti nejvýš od nějakých pěti let. Všecko se v ní zatím ještě kvasí, ale na venek hnutí znatelně roste. A zajímavo jest, že nejen ve velkoměstech se jí daří, ale právě naopak vedoucí místo mají tu právě města střední a malá (Mannheim, Karlsruhe, Freiburg i. B. a j.). Počátek činí tu pracovní statuty pro obecní dělníky, stanovíce jednotné a všeobecné zásady pro jich pracovní poměr. Sluší je rozeznávati od pracovních řádů, pro jednotlivé obecní podniky specielně vydaných. Do nedávna vedoucí zásadou i u obcí jako zaměstnavatelů — vedle zaměstnávání místních chudých — byl čistě zájem podnikatelský; dělníci přijímáni a hromadně propouštěni, jak bylo práce. Konjunkturu pracovního trhu využitkovaly obce stejně bezohledně jako soukromý podnikatel. Teprv zvýšená správní a hospodářská činnost obcí vedla k oddělení agendy chudinské od prací tohoto druhu a zaměstnávání trvalému plně placených dělníků. První dělnické statuty obecní (Karlsruhe, Frankfurt n. M, Štutgart atd.) rozeznávají mezi stálým a nestálým dělnictvem. Avancement do prvější třídy neznamená ještě trvalý poměr pracovní, ale výpověď nemůže být dána na př. pro okamžitý nedostatek práce, změny v organisaci obecních prací a pod., alespoň z pravidla ne; musejí být zaměstnáni v tomto případě při jiném oboru, propuštění jich vyhrazeno je vůbec vyšším funkcionářům. V Karlsruhe dělnický statut přímo označuje propuštění dělníka z osobní nevraživosti nebo i jen k ulehčení obecní pokladně (na př. aby přetržen byl jeho nárok na pensi) za čin nemravný. Jinde předpisuje se jakési zjednodušené disciplinární řízení, které musí při trestech předcházeti a pořad instanční při stížnostech. Výpovědní lhůty prodlužují se po jisté době trvání poměru pracovního.

Znatelný pokrok znamenati jest v případech přerušení práce. Kdežto soukromý podnikatel v takových případech dělníka prostě propouští nebo bez mzdy na čas »vysazuje«, pokročilé obce nesou samy náklady jistých druhů přerušení práce, na př. onemocní-li dělník, po čas jeho dovolené, cvičení vojenského, vykonávání čestných úřadů, o svátcích a pod. Řada měst na př. platí dělníku v nemoci mzdu po srážce nemocenské podpory. Doba dalšího placení mzdy v případech svrchu uvedených činí u jednotlivých obcí 8 dní až 6 měsíců; někde platí se aspoň část mzdy. Málo měst dosud povoluje dělnictvu dovolenou při nepřetržitém placení mzdy (až 8 dnů).

Nevalně potěšitelné formy vykazuje dosud obecní politika mezdní: mnoho případů mzdy kusové, a kde převládá mzda časová, pravidlem je její pro dělníka nejnepříznivější forma, mzda hodinová nebo denní. Ale jsou již i města s dělnickými mzdami měsíčními. Řada měst povoluje přirážky mzdové (20—50%) při pracích přes čas, vedle ovšem četných měst, která práce ty vůbec zvlášť nehonorují, nebo do určitého času nebo ne předem určitou sazbou. — Pokud jde o sazby

mezdní, nelze ovšem tvrditi, že by znatelně překračovaly minimální sazbu mzdy v místě obvyklé. Hlavní pokrok v tom směru spočívá však v tom, že postup do vyšších tříd mezdních čím dál tím méně závisí od uvážení zaměstnavatele (obce resp. jejích funkcionářů), ale stanoven jest předem dle určitých sazeb a podmínek, tak že fakticky postupem let pracovních postupuje dělník až k nejvyšší sazbě mezdní, třeba dosud pracovní statuty obecní jakýkoli pevný právní nárok na tento postup výslovně odmítaly.

Rozhodný pokrok znamenati jest také pokud jde o povolování pensí dělníkům starým nebo invalidním a podpor vdovských a sirotčích, ač i tu právní nárok v tomto směru zpravidla ještě se vylučuje. Jen v Mnichově mají dělníci nárok na pensi, ale za dost značných příspěvků vlastních.

To všecko ovšem ještě příliš je vzdáleno ideálu obecního »dělnického úředníka«, při stálosti, konservativnosti a poměrně nepatrné odvislosti obecních podniků od otřesů obecné konjunktury hospodářské nikoliv nedosažitelného. Ale jsou to aspoň slibné počátky, které rostoucím zájmem německých obcí na tomto mladém dosud hnutí opravňují k nejlepším nadějím do budoucna.

*

Měsíčník c. k. úřadu pro statistiku pracovní přináší v posledním svém čísle přehledná data o vystěhovalectví z Rakousko-Uherska do Spojených států severoamerických v roce 1901/2 u srovnání s léty předešlými Především uvádí počet přistěhovalců z R.-U. do Unie v tomto roce číslem 171.989 hlav proti 113.390 roku předešlého (= + 52 proc.). Absolutně je přírost ten nejvyšší z celkového přírostu přistěhovalectví evropského. Rok 1900/1 proti roku 1899/1900 vykazoval úbytek našeho vystěhovalectví do Unie o 1457 hlav; úbytek ten byl ale loni daleko nahrazen, tak že vystěhovalectví naše do Unie v roce 1901/2 převýšilo cifru všech předešlých let. U srovnání s ostatními státy evropskými předstihuje nás jen Italie. Celkem páčilo se vystěhovalectví evropské do Unie v roce:

1898	na 217.786	Z toho připadá	39.797	Italii	58.613
1899	297.349	na Rak.-Uhersko	62.491		77.419
1900	424.700		114.847		100.135
1901	469.237		113.390		135.996
1902	619.068		171.989		178.375

Z celkového vystěhovalectví ze všech států zeměkoule připadá na nás 26·5 proc., z evropského 27·7 proc., tedy podíl přímo závratný. — Z přistěhovalců našich roku 1901/2 bylo 74 proc. mužského, 26 proc. ženského pohlaví. Dle národnosti připadá na Slováky 21·5 proc., Poláky 18·8 proc., Charváty a Slovince 17·5 proc., Maďary 13·7 proc., Němce 9·6 proc., Židy 7·5 proc., Rusíny 4·4 proc., Čechy a »Moravany« 3·2 proc., na ostatní menší procenta. — Pokud se týče přírostu vystěhovalectví z monarchie, největší přírost připadá tentokrát na Charváty a Slovince (21·04 proc.), pak Poláky (20·74 proc.), Maďary (17·59 proc.), Němce (14·4 proc.), Slováky (13·13 proc.). Zajímavými jsou data o vzdělání přistěhovalců. V období 1899—1902

bylo z nich analfabetů nejmíň Čechů a Moravanů, 2 proc.; Němců 4 proc, Maďarů 12 proc., Slováků 26 proc. atd., nejvíc Rusínů 48 proc. Dle stáří většina (89·4 proc.) byla ve věku od 14—45 let, mladších 6·5 proc., starších 4·1 proc. Hotovosti na penězích měli naši vystěhovalci dohromady 1,253.630 dolarů; nejzámožnějšími byli Češi a Moravani (21 dol. 52 ct. na hlavu), nejchudší Rusíni. Již jednou bylo v Unii nejvíc Slováků (14 proc.). Dle povolání nejvíc bylo nádeníků (52·07 proc.), z nich nejvíc Slováků, Chorvátů, Slovinců, Maďarů a Rusínů; Češi a Moravani byli většinou vyučení dělníci, Dalmatinci, »Bosňáci a Hercegovci« zemědělští dělníci.

Přehlédneme-li celkové přistěhovalectví do Unie ze všech států země od roku 1857 do 1902, činí celková suma 15,945.510 hlav, z čehož okrouhle 90 proc. připadá na Evropu. Z jednotlivých států evropských připadá za celé toto období šestačtyřicetileté na Velkou Britanii a Irsko 30 proc. evropských (27 proc. všech) přistěhovalců, Německo 26 proc. (23·4), Italii 9 (8·1), Rakousko-Uhersko 9 (8·1), Rusko 7 (6·3 proc.) atd. Pozorujeme-li pohyb tohoto přistěhovalectví, vykazují léta 1857—9 pomalý pokles (230.546—129.571), období 1859—1861 malý přírost, 1861—2 opět pokles až na nejnižší stav 72.183 celkového přistěhovalectví v roce 1862. Odtud nastává s malými zpětnými pohyby v letech 1865, 7, 8, 1871 značný přírost až do roku 1873, který proti roku 1857 páčí se na 100 proc. Na to následuje 1874—1878 zase pokles, 1878—9 malý vzestup, na to však 1879—1880 největší přírost v celém období (ze 177.826 na 457.257 = 157 proc.). Roku 1882 dosažen nejvyšší stav 788 992; odtud reakce až do r. 1886, s fluktuacemi nahoru i dolů od tohoto roku, od roku 1898 pak (229.299) počet stále stoupá a dosáhl r. 1901/2 zase výše 648.734, nejvyšši po roce 1882. Celkem platí tento poměr specielně i pro Evropu, která, jak už uvedeno, dodává největší kontingent přistěhovalců.

Podíl jednotlivých států evropských na tomto přírostu jeví se takto: Do roku 1880 dominuje Velká Britanie a Irsko (43 proc.), Německo (36 proc.) a Skandinavie (7 proc.); roku 1880 počíná růsti podíl Italie, Rakousko-Uherska, 1881 i Ruska a Švýcarska, ale uvedené země dominují pořád ještě. V roce 1882, kdy přistěhovalectví do Unie — jak uvedeno — dosáhlo maxima, dosáhlo také Německo největšího počtu vystěhovalců (250.630), který žádnou jinou zemí dosud nebyl dosažen, tím méně předstižen. Od roku 1889 nastává obrat, konstantně roste přírost vystěhovalců z Italie, Rakousko-Uherska a Ruska, z Anglie a Německa ubývá. Roku 1896 už nacházíme Italii na prvém (21 proc.), Rakousko-Uhersko na druhém místě (20 proc.), Německo už na posledním. Roku 1900 octlo se Rakousko-Uhersko přechodně na místě prvém (27 proc.), odtud přejímá vedení zas Italie a my za ní. Od roku 1885 — a to je pro hospodářský vývoj dotyčných zemí charakteristické — lze znamenati progresivní úbytek přistěhovalectví z Německa, Velké Britanie a Irska, Švýcar, Dánska a Norska; progresivní přírost z Italie, Rak.-Uherska, Ruska, Švédska,

Řecka, Rumunska, Portugal, Belgie a Španěl; ostatní země celkem zachovávají stejný stav.

V poslední době uvažovalo se v kruzích amerických Čechů o tom, aby proud vystěhovalecký z Čech odveden byl z Unie a obrácen do Argentiny, kde by byla organisována — vzhledem k ochotnému přicházení vstříc proudu přistěhovaleckému se strany vlády — kolonisace asi podobným způsobem, jako známá polská v jihobrasilské Paraně, datující se z let sedmdesátých a udržující pod patronancí odborných spolků mateřské země živý duševní i obchodní styk s vlastí. Poláci na př. stali se tu již nebezpečnými konkurenty Italů v kolonisačním zápase o jižní Ameriku. Konkretních forem však snahy ty, jak se zdá, dosud nenabyly. *R.*

*

ŠKOLSKÉ: Obecné školství v Anglii a jeho poslední reforma — Nový zákon školský ve Virtembersku — Školství ve Slezsku a v Haliči — Poměry učitelstva tyrolského.

Mocný a všestranný rozvoj Německa všeobecně za zásluhu dobrého školství počítaný přiměl také Anglii, pociťující ve všech oborech soutěž svého souseda k reformám ve školství. Školská předloha anglická (Education-Bill) po houževnatém odporu přijatá a schválená vstupuje v těchto dnech v platnost.

Obecné školství v Anglii bylo do počátků 19. stol. zanedbáváno. Prvním pokusem o šíření lidového vzdělání byly tu školy nedělní (Sunday Schools), k nimž dal podnět vydavatel »Gloucester Journalu« Robert Daikes. Školy tyto přijal později ve správu zvláštní spolek podporovaný církevními i politickými stranami. Nedostatku vyučovacích sil při zakládání obecných škol anglických odpomáhala methoda Bell-Lancastrova (Monitorial System of Tuition), dle níž pod dozorem hlavního učitele vyučovali v hlavních třídách vybraní žáci (monitors). Vláda ujala se obecných škol teprve r. 1832 a věnovala k jich podpoře první příspěvek v obnosu 20.000 lib. sterl. Roku 1856 utvořeno vyučovací oddělení (Education-Department) a podřízeno předsedovi tajné rady. Úkolem jeho bylo podporovati vychovávání mládeže udílením hmotných prostředků parlamentem povolených.

V r. 1870 vydán byl první vyučovací zákon školský (Forsterův). Na zásadách tohoto zákona, který proti dřívějšku, kdy školství bylo věcí zcela soukromou a dobrovolnou, znamenal velký pokrok, spočívalo školství anglické v podstatě do dnes. Dle zákona Forsterova bylo školství národní řízeno dvěma činiteli: 1. školními radami, které byly pod přímým dohledem poplatníků, a 2. anglikánskou církví, resp. jinými náboženskými obcemi. Prvnímu činiteli podřízeny byly veřejné školy t. zv. board schools, druhému soukromé, voluntary schools zvané. Obojí školy byly samosprávné, ať byly subvencovány nebo ne. Poměr jejich ku správě státní byl více méně nezávazný.

Místopředseda odboru pro vyučování v tajné radě královské navrhoval radě královské k ustanovování školní inspektory, jichž působnost však vztahovala se pouze na státem podporované školy elementární. Vláda rozdělila zemi ve školní okresy, z nichž každý byl povinen vy-

držovati přiměřený počet škol dle počtu svého obyvatelstva. Členy školní rady volili místní poplatníci, kteří bez rozdílu pohlaví měli tu aktivní i pasivní právo volební. Výlohy na školství hradily se dílem zavedenými školními daněmi, jichž výši stanovily místní školní rady, dílem příspěvky, které stát obcím za jistých podmínek uděloval. Vyučování na veřejných školách nebylo zcela bezplatné. Jenom za chudé dítky platily školní rady (komise) školné. Školní komise měly právo vydávat pro školy svého okresu i doplňovací zákony školské (bylaws), které schvalovala městská rada nebo královská vláda. Touto samosprávnou cestou zavedena v Londýně a jiných velkých městech anglických povinná návštěva školní. Ve školních komisích zasedalo dle velikosti obvodu školního 5—15 volených členů, vykonávajících své funkce bezplatně. Na školách veřejných vyučovalo se čtení, psaní, počítání a vykládala se bible. Namnoze vyučovalo se také řečem, mathematice a jiným t. zv. vyšším předmětům.

Výsledky vyučování na školách veřejných stanovili školní dozorcové zvláštními zkouškami konanými dle šesti různých norem (standarts). Při nejjednodušší zkoušce požadovaly se základní vědomosti trivia, při druhé žádalo se již trochu mluvnice, zeměpisu a dějepisu a při vyšších zkouškách se požadavky ve znalosti těchto šesti základních předmětů stupňovaly. Peněžité odměny za nejlepší prospěch a nejpravidelnější návštěvu školní byly tu ještě ve květu.

Učitelé škol veřejných vzdělávají se v seminářích (training colleges) se cvičnými školami pod dozorem státních školních inspektorů. Semináře tyto jsou po většině internáty, jichž zřizování zůstavuje se obyčejně náboženskými společnostem. Semináře jsou právě tak jako veřejné školy podporovány hmotně z prostředků státních. Od kandidátův učitelství vyžaduje se nejprve praktický výcvik, získaný v mateřských školkách (infants schools). Po vykonání přijímací zkoušky vzdělávají se dva roky v semináři a po závěrečné zkoušce mohou býti učiteli ustanoveni. Způsobilosti k vyučování nabýti lze však i bez vzdělání seminárního po vykonání předepsané zkoušky. Také osoby, které se na vysokých školách vzdělávaly, mohou býti jmenovány po jisté zkušební době učiteli.

Školy soukromé (voluntární) ačkoli namnoze, zvláště na venkově, předčily v úspěchu školy veřejné (boardové), přece v celku jenom byvše odkázány na vydržování z dobrovolných prostředků, živořily. Počtem převyšovaly do nedávna školy veřejné. Bylo jich 55 procent. Na jednoho žáka ve školách soukromých připadlo průměrně 47 s., na veřejných 62 s. Ve školách veřejných bylo v r. 1901 36.667 t. j. 55·5%, v soukromých 29.434 t. j. 44·5% zkoušeného učitelstva. Nezkoušených sil bylo ve veřejných školách 15.303 t. j. 44%, v soukromých 19.322 t. j. 56%. Odborně nevzdělaných učitelek bylo ve veřejných školách pouze 3615 t. j. 20%, v soukromých 14.341 = 80%. Na jednoho učitele připadalo ve veřejných školách 60, v soukromých 84 žáků. V celku byly tedy poměry na školách veřejných mnohem příznivější než na školách soukromých.

Nejednotností trpělo v Anglii a Walesu nejen školství elementární, ale v míře ještě daleko větší vyučování stupně vyššího, vyzbrojujícího duševně předáky vynikajícího obchodu a průmyslu anglického. Ve vyšším školství anglickém je celá řada škol zřízených z nejrůznějších fondů, listin nadačních a pod., dále celá řada ústavů soukromých, veřejné správě ústřední i místní nepodřízených. Státní úřady vykonávaly nenucený dozor nad těmito školami pouze za náhradu výloh, poskytovaných od jich majitelů. Veřejné nákladem vlády vydržované vyšší vyučování udíleno bylo opět ve dvojí kategorii škol; v odborných školách večerních nebo školách vyššího stupně, vydržovaných školními boardy. Při vyučování na těchto školách hledělo se více k všeobecné oblíbenosti učebných předmětů, než ku skutečné výchově a prospěchu žactva. Žáci vyškolovali se tu více pro pěkné parádní zodpovídání zkušebných otázek, samostatnost jich, směřující k tomu, aby se naučili užívati vědomostí pro denní potřeby života, se v nich však nepěstila. Systém vyššího školství v Anglii končiti musil proto také neúspěchem.

Úkolem přijaté předlohy školské bylo odstraniti zhoubnou dvojakost školství, zavedením jednotného systému. Předloha je pokusem o jakousi organisaci správy školské.[1] Působnost její však nevztahuje se na zvláštní školy, sloužící kruhům aristokratickým a také ne na ony vyšší školy, které byly založeny jinak než samosprávnými svazy komunálními.

V platnost uvedená předloha školská zrušuje dosavadní orgány místní školní správy: místní školní úřad pro školy elementární (school board), úřad bdící nad návštěvou školy (school attendance committee) a rady městské. Sjednocenou a valně rozmnoženou místní pravomoc školskou přenáší na radu hrabskou, po případě na radu měst, hrabskou ústavou nadaných (county borough). Pravomoc nového úřadu školského rozšiřuje se i na dosavadní elementární školy soukromé (voluntary schools) a na vymezený obor školství vyššího. V zásadě budou novému úřadu školskému podřízeny v každém samosprávném obvodu všechny kategorie škol. Z právomoci jeho vyjmuta jsou jenom města s více než 10.000 a městské distrikty s více než 20.000 obyvateli, v nichž právomoc školská přenesena jest na obecní zastupitelstva. Zastupitelstva těchto měst mohou jako rady hrabské zakládati a spravovati také školy vyšší. Spravovací úřad dosavadních škol soukromých (private management) zůstane v platnosti, ale jako nižší, obmezenými právy opatřená školská instance, podřízená nově zřízenému úřadu. Obdobně zřizuje se také pro elementární školy veřejné zvláštní sbor správců, jako podřízený orgán novým radám hrabským.

Hrabské, po případě městské rady jsou povinny zřizovati si zvláštní správní sekce (education committee), na něž mohou přenášeti všeliká práva svá v oboru školství, vyjma ovšem právo vypisovati daně a rozhodovati o výpůjčkách. Na ustavení těchto školských sekcí bude míti schvalovací vliv dosavadní ústřední školský úřad (Board of Education). Neučiní-li sekce, resp. hrabská rada do roka po přijetí předlohy žá-

[1] Podrobněji o ní referuje dr. E. Hácha v Č. R.

daný návrh (scheme) ve věcech školských, vydá jej ústřední úřad školský sám způsobem nařizovacím. Členy školních sekcí mohou býti i osoby, které členy rady hrabské resp. městské nejsou. Takovéto externí členy mohou vysílati do školních odborů i různé korporace zvláště sdružení škol soukromých.

V žádaném návrhu správní sekce (scheme) má se dle schváleného zákona stanoviti, že do sekce vysílá rada hrabská resp. městská ze svého středu nejméně polovinu členů, kteréhožto práva může se však rada hrabská vzdáti. Dále má se v návrhu určiti způsob, jakým má býti sekce doplněna odborníky a znalci školství a má-li rada hrabská ustanovovati korporace (zvláště representace církví), které by do sekcí vysílaly své zástupce. Členy školských sekcí mohou býti ženy, jako mohly býti členy bývalého school boardu.

Ústřední orgán školský (Board of Education) podrží svůj vliv na správu školskou na dále. Vliv tento záleží v odborném dozoru na vyučování a v dohledu na finanční stránku škol podporovaných hmotně z prostředků státních. Rozšířen je hlavně dozorem nad složením školních sekcí.

Nový orgán školský se svým voleným sborem správců přejímá všechna práva bývalého school boardu. Sbor správců bude nucen říditi se zásadami danými úřadem školským v otázce vyučování, počtu a odborné kvalifikace učitelů, bude povinen propouštěti učitele k rozkazu úřadu školského, bude-li rozkaz tento dán z důvodů vychovatelských, podrobovati školu inspekci po stránce vyučovatelské i finanční správy, předkládati jmenování učitelů školskému úřadu k schválení, stavěti budovy školní a udržovati je v dobrém pořádku. Neplnění podmínek bude míti za následek odepření podpory z peněz veřejných.

Nový zákon školský neporuší konfesijní povahu dosavadních škol soukromých, voluntárních. Školní úřad bude míti právo vysílati do šestičlenného sboru správců škol voluntárních pouze dva členy, zastupující v tomto sboru jednak úřad, jednak poplatnictvo. Zástupci úřadu školního budou ve sborech správců škol voluntárních v menšině a proto malomocní. Tato okolnost právě vyvolala proti přijaté a schválené školské předloze anglické silný odpor. Vládou podporované školy voluntární (konfesijní), které byly dosud odkázány na soukromé podpory, budou nyní ve velké výhodě tím, že dostávati budou hmotnou podporu z peněz veřejných. V zákoně jsou ještě mnohá ustanovení povahy finanční, která jsou pro nás významu podřízenějšího.

Nový anglický zákon školský nereformuje správu školství tak pronikavě, jako ji reformoval v Rakousku zákon Hasnerův z roku 1869. Právem mu byla proto vytýkána od stran svobodomyslnějších polovičatost. Třeba však doznati, že jím Anglie učinila jistý krok ku předu a že výsledky této třeba polovičaté reformy se časem objeví. Ostatně jsme přesvědčeni, že soutěž s Německem přinutí Anglii v brzku k pronikavějším reformám na poli školství.

Také Virtembersko postoupilo v oboru školství značně ku předu. Poslanecká sněmovna přijala tu dne 10. února 55 proti 25 hlasům vládou navrženou reformu o školství obecném. Zásada duchovního

dozoru na školství byla novelou poražena a zaveden v zásadě dozor státní. Duchovenstvu ponechán na dále ve školství dozor místní. Okresní dozor na školství má býti svěřován osvědčeným praktikům, kteří budou stálými úředníky. Ku přednostem zákona třeba počítati, že maximální počet žactva v jedné třídě na 90 stanovený novým zákonem snížen na 70. (U nás je maximální počet žactva stanoven na 80.) Vyučování náboženské, které ve Virtembersku dosud zabíralo celou třetinu vyučovací doby, bylo novým zákonem značně omezeno ve prospěch kreslení, přírodopisu a jiných předmětů pro život potřebných. Ministr vyučování odmítal při projednávání zákona nároky klerikálů na školství a hájil právo vlády na školství. Církev může býti státem pouze přizvána k spolupůsobení při výchově mládeže. Proti předloze hlasovali klerikálové, cítící se při vlivu na školství proti dřívějšku značně zkrácenými a sociální demokraté, jimž předloha byla příliš polovičatou. Novela nabude platnosti 1. října t. r.

Slezská zemská školní rada vydala výroční zprávu svoji za uplynulý školní rok. Školství slovanské v této zemi téměř nepokročilo. Pro 146.382 Čechův a 220.375 Poláků nebylo tu jediné měšťanské školy, jediného pedagogia, jediné reálky, jediné školy odborné. Jediné české gymnasium v Opavě Ústř. Mat. Šk. založené a nedávno ve státní správu přejaté, trčí tu jako cenná česká vymoženost. Němcům přibyly ve Slezsku v uplynulém roce 4 školy měšťanské, tak že mají tu dnes 11 chlapeckých a 6 dívčích škol německých, z nichž češtině se neučilo na žádné, polštině pouze na chlapecké v Bílsku. Obecných škol bylo 221 německých, 123 českých, 147 polských, 22 německo-českých, 11 německo-polských. Jednotřídních bylo 230 (93 německých, 56 českých, 74 polských, 7 něm.-českých, 0 něm.-polská), dvojtřídních 149 (50, 40, 54, 4, 1), trojtřídních 51 (27, 12, 11, 1, 0), čtyřtřídních 32 (13, 6, 8, 2, 3), pětitřídních 51 (31, 9, 0, 7, 4), šestitřídních 8, sedmitřídní 2, osmitřídní 1. Celkem přibylo 16 škol. Dle pohlaví bylo 39 chlapeckých, 24 dívčích a 478 smíšených škol. 1 škola v okresu bíloveckém a 11 ve venkovském okresu opavském patřilo do moravských enklav. Celodenní vyučování bylo na 237, polodenní na 201, dílem celodenní dílem polodenní na 86 školách. Celkem bylo ve Slezsku 541 veřejných škol s 1284 třídami. Přibylo 16 nových škol se 74 třídami. Soukromých škol s právem veřejnosti bylo 53 (36 něm., 4 č., 10 p., 3 něm.-pol.), bez práva veřejnosti 5. Do soukromých škol chodilo 2572 chlapců a 8237 děvčat. Ubylo 5 soukromých škol se 6 třídami. Školou povinných chlapců bylo 55.225, děvčat 55.241. Veřejné školy navštěvovalo 97.645, soukromé 10.809, vyšší 1278, pro duševní nebo tělesné vady bylo bez vyučování 1224, vyučování se neúčastnilo 351 dítek. Na jednu třídu ve školách veřejných připadalo 77, v soukromých pouze 52 dítek. Z 541 budov školních bylo 401 vhodných, 93 méně vhodných, 47 nevhodných.

Učitelů se zkouškou dospělosti bylo 113, se zkouškou způsobilosti 990, bez zkoušky 31, učitelek v tomto pořadu 32, 119, 3. Úhrnem působilo ve Slezsku 1288 učitelských osob. Náboženství vyučovalo 15 katechetů a 436 farářův a kaplanův. Učitelek ručních prací

bylo 101 kvalifikovaných, 220 bez vysvědčení způsobilosti. Ze systemisovaných učitelských míst nebylo 6 míst vůbec obsazeno. Disciplinárně bylo potrestáno pouze 5 učitelů. Pro nedbalou docházku školní uloženy byly tresty v 623 případech vězení, v 1555 případech peněžité pokuty. Docházku školní podporovalo 150 krejcarových školských spolků, které vydaly pro chudé děti 42.316·58 K. Ze 384 obcí, jež měly nárok na úlevu v docházce, užilo úlevy pouze 39 obcí pro 711 dětí. Úplnou úlevu v létě mělo v 27 obcích 404 dětí. Osobních úlev uděleno 2961 dětem na 273 školách. Předčasně bylo z docházky školní propuštěno 3868, což je důkazem, že plná osmiletá docházka školní je ve Slezsku jako v jiných zemích rakouských ilusorní.

Výroční zpráva zemské školní rady haličské podává jako v létech minulých obraz obecného školství velmi neutěšený. Z 1,027.000 dětí ve věku od 6 do 12 let chodilo do veřejných škol pouze 698.153. Vůbec nebylo vyučováno 278.946 t. j. 27·1% těchto dětí. Ze 480.400 dětí ve věku od 13 do 15 let chodilo do pokračovacích škol při obecných zřízených pouze 132.254, 330.951 t. j. 68·8% těchto dítek vyučováno nebylo. Bylo tedy v Haliči v uplynulém školním roce z 1,507.400 dítek ve věku od 6 do 15 let 609.897 t. j. 40·4% beze všeho školního vyučování. Poněkud příznivější jsou poměry ve školách vyššího stupně. Do veřejných škol měšťanských a do V. a VI. třídy obecných škol vyšších zapsáno bylo počátkem letošního školního roku 10 599 chlapců a 16.601 dívka. Ve školách vyšších než je čtyřtřídní obecná škola, tedy v měšťanských, reálných, gymnasiích a pedagogiích vzdělává se 38.529 žáků a 18.087 žákyň. — Obecných a měšťanských škol bylo v Haliči celkem 4398, z těchto však ve 292 se nevyučovalo, což je specialita čistě haličská. Jednotřídek činných bylo 2772, tedy více než polovina, dvoutřídních 848, trojtřídních škol 47, čtyřtřídních se 16 státními školami cvičnými 218, pětitřídních 115, šestitřídních 48, měšťanských pouze 58. Polsky vyučovalo se v 2083, rusky v 1994, německy v 29 činných školách. Činných tříd bylo celkem 8668, tak že na 1 třídu připadly průměrně 104 školní dítky. Z 5924 obcí nemá 2260 vsí dosud školy a dle doznání zemského školního úřadu je tu 1062 vesnic, nikam nepřiškolených. Učitelských osob bylo v Haliči 8797, z nichž 4375 učitelův a 4412 učitelek. Mnohé z učitelek jsou na venkově správkyněmi škol. V posledním roce školním počet škol a učitelstva v Haliči stoupl sice mnohem větší měrou než v létech dřívějších, ale do normálních poměrů země kulturní má Halič dosud velmi daleko.

V Rakousku stalo se již všedním zjevem, že učitelstvo různých zemí, marně čekající od zemských samospráv nápravu svého hmotného postavení, obrací se k vládě ústřední. Posledně přijata byla u ministrů deputace obou zemských spolků tyrolských, stěžující si na nesnesitelné poměry hmotné. Nejlépe placení učitelé v Tyrolsku, žijící hlavně v městech s vlastním statutem, mají pouze 1200 K ročního služného. Všude jinde je služné 1000 K a 500 K dle počtu školních dětí. Po desetiletí služby zvyšuje se pouze třikrát o 10%. Plat učitelek je všude o 200 K nižší. Učitelé se zkouškou dospělosti mají služné o 10% o

nižší. Do r. 1892 bylo tu školství řízeno dle ustanovení politického školského zřízení z 11. srpna 1805. Teprvé od r. 1892 počíná se tu po mnohých prosbách vlády prováděti říšský zákon školský. Hmotná bída učitelská je tu tak velká, že nedávno odhodlali se učitelé v okresních konferencích obstruovati, začež se jím dostalo trestů disciplinárních.

*

UMĚLECKÉ: Výstava »Manesova« — † E. K. Liška — † M. V. Jakunčikova — Umělecký život v Moskvě — »Mir Iskusstva«.

Prapory nad pavilonem »Manesovým« včera opět zavlály. — — Je to pravšední začátek referátu, ale nelekejte se, musím tak začít. Kdykoliv dosud rudě zakmitly pod strání petřínskou, vždycky to znamenalo ryzí uměleckou slavnost. Včerejší zahájení je novým dokladem. Málo platno, radost z toho přechází i do těch praporů.

Obsahem výstavy je tentokrát výhradně české umění. Celkem asi 150 prací od 41 umělců. Velikou většinou z výstavy je dojem jasný a jarní. Nejsnad jenom práce několika jednotlivců, nýbrž celek působí takým dojmem. Celková úroveň se tu zvedla o několik stupňů nad předešlé výstavy domácí. Velikou většinou všecko ozdravělo a sesílilo, ba také se rozveselilo. Velikou většinou všecko hraje z dur. Všude proniká síla, energie, svěžest a veselost ze získávané jistoty, že jsme na cestě k cíli nebo že blízkost její aspoň tušíme — že doloupáváme se jádra, že prodíráme se k podstatě věci. Dobývavost mluví z prací těch, dobývavost zbraněmi svými vlastními, osvědčenými, i od vůdčích evropských mistrů odpozorovanými a sestrojenými s tempem, jež budí důvěru a úctu. Výbojný ruch vane všemi těmi útulnými a vyjasněnými komnatkami — urvat přírodě nový proud neb aspoň paprsek světla a barev a vzduchu, kus jejího tvaru, a tím vším nový záblesk krásy. Tu snahu cítit zde a cítit též její upřímnost. Pouhé raffinovanosti a chladné strojenosti, myslím, tu skoro není. Není tu také slepé napodobivosti. Mnohý snad zvolá, vejda sem: »Á, Zuloaga! Á, Latouche! Á, Seveřané! Á, Rodin!« . . . Ale nechať neulpí na povrchní reminiscenci, než ať bystřeji přihlédne, je-li to mlsnost jen dětinská či zdravá chuť, napít se cizího vína, abych byl silnější. Co Kollár dávno už byl řekl o Slovanstvu své doby — »my, co jiní dokázali, známe« — má přec každá následující doba opětovati — a kéž by to jen mohla říkat o všech oborech práce své! — neboť udržovati krok s ostatním světem je přec každého pokolení ctí. Ale také protějšek Kollárův třeba míti stále na paměti, tu velikou touhu po vyplňování velikého našeho ideálu — »než to skryto přede jinými, co my v knize lidstva býti máme« — tu velikou touhu, aby to totiž nebylo skryto, jako už také z části není skryto, poodkrývá se.

Že na výstavě »Manesově« poprvé vystavuje Schwaiger, potěší každého. Šest akvarelových metamorfos jeho krysaře je plno — nu, ovšem že humoru, a jakého humoru! — ale také hudby mistra akvarelisty. Schikanedrova »Večerní krajina« svítí, jak jen vejdeme, hlubokou náladou nám vstříc. Knüpfer je tu také a z lepších »Knüpferů«. Ale vypočítáváním všech 41 nedostal bych tento referát do sešitu

březnového »Naší Doby«. Povím jen, že je to vybraná výstava, která může býti se ctí přenesena do kteréhokoliv střediska uměleckého. Takové věci, jako je Švabinského »Rodinova inspirace«, »Kamélie«, »U stavu«, podobizny, nebývají vždycky ani na nejpřednějších výstavách. Švabinský, jenž s počátku také si zaangličil, vybrav si ovšem znamenité vzory, nyní už zcela v umění svém osamostatněl, je zcela svůj, nezávislý a následkem toho smělý a podnikavý. V »Rodinově inspiraci« vdechl velikost a vznešenost kráse myslivé a tvůrčí hlavy; v »Kamélii« a v podobizně mladé dámy povýšil vkus na poesii a ve všech svých pracích podává důkazy ne často vídané, čeho pravý umělec docílí prostředky nejjednoduššími, jaké mohutnosti, hloubky, barvitosti, svítivosti, a jaké síly i nejjemnější elegance. Uzrál už také Slavíček — jeho krajiny — příroda sama s veškerou mluvou svou. Jakou hbitou a bystrou hotovost ukazují Šimon (v »Zimě« i v jiných rozmanitých motivech) i Stretti! Ale musím skončit, ačkoliv lákají mne Suchardovy dětské hlavičky a plakety, Bílkovy čisté a bolestné myšlenky, hledající výrazu, i jeho studie z mramoru, plná duše. A jiní a jiní.

Slovem, celková úroveň se tu zvedla, šumí to veselým a výbojným ruchem, cítit všude troufalost — pochod k radostnější budoucnosti českého umění.

To všecko zvyšuje se ještě velice vkusnou úpravou výstavních místností, která je dílem, jako vždy, Jana Kotěry. (15./III. 1903.)

*

Dne 18. ledna t. r. zemřel v Praze prof. Emanuel Krescenc Liška (nar. 1852 v Mikulovicích na Moravě), v době nejlepšího svého tvoření malíř melancholických nálad a snů, někdy dramaticky vzedmutých (Hagar na poušti, Astarta, Císaři Maximiánovi zjevují se jeho oběti, Kristus na hoře Olivetské, Sen Michelangela Buonarottiho, Vdovec), provázených tajemností mrtvé přírody (v Hagaře) a nejčastěji tajemstvím nekonečné noci tiché, měsíčním světlem bájící, o jehož řešení nejraději se pokoušel. Toužil v umění svém po výrazu »ušlechtilé prostoty a tiché velkosti«, a tato snaha zušlechťovala i člověka v něm.

— Dne 14. (27.) prosince 1902, v týž den, kdy v Petrohradě zahájena posmrtná výstava obrazů Jeleny Dimitrijevny Poleňovy, zemřela ve Švýcařích M. V. Jakunčikova, 32letá umělkyně malířka, »rázovitě ruská žena s typicky ruským nadáním, . . . milý poet ruských lesních lučin, vesnického hřbitova s pochýlivšími se kříži, klášterních vrat a venkovských schůdků.« Byla však přinucena žít větší část života v cizině, v Paříži. Zajížděla sice na chvíli na Rus, na statek nedaleko Moskvy, aby se zásobila »ruským duchem«, ale musila opět zpět, do neklidné Paříže. »Jak těžko pochovávat takové lidi!« dí s povzdechem »Mir Iskusstva«. »A zatím sotva uplynula čtyři léta od vzniku »Mira Iskusstva«, a ztratili jsme tolik přátel nám nakloněných — J. D. Poleňovu, P. M. Treťjakova, kníž. A. J. Urusova, J. J. Levitana a teď M. V, Jakunčikovu«, pravé to umělce a mecenáše.

— V Moskvě umělecký život je vždycky intensivnější než v Petrohradě, dle slov Sergěje Djagileva, redaktora »Mira Iskusstva«. Tuto

zimu najednou byla tam výstava architekturní, výstava »36« (výtv. umělců), jubilejní výstava ve škole výtvarných umění, periodická výstava v historickém museu, výstava »Mira Iskusstva«, nepočítajíc novinky v opeře od Rimského-Korsakova a v činohře od M. Gorkého. Ve výstavě »36« zvláště prý mile působily sympatické a nekřiklavé práce ruských krajinářů (»našich skutečně ruských«, píše Djagilev), »kteří s takovým vytrvalým pozorováním prostudovali všecky krásy ruského jara, všecku poesii tajícího sněhu a všecky effekty okouzlujícího podzimního zlata«. A ještě více prý překvapila výstava architekturní, kterou uspořádali moskevští architekti s arch. Fominem v čele.

— »Mir Iskusstva« změnil se počátkem tohoto roku a opět k lepšímu. Oddělil »Kroniku časopisu M. I.« od hlavního listu a rozšířil ji. »Kronika« bude vycházet po celou zimní saisonu (říjen—květen) dvakrát měsíčně a bude přinášet drobnější časové články a zprávy o veškerém umění ruském (výtvarném, hudebním i básnickém) i zprávy z ciziny. Hlavní list, illustrovaná revue, bude vycházet, jako dosud, jednou měsíčně. Předplatné nezvýšeno. *T.*

*

LITERÁRNÍ: K. Klostermann: Kam spějí děti — K padesátým narozeninám Jar. Vrchlického — K činnosti III. třídy České Akademie.

Karel Klostermann: Kam spějí děti. Román. Vilímkova knihovna, roč. IV., čís. 1., 2., 3.

Široce založený román ze života šumavských sedláků. Nerozumným hospodářstvím dřívějších dob ubylo na Šumavě životních podmínek a lidé se v tom drsném kraji přes míru rozmnožili. Od dob broučkového ráje, kdy byly skvělé výdělky, opustili také starodávný, prostý způsob života a naučili se žít nad své poměry. A když uvykli lepšímu bydlu, a statek na ně nevynáší, pouštějí se do dluhů zprvu na hypotheky, pak na úpisy a směnky, pokud kdo co půjčí. Ničí své lesy, zbavují se dobytka a prodávají, co se dá prodat, ale tím jen urychlují ochuzování neúprosným krokem postupující a konečnou ztrátu všeho majetku. Veliký podíl na rozmáhající se všeobecné bídě má také předčasný život pohlavní, z něhož je dětí všude jako smetí. O vzdělání se nedbá, děti ani do školy nechodí, jak se patří, a nejnadanější naučí se jedva číst a psát. S úpadkem hmotným přichází také úžasná zkáza mravní. Takové jsou asi poměry, do nichž nás rázem uvádí obratná exposice románu »Kam spějí děti.« Vylíčené poměry činí život Podílského Karla a jeho četné rodiny pravým peklem, jímž nás spisovatel provádí v dalších částech, nešetře při tom nejtemnějších barev. Podílský není špatný člověk, ale rád se napije, často jen ze strachu před hubatou ženou, a při tom je liknavec a naivní dobrák, srostlý ve svých představách a tužbách jenom s půdou, která ho již nemůže uživit, ale od níž se nemůže odtrhnout dříve, než mu ji v dražbě prodají. Takoví sedláci se na Šumavě již nemohou udržet, zde se daří pouze lidem, jako je střízlivý, skoro lakomý, suše správný a neúprosný dříč Reeb, pravý opak Podílského. Úpadek Podílského vyplňuje největší

část knihy. — Zároveň s osudy Podílského rozvíjí se láska jeho dcery Fanny s Floriánem, synem Reebovým. Láska a konečné spojení těchto dvou bytostí, rozdílných jak oheň a voda, nad své okolí nepoměrně vynikajících — spisovatel sám nazývá Fanny v doslovu knihy výminkou — měly asi býti podstatnou částí románu, soudě dle exposice a částečně i dle titulu knihy. Ale tyto osudy mladší generace nestávají se zvěstováním nového života, nýbrž jimi rozvíjí se jen silněji úpadek starší generace šumavské. Osudy Podílského nabývají převahy; spisovatel je také propracovává s neobyčejnou pečlivostí, kdežto překážky, které se stavějí v cestu Floriánovi a Fanny, odstraňuje tak záhy a tak lehce, že tím lepší část knihy valně pozbývá své působivosti a že proto i výslední dojem není mocné vzrušení, jaké způsobuje pohled na veliký zápas s nepřízní osudu, ale spíše jen pouhé uspokojení, že to na konec všecko dobře dopadlo. Čtenáře zmocňuje se jisté zklamání tím, že spisovatel z Fanny tak mistrně na scenu uvedené a hluboce založené, třeba že ladně idealisované, nevytěžil více, než energické opuštění šumavského bahna. Také její Florián jest příliš jednotvárně hodný a nekonečně trpělivý, jako nějaký hrdina středověké legendy. — Za to ostatní četné osoby, zvláště zástupcové starší generace, jsou mnohem podrobněji a rozmanitěji kresleny; o nich rádi věříme spisovateli, že je všecky znal, ničeho nevymyslil; jen Podílského dědoušek, který obyčejně v rozhodném okamžiku vstává se své postele a varuje, kárá, povzbuzuje slavnostně, vážnými slovy jako starozákonní prorok, vymyká se z této realistické skupiny osob. — Při knize tak objemné (3 díly, 528 str.) není divu, že není všecko stejně umělecky podáno. Jsou tu partie docela všední nebo zbytečně sensační, jako zabití vnuka vztekliny stiženého, ale jsou tu také místa, plná výstižné drobnomalby, na př. večerní šukání a usínání v selské světnici. Brutální silou působí scény pijácké. S dojemnou pravdivostí je vylíčena Fannina první jízda vlakem. Rozmluvy o starých stromech a lesích vynikají vroucností, a celou knihou provívá elegický stesk za dávnou, pralesy pokrytou Šumavou. Poznáváte, že drobné kresby, život zachycený v malých úsecích, je nejvlastnější půda Klostermannova tvoření. Jazykové nesprávnosti toho druhu, jako: zůstávají zavřenými přes den a noc . . . zdálo se mu vidět usouženou tvář . . . před skoro dvaceti lety . . . zabraly se tou měrou do jim zcela nezvyklého pohledu . . . a j. knihu zbytečně hyzdí a mohly býti při korrektuře snadno odstraněny. —*ský*.

*

K padesátým narozeninám Jar. Vrchlického.

Vrchlického jubileum slavilo se obvyklým u nás způsobem. Přineslo nepřehlednou záplavu příležitostných, superlativy oplývajících projevů, založených většinou na starší studii Albertově, před desíti lety vydané. Z hojných themat, ve studii Albertově naznačených, nebylo provedeno ani jediné. Několik vážnějších článků, z vlastního studia básníkova díla vycházejících, vybírá a šíře rozvádí zpravidla pouze jedinou stránku z mnohotvárné, významné činnosti Vrchlického, ale nepřináší nic nového, co by v rozptýlených poznámkách Albertových nebylo

obsaženo. Důkladná, obsažná kniha, která by básníka celého nově odhadovala, nebo aspoň shrnovala a revidovala co bylo dosud o Vrchlickém napsáno, nevyšla žádná. (Pan J. Karásek chystá prý objemnější kritickou studii o Jaroslavu Vrchlickém; »Slovo« z 21. února 1903). Okolnost tím nápadnější, že nedávné jubileum Jiráskovo dalo vznik třem obsáhlým kritickým studiím. Ani studie Albertova nebyla vhodně doplněna podrobným přehledem a oceněním básníkovy činnosti za posledních deset let. (Chronologický přehled Vrchlického spisů uveřejňuje dr. R. J. Kronbauer v »Neděl. Listech«, příloze »Hlasu Nár.« z 15. a 22. ún. a z 1. břez. 1903.) Nebylo by spravedlivé, stěžovati si na nedostatečnost naší kritiky proto, že zrovna v jubilejní chvíli nepoložila velikou práci na stůl. Příčinu sluší hledati spíše v básníkově díle samém, jež nemá v posledních desíti letech tolik nově podmaňujícího kouzla, jímž působily Vrchlického knihy zejména v prvních desíti letech jeho básnické činnosti. »Pro objektivní kritiku neexistuje dnes přesvědčení, že Vrchlického nutno číst celého, že každá kniha jeho je doplňkem jeho fysiognomie, jedním z článků jeho vývoje,« praví V. Dyk v »Přehledu« (roč. I., č. 11., str. 181.).

V následujícím podávám stručný přehled všeho, co bylo v jubilejních článcích nového po stránce literárně historické, nebo čím se přispělo k charakteristice básníkově a správnějšímu ocenění jeho činnosti a významu v české literatuře.

Vrchlického mládí, léta a vlivy studijní líčí obšírněji, než se dosud dělo, Jaromír Borecký ve »Zvonu« (roč. III., č. 21—25., studie ještě neukončena). Hojnějšími ukázkami uvedli jméno Vrchlického na veřejnost pořadatelé »Anemonek«. Obšírně o tom vypravuje Aug. Nevšímal v »Máji« (roč. I., č. 21., str. 304 a 305). »Anemonky«, básně omladiny jižních Čech, vyšly v prosinci 1871. Obsahovaly básnické práce 33 autorů dle abecedního pořádku. Posledním v řadě byl Jaroslav Vrchlický. Byly tu jeho básně: Sežloutla ta lípa — Z lesa — Lístky routy — Z dalekých cest — Všední ballada — Fata morgana. Dr. Jos. Durdík probíraje v literárním odboru »Umělecké besedy« celou knihu »Anemonek«, Vrchlického co do ceny prací jeho položil na místo první. »Vidím tu známky přicházejícího velikého ducha, básníka skvělého slohu a původní koncepce.« Podobnou chválu i očekávání vyslovil Erv. Špindler v »Podřipanu«, prohlašuje Vrchlického ze všech básníků v »Anemonkách« »talentem největším a nejslibnějším«. (Tamže, str. 306.).

První knihy Vrchlického byly přijaty s nadšením u nás nebývalým, oslňovaly, unášely. Každá nová kniha byla literární událostí. Básník dobyl si rázem všeobecného uznání, v němž výčitky proti smyslnosti jeho poesie a cizotě látek malomocně zanikaly a záhy na dobro přestaly. Bez dlouhého probíjení se k úspěchu, bez mnohých zápasů existenčních dosáhl Vrchlický záhy všeho, co může náš malý svět poskytnout. Jeho dílu nestavěla se žádná vážnější překážka v cestu, nezdolnou energií tvůrčí nabývalo gigantických rozměrů, přinášelo lyriku, epiku, drama, překlady, ovládalo všecky formy, procházelo všemi kulturními epochami. V díle Vrchlického záhy vynikaly a ustalovaly se v běžném nazírání dva základní rysy: universálnost a plodnost. Plodnost

Vrchlického znázorňuje zajímavými daty statistickými J. Borecký ve »Zvonu« (roč. III. č. 24., str. 325—326). Jednotlivé básně, zvláště však divadelní kusy psává Vrchlický takořka jedním dechem, na posedění. Legendu o sv. Prokopu začal 29. listopadu 1877 a skončil za prosinec, »Soud lásky« napsal za tři dni, 40 až 50 menších básní v jednom měsíci, osm zpěvů Ariosta přeložil za jediný měsíc.

Kosmopolitismus básníkův, kdysi tolik kaceřovaný, vysvětlil Albert z centrálního položení české vlasti v proudu vzdělanosti světové. F. Sekanina (»Nedělní Listy«, příloha »Hlasu Národa« 22. února 1903, str. 1. a 2.) shledává právě v tomto kosmopolitismu českost Vrchlického díla: »Duše Čecha, jako vlastně každého příslušníka menších národů, je přírodou nutkána v rozlet po daleku. A ve Vrchlickém ukojila ona prvně svou vrozenou touhu. Proto onen kosmopolitism jest vlastně nacionálním hnutím duše, raçovní nutností a prvou dobrodružnou exkursí, kterou podnikala lačná česká duše po dalekých obzorech universa.« Téhož mínění jest F. V. Krejčí (»Die Zeit«, 14. února 1903, č. 437., str. 80.): »Co u Vrchlického nejvíce imponuje, není jeho vlastní individualita, nýbrž obdivuhodná schopnost assimilace, pružnost, s jakou si dovede osvojiti nejrozmanitější a nejcizejší formy kulturní. Zdá se, že v tomto básníkovi byla jistá zvláštnost české bytosti vyvršena k velkolepé inkarnaci, zvláštnost, kterou máme společnou s Němci a Rusy: schopnost totiž, chápati cizí kultury a přizpůsobovati je svým národním potřebám.«

V universalismu a v úžasné tvořivosti tkvělo i vážné nebezpečí, jemuž se básník nedovedl vždycky ubrániti: »básníku hlubokému stavěl se do cesty pracovník a stíral jemnost cítění« (»Samostatnost«, 14. února 1903); F. V. Krejčí (l. c.) lituje ohromného fondu básnické síly tvůrčí, s níž nebylo moudře hospodařeno. Pomyšlení, čím se mohla státi, kalí mu radost z toho, co se z ní stalo. Vrchlického »poesie příliš záhy sestarala. Je to trest bohů za překotnou plodnost a příliš ochotné poddávání se dojmům a vlivům ze všech konců světa. Tento bohatý duch básnický neměl času ku koncentraci a povlovnému uzrávání.« Poněkud příkřeji vyslovuje se o tom V. Dyk (l. c.): »Cos horečného je v činnosti Vrchlického. Od díla k dílu, od překladu k překladu, bez ustání, vytrvale! Jakoby autora ovládala jediná myšlenka, dokázati totiž, že dovede všechno. Tato ohebnost, tato dovednost je svůdná a lákavá. A právě táž ohebnost a dovednost dovede ubíjeti. — — Virtuosita nastoupí na místo umění; díla už nerostou bezprostředně a těžce z života.«

Nejvíc úvah věnováno jest otázce, jaká jest základní mohutnost básníkova ducha, co jej pudí k tak rychlému různotvárnému tvoření. Básník praví sám o sobě: »Mohu říci, že jsem improvisoval všechny své knihy, ano, že jsem improvisoval skoro celý svůj život. Tím již nijak není řečeno, že jsou knihy dobré a život dobrý. — Tedy knihy! Nejsou stejné ceny, ale každá jest jakýsi dokument mého improvisátorství. Ať jsou esthetické vady těchto improvisací jakékoli, jednu vlastnost všech improvisací mají — jakousi pravdu, či lépe řečeno, bezprostřednost pravdy.« (»Máj«, roč. I., č. 21., str. 299.). Jeden

z klíčů, odmykajících tajemné dvéře k otázce báječné tvořivosti mistrovy, nalézá F. Sekanina v neustále zjitřené, nikdy nedřímající citovosti Vrchlického. Za druhou z jeho hlavních mohutností básnických prohlašuje báječnou inspiraci a fantasii do výšin tíhnoucí. »Není českého básníka, jehož ideový svět byl by tak četných a rozmanitých poznatků, ale není zároveň nikoho, jenž by byl nadán podobnou svěžestí vybavovací, jako právě Vrchlický. Jemu stačí sebe slabší ťuknutí, sebe jemnější dotek, často jen pouhé jméno, jindy zcela nepatrná historka, aby byl upředen velkolepý děj básně, cyklu, dramatu. Je to v první řadě fantasie dějů, možno říci epická invenční mohutnost. K této invenci epické druží se u Vrchlického i podivuhodná invence dekorační, synthetická a formální vůbec. Je to neskonalá fantasie obrazů, básnických rčení, sytých a originálních srovnání, jimiž myšlenka nabývá roucha.« (C. čl. v »Neděl. Listech«, z 1. bř. 1903). Také autorovi »Lístku k jubileu« (»Nár. Listy« 13. února 1903, č. 43.) zdá se základní pružinou básníkova ducha silná, plodná, přizpůsobivá, tvůrčí fantasie, všudy v literatuře i v umění příbuzné duše hledající. Docela jiný výklad připouští V. Dyk (l. c.): Vrchlický nedovedl nalézti sám sebe; nejsa sebou dosti jist, těká sem tam bez klidu a umlčuje nejen cizí, ale i vlastní pochyby rychlým a různotvárným tvořením. Naproti tomu vidí referent »Času« (15. února 1903, č. 45., str. 3.) hlavní tendenci Vrchlického ducha v střemhlavé, sebejisté, sebou samou opojené odvaze, se kterou se vrhl v hýřivý závod s každou slávou a chloubou evropských básnických literatur. »Dohoniti Evropu«, praví krátce V. Dyk (l. c., str. 182), jemuž z toho hlediska »veliká a mnohotvárná činnost Vrchlického, kde vlastní individualita nevyžita plně, nýbrž smíšena s všemožnými vlivy a elementy, připadala by jako heroické sebeobětování.« — Jinou vrchní tendenci básníkova tvůrčího ducha vidí referent »Času« v neukojitelné žízni po básnickém vyjadřování, říci básnicky všecko, co mu jen přišlo pod ruku a co jen zavadilo o duši básníkovu. Význam Vrchlického jako zprostředkovatele kultury, jenž k zevropštění českého ducha a českého vkusu přispěl více než kdokoliv před ním, uznává se od studie Albertovy počínaje všeobecně. Ale nejen obsahově, i formálně uznáván význam Vrchlického v české literatuře jako epochální. . . . »Bez něho kdo ví jak ještě dlouho nebyli bychom věděli, že v naší poesii jsou všechny možnosti výrazové, které byly a jsou všude jinde. Jeho přičiněním není dnes v naší poesii předmětu, o němž bychom si nedovedli představit, jak může vypadat v českém moderním rouše básnickém. Není pochyby, že česká poesie postupem doby v různých směrech daleko překoná — nepřekonala-li už — mnohé a mnohé, co vyšlo z Vrchlického péra; ale stejně není pochyby, že by to nebylo možno, kdyby on nebyl předcházel, dav naší poesii co nejrozsáhlejší obzor« (»Čas« l. c.).

Epické a lyrické knihy Vrchlického roztřídil Albert podle myšlenkové souvislosti v šest skupin. Albert Pražák pokouší se v ČČM., roč. LXXVII., str. 36—63. o jakýsi přehled básníkovy tvorby podle druhů poetických, který se ani úplností ani správností a výstižnou charakteristikou nemůže Albertovi nijak po bok stavěti.

Vrchlický nebude nikdy básníkem populárním, že by však na vždy musil zůstat jen básníkem lidí literárních, je částečně překonaný předsudek. Z jeho mnohotvárné poesie dalo by se vybrat tolik čísel lidu přístupných, že by se z nich daly sestavit celé anthologie a to nejrůznějších směrů. Počátek učinilo »Právo Lidu«, přinášejíc v »Děl. Besídce« ze dne 15. února 1903 báseň: »Obětem katastrofy v Mostě« a slibujíc i v následujících číslech »Děl. Besídky« ukázky básníkova názoru na otázku sociální, práci a proletariát. »Katol. Listy« (15. února 1903, str. 4.) citují se zřejmou libostí, co napsal A. Pražák v ČČM. o Vrchlického legendách katolických a dodávají: »Z těchto básní dala by se uspořádati anthologie básní posvěcených tajemnému kouzlu křesťanství, jaké nemá žádná literatura cizí.« — Dva směry tak protilehlé chtějí pořádati z Vrchlického anthologie; mohly by se přihlásiti i jiné směry a pořádati anthologie své. A to právě nám vysvětluje, v čem jedni vidí výše vytčené přednosti Vrchlického, jiní nedostatek pevného názoru na svět a o člověku. Tuto přizpůsobivost Vrchlického jako dědičnou chtěl demonstrovati anonymní pisatel (Long Tom) článku »Oslava papírové pyramidy« (»Rozhledy«, XIII., č. 22). Bylo-li v článku samém málo šetrnosti, projevované při podobné příležitosti, spolek »Máj« svým ryčným tažením proti článku uvedenému a nesprávným výkladem jeho osvědčil k jubilantovi šetrnosti ještě méně. Nebyla by obrana účinnější a úcta k Vrchlickému upřímnější, kdyby se projevila opravdovou prací, obsažnou essayí o životě a činnosti básníkově? —*ský.*

*

K článku »K činnosti třetí třídy České Akademie«, uveřejněnému v posledním čísle (str. 394 n.), dostalo se nám upozornění na nemilé nedopatření, jemuž zde s povděkem popřáváme místa — ovšem že ve věci samé se tím nemění na vývodech, obsažených v onom článku, nic.

»Četl jsem se zájmem článek Váš, uveřejněný v posledním čísle o činnosti III. tř. České Akademie a dovoluji si upozorniti Vás na omyl, který se do článku dostal. Akademie již od r. **1901** počítá na koruny, kdežto Vy z nepozornosti máte koruny za zlaté a převádíte je opět na koruny. — Touto nepozorností vloudily se do článku tyto chyby: prof. Prášek dostal r. 1901 na vědeckou cestu do Italie 200 K (nikoli 200 **zl.** = 400 K) a na vydání II. dílu »Dějin národů východních« od I. tř. 800 **K** (nikoli 800 **zl.** = 1600 K), roku pak 1902 na kollaci dvou rukopisů Marka Pola 200 **K** (nikoli 200 **zl.** = 400 K). Nedostal tedy od Akademie na podporách 7600 K, nýbrž o 1200 K méně, t. j. **6400 K.**, obnos ovšem tak značný, že ho nikdo jiný z podporovaných nedostal. Proto také nevydala Akademie na jeho »Dějiny národů východních« 4400 K, nýbrž o 800 K méně, t. j. 3600 K, zač ovšem skoro mohla »Dějiny« by vydati sama; na kollationování rukopisů Marka Pola a na studia klínopisná Práškovi vydala také o 200 K méně, tedy nikoli 2000 K, nýbrž 1800 K na chystané jeho »Dějiny Řeků a Římanů« nevydala 1600 K, nýbrž r. 1902 400 K, r. 1901 (podporu na vědeckou cestu do Italie) 200 K, tedy 600 K. Také dru

V. Flajšhansovi jste přidali. R. 1901 nedostal na práci o působení Husově 800 K, nýbrž 400 K, dohromady tedy za pět let toliko 3500 K (nikoli 3900 K). Ostatní položky jsou, jak jsem shledal, vesměs správné. Bylo by dobře připomenouti, že summě 200.000 K má se rozuměti jako celkovému úhrnu za dobu skoro dvanácti let, a ne za každý rok po dvanáct let. *J. K., příznivec Akademie.*

P. prof. dr. Jaroslav Šťastný, o němž stala se zmínka v uvedeném článku na str. 396., podává nám toto vysvětlení: R. 1895 *(ne* 1896) dala mu III. tř. Akademie podporu 400 K podle jeho žádosti na studium a práce z oboru starořeckých dějin, konané na místě samém. Teprve v druhé řadě sliboval žadatel, že si bude dle možnosti všímati dějin a literatury středověkého a nového Řecka, jakož i nového jazyka. Podpory p. dr. J. Šťastný použil k zakoupení odborné literatury a na tisk svého většího díla o dějinách makedonských, jehož I. díl prý bohdá v brzku předloží jako habilitační práci filosofické fakultě. Z oněch vedlejších oborů chystal několik prací rázu populárního, poodložil je však pro jiné naléhavější práce, uveřejniv jen některé ukázky z nich (v »Lumíru« 1895, v »Čas. Čes. His.« 1895, v »Slov. Nauč.« o novořecké literatuře).

ZPRÁVY.

Literární konkurs na odborné spisy obchodní a národohospodářské. [illegible] vypisuje [illegible] kátů ve [illegible] soustavný spis [illegible] z oboru [illegible] se popisují [illegible] psána [illegible] O přiřknutí [illegible] borníku [illegible] v místnostech [illegible] obchodnickému spolku »Mercur« v Praze a [illegible] případě ještě [illegible] čtěné a [illegible] liter. odboru p. [illegible] v Praze, [illegible] nejdéle do konce června 1903.

Slovanské jazyky v Německu. Pro universitu mnichovskou bylo navrženo zřízení učebné stolice pro slovanské jazyky. Finanční výbor bavorské poslanecké komory však poznačil zřízení to za ne »naléhavé« a návrh případný zamítl. Ve vědecké příloze k »Allgemeine Zeitung« (č. 133) se poukázalo k tomu, že zamítnutí to zaráží každého, kdo zná význam, na který činí nyní nárok slovanská studia, zejména v souvislosti s novým úspěšně vzdělávaným odborem byzantinské filologie. Universita mnichovská předstihla v tomto oboru všechny ostatní německé university, ba i evropské a jeví se tedy stanoviskem velmi úzkoprsým a malicherným, když se nepřistupuje k věcnému rozšíření toho oboru pro úspory, které tu skutečně jsou na místě špatném. Časopis pak připomíná komoře poslanců, že pro zřízení řečené stolice jsou také ještě důvody dílem vědecké, dílem národní, kulturního a hospodářského druhu. Uvádí pak řeč říšského rady svob. pána Würtzburga, jež měl ve schůzi říšského sněmu 9. června 1900. Uvádíme z ní zejména, pokud hledí k věci naší: Mluví-li se v Německu o významu studia ruštiny, myslívá se především na vojenskou stránku otázky té. S jiného stanoviska však zdá se mi býti vše právě také tak důležitou. Na našem východu vyvíjí se vždy mocněji kultura druhu zcela zvláštního, jejíž význam může býti toliko tehdy posouzen, zná-

me-li jazyk a písemnictví. Studium těch původních jazyků již samo sebou poskytuje velikého vědeckého zájmu, a co se tkne materní ruské literatury, může se jistě měřiti s literaturami západoevropských států a v jednom směru — moderně realistickém — stojí jistě na vyšším stupni a jest šlechetnější a dojímá sympathičtěji nežli onyno. Písemnictví však v Rusku hraje v oboru veřejného života daleko větší roli nežli v jiných státech, a to proto, poněvadž jest tam literatura pro obzvláštní poměry nejvíce vynikajícím, může býti řečeno, v jisté příčině jediným orgánem veřejného mínění. V ní se zrcadlí reformátorské i reakcionářské snahy novější doby od nejvyššího idealismu až k nejhrubšímu pessimismu. Znalost ruského jazyka jest tudy pro moderního politika s největším významem, také tak pro filosofa, který cítí potřebu, vyjasniti si tento obzvláštní filosofický idealismus, který snad jednou i na náš duchový život bude míti vliv netušený. Také v hospodářské příčině jsou poměry našeho sousedního státu velmi pozoruhodny. Útvar polního hospodářství, vývoj obchodu a průmyslu bude míti pro nás význam vždy větší. Zdali se budou všechny tyto politické a sociální, kulturní a hospodářské poměry vyvíjeti způsobem pro nás přátelským nebo nepřátelským, k tomu nyní nemusí býti prohlédáno, ale nesmíme se sprostovati déle toho, abychom nepřistupovali k poměrům těm blíže. Ale doporučovati jest mimo ruštinu studium slovanských jazyků vůbec. Mnohem lépe bychom porozumívali některým poměrům, na př. národovým sporům v Rakousku, poměrům velkostatkářů rakouských a východolabských, kdybychom mohli na základě známostí jazyka stopovati historický vývoj těch poměrů lépe. — Proto by se měla zavésti ruština jako fakultativní učebný předmět na školách středních a na universitách by se měly zříditi učebné stolice pro ruský jazyk. *Kč.*

Samovazba a úmrtnost. Canevelli prokazuje ve své zprávě statisticko-juridické komisi v Italii, že vazba o samotě v žalářích má za následek velikou škodu pro vězněné vzhledem jejich zdravotního stavu. V letech 1880—1889 bylo celkem odsouzeno 98.135 osob a v letech 1890—1900 úhrnem 99.583 osob k doživotní společné vazbě a v týchž obdobích 139 a 263 k samovazbě. Z oněch vězňů zemřelo za prvého období 7·8 proc. a z druhého 7·5 proc., z vězňův o samotě však 8·4 proc. a 19.1 proc. Samovraždy se dopustilo z první skupiny 0·7 proc. a 0·55 proc., z druhé však 5·7 proc. a 19 proc. Duševně onemocnělo z první skupiny 3·8 proc. a 5·38 proc., z druhé 12·1 proc. a 17·8 proc. (Srov. Archivo di psich. 1901, 22. sv.)

X.

Carský manifest ze dne 26. února 1903.

J. T. — Ruský car vydal manifest, který vzbudil všeobecnou pozornost ve všem civilisovaném světě. Takové císařské manifesty vydávají se jenom v dobách velmi důležitých a obsahují obyčejně stejně důležité události. Manifest právě vydaný nevyplynul z povahy carovy, nýbrž jest státní akt, kterým má se ne-li utišiti, tedy alespoň na čas v jakési příměří uvésti obrovská řada otázek politických, hospodářských a kulturních, které vždy hroziveji buší na bránu »samoděržavnoj Rusi« a v posledních bouřích studentských a selských objevily v hrůzném světle neudržitelný stav nynějšího »samoděržavného« hospodářství. Jest zcela přirozeno, že na dvou bodech objeví se tento manifest jako akt neobyčejné státnické prozíravosti: ve vládních novinách ruských a v neinformované cizině.

Prohlédněme si vlastní obsah aktu.

1. Car přiznává, že po nastoupení přijal politiku svého otce za svou, jíž pořádek a pravda byly základem. 2. Lituje, že se setkala s nezdarem pro »státu nepřátelské úmysly« a »ruskému životu cizí nauky«, jež zplodily nynější zmatky. 3. Proto žádá absolutní poslušenství a v důvěře »čestného plnění služebných a obecných povinností« chce, aby utužena byla náboženská snášenlivost při zůstavení pravoslaví v panujícím postavení tím, že by svoboda víry jinověrců a cizích vyznání byla zachována. 4. Má býti zlepšován stav venkovského duchovenstva pravoslavného. 5. Činnost úvěrní má býti obrácena k vývoji a upevnění blahobytu základů ruské vesnice, totiž usedlé šlechty a selstva. 6. Revise zákonů zemědělských má po svém provedení (v centrálních úřadech v Petrohradě!) býti odevzdána a) guberniálním komitétům (zemstvům), které mají b) »přibrati si osoby všeobecné důvěry požívající« a upraviti je k poměrům místním. 7. Neodkladně má se zrušiti selská poruka daňová. 8. Guberniální a újezdná správa má se reformovati za součinnosti míst-

ních zástupců. 9. Vybízí k součinnosti všecky poddané k upevnění mravních základů rodiny, školy a veřejnosti. 10. Nařizuje ministrům a nejvyšším úředníkům, aby podali návrhy a dobrozdání, jak to všecko provésti.

Myslím, že teprve toto učlánkování uschopňuje nás, abychom si uvědomili vlastní obsah manifestu a abychom jej mohli kriticky rozbírati. Pokusím se o rozbor a zároveň objasnění příčin a možných následků toho kterého bodu.

Jest jisto, že vláda Aleksandra II. byla v celku liberální a to zvláště od let šedesátých do sedmdesátých. Manifest ze dne 19. února 1861 na zrušení selského poddanství jest toho nejlepším důkazem. Potom nastal zase obrat za vlivu zpátečníků Katkova, D. Tolstého a Pobědonosceva, který měl za následek veliké vření ve společnosti — v Rusku tím slovem rozumí se školená část národa — zvláště ve studentstvu, jež snažilo se strhnouti k sobě masy lidové, dělnictvo a selstvo. Nastala reakce, liberálnější živly nabyly u císaře opětně moci a někteří mužové snažili se pak o provedení myšlenky Speranského — dáti Rusku ústavu, obmeziti bureaukratický centralismus a tím politicky i hospodářsky povznésti národ. Bylo to po šťastné válce s Turky, která v Rusku vzbudila ohromné nadšení a učinila cara opět přístupnějšího radám pokrokovějším, neboť právě tehdy příšerně objevily se nepořádky, úplatnost a neschopnost úřednictva. Leč policie veřejným porušováním zákona při všemožných příležitostech vzbudila nové vření — nihilistické — které rovněž postavilo se na mimozákonnou půdu. Řada atentátů způsobila takový hrozný stav, že povolán Loris Melikov, aby zjednal zase pořádek. Dne 1. (13.) března 1881, podepsán manifest ústavní, téhož dne zavražděn císař Gelnikovem a nový panovník Aleksandr III. propustiv později Loris Melikova, upustil ode všech novot. Když hr. Ignatěv došel k názorům svého předchůdce, byl rovněž odstraněn a zavládl gen. Čerevin, jehož moudrost státnická vrcholila v policejní vládě centralistického byrokratismu.

Od té doby nastal v Rusku absolutismus forem Mikuláše I. a všemohoucí stala se policie. Zrušením porotních soudů, ustavičnými experimenty ve školství, vnitřním úpadkem národohospodářským a chronickými neúrodami rostla ona příšera nespokojenosti, která jako hydra stála na prahu Ruska, hrozíc mu stále jedovatými spáry. Nihilismus a revoluční živly všemi prostředky zhubeny a zdušeny — desítitisíce lidí odpykalo bez jakýchkoli

soudů zákonných, ale náprava nezjednána. -- Novoty ze západní Evropy valem hrnuly se do země, tajné tiskárny a živá propaganda dovedly rozšířiti statisíce spisků a spisů, bouřících proti státu, a vláda tu byla bezmocna jako proti živelním pohromám. Panství pravoslavného klerikalismu se všemi atributy zpátečnictví a násilí slavilo triumfy, nic se neohlížejíc na bídu vždy hrozivěji rostoucí. Centralismus utužen, tisíce neschopných a nepoctivých rukou stalo se vládními orgány, kancelářské panství papírových šimlů zdusilo všeliký počin nápravy a pokroku. Car osobně poctivý a ušlechtilý nebyl s ohromný úkol státní reformy a proto bránil všeliké reformě. Rusko Rusům — znamenalo: nic z ciziny, i kdyby to bylo žádoucí, potřebné a výborné . . .

Když nastoupil Mikuláš II., slíbil kráčeti v šlépějích otcových. Také on je poctivý a má nejlepší úmysly — leč to, že vláda jeho chce udržovati na dále policejně bureaukratický centralismus, znamená, že je pochybená a Rusku záhubná. Vláda uznává tento nezdar, ale jest na zcela chybném stanovisku, domnívá-li se, že příčinou jeho jsou »státu nepřátelské úmysly« jednotlivců, kteří chtějí zhoubu svého národa a své vlasti. Nikoli tito jednotlivci »jsou státu nepřátelští«, nýbrž největšími nepřáteli Ruska jsou jeho bureaukrati a centralisté, kteří sami majíce veliké platy, nemají smyslu pro bídu lidu a jeho potřeby, ba nestarají se ani o svou službu . . .

»Ruskému životu cizí nauky«, jimiž míní se tu socialistické nauky, rovněž nejsou příčinou hlubokého úpadku hospodářského a společenského, nýbrž naprostá neschopnost vládních kruhů učiniti je neškodnými zařaděním oprav ve zřízení státním, komunálním a selském. Zkostnatělost bureaukratická naprosto jest nepřístupna novým myšlenkám, jsouc živa z prastarých a prašpatných šimlů, jest nepřístupna každé opravě, neboť oprava znamená duševní práci a ta jest úhlavním nepřítelem bureaukratismu. Nynější veliké zmatky, jež propukly v bouřích studentských a v bouřích selských, nejsou vyvolány z ciziny, nemají ráz internacionály, ba nejsou ani revoluční, jak ustavičně světu namlouvá III. oddělení ministerstva vnitra: nynější zmatky zplodila vláda, carská vláda svým ani Bohu neodpovědným utlačováním každé nové třeba dobré myšlenky, nepochopitelným útiskem professorů a studentů na universitách, duchaprázdnými výnosy pro střední a jiné školy, kde všude větší váha klade se na policejní dozor nežli na správnou výchovu mravní a vědeckou. Sedláci nebouří se proto, že by byli

socialisty, neboť ruský sedlák v největší většině jest tak nevzdělaný a tak nic nechápající a ničemu nerozumějící, že jest směšné tvrditi o něm, že by naň mohly míti vliv nějaké »ruskému životu cizí nauky«. Naň má vliv pouze a jedině hlad a lze říci, že za žádné vlády selský lid ruský nezkusil tolik hladu, jako za Aleksandra III. a Mikuláše II. Vždyť od jejich vlády rok co rok objevuje se v Rusku hlad a to v takových rozměrech, že má za následek nemoci, které decimují obyvatelstvo jednotlivých újezdů. Evropa o tom neví a nemůže věděti, ani Rusko o tom neví, ani car, neboť nikde není tak mizerně obstarávána statistika, jako v této »samoděržavné« říši, kde lze o ní říci, že je nástrojem na klamání veřejnosti.

Proto jest následující (3.) bod manifestu v prvé své části pochybený. — Žádá se »absolutní poslušenství« patrně od obyvatelstva, ale ku komu? — Že by ruské obyvatelstvo stálo proti carovi, jest si naprosto nemožno představiti. Ruský člověk jest přístupen všemu možnému, pokud jeho schopnosti a civilisovanost k tomu postačuje, ale v naprosté většině není schopen nepřátelství k carovi. Či žádá se tu »naprosté poslušenství« k zákonu? Proč toho slova není tu užito? Žádný právní pojem neplatí v Rusku méně jako zákon. Znak absolutní moci jest právě povznesení se vlády nad zákon, a Rusko jest absolutní — samovládné v zlém slova smyslu. Zákon tu nic neplatí, leda mluví-li pro vládu. Osvobozený porotou byl za Aleksandra III. odveden policií do administrativního žaláře. Soud osvobodí a guvernér zavře. Kolik »načalníků«, t. j. představených úřadů, tolik vlastně jest v Rusku carů a čím nižších, tím horších a tyranštějších. Každý újezd jest královstvím, každá gubernie císařstvím. U soudů leží tisíce žalob, jež nikdy se nevyřídí, nebo vyřídí vypeskováním a vyhnáním slabší strany. Vysoké úřady mají celé stohy aktů, jež naprosto nelze zmoci, i kdyby všichni vyšší úředníci byli skutečně znalí úřední agendy a práv. Tedy poslušenství ani cara, ani zákonů zde není myšleno, poněvadž by to jistě bylo řečeno slovně, může tu býti míněno pouze poslušenství nynější »vládě«, t. j. oněm centrálním orgánům v Petrohradě, které jsou vinny vší nynější bídou ruského lidu a jsou nepřístupny rozumným reformám. Značí to tudíž, že nelze ani pro budoucnost ničeho se nadíti ve prospěch oprav, dokud nebude prolomena tato hrozná bašta bureaukratického centralismu.

Také důvěra »v čestné plnění služebních a občanských povinností« (3) nebude asi podle dosavadních zkušeností splněna.

Neboť pojem »čestného plnění« povinností jest v bureaukratickém Rusku něco tak mlhavého a výkonným orgánům nepochopitelného, že nelze ani při dobré vůli — kdyby ji měly — rozuměti mu tak, jak se mu rozumí v řádném konstitučním státě, kde jest vláda odpovědna, může pohnána býti i před soud nebo svržena vůlí zástupců národa. Bureaukratický absolutism, jakožto nejhorší druh vlády, není však nikomu zodpověden, neboť zodpovědnost panovníkovi jest tak neurčita a obyčejně řídí se pouhou přízní a náklonností k té které osobě repraesentanta vlády. Každý načalník jest pak absolutista pokorný nahoru, nadutý dolů a nezodpovědný za většinu jednání, poněvadž toto není a nemůže býti přesně kontrolováno. Stejně absolutně vede si každý nižší úředník proti ještě nižšímu a všichni konečně proti prostému občanu. Tedy důvěra, o níž manifest mluví, bude ipso facto nesplněna a jeví se pouhou dekorativní frásí. Že by pak »občanstvo« horlivě plnilo »čestné své povinnosti« k státu, byla by illuse tak optimistická, že by hraničila s naivností: neboť kde vedoucí orgány nejsou nijak příkladem ostatním, tam nikdy nedá se mysleti, že by občanstvo i jen dovedlo a chtělo je předstihovati. Nevážnost k zákonu a úřední povinnosti těch, kteří k tomu zavázali se přísahou, má nakažlivý vliv na všecky ostatní ničím nevázané vrstvy.

Nejpodstatnější stránkou a vlastním jádrem 3. částí jest myšlenka »náboženské snášenlivosti«. Avšak i tato myšlenka není a při ohromném vlivu Pobědonosceva na cařе ani nemůže býti míněna, jako v nynějších kulturních státech evropských se jí rozumí. »Volnost vyznání jinověrců a cizích konfessí« jest silně obmezena tím, že pravoslaví ostává »panujícím náboženstvím«. Tam kde jedna církev jest panující t. j. těší se sama jediná všem právům v státě i společnosti, tam volnost ostatních jest pouhým trpěním bez práv. Co to znamená náboženská snášenlivost u lidu tak nevzdělaného jako jest ruský pravoslavný člověk, tak fanatismu oddaného a lpícího na fetišistickém plnění duchaprázdných forem a tak bigotně oddaného všemu bezduchému materialismu církevnickému, snad i bez dlouhých výkladů čtenář pochopí. Kněžstvo při svém zpátečnictví a při podezřívání všeho, co není v církvi od starodávna, bude pohlížeti na tuto snášenlivost jako na násilí páchané na církvi, vysoký klerus bude pak tyto názory jistě podporovati. Kdyby totiž vláda prohlásila úplnou svobodu náboženství, aby kdo chce směl a mohl vystoupiti z pravoslavné církve a zvoliti si vyzvání dle své náklonnosti, jistě by se několik millionů

odpadlíků ihned ohlásilo. Vždyť podnes klame úřední statistika že není raskolníků ani 2 mill. a ono jest jich ve skutečnosti asi 20 mill. Podle dosavadních zákonů, nesmí pravoslavný veřejně zříci se církve pod trestem smrti, třeba že úřady nespěchají, kdyby jim byl případ znám, ihned s popravou; ale ve vězení vždy strádá takový tak dlouho, až učiní pokání. Panující církev jest svým věřícím neuprosně přísnou matkou, při tom však o skutečnou jich duchovní výchovu vede nepatrnou péči, o čemž svědčí nevzdělanost samého duchovenstva vesnického. Církev pravoslavná netrpí kázání, ačkoli Kristus výslovně nařídil: učte všecky národy Obřadů a vysilujících bohoslužeb, nesnesitelných postů atd. jest spousta, ale živé, rozumné a všem srozumitelné slovo kazatelovo které by bylo útěchou v bídě, naučením v nejistotě, varováním v pokušení a karatelem spáchané viny — to jest vyloučeno ze stěn církve. Co to znamená v takové zemi — náboženská snášenlivost? Lhostejnost — ano!

Vydání tolerančního patentu pro Rusko má velikou a dalekosáhlou důležitost kulturní. Již proto, že věřící, kteří stojí mimo oficiální církev, mají daleko více zájmu na svém vyznání nežli pravověrný církevník. A je to zcela přirozeno. Nehledíme-li vůbec k cizincům, nýbrž pouze k Rusům, poznáváme bez dalekosáhlých úvah, že člověk lhostejný nikdy nehledá něčeho nového, protože mu nezáleží ani na tom, v čem jest. Ruský člověk církevní jest při vší své bigotnosti lhostejný k obsahu své víry, k významu jejích článků a zejména k ideové stránce náboženské. Jako se nestará o politiku, přenechávaje ji státu, tak se nestará o náboženství a přenechává je kněžím. Naproti tomu věřící horlivý, toužící ze silné víry v duši proniknouti ethickou i metafysickou stránku svého vyznání odtrhuje se od celku od církve a jejích vyježděných kolejí v nazírání a obřadnictví a uchyluje se k oněm kruhům stejně smýšlejícím, které slibují ukojiti jeho touhu. Ale v tom trpí nejen překážky, nýbrž i fysicky, neboť panující církev houževnatě a nemilosrdně brání se proti odpadlíkům. A tak právě ona část věřících křesťanů, která by byla schopna povznésti úroveň průměrného věřícího a přinutiti i církev k obraně duchovními prostředky vnitřního obrození, nesmí žíti volně, nýbrž jenom tajně živoří. Bude-li se příští toleranční patent vztahovati pouze na evangelíky a židy, nebo také na raskolníky, od toho záležeti bude celý další vývoj kulturního pokroku Ruska; neboť jenom touto cestou došlo by se snad k úplné rovnoprávnosti náboženské a

konečně k náboženské volnosti, která by víru učinila otázkou svědomí každého jednotlivce.

Čtvrtý bod dotýká se nejbolavější stránky nynější panující církve, t. venkovského duchovenstva. Jak sociálně smutné postavení má většina popů, na to se ukazuje již od doby Petra Velikého a byla již celá řada komisí a komitétů ustanovena k tomu, aby projednala otázku upravení hmotných poměrů se týkající a učinily se návrhy na zlepšení stavu venkovského duchovenstva — a přece nestalo se skoro nic, co by schopno bylo zjednati nápravu. V té příčině nekoná svou povinnost ani stát, ani sv. synod, ani vysoký klerus, ani bohaté kláštery. A byla by jistě pomoc možná. Kdyby stát věnoval ročně o několik millionů ve svém rozpočtu více na nejnižší duchovenstvo, kdyby sv. synod upravil slušným způsobem poplatky za jisté obřady a místo marných nákladů na misie v Číně a v Africe staral se o své nejchudší podřízené, kdyby vysoký klerus měl ochranou ruku nad popstvem a stal se patronem far v selech a vesnicích, konečně kdyby klášterům dána byla na starost celá řada far, aby tu nemusely starati se o hmotné postavení farních duchovních, pak by učiněn byl jistě veliký krok k upravení smutných nynějších poměrů. Že by však i jen části toho domohl se právě vydaný manifest, o tom pochybuji, neboť sv. synod s Pobědonoscevem má jiné starosti, nežli ponížený stav popa-mužika, na nějž s pohrdáním pohlíží vyšší duchovní a dokonce nepovažuje ho za »bratra«.

Roční příjem mnohého popa nedosahuje ani 100 r. i což divu, že, aby sebe a rodinu uživil, musí konati práce, které jej činí horším zámožnějšího mužíka, a neštítí se ani jednání a skutků, které stav jeho snižují do prachu a kalu. S mužíky se opije, s nimi se i popere, jim je dlužen a jeho rodina za takového stavu věci bývá často pohoršením celé osadě. Místo pak aby byl z toho smutného stavu vybaven a povýšen, bývá trestán a snižován, dozorčí úřady s ním zacházejí často tak, že se stává terčem posměchu svých osadníků a upadá u nich i v opovržení. Neboť věnuje-li se skoro na 100 tisíc duchovních pouze asi 15 mill. rublů ročně, není nesnadno pochopiti, jak špatně jest o ně postaráno. A považí-li se, že při tom i učitelstvu vesnickému daří se stejně bídně a namnoze ještě daleko hůře, tedy vidíme, jak zhoubný vliv musí to míti na nevzdělaný selský lid, když oba zástupci »vzdělanosti« takové mají postavení. A o školství a učitelstvu manifest se vůbec nezmiňuje, takže se vnucuje myšlenka, že jsou nejvyšší kruhy přesvědčeny, že je již o ně dostatečně postaráno!

Dále má se přihlédnouti (5) k majetkovým poměrům venkovské (agrární) šlechty a sedláků, poněvadž tyto stavy jsou základem ruské vesnice t. j. nejdůležitějším výrobcem státních daní. Na předním místě běží tu o uspořádání úvěru, což jasně dává nám nahlédnouti bez statistiky do smutných majetkových poměrů zemědělského obyvatelstva. Jest známo, že po vydání manifestu z 19. února 1861 sedláci museli se vykoupiti. Výkupné uvaleno na jich majetek a musí je spláceti v anuitách. Neúrody se opětující způsobily nové zadlužení: *a)* nezúročenou státní půjčkou jdoucí do set millionů, *b)* soukromým zadlužením úročným, *c)* zastavením daní až do zlepšení poměrů. Kromě toho v bankách šlechtických a selských jsou zemědělci dlužni daleko přes miliardu rublů. Uváží-li se, že většina těchto dlužníků neumí ani čísti ani psáti ani počítati, pak teprve vystoupí v celé své ostrosti tento velice smutný stav ruského zemědělce. Vždyť on není schopen ani kontroly, co zaplatil a co je dlužen, kolik skutečně dal a kolik mu bylo odepsáno. Že by pak úřední zápisy byly vedeny správně a poctivě, že by lid nevzdělaný nebyl šizen, to může mysliti jenom pošetilec: vždyť dějí se zpronevěry státních peněz, kde přece jsou sami gramotní a odborně vzdělaní kontroloři, jak se ošklivost vzbuzujícím způsobem ukázalo za války rusko-turecké a jak by se i dnes ukázalo, kdyby nastal nějaký podobný počin!

V čem může záležeti taková úprava úvěru zemědělského?

Rusko má řadu hypotečních bank a úvěrních ústavů, jejichž úlohou jest přiměřeným úvěrem podporovati zemědělství. Avšak ruské selské zemědělstvo jest stav jen částečně podobný západoevropskému. Pokud v obci panuje obščinné zřízení patří veškera půda miru a sedlák má pouze právo na určitý díl (naděl), který je dočasným jeho majetkem až do nového dělení, kromě toho trvalým majetkem jest dvůr či hospodářské stavení. Co smí býti zadluženo? Zajisté stavení, jež jest jeho stálým majetkem, kdežto pozemkový dluh musí nutně nabýti vlastně rázu osobního, protože nemůže býti připoután na neměnitelné nemovité vlastnictví. Proto revise dlužních zákonů musí míti za následek úpravu obščinného zřízení. O to jedná se již mnoho roků a skutečně pracuje se ve velmi četných komitétech, ano roku 1901 byl svolán do Moskvy i zemědělský sjezd (Moskovskoj sel'sko-chozjajstvennyj s'ězd 1901) na úpravu tohoto neurovnaného hospodářského stavu. Nesmíme zapomenouti, že dnes 50 mill. sedláků drží 95,220.000 děsjatin obščinné půdy a že s dnešním stavem v přímém spojení jsou chronické neúrody obilné. (Dokonč.)

Rakousko-německé snahy o celní jednotu.

Moderní politika velkým dílem jest politikou obchodní; tak jest i podstatná část »německé otázky« 19. století obchodně a celně politického obsahu. Místo rozřešené již »otázky německé« máme dnes otázky, které sotva mají menší obsah a jsou ještě většího rozsahu; naše zraky obráceny jsou na boj o hospodářskou převahu na celé zemi. Byla-li roku 1866 rozřešena německá otázka, jest na počátku 20. století životním zájmem celé střední Evropy, aby sjednocená a vnitřně upevněná čelila hospodářským aspiracím tří říší světových a jmenovitě Spojených Států. Máme nyní středoevropskou, evropskou otázku těsného sjednocení, hospodářsky ohrožených středních a malých států evropských,[1] a jsou velice pravdiva slova rakouského ministra zahraničního z r. 1898: »Jako bylo 16. a 17. století vyplněno boji náboženskými, jako v 18. století propukly idee liberální, jako nynější století (19.) jest charakterisováno otázkou národnostní, tak slibuje být 20. století pro Evropu stoletím zápasu o živobytí na poli obchodní politiky.«

K objasnění hospodářských problémů, které nyní se nám naskytají, sotva co lépe se hodí, než pohled na rakousko-německé snahy po hospodářském sjednocení kolem polovice minulého století, kdy působili vskutku geniální hospodářští politikové a státníci, jejichž činnosti každý, i protivník takové hospodářské jednoty, musí se obdivovati.

Plány ministra v. *Brucka* o 70milionové říši jsou tak velikolepé, že z nich Němci podnes, jak Lotz se vyjadřuje, trávi, na což také r. 1900 poukázal učený president společnosti rakouských národohospodářů dvorní rada v. Philippovich v zajímavých jednáních této společnosti o celní a obchodní jednotě s Německem: jednalo se tehdáž o stvoření středoevropského hospodářského a

[1] Jehož nezbytnost znova Jul. Wolf (Das deutsche Reich und der Weltmarkt, Jena 1901) akcentoval.

celního obvodu, který by co rovnocenná moc stál vůči ostrým ustanovením tarifním severoamerickým a ruským, který by tuzemské výrobě na trvalo zajistil domácí veliké odbytiště a při nejmenším by zabránil, aby anglické loďstvo nezabralo pro sebe dokonce i moře středozemní.

A. Snahy po celní jednotě před r. 1866. Ministr v. Bruck.

I.

Rakousko vystoupilo teprve r. 1848 s energickou obchodní politikou, kdežto až dosud chránilo celně politické zájmy německé jmenovitě Prusko, kterému bylo přinésti nemalé hmotné politické oběti, aby konečně většinu německých států sloučilo v celní spolek. Počátkem století panovaly v německých zemích pravé středověké poměry celní, jak je označil List v pamětním spise z r. 1819: »38 celních čar v Německu zleňuje obchod vnitřní a působí skorem právě tak, jako kdyby každý úd lidského těla byl podvázán, jen aby krev nemohla z jednoho do druhého prouditi.« Skutečným východiskem pro zjednání těsnější hospodářské jednoty Německa byl pruský zákon celní z 25. května 1818, který ovšem byl platný jen pro Prusko, avšak postupně i jiné německé státy zaujal. Veřejné mínění v Německu mimo Prusko bylo sice nepříznivo separatistické celní politice pruské; i List a Nebenius na př. očekávali, všecken zdar od německého bundu a spatřovali v jednostranném postupu Pruska ohrožování zájmů německého národa co celku. S tímto veřejným míněním bylo v souhlasu jednání vlád v Rakousku, v německých středních a malých státech. Přes to nabývalo Prusko rok od roku více celně politických vítězství, přes počáteční nepřátelství celého ostatního německého bundu.

Jeden stát po druhém, počínaje malým státem Schwarzburg-Sondershausen roku 1819, přistupoval k celnímu systému pruskému, až konečně dokonce jihoněmecké státy učinily roku 1831 návrh na úplné celní sjednocení; následovaly smlouvy se Saskem a durinskými státy; veliký ten spolek zval se »německý spolek celní«; v noci ze dne 31. prosince 1833 na den 1. ledna 1834 otevřely se závory celní mezi většinou zemí německých.

Rakousko, jehož císař ještě před několika léty měl aspoň titul »německý císař«, přihlíželo, třeba že z prvu poněkud apaticky, od r. 1848 s obavami k tomuto vývoji věcí na severu. Mělo sice v německém bundu mocného společníka vůči Prusku; než musilo znamenati, že hospodářský vývoj neubírá se směrem, jaký

by si přálo, že se kolem Pruska krystalisuje hospodářsky sjednocené Německo a že hospodářská převaha Pruska přivodí též převahu politickou. Ježto Prusko oporu a sílu hledalo v celním spolku, bylo heslem pro Rakousko zbaviti Prusko vůdčího postavení ve spolku celním; to mohlo se státi pouze vstupem Rakouska do spolku celního, rakousko-německým celním sjednocením, zvláště když článek 19. spolkového zákona prohlašoval záležitosti obchodní a celní výslovně za záležitosti společné všem Němcům.

Mezi státy spolku celního panovalo různé napjetí; státy severoněmecké přály svobodnému obchodu, jihoněmecké clu ochrannému. Této protivy bylo třeba využít, jelikož Rakousko, které doposud drželo se systému prohibičního, muselo být naprosto nepříznivo svobodnému obchodu, kdežto Prusko již pro tento zásadní rozpor snažilo se všemožně posíliti živel svobodného obchodu v celním spolku; politické poměry naznačovaly Prusku samy cestu, po které se musilo ubírati na poli obchodní politiky, nechtělo-li dopustiti, aby Rakousko v nějakém německém celním svazu bylo s Pruskem rovnoprávno: bylo třeba nepřipouštěti Rakouska do spolku celního!

Rakousko, po roce 1848 »Mladé Rakousko«, bylo Prusku dosti nebezpečno. Ctižádostiví a talentovaní státníci dali najednou rakouskému, doposud zkostnatělému umění státnickému takovou pružnost, jíž především i Prusko bylo předstiženo. V. Bruck, rodilý Prušák (1798) z Elberfeldu, v. Hock, rodilý Pražan (1808) a několik jiných, uplatnili se v Rakousku a vzbudili ve směrodatných státnících (kníž. Fel. Schwarzenbergovi, hraběti Stadionovi), ano i v mladém císaři Františku Josefu I. přesvědčení — nebo je v něm utvrdili — že jen hospodářské připojení k Německu jest s to zaručiti císařskému státu žádoucí politickou nadvládu.

Bruck, dne 21. listopadu 1848 jmenovaný ministrem obchodu, vystoupil záhy energicky s velkolepou ideou utvořiti jednotný středoevropský celní a obchodní obvod, který měl zaujímati Německo, Rakousko (-Uhersko) a Horní Italii. a který by byl s to velikostí svého území a obyvatelstva, a jmenovitě bohatstvím a rozmanitostí svých zemědělských a průmyslových výrobků zaujmouti úctu vzbuzující postavení vůči ostatním státům a zejména vůči Anglii, jejíž moc a záměry studovati Bruck, co ředitel rakouského Lloydu (od roku 1836), dosti měl příležitosti.[1]

[1] »Tři státní spolky podají si pak ruce středem celého našeho dílu světa a budou oporou řádu právního a evropské rovnováhy: německý, švý-

Aby veřejné mínění bylo poznáno, vyšly ve »Wiener Zeitung« dne 26. října 1849 návrhy na utvoření rakousko-německé celní a obchodní jednoty. Praví se tam úvodem: »Otázka celní jednoty rakouské a německé dlouho již obchází jako strašidlo, tu lekajíc skromné, bojácné zájmy, tam jsouc vykřikována chytráky za pouhý nepodstatný fantom, který prý se tak jako mnoho jiného v naší době rozplyne v niveč, kdybychom do opravdy se ho chtěli chopiti. Ani jedno ani druhé není odůvodněno. Otázka tato má pevné jádro a života schopný obsah, a jestliže jen dosti ostře si jej prohlédneme, zmízí onen přízrak.« Následuje odborný výklad této otázky. Jednota celní měla by býti uskutečněna takovým způsobem, aby zájmy žádné strany nebyly podstatně poškozeny, nýbrž naopak, aby nejrozmanitější přání a potřeby co možná byly ukojeny. Přes to však nemohlo by sjednocení celní být přenáhleným způsobem najednou provedeno, nýbrž vyžadovalo by určitou dobu přechodní. Především bylo by třeba úplné uskutečnění celní jednoty zajistiti smlouvami a bylo by třeba přechodní ustanovení[1]) v samých smlouvách uvésti.

Rakouská vláda chystala se ihned ku práci aby připravila vnitřní reformu celní jako podmínku nastávající celní unie. Došlo k novému celnímu tarifu roku 1851, který naprosto opustil systém prohibiční a zavedl umírněnou politiku cla ochranného.

O opravdovém úmyslu Rakouska přistoupiti k celnímu spolku nemohlo být pochybováno, když Bruck dne 30. prosince 1849 podal v pamětním spisu německé spolkové komisi rozhodné prohlášení, že vídeňská vláda chce utvořiti pro hospodářské poměry Německa a Rakouska nový společný podklad a způsobiti splynutí oboustranných zájmů, k čemuž ukázala zejména provedením celní reformy činorodou svou vůli. Jenom obchodní skupiny na moři Severním a Baltickém — domníval se Bruck v tomto pamětním spisu — budou míti větší pochybnosti vůči této celní jednotě, jejichž přání směřuje k odstranění cel ochranných a k zavedení prostých cel finančních, aby tak zajištěna byla větší svoboda jich obchodu; avšak i těm prý ostatně již pouhé uskutečnění nového spolku celního poskytne znamenité výhody, ježto se jim otevře na místě dosavadního celního spolku s 29 miliony obyvatel od-

carský a italský« praví se v málo známém pozůstalém díle Bruckově, Die Aufgaben Österreichs, Vídeň 1860, str. 85.

[1]) Bruck sám sepsal návrh případných ustanovení přechodních, k němuž v naší době se Philippovich vrací.

bytiště se 70 miliony. Snahy Rakouska prý docházejí v Německu celkem souhlasu. I Rakousko samo by celním spolkem dosáhlo výhod, které nesmí být podceňovány. Dosáhlo by se podstatných úspor a následkem splynutí obou hospodářsky různě utvářených obvodů, byly by nyní konečně na sebe navzájem odkázané živly, schopnější daleko většího rozvoje.

Ku konci Bruckova pamětního spisu nadhozena jest otázka, v čí ruce mělo by být složeno provedení tohoto celního sjednocení, a hned se na ní odpovídá, že by to nebyly »než ruce německého centrálního orgánu, spolkové rady«.

Jelikož Prusku v německém bundu nebylo příliš příjemno pro majorisování malými státy, které obyčejně mělo Rakousko na své straně, a jelikož ovšem dobře bralo v úvahu, že politická převaha závisí na převaze hospodářské, snažilo se co nejhorlivěji, aby zmařilo všechny kroky Rakouska k uskutečnění německého spolku celního.

Na ony články ve »Wiener Zeitung« odpověděla pruská vláda ve svém úředním listě »Preussischer Staatsanzeiger« dne 7. listopadu 1849 asi takto: Prusko prý radostně uvítá každé usnadnění obchodu mezi Rakouskem a německým celním spolkem, úplná celní jednota s Rakouskem jest prý však nemožná. Takovou celní jednotou byl prý by zničen základní princip celního tarifu spolkového, vybírati z tovarů pouze mírné clo. Dále prý podléhají předměty potravní daně v Rakousku mnohem vyšší celní sazbě než v Německu, takže by se zde s tíží dala sazba vyrovnati; konečně prý nemůže být řeči o celní jednotě, pokud bude v Rakousku trvati monopol na tabák.

Když vyšel uvedený pamětní spis ministra obchodu, Brucka, nastalo v celém Německu živé hnutí; jihoněmecké státy vítaly požadavky Rakouska, severní provincie však a zejména města hansovní mínily, že rakouský plán sjednocení zamýšlí úplné rozpuštění celního spolku, a že ochranná cla, na něž Rakousko kladlo důraz, budou hospodářskému vývoji Německa toliko na škodu.

I na Bruckův pamětní spis odpověděla pruská vláda memorandem, v němž uváděla totéž, co ve zmíněné odpovědi v »Preussischer Staatsanzeigeru«, poukazujíc na to, že Rakousko sice nemůže se s celním spolkem spojiti, že však může smlouvami zajistiti si podstatné výhody.

Neúnavný Bruck podal 30. května 1850 spolkové radě druhý spis pamětní, jehož účelem bylo rozptýliti pochybnosti zatím se naskytnuvší a dokázati proveditelnost rakouských plánů.

Tento pamětní spis jest ještě podnes tak zajímavý, že uvedeme z něho dle Matlekovitse[1] nejdůležitější myšlenky.

Hlavním nedostatkem celního spolku — praví přibližně pamětní spis — jest, že nemá doposud příslušného centrálního orgánu; Rakousko se domnívá, že tento nedostatek ve svém projektovaném celním spolku bude moci odstraniti tím, že k zákonodárnému vedení veškerých obchodních záležitostí sorganisuje »velikou radu«. Tato rada sestávala by z poslanců spolčených států, a sice tím způsobem, že by většina jich byla volena zástupci živnostenských zájmů, tedy tam, kde stávají obchodní a živnostenské komory od těchto a menšina jmenována vládami. Své předsedy, místopředsedy, jakož i zapisovatele a členy výboru by volila veliká rada sama a sice výbor tím způsobem, že by v něm Prusko, Rakousko, severoněmecké státy přímořské a jižní Německo musily býti zastoupeny. Spolek měl by dále zvláštní úřad obchodní, který by působil ve všech záležitostech, týkajících se obchodu, námořské a říční plavby, dopravy, ochrany duševního majetku, měr a váh, zahraničného obchodního zastoupení, vystěhovalectví a kolonisace, jakožto nejvyšší úřad dozorčí; vedle tohoto úřadu obchodního byla by ještě zvláštní statistická kancelář a konečně celní kontrolní a účetní komora.

Vyloživ vnitřní organisaci budoucího celního spolku, obrací se Bruckův spis pamětní k vysvětlení obchodní politiky, jíž bude třeba se říditi. Pravidelně zdá se — pokračuje spis — že není při dnešním rychlém a velkolepém hnutí raďno, zakládati obchodní politiku státu na příliš přesných zásadách. Podmínky obchodních poměrů národů mění se neustále během doby, pokroky průmyslu, vrtkavostí výroby a potřebami spotřeby. Obchodně politicky pokročilý stát nemá přesných norem, jedná dle okolností ve svůj prospěch. Než v tomto případě mají se různé státy, nebo přece aspoň obvody devaterým clem a obchodem rozdělené teprve spojiti a doplniti v nový, mocný svaz obchodní, který jest povolán, aby ihned na světovém jevišti hrál znamenitou úlohu .... V obchodu těchto států byly tepny podvázány netoliko vůči společné cizině, nýbrž i navzájem vůči sobě, ve kterých má prouditi zdravý, ničím a nikde nerušený oběh krve. Teprve tento spolek, objímající celé Německo a Rakousko, bude netoliko Labe, Vezeru, Emži, Odru zváti zcela a nedílně svými, nýbrž i Adrii, Severní

[1] Die Zollpolitik der österr.-ungar. Monarchie von 1850 bis zur Gegenwart. (Str. 20.—23.) Budapešť 1877.

a Baltické moře; a morální váha svazu 70 milionů lidí, politická váha obchodního obvodu, jakému dosud v historii není rovna, záhy dobude i toho, co mu doposud schází k naplnění jeho světového úkolu . . . Myšlenka, spojiti středoevropskou pevninu v jeden veliký obvod obchodní a zajistiti politicky-materiální solidaritou společných států budoucnost proti všem oněm eventualitám, jimž čeliti nebyla dosavádní zařízení s to, lze jen tenkráte uskutečniti, jestliže poměry národohospodářské těchto států mají podstatně steiný základ. Dosavadní antagonismus zájmů není přirozený, kotvící v trvalých poměrech, naprosto však není takový, aby jej nebylo lze při dobré vůli odstraniti . . . Obchodní svoboda a clo ochranné nejsou v zásadě nezbytně protivami, boj mezi ochranným clem a svobodným obchodem může být rakousko-německou celní jednotou uspokojivě rozřešen. — Touto jednotou vyhoví se podstatně oběma principům; neboť čím menší je země, tím považlivější jest celní ochrana, tím nezbytnější jest svobodný obchod; čím širší jest však vlastní trh, tím větší je vnitřní soutěž; čím větší soutěž, tím méně možný monopol, tím nižší ceny zboží, tím také větší schopnost k soutěži na trhu světovém. Na malém trhu stává se ochranné clo nadprávím jednotlivce a břemenem ostatních; na širokém trhu se záhy vyrovnává na prospěch celku, povzbuzující ochrana probouzí dřímající síly k činnosti, poskytuje potřebnou prostoru k sesílení a vůči cizině dodává scházející rovnocennost. Ovšem, sestoupíme-li na stanovisko zvláštních zájmů, narazíme ještě na mnoho obav a konfliktů. Než bylo tomu jinak, když v třicátých létech přistupovalo se k uzavření smluv o celním spolku? . . . A přece byly obavy plané . . . Věda překonala zdánlivý rozpor mezi svobodným obchodem a clem ochranným, jakmile nestrnula na abstrakci, nýbrž pokročila k živoucímu člověku. Chce svobodnému obchodu, připouští však i cla ochranná a diferenční jako prostředky k němu, k průmyslové výchově, hromadnému vývoji a jako zbraň. Záleží na tom, jak se s těmito prostředky zachází a jak se jich užívá. Cílem samým není ani svoboda obchodu, ani ochranné clo; obé jest jen prostředkem k vyšším lidským a národním účelům. — Zdá se, že dlouhá zkušenost ukazuje, že spíše dojdeme svobody obchodu politikou, která domácí práci pečlivě chrání a zájmy jednotí, než tím, že na tomto poli zůstaneme odzbrojeni a vnitřně rozerváni.

Na základě těchto názorů shrnuje Bruck celní politiku, jíž se novému celnímu spolku bude říditi, v následující čtyři body:

T
deme
mě
or
j

1. Obchodní politiku třeba zařídit nikoliv na základě agrikolním a jednostranně zemi otevírajícím, ani na základě průmyslně prohibičním, nýbrž spíše na základě náležitého ocenění a ukojení veškerých hospodářských odvětví.

2. Schopnost k průmyslové konkurenci bude se musiti opírati o co možná širokou prvotní výrobu, dále o svobodu půdy a práce, o naprosto svobodnou soutěž v tuzemsku, o možnost lacino a bezprostředně opatřiti si veškeré k průmyslu potřebné suroviny a konečně o celní tarif co možná nejlépe potřebě ochrany hovící, a vůbec o zdravé zákonodárství obchodní a plavební.

3. Jelikož hospodářské poměry evropských států celkem jsou stejné jako poměry celního spolku, který má býti založen, není třeba s těmito státy uzavírati smlouvy obchodní; s tím neb oním sousedním státem však mohla by nastoupiti úplná celní jednota.

4. Se zámořskými státy bylo by spojení podle potřeby usnadniti.

(Pokrač.)

Časové otázky hudební.

Deset přednášek Dra H. Kretzschmara.[1]

Časové otázky hudební týkající se záležitostí hudebních zvláště naléhavých. Všem hudebníkům leží jistě na srdci příští vývoj jejich umění; jest však jisto, že převážná většina z nich přehlédá celou řadu škodlivých zjevů svého oboru a nedovede opravdu časové otázky řešit. To je především zřejmo z obsahu a směru dnešní hudební kritiky. Hudební kritici a referenti narážejí skoro denně na různé časové otázky, dotknou se jich, ale nedovedou je dále nad lokální a okamžitou potřebu; ostatně upadají ojedinělé ty hlasy v zapomenutí bez patrnějších výsledků. Všeobecná a skoro výhradná jest péče o další vývoj hudební skladby. Proti této jednostrannosti jest třeba pozvednouti varovný hlas. Vždyť otázka komposice hudební není dnes zrovna nejpalčivější. Hudbě jest zabezpečiti především půdu a porozumění v lidu, tam musí na základě bedlivého pěstění rozvinouti hudba svou moc a své požehnání; potom teprve možno se příti o komposici a směry komposiční.

[1] Vyšly původně v »Grenzboten« (LXI, 1902) nyní knižně u Peterse. Nadpisy jednotlivých oddílů znějí: 1. Správné a nesprávné otázky časové. 2. O užitku hudby a jejím nebezpečí. 3. Vyučování hudbě na škole obecné a na vyšších učelištích. 4. Soukromé vyučování hudbě. 5. Vzdělání hudebníků z povolání. 6. Hudba na universitách. 7. Další vzdělání a výdělkové poměry hudebníků. 8. Hudba jako sloužící umění. 9. Hudba jako umění svobodné. 10. Stav nebo stát? Poslední přednášku jako spornou a příliš všeobecně resultující vynecháváme ve svém referátě. Na knihu upozornil stručně zatím v Kunstwartu (16, 6) G. Göhler vřelými slovy. Dr. Riemann polemisuje ve svém článku Die Musik und der Staat (Musik II, 7) s Kretzschmarem vzhledem k šesté přednášce (hudba na universitách). Nejvíce asi pohnulo Riemanna k polemice místo, kde Kretzschmar tvrdí, že není žádné hudby absolutní; výtky jeho nejsou vždy spravedlivé. — Nebylo by dobře srovnat úvahy v knize kretzschmarově s našimi českými poměry hudebními? Látky našlo by se hojně! Pozn. ref.

Opravdu časové otázky hudební vyplývají samy z podrobného a methodického zkoumání celkového stavu hudby. Rozdělíme-li obsáhlý ten předmět svého zkoumání na dvě hlavní skupiny: komposici a pěstování hudby, dopadá konečný výsledek této bilance takto: Proti potěšitelnému a značnému přírůstku v komposici stojí citelný a silný úbytek v pěstování hudby století devatenáctého. Z toho vyplývá, že pro dobu nejbližší jest především prováděti kritiku organisační a to právě v zájmu komposice, jíž jen tehdy může se dobře dařiti, je-li pěstování hudby v plném pořádku.

V následujících statích probereme hlavní otázky, majíce pilné zření k dějinám hudby. Neboť ty učí nás nejen rozuměti bývalým i nynějším poměrům a spravedlivě je posuzovati, nýbrž nadhazuje nám pro naše reformy také často ideje, jež na základě zkušeností se osvědčily.

* * *

Po tomto povšechném úvodu promlouvá dr. Kretzschmar o užitku a nebezpečí hudby, při čemž na historickém podkladu osvětluje také otázku: zasluhuje vůbec hudba, abychom ji tak vážně brali? V třetí pak přednášce přichází k vyučování hudbě na škole obecné a na vyšších učelištích.

Požadavek výchovy v nejširších vrstvách pro výtvarná umění, snaha otevříti a zbystřiti školní mládeži zrak pro krásno a podstatu vnějšího světa, byl teprv v době novější stanoven. Naproti tomu těšila se hudba již odedávna zvláštní pozornosti a péči státu a úřadů. Vyučování hudbě omezovalo se ovšem odedávna na zpěv, a to plným právem. Nic neseznamuje tak rychle a hluboko s hudbou jako právě zpěv. Zprvu pěstuje se kostelní zpěv, později přistupují písně světské. O vyučovací methodě zpěvní počíná se vážně rozprávěti ve čtyřicátých letech minulého století. Žádá se, aby zpívání podle sluchu bylo omezeno, veškeré vyučování aby se opíralo o znalost intervalů, rytmu, not v jasné pojmy zvukové. Stavěti vyučování zpěvu od počátku až do konce školní výchovy jen na nápodobení a paměti jest pedagogicky zavržení hodno, a po stránce hudební celkem bez užitku.

Zásadně seznamuje škola obecná se všemi učebními předměty potud, že žák při vstupu do života může kráčet samostatnou cestou. Všude jsou mu na prospěch plody vyučování systematického, vytýčeného na prvotních základech. Důsledně musí škola také při vyučování zpěvu vésti k samostatnosti, musí žáku zajistit

možnost, aby získané schopnosti podržel a v každý čas je lehce dovedl rozmnožit. Spokojí-li se škola mechanickým provozováním zpěvu, prohřešuje se proti nejdůležitějším zásadám moderní pedagogiky.

Byla vydána nařízení, aby zpěvu na školách se vyučovalo racionelně a vydatněji; k tomu cíli zavedeno zpívání podle not. Ale všeobecného, pronikavého výsledku se tím až podnes nedosáhlo. Dnes je mnoho dětí, které umějí noty číst, ale málo celkem těch, které podle not umějí zpívat. Při vyučování zpěvu jest míti na zřeteli nejprve cíl: aby se děti naučily zpívat z listu na nižším stupni lehčí skladby, na vyšším pak těžší. Dalším požadavkem jest, aby vyučování podle not začalo v pravý čas (v druhém školním roce). Konečně jest nejvýš důležito, aby děti dle možnosti jednotlivě zpívaly.

Zpěvu školnímu nutno věnovati všemožnou péči. Bez dorostu z lidu nemůže žádné umění obstáti, žádné neostane zdravým, jestli ztratí souvislost s kruhy nižšího vzdělání.

Zpěvu na školách středních daří se hůře a možno říci, že hudbě více škodí než prospívá. Největší vadou jest dispensování, osvobozování od povinného zpěvu. Mimo to jest dbáti přesně třídní úpravy při vyučování. Učitel zpěvu obyčejně se sborem vyvolenců cvičí parádní skladby pro významné dny ústavu.[1]

Další reforma týká se učitelů zpěvu na středních školách. Těmi mají být lidé studovaní, rovnocenní ostatním kolegům vzděláním a postavením, kteří by dovedli ovládat svůj předmět v duchu školy a souhlasně s jejími ideami a zájmy. Je to jistě přísný, tvrdý požadavek; ale mládeži třeba odníti jakoukoli záminku, aby hodinu zpěvní považovala za méně vážnou.[2]

Nikdo zajisté nebude uváděti zde námitku o přetěžování žactva. Kdo by se netěšil na zpěv! Jenom nedostatky ve vyučování zpěvu jsou zodpovědny za to, když střední školy jsou téměř ztraceny pro hudbu. Jest tedy naléhavou péčí všech hudebníků, aby si uvědomili důležitý úkol vychovávání dorostu na školách. Co jsou nám platny všechny spolky wagnerovské, bachovské atd., co jsou platni velicí a největší skladatelé, odpadne-li inteligence od hudby, nebudou-li se vlivní lidé našeho státu a naší společnosti starati o umění hudební.

* * *

1 Podobně má se věc u většiny našich pěveckých spolků. Pozn. ref.

2 Srovnej u nás podobné snahy učitelů tělocviku. Pozn. ref.

Vyučování zpěvu v naší škole obecné a na školách středních má veškeré mládeži zjednávat přístup k hudbě a podati základy porozumění jejího.

Soukromé vyučování přenáší tuto školskou práci na pole zvláštní náklonnosti a způsobilosti při schopných povahách a vychovává tomuto umění jeho vlastní učně, hudebníky z povolání a diletanty. Záliba pro ensemblovou hru nesla sama sebou, že na prvním místě stálo vyučování houslím. Ale během času a zdokonalením cembalu dostal se do popředí klavír. Že klavír těší se za našich dnů takové oblibě, není právě chybou; jest však dobře vymeziti správné postavení klavíru v soukromém vyučování a v hudbě v domácnosti.

Snahou starých hudebníků bylo vychovávat ne tak dobré techniky, jako spíše dobré hudebníky.

Také „neučilo se hudbě »pouze pro zábavu«; rozdíl mezi výchovou hudebníků z povolání a diletantů nevystupoval tak ostře jako dnes.

Pianista za starších dob, i diletant, musil být hudebně dokonale vycvičen, musil se vyznati v kontrapunktu a skladbě, musil míti produktivní talent. V dalším vývoji nastupuje místo číslovaného nebo nečíslovaného basu plně vyznačený průvod. Hráč nemusí už být polovičním nebo celým skladatelem. Skladba hudební dosahuje zatím svého vyvrcholení v Bethovenově sonatě, začíná čtyřruční hra, tisknou se klavírní výtahy. A dnes hra klavírní opanovala pole. Právem také nebo bude hudbě jen na prospěch, když hra klavírní, co nejvíce se rozšíří, předpokládajíc ovšem, že všichni hráči budou správně vzděláni. Leč proti tomuto předpokladu hřeší jak laikové, tak hudebníci.

Nesprávné jest především, začíná-li hudební vyučování vůbec klavírem. Jest třeba dříve položiti pevný základ zpěvem ve škole nebo jiným prostředkem. Možno je sice na klavíru přednésti zpěvně řadu tónů, ale jednotlivý tón nezpívá; ten mizí a není možno sesilovati ani seslabovati jej. Rozeznávání intervalů jest pohodlné: tóny jednotlivé jsou nástrojem samým dány. Třeba jen správně uhoditi, tón zní správně. A tak pomocí učitelů, třeba hudebně slabých, možno vycvičiti pianisty, kteří prsty ovládají fugy a sonaty, ale v základě zůstávají nehudebními. Co všechno hraje náš pianista! A přece měli by psáti etudy pro mládež jenom mistři jako Baer a Schumann.

Má-li hra klavírní nésti ovoce pro hlavu a srdce, musí tu být především bohaté vrozené nadání, a potom musí se nésti vyučování za správným cílem a správnou cestou. Bez dobrého sluchu a dobré hudební paměti a bez pokročilého výcviku těchto vrozených vloh nemá nikdo se připustiti ke klavíru. Přední snahou má být výcvik po stránce hudební, nikoliv technické; tato jest prostředkem, ona cílem.

Starostí dobrého učitele klavíru má být, aby dovedl vzbuditi chuť a radost ku hře, cit pro rytmus, melodii a harmonii, cit pro správný přednes. Musí vštípit svému žáku zásadu, že čistě klavírní stránku jest podříditi všeobecným cílům hudebním.

Že je málo takových všestranně vzdělaných odborných učitelů hudby, to je vinnou našich vyšších škol hudebních, hlavně konservatoří. Proti vyučovacímu systému konservatoří namítal už A. Schindler (životopisec Beethovenův) r. 1855, že prý »jsou semeništěm hudebního proletariátu«. A R. Wagner o deset let později mluví o jejich »všeobecně uznané bezvýslednosti a neužitečnosti.«

Tak zlé to však není! Jedno však je jisto: konservatoře německé nezajišťují svým žákům v š e o b e c n é h o vzdělání, jež jest základem vší umělecké zdatnosti.

Na něm. konservatořích z bývalého plánu, jenž obsahoval všechny předměty učební pro povšechné vzdělání, zůstaly jen dějiny a esthetika hudební a italština (fakultativně). V dějinách a esthetice dociluje se málo nebo nic, na mnohých ústavech scházejí způsobilé síly učitelské. A ostatně schází většině žáků potřebné vzdělání předběžné pro ty obory. Jediná berlínská vysoká škola hudební zajišťuje si všeobecné vzdělání svých chovanců tím, že činí přijetí na ústav závislým od důkazu oprávněnosti k jednoroční službě. Ostatní nestarají se o toto všeobecné vzdělání předběžné a dopouštějí se tím těžké chyby; není také tajemstvím, že hledí se z vyšších tříd společenských na stav hudebníka s nedůvěrou. Uměleckými neřestmi: jednostranností, ješitností, závistí, intrikou, jarmarečnictvím trpí zvláště virtuostvní. Z nedostatku všeobecného vzdělání prýští bezduchost produkcí a přednesu, lpění na smyslném a formálním, nedostatek ten jest také průvodcem nevědomosti a nouze o ideje, s nímž tak často se potkáváme na programu našich koncertních ústavů, z něho pochází neschopnost hudebníků, včas opustiti vyjeté koleje hudebního provozování a žádati a prováděti reformy.

A tak jest se snažiti: o neodvislé postavení ústavů, přísnější zkoužky přijímací a propouštěcí, zmodernisování theoretického vyučování.

Další pozornost věnuje dr. Kretzschmar hudbě na universitě.[1] Její hlavní úlohou je porozumění hudebnímu umění, všemi danými směry prohloubiti a vychovávati hudebníky a přátele hudby, kteří vyzbrojeni výsledky vědecké práce k umění přistupují. Probírá se především otázka: čemu se má učiti a kdo má vyučovati. Má se učiti všemu, co slouží k hlubšímu porozumění hudby, ale na školách hudebních se nepodává; zvláště však dějiny hudby a to novější. Učiti má ten, kdo jest »dobrým muzikantem«, výkonným umělcem, jenž by mohl zastoupiti kteréhokoliv kapelníka.

Učiti se mají ti, kdož jsouce hotovi technickou a formální stránkou hudby, chtí více se o ní dověděti, než běžná prakse podává. To jsou především učitelé zpěvu středních škol, správci hudebního oddělení velkých bibliotek, učitelé některých oborů na konservatořích a nastávající hudební kritici. Konečně třeba jest také do velkého, důležitého světa diletantů, návštěvníků a posluchačů koncertů uvésti síly, které by byly povzneseny nad slepé blouznění, nad pohodlnost, ukvapenost a nespravedlnost, nad povrchnost a marnivý kult osob

Spisovatel podotýká, že v Rakousku celkem lépe jest postaráno o pěstování hudby na universitách než v Německu.

* * *

Závěrečný kámen dobrého odborného vzdělání záleží v tom, že pobádá a uzpůsobuje žáka, aby samostatně dále se vzdělával. Toho vzdělání možno dosíci: pravidelným obcováním s odborníky (zvl. ve spolcích hudebních), knihovnami, odbornými listy a cestami. Spolky hudební mají své členy seznamovati se všemi důležitými zjevy v hudbě, mají přístupnými činit všechny nově vystupující otázky. Hudba potřebuje co nejtěsnější semknutí všech hudebníků, nejen malé svazky lidí společného názoru a specialisty, potřebuje čilý a spořádaný život spolkový, jenž objímá veškerý stav. Spolky ty mají být jakousi školou pokračovací; dnes však se v nich většinou jen hraje, zpívá a baví.

Knihovny bývají po stránce musikální chudě vypraveny; výjimkou velkolepou jest drem M. Abrahamem založená »Musikbibliothek Peters« v Lipsku. A kolik hudebníků cítí vnitřní nutnost zakládati si vlastní domácí knihovnu?! (Dokončení.)

[1] Srv. o tom zmíněnou úvahu dra Riemanna v čas. Musik.

Trusty.

(Dokončení.)

Nesprávné toto tvrzení Rousiersovo jest pouze výsledkem these jak Rousiersem tak Grunzlem ve prospěch kartelů domácích a v neprospěch obdobných organisací kapitálových v cizině zabarvené, že prý kartel má zabrániti boji kunkurenčnímu, kdežto trust jest výsledek boje konkurenčního provedeného až do krajností. Oba v theoretické části svých spisův odporují vlastně tomu, co jest obsaženo v části popisné. Kdyby to bylo pravda, že trust jest výsledkem boje konkurenčního do důsledků provedeného, z něhož nejsilnější vyšel jako vítěz, pak přece nejen že takového sdružení nebylo zapotřebí, ale potom k němu nemohlo vůbec dojíti. Potom jednoduše tento vítězný jednotlivec mohl sám opanovati celý trh, a nebyl by měl vůbec příležitost s někým jiným uzavírat smlouvy a vyhledávat cesty, na kterých vyhnul by se nástrahám zákonův. Trusty americké právě tak jako naše kartely jsou výsledkem boje konkurenčního, který n e b y l až do důsledků proveden. Jest ovšem pravda, že v jednotlivých trustech jednotlivé vynikající osobnosti zaujímají význačné postavení, tak že mluví se o petrolejovém trustu Rockefellerově, o cukerním trustu Havemeyerově, o ocelářském trustu Morganově; týž zjev můžeme však pozorovati i na vyvinutějších kartelích u nás. Což pak na př. málo mluví se o tom, že Wittgenstein ovládá kartel železářský, že Kockert jest všemocným pánem v kartelu cukrovarníků a pod.? Ovšem u nás je to vše v poměru k poměrům americkým jaksi miniaturní prostě proto, že vývoj průmyslu nedosáhl v Evropě dosud toho stupně jako v Americe — rozdíl tudíž pouze ve stupni.

Tento rozdíl kvantitativní můžeme pozorovati i při rozsahu činnosti trustův a kartelův. Grunzel maje asi na mysli, že na př. trust papírnický má ve svém vlastnictví rozsáhlé lesy, a že trust ocelářský všechny svoje potřeby obstarává ve vlastních podnicích, vytýká, že trusty rády vybočují z toho oboru, v němž jest vlastně

jejich základ, a zasahují do oborů jiných, kdežto u kartelů prý tomu tak není. Grunzel sice v definici kartelu nepřihlíží k tomu, že by účastníci jeho musili býti z téhož oboru (pokládá na př. za kartel i svaz průmyslníků německých v Liberci); zde však, jen aby hodně rozdílů nanosil mezi kartely a trusty, chválí na kartelích, že nevybočují ze svého oboru. Nečiní-li tak kartely, děje se to proto, že — hrozny jsou dosud kysely. Aspoň úmluva, kterou uzavřeli nedávno zástupci předních kartelů německých, a kterou prozatím pověřili ústřední svaz německých průmyslníků vyjednáváním o dohodě k utvoření »kartelu kartelův«, úmluva tato nenasvědčuje, že by kartely byly tak nejapně skromny, za jaké Grunzel je vydává.

Daleko důmyslněji nežli Grunzel počíná si Rousiers. Ten rozeznává při organisacích podnikatelů dva prvky, jeden normální a jeden abnormální. Za prvek normální pokládá koncentraci kapitálu i výroby, prvkem abnormálním jest monopolisace. Koncentraci kapitálu a výroby můžeme ovšem pozorovati i u kartelů německých i syndikátů francouzských, ta však nevadí, poněvadž jest prvkem normálním. Abnormální prvek jeví se jenom u trustův; neboť k monopolisaci nestačí, jak soudí Rousiers, pouhá koncentrace; zde musí přispěti na pomoc ještě jiné okolnosti uměle přivoděné. Takové abnormální však rozhodující okolnosti mohou býti způsobeny pouze mocí veřejnou, a sice buď zanedbáním její anebo zneužitím.

Spojené Státy severoamerické zanedbaly svojí moci nedohlížejíce na železné dráhy. Trust petrolejový tolik zmohutněl hlavně za pomoci železných drah. Tyto udílely dříve trustům t. zv. discriminations, totiž slevy se svých obyčejných sazeb, takže trust mohl nabýti převahy nad konkurenty již lácí dopravy. »Interstate Commerce Act« takové jednání sice zakázal, ale železné dráhy přece jenom trusty podporují, dopravujíce jejich zboží rychleji, nečiníce jim obtíží a pod. Jest to ostatně zcela přirozeno, když železné dráhy resp. akcionáři jejich, jsou často zároveň členy trustu, neboť potom dopravují vlastně svoje zboží. Že některé naše dráhy, které jsou zároveň majitelkami dolův, dopravují svoje uhlí za stejnou cenu jako cizí zboží, má, jak známo, důvod svůj jinde. Očekávajíť vykoupení státem, a chtějí vykazovat co možná největší výtěžky, aby dosáhly co nejvyšší ceny kupní. Že jest železniční politika Unie pochybena, jako jest pochybena každá železniční politika, ponechávající nejdůležitější dnes prostředek dopravní v rukou sou-

kromých společností, o tom není sporu. Zda by však trusty nebyly dosáhly své nynější moci bez pomoci železných drah, jest otázka, na kterou ani Rousiers neodvažuje se přisvědčiti.

Druhý však abnormální prvek, který Rousiers shledává u trustův, nevyskytuje se pouze u trustů, nýbrž i kartelův: dovozní cla. Ovšem dlužno přiznati Rousiersovi, že i v tom ohledu dovedl kartely odděliti od trustův. On ví zcela dobře, že proti zrušení anebo aspoň snížení cel na výrobky kartelu, pokud tím má býti zjednána náprava vysokých cen kartelu, uvádívá se, že by takovým jednáním byly nejprve stíženi výrobci, kteří v kartelu nejsou, a že by tím kartel byl bez vlastního přičinění, beze vší námahy a všech obětí zbaven konkurentův. Proto vystrkuje Rousiers do popředí tolik faktický monopol trustův.[1] Když pak trust nemá konkurentův, nemůže snížení nebo zrušení cel nikomu jinému škodit, leda trustům. Rousiers totiž uvěřil doslova slovům Havemeyerovým, jenž při anketě uvedené prohlásil, že trusty bez ochranných cel jsou nemožností, ačkoliv jiní experti tomu výslovně odporovali, a ačkoli Rousiers sám měl příležitost přesvědčiti se u jiných trustův, že výrok citovaný má platnost pouze relativní.[2] Že zrušení cel by znamenalo zkázu trustův a kartelův, jest mínění značně rozšířené, tak že nedávno slyšeli jsme je v parlamentě francouzském od bývalého ministra financí; a když sociální demo-

[1] Budiž mi dovoleno, abych důrazněji upozornil, že Rousiers právě na rozdíl od kartelů trustům podkládá faktický monopol. Pan prof. dr. Horáček totiž, posuzuje ve Sborníku věd právních a státních můj spis o kartelích, pokládá za nedůslednost, že přičítám nepříznivé účinky kartelů naproti dělnictvu nikoli podstatě kartelů samotné, nýbrž jich monopolnímu rázu, a tvrdí, že přece tento ráz jest právě podstatným znakem kartelův. Jak jsem právě řekl, Rousiers tvrdí pravý opak, a u Jenkse shledáváme se také s fakty nasvědčujícími opaku u trustův. Může totiž býti trust a kartel bez monopolu, a může býti s druhé strany monopol bez kartelu.

[2] Nebude snad od místa, uvedeme-li, co o výroku Havemeyerově soudí Jenks: »Vysoké clo, činíc chráněný průmysl výnosnější, láká mnoho kapitálu na toto pole. Často nové podniky počítajíce na vysoký zisk, jsou zřízeny bezstarostně na místech nepříznivých. Z téhož důvodu lidé v onom odboru průmyslovém nezkušení, ochotně v něj se uvážou. Když takto naděje na vysoký zisk zlákala mnoho soupeřů na jedno pole, nátlak domácí soutěže stává se těžkým a kapitalisté cítí, kterak byli oklamáni o očekávané zisky. Vidí-li však zisk v budoucnosti, anebo i když si jen vzpomenou značných zisků v bezprostřední minulosti, nabádá je to ke spojení, původně nikoli proto, aby omezili náklady výrobní, nýbrž spíše aby sklidili od konsumentů bohatou mzdu ve vyšších cenách.« Nesmí se tedy takový generalisující výrok přijímati bez obvyklého zrnka soli.

kraté podali v říšském sněmu německém Bernsteinem odůvodňovaný návrh na zrušení cel na výrobky, jichž ceny vnitrozemské jsou diktovány monopolem, mělo se za to, že Bernstein opouští názor, zastávaný v »Předpokladech socialismu a úkolech sociální demokracie«, jako by cla byla zasahováním politické moci do života hospodářského, kdežto kartely vyrostly přímo z půdy hospodářské, tak že vzájemné působení jest bezúčinno. Ve skutečnosti Bernstein od tohoto názoru neupustil. Jak při jiné příležitosti uvádí ve »Vorwärtsu« ze dne 30. listopadu 1902, nejde mu nijak o zkázu organisací podnikatelův, nýbrž o to, aby bylo znemožněno umělé šroubování cen. »Nikoliv jednostranný zájem konsumenta, nýbrž zájem celkového hospodářství předpisuje jako vedoucí heslo hospodářské politiky: Dolů s cenami, aby stouply mzdy reální!«

Řekli-li jsme, že jak u Grunzla, tak u Rousiersa shledáváme důležité vedlejší motivy, které je vedly při posuzování trustův, a že následkem toho dlužno přijímati jejich vývody se značnou opatrností, není takové námitky proti již citované knize Jenksově The Trust Problem. Jenks byl členem státní komise pro vyšetření poměrův u trustův, a podává stručně výsledky tohoto šetření. Pod jménem trustů přihlíží k takovým korporacím průmyslovým, které vládnou takovým kapitálem a takovou mocí, že dle názorů veřejného mínění jsou nebezpečny veřejnému blahu, majíce třeba jenom dočasně moc monopolův.

Jenks pohlíží na celou otázku velice střízlivě. Silné organisace průmyslové v oborech značně vyvinutých jsou mu nutností, poněvadž nemohou jednotliví výrobci snésti následků soutěže. Soutěž jest ve velkoprůmyslu a velkoobchodu proto citelnější než v poměrech malých, poněvadž rozprostírá se na velkém území, kde není možno tak snadno přehlédnouti předem risiko, poněvadž dále zisk při jednotlivém obchodě jest poměrně mnohem menší nežli v obchodech v malém, a poněvadž konečně strany jsou dobře informovány o stavu trhu a o cenách na trhu panujících a nedají se prodávajícím poškoditi.

Jenks nevidí však v soutěži ani pro konsumenta zvláštní výhody, maje za to, že ceny při soutěži nejsou tak nízky, jak obyčejně za to se má, nýbrž naopak jsou často vyšší nežli ceny monopolu. Autor osvětluje na příkladech z praxe americké, proč jest možno trustům prodávati laciněji nežli za soutěže. Nejen že ušetří ohromné náklady vyžadované reklamou všeho druhu, nejen že ušetří mnoho na dopravě racionelním rozdělením zakázek na jednotlivé svoje závody — trust ocelářský ušetří takto půl milionu

dolarů ročně — trust nepotřebuje výrobky svoje vnucovati, nepotřebuje obchodní cestující — trust na výrobě alkoholu ušetří propuštěním cestujících přes jeden milion dolarů ročně — trust však nemá také ztrát z poskytování úvěru, poněvadž nenutí se do každého prodeje sebe riskantnějšího, a nemá ztrát z podniků pasivních, poněvadž je prostě zavírá. Jenks klade také velikou váhu na okolnost, že trusty dovedou vyhledat v každém oboru schopné lidi, ať běží o úředníky či dělníky, a cituje na důkaz toho charakteristický výrok zástupce jednoho trustu: »Není nic lacinějšího nad mozek; musíme jej míti, ať stojí cokoliv.« Trust také velikostí svého kapitálu jest schopen zpracovati všechny vedlejší výrobky, podnikem hlavním přímo vyvržené, které jednotlivý podnikatel musí zahoditi jako odpadky, anebo prodati za babku. Jenks uvádí, že rafineriím petrolejovým tyto odpadky vynášejí skoro tolik jako petrolej. Trusty mohou tudíž snadno prodávati svoje výrobky lacino. Na činnosti několika nejdůležitějších trustův autor demonstruje, že snížily skutečně ceny, ovšem neučinily to v takové míře, jak by mohly a měly.[1]

Podobně jest tomu i se mzdou. Jsou příklady, že trusty mzdy zvýšily, ba dokonce aniž byly o to dělnictvem žádány, ale také nečiní v tom směru tolik, kolik by mohly. Že žijí trusty v dobré shodě s organisacemi dělnickými, dokazuje jednak, že dělnictvo jest si toho vědomo, že nemůže zabrániti organisování trustův, jednak že i trusty vědí, že není radno pouštět se v zápas s organisacemi dělnickými, poněvadž tyto v takovém případě požívají vždy sympatií a více méně účinné podpory veřejnosti.

Pokud jde o otázku organisace trustů, máme u Jenkse dotvrzeno svoje tvrzení shora uváděné, že trusty děkují nynější svojí formu organisační tlaku, jakým na ně působilo zákonodárství v Unii. Přes to však není organisační forma všech trustů veskrze stejná; vykazuje tři hlavní typy. Některé trusty, na př. trust cukerní, organisovány jsou docela jako akciové společnosti. Také

[1] Upozorňuji při této příležitosti na zajímavý spis E. R. Maye: »Das Grundgesetz der Wirtschaftskrisen und ihr Vorbeugemittel im Zeitalter des Monopols«, v němž známá věta, že krise průmyslové vznikají nedostatečnou konsumpcí širokých vrstev, formulována jest tak, že snížení cen a zvýšení mzdy nedosáhlo takového stupně, jakého dosáhla produktivnost práce. Následkem toho dochází k »nadvýrobě« a k nezaměstnanosti. Autor doporučuje, aby k vyvarování tohoto zla byla stanovena nejvyšší zisková míra podnikatelská — asi 7 proc. — tak že by podnikatelé potom buď zvýšili mzdy anebo snížili ceny svých výrobků, když by byli si vědomi, že jim udržování nízké mzdy a vysokých cen není nic platno.

Standard Oil Company, trust petrolejový, byla původně podobně organisována; později však rozdělila se ve dvacet akciových společností, a trustees měli většinu akcií všech těchto společností v rukou, tak že mohli postup všech společností říditi jednotně V poslední době přechází trust petrolejový opět v jinou formu tím, že společnost v Novém Jersey skupuje akcie všech ostatních společností. — Konečně Jenks uvádí jako třetí typ organisační t. zv. trusty hlasovací, při nichž všechny akcie s právem hlasovacím mají v rukou trustees, kdežto ostatní akcionáři mají pouhé poukázky. Tuto formu zvolila Pure Oil Company, když začala konkurovati se Standard Oil Company, v obavě, že by jinak tato skoupila značnější část akcií a dostala tak převahu v táboře svého konkurenta.

Dle povahy trustův Jenks rozeznává dvě důležité skupiny: Do první skupiny patří trusty skládající se z výrobců téhož výrobku, kteří před ujednáním úmluvy trustové navzájem se potírali. To jest typ všech trustů na počátku jich vývoje. Jsou-li však jednotlivé trusty s dostatek vyvinuty, vytváří se typ druhý, ve kterém sdružují se výrobci různých výrobků na různých stupních procesu výrobního. Tak na př. Federal Steel Company má své doly i hutě; vztah mezi nimi jest však ten, že doly dodávají hutím trustu uhlí jenom tenkrát, když hutě buď odjinud uhlí nemohou dostat, anebo když doly nemohou uhlí výhodněji prodat; podobně hutě berou od dolů trustu uhlí, nemohou-li je jinde dostat levněji, anebo když doly nenacházejí pro své uhlí kupcův. Jinak každý člen takového trustu jest zcela samostatný.

Tak znenáhla trusty zlatými okovy uvádějí obor za oborem v průmyslu v porobu. Jednání jejich zavdává vznětlivější fantasii podnět k utopiím, v nichž celý svět jest trustům podroben.[1] Tato ohromná moc den ze dne vzrůstající nutí přímo k vyslovení otázky: »Může soukromé sdružení, které má tak velikou moc, zůstati na dále sdružením soukromým?« Pohle, známý svým dílem »Die Kartelle der gewerblichen Unternehmer« v posledním spisku svém »Bevölkerungsbewegung, Kapitalsbildung und periodische Wirtschaftskrisen« odpovídá na otázku tu negativně.

Jenks podobné otázky nevyslovil; konstatuje prostě fakta, a přenechává jiným, aby z nich další vyvozovali. Co se dá z fakt těch vyvozovati, pozná se nejlépe z kapitoly o politických a sociálních účincích trustův, jejíž překlad uveřejníme příště. Dr. *Lev Winter.*

[1] Viz román »Der Drachentrust« v I. ročníku časopisu »Das Wissen für alle«.

Shakespeareův názor o geniovi v Hamletu.

(Pokračování.)

S tímto souvisí také způsob, jak zachází s Ofelií, jakož i jeho chování po zavraždění Polonia. V boji s lodí pirátů jest to Hamlet, jenž při slézání skočí první na nepřátelskou palubu. Ale nejvýznačnějším jest výbuch ráznosti, tlumené jen následkem dočasného rozladění mysli ve scéně na hrobě Ofelie. Při Laertových chvástavých výlevech bolesti uvědomí si plně Hamlet pravou k tomu protivu, svou všemu klamu nepříznivou povahu, svou cenu a svou pravou ráznost, a to jest to, co ho má k tomu, aby postoupil v před se slovy:

»Kdo ten, jehožto hoře vyznívá
tak hlučně? — jehož nářek zaklíná
i bludné hvězdy, na dráze je stavě
jak slouchatele žasem raněné?
To já jsem, Hamlet, Dán!«

A hned na to maje na mysli Laertovo chování, jevící se jen vychloubavými slovy, zvolá:

»Mluv, hrom a peklo! co chceš učinit?
Chceš plakat, rvát se, postit, drásat se?
chceš ocet pít neb krokodila sníst?
já udělám to. — Jdeš sem skomírat?
mne překonat chceš skokem do hrobu?
Dej za živa se pochovati s ní,
já též to učiním.«

V pravdě nejsou to ani obtíže úkolu Hamletova samy sebou ani nesnáze ležící v jeho charakteru, tedy strach neb mravní úvahy, na nichž jeho váhání závisí, ježto za jiných okolností, jak bylo již ukázáno, nejeví se nikterak člověkem, jemuž strach neb mravní úvahy by byly rozhodujícími. Jest to jeho poznání, zabírající celý jeho duševní život a předem potlačující všechnu jeho vůli a snahu, poznání základního omylu, v němž se všemi názory na svět a lidi tak dlouho byl, poznání, které zprotivilo jemu každé rozhodnutí

a rozvážnou činnost. Tato vnitřní krise zaujme nyní všechno jeho myšlení a uvažování a ochromí jeho přirozenou ráznost, pokud tato vztahuje se na rozvážné jednání. Co musíme tedy s plným důrazem míti na paměti, chceme-li kusu skutečně rozuměti, jest jeho v duševním životě nastalá krise; a vskutku vidíme jej již před zjevením ducha, jenž mu pomstu za povinnost uloží, naplněna touž zoufalou bolestí nad mravní slabostí lidskou, jako později. Poslyšme jen jeho zoufalá slova v jeho prvním monologu:

»Ó kéž to příliš, příliš pevné tělo
se rozplynulo, sjihlo na rosu!
Neb kéž by Věkovčný nebyl dal
svůj řád na samovraždu! Bože, Bože!
jak nudný, prázdný, ploský, nicotný
se zdá mi všechen toho světa běh!
Fi na to, fi! — to nevypletý sad,
jenž bují v símě: bejlí šeredné
jej plní celý.«

Chceme-li poznati pravé postavení Hamletovo k uloženému otcem mu úkolu, musíme říci, že jest na něho vložen jako obyčejný úkol na člověka do jiných věcí co nejsilněji zabraného, jenž se ovšem následkem vnějších poměrů, jakož i následkem chvilkového vášnivého rozčilení cítí k splnění úkolu zavázán, jehož ale v jeho vlastním, nejhlubším nitru nic k tomu nepudí, a jenž sice tu a tam se pokusí zadost učiniti uložené mu odjinud povinnosti, jenž však nemaje na tom vlastních hlubších zájmů dá věci opět padnouti a ji protahuje, nebo, kde skutečně k jednání se dostane, koná vše, jak jen může, naopak. Po řeči herce v druhém jednání zvolá Hamlet:

». . . A já?
Já, — blbý bahnokrevný ničema,
jak náměsíčný Janek obcházím,
svou věcí nedojat a nehlesnu,
ne, ani pro krále, na jehož statku
a žití předrahém zde spáchán byl
ten zločin prokletý!«

Později maje na zřeteli Fortinbrasovo odvážné jednání praví Hamlet:

»Zač tedy stojím já, když otce mám,
jenž zavražděn a matku sprznčnu,
když krev a rozum ve mne bouří se
a spát to nechám vše a k hanbě své
zřím dvacet tisíc lidí na smrt jít
za pouhý přelud.«

Kde Hamlet skutečně v záležitosti otcově dostane se k jednání, škodí jen sám sobě; připomínáme tu jen hru herců, jíž Hamlet králi své nitro odhalí, ale neuchopí se nutných protivných opatření, jimiž by mohl se chrániti před očekávanými nejkrajnějšími vražednými úmysly korunovaného zločince. Zcela jinak by tomu bylo, kdyby Hamlet byl egoistickým, mravně a duševně nesvobodným člověkem, jak na př. Laertes, jehož básník s plným úmyslem postavil před podobný úkol a jenž, jsa nejzazší protivou k mravně svobodné a vznešené povaze Hamletově, pomstou soptě vyrazí přímo na bezprostředního původce svého neštěstí, jako bitý pes na hůl. Egoistického člověka každé ublížení, každé bezpráví, jež on za osobní urážku považuje, dohání k slepé zuřivosti a pomstě. Každé vytrpěné bezpráví má mravně omezený člověk za pohanu, kterou si nesmí dáti líbiti, nemá-li v očích svých a v očích lidí ztratiti na vážnosti. Mravně veliká povaha Hamletova jest proti tomu povýšena nad všelikou osobní urážku. Nejsilnější motiv k pomstě, ba v pravdě jediný motiv vší pomsty, osobní urážka, nechybí našemu hrdinovi, ovládá však jeho duši příliš málo, než aby trvale určovala směr jeho jednání.

Že vypravování ducha v prvním jednání, jakož i později představení vražedného činu od herců také v duši Hamletově vzbudí představu toho, co se stalo, v největší živosti, a že v každé lidské duši dřímající cit pomsty také v něm na krátko mocně vzplane, jest jen přirozeným; a když tedy hned po představení, byv k matce přivolán, nalezne krále na modlitbách, chce vskutku jej prokláti. Ale živý cit pomsty, který jej v tomto okamžiku na chvíli opanuje, zabrání činu. Vždyť Hamletovi samému byla by smrt ta jen vykoupením; není to tudíž žádnou pomstou pro něho, krále, právě kdy duši svou modlitbou očisťuje, bez okolků ho prokláti. Ne; chce-li Hamlet se pomstíti, chce skutečnou pomstu; pouhá smrt jest zaslouženou mzdou, ne trestem, po rozumu toho, pro něhož život jest břemenem. Již několikráte bylo proneseno mínění, že Hamlet svou slabostí neb svými morálními skrupulemi jest zmámen, nepřikročí-li opět k činu. Ale dle vylíčené povahy Hamletovy jest něco podobného vyloučeno, ježto jest jednak schopen nejbezohledněji a nejneohroženěji si počínati, jednak jest nanejvýš upřímným k sobě i k jiným, takže ani o zbabělosti, ani o přecitlivělé sensibilitě, ani o sebeklamu nemůže býti řeči. Jest proto opravdu nejvíc na snadě, pojímati scénu tak, jak nám ji básník

podal. Bychom jí úplně rozuměli, musíme si to připomenouti, že zrádné zavraždění šlechetného hrdinského krále stejně se všemi jednotlivostmi od herců bylo představeno, tak že sám otrlý hříšník jako Claudius, byv v nejhlubším nitru zasažen, chce modlitbou opět nabyti klidu své duše. Jak mnohem hlouběji ještě musila působiti hra na vznětlivou mysl Hamletovu; vždyť sám vkládá své hrou vyvolané vzrušení do slov:

»Teď vroucí krev bych pil
a konal kruté dílo, nad nímž den
by chvěl se hrůzou.«

Jediná kapka by dostačila, a nádoba by už překypěla, jen nejmenší útočný pohyb Claudiův, a tento je ztracen. Tu zastihne ho Hamlet klečícího při modlitbách, tedy v oné posici, která co nejvíc je vzdálena od každé offensivy. Následkem toho není rozvaha přepadena vášní, a rozvaha praví mu, že pouhé proklátí padoucha nemůže nikterak zadost učiniti jeho kypícímu vzteku. Nechá ho tedy nyní na pokoji. Později se opět vykouří Hamletův hněv, a hlouběji sahající bolest nad špatností a sprostotou lidské povahy vůbec ovládne opět zcela jeho duši. Král pak jest mu jen ještě vzorem všeobecné zkaženosti lidské povahy, věc opovržení hodná. Místo odboje nastoupí rychle opovržení a ona lhostejnost, což jest nejlepší ochranou Claudiovou: král jest konečně přec jen pokrm červů:

»Hamlet: Člověk může chytat ryby na červa, který pojedl krále, a jísti rybu, která snědla toho červa.
Král: Co chceš tím říci?
Hamlet: Nic, než vám ukázat, jak může král cestovati útrobami žebráka.«

Má-li Hamlet úmysl pomstíti vraždu svého otce, a není pochyby, že časem skutečně to zamýšlí, není to přece jeho nejživějším zájmem, nevyplňuje zcela jeho duši, ale ustupuje to daleko do pozadí před principielním významem, jaký Hamlet přikládá tomu, co se stalo: Že člověk, bratr k bratrovi tak se mohl zachovati, naplňuje ho hrůzou nad zlem, jež dřímá vrozeno v každé duši lidské. Praví Ofelii: »Já sám jsem jakž takž poctivým a přece mohl bych se vinit z takových věcí, že bylo by lépe, aby mne matka nebyla porodila.«

Kdyby byl mohl zároveň s Claudiem všechno zlo se světa zprovoditi, zkolil by ho hned. Tak však je Claudius pro něho jen representantem tohoto špatného světa vůbec. Claudius sám sebou jest ničím, »the king is a thing — of nothing«. Co Hamleta nej-

hlouběji zasáhne a raní, není to pouze Claudius, nýbrž špatnost celého tohoto světa, ano, špatnost, kterou vidí jako potenci i ve svém vlastním srdci, jak lze z uvedených slov k Ofelii co nejzřetelněji poznati. Zkrátka, nejedná se Hamletovi dokonce o to, má-li vykonati skutek pomsty či ne; proto má věc sama sebou pro něho příliš málo významu, a proto mu chvílemi vypadne docela z paměti. Ať si skutek vykoná, ať si toho docela nechá, neznamená to podstatný rozdíl pro jeho vnitřní postavení; vždyť na vnějších nahodilostech závislá existence Claudiova nemá nic co činiti s vlastním bolem Hamletovým. »Mrtvola jest v králi,« »the body is with the king,« král nosí s sebou svou mrtvolu, t. j. svou smrtelnost. Zda dnes jej probodne, neb zda král zítra sám zemře, co znamená to pro Hamleta! Tato lhostejnost jest to, co chrání tak dlouho Claudia, zvláště když tento se má na pozoru, by přímo proti Hamletovi vystoupil. Učinil-li by to, bylo by po něm veta, jak dokazuje kvapný čin v komnatě matčině; tam totiž myslil Hamlet, že král to tajně naslouchá za tapetou a chce se tím vetříti mezi něj a matku a podvodným způsobem jeho tajemství mu vyrvati. Claudius pozná také toto nebezpečí a proto se rozhodne odstraniti Hamleta. Maje na mysli zavraždění Poloniovo praví:

»Ó těžký čin, na oněch místech být,
tak bylo by se přihodilo nám.«

Chce-li Hamlet také v klidných momentech pomstiti svého otce, považuje to více za svou povinnost, než za hlubší potřebu, která by ho k tomu hnala; má to za svou povinnost, protože jeho úsudek jest ještě pod vlivem úsudku světa, ne že by pociťoval nějaké vnitřní nutkání. Jest to zbytek jeho starého světového názoru, jehož se ještě úplně nezbyl, jsa ještě na přechodu k novému. V lidském úsudku jest msta nutnou, by smyla strženou potupu, Ježto však Hamlet rád a ochotně se chtěl přizpůsobiti požadavkům věta maje je za dobré a rozumné, lpí také nyní na něm ještě zbytek vážnosti k úsudku světa, on myslí, že pomstit se jest povinen, poněvadž se to považuje nutné k navrácení osobní cti. Proto jeho slova:

»Jsem zbabělec?
kdo zve mne lotrem? rozbije mi lebku?
vyškubne vous a hodí mi jej v tvář?
Kdo nos mi seštípne a prolhaný
mi dech až do plic hrdlem vrazí zpět?
kdo mi to udělá? — Ha. — Při sám Bůh,
já snes' bych to.«

Jako lidé, tak také myslí o tom duch jeho otce, ještě v očistci se nalezající, ještě ne zplna ujasněný. Ale Hamlet, jenž miluje a váží si svého otce ne pouze proto, že jest jeho otcem, ale proto, že jest mužem šlechetným, statným, Hamlet tedy, pro jehož geniální povahu náhodou dané příbuzenské poměry samy sebou nejsou směrodatny, není ani pietou k svému otci puzen ve svém hlubokém nitru k pomstě. Ani vůli otce svého nemůže Hamlet beze všeho za svou přijati a úkol, jejž mu onen uložil, považuje dle toho za těžké jemu cizí břemeno:

»Čas vymknut z dráhy. — Prokletý to podíl,
že k jeho nápravě jsem se kdy zrodil.«

V nejužší souvislosti s tím je onen zvláštní, příkrý a rázovitě ostrý způsob, jak chová se k duchu v přísežné scéně krátce po té, když odhalením pravdy co nejhlouběji byl rozechvěn. Jakkoli totiž Hamlet až k bezprostřednímu příchodu hrozného zjevu podrží svou vnitřní svobodu a svůj duševní klid — vychází to na jevo z jeho dlouhého, objektivního výkladu o pijanství Dánů — nastoupí ihned po zjevu, který bezprostředně velmi hluboký dojem naň učinil, reakce v duši Hamletově; on takřka střásá se sebe mocný dojem, který malý účinek měl na jeho vůli, za to však ujasnil jeho myšlení, a zatím co prosí přátele o mlčelivost a je přísahati nechá, ne by vymyslil nějaký nový plán pomsty, ale aby jen dle vrozeného pudu po svobodě neměl docela žádných překážek ve svých rozhodnutích, volá zespod duch své »přísahejte!« ježto míní, že syn vše jen v zájmu otcově učiní, by splnil proslovenou vůli. Protiva dvou různých záměrů, záměru synova v tom, když musejí mu přátelé mlčení odpřisáhnouti, a záměru ducha, když svým z podzemí volaným »přísahejte« podporuje záměr svého syna, mysle, že Hamlet to činí jen pro otce, tato protiva vzbudí smích u Hamleta v jeho zoufalé náladě, v jakémsi druhu šibeničního humoru. »A ha, můj chlapče,« zvolá Hamlet, »tak ty hovoříš? Ty's tu můj věrný groši?« Odvede přátele na jiné místo, jako by se chtěl vzdáliti vlivu ducha: »Nuže, dál,« praví, »vy slyšíte přec toho chlapíka tam v podsklepí; — a tedy přísahejte!« Když také na druhém místě se ozve ducha hlas »přísahejte«, praví Hamlet po svém všeho vlivu prostém způsobu:

»Hic et ubique? (zde a všude?) — poodejděm dále.
Sem pojďte, pánové,
a vložte opět ruce na můj meč:
že nehlesnete, co jste slyšeli,
to tady přísahejte na můj meč.«

A když duch opět volá své »přísahejte«, odpoví mu Hamlet tak, jak odpovídáme odpůrci, jehož proti své vůli uznáme, neustupuje-li:

»Aj, dobře, starý krtku! umíš ty
tak rychle pracovati pod zemí?
Toť statný kovkop! ještě jednou dál; —
sem, dobří soudruzi.«

Skutek tedy sám sebou, zabití neb zbavení trůnu Claudia, neprotiví se povaze Hamletově. V daném případě rozšlápl by »krále tatrmana«, jenž jest pro něho jen »mrtvolou« — »věcí« — »k ničemu«, jak rozšlápneme škodlivé červy, aniž by se cítil při tom mstitelem. Bylo pak také mluveno o soudcovství našeho hrdiny, ale nerozvážili si to, že člověk s tak hlubokým poznáním prvotní mravní slabosti v každé duši lidské v základech ležící, která má své kořeny v povaze lidské jakožto takové, ten že nemůže ze sebe udělati soudce. Zcela v tom smyslu slyšíme jej, jak naříká nad smrtí Poloniovou. Považuje to za trest nebem seslaný, a toto potrestání starého potutelníka nebe dalo jemu vykonati, zcela naopak k Laertovi, jenž krále zrovna o to prosí, by směl býti nástrojem trestu. Jest zajisté cosi nebezpečného v Hamletovi, jak sám praví k Laertovi bojujícímu s ním v hrobě Ofeliině. Ale Hamlet jest příliš šlechetná, vznešená, rytířská povaha, než aby toho, jenž proti němu přímo nezakročí, chtěl tak zlehka a beze všeho potrestati za nějakou na něm dříve spáchanou křivdu, byť i sebe větší. Ale kdyby byl sledoval opět určitý cíl, kdyby byl si chtěl na tomto světě zjednati opět posici, práci, pole pro činnost, byl by také Claudia, stál-li tento v cestě, odstranil, jak odkopneme kámen, který nám překáží. Hamlet byl by Claudia zničil, jak zabijíme jedovatý hmyz, ne proto, že bychom se chtěli na něm pomstiti neb ho souditi, ale pouze bychom ho učinili neškodným.

Kdyby nebylo pessimismu Hamletova, kdyby tím nebyly tvůrčí pudy hrdinovy zbaveny každého cíle, kdyby zoufání nad veškerou reálností, bolest ze zejícího rozporu mezi zevně krásným leskem a za ním se skrývajícím bahnem nebyla vzala hrdinovi na čas veškeru radost ze života a nezabila každé přání působiti ještě na tomto světě klamného zdání, byl by si vytkl nějaký cíl, byl by si postavil úkol a sledoval by ho pak s onou železnou energií, s onou klidnou rozvahou, která byla vlastní grandiosní jeho povaze. Hamletovy vlohy poukazují na jeho určení za vládce,

a bylo mu též na snadě trůnu se zmocniti, aby pak, jak Fortinbras se vyjadřuje, »se osvědčil nanejvýš královsky«. Pessimism však vylučuje každou chuť k nějakému poslání, ježto na světě, kde vše se jeví prázdným a planým, chybí jakýkoli základ cíle vědomé činnosti. Tento pessimism však ve své extremní podobě jest jen přirozeným následkem pádu optimistického názoru mládí, vzniklého z ideálního smýšlení. Příroda sama přivádí časem léčebný proces, když z této vnitřní krise vzniká ona mužná zralost, která nepovažuje svět ani za souhrn všech dokonalostí, ani za mučivé vězení, ale za pole pro uplatnění vlastní tvůrčí síly.

Nic nelze proti tomu namítati, že také Hamlet dříve nebo později by se byl propracoval k životu cíle vědomému, kdyby mu jen k tomu času bylo dopřáno. Ale »dříve než mohl učiniti prolog k svému plánu«, dříve než opět nabyl první podmínky účelného jednání, klidu to duše, dříve než zaujal principielní stanovisko k životu vůbec, začala již hra nepřátel a připravila mu zkázu.

(Pokrač.)

K otázce převzetí nalezenců
do Čech příslušných z vídeňského nalezince do naší zemské správy.

Napsal MUDr. *Jan Dvořák.*

(Dokončení.)

Ostatně přispěje budoucně k zabezpečení dostatečného množství pěstounů v zemi naší nemálo mimo jiné i provedení nově projektované úpravy ošetřovného pěstounů domácích.

Kromě toho stoupl by počet způsobilých pěstounek ještě více, jakmile došlo by svým časem i u nás k snížení dosavadní 6leté norm. doby na 2 leta.

Třetí způsob převzetí dětí byl by pomocí zřízení expositury nalezince v některém městě v Čechách se železniční stanicí blíže hranic dolnorakouských, na př. buď ve Veselí, Třeboni, neb i v Táboře, ležícím poblíže střediska oněch okresů, z nichž čerpa dosud vid. i pražský nalezinec největší kontingent pěstounek.

Pokud mohu dnešního dne posouditi, zdál by se třetí způsob ze všech právě uvedených nejvýhodnějším jak pro pěstouny tak pro administrativu, neboť bylo by jak opatření způsobilých pěstounek nejsnažším, tak i odevzdávání dětí těmže nejpříležitějším. I z ekonomického stanoviska zdál by se způsob tento nejvýhodnějším. Zbývalo by ovšem rozřešiti otázku, jak a kým bylo by možno nejpříhodněji obstarávati dopravu kojenců z vídeňské porodnice do venkovské expositury v tom pádu, kde vlastní matka by nechtěla neb nemohla sama dítě provázeti. Či dostačila by k tomu pouhá agentura?

Otázka tato vyžadovala by k správnému rozřešení, aby konány byly osobní studie dosavadní manipulace a administrativy vídeň. nalezince a porodnice na místě samém.

Při 2. a 3. způsobu bylo by kromě toho třeba prohloubiti pátrání a šetření, jak bylo by lze nejzpůsobileji a nejvhodněji do-

pravovati děti slabostí vrozenou stížené, nedonošené, příjičné, podezřelé přijicí atd.

Současně bude žádoucím, aby bylo zjištěno, trvá-li stanovami vídeňského i pražského nalezince zaručená závaznost matky ku kojení dítěte do 4 měsíců i v pádu eventuelního dopravení její s dítětem z vídeňského do pražského nalezince. Dle dosavadních informací není překážky, aby závaznost řečená i při dopravě matky s dítětem na pražský nalezinec přecházela, pokud by matka v takých případech nevzdala se sama dobrovolně dobrodiní přijetí dítěte do péče nalezinecké, jak se v posledních dobách častěji stává při matkách do Uher příslušných.

Rovněž bude třeba znalecky rozřešiti otázku, zdaž, v jakých případech, a jakým způsobem bylo by možno, aby děti takové byly eventuelně dopravovány z vídeňské porodnice do pražského nalezince v průvodu matky.

Neméně nesmělo by se opomenouti, aby učiněno bylo opatření pro případy, kdy v pádu onemocnění matky v porodnici nastala by potřeba opatřiti přiměřeným způsobem její slabé či nedonošené dítko, a po případě bez ní dopraviti je do jiného ústavu.

To jsou ovšem detaily, jichž konečné rozhodnutí vyžadovalo by nevyhnutelně delší doby, a jemuž by musily předcházeti studie na místě samém a vážné úvahy odborníků. Dnes možno na základě zkušeností, jež zjednány byly v jiných zemích použitím práva zákonem z 29. února 1868 § 6. říš. zák. č. 15. zaručeného, s plnou jistotou vysloviti se jedině, že veliké nesnáze, jež vzešly by v první době správě zemské převzetím příslušných nalezenců, časem a znenáhla stále by se zmenšovaly zejména tím, že by se vší pravděpodobností rok od roku klesal počet do Čech příslušných nemanželských matek, jež by napříště vyhledávaly pomoci v porodnici vídeňské. Tím zároveň ubývalo by i nesnází, spojených s převodem nalezenců z vídeňského nalezince do správy zemské. K postupnému klesání frekvence porodnice příslušnicemi českými přispívalo by po převzetí nalezenců do vlastní správy nepochybně i poznání matek, že dítě jejich nezůstane na dále tak jako dosud, ve svazku vídeňského nalezince, vzdáleného od jich rodiště, nýbrž že dopraveno bude ihned do Čech. Obzvláště dostavivším se zkrácením ošetřovací doby ze 6 na 2 leta ve vídeňském nalezinci pozbude týž pro české příslušnice výhod, jichž jim dosud poskytoval a tím přirozeně i dosavadní přítažlivosti. Správnost a odůvodněnost úsudku tohoto opodstatněna jest přesvědčivým způsobem zkušenostmi nabytými

ve Štyrsku, kde od převzetí nalezenců z vídeňského nalezince do vlastní správy vzrostla frekvence porodnice z 600 r. 1899 na 1400 r. 1902.

Kromě toho bude třeba podrobiti napříště zralé úvaze otázku, zdaž nebylo by lze časem nesnáze převodu nalezenců do naší zemské správy zmenšiti, kdyby přijímání těhotných, příslušných do Čech, do vídeňské porodnice po 7. měsíci obmezeno bylo toliko na nejnutnější případy, v nichž přijetí prokázáno jest potřebou skutečné pomoci a ošetřování ústavního.

V zákoně říšském ze 17. února 1864 čís. 22., týkajícím se úhrad ošetřovacích sazeb v porodnicích zemských, není sice výslovně označena doba, od které nastává fondu zemskému povinnost ku hražení nákladů ošetřovacích za osobu, do země příslušnou. Leč slovem náklady »ošetřovací« označena jest zajisté doba, kdy těhotná ošetřování ústavního skutečně potřebuje, a od které teprve nastává povinnost k úhradě nákladů ošetřovacích.

Jiná jest ovšem otázka, zdaž způsob tento byl by k nemocným matkám dosti humanním a zdravotnicky přístojným, a pakli by vůbec bylo v zájmu pražské porodnice a fondu zemského, aby bylo přijímání matek do Čech příslušných do vídeňské porodnice obmezováno.

Následovní pozorování svědčí spíše proti každému podobnému podnětu.

Do vídeňské porodnice přijato bylo do Čech příslušných matek: r. 1896 2748, r. 1897 2868, r. 1898 2658, r. 1899 2445, r. 1900 2790 s 39.478 ošetř. dny téhož roku. Průměrná doba ošetřovací obnášela: r. 1896 14·66 dní, r. 1897 14·05, r. 1898 13·89, r. 1899 14·08, r. 1900 14·12 dní. Náklad denní či sazba ošetřovací v 3. třídě obnáší ve vídeňské porodnici od r. 1898 K 2·60. Celkový náklad za 2790 matek ve vídeňské porodnici obnášel r. 1900 102.484·65 K, průměrný náklad na 1 ošetřovanku tudíž *36·73 K*. Naproti tomu činil náklad na 1 ošetřovanku v pražské porodnici r. 1900 celkem 84·13 K a denně 3·65 K, při čemž pouhá režie obnášela 2·84 K. Nehledě k této finanční stránce bylo by se vší pravděpodobností překonati i mnohé jiné obtíže, jež vzešly by zejména nedostatkem prostor porodnice pražské, které i za nynějších poměrů jeví se býti ve mnohých ročních dobách nedostatečnými.

Avšak netoliko finanční, nýbrž i humanní stránka závažné této otázky jest nám příkazem, abychom veškeré okolnosti náležitě uvážili, prvé než přikročíme k jejímu konečnému rozřešení.

Bohužel nemohou nám býti směrodatnými zkušenosti, jež učiněny byly po převzetí příslušných dětí do jiných zemí z vídeňského nalezince na př. do Moravy, Štyrska, a v poslední době do Uher.

Neboť děti příslušné do Moravy a do Štyrska propouštějí se po vypovězení smlouvy přímo z porodnice s matkami, a poukazují se ku příkazu zemské správy přímo na domovskou obec. Podobně i děti do Uher příslušné vychází po vypovězení smlouvy od 1. ledna b. r. přímo z porodnice s matkami, a poukazovány jsou dle stanovení vlády uherské do filiálky uherského nalezince, zřízené v Szombatelu (Steinamanger). Způsob tento má však dle zkušeností z poslední doby v zápětí, že mnohá matka převezme sice dítě z porodnice, avšak místo aby se s ním odebrala do domovské obce aneb do filiálky v Szombatelu, odevzdá jej druhý nebo třetí den policejnímu ředitelství ve Vídni předstírajíc, že nemůže jej uživiti. Ředitelství k záchraně dítěte před násilnou smrtí neb zhynutím odevzdá ubohé robě nalezenci do dočasné péče, jemuž se stávají hrozivě množící se případy tyto nesmírnou potíží a břemenem.

Zbývá ještě zodpověděti otázku, jaký **význam** mělo by převzetí nalezenců do Čech příslušných do vlastní správy zemské pro naše domácí poměry. I největší skeptik maje příležitost ponořiti a zasvětiti se do podstaty závažné této otázky, dospěje k nezvratnému přesvědčení, že racionelní rozřešení otázky této bude míti dalekosáhlý význam v různých směrech.

Především bude nepochybným nemalý **finanční výsledek**, jenž vzejde správě zemské provedením řečené otázky. Úspory, jichž bylo by lze dosíci fondu zemskému převzetím nalezenců do vlastní správy již před provedením projektovaných reforem v Dol. Rakousích jsou na základě úředních dát především:

1. Režijní poplatek, jejž platí ročně království České správě dolnorakouské za nalezence do Čech příslušné. — Výši poplatku toho vypočísti lze z difference sazby, kterou platí český fond víd. nalezinci a sazby, kterou platí vídeňský nalezinec pěstounkám.

Difference ta obnáší:

	měsíčně	ročně
při 1 dítku v 1. r. v.	(13·80 — 12 K) 1·80 K	— 21·60 K
v 2. » »	(12·— — 10 ») 2·— »	— 24·— »
v 3. » »	(9·— — 8 K) po 1·— »	— 12·— »

Dle záznamů správy vídeňského nalezince obnášel v posledním desítiletí počet dítek do Čech příslušných v 1. r. v. 1075, v 2. r.

722, od 3.—6. r. 2210 dětí. Dle toho obnášela výše ročního režijního poplatku za naše nalezence 67.062 K.

Správa pražského nalezince vypočetla pomocí počtu ošetř. dní za české nalezence ve Vídni přesněji výši režijního poplatku. Dle toho obnášel počet ošetřovacích dní:

		z toho ve $^2/_3$ nové péči u příbuzných
v 1. r. v.	414.066 dní	— 16.769 dní
v 2. » »	267.375 »	— 20.072 »
od 3.—6. » »	866.675 »	— 83.430 »
úhrnem	1,548.116 dní	120.271 dní

Režijní poplatek obnášel r. 1900 dle přesnějšího výpočtu tohoto *69.849·70 K.*

Suma tato neznamenala by ovšem aspoň pro první léta skutečnou úsporu, poněvadž by z obnosu toho musily býti hraženy náklady spojené s převodem nalezenců z vídeňské porodnice do venkovské péče v Čechách, a po případě výlohy spojené s dopravou neduživých a slabých dětí do nalezince pražského.

2. Další úsporou byl by obnos, jenž získal by se fondu zemskému při nynějších poměrech růzností dosavadní nižší sazby ošetřovací pěstounkám pražského nalezince v poměru k sazbám vídeňského nalezince.

Difference tato obnáší:

		měsíčně	ročně
při 1 dítku v 1. r. v.		0·— —	0·— K
v 2. » »	(10 — 8 K)	2·— —	24·— »
od 3.—6. » »	(8 — 6 K)	po 2·— —	po 24·— »

Dle výpočtu správy pražského nalezince obnášela r. 1900 úspora vyplývající z uvedené difference ošetřovného pěstounům celkem *73.303·29 K.*

I tato úspora byla by pouze relativní a zatímná, a měla by význam jedině potud, že bylo by lze obnosu toho použiti k hražení zvýšených nákladů, jež vzejdou provedením projektované úpravy ošetřovného pěstounkám v Čechách. Úspora ta sloužila by k paralysování škodlivé nám konkurence vídeňského nalezince ohledně opatřování způsobilých pěstounů.

3. K uvedeným úsporám možno konečně čítati i úsporu prémie vídeňského nalezince, poskytované pěstounkám po dosažení 1 r. věku po 20 K, jež obnášela by při 722 dětech 14.440 K, a úspora prémie při dosažení normálního věku po 20 K, již pačiti lze při 469 dětech na 9.380 K, tudy dohromady sic 23.820 K. I tento obnos čítám toliko k relativním a zatímním úsporám, poněvadž

bude třeba užiti jej při provádění příštích reforem k dosažení zvýšení kvality pěstounek a po případě k potírání soutěže vídeňského nalezince.

Převzetí nalezenců do vlastní správy mělo by kromě nemalého finančního významu vzhledem k projektovaným reformám domácího sirotčenství i nemalý v ý z n a m s o c i á l n í.

Vždyť jedině tímto způsobem podaří se provésti jednotnou celkovou evidenci a úpravu jednotného dozoru a celkové správy chudinské v oboru nalezinectví a sirotčenství.

Že by převod nalezenců do Čech příslušných z vídeňského nalezince do vlastní naší zemské správy, zejména při heslech zemskou správou dolnorakouskou nepokryté do budoucnosti proprohlašovaných, měl v řadě neposlední i význam národní, vysvítá zřejmě z následovního úředního výkazu, jenž podává nám jasný obraz o umístění nalezenců do Čech příslušných z vídeňského nalezince u pěstounů v různých korunních zemích.

V ý k a z n a l e z e n c ů

ze dne 31. října 1901 nalézajících se ve svazku dolnorakouského nalezince příslušných do Čech a umístěných v různých zemích.

Přijato	Dol. Rakousy	Čechy	Morava	Slezsko	Hor. Rakousy	Štyrsko	Uhry	Korutany	Tyroly	Solnohrady	Úhrnem
$^{1/11}$—$^{31/10}$ 1895—96	214	181	60	—	—	9	5	—	—	—	469
1896—97	110	360	81	1	5	6	2	—	—	—	565
1897—98	185	327	2	—	9	17	—	—	—	—	540
1898—99	163	401	—	—	10	12	48	1	1	—	636
1899-1900	159	465	—	1	8	11	78	—	—	—	722
1900—01	178	762	2	—	11	21	100	—	—	1	1075
Úhrnem	1009	2496	145	2	40	76	233	1	1	1	4007

Z obrazce tohoto patrno, že již nyní z 4007 do Čech příslušných dětí bylo 1511, tedy více než třetina, umístěno jednak v Dolních a Horních Rakousích, v Štyrsku, v Uhrách a p. V budoucnosti mělo by se umísťování příslušníků našich v Čechách dle všeho státi pouhou vyjimkou, kdy nedostávalo by se pěstounek z jiných zemí.

Ku konci toliko několik slov k ventilované mnou již v dřívějších mých publikacích otázce ohledně možnost zkrácení doby ošetřovací v nalezinci pražském ze 6 na 2 leta.

Byť i význam reformy této byl samozřejmým pro úpravu poměrů sirotčenských, nedoporučovalo by se, aby současným řešením otázky této s otázkami ostatními kumulovalo se řešení otázek shora uvedených, jež patrně musí předcházeti, aby výsledky zjednanými nabyla se pevná půda pro provádění příštích reform.

Se zřetelem ku vývoji celkové úpravy chudinství bude lze s prospěchem pomýšleti na řešení otázky týkající se zkrácení normální doby ošetřovací ze 6 na 2 leta, teprve až provedena bude úprava sirotčenství, a až rozšířena bude péče o sirotky na děti nemanželské po druhém roce věku. Do té doby doporučí se, aby sbírány byly rozhledy, zkušenosti a dáta, jak z domácích poměrů tak i z reform prováděných v jiných zemích.

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Mladočeský manifest národu. Taktika a program při rozlišování v životě politickém — Nové zmatky. Návrat k staré neupřímnosti — Bezpáteřnost Mladočechů vůči lidu — Nespokojenost voličstva. Sjezd důvěrníků národní strany svobodomyslné. Cena jednoty — Druhá universita v zemích českých? — Postup mladočeských radikálů. Neupřímnost »Národních Listů« — Dr. Fořt proti změněné taktice strany. — Složit mandáty?

Odvrat od obstrukce, který provedli při prvém čtení vyrovnávacích předloh s Uhry čeští svobodomyslní poslanci způsobem, jenž se nedal více nijak maskovati, nepřinesl jasno do české politiky. Aby zůstal starý zmatek, přičiňují se velmi vytrvale sami mladočeští poslanci a to tentokráte mnohem více politikové umírnění nežli klubovní radikálové. Ústup byl proveden a vyhlášen vší rakouské veřejnosti již 12. března řečí dra. Kramáře. Formálně však byl spečetěn teprv manifestem, kterým čeští poslanci všemu českému lidu oznámili změnu svého postupu. Je jistě znamením nezdravých poměrů, má-li pouhý taktický postup a jeho otázky v politickém životě takový význam, že změna taktiky musí se voličstvu slavnostně oznamovat a ze široka odůvodňovat. A povážlivější ještě je, může-li rozdíl ryze taktický — ne programový — přímo ohrozit jednotu velké, národní strany. Mladočeši v politickém svém snažení přisuzovali vždy přílišný význam otázkám postupu. Byly chvíle, kdy o obstrukci mluvilo a jednalo se v Čechách, jakoby byla ne dočasnou zbraní taktickou, nýbrž vlastním politickým úkolem českého národa. Jaký div, že potom otázka taktiky, otázka obstrukce či prosté oposice vyčerpávala a vyčerpává všechen politický zájem české veřejnosti.

Nabyla-li již dočasná taktika podobného významu, konečné a pevné rozhodnutí o ní mohlo a mělo by aspoň způsobit v Čechách rozjasnění, za kterého by — jak je třeba — již jednou počaly rozhodovat v našem politickém životě i rozdíly programové. Ale tohoto významu pro budoucnost české politiky nenabyl mladočeský ústup od obstrukce. Neboť není dosud ani pro Mladočechy definitivním rozhodnutím o taktice. Sotva se dostal manifest českých svobodomyslných poslanců do rukou čtenářů »Národních Listů«, kde byl otištěn 22. března, již počali jednotliví poslanci — a nebyli to radikálové — zmírňovat jeho výklad a oslabovat jeho působení. 25. března pan dr. Kramář v Táboře, 29. března pan dr. L. Dvořák v Domažlicích a v poslední předvelikonoční schůzi klubovní sám dr. Pacák vykládal, že ústup od obstrukce zatím byl učiněn jen pro prvé čtení vyrovnávacích

předloh; ve výboru a při čtení druhém vždy prý ještě se může obstrukce vrátiti.

Páteř scházela mladočeské politice vždy a zejména v jejím poměru vůči voličstvu. Proto i nyní stačilo několik projevů nespokojenosti s poslaneckým postupem, aby nejumírněnější mladočeští politikové počali zapírat pravý ráz svého obratu, a aby skrývali se za možnost obstrukce v neurčitém budoucnu. Staroměstská volba do říšské rady, z níž vyšel vítězně protimladočeský kandidát pan dr. K. Baxa, jehož politické kredo odpovídá radikální náladě pražského voličstva, projevy občanských klubů pražských a tří, čtyř měst — Litomyšle, Poličky, Slaného — proti ústupu od obstrukce, zvrátily všechny dobré úmysly, všechnu snahu o upřímnost, která se v poslední době objevila u mladočeského vedení.

Tímto postupem se asi podaří uhájit na sjezdu důvěrníků, který se sejde 26. dubna, jednotu strany. To tím spíše, když čeští svobodomyslní poslanci budou moci předstoupit před svoji stranu i s jakýmisi, třeba problematickými úspěchy. Aspoň, jak pražský týdenník »P ř e h l e d« se dovídá, trvá mezi vládou a mladočeskými poslanci čilé vyjednávání o druhé universitě na Moravě. Očekává se, že na sjezdu důvěrnickém bude moci pan dr. Pacák sděliti s českou veřejností, že Mladočechům dostalo se již — s l i b u moravské (utrakvistické) university v Brně a to za pouhý odklad obstrukce — o upuštění definitivním poslanci asi více mluvit nebudou. Připočte-li se, že ani radikálové mladočeští nemají opravdovou chuť provést důsledky svého odchylného nazírání na úkoly a cesty české politiky a odloučit se od umírněné klubovní většiny, lze se nadíti, že národní strana svobodomyslná ještě na čas se vyhne rozpadu. Že radikální křídlo není valně troufalé, zaviňuje to, že roztrpčenost lidu proti vedení strany pro odvrat od obstrukce je nevalná, mnohem nepatrnější než se kdo nadál. Stačí právě, aby zastrašila bezodvážné umírněné Mladočechy; ale nestačí, aby dodala odvahy radikálům postavit se proti straně. Proto »Národní Listy« přijímaly obrat v mladočeské politice v póse Pilátově: Nevěřily v jeho správnost a vhodnost, ale věřily v dobré úmysly svého vedení; mlčely tedy a myly si ruce — pro soud budoucnosti. Když pak sami poslanci — a to vlastní strůjci obratu — ukázali, jak krýt ústup od obstrukce před voličstvem, »Národní Listy« oběma rukama se chytily výkladu, že jde jen o pouhý odklad obstrukční taktiky, že pro jednání výborové a pro druhé čtení mají čeští zástupci volnou ruku.

Upřímnější byl z radikálů dr. Fořt, poslanec za Kolínsko. Jeho okres byl vždy silně radikálně zabarvený. Proto pan dr. Fořt cítil pevnou půdu pod nohama a troufal si promluvit (5. dubna v Českém Brodě) hodně otevřeně. Vytkl správně za hlavní hřích mladočeské strany dvojakost a nerozhodnost její politiky, vyslovil své pochyby o správnosti motivů, které vedly od obstrukce a přimlouval se za rozluku v národní straně svobodomyslné. Ba stanovil docela základní rysy programu, který by měl pojit všechny, kdož se nedovedou nadchnout pro nový kurs mladočeské politiky rakouské a dynastické. Radil k politice lidovější (uváděl na př. požadavek rozšíření volebního práva),

stavěl se mimo státoprávní utopism ostatních českých radikálů (podřaďoval právo historické přirozenému), uznával, že předpodmínkou splnění snah o českou samostatnost je smír s Němci a j. Ale ovšem to jsou právě — slova. A pan dr. Fořt je jeden z těch klubovních radikálů, dosud stále neodhodlaných a kolísavých, kteří musili by si důvěru teprv získat skutky. Ale na skutky as nedojde ani u dra. Fořta: nejen úzkostlivost, s jakou se vyhýbal přímému vyzvání voličstva, aby vystoupil z poslaneckého klubu českého na říšské radě, nýbrž i jeho úzký styk a přátelství s »Národními Listy«, jež dále přejí politice dvojí tváře, dává pochybovat o opravdovosti úmyslů Fořtových.

Ovšem tím, že obrat v mladočeské politice nestane se námětem pro třídění duchů v Čechách, pozbývá chvilková upřímnost manifestu poslaneckého všeho svého mravního významu. Obrat scvrkuje se na pouhý čin taktický, který byl jistě nutný a jediný mohl zachránit, co se ještě zachrániti dalo. Upuštění od obstrukce bylo nezbytné, aby se zabránilo bezparlamentní vládě a protičeským tahům (zejm. nepříznivé jazykové úpravě), jež by pravděpodobně nastaly za její éry. Přes to však zůstává ústup jen vyvršením mladočeské porážky. A je pravda, že za normálních poměrů by musilo být jeho následkem složení mandátů. Leč u nás ani toho nelze si přáti. Neboť je téměř jisto, že voličstvo by vyslalo do říšské rady nově staré poslance, kteří všickni zkompromitováni jsou politicky — činy své strany od r. 1897 — a mnozí i osobně. Výsledek nových voleb by tedy byl jediný: všechna politická nemohoucnost a bída v Čechách, kterou tak těžce cítíme, byla by hodně jasně a beze všeho studu dávána na podiv všemu světu. *—Gg.—*

*

Ze Slovenska. Málo se píše o Slovensku v Čechách vůbec, málo píší pro české čtenářstvo o Slovensku a Slovácích jmenovitě. Ne tak býti má, ač příčiny toho jsou mnohé. Jedna taká příčina, že za nynějších poměrů Slováci nestačí ani pro sebe dosti psáti, ani po slovensku. Tím méně stačí pro Čechy, anať i řeč je v tom hatí.

Ale i na české straně jsou příčiny. Slovenských věcí všímá si tam tuším jen několik specialistů, jakoby slováko-amatérů, a širokému publiku českému jsou Slováci asi Hekubou. Chcete důkaz? Z mnohých povím aspoň jeden. R. 1901 napsal a vydal Slovák po česku »Co hatí Slováky?« Od Tater po Šumavu však nenašlo se do dneška 600 Čechoslovanů, kteří by byli koupili tu knížku o »bratřích Slovácích« věcně jednající, knížku vydanou a složenou Slovákem v zájmu vzájemnosti československé. Za sympathii k pravdě a k Čechům byla ubita kritikou na Slovensku, v Čechách pak zůstala nepovšímnutou.

Je ovšem pravda, že psáti mnoho o Slovácích, a psáti tak, aby to každého Čecha zajímalo, není úloha lehká. Vždyť ku př. i »Národ. Noviny« podávajíce v 1. č. běž. ročníku přehled událostí celého roku 1902 jsou s tím hotovy v několika kratičkých řádcích. Píší, že v 16ti městech hráno bylo slov. ochotnické divadlo. Hospodářský život vyčerpán čtyřmi řádky, totiž zprávou, že byla založena ve Zvoleni banka, na Staré Turé »Uvěrný spolek«, a kde tu spolek mlékařský. Násle-

duje, že ministr zakázal slovenský slabikář za píseňku »Ja som malý, ale Slovák«, že tiskovou pravotu dostaly »Zábavné a poučné knižky« a »Národnie. že Noviny« Fr. Sasinek světil 50letou památku svého spisovatelství a že zemřelo 17 národně uvědomělých intelligentů. Tím celoroční dějiny národa slovenského jsou tam vypsány!

Ono i skutečně neděje se toho u nás mnoho. Namočíme-li péro do inkoustu, bychom se rozepsali o rozhledech po slov. politice, veřejném hospodářství, po zemědělství, průmyslu, obchodu, po životě sociálním, po školství, umění, spisbě na Slovensku, brzo toužíme po odložení toho péra... Rozhledy vedou k tomu dávnému Kollárovskému: »Na pravo šíře hledím, na levo zrak bystře otáčím, než mé oko darmo v Slavii slávu hledá« — jmenovitě na Slovensku.

Na př. od nepaměti světa až do r. 1901 zmohli se Slováci na čtyři slovenské národní poslance do uherského sněmu. Jedině těmito jsou zastoupeni na prknech politiky. Pozdvihují tedy i ku těmto zraků svých, zdali přijde brzo nějaké spomožení. Je vůbec zajímavou otázkou: Co vykonali na uher. sněmě slov. poslanci? Inu, co vykonali? Kdo nám to poví? Pessimisti řeknou: Nic nevykonali, darmo, co plat berou a čas mrhají, jako i všichni, co jich tam je. Optimisti jsou náhledu jiného, pravda pak bývá krajností daleka. Všeho všudy slov. poslanci mluvili na sněmě dosti málo, a viditelného neprovedli nic. Měli snad na zřeteli pravidlo: »Z dobrého málo«, a mohou míti v tom poněkud i pravdu. Ale i Izaiáš měl pravdu, když strážcům svého národa zazlíval, že jsou »němí psi, aniž mohou štěkati«, totiž střežiti a brániti národ svůj. (Izaiáš LVI. 10.).

Porovnáme-li mlčení našich slov. ablegátů s tím neslaným a nemastným nynějším hubováním ablegátů neslovenských, pak mají ti naši o vlast zásluhy veliké.

Dobře chtějí rodu svému naši poslanci; kdo o tom pochybuje? Že by podplaceni byli vládou, povázáni sobectvím: kdo to o nich smí předpokládati? Přeháněni jsou z města do města, od soudu k soudu. Když zde někdy i vládní většina neví si rady s menšinou, když často ani Maďar Maďara neví kapacitovati, kde by čtyři mohli v něčem zvítěziti nad čtyřmi sty? Bezedná propast náhledů a zájmů diamentrálně protivných dělí je. Oheň a voda nejsou větší protivy.

Předběžně ještě snad nechtějme ukřižovati naše slov. poslance proto, že mluví málo, že na sněmě nevykonali nic. Těšme se, že aspoň jsou tam — trnem v patě nynější »státní idee«, a na důkaz, že »ještě Slováci žijí, a budou žít...«; zdali »se slávou« — ukáže budoucnost.

Praví se, že nic nového pod sluncem. Tomu u nás asi není tak. Politické pravoty během posledního půlletí proti lidem nemaďarským vedené jsou něco, čeho zde oko nevídalo, ucho neslýchalo. Tisza a Banffy byli proti »národnostem« dosti agilní i násilní, ale takové persekuce přece neprováděli, jaké nyní jsou na denním pořádku. Poslanec Valášek žalován, že »bouří lid«, že v Krakovanech řečnil, by Maďaři vyhnáni byli do Asie. »Kúria« (nejvyšší soud), vyhlásila to za lež, a jeho za nevinného. Nitranští »nadvlastenci«, ale postavili ho

před trestní soud v Nitře. Asi 40 svědků dokazovalo jeho nevinu. Ale ku přísaze nebyli připuštěni, ač byli mužové čestní, poctiví, bez úhony. Na základě svědectví jeho nepřátel byl odsouzen krutě. Apellováno k foru vyššímu.

Podobným způsobem v této roztomilé Nitře dne 7. února byli odsouzeni dři Rudolf a Julius Markovič a senior L. Čulík. I tito pro »bouření« proti Maďarům. I proti tomuto výroku zadána apeláta. Dne 10. února porota pešťská odsoudila dra Jana Mudroně a Miloše Pietra. Dr. Mudroň, když ho v obranné řeči předseda porotního soudu zbytečným napomenutím přerušil, sedl si se slovy: »Dále se nebráním!« Ani proti odsouzení svému neapelloval. Myslím, že zcela správně. Kde apelluje žalobník na »vlastenecký cit« soudců, ne na jejich spravedlnost, kde nejde o pravdu, ale o odsouzení za každou cenou, kde svědkové bezúhonní ku přísaze se nepřipouštějí a lidé zlé minulosti svou přísahou rozhodují nad obžalovaným, tam i »mlčeti je zlato«. (V Nitře individuum, jenž bylo trestáno za krádež a loupež, bylo korunním svědkem žaloby, smělo přísahati, rozhodovalo!)

21. března peštskou porotou odsouzen na 2 měsíce stát. vězení a 400 K pokuty i Světozar Hurban Vajanský. Tento mezi jiným i takto se bránil: »V posledních letech, jako jinde, tak i u nás, do slovenské intelligence lidé, a sice velmi zlí lidé, cizího původu, vpašovali všelijaká škodná, dekadentská, kosmopolitická, národnost, náboženství a všecky ideálnější snahy podkopávající učení a tendence. Stoje v službě nár. orgánu, obžalovaným článkem proti této záplavě a nákaze bránil jsem své slovenství, svou národnost, své positivní náboženské přesvědčení, bránil jsem proti morální nákaze vysoké, křesťanské, kulturní ideály... Jako Slovák, jako uznaný slovenský spisovatel a básník, jako žurnalista z povolání, jináče psáti jsem nemohl. Úmyslu pobouřiti Slováky k nenávisti proti Maďarům jsem neměl...« (Dle »Nár. N.« č. 38.) Mohli mu to v Pešti uvěřiti. V jeho očích ti »velmi zlí lidé cizího původu« nejsou Maďaři, ale — tuším Čechové. Proti těmto on víc prachu vystřílel, než proti Maďarům. Lepšího spojence dnes na Slovensku Maďaři ani nemají, nad něj a nad »Národní Noviny«, jimž vzájemnost česko-slovenská je nejvíce kamenem úrazu a skálou pohoršení.

V isolování a v oslabování Slováků vyrovná se jim snad ještě jen — dr. Czambel. *Slovák.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ, OBCHODNÍ. Hrozba trestními cly na rakouský cukr — Reforma obchodních akademií — Jak při ní pochodilo národní hospodářství — Nové zásady pro pořádání výstav prací učenických — Statistika těchto výstav — Obstrukce a požadavky hospodářské. —

Situace cukerní stala se značně složitější následkem obav, že cizina uloží vyváženému rakouskému cukru trestní clo. Vyskytlyť se názory, že cukerní kontingentace naše jest vlastně skrytou premií cukerní a příčí se tudíž konvenci brusselské. Tím jest prý zdůvodněno uvalení cla trestního na cukr náš.

Poměry mezi cukrovarníky panující charakterisuje, že názor řečený byl poprvé propagován jistou stranou cukrovarníků rakouských, kteráž by raději viděla zničení závodů menších než zachování všech, jak o to usiluje platný kontingentační zákon. Na světových trzích cukerních pokládá se rozřešení řečené otázky za sporné a cukr rakouský kupuje se pouze se závazkem, že prodávající ponese případné clo vyrovnací.

Angličtí, francouzští a němečtí zástupci vládní, jak z posavadních projevů lze souditi, pohlížejí na kontingentaci cukerní černými brejlemi a finanční správa rakouská octla se v úzkých, třebas že nejasná ustanovení brusselské úmluvy zdají se nasvědčovati správnosti nazírání rakouské správy finanční. Co jest však správnost právnická oproti moci bezohledných kontrahentů? Kdyby se uvalilo na náš cukr trestní clo, pak by vlastní účel přístupu Rakousko-Uherska ke konvenci brusselské, abychom byli ochráněni před možnými represaliemi cizozemska, zvl. Anglie, selhal úplně.

Také Spojené Státy severoamerické, kteréž se brusselských úmluv vůbec neúčastní, kasají se, že budou vybírati z našeho cukru jakožto cukru premiovaného diferenční clo. Tak vede se státu hospodářsky inferiornímu, státu malých lidí. Nic nespomáhá právo, a více než výklad juristicky správný platí zvůle mocných soupeřů. Jest ovšem otázka nesnadno rozřešitelná, v jaké výši by bylo trestní clo vyměřiti? Bylo by nutno vypočítati, pokud a v jaké určité cifře byla rakouským kontingetačním zákonem překročena brusselskou úmluvou připuštěná výhoda cla 6frankového.

Jak vyváznouti z tohoto bludiště? A k tomu přistupuje okolnost, že, budeme-li nuceni odvolati kontingentační zákony, Uhři hrozí clem 6 fr. na přívoz cukru předlitavského a prolomili by tím poprvé celní jednotu našeho soustátí.

* * *

Reformu obchodních akademií zamýšlí vláda, jak již bylo oznámeno, provésti tím způsobem, že k posavadním třem třídám přičlení třídu přípravnou. Hned do II. ročníku budou přijímáni absolventi nižších středních škol s kvalifikací velmi dobrou, do přípravky (I. ročníku) žáci s kvalifikací slabší.

Rozdělení hodin učebních má býti dle návrhu vládního následující: (viz. tab. na str. 530.)

Mezi nepovinnými předměty uvádí se vlaština, španělština a (pro německé školy) čeština, cvičení z analytické chemie, praktická cvičení ze zbožíznalství a tělocvik, nikoliv ruština.

* * *

Není naší věcí, posuzovati osnovu celou. Bylať ostatně předložena ministerstvem kultu a vyučování jednotlivým ředitelstvím a sborům professorským obchodních akademií. Leč několik slov jest nám jako referentům rubriky národohospodářské přece jen připojiti. Nápadno jest zmenšení počtu hodin, věnovaných dotud národnímu hospodářství na pouhé dvě hodiny v posledním ročníku. A při tom klade se učiteli národního hospodářství program věru obrovský. Jako učební cíl ozna-

Předměty	I. třída	II. třída	III. třída	IV. třída	Celkem hod. vyučovacích
Řeč vyučovací	4	3	2	2	11
Německá řeč a korespondence	6	4	5	5	20
Anglická řeč a korespondence	—	4	4	5	13
[Francouzská řeč a korespondence	—	4	4	5	13)
[buď jest povinnou řeč anglická anebo francouzská]					
Fysika	3	—	—	—	3
Obchodní zeměpis	2	2	2	2	8
Všeobecný a obchodní dějepis	4	2	2	—	8
Mathematika: a) algebra a politická arithmetika	3	2	2	2	9
Mathematika: b) měřictví	2	—	—	—	2
Mathematika: c) kupecké počty a mezinárodní nauka obchodní	3	3	3	4	13
Přírodopis	3	—	—	—	3
Chemie	—	2	2	—	4
Zbožíznalství	—	—	2	2	4
Obchodní nauka	—	2	2	—	4
Obchodní korespondence	—	2	2	3 (I.S.)	5½
Účetnictví	—	2	3	3 (I.S.)	6½
Vzorný kontor	—	—	—	6 (II.S.)	3
Obchodní a živn. právo	—	—	—	2	2
Národní hospodářství	—	—	—	2	2
Krasopis a psaní na stroji	2	2	—	—	4
Těsnopis	—	2	2	—	4
Součet	32	32	32	32	128

čuje se »porozumění pro hospodářský život, zvláště pro obchodní zařízení a zájmy.« Látka učební třídí se na úvod, základy, výrobu a oběh, distribuci, spotřebu a dějiny literatury. A co vše se tu má přednésti! Národní hospodářství, jeho vznik a vývoj k hospodářství světovému, podmínky rozvoje hospodářství národního, základy politiky agrární a živnostenské, soustavy měny, rakouská úprava valuty, organisace úvěru, nauka o bankách a bankovních obchodech, základy politiky obchodní, dopravní i sociální, pojišťování, podstatný kus vědy finanční, — toť jen některá themata z programu vyňatá, kteráž by sama potřebovala mnohem více než 2 hodiny v témdni. A přece náleží seznání základů hospodářství národního ke všeobecnému vzdělání kupce, a zvláště absolventa vyšší obchodní školy (akademie). A jestliže se tvrdí, že těžko zjednat u žáků vyšší obchodní školy pravého porozumění pro vědu národohospodářskou, poněvadž jim chybí vyšší vzdělání předběžné, zejména vzdělání právnické, není tvrzení takové důvodem pro snížení počtu hodin vyučovacích, věnovaných hospodářství národnímu, nýbrž právě naopak pro jich rozmnožení. A bylo-li intenci správy vyučovací zajisté správnou zvýšiti úroveň všeobecného vzdělání žáků vyšších obchodních škol přičleněním třídy přípravné, ruší se tato intence do značné míry zmenšením počtu hodin, věnovaných hospodářství národnímu. Vždyť každý čtenář dobře řízené hospodářské rubriky novinářské měl by míti aspoň tolik vzdělání národohospodář-

ského, aby rubrice té plně porozuměl. Úbytek času určeného pro hospodářství národní nutně vedl k důsledkům, jež by byly snesitelny na škole měšťanské neb rolnické, leč na vyšší obchodní škole jsou anomalií, jako zařazení sociální otázky v dějepis, rakouské ústavy a správy veřejné v zeměpis.

* * *

Ministerstvo obchodu vydalo, od r. 1897 již po třetí, nové zásady pro pořádání výstav prací učenických. Zásady ty jsou sestaveny z části s použitím zásad posud platných, z části na základě nově nabytých zkušeností pořadatelských, poskytnutých v prvé řadě technologickým museem pražským. Pořádáním výstav a odměňováním nejlepších prací vystavených má se v učních buditi láska k povolání a chuť k odbornému výcviku, v mistrech podněcovati horlivost vychovatelská, jíž se výstavou veřejného uznání dostane, a kruhům o řemesla se zajímajícím poskytnouti přehled o stavu výchovy učenické. Myšlenku, výstavy prací učenických, ve Švýcarech, Virtembersku, Badensku a jinde již po drahná léta obvyklé, soustavně u nás pořádati, uplatnilo v r. 1897 ministerstvo obchodu, vydavši zásady pro pořádání výstav, dle nichž byly konány prvé výstavy v r. 1898 v Čechách a na Moravě. Od doby té doznala myšlenka výstav prací učenických netušeného rozvoje, hlavně přičiněním českých obchodních komor a komorního technologického průmyslového musea v Praze.

Výstavy prací učenických třídí se na místní a ústřední. Práce na místních výstavách prvou cenou vyznamenané soustředí se na výstavě ústřední, poskytujíce tak celkový přehled pokroku ve vyvzdělávání učňů v dotyčné zemi nebo v jiném větším obvodu territoriálním. Pro zhotovování výstavních předmětů sestaven technologickým museem pražským seznam úkolů, dle něhož dlužno se sice z pravidla říditi, kterýž však přirozeně není bezvýminečně závazným. Také ministerstvo obchodu sestavilo seznam takový, leč velice kusý. Velice jest důležito, aby předmět výstavní učeň sám bez cizí pomoci vyhotovil. V té příčině jsou vydány zevrubné předpisy. V zásadách výstavních stanoveny jsou druhy odměn; při výstavách místních tvoří odměnu I. stupně nevelký obnos peněžitý a diplom, odměnu II. stupně menší obnos peněžitý (po případě kniha či nářadí) a diplom; učňové se známkou dostatečnou obdrží pouhé vysvědčení o účasti na výstavě. Známka nedostatečná vylučuje jakékoliv osvědčení. Na výstavě ústřední jest jediným a spolu nejvyšším vyznamenáním vkusně provedený diplom. Mistrům učňů vyznamenaných vysloví se přípisem uznání. Pro přisuzování cen platna jsou zvláštní pravidla.

Na četných místech, zejména také v Praze, způsobily místní výstavy učenických prací, že společenstva živnostenská stanovila si podrobné zkušební řády, do nichž pojala ustanovení, že předměty, v posledním roce učení vyrobené a na místní výstavě prací učenických vyznamenané, platí učni současně za zkušební kus tovaryšský. Místní výstavy poskytují vůbec hojně příležitostí k úpravě poměrů učenických a nabývají tak hluboce pronikavého významu.

* * *

Království České účastněno jest na výstavách měrou vynikající. V létech 1898—1902 uspořádány místní výstavy v 117 městech za účasti 9245 učňů. Také Morava vykazuje čestnou účast: 45 měst a 3251 učňů. Za to ostatní země silně pokulhávají. V četných zemích předlitavských vůbec výstav nebylo; v Slezsku byly ve 4 městech s 232 učni, v Dolních Rakousích v 6 městech s 934 učni, v Horních Rakousích ve 2 městech s 65 učni; dále vykazují: Korutany 1 město, 119 učňů, Štýrsko 7 měst, 238 učňů, Tyroly 12 měst, 466 učňů, Halič 1 město, 205 učňů. Celkem konány výstavy v 195 městech za účasti 14.745 učňů, z nich v Čechách a na Moravě ve 162 městech za účasti 12.496 učňů; jsou tudíž živnostníci z Čech a Moravy (z největšího dílu čeští) účastněni na výstavách 83—84 procenty. Výstav ústředních konáno v Čechách 7 s 2127 učni, na Moravě 6 s 960 učni, v Dolních Rakousích 1 s 326 učni, v Tyrolech 1 s 92 učni, celkem 15 s 3505 učni, z nichž připadá na Čechy a Moravu 13 ústředních výstav s 3087 učni, t. j. 87—88 proc.

* * *

Snad blíží se opět neplodná doba hlučné obstrukce na říšské radě a s ní spolu otázka, zda-li a do jaké míry mohou poslanci v době obstrukce neb ostré opposice proti vládě domáhati se splnění takových požadavků pro národ náš věcně důležitých, jichž splnění závisí od součinnosti a ochoty moci výkonné. Správně vytýká se, že v dobách ostré opposice nemají se oposiční poslanci domáhat žebroněním v ministerských kancelářích různých výhod osobních, příznivých rozhodnutí rázu protekčního, úsluh tomu neb onomu poslanci ať v jakémkoliv směru. Jinak jest však, jde-li o všeobecně důležité, naléhavé požadavky věcné, třebas i subvenční, důležité nikoliv jen pro některé poslance, nýbrž pro celek. Má tu býti ostrá oposice neb obstrukce překážkou klubům poslaneckým, aby nezakročovaly cestou mimoparlamentní u ministerstev o jich včasné a účelné splnění? Bylo by to hrubým zanedbáním povinnosti poslanecké a s těží prominutelným doktrinářstvím, kdyby se tu zdráhali parlamentní zástupcové čeští co nejúčinněji působiti k provedení dotyčných požadavků potřebnými intervencemi. Němci ani v dobách krutých bojů nezapomínali na své drobné prospěchy národní a dovedli s dobře řízenou oposicí slučovati hájení věcných zájmů. Zavržitelno by bylo ovšem, kdyby deputace z kruhů voličstva a samosprávných korporací přes hlavy parlamentních zástupců doprošovaly se u ministerstev drobných prospěchů osobních a čistě místních (jež bývají zase jen převahou osobními).

Třeba tu dobře rozlišovati a oposiční strany české by si měly jasně uvědomiti, co tu přípustno a co nikoliv. *K.*

*

SOCIÁLNÍ. Hrst názoru z novější diskuse o otázce sociální: Ochladl zájem na reformě sociální? — Moderní nazírání na státní správu sociální — Francouzský reformní socialismus — Pastýřský list lvovského arcibiskupa o příčinách sociální bídy.

»Zájem na sociální politice ochladl už«, řekl před nedlouhým časem v rakouském parlamentě Baernreither. Tento, v důsledcích svých jistě považlivý výrok bystrého jinak politika a pozorovatele

přiměl nedávno Philippoviche k stručnému zpytování sociálního svědomí, je-li tomu skutečně tak. Je tomu něco málo víc než deset let, uvažuje, co Caprivi pronesl významná slova: Míním, že v době, kdy sociální otázce připadá úkol tak vynikající, každý krok vlády i zákonodárství musí si předem dáti odpověď k otázce; jaký bude jeho účinek s ohledem na reformu sociální? A o čtyry léta později (1894) pravil Plener ve spolku pro sociální politiku: V pronikání správy ideami sociálně-politickými tkví nejbližší vývoj Evropy. Kdo se staví vůči tomu lhostejně nebo odmítavě, ztrácí duchové vedení a na konec i praktický vliv. Tedy dva ku podivu shodné výroky vynikajících, vlivných politiků dvou států — shoda jistě ne náhodná. Od té doby neustávala v obou státech praxe sociální jak na poli dělnického pojišťování, tak i ochranného zákonodárství, od té doby zažili jsme mohutná stávková hnutí dělnická, císař Vilém zval národy k mezinárodní konferenci o dělnickém zákonodárství, »politika sociální« byla takřka v ústech všech jako něco nového a velikého, co čeká bezprostředního řešení, tak že na světové výstavě pařížské 1900 byla jí vyhrazena samostatná veliká skupina a celé prošlé století vůbec rádo se nazývalo stoletím sociální práce: odkud vzal se tedy osudný výrok Baernreitherův? Je tomu vskutku tak, že sociální politika není víc tou vlivnou silou v státních řádech evropských, jak ji pojímali Caprivi a Plener? Odvrátilo se skutečně myšlení lidstva od zkoumání účelnosti našich řádů sociálních a obrátil se státní stroj na jiné dráhy?

Je pravda, odpovídá P., že v poslední době mnoho se změnilo, je tišeji na poli velkých sociálních akcí zákonodárných, ale ne že by méně se cenila sociální práce reformní, nýbrž dostala se na střízlivější, klidnější dráhu. Mizí mínění o možnosti náhlých, převratných reforem; »malé prostředky« se nepodceňují víc, ale skládá se kámen ke kameni; mizí pověra o všemohoucnosti státní organisace výroby, roste víra v organisace svépomocné, poznání, že užitek každékoli organisace závisí od hodnoty lidí, kteří v ní jednají, počítá se střízlivěji s tím, co snese a co připouští na ten čas niveau lidového vzdělání, vyjasňujeme si relativnost všech opatření, podmíněnost jich zvykem, tradicí, celou hospodářskou a sociální strukturou státu: slovem, silněji než jindy uvědomujeme si různotvárnou podmíněnost každé reformy sociální. Toto střízlivé nazírání ale není brzdou, nýbrž naopak šiřitelem reformy sociální, kde místo vzdušných zámků zaujala konkretní lopotná práce z dola. Zkrácení pracovní doby nic není platno tomu dělníku, který je příliš surový a nevzdělaný, aby prázdně rozumně dovedl užiti, nebo kterého špatný byt vyhání do nálevny. Tak nutně po bok ochrannému zákonodárství staví se péče bytová a o lidové vzdělání. Pojišťování pro případ nemoci a invalidity nepokládá se o nic méně než dřív za dobrodiní pro dělníka, ale ještě větším dobrodiním proň i pro společnost je péče o omezení nemocí a zvýšení doby schopnosti k výdělku péčí o veřejné zdravotnictví; nezaměstnanost je nepochybně krutým zlem, proti němuž bojujeme dosud primitivně pracemi z nouze a péčí chudinskou, ale vedle toho vyvíjejí se už nové obranné organisace: spořádané prostředkování práce, organisace zaměstnatelů k regulaci vý-

roby, péče veřejných korporací o přiměřené časové rozdělení veřejných dodávek, tak aby práce méně naléhavé zachovány byly pro doby saisonní nezaměstnanosti. Všude ve státě i obcích pučí snahy reformní, z nichž jedna o druhou se opírá a všecky směřují za stejným cílem: opatřiti život jednotlivcův jistěji, jeho vzdělání dokonaleji, jeho pohyb svobodněji, což právě jest cílem vší politiky sociální. Tyto tendence jdou dnes už nezadržitelným proudem. Když Stephenson předkládal svůj projekt železné dráhy komisi v sněmovně lordů, ptal se ho jeden z nich: Co však, postaví-li se na koleje kráva? — Tím hůře pro krávu, odpověděl Stephenson. Stejně bezohledně kráčí sociální reforma přes všechno, co se netečně neb úmyslně staví jí v cestu. Přestala sice už být sensační novinkou, přešla za to však v samu krev moderního státního zřízení, stala se předmětem úsilné, detailní práce. Ztratila tím na dřívějším efektu senzace, získala ale na praktických úspěších a dějinném významu. Neboť to právě je jedním z nejvyšších úkolů politiky, rozpory třídní smiřovati novými sociálními řády a činiti je způsobilými k společné, jednotnými cíli vedené práci.

*

Inama v loňských svých »Všeobecných úvahách o sociální politice« napsal poučnou kapitolu pro — své kolegy v centrálních úřadech říšských. Politika je mu prací státu jakožto organisované společnosti za vlastním sebezdokonalením. Musí nejprve společnost správně analysovati, nejen správním aparátem, ale i šťastnou intuicí, která charakterisuje vynikající státníky. Druhým úkolem politiky je na život společnosti vykonávati vliv takový, aby z daných konkretních poměrů pro určitý stát vyplynul pokrok. Politika musí tu především míti jemný smysl pro celkovou duchovou disposici národa, musí ji studovati a snažit se ji pochopiti v prostředí, z něhož vyrůstá; musí chápati ducha doby, chce-li naň vykonávati vliv. Tento vývoj duchový je neustále při práci a stát s ním.

Charakteristickým rysem, jímž moderní doba tolik odlišuje se od minulých, jsou počátky postupu ke kolektivistickému názoru světovému na rozdíl od individualistického subjektivního, v němž starší generace vyrostla. Hospodářský egoismus nalézá uspokojení stále více právě v kollektivních institucích. Od asociací očekávají spásu jak rolníci, tak řemeslníci, dělníci jako podnikatelé; po době hýření idey osobní svobody nastupuje vládu vyvinuté vědomí třídní příslušnosti, vědomí, že podrobení se její organisacím individuum vede bezpečněji k osobním prospěchům. Úkolem sociální politiky pak jest, vývoj sociálně-ethických proudů v národě tak říditi, aby stále víc sociálních hodnot tvořila, stupnici těchto hodnot prohlubovala a sociální život cennými myšlenkami, úkoly a cíli obohacovala. Omezování sociálního života, nedostatek iniciativy a potlačování nepohodlných časových proudů a hnutí je vždy politickou chybou; nebo tím právě politika zbavuje se možnosti vývoj sociálních orgánů, jako spolků, koalicí, kartelů, odborových sdružení říditi drahou c e l k u prospěšnou.

Tento úkol sociální politiky, život národa obohacovati společenskými statky, novými sociálními hodnotami, musí být vybudován

decentralisticky. I provinciální města potřebují galerií, muzeí, divadel, knihoven, vědeckých ústavů, jimiž stát vykonává vliv na duševní život národa. Každou takovou novou institucí zjednává si pro tento svůj vliv novou posici, vede partikularismus provincií k vyšším cílům celku, naopak zas sám emancipuje se od jednostranného vlivu velkoměstské sociální politiky, která tolikrát už terrorisovala zákonodárství i správu. Stát má dále snažiti se o rozvoj samosprávy, nevzdávaje se ovšem při tom dozoru k ní, jenž má cenu její stupňovati, totiž poskytovati záruku správného její fungování.

Ale i život politických stran podléhá s tohoto stanoviska důkladným změnám. Časy velkých politických stran už minuly, jich jednoduché programové formule už nestačí dnešní bohatosti jevů sociálního života, a na tom ztroskotávají se dnes velké politické strany jedna po druhé. Tím padá také primitivní formule státní politiky majoritní. Ale stejně za nemožný pokládán protivný axiom, že politika státu má býti nad strany povznesena, protože nestranost směsována s bezzásadností. Rozumí se samo sebou, že vláda je v užších stycích s jednou stranou, než s ostatními, ale musí míti otevřené oči pro objektivní ocenění programových postulátů i těchto druhých stran. Protiva vládní strany a opposice v plné příkrosti je možna jen za dob anormálních; jinak je tu mezi nimi řada bodů styčných, přechodných stanovisek a ovšem i požadavků zcela souhlasných. Opposiční program obsahuje zhusta cenné podněty pro vládu a v těch má vláda opposicí přijíti vstříc a na praktickém provedení jich ji samu spoluangažovati.

Připravuje-li se za našich časů už také přetvoření politických stran v duchu kollektivistického názoru světového, je zatím ještě předčasnou otázkou. Znatelný pokrok v tom směru rozhodně je znamenati, vedoucí zásady stran vykazují tu mnohem menší různosti, než jich mnohotvárnost a roztříštěnost programů by se zdála připouštěti.

*

Millerand, po příkladu Waldeck-Rousseauově, nedávno sebral svoje řeči z posledních deseti let v knížku, kterou nazval »Francouzský reformní socialismus«. Knížka levná (stojí 50 ctm.), ale těžká obsahem. Nezabývá se abstraktními theoriemi; ideal socialismu dedukuje z potřeb proletariátu a odmítá stavěti praxi socialistskou na nevyzkoušených doktrinách té které školy socialistické. Socialismus, praví M., klade si v dnešních řádech společenských za cíl, odstraniti třídy, jako odstranila revoluce francouzská v řádech politických stavy. Socialismus chce námezdního dělníka povznésti na niveau člena společnosti; v nových řádech nechce soukromé vlastnictví potlačiti, ale chce jím vyzbrojiti každého člověka jako přirozeným a nezbytným nástrojem pracovním pro jeho život a vývoj. Jako revoluce francouzská i socialismus nechce dělati zákony pro Francouze, Němce nebo Angličany, ale pro lidi vůbec; všude, kde stejný stupeň civilisace se stejnými ideály plodí stejnou bídu, vnucuje se nezbytnost stejných přeměn. A vědomí společného ideálu sjednocuje proletářstvo celého světa, nedbajíc vzdálenosti, nedbajíc rozdílů jazyka a rasy. Tento ideál nesmí být zatemňován žádnou dvojakostí; přeměna vlastnictví z výhradného

práva jistého počtu lidí v přirozené právo všechněch musí být snahou mezinárodního srozumění proletariátu. Někteří socialisté, všech zemí, nemohli odolati pokušení, svou dobu předbíhati a příští pořádek věcí konstruovati do všech detailů; takové utopie mohou potud prospěti, pokud nepokládají se za víc, než čím vskutku jsou, plody fantasie, měnlivé ode dne ke dni vlivem skutečnosti; jsou však nebezpečny a zhoubny, zkouší-li se socialistické akce a socialistickou ideu v nich krystalisovati. Zkušenost ukázala, k jakým nezbytným omylům už v poměrně krátké době vedou takové plány i geniů. Střezme se, zaplésti se ve formulích, které nutně se mění vlivem lidského pokroku. — Pěkně vytýká dále M. vliv okolí na socialistickou propagandu, odmítá skrývání se za prázdný revoluční verbalismus a akcentuje zodpovědnost socialistického hnutí v současné politice, v jejímž rámci nutno postupovati za cíli na ten čas dosažitelnými. »Socialistická strana ve Francii dobude si vlivu na národ, jehož potřebuje k provedení svých ideí, jen tenkrát, nebude-li se stavěti neutrálně a lhostejně vůči ničemu, co národem hýbe a k čemu směřuje jeho snažení«. Stejně jako nezodpovědnou fantasii odsuzuje se stanoviska daných poměrů socialistická hesla o odzbrojení atd.

Publikace vyvolala ovšem prudkou polemiku ve straně, ve kterou — nehledě k demagogickému bouření stranníků — loyálním způsobem zasáhl také Jaurès, známý druhý vynikající předák umírněných socialistů francouzských. Pokud jde především o starý spor z doby M-ova ministerství, smí-li dle M. zásady, že bezprostřední, praktické akce (ne programy) jsou první a nejnaléhavější úlohou strany, být socialista ministrem, známo, že kongres Tourský (1902) k otázce té přisvědčil, ale míru součinnosti socialistických stran, pokud tvoří součást radikální většiny vládní, dostatečně přesně neformuloval, jen aby se s měšťáckým radikalismem tak beze všeho nesmísil. Millerand žádá tu jasnost a rozhodnost. Nechce dva programy, jeden opoziční, druhý positivní, ale jen jeden. Faktické spolupracovnictví každé k většině náležející skupiny na vládě musí obsáhnouti celý okruh bezprostředních problémů praktických. Doba pouhých neplodných projevů, jako ustavičné odmítání budžetu kultu, minula. Jaurès ocitá se s M. v odporu ne tak ve věci, jako v tempu. K otázce, je-li socialistická strana dnes již tak daleko, aby s celou zodpovědností mohla převzíti účastenství na vládě, odpovídá M. rozhodně přisvědčivě, Jaurès nikoliv. Obrací-li se strana povlovně od sterilního revolucionismu k theorii povlovného vývoje k socialistickému státu, nemusí tato změna taktiky býti vyznačována hned nejkřiklavějšími barvami. Strana není dnes ještě tak mocna, aby mohla a musila výhradně positivně pracovati. Předním její úkolem jest pořád ještě šířiti se a síliti, periodu idealistické propagandy a manifestací nelze dosud pokládati za ukončenu. — Druhý sporný bod je v nazírání na budoucnost socialistického hnutí. M. je nepřítelem opírání socialistického programu o sociální utopie, jemu stačí za důvod požadavků dělnictva už pouhé zdemokratisování moderní společnosti od velké revoluce zejména ve Francii tak pokročilé. Stará se tedy především o úkoly dne, ne o budoucí dnes naprosto mlhavý přechod k spo-

lečnosti bez soukromého majetku. Proti němu, právníku, Jaurès, témperamentní řečník a muž propagandy, přece jen rád by podržel kolektivismus jako konečný cíl, za nímž by řešení všechněch úkolů dneška jednotně směřovalo. Je to tedy vlastně spor o význam hypothesy ve vědě. V praxi oba vůdcové v podstatě se shodují. Reformní program Jaurèsem hájený žádá: 1. Vybudování ochranného zákonodárství dělnického. 2. Organisování dělnického pojišťování. 3. Postátnění velkých podniků soukromých. M. akcentuje spíše první dva body, J. rád prodlévá u posledněišího jako přechodu k státu budoucnosti, v němž vlastnictví výrobních prostředků náležeti bude ne jednotlivci, ba ani ne všechněm jednotlivcům, jak zatím chce připustiti M., ale celku.

*

A celou tuto snůšku pracné moudrosti světské stavíme za relief prostodušnosti, s jakou v březnovém pastýřském listě lvovského arcibiskupa beze všeho učeného aparátu, prostě mocí nevědomé neomylnosti roztíná se gordický uzel sociální otázky. Je to celá knížka o 91 stranách, nadepsaná »Dnešní tíseň sociální a prostředky k její ozdravění«, čelící proti sociálně-demokratické propagandě. Nečekáme jistě od moderního arcibiskupa, aby se obětoval jako první mučeníci třeba i pro tak krutou bídu sociální, jakou je haličská, se svými hladovými mzdami, orientálskou tmou hospodářskou, duševní, se sty obcí beze škol, nebo bez učeben a učitelů, kteří by toho jména byli hodni, s lidem lichváři a cizopasnými existencemi ujařmeným, alkoholismem zlomeným, zkrátka tak bídným, že ho ani právo už nezná, nerespektuje a s ním jako s občanem státním nepočítá, jak jsme tolikrát slyšeli v samém parlamentě; ale analysa těchto poměrů, jakou dává pastýřský list lvovský, je po celé té sumě půlstoleté úsilné práce za řešením moderní otázky sociální hotovým rouháním se zdravému rozumu. Ovane vás přímo ještě duch doby, která choroby lidského těla léčila vymítáním ďábla, čteme-li v něm, že civilisace hroutí se nad našimi hlavami, že počet nespokojených roste každým dnem — ne proto, že poměry sociální jsou tak nesnesitelny už — ale proto, že národ je štván lidmi, kteří se vydávají za jeho přátely. A čeho není vinen socialismus, zavinila — francouzská revoluce, která zavraždila krále, pracovala guillotinou a na oltář posadila necudnou ženštinu. Rozuměj: pekelný plod socialismu zrodila — svoboda. »Socialismus je největším zločinem proti společnosti, proti lidu, dělníku a nejzáhubnějším morem mravním« atd. »Sociální otázka je tím dnem rozřešena, kdy zaměstnatelé a dělníci budou veskrze křesťany.« A zbrojnice církve k řešení sociální otázky co obsahuje? Nedělní klid, péči zdravotní, ruch svépomocný, ochranné zákonodárství dělnické atd., vesměs nejskvělejší zbraně světské moderní reformy sociální. Vyžadují-li tyto zbraně k plnému svému vítězství posvěcení duchem v pravdě křesťanským, z tohoto druhu pastýřských listů toto požehnání nesálá, ale zase jen starý nesmiřitelný stavovský klerikalismus. *P.*

*

ŠKOLSKÉ: Reorganisace měšťanské školy — Jednání a návrhy enkety — Enketa o státních školách průmyslových — Počátky šetření zemského výboru ve školství obecném v Čechách. —

V říšském školském zákoně Hasnerově je systemisování školy měšťanské jako vyššího typu obecného školství, sloužícího širokým vrstvám lidovým jednou z nejcennějších vymožeností kulturních v Rakousku. Škola tato jako každá novota jen pomalu vžívala se v přízeň těch, jimž měla především sloužiti. Místo svoje v organisaci nižšího školství obecného musila si svými úspěchy povlovně vydobyti. Nenáhlý tento růst byl škole měšťanské jen k prospěchu. Kořínky její mohly se bezpečněji v rozsáhlé půdě společenských mas lidových zachytit a sloužiti tím vydatněji vzrůstu, květu i plodům prospěšné rostliny.

Školní novela z r. 1883 žádala od školy měšťanské, aby učebnou osnovu svoji přizpůsobovala poměrům okolí, jemuž má sloužiti. Tím však nebylo míněno, aby nabyla rázu odborné školy hospodářské, živnostenské, průmyslové nebo obchodní — ale, aby okolí školy bylo nejpřiměřenější zásobárnou učebné látky, na níž by se nejvhodněji brousila rozumová bystrost žactva, a tak aby se přispívalo nejúčinněji ku všestrannému jeho rozvoji. Děti s otevřeným smyslem pro své okolí — jak správně dovozují »Učitelské Noviny« z 3. dubna — mohou nejlépe věnovat síly své k jeho povznesení, mohou se nejlépe oddati přiměřenému v něm povolání, mohou v něm nejlépe kliditi jednou své úspěchy v životě.

Každá reforma měšťanské školy měla by se otáčeti kolem toho, aby návštěva její stala se povinnou. To by vyžadovalo ovšem největšího rozšíření škol měšťanských po venkově zřizováním jich v určitých malých obvodech tak, aby se staly školami lehce a všeobecně přístupnými. V některých zemích rakouských podařilo se to docíliti namnoze Němcům, kteří svoje měšťanské školy v příznivých dobách dovedli rozsíti téměř po všech větších vesnicích. My Čechové máme za nimi na dlouhou ještě řadu let mnoho v tomto směru dohánětí.

Má-li měšťanská škola účinně sloužiti nejširším vrstvám společenským, je třeba zdůrazňovati její lidový ráz ve vší její vnitřní organisaci. Jen tehdy udrží si škola tato významné své místo v organisaci všeho školství, zůstane-li skolou lidovou, potřebám lidu sloužící. Více než 90 proc. jejího žactva oddává se povolání svých rodičů z vrstev průmyslnictva, rolnictva a obchodnictva. Fakt tento měli by míti všichni, kdož o úkolech měšťanské školy a její reorganisaci přemýšlejí stále na zřeteli. Úkol připravovati chovance do škol odborných je ovšem také jedním z vážných úkolů školy měšťanské, ale ne úkolem hlavním, neboť úkol tento plní s ní souběžně také nižší školy střední. Rovněž tak nemůže se v budoucnosti stát, aby hlavním úkolem měšťanské školy stala se příprava pro kadetky, které v poslední době trpí slabým přílivem žactva z nižších škol.

Ministerským výnosem svolána byla na den 21.—23. března enketa o reorganisaci školy měšťanské, a je příznačným pro poměry v říši, že enketu tuto, konanou za předsednictví ministra vyučování nevyvolaly snahy po sevšeobecnění a rozšíření této školy, ani snahy po uplatnění v ní principu lidovosti, po reformě jejího ducha, po zvý-

šení úrovně vzdělání jejího učitelstva; ale snahy o to, jak by se nejvhodněji staly měšťanské školy přípravkami pro školy odborné a hlavně ovšem — pro kadetky. Z nástinu jednání enkety vysvitne to nejjasněji.

Ministr vyučování zahajuje jednání enkety, rozvrhnul přání po reformě měšťanské školy řadu let se ozývající ve tři skupiny, t. j. a) taková, která lze splniti beze změny platných zákonů školských jako na př. obmezené přijímání žáků do škol měšťanských, přijímací zkoušky, právo vraceti nezralé žáky do školy obecné, změny v osnově učebné, vysvědčení, změna škol. a vyuč. řádu; b) v přání o fakultativní rozšíření měšť. školy o čtvrtou třídu a přiřknutí jí rozličných nových práv a výhod a c) v přání o vzdělání učitelstva a jeho právní poměry.

Úkolem referenta enkety pověřen byl školní inspektor vídeňský Al. Fellner a obšírná jeho zpráva účastníkům enkety (8 zemským, 1 okresnímu šk. dozorci, 9 ředitelům, 2 ředitelkám, 5 učitelům měšť. škol, 1 professoru a 1 říd. učiteli) před jednáním s dotazníkem zaslaná, stala se pro jednání enkety ve mnohém ohledu směrodatnou.

V otázce přijímání žáků do měšť. školy přesvědčili členové enkety jednomyslně k návrhu referentově, aby jedné třídě nebylo přikazováno více než 50 žáků. Většina členů vyslovila se pro přijímací zkoušky obmezené, jimž podrobovati se mají žáci obecných škol se známkou sotva dostatečnou a pro právo vylučování těch nezralých žáků, kteří postoupili bez zkoušky přijímací v prvních třech měsících školního roku. Pokud se týče žáků přestupujících na měšť. školu z nižšíchškol, středních, doporučeny byly pro ně z předmětů, jimž se dříve neučili zkoušky dodatečné a doplňovací. Desátý rok věku určen za podmínku ku přijetí do školy měšťanské pro žáky soukromé, kteří na ni postoupiti chtějí po vykonání přijímací zkoušky. Lidovému rázu školy nebude odpovídati, když se budou požadovati dle návrhů referentových od takovýchto žáků desetikorunové zkušební taxy. Je to důkazem, že rakouská byrokracie nechce se dosud vzdáti nechvalně známého obchodu se vzděláním, který chudým vrstvám lidovým přístup ku pramenům vzdělání ztěžuje a zavírá. Úkolem lidového státu mělo by býti zrušení tax, školného, kolejného a pod. na školách všech odvětví.

Při rokování o učebných osnovách uznali téměř všichni účastníci enkety potřebu důkladné revise a odstranění resp. největší obmezení t. zv. koncentrické methody vyučovací, která stálým opakováním známé již většině žactva učivo nadobro znechucuje a potřebný zájem pro ně ubíjí. Také u dětí je zájem pro stále nové hybnou silou duševního vzrůstu a mělo by se ho řádně využívati. Ministr vyučování uznal potřebu zemských osnov učebných domácím poměrům přiměřených, které by měly býti jednotlivým školám při sdělávání speciálních osnov dle poměrů okolí rámcovým podkladem. Slíbil provésti v této věci zdravé reformy a vzíti náležitý zřetel k potřebám měšťanských škol dívčích. Změny na těchto školách jsou tím potřebnějšími, protože není u nás dosud náležitě vyvinutého odborného školstvi pro dívky. Drahé soukromé školy dívčí slouží pouze vrstvám bohatším. Tím spíše mělo by

býti při reorganisování školy měšťanské pamatováno na hospodyňské a vychovatelské vědomosti dívek.

V enketě rokovalo se dále o vysvědčeních školních. Účastníci vyslovovali se souhlasně pro odstranění dosavadních čtvrtletních zpráv školních, pro vydávání vysvědčení pololetních a občasné posílání konferenčních zpráv rodičům žáků jako dobře na školách středních. Žádali také, aby propouštěcím vysvědčením absolvovaných žáků zjednána byla větší platnost, aby zavedena byla středoškolská stupnice známek s vypuštěním dosud užívané známky »sotva dostatečné«, dále, aby se těm žákům a žákyním, kteří vystoupí dospěvše 14. roku věku ze školy dříve, než ukončí poslední třídu, vydávalo vysvědčení propouštěcí s poukazem, že mají vědomosti předepsané škole obecné, těm pak, kteří s úspěchem dochodili, aby se poznamenávalo na vysvědčení propouštěcím, že se jim dostalo vzdělání převyšujícího učebný cíl školy obecné.

Pokud se týče práv odchovanců měšťanských škol shodovali se experti enkety v tom, aby absolventům přístupny byly všechny odborné školy, které nepožadují za přípravu vyšší školy střední, absolventkám, aby umožněn byl přestup do příslušných vyšších tříd dívčích lyceí nebo škol středních, a aby absolventi připouštěni byli k manipulačním službám úřednickým. Žádali také, aby ministerstvo oznamovalo v úředním listě každoročně seznam všech odborných a stavovských škol, které absolvované žáky a žákyně měšťanských škol zásadně přijímají.

Členové enkety přisvědčili návrhu referentově, aby vzhledem k zvláštním poměrům měšťanských škol vydán byl zvláštní organisační statut a nastínili, co vše by v něm mělo býti o vnějších i vnitřních poměrech školy i učitelstva obsaženo.

Důležitým bylo rokování o rozšíření školy o čtvrtý fakultativní ročník. Mnoho žáků a žákyň škol měšťanských absolvuje ve 14. roce svého věku a nemohou do mnohých odborných škol středních, vyžadujících ku přijetí 15. rok věku, přestupovati. Dobrovolné opakování třetího ročníku je zvláště pro nadanější velkou životní ztrátou. Čtvrtý fakultativní ročník byl by tu žádoucí odpomocí. Ohled na poměrně nepatrný zlomek žactva přecházejícího do škol středních a odborných byl pro postulát dobrovolného čtvrtého ročníku vodítkem a ne zřetel na zvýšení úrovně všeobecného vzdělání velké většiny žactva, z níž vyrůstají legie dělnictva, živnostnictva a rolnictva. Proto také žádáno, aby se do učebných osnov nového ročníku přibrala arithmetika a druhý živý jazyk (francina) a ne pro budoucí občany potřebné učení o státě, o živnostnictvu, obchodnictvu, zdravověda, morálka a pod. Referent vyslovil požadavek placení školného od žáků zamýšleného nového ročníku, proti čemuž se členové enkety správně vyslovovali. Ministr upozorňoval na obtíže finanční a radil, aby se nové ročníky ve formě kursů zřizovaly jenom tam, kde jeví se toho nutná potřeba a aby vyučování v takových kursech obstarávali učitelé měšťanských škol za přiměřenou remuneraci. Absolventům kursů jest ochoten poskytnouti zvláštních výhod a práv. Stálý ohled na finance při školských otázkách měl by již jednou v Ra-

kousku přestati, neboť je tu již známo, že to, co se na školství dá, přinese v budoucnosti užitek mnohonásobný.

Při jednání o vzdělávání učitelstva vyslovovali se experti proti dosavadním kursům pro vzdělání učitelstva měšťanských škol při pedagogiích, které se neosvědčily. Zkušební řád z r. 1886 měl by býti podroben revisi a komise měly by míti místo jenom v sídlech vysokých škol. Učitelské ústavy potřebují reformy, aby zvýšeny byly požadavky učebné osnovy alespoň na míru původní. Také školy vysoké nemohly by dle mínění některých členů enkety náležitě připraviti učitele pro školy měšťanské a studium na škole vysoké bylo by zde zdlouhavé, namáhavé a pro potřeby praktické neúplné. Zřídit by se měly místo universitního studia zvláštní vysoké školy učitelské a kursy pro měšťanské školy by se měly zdokonaliti. Z toho je patrno, že v otázku akademického vzdělání, pro niž se vyslovuje v zásadě téměř všechno rakouské učitelstvo škol obecných a měšťanských, enketa mnoho světla nepřinesla, že k rozřešení této životní otázky kulturní ničím nepřispěla. Pronesené náhledy většiny účastníků enkety v otázce vzdělání byly hodně konservativné. Ministr vyučování vyslovil se pro zřízení pedagogických akademií v hlavních městech a slíbil poskytnouti učitelstvu příležitost těžiti v některých směrech z universit. Příležitost těžiti z universit učitelé hlavních měst dnes již mají a mnozí z nich také jako mimořádní posluchači nebo jako posluchači universitních kursů zřízených učitelskými korporacemi náležitě těží. Jde tu hlavně o to, aby se mimořádným posluchačům takovým poskytlo právo dělati zkoušky pro jisté kategorie škol středních jako se již mimořádným posluchačkám universit z řad učitelek poskytlo právo ku skládání zkoušek pro dívčí lycea.

Posledním bodem v programu enkety bylo rokování o právním postavení učitelstva škol měšťanských. Účastníci odůvodňovali tu požadavky náležitého zastoupení učitelstva měšťanských škol ve školních úřadech, vyslovovali se pro oddělení voleb v okresních poradách, pro platnost dobrozdání ředitelů o silách učitelských při obsazování míst, pro ustanovování okresních školních inspektorů a hlavních učitelů na pedagogiích ze řad učitelstva měšť. škol a pro přidělování jich službou k zemským školním úřadům a ministerstvu. Také podřízená otázka titulatury byla tu přetřásána, a členové enkety žádali pro učitele měšť. škol název »hlavní učitel« a vyznamenávání zasloužilých ředitelů názvem »školního rady«. V souhlasu se vším učitelstvem v říši žádali zkrácení nynější nejméně dva a čtyřicetileté povinné služby učitelské na 35 let a úlevy ve vyučování pro starší učitele. Ve sporné otázce stálosti nebo zatímnosti školních inspektorů vyslovili se účastníci enkety pro stálost. Ministr vyučování uznal oprávněnost, aby učitelstvo měšťanských škol bylo v úřadech školních zastupováno, a slíbil řadu požadavků nevyžadujících změny platných zákonů školských dle přání povolaných účastníků enkety v brzku splniti. Kolik procent vyslovených v enketě požadavků a přání se splní, ukáže nejbližší budoucnost.

O reformě měšťanské školy jednal vídeňský spolek professorů reálek V přijaté resoluci uznal snažení učitelstva po zdokonalení školy, vyslovil souhlas s přijímáním absolventů měšťanských škol do středních

škol odborných, s poskytováním jim výhod, ale ohražoval se proti tomu, aby měšťanská škola byla postavena na roveň nižší reálce, ústavu to připravujícímu pro studia vědecká. Kastovnický duch mezi učitelstvem jednotlivých kategorií škol v Rakousku dosud nevymřel. Mnohé otázky vychovatelské a vyučovatelské jsou všem kategoriím škol společné, ale kastovnický duch mezi jednotlivými kategoriemi učitelstva vládnoucí brání společnému jich řešení v neprospěch všeho školství.

Brzy po enketě uvažující o reorganisaci měšťanských škol konána byla ve dnech 2.—4. dubna enketa o státních školách průmyslových. Průmyslové školství rozvíjí se v Rakousku od let osmdesátých velmi utěšeně a úspěchy jeho ve mnohých oborech průmyslu jsou již patrné. Záhodno jen, aby ruch s rozšiřováním této důležité kategorie školství neutichl, a aby na dobře započaté dráze bylo dále pokračováno. Účastníci enkety doporučili pro vzdělání středních a nižších pomocných sil technických, jichž bude třeba pro nastávající stavby vodních cest a regulaci řek zřízení kursů při státních průmyslových školách a to v jednom okrese vídeňském, v Praze a ve Lvově nebo Krakově. Podali dále nástin programu, dle něhož by měly býti státní průmyslové školy rozšiřovány a rozmnožovány. Většina účastníků žádala také, aby absolventi vyšších škol průmyslových měli přístup ke studiu na vysokých školách v případech jenom výminečných a aby jim při maturitních zkouškách na reálkách poskytovány byly úlevy. Návrh na zřizování fakultativních čtvrtých ročníků při školách měšťanských byl v zájmu škol průmyslových uvítán radostně.

Zemský sněm v Čechách uložil po přijetí zákona o učitelských platech v roce 1901 zemskému výboru, aby dbal zásad šetrnosti při rozšiřování a zakládání škol obecných a měšťanských. Upozornili jsme hned tehdy na nebezpečnost hesla šetření ve školství zvláště českém, které má mnoho ještě dohánětí, než se vyrovná německému. Po sankcionování zákona vytasil se v zemském výboru ihned prof. dr. Pražák s návrhem na vypracování návrhu zákona za tím účelem, »aby zrušeny byly školy obecné a měšťanské, pokud se týče jednotlivé třídy jejich, vykazující po další řadu let za sebou docházku nedostatečnou. Návrh byl přijat. Ze zpráv o schůzích zemského výboru uveřejňovaných možno vyčísti, že se šetřením ve školství myslí se to co nejvážněji. V poslední době byl odepřen již v několika případech souhlas se zřízením nových škol a s otevřením nových poboček a lze čekati, že zhoubná přeplněnost mnohých českých škol třídami a tříd žactvem bude v nejbližší době úspor ve školství stupňována. Že to přinese zvláště pro české školství a kulturní rozvoj národa zhoubné následky je nepochybno.

*

LITERÁRNÍ: Cizí literatury v českých překladech — Thoreau, Walden čili Život v lesích — Jiří Karásek, Renaissanční touhy v umění — N. J. Karejěv. Istoričeskoje Obozrěnije.

Cizí literatury v českých překladech.

III.

Z anglického písemnictví přeložena byla v posledním půlletí značná řada důležitých děl dílem historických, dílem současných, která

zasluhují zvláštní pozornosti kritiky i čtenářstva. Jsou mezi nimi základní knihy světové literatury i prostá belletrie bez zvláštních nároků; několik svazků veliké myšlenkové hloubky i lehká, příjemná četba; spisy, o něž opírá se kultura minulosti, i ukázky z autorů, pronikavě působících na rozvoj moderního myšlení; verše i romány, dramata i novelly, skizzy i díla vědeckého významu. Skutečná literární potřeba i nahodilost výběru, snaha retrospektivní i shon po aktualitě, myšlenkový zájem i umělecké cítění jsou různosměrnými příčinami nových překladů z angličtiny, jež dnes v stručném přehledu míníme charakterisovati.

Krásného Sládkova vydání překladů dramatických děl W. Shakespearea vyšly nové dva svazky: »*Král Richard III.*« a »*Večer tříkrálový neb Cokoliv chcete*« (celkového vydání č. 16. a 17. nákl. J. Otty). Čísti znovu tato význačná díla Shakespeareova bezprostředně za sebou znamená uvědomiti si způsobem právě tak poučným jako nahodilým celou vesměrnou šířku dramatického genia Shakespeareova. Tmavé, zasmušilé, nemilosrdné a příkré drama osudové, kouřící vášněmi a krví a líbezná, sličná, úsměvná veselohra jarní pohody a slunného jasu stojí vedle sebe. V tragedii pochmurný vzlet příšerných křídel Satanových, v komedii sladká něha a okouzlující půvab dívčího srdce. Tam hluboké, svědomitě pitvající studium krajních vášní, zde delikátně nadýchaná parafrase svěžích nálad. Tam vládne dějem mužský gigant, jejž básník učinil o málo menším pekelných andělů a kupí kolem sebe černou družinu mužských vášnivců, zde celá hra jest rozmarem milujících ženských bytostí. V »Richardu III.« zavilá misanthropie a trpké záští k ženě, ve »Večeru tříkrálovém« půvabná zamilovanost do složité hry duše dívčí. V »Richardu III.« neústupné odhalování všech děsů a hrůz, nocí a propastí »lidského zvířete«, které básník zná a líčí do posledních utajených záhybů niterných, ve »Večeru tříkrálovém« pouhá lehká pěna dojmů a nálad, pouhý vzdušný opar osudů a životů. V »Richardu III.« grandiosně psychologická interpretace domácí kroniky podává nikoliv přesný vnější obrys událostí, nýbrž jejich vnitřní smysl a filosofickou spojitost, ve »Večeru tříkrálovém« rozmarná verva dramatisuje italskou lehkou novellu. »Richard III.« ve vysokém tragickém stylu těsně spojeném se Senecou a se Shakespeareovými předchůdci, »Večer tříkrálový« v nové moderní formě veselohry báchorkovité scenerie a hluboce reálné psychologické introspekce. Dikce »Richarda III.« zvyšuje tragiku groteskním cynismem kousavých vtipů a sarkastických narážek, básnický výraz »Večera tříkrálového« mísí rozmile erotický vzlet s náladovým humorem, šťavnatý žert s lyrickou snivostí. »Richard III.« jest celou povahou dílo skulpturální s upřílišenou, úchvatnou mohutností starých skupin pergamských, jež jsou právě tak pozdně klassické jako pozdně renaissanční; »Večer tříkrálový« jest v podstatě hudební komposice, vzdušná, křehká, graciesní.

A přece jest za oběma, tak svrchovaně odlišnými díly týž tvůrce: renaissanční básník Albionu, který sílu a krásu italského rinascimenta stupňuje anglickou hloubkou citu a severským kouzlem něhy; složitý psycholog, který nikdy neosamocuje jediný duševní rys, jediný povahový sklon, nýbrž podává všecek komplex duševního dění; úchvatný

básník, líčící mistrovsky, jak veškera příroda hraje s člověkem drama žití. Poznávati z kontrastů a krajních polů vlastní osobitost Shakespeareovu zůstává vždy svůdným literárním požitkem a snad úplně omlouvá poněkud paradoxní způsob, jímž jsme mluvili současně o obou dramatech mužných let Shakespearových, odloučených časovou mezerou asi sedmi let. Bylo by nespravedlivo nezmíniti se, že J. V. Sládek dovedl nalézti korrelativní básnický výraz jak pro tragické, zamračené pathos »Richarda III.«, tak pro úsměvnou luznou gracii »Večera tříkrálového«.

Je-li cele přirozeno, že obě díla Shakespeareova jsou nově (poprvé F. Douchou) překládána, jest naprosto nepochopitelno, že dílo světového významu, jakým jest bez odporu L. Sterneova »*Sentimentální cesta po Francii a Italii*« teprve teď uvádí se do české literatury (překladem E. A. Görlicha, v »Anglické knihovně« nákl. J. Otty). Yorickova »Sentimentální cesta« není pouze z nejcharakterističtějších anglických knih 18. věku, o jehož titěrně milý kostým sdílí se s analogickými kresbami Hogartha a Chodowieckého, jehož pointovanou aforističnost a graciesní humor podává v syté sloze, není jen z nejpamátnějších dokladů literárního rokoka, libujícího si v pikantní arabesce i na úkor celkové komposice a v líbezné episodě i na účet základního souladu, není výlučně hlavním z oněch významných děl, jež dobyla zpěněnému citu a pohnuté sentimentalitě v literatuře místo vedle spořádaného rozumu a břitce vtipné duchaplnosti, nýbrž jest knihou v základě moderní. Odvrací se od vnějšího, krutého, hmatatelného dobrodružství k dobrodružství citu a ducha a tvoří tak proti staré, chvástavé, falešné cestovní literatuře, jež posléze vydala prázdnou, mrtvou formu »voyage imaginaire«, cestovní literaturu dojmu, nálady i odvrací se dle vlastních slov od prohlížení museí a jejich katalogů neb kostelů, aby prohlédla »v chrámě člověka tam zavěšené originální kresby a lehké skizzy s větší chutí než obraz Raffaelův«: toť skutečně moderní zvniternění umění. Proti doktrinářskému rozumářství a pedantické, schematické jednostrannosti, které napřed mají vytvořen obraz světa a lidí, jež nejsou nikdy překvapeny, ničím dojaty, učí Sterne umění vzdáti se každému okamžiku znova, podlehnouti svěžímu dojmu, prožíti netušenou náladu, neb jak sám řekl, býti vždy připravenou resonanční deskou: toť dojista tendence moderního impressionismu, který hledati jest právě tak v literatuře jako v malířství. Yorick, jenž ostatně pronikavě zná i skrytý život a utajené kouzlo t. zv. mrtvé přírody a neživých předmětů, jest však moderní i jinou základní vlastností: složitostí a sytostí zevrubné malby psychologické, jež vystihuje oblast vůle i citu neméně přesně než svět rozumu, a proto nikoliv náhodou tak často projevuje upřímný obdiv Shakespeareovi, jehož dědicem jest v nové komplikované analyse nitra, liše se zcela od svých současníků Richardsona, Fieldinga, Goldsmitha, kteří dojista nebyli nejhoršími psychology. Ryze moderní knihou jest »Sentimentální cesta« i přes 150 let, jež nás dělí od jejího prvního vydání.

Naproti tomu lze se o pečlivý, ač akademicky suchý překlad Byronova »*Mazeppy*« (přel. A. Klášterský, vyšel nákl. Wiesnerovým,

v »Sborniku světové poesie«, vydávaném Čes. akademií) zajímati dnes skoro jen se stanoviska literárně historického. Mnohoslovný, často nemile affektovaný výraz této básnické povídky jest nám tím více cizí, čím častěji jest ve sporu s jejími motivy a situacemi. Přeplněná, složitě překomponovaná básnická věta, překypující náhodně volenými epithety a násilně nakupenými obrazy často oslabuje bezprostřední dojem, který by stručný, koncisní verš ostře zachytil. Nekonečné parafrasování, neustálé přirovnávání vyzní konečně na prázdno; násilné a únavné stupňování obrazu ničí posléze jeho působivost; oblíbené proplétání konkretních postřehů a abstraktních pomyslů, individuelních rysů a všeobecných pojmů smývá namnoze sílu a reliefnost výrazu. Připočteme-li k těmto stálým znakům básnického slohu Byronova, jemuž moderní básnictví vždy více se odcizuje, základní vadu komposice »Mazeppy«, že totiž zvěst o úchvatném letu nocí a prostorem, vzduchem a děsem vypravuje se jako uspávací historka u postele, že kromě toho spojení s postavou Karla XII. jest neorganické, jsme si vědomi důvodů, proč »Mazeppa« nechává nás chladnými. A přece jest v básni celý Lord Byron: zdaž tato příšerná jízda mezi nebem a zemí, svobodou a porobením, životem a smrtí, s vášní a záštím, bez přestání a oddechu, tento divý let krásného hrdiny porušeného ženou není podobenstvím bleskurychlého letu Byronova světem? Plnokrevné romantické umění vracelo se se zálibou k Mazeppovi, chytalo jeho horečný trysk zpěněnými barvami vášnivé palety, bouřlivými tóny hřímajících symfonických básní, nadšenými verši hlučných poesií a symbolisovalo posléze ponurý ten cval v jedné básni Hugových »Orientalů« příznačně romanticky jako vítězný let genia za ideálem.

Překlad G. Meredithova velkého románu »*Zkouška Richarda Feverela*« (přel. B. Prusík, vyšel v »Anglické knihovně« nákl. J. Otty) seznamuje nás s úplně novou, vysoce zajímavou postavou literární, jež i dle jména za hranicemi Anglie jest takměř neznáma. A přece George Meredith jest dnes pětasedmdesátiletý kmet, jenž psal nejvýznačnější svůj román, právě »Richarda Feverela«, jen o dvě léta později než Flaubert »Paní Bovary«, jen rok po Turgeněvově »Šlechtickém hnízdě« a skoro deset let před Tolstého »Vojnou a mírem«. Zůstal osamocen v Anglii, původně skoro nepovšimnut, pak zahrnut krajním obdivem fanatických a nekritických ctitelů; nenalezl v cizině čtenářů ni překladatelů, a bylo by klamno věřiti, že by snad tento originelní, duchaplný, ale podivnůstkářský a složitý duch nabyl někdy rozhodujícího vlivu na literární umění evropské. Sdílí se o význačné vady anglického románu: o únavnou rozvleklost, nedostatek komposice, nesoulad episod a hlavního děje, zbytečně nahromaděné digresse, pedantickou snahu učiniti z belletrie bohatý sklad filosofické i paedagogické moudrosti a sociální ethiky. Jeho duchaplnost, jíž právě v Anglii »Meredithiani« se tak nadšeně obdivují, vybíjí se na každé straně spoustou břitkých aforismů, ironických epigrammů, barokních přirovnání a překvapujících obrazů, které někdy násilně, někdy řízně vybírá básník ze současné poesie, z bible, řecké mythologie a bůh ví ještě odkud.

Základní problém, v přítomné knize otázka mravní výchovy mladého mužského pokolení, pronásleduje autora jako fixní idea a způsobuje, že Meredith často zbortí krásně komponovanou passáž výpravnou, zničí uprostřed široké líčení, vsune zbytečnou episodu, zasype rozvoj děje deštěm ironických nebo seriosních gnom. Na rozdíl od velkých realistů kontinentu nepracuje nikdy objektivně, nemizí nikdy za dějem, nýbrž zasahá do něho nepřetržitě, stýká se důvěrně s osobami, kreslenými s mistrovskou jistotou a dramatickou živostí, ale není s nimi v onom rozcitlivěle přátelském poměru jako starší angličtí románopisci; jeho vztah k nim jest povýšeně ironický, úsměvně skeptický. Jest to nová fase anglického humoru, hluboce zajímavá, protože značně raffinovaná a složitou citovou kulturou podmíněná, jež stojí v příkrém kontrastu s ironií francouzskou, v důsledcích necitelnou a misanthropickou. Tento ironický humor jest základní tonina celé »historie otce a syna«, jak Meredith román nazval, a autor ovládá jí i scény tragické, chmurné, bolestné k velkému podivu pevninských čtenářů. Meredith vyhýbá se lyricky rozezpívanému slohu též tam, kde líčí s úchvatnou poesií román mladistvé lásky: i tu tlumí všecek vzlet stupňovaný nesčíslnými literárními a kulturními narážkami, ironií, kterou dovede učiniti slohovým prostředkem i v líčení krajiny a jíž poddává se úplně při malbě společnosti. Touto ironičností bude Meredithův román přes komposiční své vady zajímati mocně čtenáře vybrané, zatím co průměr obecenstva bude přemítati netrpělivě listy naplněné aforismy a úvahami, aby našel upokojení v řadě figur pitvorných, originelních, nápadných a jímavých a litoval, že děj není přizpůsoben čtenářské potřebě býti rozplakán, pohnut a zdrcen.

Prostý, vlídný vypravěč dojatého srdce a milující duše, primitivní básník malých lidí a malých osudů jest druhý z autorů poprvé »Anglickou knihovnou« do české literatury uváděných: Jan Maclaren, autor »*Drumtochtských obrázků*« (přel. F. Žilka a J. Bartoš; nákl. J. Otty). Jan Maclaren jest presbyterianský kněz ve Skotsku a jest i básníkem této svěží země, v jejíž atmosféře »smíchána jest sůl z moře, chladnější vzduch s hor, vůně vřesu a dech mnoha květin.« Maclarenovy idealisticky nadechnuté, vroucně cítěné a prostě psané obrázky mají mnoho z bezprostřednosti jeho krajana Burnse: zdaž mohl si přáti Maclaren od svých prací dojem příznivější? Každodenní hrdinství ryzích horalů, velké oběti srdce a krásné heroismy odříkání, cudné romány nekonečné lásky, mužné činy sebezapření vybírá Maclaren s idealismem positivního moralisty a líčí v barvitém okolí skotských hor, spásaných biblickými stády a zasypaných květinami. Osamocuje význačné figury lidové a zamilovav se do nich způsobí posléze, že i čtenář je miluje; vypráví malé dojemné příhody jako by výmluvné illustrace slov evangelia a činí to s takovou srdečností, s takovou opravdovostí, že čtenář uvěří i vývodům tohoto příjemného presbyterianského kazatele, dovozujícího nutnost křesťanství ne z dogmatiky, ne z apologetiky, nýbrž prostě z faktu, že žijí čistě křesťanské duše ztělesňující celým životem příkazy evangelia. »Drumtochtské obrázky«, které chvilemi připomínají drobné novelly z Ještěda naší K. Světlé, jsou milá, srdečná kniha, jejíž překlad lze radostně vítati.

Carlyleovy »*Dějiny francouzské revoluce*« (ve 3 dílech: I. Bastilla; II. Konstituce; III. Guillotina), jimiž vtěluje se (v překl. P. Moudré ve »Vzdělávací bibliotéce« nákl. K. S. Sokola) Carlyle podruhé české literatuře, patří neméně literárnímu umění než historické vědě a filosofii. Carlyle sdružuje ve svých velkých historických dílech, z nichž právě »Dějiny francouzské revoluce« mají pro českého čtenáře větší zájem než »Cromwell« neb »Bedřich Veliký« s exaktní prací vědeckou, kterou přes četné oprávněné námitky diplomatické a textově kritické nesmíme podceňovati, široký obzor filosofický a úchvatnou komposici uměleckou, nehledíc ani k stilistické virtuositě těch pohnutých stran. Dalek studené objektivity, již dějepisectví není důležitou záležitostí svědomí, nýbrž vytčeným obsahem metieru, nedbaje o hromadění dokumentů a archivalií, kterých užívá skoro jen s hlediska charakterističnosti, dává dějinám nové seskupení, novou linii obrysovou, souběžnou s filosofickou linií vnitřní nutnosti; křísí hrdiny a jejich vášně, oživuje scenerie, dramatisuje situace, jsa vždy zaujat celou bytostí, interessován všemi city. Nestvořil-li dílo přesně vědecké, které by rovnalo se Tocquevillovi neb Tainovi — jmenujeme-li jen knihy vědecké s vysokými ambicemi literárními — stvořil velkolepý román ducha rekonstruujícího dějiny.

Proti Carlyleově »Francouzské revoluci« jest nedávno přeložené dílo jeho druha a spoluobrozovatele mravního vědomí v Evropě, Johna Ruskina »*Královna vzduchu*« (I. díl »Athena na nebi« přel. V. Niederle, nákl. J. L. Kobra) práce podružného významu. Není ani z těch stěžejných Ruskinových děl kriticko-esthetických, které representuje v češtině překlad »Výkladů o umění,« ani z oněch široce kazatelských, zaníceně mravních a reformně společenských traktátů, jež k nám uvedl překlad »Sezamu a lilie«. Jest to odborná monografie o podstatě mythu, jeho vzniku a proměnách s podkladem badání o řeckém bájesloví; mnoho nových hledisk, mnoho duchaplných hypothesí, mnoho bizzarních nápadů střídá se v knize, cenné hlavně pro ty, kteří své vědecké poznatky touží sloučiti jednotným názorem filosofickým.

Ze skandinavských literatur přeloženy kromě Hamsunova »Hladu« v poslední době jen práce menší váhy a slabší hodnoty umělecké, ať jest to již první svazeček Andersenových »*Pohádek a povídek*« v úpravě K. Maškově (v Ottově »Světové knihovně«), ať Kiellandova novella »*Elsa*« (přel. H. Hackenschmied vyd. tamže). K. Mašek reviduje a upravuje totiž drobné práce populárního, rozmilého, ač někdy mělkého pohádkáře dánského, vítězného dobyvatele všech dětských duší, a to jen ony povídky a pohádky, které nejsou shrnuty do velkého třísvazkového světového vydání. Jistě právem: škoda jen, že vydavatel nepřipojil cennější úvod a nerevidoval pečlivěji překlad leckde chatrný. Kiellandova »Elsa«, ironicky pointovaná jako vánoční povídka, sdílí se o všecky vynikající vlastnosti břitkého péra svého autora, jež jsme při příležitosti »Novellet« na tomto místě loni charakterisovali, a slučuje opět v obdivuhodné spojitosti čistou lyrickou poesii se sžíravou spole-

čenskou satirou, jemnou psychologii s karikující kousavostí. Její kritika humanitních zřízení společenských připomíná stále, že Kielland jest i autorem přísného sociálního románu »Jedu«.

Také o Hamsunově »*Hladu*« (přel. H. Kosterka, nákl. Hejdy & Tučka) tvrdívá se mnohdy, že motiv sociální výčitky, společenského odboje jest jeho motivem vůdčím, že Hamsun ve svém prvním románě vystupuje jako ponurý rebel proti sociální křivdě. Myslím, že neprávem. Na to jest »Hlad« dílo příliš jedinečné, individualisticky výlučné. Zájem sociální, jenž u Hamsuna vůbec jest řídký, stlačen jest psychologickým interessem na minimum. Podrobný, leptavý rozbor tajů psychických, záchvěvů raffinované organisace citové, poruch churavého ústrojí volního, bizarrních přeludů fantasie a sopečných výbuchů erotických: to vše zajímá Hamsuna v »Hladu« mnohem více než sociální zdůvodnění výčitky, kollektivní rozšíření případu rekova. Hlad, jenž od jedinečného Gerstenbergova »Ugolina« po Hauptmannovy kollektivní »Tkalce« býval účinným motivem děl ztrhaných, hrozných, drtících, není tu činitelem sociálním, nýbrž individuelním, poskytuje básníku vzácnou příležitost studovati ukryté svazky funkcí vegetativních a duševních. Hamsun to činí s grandiositou, doveda barevnou fantastičnost a přesnou analytičnost uvésti v jednotu, znaje tajemství nápovědi, narážek, ellips. Vše sladěno jest v této knize, prolomivší udatně cestu románu intimně psychickému, v jednu ponurou náladu, jako by stále leželo nad dílem totéž těžké, zoufalé, nemilosrdné nebe, od něhož není vykoupení.

Z německého písemnictví překládáme pravidelně to, čeho potřebujeme nejméně; čím zbytečnější a prázdnější kniha, tím lépe. A přece při všeobecné znalosti němčiny má smysl překládati jen díla, jichž převod jest literární a umělecký problém, na nichž se ocelí a ostří český výraz poetický. Za takové práce nikdo nebude jistě pokládati žádnou z knih, které míním registrovati. L. Jacobowského »*Satan se smál*« (přel. A. Ondráček, nákl. Hejdy a Tučka) jest směs více méně vtipných, s vervou pointovaných časopiseckých prací, které kaleidoskopicky střídají milieu a skoro nikdy nedostupují umělecké úrovně. Jacobowski má lepší práce i v novelle a zejména ve verši; vlastní tragika tohoto příliš záhy zmařeného talentu leží jistě v tom, že nesměl vydati skutečně uměleckých plodů. O. Ernst, jenž naši scenu zaplavuje, jest zlo umělecké i společenské. Jeho kusy, jak »*Flachsmann vychovatel*« (přel. F. Petřík), tak »*Spravedlnost*« (přel. K. Šípek), které z »Národního divadla« putují do Šimáčkova »Repertoiru českých divadel«, traktují veřejné otázky s obmezeným šosáctvím, banálním liberalismem a lacinou morálkou ve velmi špatném slohu Kotzebuiád, s tupě genrovým figurkařením, bez duševní nejprimitivnější kresby. Uvážíme-li ještě, že »Flachsmann vychovatel« posléze navazuje na »Nepřítele lidu« jako »Spravedlnost« na »Spolek mladých«, profanujíce tak bez studu, dokreslili jsme si O. Ernsta jistě úplně.

Zmínili jsme se o několika nicotnostech, ježto rámec toho žádal: nesmíme všimnouti si díla vzácného, i když do rámce nepatří? Míním

překlad staroindické lyrické skladby »*Méghadúta čili Oblak poslem lásky*« (př. J. Zubatý a J. Borecký, nákl. Wiesnerovým v »Sborníku světové poesie«, vydávaném Českou akademií). Syté sensuelní kouzlo orientální poesie deskriptivní, psychologická krása obrazů, těžká omamná krajinomalba, pronikavá schopnost zpodobovati pohyb ženského těla, cudný lyrický vznět a horká primitivní touha činí Kalidásovu monologickou elegii, spiatou tenkou dějovou nití, dílem báchorkovitě čarovným, což i moderní čtenář s rozkoší pochopí. *A. Nk.*

*

Thoreau: Walden čili Život v lesích. Přeložil Zdeněk Franta. Nakladatel Jan Laichter.

Myslím, že bude lépe, než abych sám mnoho mluvil o Thoreauovi, nechám-li jej sama mluviti za sebe. Psát o jeho knize referát, neznamená kritisovati, nýbrž snažit se chápati a pochopiti velkého člověka, jenž nejen slovem, ale i skutkem chtěl lidem ukázati, je-li opravdu nutno žíti tak uboze, jako se žije, zda-li by se to nedalo nějak zlepšiti, neboť se mu zdálo, že život většiny lidí je tichým zoufáním, jež ukrývá se i pod kratochvílemi a zábavami. »Býti filosofem, neznamená míti jen důmyslné myšlenky, ba ani ne školu založiti, nýbrž milovati moudrost a žíti dle jejích předpisů životem prostým, neodvislým, velkodušným a pravdivým. Znamená to řešiti záhady životní nejen theoreticky, nýbrž i prakticky.« Proto Thoreauova kniha, jež je jen výrazem života pravdivě prožívaného, nese na svém štítu pečeť oněch knih, jež zůstavují rýhu v dějinách lidstva. Mohlo by se ovšem zdáti podivným, v době páry, všech možných vynálezů, civilisační horečky, v době, kdy milliony lidí pracují v továrnách a dolech, idylicky uchýliti se do lesa, vystavěti si malou chaloupku na břehu krásného rybníka, jako to učinil Thoreau, živiti se borůvkami, svišti, rybami a chlebem, vlastnoručně uhněteným a upečeným, a celé hodiny tráviti v myšlenkovém pohroužení do sebe. Mohlo by se to zdáti pohodlným útěkem ze života a laciným rozřešením těžké hádanky, neboť zdánlivě těžší je, nejíti svou cestou a podříditi se nátlaku poměrů. Ale Thoreau šel do lesů, učinil pokus, žíti osaměle, ne aby unikl životu, nýbrž aby nalezl život a aby ukázal, že každý by jej mohl nalézti, kdyby rozhodl se žíti po svém. »Blízko čeho třeba nám nejspíše bydliti? Jistě ne tam, kde je mnoho lidí, nádraží, pošta, hospoda, spolkový dům, škola, kupecký krám, Beacon Hill, nebo Five Points, tam, kde lidé nejvíce se shromažďují, nýbrž při nevysychajícím pramenu života, odkud podle své dosavadní zkušenosti jsme poznali, že vyvěrá, jako vrba stojí u vody a své kořeny směrem k ní vysílá. Bude to různé, jako lidské povahy jsou různé, ale na tomto místě moudrý muž počne si sklep kopati.« »Ze zkušenosti aspoň tomuto jsem se naučil: že jestliže někdo postupuje důvěřivě směrem svých snů a snaží se žíti životem, jak on si představuje, setká se s výsledkem nečekaným ve všedních hodinách. Leckterou věc nechá za sebou, překročí neviditelnou hranici; nové, všeobecné a volnější zákony počnou vznikati kolem něho a v něm; nebo se staré zákony rozšíří a vyloží k jeho prospěchu ve svobodnějším smyslu, a on bude žíti volně jako bytosti vyššího řádu.«

Walden je tedy evangeliem individualismu. Ale Thoreau nechce rozbíjeti svět, nýbrž jen uzdravovat a napravovat, chce život, jenž by nebyl pokáním, nýbrž radostí, chce lidi osvobodit z otroctví, kterému propadli svou starostí o živobytí, jež nemá býti zaměstnáním, nýbrž hrou. To je kredo, vyslovené na několika místech knihy. Thoreau je totiž přesvědčen, že uživiti se zde na zemi není námahou, nýbrž zábavou, žije-li se jednoduše a moudře. Poukazuje na děti, kterým je život hrou. »Ale lidé dospěli až tak daleko, že často hynou ne z nedostatku věcí potřebných, nýbrž z nedostatku věcí drahých a nepotřebných a znám«, praví, »matičku, která myslila, že syn její přijde o život, protože pil jenom čistou vodu.« Thoreau vidí, že domy, továrny, obchody, hospodářství, stáda zabírají tak starost a mysl lidskou, že ti, jimž náležejí, přestávají býti jejich majiteli, a naopak domy, továrny, obchody, hospodářství, stáda stávají se majiteli lidí. »Já nikdy bych necvičil koně nebo býka a nechoval ho, aby za mě pracoval, z bázně, aby se ze mne nestal jenom koňák nebo skoták.«

Tím je vyjádřeno vše, co myslí, podstatná stránka, co se mu na lidské civilisaci nelíbí. Ano, když kultura, tedy kultura opravdová, především kultura nitra, a taková kultura bude se i jinak obrážeti na venek. »Dříve než ozdobíme své domy okrasami, třeba i zdi i náš život očistiti a krásnou domácnost i krásný život položiti za základ.«

Thoreau neznamená návrat k přírodě, třeba přírodu jinak miloval a cenil, neboť příroda dle něho v člověku musí býti překonána a blahoslavený ten, kdo se ujišťuje, že zvíře v něm den za dnem odumírá a božské se v něm upevňuje. Božské v člověku hledá a křísí Thoreau. »Milliony bdí dosti pro tělesnou práci; ale jenom jediný z millionu jest dosti probuzen pro skutečnou duševní činnost, jenom jediný ze sta millionů k životu básnickému či božskému. Probuzenu býti znamená živu býti.«

A tak celá kniha Thoreauova je výzvou polnice, vybízející nás k životu vyššímu, božskému. Thoreau sám mluví o knihách, jež krouží světem. I jeho dílo je jednou z těch knih. Význam jeho spočívá i v tom, že návratem k prostému životu ukazuje lidem cestu k rozřešení sociální otázky. V tom ozývá se moudrost Kristova. Dal by se Thoreau srovnati v lecčems s Tolstým, ale Tolstoj víc poučuje, snaží se přesvědčiti — Thoreau je básník, mluví k srdci bezprostředněji.

A jaký básník! V jeho knize lze se naučiti jemnosti pozorovací, jdoucí až do nejkrajnějších detailů, u něho i malíř mohl by se přiučiti, jakým zrakem sluší dívati se na přírodu. Kapitoly: »Zvuky«, »Rybníky«, »Sousedé zvířata«, »Zimní zvířata«, »Rybník v zimě«, »Jaro« učí nás choditi s otevřenýma očima po našich procházkách a viděti vyšší a božské nejen v sobě, nýbrž i ve všem stvoření, viděti »záměry přírody«.

A když dočtete, na vždy uchováte v sobě dojem, že jste se potkali s člověkem panensky čistého srdce a krásné duše, kutění jeho v chaloupce, na rybníce a v lese připomíná vám víc hru a zábavu dítěte a mimovolně vzpomenete, že nebesa zjevují svou moudrost právě srdcím prostým a dětským.

Měl-li bych ještě co připomenouti, tedy jen několik slov o překladě! Knihu Thoreauovu nebylo snadno přetlumočiti, stil její i bohatost slovní vyžaduje jistě mnoho pevné vůle i mnoho lásky na překladateli. A přec jak vystižný Walden v českém jazyce! A krásný a hluboký je také úvod překladatelův a v něm hlavně to, čím osvětluje se transcendentalism Thoreauův. *Z.*

*

Jiří Karásek ze Lvovic, Renaissanční touhy v umění. Kritické studie. 1893—1902.

Kniha tato touží především po renaissanci kritiky »individualné, personelní, kritiky samostatné, bohaté, kritiky tvůrčí jako nového genru umění, jako vrcholu všeho, k čemu se v umění dosud dospělo«. Ke kritice takové dospěje se zásadou, že kritik musí jíti proti autoru a jeho dílu, aby dal poznati sebe, vlastní duši, vlastní život psychický. Čím bude nesouhlas a odpor kritika k autoru silnější, čím více a rozhodněji rozejde se kritik s autorem, tím barevněji a reliefněji kritik vyjádří sebe; čím větší bude emancipace kritika od autora, tím dokonalejším a vyvinutějším, tím bohatším a zajímavějším bude dle p. spisovatele kritikův zjev. Tím se prý staví proti běžné zásadě, že kritik a priori má býti zaujat pro autora a pro jeho dílo. V tom případě je pouhým referentem.

Snad tu jde jen o spor slovný: kdo pouze referuje, není kritikem. A mohu býti vskutku a priori zaujat pro autora a pro jeho dílo — ale nemusím býti při tom ještě kritikem benevolentním. Nesouhlas, rozpor vůči dílu se mi pak jistě dostaví sám — jsem-li právě, dovedu-li býti kritikem vůbec, a dám i pak poznati sebe, vlastní život psychický a vlastní duši — mám-li jakou. Požadavek ten jest vůbec spíše akutní než nový. Akutní proto, že je v naší kritice opravdu bědno čísti někdy všelijaké ty obsahové referáty jak o dílech vědeckých, tak uměleckých, při nichž benevolence klesá až ke školáckému filistrovství. Akcentovati pak emancipaci od kritiky takové je vždycky sympatické.

S toho pak hlediska p. spisovatel podává řadu studií, jež v uměleckých dílech hledají »všeho odlišného, nespolečného a výlučného, co zove obyčejný mozek apartním neb porušeným«. Chtějí ukázati, v čem umělec reaguje proti svému prostředí, »v čem se jeví touha a žízeň obnoviti skleslé síly, osvěžiti jich ochablost, v čem se jeví touha renaissance«. Tato snaha p. spisovatelova neproniká všude stejně výrazně, ale rádi a nikdy ne bez zájmu přečtete si ty studie, někdy kratší, někdy obsáhlejší, ať jest jich předmětem Heine nebo Maeterlinck, Mallarmé, Dubus nebo Sabina, Böcklin neb Rodin, Ruskin nebo Nietzsche, Neruda i Zeyer nebo jiní, kteří dle p. spisovatele mají jedno společné: vášnivou touhu života a s ní touhu po radostné a přesné renaissanci, jež znamená nejen súčtování s dobou předchozí, s jejími upadajícími ideály, ale zahrnuje v sobě zároveň tvůrčí živly, svěží naděje a cesty výš a výše stoupající v prospektu umění nového. Některé jsou výstižně pěkné, jako studie o Heineovi a Böcklinovi, některé jsou spíše jen nadhozeny (Wilde, Nietzsche), jiné jsou nedosti

propracované a trochu jednostranné (Sabina, Zeyer), ale ze všech jest patrno, že to mluví essayista-básník. Tolik jest si arci vědom asi on sám, že je leckdy těžko tak stručným způsobem chtíti charakterisovati dílo tak obsáhlé jako na př. Goethovo. K tomu nestačí při sebe massivnější koncisnosti a zhuštěnosti výrazu odkázati jen k mylně akcentovanému hellenismu a k Faustovi. Proto to, co studie praví o jeho filosofickém podkladě, postrádá odůvodnění i důvěry. K přímému nesouhlasu pak vybízí studie o Nerudovi, ač ta je právě nejobsáhlejší. Tvrdí-li p. spisovatel, že poesii Nerudovu vyznačuje lyrická naivita a kritická skepse, uhodil jistě na pravé; správně také vystihuje jeho poměr k současníkům (»A tak stanul Neruda uprostřed mnohomluvné, verbalistické generace parnassitní, on tak stručný, tak koncisní poeta, uprostřed rozplizlých a rozteklých produktů této školy, on jasný a hluboký, uprostřed její povrchové rozptýlenosti, zhuštěný, zcelený a silný, jenž nenáviděl křiklavých, strojených barev, ale miloval s celou duší pevně vyrytou linii, jasnou a ostře taženou čáru«, str. 119 a n.); dobře míní, že historismus a exotismus jsou ideové plody každého pessimismu romanticky založeného a že národ odsouzený k passivitě přítomnosti, tím stává se aktivnějším ve své obraznosti, stává se hříčkou fiktivní činnosti, opíjí se minulostí a dálkou — ačkoli se tvrzení toto nesmí generalisovati. Lze konečně i připustiti, že z takovéto nálady vzešlo Hřbitovní kvítí. Ale že by Neruda byl nechápal, že je marno »ložisko svých nervových útrap klásti mimo sebe, do transcendentálního Daleka«, to je příliš vytheoretisováno. Svůj pessimismus cítil Neruda v sobě samém, a není ničím jiným než projevem silné jeho vůle k duševnímu životu, a p r o t o v historismu a exotismu neutonul. Proto je také nesprávné vykládati taký vznik Písní kosmických z tohoto stavu. Tu p. spisovatel dospívá až k absurdnostem. K jakým to výkladům jest nucen: že jsou koketní, že všechno bagatelisují, malicherné zvětšují, že jim je všechno hříčkou, že v nich jest veselost umělá, strojená, praeparovaná. Je možná, že by p. spisovatel tak docela neměl smyslu pro to, co tvoří právě kouzlo Písní kosmických: přísné sloučení kosmické touhy, silné a přece spiaté, vzájemné promítání skutečného s vytouženým, prolínání radosti a bolu? A opravdu p. spisovatel nevidí, jak Neruda přes nedostatečnost vlastních sil lidských tak skvostně se přenáší humorem, pro nějž bychom arci marně hledali definice? Vždyť Písně kosmické jsou přes vznešený motiv tak docela prostým a výmluvným výrazem Nerudovy individuality — jak tu lze mluviti o strojenosti a praeparovanosti! Jak lze tvrditi, že tu »schopnostem rozumovým básník dovolil na úkor svých schopností citových, aby nad jeho psychickou bolestí vytvořily tuto fiktivní veselost člověka, všemu se posmívajícího a všechno buršikosně bagatelisujícího«, že si tu vyrozumuje veselost, jež je ve skutečnosti jen pouhou psychickou koketerií? Že jsou Písně kosmické básněny více mozkem než srdcem, o tom se p. spisovatel ku podivu shoduje s J. Vrchlickým, i co se jejich »programovosti« dotýče. To vše jsou důsledky vynucené — praeparované. Stejně nesprávné je dále, co p. spisovatel vykládá o Nerudových Balladách: vkládá do nich, co v nich není; k stroje-

nému, zbytečně strojenému výkladu dospívá také o Prostých motivech. A k naprostému nepochopení je sveden při Malostranských povídkách, když praví: »Studujete-li techniku těchto prací, jejich slepovanost (!), nastavovanost (!), poučí vás, že si tvorbu jich uložil básník prostě úkolem, jehož se pak lhostejně (!) zhostil«, což mu je vysvětlením pro tu okolnost, proč »Neruda nedospěl v próse k žádné větší koncepci, předem k románu, proč zanechal v próse prací, jež jsou jen pouhými anekdotami, episodami«. Ty právě prý psychologicky nijak nesouvisí s Nerudou jako člověkem. Jeho feuilletony jsou prý samá forcirovanost; jich žvatlavý, ležerní tón prý není spontanní. Právě naopak: ležernost a rozmarnost jsou dokladem Nerudovy spontannosti; jak pak lze býti ležerním a zároveň — pracným! Takové vývody zaviněny jsou přílišným theoretisováním — škoda, že tomu je tak právě u básníka, pro jehož význam a vliv na generaci mladší a jeho souvislost s ní p. spisovatel má jinak zcela správný názor. *J. K.*

*

Историческое Обозрѣніе. Сборникъ Истор. Общ. при Имп. С. Петер. Унив. Ред. Н. И. Карѣевъ. Díl XI—XII, 1901.

V »Historickém rozhledu«, vydávaném red. N. J. Karějevem obsaženy jsou v uvedených svazcích následující práce: Poznámky *M. M. Speranského* o úpravě soudních a správních institucí v Rusku r. 1803. — *S. N. Nosoviče* Selská reforma v Novgorodské gubernii (pokr.). — *N. N. Buliče* Obrazy z dějin ruské literatury a osvěty od počátku XIX. — *N. I. Karějeva* »Theorie osobnosti« P. L. Lavrova.

Práce Speranského velmi jest zajímava, neboť uplynulo právě sto let od ní a zase tam stojí Rusko, kde bylo tehdy, dnes pak carským manifestem znovu činí se pokus o reformu. Z práce své předem vylučuje ruský státník politické a vojenské zřízení. Ostatek dělí ve tři části: 1. theoretický výklad částek, z nichž skládá se správa říše, a obvod a obor těchto částí. Z toho usuzuje o přirozeném jich složení v pravém monarchickém státu. — 2. část jedná o úpravě monarchického státu vůbec; pak o hlavních principech monarchické organisace; konečně o odpovědnosti. Tento abstrahovaný obraz monarchie učinén Sp. za tím účelem, aby mohl ukázati, možno-li tuto formu vlády zavésti v Rusku. O tom pak pojednává nejobšírněji v 3. části. Rozbírá skutečnou správu a ústavu Ruska a ukazuje, že odporuje vládě monarchické. Obrací se k stanovení vlastnosti vlády v Rusku, aby co možná přiblížila se monarchii; za tím účelem načrtává plán správy říšské a vytýká jeho přednosti, navrhuje na jeho základě zříditi guberniální zřízení a pojednává o jeho výhodách. Nemohu podrobně rozbírati jeho mínění, ač mnoho tu zajímavého, na př. policie dnes má týž široký obor v Rusku, jak o něm Sp. jedná (policejní a politickou moc), státní zastupitelstvo odevzdává policie, nezmiňuje se o neodvislosti soudu od administrace a j.

N. N. Bulič probírá podrobně ruskou literaturu minulého století a sice ve 42 čteních. Na počátku minulého století jinak hledělo se na úkoly literatury nežli dnes, tenkrát těžisko leželo v umění,

jež vytryskuje ze svobodného nadšení. Bělinský sic žádal, aby byla zrcadlem ducha lidu a vnitřní život jeho, ale až v druhé řadě. Dnes úžeji jest svázána s životem veřejným i soukromým a má naň mocnější vliv. Ale přikládati jí moc na změnu mravů a obyčejů lidu, jest nesprávno. Takový názor pochází z osvícenské literatury, ale je zastaralý; z něho plyne přeceňování vlivu encyklopedistů francouzských. »Literatura jenom tehdy má plné právo zváti se literaturou a zasluhuje obecné vážnosti, když zdvíhá hlas o všem, co se děje ve veřejném životě, když hledí na jevy života volně, se všech možných stránek, když ničím se neobmezuje v studiu příčin skutečného fakta.« Toho ruská literatura dosud nedosáhla. Tím vinna zanedbanost společnosti a říše. Jen za Kateřiny II., Aleksandra I. a II. svitlo volné světlo, ale zase pohaslo. Stísněnost, bázeň, nejistota poměrů — to vše zrcadlí se v ruské literatuře. »Marně chlubíme se zvučnými jmény v naší literatuře a mluvíme o národním významu toho nebo onoho spisovatele: všecky ty hlučné řeči jeví se konec konců prázdnými a bezobsažnými frázemi.« Lid ruský podnes úplně je vzdálen literatuře pro svou nevzdělanost a primitivnost živobytí. Teprve vzdělání ho a povznesení, aby mohl splývati se vzdělanější společností, obrodí literaturu. Tu brzdou je slavjanofilství. Již z těchto myšlenek viděti, jak spisovatel pojímá svůj úkol, který provádí nejen s podrobnou znalostí věci, nýbrž mistrovským pérem nedávaje se obmezovati pouze spisovateli, nýbrž stavě na nejširším základě vzdělanosti vůbec.

Známý historik filosof N. J. Karějev rozbírá jasně a přehledně názory P. L. Lavrova, prvého ruského sociologa v minulém století, o čemž obsáhleji napsal jsem do »České Mysli« (r. III., 392 sl.); překlad vyjde v »N. D.« *V. J. Dušek.*

ZPRÁVY.

Knihy. Vratislavský prof. Sombart vydal zase novou knihu: Die deutsche Volkswirtschaft im XIX. Jahrhundert, 1903, za 10 mk; založena v theorii a uspořádána na dvou svazcích: Der moderne Kapitalismus 1902, podává originelní pokus o dějiny německého hospodaření. — Zeitschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte přeměnil se v: Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte; ročně 20 mk, články a posudky psány ve všech světových jazycích. Vydávají: prof. Bauer v Basileji, v. Below v Tubingách, L. Hartmann ve Vídni. — Professor Berlínské univ. Schiemann vydává ročně svazek současné historie: Deutschland und die grosse Politik. Letos vyšel druhý svazek, za 6 mk. V knize jsou hlavní fakty, dokumenty a zároveň posudek jejich z německého stanoviska. — Lectures on the History of the XIX. Century je sborník přednášek, osvětlujících vývoj Evropy v XIX. st.; přednášky odbývány v loni na univers. extensi Cambridgské. — Vídeňský docent G. Turba napsal: Geschichte des Tronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmat. Sanction; ovšem správně vyloženo, že Čechové mohou si zvolit krále, kdyby rod panující vymřel. — M. Lenz, Geschichte Bismarcks už v 2. vydání. — The Ideals of the East napsal laponec Kakasu Okakura, polemiku proti světovému názoru evropskému, obhájení asijského. — Edvard E. Hale, znamenitý stařičký spisovatel americký podává memoiry své a rodinné v: Memoires of a Hundred Years. 2. sv. – velmi živá, protože osobní historie XIX. st. (Ameriky). — Die Gesetze Hammurabis; nejstarší zákony světa (2200 př. K.) přeložil Winckler berlínský ve sbírce: Der Alte Orient. K otázce, kterou probírá Delitzsch v Babel und Bibel hodí se ještě od téhož Winklera: Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen 1902: srv. A. H. Sayce The Religions of Ancient Egypt and Babylonia, 1903: dále Zimmern, Biblische und Babylonische Urgeschichte, 2. vyd. (v řečené sbírce: Der Alte Orient). Proti nadšení babylonskému (»ultrababylonickému snobismu«) napsal říznou stať Halévy v Revue sémitique d'Epigraphie et d'histoire ancienne. — More Letters of Ch. Darwin. Edited by F. Darwin and A. C. Seward. 2 sv. neuveřejněných posud dopisů Darwinových; uspořádání podle předmětů. -- Ed. David, Socialismus und Landwirtschaft. I. Band: die Betriebsfrage. Pokus překonat marxism v otázce agrární; David stojí proti Kautskému, jenž ve své

knize (Die Agrarfrage) marxism dokazoval. Polemické stati o problém mezi Kautským a Davidem v Die Neue Zeit a Socialistiche Monatshefte. — J. Strnad, Der Bauernkrieg in Oberösterreich, 1902. — Fr. Mehring, aus dem literar. Nachlass von K. Marx, Friedr. Engels und F. Lassalle I. a IV. sv. 1902. — Hoensbroech, Das Papsttum in seiner socialkulturellen Wirksamkeit, II. sv. 1902. — A. Ehrhard, Liberaler Katholicismus? Ein Wort an meine Kritiker, 1902. — H. Schreuer, Untersuchungen zur böhmischen Sagenzeit, 1902. — J. Payot, Die Erziehung des Willens. Podle 11. vyd. do němčiny přeložil T. Voelket, 1901. — J. Kohler, Einführung in die Rechtswissenschaft, 1902. — A. Hassall, The French People, 1902. — F. Rachfahl, Der dualistische Ständesstaat in Deutschland, 1902.

Knihovna Sborníku věd právních a státních Dr. Jan Krčmář: O smlouvě námezdní, dle občanského práva rakouského se zřetelem k právu římskému. I. Část úvodní. K 2·40. — Dr. Miloslav Stieber: Uhražovací kapitál služebností a reálních břemen. K 2·—. Dr. Karel Kadlec: Agrární právo v Bosně a Hercegovině. K 2·40. Dr. Josef Drachovský: Rakouské premie cukerní, se zřetelem k nauce a k poměrům mezinárodním. K 2·—. Dr. Lev Winter: Kartely, studie národohospodářská. K 1·60. — Dr. Vilém Funk: Poplatek z převodů na případ smrti dle zákona ze dne 9. února 1850 č. 50. ř. z. a dodatků, i jeho historický vývoj (dle archivních pramenů). Část prvá. K 4·80. — Polit. knihovna »Hlasu Národa«: Otázka dělnických bytů a pokusy o její řešení u nás, napsal prof. C. Horáček. — Prof. Boh. Rieger, O rakousko-uhersk. vyrovnání r. 1867 s přehledem vývoje do r. 1899, — 1903, 90 hal. (Č. knihovna národohospodářská, red. dr. J. Gruber.) — St. Radić, Uzničke Uspomene, 1903, 1 K 80 hal. Dr. J. J. Svátek, Uvedení do Práva mezinárodního, 1903. — Prof. G. Runze, Katechismus der Religionsphilosophie, 1901 (ve sbírce: Webers Illustr. Katechismen, za 4 mk).

Hlas. Mesačník pre literatúru, politiku a otázku sociálnu. Rediguje dr. V. Šrobár, v Ružomberku v Uhrách. 6 K ročně.

Ošetřovatelky v obecných školách. V N. Yorce pozorovali, že pečlivý lékařský dozor nad školami povznesl zdravotní stav, ale ztenčil návštěvu škol. Lékařka Miss Lillian D. Wald navrhla školní radě, aby v chudých čtvrtích do školy byly přibrány dvě (americky vzdělané!) ošetřovatelky, aby ve škole ošetřovaly menší neduhy, které by se doma tak jak tak zanedbávaly; mimo to pak ošetřovatelky ty naštěvují nemocné děti doma a poučují domácí (matky), jak dítě mají ošetřovat. Výsledek tohoto dozoru školského je, že pro nemoce dětí schází velmi málo.

Reklama jakožto prostředek v boji proti alkoholismu. Profesor Tolet považuje reklamu za výbornou pomůcku v boji proti

moru lihovému. Třeba neustále opakovati nejzávažnější námitky proti alkoholismu, má-li boj ten býti účinný. Autor míní, že by se poučení o škodách alkoholismu mělo umisťovati na opačné straně receptů, které se vydávají z ústavů filantropických (nemocnic, poliklinik), že by se takové výstrahy měly tisknouti v pasech vojáků, v dělnických knížkách, ve spořitelních knížkách, na obálkách školních sešitů a čítanek, škatulkách cigaret, na tramvayových lístcích, na dětských hračkách, ba i na pestrých šátcích kapesních, jak se prodávají o výročních trzích. Vedle toho nutno prý nápisy o škodlivosti lihovin obrovskými literami na budovách umisťovati a často je tisknouti v denních listech. Jedním slovem: třeba co největší, nejprotivnější, nejkřiklavější reklamy, která má prý sahati tak daleko, aby obyčejný smrtelník nesměl vstoupiti do tramvaje, přejíti ulicí, nahlédnouti do novin, aby se při tom nesetkal s touto věcí, která se mu má násilím vtloukati do hlavy. Uskutečnění takové reklamy, ač nelze popříti, že by vedla k cíli, stálo by však mnoho peněz, takže pokusy prof. Toleta v Lille nemohly se pro nedostatek prostředků setkati s úspěchem a selhaly (Bulletin medicals r. 1901 13 února). Bylo by však škoda nechati dobrou myšlenku po prvním neúspěchu zapadnouti.

Pohyb obyvatelstva v Rakousku r. 1901. »Statistische Monatsschrift« (vyd. c. k. statistickou ústřední komisí) obsahuje v VII. roč. 11. a 12. seš. (listop. a pros. 1902) přehledy o pohybu obyvatelstva v Rakousku r. 1901 (str. 779.—782.) Jádro přehledů se jeví následující tabulkou:

na 1000 obyvatel připadá:

	sňatků	porodů	úmrtí
v Dol. Rakousích	8·45	32·33	21·17
» Hor. »	7·20	33·82	23·50
» Solnohradech	8·40	33·45	22·65
» Štýrsku	7·22	32·50	23·26
» Korutanech	6·39	33·51	24·94
» Kraňsku	6·70	35·83	25·08
» Terstě s územím	9·21	32·78	25·59
» Gorici a Gradičce	7·38	35·41	24·73
» Přímoří	7·81	37·47	24·01
» Tyrolích	7·37	32·65	23·67
» Vorarlberku	8·02	35·73	23·60
» Čechách	8·39	35·38	23·44
na Moravě	7·92	36·85	24·46
v Slezsku	8·95	41·80	24·98
» Haliči	8·52	45·06	25·58
» Bukovině	8·97	41·25	25·65
» Dalmacii	7·65	34·94	28·74
Úhrnem	8·19	37·88	24·17

Jednotlivě bylo v celém Rakousku toho roku 214.228 manželských sňatků, 990.664 narozených (z toho počtu připadá 27 504 na mrtvorozence), 32·885 legitimací — zemřelo 632.107 osob.

Mezinárodní obcovací jazyk. Předsedovi francouzské akademie věd podány před první schůzí zástupců mezinárodního sdružení akademií (viz str. 76. a n. »Naší doby«) francouzským kroužkem vědců a umělců, kteří si vytkli za úkol přivésti k místu mezinárodní obcovací jazyk, určité za tím cílem návrhy. Podání jejich uloženo jest v aktech mezinárodního združení akademií. Německý překlad jeho otištěn v časopise »Münch. Allg. Z.« Zní: »Podnětem první schůze mezinárodního sdružení akademií dovolujeme si upozorniti na otázku, která dle našeho mínění jest hodna, aby se sdružení akademií jí zaměstnávalo, na počátku století, které jest k tomu určeno, uviděti mezinárodní spojení rozšířena po vší zemi, na veliký užitek lidstva a civilisace. Míníme mezinárodní pomocný jazyk, který nemá snad uskutečniti utopický sen všeobecné světové řeči, vstupuje na místo jazyků národních, nýbrž má sloužiti písemnímu a ústnímu vyměňování myšlenek mezi osobami rozličných jazykův. Uchopí-li se akademie věd našeho plánu, tedy tím následuje toliko myšlenky, která již zaměstnávala nejosvícenější duchy. K nim náležejí také filologové Burnouf a Grimm a z nejnovější doby nedávno zemřelý Max Müller, který se vyjádřil, že jest možno zavésti umělý jazyk, který by vedle národních jazyků sloužil k mezinárodnímu dorozumívání. Ba dokona se srovnával s jedním řešením otázky té zcela výslovně — za posledních let navrženo mnoho řešení jejich. Hlasy, které se ozvaly za poslední doby na shromážděních a ve společnostech po oné pomocné řeči, vzbudily v naší zemi ruch, jenž vedl k utvoření skupiny lidí, kteří jsou rozhodnuti, pracovati spojenými silami o to, aby otázka tak důležitá pro úspěšný vývoj vědy, obchodu a průmyslu došla řešení rychlého. O onom pomocném jazyku však dosaženo všeobecně úplné shody. Má býti především způsobilým, spojovati běžně pohyby společenského života, kupecké podniky a vědecká snažení. Má se mu dále každý, kdo byl účasten vyučování střední školy, snadno a rychle moci přiučiti, zvláště příslušníci evropské civilisace. Shoda je v tom, že jím nemůže býti žádný z nynějších jazyků národních, a také v tom, že se žádoucího rozřešení nedosáhne zavedením starého jazyka, ani ne kdyby se mluvnice zjednodušila a mluvní poklad byl obohacen. Toliko utvoření nového umělého jazyka dovoluje, spojovati výhody jednoduchosti, jednotnosti a methody. Zásady však pro utvoření onoho jazyka budou musiti býti váženy z nejhlavnějších jazyků národních. Jako grammatika, musí také slovník, to jest výbor slovních kořenů, býti přizpůsoben převážnému užívání jazyků národních. Při velikých námahách, kteréž nčiněny již za účelem provedení takového umělého jazyka, a při velikých úspěších, jichžto již dosaženo, pokládají podepsaní za to, že nastal okamžik, požádati akademií a vědeckých společností světa o jejich souhlas a podporu k tomu podniku. Jsme mínění, že jest věcí mezinárodního sdružení vědeckých sborů, ujati nyní řízení věci ve své ruce. Pokládali bychom se šťastnými, kdyby akademie věd učinila počátek slibný tím, že by dala naši otázku na poradní pořádek schůze zástupcův akademií. My pak sami jsme úplně k službám slibujíce akademii, učiniti a pořídíti všechno, čeho potřeba k uskutečnění plánu«. — Po-

depsáno dvacet šest francouzských učencův a techniků, z nichžto jest většina akademikův.

Na poradní pořádek zástupcův akademií se otázka ta však nedostala. *Kč.*

Jak vzrůstá v Prusku vydání na vzdělavací ústavy. Dle díla pruských taj. vrch. radů v min. finančním O. Schwarze a dra G. Strutze (»Der Staatshaushalt und die Finanzen Preussens«) jeví se vzrůst vydání státu pruského na vzdělávací ústavy za posledních třiceti let min. století (1870—1899) následujícími čísly:

na	1870	1899	tedy přírůstek %
university	2,633.919 m	9,702.471 m	268
vědu a umění	954.483 »	4,720.362 »	394
vyšší školy (a na provinciální školní koleje a zkušební komise	1,971.657 »	12,848.802 »	551
elementární vyučování (zahrnujíc učitelské semináře, ale vyjma sirotčince, ústavy pro slepé a hluché atd.) . . .	3,665.055 »	81,315.343 »	2118

Za doby od 1849—1870 byl přírůstek ten v jednotlivých položkách toliko 20, 43, 24 a 60%. *Kč.*

Divadelní herec o výchově dělného lidu. Proslavený vlašský herec Tommaso Salvini přispívá do časopisů »Deutsche Revue« (1902, květen) článečkem »Moralische Volkserziehung. Ein Vorschlag zur Erreichung des socialen Friedens.« Nenavrhuje jím snad výchovných prostředků na dosažení společenského míru dosud nevšímaných; ale přes to článeček jeho, jímž jako v hereckém umění jeví se idealistou, pro samého autora a pro popud, na který vznikl (byl prý vybídnut s příslušné strany, podati dobré zdání o nejlepším prostředku k obecnému rozšíření morální výchovy lidu), zasluhuje povšimnutí.

Salvim dí, že Řekové a Římané zanechali nám příklady hodné uvažování, kterak školami, shromážděními lidu a veřejnými divadly lze vychovávati lid, jehož ctnosti se dochovaly až po dnešní den, ač se jim ovšem více podivujeme nežli jich následujeme. Za naší doby, kdy znamenati ve všech třídách vyděděnců probouzení myšlenky na spravedlivé vyrovnání mezi prací a mzdou a kdy se druhdy prostředky až výstředními třídy tyto domáhají, dosáhnouti kýženého toho cíle, třeba mnohem více nežli kdy dříve, aby morální výchova zabírala lidovou duši. Aby se takové morální výchovy dospělo, Salvini navrhuje pro svou vlast, aby v městech průmyslných, lidnatých a nejvíce dělnou třídou obydlených zřizovány byly prostorné dvorany anebo veliká lidová divadla, do nichž by měl dav přístup za nepatrné vstupné nebo ještě lépe zdarma. Hry v takových divadlech musily by býti zvláště vypočítány, »aby lid v nich byl pronikán láskou k vlasti, citem

pro rodinný (domácenský) smysl a pro vážnost, kterou jsme povinni vůči bližnímu a proti cizímu majetku.« Také by bylo konati veřejné přednášky učenci svědomitými, láskou k lidstvu naplněnými; přednášky ty musily by býti prosté, přesvědčivé a důkladné, aby ovládaly jak ducha lidu, tak aby nabývaly také určujícího vlivu na jeho srdce (to prý — dí Salvini prohlédaje ovšem k lidu své vlasti — daleko více jest nakloněno konati zlé nežli dobré). Také by prý bylo výhodno, získati kněze (»ovšem bílé havrany mezi celým velikým davem černých«), kteří by musili lid s kazatelny rozněcovati k těm ctnostem, které dnes se zapírají a sotva jsou již známy a jež matky a ženy synům a manželům mohly by vštěpovati. Přednášitelé a kazatelé ti musili by se opírati co nejdůrazněji těm, kteří z úmyslu buď ctižádostivého nebo zločinného lid štvou ke vzpouře. Přednášky a kázání Salvini pokládá však za méně účenlivé nežli dramatické hry, »poněvadž těmito proniká méně pečlivý úmysl, jehož by se lid mohl lekati; zvolenou látkou a karaktery jakož i hrou hercú může býti posluchačstvo nadšeno k citu lásky vlasti, za dojímavého výjevu může býti rozpáleno k šlechetnému skutku a dojem na mysl lidu může býti takový, že žádoucí účinek jistě nastane.« Salvini pokládá na základě své dlouhé zkušenosti, že zařízení toto bylo by s úspěchem požehnaným. Náklad na ně nebyl by jistě větší nežli jest vydání na potlačování vzpour mocí brannou; při čemž se přiházívá, že padají v obět životy lidské, »a krev obětí těch vzbuzuje cit nenávisti a žádost pomsty proti nešťastným vojínum, kteří byli donuceni povinností protiviti se vlastním bratřím.« »Všechny vlády Evropy měly by opravdově pomýšleti na to, chopiti se prostředkův opatrnosti, aby byl zastaven veliký tok, který vždy více se rozvodňuje a již téměř po vší Evropě se rozlévá... ale hrází jen na okamžik vypočítanou a brutální jeho mohutnění se nezadrží.« Divadelní hry a přednášky navrhované by nahrazovaly dělníkům zábavy po denní lopotě, jichž vyhledávají v krčmách, kde špatným vínem (na dobré nemají) kazí si žaludek, uvádějí se v podrážděnou náladu a kalí si mysl; dále hampejse a taková shromáždění lidu, v nichž cpou se do hlav lidu hlavně nekalé zásady, bludy, nezdravé (neoprávněné) nároky a blouznivé přeludy obraznosti.

Salvini článečkem svým konečně vyzývá vlády, majetníky, boháče a velkoprúmyslníky, aby »dávali za práci poctivou mzdu. Řemeslníci, dělníci, slovem, kdož jsou účastni výroby, vědí přece již, že bez jejich soupůsobení nelze žíti... a žíti musíme. Spokojujte se slušným úrokem ze své jistiny a ponechávejte postačující podíl tomu, kdož se namahá, aby vám jistina vydávala plody.« Ale obrací se také na muže práce, řemeslníky, průmyslové a hospodářské dělníky,« aby byli spravedlivi a rozumní a nečinili požadavkův upřílišněných, aby byli klidni v svých projevech, »neboť každé násílí, každá nerozvážná výtržnost poškozuje jejich rodiny a jest na hanbu krásnému jménu slušných občanů, které mají.« *Kč.*

K otázce a literatuře Macedonské, Starosrbské a Albánské.

Dr. Josef Karásek.

Události na Balkánském poloostrově poutají dnes pozornost všeho evropského čtenářstva a ještě více diplomacie.

Až dosud se mluvilo hlavně o Macedonské »otázce«, která nabyla aktuelnosti od návštěvy hr. Lamsdorfa v Bělehradě, Sofii a ve Vídni. Entente z r. 1897 obnovena, určen společný přátelský postup mezi Rakousko-Uherskem a říší carovou, Zinověv a Calice jsou officielně jedna duše, třeba každý stát si hleděl zajistiti na Balkánu svůj zvláštní vliv, Turecku předloženy návrhy k zlepšení stavu macedonské raje, porta vše slíbila, ale nic neprovedla. K »otázce« Macedonské se přidružil znenáhla »problém starosrbský«, a situace se velice zostřila, když s papírovými reformami nesouhlasili Albánci, kteří si počali dělati pořádek ve Vučitrnu, oblehli Mitrovici, při čemž byl intelligentní konsul ruský, Ščerbina, úkladně zavražděn kulí tureckého vojína, desátníka Ibrahima, rodem Albánce. Jak z dopisů Povolného v »Moskevských Vědomostech« vyznívá, byl již Sajd bej, velitel Mitrovice, si vědom dalekosáhlého činu vražedníka-vojína, který již tři roky sloužil. Je pochopitelno, že tragická smrt Ščerbiny uvedla v rozhořčení ruský tisk, obzvláště stranu slavjanofilskou, k níž Ščerbina patřil.

Ale ani dnes se nepomýšlí ještě na vojenské zakročení se strany obou súčastněných velmocí, ač se situace znova zhoršila patrným pohybem bulharského komitetu (události v Soluni) a revoltou Albánců, de facto nejlepších přátel sultanových. Dnes, kdy řádky tyto píšeme, se hledí ještě věc vyrovnati po dobrém; velmoci by rády zlepšily stav křesťanského obyvatelstva v Macedonii a na Kosovu poli, ale chtí *zachovati status quo*, aby nedošlo k drahé operaci vojenské, jejíž účelem by bylo — status quo ante — tedy fatalní circulus vitiosus.

A proč žije »der kranke Mann«, proč není operován, v čem spočívá hlavní obtíž jeho léčení a nevyléčení — na to se pokusíme odpověděti. Literatura o věci této v době poslední obrovsky vzrostla; obzvláště články v novinách roztroušené nelze kontrolovati; noviny české jsou tentokráte dosti (ba více než kterékoliv jiné) informovány; nechci rozhodovati proč, vždyť se celá žurnalistika (ani u listů peněžně aktivních) nevzmohla na stálé zpravodaje v Paříži, Římě, Petrohradě, v Berlíně... Také kontrola literatury odborné, zvláště srbské, bulharské, ruské a italské je spojena s obrovskými obtížemi. Je často holou nemožností dostati knihu bulharskou nebo mapu, ač by to bylo přímo v zájmu našich bulharských přátel, aby prof. Niederle a nás zásobovali příslušnou literaturou.

Odpověď na to, proč nebyl »nemocný člověk« dosud operován, spočívá v tom, že se lékaři bojí, aby jim nezůstal mrtev pod nožem, z čehož by vznikly *mezi nimi* krvavé nesváry.

Není správné, mluví-li se o »otázce« macedonské; správné je, řekne-li se, že je to komplex otázek, a to spletitých otázek, otázek s lokálními obtížemi, jejichž řešení se setkává s obtížemi mezinárodními a jinými.

Temperamentnější spisovatelé našli již duchaplné slovo: likvidace Turecka v Evropě, ale je to pojem předčasný. Na likvidaci se nemohou dohodnouti ani věřitelé ani dědicové; řekněme si to obrazně takto:

Turecko je nemocno, stát a veškerá duševní soustava jeho hyne, je v rozkladu, prolezlá červy. Macedonie — to jsou zkažené plíce, milliony bacillů — Wetterwinkel — říkají Němci. Staré Srbsko je zaneseno albánským janičárským exudatem, který se stále kvasí, vlastní Albanie má horečku, zachvacující již ostatní organismus, a nad tímto organismem stojí lékaři. Mají operovati nemocného, ale každý si chce vzíti jiný kus a na některý úd jsou dva, tři doktoři. Jaký by byl výsledek? Smrt nemocného, ale lékaři by se dostali do sebe — vojna. Tomu tito velmocenští páni hledí zabránit, pacient hnije dál, ale vnitřní červi v něm tím více hlodají.

*

Vnitřní obtíže macedonské otázky.

André Chéradame, autor díla o Rakousku, jež vyšlo rusky v »Ruském Věstníku«, napsal »La Question macédonienne« v »La Revue hebdomaire« č. 12. a 13. a zrovna separatně na str. 259.

takto: La question macédonienne a trois aspects: un aspect local un aspect balkanique et un aspect européen.

Již moment první tvoří nesmírné obtíže. Pojem »Macedonie« pro politické rozdělení Turecka neexistuje, ba je officielně zapovězen; je to asi tak, jako když má rakouský ministerský předseda mluviti o českém státním právu nebo uherský ministrpräsident o trojjediném království, které pro něho zákonitě neexistuje. Turecko zná své tři vilajety (Skopelský = Üskub, dále Bitolsko = Monastirský a Soluňský) se sandžaky Novopazarským (obsazený Rakouskem, ale politicky spravovaný Tureckem), Prizrenským, Üskubským (Skopelským), Monastirským, Soluňským a Sereským,[1] v jejichž čele stojí mutesarifové, asi naši bývalí krajští; tyto sandžaky jsou rozděleny na kaazy (jakási okresní hejtmanství s kajmakamy), nejnižší úřednictví je v rukách mudirů, asi jako maďarských notárů.

Již *statistika* obyvatelstva Macedonie a Starého Srbska je nespolehlivá; officielní turecké »salname« počítá podle domů. Nejvíce se asi pravdě blíží data Кънчева, bývalého inspektora bulharských škol v Macedonii, který byl jako ministr vyučování v Sofii zavražděn, dále Weiganda, známého odborníka ve věcech rumunských, pak ruského konsula Rostkovského a konečně prof. Cvijiće, jenž patří k nejlepším geografům Balkánu a nedávno vydal v srbské Akademiji nauk nádherně provedené mapy macedonských jezer.

My theoretikové sedící daleko od výhně boje jsme přirozeně odkázáni na cifry jiných, ale nutno doznati, že se na každou číslici díváme s jistou skepsí. Tak ku př. opravuje nejnovější článek Dra Alexiciho v »Oesterreichisch-ungarische Revue« data Weigandova, týkající se Cincarů-Kucovalachů na tři sta tisíc, a statistika Cvijićova variruje o počtu Srbův a Škipetarů na Kosovu poli velice s dílem Nušiće a s článkem »Albanověda« ve Vergunově »Slavjanském Věku« č. 3., Cvijić patrně připočítal poalbančené Srby k Srbům, což by jiný statistik nebyl snad učinil.

My theoretikové máme pouze tu výhodu, že se snažíme býti nestrannými, což u stran interessovaných, u horkokrevných Srbův a dosud pronásledovaných Bulharů není možno ani předpokládati. Ani Dr. Šišmanov se nedovedl v »Zeitu« povznésti nad stanovisko nadšeného žurnalisty. Bulhaři sami na př. »Svjato Dêlo« (Žepkin: Makedonsko dviženije) uznávají, že všechny dosavadní časopisy věno-

[1] Rozdělení přijato z Korabljëva »Sobytija v Makedonii i Staroj Serbii«. 1903. Petrohrad.

vané Macedonii byly psány chauvinisticky. A poněvadž si přejeme nejspravedlivějšího a nejrychlejšího rozluštění této spletité otázky, proto ukazujeme na všechny obtíže její; nás neodstraší ani, bude-li článek tento se strany bulharské a srbské — umlčen; tím by byl podán důkaz, že jsme se k pravdě nejvíc přiblížili.

Obtíže národnostní.

V Macedonii žije přes $2^1/_4$ mil. obyvatelstva, většinou slovanského, hlavně bulharského. Macedonie je malé Rakousko v ohledu národnostním. Bydlí tam (Gersin »Macedonien und das türkische Problem«, str. 36. a Niederle »Macedonská otázka«, II. vydání str. 34.) podle Кънčova:

1. *Slovanů* 1,182.036 — tedy dobrá polovice 52·4%. Na těchto Slovanech by bylo možno založiti politickou a soudní správu, kdyby tvořili kompaktní obyvatelstvo a vyhovovali asi takovým podmínkám jako Maďaři. Ale toho zde není. Propaganda bulharská na smrt pronásleduje Srby a navzájem — Srbové Bulhary; není správno, když prof. Šak v posledním »Slovanském přehledu« mluví o všelidském principu komitetů — dále padá na váhu, že mohamedáné, mluvící slovansky, jsou největšími národnostními a materielními nepřátely slovanské ráje, a těch je 150.000. Tím se vliv slovanského obyvatelstva velice roztříšťuje, k čemuž přistupuje jako *hlavní moment otázka hospodářská* čili *materielní*, nehledě ani k podřízenému postavení křesťanského Slovana naproti jedině vládnoucímu nadčlověku podle koranu.

Slovanské obyvatelstvo macedonské mluví několika dialekty a dialektickými přechody; na severu rozumí macedonský Slovan dobře i Srbovi i Šopovi; není o tom sporu, že jih a východ jsou bulharské. Poukazuji znova na to, že obyvatelé na severu v krajině Tetovské a několika severních (podrobný výpočet obyvatelstva tohoto nalezne čtenář v dodatku k brožuře Rizova »Каква трѣба да бѫде наша политика«) se přiznávají k národnosti srbské, jestliže za svou duchovní hlavu uznávají Firmilijana, který uznává za svého nejvyššího představeného carihradského patriarchu, kdežto epitropie (kollatury) bulharského exarchatu v týchž kazách se cítí Bulhary. Tak tedy vidíme, že obyvatelstvo slovanské jednoho a téhož okrsku mluvící týmž dialektem a jsoucí téže pravoslavné víry se na smrt pronásleduje a dělí na Srby a Bulhary. Toto zaslepené lokální nepřátelství slouží dobře tureckému pořádku a zájmům účastněných států.

2. Turci, jichž je půl milionu; je to živel v Macedonii, Starém Srbsku i v Albanii politicky i materielně vládnoucí. Jen mohamedán je pánem, jen on smí nositi zbraň — on je úředníkem, vybírá daně, stará se o blaho poddaného djaura, a to způsobem tureckým. *Hlavně těmto nepořádkům se snaží diplomacie naše a ruská odpomoci.*

K poměru tureckých bejů a křesťanské raje se ještě vrátím.

3. Řekové, bydlící hlavně na pobřeží a v městech počtem skoro 300 tisíc (288.702). Představují zámožné a intelligentní stavy, obzvláště je kostel a částečně obchod — tu jsou jejich konkurenty Cincaři a v Soluni španělští židé — v jejich rukách. Dříve byli řečtí kněží a konstatinopolský fanar největšími pronásledovateli Bulharů; v letech posledních po válce řecko-turecké vliv a odvaha jejich sklesly. Nicméně jsou dosud mocnou stranou, která má vliv na Cařihrad, spojení pomocí megali idea s Athenami, ale hlavně následkem starých kulturních tradic má dosud vliv na Cincary (Valachy, Aromuny), Albánce, kterým se (jako dříve Slovanům) dostávalo vzdělání v jazyku a kultuře řecké. Konečně nezapomínejme na čilý styk Řeků s koloniemi řeckými v Rusku, Vídni, Benátkách, Paříži, obyčejně z boháčů sestávajících, které mají spojení s kruhy novinářskými. Odtud si vysvětlíme několik graekofilských článků ve Vídeňských listech, obzvláště v »Neues Wiener Tagblattu«, který při každém slavnostním soireé na řeckém vyslanectví myslí, že je Macedonie hlavně a celkem a podstatou přece jen řecká. Takové extempore vídeňského listu lze přičísti mezi zbožná přání Řeků.

4. Rumuni u nás obyčejně zvaní Cincaři nebo Kucovalaši. Nejlepší znatelé »Macedo-Rumunů«, přišlých do těchto krajin asi před tisíci lety ze severního Balkánského poloostrova, jsou náš prof. K. *Jireček* a *Weigand*, professor Lipské university. Nejlepší informační klidný článek obsahující tak nejnovější literaturu o Macedo-Romanech přinesla obrozená »Oestereichisch-Ungarische Revue« od dr. Georga *Alexiciho.*

Cincaři čili Kucovalaši se dělí 1. na Aromány čili vlastní Makedo-Romány, 2. na Megleno-Romány, kteří se nazývají podle slovanské terminologie vlachy a jazyk svůj »vlaški«; Jireček (Archiv f. sl. Phil. 15. sv. str. 97.—98.) v nich vidí bývalé pečeněgy.

Aromäni se dělí na Pindusské, Gramostenské, Moskopolenské a Faršarioty, z nichž poslední bydlí v Albanii a odtud se také Ἀρβανιτό λαχοι nazývají. Větší díl těchto Rumunů bydlí přece

v Macedonii (v Bitolii, Crušově, Clissuře, Tirnova-Magarova, Mecova, Saracu, Samarina, Vlacholivad), a to hlavně v městech jako obchodníci a dovední kovotepci (pracují nejvíce se stříbrem), pravidelně tvoří zámožné stavy, které také lichvaří. Mimo to jsou Rumuni typickými představiteli pastýřů jako u nás byli předkové moravských Valachů (brindza a veškerý život jejich, nudvařství svědčí pro pravdivost theorie Miklosichovy, jak prof. Vinc. Prášek ve »Sborníku národopisného musea« také dokázal) a jako byli Vlaši v Bosně, Hercegovině a Dalmacii. Známé firmy Vídeňské, Mikuláš *Dumba*, baron *Sina*, Cirja, které obyčejně za řecké pokládáme, jsou de facto valašské; syn bývalého člena rakouské panské sněmovny, Dumby, je nyní naším vyslancem v Bělehradě.

Až do r. 1870 požívali Makedo-Rumuni vzdělání řeckého; v době poslední se vzmohla mezi nimi agitace rumunská, která je s obtížemi spojena, poněvadž Cincar přece jen rumunsky nerozumí; mimo to bývají spory mezi domorodými vlastenci a bukurešťským komitetem; také snahy o založení rumunského biskupství v Macedonii selhaly.

Nejpřednějším pěstitelem tohoto dialektu jest Dr. Jiří Murnu, žák prof. Krumbachera v Mnichově (časopis »Macedonia«, noviny »Peninsula Balcanica«) a Tulliu Nuşi; veliký slovník sepsal St. *Mihaileanu*, který byl před třemi lety od bulharského komitetu zavražděn; tu poprvé vyniklo v Evropě jméno mladého Sarafova.

Podle Weiganda je asi 150.000 Macedo-Romänův, podle Jirečka (Ottův Slovník Naučný, XVI., 1900) ještě méně, 75.000, ale Dr. Alexici páčí počet jejich na 300.000, arci že všech Cincarů, i v Albanii usedlých, při čemž se dovolává hlavně statistické zprávy italského konsula v Bitolji, ryt. Gaetani d'Aragora di Castelmola v »Bolletino del ministerio degli Affari Esteri Maggio 1902«, jehož jsem se přese všechno namáhání nedopídil; výtah z toho díla, které je jakýmsi pendantem, k statistice Rostkovského, přinesl Černého »Slovanský Přehled«.

Cincaři jako element obchodnický vždy vládnoucí straně se přizpůsobující by nečinili obzvláštních obtíží při této orientalské otázce.

5. Pestrý konglomerat národů macedonských dovršují Albanci, na západní hranici bydlící, — budu o nich mluviti zvláště — španiolové, židé původu španělského, již v Bosně a v Bulharsku přicházející. Mezi sebou mluví po dnes španělským dialektem

a liší se úplně krojem od našich židů, kteří při procházce po gradině mluví v Sofii nejkrásnějším vídeňským dialektem: Gengen's, Frau j. v. V Soluni tvoří židé dvě třetiny obyvatelstva. Popis poměrů Soloňských přináší »Neues Wiener Tagblatt« 3. května 1903 od Pavla Lindenberga, který byl původně uveřejněn v »Breslauer Morgenzeitung«. Lindenberg zmiňuje se také o německé škole, kterou v Soluni 190 dětí navštěvuje. *Cikánů* je přes 50 tisíc, většinou pravoslavných, kteří se živí podobně jako jich sourodáci v Uhrách. Zajímavý zbytek národnostní jsou Čerkesi, kteří se v počtu 4000 duší přistěhovali do Macedonie z Kavkazu po válce ruskoturecké, ale valně se jim to tam nelíbilo; nyní jich tam je sotva 15 set, ostatní se již vystěhovali do Malé Asie.

Vedle toho bydlí v Macedonii několik tisíc cizinců; mezi nimi jsou poměrně nejoblíbenější »Austriaci«, kterým Albanci a Arabové říkají podle slovanského výrazu »Nemci«. Rakušané věnují se obyčejně jen svému obchodu a zaměstnání a nemíchají se do domácích záležitostí, kdežto ostatní cizinci vystupují na Balkáně s jakousi praetensí a chtí všemu rozuměti.

Co se týká diplomatických zástupců, tedy nutno uznati, že státy zvláště účastněné posílají sem nejobezřetnější své konsuly a agenty.

Říši naši zde zastupují konsulové: Pára v Skoplji (Üskub) a Král v Bitolji, který umí také albánsky, oba rodem Čechové; v Üskubu je ruským konsulem Maškov, jenž dříve byl v Abessynii, mezi bulharskými agenty je obzvláště znám *Ofejkov — Šopov* v Soluni, dříve sekretář exarchatu, který napsal několik knih francouzských o Macedonii; dříve byl v Skopji (forma bulharská) Rizov; také Srb Nušić, který psal o Kosovu, byl ve službách diplomatických.

Zajímavou a důkladnou charakteristiku jednotlivých osobností, které v Macedonii hrají důležitou roli, lze čísti v lonském »*Ruském Věstníku*«; domnívám se, že cestopis tento pochází od A. A. *Bašmakova*, o jehož přednášce v »Geografickém Obščestvě« v Petrohradě referoval G. A. Iljinskij v »Slavjanském Věku« č. 3. (1900). Tento cestopis v »Ruském Věstníku« Komarova obsahuje poučné líčení macedonských poměrů, z něho si možno učiniti představu o tamních sporech.

Obtíže náboženské.

Různost a nepřátelství národů macedonských zvyšuje různost a antagonismus několika vyznání.

1. Bydlí zde *mohamedané*; slovanští poturčenci nenávidí slovanského obyvatelstva orthodoxního. Řeků a Rumunů je nepatrný počet mohamedanců (dohromady asi 20 tisíc), ale skoro všichni Albánci, hlavně na západním pomezí bydlící jsou zuřiví mohamedané.

2. *Katolíků* je pouze nepatrný zlomek, asi 60 obcí v okolí Soluně; katolíky jsou hlavně severní Albánci.

3. Hlavní díl obyvatelstva je vyznání pravoslavného: Slované, Řekové, jižní Albánci a Kucovalaši.

Ale zrovna zde vězí největší obtíž a ostří macedonské otázky. Albánci mohamedané, ač se cítí povzneseni nad své krajany pravoslavné, přece se s nimi stýkají, žení se navzájem a chodí si za kmotry. Toho u *Slovanů pravoslavných* není, ba zrovna tady mezi pravoslavnými Slovany panuje nepřátelství na život a na smrt podle toho, zda-li uznávají za nejvyšší církevní hlavu cařihradského patriarchu nebo cařihradského exarchu.

Následkem útisků řeckého fanaru odtrhli se Bulhaři od patriarchy a zařídili si národní svou církev, v jejíž čele stojí exarch. Exarchat má původ také v Macedonii a pak jsem již v »Slovanském přehledu« naznačil, první polemiky se separatistickými tendencemi byly tištěny v Praze.

Exarchat representuje *národní* bulharskou *církev* a je tím nesmírně důležitý, že v Macedonii vydržuje svým nákladem školy bulharské. Přívrženci exarcha jsou Bulhaři, kdežto slovanští přívrženci *patriarchy* se cíti Srby anebo jsou domy jejich aspoň srbofilské.

(Pokračování.)

Reforma středního školstva francouzského.

Naše veřejnost si všímá boje republiky francouzské proti školám kongreganistickým; o reformě vyššího (středního) školstva tamějšího nepodává se dosti zpráv — v časopisech odborných, pro učitelstvo našich středních škol určených, téměř o ní ani není zmínky. A přece věc tato má také pro naše obecenstvo důležitost nemalou. Následující črty chtí podati toliko hrubší obrysy předsebírané právě reformy; podrobnosti její a oceňování jich náleží listům odborným.[1]

*

»Baccalauréat« jest ve Francouzsku zařízením prastarým se vším životem občanským těsně spojeným. Státi se bakalářem (Bachelier) jest cílem každého žáka z dobré rodiny. »Nebýti ani bakalářem« jest důkazem nedostatečného vzdělání. Záleží tu všechno na titulu, nikoli na studiích za dosažením jeho vykonaných. U nás se ptáme, vybyl-li kdo školu reální nebo gymnasium; ve Francouzsku se obyčejně ptají, je-li mladík bakalářem a které bakalářství složil. Kdo se dvě tři léta připravoval ve zvláštní přípravně, řečené »boîte à bachot« (a takých jest nyní ve Francii velmi mnoho) výhradně na bakalářství a nemá nic jiného v hlavě, než co se tam probírá, nabývá po zkoušce týchž oprávněností jako ten, kdož deset nebo dvacet let navštěvoval gymnasium. Proto několik universit opětně žádalo, aby název »Baccalauréat« byl zrušen, čímž by asi vzala také za své bakalářská moda. Ale moc

[1] Zevrubněji o tom psáno v časop.: Revue internationale de l'Enseignement (publ. par la Société de l'Enseignement supérieur, 22. sv.) — L'Enseignement secondaire, 23. roč. (Stručné zprávy též v časopise »Revue scientifique« [Revue rose], podobně v »Revue pédagogique«). Spis: Edmond Demolins, L'Éducation nouvelle (Firmin Didot 1902, Paris). — Summárně pojednává o reformě professor na universitě aix-marseillské dr. H. Schoen v měsíčníku »Deutsche Rundschau« (1902, seš. říjnový) čl. »Die bevorstehende Reform des höheren Schulwesens in Frankreich«. Článku jeho užito hlavně k črtám těmto.

zvyku jest tak veliká, že lid bude se držeti jména, i kdyby bylo dekretálně zrušeno. Nejlépe by bylo, aby bylo bakalářství nahrazeno zkouškou maturitní na gymnasiu vybývanou; ale tomu zavalují cestu překážky politické.

Až do let sedmdesátých minulého století činilo bakalářství, a tudy také vyšší školstvo dosti názorům v občanstvu francouzském převládajícím. Dle starého zvyku rozdělováno všechno lidské vědění ve dvě hlavní větve: »lettres« a »sciences«. Co mělo ráz literární, třeba jen po zdání, tedy filosofie, dějepis, zeměpis, filologie, náleželo k onomu odvětví; co literárního rázu nebylo, jako mathematika, fysika, lučba medicina, patřilo k odvětví tomuto. Následkem toho bylo v kolejích (Coll'éges) a lyceích (Lycées)[1] vyučování literární od vědeckého přesně odloučeno. Jednak byly třídy literární (Classes de lettres), v nichžto vyučováno jen málo z mathematiky, jinak třídy vědecké (Classes de sciences), v nichž pěstována téměř jen exaktní věda a přírodopis. Dřívější francouzský »bachelier« učil se tudy buď jen filologii nebo exaktní vědě, kdežto naši abiturienti konají studia jazyková *i* mathematická. Bakalář nabývá tedy vzdělání jednostranného, buď se učí výhradně filologii buď mathematice; kdežto jinde (v Rakousku, Německu) kdo chce na universitu, musí studovati na gymnasiu (v Německu se nyní připouští za přípravný ústav pro universitu také vyšší reální škola) geometrii, algebru, silozpyt a lučbu, přírodopis vedle jazyků, zeměpisu a dějepisu. Třeba onyno předměty nejsou v životě ani v dalším jeho studiu hlavním jeho oborem, přece studiem jejich se disciplinuje duchem vědecké methody — což jest věcí hlavní.

Dokud ve Francouzsku mohl býti pokládán někdo za muže vzdělaného, třeba měl o nejnovějších nálezech a objevech sotva něco více nežli tušení, dostačovalo většině Francouzů vzdělání literární. Ale čím více výsledky moderních věd přecházely v obor praktického života, tím zřetelněji pociťováno, že výlučně literární vzdělání nečiní více dosti požadavkům moderní společnosti. Proto brzy po německo-francouzské válce předsevzata první reforma bakalaureátu a vyššího školství. Reforma ta byla však velmi nevyspělá, byla toliko pokusem, znemožniti dřívější jednostrannost a vyhověti rázem požadavkům moderního vzdělání. Byly navrhovány na podiv krásné osnovy (programmy). Měřictví, algebra,

[1] Lycée = státní gymnasium, Collége = městské (obecní) gymnasium nebo progymnasium.

přírodopis spojeny se studiem řečtiny a latiny. Kandidát literárního bakalaureátu (Baccalauréat ès lettres) musil studovati anatomii člověka, zvířat a rostlin, logarithmy, kosmografii, přírodozpyt a lučbu. Všude učeno se zálibou němčině, takže se zdálo, že tento jazyk vítězů v předcházející válce vytiskne z Francie angličtinu, vlaštinu a španělštinu. V studiu však tím nastalo přetěžování žactva a examinatoři počali si stěžovati do nedostatečných prospěchův. Učeno mnohému na ujmu důkladnosti.

Proto vzata před se důležitá reforma roku 1890 a 1891 (dekret z 1. června 1890), kteráž po dvanácte let má vliv na vyšší školstvo francouzské a může se pokládati za přípravu k novému přetvořování. Na místo obou bakalářství (Bacc. ès lettres a Bacc. ès sciences) zaveden bakalaureát jeden: Baccalauréat de l'enseignement secondaire classique, záležející ze dvou částí. Všichni žáci, i ti, kteří chtí později studovati mathematiku nebo přírodopis, musejí vybývati první část zkoušky ze staré a nové filologie, dějepisu a zeměpisu. Teprve po »rhetorice« (předposlední třídě), která připravuje na prvou část bakalaureátu, jest žákům voliti buď filosofii nebo mathematiku. Kdo chce později studovati filologii, filosofii, theologii nebo práva, jde do »filosofie« (Classe de philosophie) a hlásí se k literárnímu bakalářství filosofie (Bacc. ès lettres philosophie); kdo chce vstoupiti na fakultu vědeckou (Faculté des sciences), bývá přijímán do »mathematiky« (Classe de mathématique élémentaires) a jest mu vybýti literární bakalářství mathematické (Bacc. ès lettres mathématiques). Bakaláři literární filosofičtí mají jako u nás abiturienti gymnasijní oprávněnost k veškerým akademickým studiím; proto většina gymnasistů nabývá toho titulu; sotva pětina se obracuje k matemathickému, takže většina vzdělaných Francouzů se zabývá, nežli vstupují na universitu, filosofií. »Tento rok filosofie — dí dr. Schoen — byl od některé doby, zvláště r. 1899 a 1900, předmětem velmi prudkých útoků s mnohých stran. Někteří chtěli míti vyloučeno z gymnasia studium theoretické a historické filosofie. Já však pokládám tuto třídu za nejpodnětivější francouzských gymnasií. Ač žáci jsou poněkud mladí, naučí se, rozumí-li učitel své vznešené povinnosti, správně usuzovati; zajímají se o veliké metafysické, náboženské neb i sociální otázky, které nemohou nechávati žádného vzdělaného člověka lhostejným. Jako examinator v oboru filosofickém mohl jsem téměř vždy, jak na pevnině tak na Korsice, znamenati, jak se duch kandidátův mezi prvou a druhou zkouškou osvěcuje a na všechny strany rozvíjí.«

Vedle tohoto bakalářství jest ještě »Baccalauréat de l'enseignement moderne« (dekretován 1. června 1891). Tak řečené moderní vyučování (Enseignement moderne), které vede k té zkoušce, má býti přiměřeno našim reálním školám. Ale vyučování to se uděluje v týchž ústavech jako vyučování klassické. Je to pokus, nabývati vzdělání bez řečtiny a latiny. Staré jazyky nahrazují dva moderní jazyky a vedle toho se učí více z mathematiky a přírodopisu. Pokus se však pro nevhodný výbor žactva nezdařil. Vybíráni hlavně žáci méně nadaní anebo lenošiví. Bakalářům moderního vyučování mimo to přístupna jsou toliko akademická studia z mathematiky, fysiky, hudby a přírodních věd; což jest také závadou většího účastenství vyučování toho. Jinak abiturientům těmto jsou přístupny úřady poštovní, telegrafní, dopravní; mohou se státi lékárníky, zvěrolékaři, lesníky, techniky, důstojníky, ba také učiteli nižších tříd gymnasijních, korrepetitory na gymnasiu, učiteli seminárními a podřízenými úředníky ve všech oborech správních.

Hledíc k tomuto stavu věcí jest se snažiti novou reformou po dosažení dvojího cíle. Za prvé musí se nabídnouti rodičům vyučování, které bez přetěžování žáků činí dosti nejoprávněnějším požadavkům moderního života. Za druhé jest potřeba, přiváděti studiu nových jazyků a exaktních věd nové síly. Onoho má býti dosaženo rozvětvením vyučování gymnasijního — nižší třídy rozdělí se ve dvě, vyšší ve čtyři oddělení; — tohoto tím, že se usnadní žákům elementárních škol vstup do tříd gymnasijních. Toť jsou dvě vůdčí idee, které jsou nastávající reformě základem.

*

Zreformované úplné gymnasium má míti jedenáct ročníků (tříd), zvaných: decima, nona, oktáva, septima, sexta, kvinta, kvarta, tercie, sekunda, prima dolní a prima vrchní. Vlastní gymnasium počíná teprve sextou (u nás prima, 1. třída gymnasijní) a trvá tedy sedm let; decima-septima jsou přípravkou — septima a oktáva zovou se »Division èlémentaire« (oddělením elementárním), nona a decima »Division préparatoire« (odd. přípravním). Žáci, kteří vybyly elementární školu, mohou vstupovati hned do sexty. Čtyři třídy předgymnasiální (decima-septima) mají nahrazovati vyučování dobré elementární školy. Neboť vyšší vyučování může se dařiti toliko na základě dobrého vyučování elementárního. Vyučovati latině již před sextou, tedy za věku ranného, který se má hlavně obírati mateřským jazykem, není s užitkem; ba naopak,

jak dokazují zkušenosti učiněné netoliko ve Francii. Nastávající reforma má však pro Francii ještě důležitější výhodu, sociální. Čím snadnější jest postup ze školy elementární do sexty gymnasijní, tím déle mohou rodiče na venkově bydlející ponechávati svých dětí doma. Nyní vyrůstají již osmileté a devítileté děti venkovské namnoze v gymnasijních kasárnách francouzských, daleko od svých rodičův a nemajíce žádného známého v městě. Pohřešují života rodinného; což jest výchovným zlem tak jako hromadná výchova drobných těch dětí, žádné individuality jejich nešetřící. Mimo to sluší míti na zřeteli, že vyučování ve školách obecných jest ve Francouzsku zdarma, kdežto vydržovati děti v přípravných třídách gymnasijních působí rodičům značné výlohy. Jest odůvodněná naděje, že právě nejlepší z žákův elementárních škol budou dále studovati na gymnasiích.

Vyučování ve vlastních gymnasijních třídách bude upraveno takto: V lyceích i kolejích bude místo dosavadního vyučování klassického a novějšího moderního dvojí vyučování (deux divisions), které bude trvati čtyři léta, od sexty do tercie. Každé z těchto oddělení n. cyklů má tvořiti celek, takže žák, vystupující z tercie z gymnasia, bude míti všeobecné vzdělání, které může postačovati kupci, podřízenému úředníku, obyčejnému občanu. Nejpilnější žáci budou dostávati po tercii od případných gymnasijních učitelů zvláštní vysvědčení »Certificat d'études secondaires du premier degre«.

V prvém oddělení (Division A), přiměřeném nynějšímu vyučování klassickému, bude vyučováno latině od sexty počínajíc po 7 hod. týdně a řečtině od kvarty po 3 hod. týdně. Řečtina jest však předmětem fakultativním. — V oddělení druhém (Div. B), které má býti za náhradu nynějšího vyučování moderního, bude místo latiny vyučováno více francouzštině, pak více mathematice a fysice. Kdežto se v prvém oddělení skoro ani neprohlédá k přírodopisu, bude mu v tomto oddělení vyučováno po 2 hod. týdně v každé třídě, v kvartě pak počíná lučba, v kvartě a tercii jest theorie účetnictví a v tercii také něco z právní znalosti. V obou odděleních mají se zvláště pěstovati jazyky moderní, jimž vyměřeno v třídách po 5ti hodinách učebných týdně. Zanedbávané dosud předměty dějepis a zeměpis mají v každé třídě vytčeno po třech hodinách. Zpěvu se však má učiti toliko v třídách přípravných (od decimy do septimy). Novofilologům však se zvláště doporučuje, aby v dolních i středních třídách zpívali

německé a anglické písně; což jest s patrnou výhodou pro výslovnost.

»Gymnasiast, který po tercii, tedy v čtrnáctém nebo patnáctém roku svého věku, opustí gymnasium, učil se francouzštině, všeobecným dějinám a zeměpisu, něco mathematice a přírodním vědám, němčině neb angličtině, zpěvu a kreslení. Jedni budou uměti mimo to latinsky, snad také trochu řecky, jiní naproti tomu zase více budou pěstovati exaktní vědy. Všichni však budou míti postačující vzdělání pro mnohá provolání, bude-li zachováván svědomitě nový učebný plán.«

*

Druhý cyklus gymnasijního vyučování zabírá pak tři léta, od sekundy do vrchní primy. Vyučování tu má býti ještě rozmanitější, rozvrhujíc se na čtvero oddělení.

První oddělení (sekce A, Grec-Latin) jest určeno pro žáky, kteří se učili v kvartě a tercii řecky. Řečtině se tu vyučuje v sekundě a dolní primě po pěti hodinách a latině toliko po čtyřech hodinách. Za to mají zeměpis a dějiny v těch třídách po pěti hodinách. Upozaďovány jsou moderní jazyky — po 2 hod. — a mathematika s fysikou — po 1 hod. týdně. »Toto prvé oddělení — dí Schoen — má vzdělávati především hellenisty a latinníky. Chtěli zachrániti řečtinu ve francouzských gymnasiích tím, že ji vyhradili, a to právem, elitě. Litovati jest však po mém rozumu, že mathematika a přírodní vědy se zkracují a budoucí professoři řeckého, latinského a francouzského jazyka budou tyto předměty zanedbávati. Vím sice, že jen málo žáků bude asi navštěvovati oddělení řecko-latinské; ale právě proto, že tito řídcí budou elitou, měli by mívati vědeckou methodu. Jest mou obavou, že opět budeme míti filology, kteří neumějí vysvětliti tlakoměr nebo vlhkoměr anebo již pokládají Voltův sloup za veřejný pomník.«

Pro toto oddělení jest vrchní prima jako nynější třída filosofie. Vyučuje se tu především theoretické a historické filosofii. Studium klassických jazyků i jazyků moderních jest zde fakultativní; k mathematice a přírodním vědám má se větší zření.

V druhém oddělení (sekce B, Latin-Langues vivantes) bude se pěstovati zvláště latina. Místo řečtiny budou se žáci učiti moderním jazykům. Němčina neb angličtina jsou předměty závaznými (v prvé sekci mohly se zaměňovati za vlaštinu nebo španělštinu; ruština, která se před desítiletím stávala ve

Francii modním jazykem, nevyskytuje se více v učebné osnově; arabština může býti v Alžírsku volena za druhý moderní jazyk). Mathematice a fysice, zeměpisu a dějepisu učí se v témže rozsahu jako v prvním oddělení. Vrchní prima toho oddělení vykazuje tytéž předměty jako jsou pro prvé oddělení, takže lze snadno sekci A a B spojovati, šetříc ovšem různosti v učení jazykovém v obou odděleních.

Třetí oddělení (sekce C — Latin-Sciences) bude ve Francouzsku zcela něco nového. Toto oddělení jest pokusem, nahraditi vyučování řečtině jazykem živým, bez ujmy prazdroji mateřštiny. Při nepopíratelné užitečnosti latiny k porozumění francouzštiny a při vzmachu přírodních věd za posledních desítiletí bude mívati toto oddělení asi značný úspěch. Vytčeno pro ně po čtyřech hodinách latiny a po desíti hodinách pro exaktní vědy (5 hod. pro mathematiku, 2 hod. pro praktická cvičení, 3 hodiny pro fysiku a lučbu). Živý jazyk pěstuje se tu toliko jeden, ale důkladně. Toto oddělení zdá se zvláště vhodným pro budoucí mediky, právníky, mathematiky a přírodovědce.

Ve čtvrtém oddělení (sekce D — Sciences-Langues vivantes) není vyučování mrtvým jazykům. Za to má tu býti důkladné studium nové filologie (7 hod. týdně) a mathematiky (7 hod.). Ovšem bude hlavně prohlédáno ze živých jazyků k němčině nebo angličtině. Francouzštině učí se po třech hodinách, zeměpisu a dějepisu tolikéž po třech a kreslení po čtyřech hodinách — jako v oddělení předcházejícím, takže lze sekce C a D sloučiti podobně jako sekce A a B. Pro onyno jest mathematická vrchní prima společnou; žáci se toliko oddělují v učení novofilologickém (pro žactvo ze sekce C jsou jen 2 hodiny pro němčinu neb angličtinu, kdežto žákům ze sekce D jest se těmito jazyky obírati více a důkladněji). Sekce D hodí se zejména žákům, již chtí býti později důstojníky, staviteli, průmyslníky, řediteli pošt nebo železných drah, horními rady, nadlesními, techniky.

*

Každé ze čtyř oddělení má ustanovenou po dolní primě zvláštní zkoušku, která se zove »Baccalauréat de l'enseignement secondaire, Ie partie«. Všem zkoušencům bude pořizovati francouzskou písemnost a — vyjma žáky čtvrté sekce — překlad z latiny na francouzštinu (version latine); starofilologům mimo to překlad z řečtiny, novofilologům druhého a čtvrtého oddělení snadnou písemnost novějším jazykem (německou, anglickou,

vlašskou nebo španělskou) a čekatelům čtvrtého oddělení práci mathematickou. Po vrchní primě dostačují pro druhou část bakalaureátu dvě zkoušky, poněvadž obě filosofická a obě mathematická oddělení mají téměř stejné osnovy. Při zkoušce pro »Baccalauréat ès lettres philosophie« bude žádáno více theoretické a historické filosofie, při druhé, pro »Baccalauréat ès lettres mathématiques« více vědy exaktní. Ona zkouška shoduje se více dřívějšímu bakalaureátu literárnímu, tato vědeckému.

*

Kterých oprávněností poskytne Certificat d'études secondaires du premier degré a diplomy bakalářství, není ještě přesně ustanoveno.

Toť jsou hlavní rysy nastávající reformy francouzských gymnasií a bakalaureátu. Dle Schoena jest reforma ta nejdůležitějším pokusem, který byl kdy učiněn ve Francii v oboru vyučování, aby se vystoupilo z kolejí staleté tradice a aby byl konečně uznáván paedagogický význam novějších jazykův, exaktních věd, dějin a zeměpisu. Reforma obsahuje intensivnější vzhlédání ke skutečnému životu a jest vítězstvím praktického vyučování nad theoretickým školením. Naše moderní společnost žádá občanův obeznámených se všemi částmi a zařízeními sociálního života. Vzdělaný mladík má rozuměti především své době; proto vyšší školy musejí býti neustále u vzájemném působení se všemi duchovými potřebami a snahami přítomnosti. *Fr. Krček.*

Carský manifest ze dne 26. února 1903.

(Dokončení.)

Přes »položenije z 19. ún. 1861« jest dosud v jednotlivých guberniích stav, jaký byl za novgorodské republiky. Říkává se, že na Malé Rusi jest pouze hospodářství pojedinné (chutorskoje chozjajstvo), ale v Černihovské gubernii leží ustavičně u úřadů na sta žalob na špatné dělení půdy (obščinnoje zemlevladěnije). V některých guberniích pomalu proniká reforma miru záležející v tom, že mirová obec rozdělí půdu nikoli na líhy, nýbrž na tolik zcelených pozemků, kolik jest hospodářů. Každý hospodář dostane díl, v jehož prostředku vystaví si pak »chotar«, »vyselok« nebo »vystavku«, t. j. stavení, v němž bydlí a hospodaří po dobu polních prací a má všecky pozemky na očích a neztrácí času docházením a dojížděním na líhu třeba hodinu cesty vzdálenou. To je něco jiného nežli »podušný náděl 3—4 děsjatin«, které jsou rozdrobeny na 40 lih v různých místech ležících, nekonečně dlouhých a někdy jen *půl* sáhu ba i jen *třetinu* širokých. Prvý majetek lze alespoň poněkud odhadnouti pro úvěr, druhý nikoli. (Sbornik matěrialov dlja izučenija pozemel'noj obščiny, díl I., 1902.)

Dnešní úvěr dal by se upraviti a uspořádati pouze jakousi konversí starých dluhů. Avšak ani to není snadno při naprosto rozháraných poměrech selského hospodářství a při nevzdělanosti lidu, který se houževnatě brání všeliké novotě, byť byla sebe lepší a prospěšnější. Také nynější písařské hospodářství státní a papírová procedura v malém i velikém při úplné negramotnosti lidu staví nepřekonatelné překážky šťastnému rozuzlení otázky.

Manifest mluví o »revisi zákonů zemědělských« (6.), ale tuto revisi mají provésti nejprve centrální úřady petrohradské. Tedy zase bureaukratický ráz kancelářského šimla má přednost před radou praktiků. Je to tím důležitější, že v posledních třech létech pracovaly »komitéty pro zemědělskou výrobu«, do níž v Rusku

zahrnuje se obzvláště i kustarná či řemeslná výroba selská, na tom, aby podaly návrhy ministerstvům pro nevyhnutelnou pomoc zubožénému stavu selskému. Kdo stopoval jejich práci, dovede si utvořiti pojem, jak ohromné obtíže vyskytují se pro jakoukoli reformu v Rusku. Jak bureaukratický duch vane z manifestu, viděti z toho, že tyto návrhy centrálních úřadů — až budou hotovy! — budou rozeslány gubernským zemstvům, aby o nich jednaly. Poněvadž však nynější zemstva jako autonomní sbory skládají se částečně i ze členů, kteří nebydlí stále v gubernii a ani poměrů místních nejsou znalé, proto se mluví v manifestě o tom, že se mají »přibrati osoby všeobecné důvěry požívající«, aby přizpůsobily návrhy k místním potřebám a poměrům. Jaké jsou to »osoby důvěry požívající« ukáže se při volení jich, dojde-li k němu v dohledné době. Mohly by to býti pouze osoby usedlé a stále bydlící v některém příslušném újezdu a nikoli šlechtici, kteří z důchodů svých žijí skoro ustavičně mimo gubernii.

Až pak budou tyto komitéty hotovy, pošlou své elaboráty zase centrálním úřadům v Petrohradě. Bude to ohromná spousta spisů, jichž pročtení a srovnání, uvážení a vybrání jádra, jakož i konečné formulování v zákon bude patrně vyžadovati dlouhá léta, neutone-li v papírovém bahně kancelářském, kde již tak mnoho krásných nadějí selského lidu bylo pohřbeno!

Jediný opravdu světlý bod z celého manifestu jest (7.): má se neodkladně zrušiti daňová poruka selská. Nejhorší bič berních úřadů ruských, jimž na tisíce svědomitých a pracovitých selských rodin uštváno, ožebračeno a zničeno. »Daňová poruka selská« — jest mene-tekel-ufarsim ruského vývoje národohospodářského. Až dosud platila daně vesnice, nikoli sedláci. Berní úřady rozvrhnou, kolik daní připadá na kterou vesnici, při čemž není ani stínu oné přesnosti, s níž setkáváme se v hospodářsky spořádaných státech západní Evropy. Berník hledí si co možná usnadnit svůj úkol, aniž by se bál rekursů a odporů: sedláci buď zaplatí, co jim předepíše a nanejvýše láteří kdesi v koutku, nebo neplatí, ale nerekurují. V obci pak daně se rozdělí dle »nádělu« půdy, při čemž ovšem hledí ten, kdo dělí, vzíti na sebe nejmenší díl, i kdyby byl nejbohatší. Tu však se stává, že někteří neplatí, protože nemohou pro chudobu, jiní neplatí, protože všecko propijou — za ty za všecky musí pak platiti ostatní zámožnější a pořádní. Čím méně jich jest, tím hrozněji na ně doléhá placení, které se v Rusku exekvuje způsobem bezcitným a zavdává často příčinu

ku krvavým srážkám výkonných orgánů a nevinně ožebračovaných rolníků. Nejhůře pak jest, nastane-li neúroda, všeobecná bída, která shltí poslední kopějku v jizbě, nebo když k tomu přistoupí ještě placení úroků z dluhů, placení peněz výkupných atd.

Právě hlad a poruka byly příčinou letošních selských bouří v Rusku, protože tíhu obou snésti nebylo v moci utýraného lidu. Ovšem vyslání vojska a svěření správy v nepokojných guberniích ostrým generálům, nesvědčilo, že by bureaukratický absolutismus měl cit pro bídu lidu a chtěl jí odpomoci: naopak tím jenom připravována půda pro ony živly revoluční, které hleděly strhnouti na sebe lid, aby pak za jeho hustými řadami přivedly k platnosti své zásady. Desetitisíce studentů a sedláků »administrativní cestou«, tímto zlořádem nynější policie, který je výsměchem zákonitým soudům, posláno do vojska, do Sibiře, do severních gubernií a konečně zahynulo ve vězeních knutem a jinými prostředky. A přece bída a hlad nedají se zahnati bodákem a nagajkou.

Teprve v tomto manifestu vyznává vláda, že chybila, že volila nepravé prostředky proti hladovícímu lidu a proti studentstvu, které z přirozeného smyslu pro právo a spravedlnost, jaké jest vlastní mladým, vědám oddaným mužům, přidalo se na stranu sedláků — a nařizuje, aby »bezodkladně« základ všeho zlého a vší bídy vesnické byl odstraněn. Je to v manifestu hodně zastrčeno, takže mnohý čtenář si toho na první pohled ani nevšimne, ale jest to podle mého mínění nejdůležitějším jeho bodem. Kdyby skutečně přestala daňová poruka mělo by to veliký vliv mravný na nejlepší část lidu a vypěstoval by se tím znenáhla cit zodpovědnosti sama za sebe, který bohužel v našem ruském lidu jest úplně mrtvý.

Guberniální a újezdná správa má se reformovati — což jest velmi žádoucno. Opravy tyto mají býti provedeny od místních zástupců — což bude jen tehdy dobré, budou-li pouze nejlepší návrhy změněny v zákon pro celou říši. Nynější gubernátoři jsou většinou generálové, z nichž mnozí ku všemu by se hodili jenom ne k úřadu sobě svěřenému. Avšak to hoví právě absolutní vládě bureaukratického centralismu, že zaopatřuje výnosnými úřady lidi v civilní službě, když jich nemůže potřebovati ve vojsku. Takový generál se domnívá, že občanstvo jsou vojáci, jimž sluší poslušnost a mlčení i kdyby sebe větší škoda se jim dála na majetku a vzdělání; výnosy jsou vojenské rozkazy, jež někdy hraničí s pošetilostí, za niž by se rozumný šikovatel hanbil. Dostati se k carovi jest

těžko, ale k mnohému z těchto »cařičků« — je to ještě těžší. Kolem něho je celý zástup všelikého úřednictva, z nichž většina z pouhé protekce sedí na místech, utlouká tu čas, nadává na práci a kouří cigaretty. Akta se množí, všecko vázne, neboť právě nejvyšší osoby, přednostové oddělení, bývají nejblaseovanější kreatury, které se štítí práce. A pak úplatnost, která tu panuje, ta jest příslovečná.

Dobrou institucí jest zemstvo. Skládá se po většině z gubernské šlechty, velkých průmyslníků a j., z nichž mnozí však nebydlí v gubernii a vlastně neznají místních poměrů. Také velice vzácné jsou kompletní schůze. Jsou to volené tedy autonomní sbory, které obzvláště získaly si v některých guberniích zasluhu o školství (zvl. obecné), zemědělství a průmysl, komunikace i úvěr. Velkou vadou jest, že vládnou malými prostředky hmotnými, protože jen malá část daní jim připadá. Bylo by dobře, kdyby převaha aristokratická pominula, úřad byl závazný, členové jen usedlí a většími prostředky vládnoucí. Kromě toho kdyby jim dána byla větší samostatnost, obmezen vliv policie a státních úřadů, zejména centrálních, nad nimi, rovněž dány jim větší prostředky k provádění úkolů, jež jsou jim svěřeny. Jim měla by býti podřízena újezdná správa, která při přísné a pravidelné kontrole byla by svěřena rukám odborně vzdělaným a tudíž i lépe placeným. Zároveň musela by se zákonně upraviti jejich kompetence a učiniti přítrž jich libovůli a »samoděržavnosti«. Jeť v Rusku, jak jsem již vytkl to neštěstí, že každý úřad, počínajíc prvou instancí, stotožňuje se se státem a vede si co možná absolutně — toho však je hrozný následek ten, že necítí zodpovědnosti a zabřídá v nejodpornější šlendrián. Bylo by dále potřebí při tom reformovati i správu volostnou, která jest většinou ještě horší nežli újezdná.

S tím co nejtěsněji souvisí oprava soudnictví. Dneska soudy jsou děvečkou administrace a musí často souditi na rozkaz, což úzce souvisí s tím, co jsem řekl o platnosti zákonů v Rusku. Jediné neodvislé soudy v říši jsou policejní a ty jsou — nezákonné. V Rusku nikdo neví, co jest vlastně zákonem a soudy trestní a civilní odkázány jsou na zákony, ukazy, jmenovité ukazy, nejvyšší nařízení, instrukce atd., takže se v tom ani tak zvaní právníci nevyznají. To má za následek, že všude jest v plném květu libovůle. Berní S. ukradne státu 5000 r., státní zástupce ho nežaluje, protože general kn. M. se za něho přimluvil (Nov. Vr. 9698), to jen tak namátkou uvádím. Úplatnost soudní je úžasná. I státu jedná se tu spíše o poplatky a pokuty, nežli o rozhodnutí práva.

V právních státech lze proti politickým a jiným úřadům domáhati se v jistých věcech rozsudku soudního, v Rusku vesměs soudy jsou podřízeny administrativním úřadům, takže soudem prohlášený za nevinna bývá velmi zhusta odsouzen policií nebo jinou institucí. Z toho jest patrno, že nynější bureaukratický absolutismus jest všemu citu právnímu na odpor, že ubíjí mravnost občanskou, ba nutí občany, aby místo zákona chápali se prostředků nemravných k dosažení svého práva, t. j. uplácely úřady. Jedině tenkráte bude lépe, až soudce bude prohlášen za zodpovědného pouze zákonu, bude vymaněn z otroctví správních úřadů a bude moci beze strachu o svou svobodu vlastní a o svou existenci vynášeti rozsudky spravedlivé a nikoli diktované dozorčím orgánem. Také papírová procedura bude se museti obmeziti. Takovýmto reformám brání se nynější system tím houževnatěji, čím více proniknut jest vědomím, že bez nadsazování nejméně 50 proc. všeho úřednictva by se dostalo do akt státního zástupce, jakmile by právo a zákon dosáhly té platnosti, jaká jest jim vyhrazena ve všech právních státech západní Evropy. Může-li se národ nadíti těchto oprav?

Konečně jsou všecky vzpomenuté reformy pouhým fantomem a snem budoucnosti, dokavade III. oddělení nebude změněno a nebude zákonitě upraveno; neboť ono může pod nejmalichernější záminkou zasahovati do práv soukromých i veřejných, do rodiny, obce i úřadu, před ním není nikdo nikde a nikdy jist. — Majíc dozor v nejširším slova smyslu ve státě v svých rukách, jest policie v pravdě všemohoucí, její moc jest hrozná, protože nad ní nebdí soud jako strážce práva a kárce násilí. Jest potřebí postaviti se na dvě hodiny do učastku (asi komisařství) v některém ruském městě a pozorovati pokorně se sem plížící občanstvo, ždímající v ruce peníz a plaše se ohlížející po množství písařů a úředníků, čekající bez reptání u dveří, mezi tím co úředníci pokuřujíce baví se u okna. Jediný tento pohled mluví nad dlouhý spis a kreslí tak ostře ruské právní poměry, s nimiž setkati se v západní Evropě marně by člověk usiloval.

Proto dobře může čtenář pochopiti 9. část, v níž vybízejí se všichni poddaní, aby se snažili upevniti mravní základy rodiny, školy a veřejnosti. I tato část velmi jest význačná a přízračná pro ruské poměry. Kdo zná nynější společenské poměry v Rusku a zejména poměry rodinné na vesnici i ve městě, kdo má styky s rodinami kněžskými a úřednickými, selskými a kupeckými, vo-

jenskými a šlechtickými, komu dopřáno nahlédnouti do poměrů dělnických ruského lidu pravoslavného — a naopak seznal rodiny protestantské, mohamedánské a j. rozličných jazyků v Rusku a srovná je navzájem, dojde jistě závěru, že toto vyzvání s nejvyššího místa na ochranu mravních základů rodiny jest nejvýše včasné; avšak rozvážný pozorovatel ihned se domyslí, že takové výzvy jsou bez účinku. Kdyby se mravnost dala dekretovati, pak by všecky státy na světě byly mravné. Ta se dá pěstiti sice, ale pomalu, krok za krokem, nejdříve ve veřejnosti, napřed musí býti brána možnost, aby osoby veřejně postavené žíti mohly nemravně, mohly nemravně jednati s podřízenými a zneužívati úřední moci k osobním choutkám. Tato negativní stránka výchovy, prohibice hříchu a zneužití moci jsou pak mocným příkladem těm, kteří vidí pouze zevnější účinky a mají za to, že správné jednání vyplynulo z mravnosti subjektu. Napodobivost, vrozená člověku, je tu mocnou vzpruhou ve výchově dalších pokolení. Kdo však chce povznésti na př. státní příjem tím, že chce zavésti prodej kořalky v »obmezeném množství« do »lidových jídelen« střízlivosti — jedná nemravně, protože boural jedinou ohradu střídmosti; kdo chce, aby zhýřilost přestala tím, že povedou nad sebou zhýřilí dozor, jedná pošetile, neboť oni se spojí ještě k horšímu; kdo chce, aby rodina otřesené své základy zase sama upevnila, nalézá se i při nejšlechetnějším úmyslu na omylu, neboť zapomíná tu na psychologického činitele, který v tomto případě jest mocnější nežli zákon, rozkaz, přání, ba i vlastní vůle.

A škola?

Možno-li mluviti v Rusku o pevných mravních základech školy? V zemi, kde po každé universitní bouři studentské všecko se mění a vždy k horšímu, kde tak se jedná s příslušníky university, že mohl prof. J Baudouin de Courtenay napsati ministrovi výminku k zjednání pokoje: »Ani professor, ani student, ani žádná jiná osoba, která patří k universitě, nemůže býti podvržena ani propuštění, ani vyloučení, ani jakémukoli trestu bez vyšetřování a soudu. Či je to správno, když znamenitý spisovatel jest zavřen na 6 měsíců do Petropavlovské pevnosti proto, že spolupodepsal protest proti nelidskému jednání kozáků se studenty? — Či je to správno, když nejlepší učitelé buď sami utíkají nebo jsou vyhnáni se svých učitelských míst na universitách? — A může mluviti se o mravnosti tam, kde kreatura v osobě direktora a inspektora (policejní dozorce) na universitě jest všemohoucí? A ještě hůře

jest na gymnasiích a středních školách vůbec. — A co lze říci o obecném školství na Rusi? — V Kišiněvě (130 tisíc obyv.) odhlasovala městská rada letos 4 tisíce rublů na obecné školství a slíbila ještě 9 tisíc r. později a to po 32 letech!! (Nov. Vr. 9699). — Úprava učitelských platů slibuje se přes 30 let, min. lidové osvěty, zemstva a sv. synod již prý to vypracovaly, ale dnes se o tom vůbec zase mlčí. Tak v pokročilé vzděláním gubernii novgorodské jen nepatrná část učitelů má 300 r. ročně, velmi mnozí mají pouze 5 r. 50 kop. měsíčně, t. j. méně, nežli má služka v Petrohradě (Volchovskij Listok 1903 mart. 5.) Či to snad přispívá k mravním základům školy?

Konečně mravní základy veřejnosti. Veřejnou mravnost podrývá: úplatnost úředníků zvláště nižších kategorií proti chudému obyvatelstvu, zpupnost vyššího úřednictva proti podřízeným i stranám, nešetření zákona se strany úřadů a libovolné rozsudky a rozhodnutí, svémocné výnosy a zúmyslné rušení práva, nešetření svobody občana a odsuzování administrativní cestou i k mnoholetému žaláři a vyhnanství do Sibiře, nezákonné odvody k vojsku nepohodlných osob. Mají-li býti — dle manifestu — upevněny základy veřejné mravnosti, musí vláda ihned bez průtahu odstraniti tuto libovůli a tyto zlořády vlastních orgánů a manifest nemusí pak ani appellovati na obyvatelstvo.

Závěr manifestu (10.) nařizuje ministrům a nejvyšším úředníkům, aby podali příslušné návrhy, jak to všecko provésti. K tomu však jest manifest zcela zbytečným aktem, to mohlo býti přímo nařízeno carem v státní radě a v radě ministrů dotyčným osobám a veřejnost měla teprve s výsledky jejich práce býti seznámena. Z tohoto závěru dvě plynou věci: 1. že vydání manifestu nemá za účel způsobiti skutečné reformy v říši, a 2. že i kdyby takový úmysl byl, že je nesplnitelný, protože dává se do rukou nejvyšších úřadů věc, kterou tyto ve vlastním bureaukraticky centralistickém zájmu musí potírati.

Jediná spása je možná, bude-li ponenáhlu Rusko decentralisováno, t. j. bude ponecháno zemstvům, újezdům, volostem a městům všecko to, co se v jiných zemí nazývá autonomií, stát pak podrží pouze záležitosti týkající se celé říše a jsouci všem guberniím, újezdům atd. společné. Bude-li provedena revise trestního a občanského práva a na základě zákonníka bude zjednána platnost právu a zákonu pro každého, vždy a všude. Budou-li soudy vyrvány administrativě a bude-li zjednána soudcovská volnost ve

všech instancích. Bude-li policie uzavřena do těch hranic působnosti, jakou má v právních státech. Úsilovná činnost reform společenských zvláště v zemědělství bude-li spojena s usilovným zakládáním obecných a odborných škol a budou-li střední a vysoké školy ponechány pouze dozoru paedagogickému a změní se v sídlo duševní práce a věd. Přestanou-li býti občané bez ochrany před úřady a úřady bez zodpovědnosti před zákonem. Nastoupí-li na místo kancelářského šimla vláda rozumu a znalosti věci.

Mám za to, že jest manifest důležitým dokumentem nemocného stavu obrovské říše ruské, že jest důležitým projevem historickým a že může míti dobré následky, protože občanstvo bude o něm přemýšleti a pozná, v jak neudržitelném stavu nachází se nynější system, musí-li se to uznati tak slavnostním způsobem.

Časové otázky hudební.

Deset přednášek Dra H. Kretzschmara.[1]

(Dokončení.)

Za to odbírá (anebo aspoň čte) skoro každý hudebník svůj list odborný. Stav jejich bývá ubohý. Redakce mají potíž o látku pro úvodníky a věcné rozpravy, o spolupracovníky a čtenáře (a odběratele) a poskytují tak obraz nehotovosti a neujasněnosti duševních zájmů stavu hudebnického.[1] Neutěšený ten stav souvisí s celkovou nedostatečnou organisací. Listy nejsou prostředky vzdělavacími a omezují se na zpravodajství a oznamovatelství. Dovídáme se v nich příliš mnoho o hlavních městech, o sensačních událostech, o slavených veličinách, málo však o venkovském životě hudebním.[2] Ostatně má každý stav takový tisk, jakého zasluhuje.

Studijní cesty pro rozšíření hudebního vzdělání se dnes u nás nekonají a to na škodu širšího obzoru uměleckého. Další vzdělávání a také výkonná síla stavu hudebníků souvisí úzce s výdělkovými poměry. Svěžest duševní předpokládá zbavení všech starostí vezdejších, a jest tedy otázka, zdali zdatnému hudebníku jest tato bezstarostnou o vezdejší potřeby zajištěna tak jako příslušníkům jiných stavů. Ve výdělkových poměrech všech tříd hudebnických, skladatelů, virtuosů, učitelů jest veliká nestejnost a nejistota; schází pevná organisace. Zvláště často bývají ve svých snech zklamáni skladatelé a virtuosové. Pokud se stávající neblahé poměry nezmění, bude vždy odvážným stavěti občanskou existenci hned na počátku zcela na činnosti skladatelské. Liszt a Brahms na př. skládali dlouho jen ve volných hodinách.

---

[1] Srv. naše listy hudební, hlavně »Dalibora«. Navrhoval jsem už jinde, aby »Volné Směry« pojaly do svého programu také hudbu. Pozn. ref.

[2] U nás specielně jest naprosto nedostatečně registrován život hudební jak ciziny, tak zvláště slovanský. V listě hudebním by mělo být registrováno aspoň všechno, co se doma píše o hudbě. Pozn. ref.

Také dráha virtuosství není vždy korunována zdarem. Scházejí mecenáši, na jichž místo nastupují koncertní jednatelství. Ale koncertní jednatel nebývá mecenášem, má zájem o virtuosa pro svůj vlastní zisk. Virtuos však jako málo kdo jiný znázorňuje moc a význam osobnosti a individuality v umění a zasluhuje věnců, jež mu vždy podávaly pověst a anekdota. Proto nesmí být obchodním zbožím, a ústavy koncertní mají povinnost, aby znovu se chopily nezdařených dosud pokusů vymýtiti agentství z moderního hudebnictví.

* * *

Kdo chce hudbě zajistiti budoucnost, musí se starati o hudební výchovu lidu, o dobré vyučování soukromé, o dobré konservatoře, o spořádané další vzdělávání a dostatečnou existenci hudebníků z povolání; to jsou a budou vždy nejdůležitější časové otázky hudební.

Ale nestačí jen zjednati pevné základy hudbě; musí jí být správně užito, t. j. tak, aby mohla rozvinouti svou plnou sílu na všechny strany. Co do užití dělíme hudbu na umění služebné a na svobodné umění. Slouží všude tam, kde se podřizuje účelům mimohudebním, kde vstupuje ve veřejný a občanský život; jest svobodna tam, kde hudební dílo umělecké prosto všech vnějších zájmů má čistě a samo působiti. Místa, kde až do dnes hudba se uplatňuje jako umění služebné, jsou kostel, divadlo a vojsko.

Ze všech těchto míst jest kostel nejdůležitější a nejstarší. U všech národů a za všech dob stála hudba ve službách náboženského kultu na vysokém stupni. Zvláště vzkvétala hudba chrámová od dob Řehoře Velikého až do 18. století. Potom nastal úpadek, který trval do polovice století devatenáctého. Podle principu historické rekonstrukce navázala církev katolická s patrným prospěchem na gregoriánský chorál; protestantská církev snažila se dosíci spojení s liturgií doby reformační s úspěchem sotva znatelným. Vinu neúspěchu sluší hledati mimo obor hudební.[1]

---

[1] O tom vykládá v »Paedag. Rozhledech« (XVI, 4) ve svém pojednání »Výchova uměl. a školní hudba« V. Lidmila na str. 163 toto: »Reformním cílem stanovil Witt absolutní emancipaci hudby chrámové z vlivů a dosahu hudby světské a k tomu cíli vyhlásil melodickým dogmatem gregoriánský chorál, harmonickým Palestrinu a jeho dobu ... Úžasným omezením komposičního materiálu přestala hudba býti organismem vývoje schopným ... Katakombický primitivismus a asketická resignovanost jsou té hudby pří-

V divadle jedná se o hudbu meziaktní; neboť opera skoro od prvních počátků počítá se ku svobodnému umění. Hudba meziaktní má být přesná co do formy spojujíc svým charakterem jednotlivá jednání, má být proslovem a doslovem uklidňujíc, upoutávajíc a připravujíc jako antický chor náladu diváků. Bojovati jest proti nesmyslnému užívání tanečních kusů a vět symfonických.

Hudba vojenská konečně jest svým vývojem a nynějším svým stavem velice potěšitelným zjevem novějších dějin hudebních. Tvůrcem jejím jest Jiří Frunsberg, otec lancknechtů, znamenitého rozvoje pak dostupuje v Německu osmnáctým stoletím. Vývoj její není ještě ukončen, chystá se právě nyní k novému důležitému úkolu: pěstovati zpěv, hudebně vzdělávati laickou sílu ve vojště.

Co se týče hudby jako svobodného umění, jest jen jedno místo, jež jí zcela náleží. To jest síň učební a studijní. Těžší jest uchovati hudbě její správné stanovisko jako svobodného umění ve veřejnosti. Naše doba zná je zde ve způsobě opery a koncertu. Opera proti koncertu nejen se těší bohatší podpoře z veřejných prostředků pro větší svou spotřebu, nýbrž předstihuje jej daleko co do vlivnosti a organisace. Všude jsou představení operní četnější než provozování velkých skladeb koncertních, na operu jde také dělník, naše spolky symfonické a sborové rekrutují se jen z kruhů vyššího vzdělání. Proto jest také existence operního personálu daleko lépe zajištěna než existence koncertního hudebníka. Jest třeba postarati se o zřízení více samostatných koncertních orkestrů, ale péče o to nesmí se přenechati agentům a obchodnickým podnikatelům.

A dále jest zabrániti nesprávnému vnitřnímu vývoji koncertu. Zde nešlo se správnou cestou ve dvou důležitých směrech. Prvním z nich jest poměr hudby vokální k hudbě instrumentální, druhým jest charakter programů.

Že hudba instrumentální vždy více do popředí vystupuje, toho důkaz podává statistika skladeb. Jen píseň kvete, v oratoriu

---

znaky. »Zde se nedá nic dělat« — sytě ten směr vystihuje mistr Dvořák. A zlo se prohlubuje do závratnosti, uvážíme-li, že učitelské hudební vzdělání, které sem přece míří a zdc se uplatňuje, ani úrovně té mrtvé hladiny nedostupuje. Scházejí mu všecky disposice k pochopení cizího a vzdáleného ducha té hudby — k procítění, vyzvednutí a uplatnění jich historické ceny.« Ref.

a kantátě tvorba vázne. To jest výsledek dějinného vývoje, a Beethovenem jest nadvláda hudby instrumentální snad na věčné časy zajištěna.

Leč nesmí se klidně přihlížeti, jak svazky mezi hudbou instrumentální a vokální, mezi tónem a slovem se ruší, jak oba druhy od sebe vzdalují. Podvážeme-li umění hudebnímu jeho část instrumentální, jest vždy ještě možný nějaký Josquin, Lasso, Palestrina; zkrátíme-li je však o část vokální, zmírá nebo vybočuje z vlastních mezí svého určení. A toto vybočení jeví se už dnes v povaze nejnovějších skladeb instrumentálních, v jejich sklonu ku programům a zvukomalbě. Leč toto vybočení není tak v umění samém jako v kritice. Není žádné hudby absolutní, nýbrž hudba jest rozeným uměním pomocným, odkázaným od jakživa a všude na mimohudební podklady a podpory. Svou nejvyšší, nevyrovnatelnou a démonickou sílu rozvinuje ve službách hotových textů a básní nebo ve službách nenapsaných idejí. Tato poslední úloha připadá hudbě instrumentální. Každá dobrá skladba instrumentální jest buď vnitřní nebo vnější hudba programní. Beethovenova pátá symfonie na př. patří ke skupině první, šestá ke druhé, Schubertova C-dur symfonie k oběma. Z obojího pramene mohou vyprýštiti velká díla umělecká.

Skladbě samé tedy tato nadvláda instrumentální hudby v koncertě neuškodila dosud znatelně, jistě však obecenstvu. Velká hudba instrumentální — a v tom se nesmíme klamati — vyžaduje znalectví a důkladnou přípravu, chce, aby se jí v celku i v podrobnostech právě tak rozumělo jako básni. Mezi abonenty tak zvaných velkých koncertů máme na štěstí všude jistý počet přátel hudby, kteří stojí před symfoniemi klassiků a moderních skladatelů jako znalci a již procítují každou jemnost skladby nebo provedení až do nejskrytějších tahů. Ale tito znalci tvoří jen zřídka většinu. Všude přistupují k nim posluchači, kteří hlavně své lístky si odsedí, kteří doma žádné hudby neprovozují, žádného hudebního vzdělání nemají, kteří nemají ucha vycvičeného a co víc, kteří myslí, že tyto podmínky splní nedostatečnými pokusy. Proto musí se v domácnostech brát návštěva koncertů přísněji, soukromé vyučování musí lépe vzdělávati a konečně třeba jest — přes dějinný vývoj — rozšířiti v koncertech místo pro hudbu vokální a stavěti na péči o ni silnější základ než jsou naše diletantské sbory. Nouze o mužské hlasy, nestejnost předběžného vzdělání členstva stěžuje skoro všude práci. Jako hlavní nositelé vyšší hudby

vokální ukázaly se býti nedostatečnými. Symfonický koncert potřebuje průměrně tří zkoušek, skladba sborová musí se právě tolik týdnů nebo tolik měsíců zkoušeti. Potřebujeme koncertních sborů sestavených z placených pěvců z povolání; počet jejich nemusí být větší, než čítávají operní sbory. Potom teprve vzkvétati bude zase hudba vokální.

Důležitost dobrých programů uznává se znenáhla kritikou i odborníky. Dobrota programu spočívá v duševní spojitosti provozovaných skladeb, a tato spojitost musí býti jak při koncertech toho kterého období, jako mezi čísly jednotlivých koncertů. Programní otázka koncertu jest právě tak důležita pro jeho účinnost jako pro správný poměr mezi hudbou vokální a instrumentální. Jest však v jádru svém otázkou konservatoří; až vypraví hudební školy své chovance, zvláště pak budoucí dirigenty širším obzorem a více vkusem, provede se reforma sama sebou.

Až do té doby pak nesmí se spěchati tak příliš s požadavkem lidových koncertů. Jest si zajisté přáti, aby národ také po stránce umělecké pevně souvisel, ale nelze toho za dnešních hospodářských poměrů provésti. Dobře a dosti snadno jest zakládati lidové knihovny, ale věc jest obtížnější už při museích a galeriích; největší však propast, jež v hudbě dělí pána od dělníka. A nedá se zúžiti ani překlenouti prostě tím, snížíme-li vstupenky do abonentních koncertů. Vykládává se o úspěchu, jehož dosáhly na př. symfonie Beethovenovy a Haydenovy, ale přehlíží se, že na úspěchu tom má podíl pocit sociálního ukojení, vzrušení nových obrazů statného orkestru, kouzelné taktovky, pohled na virtuosa, jenž tu v potu tváře pracuje, a že umělecké dojmy omezují se, když ne pouze na část zpěvnou a smyslnou, tož na jednodušší partie a na kousky, jež jsou ohlasem lidové hudby. I nejkrásnější a nejpřístupnější melodie minou se účinkem, vystupují-li v dlouhých větách, v uměleckém zpracování.

Jest ovšem v zájmu hudby samé úzká její souvislost s nejširšími vrstvami. Té však možno dosíci jen cestou vedoucí oborem hudby sloužící. Tak děje se divadlem, koncerty, pěstováním hudby sborové. Ale v plném svém rozsahu nebude svobodné umění přístupno třídám pracujícím, leč by jim bylo umožněno pilné pěstování hudby v domácnostech. Kdo přeje si hudby pro blaho lidu, nechť pomáhá uplatňovati ji co nejvíce v životě lidu!

Ref. *F. M. Li.*

Shakespeareův názor o geniovi v Hamletu.

(Dokončení.)

Shrňme vše zkrátka ještě jednou:

Kdo Hamleta chce chápati, musí stále na paměti míti, že je to povaha geniální, v níž extrémy se dotýkají a navzájem se podmiňují: Největší beznárokovost spojuje se s nejvyšší samostatností, nejvyšší skromnost ve vystoupení se svrchovanou odvážností v jednání, nejjemnější ohledy s neúprosnou pravdou, do posledních důsledností jdoucí myšlení s největší nedůvěrou k svému vlastnímu úsudku, nejpříkřejší odsouzení zlých skutků a mravní slabosti lidské s nejvnitrnější a nejhlubší láskou k lidem samým, nejvyšší idealism v smyšlení s nejostřejším zrakem pro pravé poměry života, nejjemnější svědomí, které potenci ke všemu zlému i v sobě uznává a odsuzuje, s bezstarostným, v boha důvěřivým jednáním pravého hrdiny, muž plný příkré ráznosti a přec pln nejjemnějšího citu, jedním slovem, člověk celý, duch řádu nejprvnějšího, genius. Tolik k první orientaci.

Na konec rád bych několika slovy o tom promluvil, jak jsem přišel k svému výkladu tragedie Hamleta. Již velmi záhy počal jsem se zabývati Shakespearem a zvlášť jeho hlavním dílem a otázka, jakým to Hamlet jest člověkem, co se v něm děje, proč chová se tak podivně, také mou duši léta obtěžovala. Jednou, přes dvacet let jest nyní tomu, při opětném uvažování o podivuhodné postavě prince dánského napadlo mně ono zvláštní, každého myslícího člověka hluboce dojímající místo v novém zákoně, které třem prvním evangeliím jest společno a které v evangeliu »dle Matouše« 12., 46. a násl. zní: »A když on ještě mluvil k zástupům, aj, matka a bratří jeho stáli vně, žádajíce s ním promluviti. On pak odpovídaje, řekl tomu, kterýž jemu to pověděl: Kdo jest

matka má? A kdo jsou bratří moji? A vztáhna ruku svou na učedlníky své, řekl: Aj, matka má i bratří moji. Nebo kdož by koli činil vůli Otce mého nebeského, ten jest bratr můj, i sestra má, i matka má.«

Což, tázal jsem se sebe sama, nezaujímá-li Hamlet podobného postavení k svému otci, jako Kristus k svým nejbližším příbuzným? Není-li snad také Hamlet velikým, vysoce geniálním člověkem, jenž ve své snaze po největší dokonalosti, ve svém vysokém smyslu pro všeobecno a všeobsáhlo pociťuje nároky zvláštního malého kroužku, jemuž náhodou náleží, jako nenáležité pouto? A což nyní, když sice tento poměr jest v jeho citu, náleží jeho nejvnitřnější povaze, ale když si ho ještě jasně neuvědomil? Když ještě myslí, že jest vázán osobními poměry, když cítí se povinným vyhověti požadavkům svého malého kroužku, co zatím jeho nejvnitřnější snaha daleko nad to je povznesena? — Není-li snad to popud k pomstě při něm jen povrchní, příležitostný, tak že zuřivá odplata vytrpěné hrozné křivdy nikterak nevzniká z hlubší potřeby, jako u Laerta? Zdaž nemá pak, když duše jeho pouze na nejvyšší dobro, na summum bonum jest obrácena, osobní poměr k jeho otci žádného nutivého, směrodatného významu, jaký má pro obyčejného smrtelníka, pro toho kdo »z ženy« a ne z ducha zrozen?

Není-li však to smutek, byť i sebe větší, nad ztrátou svého otce, který ho zmate, není-li to ani otázka, zda a jak se má pomstíti, co jest tedy to, co jej vede k tomu, že »země zdá se mu býti pustým předhořím«? Není-li pak to hrozná bolest nad zkázou jeho krásného obrazu světa, pád jeho optimistického světového názoru, jenž na čas jej ochromí a učiní dočasně neschopným jednati ve velkém stylu dle původních jím samým zvolených plánů? Jsa příliš pohnut touhou po nejvyšší formě existence, k Věčnému hnán, nemůže svou duši na malé, jednotlivé vázati a dáti se omezovati příbuzenskými poměry a ohledem na mínění světa, nedosáhnuv ještě plného jasného vědomí své vlastní bytosti a svého postavení k bližšímu a vzdálenějšímu okolí a jsa ještě vždy zaujat smutkem nad ztrátou svého krásného obrazu světa, dá osudu v šanc svou nestřeženou stránku a padá, poněvadž právě v tomto rozhodném okamžiku naň se přižene nejnesvědomitější padoušství.

A tak opíraje se o slovo Kristovo, jenž podobně povznesl svou k velikému a všeobecnému směřující bytost nad úzký kruh příbuzenského svazku, rozřešil jsem problém tragedie Hamleta

ještě dříve, než jsem poznal vůbec nějaký z výkladů do set jdoucích. Teprve po čase přišla mně do rukou napřed kniha H. Baumgarta »Tragedie Hamletovská a její kritika«,[1] a mnohem později, teprve až jsem svou theorii až do jednotlivostí propracoval, zajímavé dílko Augusta Doeringa »Shakespeareův Hamlet a výklad jeho hlavní myšlenky a obsahu«, jež vyšlo v nové podobě pod titulem »Hamlet. Nový pokus k esthetickému výkladu tragedie«.[2] Obě tyto velmi pozoruhodné práce, Baumgartovu a Doeringovu, jsem hodně zevrubně probral ve své dissertaci »Psychologický problém v tragedii Hamletu«, a vytkl jsem zejména zásluhu Doeringovu, že první poukázal na náhlou změnu optimistického nazírání hrdiny v hluboce pessimistické. Jak daleko při tom Doering padá do omylu na druhé straně, pojednal jsem na témže místě. Zde připomínám jen to, že Doering z mého podrobného pojednání o jeho práci učinil ten chybný závěr, že prý při svém pojímání Hamleta byl jsem pod jeho přímým vlivem. V pravdě však již jedenáct let před tím měl jsem co děkovati slovům Kristovým o příbuzných za popud k správnému řešení problému, a když jsem poznal první práci Doeringovu, byla má theorie tak dalece vypracovaná, že jsem mohl nyní zřetelně poznati, co klamného a správného v jeho vývodech. Správné a klamné úzce promícháno přináší také ve své druhé, poslední práci. Dopouští se především chyby, když tvrdí o hlubokém bolu Hamletově nad zkažeností lidské povahy' který právě jest známkou jeho vysoké ideální mysli, jeho šlechetného, zdravého, geniálního citu, že jest to nezdravé, pokárání hodné a záhubné poblouzení. Dále užívá sice Doering o Hamletovi slov genius a geniální, aniž by, jak já, podstatu genia psychologicky blíže odůvodnil a ji s bytostí prince dánského jasně a pochopitelně spojil. Genius a geniální jsou u Doeringa docela všeobecné výrazy, při nichž si můžeme představovati všecko a nic. Ve svém článku »o stáří Hamletově« v Shakespeareových letopisech v ročníku 1900 poukázal jsem na to, že Shakespeare ve sceně hrobníků proto položil s tak velkým důrazem stáří Hamletovo na třicet let, že chtěl předejíti nedorozumění, jakoby jistými rysy na Hamletovi se jevila mladická nezralost místo geniální povahy. Při povaze geniální jest také ve vyšším stáří ještě ona nepředpojatost, čilost a odvaha, ona čistě duševní snaha a ona ge-

[1] Die Hamlet-Tragoedie und ihre Kritik.

[2] Shakespeares Hamlet, seines Grundgedanken und Inhalte nach erlautert — Hamlet. Ein neuer Versuch zur aesthet. Erklärung der Tragoedie.

niální výstřednost, která jinak jen dětství a mládí náleží. »Každý genius jest již proto velkým dítětem,« praví Schopenhauer, »protože pohlíží na svět jako na něco cizího, na hru, a tudíž s čistě objektivním zájmem. »Doering však má tak málo porozumění pro geniální povahu Hamletovu, že by mohl její rysy jen pak si vysvětliti, když by proti Shakespearovi učinil prince dánského devatenáctiletým jinochem. Jde při tom tak daleko, že tvrdí, »že musíme vzíti v ochranu kus proti nerozvážným nápadům básníkovým«.

Ze správného a špatného v Doeringově spisu podržuje Fridrich-Paulsenův výklad Hamleta jen to špatné (»Hamlet. Deutsche Rundschau 1889; opět otištěno v »Schopenhauer. Hamlet. Mephistopheles« 1900). Dle mínění Doeringova jest to nezdravé rozladění mysli, které »staví hrdinu do záští a výsměchu k světu« a mu překáží v účelném jednání. Též dle Paulsenova ponětí »spočívá ono pověstné váhání na duševním stavu, hraničícím s chorobností«. Hamlet jest morálně otráven«. — »Přirozené zdravé instinkty v něm odumřely; nemůže se již zlobiti, nenáviděti, bolest cítiti, tím méně zdravou radost a lásku. Nazývá se tupým, bahnokrevným ničemou«, a to dle Paulsenova mínění právem. Hamletovy skutky jsou »zločiny a to ne pouze ve smyslu práva trestního«. Také smyslným člověkem jest, a »zdá se, že se Ofelii s Hamletem nejinak vedlo, než dobré Markétce s Faustem«. — Ve článku z roku 1889 v »Deutsche Rundschau« (XV., 8., str. 243.) myslil Paulsen, že vidí Hamletovu smyslnost také v tom, že »jeho zrak padne ihned na nohy herečky«, když se mu představuje skupina herců. Hamlet totiž pozoruje, že mladý herec, který dle tehdejšího zvyku hrál ženské úlohy, již povyrostl a opisuje toto své pozorování slovy: »O celou výši podpadků jste se přiblížil nebi« a zároveň ho žertovně jako slečnu osloví, což zmátlo chvatně pracujícího Paulsena, jenž zapomněl, že za časů Shakespearových jen muži ve skupině herců se nalezali. Hamlet myslí, že se vzrůstem mladý muž odroste brzo svým ženským úlohám, zvlášť když také změna hlasu už nastoupiti hrozí a připojuje k tomu ještě slova: »Dejž Bůh, abyste neztratili na zvuku, jako prasklý, neberný zlaťák«. Byv ve spise »Psychologický problém v tragedii Hamlet« 1890, str. 79. mnou upozorněn na nemilé nedopatření, omlouvá se nyní Paulsen str. 126 a násl. velmi zvláštním způsobem. Přišlo prý mu na mysl, že »také kdysi četl, že tehdy ženy na jevišti nevystupovaly«, nechal však toho býti: »Pro jeviště prý zůstává ten mladý muž právě tak dobrou herečkou, jako ten,

který Ofelii hraje. Přehledl jsem při tom to, že cestující herci nejsou v kostymu, a proto ono nepochopení smyslu toho místa.« A kdyby se herci i ve svých kostymech princi představili, což by pak Hamlet nevěděl, že »herečkou« byl mladý muž a znamenala-li by pak jeho slova něco jiného, než žertovné opsání skutečnosti, že mladý muž povyrostl a že brzo svým ženským úlohám odroste, jakmile nastoupí změna hlasu? A nechce-li tu Paulsen znáti pravého smyslu, a z toho nemožným způsobem chce dokázati Hamletovu smyslnost a nyní svou výmluvou si jen ještě více škodí, jest celé jeho vysvětlení volnou fantasií, která nic nemá co činiti s pravým, hlubokým obsahem tragedie Hamletovské.

Rakousko-německé snahy o celní jednotu.

(Pokračování.)

II.

Rakouská vláda, vlastně Bruck a Hock postupovali systematicky a obezřetně; než všecky tyto kroky, všecky tyto úřední články a německému bundu adresované pamětní spisy nevedly je k cíli; že jest vinou Pruska, že věc nepokračuje, vědělo se ovšem v Rakousku velmi dobře. Kníže Schwarzenberg, ministr zahraniční, promluvil dne 21. července 1850 přímo s Pruskem opravdové slovo, zaslav vyslanci baronu Prokeschovi von Osten do Berlína depeši, v níž především poukazuje na ony kroky, které Rakousko doposud podniklo v zájmu uskutečnění německého spolku celního; jmenovitě připomínána revise celního tarifu, částečné odstranění cel labských a úplné odstranění cel mezizemských; zdůrazniv pak ještě veliký význam idee celní jednoty, charakterisoval kníže Schwarzenberg dosavadní jednání pruské vlády a dokazoval, že pruská vláda nejen že brojí proti uskutečnění celního spolku, o nějž se Rakousko snaží, nýbrž že zachází i tak daleko, že projektovanému sjednocení klade i prakticky překážky, navrhujíc vůči Rakousku zvýšení některých celních sazeb. »Rakouská vláda« — praví depeše doslova — »může klidně zůstaviti posouzení tohoto postupu ostatním německým vládám a veřejnému mínění; než rakouská vláda považuje za svou povinnost vůči těmto vládám a jich státním příslušníkům, aby se ještě jednou obrátila ku král. pruské vládě a důtklivě ji vyzvala, aby upřímně přistoupila k rakouským návrhům na celní sjednocení.«

Nemůžeme se pouštěti v rámci krátkého článku do jednotlivých fasí politického a obchodně politického boje mezi Rakouskem a Pruskem. Prusko cítilo se přes mnohé finanční oběti a přes svůj uvědomělý postup — smlouvou z r. 1851 s Hanoverem a Oldenburkem posílilo obratně živly svobodného obchodu v celním

spolku — tentokráte přece jen ještě příliš slabým, než aby odvrátilo Rakousko ode všech pokusů o velikou celní jednotu, a musilo, nechtělo-li aby celní spolek troskotal, uzavříti s Rakouskem celní a obchodní smlouvu ze dne 19. února 1853 na 12 let (od 1. ledna 1854 do 31. prosince 1865), jelikož na vídeňské celní konferenci dne 17. února 1853 prohlásily jihoněmecké a středoněmecké státy, že eventuelně i bez Pruska uzavrou celní jednoty s Rakouskem; tato obchodní smlouva byla obchodně politickým příměřím; Prusko musilo učiniti několik ústupků ve prospěch rakouských projektů; Rakousko obdrželo od Pruska několik celních výhod — jmenovitě cenné bylo osvobození od cla surovin, hlavně obilí — musilo však za to také poskytnouti celní úlevy pro průmyslové výrobky, které mohlo připustiti jen v naději na brzkou, úplnou celní jednotu. Pro hlubšího pozorovatele znamenala však tato obchodní smlouva vítězství Pruska; jí byl boj o nadvládu v Německu vlastně rozhodnut; Prusko získalo, co získati mohlo, totiž čas, odklad obávané celní jednoty; celní spolek naprosto nebyl rozbit; podle článku 26. této smlouvy, že přistoupiti k této smlouvě jest vyhraženo všem těm německým státům, které dne 1. ledna 1854 nebo později k celnímu spolku s Pruskem náležely, bylo v zájmu jednotlivých německých států, aby znovu utvořily celní spolek, který fakticky zaujímal r. 1854 celé Německo, vyjímaje Holstein-Lauenburk, obojí Meklenburk a tři města hansovní, a který uvedenou smlouvou ani zdaleka s Rakouskem netvořil celní jednotu, ale ovšem prozatím důležitý a upravený rakousko[1]-německý obvod obchodní.

Jelikož tato obchodní smlouva z r. 1853, podstatně dílo Bruckovo a Hockovo, podnes jest zajímavá, zejména když současní znamenití obchodní politikové, jako Peez, radí k návratu k této smlouvě za příčinou utvoření středoevropského spolku celního a ježto smlouva tato obsahuje podmínky, které skutečně byly základem i pozdějších smluv, jmenovitě smlouvy z r. 1892, uvedeme zde několik jednotlivostí:

Smlouvající strany zavazují se, že vzájemnému obchodu mezi svými zeměmi nebudou brániti nižádným zákazem dovozu, průvozu a vývozu. Výjimky z toho nastati mohou pouze při tabáku, soli, střelném prachu, hracích kartách a kalendářích, dále z ohledů zdravotních a policejních a vzhledem k potřebám válečným v mimo-

[1] S připojením Modeny a Parmy k Rakousku.

řádných poměrech. Každá třetímu státu poskytnutá úleva vyhražuje se zároveň i druhé smlouvající straně. (Čl. 2.)

Veliký význam má čl. 3., na jehož základě nastalo uvedené již značné snížení celního tarifu jak se strany rakouské tak se strany pruské; mnoho druhů zboží bylo pro vzájemný obchod prohlášeno za zcela cla prosté. Snahy rakouské totiž směřovaly právě k tomu, aby mezizemská celní čára mezi Rakouskem a celním spolkem postupně byla odstraněna, v kterémžto směru roku 1853 nastala revise rakouského tarifu z roku 1851, dále však k tomu, aby udržena byla hradba cel ochranných obkličující společně Rakousko-Uhersko a celní spolek, vůči kterýmžto oběma snahám se stavělo Prusko již z důvodů politických na odpor. Aby dokázalo, že věc míní do opravdy, zavázalo se Rakousko, že za účelem snazšího provedení těchto ustanovení zařídí svou pohraniční kontrolu a celní manipulaci ještě před rokem 1854 podle pruského vzoru.

Článek 4. obsahoval ustanovení, které třeba označiti za úspěch rakouských vyjednavatelů, totiž: kdyby jedna ze smlouvajících stran chtěla zavésti nějaké zmírnění nynějšího všeobecného celního tarifu, musí to druhé straně aspoň tři měsíce předem oznámiti; naproti tomu jest volno druhé straně podrobiti toto zboží mezizemskému clu, po případě zvýšení mezizemského cla v obnosu odpovídajícím onomu zmírnění. Rakousko tak dosáhlo, že obě smlouvající strany dohromady již nyní mohly být považovány vůči cizině do jisté míry za jediný obvod. Rakousko však nechtělo nikterak poskytnouti také anglickému, francouzskému, belgickému zboží ty úlevy, které poskytlo spolku celnímu, a mělo zároveň zbraň proti reformám tarifu ve směru svobodného obchodu, které by byl celní spolek eventuelně Anglii nebo Francii připustil. Ovšem nebyla tato zbraň pruské obchodní politice zvlášť nebezpečná, jelikož mezizemský obchod mezi Německem a Rakouskem pro malou schopnost nákupní a kolísavé poměry valutní v Rakousku — a to jest při tom nejdůležitější — nemohl se tak vyvinouti, jak se roku 1853 očekávalo.

Ve článku 5. značně jest omezen počet průvozních a vývozních cel; zboží na nejistý prodej nebo k účelu zušlechtění dovezené nepodlehá clu z dovozu, bylo-li opět nazpět vyveženo (čl. 6.). Podle čl. 8. měly pohraniční celní úřady obou smlouvajících stran podle možnosti býti přeloženy do jednoho místa; vnitřní dávky nesmí výrobky smlouvajících za žádnou cenu vyšším ob-

nosem nebo tiže stihnouti než stejné výrobky vlastní země (čl. 9.); za účelem potlačení podloudnictví uzavrou smlouvající strany zvláštní kartel celní (čl. 10.).

Vzhledem ku plavbě námořní a říční, k používání říšských silnic a železnic zajišťuje smlouva oběma stranám stejné zacházení. O dopravě železniční ještě zvláště umluveno, aby zřízeno bylo bezprostřední spojení kolejí, aby vozidla byla nerušeně z jedné dráhy na druhou převážena, a aby celní prohlídka nákladů s největší rychlostí byla vykonávána (čl. 17.).

V příčině provozování živností bylo usneseno průmyslnost, »Gewerbsamkeit« jak se ve smlouvě praví, obou obvodů podporovati dle stejných zásad. Bylo stanoveno, že poddaní jedné smlouvající strany nemusí platiti jiné dávky než poddaní vlastní. Navštěvovatelé trhu a za účelem provozování živnosti cestující obchodníci byli daně živnostenské zcela sproštěni (čl. 18.).

Aby upraveny byly poměry mincovní, zavázaly se smlouvající strany, že ještě během roku 1853 zahájí vyjednávání o všeobecnou mincovní konvenci[1] (čl. 19.).

Konečně byli zavázáni konsulové smlouvajících stran v cizině poskytovati příslušníkům druhé strany tutéž ochranu a přispění jako příslušníkům vlastním.

Ve článku 25. bylo vymíněno, že: r. 1860 mají se sestoupiti komise stran úplného sjednocení celního obou stran smlouvajících anebo pro případ, že by takové sjednocení ještě nebylo možno uskutečniti, stran vyjednání ještě rozsáhlejších úlev obchodních, než byly úlevy z r. 1854, a stran co největšího sblížení a vyrovnání oboustranných celních tarifů.

Jak praveno, zdá se nám smlouva obchodní z r. 1853 přímětím, kompromisem mezi Rakouskem a Pruskem. Další vývoj politický i hospodářský byl takový, že tato smlouva nebyla naprosto stupněm k úplné celní jednotě, za jaký se strany Rakouska byla považována; Prusko, a zejména jeho právě vystupující státník Bismarck,[2] činilo vše, aby zmařilo naděje Rakouska na sjednocení; ovšem nejvíce mu pomohla ta okolnost, že finance a valutní poměry v Rakousku nebyly s dostatek uspořádány, tak že Rakousko v obchodní politice nebylo dosti volno.

Smlouvou ustanovené konference k zavedení snažšího celního řízení počaly koncem r. 1853 pracovati; avšak pro obtíže, které

[1] Ku které pak došlo roku 1857.

Prusko kladlo, nedošly výsledku. Nastal r. 1860. Podle čl. 3. smlouvy měla se sestoupiti komise, aby připravila úplnou celní jednotu. Prusko formálně sice ochotné, obeslati tuto komisi prohlásilo zkrátka, že důsledně odmítá celní jednotu mezi Rakouskem a celním spolkem. Nastal pro Rakousku patrný povážlivý obrat. Rakousko nemělo již energických mužů z let 50tých, jako knížete Schwarzenberga a zejména Brucka, který r. 1860 vlastní rukou nešťastně skončil,[1] v Prusku však uplatňoval se Bismarck více a více. Přes mnohé námitky Rakouska uzavřelo Prusko se vším kvapem dne 29. března 1862 celní a obchodní smlouvu s Francií, která se r. 1860 za Napoleona III. náhle od ochranných cel ku svobodnému obchodu naklonila, následkem kteréž smlouvy (čl. 31.) Francii po dobu trvání smlouvy zaručeny byly největší výhody; to byla patrná rána pro Rakousko; tím znemožněno bylo na r. 1865 projektované celní sjednocení; neboť to znamenalo, že postupné, systémem cla diferenčního připravované sjednocení celní s Rakouskem — a na jiné vůbec nemohlo být ani pomyšleno — právě tak jest nemožno jako přechod k celní jednotě s Francií.

Nemůžeme zde obšírněji vykládati zapletené akce a intriky diplomatické v létech 1862—65; Prusko pokládalo následkem své smlouvy s Francií Rakousko za zcela vyloučené z Německa, Rakousko pak zase vyvolalo v Německu hnutí, které zdálo se, že ohrožuje trvání celního spolku; jihoněmecké státy, zejména Bavory a Würtembersko, domnívaly se, že smlouva prusko-francouzská odporuje ustanovením rakousko-německé smlouvy z r. 1853, stejně jako rakouský ministrpresident hrabě Rechberg, jenž oběžníkem k německým vládám ze dne 10. července 1862 ještě jednou obracel pozornost na celně politické sjednocení a pro případ zrušení smlouvy francouzské celnímu spolku sliboval značné hospodářské výhody; než Prusko, když zmařilo resultát sjezdu knížat, Rakouskem svolaného, učinilo obrat, podobně jako v létech 50tých a vypovědělo počátkem r. 1864 smlouvy celního spolku, vyzývajíc zároveň účastněné státy k jich obnovení. Koncem r. 1864 po několikerém kolísání byly konečně i nejodbojnější státy nuceny přistoupiti k celnímu spolku. Tak upevňovala se moc Pruska víc a více.

[1] Srv.: Poschinger, Preussen im Bundestage 1851—59 (Publikationen aus den preuss. Staatsarchiven, Lipsko 1882), kdež jsou nanejvýš zajímavé výroky Bismarkovy o duchu v Rakousku vládnoucím.

[2] Srv.: Finanzminister Karl Freiherr von Bruck. Von Dr. C. A. S. 1861.

Prusko zabezpečivši budoucnost německého spolku celního podle své vlastní vůle, zahájilo s Rakouskem vyjednávání o obnovení končící celní a obchodní smlouvy; prohlásilo však předem výslovně, že již naprosto nemůže být řeč o spojení Rakouska s celním spolkem. S velikou námahou došlo k celní a obchodní smlouvě ze dne 11. dubna 1865 (pro dobu od 1. července 1865 do 31. prosince 1877), o jejíž uzavření se strany Rakouské již od r. 1853 se snažil Hock; smlouva tato podstatně lišila se v mnohém ohledu od smlouvy z r. 1853, což hlavně tím bylo odůvodněno, že tato smlouva neměla jako smlouva dřívější raziti cestu celní jednotě, třebaže formálně v hrubých obrysech avisovala ještě další vyjednávání o této otázce. Celní sazba této smlouvy v mnohém ohledu byla vyšší než r. 1853. Rakousko nemohlo opravdově míti již naději na provedení celní jednoty, smlouva byla uzavřena jako mezi dvěma státy navzájem za cizinu se považujícími, a výklady o celní jednotě mohly býti považovány toliko za fráze, které mohlo Prusko u vědomí jich neproveditelnosti beze vší starosti připustiti. Vyhlídky rakouské dynastie na supremacii v Německu byly velmi skrovné, ačkoliv vídeňská vláda k jejímu uskutečnění tolik obětí přinesla a přízeň většiny domácích kruhů výrobních ztratila, naposledy nemalou měrou pro nepříznivou obchodní smlouvu s Anglií ze dne 16. prosince 1865. Tyto naděje měly nyní naprosto být zmařeny.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Mladočeské zpytování svědomí — Slib nápravy ve věci i v osobách — Kajícnost a lítost — ne však účinná. Slova místo skutků — Sjezd mladočeských důvěrníků: Svorní v bezprogramovosti a bezzásadnosti — Ztratilo se historické státní právo. Státoprávní hudba budoucnosti. Program aktuální. Co s všeobecným a rovným právem volebním? — Schválena oportunní politika — Napomenutí radikálům — Utužení organisace i marné snahy o ně.

Sjezd důvěrníků národní strany svobodomyslné, který se konal 26. dubna, poutal k sobě více pozornosti, než obvyklé akce mladočeské politiky. Zdálo se, že tíha dosavadních neúspěchů všeho politického českého postupu konečně probudila i v Mladočeších vědomí odpovědnosti a touhu po nápravě. Před sjezdem nejen poslanci, kteří přirozeně jsou citlivější pro povinnost zodpovědnosti, nýbrž i samy »Národní Listy«, jejichž všechna žurnalistická taktika dosud byla hotovým pošklebkem na všechnu politickou odpovědnost, počaly zpytovat svědomí.

V řadě článků dosti upřímně a správně sestavoval mladočeský denník staré hříchy své strany a vlastního svého postupu. Ukazoval, jak Mladočeši provinili se odchýlením od programu strany i od opoziční taktiky. Nejhříšnější programové úchylky viděly »Národní Listy« v ústupu od boje za všeobecné a rovné právo volební a za federativní úpravu říše, v opuštění českých menšin, v zanedbávání politiky slovanské a v nevymáhání oprav volebních (zejména zrušení kurie velkých statků) a v uznání německé řeči armádní. Hříchy v taktice byly jim: zastavení obstrukce proti rakouskouherskému vyrovnání, ač od samého zrušení jazykových nařízení slibovalo české poselstvo svést při vyrovnavacích předlohách rozhodný boj; a vždy nové vyjednávání s vládou Koerberovou, kterou odstranit (dle usnesení z 15. října 1902) bylo cílem české delegace. Hříchy v postupu sesilovala desorganisace a anarchie poslanecká, která byla umožněna pochybnou inteligencí a nedostatečnou mravní kvalifikací celé řady poslanců. Slibovaly proto »Národní Listy«, že budou požadovat nápravu ve věci i v osobách.

A hlas jejich, který volal k nápravě, nebyl osamocený. Z poslanců pan dr. Fořt v několika schůzích voličských ukazoval na nutnost vrátit se k původnímu lidovému a pokrokovému programu strany z prvých let devadesátých a to i za cenu rozluky a nového seskupení osob. Kdo méně znal výkonnost Mladočechů v neupřímnosti, věřil, že chystá se aspoň pokus o reformu ve hlavě i v údech vedoucí české strany politické. Očekával, že kajícnost a lítost Mladočechů nad hříchy jejich

bude účinná. Radikálové strany — neboť oportunisté nedospěli ani k poznání svých chyb, a mluvili-li o rozluce, mluvila z nich jenom zlost nad neposlušností a nekázní radikálů — po svých projevech pravého poznání byli povinni učinit důsledky. Ba zdálo se, že ani nemohou se důsledkům vyhnout. Ale mravní jejich nedostatečnost a chabost překonala vše očekávání.

Sjezd důvěrnický konal se ve znamení kompromisu mezi radikály a umírněnými, ve znamení svornosti — svornosti v bezprogramovosti, v bezzásadnosti a nepořádku, jak vytkl v kritice sjezdu professor Masaryk. Že na sjezdu zvítězí politika umírněná, bylo jisto. Vedení strany dovedlo připravovat pro schválení svého postupu půdu. Přibráni byli důvěrníci z Moravy a ze Slezska; výkonný výbor české strany národní ve Slezsku přišel docela s resolucí, dle níž »politika poselstva českého zejména pak taktický postup poslední doby odpovídá poměrům a zájmům slezských Čechů; jakož i vůbec nejen se stanoviska praktické politiky, nýbrž i se stanoviska slezského je nutno, aby taktiky obstrukční použito bylo jen v případě naléhavé a zřejmé účelnosti.« Ale zarážející bylo, že radikálové se vzdali bez boje, že přišli jenom, aby v kompromisní resoluci schválili oportunní politiku poslaneckého vedení. Zejména překvapil ústup dra Fořta a »Národních Listů« — ne proto, že se podrobili umírněné většině, ale že ústup neuznali za nutné ani krýt, že ustoupili bez podmínek a bez výhrad. Ukázali tím, jak Mladočeši spoléhají na neradikální náladu lidu. Ale ukázali spolu o sobě, jak vylhaný je vlastní jejich radikalism a určený jen pro potřebu voličů a abonentů. Snížili svým předběžným kompromisem všechno sjezdové jednání na pouhou naučenou hru, v níž důvěrníci musili se spokojit úlohou pochybných komparsů. Vedení strany zabezpečilo si na sjezdu jednohlasná usnesení. Ale cenou svornosti bylo úplné snížení, degradování sjezdu na pouhý orgán poradný, který má právo přisvědčit, ne však rozhodovat.

Kompromis, který vedení předložilo důvěrníkům, aby jej svými resolucemi schválili, věcně úplně zaujal postavení umírněných politiků mladočeských. Klubovním radikálům dostalo se jen formálných ústupků, několika neupřímných slov o možnosti krajně opositního a obstrukčního postupu. Neupřímnost je také základním rysem všech tří resolucí.

V projevu o programu strany opustil sjezd historické právo státní aspoň mlčky a postavil se proti státoprávnímu radikalismu dosti zřejmě. V resoluci nikde se nemluví o historickém právu státním, nýbrž jen o státním právu a o »úpravě státoprávních poměrů, vyhovující požadavkům doby«. Ale i tato státoprávní úprava byla degradována na konečný cíl, na hudbu budoucnosti a pro praktickou činnost politickou byl sestaven jakýsi program aktuální, jejž před sjezdem již avisoval dr. Pacák Státní právo postaveno za cíl, k němuž jedinou cestou je »utužení a rozmnožení politické a národní moci, jakož i povznesení osvětové a hospodářské«. Praktické úkoly české politiky (aktuální program) ve smyslu tom jsou: vliv na veřejnou správu (jenž rovná se Mladočechům »zastoupení ve vyšších úřadech«!), rozšíření zákonodárné moci sněmů, oprava volebních řádů a rozšíření práva hlasovacího (tedy

ne všeobecné a rovné právo volební), zákonná ochrana menšin, jazyková úprava a druhá česká universita.

V resoluci o taktickém postupu rozhodnuto ponechat poslancům volnost taktiky, což při tom, že mezi poslanci je většina umírněných, značí vlastně schválení politiky oportunní. Jediné snad omezení je v příkazu, aby česká delegace provozovala politiku volné ruky proti vládě i parlamentním stranám. Ale při tom, že ani vláda ani velké strany parlamentní si nepřejí žádné většiny, je omezení ceny jenom akademické. Za to vyslovil se sjezd zcela konkrétně proti radikálům svým voláním po kázni a bezpodmínečné solidárnosti.

V konečném projevu o organisaci strany slibuje se »práce za obnovením, doplněním a soustavným zlepšením« stranické organisace a ukládá se vedení, aby obnovilo národní radu. Trvalé posílení strana však nezíská ani sebe tužší organisací ani nejsebezapíravější součinností druhých stran s ní. Nemá prostě schopnosti, síly a snad ani vůle, aby její politika byla upřímná, vědomá svých cílů a důsledná. Která politika však nemá těchto vlastností, musí selhat a zůstat nevýslednou, musí tápat a měnit se ode dne ke dni, denně načínat na jiném místě a v jiném směru. Kdo však mnoho začíná, ničeho se nedopracuje. A v tomto smyslu: »devatero řemeslo, desátá žebrota« platí i pro politiku národa a jeho stran. —*Gg*—

*

Ze Slovenska. Uherští socialisté po čas velikonočních svátků měli dvě schůze, a sice internacionální sociál-demokrati v Budapešti a t. zv. znovu organisovaní ve V. Salontě.

V Budapešti shromáždilo se 188 delegátů ze všech stran krajiny. Zastupovali výše 180 obcí. Správa spolku sociál-demokratů zde vydávala počet z dosavadního svého působení. Dle předložených statistických dat pohyb socialistů vzmáhá se. I během minulého roku získali značný počet nových členů. Na agitaci vydali 12.000 korun; na časopisy 40.000 korun, kteréžto peníze přišly z členských příspěvků.

Projednávány zprávy zástupců, vybaveny běžné žáležitosti. Hlučné protesty zavzněly proti uherskému parlamentu, kde poslanec »lidové strany« (vlastně aristokraticko-klerikální) Kaas pojmenoval internacionální socialisty »tuláckými lumpy«. Peštbudínské ústřední správě odhlasována důvěra.

Internacionáli dle nového organisačního statutu budou míti střediště stoliční a okresní.

Každá organisace platí středišti v Budapešti daň, měsíčně 4 hal. za člena. Schůze vyslovila se za hospodářské oddělení Uher od Rakouska, za samostatné celní území. Program této strany žádá: Boj za zrušení panství tříd; ať přestane privátní majetek, a bude všecko společné. Boj tříd ať je mezinárodní. Všeobecné volební právo pro všecky občany výše 20 let bez rozdílu pohlaví. Každé 2 roky volby sněmovní, stoliční i obecní, s tajným hlasováním po obcích. Mandát přestává odhlasováním nedůvěry většinou voličů.

Sněmovnu magnátů i všecky dědičné hodnosti třeba zrušiti. Rovnoprávnost všech národností. Ozbrojení lidu a zrušení stálého vojska. Mezinárodní spory cestou smírčího soudu ať jsou řešeny. Nad vojnou a mírem rozhodují zástupcové lidu. Církevní statky proměniti na majetek veřejný; užitek z něho buď obrácen na kulturní cíle. Výučba bezplatná, povinná i se zaopatřením školáků. Rovnoprávnost bez rozdílu pohlaví. Zaopatření dětí opuštěných.. Státní zdravotnictví. Progressivná daň. 8hodinová denní práce atd.

V neděli velikonoční vykonán velký průvod s pochodněmi na počest sociál-demokrat. vůdce D. Bokániho, obviňovaného od odpůrců, že je tajným nástrojem policie.

V Salontě bylo zastoupeno 250 obcí okolo 500 účastníky strany znovuorganisovaného směru národního, mezi nimi i mnoho dělníků nejvíc Maďarů, ale i Rumuni z Uher a Sedmihradska. Salonta je přátelsky přijala a hostila.

V divadle, kde měli schůze, bylo viděti nápisy maďarské i rumunské, na př. »Jen kde právo, tam je vlast!« »Jedna je idea, jedna pravda: socialismus!« atd.

I dvě ženy, Maďarky, řečnily za hlasovací právo žen. Mnoho žalob znělo proti velkostatkářům o utiskování nádeníků proti bídnému stavu maloprůmyslníků atd. Návrhy došly přijetí jednomyslného.

Co při tom Slováci?

Šíří se socialismus i mezi Slováky, zejména v Pešti, kde jej poznávají u Maďarů a snad i u Čechů. Ale na širém Slovensku, na té nejbídnější části krajiny lid o socialismu ani neslýchá. Zde Slovák hrdluje, nejvíce Neslovanům, v potu tváři, od východu slunce do západu za 50—80 . . . haléřů denní mzdy, a při tom ještě — si zpívá! V neděli a ve svátek před sochami svatých na kolena padá, žehná se, modlitby odříká. Je šťasten, když duchovnímu smí někdy ruku políbiti. Kupuje toliko modlitební knížku a kalendář. Na poutě hrne se houfně, času ani peněz nelituje, jakož i na oltáře, fundace, obřady je hotov i ostatní haléř vydati a dětem odňati. Při tom jeden druhého nenávidí, poškozuje, soudí se a bije, zabíjí a ničí — jako snad žádný jiný na světě. Nedůvěra, závist, kainská zášť proti svému, proti Slováku, je v duši Slováka dojista větší, nežli jeho veliká náboženskost.

Náboženství má zušlechťovati lidstvo, má spojovati a jednotiti i tam, kde rozmanité sobectví působí odstředivě. U Slováků ale ještě i náboženství bývá pramenem drobení, příčinou zuřivé nenávisti více než u jiných národů.

Takéto poměry výchovní, náboženské, společenské a hmotní, psota otupují a ubíjejí Slováka na tolik, že ani způsoben není i jen přemýšleti o sociálním napravení svého losu. Snad i odtud to přísloví se vzalo:

»Wo der Sachse, wo Madjare,
Muss der Slawe Sclave sein!« —

Kterak se zájmy Slováků souvisí socialismus, o tom velmi věcně píše dr. Šrobárův »Hlas« (r. 1903, č. 4., str. 99) toto: »Rozumná a výhodná aliance je možna jen se stranou sociálně-demokratickou,

která je proti národnostem nejspravedlivější, nikoho nepronásleduje proto, že je té neb jiné národnosti, ale bojuje za právo všech ukřivděných, bídných a zavržených. My Slováci nemáme ani šlechty, ani vysokého kleru, ani velkoprůmyslu, že by nám taktika kázala některou z těchto vrstev šetřiti. Jsme národem bídným, jsme proletáři krajiny; nic není přirozenějšího, jako spojovati se s proletáři ostatních národností Uherská.

Výsady maďarského národa udržují a upevňují všecky nacionalistické strany maďarské. My jsme za úplnou rovnost, a nemůžeme uznávati žádného nadpráva národa nad národem. Proto našimi spojenci přirozeně mohou býti jen také strany, které v tomto bodu jsou s námi za jedno... Proti nabubřelému nacionalismu stavěti musíme konečně i u nás požadavek emancipace svobody svědomí, osvětu a hospodářský pokrok.

Je čas, by i Slovák počal se vymaňovati z otroctví pověry, hlouposti a bídy hmotné.

Co by nám to prospělo, kdyby i celý národ mluvil: jsem Slovák, a při tom kdyby tonul v otroctví duchovním, mravním a hmotním?!«

Slovák.

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Dovršení nápravy měny v Rakousku — České nebezpečí v Rakousko-uherské bance — Jubileum vídeňské krise z r. 1873 — Postátnění železnic.

Vláda předložila parlamentu osnovy zákonů, jimiž se dovršiti má náprava měny, r. 1892 zahájená.

Je to především předloha o zavedení t. zv. hotového placení, nebo prostě o aktivování článku 83. stanov Rakousko-uherské banky.

Zvláštní to článek: zavazuje banku Rakousko-uherskou, aby bankovky, které vydala, na požádání ihned vyměnila za zákonné peníze kovové. Nevyhoví-li banka v kterémkoliv případě tomuto závazku nejdéle do 24 hodin po presentaci bankovky, má to v zápětí ztrátu jejího privilegia na vydávání bankovek.

Vydávat banka jen známky peněžní, jen náhražky, které mají skutečné peníze kovové v oběhu jen zastupovati a jež musí banka býti způsobilá kdykoli za kov vyměniti. Předpis článku 83. obsahuje tedy jádro toho, co právě cedulové bance zjednává existenční oprávněnost, a všechny ostatní články bankovního statutu jsou k tomuto základnímu ustanovení jen jakýmsi doplňkem.

Ale předpis tento byl a je do dnes suspendován. Od r. 1848 již není banka Rakousko-uherská, (tehdy zvala se ještě privil. Národní banka) povinna své bankovky směňovati za kov, a článek 83. měl býti v skutečnou působnost uveden teprv, až by zrušen byl nucený oběh vlastních státních peněz papírových.

*

Podmínce této bylo koncem února 1903 vyhověno; od 28. února nikdo není povinen státovky po 1, 5 a 50 zlatých v soukromém obchodě přijímati, jedinými platidly jsou nyní mince kovové a ban-

kovky Rakousko-uherskou bankou vydané. Bylo sice toho dne ještě za 4·18 mil. K státovek k výkupu nepředložených, ale i ty již větším dílem z oběhu zmizely zničením, ztrátou atd., nepřijdou již asi k výkupu a stát tedy obnos tento ušetří, a představoval tedy obnos 1518·12 mil. korun bankovek, které toho dne byly v oběhu, skutečný úhrnný oběh papírových peněz v říši.

Má tedy býti i směnitelnost těchto bankovek za kov nyní uvedena v život, a sice aktem moci zákonodárné.

Ale i zde shledáváme něco specificky rakouského: vlády předkládají osnovu, dle které se toto »hotové placení« v prvním paragrafu zavádí, ale v § 5. se ustanovuje, že den, kdy má zákon tento nabýti působnosti, určí se teprv nařízením vládním.

Tedy ano a přece zase ještě ne, pro možnost zavedení směnitelnosti uvádí vládní odůvodnění řadu příznivých momentů: příznivý stav kovového pokladu banky Rakousko-uherské, příznivé utváření se kursů směnek zahraničných i míry úrokové — ale na druhé straně přece se ve vládní předloze zase počítá s možností hlubokých poruch hospodářských a doporučuje se tedy, aby vlády byly zmocněny zvoliti samy příhodný okamžik, kdy s obligatorní směnitelností bankovek počíti se má, jakoby se nebylo mohlo i s podáním předloh sečkati ještě, až by k podobným obavám vůbec nebylo příčiny.

*

Vždyť zákon beztoho nemá působiti dříve, dokud dle mínění vlád ony obavy vůbec nebudou odklizeny, vždyť dále banka již déle než rok, od konce srpna 1901, bankovky své dobrovolně směňuje. Na 139 milionů korun ve zlatě je již v oběhu a bylo by ještě více — kdyby je obecenstvo chtělo.

Obecenstvo totiž zlaté mince, zejm. 20koruny, přijímá nerado, sahá naopak s oblibou ke zvyklým penězům papírovým, kterých bylo jen na obnosy 10—20 korun (a 10 zl. r. m.) v oběhu koncem prosince m. r. za 735 milionů korun. Má se tedy této zálibě obecenstva vyhověti tím, že se mají ponechati v oběhu bankovky 20 a 10 korunové, které měly dle původního plánu po úplném provedení nápravy měny býti odstraněny, aby bylo obecenstvo donuceno užívati při platech pod 50 korun, na kterýž nejnižší obnos směly býti posavad vydávány bankovky, jen mincí zlatých, a sice tak, že by tyto bankovky byly do obnosu 400 milionů korun kryty úplně zlatem, kdežto přebývající obnos jich byl by zlatem uhrazen dle obecných předpisů statutu bankovního, t. j. pro tento přebytek stačila by 40procentní úhrada kovová, zbytek byl by kryt eskontovanými směnkami atd.

Za výdaje s fabrikací těchto malých bankovek spojené platí oba státy ročně bance paušální obnos půl milionu korun — státy arci ušetří zase tím, že se mince zlaté, budou-li místo v oběhu soustředěny v bance, neopotřebují a nenastane tak brzy potřeba nového ražení.

*

Jinou osnovou rozmnožuje se úhrnný obnos stříbrných pětikorun ze 64 na 128 mil. korun. Pětikoruny narazí se ze stříbrných zlatníků, čímž zmenší se nežádoucí oběh stříbrných kurantních mincí v soustavě

měny zlaté a zároveň vyziskají oba státy tím, že pětikoruna obsahuje v sobě ještě méně stříbra nežli dva stříbrné zlatníky (21·6 proti 22·2 gr. stříbra). Tak že na př. k ražení 44·8 mil. K, které připadají z celkového rozmnožení pětikorun o 64 mil. K dle klíče 70:30 celkového ražení na účet Předlitavska, bude potřebí zlatníků za méně nežli 35·84 mil. korun, a stát tedy vytěží mincovního zisku značně přes 8 milionů korun.

*

Pro poměry naše příznačným jest konečně ujednání o tom, jak rozděliti ono množství zlata, které obě vlády, rakouská i uherská, k výkupu státovek byly do banky Rakousko-uherské vložily, v tom případě, kdyby po zavedení hotového placení následkem uplynutí privileje banky nebo následkem dřívějšího zrušení společnosti bankovní nastala ve smyslu bankovního privilegia potřeba rozdělení movitého a nemovitého jmění banky mezi obě státní správy.

Běží tu o obnos 542·656 mil. korun. Předloha ustanovuje, že se tento obnos má rozděliti mezi oba státy v tom poměru, v jakém jej do banky vložily, t. j. v poměru 70:30 — ustanovení samozřejmé, ale naproti Uhrám nezbytné. A tím příznačné, že naproti všem snahám o udržení monarchie jako hospodářského celku aspoň v otázkách celní politiky, mincovnictví a cedulové banky jakoby přec jen činily se tiché, znenáhlé přípravy k likvidaci společné říše i po těchto stránkách.

*

Německý denník »Die Zeit« ozývá se proti nebezpečí zavlečení, abychom užili s jejich hlediska terminologie zdravotnické, českých členů do generální rady Rakousko-uherské banky. Od té doby, co v poslední valné hromadě banky posl. Kaftan a Formánek naléhali, aby byli také Češi zastoupeni v generální radě banky, kupují prý Češi akcie banky Rakousko-uherské a dávají je po dvaceti kusech přepisovati na české ústavy. Takových přepisů na české ústavy čítá prý se již téměř na sto, takže ve valné hromadě bude asi těžko Čechům odepříti zastoupení v generální radě banky. Ale věc prý by mohla míti i další následky. Dle stanov Rakousko-uherské banky jest valná hromada schopna usnášeti se, přítomno-li alespoň sto hlasů, počet 100 přítomných bývá prý obyčejně o málo převýšen. Vyzývá tedy »Zeit« Němce, aby svoji většinu sesilovali přepisováním akcií na německé ústavy.

Nemá se tedy Čechům dostati ani toho zastoupení, na jaké mají právo svým majetkem akcií banky Rak.-uherské, vždyť o nějakém zmajorisování banky českými hlasy ve valné hromadě přece vážně mluviti nelze! Pro věc zvířeno předčasným vystoupením Kaftanovým a Formánkovým mnoho prachu zbytečně — litovati jest toho, stejně jako té okolnosti, že naše ústavy peněžní s přepisováním akcií, které musí býti provedeno do konce června t. r., má-li platiti pro nejbližší valnou hromadu únorovou, pro útraty s tím spojené (asi 13 K za akcii) otálejí (i četné velké spořitelny městské!).

*

Den 9. května připomněl letos třicáté výročí pověstného krachu vídeňského.

Po válce r. 1866 mělo v Rakousku nastati obrození hospodářské. Provedlo se vyrovnání s Uhry, dána byla ústava liberální, vlády chtěly ukázati prospěšnost volnosti a vlastního počinu individuí v podnikání hospodářském. V době od r. 1867 do 1873 byly vládou koncesovány 34 podniky železniční, 645 průmyslových společností, 175 bank (104 banky stavební), 39 společností pojišťovacích a 8 plavebních s kapitálem 4 miliard zlatých. Všechny se ovšem nezřídily, nicméně 682 akciové společnosti s kapitálem nom. 2577 mil. K přece byly v život uvedeny. V pěti letech před rokem 1872 bylo v Rakousku vystavěno více železných drah, nežli vůbec do r. 1867.

Svět žil ve znamení akcie a zakladatelství. Stavební pozemky, peníze, zboží, potraviny i průmyslové výrobky, všechno se neobyčejně zdražilo, bezmezná vášeň bursovní hry, tohoto zdánlivě tak bezpečného prostředku ke snadnému a rychlému zbohatnutí, zachvátila všechny od šlechty až po skromné jinak měšťanstvo. Kdo nehrál, nevydělával, a při všeobecné drahotě živořil.

Tu náhle »černý pátek« 9. května 1873 všemu tomu »národohospodářskému rozkvětu« a papírovému bohatství a blahobytu učinil konec. Ony stamilionové kursovní hodnoty sesuly se jako hry z karet, kursy se řítily, bursovní a obchodní domy, banky a průmyslové podniky jeden za druhým upadaly v insolvenci. Již se ani nevyzvánělo při prohlašování insolvencí, jak dříve bývalo obvyklo.

Hlavní rány padaly při platebním termínu 15. května. Do 11 hodin bylo prohlášeno 73 insolvencí, do konce bursy 120. Dne 28. května činily kursovní ztráty 300 milionů zlatých. Od 30. dubna do 17. května klesly kursy vídeňské stavební společnosti se 308 na 135 a do konce roku 1873 na 75, kursy bursovního spolku v týchž obdobích se 360 na 245 a na 51, Unionbanky se 244 na 168 a 99.

Vrcholu dosáhla krise 9. června 1873 pádem směnečné banky. Z Vídně přešla pak krise do Italie, Ruska, Sev. Ameriky, Německa, Anglie, Nizozemí, Belgie, ano i do jižní Ameriky a Australie, zasáhnuvši všechna velká odvětví světového obchodu a průmyslu, železnice, doly a hutě, průmysl hutnický i železářský atd.

Jenom Francie byla touto krisí ušetřena — mělať místo spekulační a zakladatelské horečky dost co činiti s následky války z r. 1871 a 1872 a uhrazováním pětimiliardové válečné náhrady Německu.

*

Poslanecké sněmovně podal železniční výbor zprávu o návrhu posl. Kaftana a Maštálky na postátnění tratí rak. dráhy severozápadní, jiho-severo-německé spojovací dráhy a společnosti rak.-uherské dráhy státní a konečně o postátnění severní dráhy Ferdinandské.

Návrh onen byl již v sezení sněmovny ze dne 23. října 1901 přikázán železničnímu výboru, který 26. listopadu 1901 zvolil pro něj subkomitét, jemuž referent posl. Kaftan již 9. prosince 1901 předložil osnovu zprávy s návrhy.

Ale subkomitét zabýval se touto věcí teprv 11. prosince 1902 a železniční výbor sám teprve v první polovici března 1903, přijal celkem zprávu (zlomyslně poznamenává o ní, ne neprávem, německý ná-

rodo-hospodářský týdenník, že neobsahuje — pocházejíc od poslance Kaftana — ani v odůvodnění ani v konečných návrzích nic nového — české delegaci chybí železniční Kaizl!) i s dlouhodechými návrhy — a od té doby věc zase usnula.

*

Usnula alespoň v parlamentě — na venku bouří moravskoslezští Němci proti postátnění Ferdinandské dráhy z důvodů národnostních. Vědí, co znamená pro německý živel na Moravě a ve Slezsku ten obrovský germanisační pás, jejž představuje dráha Ferdinandská a dovedou za národní prospěchy vzdáti se i výhod hospodářských.

A vskutku hospodářství nikdy není a nemá býti účelem, nýbrž jen prostředkem. *S.*

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ, OBCHODNÍ. Přípravy k obnově obchodních smluv — Poznámky ústředny obchodních komor k vládnímu návrhu celního zákona a tarifu — Obilní cla a stanovisko průmyslu — Informační kurs pro činovníky živnostenských společenstev v Praze — Průmyslové školství v Evropě a v Americe — Sjezd živnostenských spolků rakouských — Otázka kvalifikace živnostenského poslance ve světle vývodů »Jihočeského živnostníka.«

Vládní předlohou celního zákona a autonomního tarifu zabývá se právě parlamentní výbor celní. Nebude od místa připomenouti, jak dály se přípravy k sestavení velikého toho díla. Obchodní a živn. komory předlitavské spolu s ústředním svazem průmyslníků rakouských (t. j. jednotou spolků průmyslnických) utvořily ve Vídni Ústřednu pro přípravu obchodních smluv, jíž poskytla vídeňská komora ve svých místnostech útulku. Komory a svaz rozdělily mezi sebe práci, kteráž nevztahovala se jen bezprostředně k pořízení návrhu autonomního celního tarifu, nýbrž i k četným důkladným pracím deskriptivním a statistickým o hospodářských poměrech určitých odvětví výrobních a obchodních vůbec a zejména o dovozu a vývozu cizích států. Stálý pracovní výbor ústředny tvoří obchodní komory: vídeňská, pražská, liberecká a svaz průmyslníků (Centralverband) se svými předsedy a referenty. Vedle plenárních schůzí ústředny konají se četné speciální ankety interessentů. Z ústředny obchodních komor, kteráž vlastně z valné části obstarává na svůj náklad práce, jinde ministerstvům připadající, vyšel prvý celkový návrh autonomního celního tarifu, kterýž prošed ohněm posudků průmyslové rady při c. k. ministerstvu obchodu, sloužil za základ vládnímu návrhu celního zákona a autonomního celního tarifu, třebas ovšem byl v četných směrech společnou dohodou vlád rakouské a uherské pozměněn. Zájmy specialně zemědělské hájí v prvé řadě vídeňská Ústředna pro obhájení zemědělských a lesnických zájmů při obnově obchodních smluv, jejíž akce jest ovšem daleko jednodušší a snazší než práce ústředny průmyslové. Ostatně se zemědělská ústředna vyznamenává více svou bojovností a neustálými taktickými tahy, než vnitřní hodnotou svých prací, byť i v tomto směru byla leccos pozoruhodného vytvořila.

* * *

K vládnímu návrhu celního zákona a autonomního tarifu ústředna obch. komor ovšem nemlčela a vydala k němu hbitě na 110 stranách

velkého formátu řadu zdůvodněných poznámek a námitek. Publikace tato jest zajímavou studií hlubokého významu praktického. Především ovšem protestuje ústředna proti ustanovení minimálních, nesnížitelných sazeb na hlavní druhy obilí, dokládajíc, že by tyto minimální sazby nejen znesnadnily ale snad i znemožnily uzavření výhodných obchodních smluv. Na to probírá jednotlivé skupiny položek návrhu celního tarifu. Při kávě stěžuje si na to, že clo na kávu nebylo sníženo a že diferenční clo za účelem povznesení přímého dovozu po moři do Rakouska pro přílišné ohledy na zájmy Německa nebylo příznivěji a dalekosáhleji než posud vybudováno. Žádá zavedení cla na t. zv. mléčný cukr, jehož výroba počíná se v Rakousku a také v Čechách rozvíjeti. Zajímavy jsou důvody, z nichž se ústředna přimlouvá za podržení celní svobody pro drůbež. Dovozuje, že do Předlitavska se musí dovážeti drůbež hubená, aby se zde vykrmila a vykrmená vyvážela. Tu se liší podstatně zájem Uher od zájmu Předlitavska. Uhři dodávajíce nám drůbež hubenou mají na tom zájem, aby cizozemskou soutěží nebyly stlačovány ceny hubené drůbeže a aby pod ochranou celní stali se jedinými anebo alespoň pomocí cla zvláště privilegovanými našimi dodavateli. Předlitavsko však jest interessováno na svobodném dovozu drůbeže ze zemí východních, již vykrmuje a na západ vyváží. V poznámkách k celnímu zákonu se žádá, aby vláda byla zmocněna dočasně zrušiti neb snížiti v době neúrody nejen cla obilní a na luštěniny, nýbrž i clo na chmel. Opětuje se návrh, aby celním zákonem bylo z předu vyloučeno, by cizozemské továrny se všemi stroji a nástroji do Rakouska se přestěhovaly, a n i ž by zaplatily clo dovozné. Žádá se, aby také t. zv. přesné nástroje a učebné pomůcky byly vesměs stíženy clem dovozným, od něhož by jen tehdy mohly býti osvobozeny, kdyby se prokázalo attestem c. k. technologického průmysl. musea, že se v tuzemsku nevyrábějí. Ústředna přimlouvá se za výslovné zmocnění vlády v celním zákoně, aby dovolen byl bezcelný dovoz předmětů denní spotřeby v malých kvantitách v pohraničních okresích pro obyvatelstvo okresů pohraničních, učiní-li sousední stát stejné opatření. Dožadujíc se bezúročnosti celních úvěrů, příhodného řízení s prázdnými nádobami atd. uzavírá ústředna svou obsáhlou zprávu, z níž jsme mohli podati jen nepatrnou ukázku. Rozhodně se dějou tentokráte přípravy k obnově obchodních smluv daleko vážněji a důkladněji než v létech devadesátých, nikoliv zásluhou vlády, nýbrž obchodních komor a ostatních korporací hospodářských, na obou ústřednách účastněných.

* * *

Boj o autonomní celní tarif nenabývá u nás tak přikrých forem, jako v Německu. Zájem široké veřejnosti vyvolávají hlavně zvýšená obilní cla, jichž praktické účinnosti se připisuje význam snad až příliš značný. Pro menšího rolníka nemají cla tato takového významu, jakého by i pro něho měla, kdyby obchod obilní byl na př. prostřednictvím skladišť družstevních v rukou rolnictva samotného. Dnes zisk překupníka a umění prodati padá mnohdy více na váhu než ochranné clo.

Clo však také nemá na zdražování potravin tak pronikavého vlivu, jak se tu a tam hlásá. Za normálních poměrů část cla nese do-

vážející cizina a v době neúrody jest vláda zmocněna clo snížiti. V součtu rozmanitých činitelů tvořících detailní cenu potraviny jest ostatně celní položka poměrně skrovné důležitosti. Hlavní zájem na obilním clu mají velká a střední hospodářství krajin převahou obilních, tedy zajisté Uhry spíše než Předlitavsko a v Předlitavsku opět krajiny obilní.

Krajiny řepařské, dobytkářské a p. mají větší zájem na ceně cukru, na levném dovozu krmiv atd. než na vysokém obilním clu. Průmyslníci právem se staví proti příliš vysokým clům obilním a zejména proti minimálním nesnížitelným sazbám, protože by znesnadnila uzavření výhodných smluv se státy, kamž průmysl vyváží a do závratné výše vyhnaná cla obilní by do jisté míry přece jen stížila podmínky výrobní, t. j. dělnictvu bylo by nutno při zdražených cenách potravin platiti vyšší mzdy, neměla-li by býti snížena jeho míra životní, což není ani žádoucno, a z pravidla také ne možno. Mírnou ochranu domácí výrobě obilní přiznávají však i interessenti průmysloničtí a tato ochrana jeví se vzhledem k světové soutěži nezbytnou. V Rakousku-Uhersku posléze dlužno míti na zřeteli, že vývoz a přívoz obilí ve velkém celku se vyrovnává, že celkem (až na ječmen) co právě vyrobíme, sami spotřebujeme, a že se tedy pohybujeme na samé hranici větší účinnosti cel ochranných. Poněvadž autonomní celní tarif dozná smlouvami s cizími státy podstatné modifikace, jde především o to, aby nebylo autonomním celním tarifem a zákonem hned z předu znemožněno. obilní cla v zájmu celkového hospodářství národního dle potřeby snížiti, Tu je vlastní těžisko celého boje.

* * *

Obchodní a živnostenská komora pražská uspořádala v době od 20. do 25. dubna 1903 živnostensko-právní kurs informační, v nějž pojaty výlučně předměty mající pro činovníky společenstev a živnostníky vůbec bezprostřední praktickou důležitost. Kurs, konaný vždy od 8. hod. ranní do 12. hod. polední v zasedací síni komory, měl následující program:

Úvodní přednáška o reformě živnostenského řádu, živnostenský řád, živnostenská společenstva, organisace živnostnictva, ustanovení živnostenského řádu o pomocných pracovnících, pracovní smlouva (s praktickými případy), nejdůležitější předpisy o dělnickém pojišťování, vybrané kapitoly z práva obchodního a soukromého, daňové předpisy pro živnostníky důležité, zvlášť všeobecná daň výdělková, podpůrná akce živnostenská, právní poměry učňů, úkoly společenstev a informace v otázce učenické a školství živnostenském, v úvěrnictví, v pojišťování živnostníků, instituce obchodních a živn. komor, informace o vedení účetnických a jiných záznamů společenstevních. Odpoledne konány vycházky do insfitucí pro živnostníky důležitých. Žádosti za přijetí do kursů musily býti potvrzeny živnostenským společenstvem (obch. gremiem) příslušným, jehož prostřednictvím byly podávány. Přednost měli žadatelé, kteří prokázali zvláštní kvalifikaci, jinak se rozhodlo dle časového pořadí došlých přihlášek. Kurs určen byl pro příslušníky pražského obvodu komorního, z jiných obvodů bylo lze připustiti

účastníky jen ve případech vyjímečných, zcela zvláštního zřetele hodných. Frekventační vysvědčení obdrželi všichni účastníci, kteří všech hodin se účastnili, anebo svou nepřítomnost důvodně omluvili, avšak ne z více než 1/4 hodin učebních. Živnostenským společenstvům (obch. gremiím) doporučila komora, aby dle potřeby udělila venkovským účastníkům podpory. Kurs byl velice vytrvale a pilně navštěvován 56 účastníky, kteříž přednášejícím, vesměs předním odborníkům, jakož i presidiu komory tlumočili svůj dík slovy nehledanými a upřímnými. Spolu projevili žádost, aby přednášky vyšly tiskem a aby pořízen byl seznam českých spisů živnostenských. K žádosti kursistů vystaveny byly k nahlédnutí české živnostenské knihy, jež měla komora po ruce. Účastníkům rozdán spis dra V. Schustera »Otázka učenická«, darovaný k tomu účeli zemským výborem, poučení o pojišťovacím fondu zemském, o působnosti technolog. průmysl. musea pražského a účetní formuláře pro společenstva.

* * *

Department of Labor ve Washingtoně rozesílá právě obsáhlou 1333 stran čítající zprávu o stavu živnostenského vyučování v Evropě a v Americe. Zpráva, jejíž hlavním autorem jest Carrol D. Wright, pojednává o živnostenském vyučování jednotlivých států, a to o Unii Severoamerické na 424, o Rakousku na 140, o Belgii na 120, o Kanadě na 14, o Francii na 167, o Německu na 115, o Velké Britanii na 167, o Uhrách na 32, o Italii na 46, o Švýcarsku na 92 stranách. Již toto roztřídění svědčí o dosti přesném odhadu kvantity a významu školství živnostenského ve jmenovaných státech; pouze Francie a snad i Velká Britanie zdá se býti relativně přeceněna. Nejzajímavějším jest přirovnání Unie severoamerické k Evropě. Většina států starého kontinentu má úplně vybudovanou soustavu živnostenského vyučování, v níž zastoupeny jsou veškeré stupnice, počínaje dětskými zahrádkami a ruční prací chlapeckou až k vysokým školám technickým; jednotlivé stupně jsou zákonem upraveny, státem spravovány, anebo alespoň dozoru státnímu podrobeny a státem subvencovány. Oproti tomu nestává v Americe ani kompletní soustava živnostenského školství, ba školy živnostenské nejsou státem ani nijak podporovány; teprve v poslední době obdrželo několik nových škol průmyslových subvence státní.

Veškero vyučování zručnostem hradí se z prostředků obecních nebo soukromých, jsouc soukromým podnikem. V Americe nestává jednotné methody pro vyučování zručnostem a praktické vyučování v dílnách školních; vyučování v dílnách učebných není v nižádné spojitosti s průmyslovými školami odbornými a technickými ústavy vyučovacími, jichž učební osnova takměř výhradně jest věnována theorii. Oproti tomu praktické vyučování ve školních dílnách amerických (manual training) zabíhá mnohem dále než na průmyslových školách evropských, jsouc zejména strojním zařízením v daleko vyšší míře opatřeno. V Americe chybí však téměř úplně evropská speciální škola odborná (theoreticko-praktická), kteráž v posledních dvou desetiletích doznala v Rakousku, Německu, Francii a ve Švýcarech neobyčejného rozvoje. Zejména dlužno tedy míti na zřeteli téměř úplné oddělení

vyučování theoretického od vyučování praktického v Americe a skutečnost, že školství živnostenské a zejména praktické vyučování zručnostem zůstalo vyhrazeno soukromým podnětům a obcím, beze vší jednotné úpravy. Dobrou pomůckou pro studium amerického školství živnostenského jest vedle řečené zprávy vydané americkým úřadem práce též monografie o živnostenském vyučování v Americe, vydaná generálním komisariátem Spojených Států severoamerických při příležitosti světové výstavy pařížské r. 1900.

* * *

Dolnorakouský spolek živnostenský svolává do Vídně kongres spolků živnostenských z Rakouska. Spolky ty jsou namnoze velice starého původu a byly kdysi jediným representantem průmyslnictva a řemeslnictva. Naše Jednota ku povzbuzení průmyslu, jejíž zásluhy o školství průmyslové jsou známy, byla na př. založena r. 1833. Průběhem doby však vznikly četné jiné organisace. Obchodním a živnostenským komorám přísluší zákonné zastupování zájmů obchodních a živnostenských, společenstva živnostenská a gremia obchodní na živnostenském řádě spočívající, jsou rovněž zákonnými organisacemi s užším oborem působnosti zastupujíce speciální zájmy maloživností, průmysl sdružil se v jednotlivých spolcích odborných, sloučených ve svazy a vedle toho utvořil si na dobrovolném spolčovacím základě zvláštní organisaci k hájení zájmů specificky velkoprůmyslových. Jest na snadě otázka, jaké místo zaujímají dnes všeobecné živnostenské spolky uprostřed četných těchto nových, zákonných i dobrovolných organisací. Tato myšlenka dala podnět k sjezdu spolků živnostenských, na jehož pořad dána řada otázek, z nichž některé ovšem jsou již značně »otřepány« a s vlastním účelem sjezdu jen volně souvisí. Především bude jednáno o cílech rakouských spolků živnostenských a jich postavení v životě veřejném. Na to následují themata: živnostenské spolky a živnostenský dorost; podpora průmyslu a živností v Rakousku, (kdež se má býti zejména dotčeno t. zv. podpůrné akce živnostenské); živnostenské úvěrnictví; účastenství Rakouska na cizozemských výstavách, otázka celní, po případě další otázky. Pochybno jest ovšem, zda si dobrovolné všeobecné spolky živnostenské vedle zákonných zastupitelstev průmyslu, řemesel a obchodu, a vedle dobrovolných organisací skupinových uhájí svého kdysi tak slavného místa. Uhájí si místa čestného a důležitého tehdy, věnují-li se speciálním, konkretním účelům a budou-li pečovati o rozvoj institucí, jimi založených. Pražský spolek dává tu skvělý příklad průmyslovou knihovnou a čítárnou, vídeňský technologickým museem průmyslovým. Sjezdu súčastní se jen živnostenské spolky německé.

* * *

Otázku, kdo k mandátu poslaneckému nemá potřebné kvalifikace, zodpovídá »Jihočeský Živnostník« v č. 15. takto: »Jsou to v první řadě páni doktoři, protože každý druhý poslanec této kategorie pomýšlí, že by se mohl státi lacino ministrem a dle toho také poslancuje. Dále nemají kvalifikace různí c. k. státní professoři, úředníci, okresní a obecní tajemníci, úředníci obchodních komor, továrníci suken, dodavatelé eráru a podobní, protože každý z nich stůně na nějaké lepší

zaopatření, stará se, by byl co možno rychle a často povýšen, nechá si za sebe platiti substituta, béře však při tom svoje služné, či bohatne mnohý vojenskými dodávkami a všem těmto vyjmenovaným vede se při tom výborně. Tito pánové postrádají poslanecké kvalifikace, poněvadž schází jim k tomu morální podklad a lidi toho druhu nebude řemeslnictvo příště již také voliti. Řemeslnictvo zvolí si jedině lidi z vlastních jeho řad a ovšem i úplně neodvislé živnostníky, nikoliv rázu Kratochvíla, v němž se veškeré živnostnictvo trpce zklamalo a který se nyní bojí mezi ně vstoupiti! Tolik odpovídáme jednou pro vždy různému volání hlavně z řad t. zv. »mladých stran« o kvalifikaci poslanecké. Myslí-li sobě tyto volavky, které se rekrutují hlavně z lůna zkažených studentů, mladých, nezkušených doktůrků a podobných inteligentů (?), udělati kariéru a vyšplhati se po zádech řemeslníků nahoru, prozrazujeme jim již dnes atd.« Na to, co jihočeský Arizona Kiker prozrazuje, nemusí býti nikdo věru zvědav. Z ostatního obsahu »J. Ž.« vyčítáme však, kdo kvalifikaci k poslanectví má. Má ji patron »J. Ž.«, říšský a zemský poslanec Vojta Holanský, do nedávna vlastník zájezdního hostince »U černého vola« v Budějovicích, později »U Holanských« přezvaného. Má ji proto, poněvadž prve, než se stal poslancem, přidržoval se vládnoucí německé strany v Čes. Budějovicích, poněvadž jeho bratr a kombatant Martin, vydavatel »J. Ž.«, ještě před nedávnem volil s vládnoucí německou stranou, poněvadž posud zápasí s českým pravopisem, poněvadž ničí v Budějovicích každou plodnou práci, za to se však výtečně pere, což rozhodně náleží ke kvalifikaci poslance na vídeňské radě říšské, poněvadž stoje sám na stanovisku výstředně stavovském, jako hostinský a t. č. již jen soukromník, zastupuje rolníky, a protože, jak nelze upříti, v pravdě po maďarsku dovede agitovati. V klubu mladočeském na radě říšské je nejen trpěn, ale i do jisté míry respektován, třebas sám v »J. Ž.« všechny své kolegy doktory, professory, úředníky, tajemníky, ba i živnostníky »rázu Kratochvílova« ze sněmovny pro nezpůsobilost k poslanectví vyhazoval. Ostatně má ještě jednu výbornou, poslance rakouské říšské rady zvláště zdobící vlastnost, umí nadávati. Alespoň v jeho orgánu »Jihočeském Živnostníku«, v jediném čísle 15., (obsahujícím as 4 strany textu), namnoze způsobem pomyslitelně nejhrubším byly napadeny neméně než 34 osoby, totiž: společenstevní instruktor dr. Polák (několikráte), advokát dr. Růžička, moravští živnostníci Faust a Holubička, red. Stivín, konsulenti pojišťov. fondu zemského Šafr, Manda, Průša, Novotný (opětovně), II. sekretář obch. komory budějovické JUDr. Maysl, komorní členové, živnostníci Bambous, Rožánek, Beneš, Buzek, Kubeš, Marek, poslanec Kratochvíl, Mg. Ph. Žemlička, Jos. Eisner, místodrž. rada Křikava, red. Mayer (několikráte), posl. Choc, choť poslance Choce, živnostníci Schättinger, Jan Procházka, Felbr, posl. Kloffáč, Policárek, Sirotek, Musil, posl. Brdlík, Vrba, Vojtíšek, Hák a j, za to posl. V. Holanský výdatně pochválen. V některém čísle napadeno osob přes 40 a tak to jde stále. Kdokoliv je vydavatelstvu »J. Ž.« nepohodlným, vydán jest v šanc nejhrubšímu utrhání na cti. Zvláště ovšem má »J. Ž.« spadeno na inteligenci (v užším smyslu) a na inteligentní, pracovité živnostníky.

Zatím co česká strana agrární inteligenci s ní cítící v nejvlastnějším svém zájmu »zvláště vřele vítá«, representant značného zlomku živnostnictva jihočeského ji odmítá způsobem svrchu označeným. Jak ale dařiti se bude věci národa i živnostnictva, budou-li ji zastupovati Holanští, snadno lze uhodnouti. Slušní a v pravdě inteligentní mladší živlové se beztak u nás takměř vesměs mandátu poslaneckého až úzkostlivě vzdalují, jsouce pravým opakem »Jihočeským Živnostníkem« obávaných »volavek«.

* * *

SOCIÁLNÍ. Rozhodčí výrok stávkové komise severoamerické — Protijed proti tyranii organisací velkokapitálových — Uherský zákon vystěhovalecký — Nový severoamerický zákon přistěhovalecký — Chudoba v Anglii.

Loňská velká uhelná stávka severoamerická byla, jak jsme referovali loni v listopadu, po několikaměsíčním trvání, v nejhrozivější své fasi, mocným nátlakem veřejného mínění a zakročením presidentovým skončena vnesením sporu na rozhodčí komisi stávkovou, která koncem l března t. r. učinila své rozhodnutí. Výrok její jest nepokrytým uznáním stanoviska, které svého času celá veřejnost Unie tak bouřlivě zastávala, že podnik (Morganův bankovní závod jako surogát uhelného trustu), který kontroluje a řídí produkci jedné z nezbytných potřeb životních, nesmí stavěti se na stanovisko, že má býti zůstaveno jeho vůli, chce-li doly nechat prostě ležeti ladem, dokud dělnictvo nepovolí; že má vůči obyvatelstvu jisté povinnosti a že vždycky bude lze nalézti prostředky, aby dosažení těchto povinností bylo vynuceno. Kromě tomuto stanovisku veřejnosti i dělnictvu výrok komise dal za právo téměř na celé čáře: horníkům přiznáno zvýšení mzdy o 10 proc., což vzhledem k současně přiznané pohyblivé skále mezdní rovná se zvýšení 20 proc. horníky žádanému; dostane se jim i zkrácení doby pracovní, a to horníkům na 9, strojníkům na 8 hodin. Také pokud šlo o stížnosti ohledně vyšetřování váhy dobytého uhlí, nakládání vozů uhelných a pod. dáno vesměs za pravdu horníkům. Jenom formální uznání unie dělnické komise odepřela a výslovně přiznala zaměstnavatelům právo, zaměstnávati i dělníky k organisaci nenáležející. Ale i přes to znamená výrok komise úplnou porážku zaměstnatelů, kteří, jak známo, svého času odvolávali se na původ svého panství »z milosti boží«; místo toho byli donuceni připustiti do smírčího soudu nad sebou i zástupce dělnictva a jeho vůdce, Mitchell, případně charakterisuje morální vítězství unionismu, přes formální zamítavý výrok komise, slovy: »Že naše unie nebyla výslovně uznána, málo váží, neboť svou moc i svůj vliv dokázala. Byl jsem sice ke komisi pozván výslovně jen jako Mr. Mitchell, ale Mr. Mitchell jednou už je presidentem unie uhlokopů a jen jako takový mohl prostý dělník domoci se pozornosti velmožných pánů.« — Podotknouti sluší, že komise neshledala poměry horníků daleko tak bezútěšnými, jak je líčili horníci, a tvrdí, že není žádné příčiny, proč by při třídění uhlí a jiných pracech také děti nemohly býti zaměstnávány. Poslední okolnost je jistě charakteristickou pro nízké dosud niveau sociálního svědomí v Unii, zrovna jako častá opatření spolkových soudců, kteří

proti stávkám bezohledně zakročují prostě jako proti poruchám platného právního řádu zákazy a konfiskacemi fondů stávkových.

Komise zabývala se také otázkou, jakou škodu obě strany sporné stávkou utrpěly. Vypočetla ji sumou 99,100.000 dolarů. Byla ve skutečnosti a v reflexech svých na celý hospodářský život země jistě daleko větší; ale vyvažuje ji vydatně cena proniknutí názoru, že všemohoucnosti trustů a jim podobných organisací dány jsou nepřekročitelné meze zájmem veřejným.

*

Je na místě, připomenouti si tu, zvláště v dobách obsáhlých anket kartelových, bystrý návrh Kulemanův loni v »Zeitu« učiněný, aby stát na místě povždy rušivého vnějšího zasahování ve spory tohoto druhu postaral se o zjednání vnitřní rovnováhy sociální, aplikuje zákony fysikální na pole sociální; aby posiloval hospodářskou resistenci dělnictva především uznáním jich snah organisačních, na poli odborovém, družstevním a na konec politickém. Jinými slovy: aby postupujícímu porušování sociální rovnováhy koncentrací a organisací kapitálu v kartelech, syndikátech a trustech čelil zjednáním protiváhy v silných organisacích dělnických, chápaje jich funkci hospodářskou a sociální a neposuzuje je pouze s omezeného hlediska byrokraticko-policejního, jak to nedávno učinil veliký krasořečník pan Körber svým výnosem o pojišťovatelské agendě dělnických organisací.

*

V Uhrách vyhlášen nový zákon vystěhovalecký v březnu (14) t. r. Vedl k němu rok od roku stoupající vzrůst hromadného stěhování se do ciziny, a to ze zámoří hlavně do sev. Ameriky, na pevnině hlavně do Rumunska. Vystěhovalo se z Uher do zámoří v průměru pětiletí 1891—1895 okrouhle 25.000, v průměru let 1896—1900 okrouhle 32.000 osob ročně, roku 1901 docela 71.000 osob. K tomu přistupuje ciferně nezjistitelné stěhování se do jiných států evropské pevniny, hlavně, jak už podotčeno, do Rumunska. Příčiny vystěhování sama důvodová zpráva spatřuje v neutěšených hospodářských poměrech domácích, kromě toho v rostoucí v poslední době touze rychle zbohatnouti a jisté dobrodružnosti. Kromě opatření správních (ohledně pasů cestovních a stíženého jich vydávání, stěžování agentur vystěhovaleckých a pod.) snažila se vláda bojovati proti hospodářským příčinám vystěhovalectví zejména známou svou politikou na podporu průmyslu a živností, zákonnou úpravou právních poměrů zřízenců zemědělských a lesnických, zřízením pomocné pokladny pro zemědělské dělníky a čeleď, různými opatřeními k zlepšení obživy obyvatelům horských krajů země, zadáváním prací z nouze, chystá osnovu ku provedení vnitřní kolonisace většího slohu atd.

Tato sebechvála důvodové zprávy potřebuje v mnohém opravy a doplnění. Právě příliš jednostranné — chlubné — favorisování továrního velkoprůmyslu v Uhrách vyhání ze země drobné výrobce o obživu připravené, aniž je uměle vypěstěný, chudokrevný tovární průmysl dovede v zemi udržeti jako slušněji placené dělníky; zmáhání se latifundií v některých krajích vyhání ze země malorolníky, jinde

zas — v severních Uhrách — nepostaráno se zavčas o náhradu obživy za zašlé hornictví atd. Celá hospodářská politika Uher diktována je ne přirozenými poměry domácími, ale drahým hraním si na velmoc, žijící na velké noze, a to nejen na útraty Předlitavska, ale i na útraty vlastní země, jejíž potřebám allurami a experimenty velmocenskými činí se násilí, staví se paláce na hliněných nohách, místo aby se budovalo skromně a solidně z dola.

Sama důvodová zpráva přiznává, že přes všecko zlepšování domácích poměrů hospodářských nejen stále levnější přeplavné do zámoří, ale především vyšší tamní mzdy dělnické zůstávají mocnou pobídkou vystěhování se. Jak by ne, když diference je tak úžasná, že se vyplácí opět a opět zajeti si do Ameriky a nejen z výdělku uhradit náklady cestovní a to, co by si doma bylo lze vydělati, ale vedle toho ještě slušnou částku si uspořiti. Co je platna celá nová úprava vystěhovalectví rázu převážně policejního, pod záminkou jeho vedení na správné cesty, když je marno držeti doma lidi o hladových mzdách, kdežto z ciziny vystěhovalci zaslali domů jen poštou na př. v r. 1901 padesát milionů korun, a bankami a soukromníky jistě asi stejnou sumu další. Rozumí se, že při tom vláda nezapomněla na vyparádění vystěhovalectví domácí vlajkou: chce je vésti všechno přes Rjeku, což by vyžadovalo — má-li dopravní služba vystěhovalecká moderním nárokům vyhovovati — milionových subvencí dopravním podnikům, které nikdy se nevrátí, protože přece má býti vystěhovalectví omezováno a ne podporováno. — Není zde místa zabývati se detailními ustanoveními zákona na ochranu vystěhovalců; vzorem byly mu podobné zákony švýcarský (1888), německý (1897) a italský (1901). Také u nás podobný zákon se chystá. Zákon se ovšem lehce vydá a snad i vzorný; ale i nejlepší je špatný, nutí-li doma neúprosná bida, uklouznout mu, přeskoč nebo podlez.

*

Nový severoamerický zákon přistěhovalecký liší se od platných dosud předpisů hlavně tím, že zvyšuje především daň z hlavy, již vystěhovalci podléhají, z 1 dolaru na 2 a že jí podléhají nyní všichni parníky přicestovalí, vyjma ony cizince, kteří Unií jen cestují a ty, jimž už dřív přístup do Unie byl povolen, pak občany kubánské, mexické a kanadské. Předpis dolní sněmovnou přijatý, dle něhož přistěhovalci měli se podrobiti zkoušce o stupni svého vzdělání, senát škrtl. Za to připojil ustanovení, že cizinec, který z příčin, které trvaly již před jeho přistěhováním, připadne na obtíž veřejnosti nebo nezákonným způsobem dostane se do Unie, může býti během 2 až 3 let deportován a to na útraty majitelů lodí, které ho do Unie dopravily. Rovněž pojal do zákona ustanovení proti přistěhování anarchistů a vůbec osob, které jsou nepřátely každé organisované vlády nebo náležejí organisacím, které doporučují vraždění orgánů vládních. Vedle toho zákon rozšířil zákaz přistěhování na epileptiky, osoby, které trpí nebo trpěly duševní chorobou, žebráky z professe a osoby, které importují ženy nebo dívky za nemravnými účeli. Import poslednějiších tresce se jako zločin vazbou 1—5 let a pokutou do 5000 dolarů.

Dovoleno je importovati vyučené dělníky, pokud není domácích dělníků stejného oboru. Zákaz importu kontraktních — totiž již před přistěhováním najatých — dělníků nevztahuje se na jistá povolání svobodná (učitelc, duchovní, herce, umělce) a čeleď domácí. Trestem 100 dolarů tresce se import osob ošklivost budících nebo nakažlivou nemocí stížených.

•

Víc než čtvrtina anglického městského obyvatelstva žije v chudobě. To je výsledek knihy Rowntreesovy, nadepsané: Chudoba, studie městského života, která jde za velkým příkladem monumentálního díla Boothova o životních poměrech obyvatelstva londýnského v povolání činného, a připravila Londýn o dosavadní primát domněle jen vyjímečně vysokého jeho procenta chudiny. Booth zjistil počet chudiny londýnské 30·7 procenty, R., který zvolil si za předmět svého šetření York, který může platiti za typické město anglické zjistil v něm 27·84 proc. chudiny, a to v roce (1899) mimořádně příznivé konjunktury, kdežto šetření Boothovo (1887—1892) vztahovala se na léta jen prostředně příznivá. Práce R-ova ukázala, že Londýn netvoří tu tedy výminku, ale že poměry jsou přibližně stejny i v ostatních městech anglických, jichž York je typem, že v Anglii, příslovečné zemi nesmírného bohatství a v době skoro bezpříkladně příznivé konjunktury, čtvrtina městského obyvatelstva náleží k chudině. A chudině v přímém slova smyslu. Životní míra, kterou R. v pečlivé své studii béře za základ, sestupuje až k samé hranici onoho nezbytného minima, které zrovna ještě s to jest udržeti síly člověka v normálním chodu; diéta mezi opatřením ve vězení a káznici: ani maso, ani máslo, ani pivo, ani tabák, ani haléř na útratu pro otce, ani pojištění nemocenské a pohřebné, ani nic na obnovu domácího nářadí, ani haléř na dráhu městskou, na noviny, ba ani na porto dopisů přátelům. A i pod touto životní měrou, tedy v notorické bídě žijících obyvatel napočtena, víc než desetina všeho obyvatelstva, jehož týdenní budget na stravu, byt, oděv, palivo, světlo a p. nedosahoval ani vyšetřeného nejskromnějším výpočtem při svrchované hospodárnosti minima 21 šil. 8 d., vzatého za základ pro pětičlennou rodinu. — Jako nejhlavnější z přímých příčin chudoby uvádí autor nedostatečnou mzdu. Týdenní mzdu nevyučených dělníků, maje zřetel i k občasné nezaměstnanosti, vyšetřil v uvedeném městě na 18—21 šil., tedy pod minimem, nezbytným k uhájení holého živobytí. Dostalo se mu nejkrásnější odměny za namáhavou jeho práci tím, že pod zdrcujícím dojmem jeho knihy dvě továrny yorkské, jedna o 2700, druhá 3500 dělnících, týdenní mzdu četných svých nevyučených dělníků zvýšily na 24 šil.

Rádi bychom viděli, kdyby k tomuto oboru studia obrátili trochu pozornosti naši okresní spisovatelé tuctových monografií královských a věnných měst; bylo by v nich víc života než v odkudsi vypsaných zprávách, kde kdo na jakém zboží slavně seděl, neslavně je zastavil a na konec prodal, aby na něm se stejným výsledkem seděl zas někdo jiný. *P.*

•

ŠKOLSKÉ: Zpráva zemské školní rady v Čechách o stavu školství v r. 1901–2 — Školství Ústř. Matice školské v r. 1902 — Stav školství v Bosně.

*

Zpráva zemské školní rady v Čechách o stavu školství v r. 1901 až 1902 vyšla letos poprvé jako příloha k »Věstníku Vládnímu«. Obsah její stává se tím širší veřejnosti přístupnější. Suchá data její mají pro nás mnoho poučného, a měla by jim býti věnována zvýšená pozornost. Utichly by zajisté ty údivy a nářky na to, kolik školství stojí, kdyby naši lidé učili se z výročních zpráv zemské školní rady vyčítat, jak daleko jsme na důležitém kulturním poli za svými sousedy Němci, s nimiž nám po osudech určeno ve všech oborech soutěžiti. Každoroční stoupání nákladu na školství je něčím, co se při vzrůstající populaci kulturní země rozumí samo sebou. Je třeba předem konstatovati, že náklad na školství národní v Čechách není dosud na výši, aby činitelům v něm působícím zajistil nejpříznivější podmínky ku zdaru jejich práce a že náklad tento bude třeba i v budoucnosti značně zvyšovat, aby školství národům i zemi přineslo užitek co nejhojnější. Či možno mluvit o zajištění zdaru ve školství obecném, když je v něm tolik tříd žactvem přeplněných, když pod jednou správou školy je vtěsnáno tolik tříd a paralelek, jak jsme ukázali v 2. sešitě této revue, když školní plat ve velké většině obcí dosud nezrušen, když obce se dosud nepostaraly všude o to, aby chudé mládeži školní dostávaly se ve škole zdarma učebné pomůcky, když ještě tolik budov školních je zcela nevhodných, když učitelstvo po poslední úpravě platů ani z daleka není tak placeno, aby vyrovnalo se čtyřem nejnižším třídám úřadnictva a učitelstvu cvičných škol státních, když netěší se ve svobodných školách plným občanským právům, zaručených stavům jiným? Jen tehdy, odstraní-li se tyto a podobné překážky, vydá školství obecné užitek, jaký od něho očekáváme. A že se překážky tyto neodstraní bez každoročního zvyšování nákladu na školství, je nepochybno. Jakákoli nemístná šetrnost ve školství, k jaké svolil zemský sněm a jakou počíná prováděti právě zemský výbor se zemským úřadem školním, zmařila by veškerý náklad na školství dosud povolovaný.

Měšťanských škol veřejných přibylo v Čechách v uplynulém roce školním dle uvedené zprávy zem. školní rady 21, (15 českých, 6 německých), soukromých ani jediná. Ze 453 veřejných měšťanských škol bylo 268 (= 59·16%) českých, 185 (= 40·84%) německých. Z českých bylo 158 chlapeckých, 110 dívčích, z německých 104 chlapecké a 81 dívčích. Z 13 soukromých měšťanských škol mělo 11 právo veřejnosti. Ze 4 soukromých českých škol měšťanských byla 1 chlapecká, 3 dívčí, z 9 německých 1 chlapecká, 6 dívčích s právem a 2 dívčí bez práva veřejnosti. Na měšťanských školách přibylo v Čechách celkem 91 tříd, 65 českých a 26 německých. Zavřeny byly na českých měšťanských školách 4 třídy, na německých ani jediná. Němci stydí se zavírat třídy i s nepatrným počtem žactva a chrání důsledně všechny posice své ve školství. K zavírání tříd o menším počtu žactva propůjčují se jenom české autonomní úřady. Němčině učilo se na všech českých školách měšťanských, francině na 110 českých a na

112 německých, angličině na 3 německých, hře na housle na 67 českých a 27 německých, těsnopisu pouze na 14 německých, ručním pracem na 23 českých, 27 německých měšť. školách chlapeckých. Němčině vyučovalo se na 486 českých školách obecných, češtině pouze na 138 německých školách obecných i měšťanských dohromady.

Obecných škol bylo nově otevřeno ve zmíněném školním roce 56 (41 českých, 15 německých. Zavřeny (!) byly 3 české a 1 německá škola obecná. Z nově otevřených 390 tříd bylo 236 českých a 154 německých, ze 100 zavřených tříd bylo 76 českých a 24 německých obecných škol, tak že celkem přibylo 53 českých škol obecných s 221 třídami a 20 německých se 150 třídami. — Z úhrnného počtu 5179 obecných škol bylo 2980 (= 57·54%) českých a 2199 (= 42·46%) německých. Z českých škol obecných bylo 2660 smíšených, 164 chlapeckých, 156 dívčích, z německých 1969 smíšených, 121 chlapeckých, 109 dívčích.

Největší počet obecných škol byl dvoutřídních a to 958 českých a 642 německých. Nejníže organisovaných jednotřídek měli Němci 592, Češi pouze 466. Vymizela již naprosto kategorie obecných škol osmitřídních. Z posledních tří tříd této kategorie staly se školy měšťanské. Lze očekávati, že při budoucím rozšiřování škol měšťanských vymizí také kategorie obecných škol sedmitřídních, jichž bylo dosud 5 českých a 5 německých.

Princip koedukace uplatněn v největším počtu ménětřídních škol venkovských. Jen ve větších obcích městských byly školy dle pohlaví mládeže oddělené. — Polodenní, neprodloužené vyučování kvetlo dosud následkem nedostatku učebných tříd na 68 školách ponejvíce jednotřídních. Dílem polodenní, dílem celodenní vyučování udíleno bylo v 88 školách.

Všech tříd na školách obecných i měšťanských bylo 17.900 a to 10.828 (= 60·37%) pro české a 7072 (= 39·63%) pro německé děti. — Průměrný počet dětí ve třídě v okresích českých jen nepatrně klesl, v německých udržel se na stejné výši. Z 683.037 českých dětí připadlo na jednu z 10.776 tříd 63 dětí, ze 423 306 německých dětí v 7124 třídách pouze 59. Nejpříznivější poměry byly v městském okresu královéhradeckém, kde připadlo na jednu třídu 51 dětí, nejhorší v klatovském, kde byl průměr 73. Z německých školních okresů měl nejpříznivější poměry okres dubský, v němž připadlo pouze 46 dětí na třídu, nejméně příznivé pak teplický, kde byl průměr 69. Zpráva neudává v kolika třídách českých tísnilo se přes 80, 90 i přes 100 dětí ve třídě. Českých okresů školních, v nichž byl průměrný počet dětí ve třídě přes 70, bylo 5, v německých ani v jediném nedostoupil průměr ten čísla 70.

Z 1,124.325 školou povinných dětí chodilo do škol veřejných 1,106.343, do soukromých 24.262 (= 2·15%). Před dokonaným šestým rokem přijato do školy 15.641 dětí, po dokonaném 14. roce chodilo 5835. Do škol středních, průmyslových, hospodářských a odborných kursů chodilo 11.063 žáků. Počet dětí, jimž se pro duševní nebo tělesnou vadu nedostalo žádného vyučování stoupl z 8740 v roce

minulém na 3959. Za to klesl z 206 na 174 počet normálně vyvinutých dětí, které byly beze všeho vyučování.

Školní docházka téměř ve všech okresích se zlepšila. Nejpilněji navštěvovaly školu děti v okresu novoměstském, kde počet neomluvených půldnů nepřesáhl 0·25% a v Králové Hradci, kde vykazuje pouze 0·28%. Nejhorší poměry v docházce byly na Strakonicku, kde bylo 11·95% neomluvených půldnů a na Prachaticku, kde neomluvené půldny stouply na 9·19%. V německých okresích školních byla docházka školní zase daleko příznivější. V dubském okresu bylo pouze 0·06%, libereckém 0·12%, v nejhorších pak okresích, klatovském 5·25% a sušickém 6·2%.

Povšechných úlev v docházce — tohoto zla, jež přinesla zpátečnická novela školská — požívalo v 547 školních obcích 6271 hochů a 6310 divek, individuálních 32.500 hochův a 40.002 dívky. Povšechných úlev v docházce zřeklo se ze 4013 školních obcí, které na ně právo měly, 3526. Procento povšechných úlev kleslo ze 7·1% na 6·19%, individuálních ze 40·5% na 39·03%, tak že žádných úlev nepoužilo 54·78% dětí. Pomalu přichází lid k rozumu a nepřipravuje děti své o dobu ku vzdělávání určenou. Nemůže se to ovšem dosud obejiti bez citelných trestů pro rodiče. Byloť v uplynulém školním roce uloženo pro nedbalou docházku neméně než 63.125 trestů. V 30.017 případech byli rodiče trestáni vězením a ve 33.106 případech uložena pokuta v obnosu 42.327 K. Zaplacených pokut bylo 19.752 K, nezaplacených 22.575 K. Bylo by záhodno, aby místo těchto represivních prostředků užívalo se více prostředků preventivních, které by záležely v přednáškách o významu školy, o zhoubných následcích nepravidelného posílání dětí do školy a pod. Výhodným prostředkem k tomu mohly by býti schůze rodičů s učitelstvem, o jaké pokusili se již se zdarem učitelé v Nuslích u Prahy a j.

Českých učitelů se zkouškou způsobilosti bylo 8595, německých 5734, českých učitelek 1527, německých 851, úhrnem 16.707 osob. Zkoušku dospělosti mělo 665 českých a 436 německých učitelův a 263 českých a 183 německé učitelky, úhrnem 1547 osob. Beze zkoušek učilo 51 českých, 22 němečtí učitelé, 42 českých, 5 německých učitelek, celkem 120 osob. Počet výpomocných sil klesl ze 125 na 120, neobsazených míst z 57 na 40, tak že se nedostávalo v Čechách úhrnem 160 zkoušených sil učitelských (loni 182). Učitelů náboženství z profese (katechetů) bylo školními úřady ustanovených 380, kaplanů a farářů učilo 2052 českých, 1361 německých. — Ženským ručním pracím a nepovinným předmětům učilo 2204 českých, 1285 německých osob učitelských. Počet všech učitelských osob vzrostl z 25.105 na 25.693. Ze zkoušených osob učitelských bylo 89·52% ustanoveno definitivně, 10·48% zatímně. Z příčin služebních bylo přeloženo 56 českých a 19 německých osob učitelských. Výměnu míst povolil zemský úřad školní 22 osobám. O společenském postavení českých industriálních učitelek svědčí fakt, že jich bylo pouze 38·22% ustanoveno definitivně, kdežto německých 61·78%, což s dostatek karakterisuje zákon, který posledně právní poměry jejich upravil.

— Disciplinárně s mnohými následky bylo potrestáno 34 osob učitelských, mimo to okresní úřady školní rozdaly 95 ústních a písemných domluv: České okresní školní úřady rozdaly 132, německé 169, zemská školní rada 24 pochvalných uznání. Mimo to titul ředitele udělen 3 řídícím učitelům, zlatý záslužný kříž s korunou dán 2, bez koruny 1, stříbrný záslužný kříž s korunou 2 osobám.

Zpráva chválí snahy učitelské po dalším vzdělávání projevující se v účastnění se kursů universitních, pořádaných pražským »Komenským«, v návštěvě vzdělavacích kursů pro učitelstvo škol měšťanských. Uznává, že učitelstvo »má pravé porozumění pro své povolání a je si dobře vědomo své povinnosti vychovatelské«. S povděkem ukazuje, že poměr mezi světskými i duchovními učiteli zcela uspokojoval.

Vhodných, podmínkám v zákonech vyhovujících budov školních bylo v Čechách 4980, nevhodných 706, t. j. o 4 méně než v roce předchozím. Vhodným nářadím opatřeno bylo 5212 škol, nevhodným 420. Školní zahrady byly při 2885 českých 1945, t. j. při 4830 školních budovách. Žákovské knihovny měly kromě 38, a pomůcky řádem školním předepsané kromě 146 všechny školy.

Z 227 soukromých škol bylo 111 českých, 76 německých s právem, 10 českých a 30 německých bez práva veřejnosti. Z těchto škol bylo konfesijních pro děti katolické 42, evangelické 59, israelské 28, interkonfesijních 98 škol.

Z 25 učitelských ústavů bylo 14 českých, 11 německých. Z veřejných 18 měli Čechové i Němci po 9, ze soukromých 7 první 5, druzí 2. Z ženských pedagogií jenom jediný je veřejný. Výchovu velké většiny českých učitelek řídí duchovní a jeptišky k nemalé ovšem škodě národní. Na všech 25 ústavech bylo 3523 kandidátův a kandidátek, o 103 více než v roce předchozím. V českých ústavech bylo 1345 kandidátů a 604 kandidátky, do soukromého ženského pedagogia v Plzni chodily 82 kandidátky, v německých ústavech bylo 990 chovanců a 502 chovanky.

Ústavů pro mládež ve věku školou nepovinném bylo 431 a to: 189 jeslí a opatroven, 242 školek mateřských. Od dětí hmotně lépe situovanějších rodičů vybíralo se v těchto ústavech školné ve výši 60 h až 4 K měsíčně. — Hospodářské pokračovací kursy zařízeny byly při 56 českých a 28 německých školách, pokračovacích kursů pro české dívky bylo 8, pro německé 12.

Hrozně pusté v Čechách je stále pole školství humanitního. Vzbuzovali jsme si naděje tím, že v nejbližší budoucnosti pole toto aspoň poněkud se zazelená, ovlaží-li se neupotřebným kapitálem, uloženým v sirotčích pokladnách. Dosud však otázka ta málo pokročila do předu. Je opravdu hanbou pro bohaté království, že není v něm dosud s dostatek postaráno o děti opuštěné, neplnomyslné, slabomyslné, zmrzačelé, koktavé, mravně zanedbané a spustlé. Jisto jest, že 4 ústavy pro hluchoněmé, 1 pro slepé, 2 pro slabomyslné, 1 kurs pro koktavé, 5 ochranoven, 3 polepšovny a několik sirotčinců ani z daleka nestačí potřebám země a národa. A přece měl by malý národ náš za

životní otázku považovati, aby každou duši ku světlu duševnímu, k mravnosti povznesl a učinil ji hospodářsky produktivnou.

Veškerý náklad na školství obecné činil v uplynulém školním roce pouze 35,440.644·18 K, o 3,338.868·69 K více než v roce přechozím. Školného vybráno v 62 českých okresích 1,784.980, ve 48 německých 1,257.842 K. Zpráva vzpomíná čilého zájmu většiny místních školních rad pro školství a jeho potřeby a kárá vlažnost a ochablost menšiny těchto úřadů samosprávných. Také některé okresní školní rady nevěnují náležité pozornosti vyřizování školních záležitostí. Školním inspektorům dostává se ve zprávě obvyklé pochvaly. Pokárání nemá zpráva ani pro inspektora Sedláčka, celou veřejností odsouzeného.

O školství matičním, které je nutnou součástkou školství veřejného, byla podána tiskem vydaná zpráva na valné hromadě dne 26. dubna. Ústřední Matice školská vydržovala nebo podporovala 4 střední školy na Moravě (osmitřídní vyšší gymnasium v Místku, sedmitřídní vyšší gymnasium v Zábřehu, nižší čtyřtřídní gymnasium ve Vyškově a jednotřídní reálku v Olomouci). Obecných škol ve správě Ú. M. Š. bylo v Čechách 41, na Moravě 4, ve Slezsku 2. Z těchto škol bylo 24, t. j. více než polovina jednotřídních, 10 dvoutřídních, 7 trojtřídních, 1 čtyř- a 5 pětitřídních. Opatroven a mateřských škol matičních bylo v Čechách 30, na Moravě 11, 5 ve Slezsku. Mimo to udělila Ú. M. Š. 24 školám obecným, pokračovacím průmyslovým a opatrovnám hmotné podpory. V r. 1902 založena byla reálka v Olomouci, obecné školy v Hranici u Suchdola, v Lovosicích a Hněvotíně na Moravě, opatrovna ve Frýdku. Vydání měla Matice 578.816·95 K, příjmů pouze 554.559·34 K. Rozpočet na letošní rok činí 817.100 K, úhrn jistých příjmů pouze 77.200 K, tak že 739.900 K je třeba uhradit sbírkami. Učitelstvo matiční koná svou práci dle zpráv školních úřadů pilně a svědomitě jako učitelstvo škol veřejných. —

»Nejsme kulturním státem!« řekl na valné hromadě dolnorakouských průmyslníků ministerský předseda dr. Körber, a řekl pravdu. Dokazuje to stav školství nejen v Haliči, Tyrolsku, Dalmacii, ale i v nejmladší zemi říše, okupované Bosně. Školství to, jak »Učit. Noviny« ze dne 8. května dovozují, nedá se srovnati ani s Bulharskem a Ruskem. V celé Bosně s Hercegovinou jsou pouze 4 státní školy střední a dvě soukromá klerikální gymnasia. Na všech středních školách státních bylo 35 tříd, 87 učitelů a 1245 žáků. Bosna má pouze 1 střední školu odbornou, vzdělávající stavitele a lesníky, 2 školy ku vzdělání státních učitelů, 1 soukromou klerikální ku vzdělání učitelek. Měšťanských škol čtyřtřídních, jimž se v Bosně říká školy obchodní, jest jen 9 s 93 učiteli a 679 žáky, jichž dokonce ještě ubývá. Vyšší dívčí školy jsou 3 státní pětitřídní a 7 soukromých. Obecných škol bylo v r. 1900—1 300 s 29.481 dětmi, 432 učiteli a 228 učitelkami. Jedna škola připadá v Bosně na 170 km² a na 5200 obyvatelů. Takový je stav školství v zemi, rovnající se velikostí Čechám. Ano, nejsme dosud státem kulturním!

*

UMĚLECKÉ: 64. výroční Výstava Krasoumné Jednoty pro Čechy. - Výstava obrazů † M. Dostálové. — Výstava knižních vazeb a předsádkových papírů. — V. Hynais, Výběr prací z let 1891—1901.

Spočítáme-li na letošní výstavě v Rudolfinum v té spoustě pozvaných hostí — Krasoumná Jednota dává si úzkostlivě záležet, aby jen některý vzdálený kmotříček nebo vzdálená kmotřenka, zvláště je-li ze sousední říše, probůh nebyli opomenuti — spočítáme-li zajímavé a sympatické hlavy, napočítáme jich přece několik. A řekneme upřímně, že jsme rádi, že nedošlo k odstranění těchto jarních výstav. Do našich malých uměleckých poměrů výstava rudolfinská přináší v posledních letech vždycky něco pozoruhodného, co většině obecenstva, která nezajíždí na mezinárodní výstavy do velkých uměleckých středisk evropských, je z autopsie a snad vůbec neznámo; znalcům pak opětné toto shledání je neméně milé.

S několika stránek tato výstava poutá. Předně je to prvé organisované vystoupení českých Němců na závodiště domácí. Vidět, napjali všecky síly, bez hluku seřadili se v pevný svaz — řada velice nerovná — zabrali nejpěknější místa, ale nového slova neřekli, nového tónu neudali. Z drobné jejich čety vyniká a vábí k sobě Fr. Rumpler a Emil Orlik, oba dávno na výstavách známí, a z mladších B. Hegenbart a H. Ginzkey. Vedle nich ve zvláštním sále má soubornou výstavu Fr. Thiele, ale zdá se, jakoby ji nejméně čtyři malovali. Při veškeré obratnosti a dovednosti je u něho ještě nevyjádřenost povahy, neosobitost, tápání bez cíle. Událostí organisované toto vystoupení není; ale nebylo by moudré, nevšímati si ho.

Ukázky českého umění rozvěšeny a rozloženy jsou ve dvoraně. Tu ovšem o nějakém organisovaném vystoupení není řeči. Vystupuje — tu bez nároků na repraesentaci našeho umění jako celku — jen menší četa našich; hlavní šik je po většině v paviloně pod Kinskou, pokud nezůstal doma, v akademii. Ale i ta neorganisovaná četa drží se statně proti hořejší organisaci. Zd. Braunerová, Fr. Šimon, Al. Kalvoda, (»Zimní ráno«, »Básníkův hrob«), V. Jansa, R. Havelka, K. Rašek (»Pohádka«), M. Dostálová, J. Honsa, R. Bém, J. Panuška, St. Lolek mají tu pěkné ukázky svého umění, hlavně krajinářského; Jos. Schusser, Fr. Ondrůšek a H. Böttinger vystavují podobizny; Bílek, co měl nejlepšího, své »Slepce«, zaslal do »Mánesovy« výstavy; Ferd. Engelmüller podává 4 ukázky větších rozměrů z cyklu »Česká krajina«: Polabí (dvoje), Třeboňsko a Rudohoří. Myšlenka jistě krásná. Provedení vyžaduje však neobyčejné síly v zachycování karakteru, nálady, duše krajiny naší; vyžaduje té moci nadšení a té výše umění, s jakou Smetana skládal cyklus »Má vlast«. Té síly a uzrálosti v ukázkách Engelmüllerových ještě není. Také z cyklu Holárkova »Bojem unaven« nedostavuje se žádoucí dojem. To — až na poslední list — jakoby nebyl autor »Reflexí z katechismu«, kde přec myšlenka i výraz její byly na mnohých listech plny duše, silnou bolestí, poněvadž silnou láskou zmítané.

Druhou poutavostí, s vyšší úrovní uměleckou, je výstavka malířů skotských, hostů vždycky velmi milých. Necelý malý sál (XVII.) zabírají, ale stojí za řady jiných. Druh vedle druha umělec,

u něhož na pohledu, na ruce a každém jejím hnutí cítíš intelligenci, vyspělost kultury, ale nepřešlou ještě do chladné hladkosti; cítit jemnou, teplou ruku intimní upřímnosti, ne hladkou rukavičku obecné, naučené zdvořilosti.

Třetím zajímavým zjevem je výstava Franse Courtensa — 33 obrazy, z nichž několik velikých rozměrů. Courtens je věrný syn své země, pravý Flám, a věren také krajinářským tradicím své země. Realista, jemuž síla přírody, bujná vegetace, dobytek kypících vemen, blížící se bouře, sněhová vichřice, deštivý den atd. imponuje, a on poddávaje se síle té, maluje ji s láskou, věrně, objektivně, třeba někdy střízlivě a stejnoměrně. Zachvěje se však někdy také struna niternější, jako v »Moruši na podzim«. S počátku vadily dojmu z obrazů těch nepříznivé místnosti přízemní, které hodí se za skladiště, ale nikoliv za výstaviště. Teď visí ve dvou sálech prvého patra, v jehož příznivějším osvětlení jakoby rázem omládly.

Do temného skladiště na jejich místo přišla dodatečně souborná výstava dánských umělců. Divné pohostinství! Poněvadž u vchodu nerozdávají se jako v katakombách lampičky nebo svíčky, aby si návštěvník na obrazy posvítil, těžko někdy s obrazy se dorozumět. A stojí za bližší seznámení se s nimi tito výborní pozorovatelé krajiny i moře i svého lidu (na př. P. S. Kroyer) a originalní zobrazovatelé dějinných událostí jeho (Kristian Zahrtmann).

Dodatečně zavítal také sám Boecklin do Rudolfina. Ačkoliv těchto 14 jeho obrazů není rozmyslným výborem jeho grandiosního díla, jsou to jen nahodile sestavené zbytky, většinou práce nedokončené, z let mladších (Vlastní podobizna umělcova, z r. 1861) a z poslední doby mistrovy, možno přece i v nich tušit harmonii jeho skladby, to divné, čarovné splynutí, jak hrdost starých klassických forem pojí se s něhou a roztoužeností zjemnělého moderního nitra, heroismus s lyrismem.

Je tu dále několik cenných drobtů od umělců evropského jména různých národností, hlavně v přízemí (sál V.); řada pastelových pohledů na Drážďany, Gdánsko a Brémy od Gottharda Kuehla, bronzová portretní soška a trefná skupina »Kobyla a hříbě« od kn. Pavla Trubeckého[1] a j. V drobném umění a uměl. průmyslu zaslali hlavně Angličané (The Guild of Handicraft) přerůzné vkusné a originální drobnůstky, také Francouzové, a je příjemno, že vedle nich česká práce J. L. Němce dobře obstojí.

Konečně je tu Klimtova »Medicina«, dekorativní obraz, jemuž vídeňský parlament pomohl k pověsti daleko větší, než jest hodnota jeho. Zajímavý je tím, co Klimt chtěl, a ne tím, co provedl, a jen částečně tím, jak to provedl. Chtěl vytvořit ne obyčejnou allegorii, ale dílo nové, myšlenkové. To už jest jeho zásluhou, že zahořel po novém obsahu i slohu. Ale vyjádřil to? Stojíš, stojíš, přemýšlíš, obmýšlíš a vymýšlíš, a konec konců místo uchvácení a vzletu cítíš, že od té nejasné skladby, od té chumelenice divně spletených a dost jed-

[1] Katalog píše nestvůrně Troubetzkoy! Zrovna tak umně překládá Rolletscheck, Der Blaustrumpf — Modropunčoška. Jaký obraz, taký překlad.

notvárně malovaných těl málem hlava rozbolívá. A to má být Medicina? Ne, duše a srdce neodkájely toto dílo, nemluví z něho. Snad tedy oko zajásá alespoň nad tělesnou malebností díla toho, jež je přec určeno zdobit vídeňskou aulu? Má tudíž být výzdobou architektury. Tu, myslím, rozřešení jest ještě méně šťastno. Tu přec barvy musejí míti též své pozouny a bubny, aby se tvrdila hudba s výšin zaznívající; tu třeba působivých kontrastů barevných, a co do skladby, tu třeba velikosti, ne mnohosti; třeba prostoty, ne spletitosti. Vzpomeneme-li si na výzdobné malby našeho Hynaise, jak šťastně ukazuje se tu mistr, jenž dovede se obmezovati, aby plně působil, dobře znaje úkol svůj i hranice jeho i prostředky své! Třeba jen prohlédnout v reprodukcích dílo Hynaisovo, o němž níže bude řeč, a rázem pocítíme kouzlo jeho malebných scén, ne hlubokomyslných ani dramaticky pohyblivých, ale jásajících radostí, že na povrchu světa je tolik krásy, z níž možno se radovat.

Lze tudíž v Rudolfinum, vidět leccos cenného a zajímavého. Ovšem, třeba se k tomu protlačit zástupem všech možných pozvanců. Kdyby Krasoumná Jednota svůj adressář rozumně zdecimovala, kdyby určila si jednotnější plán, vykonala by kus dobré práce. Bylo vídat návštěvu četnou, v neděli přímo přehojnou. Ať výstava tyto zástupy vychovává výběrem nejlepších prací a ne ať jim hlavy utlouká sterými zbytečnostmi a všednostmi.

*

Dne 27. března t. r. zemřela sl. Marie Dostálová, nadaná krajinářka. Byla žákyní Ferd. Engelmüllera a vstoupila do »Mánesa«, na jehož výstavě, zrovna jako na výstavě v Rudolfinum, má po dvou pracích. V atelieru jejího učitele uspořádána byla výstava jejích studií a prací, jež vykládala o její veliké píli a pracovitosti, do níž pudilo ji rozhodné její nadání. Do jejího líčení tónem ještě naučeným už přicházel přízvuk a důraz vlastního postřehu, když v tom náhle smrt všecko přetrhla.

*

Umělecko-průmyslové museum pražské uspořádalo výstavu knižních vazeb a předsádkových papírů. Trvala od 13. dubna do 10. května. Nevím, jaká byla celková návštěva; dusno tam věru nebývalo. A byla to výstava poučná i potěšná, nejen pro knihaře. Vazba knih je přec velmi poetickým řemeslem a drobným uměním; patří jistě k nejpoetičtějším. Ovšem jest uměním dražším, ba i velmi nákladným, je-li vzácnou prací ruční; ale také méně drahým, ba i laciným, je-li výrobkem strojovým. Oba druhy vazeb byly tu vystaveny: vlastní práce mistrů knihařů pro milovníky krásných vazeb i nakladatelské vazby pro široké zástupy. Prvý druh předpokládá zámožné objednatele s láskou ke knize, s úctou k jejímu obsahu, s vybraným vkusem k její úpravě. Nemá každá země mnoho svých Grolierů a Morrisů, kteří by vnášeli do svých zemí také tento projev jemné vzdělanosti, jako jej vnášel onen Francouz bibliofil 16. věku a tento Angličan šiřitel uměleckého vkusu v 19. věku. Bývali i u nás, a bývalo jich poměrně hojně. Umění knihařské u nás má utěšené periody rozkvětu — třeba jen nahlédnouti do Chytilových Dějin če-

ského knihařství.[1] I Bratří, kteří odmítali nádheru světskou i chrámovou, dávali své Bibli a svému Kancionálu roucho nejdůstojnější.

Výstava obmezila se jen na ukázky vazeb z konce 18. a první polovice 19. stol. a pak na dobu nejnovější, kdy po úpadku uměleckosti a vkusu, jaký nastal ve vazbě knih v druhé polovici 19. stol., zjevovaly se pokusy nápravné, stále četnější, propracovanější a vybranější. Z prvého období bylo viděti mnoho velmi pěkných prací knihařů pražských, poutajících jak vkusně zlaceným ornamentem i dobrým zladěním barevným. Ráz jejich neliší se od prací cizích, pokud možno soudit o původě jejich; všichni podléhali své době. Je půvab v nich všech, zvláště v jejich hravém empirovém ornamentu. — V době nejnovější nejvýše ovšem stojí Angličané. Od nich vyšla renaissance vazby knihové. Není také divu. Nikde, v žádné zemi kniha není v také úctě, jako tam. Jako u nás hokynáři a uzenáři, tak hojné jsou v ulicích londýnských knihkupecké krámy, před nimiž hromádky knih a měsíčníků leží jako u nás ovoce před krámy hokynářskými. Knihy patří tam k největší ozdobě domácností. »Knihy jsou mé nástroje«, »Knihy jsou moji nejlepší přátelé«, říkají Angličané. »A ať jako nástroje vědění, rozkoš tichých hodin, ať obzvláště jako řečiště moudrosti a vysoké touhy dob minulých, knihy hledí na nás . . . jako chrámy, v nichž ukryta jest živá svátost moudrosti, nejnesmrtelnější věc z věcí smrtelných«, dí Esther Woodová v článku svém o vazbě knih a jejích navrhovatelích.[2] Což divu, že z té země vyšlo reformní hnutí v umění knihařském a že se toto umění tam krásněji než kdekoliv jinde rozvilo? W. Morris a jeho »Kelmscott House« byli východištěm. Jak se rozmohlo, svědčí i naše výstava, na níž 14 dílen anglických je súčastněno svými rozkošnými pracemi, ovšem že drahými. Ale i laciné nakladatelské vazby anglické převyšují vkusem svým všecky ostatní. Tu bychom si přáli ukázek více, na př. od nakladatelstev G. Bell & Sons (na př. i šilinková vydání!), Dent & Co. (The Temple Classics po 1½ šilinku!), Gay & Bird (The Bibelots po 2½ šil., v kůži vázané!) a jiných řada. Vůbec výstava nakladatelských vazeb anglických měla by býti v museu uměleckо-průmyslovém stálá. — Ukázky vazeb francouzských a německých svědčí také o velikém pokroku. Pokrok ten je v těchto zemích ovšem snazší při velikém počtu zámožných objednavatelů než u nás, kde kniha vůbec, vázaná i nevázaná, je dosud přítelkyní třídy střední, nezámožné. Přes to vše vystavené práce firmy Spottovy, Fischerovy, Justovy, Toužimských dokazují, že také v tom směru je u nás nadání a snaživost hodná veškeré chvály a podpory. Dobře bude zapamatovat si, co Gleeson White, pokračovatel Morrisův, žádal od knihařů anglických: Co na moderní vazbě žádáme, je »sloh«, jenž není spoután předešlým slohem; původnost bez výstřednosti a nade všecko výzdobu, jež byla by nevhodná na tuctě jiných předmětů, v tuctě jiných materiálů. — Výstavní katalog snil o vkusné knižní vazbě a vkusném předsádkovém papíře krásný sen . . .

[1] Dějiny českého knihařství. Po stránce umělecké a technické líčí Dr. Karel Chytil. S 20 tabulkami a 7 vyobrazeními v textu. Praha 1899. Nákladem společenstva knihařů v Praze.

[2] Modern Bookbindings and their Designers. Winter Number of the Studio 1899—1900. S hojnými vyobrazeními a několika články, za směšnou cenu 1 šilinku.

Rozmnožovací umění u nás může se pochlubiti dílem: V. Hynais, Výběr prací z let 1891—1901. Text napsal K. B. Mádl. Reprodukce, tisk a náklad České Grafické společnosti »Unie«. — Text, do něhož vložena řada vyobrazení, i barevných, seznamuje se životem umělce, jenž z českých rodičů narodil se ve Vídni r. 1854, zdomácněl v životě i v umění pařížském, ale je svůj a uměním svým vyzdobuje také Prahu, pokud ona sama dává mu k tomu příležitost; jak ve Vidni dával mu cenné pokyny a rady Anselm Feuerbach; v Italii jak nadšení mu vléval Cima de Conegliano, Palma Vecchio a Tiepolo; v Paříži pak, kam 1878 zaletěl, jak Paul Baudry doporučil ho Gêrômeovi do učení, u něhož Hynais navykl disciplině kresebné, ale duchem lnul k Baudrymu; konečně, jak 1893 povolán za professora na akademii umění do Prahy, kde žákům svým je »mistrem a vzorem delikátní, ušlechtilé malby, jemnodechého umění, subtilního postřehu a umělecké seriosnosti«. Rozbor celého životního díla umělcova následuje. V reprodukcích předvádějí se však jenom práce většinou z doby pražské — vedle reprodukcí v textu je 26 velikých foliových příloh, většinou barevných, s výbornou podobiznou Hynaisovou. Jsou to veselé obrazy iako jarní a letní oblaka, plující vesele, pod nimiž třepetají se písně skřivánčí — zvláště ty scény dětské a dovádivých dětských okřídlenců. Ty dekorace mají slavnostní ráz, povznesenou náladu, noblessu pósy i úboru; jsou to skvostně a s vybranou nádherou vypravené, rukou citlivou seskupené živé obrazy — ne snad divadelní! — do vznešené architektury myšlené, na oslavu dne, života, na zjasnění mysli, na rozradostnění srdce. V portrétu, v kresbě lidského těla, zvláště ženského a dětského (jaké roztomilé hlavičky!), krásy jeho forem a pohybů, půvabu jeho linií a ve vystižení jeho malebného krásna, že Hynais je uznaným mistrem, věc dávno známá. — »Unie« dala si záležet; lépe nevydali by to ani v Londýně, ani v Paříži. *T*

*

LITERÁRNÍ: R. Jesenská, Nina a jiná prosa, Jarní píseň. — Fr. Buben, Zhrzené sny — K. Engelmüller, Černé lilie. — V. Řezníček, R. Bozděch. — J. Radyab Wjela a E. Muka. Přísloví atd. Hornjolužickich Serbow — Er. Bernecker, Slavische Chrestomathie mit Glossaren. — M. Lenz, Geschichte Bismarcks.

Růžena Jesenská: Nina a jiná prosa. Nakladatelské družstvo Máje. Cena K 3.60. — *R. Jesenská:* Jarní píseň. Tamtéž. K 2.—

Nina v stejnojmenné novelle i Helena (Daleké obzory) a jistou měrou také Natalie (Samota) a návštěvnice osamělého bulharského dvora (Na čifliku) mají duši stále rozvlněnou podivně vzrušenými náladami a přeplněnou plamennou touhou po něčem neobyčejném, po něčem cizím, co by omráčilo, po něčem nepochopitelném, proč není v duši jména ani slovného výrazu. Jedna za všecky. Jemně citlivé, bohatě nadané, poetické Heleně, dceři po učiteli, je nudné plahočení na vsi, vydělávání chleba šitím nesnesitelno. Svou vůlí, svou vlastní vůlí opouští matku a domov, aby se vysvobodila z pout všedních událostí, neboť chtěla něco neobyčejného, státi se umělkyní. »Naplní duši zázrakem, bude silná, mocná, neodvislá«, horuje na cestě do Bulharska za nechánskými šumaři, k jichž kapele se dala najmout.

Záhy pozná, jaké umělkyně se u takové kapely vychovávají. Zachvátil ji stud, ale její vlastní silná vůle nezmohla se ani na nejmenší pokus opustit hanebné pro ni postavení. Naopak cítí v duši, že proto přišla na svět, aby milovala, aby někdo druhý z ní stvořil myslícího, cítícího člověka, umělkyni již nikoliv. A za několik večerů naučí se dosti snadno lásce, za kterou se platí penězi. Ale to všecko jsou vedlejší věci, neboť Helena je vlastně poetická turistka, která prožívá několik kapitol cestovních dojmů z Bulharska a Cařihradu, kde je všecko tak slavnostně ozářené, svátečně lesklé, příjemně vzrušující bez pověstné orientální špíny. — Nina a jiná prosa je kniha mlhavě roztoužených nálad a nasládlé cestopisné lyriky. Co je tu románového, je žalostně neplastické, naivně konstruované a tak nezpůsobilé za reální podklad líčených nálad, že i ta velká lyrika se objeví na konec jako neprožité, neprocítěné prázdné horování. Táž snaha po něčem neobyčejném, omračujícím, jakou mají v duši hrdinky této knihy, a stejná nemožnost plastického vtělení jeví se i v slovném výrazu, jehož tu podávám několik ukázek: ti hřebci bujní, jimž z očí blýská sebevědomí a tvůrčí jiskry života... rozmodlené noci... ticho, do něhož jen srčela nekončící zazlacená klikatina zpěvu cvrčků... úsměv jako ptačí trylky poletoval po jejich tvářích v neklidných rokokových liniích.

K »Jarní písni« sáhl jsem po přečtení Niny s nevalnou chutí, ale přece s jistou zvědavostí a to proto, že se ohlašuje jako kniha pro mládež. Byl jsem zvědav, co vydává nakladatelské družstvo českých spisovatelů proti Hynkům a jiným dosavadním vydavatelům mravoučných škvárů pro mládež, vlastně jen pro děti školou povinné. Dále se totiž spisovatelé mravoučných povídek zřídka odvažují, neboť jejich umění udržuje pouze školní moc. Jesenská přenáší v »Jarní písni« známou mizerii mravoučných povídek ještě za školu; ty šalebné mlhy, jimiž se zastírají oči důvěřivých dětí, mají obklopovat dívky až do svatby, která se v »Jarní písni« představuje za konečný, svrchovanou blaženost poskytující cíl všeho dívčího snažení. —*ský.*

František Buben: Zhrzené sny, 8 feuilletonních s grammatikou těžce zápasících novelek, jež byly otištěny v »České Demokracii« a v »Nár. Listech«. S tím úspěchem se mohl autor spokojit, forma knižní nezachrání jeho novelek před zapomenutím. —*ský.*

Karel Engelmüller: Černé lilie, čtyři hodně jednotvárné povídky o láskách. Je tu pokaždé láska k ženě nehodné, náhlé vzplanutí a pohasnutí žáru a rozplývání v uměle pěstěných smutcích, jichž příčinou jsou nějaká nesplnitelná, skrovným obsahem dějovým nevysvětlená přání. Nejlepší partie knihy jsou pěkná líčení přírody, zvláště poslední povídka je provanuta utišujícím klidem slunné letní pohody. —*ský.*

Václav Řezníček: Rudolf Bozděch. Román. Grosman a Svoboda. Praha. K 3·—.

Páně Richtrův obchod a obchod ve venkovském městě Chlumech vůbec vedl se do příchodu kupeckého mládence, pobožného Rudolfa Bozděcha, jakýmsi primitivním způsobem, založeným hlavně na zásadě: šidit a dát se šidit. Bozděch kupoval za hotové, prodával lacino

a solidní zboží; všechno běželo hned k němu, ve dvou letech byly dluhy zaplaceny, a skomírající obchod se vlastními prostředky povznesl ve dvou letech na skvělou firmu. Při tom vydělal Bozděch za tu dobu mnoho pro sebe. Všechna obchodní chytrost místních konkurentů byla proti Bozděchovi slabá a bezmocná. Mladý ten muž obdařen byl jakýmsi jako kouzlem, že mu každý důvěřoval a přál. Po dvou letech vzal si chefovu dceru, a strýček jí z radosti z takového ženicha koupil velkostatek; zároveň vyženil chefův syn cukrovar s podmínkou, že v něm bude vládnout Bozděch. »Ten člověk nahrabe dohromady milion. — Takových mravenců by měl český národ míti tisíc, to by ve Vídni tomu brzo rozuměli, co je to české státní právo — začalo se o něm mluviti, když se ve Chlumech pozorovalo, jak odtud jeho tichým zakročením všechny cizí vlivy rychle mizí, jak zde cizota nemá ani přístupu, neřku-li pak vzniku.«

O poměrech a době, v nichž se tento obchodní zázrak přihodil, je těžko udělati si z Řezníčkova románu sebe slabší představu. Do příchodu Bozděchova nevědělo se na př. v tom městě a kraji, že je možno kupovat a vyvážet sušené švestky. To by ukazovalo na doby hodně dávno minulé. Pro dobu přítomnou nebo nedávno minulou by však svědčilo jméno Dr. Podlipného a veliká loňská úroda hub, která spisovatele patrně inspirovala ne-li k celé knize, tedy aspoň k myšlenkám, jako je export sušených hub, jimiž ukázal české podnikavosti na nové dráhy k miliardám českého bohatství české země. O povaze jednotlivých osob nelze mluviti, je v každé situaci jiná, jak se právě přihodilo. Vezměme paní Richtrovou. Zdálo by se, že nemá v bezstarostné vznešenosti ani zdání o poměrech a obchodech svého manžela. O nějakou kapitolu dále rozumí obchodnímu prospěchu dokonale a je podrobně a správně informována o poměrech firmy. Na začátku jedné stránky je uražena pouhou domněnkou, že by se jejich dcera mohla líbit kupeckému mládenci, ale uprostřed stránky pochopí situaci, a na konci téže stránky je jí mládenec nejvítanějším ženichem. Mohl bych tak probrati osobu za osobou, a pokaždé by se ukázalo stejné nedbání nejprimitivnějších požadavků, takové sousedsky pohodlné, šťavnatými vulgarismy prošpikované povídání od kapitoly ke kapitole. Nechci rozhodovat, je-li toho příčinou umělecká impotence, nebo autorova myší plodnost, nebo snad úmyslná nevážnost k umění. A přec má umělecky nicotný Řezníčkův román jistou dobovou zajímavost. Bozděch se okázale modlí, ohání se do omrzení přívlastkem »český«, horlí pro státní právo a proti němčině a Němcům, na židech vidí jen podlost a hloupost. V celé knize však nevykoná jediného skutku křesťanského nebo vlasteneckého. »Bozděch staral se totiž jenom o to, jak by výrobky dolanského a cukrovaru byšického velkostatku nejvýhodněji zpeněžil a jak by starý páně Richtrův závod ještě více zvelebil«. vykládá autor. Ale když exportuje sušené houby s 50% výdělkem, nebo zmaří hloupě průhlednou židovu spekulaci na dodání řepy a shrábne při tom ohromný zisk do vlastní kapsy, vyhlašuje se to velkými slovy za vlastenecké činy a bůh ví jaké dobrodiní pro všechen lid toho kraje. Nejpodařenější ukázka tohoto prázdného vlastenectví je vjezd kupcovy ro-

diny na nově koupený velkostatek. Za trochu muziky a piva aranžuje se tu velkolepé lidové nadšení a slavnostní vítání nové milostivé vrchnosti se všemi obvyklými církevními a zeměpanskými příslušnostmi. Vhodným doplňkem milostivého častování lidu je účastenství Bozděcha a jeho bohatého protektora pana Perly ve schůzi obchodního pomocnictva, kterou spisovatel přilepil do svého románu. Perla přednese nespokojeným, od řečníka z Prahy rozeštvaným pomocníkům a dělníkům asi 60 přísloví, přidá jednu anekdotu a oznámí na konec, že složí u městského úřadu tisíc zlatých na podporu dělnictva a pomocnictva ve městě. Pod dojmem této blahosklonnosti a naděje na almužnu nikomu ani nenapadlo nad svým osudem tesknit nebo zoufati, ale shromáždění zmocnil se »líbezný, sladký pocit, že snad vlastně na tom světě jinak býti ani nemůže, než-li jak právě je.« Lidé majetní nebo dobře situovaní jmenují se v Řezníčkově románu zřídka pouhým jménem; je tu vždycky uctivě pan Richter, pan Soukup, pan Perla, pan okresní hejtman, místní pan farář, všecko je páně Richtrovo, žid jest ovšem jen Winternitz.

Pravá podstata Bozděchova vlastenectví je hromadění všemohoucího mamonu pro několik šťastných jednotlivců a udržování lidu v takovém stavu, z něhož se dá pohodlně těžit. Odpor k židům a Němcům není nic jiného než konkurenční závist. Román Rudolf Bozděch jest svou školáckou fantastikou a celou nesolidní strukturou jakož i tendencí nejhrubšího kalibru typická kniha našeho klerikálně-nacionálního radikalismu. * —*ský.*

Přisłowa a přisłowne hróučka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow. Zběrał a zhromadžił *Jan Radyserb Wjela,* dorjadował a wudał Dr. *Ernst Muka.* Budyšin 1902, XIV + 314.

Velezáslužná publikace tato obsahuje 9125 lužických přísloví a úsloví, jež tu jsou podána pořadím alfabetickým, čímž se roztřídění této knihy liší od Čelakovského »Mudrosloví slovanského národu v příslovích« a Zátureckého »Slovenských přísloví«.

Lužičané podali již několik ukázek svých přísloví (Zejleř, Haupt-Smoleř, Jakub Buk), tuto však máme systematickou sbírku a bohatou sbírku, kterou uchystal folkloristům, slavistům i filosofům nestor lužických spisovatelův Radyserb Wjela a doplnil a vydal opravdový idealista Arn. Muka. V těchto lidových »Gedankensplitter« z duševní dílny lužicko-srbského národa, je mnoho cizího, mnoho všelidského, ale přece také mnoho originálního; kdo dovede tyto tři kategorie přísloví vymeziti, získá si velké zásluhy.

Celá studnice slovanských přísloví nebyla vlastně ještě vyčerpána. Sebrán byl již krásný materiál, pořízeny pěkné přehledy (na př. český od dra Jana V. Nováka v »Literárních Listech«, 1891) ale analysy této lidové filosofie nemáme, ač máme krásné sbírky již u Emila Flašky, bratří Červenky a Blahoslava, ba sám Komenský a Dobrovský byli ctiteli »Moudrosti starých předků«. A zrovna nedávno vydal Menčík přísloví sebraná Ribayem.

Poláci mají přísloví duchem a obsahem nám blízká; přísloví ruská mají ráz značné samostatnosti a rozumování široké ruské povahy;

stručnost a trefnost jsou jejich předností; nedávno vydaná přísloví severoruská, jež se nedostala do rozprodeje, překvapují silou, barvitostí a humorem, připomínajíce takřka epigrammy Lessingovy nebo Čelakovského. Obzvláštní sklon k filosofickému hloubání projevují přísloví srbská; obzvláště staří mohamedáni slovanští na Balkáně mluví jako patriarchové nebo beduini — co věta, to přísloví a moudrost. Klassická přísloví italská vyznačují duchaplnost, ésprit, prozrazující uměleckou zálibu samého ducha jižního, který miluje veselí. Velice záslužnou prací by bylo snésti a rozebrati středověké latinské a makaronistické »příslovnictví«, jehož sledy shledáváme posud při každém kroku.

Sbírka Radyserba-Muky by měla ještě větší cenu, kdyby bývalo i k dialektickým zvláštnostem jednotlivých přísloví přihlíženo.

Dr. *Josef Karásek.*

Dr. *Erich Berneker*: Slavische Chrestomathie mit Glossaren. Strassburg, 1902, S. IX + 484.

Berneker je professorem na německé universitě v Praze; je znám jako odborník pruštiny (Die Preussische Sprache). Stále stoupající zájem Němců o slavistiku povzbudil nového professora pražského, žáka Leskienova, aby sestavil slovanskou »čítanku« pro posluchače vysokých škol. Prof. Berneker vysvětluje všude u textů, kde se chová manuskript, kým byl vydán a připojuje vždy dotyčnou literaturu až po dobu nejnovější; u vzorů dialektických označuje pramen, odkud text přebírá. Velikou předností této velice pečlivě upravené snůšky jsou glossáře, které jsou ke každému literárnímu jazyku připojeny.

K uspořádání této knihy bych měl několik poznámek.

Bernekerovi nelze dosti schvalovati, že do své chrestomatie pojal také vzory církevní slovenštiny s jejími odstíny bulharo-srborusko-slovenštinou. Tím je kniha nejen úplná, ale má i pevnou basis, pro filologa nepostradatelnou; u nejstarších památek bychom byli rádi viděli, kdyby aspoň některé byl vytiskl písmem glagolským; jako parallelu ke kijevským fragmentům měl uvésti na jedné stránce Pražské zlomky. Prof. Berneker přidržuje se patrně rozdělení slovanských jazyků podle pořadí v grammatice Miklosichově. Proto také přiřaďuje běloruštinu k velkoruštině, ale maloruština mu tvoří samostatný oddíl, jako podobně rozdělil češtinu a slovenštinu. To obojí je věc velice sporná a závisí na stanovisku sestavovatele, který neužil pro všechny jazyky a literatury téhož dělidla. Proč nerozdělil »serbisch-kroatisch«, když to jsou dvě literatury? Antagonismus a nerozumný separatismus těchto dvou národů dospěl opravdu již tak daleko, že se v Dalmacii užívá úředně jazyka chorvatského a jazyka srbského. Při polštině byl Berneker velice opatrný; tu připojil »kaszubisch« k polštině, ač sub judice lis est, kdežto slovenštinu vymezil z češtiny.

Kdyby byl Berneker spojil maloruštinu s velkoruštinou a slovenštinu s češtinou, byl by se mu zmenšil slovník a mohl pak místa užiti ke vzorům z klassické literatury. To je právě největší nedostatek této jinak vzorné anthologie. Scházejí ukázky literární řeči, normálního jazyka; žák-slavista nemá měřítka, nemá normále, od něhož se liší jazyk starý a dialekty. Berneker zásadu svou — nepo-

dávati ukázek literárního jazyka — sám u slovinštiny prorazil, uvedl' báseň Prešérnovu.

Bylo by se doporučovalo podati u každé literatury obrázek klassického prosaisty a básníka; u Rusů Puškina a Turgeněva, u Poláků Mickiewicze a na př. Sienkiewicze, u nás z Nerudy a z Němcové, u Chorvatů St. Vraze a Šenoa, u Srbů obé třeba z Vuka; stran lužičiny by poradil vždy ochotný Muka.

Dialekty české bych byl jinak rozdělil; místo druhého úryvku z Hoška měla se podati ukázka severočeského dialektu od Vysokého; u moravských dialektů četl bych rád ukázky dialektu lašského, valašského, slováckého a horňáckého (třeba s Hoškovou ukázkou podobného). A když Berneker dokládal »slovakisch«, měl se poraditi se svým kollegou z české university, prof. Pastrnkem. Pravopis Hájkovy Kroniky ve vydání z Šénfeldu (Schönfeldu), 1819, obsahuje mnohé nekonsekventnosti; lépe by bylo bývalo sáhnouti k původnímu vydání; »Postilla« Husova byla uvedena nejspíš jako vzor transskribce staročeských textův.

V těchto věcech mám odchylné stanovisko od prof. Bernekera. Knihu jeho budou kupovati hlavně Němci; pro nás je drahá. Vždyť i »Věstník slovanské filologie« musí zaniknouti a autoři si na jeho vydání ještě doplatí několik stovek — k malé cti slovanské vědy. Jak jsme tu pokročili od doby Šafaříkovy? Dr. *Josef Karásek.*

*

Max Lenz: »Geschichte Bismarcks«. Leipzig 1902. 8°. [II.] — 455 S. Přítomná kniha p. Lenze, málo změněný to otisk článku napsaného pro velkou sbírku německou »Allgemeine Deutsche Biographie«, je spis psaný v duchu bezohledné dobývačné politiky pruské. Prof. Lenz v Bismarckovi vidí národního hrdinu a hledí vyložiti cíle jeho politiky a cesty, jimiž k cílům těm došel. Bismarck, tak soudí prof. Lenz, veden byl snahou sjednotiti Německo, ale tak, že by Prusko v sjednoceném Německu zachovalo své já a že by Německu dávalo zákony, ale od jiných je nepřejímalo. K tomuto cíli Bismarck dojíti mohl jedině tím, že Prusko hleděl sesíliti tak, aby se stalo mocí, a mohl provésti jedině tím, že Rakousko vyloučil ze spolku německého. Bismarck byl toho mínění, že jen moc rozhoduje v politice a tušil, že nejmocnějšímu v Německu dostane se v nové říši místo vládce. Již ve Frankfurtě jako vyslanec úzkostlivě bránil se proti vlivu Rakouska a vše, co jednal tam, měnilo se v zápas s Rakouskem o moc. Bismarck záhy nabyl přesvědčení, že sjednocení Německa s Pruskem v čele tak, jak si ho přál, nestane se žádnými smlouvami a že nestane se žádnými sneseními, nýbrž že může býti provedeno jen mečem. Bismarck v provádění svých cílů, jichž základy byly hotovy již r. 1854 a jichž propracování sáhá do r. 1861, byl osamocen. Všechno téměř smýšlení je v Německu proti němu. Lidé, odchovaní v duchu politiky sv. alliance, nemohli chápat jeho jednání. Bismarck však obtíží se neleká. Jemu jedná se o to, aby dostal do rukou svých zahraniční i vnitřní politiku Pruska, a sotva že obě tyto stránky uvedl z rozporů v souhlas, bezohledně postupuje přes všechny obtíže. Na své cestě opírá se ne o panství parlamentu, nýbrž o vládu královskou, jde proti vůli politiky

pruské, poslanců, ministrů i členů panující rodiny, za svým cílem, maje jen na starosti, aby vždy v rozhodném okamžiku pro své mínění a jednání měl na své straně krále. Ve volbě prostředků není Bismarck vybíravý; neměří své jednání ani pravidly mravnosti ani názory politickými, jemu jedná se vždy o čin, který by dovedl jej blíže k uskutečnění toho, co chtěl. Na cestě své ničím nedá si překážeti, veřejného mínění se neleká, násilně vystupuje proti parlamentu, žurnalistiku nutí buď k poslušnosti nebo aspoň k mlčení a vždy žádá, aby vše dělo se tak, jak si sám přál. Byl neúmorný, všechny okolnosti uvažoval, ve výpočtech svých byl jistý a rychle dovedl využiti okamžiku, v jednání byl energický a chladnokrevný. Nedal se ve svém vážném předsevzetí zviklati a nedal se ničím sváděti. Znal dobře duši lidu německého i cizího, počítal s ní a věděl, jak ji využiti. Opatrně postupoval, ale jistě, nedal se oklamati ani lstí ani vlastní vášní. Nebezpečenství se nevyhýbal, rád díval se mu tváří v tvář, rád vyhledával situace nejnebezpečnější a jimi se utužoval.

Bismarck svého cíle došel. Prusko zvítězilo nad Rakouskem v boji o předáctví v Německu a tím položeny byly základy k novému Německu, k říši, v níž úhelným kamenem bylo Prusko. Bismark postaral se i o to, aby jeho dílo bylo utvrzeno a aby každý pokus ztroskotati je byl na vždy zmařen. Po válce s Francií, s níž boje byl by si nepřál, ale konečně přece považoval jej za nezbytný a proto bez bázně do něho se vrhal, mohl říci, že i dílo jeho bylo utvrzeno. Pak Bismarckovi nezbývalo, nežli postarati se o opevnění míru a založení říše tak, jak si jí přál.

Prof. Lenz všechno jednání Bismarckovo vykládá s důkladnou znalostí pramenů a kriticky. Bismarcka, tak jak jej vylíčil, považuje za hrdinu národního, ale proto, že jej za takového prohlásil, nechce ty činy Bismarckovi, které odporují příkazům morálky, zatajovati anebo snad je omývati. Podle Lenze Bismarck takový, jak jej vylíčil, býti musil, aby svůj plán provedl.

Lenz všechny doby činnosti Bismarckovy nevylíčil stejně obšírně. Až do událostí r. 1866 jest obšírnější, v době pozdější byl jen stručný. Stručnost a málomluvnost jeho v této době nevysvětlí jen nepřístupnost pramenů, na níž v celém díle svém narážel, ale i ta okolnost, že volně mluviti, jak by si byl přál, nemohl. Způsob vypravování Lenzova je stručný, úsečný. Tyto dobré vlastnosti však mají svoji chybu — nejasnost. Čtenář přál by si, aby o některých věcech pojednáno bylo obšírněji, nežli Lenz činí. Lenz často mnoho předpokládá, co předpokládati by neměl, a příliš počítá s tím, že jeho kniha určena je generaci, která aspoň částečně pozorovala a stopovala činnost Bismarckovu. Tím jedině dovedeme si vysvětliti, že nevíme na př. ani, kdy Bismarck zemřel a pod. Že také Lenz často formě obětuje jasnost, jest jedna z chyb jeho kritických a promyšlených prací. *Dr. Zd. V. Tobolka.*

Ze zápisníku čtenářova.

Ještě jednou polemika o Husa.

Prof. Pekař odpověděl na mé vývody o Husovi v Č. Č. H. a odpověděl tak, že v zájmu věci dávám protiodpověď.

Prof. Pekař polemisuje hlavně k vůli národní idei, že prý »není žádná pouze novodobá idea, ale idea projevující se hned v prvých dobách dějin českých, neopouštějící jich nikdy a v kritických chvílích, kdy národ byl nebo považoval se za ohrožena ve své existenci, rostoucí k síle a šíři moderního nacionalismu.« Spor byl o to, byla-li národní idea myšlenkou vedoucí; prof. Pekař teď jen říká, že se idea národní v dějinách projevovala, a projevovala prý se hlavně tehdy, kdy šlo o existenci národa: na to jsem právě ukázal, že bojovat o svou, rozumí se českou existenci, není ještě bojovat z motivu nacionálního. Ty boje o existenci byly boji po výtce politickými, nebyly boji národnostními.

Uvedl jsem za doklad historiky, kteří o věci filosofičtěji přemýšleli; prof. Pekařovi neimponují prý autority nedostatečně informované: »Němci v svém celku vskutku poznali německou myšlenku národní teprve v době nové; my však již v středověku; i dnes by bylo na př. těžko u nás i u Němců ukázati na národní dějepis, nesený tak horoucím a rozhodným názorem nacionalním, jak to pozorujeme u českého Dalimila v 14. stol.« Na to odpovídám: Fakty jsou proti tvrzení prof. Pekaře. Také středověcí Němci cítili se jako Němci proti na př. Francouzům a Italům, ale přes to nebyli nacionálními v nynějším slova smyslu; říci, že by se teď ani u Němců nenašlo historika tak nacionálního, jakým byl Dalimil, je tvrzení nesprávné. O berlínském Lenzovi čtenářové »Naší Doby« se dočetli; mohl bych ukázat na promyšlený a soustavný nacionalism Treitschkeův Lagardcův a j. — ale nemám kdy tu vypisovat jména a fakty, o kterých se lze poučit v každé lepší historii německé literatury. Němci v XIX. století (po bojích proti Napoleonovi!) měli celé národnostní školy historické o právech, hospodářství atd., atd. Než, hlavní věcí je, byli-li Němci v středověku nenacionální a my nacionální; v té příčině prof. Pekař by svého tvrzení nedokázal.

Prof. Pekař dovolává se Palackého pro názor, že hlavním obsahem našich dějin bylo stýkání a potýkání češství s němectvím; není tím prý historie pouze negativní, ostatně prý i negace může být rodnou půdou pro snahy »zdánlivě positivní«; »český wiklifismus na př. mohl se velmi snadno, ne-li rozvinouti, tedy své bojovné síly nabýti z odporu proti německým mistrům na universitě.« Palacký prý nemínil pouze odpor k cizině, ale také »rozmanité zažívání« ciziny.

Opět nemohu slevit. Právě český wiklifism nedostal se k nám od Němců, ale z Anglie; také Anglie je cizina, ale běží o cizinu německou! Ve velmi důležité věci, v nejdůležitější, působily tedy vlivy anglické, ne německé a působily vlivy positivní. Nepopírám ani vlivů německých na naši reformaci; před Husem v Čechách byly reformní vlivy také německé. Nebylo všecko německé nám protichůdné. Než to všecko jsou věci vedlejší; hlavní otázkou je, byla-li naše reformace positivně českou a k tomu odpovídám, ano! Sám prof. Pekař ve své přednášce v reformaci našel český motiv. K čemu teď spor o slova negace a posice?

O to běží, zda-li ten »český wiklifismus« mohl se protivou proti Němcům rozvinout, jak prof. Pekař se vyjadřuje; prof. Pekař to teď už sám popírá a jen říká, že z toho odporu mohl nalézti své bojovné síly — je to důkaz pro thési Palackého?

Prof. Pekař patrně necítí, jak od svého původního tvrzení krok za krokem ustupuje, třeba že slovy své dřívější názory hájí. V otázce nacionalismu naší reformy teď píše: »Že však národnostní protivy v Čechách v době Václavově přispěly v prvé řadě (vedle hospodářských a společenských) k mohutnému rozvoji hnutí náboženského, celý národ uchvátivšího, o tom nepochybuji v nejmenším, a je to také patrno z nacionalismu Husa samého.« Prof. Pekař nepochybuje, to je pravda, ale to zase nestačí na důkaz. Podškrtl jsem některé výrazy, o které tu běží. Předně není spor o to, přispěly-li protivy národní k rozvoji reformace; původně prof. Pekař tvrdil něco jiného; když prof. Pekař vedle národní protivy ještě klade protivy hospodářské a společenské, pak zase své dřívější výroky modifikuje. Avšak věc hlavní tím přece není vyřízena a prostě proto, že z protiv národních a hospodářských — (pojem »společenských« protiv je příliš mnohoznačný, proto jej nechávám stranou) — jakživ, nikdy a nikde se nezrodí hnutí náboženské. Je-li náboženství náboženstvím, t. j. zvláštní, samostatnou mohutností duchovní a kulturní, pak nelze je odvozovati z mohutnosti jiné, ani z národnosti, ani z hospodářství a vůbec z ničeho než z — náboženství. A dokonce reforma náboženství, intensivní vzrušení náboženské, nedá se nikterak vyložit nacionalismem. Z železa zlato také se nedá dělat, leda ve fantasiích alchymiků.

(Pokračov.)

ZPRÁVY.

Michal Ševčik. Lužičany stíhá rána za ránou; zemřel jim Ševčik, jemuž poslední číslo »Lužice« přináší vřele psanou vzpomínku a podobiznu. Ševčik byl vychován zcela po česku; narodil se r. 1870 v Bačoni; redigoval »Jubilejní spisy« pražské Serbowky, o jejíchž dějinách také psal. V témže 3. čísle je článek o statistice Lužičanů — Srbův.

Muka jich v »Statistice« své r. 1880 napočítal 173.469, a roku 1900 bylo úředně napočítáno Srbův a »Srbo-Němcův« pouze 116.811, tedy o 56.658 méně. Z nich v Prusku 69.702, v Sasku 47.109 (z nich 12.000 katolíkův). Referent doufá, že Srbové přece ani za sto let nevymrou, ač je u lidu prostého vědomí národnostní namnoze nepatrné.

Přípravný sjezd ruských filologův. Potřeba slovanské encyklopaedie se cítila dávno; již před desíti lety se o ní horlivě mluvilo a činěny různé projekty. Otázkou touto se měl obírati sjezd slavistů v Praze, ale nedošlo k němu. Konečně vzala věc do rukou carská Akademie nauk a sezvala na 10. — 15. dubna star. st. »přípravný sjezd«, jemuž bylo předloženo několik otázek; první se týkala slovanské encyklopaedie, dále staroslovanského slovníka, zřízení slovanského knihkupectví, rozšíření slovanského oddělení knihovny Akademie Nauk. Veledůležitý čin carské Akademie byl doprovázen účastenstvím ruského ministerstva vyučování a se strany slovutného spisovatele, velkoknížete Konstantina Konstantinoviče, praesidenta Akademie.

Iniciativa tedy patří ruské Akademii Nauk; sjezd řídili první mužové slavistiky Jagić, Lamanskij, Pypin; duší jeho byl Jagić, pravá ruka jeho neunavný Šachmatov. Tajemníkem sjezdu a několika sekcí byl Jastrebow, sekretáři sekcí byli Lipovskij, Korablëj, Rozanov, Šljakov, Speranskij, Vasilev, Francev, Černyšev. Cestnými předsedy byli zástupci skoro všech slovanských národův (Baudouin de Courtenay, Novaković, Drinov, Kočubinskij, Florinskij). Sjezdu se účastnilo více než sto osob a na všech stranách bylo patrno, že všem účastníkům jde na prvním místě o věc a o zdar slovanské vědy.

Podáváme tuto krátký výtah o přípravném sjezdu ruských filologův podle 15. bulletinu, v němž jsou přehledně shrnuty resultáty sekcí sjezdu.

A. A. Šachmatov podal zprávu o návrhu I. sekce, aby se 1. budoucí sjezd slavistů konal v St. Petrohradě r. 1904 koncem

srpna nebo začátkem září. K tomu účelu se zařídí přípravné odbory v Rusku i v jiných slovanských zemích. 2. Ihned mají býti vyzváni jednotlivci, aby se účastnili budoucího sjezdu již hotovými pracemi. 3. O podporu a výhody osob, jež na sjezd přibudou, bude postaráno (lístky na dráhu, pohostinství poskytne město Petrohrad). Druhé oddělení Akademie Nauk rozdělí themata mezi jednotlivé učence a vytiskne svým nákladem jejich práce. Práce sjezdu se rozdělí na sedm sekcí: 1. jazyk; 2. ethnografie; 3. literatura; 4. dějiny s ohledem na litevský, lotyšský a pruský národ; 5. archäologie; 6. práva; 7. všeobecné otázky. Psáti lze ve všech slovanských jazycích, rovněž lze se účastniti debatt ve všech slovanských jazycích a také v anglickém, italském, německém a francouzském; ruština je jazykem »děloproizvodstva«. Při sjezdu se prohlédnou některé starožitnosti.

J. A. *Baudouin de Courtenay* referoval o hlavním bodu sjezdu, budoucí všeslovanské encyklopaedii; rokováno o všeobecné části její; podsekce se obíraly jazyky, dějinami, literaturami a ethnografií. Stran encyklopädie pronesena hlavní zásada, že vyjde v jazyku ruském; překlad německý si pořídí privátně německé nakladatelství; jednotlivé příspěvky možno psáti v různých jazycích; překlad je věcí redakce. Jako budoucí názvy předloženy »Обзоръ Славяновѣдѣнія«, »Начертаніе Славяновѣдѣнія«, »Славяновѣдѣніе«; zároveň vyslovena veledůležitá zásada, aby se s pracemi započalo ihned.

B. M. *Ljapunov* referoval o výsledcích porad jazykové sekce. Ecyklopaedie má obsahovati:

1. Methodu vědeckého naučení jazyka (poměr slovanských jazyků k indoevropské skupině jazykové, poměr jich mezi sebou);
2. úvod k fonetice slov. jazyků;
3. náčrtek grammatiky všeslov. prajazyka;
4. tvoření slov;
5. náčrtek srovnávací syntaxe slov. jazykův;
6. grammatiku staroslovanského jazyka;
7. dějiny církevně-slov. jazyka;
8. slovanské jazyky: 1. ruský (velikoruský, běloruský, maloruský); 2. polský; 3. kašubský; 4. polabský; 5. oba lužické; 6. československý; 7. slovinský; 8. srbsko-chorvatský; 9. bulharský. Přihlížeti se má k dějinám, k nynějšímu literárnímu stavu a k současné dialektologii těchto jazykův.
9. slovanské elementy v jiných jazycích;
10. cizojazyčné elementy v slov. jazycích (baltské, germanské, romanské, albanské, ugrofinské, turecké).

A. S. Lappo-Danilevskij referoval o výsledcích historické podsekce, jež se jaksi nemohla sjednotiti ve hlavních principech.

1. Oddíl první má obsahovati pomocné historické vědy.
2. Staré dějiny Slovanů (původ Slovanů, zprávy cizích spisovatelův o Slovanech etc.).
3. Dějiny jednotlivých slov. národův (s ohledem na kulturní dějiny, právo).

4. Náčrtek slovanské kultury (dějiny církve, právo potud, pokud se sem odnáší).

P. A. Lavrov podal zprávu o usnesení literární podsekce, jež se obírala slov. palaeografií.

V literatuře se má přihlížeti: 1. k národní literatuře; 2. k vlivům západoevropským; 3. vliv slovan. literatur na sousední oddíl jednotlivých slovan. literatur; jako zvláštní oddíl k 3. se má věnovati slovan. literatuře v Moldavii a Valachii. Oddíl tento bude ještě zvláště propracován.

J. N. Smirnov sděloval návrhy ethnografické podsekce, aby se popsaly i památky archaeologické (mohyly, hradiska). Hlavním předmětem bude ethnografie všech slov. národů, při čemž podány jednotlivé body: 1. materielní kultura (dům, nářadí, kroj); 2. rodinné poměry, právo, zvyky; 3. jak se nazírá na smrt, pohřební obyčeje; 4. přežitky animistického pozorování přírody; 5. pohanské přežitky; 6. umění: umění v kroji, hudba, prostonárodní drama, národní píseň; 7. jak se křesťanské idey měnily vlivem pohanského názoru světového; 8. lidová meteorologie a lékařství; 9. parallely lidového věření, zvyků, a umění národů uralo-altajských, romanských, germanských, baltských, novořeckého, albanského. Konečně historický náčrtek ethnografie slovanských národův.

Jak viděti, bude zapotřebí při vydání soustavné slovanské encyklopaedie intensivní součinnosti nejpřednějších slavistův.

Druhá důležitá otázka se týkala *církevně-slovanského slovníka*, o čemž referoval A. J. Sobolevskij. Mají se probrati staroslovanské památky do XII. stol., vymeziti metafrastovská redakce a přehlédnouti také jihoslov. texty evangelia a apostola. V tuto práci se uvázali odborníci Drinov, Speranskij, Lavrov a Voskresenskij.

S. L. Ptašickij podával zprávu o jiném nedostatku slovanské vědy, totiž o slovanské *bibliografii*; kritika spisů vyloučena, k sjezdu slavistů se má vydati bibliografie za 1902—3.

Pro Rusy samotné byla obzvláště důležita otázka o vydávání *církevně-slov. památek*, jak nastínil Speranskij. Obzvláště táž bolest jako u nás se tu jeví: nutno vydati text starého zákona, Georgia Hamartola, o němž pracuje Istrin, podporovati systematické vydávání ruských spisovatelů, v něž se uvázal Nikolskij a vydati Řeckého a Římského letopisce.

Nejsmutnější stránku slovanské vědy tvoří nedostatečná *knihkupecká výměna* hlavně ruských a jihoslov. knih. Stěžoval jsem si na to r. 1891, psal o tom Francev, naříkali si Šafařík a všichni ti, kteří se obírají slavistikou. Podle návrhu Korableva má některé hlavní ruské knihkupectví (třeba Suvorin) zříditi filiálku v Rakousku, učené společnosti si mají zavčas knihy vyměňovati a slovanské oddělení bibliotéky Akademie Nauk má se co nejvíce rozšířiti.

Otázky tyto předložila sjezdu carská Akademie Nauk, resp. její oddělení ruského jazyka a slovesnosti, což v řeči své připomenul akademik Jagić, jenž řídil sjezd a staral se o to, aby se k budoucímu sjezdu již předložily hotové práce. Známý takt a liberálnost

předsedajícího byly všemi přítomnými radostně oceněny a pochvaly neměly konce. Zejména konec sjezdu vyzněl v nadšenou ovaci representantů slovanské vědy mistru slavistiky.

Sjezd zakončil akademik A. N. Veselovskij, jenž vzdal díky a chválu všem, kdo mají zásluhu o zdařilý sjezd. *Jos. Karásek.*

»Blaho Lidu« časopis zabývající se zdravotnictvím, výchovou a šířením idei protialkoholických. V Brně, na rok 1 K 8 h.

Kulturkampf. Slova »Kulturkampf« (kulturní boj) užil prý zemř. Virchow v programu volebním strany pokrokové r. 1873; později prý zase razil první slovo to dr. Jan Miquel. Skutečně však stojí slovo to již u F. Lassalea, »G. E. Lessing« (Walesrode, Demokrat. Studien), v Hamburku 1861; II. 505. Hlavní věcí jest, že v tom smyslu, který mu byl podkládán, stalo se slovem hrozným, které dnes značí, spíše všechno jiné, nežli svůj vlastní smysl. (Die Gesellschaft. XIII, 21.)

Z uherské statistiky. Ve zprávě »Ze statistiky Slovenska« — viz č. 4. — jsme po dru Stodolovi opakovali, že v úrodných krajinách maďarských je dle statistiky z r. 1900 porodův nejvíce. Nyní čteme, že státní statistická kancelář uherská vykazuje, že r. 1901 narodilo se v Uhrách o 21.000 dětí méně než r. 1900. Největší procento porodů vykazují stolice: Sabolč 46·2, Bereg (Rusíni) 44·9, Trenčín 44·4, Ugoča 44, Marmaroš 43·9, Nitra 42·5. Nejméně dětí se narodilo v Sedmihradech a ve stolicích — čistě maďarských. Jeden rok nejvíc, druhý nejmíň . . . V obchodním r. 1901—1902 vystěhovalo se do Spojených států 36.900 Slovákův a 24.669 Maďarův. Do Rumunska r. 1902 16.000 Maďarův.

Chyby tiskové. Na str. 354 ř. 14. shora čti mythickou (místo: americkou); na str. 318 v 6. ř. shora čti za 18 let (místo: v XVI. věku).

Archaeologie v dnešních Athenách.

Napsal Em. Peroutka.

Dnešní Atheny vedle university se šedesáti asi řádnými a mimořádnými professory a asi 1500 studujícími, vedle polytechniky a akademie věd mají ještě jinou vysokou školu, povahy mezinárodní. Míním vysokou školu archaeologie, jakou představují archaeologické ústavy francouzský, německý, anglický, americký, v posledních letech též rakouský a ruský, a v míře nikoliv nejmenší také archaeologická společnost řecká.

Ve svých dlouhých dějinách Atheny skýtaly již jednou příchozímu obraz, dnešnímu do jisté míry podobný. To bylo ke konci starověku, za císařské doby římské. Tehdy Atheny byly cílem a touhou všech, kdo bažili po vyšším vzdělání. Také tehdy panoval v Athenách čilý život; konáno mnoho přednášek a vědeckých disputací. Od doby Hadrianovy byli v Athenách státem placení učitelové rhetoriky a filosofie, ale bylo tu i mnoho sofistů, kteří konali přednášky na svou pěst. Ze všech končin rozsáhlé říše sjížděli se do Athen mladí lidé, aby tu dovršili své vzdělání. Ze čtvrtého století po Kr. máme dosti podrobné líčení tehdejšího »universitního« života athenského u Eunapia (Βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν) u Libania (περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης), u sv. Řehoře v řeči 45. a na některých místech spisů císaře Juliana, kteří sami také v Athenách studovali. Veliký kontingent studentstva posílaly země asijské, Pontus, Syrie, Kilidie, Paflagonie, Jonie, Karie, Arabie a Aegypt. Mezi jednotlivými učiteli bývala veliká řevnivost. Každý chtěl míti co nejvíce posluchačů — nejen ze ctižádosti, nýbrž i z ohledů existenčních. Studující vydatně v té příčině učitelům svým pomáhali. Posluchači jednotlivých sofistů činili uzavřená sdružení, která pokládala za věc své cti co nejvíce nově příchozích získati svému mistru. Kdykoli měla přijeti loď s novými studenty, číhali na příchozí v Pireu a sváděli o jednotlivce celé bitvy. Zápasy ty, více nebo méně tuhé, všecko obyvatelstvo athenské sle-

dovalo se živým zájmem, ba obyvatelé celého Řecka byli rozděleni na tábory, jež oblíbeným svým učitelům sháněly posluchače.

Také dnešní doby každé úterý ráno v osm hodin vsedá v Patrasu značný počet lidí do vlaku a k páté hodině odpolední vystupuje v peloponneském nádraží v Athenách ke kratšímu nebo delšímu pobytu. Ale ze zemí asijských arci dnes za účelem studijním nepřichází téměř nikdo. Také dnes v Athenách koná se množství přednášek, ale nepřednášejí tu sofisté a rhetoři maloasijští, nýbrž střízliví archaeologové různých professí: topografové, epigrafikové, dějepisci, znatelé umění výtvarných, inženýři a stavitelé, převážnou většinou ze zemí západních. Také dnes trvá řevnivost mezi jednotlivými školami, hlavně francouzkou a německou, a to nejen vědecká, která však přátelským stykům není na závadu.

Ovšem tato parallela, jak patrno, ukazuje podobnosti jenom povrchní. Mezi dnešní prací vědeckou a prací tehdejší v Athenách je veliký rozdíl. Dnešní archaeologické školy jsou plodem vědeckého ducha minulého století, jsou nutným důsledkem správné vědecké methody, která v druhé polovici devatenáctého věku uplatnila se větší nebo menší měrou jak ve všem badání, tak také v badání o starověku a způsobila rozkvět vědecký, jakého dosud nebylo.

Dnes nepostačí tomu, kdo chce mluviti o starověku, aby soudil jenom na základě literatury starověké. To ostatně pociťováno již dávno za indukci jednostrannou a neúplnou. Tou měrou, jak rozvoj vědeckého ducha pokračuje, pokládá se prozkoumání půdy starověké co nejpodrobnější a nejrozsáhlejší za nezbytnou nutnost. A jak plodná jest tato methoda, toho z poslední doby jen jeden doklad. Z výkopů Evansových v Knossu na Kretě začíná se šířiti světlo, které osvítí nám zase hodně století před dobou mykenskou. Na počátku dějin řeckých nebude již kultura mykenská, nýbrž doba Minoova, či jak jinak se bude zváti, se svým uměním docela zvláštním a velice vyspělým.

Z cizích škol archaeologických v Athenách nejstarší je škola *francouzská*. R. 1896 připadlo padesáté výročí její. V Athenách pomýšlelo se tehdy na okázalejší oslavu, jejíž hlavním bodem měl býti mezinárodní archaeologický sjezd, prvý toho druhu. Myšlenka v officielních kruzích athenských a pařížských, jakož i v kruzích vědeckých vůbec uvítána s radostí; za krátkou dobu došlo ke sjezdu,

jenž měl se konati v dubnu 1897, pět set přihlášek. Ale na jaře r. 1897 vypukla válka řecko-turecká, nepokoje trvaly celý rok, a tak sešlo z oslavy veřejné.

Dne 17. a 18. dubna 1898 vykonána za přítomnosti řeckého krále a následníka, zástupců cizích škol archaeologických, university athenské a některých universit francouzských důstojná interní slavnost.[1] Za to na přání nynějšího ředitele školy Theofila *Homolla* napsal bývalý člen školy, nyní professor university v Bordeaux Georges *Radet* spis L'histoire et l'oeuvre de l'école française d'Athen, Paříž 1901. Kniha je psána na základě dokumentů svědomitě a objektivně a jest tudíž cenným příspěvkem k dějinám badání o starověku za posledních padesát let.

Škola založena r. 1846 ne tak z potřeby vědecké, jako spíše z příčin politických, aby Francie pojistila si vliv na Východě. Zásluhu o to má tehdejší vyslanec francouzský v Athenách Piscatory, nadšený Filhellen a tehdejší ministr vyučování, Salvandy. Toho roku vyplul do Řecka z Francie houfec nadšenců, kteří však o úkolech školy, jaké má dnes, neměli ani potuchy. Škola založena byla také jenom jako »une école litteraire« podle vzoru Academie de France v Římě. Zprvu nechtělo se od školy, aby pěstila odborné vědomosti, než jen aby živila cit pro starou literaturu řeckou, aby nechávala v odchovancích »un vrai parfume d'antiquité.«

Po bouřích 1848, kdy mladý ústav ve svém trvání byl ohrožen, úkol školy r. 1850 formulován jinak. V obor její měly nyní spadati archaeologie, palaeografie, epigrafika; od té doby má tudíž škola poslání vědecké. Hned r. 1852 Beulé výkopy svými na akropoli athenské otevřel cestu velkolepým objevům.[2] Ale vědecká éra, jak dí Radet, začíná škole teprv r. 1874. Toho roku zřízena »école française de Rome« — a v Athenách *německý ústav archaeologický*. V listopadu 1874 prohlášen nový statut podle návrhu výtečného Alb. *Dumonta*, jímž ústav stal se čistě vědeckým a spolu korporací těsně a přátelsky sjednocenou. Dumont stal se r. 1876 ředitelem ústavu. Od té doby jakož i za ředitelství epi-

[1] Le cinquantenaire de l'école française d'Athénes. Supplément au Bulletin de Correspondance Cellénique 1890. Paris 1900.

[2] Ovšem to nebyly první výkopy na půdě řecké. R. 1829 francouzská Expedition scientifique de Moreée podnikla šťastné, třebaže povrchní kopání u chrámu Diova v Olympii; r. 1834—1846 kopáno v Athenách vedením Ludvíka Rossa, a r. 1837 vstoupila v život archaeologická společnost řecká.

grafika *Foucarta* (1878—91) a za vedení všestranného, znamenitého Th. *Homolla* (řed. od 1891) škola zkvétá, a zejména posledních deset let bylo dobou plodné a slavné práce.

Němci přišli s ústavem svým do Athen později, r. 1874 v době, kdy vědecké uvědomění bylo vyšší; přišli tudíž s větší přípravou a jasným plánem.

Hned téhož roku pustili se řízením *Gurtiovým* do odkopání Olympie a v šesti půlletních kampagních (1874—1880) provedli prvý úkol svůj, odkrytí posvátné Altidy, způsobem přímo vzorným.

R. 1882 založena škola *americká*, 1886 *anglická*, 1900 *rakouská* a posléze *ruská*. Vnitřní zřízení škol je v podstatě stejné. Ústavy německý a rakouský mají v čele dva sekretáře, ostatní ředitele. Prvním sekretářem německého ústavu je *Wilhelm Dörpfeld*, nejznámější a nejčastěji jmenovaná osoba v Athenách, nejlepší znatel stavebních památek na půdě řecké, který účastnil se výkopův v Olympii, se Schliemannem v Tiryntě a v Troji, jenž nyní řídí německé výkopy v Pergamu a prozkoumává ostrov Sta Maura (Leukas), pokládaje ji za Homerovu Ithaku. Druhým sekretářem byl po dlouhá leta (až do 1901) Pavel *Wolters*, výtečný znalec skulptury řecké, který stal se professorem ve Würzburku a jehož odchod je pro německý ústav těžkou ztrátou. Na jeho místo nastoupil *H. Schrader*, jehož oborem je dosud hlavně archaické umění řecké. V čele mladého rakouského ústavu je *Ad. Wilhelm*, muž asi 35letý, pocházející z úřednické rodiny v Čechách, epigrafik zvučného jména. Druhým sekretářem po smrti nadaného Wolfg. *Reichla*, autora knihy velmi čtené »Homerische Waffen«, jmenován prof. brněnského gymnasia *Ed. Hula*, jenž však dle zprávy z posledních dnů zemřel na poli práce (v listopadu 1902).

Ředitelem francouzské školy je zmíněný již *Theofilie Homolle*, jenž slávu svou založil výkopy na Delu a hlavně výborným odkopáním Delf. V čele americké školy je zasloužilý professor Rufus Richardson, který letos odstupuje a zanechává po sobě v Athenách i v dějinách školy nejlepší pamět. Jeho nástupcem jmenován dr. Heermance. Školu anglickou řídí nyní B. M. Bosanquet.

Ústavy německý, francouzský, rakouský a ruský jsou vydržovány státem, školy americká a anglická jsou zřízeny od společností soukromých a vydržovány jsou příspěvky členskými a soukromými dary. Proto mají také méně pevnou půdu pod nohama. Aspoň ve výroční zprávě za r. 1902, kterou Richardson podává

výboru,[1] stěžuje si, že by byl výkopy své v Korintě jinak zařídil, kdyby byl měl po ruce potřebný fond. Také Evansovy výkopy jsou ohroženy nedostatkem peněz.

Ústav německý v Athenách, jako v Římě, jest pobočkou archaeologického ústavu v Berlíně, francouzský je pod protektorátem akademie pařížské.

Počet členů jednotlivých škol není veliký. Členství dosahuje se zkouškou. Stipendium členské udílí se pravidelně na rok, někdy prodlužuje se na dvě leta. Letos (1903) německých stipendistů je šest, dva mají celoroční stipendium, čtyři pololetní. Americká škola měla 1902 14 členů, osm mužů, šest žen. Všecky školy mají v Athenách své vlastní budovy; ústav německý a francouzský v posledních letech je rozšiřovaly, rakouský a ruský své útulky teprv staví.

Práce ve školách je dvojí, podle roční doby: na jaře a na podzim praktická, t. kampaň výkopná, od března do června, podle počasí a často také podle stavu financí, a na podzim v říjnu i v listopadu, a v zimě práce theoretická, zpracování látky, během výkopů nahromaděné. To je práce čistě vědecká.

Ale školy vedle toho mají ještě úlohu jinou, jednu, kterou jim nařizují stanovy, vzdělávati totiž mladé archaeology, druhou, kterou vnutily jim poměry. Staré Řecko není totiž všude zemí tak neznámou, jako dosud u nás v Čechách. Abych ukázal jenom na země nám nejbližší, Německo a Francii. Vedle přečetných odborných časopisů v Německu i Francii listy denní, týdenní i jiné — jmenuji jenom mně Vossische Zeitung, Post, Beilage zur Allgem. Zeitung, Deutsches Litteraturblatt, Litterarisches Centralblatt, Deutsche Revue, Gegenwart, Zukunft, Umschau, Leipziger illustrierte Zeitung, Gazette des beaux artes, Revue bleue, Revue des deux mondes, tedy listy, které dostávají se do rukou i širším vrstvám vzdělaných lidí — přinášejí časté zprávy od nejlepších odborníků o tom, co nového na poli archaeologie a dějin řeckých se objevilo. Tím utvrzuje se v širokých kruzích vzdělanců to, čemu je škola učila, že totiž Řecko je kolébkou naší kultury evropské.

Z lepšího poznání vzniká větší úcta k dějinám tohoto jediného národa a touha spatřiti slavnou půdu hellenskou. Touha v případech přečetných stává se skutkem. V Athenách je po celý rok množství cizinců a návštěva Řecka rok od roku se zvětšuje.

[1] American Journal of archaeology VI., str. 22.

Z celé Evropy i Ameriky přicházejí učenci a vzdělanci vůbec, aby shlédli společnou svou matku a sta a sta památek, namáhavou prací archaeologů znovu odkrytých. Tyto dvě příčiny: potřeba poučovati své členy, a snaha, učiniti všem příchozím do Athen a do Řecka pobyt co nejužitečnější, přiměla školy, že pořádají v Athenách a okolí u pomníků athenských, jako na Akropoli nebo pod ní u divadla Dionysova, na agoře, v Dipylu, v Pireu, Eleusině a j., nebo v obou museích athenských, akropolském a ústředním, nebo konečně v ústavech svých výklady a i cykly přednášek soustavných. —

Od deseti let pak přichází na jaře začátkem dubna do Řecka expedice jiná, gymnasijní učitelé z Německa a Rakouska. — To hlavně přimělo německý archeologický ústav k tomu, že začal pořádati vědecké exkursy po Peloponnesu a ostrovech aegejského moře. Exkursy ty se ujaly a konají se od té doby každý rok v dubnu a květnu; účastní se jich pak všecky tři kategorie, o nichž jsem se zmínil: členové škol, archeologové a umělci a učitelé gymnasijní. Tíha námahy leží téměř jediné na bedrech Dörpfeldových. Ale veliká jeho obětavost přináší dobré ovoce. Osobní vlastnosti Dörpfeldovy, jeho skvělá výmluvnost, znalost půdy řecké a stavebních památek, v níž nemá soupeře, síla poučení, jehož se každému dostává, činí všechny účastníky cest vděčnými ctiteli jeho. Těmito cestami Dörpfeld pomohl archaeologickému ústavu německému k popularnosti, jaké nemá žádná škola jiná.

Přihlášky k cestě ostrovní, poněvadž je poměrně nejméně namáhavá, bývají nejčetnější. Najímá se parník v Pireu na devět, deset dní, a počet účastníků bývá 60 nebo o několik více. Na lodi bývají také dámy. Bez mořské nemoci se to ovšem neobejde, třeba že cesta se koná v květnu. V Euripu mezi Attikou a Eubojí bývá moře téměř stále neklidné. Ale poněvadž v noci -- právě k vůli přítomným dámám, se kotví v některém bezpečném přístavě, je cesta ta jedním z nejvzácnějších turistických požitků, jaké si člověk v Evropě může opatřiti. Vstává se ráno po čtvrté, jak se rozední. Nejdéle do šesti je vše hotovo k odchodu z lodě. Poněvadž parník zastavuje někdy poblíž ostrova některého na místě, kde není umělého přístavu, třeba na pevninu dopraviti se v člunech, a i tu nemožno leckdy přistáti u samé země pro písčitý břeh. Pak nezbývá arci než tato procedura. Dva nebo tři veslaři člunu vyhrnou si spodky nad kolena, vskočí do vody a vynesou náklad člunu, ať je to dáma,

nebo pán, na zádech, docela v té posici, v jaké matky na venkově, když jdou do pole, nosívají své drobné miláčky. Takové scény odehrávají se na př. před starým Oropem, když má se prohlédnouti divadlo v Oropu a chrám Themidin v Rhamnuntě. Ovšem že veliké rozpaky na straně jedné a výbuchy veselosti na straně druhé jsou stálými průvodci tohoto vyloďování. — Nehledíme-li k těmto nepatrným nepříjemnostem, všechny ostatní dojmy jistě jsou z těch nejjasnějších, kterých člověk v životě zakusí. Je to vidět na tváři všech účastníků. Člověk je na nohou celý den, leze s kopce do kopce, ale po nějaké omrzelosti z únavy není ani stopy. R. 1895 byl s námi římský sochař, v těchto dnech zesnuvší, Josef Kopf, a ředitel gymnasia heidelberského Uhlig, vydavatel časopisu »Das humanistische Gymnasium«, který první svou cestu po Řecku konal před 25 lety, oba dva hodně přes šedesát. Oba zrovna zářili spokojeností. Všední starosti a tíha života s člověka spadne. Když stojíš ráno na palubě tváří v tvář sličnému, silou a zdravotou tak klidně a hrdě oddychujícímu moři, když díváš se na ostré čáry Kyklad, zatopených tím lahodným řeckým fialovým vzduchem, jako kdyby nejsvátečnější, nejnevinnější vzpomínky dětství vracely se do duše.

Program ostrovní cesty v prvních letech byl v podstatě týž. V posledních letech pozměněn tím, že pojaty v něj byly ostrovy, které staly se zajímavé výkopy v poslední době podniknutými, tak Kreta, Thera či Santorin, Naxos, Tenos, Leukas, Melos. Program ostrovní cesty z r. 1901 byl tento: První den 2. května navštívili ostrov Aiginu. Tam v okolí chrámu, který dosud pokládán byl za chrám Athenin, té doby řídil výkopné práce, nákladem bavorské vlády podnikané, mnichovský professor *Furtwängler* jeden z prvních a nejlepších znalců starověkého umění řeckého, autor slavných děl »Meisterwerke der antiken Plastik« a »Antike Gemmen« vedle mnoha jiných.

Skulptury štítu chrámového, známé z glyptotheky mnichovské, jež nalezeny byly r. 1811, koupil tehdejší korunní princ Ludvík bavorský r. 1813 za 70.000 mk. R. 1900 Furtwängler poznal, že Thorwaldsen při restauraci v Mnichově četných zlomků neupotřebil, a že původně ve štítu bylo asi soch více, než co jich v Mnichově vidíme. K vůli zjištění stavu věcí bavorská vláda podnikla nové pátrání kolem chrámu Athenina. Celý posvátný okres vyklizen a pod nynějším chrámem objeveny základy velké stavby starší.

Při tom nalezen nápis (20. června 1901), podle něhož chrám zasvěcen byl nikoli bohyni Atheně, nýbrž bohyni, až dosud téměř zcela neznámé, *Aphai*. Odpoledne odjeli na ostrov *Poros*, starověkou to Kalaurii, k vůli zbytkům chrámu Posejdonova, v němž otrávil se Demosthenes a jehož základy odkopány od švédských učenců. V noci parník zavezl je na Euboi a druhý den prohlédnuty americké výkopy v *Eretrii*, hlavně divadlo. Odpoledne prohlédnuto divadlo v *Oropu* s ostatními zbytky, oba chrámy v *Rhamnuntě* a bojiště *maraihonské*. Večer zavezl je parník do *Lauria*, kde přenocováno. Ráno vystoupili na *Sunion*, kde prohlíželi chrám, nyní obecně uznaný za chrám Posejdonův, jakož i zbytky druhého chrámu, nyní odkrytého, snad Athenina. Na odpoledne byla ustanovena návštěva ostrovů *Andru* a *Tenu*, ale poněvadž byl severní vítr, přistáli u ostrova *Kea* a prohlíželi zbytky města Karthaje, jež, dle Dörpfeldova mínění zasluhovalo by, aby bylo odkopáno. Čtvrtý den celý věnován francouzským výkopům na *Delu*. K večeru odjeli na blízký *Mykonos* a prohlédli tamnější museum, tam jsou totiž ukryty některé věci z Delu. Pátý den dopoledne prohlíželi Rubensohnovy výkopy z r. 1898 a 1899 na *Paru*, akropolis a chrámy Asklepieion a Delion. Odpoledne odjeli na ostrov *Jos*, v jehož výborném přístavě přenocováno. Šestý den byli na ostrově *Theře* (Santorin), kde Hiller v. Gaertringen na Messavuno odkopal v l. 1896—1899 celé město. Sedmý a osmý den věnován *Kretě* a to Evansovým výkopům v *Knossu* a museu v *Herakliu*. Večer odjeli na *Melos*, kde měli prohlédnouti zbytky mykenského hradu u *Phylakopi*. Ale pro silný vítr musili se uchýliti do přístavu města Milu. Desátý den ráno vrátili se do Athen.

S touto ostrovní cestou v prvních letech bývala spojena cesta do *Troje*, kde výklady trvaly jeden den. Od několika let pořádá se cesta do Troje samostatně v druhé polovici května. Výklady Dörpfeldovy trvají nyní tři dny. Odtud část odjíždí do Cařihradu, ostatní vrací se do Athen.

(Pokračování.)

Zdraví českých tkalců.[1]

Napsal dr. Ladislav Jeništa.

Zdravotní stav každé třídy dělného lidu jest typem sociálního jeho postavení. Čím chmurnější boj o život a drsnější podmínky konkurence, a čím krutější oekonomické zákony lidského vývoje, tím krvavější stopy vryty v řady drobného proletariátu. Pokud práce vedle denních lopot, odříkání a ztráty mravního uplatnění bude ohrožovati fysický stav pracujících mass potud nelze mluviti o celkové harmonii, a ujařmený lid právem bude bojovati za lepší svoji budoucnost.

Určitá povolání s neblahými následky práce, nízkou úrovní životních podmínek, nedostatkem výživy reklamují boj tento pro sebe s plnou opravdovostí, zápas těchto tříd jest podle zásad lidskosti nejopravnějším bojem sociálním, trpké odříkání, chmurný úděl životní dodávají tomuto boji mravní očistu.

V čele davu ujařmených stojí u nás čeští tkalci, zdravotní stav této pracující třídy kryje se úplně s nízkým sociálním postavením textilních dělníků.

Již sám vývin tkalcovského průmyslu obsahuje v sobě kus sociální tragiky.

Tkalcovství bylo od prvopočátku symbolem rodinné živnosti jest tak starým jako lidstvo. Řemeslo ruční bylo dědičným rázu patriarchálního; teprve roku 1784 vynalezen tkalcovský stav, a pozvolna zavládl v textilnictví skladní systém venkovský. Není snad oboru lidské práce, který by mohl se vykázati větším počtem re-

[1] Použité prameny: Herkner: Die oberelsässische Baumwollindustrie und ihre Arbeiter 1887. Bartassevič: Stärbfälle an Tuberkulose während der letzten 27 Jahre (1876—1896). Pester med. chir. Presse 1898. Zur Frage der Lungenbekrankung unter den industriellen Arbeiter. H. Pelc: Zpráva o poměrech a zařízeních zdravotních v král. Českém (1896—1898). Aemtliche Nachrichten des k. k. Ministeriums des Innern X. 1898, A. Layet: La hygiène professionele.

forem nad průmysl tkalcovský. Počátek učiněn ve Spojených Státech, odtud šířily se opravy po Anglii, Francii, Německu a Švýcarsku. S vývojem techniky, spočívající ve změně systému tkacích stavů, vazebních vzorů a hybné síly, rozvětvilo se tkalcovství ve dvě samostatné větve, živnostenskou a tovární, strojová výroba potlačila svým rozmachem ruční práci, nevyplenila však úplně starý systém individuelní — ulekaní o svoji existenci, třesoucí se tkalci zbyli v odlehlých horách jako představitelé nejtrpčích a nejchmurnějších sociálních zápasů.

Historie ukázala pravdu, že sociální reformy vydobývají se krví a trpkým odříkáním, bída tkalců ať samostatně pracujících, ať továrních rozžehla pochodeň boje kdy o třídním zápase nebylo ani potuchy.

Trhy na děti v anglickém textilním okresu Lancashire přivodily zákonnou regulaci práce v bavlnářských továrnách již r. 1802, a bída spojená s vyssáváním dělnictva vyvolala snížení pracovních hodin ze 78 na 56 zákonem stanoveným r. 1833.

Ve Francii povolal obhájce tkalců Villermé a dělníci r. 1840 vrhali se na bodáky vojáků povolaných k utlačení stávky, přejíce si raději smrti než dosavadních běd života.

Sociální hnutí v Německu počíná r. 1844 výbuchem elementárním u slezských horalů a dům továrníka Zwanzigera v Peterswaldau padá jako první oběť oprávněné pomsty.

Příčinu k nespokojenostem zavdaly mzdové poměry a stižení práce, vyvolané centralistickým systémem továrním.

Po rozmachu textilního průmyslu v létech 1840—1870 nastalo ubývání závodů menších a vzrůst výrobního zboží, tato gravitace ku velkovýrobě děla se na úkor pracovních sil, továrny zničily původní výnosný skladní systém a zproletarisovaly dělný lid; rozmach textilního průmyslu objasňuje několik čísel.

Cena příze v Anglii během padesáti let klesla na pětinu, v Německu v mezidobí 1846—1861 stoupl počet vřeten v přádelnách na vlnu ze 524.517 na 975.984 a počet mechanických stavů vzrostl ze 7.750 na 30.757. Soustředný způsob velkovýroby pohoršil postavení textilních dělníků, takže většina tkalců octla se v postavení zoufalém, nemožnost konkurence rukodílného zboží a klesání závodů menšího významu zničilo samostatného dělníka úplně, co čekalo ho dále, nebylo již více životem, ale živořením a trpkým odříkáním. Tovární dělník nebyl na tom lépe, stal se hříčkou v rukou bavlněných baronů, a na bedrách svých odnášel

všechny nehody spekulativní, celní i obchodní, jimiž zastižen byl průmysl textilní.

Samostatný tkadlec v kraji skorem vymizel, a jen neúrodné paseky hor staly se útočištěm jeho bídy a mučenictví.

Továrních dělníků textilních r. 1896 bylo v Čechách:

Druh práce	mužů	žen	dětí
Hedvábí	1.726	1.755	64
Vlna	11.541	10.554	626
Bavlna	32.172	40.927	1.297

V celém Rakousku bylo pojištěných tkalců:

Roku 1896	266.976
» 1895	265.248
» 1894	255.079

Vedle uvedeného počtu bylo v Čechách dle zprávy živnostenských inspektorátů 31.004 domácích tkalců as v 550 osadách a to hlavně v okresu Broumovském, Chrudimském, Chotěbořském, Vysoko-Mýtském, Hradeckém, Královédvorském, Lanškrounském, Bydžovském, Novoměstském, Poděbradském, Rychnovském, Litomyšlském a Žamberském.

Počet domácně zaměstnaných oproti dělníkům pracujícím v továrnách vykazuje stálé klesání.

Sociální postavení českých tkalců objasňuje neblahý stav zdravotní časté choroby a veliká úmrtnost této dělné třídy, jakož i dědičná zatížení, která stěhují se z rodiny do rodiny jako kletba nešťastného tohoto horského lidu.

Zdraví souvisící úzce s výdělkem, výše mzdy podmiňuje tělesnou zdatnost dělníka i jeho rodiny. Jako dokument výdělkových poměrů budiž uvedeno několik ukázek mzdy domácně pracujících tkalců ve východních Čechách:

Druh práce	Týdenní mzda	Poznámka
Hrubé druhy plátna Zboží pytlové Kanafasy	4—5 korun	Účast celé rodiny
Jemnější druhy Grádle Chiffony atd.	5—7 korun	
Samety a plyše	8—12 korun	Výroba cly obmezena
Tkaní organtýnu	2—3 koruny	
Setkávání cucků	80 haléřů	
Tovární mzda	3—12 korun	

Zajímavým byl výsledek úředního šetření r. 1899, jenž týká se sice Dolních Rakous, jest však též věrným obrazem poměrů českých tkalců. »V kroji Waldviertlu druhdy kvetoucí řemeslo úplně zničeno a přece setrvá při něm tisíce rodin, podobně jako v Čechách«, praví zpráva a jako doklad bídy uvádí: »Za tkaní 10 loket organtýnu platí se $3^1/_2$ kr. Při celkové denní práci vydělá si dobrý dělník $87^1/_2$ kr., ženám platí se za deset loket pět krejcarů, a ježto mohou jen 13 kusů v týdnu spracovati, vydělá si žena s těží 65 krejcarů. Manželé tedy společně vydělají týdně 1 zl. 52 kr. a z toho platí na »šlichtu«, která činí nitky pevnější a stojí 34 kr. Ale i zbylá mzda 1 zl. 18 kr. jest pro častý nedostatek práce nejistou, a faktoři ji ještě snižují. Dříve za látky ze žíní, jež mohou býti tkány pouze na ručních stavech, placeno faktorovi 12 zl., mzda dělníka obnášela as 3 zl. dnes cena klesla na 6 zl. a mzda na 30 kr. Poměry českých horských tkalců jsou namnoze ještě trpčími, týdenní výdělek celé rodiny, obnášející jednu korunu, není vzácností, a častý nedostatek práce zhoršuje ještě životní boj těchto horalů, ze kterých krvavý zápas o chleba učinil jen živé pokračování té nicotné, chmurné hmoty horské přírody.

Za těchto beznadějných sociálních poměrů špatný zdravotní stav a veliká úmrtnost této dělné třídy jest nutnou výslednicí. Kdo pak poznal význam nemoce pro horskou rodinu, kde i nejskrovnější vydaj znamená hmotně vykrváceti, dovede jen s úctou vzpomínati těchto horalů.

Nemoce tkalců jsou z větší části výsledkem sociálního prostředí a těžkých bojů životních, jedná se zde o celý souhrn složek, jichž výsledkem jest neblahá hygienická bilance této třídy dělného lidu.

Drsné horské podnebí, pracovní system, pobyt v dusných prostorách továren, dlouhá doba pracovní při malé mzdě, podmiňují časté nemoce továrních dělníků, pro samostatné horaly jest žebrácká dlaň údělem ještě daleko hroznějším, tvrdý osud v horské kraje zasel tolik bídy, že zdá se jakoby ta živořící horská příroda přizpůsobila sobě i ten nízký lid — bezbarvou kleč plazící se kamením denních běd a utrpení. Pokrok zdravotní u tkalců továrních kryje se s pokročilostí hygienické reformy závodů, vzduch, produkty práce a určité držení těla jsou zvláště zhoubnými momenty a působí celou řadu vleklých stavů chorobných a nemocí professionelních.

V prvé řadě sluší uvésti choroby plicní, jež jeví se stejně často u dělnictva továrního jako u tkalců v domácnosti pracujících, jsou to pak hlavně katarrhy průdušek, tuberkulosa a rozedma plic.

Tuberkulosa jest specificky typickou nemocí tkalců.

Z 1000 členů nemocenských pokladen onemocnělo v okresích representujících průmysl textilní:

Okres	Rok	Tuberkulosa	Nemoce dýchadel
Král. Dvůr	1896	3·5	0·8
Jablonné	1896	4·2	1·2
Jilemnice	1896	6·4	2·6
Nové Město	1897	3·7	0·7
Rychnov	1896	1·9	0·3
Semily	1895	6·1	0·3
Trutnov	1896	6·2	1·5
Vrchlabí	1896	3·0	0·7

Průměr v království Českém obnášel za r. 1896 pro tuberkulosu 3·1‰, pro nemoce plicní 1‰ převyšuje, kdy z osmi textilních okresů celkový průřez šest okresů tuberkulosou a tři nemocemi cest dýchacích.

Počet onemocnění u tkalců samých jest však daleko větším, neboť v uvedeném výkazu zahrnuto členstvo veškerého povolání, zprávy pokladen za r. 1896 pro tkalce samotné vykazují 7% nemocí dychadel a 5% onemocnění tuberkulosou.

Porovnáme-li jednotlivé třídy továrního dělnictva v Čechách pokud týče se chorob plic, shledáváme, že textilní dělnictvo zaujímá jedno z předních míst a pouze dělníci v továrnách chemických (11·5%), horníci, skláři a kameníci (10·7—8·6%) rovnají se počtem nemocí cest dýchacích tomuto pracovnímu odvětví.

S počtem onemocnění stoupá i číslo úmrtnosti, těžké poměry životní zařaďují tkalce v prvé šiky sociálního zápasu v řady, kde boj zuří nejvíce a největší počet padlých obětí. Okresy textilní všech států převyšují průměrnou úmrtnost a vedle horníků, není třídy dělného lidu, která by vykazovala tak krvavé daně práce. —

V Čechách za posledního pětiletí zmírá 0·36‰ obyvatelstva tuberkulosou, porovnáme-li s touto celkovou mortalitou úmrtnost okresů přádelnických a tkalcovských, shledáme, jak mocnou tu vláda této proletářské nemoce.

V Čechách severních zemřelo během let 1896—98 souchotinami 4·1—5·7%, v horách orlických za posledních pět let zemřelo

3·7—4% a v českomoravské vysočině 4—7% tkalců podléhá ročně tuberkulose.

Výši úmrtnosti znázorňuje nám porovnání s výkazy nemocenských pokladen, tkalců oproti povoláním ostatním zmírá souchotinami nejvíce.

Ze 100 pojištěných členů zemřelo v roce 1896 v Praze 2% dělnictva tuberkulosou, ve Vídni 1·04%, v Štyrském Hradci 0·98%, v témže roce byla pak průměrně v českých okresích textilních mortalita pthisiků následující:

Dvůr Králové	2·31%
Jablonec	3·07 »
Jablonné	4·14 »
Jilemnice	4·10 »
Litomyšl	4·37 »
Polička	7·10 »
Rumburk	6·50 »
Semily	7·05 »
Žamberk	6·21 »

Během let 1895—97 překročilo dvacet jeden českých okresů průměrný počet úmrtí tuberkuloovu, z těch bylo deset převážně textilních, pět průmyslových, čtyry hornické a dva zemědělské.

Zajímavá čísla ukazují zprávy nemocenských okresních pokladen v Čechách, tak v létech 1894—97 jevila se úmrtí a onemocnění dle povolání členů následovně:

Povolání	Onemocnění	Úmrtí tuberkulosou
Horníci	16‰	4·0‰
Tkalci	12 »	4·0 »
Kameníci	10 »	4·0 »
Tovární dělnictvo	4 »	1·5 »
Zemědělské dělnictvo	2 »	1·0 »

V r. 1899 ze 313 pojištěných zemřelých tkalců v Čechách zemřelo 181 na souchotiny a to většinou ve stáří 15—30 let.

Jen zcela zběžný rozhled statistický přesvědčuje o zhoubném rozšíření tuberkulosy mezi tkalci, na Moravě v okolí Brna r. 1899 zemřelo 6·1% tkalcovských dělníků, v Dolních Rakousích v kraji waldviertlském 5·8% tkalců, statistika Švýcarská udává 3·1% úmrtí, v Anglii a Spojených Státech kolísá úmrtnost mezi 2·8—4·2%.

(Dokončení.)

Rakousko-německé snahy o celní jednotu.

(Dokončení.)

Po nějakou dobu sice spatřujeme Prusko a Rakousko smířeny. I v politickém ohledu rozvinuly oba státy svornou činnost: vedly společně válku proti Dánsku pro Šlesvik-Holštýn. Než po mírném urovnání této záležitosti pokládalo Prusko — specielně Bismarck — okamžik za příhodný ku konečnému rozřešení německé otázky, to jest k úplnému odstranění rakouského vlivu na Německo. Diference ve správě okupovaných vévodství daly konečně podnět k válce r. 1866; k dobytému již vítězství hospodářskému a obchodně politickému připojilo Prusko ještě vítězství zbraní na území českém. Ve IV. článku pražského míru uznává císař František Josef I. zrušení německého bundu a svoluje, aby Německo bez vlivu Rakouska bylo reorganisováno. Rakousko tak bylo oddáleno od cíle, k němuž po dlouhá léta rakouská diplomacie s neunavnou horlivostí směřovala; článek XIII. pražského míru ustanovoval, že mezi Rakouskem a Německem před válkou uzavřené smlouvy mají zůstati v platnosti, pokud ovšem následkem zrušení německého bundu samy sebou působnosti nepozbývají; smlouva ze dne 11. dubna 1865 měla být revidována, prozatím však měla zůstati v platnosti, ale tím způsobem, že každá ze smlouvajících stran šestiměsíční výpovědí mohla ji zrušiti. — Snahy po celní jednotě byly prozatím ukončeny.

B. Snahy po celní jednotě po roce 1866.

Rozřešením politické krise r. 1866 nemohly být zrušeny mnohonásobné svazy, kterými říše na Dunaji a Německo byly hospodářsky spoutány. Následkem dualismu (1867) nabylo Uhersko značný vliv na určování obchodní politiky, kterého také nadále neustále dovedlo vykořisťovati, Rakousko přímo ovládajíc. Rakousko-německá celní a obchodní smlouva ze dne 11. dubna 1865 byla skutečně revidována, uzavřena obchodní smlouva ze dne 9. března

1868 na dobu desíti let (ode dne 1. června 1868 do dne 31. prosince 1877), která s obou stran ustanovovala mírná cla. Již při jednáních pro přípravu této smlouvy značně se uplatnily idee ochranného cla, které stále většího nabývaly významu. Rakousko-anglickou, svobodnému obchodu přející, smlouvou obchodní ze dne 16. prosince 1865, která byla dodatečnou anglickou konvencí ze dne 30. prosince 1869 doplněna, bylo Rakousko tak ošizeno — zaplavováno jsouc sice anglickými průmyslovými výrobky, kdežto anglický trh byl pevninskému hospodářství polnímu uzavřen a zámořským zemím otevřen — že bylo zcela přirozeno, že láska ku svobodnému obchodu silně byla otřesena. Polní hospodářství a průmysl středoevropský byly následkem hospodářské tísně na sebe odkázány a spatřovaly záchranu ve vzájemné ochraně. Šlo o uzavření domácího trhu vůči přemoci cizozemské konkurence; v říjnu 1876 byla tudíž anglická dodatečná konvence, jakož i obchodní smlouva s Německem a Francií vypovězena, aby se mohlo přejíti k ochranému tarifu celnímu. Rakousko-uherský autonomní celní tarif ze dne 27. června 1878 opustil, třebaže s obavami, hnutí svobodně obchodní 6. a 7. desítiletí.

Na jeho základě poznovu byla s Německem vyhledávána dohoda; než k tarifním úlevám nemohlo dojíti; i obchodní smlouva ze dne 23. května 1881 (do konce 1887 a pak prodloužená) nebyla než smlouvou o nejvyšších výhodách, takže dobu od r. 1877 do r. 1891 možno pro nedostatek smluv nazvati »érou tiché války celní«. Na zvýšení ochranných cel v Rakousku bylo v Německu odpověděno zvýšením cel obilních a »policejními předpisy veterinářskými«. Na trvalo byla takováto hospodářská válka nesnesitelnou. Nastoupení spořádaných poměrů způsobila konečně Francie, která dne 1. prosince 1892 vypověděla veškeré smlouvy obchodní, aby se postavila vůči cizině na půdu nového autonomního dvojího (maximálního a minimálního) tarifu, což se zákonem ze dne 11. ledna 1892 vskutku stalo. Mezi tím přešlo obchodně politické vedení Německa z Bismarcka na Capriviho, jenž učinil ve smluvní politice obrat. Jelikož státy trojspolku nemohly na dlouho setrvati pohromadě, kdyby navzájem vedly hospodářskou válku, snažili se vůdčí státníci jejich, i na poli hospodářském spolek uzavříti; skutečně uzavřely v prosinci 1891 Německo, Rakousko-Uhersko a Italie smlouvy tarifní, jejichž úkolem, dle úvodního vysvětlení bylo — »na delší dobu utvořiti podklad pro vzájemnou směnu polních a průmyslových výrobků a zároveň poskytnouti vhodnou

oporu pro případnou smluvní úpravu vzájemných vztahů obchodních k ostatním státům.«

K trojspolku, nyní i hospodářskému, připojily se zároveň Švýcary a Belgie, takže ode dne 1. února 1892 na dobu 12 let (do konce r. 1903) nastoupil »systém středoevropských smluv obchodních«, který konečně po připojení Srbska (1892) a Rumunska (1893) obsahoval Německo, Rakousko-Uhersko, Italii, Belgii, Srbsko a Rumunsko. Německo a Rakousko-Uhersko staly se hlavními sloupy systému smluvního, který stabilisoval na dobu smluvní obchod v území asi se 140 miliony obyvately. Přičleněním Ruska r. 1894 zvětšil se smluvní komplex do jisté míry ještě více.

Tento »systém středoevropských smluv obchodních« z r. 1892 spočívá, podobně jako »systém západoevropských smluv obchodních«, který povstal z francouzsko-anglických, Napoleonem III. a agitatorem pro obchodní svobodu Cobdenem r. 1860 ujednaných smluv, na dualismu autonomního generálního tarifu vůči státům nesmlouvajícím a konvenčního tarifu vůči státům smlouvajícím, liší se však od něho prospěšně tím, že na místo libovolně volených termínů zavedl kollektivní smlouvu »se stejným počátečným a konečným termínem«, a sice na dobu 12 let (= 1 obchodně politický rok).

Tendence těchto obchodních smluv z r. 1892 jsou mírně ochranářské; jimi byl vzájemný obchod, zejména mezi Německem a Rakouskem, vzhledem k průmyslu znovu oživen, kdežto agrární kruhy rakouské souhlasně se domnívají, že uvedené smlouvy obchodní zemědělství jen velice málo nebo dokonce zcela nic neprospěly.

Nehledě k tomu slyšíme z mnoha stran,[1] ani ne tak v Německu jako spíše v Rakousko-Uhersku, volání po těsnějším celním a obchodním spolčení obou velikých hospodářských obvodů, podobně jako v létech padesátých. Rozdíl však je ten, že tehdejší snahy po sjednocení byly diktovány motivy politickými, kdežto dnes zejména kruhy výrobními a učenými (německými a maďarskými) odborníky jsou zastupovány.

Dnešního dne existuje tolik návrhů na celní sjednocení, že se nemůžeme zde do jednotlivostí pouštěti; dokonce i Francouzové

[1] Rakousko-uherští Slované, což jest významné, doposud nevystoupili se svou vlastní rozhodnou celní politikou.

přimlouvali se za středoevropský celní spolek, jako G. de Molinari.[1] Zmíníme se toliko o návrzích některých rakousko-uherských národohospodářů.

Čilou propagandu pro celní unii Německa a Rakousko-Uherska rozvinul uherský říšský poslanec Guido šl. Baussnern;[2] roku 1880 napsal knížeti Bismarkovi obšírný spis pamětní, v němž vykládal myšlénky, které značně připomínají myšlénky ministra Brucka z let padesátých, na př.: zemědělství, průmysl a obchod nelze dnešního dne vpraviti do úzkého rámce národa nebo státu, nýbrž jest jim třeba širokého obvodu, v němž by se volně mohly pohybovati, rozvíjeti a v harmonickém styku vzájemném utvořiti pevný vnitřně utužený národohospodářský organismus. Zdravý vývoj na poli národohospodářském záleží na spolupůsobení principu svobodného obchodu a ochranných cel; na malém okrsku — čteme zde právě jako u Brucka — stává se ochranné clo monopolem na účet veškerenstva, na příslušně velikém poli však vzbouzí veškeré výrobní činitele a umožňuje vnitřní konkurenci, která znemožňuje na širokém základě vnitřního trhu jakýkoliv monopol a i princip svobodného obchodu k platnosti přivádí. Velikou výhodou pro každou zemi jest příznivá poloha přímořská; právě v tomto ohledu jsou obě středoevropské velmoci cizím zemím podřízeny. Tuto vadu lze toliko společným celním a obchodním svazem odstraniti.

Na tento pamětní spis odpověděl Bismark zdvořilým dopisem, v němž píše, že »považuje celní sjednocení obou říší za ideální cíl, který naším obchodně politickým úmluvám směr označuje.«

Uherský státní sekretář Alexander šl. Matlekovits[3] vypracoval tuto ideu až v řádnou »smlouvu o celní jednotě«. Podle jeho názoru jsou následující zásady směrodatné: státy celní jednoty (Německo a Rakousko-Uhersko s okupovaným územím) tvoří vůči ostatním státům hospodářský celek se společným vnějším celním tarifem, takže zásadně cizí zboží podléhá při dovozu do celního obvodu témuž clu, ať jest dováženo přes německé, rakouské nebo uherské celní úřady. Cla na předměty monopolu, předměty daně potravní a předměty finanční nejsou obsaženy ve vnějším celním

[1] V Journal des économisses 1879.

[2] Deutschland u. Österreich-Ungarn. Abhandlungen, Reden u. Briefe. Lipsko 1890.

[3] Die Zollpolitik der österr.-ungar. Monarchie und des deutschen Reichs seit 1868. Lipsko 1891.

tarifu, nýbrž vybírají se zvláště a náleží právě jako dávky vyrovnávací státu, u jehož celního úřadu dovoz nastal. K vybírání dávek vyrovnavacích zachová se celní hranice mezi Rakousko-Uherskem a Německem i po sjednocení. Společné příjmy celní rozdělí se mezi Německo a Rakousko-Uhersko v poměru 4 : 1. Obchodní smlouvy s jinými národy, které se týkají cel neb vyclívání uzavírají se jménem císaře německého, císaře rakouského a krále uherského s platností pro spojený obvod. Provedení výměry sazební a smlouvy o celní jednotě přísluší spolkové celní radě, rovnoprávně sestavené.

Později ve svých plánech o sjednocení Matlekovits poněkud vystřízlivěl. Na mezinárodním zemědělském sjezdu v Budapešti roku 1896 pravil: »Otázka celní unie, jíž by mohla být chráněna výroba obilí vůči zámořské konkurenci, dospěla zavedením agrárních cel ve Francii a Německu prozatím ke stadiu, v němž zdá se provedení její pravděnepodobným. Na uskutečnění středoevropské unie jest síla zájmů agrárních prozatím ještě příliš slabou. Otázka stane se opět tehdy časovou, až bude skutečně proveden systém, o němž se po léta ve Velké Britanii mluví, totiž rozšíření Velké Britanie na Větší Britanii. Uskuteční-li se Větší Britanie, bude-li Anglie se svými koloniemi tvořiti takovou celní unii, následkem které Anglie bude od kolonií požívati větších výhod než státy ostatní, a obráceně následkem které bude na zboží z kolonií do Velké Britanie dovážené příznivější clo stanoveno než na zboží z ostatních zemí evropských: pak budou evropské státy nuceny brániti se a rovněž utvořiti celní spolek vůči Velké Britanii«.

Nyní se Matlekovits domnívá,[1] třebaže skutečná celní jednota není možná, že přece aspoň »při dobré vůli« bylo by lze provésti celně politické sblížení ve formě poskytnutí diferenčně příznivějších cel ve prospěch zemí, jež by se měly spolčiti. Na tuto »dobrou vůli« však zdá se, že Matlekovits již příliš nespoléhá; v poznámce citovaný jeho článek končí přímou hrozbou Německu: »Jako při mnohých jiných otázkách, spočívá i těžiště vývoje nejbližší celní politiky v Německu. Zvítězí-li tam přehnané požadavky agrárního hnutí, podlehnou-li tam názory světa obchodního a většiny velkoprůmyslu, bude-li tam poznovu proveden obrat od smluvní politiky k celní autonomii, pak ovšem bude Uhersko a

[1] »Die handelspolitischen Interessen Ungarns« ve spisech spolku pro sociální politiku, sv. 93, Lipsko 1901.

s ním Rakousko-Uhersko na rozcestí, aby buď rovněž se vrátilo k celní autonomii, kterou jednou již zkusilo, avšak ne na prospěch svého hospodářství, nebo aby docela přetrhlo nitky hospodářského spojení s Německem, které nepřátelským zařízením Německa v poslední době bez toho již velice seslábly, a aby si hledalo nové spojení hospodářské se zeměmi západními, moc Německa v zemích východních, po případě i pomocí z počátku subvencovaných pokusů, zlomilo a hospodářskou politiku tak zařídilo, aby německá nepřátelská politika přece jen nebyla na škodu rakousko-uherskému celnímu obvodu.«

Z rakouských národních hospodářů připomínáme vedle průmyslníka Leitenbergra především průmyslníka Alexandra Peeze který ve svých přednáškách a spisech[1] stále a stále přimlouvá se za středoevropský celní spolek vůči světovým říším Panamerice, Greater Britanii a Rusku. Zvláštní význam pro tento předmět však mají jednání Společnosti rakouských národohospodářů, sestávající z theoretiků a praktiků (zemědělců a průmyslníků), která ve dnech od 23. ledna do 13. února 1900 za Philippovichova předsednictví byla ve Vídni konána a která došla k tomu, že sice úplnou celní unii nelze provésti, že však jest žádoucí a možný jakýsi střední útvar v podobě těsného celního a obchodního svazu, který by obsahoval aspoň částečné výhody celní unie, ale který by zároveň vystříhal se její nedostatků a vad.

Obsah takového celního a obchodního svazu by byl částečně obchodně politického, částečně správního rázu, a byl by dalek systému největších výhod, jelikož by tarifní výhody byly tak na zboží koncetrovány, aby se jich dostalo výhradně nebo převahou jen státu smluvnímu, jemuž má býti výhoda poskytnuta a jenž zvláště to zboží odebírá. Grunzel, jenž energicky hájil své stanovisko ve schůzích společnosti národních hospodářů r. 1900, uvádí tato bližší ustanovení o celním a obchodním svazu:

1. Naprostá svoboda tarifní politiky, avšak jednota v rozvrhu cel a vyclívání.

2. Vybudování tarifu konvenčního a obejití klausule o největších výhodách za účelem co největší úlevy pro vzájemný obchod.

3. Kooperace obou států při uzavírání obchodních smluv se státy jinými.

[1] Sebrané: »Zur neuesten Handelspolitik. Sieben Abhandlungen.« Vídeň 1895.

4. Zřízení společné celní komise k urovnávání sporů a ku přípravě společných hospodářských zřízení.

5. Rozšíření stávajících výhod pro obchod pohraniční a zušlechťovací, pokud jest to možno, aniž by byl poškozen dotčený průmysl.

6. Dalekosáhlé smlouvy na poli dopravy železniční.

7. Shodné provádění policie veterinářské.

8. Společný postup v důležitých případech hospodářského zákonodárství a správy (průplavy, poštovní spořitelny . . .)

Na konci nynější periody obchodních smluv vidíme, že skutečným výsledkem půlstoletí trvajícího snažení po celním sjednocení není celní unie, o jakou Bruck usiloval, nýbrž těsný celní a obchodní svaz, přesněji vyjádřeno, mocné snažení[1] po takovém svazu na straně rakouské, vůči němuž vlastně v Rakousko-Uhersku nepůsobí žádné, nebo aspoň skoro žádné jasně praecisované a úctu vzbuzující snahy, které by vedly národní hospodářství rakousko-uherské na jiné, na nové dráhy. *Dr. Ivan Žmavc.*

---

[1] Jest zajímavo znáti stanovisko jednotlivých výrobních kruhů v obchodní politice; z jednání společnosti rakouských národohospodářů jest na př. patrno, že zemědělství, zejména uherské, dále dřevařský průmysl, výroba nábytku z ohýbaného dříví, průmysl sklářský, výroba ozdobného zboží sklářského atd. vyslovují se pro těsné připojení k Německu, kdežto průmysl železářský, textilní, částečně výroba papíru, chemický průmysl, výroba hladké příze, výroba rukavic, porcelánového zboží, mužská konfekce atd. jsou zaujaty pro větší celní ochranu. (Srov. »Zoll- und Handelsbündniss mit Deutschland. Verhandlungen der Ges. öst. Volkswirte.« Vídeň 1900.)

Pojišťování živnostnictva na Slansku.

JUDr. K. Polák.

Dnes, kdy mysle veškerého živnostnictva českého zabývají se otázkami pojišťování, zejména nemocenského a starobního, a kdy v poslední otázce rozestupují se řady živnostnictva ve dva různé tábory, nebude bez významu poukázati na to, kterak otázka pojišťování na Slansku se poznenáhla na základě svépomoci a pod agendou tamních chorů autonomních i úřadu živnostenského poznenáhla řeší.

V okresu zmíněném potkáváme se s oběma hlavními formacemi a to, pojišťováním nemocenským obligatorním hlavně na Velvarsku a s dobrovolným pojišťováním starobním v rámci zemského pojišťovacího fondu císaře Františka Josefa I., hlavně na Slansku.

Pokud běží o pojišťování nemocenské obligatorní na Velvarsku, vystupuje tu mohutně do popředí vzor daný okresním výborem v Novém Bydžově zásluhou pana okresního starosty poslance Jindřicha Doležala a okresního tajemníka p. JUC. Myšky se strany jedné a panem starostou společenstva řezníků a dnešním starostou města Seidlem se strany druhé.

Po vzoru tomto na popud okresního starosty, poslance pana Heřmana Jandy zamýšlí okresní výbor subvencovati novou obligatorní nemocenskou pokladnu pro celý zastupitelský okres poskytnutím garančního obnosu 10.000 korun a zprávou úředníkem okresu obstarávanou na náklad okresní. Jak již známo, pořádal okresní výbor roku lonského po dohodě s instruktorem řadu přednášek po okrese, na nichž otázka zmíněná byla objasněna.

Porad těchto účastnil se za výbor okresní jednak okresní starosta poslanec Heřman Janda, jednak okresní tajemník p. Kamil Harmach, který také veškeré přípravné práce vykonal. Obligatorní pokladna byla také již c. k. místodržitelstvím registrována a dle posledních sdělení je pouze otázkou zřízení účetnické síly výborem okresním, aby vstoupila v život. Po provedení organisaci pojištění

nemocenského obligatorního zamýšlí se přikročiti k řešení otázky pojišťování starobního opět asi podobným způsobem, jak se na věci na Novobydžovsku toho času pracuje.

Připomínám, že ve Věstníku Harmachově pro akci všeobecnou byly učiněny velmi pozoruhodné návrhy.

Na Slansku, kde již před vydáním známého místodržitelského výnosu ze dne 12. října 1901 č. 196.198 společenstvo smíšených živností mimo mlynářskou v Kolči starostou svým p. Janem Mandou na pojišťování starobním v rámci zemského pojišťovacího fondu velmi horlivě pracovalo, a kterážto činnost se stala vlastně základem široké akce dnešní, vyvinula se hlavně působením úřadu živnostenského obsáhlá činnost po dosažení částečného provedení pojišťování starobního v naší pojišťovně zemské pomocí organisací společenstevních.

Zajímavo jest, že hlavně osobní intervencí c. k. okresního hejtmana pana Schallera bylo docíleno také součinnosti sborů autonomních a místních ústavů peněžních.

K iniciativě zmíněného úřadu živnostenského konána byla na Slansku řada veřejných rozprav, na níž účastnily se také zástupcové sborů autonomních, ústavů peněžních, instruktor, úředníci i konsulenti zemského pojišťovacího fondu císaře Františka Josefa I. Sborové autonomní slíbili také hmotnou pomoc a občanská záložna ve Slaném povolila již pro rok 1902 podporu obnosem 2000 korun.

Nebude bez zajímavosti poukázati na to, jak k věci zachovala se jednotlivá společenstva živnostenská sama.

Kterak již dříve pracovalo malé společenstvo kolečské a jak také obchodní a průmyslová komora v Praze uznávajíc veliký význam věci, činnost tuto premiovala, jest všeobecně známo a nepotřebuje výkladu. Tolik jest jisto, že činnost zmíněného společenstva zasluhuje tím větší pozornosti, poněvadž tu běží o venkovské společenstvo malé (45 členů) a s velmi malou daní celkovou.

Po bedlivých úvahách činnost ostatních společenstev nesla se hlavně k tomu, aby společenstvo přejalo agencii pojišťovny zemské a aby poskytnutím prvního, třeba malého vkladu dalo jednotlivým členům svým popud k přemýšlení a ke snaze na starobní opatření vlastními vklady dalšími.

Ačkoli i na Slansku značná část živnostnictva očekávajíc velikou budoucí pomoc státní a zemskou zachovala se passivně

a někdy i oposičně, přece s potěšením konstatovati lze značné výsledky a zejména zakládání zvláštních vlastních bonifikačních fondů je velmi pozoruhodným.

Tak společenstvo stavebních živností atd. ve Slaném usneslo dne 16. února t. r. všem svým 182 členům věnovati po dvou korunách, přejati agencii a založiti svůj bonifikační fond obnosem 1000 korun.

Společenstvo smíšených živností ve Votvovicích usneslo se dne 22. února t. r. věnovati každému členu (43 členů) první vklad obnosem 2 korun a založiti bonifikační fond obnosem 100 korun.

Obchodní gremium ve Slaném usneslo se dne 23. února věnovati těm členům, kteří se sami přihlásí, celkový obnos 300 korun a založilo bonifikační fond obnosem 1000 korun. Obchodní gremium toto čítá celkem 146 členů.

Dne 26. března usneslo se společenstvo živností výčepních a dopravních věnovat každému členu první vklad obnosem dvou korun a založiti bonifikační fond obnosem 300 korun. Toto společenstvo má 121 člena.

Dne 6. dubna usneslo společenstvo všech živností v Kralupech věnovati každému členu do základu obnos 3 korun a založiti bonifikační fond obnosem 300 korun.

Smíšené společenstvo ve Slatinách na valné hromadě dne 18. dubna konané, usneslo se věnovati svým 50 členům, pokud se sami pojistí, po 2 korunách. Zajímavo jest, že tak 26 členů skutečně učinilo.

Smíšené společenstvo v Libušíně se 108 členy usneslo se dne 20. dubna věnovati každému se hlásícímu členu po 2 korunách.

Dne 20. dubna usneslo se společenstvo potravních živností ve Slaném svým 144 členům věnovati první vklad obnosem 5 korun a založiti bonifikační fond obnosem 672 korun.

Společenstvo obchodní Zlonické se 113 členy usneslo se dne 11. května věnovati každému členu obnos 5 korun jako první vklad a na bonifikační fond 400 korun.

Smíšené společenstvo v Řenčově se 68 členy, v Tuchlovicích se 180 členy a ve Zlonicích s 89 členy na valných hromadách v měsíci květnu konaných učinila v této věci také principielní usnesení, která dle zpráv došlých dojdou brzkého realisování.

Uvážíme-li, že v politickém okresu slanském je celkem 32 živnostenských společenstev se 3600 členy a že již 13 společenstev s celkovým počtem členů 1471 se pro pojištění starobní

prohlásilo a že pomoc, zejména sborů autonomních očekávati lze, můžeme si učiniti pojem, jaký dalekosáhlý význam může v budoucnosti přítomné akce vykázati.

Výsledky tyto sluší připočísti hlavně osobní intervenci pana okresního hejtmana, který také na školní výbory pokračovacích škol působil, aby akce došla pochopení u živnostenského dorostu, a sám některé učně při ukončení školního roku ve slanské pokračovací škole pojištěním u fondu premioval.

Také ve Pcherách bylo již pracováno.

Ačkoli nelze přehlédnouti, že snad ve většině případů jednotliví živnostníci nebudou osobně spolupůsobiti, sluší tvrditi, že i malé snad procento pojištění dále skutečně prováděných a zejména postupné sesilování fondů bonifikačních bude znamenati velký úspěch a posunutí útěchy pojišťování starobního z mrtvého bodu.

Takto prováděné pojišťování starobní také v jiných okresích království Českého může míti tím dalekosáhlejší význam, poněvadž se v principu úplně srovnává s návrhy poslanců Krejčíka a Němce na sněmu království Českého a může tudíž státi se na základě zkušeností tu nabytých také významným de lege ferrenda.

Z uvedeného patrno, že v tomto směru pracovati lze a že po ukončení akce, jak byla výnosem místodržitelským zahájena, bude lze ukázati, že i vlastními silami také v tomto směru mnoho vykonati se dá.

Zajímavo jest, že také v živnostnictvu německém po této stránce pilně se pracuje a že ponenáhlu připravuje se půda akci všeobecné a důrazné.

Doufejme, že součinností organisací živnostenských a místní inteligence, práci úřadů správních i sborů autonomních, zejména v české části království Českého se podaří v brzké době vykázati úspěchy znamenitými.

K otázce a literatuře Macedonské, Starosrbské a Albánské.

Dr. Josef Karásek. (Pokračov.)

Nejvíce vynikly protivy mezi »patriaršisty« a »exaršisty«, když Srbové pomocí ruské diplomace prorazili, že bylo zřízeno v Skoplji (Úskubu) biskupství; obtíže, s jakými se setkalo nastolení *Firmiliana*, jsou dosud v čerstvé paměti. Česky psal o tom obšírně *Radić* i »České Revui« loni podle brožury Pavla Orlovića (pseud.) »Skopaljsko vladičansko pitanje«.

Biskup *Firmilian* je také u nás známou osobností; on to byl, který jako archimandita přivedl srbskou výpravu na jubilejní výstavu do Prahy a pronesl několik českých řečí. Vzdělán byl v Rusku a působil také jako missionář v Kanadě; o náš český život se interessuje jsa v písemním spojení s J. Raušarem-Žubovićem, který napsal »Успомена на излет Срба и Чеха из Србије на изложбу у златни Прат« (1891).

Nepřátelství mezi exarchisty a patriarchisty — čili mezi Bulhary a Srby — je nejbolestnějším bodem Slovanů v Macedonii. Lidé téže osady, téhož dialektu, téže víry se na smrt pronásledují a národnostně dělí, nepřátelství jejich převyšuje všechny meze pomyšlení.

Snahy Srbův o restauraci starého arcibiskupství v Peći (Ipeku) jsou nyní marny, aspoň pro delší leta.

Až dosud jsme nemohli nalézti žádných všem Macedoňanům společných zájmů, ze kterých by se dalo dovozovati a podporovati heslo Gladstonovo, u Bulharů okřídlené slovo »Macedonie Macedoncům«.

Obtíže sociální.

Ještě hůře je, přistoupí-li k dosavadním obtížím ještě nová komplikace — poměr majetkový. Je to okolnost, na kterou se pravidelně nemá zření, ač je vlastně veledůležitá. Majetníkem půdy je mohamedán; jemu patří čifliky, které si najímá a vzdělává

chudý křesťan, jenž z půdy platí třetinu výtěžku. Tak tedy stojí Turek nejen nábožensky, vojensky a úřednicky nad křesťanem, nýbrž i sociálně. Slovan je proti němu chuďasem, dělníkem, otrokem, pouze v městech je křesťan jako obchodník nebo živnostník bohatší.

Chudoba Macedonce, který do nedávna o sobě říkal »gospodine, mi smo raja« — má arci stinné stránky. On je chudák naprosto závislý na libovůli pana Turka; to cítí i pop, závislý na svých věřících. Přijdou-li žně, dostaví se turecký úředník, který vybírá strašlivý poplatek »desátek« — na poli, ale ne hned, nýbrž když se mu zlíbí. Zatím obilí pohnije, leckterý snop se ztratí, zvláště tam, kde bydlí sousedé Arnauté. Nájemci-křesťanovi zbude málo a co zůstalo, těžko prodati; už i zde se cítí konkurrence amerického obilí.

Chudoba vyhání Macedonce do ciziny; chodí hlavně do Rumunska, Bulharska, do Italie, jako prodávači tureckého medu přicházejí k nám. Tito jsou typicky od Ochridy jako Slováci od Trenčína a Nového Města nebo Italové prodávající kandity a zmrzlinu, bývají od Belluna.

Tito obyvatelé se nazývají »gurbetčii«.

Následkem této stěhovací horečky se seslabuje posice Slovanů nesmírně. Na léto jsou celé vesnice jako po vymření, jako v Italii v Chiusa Forte nebo v Rusku na blízku Petrohradu, odcházejí-li muži dělat izvoščíky. Doma zbudou jen ženy a starci. Obyčejně si musí Makedonec do ciziny odcházející vypůjčit peníze pro rodinu od Řeka nebo Valacha a dáti mu do zástavy zápis na dům; v kolika případech nemůže dostáti na den povinnosti, načež rodina jeho ztrácí přístřeší. Věřitel je nemilosrdný fiskal, formální tyran berního úřadu, jenž se hojí na »objektu« v Turecku jako jinde v Evropě; a pak uvažme, že Cincar a Řek jsou strašliví lichváři.

Macedonci ubírající se do ciziny za výdělkem, poznají tam snesitelné nebo urovnané poměry a přinášejí nové ideje do své vlasti; někdy se jim arci stane, co vypravuje Sava Chilandarec v 12. sešitě »Osvěty« 1902 — Albanci si na ně počíhají a oloupí je o všechny peníze, které si v cizině za několik měsíců nastřádali.

Jiná zla.

První zlo je Albanec. vždy zbraní ozbrojený, i tenkráte, když na poli pracuje; to jest metla Macedonie, tito janičáři a hra-

ničáři dohromady, postrach křesťanů, nejspolehlivější poddaní sultanovi. Proti nim se ani sultan neodvažuje zakročiti.

Druhá bolestná stránka je veškera *veřejná turecká správa* čili to, čemu my v Evropě říkáme turecké poměry. Domorodý křesťan nemá nikde, zvláště ne u soudů, zastání.

Celý systém tento charakterisuje obzvláště úplatnost úřadů, s kterými se dosud vede simonie. Všeobecně platí turecké heslo: »Rušvetzis bišej olmaz« — bez úplatku nic neuděláš.

Mimo to dlužno uvážiti, že turecký úředník, četník a řadový vojín není od vlády řádně placen, následkem toho sám na sebe odkázán, a proto není divu, že se někdy představitelé a zastánci pořádku mění sami v lupiče a bandity. Finance turecké jsou v známých poměrech; i ottomanská banka trpí na pravidelný odliv — příliv peněz je věc neobyčejná.

»Svjato Dêlo« č. 3. vypravuje, kterak ozbrojení sedláci r. 1900 zajali razbojnickou bandu, která se skládala z nizamů, jimž velel jejich hejtman. Když se ho ruský konsul tázal, proč tak činí, odvětil: »A co mám dělat, aby mně hladem neumřela rodina? Za poslední rok jsme dostali — jednu liru; zima nastává a bez chleba a topiva nelze žíti.«

Naposledy nesmíme zapomenouti na přebytečnou intelligenci, obzvláště bulharskou, která tvoří v obyvatelstvu stálý ferment. Dříve nacházeli Macedonci postavení hlavně v Bulharsku, ale nyní jsou i tam finance rozhárány. Také nesmíme zapomenouti, že školství macedonské a tedy všeobecná úroveň stojí na značné výši. V osadách, kde by u nás byla jedna škola, bývají v Macedonii školy dvě až tři různé podle propagandy. V městech, kde bydlí valiové nebo mutesarifové, bývají tři až čtyři různá gymnasia; školy bulharská vydržuje exarchat, jak jsme již řekli; ale ještě předposlední generace byla vzdělána řecky.

Moskevská »Zarja« přinesla loni tuto statistiku bulharských škol (Rozhledy str. 163.):

		školy	žáků	učitelů
Vilajet Kosovský	ob. škol	174	8642	282
	nižších gym. r.	16	813	38
Bitolský (Monastirský)	obecných škol	258	14.267	382
	ob. niž. gym.	13	994	42
Soluňský	obecných škol	311	15.887	492
	nižších gym.	27	1173	55
		799	41.776	1291

Vyšší gymnasia jsou v Soluni a Bitolji, ženské v Soluni, ústav učitelský v Skopji a Seresu (Sjar).

Počet srbských škol nemohu nyní udati; r. 1894 jich bylo 125 s více jak 5000 dětmi.

Učitelstvo tvoří u všech národností nejpřednější politické agitatory.

Tento těžký život činí ještě více nesnesitelný různé *propagandy*. Zde již přestává otázka macedonská býti čistě lokální; tu se jeví účastenství také okolních států.

Propaganda v Macedonii.

Kapitolku tuto bychom mohli označiti názvem: vnitřní a vnější obtíže Macedonské otázky, jejíž řešení velice interessuje všechny balkanské státy, obzvláště Bulharsko a Srbsko.

Bulharsko, Srbsko, Rumunsko[1] a Řecko školou, církví a politikou propagandou se starají, aby krajané jejich se domohli lepších časů, respektivě byli spojeni s jazykově příbuzným státem, každý by nejraději pro sebe co největší díl Macedonie okkupoval. Největší aspirace na Macedonii činí si vlastenci bulharští, poněvadž je dle přesvědčení jejich Macedonie ohromnou většinou přece jen bulharská. Na Macedonii si činí nároky již z historických důvodů — ale s těmi přicházejí i Srbové i Rekové; analogie státního práva. Avšak zde platí moc, počet, propaganda.

Nejmocnější páskou bulharského hnutí v Macedonii jest známé praeliminare San-Stefanské, které vzkřísilo naděje »celokupné« Bulgarie.

Když delegáti Evropy dne 20. ledna 1877 s nepořízenou odjeli, uzavřelo Rusko s Rakousko-Uherskem tajnou smlouvu v Zákupech (missie generála Sumarkova) stran balkánské politiky, podle níž naše říše mohla okkupovati Bosnu a Hercegovinu, Rusům vyhražen vliv na východě Balkánu,[2] načež byla vypovědena dne 12. dubna 1877 se strany Ruska válka.

Naděje Macedonců způsobené mírem San-Stefanským ochromil Berlínský kongres, ale paragraf XXIII. a loi des vilayets zaručovaly jim jakési reformy anebo snesitelné poměry; nedošlo však

[1] Rumunské ministerstvo vyučování vydává ročně 5 mil. franků na rumunské školy v Macedonii.

[2] Smlouva tato je u nás málo známa; vyzradil ji officiosus Bismarkův v »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« 27. dubna 1877, cf. Tatiščev a Skalkovskij. (Vněšň. polit.)

k žádným opravám, ač již od té doby slaveno pětadvacetiletí »šipkinských« událostí.

Macedonci měli opravy na papíře, repressalie na krku a propagandy si život navzájem hůře nežli turecká vlast znemožňovaly. V zemi vznikly tajné spolky, které Turci pronásledovali. Největší nároky si činili Bulhaři, kde skoro každá druhá, třetí rodina měla nějakou obět tureckých úřadův. V Bulharsku vznikl komitét, jenž podporoval snahy svých rodáků macedonských. Jedni si přáli spojení Macedonie s Bulharskem, druzí by se byli spokojili s uskutečněním podmínek míru San-Stefanského nebo docela paragrafu XXIII. berlínského kongresu, jiní si přáli rozluštění otázky macedonské podobně jako bylo u Krety, u rozených Macedonců nabylo převahy heslo »Macedonie Macedoncům«, ozývaly se četné hlasy volající po konfoederaci balkánských státův nebo po okkupaci Rakousko-Uherska. Jednotliví Macedonci nahlíželi, že se jim pod naší vládou lépe povede než pod tureckou; úřady rakousko-uherské nejsou podplatny, nerozhodují libovolně, křesťan má zastání, co do jmění je jist, jazyk mu nikdo nebéře, tak tvrdili.

Nebudu obšírně uváděti, jak pracuje propaganda bulharská. Komitét v knížectví byl sice rozpuštěn, mezi členy vznikly rozpory, antagonismus, ale vnitřní organisace macedonské propagandy bulharské funkcionuje přesně a spolehlivě.

V čele její stojí intelligence, obzvlášť učitelé; účastníci jsou připraveni na život i smrt; každých deset »četníkův« (četa) má svého desátníka; každý obyčejný četník 3—4 žáky. Bulharská propaganda má spolehlivou svou poštu, přísný soud, stará se o finanční prameny. Za ní stojí celé Bulharsko vyjma několik ministrů, kteří officielně nesmějí. Komitéty zásobují evropský tisk zprávami a starají se se zbraní v ruce a s nasazením vlastního života, aby Macedonie byla zbavena tureckého jha.

Jak situace nyní stojí, křižuje agitace komitétů bulharských velice akci diplomatickou spojených zúčastněných států, říše naší a Ruska, čímž snad zlepšení poměrů jen zdržuje.

Uvedu tuto ještě seznam všech časopisů, které se specielně obíraly macedonským hnutím ve smyslu bulharském. Revoluční propaganda bulharská existuje asi deset let.

Diktatorsky si r. 1894 počínali Gjorčo Petrov a Georgi Delčev (nedávno padl?) proti nim stála »bratrstva« s Macedoncem Kočo Avramovem. Bulhaři chválí nezištného Trajko Kitančeva, načež po

povstání r. 1895 nastala v bulharské propagandě desorganisace a osobní půtky, vznikly »grupy« a »frakce«.

Osvobozením Macedonie se obíral zvláště »Glas Makedonski«, hlavní orgán macedonské emigrace; heslo bylo »makedonskija bolgaria«, které v »Strandža« znělo již šovinisticky. »Borba« hledala spásu v ruském caru, »Buntovnik«, »Glas« a orgán macedonských terroristů »Otmъuštenie« vycházely bez označení odpovědných redaktorův a tajně se rozšiřovaly. Nově vycházející »Svjato dîlo« přiznává o nich, že to byly orgány »exaltujících hlav«; zvláště poslední vedl čistě osobní boj. »Političeska borba« byla orgánem macedonských socialistů-revolucionářů. »Revoljucija« vycházela v době povstání r. 1895, pro tehdejší poměry velice charakteristické. Vyšlo pouze deset čísel, ale — změnil list tento barvu jenom desetkrát. Revoluce — svoboda — Mecedonská republika — Balkánská foederace — atd.

»Maleševski Balkan« naříkal hlavně na bulharskou politiku proti Macedoncům a na macedonskou intelligenci, která v Bulharsku zapomíná na své krajany.

V době poslední byly známy zvláště Naumovo »Pravo« a orgán Sarafova, který činnost komitétu znova rozproudil, totiž »Reformi«. Uvésti nutno také »Autonomia«. »Reformi« (Les Reformes) »organ na vrahovnija Makedono-Odrinski komitet«, se také následkem osobního sporu v komitétu »rozštěpily«. I Mihajlovski i Sarafov vydávali své »Reformi«, oboje měly totéž číslo a počet stránek.

V únoru letos »Reformi« zanikly; řídicí hlavy se vrhly na jinou práci. Od 15. května vycházejí opět, a to každý den.

Za to vychází v Kjüstendilu od konce minulého roku jakási macedonská revui »Svjato dělo«; je to velice zajímavý a poučný časopis, který dává hluboko nazírati na činnost jednotlivých vůdců nespokojencův.

Komitét bulharský, pracující za »autonomii« Macedonie — anebo za jiné heslo, to je vše jedno — domnívá se, že autonomní anebo po evropsku spravovaná Macedonie během let uzraje a spadne asi tak k Bulharsku, jako se stalo r. 1885 s Rumelií. Ale zrovna v těchto snahách nachází největšího nepřítele v propagandě srbské, která si činí na Macedonii také historické, ba i národnostní nároky. Je pravda, že na severu Macedonie, v Tetovsku, Kumanovu se mluví dialektem blízkým srbštině, chcete-li srbským;

ale ostatek této slovansky mluvící země je bulharský. Jsou však srbští zaslepenci a šovinisté, kteří nechtí o ničem jiném mluviti nežli o Macedonii — srbské. S Gopčevićem a podobnými žurnalisty není řeči ani sporu.

Pro Srbsko jsou v letech posledních nejdůležitější hesla: »Mi nemožemo bez mora«, které se následkem nového celního zákona pozměnilo v »Novi putevi, novi putevi«, jak volá Božidar Nikašinović v brožurce »Srpska izvozna trgovina i Austro-Ugerska monarhija.«

Naše nové clo na srbskou pšenici, sušené slívy a dobytek znamená velkou ránu pro Srbsko, které hledá nové exportní cesty přes Soluň, Burgas nebo Varnu, po Dunaji a hlavně přes pašalik Novopazarský k Adrii, což je také oblíbenou myšlenkou J. Holečka. Našli se sice i v Srbsku rozumní lidé, kteří měli smysl pro skutečnost a situaci, a navrhovali, aby se Srbsko s Bulharskem po dobrém o Macedonii dohodlo a ze Soluně společný přístav učinilo (na př. Karić, jehož velké dílo o Srbsku illustroval Čech Titelbach a vyslanec Milovanović). Od návrhu k uskutečnění jeho jest arci daleko — — tu by rozhodovaly ještě jiní faktoři, ale projev tento jakož i návrh na foederaci balkánských států jsou přece jen pozoruhodné. Srbsko by mělo dnes zcela jinou situaci, kdyby bývala politika jeho směřovala k tomu, aby mělo přátelské sousedy: Bulharsko a Černou Horu, hlavně však aby bylo doma skonsolidováno a pěstovalo dobré styky s naší říší, Ruskem, ba i Tureckem. Také budoucí linie B. Brod-Sarajevo-Mitrovica bude udržovati srbský obchod zrovna v blokadě.

Bylo by tedy radno, aby se Srbsko obmezovalo na nejpraktičnější a nejrozumnější politiku a neoddávalo se dalekosáhlým plánům, avšak tu zrovna nejlepší přátelé Srbska pochodili s radou svou — nejhůře.

Byl to nedávno viděti při článku V. Korabljëva »Sobytija v Makedonii i Staroj Serbii«, který následoval po informačním článku A. S. Budiloviče »V čem zaključajutsja glavnyja trudnosti Makedonskago voprosa?« v »Izvěstijach St. Petersburskago blagotr. Občestva« (č. 5., 1903).

Korabljëv radil totiž taktuplně Srbům, aby se v propagandě své obmezili na Staré Srbsko, jinak že se tam za deset let neuslyší ani slova srbského; ale neodnesl si za to přízeň Srbů, kteří nedávno sympaticky pozdravovali jeho pojednání týkající se srbské literatury. »Sloga« č. 100, 18. dubna 1903 mu vytýkala povrchnost,

šarlatánství, neznalost dějin, geografie (já od něho přejal rozdělení na sandžaky), nazývá brožurku jeho slavofilským bombastem, cituje proti němu Jastrebova (ale nikoliv Kačanovského), ba vyčítá mu i pohostinství...

Odměna redaktoru »Izvěstií S. P. blag. obščestva«! Srovnej mezi korr. došlé 8. č. týchž »Izvěstijí«.

Ještě hůře to odnesl náš Jagić.

Dne 1. března napsal článek o Macedonii a Starém Srbsku, a již za šest neděl — tedy ještě během tohoto roku — přišel článek tento k uvědomění váženým politikantům ze srbského studentstva ve Vídni, které »ex ulica« odsoudilo mínění Jagićovo. Obzvláštní radost nám působily články oněch listův, které dokazovaly, že Jagić postavil vědu do služby politiky, ač napsal — »ich perhorresciere den Missbrauch der Sprechwissenschaft für politische Streitigkeiten«.

Jagić zůstal živ a zdráv, byl zvolen i za předsedu přípravného sjezdu ruských filologů, který svolala carská Ruská Akademie, i když se přibelhal žurnalista z Cařihradu a hodil po něm jako Asiata kamenem. Ale turecká puma nedolétla do Evropy; Jagić stojí příliš, příliš vysoko, v pumě v hlavě cařihradského žurnalisty zrozené byly — piliny a sláma.

A proto maje na zřeteli a pro poučení zkušenosti jiných, vzdávám se úsudku o Macedonii a Starém Srbsku, připomínaje pouze, že v Macedonii pracují pro sebe i jiné propagandy, jako francouzská, anglická, ba znalec poměrů tamnějších mne ujišťoval, že v Soluni existuje — 17 propagand.

(Dokončení.)

Malá loterie.

Dne 25. října m. r. oslavila malá loterie své stoapadesátileté výročí; jest již nejvýše na čase, aby jí — instituci tak neskonale zhoubné a pověstné — odbila hodina dvanáctá. Jen dva státy dnes těší se z jejího dobrodiní: Italie, její domovina, a Království a země na říšské radě zastoupené. Jedné kulturní hanbě jsme unikli: že nezrušilo Turecko novinový kolek dříve, než my, a že nezbyli jsme naposled. Zda nemine nás pohana ta při loterii? V Italii má loterie svou vlast — obdržela od ní svůj život, nechť jí poslední zbytek tohoto života vrátí. U nás pak nelze si ničeho přáti více, než abychom rychle již následovali ostatní státy kulturní, a aby stát poslechl hlasu statečného zesnulého dra. Rosera, dlouholetého nepřítele loterie, a zrušil hydru, která tak dlouho upíjela krev nejslabším jeho poplatníkům.

U nás působila loterie, jak řečeno, stoapadesát let. Věk její však jest mnohem větší, a podivná věc, že vzala instituce tak nemravná původ svůj ve zcela chvalitebném a mravném zařízení státním. V mocné republice Janovské svěřena byla správa obce Veliké radě, která doplňovala se vždy pěti členy z 90 nobilů. Aby na volbu nemohly působiti vlivy ani strany vládnoucí, ani ovládané (protekcionářství), bylo od pradávna zvykem, že rozhodoval los. Jména 90 šlechticů byla vložena do bubnu, z něhož po té vytaženo jich pět. Přirozeno, že na aktu celý stát bral živou účast, a že časem vyvinul se zvyk sázeti se o šťastné vyvolence osudu, kterým bylo usouzeno státi se nejpřednějšími hodnostáři státními. Chytré hlavy přijímaly sázky s více stran, čili zařizovaly si bank; hlavní zásluhu o rozkvět těchto banků si získal hrabě Otton Fiesco, bratr hrdiny Schillerova dramatu. Působením Benedettiho Gentile v prvé polovici sedmnáctého století učinila ze sázek republika regale, které se výborně osvědčilo. Aby výtěžek byl hojnější, ustanoveno nečekati doplňování rady, nýbrž nahraditi 90 jmen čísly a pořádati tahy častěji. Příklad Janova lákal.

Ve století sedmnáctém zdomácněla loterie po celé Italii a v polovici století osmnáctého rozlezla se hlíza ta již po celé Evropě. K nám přišla ze sousedství, tedy z prvé ruky. Agenti italští přecházeli do zemí rakouských, lákajíce ke hře, a zanechávajíce po svých stopách vášeň sázek. Patentem z r. 1749 bylo zakázáno oznámení cizích loterií v novinách otiskovati, aby »peníze nebyly vyváženy ze země«, a patentem císařovny Marie Terezie ze dne 13. listopadu 1751 zavedeno »lotto di Genova« v dědičných zemích Českých i Rakouských. Rok potom konán ve Vídni prvý tah (21. října 1752) při němž »mnoho

osob vyhrálo, nejvíce ševcovský učeň Huber, 600 dukátů,« jak novinami bylo oznámeno.

Zprvu byla loterie pronajata po dobu 36 let. Prvý nájemce, hrabě Ottario Cataldi, platil na nájemném 260.000 zl. ročně. Později nájemné zvyšováno až na 425.000 zl., při čemž si stát vymínil pětinu čistého zisku a při každém tahu výplatu 30 zl. konvenční mince každé z pěti zvláště vylosovaných chudých nevěst. Za tohoto třicetišestiletého období nájemného vynesl podnik státu patnáct milionů zlatých. Nechtěje stát nechávati další ohromné výtěžky podnikatelům, přejal roku 1788 loterii do vlastní správy. Od té doby do roku 1900 činily sázky dvě a půl miliardy korun, čistý výtěžek státu bezmála miliardu (926,614.600 K a 15,000.000 K). Jaké spousty za ten čas loterie zavinila, jaké tisíce zmařených existencí, zničených rodin, atd. znamenají tato závratná čísla, netřeba dokládati. Historie loterie rakouské v XIX. věku také vlastně není nic jiného, než boj soudných a rozšafných lidí proti ní. Ba vlastně již za Marie Terezie o ní ukládáno a učiněn pokus proměniti ji v loterii třídní. V letech padesátých minulého století vyskytl se projekt zříditi loterii rentovou, později projekt spojiti loterii se spořitelnami, a roku 1865 navrhuje Quido Elbogen, aby zařizovány byly loterní spořitelny, přijímající dvojí vklady, jednak beroucí účast na hře s menším úrokem, a jednak vklady obyčejné. Dvacetiletý boj dra Rosera jest znám a rovněž několikrát již opakované návrhy na odstranění loterie poštovní spořitelnou. Uhry nahradily ji loterií třídní, která sice znamená krok k lepšímu, ale celkem krok nepatrný, nebo, stát kořistí přece jen z hlouposti hráčů, při čemž na věci nic nemění, že pouze hráčů zámožnějších; naopak je v tom kousek sociální nespravedlivosti, hoví-li se vášni zámožných a nedbá-li se téže vášně při chudých.

Nejlépe ovšem jest vymýtiti zlo docela. Jakým způsobem toho malá loterie zasluhuje, vidno nejpatrněji z celého jejího plánu, nepřihlížíme-li ani k její vlastnosti jako svůdce. Neboť skytá strašně malou naději výhry, a vyhraje-li kdo, vyplácí mu výhry nespravedlivé, nepřiměřeně malé. Kořistí tedy z toho, kdo vyhrál, i z toho kdo prohrál. Následující čísla věc náležitě vysvětlují.

Každý průměrný počtář ví, že z 90 čísel (zde koulí) sestaviti lze 4005 amb, 117.480 tern, 2,555.190 kvatern, atd. Při každém tahu loterním vyňato bývá 5 čísel, z nichž utvořiti lze pět extrat, 10 amb, 10 tern, 5 kvatern atd. Dělíme-li veškerý zprvu uvedený počet čísel, amb, tern, kvatern, počtem pokaždé vytažených čísel, amb, tern atd., obdržíme výsledkem počet možných výher vůbec a přesvědčíme se, že může vyhráti při extrátech $\binom{90}{5}$ teprve každé osmnácté vsazené číslo, při ambech $\binom{4005}{10}$ teprve každé čtyrsté číslo, při ternech $\binom{117480}{10}$ dokonce teprve každé jedenáctitisící sedmisté čtyřicátéosmé číslo — čili jinými slovy při extratu má hráč možnost prohráti sedmnáctkrát a vyhráti teprve jednou, ana zatím loterie má chanci zvrácenou; tímže způsobem má loterie při ambu chanci 399krát, při ternu dokonce 11.747krát lepší, nežli hráč. Při takovéto hazardní hře by bylo slušno,

aby loterie hráči, když vyhraje, vyplatila částku při extrátu osmnáctkrát, při ambu čtyřistakrát větší, atd.; neboť má-li býti sázka slušna, musí míti obě strany stejné risiko. Tomu však není tak, a ona vyplácí výherci místo 78násobné částky pouze 14násobnou, místo 400násobné pouze 240násobnou, místo 11.748násobné pouze 4800násobnou. Ponechává si tedy při ternu hned 59% výhry, strhujíc výherci nad to ještě z výhry poměrně ohromné poplatky berní.

Nejinak má se věc s tak zv. sázením systematickým, obsazováním všech čísel, nebo »držením« čísla jednoho. Ošizen může býti vždy jen hráč. Držel-li by hráč jedno číslo a chtěl-li by zároveň při dosažené konečně výhře dostati všecky sázky zpět, musil by je vždy přiraziti k sázce nové. Chtěl-li by tedy na př. provést svrchu řečených osmnáct sázek (na něž by mohla pravděpodobně připadnouti jedna jistá výhra) bylo by nutno — vsadil-li poprvé 1 K — vsaditi podruhé 2, po třetí 4, po čtvrté 8, pak 16, 32, 64, 128, 256, 512, 1024, 2048, 4096 K atd.; sečteme-li tyto sumy, přesvědčíme se, že by osmnáctkrát ani vsaditi nemohl, ježto by po osmnácté musil míti již k disposici přes čtvrt milionu. Z toho patrno, že co jednou vsazeno, jest ztraceno a nelze vůbec dostati zpět, vyjma snad nejřidší náhodné případy. Tyto pravdy zvrátiti nedovedli ani hluboce se tvářící »rádcové loterní« (Orlice atd.), kteří pohořeli se svými švindléřskými systémy a studiemi.

Prohlédneme-li tedy střízlivě zařízení loterie, vidíme, že má pouze a výlučně účelem kořistiti z kapes obyvatelstva, bohužel, toho nejméně majetného a nejméně vzdělaného. Výnos loterie v posledních decenniích ovšem klesá — činilyť na př. roku 1883 sázky ještě 43,628.926 K kdežto r. 1900 již jen 30,397.078, což jest dobrým svědectvím o pokračující probudilosti občanstva, — ale kdyby byla loterie zůstavena až na vyhynutí a nebylo jejímu konci pomoženo, trvalo by přece ještě desítky let, než by vzala za své. Stát jest své cti a svému poplatnictvu povinen, aby se odhodlal konečně k rozhodnému činu a postaral se jinde způsobem důstojnějším o úhradu loterního čistého výtěžku (24—28 mil. K, nemůže-li se ho zhola vzdáti pro nevalné poměry finanční. Snad v té věci dobře by mohl působiti některý vytrvalý a neustupný zástupce lidu na radě říšské, který by ujal se dědictví Roserova.

Jaroslav Pšenička.

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Parlamentní bída v Rakousku i v Uhrách — Vyčkávací politika a velmocenské postavení říše — Smýšlení míst nejvyšších — Dojde-li na rozhodnutí? — Éra bezparlamentní nebo pokrokový, pevný program vlády vůči parlamentu?

Nebylo snad od let již horšího a ubožejšího postavení, než v jakém se octla naše říše nyní. Zákonodárné sbory v obou polovicích říše jsou ochromeny, nezpůsobilé k vydatné a opravdové práci. Říšská rada ve Vídni ovšem jedná zcela klidně a s žádné strany nejsou jí ruce vázány obstrukcí. Ale dělnost její je pouze formálná. Není schopna nejen jediného velkého činu zákonodárného — ač nevyřízené úkoly její rostou ze dne v den — ale ani nejnutnější, běžné práce, která je podmínkou zachování pořádku v státním hospodářství. Rozpočet na druhou polovici r. 1903 musí si vláda opatřit opětovně císařským nařízením z nouze. Opětovně musí pan dr. Koerber doznat tím, že uchýlí se k § 14., že nepodařilo se mu za celá tři léta vlády uklidnit a urovnat vnitřně politické poměry v Rakousku. Že podobné doznání nevýslednosti a tím i pochybenosti všeho vládního postupu působí na kabinet Koerbrův méně tísnivě a méně ohrožuje jeho postavení než kdy jindy, je zásluhou stejné neuspořádanosti v Uhrách.

V Zalitavsku již téměř dva měsíce trvá stav nezákonný, protiústavní. Vláda Szellova od 1. května nemá parlamentem povolený rozpočet; poněvadž nemá ani výpomoc § 14., vládne bez rozpočtu. Pan Szell jakoby byl odkoukal panu dru Koerbrovi klidnou, vyčkávací taktiku, nechává v uherském říšském sněmu průchod obstrukci, která — aby zabránila branné předloze — zabraňuje všemu životu parlamentnímu v Uhrách. Neboť nelze tvrdit, že žije plným životem parlament, jehož jediným úkolem je bránit vládě uzákonění určité předlohy. Dnes nevládne se v celé říši již přesně ústavně. A nikde není naděje, že by v brzku mohla nastat náprava. Ještě snad v Uhrách se podaří urovnat poměry a učinit říšský sněm dělný. Neboť spor je pouze mezi oposicí a vládou, která nechce dosud vykoupit si brannou předlohu národními ústupky v armádě. Pan dr. Szell příliš se stotožnil s přáním nejvyšších míst, aby ani v nejmenším nebyla porušena jednota armády. Ovšem nepočítal při tom, je-li moc a vliv vládní dostatečný, aby uzákonil nová vojenská břemena bez výkupného a proti vůli oposice, za níž stojí většina národa. Nyní, kdy je jasno, že vláda jeho nemá moci

provést, v co se uvázala, počíná se dosti otevřeně mluvit o usmíření obstrukce. A je pravděpodobno, že usmíření se stane nejen na úkor domnělé jednoty armády, t. j. nacionálními ústupky Maďarům ve vojště, nýbrž i na osobní účet pana Szella, t. j. dle potřeby i obětováním jeho kabinetu. Neboť na rozhodujících místech velmi dobře cítí, že říše nemůže na dlouho a beze škody snést vnitřní zmatky na všech stranách. Proto, kde uklidnění závisí jen na vůli a ochotě koruny, bude jistě docíleno.

Hůře je, kde — jako v Předlitavsku — je vliv nejvyšších míst na uspořádání a konsolidování parlamentních poměrů nepatrný; kde neběží o spor mezi vládou a národem, nýbrž o spor mezi samými národy, v němž dělat rozhodčího vláda nemá dosti moci. V Rakousku dospěly věci až tam, že rozhodnout vláda ani nemůže. Neboť vyhovět byť sebe oprávněnějším požadavkům jedněch, značí pobouřit druhé. Vláda nemá prostě jiné moci než nejvýše učinit z nespokojenců spokojené za cenu, že dosavadní spokojení se stanou nespokojenci; nemůže zkrátka docíliti více, než zaměnit úlohy stran. Proto je pochopitelno, že pan dr. Koerber nemá valné chuti k jakémukoli činu a vyčkává, neunaví-li se v čas samy sporné strany potud, aby smírná dohoda se stala pro ně životnou nutností. A nedočká-li se? Na konec ovšem bude asi nucena vláda sama jednat. Počítá se s tím obecně. A shodně prorokuje se i směr konečného rozhodnutí — směr k absolutismu.

Vždy nově se vrací pověsti, dle nichž se Rakousko nevyhne éře bezparlamentní, za které by se provedla úprava nejspornějších věcí národnostních a připravil parlament, v němž by byla znemožněna krajní obrana menšiny. Při tom zapomíná se, je-li vůbec možno zachovat života schopným parlament, v němž by zevními prostředky, omezením svobody jednání byla menšina vydána zcela na vůli majority. Co největší parlamentní svoboda je nezbytna, má-li mít zastupitelstvo lidu úctu samo k sobě i váhu v očích národa. Ke všemu není omezení parlamentních svobod jediné východiště z dosavadních zmatků. Co schází rakouskému parlamentu, je jednotící, vůdčí myšlenka pro jeho práce, která by byla dosti silná a měla v lidu dosti ohlasu, aby mohla čelit národnímu podbarvování všeho parlamentního jednání. A zastaralý, zpátečnický ráz našeho právního řádu přímo vnucuje ideu, která by mohla být říšské radě vůdčí a jednotit ji v práci: základní reformy, které by uvedly rakouské zákony v soulad se změněnými poměry a názory doby, jistě by nalezly i v rakouském parlamentě i pracovníky i obecnou vůli k práci.

*

Ze Slovenska. Když sláva dávného Říma dospěla ku počátku konce, volal tam národ: »panem et circenses«. Jakoby na tento pradávný Řím upomínal náš nedávný Peštbudín. I zde je heslem: »panem et circenses«. Chudoba chce chleba, boháči zábav. Vlk ať se nasytí, a beran ať je celý. Těžká úloha, ale v Peštbudíně i toho dovedou.

Jako ryba udici pohlcuje k vůli červíku, aneb jako hořké pilule bývají do cukru zaobaleny, aby je pacient polknul s méně ošklivostí, tak nějak podobně pracují i pešťbudínští lidumilové, humanisti, křesťané . . . ., aby dali lidu chleba. Ač písmo praví, že »lépe jest dáti, nežli bráti,« přece naše moderní societa raději bere nežli dává. Děliti se s chudobnými je pro boháče hořká pilule. Třeba ji zaobaliti něčím velice sladkým, pro oči, uši, nos, jazyk velice příjemným. Proto aranžují »dobročinné« koncerty, divadla, bály, bankety . . . ., zpeněžují kvítí, konce z doutníků, listové známky, staré pohlednice, mladé pohledy krasavic, i jejich polibky, tak že naši lidumilové jedí, pijí pějí, hudou, kouří, tančí . . . . in maiorem gloriam, aby jen nějaký ten drobet dolů padl se stolu boháčů i pro chudobné.

Z tohoto sportu u nás něco nového, totiž »dobročinné« spektakulum s ohňostrojem a osvětlením bylo 13. května v Peštbudíně. Na obou březích Dunaje nesmírné množství obecenstva obdivovalo osvětlení lodí, Budína, a ohňostroj na vrchu Gellerta a na ostrově Margarety. Diváků bylo prý výše 350.000, příjmu okolo 300.000 K, čistého výnosu ve prospěch dobročinnosti okolo 100.000 K. Má to tato dobročinnost trochu drahý mechanismus, když náklad je třikrát tolký nežli užitek. Získání 100.000 K stojí 300.000 K!

Pravá, rovná cesta k ulevení hmotní bídy bude asi jiná. Illuminací tou ani jeden občan nebyl zachován vlasti, utíkání před hladem do Ameriky nikomu nebylo uskrovněno. Jmenovitě Slováci v Peštbudíně z té 300.000korunové illuminace dojista nic prospěšného pro sebe nepoznali. I budoucně budou utíkati do Ameriky jako posud. Vysvítá to z nedávného dopisu z Pešti, mluvícího o příčinách, proč tam neví prospívati ani jeden jediný slovenský spolek. »Jeho členové (slov. spolku) se rozprchli, většina šla za moře, nastala v Pešti bída, přišla sociální demokracie, která chovala průmyslníky chlebem, kdežto my učili jsme je jen zpívati.« (»Nár. Noviny« 1903. č. 60.) V tomto je tuším i vyobrazení toho, proč vůbec politika slovenská neprospívá. Národ chce chleba, a my ho učíme jen »zpívati«..!

12. května poslanec F. Veselovský účtoval před svými voliči v Senici o práci slov. poslanců na sněmě. Měl vůkol sebe hojně i takových, kteří slídili za každým jeho slovem, aby ho polapili v řeči a za »pobuřování proti Maďarům« posadili na lavici obžalovaných. Proto i nebylo mu radno míti všecko na jazyku, co měl snad v duši. Z plnosti srdce tuším jen na konci své řeči mluvil, když vystříhal před Amerikou. »I co se má státi z naší vlasti, z našeho rajského Horno-Uherska? — pravil.

Zdaliž mají naše role, naše pole, naše nivy, naše louky zpustnoti?

Zdaliž mají naše háje, naše hory a vrchy jen šelmám za úkryt a za doupata sloužiti?

Zdaliž mají zvony v našich obcích a městečkách přestati lid náš nábožný do chrámu svolávat?

Bratři drazí! Jestliže stěhování do Ameriky dlouho trvati a ty rozměry zaujímati bude, jaké rozměry jmenovitě tohoto roku zaujalo, tehdy je po nás veta, tehdy je po našem slovenském národě...«

Takto p. Veselovský, jenž bydlí a je poslancem v nejúrodnějším a v nejzámožnějším kraji Slovenska.

Za to ale v T. Martině pořád ještě duplikují, že kromě maďarisace jiného nic nehatí Slováky. Ještě i 28. května b. r. (čís. 66.) v úvodním článku »Nár. Novin« z plnosti žaludka píše kdosi: »My nemáme proletariátu. Jakýs ignorat nedávno napsal, že Slováci jsou všickni proletáři. Něco falešnějšího býti nemůže . . . .« Já jen tolik jsem četl, že my Slováci »jsme proletáři krajiny.« Není tím řečeno, že všickni, ač právě na př. vzhledem ku politice, vzhledem ku kapitálu národních práv je dnes Slovák s jeho řečí a celou národností proletářem krajiny v eminentním smyslu slova. Ale i hmotně »jsme proletáři krajiny.« I těch »přibitých ku matce zemi« »sedláků, chalupníků, domkářů, pastýřů« většina je tak zadlužena u Neslováků, že celoročně téměř jen na zaplacení úroků se dře. Známkou proletariátu nejsou jen fabriční komíny, ale hmotná a duchovní bída lidu, o níž už biskup Moyses pověděl tato krutá slova: »Bída slovenského lidu je veliká, a lépe by bylo, kdyby raději zahynul, nežli takto se trápil a podával obraz bídy a hynutí«. O těchto slovích jen nedávno i »Národ. Noviny« psaly: ». . . . tato veliká, tvrdá tragika slova . . . jsou platna, a jejich význam i reelní pravda roste! . . . Veliká je tvá bída, ó, lide náš, veliká bída duchovní, zhořčená nad to bídou hmotnou!« (»Národ. Nov.« 1903, č. 34).

A teď zase najednou nemají ani proletariátu, plýtvají blahobytem. Když se někdo napije martinského piva, hned má »plné nebe husliček.«

* * *

25. dubna stál před král. soudnou stolicí v Peštbudíně Světozar Hurban Vajanský. Státní fiskus žaloval ho za článek: »Ohlupovanie detí.« »Nár. Nov.« r. 1902, č. 71). Pravil, že jím pobuřoval proti maďarstvu. Obránce Pavel Mudroň mluvil pádně a krásně, jako vždy. Posud žáden slov. spisovatel v tiskové pravotě neušel posouzení. Ale čeho oko nevídalo ani ucho neslýchalo, teď porota pobuřování v článku nenalezla, a soud osvobodil žalovaného. Útraty platí erár.

Avšak podivno! O téže věci, o ohlupování dětí maďarčinou napsal úvahu do »Hlasu Lidu« 15. srpna 1902 František Kabina. Za to i jeho žaloval fiskus pro pobuřování ve smyslu § 172. trest. zákona. 11. května bylo jednání pře rovněž v Peštbudíně. Kabina odvolával se na článek Vajanského o ohlupování dětí, z nějž prý převzal některé stati. Když porota nenašla bouření v oné původině, ať i v opisu a v přepracování nenalezá. Ale člověk míní a porota mění. Totéž forum, které Vajanského osvobodilo, za stejnou, domnělou vinu odsoudilo Kabinu na 3 měsíce státního vězení, 300 K pokuty a zaplacení všech útrat. Apelloval, ale má už i druhou takovou tiskovou pravotu na krku.

15. května »Nár. Noviny« za tři články a »Nás. Hlásnik« za jeden článek byly na téže lavici obžalovaných v Peštbudíně. Co původce článků se hlásil Ant. Novák, sazeč tiskárny v T. Sv. Martině. Obranu vedl dr. Jan Mudroň. Na ochutnanou z nechutné řeči státního žalobníka aspoň toto: »Pod vlivem minulého století slávobažní agitá-

toři utvořili národnostní otázku, rozsít símě sváru, nesmírně zlostnou duší zoškliviti Maďara . . . Práce nesvědomitých buřičů už už přináší ovoce. Následkem bezuzdné náruživosti národnosti se hýbou, musíme se míti na pozoru. Je pilná potřeba toho, by maďarská společnost sebevědomě dala se do práce, by moc státní ostře pokračovala, aby se rozehnaly oblaky. Orgány uherské státní moci čilou pozorností musejí stopovati slovenské národnostní pohyby, jež už více trpěti nelze. Tento národnostní pohyb, rozněcovaný zlostnou duší na horním kraji naší vlasti, má dva směry. Jeden je protivlastenecký směr: propaganda za československou národní jednotu. Přívrženci tohoto směru vychodí z toho, že Čech, Moravan a uherský Slovák mají povolání utvořiti stát. Jejich snaha soustřeďuje se za tím cílem, že když se rakouská říše rozpadne, tehdy utvoří velikou slovanskou krajinu. Druhý směr: akce slovenské strany má své středisště v Turč. Sv. Martině. Ve svém programu žádají, aby slovenská řeč byla urovnoprávněna s úradnou řečí uherského státu ve školách, úřadech i při soudech; dále pak, aby stát na národním základě staral se o vývoj lidových škol. Toto zdají se býti žádostmi nevinnými, ale ony kryjí v sobě veliký pochoad na ideu uherského státu. Kdyby se to stalo, tehdy vyučování maďarské řeči bylo by cele vyloučeno ze slov. středních škol, kromě toho Slováci zaujali by veřejné úřady na slov. národnostním okolí, při soudech pak Slováci jednali by po slovensku, a po slovensku vynášely by výroky ve jménu uherského krále. Uznávám, že vyplnění tohoto patří mezi sny věku dětinského, ale směřuje ono proti Uhersku. My se jen tehdy můžeme udržeti, když utvoříme silný maďarský stát, jehož nejsilnějším udržujícím živlem je maďarská řeč . . .« (Dle »Nár. Novin« 1903 č. 62.)

Takovéto fanfarády s vážnou posou dovede vystrájeti státní fiskus za našich dnů ještě i v Peštbudíně. A vážné publikum s vážnou tváří to i strávilo, porota dala za pravdu žalobě, a obžalovaný odsouzen na 1 měsíc státního vězení a 120 K pokuty. Obránce oznámil nullitu.

»Co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba!« *Slovák.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Střední Vltava — Vltavská plavba v minulosti — Splavňovací projekt — Přístav holešovický — Vodní doprava po Vltavě a Labi 1902 — Italské vodní projekty.

Veliká vodní akce rakouského parlamentu z roku 1901, jež »měla pozadí veskrze politické a nikdy by nebyla provedena, kdyby nebyla ji přivodila česká politika«, jež zrodila se »ze situace politické, jejímž strůjcem byla česká delegace a stojící za ní český lid« (»Národní Listy« 25. května 1903), přinesla Čechám dosud jen trpkosti a sklamání. Stavební program vládní pro první období 1904—1912 z června 1902 určoval toliko pro Vltavu uvnitř Prahy a pro střední Labe neveliké celkem obnosy, o přípravách ke splavnění Vltavy nad Prahou a ke spojení Vltavy i Labe s Dunajem nebylo ani zmínky, obrovská většina peněžních prostředků prvního stavebního období věnována průplavu dunajsko-ostravskému a prodloužení jeho ke Krakovu.

Ostatní plavební projekty mají býti nicméně do roku 1912 aspoň připraveny tak, aby se v tomto roce s prováděním skutečně mohlo započíti.

spád této trati činí 197.606 m., délka starého toku řeky mezi Č. Budějovicemi a Prahou (železničním mostem) 189·5 km.

Ve 34 zdýmadlech projektováno 9 pevných jezů mimo 14 starých, které v řece zůstanou, dále 6 hradlových a 18 stavidlových jezů, 30 jednoduchých a 4 dvojitá plavidla; dále 47 vorových propustí s rybolovy; 8 menších a větších tunelů v úhrnné délce 2912 m.; 3 aquaedukty v délce 308 m; 2 přístavy a 7 vrat pro strže.

Vedle těchto zařízení jsou projektovány četné propusti, přechody atd. a zvláště pro koňské stezky, zabezpečení břehů, rýpání a vystřílení dna a pod. náležité položky v rozpočtu zařaděny.

Úhrnný náklad splavnění i s výkupem pozemků a odškodněním rozpočtěn jest na 112 milionů korun.

Bude to dílo technicky nesnadné, ale vděčné, a jistě i hospodářsky prospěšné.

Jinde věnují se miliony na upravení bystřin, jen aby se zamezily škody, protože stát — celek má přispívati jednotlivým krajům v jich potřebě.

A zde neběží jen o výdaj ryze altruistický!

*

Bude tomu brzy deset let, co byl zřízen přístav holešovický, ale posud není dokončeno ba ani započato s jeho vystrojením za obchodní přístav a spojením jeho s železnými drahami v Praze ústícími. Přístav je dnes pouhým rybníkem, loděm slouží jen ku přezimování a odváží-li se kdo v něm zboží na loď nakládati nebo s ní skládati, musí se to odvážení a přivážení zboží díti povozem a vynášení z lodě v putnách.

Kdo je vinen? Zase jen vláda? Již v měsíci březnu 1902 odbývána o projektu na připojení přístavu holešovického drahou a vystrojení jeho pochozí komise, na základě které udělilo c. k. ministerstvo železnic v listopadu 1902 povolení ku stavbě přístavní dráhy holešovické, pod tou však podmínkou, že stane se ohledně používání pozemků městských mezi městskou obcí pražských a kanalisační komisí, které byla péče o provedení tohoto projektu svěřena, dohodnutí, které bylo schváleno příslušnými ministerstvy, a že se s provedením projektu na pozemcích městských započne tenkráte, svolí-li k tomu král. hlav. město Praha.

Kanalisační komise vstoupila tudíž s radou města Prahy ve vyjednávání ve schůzi v prosinci 1902 bylo také docíleno alespoň v hlavních bodech dohodnutí, které bylo po dalších jednáních radou král. hlav. města Prahy schváleno. Svolila tedy rada městská k tomu, aby pozemků obecních bylo ku dráze použito, ale návrh příslušné smlouvy městskou radou pražskou sestavený a komisí kanalisační prozkoumaný potřebuje ještě dalšího schválení sboru obecních starších, který o něm prý v nejbližších době bude jednati, načež teprv dojde k vyvlastňování soukromých pozemků pro stavbu přístavní dráhy potřebných. Nejistější je finanční stránka celé záležitosti. Kanalisační komise již ve schůzi dne 21. října 1901 usnesla se na tom, požádati, aby stát i země k uhražení nákladu se stavbou přístavní dráhy a vy-

strojením přístavu spojeného věnovaly zbytky dotací, jež svého času povoleny byly na zřízení přístavů holešovického a karlínského a na splavnění Vltavy v trati od Karlína k Františku, a aby náklad zbytky těmi neuhražený, uhražen byl státem i zemí z polovice. O úhradě nákladu na přístavní dráhu holešovickou bylo pak po delší dobu jednáno jak s vládou tak i zemským výborem král. Českého. Výsledek jednání se zemským výborem byl ten, že se sněm král. Českého v sezení z r. 1902 usnesl na tom zmocniti zemský výbor, aby vyplácel zálohou vždy částky stejné výše, v jaké budou vypláceny jednotlivé lhůty příspěvku státního. Rovněž ministerstvo vnitra vynesením z března 1903 podle postupu prací a podle potřeby poukazuje ze zmíněných zbytků státního příspěvku obnos do výše 530.000 K.

Cítíte z toho vanouti dech rakouského, královského českého zemsko-výborského i městského byrokratismu? Co tu vyjednávání, porad, komisí, usnesení! Přístav po léta leží ladem, ale finanční stránka jeho vystrojení dosud není rozřešena, stát i země poskytují své příspěvky pouze zálohou, město Praha dlouho nebylo rozhodnuto, smí-li propůjčiti k užívání pozemky uliční atd. atd.

Zatím zahálejí v přístavě miliony, lidé i dobytek tažný týráni jsou pracemi, které by všude jinde byly v rozsahu stonásobném vykonávány mechanickými jeřáby pevnými a jízdnými, okružní dráhou atd.

Ostatně co chceme? Průmyslnický klub pořádal tyto dni anketu o správě živnostenské. Kterýsi odvážlivec chtěl zařiditi v Rakousku chemickou továrnu se 100 dělníků: schválení jeho provozovny živnostenským úřadem vyžadovalo 15 měsíců, vyřízení stavebního úřadu 6 měsíců, — a věc vyřizována byla v obou případech jakožto »nutná«. Při povolování brusírny dříví s vodní silou obnášela lhůta vyřízení 16 měsíců. Kterási česká sklárna na papír a celulosu prý zadala plány na rozšíření závodu před 6 léty a dosud prý nemá vyřízení.

Což pak, změní-li se konjunktura, nežli projdou plány nového závodu křížovým ohněm komisí, znalců a písemných protestů a vyřízení? Nechť zhyne podnikavost, jen když bude zachráněn šiml instrukcí . . .

*

Úřední statistika právě vydaná podává nám o dopravním ruchu na řekách našich v roce 1902 obraz nikoliv nezajímavý a bezútěšný.

Na Vltavě bylo mezi Štěchovicemi a Mělníkem v dopravě tuzemské dopraveno proti vodě 477.000 metr. centů, po vodě 6,005.000 metr. centů, v dopravě přes hranice bylo dopraveno 223.000 metr. centů, vorů přes přes 3,070.000 metr. centů, celkem tedy přes $9^{3}/_{4}$ milionů metr. centů.

Mezi Štěchovicemi a Prahou jezdilo 16 parníků, které vykonaly 13.974 jízd a dopravily 797.347 osob a 25.166 metrů nákladu, mezi Prahou a Klecánky jezdily od 26. června do 11. října 2 kolové parníky a později též jeden šroubový, které dopravily v 351 jízdách 55.269 osob.

Veliká jest doprava labská. V tuzemsku obnášela proti vodě 182.978 metr. centů, po vodě 938.067 metr. centů, v dopravě přes

hranice (mimo vory) proti vodě 3,832.220, po vodě 25,485.070 metr. centů a s vory přes 33·6 milionů metr. centů.

Ovšem činí v labské zahraniční dopravě daleko největší položku severočeské hnědé uhlí, jehož se po Labi vyvezlo přes 19·7 mil. centů, ale silně vyváží se po Labi též cukr (2·4 mil. centů), ječmen (0·88 mil. metr. centů), kameny a kameniny (0·75 mil. centů), dále plodiny, ovoce, zpracované železo, mouka, sklo a skleněné zboží, a přiváží se hnojiva (0·61 mil. centů), různé kovy (0·38 mil.), olejné semeno, surová bavlna, tuky a oleje, koks, sůl a j. zboží. V dopravě tuzemské figurují hlavně lomový kámen, surový cukr, cihly, štěrk, řepa a řízky, pivo atd,

Vodní doprava od Litoměřic po hranice obnášela loni 633.776 osob, nejvíce z Ústí n. L., Litoměřic a Děčína.

Celá doprava c. k. priv. dunajské paroplavební společnosti činila naproti tomu v roce 1900 jen 20·1 mil. metr. centů (z toho 37·9% obilí) a 2·12 mil. osob — v témž roce činila doprava po Labi od Mělníka k hranicím 27·98 mil. metr. centů.

*

Bývalý státní podtajemník italský poslanec Romanin-Jacur vydal jménem komise před dvěma lety dosazené v 9 svazcích referát o zřízení nové italské sítě vodních drah vnitrozemských o délce asi 3400 km. Italie má průplavy v okolí Milána a dolní nížině Pádské, ale doprava po nich od vzniku železnic silně klesla.

Má býti povznesena novou sítí vodní. Již dnes jest na přirozených i umělých cestách k disposici 2700 kilometrů a jde jen o to, spojiti je dohromady v síť soustavou průplavů v celkové délce 620 kilometrů. Náklad by obnášel asi 118 milionů lir, za to prý by přivodil se zvýšením vodních sil asi o 47.000 koňských sil a zvelebením zemědělství nový příjem 41 milionů lir, činil by tedy positivní náklad jen 77 mil. Myslí se při tom na linii Benátky-Milán-Turin, jakožto na hlavní trať, vedle toho na linii Milán-Bologna, Bologna-Benátky a splavnění Stelly, Corna, Ausky na spojení Benátek s rakouskou hranicí. Romanin odporuje námitce, že by to byla jednostranná podpora Benátkám ke škodě Janova, nebo že by novou novou vodní sítí uškodilo se železnicím. Ovšem od plánů k provedení bývá právě u vodních drah velice daleko.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, PRŮMYSLOVÉ, OBCHODNÍ. Myšlenka středoevropské jednoty celní v nové podobě — Definitivní data o rakousko-uherské tržbě zahraniční — Zákon o závazné revisi družstev svépomocných — Změny v učební osnově pokračovacích škol průmyslových — Jak se provádí omezování přílišného počtu učňů v Německu.

Myšlenka středoevropské unie celní opět a opět ožívá v různých podobách. Zvláště heslo o »americkém nebezpečí« probuzuje ji k životu, a ku podivu, v této otázce dospívají průmyslníci i zemědělci k shodě názorů. Každý čeká ochrany proti nebezpečí z venčí. Nejnověji vystoupil prof. Jul. Wolf s myšlenkou »dohody«, anebo jakéhos »spolku« středoevropských států, především Rakouska a Německa v oboru hospodářsko-politickém. Úplnou celní unii zavrhuje jako utopii,

jež není s to překonati nezměrné, přirozené i umělé překážky celní jednotě v cestu se kladoucí, myšlenkou svou však spěje k témže cílům. Vlastně by byl Wolfův hospodářský spolek jen předpravou k jednotě celní, jen postupným urovnávačem diferencí zájmových, rozdílnosti poměrů v intensitě hospodářského vývoje, v zákonodárství berním, živnostenském, v různých opatřeních správních atd. Spolek by byl zatím pouze obranným na venek; uvnitř měl by poskytovati řadu vzájemných výhod, aby se život hospodářský v území »spolku« sílil a doplňoval, aby rozvoj, zakládající se na přirozených podmínkách, byl v dotyčném kraji sílen a nepotírán opatřeními protichůdnými. Zkrátka: využitkování přirozených výhod ve veliké oblasti když ne celní jednoty, tedy alespoň celního a obchodního přátelství. Myšlenka velikého celního území opět tu vystupuje v popředí a byl-li by Wolfův hospodářský spolek možným, nenahlížíme, proč by nebyla naprosto možnou celní unie, pozvolna připravovaná. Arciť dlužno počítati s nezměrnými překážkami rázu národně-politického, se sobectvím kompaciscentů, s nesčetnými obavami hospodářskými, a proto zdá se i idea Wolfova hudbou budoucnosti. V podstatě není však ničím jiným, než dalším vybudováním základních idejí obchodních a celních smluv již stávajících, ujednocení a rozšíření jich na větší oblasti a v důsledku: přípravou k jednotě celní rakousko-německé, po případě středoevropské. Kdyby bylo lze úplně vybudovati hospodářskou dohodu dle receptu Wolfova, byl by již k celní jednotě jen jediný krok, logicky nutný. O propagandu zmíněných záměrů má se starati zvláštní spolek pro zvelebení společných národohospodářských zájmů středoevropských států, instituce to alespoň zatím celkem nevinná.

* * *

Definitivní data o rakousko-uherské tržbě zahraničné vykazují dovoz v milionech korun 1720·3, vývoz 1913·6, bilanční aktivum 193·3 oproti aktivu 232·9 z r. 1901. Definitivní data vykazují aktivum o 4·6 mil. K vyšší než data zatímní, před časem v t. l. uvedená a oceněná. Dle výrobních oborů činila tržba:

výrobky	dovoz	vývoz	vývoz proti dovozu
		(v milionech korun)	
zemědělské, lesnické a rybářské	838·0	746·7	— 93·3
hornické a hutnické	193·4	132·8	— 60·6
průmyslové	688·9	1034·1	+ 345·2

Německo, Anglie, Amerika, Italie, Rusko, jsou země, s nimiž nejvíce obchodujeme; krom Německa a Anglie jest Italie cenným odbytištěm našich výrobků. Jistou kvotou vývozu jsme zastoupeni takměř ve všech zemích světa.

* * *

Zákon o hospodářských a výdělkových společenstvech ze dne 9. dubna 1873 zastaral v překotném vývoji moderního hospodářského života. Jest to charakteristická známka doby, že zákony povahy hospodářské rychle stárnou, zatím co juristická úprava poměrů občanských takměř věky přežívá, aniž by volala hlasitěji po nápravě.

O celkové reformě nedostatečného zákona z r. 1873 mnoho již se píše a mluví, mnoho se připravuje, leč ještě asi hodně vody uplyne, než k nápravě dojde. Pouze nejkřiklavější nedostatek, nedostatek povinné revise družstev, má býti odstraněn zvláštním zákonem, na němž se byly obě sněmovny rady říšské již usnesly. Zákon, jemuž se snad záhy již dostane sankce, dotýká se revise veškerých družstev svépomocných, tedy zejména záložen družstev nákupních, tržnic, skladišť obilních, družstev strojových i výrobních. Revise bude prováděna v každém družstvu nejdéle ve lhůtě dvouleté. Krajský soud příslušný k žádosti družstva, jinak z úřední povinnosti ustanoví revisi i revisora z osob, pojatých v seznam revisorů družstevních. Jsou-li však družstva revidována závazně nejméně jednou ve dvou letech svazem družstevním, zemským výborem, jubilejním fondem úvěrním, odpadá revise soudní. Rolnická družstva (zejm. Raiffeisenky) soustředěná v Ústřední jednotě českých hospodářských společenstev, anebo v moravské jednotě, živnostenská družstva podrobená revisi jubilejního fondu zemského, resp. zemského výboru, nebudou tedy podrobována bezprostřední revisi soudní, třebas ovšem soudům zůstává vyhrazen jistý vliv i na revisní činnost jednot družstevních. Revise svazová řádně organisovaná bude přirozeně výhodnější, levnější, věcně dokonalejší než jednotlivá revise soudu. O výsledku revise podává revisor soudní zprávu přímo soudu krajskému, revisor svazový své jednotě. Bylo by však chybou, kdyby kontrolní právo dozorčích rad, valných hromad a vlastních orgánů družstevních bylo pak zanedbáváno. Dobrou vlastní vnitřní kontrolu revise povinná, kteráž činnost družstva nemůže tak proniknouti jako vlastní pravidelný dozor domácí, nikterak nenahradí a nahraditi ani nemá. Uprostřed měsíce května konána byla ve Vídni odborná anketa, kteráž se zevrubně zabývala způsobem provádění zákona o závazné revisi a dospěla v té příčině k positivním výsledkům.

* * *

Nařízením ministerstva kultu a vyučování ze dne 17. března 1903 byla pozměněna osnova učebná pokračovacích škol průmyslových. Důkladnou reformu školství tohoto nové nařízení arciť neznamená. Rok školní má trvati nejméně 7 a nejvíce 8 měsíců. Týdenní vyučování obnášeti má z pravidla 8 hodin, po případě více. Vyučovati dlužno, pokud lze ve dne. vyučování večerní nemá počínati později než o 6. a končiti později než o 8. hod. Zejména upravuje se vyučování v kreslení a rýsování. Vyučování to opírá se o modely, má se skizzovati, přihlížeti k motivům z přírody, samostatná činnost žáků má býti vychována. Reforma vyučování kreslení a rýsování provede se ihned. Z pravidla budou jen 2 třídy, přípravka povolí se pouze výjimečně. Za to všude kde jsou způsobilé síly učitelské, (a také peníze, nač zapomenuto), má býti přičleňována třída třetí, věnovaná hlavně naukám technickým (technologii atd.) a pak (v 1. hodině) i výňatkům ze zákonů živnostenských. Látka ze škol obecných se opakující se sužuje na prospěch předmětů s vlastním účelem průmyslových škol pokračovacích těsněji souvisejících.

* * *

Nadbytečný počet učňů není pouze u nás, nýbrž i v říši německé zjevem dosti častým. Leč u nás neděje se proti umělému odchovu nadpočtu učňů takměř ničeho, ač rakouský řád živnostenský společenstva k omezení počtu učňů zmocňuje, v Německu však potírá se toto zlo již systematicky. Vždyť nepřiměřený počet učňů znemožňuje jich dokonalou výchovu a v budoucnosti množí tísnivou soutěž v řemesle měrou povážlivou. Mluví tedy proti umělému chovu nadpočtu učňů nejen důvody vychovatelské, nýbrž i národohospodářské a sociálně-politické. V pekařství jest v Německu na příklad tak rozšířeno držení učňů, že v mnohých velkých městech v pravém slova smyslu jest zorganisován obchod s dětmi, jímž se učňové za vysoké poplatky provisní jednotlivým mistrům do učení přivádějí. A to ačkoliv nestává pochybností, že při řemesle pekařském jest učňů nadbytek! Řemeslu tomu dodávají se s jedné strany nové pracovní síly, jelikož se chce levná práce učňů využít, co zatím na druhé straně hromadně tovaryši přichází o práci a ze zoufalství volí si jiné povolání.

Podle ankety pekařů v r. 1893 odbývané mělo 40 proc. závodů více učňů než tovaryšů, počet tovaryšů, který vyučením těchto učeníků nadbytečným se stává, odhadoval se tenkráte na 9000 ročně. Zvláště velmi svůdné jest držení učňů při řemeslech, kteráž se u mládeže těší okamžité zvláštní oblibě. Jmenovitě od vzniku průmyslu elektrotechnického jest nával o místa učňovská ve všech řemeslech, jimž se otevírá dráha k živnostem strojním a kovodělnickým v trvalém stoupání. Máme však o tom zprávy pouze z jednotlivých míst. Tak na př. bylo v r. 1894 v zámečnických dílnách norimberských jen 165 tovaryšů zaměstnáno, ale 198 učeníků. (U nás jest poměr ten horší.) Říšsko-německý zákon z 26. července 1897 (Handwerkergesetz), jímž byla dotyčná ustanovení živnostenského řádu přepracována, dává na ruku, jak možno nebezpečí přílišného držení učňů čeliti. Přijme-li výučný mistr tolik učňů do učení, že tímto nadbytečným počtem trpí výchova jednotlivce, může mu magistrát neb jiný nižší správní úřad nařídíti, aby několik jich z učení propustil (§ 128). Důležitější než toto zakročení v jednotlivých případech jsou všeobecná opatření, záležející ve stanovení určitých pravidel o nejvýše dovoleném počtu učňů pro jednotlivá řemesla, zvláště pak o poměrném počtu učňů k tovaryšům. Podobná ustanovení může na základě zmíněné novely jednotlivé společenstvo, neb spolková rada, neb ministerstvo (pro celý obvod říše a státu) nařídíti. Zakročení jednotlivých společenstev jest spojeno s mnohými obtížemi, jelikož mnohdy padá na váhu obava před soutěží sousedních společenstev aneb míst, v nichž žádného společenstva nestává. Všeobecná nařízení, jmenovitě pakli jsou vydána spolkovou radou pro celou říši, mají sice tu výhodu, že jsou jednotná (platí pro řemesla i pro továrny), naproti tomu však jest jim na závadu, že nejsou výsledkem samosprávy a od účastněných se pociťují jako byrokratické zasahání do samosprávy živnostenské. Mezi činiteli oběma jako sprostředkující orgány vykonávají stejná práva komory řemeslnické, jež zastávají v Německu funkci asi našich okresních a krajských svazů společenstevních. Tyto komory zahrnují dosti značný obvod,

mohou spojivše se mezi sebou poměrně snadno o jakousi souměrnou práci se starati a konečně jsou to zastupitelstva ze stavu řemeslnického volená.

Jak pro řemeslnické komory, tak i pro společenstva jest součinnost výboru tovaryšů při úpravě učňovských záležitosti předepsána. V praksi narazí ovšem ustanovení nejvyššího dovoleného počtu učeníků na velké obtíže, nejen vzhledem k různosti řemesel, ale i pro velké rozdíly, jevící se v poměrech jednotlivých závodů jednotlivého odvětví. Tím se vysvětluje, proč komory (svazy) řemeslnické váhají s rozřešením těchto úloh. Publikována byla dobrozdání 45 komor řemeslnických německé říše. Více než polovic (24) dosud vzdalují se součinnosti v tomto směru. Kdežto některé z těchto komor (tak na př. Detmow) odůvodňují své stanovisko docela jasně tím, že dosud toho potřeba nenastala, odročují ostatní komory boj proti držení učňů pouze na jistý čas.

* * *

Mezi řemeslnickými komorami, které určité předpisy proti držení učňů vydaly (jež ještě schválení dozorčích úřadů potřebují) jsou velmi mnohé, které zlořádu tomu stanovením několika jednotlivých předpisů přítrž učiniti míní.

Tento způsob postupu má vadu, že nemůže býti brán dostatečný zřetel na různost řemesel. Jsou řemesla jimž se učeň snadno naučí, naproti tomu při jiných nutno, aby se mu zevrubnějšího a stálejšího vzdělání dostalo; co pro obuvnictví jest za velmi přísné považováno, jest pro hodináře nedostatečným. Vezme-li se za základ složité řemeslo, pak jsou lehká řemesla zbytečně ztěžována. Pokládají-li se tato za vzor, pak docílíme tak vysoké číslice, že nemožno v tom omezení učňovské výchovy spatřovat.

Obtížnou cestu jedno řemeslo po druhém probrati a po přesném prozkoumání jednotlivých poměrů stanoviti nejvyšší počet učňů nastoupily bavorské komory. Mnichovská sestavila přesný abecední seznam 75 řemesel. Dle toho smí na příklad pekaři, kteří nemají žádného neb nejvýše dva tovaryše míti 1 učně, na každé 2 další tovaryše vždy o jednoho učně více.

Holičové, vlasenkáři nemající žádného neb 1 tovaryše smí míti 1 učeníka, na každé další 2 tovaryše 1 učně, nikdy však více než 3 učně. Pro tiskaře, strojníky, výrobce zlatolištů a jiné jest úprava obdobně stupňovitě stanovena. Také v Rakousku bylo by potřebí, příslušnou opravou živnostenského řádu uložiti úkol omezení počtu učňů vyšším organisační svazkům živnostenským, než jsou místní společenstva živnostenská

* * *

SOCIALNÍ: Dva utopisté — právník a básník.

Antonín Menger, bratr známého předáka rakouské školy národohospodářské, Karla Mengera, sám vynikající právník a národní hospodář, jejž z universitní kariery vypudila jeho konfese socialistická, překvapil obecně novou svou knihou, která konstruuje novou sociální

utopii, střízlivě po právnicku.[1] Není novou v kritice marxovského materialismu dějinného. S dostatek známy jsou odjinud námitky proti tomuto učení, které vlnění a přerody sociální struktury společnosti vysvětluje jednostranně poměry hospodářskými a vývojem technologie, které je se železnou nutností řídí a určují; učení, které nepřiznává rovnocenný vliv na život a strukturu společnosti vedle hospodářských poměrů i náboženství a moci státní; které i náboženská dogmata podmalovává hospodářsky, jemuž právní řád je pouhým právnickým výrazem daných poměrů hospodářských, které v právu vidí takřka manometer hospodářského tlaku a nepočítá s tím, že ručičku jeho despotická moc může násilně natočiti. A tuto moc Menger akcentuje důrazně jako tvořitele právních řádů, připomínaje různá knížátka, která po vídeňském kongresu znovu na své trůny dosazena, jediným škrtnutím péra restituovala řády a poměry, které doba napoleonská smetla; připomíná změny v majetku pozemkovém, které měla dřív v zápětí každá vítězná válka, odměňujíc žoldáky pozemky, přemoženým odňatými, kteří tedy až na naše dny dochovali bohatství ne z hospodářských, ale čistě mocenských poměrů své doby vyplynulé, jakož vůbec Mengrovi na poli práva rozhodují z dopuštění vládců teprv v druhé řadě poměry hospodářské, v první řadě ale moc, a spolehlivé vojsko a dobrá policie určují strukturu společnosti na celé věky přes hlavu a přímo v posměch daným poměrům hospodářským. A i moderní státy napořád — ve své snaze po jednotné ústřední správě, vydávají zákony, které přímo políčkují zvláštní, odchylné nebo pro nové reformy zákonné ještě daleko nezralé poměry celých provincií, ani nemluvě o vočkovávání moderních řádů do kolonií a pod. Anebo — příklad všem odjinud již známý — lenní právo mělo hluboký vliv na současné utváření vlastnických a hospodářských poměrů, a přece nevyplynulo z nich, ale z důvodů vojenských; stejně ojediněle trčí uprostřed současných poměrů hospodářských zmíněné již moderní zákonodárství francouzské, vnucené Napoleonem I. zemím pro ně naprosto nezralým, nebo do značné míry aspoň recepce římského práva na sklonku středověku v západní a střední Evropě atd. To všecko ovšem zase Mengra vede k jednostrannému isolování práva od poměrů hospodářských, jako jednostranně materialistická theorie dějinná právo hospodářským poměrům subordinovala místo koordinovala, hledajíc jeho »poslední« motivy hospodářské často cestou nejkrkolomnější. Z tohoto ostrého akcentování poměrů mocenských plyne Mengrovi zase poněkud jednostranná kritika »ekonomického fatalismu« marxismu, který prý nečinně očekává, že se věci samy sebou přirozeně, absolutní nutností vyvíjejí ve smyslu ideálů marxismu, kdežto Menger pokládá tuto taktiku — vědeckou kritikou t. zv. zbědačující theorie marxismu ostatně už dávno byla pochována — i prakticky za poblouznění; bez *vůle* — praví — přivoditi stát budoucnosti, nedojde k němu nikdy. Ale učení marxovské nikterak není tak fatalistické, aby se složenýma rukama v klín čekalo věcí příštích; novější praxe už tuto dětinskou

[1] Neue Staatslehre (G. Fischer, Jena, 1903, str. 335.)

taktiku zaslepené umíněnosti opustila, proletariát spořádává se naopak krok za krokem, případ od případu, s měnícími se poměry, vyzbrojuje se k tomu intelektuelně i fysicky, vzděláním i obrannou a výbojnou organisací hospodářskou. Menger ovšem, vycházeje z jednostranného akcentování *mocenských* poměrů, které zlepšily dnes situaci nemajetných tříd, rozumí těmito mocenskými prostředky hlavně duševní vzdělání mas, sílu duchovou, která chápe vývoj sociální; a na tyto mocenské prostředky *duchové* klade právě největší důraz, v obavě, že materialistické pojímání dějin, dle něhož poměry se mohou měniti teprve, až vývoj jich sám k změně se probral, mohlo by vésti k ochromení všeho politického hnutí a snažení v řadách nemajetných tříd a lidská vůle by zbavena byla na vývoj ten veškerého vlivu. tak Mengrovo pojímání vlastně redukuje se na významné akcentování potřeby, prohloubení dnešní organisace proletariátu po stránce intelektuální, duchové, ale i ethické, aby na konec mohlo dojít k sociálnímu státu budoucnosti bez převratu, stejně pokojným způsobem, s jakým beze všeho násilí, prostou neodolatelností moci duchové dokonalo se ve 4. století p. K. vítězství křesťanství. — Zajímavy jsou aplikace těchto názorů na naši soustavu právní jako podklad pro konstrukci státu budoucnosti. Jen soukromé právo, praví M., má ráz samorostlý; ne tak veřejné právo, které není výplodem staletého dějinného vývoje, dějinných zápasů a bojů, ale v jehož vývoj hluboce zasahovaly (po revolucích, státních převratech atd.) theorie, napodobení cizích vzorů atd. To je tedy právo z úvah, theorií, vůle vyplynulé, a tímže způsobem nutno dle M. reformovati dosavadní samorostlé, bez toho vlivu se vyvinuvší právo soukromé; cílem této reformy je dobro a prospěch širokých mas — ten však je možným jen zrušením soukromého vlastnictví a tím tedy dána jest tomuto vývoji cesta k socialismu. Co do upravení otázky vlastnické přeje si M., aby právo soukromé rozeznávalo vlastnictví věcí spotřebitelných, které spotřebou zanikají (potraviny a p.), jichž vlastnictví ovšem by zůstalo neobmezeným; věcí užitných (budov, zahrad, knih), kde by jednotlivci příslušelo volné užívání, vlastnictví ale obci, státu atd.; prostředků výrobních, které soukromé disposici vůbec musí býti odňaty a celkem spravovány. — Střízlivou je Mengrova utopie i v další konstrukci státu budoucnosti, kterou zde ovšem nemůžeme podrobněji sledovati; ale pod střízlivým talárem právníka všude dává pronikati mužnému idealismu. —

*

A teď proti právníku, který odvažuje každý kročej na cestě ke kýženému státu budoucnosti, odvažuje úzkostlivě kompromisy, které mají být mostem od skutečnosti k ideálu, tak že pravověrnému marxistovi nabíhá husí kůže nad takovýmto také-socialismem, postavme Tolstého, který ve své knížce dělnictvu adresované, kapitole jeho testamentu, věnované dělnické otázce, vyslovuje pro řešení její apoštolsky průzračnou formuli, odpovídající jeho křesťanskému anarchismu. Nezajímá nás tu, že maje na mysli ruské poměry, dělnickou otázku řeší především jako otázku agrární, řešení fakticky neproveditelné v hustě osídlených zemích průmyslových (Belgii, českém severu!) — ale for-

mule řešení sama, plna grandiosní apoštolské naivnosti. Statkář, praví, je neprávem vlastníkem půdy; kdo ho prací svou podporuje, podporuje bezpráví a také sám dopouští se nepravého jednání. Kdyby jen dělníci poznali, že nepravě jednají, najímají-li se statkáři za mzdu, zdrželi by se námezdní práce a učinili by tím vlastnictví neplodným a bezcenným. — Tisíciletý vývoj leží mezi tímto apoštolským pojímáním dělnické otázky, které vede ujařmené k odporu ne aby se jim lépe vedlo, ale aby neporušovali nejvyšší příkazy mravnosti — a mezi moderním hnutím dělnickým, které tisíckrát zklamáno zneužíváním morálky a náboženství k ujařmení nemajetných tříd ve jménu panství vrchnosti Bohem dané, beze vší sentimentality napsalo na svůj prapor třídní boj a třídní egoismus jako jediný prostředek záchranný v celém tom farisejství nejliberálnějších řádů společenských po velké revoluci. A nutno uznati, že nekonečně víc, nežli všechny, této příbuzné utopie od počátku minulého století otužily laxní morálku dneška právě tyto zápasy třídního egoismu, které nedály se jako mučenictví pro morálku, ale za kusem chleba a lidského živobytí a vyburcovaly sociální svědomí moderní společnosti způsobem tak důkladným, jak by se to nebylo mohlo podařiti žádnému Owenovi, Tolstému ani komu jinému.

Nikdo dosud bystřeji nekarakterisoval hluboký ethisující moment holého egoismu marxovského třídního boje, než Bismark, kdy pravil: Sociální demokracie, tak jak jest (Tolstoj moderní socialismus paušálně odbývá jako zmatené a hloupé modní učení), jest přece jen vždy závažným znamením pro majetné třídy, mene tekel, které praví, že není vše tak, jak by mělo být. Kdyby nebylo sociální demokracie a kdyby se jí množství lidí tak nebálo, nebylo by ještě dnes oněch mírných pokroků, jež jsme až dosud vůbec v sociální reformě učinili — a potud jest strach před sociální demokracií s ohledem na toho, kdo jinak nemá srdce pro své ubohé spoluobčany, zcela užitečným živlem. *P.*

*

ŠKOLSKÉ: Pracovní schůze oposičního učitelstva v Pardubicích — Průběh schůze — Výtky oposice správě ZÚS — Prohlášení — Podpůrné a finanční spolky učitelské: Jednota učit. ku vzájemnému podporování v nemoci a úmrtí — Spolek k podporování vdov a sirotků po učitelích — Učitelská záložna »Komenský« v Praze — Záložna učitelstva v Brandýse n. L. — Podpůrný fond učitelstva českého a německého — Podpůrný spolek učitelstva v Náchodě.

Správě Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách vyrůstá a sílí oposice. Kořeny její zachycovaly se v půdu učitelské organisace záhy po nastoupení nynějšího režimu. Od prvních počátků dává tento režim kořenům oposice hojně výživné látky a občerstvuje je ustavičně vláhou svých četných nedůsledností. Správa spolku klamně se domnívala, že hlasy oposice utichnou vystoupením pohaněného a křivě obviňovaného učitelstva z Prahy a okolí, dále učitelstva z Plzně a škol měšťanských. Oposice zabírá dnes stále širší půdu učitelstva venkovského, které správa ZÚS před třemi roky v důvěrném sdělení vyzývala ku sražení se v mohutný šik proti učitelstvu pražskému.

Na vzrůst oposičního ruchu v učitelstvu ukazuje dnes téměř všechen pokrokový tisk český. K »Naší Době«, »Času«, »Školskému Obzoru«, které hned od počátku proti nynější správě ZÚS se postavily,

přidružily se letos »Rozhledy«, »Přehled«, »Učitelské Noviny«, »Osvěta Lidu«. Nic nepomohlo násilné utloukání oposiční minority před lonskou valnou hromadou delegátů. Dnes je »vědomá, duševně jednotná oposice« faktem, před nímž předsednictvo ZÚS oči zavírat nemůže. A svědčilo by o vážné chorobě stavu v národním organismu tak důležitého, kdyby v něm nebylo slyšeti hlasů, volajících organisační vůz z bludné cesty na správné koleje.

Řada oposičních učitelů sešla se dne 17. května do Pardubic ke schůzi pracovní. Z pronesených řečí účastníků vyzírala opravdovost, snaha po nápravě věcí učitelských, po duševním i mravním povznesení jednotlivcův a tím i celého stavu učitelského. Schůze vyzněla břitkou a věcnými důkazy silně podepřenou kritikou, která zvláště pro předsednictvo ZÚS byla co nejnepříznivější. Účastníci otevřeně projevili nespokojenost s hromaděním funkcí spolkových na jedinou osobu starosty, p. Viktora Rašína. Odsoudili, že placené funkce organisační svěřují se lidem z příbuzenstva. Ukazovali, že starosta je placeným vrchním sběratelem pojišťování v bance »Praze«, jeho bratr p. řed. Jos. Rašín náhradníkem v této bance, druhý bratr p. dr. Al. Rašín placeným zástupcem v právní poradě učitelské, švakr p. F. Drnek hlavním činitelem v učitelské záložně a knihkupectví.

Druhové a stavovské vědomí, které za éry Frumarovy a Benešovy utěšeně se rozvíjelo, v opatrnické a oportunistické éře Rašínově pokleslo. Učitelská organisace hledí si jednostranně zájmů hospodářských a zplošťuje všecko úsilí ve směrech intelektuálních a mravních. Při tom málo se dbá při dosavadní hospodářské slabosti organisace zásady šetrnosti. Správní výlohy ZÚS nepočítajíc v ně vydání na věstník, záložnu, kalendáře a jiné podniky, které se samy financují dostoupily v posledním správním roce značné výše 7—8 tisíc K.

Oposice vyslovila nepokrytě nespokojenost svou s poměrem representace učitelstva k politickým stranám. Kandidáti učitelští se starostou ZÚS v čele kandidovali při volbách do sněmu zemského pod praporem mladočeským na místech předem proti agrárníkům ztracených a po zdrcující porážce doporučovali masse učitelstva málo čestný politický indiferentism. Redaktor »Českého Učitele« pan Jos. Černý náhlou změnou své politické barvy dal učitelstvu zlý příklad. Hlasatel macchiavelistického hesla o nezahazování nijakých zbraní v učitelstvu doporoučel při volbách různé praktiky bez ohledu na to, jsou-li v odporu s éthikou nebo ne. Nemůžeme nevytknouti na tomto místě, že učitelstvo v ZÚS sdružené nemělo dosud odvahy nemorální zásadu svého předsednictva veřejně odmítnouti. Stín její padá dosud na celek organisace. Starosta ZÚS, který již v pověstném důvěrném sdělení naváděl učitelstvo, aby využitkovávalo ve svůj prospěch řevnivosti stran v obcích, hleděl využívat — jak o něm bylo referováno — jako kandidát poslanectví rozporu mezi chalupníky a sedláky. Vyslovil se dokonce v kandidátní řeči své pro Ebenhochův návrh, vedoucí nepřímo ku zklerikalisování školství. Jaký to sestup od sjezdu kutnohorského v roce 1897, kdy učitelstvo a mezi ním někteří přímí podporovatelé nynějšího předsednictva ZÚS pro návrh onen s mladočeštvím se utkali!

Ostře odsoudili opositníci v Pardubicích nepěkný způsob, jakým se dostal předseda do Prahy. Tyto a jiné výtky oposice starostovi ZÚS učiněné věcně vyvráceny dosud nebyly.

Také organisační věstník ZÚS neušel na schůzi ostré kritice. Vytýkáno mu, že se stal záložensk ým věstníkem, který intelektuální potřeby učitelstva naprosto neukojuje. Místo pranýře na nepěkné povahy v učitelstvu, octnuly se v něm šibeničky pro lidi odchylného přesvědčení, neskrývající svou opositní náladu. Redaktor »Osvěty Lidu« stěžoval si tu, že krajinskému tisku nedodávají se z ústředí zprávy, informující veřejnost o věcech školských a učitelských. Ústřední věstník odráží málo účinně útoky klerikální a agrární, nesleduje svižně události v parlamentu, ačkoli redaktor jest jeho členem, se zprávami svými přichází pozdě, literární jeho rubrika je neúplná a nevede náležitě učitelskou četbu. Utiskované učitelstvo (na Strakonicku na př.) má v něm velice chabého zastance.

K řešení otázky akademického vzdělání učitelstva nynější správa ZÚS v ničem nepřispěla. Starost o to ponechána klidně kruhům mimoučitelským. Nejlepší návrhy k řešení té otázky jsou dosud od prof. Masaryka (v universitních kursech učitelských), od prof. Drtiny a prof. Kramáře. Německý zemský spolek pořádá universitní kursy celoroční v Praze a periodické prázdninové (letos na př. v Litoměřicích). V českém učitelstvu řeší otázku universitního vzdělání jen některé spolky, neorganisovaný »Komenský« pro Prahu a okolí, učitelský spolek v Náchodě a Kutné Hoře. Hospodářská organisace při malém šetření nesesílila dosud tak, aby bylo možno z ní udělovati vynikajícím pracovníkům v učitelstvu stipendia ke studiím školství v cizině.

Výchova učitelského dorostu je zcela nepatrná a nahodilá. Omezí se jednou v roce na uspořádanou schůzi abiturientův učitelských s několika svátečními proslovy.

Řečí mladého, pilného a inteligentního učitele K. Paukerta dala opositní schůze pardubická výraz přesvědčení, že »nespokojenost jest hybnou silou pokroku, sociální vzpružinou, vývojovým faktem a že učitelstvo nesmí býti ve své organisaci nezdravě svorno. Organisace učitelská nemůže býti jenom kvantitativní, neboť, kde je pokrok, jest výběr, jest nutné přesívání a kritika jest orgánem toho výběru. Organisace učitelská musí členstvo mravně povznášet, »musí dbát toho, jaké lidi přibírá. Pro klerikály v ní místo býti nemůže.« Proti klerikalismu mělo by se účinněji pracovat nejen lidovými kalendáři, ale i různými brožurkami a letáky, které by vhodně čelily »Křížům«, »Mariím« a jinému klerikálnímu bejlí.

Opositního hnutí je třeba také na Moravě, ačkoli tam není v Ústředním spolku tolik nepěkných zjevů jako v Zemském ústředním spolku v Čechách. Fakt, že pokrokové sdružení v Čechách navazuje styky s pokrokovými živly na Moravě je potěšitelný, a možno od něho čekati mnoho dobrého. Zdravý vliv uvědomělejší a duševně jednotnější oposice bude patrný i na neopositních většinách učitelstva, a zdravá správa by si měla oposice spíše vážit, než nerozumně ji umlčovat a podceňovat.

V podepsaném prohlášení dali účastníci pracovní schůze pardubické výraz nespokojenosti se svou organisací, která v dnešních poměrech »nevyhovuje ani po stránce hospodářské, ani vzdělavací a nejméně po stránce mravní.« Prohlášení má život v učitelských útvarech spolkových za pochybený, protože projevuje se po většině pouhým placením příspěvku. Pokrokovému sdružení opositičnímu jde předem »o vypěstění silných osobností, které mají dosti síly, aby dovedly kriticky vést svou vlastní činnost k nejvyššímu rozvoji osobních svých schopností a pomáhaly mužnými činy k rozvoji jiných. Od svých stoupenců žádá sdružení vzorné vedení života. Bude usilovat o vypěstění spojenství lidí »duševně příbuzných v pokrokovém přesvědčení politickém a zaujatých týmiž reformními snahami sociálními.« Odmítá politický indiferentism a pokládá za správné veřejně se hlásit a opravdově pracovat v některé z vážných stran politických. Dobrým knihám a časopisům dává přednost před planým spolkařením, jemuž chce čeliti věcnou kritikou a vlastním příkladem. Pojítkem mu budou časopisy, důvěrné, krajinské a poradní schůze současně pořádané s valnými hromadami ústředních korporací. V nejbližší přítomnosti bude na stráži, aby připravovaný program učitelský nejen vyhovoval duchu a potřebám pokrokového učitelstva, ale aby byl také plněn. Pracovat bude o tom, aby nebyl zapomenut požadavek akademického vzdělání a spravedlivějšího disciplinárního řádu. Od předáků svých žádá, aby přinášeli ve prospěch celku oběti, neboť je přesvědčeno, že »jen vlastním sebeobětováním lze vykoupiti prospěch a pokrok mass.« Bude usilovat o to, aby po uplynulém období volebním nemohli býti titíž funkcionáři znovu voleni. Jako kritický sbor učitelský ohlašují správě ZUS a správám jiných veřejných institucí učitelských oposici a kritiku. Také jednání členů svých posuzovati bude sdružení co nejpřísněji. —

Nový ruch opositičního učitelstva vítá pokrokový tisk veřejný s radostí a se zadostiučiněním. Kysele se tváří k manifestu oposice »Český Učitel« z 5. června. S maskou jisté pýchy přeje oposici, aby dočkala se aspoň takového zadostiučinění, jakého se dostalo ústřednímu vedení definitivním výsledkem platební akce.« Zde je třeba povědět kus pravdy. Nynější správa ZÚS osvojuje si plně všechnu zásluhu o uskutečnění zákona o platech učitelských, který nejskrovnější požadavky stavu učitelského ani z daleka nesplnil. Třeba je na paměť uvésti, že nynější správa ZÚS vykonala jenom část práce spojené s úpravou platů učitelských a to část nepoměrně snadnější, která záležela po většině v pouhém intervenování u rozhodujících kruhů. A ještě o práci tuto dělila se se ZÚS rovným dílem Jednota učitelstva měšťanských škol a zástupci učitelstva pražského. Daleko obtížnější práce přípravná byla vykonána před érou Rašínovou. Bez obtížného vyličování hmotné bídy učitelské ve všem možném časopisectvu, bez úmorného shledávání dat a srovnávání postavení učitelstva s postavením stavů jiných, bez návrhu Anýžova, vypracovaného Frumarem, bez řady imponujících schůzí manifestačních i bez těch disciplinárních a hmotných následků, jaké musili přinést v oběť neohroženější řečníci na schůzích veřejných

(Beneš, Foršt a j.) by pan V. Rašín úpravu platů ke konci nedovedl. Také bez kritiky prvních nedostatečných návrhů na služné, kterou neprováděl ani ZÚS, ani jeho orgán, ale učitelské korporace a veřejné časopisy jiné, nebylo by dosaženo cenných zlepšení v zákoně. Proto by měl být ústřední věstník v přeceňování zásluh nynější správy ZÚS poněkud skromnější. Je příliš průhledné, jak organisační věstník sypati chce písek v oči massy učitelské, aby neviděla dál, než na zásluhy nynějšího režimu.

V poslední době byly na valných hromadách některých podpůrných a hospodářských spolků učitelských podávány zprávy o jich působnosti a rozvoji. Nejstarší z těchto institucí »Jednota učitelská ku vzájemnému podporování v nemoci a úmrtí v Praze« měla dle 66. výroční zprávy za rok 1902 čestných členů 16 a 86 činných. V posledním správním roce přijala 1738·66 K, podpor v nemoci udělila v obnosu 818 K, výloh na pohřby 560 K, vánočních darů vdovám a sirotkům po členech 195·10 K. Veškeré jmění její i s fondem na sirotky a vdovy čítá 32.316·27 K. Velká jeho většina uložena byla jak jsme loni upozornili v klerikální Svatováclavské záložně. Jmění to bylo v nejvyšší čas vyzvednuto a bezpečně uloženo. Členství tohoto spolku je omezeno na učitelstvo Prahy a předměstí. Změnou stanov dala by se prospěšná jeho činnost rozšířit i na ostatní učitelstvo. Členové platí poměrně malý roční příspěvek v obnosu 6 K, v nemoci dostávají 2 K denní podpory, v případech pak úmrtí vyplácí se pozůstalým po nich pohřebné ve výši 240 K.

Druhou blahodárně působící humanní institucí je »Spolek k podporování vdov a sirotků po učitelích na obecných a měšťanských školách v Čechách.« Dle svojí 37. výroční zprávy má 91 členův a podporuje 39 vdov ročním příspěvkem po 200 K. V posledním správním roce přijal 12.921·30 K a vydal 11.355·33 K. Čítá 129.472·88 K jmění. —

Veliký rozvoj vykazují obě učitelské záložny. Neposkytují sice učitelstvu větších výhod než jiné záložny občanské, ale je přece výhodou, že čistými výnosy jejich zvyšuje se hospodářská síla učitelských organisací. Obě záložny jsou členy »Jednoty záložen« a podrobeny jsou odborné revisi. Záložna »Komenský« v Praze měla v roce 1902 707 členů s 23.420 korunami závodních podílů. Reservní její fond čítal 2704·07 K, půjček povolila v obnosu 304.235·10 K na úrok $6^1/_2\%$. Z čistého přebytku 2023·92 K vyplatila členům 5% dividendu z podílů. K rozvoji jejímu přispívají nemálo nízké 20korunové podíly a poskytování osobního úvěru do výše 400 K.

Značný rozvoj vykázala za uplynulý první rok svého trvání »Záložna učitelstva československého v Brandýse n. L. Měla 60.816 K na podílech a 1977 K čistého zisku. Podíly její po 100 K jsou příliš vysoké. Potřebuje-li si někdo vypůjčit od ní 100 K, musí si vzít podíl a tak při $6^1/_2\%$ úroku podepsat směnku neméně než na 216 korun. S předsednictvím ZÚS přesídlí tento finanční ústav asi záhy do Prahy. Obě tyto záložny úrokují vklady 4 až $4^1/_2\%$. K nim druží se menší okresní záložny učitelské v Dobrušce a Humpolci.

Německé učitelstvo v Čechách je se svou hospodářskou organisací stále ovšem před českým. Český učitel musí v případech hmotné výpomoci platit dosti vysoký úrok, německý učitel může si vypůjčiti bez úroků anebo na úrok velmi nepatrný. »Výpomocná pokladna německého zemského spolku učit. v Čechách« čítala na konci roku 1902 183.587·86 K jmění, poskytla 82.705·02 K půjček a udělila 3450 K podpor. — Podpůrný fond českého ZÚS vykazuje v poslední zprávě pouze 12.881·28 K. Činnost jeho mohla býti proto jenom zcela nepatrná.

Učitelstvo v Náchodě má podpůrný spolek samostatný. V posledním správním roce přijal 1272·59 K, vydal 1031·04 K. Jmění jeho vzrostlo na 2000 K. V posledním roce vyplatil tento spolek trojí pohřebné v obnosu 360 K, udělil 380 K splatných podpor a 170 K nesplatných darů. Pohřebné pro letošní rok zvýšil na 160 a pro nejbliže příští na 200 K. Ve spolku je sdruženo 237 členů.

*

V. P.

UMĚLECKÉ; Souborná výstava Josefa Manesa. Manesův sál v Praze. — Výstava umění pro školní mládež.

Výletem do dětství — ne mého jen a vůbec jednotlivcova, nýbrž do dětství celého národa — zdá se mi prvý vstup do výstavy Josefa Manesa v paviloně statečných našich umělců pod jeho jménem sdružených. Zjevením mužného nadšení, přecházejícího v hrdinný čin, jsou mi kroky další.

Návratem do dětství. Tolik tu čistoty duševní, tolik svěžesti a vroucnosti srdce, tolik blankytného jasu a skřivánčího jásotu, tolik lučinného smíchu a potůčkového žvatlání, tolik milování a kolébání, tolik mladého, šťavnatého života. Dětmi se to všude jen mihotá a chichotá. Zdravé a kypré matky jsou jimi zrovna ověšeny jako jabloně jablíčky; jedno leží matce u prsu, druhé na kolébce, třetí a čtvrté sedí na peci nebo dědečkovi na klíně nebo hraje si na zemi. V lese srnka vede na pastvu kůzlata, zrajícím žitem křepelka ubíhá s hejnem křepelátek, vlaštovka klade třepetající se hmyz do zobáčků nenasytných písklat svých, na střeše zobkují se holubi, u louže batolí se kachňata, hříbě tře se k matce zapřažené do pluhu a tulivě strká hlavu pod její šíj — všude tolik lásky, tolik něhy k životu stále se obnovujícímu, věčným proudem se valícímu, tolik lásky k jeho půvabným tvarům, hlavně ke krásné formě lidského těla, tolik záliby a sympatie k životu přírodnímu, jak jevil se umělci u nás, v kraji českém, na vesnici hanácké, slovácké, valašské a lašské, ve formách zděděných, starodávných, konservativních, v kroji a písni, v práci a modlitbě, v zábavě i smutku. Co péče nejhorlivější a pozornosti nejbystřejší věnoval každému projevu a pohybu toho života, jenž zasmál se na něho, měšťáka, zvyklého dotud tónině cizí, německé, jako píseň zcela nová, původní, plná zdravé síly a krásy! A on zachytil její rytmus, její melodii, její výraznost, jejího ducha. Třeba jen všimnout si, jak zaznamenává si každou podrobnost, na př. drobného ornamentu, starých rukopisů a starých výšivek, v němž dobře viděl kus povahy, ohlas písně, ztělesnělou melodii.

Díval se na venkov očima malíře jako na celek pro sebe uzavřený, nikoliv očima politika a národního hospodáře jako jenom na člena velikého celku národního, a vybíral jen jasné jeho stránky — Orloj, cyklus Hudba, Písně, Čtvero ročních počasí.

Zjevením mužného nadšení, přecházejícího v hrdinný čin, jest dílo Manesovo. Škoda, že není vystavena a na význačném místě vyvěšena jeho kresba »Můj sen« (ze sbírky ryt. Lanny). Nakreslil tam sebe v dílně své, jíž jest prostá městská světnice s jediným oknem. Kam pohlédneš, všude stojí neb rozházeny jsou studie a skizze. V pravo a v levo od okna však stojí dvě veliká plátna, rozpjavší až ke stropu. Básník malíř vykouzloval právě z levého plátna ušlechtilou postavu hrdiny pěvce. Horečným napjetím a úsilím zemdlel a zdřímnul s paletou v ruce, jako kdysi Michelangelo pod Sibyllami. A hle, ve snu vystupují před ním luzné vidiny jeho duše, jako by volaly na něho slovy, jež sám byl načrtal pod svého hrdinu pěvce: »Pěj, pěvce dobra milujú bozi!« . . . Ano, Manes snil o veliké oslavě své vlasti, jako po něm Smetana. Jako svým uměním oslavil život a práci venkovského lidu, u něhož zachovala se kmenová rázovitost, tak toužil uměním svým nejryzejším oslaviti minulost národní na posilu přítomnosti. K textu nestejné hodnoty básnické a padělané patiny mythicko-hrdinné vybásnil obrazy vysoké hodnoty umělecké — jako po něm Smetana na slabá slova vybásnil vznešeně slavnostní »Libuši«, — vdechl jim ne bez důkladného a nadšeně usilovného studia archaeologie a ethnografie — i v tom směru razil umění novou cestu — ducha starověkého, hlavně však básnickou pravdivost, vzlet a mohutnost. Zvláště z náčrtů k »Záboji«, jež nebyly propracovány pro dřevoryt, vane mythický dech. Ty činí ze všech illustrací k Rukopisu Královédvorskému nejvýše. A ještě výš se nese jeho Chrámová hudba a Válečná, jeho Žižkovo narození a Žižkova smrt, kde ničím nevázán svobodně vznesl se k velikosti a monumentálnosti, kterou cítíme i v jeho Založení a Posvěcení chrámu i v návrzích na dvéře karlínského chrámu i v idyllickém epose ze života venkovského, v Orloji.

Umělecký karakter veškerou bytostí, každou žilkou, každým tepem jejím; v poměru k svému umění hluboce vážný, až zbožný; v cílech svých čistý a vznešený; básník i pěvec — toť Manes. Ať dotkne se čehokoliv, cítit vždycky dotek ruky posvěcené. Jeho dílo je samá poesie, samá hudba. Ale jeho dílo je zároveň samá úmorná vráce a píle, jakou honosívají sd geniové. Ať je to podobizna velkoměstské dámy neb šlechtičny, ať prostý opánek s nohy Valachovy neb Slovákovy, ať je to krajina s mohutnou scenerií horskou, ať pouhý roh kostela s několika zasazenými do zdi náhrobky nebo strop lékárny, vždycky a všude jeví se v kresbě a malbě umělec celý, s celou duší svou, s veškerou zaujatostí pro vystižení karakteru předmětu.

Výstava předvádí 227 čísel, tudíž jen větší část díla Manesova, ale dobře vybranou. Mnohé dřevoryty k Ruk. Královédvorskému mohly sice být nahrazeny jinými pracemi, jež se neopakují. Vedle známého až jemného portretu J. Manesa od Švabinského je tu sádrové poprsí jeho od Kafky, krásně a šťastně vystihující Manesovu mužnou hrdost i ono mužné nadšení, přecházející v hrdinný čin. A kolem co tu vzác-

ných prací! A sešly se, aby jen měsíc byly v takovém množství pospolu po—32 téměř letech od smrti umělcovy. Pak rozejdou se zas. Jedny na stěny příbytků soukromých, jiné do sbírek ukrytých a nepříslušných. A Praha bude zase bez Manesa. Poklad bude zakopán. »Prohlížejte jen ty listy, a srdce vám sevře taková náhlá radost, že žil takový umělec, Čech s takovým královským snem« — čteme v úvodě hezoučkého katalogu výstavního. Že ž i l! Ne, chceme míti stálou radost, že ž i j e dílo toho umělce, Čecha s takovým královským snem. Chci — každý z nás musí volat, komu nejde jen o chvilkový osobní požitek, nýbrž o opravdový povznešený život národní — chci, aby Praha, jako už má své Smetanovy týdny, měla svůj stálý M a n e s ů v s á l — apsidu v rotundě nového českého umění. —

Umělecko-průmyslové museum zdejší uspořádalo novou poučnou výstavu: U m ě n í p r o v ě k d ě t s k ý. Je to vlastně jen poněkud rozsáhlejší výstava obrázkových knížek pro mládež a nástěnných obrazů pro školy. Původem svým je to kočovní výstava, vyšlá z Vídně a obcházející větší města zemí na říšské radě zastoupených. Jest mezinárodní, ale správa řečeného musea vzala ji jen za doplněk k výstavě naší, české, kterou s pílí shledala a snesla a několika ukázkami jinoslovanských obrázkových knížek rozhojnila.

O obrázkových knížkách pro mládež, o jejich povaze, významu a potřebě, bylo v této rubrice obšírněji promluveno už v sešitě lednovém r. 1901 i sem tam později. Uspořádána tam byla také »výstava«, t. j. podán tam přehled nejlepších takových knížek národů germánských, románských a slovanských, ovšem jen takových knížek, na nichž je umělecké posvěcení. »Poupěti slunce, dítěti radost! A kdo dovede nejpůvabněji vyjádřit mladost-radost, aby vyjádření to strhlo každého, mladého i staršího, plně zachyceným životem, vytrysklým smíchem, jiskřivou veselostí, zdravým dechem pravého života, a aby vzbudilo chuť k životu, lásku k životu, energii, samočinnost? Kdo to dovede? Jen umělec to dovede« — napsali jsme tam.

S tohoto stanoviska prohlížíme-li výstavu, bude ovšem — zcela dle Písma — vyvolených málo. Český oddíl je číselně bohatý, ale velikou většinou je to práce řemeslná, ne umělecky řemeslná, ale jen tak ledabyle odbytá. »Áh, pro děti je všecko dobré!« mluví jejich nakladatelské firmy, místo aby si heslem vzaly »Nejlepší knížka a illustrace je pro děti dobrá«. A i z těchto řemeslně vypravených jsou mi mnohé starší knížky (na př. Fr. Douchy — bylo to zlaté srdce!) milejší než některé novější, na effekt vypočítané, nechutně, frázovitě illustrované neb až dandyovsky blaseované. Tři jsou tu jména, vedle nichž všecko u nás v tomto oboru buď bledne buď mizí: Manes, Aleš, Schwaiger. Aleš je tu zastoupen, jak se sluší, Schwaigerovy »Pohádky« pořadatelstvu unikly, na Manesa naši nakladatelé obrázkových knížek dosud nevzpomněli. A co by se dalo z něho vytěžit! Illustrace k písním! Zábavy dětské! Orloj! Jsou tu sice ukázky kopií Orloje, určených pro výzdobu školních stěn, ale jaké! Nevěrné v kresbě i barvě, nepečlivé, nedůkladné. Z mladších umělců mnoho slibuje F. Kašpar a A. Scheiner, ačkoliv myslím, že tento znamenitý umělec kreslíř nemá u nás své pravé obecenstvo v pokolení maličkých.

Ze slovanských umělců Rus Bilibin svými »Skazkami« strhuje k sobě všecky návštěvníky. Radost byla by ještě větší, kdyby vedle něho visely pohádky Maljutinovy a Polěnové.

Co od Angličanů i od Hollanďanů tu vystaveno, je všecko umělecky cítěno a s plným pochopením účelu. O Němcích už to neplatí všude. U nich Schwind, Richter jsou dosud nedostiženi; mnoho zdařilého je v knihovně »Jungbrunnen«; Gerlachovy knížky jen některé jsou dětské, jiné jsou spíše pro kroužky malířské myšleny. O gigrlácky »moderních« ani nemluvím. Za to nástěnné obrazy Němců zasluhují naprostého uznání. Volkmannův »Bingen na Rýně«, Kallmorgenovy »Parníky«, W. Georgiho »Švábská vesnice« a »Oráč« a j. vnášejí do školních světnic německých silnou poesii německé přírody a německého života. Této síly a energie nemají čarokrásné lithografie Francouze H. Rivièrea, ale za to nevýslovný půvab krajinné nálady. Tu zatoužíš po něčem podobném pro školy naše, po naší vesnici, po našem oráči, po našem dělníku továrním, po naší krajině, po našich řekách a stráních.

Už pro to zatoužení stojí za to zajít si do výstavy této. Je tam také několik japanských obrázkových knížek — věru, my tu o umělecké výchově mluvíme, ale tam, v Japanu, se v ní rodí. *T.*

*

LITERARNÍ: K. Jonáš, Hostinec »U krásné paní« — V. A. Jung, Půl roku v carské říši, Na prahu nového světa a Rodina Petra Bělа — Z českoněmecké poesie. Soudobý život český v německé literatuře (Salus, Rilke, Ohorn) — Čtvrtý ruský překlad »Tyrolských elegií« — M. Šrepl, Sigetski junak u povjesti hrvatskoga pjesništva — Žďárský Obzor — J. Koloušek, Mathematická theorie důchodů jistých a půjček annuitních –

Karel Jonáš: Hostinec »U krásné paní«. Vilímkova knihovna, roč. V., čís. 5. Kniha »U krásné paní«, pojmenovaná dle prvního obrázku, přináší mnohem více, než se může do krátkých obrázků vměstnat; jsou to vlastně kostry sedmi románů, každá s jednou scénou, prudkou, vášnivou, mnohdy s dramatickou sráznosti vypracovanou. Po přečtení jednoho obrázku mohlo by se zdáti, že je to zvláštní osobitá forma, která má sice svoje slabosti, ale také nepopíratelnou účinnost. Když se však sedmkrát za sebou opakuje, objeví se jako pouhá vždycky stejná routina, za kterou se skrývá nedostatek hlubší koncepce a chvatná, psychologicky neprohloubená práce, která způsobuje násilný a křiklavý dojem. O rozmanitost látky se nedbá, sedmkrát se opakuje skoro totéž. Svádějí nebo svedou se dva lidé v nerovné manželství, jehož konec je strašlivý. Jen dvakrát končí se děj smírně, a to jsou poměrně nejlepší čísla. Mnohý překvapující detail, smysl pro zvláštní lokální ovzduší a místy i snaha po přesném vystižení a jistá dovednost kombinační daly by očekávati lepší práci, nežli je »Hostinec »U krásné paní.« —*ský.*

V. A. Jung: Půl roku v carské říši. Nákladem »Času« K 1·40. Na prahu nového světa a Rodina Petra Bělа. Tamtéž K 3·—. Půl roku v carské říši je nevelká od jiných českých cestopisů naprosto odlišná knížka nejen tím, jak zábavně a vtipně vypravuje drobné cestovní příhody a jak šťastně zachycuje charakteri-

stické projevy lidového života, ale hlavně bystrými poznámkami a úvahami, jimiž nabývá jednotlivá příhoda spojitosti a vysvětlení ze všeobecných poměrů a neobyčejně názorné poučnosti pro čtenáře. Autora vábilo poznati, jak žije lid, jádro ruského národa, a hleděl postihnouti, o čem se domníval, že oku obyčejného pozorovatele uchází. Dojmy, které si po šestiměsíčním pobytu z Rusi přivezl, jsou tak nepříznivé, že srovnávaje Spojené Státy s Ruskem, shledává mezi nimi takový rozdíl jako mezi životem a smrtí, mezi klecí a volným prostorem. Bude ovšem mnoho čtenářů, jimž se tato parallela bude zdáti neoprávněná a Jungovy ruské obrázky příliš černé. Ale zkusme přeložit si do Prahy, co autor vypravuje o nesmyslném, všechen lidský cit urážejícím vnucování ruštiny ve Varšavě, nebo si představme pravoslavnou mechanickou zbožnost z moskevského trhu na Václavském náměstí, nebo dosaďme takového samoděržavného jenerála Novického z Kijeva na pražské policejní ředitelství, a nedáme-li autorovi docela za pravdu, daleko od toho nebudeme. Nezapomínejme také, že všude jmenuje pravé vinníky zbědovaných ruských poměrů, třeba slovy, která se naší poddanské uctivosti zdají příliš demokratická, že má vřelé uznání a živý soucit s nevinně trpícími a svým dojmům dává doznívat naději v lepší budoucnost. Přál bych Jungovým obrázkům z Ruska pro jejich mužně střízlivé stanovisko největšího rozšíření zvláště mezi lidovými čtenáři; působily by jako zdravý protilék proti naivně obdivnému smýšlení o Rusku, které vypěstovaly naše fantastické denní listy.

Na prahu nového světa je vzácný zjev v našem humoristickém suchoparu. To je jednou humor, při němž se možná zasmát bez nucení. Není tu násilně kroucených vět a všemožně smyšlených situací ani nechutných karrikatur, všecko je tak jednoduše pravdivé a zjasněné dobromyslným úsměvem vypravovatele, líčícího svoje žurnalistické počátky v Americe, tedy kus vlastní minulosti, s níž se v duchu dávno vyrovnal. Osud jej postavil mezi několik výtečníků, kteří v Americe tlačili českou národní káru, ovšem byla-li vrchovatě naložena jejich osobním prospěchem; stoje pak nepoměrně vysoko nad nimi, prohlédl dokonale jejich duševní i mravní ubohost a kreslí nyní na velikém pozadí amerických poměrů s rozmarnou lehkostí a jistotou jejich směšné pachtění. Nepříznivé mínění, které by mohlo vzniknouti z těchto kapitol, o amerických Češích vůbec, má sympathickou korrekturu v Rodině Petra Běla, románu ze života českých farmářů v Nebrasce. Způsobem dle okolností rozmarným nebo vážným líčí se tu svérázné poměry a dobré i špatné typy, jaké vychovává západní Amerika; románový příběh je pouze rámcem, románopisec dodává zajímavému líčení bystrého pozorovatele poetického přibarvení, živosti a nálady. —*ský*.

*

Z českoněmecké poesie. Soudobý život český v německé literatuře (Salus, Rilke, Ohorn).

Kdo stopoval *H. Salusovu* tvorbu poslední doby, tomu mohla napadnouti drobná jeho črta, uveřejněná asi přede dvěma lety ve ví-

deňském denníku. Jmenovala se »Novela« a líčila lyrického básníka, který tu Novelu píše a za živý svět se nedostane dále než k prvé větě; jakmile hodlá skutečně vyprávěti, zaujme ho ta či ona podrobnost, barva, linie a epický živel mizí v drobnomalbě genreových obrázků. Trapně tudíž působilo, že básník, který sám vniká v tajemství svého tvoření, překračoval meze svého talentu a nutil se v oblasti cizí: jeho pohádka »Christa, ein Evangelium der Schönheit« (Wiener Verlag, 1902) chce symbolicky znázorniti příchod nového světa, ale přese všecky barvité detaily nepodává než schematické postavy, jichž allegorický smysl jest obsažen již v řeckých jmenech, a přináší počtářsky správnou, ale poeticky chudou substituci krásy za dobro a Kristy za Krista.

Nemohu dosti silně vyznačiti výši, kterou v poměru ke »Christě« zaujímá nejnovější sbírka Salusových veršů »Ernte« (Albert Langen, München 1903). Zde se básník nalezl, zde je obsažen celý Hugo Salus, srdečný a roztoužený, ovládaný náladami a náladovými reflexemi, laškovný a zádumčivý, virtuos napověděných myšlenek a mistr mluvené hudby. Radost z toho, co jest, zní jeho heslo, a proto tak rád zavítá v doby renaissanční; rozkoš ze síly a láska pro lásku. Smrt pozbývá děsivého přízvuku a vzpomínka na ni nekalí čisté požitky z těch nesčíslných divův a zázraků, které se naskytají co den. Ale přece lyrika p. Salusova není tak jásavá, jak titul zdá se slibovati, neslyšíme mocný chorál a necítíme slunce páliti velebným žárem doby žní. Snivá romantika se ozývá, ba i tóny smutného odříkání; světlé barvy jsou tlumeny závojem touhy a básník nejvíce miluje večery: Italie ho neuspokojila, »denn Abende sind nur in Deutschland schön.« Tyto dva znaky, rozkoš a touha, podmiňují uměleckou tvářnost básníkovy osobnosti, a kde se oba spojují, tam se mu podaří verše nezapomenutelné: »Die Augen der Seele«, »Tiefe Sehnsucht«, a zvláště »Statt einer Serenade«.

Kruté životní boje leží už za ním a vzpomínka na mladé pošetilosti, jako je pokus o sebevraždu, mu vyluzuje úsměv a žert — »Der überdrüssige Knabe« s podobným motivem jako povídka o vlaštovce, známá i českému čtenářstvu. Ba někdy ruší příliš graciosní anakreontika (v básni ke Švabinského »Splynutí duší«).

»Ernte« je žní také ve vlastním slova smyslu, přináší bohatou poetickou kořist z různých polí. Vedle vlastní lyriky se setkáte s čísly výpravnými, ale i ta vyrůstají z básníkova nadání zcela přirozeně, nejsou to city na příběh násilně vočkované. Legenda o Panně Marii a písničky z Ghetta jsou pravé skvosty. — Stejně nezvyklé u Salusa a daleko méně zdařilé jsou dle mého náhledu verše časové: epištola k mladým německým básníkům, brojící (dnes už ne dosti časově) proti poesii na pohovce, proti bledě znaveným lunám, modravým snům a churavým citům; pak pražské elegie, ve kterých se básník hájí proti výtce bezdůvodnosti: jest prý v hloubi srdce tak zcela německý, že ani nepomýšlí na to o svém němectví mluviti; »má otčina ozývá se nenávistí a zlobou dne. Národ ženců jinokrevných, pozdě procitnuvších, sáhá vyzývavě po snopech, jichž setbu obstaral můj praděd, cizincem jsem

se stal svému pánovitě smělému sousedu, jehož syn moje německé nářadí považuje za své zděděné vlastnictví.«

Tak velikou propast vidí p. Salus mezi sebou a svým českým okolím, a s ním většina českých Němců. Ne všichni. A na doklad, jak právě německý lyrik dovede vniknouti v duši českých svých krajanů a chápati jich poslání, uvedu citát z knihy, která vyšla již roku 1899, ale pokud vím, nedošla u nás náležité pozornosti. V novele »Sourozenci« od *Rainer Maria Rilkeho*[1] horuje český student Rezek takto:

»Jako dítě je náš národ. Někdy poznávám: naše nenávist proti Němcům není politická, nýbrž — jak to říci? — jest lidská. Že se s Němci musíme děliti o svou otčinu, to nás netrápí, ale že vyrůstáme mezi tak dospělým národem, to zarmucuje. Jako dítě, které žije mezi starci. Naučí se usmívati, ještě než se dovede smát . . . Co to pomůže. Tenkrát, když se lidu řeklo: jsi mlád, tenkrát se vzdělaní za to styděli. A rychle sestárli, místo aby vyspěli. Místo aby se těšili každým dnem, musili míti včerejšek a předvčerejšek. Rukopis Královédvorský, ovšem! Tím se nespokojivše, hledali svou kulturu v cizině, a hned tam, kde jest nejhotovější — u Francouzů. Tak to přišlo: mezi vzdělanými Čechy a českým lidem leží staletí. Nerozumějí si navzájem. Máme jen kmety a děti, co se kultury týče. Máme svůj počátek a konec současně. Nemůžeme míti trvání. V tom je naše tragika, ne v Němcích«.

Není větší protivy než mezi tímto krásným nazíráním básníka p. Rilkeho a štvavým tónem, kterým se vyznačují verše a prosa značně oblíbeného novelisty, *Antona Ohorna*. Jeho věci se nedají čísti s klidnou myslí. Ovšem, nač se rozčilovati? Špatných knih se tiskne i jinde dost. Ale Ohornovy spisy nalézají ohlas a pochvalu česko-německé intelligence, i přednáška se o něm konala. Pan Ohorn má svou šablonu pro obrazy z národnostních bojů v Čechách. Do pragermánského území vniká pojednou slovanský živel, podporován jsa kaplanem, velkokapitalisty (!) a záložnou (sprich: Sahloschna). Na to se nalepí tklivá historka, jak zlí Češi hodné Němce utiskují. Kuráž mají ti Češi, a podnikavosti by se prý Němci od nich mohli učiti. I jinak je rozdil mezi oběma národnostmi patrný: Němci zpívají, Češi řvou, Němci mají všechny ctnosti, Češi peníze, Němci jsou čistotni a když Čech vyjde z pokoje, je radno otevříti okna . . Pokrok v těch nacionálních povídkách, vyšňořených vhodnými citáty a okrášlených psychologickými kotrmelci, pokrok jeví se asi takto: Dříve pan Ohorn psal Czechen, potom Tschechen. Dříve psával ve verších a verše ty byly předčítány na politických schůzích (»Die Stimme des Blutes« a »Das deutsche Gewissen«), loni vydal obšírný román (»Das deutsche Erbe«). Dříve uzavřené území viselo někde ve vzduchu, teď mluví určitěji o kraji v českém Středohoří. Na konec ovšem vítězi v páně Ohornově poesii i prose láska, ctnost a němectví, a »die Tschechenschule wird — wills Gott — doch nie errichtet werden.« Nebo

[1] Ve »Zwei Prager Geschichten«. Stuttgart, Bonz.

s krásným pathosem: »Turnerský kvetl spolek, nové německé spolky vznikly, české firmy zmizely a slovanský vliv byl zlomen na dobro. — — — Zde v tomto tichém koutku země české vládne »deutsche Sprache und Sitte, deutsche Art und deutscher Geist, deutsche etc.« — — ó Arndte, ó Arndte! *O. Fischer.*

Čtvrtý ruský překlad »Tyrolských elegií«. Je podivuhodno, že Rusové nemají dosud překladu Havlíčkova »Křestu sv. Vladimíra«. Jsou tím vinny nejspíše poměry censurní.

Za to »Tyrolské elegie« jsou již čtyřikráte přeloženy; poprvé je přeložil Hilferding prosou (příliš doslovně), později Minajev v sborníku »V sumerki«: výborně po rusku, ale český duch zmizel; pak Berg, jenž překládal mnoho z češtiny, v Gerbelově »Poezii Slavjan«, ale ne dosti šťastně. Loni v »Naučno-litěraturném Sborníku« (Galicko-ruské Maticy) vyšel čtvrtý překlad od S. V. Štejna s delším úvodem o Havlíčkovi; Štejn uvádí celou ruskou literaturu o Havlíčkovi — je dosti značná — ale české nezná.

Překlad jeho je podán pouze rytmicky, nemá rýmů; na mnoze mizí jadrný vtip Havlíčkův, místy dosti hranatý a šťavnatý, který ovšem je těžko do jiného jazyka převáděti. *— ard —*

Milivoj Šrepel: Sigetski junak u povjesti hrvatskoga pjesništva, str. 93.; vyšlo v 148. knize »Radu« a obsahuje přednášku prof. Šrepela v slavnostní schůzi Jihoslovanské Akademie.

Mikuláš Zrinský, slavný bán chorvatský, nalezl r. 1566 hrdinskou smrt na pevnosti sigetské, která byla důležitým klíčem Turků při pochodu na Vídeň. Sultan Soliman se nedočkal drahého vítězství vojska svého. Prof. Šrepel předvádí v pojednání svém čtenáři, kterak píseň národní zachovala památku sigetského junáka; v bugarštici nazývá Zrinský spolubojovníky své »Ugričići«. Jádrem studie Šrepelovy je vlastně přehled a rozbor oněch básní, v nichž je chrabrý obhájce Sigetu opěvován. Osobnost Korvína a Zrinského nadchla také mladistvého Jelačiće, jenž o nich složil německou báseň. Zadranin Karnamtić (1584) byl první, který zpracoval »Vazetje Sigeta grada« v čtyřdílné básni. Pravnuk Zrinského, také Mikuláš, napsal slavný maďarský epos Zrinyádu o 15 zpěvích. Bratr jeho Petr, který byl r. 1671 v Novém Městě u Vídně popraven, složil »Adrianskoga morja Sirenu«, kterouž bratr jeho do přeložil maďarštiny. Jagić rozebral důkladně báseň Petrovu a Iveković srovnal Zrinijadu chorvatskou s maďarskou. Drama o Zrinském napsali Körner a Dubrovničan Matija Ban,[1] ctitel Husův. V druhé polovici 19. století poskytla smrt Zrinského často vhodnou látku mnoha chorvatským spisovatelům jako Trnskému, Preradovićovi, Dežmanu, Badalićovi a nedávno 1898 Štafićovi.

Také nás Čechy zajímala osobnost Zrinského mnohonásobně. Již z čítanky jsme se učili nazpamět rýmované řeči jeho, kterou měl k druhům svým. Druhá manželka Mikulášova byla česká šlechtična, Eva ze slavného rodu Rožmberků, sestra pana Vilíma z Rožmberka, pur-

[1] Nedávno zemřel.

krabí země české. V Jindřichově Hradci v kapli, kde byli oddáni, je viděti obrazy jejich. Švakr Zrinského, p. Vilém, byl velice roztrpčen nad liknavostí vojska císařského, které zavinilo pád Sigeta (Tomek, Dějepis Prahy XII, str. 171). Také Kollár v »Slávy Dceři« (III., zn. 54) připomíná Mikuláše Zriniho a ve Výkladu (str. 251) popisuje zevrubně heroickou smrt jeho.

»My jsme dali Uhrům Zriniho,
Němcům Husa, Vlachům Koperníka.«

Slova tato parafrasoval Kuzmány nad hrobem Kollárovým takto: »Ty dal jsi ‚Uhrům Zriniho, Vlachům Koperníka', ty vzal jsi od Řeků Cyrilla a od jiných jiné. Sdílej se jiným člověčenstvím, a v člověčenství křesťanstvím a v křesťanství láskou; přijímej i ty od jiných umění a osvětu . . . .« Slov těchto užil také slovenský básník Sládkovič opěvuje ve velkém eposu »Grófa Zriňského na Sihoti«, k jehož uctění byl r. 1866 vydán na Slovensku slavnostní Památník.

V Mařátkově »Památníku Vysockého Krakonoše« shledávám, že ve Vysokém několikráte hráli drama »Mikuláše Zrinského«; nevím, není-li to překlad z Körnera.

Uvádím tuto příklad z literatury polské. Chorvaté si zajisté upozornění našeho povšimnou. Míním totiž »Sen majowy« (pod gáiem zielonym jednego Pustelniká), který sepsal kronikář polský Marcin Bielski a opětně u Siebeneychera r. 1586 vydal syn jeho Joachim. Bielski napsal tento »Sen« v máji r. 1567, tedy nedlouho po pádu Sigetu. Znova vydal tuto knižní raritu nebožtík Wisłocki v Biblijotece pisarzów polskich č. 4. (Krakov, 1884), kde je reprodukována stará dřevorytina a věnování vojvodovi sendomířskému, St. Szafráncovi. Nad řekou Almas se vznáší ptačí hnízdo, totiž Siget; nad ním vzlétá Orel (císař Maxmilian, král uherský), proti němu stojí »zubatý vlk«, Jan Zapolyi; Orlovi jde na pomoc »Struś« (pštros) — papež Pius V; rosomáci jsou Turci a harpie jsou Tataři, kterých asi 15.000 vpadlo do severních Uher. Na jednom místě čteme patrný bohemismus: do Rakuz, který bývá také u Paprockého. Z dalšího snu poustevníkova je viděti, že se již tenkráte vedlo »rzeczipospolité« dosti špatně.

J. Kardašek.

Ve Žďáře na Moravě vychází už třetí rok lidový měsíčník »Žďárský Obzor«, pokus o lacinou četbu lidovou. Pokus teprve v malém: měsíčně vyjde číslo o jednom archu, ale při malých prostředcích nedá se víc dělati. Obsah jest zábavný i poučný; básně starší (od Nerudy, z »Besed Času« a j.), povídky, slušné články hospodářské: o clu, hnojivech, chovu dobytka, přírodopisné, populárně psané právnické stati, historické poučení, většinou z lokální historie, tu a tam biografie, časové příspěvky na př. protialkoholistické, referáty, zprávy a j.; celkem obsah pestrý, zajímavý, články velice slušné, že až je s podivem, jak možná je sehnati. Doporučovalo by se nejen odbírati list — číslo stojí 2 kr. — nýbrž i posílati vhodné příspěvky; vydavatelstvo vděčně přijímá stati ze všech oborů populárně psané: čím pestřejší bude obsah, tím širší čtenářstvo. Redaktor je MUDr. Bedřich Drož. *J. G.*

Jan Koloušek: Mathematická theorie důchodů jistých a půjček annuitních. Nákladem vlastním. 253 stran. Cena 6 K.

Kniha prof. Kolouška je prvou českou příručkou finanční mathematiky. Je rozdělena ve 3 části. První, úvodní, pojednává o kapitálu, o jeho roztřídění, o důchodech a o percentuálním měření důchodů z kapitálů věřitelských. Početní výklady týkají se úrokování jednoduchého, počtu diskontového, úroků v běžných účtech, reescomptu, počtu lhůtného a splátkového i jednoduchých případů složitého úrokování. Část druhá věnována jest výpočtům o jistých důchodech dočasných i ustavičných. Díl třetí zabývá se výklady o půjčkách annuitních, sestavováním umořovacích plánů, výpočty skutečného procenta, byla-li půjčka emittována při kursu jiném než al pari. Zvláště zajímavá je další kapitola pojednávající o stanovení poměru režijních příspěvků dlužníkových ku vypůjčenému kapitálu. Na příkladech z praxe vzatých ukazuje auktor rozdíly mezi požadavky různých peněžních ústavů. Dvě poslední kapitoly znalecky pojednávají o pravděpodobné i skutečné výši procenta, které věřitel vytěží z částečných dluhopisů, a o konversích.

Mathematiku z povolání se auktor zavděčí hlubokými výklady národohospodářskými i finančně-vědeckými, které valně přispějí porozumění věcné stránce příkladů. Po stránce mathematické je kniha snadno přístupna i těm, kdo nemají vyšších vědomostí v algebře. Spisovatel klade hlavní váhu na používání tabulek. Zvláště bude se praktickému počtáři zamlouvati řešení prokladem arithmetických řad rozdílových, kteryžto způsob pro svoji jednoduchost a poměrnou stručnost je pro řešení případů v praxi se vyskytujících neocenitelný. Spis prof. Kolouška vyniká v odborné literatuře i jiných velkých národů originalitou; její zvláštní zásluhou jest, že kniha vyrostla z našich poměrů a jim zase chce sloužiti. Spisovatel tu pokračuje v činnosti odborné, kterou u nás prosluly jeho dřívější publikace, hlavně »Národohospodářská arithmetika«, »O konvertování a výnosnosti půjček rakousko-uherských«, »O půjčkách loterních« a j. v. Kniha přijde vhod nejen mathematikům-theoretikům, ale i všem, kdož prakticky se zabývají řešením otázek finančních. Naše zvláštní poměry osvětluje smutný fakt, že auktor tento odborný spis musil vydati svým nákladem. Česká Akademie poskytla mu podporu. *A. P.*

Ze zápisníku čtenářova.

(Dokončení minulého zápisu.)

O reformu církve v hlavě a údech tesknilo v době Husově již celé křesťanství; v Čechách reforma ta započala před Husem (také vlivem německým, jak jsem už řekl: Waldhauser — vlivy německých waldenských atd.) a Hus a jeho následníci ji dovršovali proto, že byvše nábožensky probuzeni, nábožensky živěji cítili a myslili. Odpor proti Němcům tu nepomohl. Podle prof. Pekaře ten odpor byl od samého počátku historie — proč teprve za Václava se projevil nábožensky? Kázal Hus proti nemravnosti kleru jen německého? . . . Odpor proti Němcům byl právě jen národním, nebyl náboženským; odpor ten mohl naopak být posilněn náboženstvím a také posilněn byl, odpor ten v jisté míře mohl sesilovat hnutí církevní, pokud totiž církev stávala se národní (národní jazyk v bohoslužbě atp.), ale nesesílil hnutí náboženského a hnutí toho nezpůsobil. Všecek odpor proti Němcům nezabránil brzy poluteránštění husitismu — jak prof. Pekař vyloží tento fakt?

Prof. Pekař je ve všech výrocích velmi nepřesný. »Že »Rakouské »Los von Rom«, tvrdí teď, »vzniklo z motivů povahy politické, je pravda zcela nepochybná; nevidět toho může jen anonym, jenž tak jednostraně na protestantsko chce vyložit a užít Husa«. Ve své přednášce prof. Pekař napsal, že »Los von Rom« se zrodilo »jen z boje proti nám v dnech pádu Badenova.« Zase tedy prof. Pekař slevuje; ale přes to věci tím nenapravil. Nikdy jsem netvrdil, že by hnutí »Los von Rom« nebylo také národním; tvrdil jsem pouze a tvrdím, že je také náboženským a více náboženským než národním. Z odporu politického, tu jsme zase při téže věci, by hnutí náboženské nevzniklo. »Los von Rom« má své kořeny v liberálním a náboženském hnutí, které mezi Němci v Rakousku od císaře Josefa počínajíc až po dnes rostlo. (Podrobnější doklady v mé Bostonské přednášce.) »Pryč od Říma« parallelně také se vyvíjelo u nás a namnoze stejnými a podobnými vlivy jak u Němců: co pak není u nás katolicism reformní? Nebyla u nás strana svobodomyslná a její boj proti klerikalismu? Nebyl u nás Sladkovský?

Ovšem — proč u nás slovanský nacionalism nezpůsobil odpadnutí k pravoslaví, o které naši »svobodomyslní« nacionálové usilovali a posud usilují, jestliže národní protivy jsou s to rozvíjet náboženství? Němci jsou důslednější a opravdovější — u nás zatím stačí nedůsledný povrchní liberalism a jeho negace tak zvaného klerikalismu.

Němcům proti Římu kázal Lagarde a jiní silní duchové náboženští, působila na ně celá německá protestantská filosofie, historie,

působila protestantská světová politika — — u nás kázali Alfons Šťastný, Barák a ti se ovšem spokojili »historickým« pryč od Říma.

Prof. Pekař stojí na svém, že obeslání Basilejského sněmu r. 1433 bylo největším českým vítězstvím. Já v obeslání a jednání vidím opuštění reformního stanoviska, vidím slabost a počátek konce; přál bych si jen, aby český dramatik nebo básník nám vypodobil řečníciho v Basileji Rokycanu a hlavně Prokopa, Prokopa, jenž dovedl padnout u Lipan od českých mečů, jenž však neodolal chytráckým lichotkám mazaného Vlacha . . .

Prof. Pekař také hájí své stanovisko v otázce odsouzení Husova.[1]) Dovolávám se výkladu svého; zde obracím se proti stezku, že »na protestantsko« užívám Husa. Prof. Pekař také píše o násilí a nesnášenlivosti, kterými prý někteří protestantští velebitelé Husa vnucují své náboženské přesvědčení těm, kteří v těchto otázkách stojí na »jiném« (jakém?) stanovisku.

Husitism a celou reformaci s protestantismem ztotožňoval Palacký; vytkl jsem to již nejednou; pravda je však, Hus a celá naše reformace byla protestantismu blízka a jestli že tento fakt se uznává, není to vinou mojí. Také za to nemohu, že naše reformace a také protestantism znamenal hodný krok ku předu. To je také historický fakt, jenž musí být věcně uznáván.

Své stanovisko k protestantismu a katolicismu vyložil jsem už dávno. Zde, při otázce o Husa a naší reformace, neběží o protestantism, nýbrž o to, pochopit a uznat náboženský vznik díla Husova a jeho následků. Toho však náš povrchní liberalism a nacionalism nedovede. V ocenění naší reformace jsem za jedno s Palackým, vidím v něm vrchol našich dějin; ale jsem důslednější než Palacký, dělající Římu z důvodů politických nedovolené koncese. Mé stanovisko ve věci je velmi jednoduché: uvědomělý Čech (neříkám nacionální!) nikdy se nesmíří s protireformací a s Římem. Také prof. Pekař (citoval jsem passus minule) velebí Husův český motiv nábožensko-mravní, velebí jeho kritiku církve, vedoucí od slepé víry církevní k emancipaci lidského rozumu atd. — — proč najednou protestantism, násilí a nesnášenlivost? Ne — v praxi běží o stupeň důslednosti, o překlenutí rozporu mezi náboženskou a církevní přítomností a minulostí a o pokračování v ideách reformních; ale o to se teď mezi námi nejedná, nýbrž o otázku theoretickou, byla-li naše reformace náboženská a co to znamená.[2]) Doufám, že tyto polemiky poznání této věci prospějí.

---

[1]) Čtenář »Naší Doby« oprav si chybu tiskovou o této věci na str. 318. v 6. ř. shora: místo »v XVI. věku« má stát: »za 18 let.«

[2]) Prof. Pekař vytýká »Naší Době« anonymitu, že prý kritiky polemického rázu a zejména výtky a kritiky mravních oprávců a horlitelů nejsou podpisovány. Výtka je neoprávněna; »Naše Doba«, ani spolupracovníci, ani já, jako redaktor, se za anonymitu neschovávali. Užívají-li se šifry, užívají se jak v ostatních listech.

ZPRÁVY.

Knihy. Lectures on the History of the Nineteenth Century edited by F. A. Kirckpatrick, 1902: sborník 17. přednášek univ. extense cambridgské, podávající obsah vývoje XIX. st. Přednášeli také němečtí a francouzští učenci. — Jüdischer Almanach 5663, Jüdischer Verlag Berlin 1903: pěkně sestavená sbírka literárních statí autorů židovských, usilujících o t. zv. židovskou modernu; velmi zajímavá je také část umělecká, reprodukce židovských výtvarníků (Autokolskij, Liebermann, Israels, Pasternak atd.). — Čechové na Žatecku, uspořádali J. Šubrt a L. Vltavský, 1902; s národnostní mapkou. — L. Burgerstein, Nové směry v hygieně vyučování a učitelského povolání, přeložil J. Zeman (Dědictvím Komenského, č. 31.), pro členy K 0·90, pro nečleny K 1·50. — Před branou vyšších světů sluje snůška rozmanitých faktů z oboru t. zv. okkultismu, tedy spiritismu, telepathie, přenášení myšlenek a t. p.; 2 svazky vyšly ve sbírce »Věděním a světem« (autor J. Janeček), fakty nejsou všecky dost kriticky nasbírány. — V téže sbírce vyšel pěkný spis Car Petr Veliký od angl. spisovatele sir John Barrowa; přeložil J. Váňa; p. Váňa také přeložil lorda Chesterfileda slavené kdysi Listy pod titulem: Napomenutí mému synu, charakterisující výborně vyšší evropskou a anglickou společnost XVIII. st. »Listy« vyšly poprvé 1778. — Státprávní politika (knihovna »Samostatnosti«) jsou strannické, právnicky i historicky povrchně sestavené články o státoprávní politice od r. 1848; jen úvahy o kulturní a hospodářské stránce otázky čtou se lépe. — Kollárova idea slovanská a náš program; studii kulturně-politickou napsal dr. Hugo Richter. 1902; pěkný doklad, jak se idee obrozenské správněji a hlouběji pochopují; autor v celku stojí na půdě Masarykově. Není docela správné, když se (str. 45.) Palacký líčí jako zakladatel programu stát. práva historického. Autor pochybenost tohoto programu vidí v tom, že není slovanským; účast šlechty v tom programě se líčí správně. Autor chce národní program český rozšířit v duchu Kollárově. — Náropisná mapa uherských Slováků na základě sčítání lidu 1900, vydal dr. L. Niederle, 1903: mapa s pečlivým statistickým a zeměpisným výkladem přichází jak na zavolanou; rostoucí zájem o uherské Slováky jistě se

prací prof. Niederle sesílí. — W. M. Kozłovski: Co i jak czytáć? Wykształ cenie samego siebie i czytelnictwo metodyzne, 3. vyd. 1902. — N. Pinkus, Strachovanie (pojištění) rabočich v Germanii, Varšava, 1903. — Anthropos, Civilisation und Weltfriede, Impressionen zu einer Lehre von Glückseligkeit und Erkenntnis, 1903. — M. Zdziechowski, Pjesništvo poljsko i preporod Hrvatske, 1903. — V. Flajšhans, Vrstevník Husův, 1902. — V. Flajšhans, Spisy M. Jana Husi, 1903. — St. Radić, Uzničke (vězeňské) Uspomene, 1903. — Výklad života ze zákonů přírodních. Trest spisů Darwinových a Haecklových. Sestavil dr. J. Bulova. 2. vyd. rozmnoženo statí: náboženství monistické, 1904. — Prof. K. Grünberg, Bauten auf fremdem Grund, 1903. (Schriften der oester. Gesellschaft für Arbeiterschutz IV.), 1903. — Albert Ritter, Christus der Erlöser, 1903: jeden z četných dokladů, jak uvědoměle pracuje se mezi rak. Němci o »Los von Rom« a na jakém filos. základě a netoliko z důvodů nacionálních, ačkoliv i tyto přicházejí ku platnosti. — Anton Menger, Neue Statslehre, 1803. Autor (bratr národního hospodáře vídeňského) byl professorem právnické fakulty ve Vídni; vzdal se kathedry a vydal teď všeobecnou státovědu, která všem lidem pokrokovým bude vítanou pomůckou. Autor chce nejlepší idee socialismu právnicky formulovat a takto podat theoretický základ moderní, budoucí politiky praktické.

Emerson. V Americe a Anglii slavila se storoční památka Emersonova; narodil se 25. května 1803, zemřel 27. dubna 1882. Všecky vážnější listy přinesly úvahu o učení a životě znamenitého filosofa amerického a zakládány fondy pro různá odvětví studií filosofických a pokrokově theologických; slavnost nadešla v době silného již kvašení náboženského a právě s této stránky působí dobře, ukazujíc zase tak názorně jednoho z těch mnohých hledajících.

Stávky za starověku. Stávky jsou nyní jak se říká »na denním pořádku«, úkazem všedním. Stávky původně dělnické rozšiřují se také na vrstvy pracovníků duchových, jako učitele (kteří jimi vyhrožují, nestane-li se dosti jejich oprávněným požadavkům existenčním), professory universitní (případ Chroustův ve Vyrcburku a Spahnův ve Štrassburce). Ale již v šedé dávnověkosti stávkovali, a to v Římě. V oboru politickém ovšem byly secesse a odpírání vojenské služby prostředky, jimiž si plebejové dobývali svých nejdůležitějších státoobčanských práv. Vznikla také myšlenka v cechu, hájiti stávkou cti a výhod jeho. Znamenitý příklad o takové stávkující kastě vypravuje Livius v 30. hl. 9. knihy. Bylo roku 311 př. Kr., když rázem počal stávkovati v Římě počestný cech hudebníkův. Tibicinové tvořili od Numy Pompilia cech, který jako nynější družstva řemeslnická stál svorně k sobě, aby zachoval svým členům oprávěnosti. K oprávněnostem zdomácnělým pištců náleželo také, že jim každý rok vystrojena slavnostní tabule na Kapitolu. R. 311 byli však právě přísní a šetřiví

censorové v úřadě, kteří bez okolků škrtli z rozpočtu obvyklý na státní groš hodokvas. Ale přepočítali se. Tibicinové byli svorni, obrátili uno agmine Římu záda a opěšale táhli do sousedního Tiburu. Ubozí Římané pak neměli nikoho, kdo by za obětování pískal na flétnu. A bez hudebního průvodu obětovati bylo věcí nemožnou. Poslána deputace do Tibura, aby s pištci vyjednávala. Bez úspěchu. Konečně pomohli Tiburští Římanům lstí. Pozvali hněvající se hudce po jednom do soukromých domů, aby jim dělali stolovou hudbu, opili je vesměs vínem, naložili je konečně na mol spité na žebřinové vozy a zavezli je do Říma. Tam se pištcové druhého rána probudili na foru z ohromného rouše. (Srv. Ovid fast. VI. 665 n.) Povstal concursus populi (sběh lidu), a počato vyjednávati, a vyjednávání mělo tentokrát úspěch, poněvadž censoři tehdy jako moudří ustoupili. Hudcům přiznáno opět staré právo, hostiti se na groš státu. Vytrvalostí a neústupností — jeden za všechny a všichni za jednoho — domohli se úplně svého účelu. Stávka jejich ovšem byla by asi déle trvala a byla by vháněla Římany (jako zaměstnavatele) do úzkých, kdyby se tito nebyli doprošovali přispění sousedů Tibuřanův, kteříž jim přispěli na uchlácholení pištcův (dělníků) prostředkem dnešní doby ovšem nemožným a nedovoleným, ač ne tak »kulturním a humanním« jako dnešní střílení do davu stávkujících.

Proč dáváme přednost pravici? O příčinách, proč za konání upřednujeme pravici, napsáno již dosti. Jest to jinak zjev tak obyčejný, že se po příčině jeho ani nesháníme. Nápadnější jest nám zjev řídčejší, leváctví Amsterodamský anatom univ. prof. Louis Bolk podává v časopise »Geneeskundige Bladen uit Klinik en Laboratorium voor de Praktijk« (1901, čís. 10.) v čl. »De Oorzakew en Beteckenis der Rechtshandigheid« nové názory o příčině upřednování pravé paže (pravice). Vychází se stanoviska, které zaujal první Armand de Fleury, že silnější výživa levé polovice mozku jest u vztahu s pravičáctvím krevním proudem pomocí zkřížené innervace. Odkud však pochází tato silnější výživa sama? Souvisí s přímou chůzí člověka. U čtyřnožců jest assymetrie vnitřních ústrojů skrovnější než u člověka. Přímé držení těla podmiňuje jiné uložení srdce a oblouku srdečnice (aorty). Levá hrdelní tepna odvětvuje se směrem krevního proudu, pravá úhlem; onano přijímá proto více krve. Bolk to zjistil zvláštními pokusy. Pravičáctví souvisí sice se silnějším přívodem krve do levé mozkové polovice, ale není možno, že by okolnost tato byla jedinou jeho příčinou. Musí soupůsobiti ještě také moment psychologický. Pozorování dětí to potvrzuje. Za první doby života neznamenáme, že by dítko tu neb onu ruku upřednovalo, sahá-li po předmětu, poněvadž tyto odrazové pohyby nevycházejí ještě od kory mozkové. Pozvolna vzniká pravičáctví. Bolk uvádí je v souvislost s lokalisací mluvní mohutnosti (schopnosti řeči) v kořе levé poloviny mozkové. Také to souvisí se silnějším přívodem krve, kterým dospívá jedna mozková polovice zrychleného vývoje. Působí-li na mozek podráždění, třeba pokusem opakovati slovo, reaguje vyvinutější a mocněji prokrvená hemisféra rychleji; odtud lokalise povlovně se stupňující. Podobně za

užívání paží: rozhodnutí k motorickému projevu, jež se má pojati, snadněji se přivádí k místu v levém pohybovém středisku nežli v pravém. Pravá korová polovice dostává také dojmy a jest ve spojení s levou, ale zůstává jí podřízena. Odkud tak řečené zrcadlové pohyby, jimiž za pokusů psacích vzniká tak řečené písmo zrcadlové. Bolk ví, že důsledkem toho názoru jest, že krchňáctví (leváctví), dosti časté, jest theorie o lokalisaci v pravé polovici mozku. Protože posledním činem uvádí zpět na anormální odvětvení hrdelních tepen ze srdečnice a popisuje častější varianty, jimiž u jednotlivců se přivádí více krve do pravé polovice mozku. Následkem toho vzniká netoliko levičáctví, nýbrž také lokalisace mluvicí mohutnosti na pravé straně. Ze 100 případův ochrnutí mozku s jednostranným ochromením a poruchou řeči zjištěno 97, při nichž jednotlivci měli střediska mluvní na normální pravé straně, 3 měli je na pravé straně a byli leváci. Ačkoli Bolk rozlišení obou polovicí těla prohlašuje za pokrok, přece zrazuje, aby děti, které jsou leváky, byly donucovány ku pravičáctví. Jest to pro ně nepřirozeno a může také poškozovati mluvní mohutnost. Místo, aby jedna polokoule ovládala druhou, koordinují se obě více méně (jedna má silnější výživný proud, druhá častější cvičení); celý vývoj dítěte se tím opozdřuje a utlačuje; neboť se nedosahuje optima výkonu mozku, přirozené vlohy plus cviku. Může z toho vzniknouti zajíkání, neboť dítko bude váhati, kterou polovicí mozku má řeč regulovati; a může se státi, že když slabika jest vyslovena za vlivu jedné polovice mozkové, vzpomínka jejího zvuku vybaví v druhé polovici opětované proslovení její. Za případů, kdy bylo pozbyto mluvní mohutnosti porušením jazykového centra, může se ho znova nabývati povlovným nacvičováním druhé mozkové polovice, ale nikdy ne do míry původní výkonnosti. (Dle »Internationales Centralblatt für Anthropologie«, — r. 1902, sešit 3.)

Původ názvu „křesťané“. Známý berlínský učený bohoslovec Adolf Harnack vydal novou knihu: »Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten« (v Lipsku, 1902, nákladem G. C. Hinrichse), v níž vykládá také původ jména »křesťané«. Dle dějin apoštolských 11, 26 nedali si vyznavači učení Kristova názvu toho sami, ani nepochází od Židův. Pohané slýchali, že jest pánem a mistrem nové sekty muž jménem Kristus (Chrestus) a dle jména toho utvořili, jakoby »Kristus« bylo jméno vlastní, slovo »christiani«, jakož mluvili o herodiánech a j. Křesťané s počátku názvu toho neadoptovali; kde se vyskytuje v Nov. Zák. (jest tomu tak dvakráte), přijato jest z úst protivníkův. V Antiochii vzniklo jméno to; tam také se stalo sebepoznačováním od křesťanův. V Malé Asii přijato za dob Trajanových; všeobecného přijetí docházelo teprve od konce vlády Pia. Od té doby jest názvem čestným, a milliony lidí užívá ho dosud jako názvu čestného. Od r. 325 byl jménem tím naplněn, řečnicky propovídáno, všechen svět. Čím jest vysvětlovati tuto překvapující skutečnost, na to odpovídá právě dotčená kniha Harnackova.

Obyvatelstvo v zemích uherské koruny. C. k. statistická ústřední komise uveřejňuje v »Statistische Monatsschrift« srpnový sešit m. r. výsledky sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900 v zemích koruny uherské. Dle dat původně kr. uherským statistickým ústředním úřadem uveřejněných bylo dne toho: 1. v Uhrách (rozlohy 282.317 km²) 16,721.574 duší obyvatelstva civilního a 116.681 mužů vojska — úhrnem 16,838.255 duší; 2. v Chorvatsku a Slavonsku (rozlohy 42.534 km²) 2,400.766 civilistův a 15.538 vojínů, celkem tedy 2,416.304 duší. Což činí v celých Uhrách (324.851 km² rozlohy) 19,254·559 duší. Za posledního desítiletí (1890—1900) přibylo v Uhrách 1,576.391 duší (= 10·3%), v Chorvatsku-Slavonsku 214.377 (= 9·7%), úhrnem v obou státoprávních částech 1,790.768 duší (= 10·3%). Lidnatost činila v Uhrách 59·6 na 1 km², v Chor. Slav. 56·8, celkem 59·3. — Nepřítomného obyvatelstva udáno na sběracích arších 240.220. Číslo to jest příliš malé proti skutečnosti, poněvadž té doby meškalo jen v Rakousku 274.079 příslušníkův uherských. — Na 1000 mužů připadalo v Uhrách 1.011 žen, v Chor. 998, v obou částech 1.009. Dle věku bylo obyvatelstva v obou částech vůbec: mladších nežli 6 let 16·1%, od 6—11 roku 13·2%, od 12—14 let 6·6%, od 15—19 let 10·1%, od 20—39 let 27·4%, od 40—59 let 19%, starších než 60 let 7·6%. — Dle stavu bylo 53·6% svobodných, 40·2% ženatých, 6·1% ovdovělých a 0·1% zákonně rozloučených. Jak se obyvatelstvo maďarisuje, zřejmo z následujících čísel: Od r. 1890 vzrostl počet obyvatelstva »s maďarským mateřským jazykem« s 42·8% na 45·4%: počet obyvatelstva s německým jazykem mateřským klesl pak s 12·2% na 11%, počet Slováků s 11% na 10·5%, Valachů s 14·9% na 14·6%. Chorvátů ubylo 0·3%, Srbův 0·6%. Maďarů napočítáno 8,742.320, Němců 2,133.181, Slováků 2,019.641, Valachů 2,790.479, Malorusů 429.447, Chorvátů 1,678.596, Srbů 1,051.180, jiných 397.761 (2·1%). Z obyvatelů mateřštiny nemaďarské umělo prý maďarsky hovořiti 13·6%, tedy o 2·3% více nežli r. 1890. — Katolíků přibylo o 0·7% Židův o 0·2%, ubylo řecko-východního vyznání o 0·6%, evangelíkův augšpurského vyznání o 0·2%. — Analfabetů ubylo o 7·4%, z obyvatelstva staršího 6 let 8·4%. Průměrem stojí na 1 km² téměř 10 obydlených domů, v domě obývá průměrem 6 osob. Z domů jest 623·612 (19·3%) vystaveno z kamene a cihel, 324.998 (10·1%) má základy kamenné nebo cihlové, 1,150.313 (35·6%) vystavěno z vepřovic (kotův, egyptských cihel), 1,128.266 (35%) z dřeva nebo jiného materiálu. 24·8% domů kryto taškami, břidlicí nebo plechem, 25·8% šindelem nebo prkny, 49·4% palachem nebo slamou.

Počet a rozšíření Němců v Evropě. Dle nejnovějšího sčítání obyvatelstva v Německu, vykonaného dne 1. prosince 1900, bylo tam toho dne 52,113.159 Němcův. Dle sčítání obyvatelstva v Rakousku z r. 1890 bydlilo tu té doby 8,622.000 Němců, V Uhrách napočítáno dne 31. prosince 1900 Němců 2,133.181. Následující čísla jsou co možno přesné odhady na základě nejnovějších sčítání lidu. Dle nich

bylo Němců r. 1895 v Bosně a Hercegovině 30.000, r. 1891 v Liechtenštejnsku 9400, r. 1888 ve Švýcarsku 2,083.000, r. 1895 v Lucemburku 200.000. r. 1890 v Belgii 3,420.000, r. 1899 v Nizozemsku 5,094.800, r. 1896 ve Francii 500.000, r. 1890 v Dánsku 50.000, ve Švédsku 50.000, v Norsku 2000, r. 1891 ve Velké Britanii a Irsku 100.000, r. 1897 v Rusku 2,001.840, r. 1894 v Rumunsku 50.000, r. 1895 v Srbsku 6400, r. 1893 v Bulharsku 3600, r. 1890 v Turecku 15.000, r. 1896 v Řecku 1000, r. 1898 v Italii 50.000, r. 1897 ve Španělích 3000, r. 1890 v Portugalsku 1000. Úhrnem činí počet Němců v Evropě bydlících tedy 76 millionův. Pozoruhodno jest, že z toho počtu bydlí 72 millionů v uzavřené oblasti jazykové, což jest více nežli pětina evropského obyvatelstva. *Kč.*

Počet lékařů v Evropě. Dr. Prinzing udává v časopise »Zeitschrift für Sozialwissenschaft« počet lékařů v Evropě následujícím způsobem: Připadá na 1000 obyvatel lékařů (započítávajíc ranhojiče): v Německu 5·1, v Rakousku 4·1, v Uhrách 2·8, v Italii 6·3, ve Švýcarsku 6·1, ve Francii 3·0, v Španělích 7·1, v Belgii 5·2, v Anglicku 6·1, v Skotsku 7·7, v Irsku 5·6, v Dánsku 6·4, v Norsku 5·3, v Švédsku 2·7, v Rusku 2·7. — Na 10.000 duší připadalo v Berlíně (r. 1900) 14·1, v Paříži (1896) 9·7, v Brusselu (1897) 14·7, v Londýně (1895) 12·8, v Madridě 24·4, ve Vídni (1896) 13, v Budapešti (1896) 16·4 lékařův.

Idea knihotisku za starověku. Jest zrovna na podivení, že staří nepřipadli na vynalezení knihotisku. Z Quinctiliana (I., 1, 25.) víme, že měli pohyblivé litery, kterými se děti učily právě slabikovati. V 2. knize Ciceronově de natura deorum shledává se (hl. 37.) poznámka pocházející ze stoického pramene: Že svět povstal prý z nahodilého spojení atomů, jest věcí právě tak nemyslitelnou, jako že by z hromady kovových písmen, které se vysypou na zem, mohly se státi annaly Enniovy. — Patrno, že v srovnání tomto tají se základ knihotisku. Že idea jím proslovené nebyla uskutečněna (složiti z pohyblivých liter knihu a pak ji otisknouti), jest tím, že bylo potřeba poměrně málo knih a že spotřebě postačovali otroci, kteří se zabývali opisováním. Vědecky však jest také dosti spornou věcí, zdali Gutenberg může býti skutečně pokládán za prvního nálezce pohyblivých písmen. Římští ryjcové stampilií, kterým bylo každý rok rýti v rozličných mincovnách pro mnohé mocnáře razítka s rozličným obrazem a písmem, měli již déle nežli tisíc let před Gutenbergem ideu, pořizovati pohyblivé litery; a také ideu tu prováděli, jak prokázáno. Litery záležely ze železných kalených puncí, které byly vbíjeny do plochy mincovního razidla. Za vbíjení se často smekly litery dolů, nahoru nebo na stranu, jak zřejmo na př. na penízích římského císaře Claudia II. Ba některá písmena jsou dokonce převrácena, nebo vypadla nebo jsou zaměněna. Slovem: shledávají se již tu chyby tisku.

Spalování či pohřbívání mrtvol? R. 1886 vyslovil se papež proti spalování mrtvol a zakázal kněžím účastenství v pohřbu spalováním. Že však katolicismus a spalování mrtvol nejsou dvě věci, které by se naprosto nemohly snášeti, ukazuje se ve Španělsku, v zemi zajisté ryze katolické. Tam dle zprávy časopisu »Flamme« (Zeitschrift zur Förderung der Feuerbestattung) čís. 219 spalování mrtvol není správou politickou toliko trpěno, nýbrž připouští se již zrovna zákonně. Dle »Gacety« (madridského vládního orgánu) zplnomocnila královna-vladařka správu hlavního města k vystavění krematorií, »ježto ta krematoria jsou z mnohých hygienických příčin pravou potřebou. Mohou konati za vážných příležitostí, když se jest obávati epidemie, služby nanejvýše cenné pro veřejné dobro; musejí býti pokládána za pravý pokrok, kterýž ani nepraejudikuje, aniž uráží některé city, jichž sluší šetřiti.« ×

Politické poměry přírodních národů. A. Vierkandt uvádí v časopise »Zeitschrift für Socialwissenschaft« (1901, sv. 7. a 8) výsledky dosavadního národopisného zpytování, pokud hledí k politickým poměrům přírodních národův.

Nejnižším stupňům umravnění, které tvoří australské kmeny, Botokudi v Brasilii, Eskymáci v Gronsku, přiměřen jest stav anarchický, úplný nedostatek politické organisace; zvyk a dosavadnost upravují soužití. Starší osoby nebo mužové, kteří vynikají schopnostmi nebo bohatstvím, těší se často z vážnosti, kteráž upomíná na pohlavářství; nedostává se jim však práva rozkazovati.

Poloanarchický stav — jak dí Vierkandt (rozuměje tím nedědičné pohlavářství, záležející na dobrovolném podrobení soukmenovců za účelem jednotného vedení), shledává se často u kmenů převážně pokojných v Americe, Africe, Asii a Melanesii. Z uvažování o nich udává se Vierkandtovi věta, že společnost jest mnohem starší nežli stát a že původ obou nezáleží ani na smlouvách ani na moci jednostranně vykonávané.

Politické jednotky těchto kulturních stupňů jsou většinou velmi malého rozsahu. Minimum a maximum duší kmene vytčeny čísly 30 a 1800.

Za vlivu války vyvíjejí se vyšší politické útvary: dočasné vojenské pohlavářství jako u Karibův a mnohých indiánských kmenů, trvalé panství válečného pohlavára následkem častých válek jako v afrických výbojnických státech Kafrů, v oblasti nilských jezer a v státě Kajuně.

Aristokratické členění národa jeví ostrovy Polynesie a Mikronesie; jest tam vedle pohlavára dav despoticky ovládajícího šlechta, proti níž jest pohlavár shtomážděním radním omezen. Je tam také vytvořena soustava feudální a tributní.

Tyto primitivní státní útvary karakterisuje »rychlá prostorová a dobová změna poměrů moci«. *Kč.*

Pohyb obyvatelstva v Evropě. Průměrem připadá na 1000 obyvatel porodů: v Belgii 28·8, v Německu 36, ve Francii 22,

v Anglicku 28, v Italii 33, v Hollandsku 31, v Rakousku 38, v Uhrách 40, v Rusku 52, ve Švédsku 26, v Norsku 30, ve Švýcarsku 29, ve Španělsku 35. — Sňatků připadá na 10.000 obyvatel: v Belgii 83, v Německu 84, ve Francii 76, v Anglicku 76, ve Španělsku 81, v Italii 74, v Hollandsku 73, v Rakousku 80, v Uhrách 80, v Rusku 89, ve Švédsku 60, v Norsku 67, ve Švýcarsku 82. — Úmrtí připadá na 1000 obyvatel: v Belgii 18·82, v Německu 21, ve Francii 21, v Anglicku 17, ve Španělsku 31, v Italii 23, v Hollandsku 17, v Rakousku 25, v Uhrách 29, v Rusku 40, ve Švédsku 17, v Norsku 15, ve Švýcarsku 19.

Alkoholismus rodičův a slabomyslnost dětí. Vztahy mezi nemírným požíváním alkoholu rodičův a slabomyslností (imbecilitou) jejich zplozenců vyšetřoval statisticky dr. Bezzola. Zjednal si dne narození dětí švýcarských, které se zrodily za desítiletí 1880—1890 (celkem 934.619 dítek), vypočítal průměrný počet narození pro měsíc, dosadil zaň 100 a vztahoval naň počet porodů pro jednotlivé měsíce. S tím srovnával dny narození 8196 slabomyslných. I vyšetřil, že se poměrně nejvíce dětí slabomyslných rodilo od ledna do března (zplozených na jaře, když se pije více vína, ježto není příliš mnoho práce, pak jich ubývá (děti zplozené v létě, když není pro práce kdy na nemírné požívání alkoholu), v červenci jich opět přibývá (následek plození za vinobraní), nejvíce se jich rodí v listopadu (následkem jich plození za období prostopášného života o novém roce a masopustě). V červenci se rodí nejvíce slabomyslných dětí tam, kde se daří hlavně víno (ve Wallissku). V tom kantonu se jich za toho desítiletí nejvíce narodilo po požehnaném roce vinném 1885. — Z výpočtů Bezzolových, podaných v »Quarterly Journ. of Inebriety«, sv. 23., seš. červenc., však také vysvítá, že v měsících, kdy se rodí větší počet malomyslných, také větší počet normálních se rodí. Z čehož lze souditi, že za doby, kdy se vůbec požívá více alkoholových nápojů, třebas obecně ne nemírně, vůbec se zplozuje více dětí — asi následkem častějšího pohlavního obcování. ×

Písemné památky z babylonských rakví. Král. museu (oddělení pro přední Asii) v Berlíně dostalo se dvou hliněných kuželů, pocházejících z babylonských hrobů, znamenitých tím, že jsou opatřeny nápisy. (Dříve již francouzský assyriolog Thureau rozřešil nápis podobné písemní památky z hrobu babylonského, náležející p. Akéribu v Marseilli). Berlínské kužele jsou nízké hliněné kužele, nahoře komolé, mající na plášti nápis provedený velmi pečlivě starobabylonskými písmeny. Celkem jest obsah nápisů tentýž. Zní: Kdyby rakev tato byla nalezena, nemá si jí nálezce podržeti, nýbrž má ji zanésti na její místo zpět. Kdo tak učiní, ten nechať dojde za dobrý svůj skutek odměny: »nahoře ať jest jeho jméno požehnáno, dole nechať jeho manové pijí čistou vodu«. Toto přání žehná, kterým se slibuje za odměnu nábožných skutků čistá voda v podsvětí, jest s vynikajícím významem náboženskо-dějinným. Jím se vnáší v život posmrtný, v další život duší

zemřelých v scheolu rozlišování, z něhož pak se zcela důsledně vyvinula jednak představa horoucího pekla a jinak představa zahrady vodou bohatě požehnané (παράδεισος), jak naznačeno ve zprávě »Bible-Babylon« na str. 558 n. tohoto časopisu (IX. 7. seš.) *Kč.*

Ženy na vysoké škole hospodářské. Berlínská vysoká škola pro polní hospodářství otevřela své posluchárny také dámám. Minulý zimní běh navštěvovány na ni rozličné přednášky a praktické cvičby dámami. K připuštění k studiu vymáhá se vysvědčení o vědeckém přípravním vzdělání, vycvičení policejního o chování, svolení otcova nebo poručníkova a dovolení případných docentův. ×

Poznámka k odpovědi dra. Krejčího v »České Mysli«. Napsali dr. Lhoták a dr. Babák.

V 2. sešitě IV. ročníku České Mysli uveřejnil p. dr. Krejčí odpověď na kritiku své knihy »Základy psychologie.« Zkomolil totiž opis kritiky, který jsme mu dne 3. ledna 1903 loyalně zaslali s podotknutím, že ji současně posýláme redakci Naší Doby k uveřejnění, a přičinil řadu nesprávných a pravdě neodpovídajících tvrzení. Zasláním opisu kritiky dru Krejčímu považovali jsme své jednání s ním za skončeno; když nám na to napsal, že »uveřejní zaslaný posudek »Základů psychologie s radostí,« a že mu »budou vítány i ještě jiné naše referáty,« pochopitelně jsme na tuto výsměšnou nabídku nereagovali. — Vyjednávání s redakcí Naší Doby se neobyčejně protahovalo, když prof. Masaryk vytrvale nám odporučoval uveřejnění v Č. M., neuznávaje našich námitek a obav, že by dr. Krejčí mohl jako redaktor naši kritiku zkomolit, rozkouskovat a případnou polemiku znemožnit; a tak na konec uveřejnil dr. K., ačkoli věděl, že rukopis náš je v redakci Naší Doby, bez našeho vědomí opis zaslaný mu k soukromé informaci — zneuživ naší loyality — v Č. M., nad to z moci redaktorské (?) vynechal z něho části nelibé a roztrhal celek svojí odpovědí. — Po několik měsíců očekávali jsme marně slíbené uveřejnění celé kritiky v N. D. neb aspoň výklad redakce N. D. o jednání dra Krejčího. Konečně jsme dosáhli toho, že nám byly k odpovědi vyhraženy tyto dvě stránky.[1] Tu ovšem můžeme toliko několika slovy vyznačit způsob, jímž nám »odpověděl« dr. Krejčí; podrobný rozbor jeho odpovědi, jakož i podrobnou kritiku jeho »Základů psychologie« a ostatních obdobných jeho spisů budeme hleděti podati jindy.

Především vykládá dr. Krejčí, že »kritikové jsou assistenti fysiologického ústavu prof. Mareše, s nímž posuzovaný auktor také má polemiku« a že »jest jen v zájmu věci a posuzovatelů samých, aby

[1] Myslil jsem a myslím, že spor patří do časopisu odborného; když mně p. dr. Krejčí příležitostně oznámil, že odpověď tiskne v »Č. Mysli«, nestaral jsem se o věc více. Proto že p. dr. Babák (s ním jsem o věci jednával ústně) delší čas nebyl v Praze, nedával jsem mu zprávy. Otiskuji teď odpověď pánů proto, že jsem zásadně pro diskussi; marně jsem radil, aby pánové spor vyřídili v listě odborném. Redaktor.

předešlo se všemu, co by zvyšovalo podezření, že je kritika jejich tendenční a na odvetu.« Pro přesně věcný ráz naší kritiky nikdo jiný by se neopovážil nás z něčeho takového podezírati; ale dru Krejčímu záleželo na tom, aby hned na začátku vrhl na nás podivné světlo — vším dalším, až k emfatickému provolání konečnému: »Ani jedna výtka není správná« už jen chce dovodit, že opravdu jsme psali »tendenčně a na odvetu«.

Vytkli jsme s důrazem důležitost fysiologických poznatků pro psychologii soustavy dra Krejčího, citujíce jeho naprosto jasné výroky (na př. napsal, že nelze pochopit »jinak pamět a její úkazy, leč když známe podklad jejich v mozku, zákony pozornosti snadno se poznají a vysvětlí, když vyjdeme od fysiologického jejího korrelátu« atd.); i postavili jsme samozřejmě požadavek, aby fysiologické fakty, jimiž chce dr. K. vysvětlovat psychologické, byly opravdu fakty a správně podány. Ale dr. K. odpovídá: »Neuznají-li (páni kritikové), že všechny odborně fysiologické výtky jsou pro celkové posouzení tohoto spisu mého bezvýznamné — přiznávám, že mne jen důvěra ve zdravý úsudek čtenářů Č. M. dovedla zdržeti, abych nenazval počínání jejich pravým jménem.« To je opravdu provokace zdravého úsudku čtenářů Č. M.

Uvedli jsme nezvratitelné doklady, že dr. K. objasňuje psychologická fakta nesprávnými názory, jež si vyvodil ze zkomolených fysiologických faktů. Na př. dr. K. myslí, že při reakci organismu na podnět energie podnětu »změní se v energii nervovou... konečně v mechanickou, čímž se dostane opět do světa vnějšího.« Neví dosud o rozlišení podnětů (příčin vybavujících) a příčin působících, kteréžto rozlišení je ve fysiologii elementárním poznatkem. Ale na tak pádnou výtku porazí nás dr. K. větou: »Fysiologové toho rázu, jako jsou moji páni kritikové, domnívají se, že bůh ví jak pomohli fysiologii na nohy, když dávají důraz na rozeznávání podnětu a působící příčiny.« Ne my, nýbrž jakýsi Robert Meyer, stanovitel principu zachování energie, přírodním vědám »pomohl na nohy« tímto rozeznáním, jež uznává a respektuje přírodozpytec a filosof rázu jakéhokoliv.

Jinou ukázkou hodnoty »odpovědi« dra K. je na př. tento obrat. Uvádí svoje tvrzení (ze Základů psychologie), že »nebylo dosud konstatováno (při podráždění nervu) nic jiného, než zvýšení teploty, navodění elektrického proudu a p.« Na naši výtku, že dosud nikdo nekonstatoval zvýšení teploty při činnosti nervové, vykládá dr. K., že uváděl »všeliké domněnky.« To je tedy domněnka, když »nebylo nic jiného konstatováno než?« Hned na to zvíří dr. K. prach před oči čtenářovy, aby neviděl už tento znamenitý čin jeho, mluví docela zbytečně o ceně hypothes, pronáší famosní tvrzení, že ve fysiologii »o nervstvu a jeho činnosti jsou jen a jen domněnky« (jak to pak smutně stojí s dra Krejčího psychologií!) a korunuje své dílo touto sofistikou: »Proti faktu, že nikdo nekonstatoval zvýšení teploty při činnosti nervu, jest pro mne stejně důležitý i nedůležitý

zemřelých v scheolu rozlišování, z … domnívali«: k tomu
nula jednak představa horou… proti faktu!
bohatě požehnané (πο… K. »vytknouti než, že jednou
bylon« na str. 558 n… esou,« Pozoruhodné »než že«!
… K. se ohražujeme: vždyť uvádíme
Ženy na vys… o fylogenii, na př.: »pozorováním
pro polní ho… učiněno nepochybným, že individuum
Minulý zimní b… rychlém sledu všechna stadia vývoje nejen
cvičby dámami … rodu . . . člověk v zárodku svém je roven
deckém příp… nevynechá ani jeden podstatný stupeň než-li
lení otcova … vlastní species« atd. Dr. K. tu míní dokonce,
P… době svého vývoje psem (»má morfologické
psali … vlastnosti nižších ssavců«, »nerozezná se od embrya
… souhlasu s dr. Krejčím konstatujeme konečně, že opravdu učinil
od… chybu, jako kdyby matematik počítal někde $2 \times 7 = 16$
k… napsal obšdlí,« když napsal v »Základech psychologie«,
že zákon Weberův byl ustanoven na základě pokusu, při němž »osoba
má udati, která tíže zdá se jí dvakrát těžší než původní.« Dnes mů-
žeme dodati, že ještě ve své středoškolské učebnici psychologie zcela
správně ukazoval na nemožnost měřiti pocity — učinil tedy
ve svých psychologických úvahách od té doby krok k horšímu.
»A kde jsou, prosím, ostatní těžké chyby psychologické?« ptá
se zvědavě dr. K. na konec. Předložíme brzy jich seznam naší vě-
decké veřejnosti.[1]

[1] Počkám tedy a konstatuji pouze, že touto odpovědí ani jedna z výtek učiněných mé knize od pánů kritiků nejeví se oprávněnější než jak jsem v Č. M. vyložil, kamž čtenáře Naší Doby odkazuji. Ostrost výrazu nenahradí nedostatek obsahu. Že jsem »kritiku« uveřejnil v Č. M. zavinili pánové sami; mohli, když jsem je uvědomil o svém úmyslu, slušně dáti své veto. Nemohu za to, že je to teď mrzí. Dr. *Frant. Krejčí.*

J. J. Pestalozzi jako sociální paedagog.

Mezi paedagogickými mysliteli nové doby vynikají dva mužové, kteří jako praví apoštolové lásky stkvějí se v dějinách vychovatelství leskem hvězd první velikosti a zároveň rozehřívají teplem svého světla nitro každého lidomila, jenž se paprsky jeho dá ozařovati. Pestalozzi ovšem vždy vzhledem spisů svých stavěn byl v područí veleděl Komenského, ba ježto spisovatel paedagogický nenabyl důležitosti »věštce paedagogického« — jako Komenský — ani panegyrickými spisy posledním jubileem jeho vznícenými. Střízliví paedagogičtí spisovatelé chválí při něm hlavně, že »svými spisy přispívá k poznávání správných vyučovacích zásad, že podněcuje hluboké, ethické ponímání úkolu výchovného a učebného, že vzbuzuje nadšení učitele pro jeho povolání a že mu vlévá útěchu a naději v těžkostech učitelského života«.[1] Tak tomu bylo po dlouhou dobu, než se dostávaly v širší známost sociální spisy tohoto »paedagogického blouznilka«, hlavně přičiněním krajana jeho zemř. seminárního ředitele Jindřicha Morfa, který povšiml si vedle významu jeho methodologického více sociálně-paedagogické stránky při něm, kterouž náležitě oceniti zůstaveno ovšem teprve době zánovější, době sociologismu, a doceniti teprve podaří se časům snad nejblíže budoucím. Po Morfově prvém v té příčině »ledu prolomení« sociální stránce působení a myšlení Pestalozze věnována větší pozornost nejen paedagogy — zejména Seyffarthem,[2] Mannem a j. — nýbrž i filosofy, jako Paulsenem, Natorpem, Steinem a j. Nejnověji právě tento posledně řečený spisovatel dr. Ludvík Stein, professor filosofie na universitě v Bernu, který vzbudil dílem svým na rozhraní vystřídajících se nedávno století vydaným,[3] pošinul v časopise »Deutsche Rundschau«

[1] Riedel, zem. ředitel, v životopise Pestalozzově při díle »Wie Gertrud ihre Kinder lehrt«. (Ve Vídni 1877 u Pichlera.)

[2] Pestalozzistudien.

[3] An der Wende des Jahrhunderts. Versuch einer Kulturphilosophie.

(1901, seš. III.) v rozpravě »Pestalozzi als Völkererzieher« švýcarského paedagoga v ohnisko uvažování a badání sociologického. Rozprava jeho v přesném ztlumočení zasluhuje většího povšimnutí našich kruhů, jimž z povolání jest povinností zabírati se jak paedagogikou tak sociologií — tato jest nyní týmže právem »pomocnou« vědou paedagogiky, s jakýmž dosud vytýkány za ně psychologie a ethika. A poněvadž rozprava Steinova více hledí k sociologii nežli k paedagogice, podáváme ji v časopise tomto.

Pravá nesmrtelnost geniů lidského pokolení, básníků, umělců a myslitelů záleží v tom, že nestárnou. Co ctíme na klassicích všech oborův — a v našem neustálém uctívání jest založena jejich nesmrtelnost — to není snad jejich veliké stáří, nýbrž naopak jejich věčná mladost. Jest zrovna zkušebným kamenem klassicity, má-li příslušný myšlenkový bohatýr po odnětí místního a časového koloritu každému budoucímu pokolení s jeho zvláštními snahami neb ideály vždy ještě něco nového a vlastního říci. Co pozbylo základně vnitřního styku s myslícím pokolením soudobým, to putuje bez milosrdenství mezi staré haraburdí. Rez a plíseň samy o sobě nejsou právním titulem na nesmrtelnost. Homer a žalmy činí nárok na klassicitu ne pro své veliké stáří, nýbrž přes ně, a to právem. Nebo čím dále tím neomylněji budou pro sebe všechna budoucí pokolení zamlouvati, je inspirovati, osvěžovati Nezhubitelnost jejich účinků na jímavé mysli, to právě jmenujeme nesmrtelností.

Kdyby všichni literární historikové přiložili ke všem svým hrdinům přísné měřítko právě naznačené, pak by se Slavín světového písemnictví, nyní velmi hustě zalidněný, dosti rychle odlidnil. Mnozí myslitelé, básníci a umělci dávnověkosti, kteří následkem naší zbystřené dějinné paměti v onom Slavínu zabírají širé místo, zůstaly by snad na naši otázku: »Co nám máte ještě říci?« odpověď dlužni.

Přiložíme-li nyní toto právě žádané, přísné měřítko klassicity na Pestalozze a tážeme-li se sebe, zdali tento v soukromém životě nepraktický snílek a toliko v theorii vynikající paedagog má co říci nynějšímu až nevolno praktickému věku, dospějeme toho překvapujícího závěru, že sociální paedagog předstihl v Pestalozzovi naši vlastní dobu svým vznešeným myšlenkovým vzmachem tou měrou, že jsme po stu letech asi došli tam, kde chtěl Pestalozzi míti lidstvo již před stoletím.

Z nejnovějších odvětví vědeckých novokvětů jedním jest totiž sociální paedagogika, jak nám ji před nedávnem předvedl v uzavřité koncepci Pavel Natorp.[1]

Zmocnilo se totiž povolaných poznání, že není třeba toliko neustálé výchovy dětem, nýbrž také dospělým. A jako dům a škola vzdělávají mysl dítěte, tak vychovává život dospělé. Co znamenají rodinná a školní výchova pro mladou drobotinu, tím jsou pro veliký dorost politická zařízení, náboženská ustanovení a sociální instituce. Jako jsme výchovu malých odnímali povlovně rozmaru a libovůli čili surové empirii, v níž výchova záležela nežli se paedagogika ustavila za vědu, a upravili ji dle pevných pravidel paedagogických, tak jest potřeba také výchově dospělých systematické úpravy a přesného theoretického členění. Učiníme tedy dobře, pořídíme-li rozdělování systematické výchovy malých školou a velkých životem tak, že budeme karakterisovati onu za elementární paedagogiku, tuto za paedagogiku sociální. Jest tudy sociální paedagogika vědou o výchově, resp. vzdělávání vůle dospělých pomocí určitých sociálních institucí.

Věda »sociální paedagogiky« jest novou toliko v tom smyslu, v kterém vůbec existují nové vědy. Vědy, která by jako Minerva, bez prostředkování a rázem, vyskočila z hlavy svého Jupitera, není naprosto žádné. Alebrž mladé vědy vyvírají jako čerstvé prameny ze země jim příznivé. Shromáždilo-li se nové temeniště v lůně země, pak vyvařuje a vytryskuje z tisíce ryh a rozsedlin, až se nalezne rozhodující muž, který pramen zachytí. Právě tak děje se s novými vědeckými disciplinami. Je-li půda příznivá novému vědeckému odvětvenému útvaru, shromažďují se zárodky a šťávy se sterých stran, až přijde určená osobnost, která rozptýlené, k sobě tíhnoucí spojí a sjednotí za zvláštní rozlišený útvar.

Ani sociální paedagogice se nedařilo jinak nežli vědám ostatním. Dlouho před tím, než Natorp disciplinu tuto systemisoval a povznesl k jisté samostatnosti, ležely zárodky k ní všude roztroušeny. Natorp sám už v nevelikém spisu[2] dříve poukázal na stopy sociální paedagogiky ve starověku, a za řeči příležitostné[3]

[1] Socialpaedagogik. Theorie der Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinschaft. Stuttgart 1899.

[2] Plato's Staat und die Idee der Socialpaedagogik. (Berlin, Heymann 1895.)

[3] Pestalozzi's Ideen über Arbeiterbildung und die sociale Frage. (Heilbronn, Salzer 1894.)

dotkl se sociálně-paedagogických ideí Pestalozzových. Žák Steinův Christian Rothenberger pojednal[1] o Pestalozzovi jako filosofu a při tom si povšimnul jeho sociálně-paedagogických ideí (str. 64—85), a jiný, John Edelheim, napsal příspěvky k sociální paedagogice doby francouzské revoluce,[2] jež byly již vydány.

Jak velikou měrou ovládá naši dobu potřeba uchvacující sociálně-paedagogické formule, patrno jest na účinku, který způsobily na vrstevníky spis Fr. Nietzschův: Schoppenhauer als Erzieher nebo dokonce Langbehnův: Rembrandt als Erzieher. Nehledíc ani k dvacíti čtyřem vydáním, kterého se dožil Rembrandtský Němec za tři léta, buď připomenuto, že Richard M. Meyer[3] tvrdí: To byla znamenitá kniha, a byl to čin. »V dythirambický ton vzhledem Langbehna — dí Stein — nemohu vpadnouti, jako nemohu schvalovati superlativů, které vylil tento duchaplný literární historik právě na Nietzsche hojností marnotratnickou. Neboť vidím v Langbehnovi toliko oslepovatele a v Nietzscheovi dokonce jen bludičku. Ale jako symptom pro náladu naší doby, popletené vzhledem sebe i svých ideálů, kteráž opravdu prahne po vychovateli olbřímu, zdá se mi býti významným a význačným postavení, jež tento temperamentní, v mnohých příčinách jemně slídivý a stopující kritik zaujal proti Langbehnovi a Nietzschovi. Své stanovisko jsem formuloval už dříve: »Pestalozzi jako vychovatel« — to by přece znělo docela jinak nežli vychovatelské typy literární modou upředňované.[4]

I.

Pronikavé demokratisování paedagogiky vycházelo ode dvou Švýcarů, kteří svým politickým a sociálním osvětím jeví se pro tento úkol zrovna předurčenými — od Rousseaua a Pestalozze. Demokratisací paedagogiky jest rozuměti problém, jak má býti lid ve všech jeho učleněních a uvrstveních vychováván nehledíc k původu, hodnosti neb osobnímu uschopnění. Že toliko jedna výchovná zásada má míti platnost pro všechny členy je-

[1] V »Berner Studien zur Philosophie und ihrer Geschichte« (1898) vydávaných Steinem.

[2] Beiträge zur Socialpaedagogik des französischen Revolutionszeitalters.

[3] Die deutsche Literatur des neuzehnten Jahrhunderts.

[4] Rembrandt als Erzieher, Schopenhauer als Erzieher et tutti quanti — v spisu: Die sociale Frage im Lichte der Philosophie, str. 611. (1897.)

dnoho a téhož národství bez výminky, to jest vlastní smysl onoho převratu z dola, který Pestalozzi v paedagogice vzbudil.

Všechno vychovávání bylo, než Pestalozzi vyřkl osvobozující a výkupné slovo, i tam, kde se již bylo vytvářilo u vědeckou soustavu, po přednosti výchovou stavovskou nebo za povoláním. Xenophontova »Kyropaedie«, prototyp zrcadla knížecího, v němžto se nám předvádí na příkladě staršího Cyra ideální postava panovníkova, tvoří model sociální paedagogiky přesně monarchické. Od té doby stalo se vychovávání princů nejoblíbenějším námětem paedagogiky před Pestalozzem. S názvem »de regimine principum« setkáváme se i za takových dob, pro něž paedagogiky jako vědy vůbec nebylo. Vždyť přece ani princeps středověké filosofie, Tomáš Aquinský, nezamítal sepsati zvláštní spis »o vychovávání knížat«.[1] Paedagogika se stala totiž dvorskou jako poesie a umění; byla toliko ještě vědou in usum delphini. Zásluhy Ratkovy a Komenského, Lockeovy a Rousseauovy nemají býti nikterak ztenčovány neb umenšovány; ale rozhodný obrat v přetvořování výchovných zásad našeho západoevropského-amerického kulturního systemu nastal přece teprve Pestalozzem. U Pestalozze se totiž paedagogický problem dokonale přesunul; demokratisoval se. Nezní u něho více jak u sv. Tomáše Aquinského, jak jest vychovávati prince, ba ani ne jako u Lockea a Rousseaua, jak jest vychovávati děti upředňovaných stavů, nýbrž a především, jak má býti utvářen lid ve všech svých vrstvách, tedy také nejnižších, vzhledem myšlení a karakteru. Lockeovy »Myšlenky o vychovávání dětí«[2] jsou úplně přistřiženy na sociální poměry anglické prostřední šlechty, pokud se předpokládá veskrze soukromá výchova školenými učiteli domácími. Ba sám Rousseauův »Emil«,[3] základní kniha novějších výchovných zásad, přizpůsoben jest sociálním podmínkám středního stavu občanského, na všechen způsob hodně zámožného; neboť jeho »Emil« vychovává se »hofmistrem«, jemuž Rousseau zálibně propůjčoval rysy své vlastní bytosti. Jest však bez dalších úvah na jevu, že není každému možno dovolovati si přepychu hofmistra jakostí Rousseauových pro své děti.

---

[1] Toliko první část spisu toho je z péra Aquinata.

[2] Vydány prof. Fr. Šimkem jako »Předbraní vychovatelství«. (Urbánkovy »Bibl. paed.« sv. 58.)

[3] Krecarův český překlad v Bayerově »Bibl. paed. klassikův« chystá se k II. vyd.

dotkl se sociálně-paedagogických [illegible] nažduje osmdesát žebrá-
Christian Rothenberger [illegible] matkou, vynakládaje na to
a při tom si povšimn[illegible], a jimž zároveň koná služby
64—85), a jiný, Joh[illegible]abnul jako Rousseau za svého
paedagogice doby [illegible], nýbrž naopak vydal své poslední

Jak velikou [illegible] Když Rousseau zanotí své tirady vášní
ciálně-paedago[illegible] tedy znamenáme spisovatelskou pósu,
bily na vrst[illegible]em výrazu síly. Když však na nás
als Erz[illegible] Pestalozzi (»Wie Gertrud ihre Kinder
als Er[illegible] ,Znal jsem lid, jak ho neznal nikdo kol
se dož[illegible] jeho bídu,« tedy mu věříme netoliko každé
Rich[illegible] každý posun, každý odstín. Neboť u Pestalozze není
»V[illegible] přemoudřelého; třeba je druhdy drsný a ne-
m[illegible] příroda, nežli ji tvořící potom kultura uhladí;
ale za to je Pestalozzi tak ryzí a opravdový, jako příroda sama.
Nedostává se mu sice oné gracie pařeniště, kterouž si osvojil
Rousseau u paní Warensové, pracně a nedokonale, a jež se stala
Lockeovi neustálým obcováním s nejvzácnějšími aristokraty angli-
ckými druhou přirozeností. Co se nám zdá u Rousseau maskou
nebo koketterií, nasládlým voňavkovým zápachem domnělé vědy,
to všechno prýští se nám z úst Pestalozzových jako z jasného
zřídla a čisté jako křišťál. Ať pročítáme »Lienharda a Gertrudu«[2]
nebo »Kterak Gertruda učí své děti«, ať »Večerní hodiny pou-
stevníkovy« nebo jeho »Labutí zpěv« — vše stejno: pociťujeme
při tom vůni neporušené přirozenosti a vdechujeme plnými doušky
svěží ranní vzduch alpský.

(Pokračování.)

[1] Tohoto hlavního paedagogického díla P. dosud na češtinu přeloženého nemáme. (Z novějších vydání zamlouvá se vydání Riedlovo v Pichlerově sbírce »Paedagogische Klassiker«.)

[2] Neúplný převod Lienh. a Gertrudy vyšel 1900 od J. N. jako čís. 1. »Vzdělávací knihovny pro lid«.

Politické a sociální účinky trustův.

Ze spisu The Trust Problem od J. W. Jenkse přeložil Dr. Lev Winter.

Nechť účinky organisací průmyslových na ceny nebo mzdy nebo zisky nebo akcionáře jsou jakékoliv, s mnohých stran má se za to, že organisace ty mají jemnější a proto snad nebezpečnější vliv na naši organisaci politickou a sociální a na morální názory jednotlivcův.

Mluvívá se a i věřívá se, že železné dráhy a veliké organisace průmyslové jsou schopny působiti ve značném rozsahu na činy našeho zákonodárství a i na rozhodnutí soudův. O tomto vlivu má se pak zhusta za to, že ohrožuje neporušenost našich institucí a blahobyt země.

Jest bez odporu pravda, že ve mnohých případech byly trusty vyplaceny značné obnosy, aby působily tak či onak na jednání sborů zákonodárných. Úředníci anebo přátelé trustův, mluví-li vůbec o této okolnosti, říkávají, že zákony proti trustům často jsou navrhovány ve sborech zákonodárných v úmyslu, aby byly ohroženy zájmy trustův, a trusty přinuceny podplatiti dotyčné členy sborů zákonodárných, aby nepřátelský návrh zákona vzali zpět; a bylo shledáno, že jest to i lacinější i účinnější, uplatit několik těch lidí, kteří užívají takového nečistého plánu, nežli pokusiti se o potírání nepřátelského návrhu čistými argumenty. Zdá se také, že jest pravda, že časem proti návrhu, který může býti zcela poctivý a i výhodný pro širokou veřejnost, který však zároveň podporuje zájmy některého velikého trustu, ozve se odpor u vůdců stran anebo u jednotlivých poslancův, jenom aby byl zaplacen určitý peněžní obnos buď hlavám politických stran anebo dostatečnému počtu jednotlivých členů zákonodárných sborů, aby přijetí návrhu bylo zabezpečeno. Není tomu dávno, co v jednom z našich větších států přijat byl zákon, jenž byl ve veřejném prospěchu, zároveň však v zájmu jednoho velikého trustu, pouze tím, že náčelníku strany u vlády se nacházející vyplacen byl obnos 150.000 dolarův.

Účastníci tvrdí, že některé větší trusty ukládají stranou k tomu účelu větší obnosy, jež vpočítají se do výrobních nákladů podniku.

Před parlamentární komisí dosvědčil p. Havemeyer, že American Sugar Refining Company v některých státech přispívala k volebním fondům strany republikánské, v jiných k fondům strany demokratické, chtějíc býti za dobré s vládnoucí stranou v každém státě. Tento obyčej přirozeně měl za následek, že vlivem vládnoucí strany i zákony trustům nepřátelské mohly býti v případech potřeby odvráceny, i s větší pečlivostí mohlo býti přihlíženo k úkonům pro trust celkem příznivým, nežli by se jinak bylo dělo.

Ačkoliv jest jisto, že přiházejí se jednotlivé případy toho druhu, a že trusty buď v sebeobraně anebo aby podporovaly své vlastní zájmy, časem kupují si členy sborů zákonodárných; jest stejně jisto, že převládání tohoto obyčeje jest nemálo přeháněno mnohými lidmi, a zvláště jistou částí tisku. Jest zajisté pravda, že charakter jednotlivých zákonodárcův a věrnost jejich k povinnostem převzatým jest značně lepší než obyčejně v žurnalistických rozhovorech se předpokládá.

Avšak i když připustíme, že podplácení poslancův a i soudců velikými trusty není zjevem řídkým, plyne snad z toho, že trusty samy mají býti zrušeny, anebo že ony v první řadě zasluhují potrestání? V tomto směru nemůže býti zajisté rozdílu mezi kapitalistickými organisacemi, zvanými trusty, a železnými drahami anebo akcionáři anebo bohatými jednotlivci, a toto zlo, zdá se, jest společno všem. Mám za to, že chyba jest spíše ve sborech zákonodárných a v povaze lidí, které my, veřejnost, do nich posíláme, nebo v našem stavu ethickém a sociálním, nežli v trustech jako takových. Mohou-li trusty vykázati se dobrými vlastnostmi, bylo by zajisté nemoudro, pokusiti se o odstranění jich proto, že zákonodárci naši jsou nepočestní lidé. Mnohem rozumnější, zároveň však mnohem bezpečnější a zajisté i praktičtější by bylo, abychom pokusili se, zlepšiti nějak povahu svých zákonodárcův lepšími methodami volebními, anebo všeobecnou výchovou, anebo odníti předpisy zákonnými či jinak příležitost těm, kteří jsou tak nesvědomiti, že buď chikanují trusty dobře smýšlející anebo přijímají nečestné platy od trustů nečestných. Že toto politické zlo existuje, jest nesporno. Že příčinou jeho jest hlavně trust a jediným lékem zničení trustů beze všech jiných prostředků následujících, i to jest, jak se zdá, obyčejným předpokladem u mnoha lidí.

Mnohem význačnější jest celkem vliv trustů na naši organisaci sociální. Demokratický sociální system Spojených Států a některých novějších kolonií anglických rozvinul v každém jednotlivém občanu sílu svékontroly a svésprávy, jakou sotva bude lze najíti někde jinde na světě. Tuto sílu svésprávy shledáváme často v místních správách i v jednotlivcích, zvláště u obchodníků a průmyslníků. I hlavním úkolem našeho systemu školského dle úsudku mnohých z našich nejlepších a nejváženějších učitelův, jest, rozvinouti u našich vyrůstajících občanů tuto sílu svékontroly. A skutečně Demolins ve svém velice zajímavém spise o převaze anglosaské, přičítá úspěchy národův anglicky mluvících v samosprávě a v organisaci systemu koloniálního ve značné míře jich samostatnému duchu, který dle jeho názoru vyvinul se v našich systemech výchovných jak ve škole tak v rodině, v tom, že rodiče i učitelé rádi nabádají děti, zvláště hochy, aby ve všech obyčejných událostech v životě spoléhali sami na sebe.

Mnozí mají za to, že soutěž v průmyslu rozvíjí tuto sílu individuelní svésprávy, kdežto trust ji ničí. Za systemu soutěže každý stará se sám o sebe. Kdo dá na jevo celkem největší schopnost spoléhání na sebe sama, svésprávy a obratnosti — člověk nejšikovnější — vítězí v zápase konkurenčním. Jakmile jeho slabší soupeř odpadá, úroveň výkonnosti se zvýší, a zároveň celá struktura průmyslová. Tento zápas konkurenční mezi jednotlivci snad jest krutý ve svých účincích na ty, jež ničí; ale s hlediska čistě hospodářského zdálo se, aspoň potud, že jest to nejlepší pro společnost, pokud zápas ten končil úspěchem nejobratnějšího za soutěže legální a spravedlivé.

Když s druhé strany organisace mezi konkurenty jest ujednána, slabší členové, místo aby byli nátlakem zničeni, jsou zachráněni, i když jejich závody jsou trustem zavřeny, i když byli přijati do organisace za podmínek relativně nepříznivých. Když byl uzavřen trust na výrobu whiskey s osmdesáti různými podniky, z nichž asi sedmdesát bylo bezprostředně zavřeno nebo zničeno, nebyly-li ve skutečnosti již dříve zavřeny, byly vypláceny dividendy stejně na celý majetek, ačkoliv absolutní obnosy, placené akcionářům, kteří investovali kapitál do svých závodů méně cenných, byly v pravdě poměrně malé. Když r. 1887 byl organisován trust cukerní, slabší konkurenti nebyli potlačeni, nýbrž byli pojati do organisace, ačkoli bezpochyby za nízkou cenu.

Nepřihlížíme-li k účinku na osobu jednotlivcovu, jest nejprvé zkoumati, zdali společnost trpí škodu anebo získává hospo-

dářsky tím, že trusty patrně raději vykupují slabší podniky, než aby zničily jejich existenci přísnějším zápasem konkurenčním. Se stanoviska věřitelova jest patrně poměrně malý rozdíl mezi oběma methodami. Kdyby soutěž pokračovala, a slabší výrobce byl by dohnán k úpadku, tak že by věřitelé jeho dostali 50 centů na dolar, ztratili by ovšem tolik. Když však podnik dotyčného dlužníka, nacházející se v těch špatných poměrech, vykoupen jest za polovici investovaného kapitálu, a dlužník čestně snaží se zaplatiti svoje dluhy, situace materielně asi se nezměnila. Člověk, který jest nucen prodati trustu podnik svůj za cenu, o níž myslí, že jest nižší nežli by byla cena jeho za systemu konkurenčního, pociťuje snad trpkost naproti trustu, které by nepociťoval proti jednotlivým konkurentům, kdyby byl upadl v konkurs; ale hospodářský výsledek pro něho a jeho věřitele v podstatě se neliší. Oba ztrácejí tak či onak.

Po dobu zápasu konkurenčního mezi soupeři, kteří potom uzavrou trust, anebo mezi velikým trustem a jeho soupeři, kteří postupně vytlačeni jsou s trhu, ceny pro spotřebitele jsou po značnou dobu nízky. Za takových okolností zdá se, že spotřebitelé aspoň pro dobu přítomnou získávají více, nežli by získali, kdyby byl trust uskutečněn dříve, aniž někteří z konkurentův byli uvrženi do konkursu. S druhé strany však nesmí býti zapomínáno, že nejsilnější soutěž jest nutně zkázyplna. Kdežto nejschopnější konkurenti spoléhají na vynikající vlastnosti zboží, vedoucí k úspěchu, mnoho jiných, zvláště bezprostředně nežli se vzdají, utíká se k praktikám povážlivým. Často užívá se laciných způsobů, které ovšem způsobují nedokonalé zboží. Tak povzbuzuje se k výrobě náhražek místo zboží pravého. Z toho plynou také zoufalé prostředky, které mají zabezpečiti úvěr nijak nezaručený, a ztráta, která takto vzniká, právě tak jako přímá ztráta konkurentů samotných, není vyvážena ziskem, jakého požívají spotřebitelé dočasným snížením cen, dokud různí výrobci nejsou vehnáni v záhubu. A mimo to trust, nebo vítězný konkurent vyhráv bitvu, nahradí si utrpěné ztráty žádaje náhrady, nikoliv na poraženém, jak činí národ vítězný, poněvadž by to byla marná snaha, nýbrž na divácích, na spotřebitelích. Vítěz bude se ptáti, proč že spotřebitelé zdráhají se platiti náhradu. Vždyť oni měli v nízkých cenách zboží výhody ze zápasu.

Rozumná soutěž, vytlačující jednotlivé výrobce s trhu, očividně zdravě působí na průmyslovou společnost, vybízejíc právě

nejlepší z nich k napjetí všech sil a pozdvihujíc úroveň výkonnosti. Soutěž tohoto způsobu, kde slabí konkurenti znenáhla odpadávají a silnější vnikají do průmyslu, nezpůsobuje krise v tomto odvětví průmyslovém. Prudká soutěž však mezi soupeři téměř stejně silnými, zvláště když v dotyčném průmyslu investován jest značný kapitál pevný, způsobuje nejenom uvedené ztráty užitím špatných method a prostředkův, a ničí konkurenty samotny, nýbrž v dalším průběhu věcí vede ku všeobecnému tlaku v celém stíženém oboru. Tento tlak vyhání kapitál oběžný z tohoto oboru do oborů jiných, kterých za poměrů normálních společnost tolik nepotřebuje, a již v tom obsažena jest jiná ztráta hospodářská. Z těch důvodův jest pravděpodobno, že byla-li soutěž tohoto druhu, společnost získá s hlediska hospodářského organisací, která zarazí soutěž dříve nežli dosáhla zkázonosného bodu, i když tato organisace zavírá některé závody, poměrně nepotřebné a neužitečné. Hodnota těchto závodů může býti aspoň z části zachráněna tím, že užije se jí v jiných oborech průmyslových; avšak i kdyby ztráta tato byla na čas úplna, byla by přece pro společnost celou právě jako pro trust menší, nežli by byla ztráta způsobená pokračováním zápasu konkurenčního až do úplného zničení značného počtu konkurentův. Užívá-li se při soutěži nečistého nebo nezákonného postupu, jako jest na př. udílení úlev na drahách železných, anebo nějakých nečestných činův, na to se ovšem nevztahuje, co právě o soutěži bylo řečeno. Takové nečisté a nezákonné methody činí z otázky této otázku zákona trestního anebo morálky sociální. Takové činy není možno nikdy ospravedlňovat nebo obhajovat.

Avšak vedle toho, že trusty zabraňují úpadku celé řady lidí, vytýká se často, a dosti právem, že za nynějšího systemu výroby na tak vysokém stupni, jednotlivec nemůže neodvisle vstoupiti na zápasiště, leč má-li značný kapitál anebo jest-li nějak osobně spřízněn se správci větších trustův. Máme pak v našem státě několik magnátů v činnosti výrobní, zároveň s celým množstvím lidí zdravého úsudku, schopných neodvisle spravovati veliké podniky, kteří musí zastávati místa zřízencův; jejich individualita zakrsá, vývoj jejich mužné síly jest zasažen — to vše bez odporu jest státu na škodu.

Pokud toto tvrzení jest pravdivo — a jest na něm mnoho pravdy — jest to snad nejvážnější výtka, která může býti učiněna dnešnímu systemu průmyslových organisací. Jest známým faktem,

že vysocí úředníci v našich velikých společnostech pojišťovacích, v našich železných drahách, v našich bankách a v jiných velkých podnicích průmyslových, napomáhají svým dětem a přátelům v postupu v ředitelstvích těchto průmyslových podniků, čehož jiní aspoň tak snadno nemohou dosíci. S druhé strany jest však pravda, že když takoví chráněnci průmyslových velmožů dají na jevo svou neschopnost, jsou často brzy zbaveni míst, anebo klesnou mezi zřízence menší zodpovědnosti, kdežto lidé schopnější, kteří si zasloužili jejich místa, je obdrží. Nestane-li se tak, pocítí se záhy soutěž starého nebo nového kapitálu. Úspory trustů daleko jsou vyváženy ztrátami, vznikajícími nesprávným řízením, a trust klesá před soupeři menšími. Že ve velkých organisacích panuje taková tendence k nepotismu, jest zajisté nesporno. Nemůže-li zvítěziti pro různost zájmů v trustu samotném, stává se aspoň důvodem soutěže pro udržení posice nabyté i ve druhé generaci.

(Pokračov.)

Život Dr. Elisabeth Blackwellové.[1]

Po stoletích až bude historik uvažovati o právě minulém století, století našem, bude pro něho z nejvážnějších momentů změna v postavení ženy.

A nyní pro mnohé je věc ženská ještě otázkou, ač zatím neúprosný běh času ji empiricky rozřešil. A sice v ten smysl, že jsouc celou ženou musí býti žena také celým člověkem.

Takovou ženou a takovým člověkem jest dr. Elisabeth Blackwellová — první lékařka. Její život jest řadou důkazů, že věda a práce pravé ženskosti neškodí.

Blackwellova narozena r. 1821. v Anglii v Counter slipu, otec její, bohatý průmyslník odstěhoval se záhy do Bristolu, a sem víží se první vzpomínky Blackwellové. Vesele uplynulo zde dětství její; v městě zahrada s košatými stromy, v létě denní vycházky do lesů a malebných vrchů Walských, kde devět dětí s vychovatelkou každodenně bylo vídat; urovnaná domácnost; pevné, neotřesitelné základy náboženství a víry, které byly dětem záhy vštípeny, vytvořily ten jasný názor Blackwellové na život.

R. 1832, když bylo Blackwellové jedenáct let, odstěhovala se celá rodina do New Yorku. Poměry zcela se změnily. Hlavní událostí byla tam válka pro osvobození otroků. Elisabeth byla třetí z dětí, dvě sestry byly starší, a tu vyvinula se u děvčat zvláštní samostatnost, neboť bratři byli mnohem mladší. Blackwellovy braly živý podíl na hnutí protiotrokářském. Často vracely se domů pozdě ze schůzí.

R. 1838 pro obchodní výhody přesídlil se otec Blackwellové s celou rodinou do Cincinati (stát Ohio). Divoká, krásná příroda byla snad jedinou předností nové domoviny. Nečekanou ranou byla smrt Blackwellina otce r. 1838. Nebylo prostředků k výchově

[1] Podle spisu dr. E. Blackwellové: Pioneer work on opening the medical profession to women. (Průkopnická práce pro připuštění žen k povolání lékařskému) London, 1895.

četné rodiny. S energií chopily se tři starší sestry práce, otevřely internát, v němž samy vyučovaly. Ač neměly mnoho volného času všímaly si bedlivě ženského ruchu, jenž tam právě zavládl, i politiky, byly republikánky (proti demokr.) Počali se tehdy čísti spisovatelé Cousin, Carlyle, Fourrier, Emerson, kteří nabývali velký vliv na společnost.

R. 1841 stoupili bratří do obchodu. Nebylo více třeba ústavu. Blackwellova přijala místo učitelky v západním státě Kentucky. Jaký tam stupeň civilisace! Město podobalo se vsi, škola byla vystavena všem vlivům počasí, tak že za chladných dnů Blackwellova musela vyučovat v zimníku. Otroctví ještě kvetlo (je to západní stát). Místní beaux et belles vycházeli v neděli na promenádu do blízského háje, a tam se schválně náhodou potkávali a sentimentálně ryli začáteční písmena svých dam do kůry lokustů. Blackwellová padla jedné takové vycházce za obět, ale když ctitelé byli v akci rytí, zmizela, což mělo za následek, že už nikdy k vycházkám nebyla zvána.

Dámy Hendersonské bály se vycházet za město pro uprchlé otroky. Otroctví zde viděla Blackwellova prvně z blízka, a působilo na ni hrozně.

Za slunného nedělního jitra seděla paní, u které bydlela, na terase, z pokoje vyšla domácí dcera v lehkých světlých šatech, připravena do kostela, na terrasu z druhé strany vystupovala stará, špinavá, upracovaná otrokyně-černoška, prosila aby si směla vzíti na neděli čistou sukni — paní ji hrubě okřikla a Blackwellové nadál prokazovala vlídnou pohostinnost. Ten obraz zůstal Blackwellové vždy před očima.

Jakmile bylo konec školního roku opustila Elisabeth Kentucky.

Zapadla zase do útulného rodinného života, mezi své bratry a sestry. Stýkali se tehdy s rodinou Beacherovou (Beacher-Stowe — napsala Chaloupku strýčka Toma), prof. Stowem, zabývala se hudbou, němčinou, metafysikou — a přec, ač život plynul mezi milým okolím začala pociťovat tu prázdnotu, kterou člověk cítí, když nežije pro určitý cíl.

Churavá jakás dáma jednou nadhodila jí: »Vy máte schopnosti, proč nestudujete medicinu, já bych mohla žít, kdybych v čas se byla poradila s lékařkou.« — Ač Blackwellova od dětství cítila nechuť ke všemu fysickému, ač bylo jí odporno, že duše má být závislá na těle, ač fysiologie se jí protivila, přec tato myšlenka proti její vůli stále a stále se jí vracela. Zaměstnání, které by

potřebovalo všech schopností jejích, neměla, a právě to zaviňovalo, že vždy mořila své srdce nějakou láskou, již od sedmi let, kdy předmětem jejího obdivu byl růžolící, plavovlasý hošík. Věděla, že by ten nezdravý cit odpadl, kdyby měla předmět, na nějž by vážně mohla mysleti, a s láskou se mu věnovati To byly všechny příčiny, proč se odhodlala k studiu lékařství. Podnět byl (jak se v psychologii říká), jiný. V New Norku pode jménem ženské lékařky byla jistá dáma s ohromnými příjmy — dobytými hříšně byla abortionistka.

E. Blackwellova, která k mateřství měla vždy velkou úctu, s lítostí viděla, že čestné jméno ženské lékařky má nésti žena, tolik na ženství hřešící. — A tu překročila Elisabeth Rubicon.

Různé listy psala na odborníky, prosila o radu. Odpovědi byly různé, všechny však pochybovaly o zdaru. Mimo to neměla Blackwellova dosti peněžitých prostředků k svému cíli, proto přijala místo učitelky v North Carolině. Blackwellova se rozhodla, a ne lehkovážně, bylo jí jako by vstupovala do kláštera.

Byl to první večer v North-Carolině. Rozloučila se s lítostí s bratry, kteří ji tam doprovodili.

»Uchýlila jsem se do své ložnice« píše o tom ve své autobiografii »a hleděla jsem s otevřeného okna dlouho truchlivě na nejasné obrysy hor, patrné za hvězdního svitu — hory které se zdály, že odlučují mne od všeho, mně drahého.

Pochybnost a úzkost kupily se v mé duši, před tím co možno mne čeká v budoucnosti. Přepadla mne náhle hrůza před tím, co jsem podnikala. Ve strnutí duševního zoufalství, zvolala jsem: »Ó Bože, pomoz mi, buď se mnou, Ježíši Kriste, veď mne, ulehči mi!« Celá má bytost přešla v ten výkřik po božské pomoci. Náhle, oslňujíc, odpověď přišla.

Přítomnost jasného světla, naplnila mou duši. Nebylo nic zřejmého smyslům, ale duševní vliv, tak radostný, něžný, tak mocný mne obklíčil, že zoufalost, která mne schvátila, zmizela.

Všechno pochybování o budoucnosti mne zanechalo, a nikdy v pozdějším životě se nevrátilo zas. Věděla jsem, že třeba sebe bezvýznamnější by byla má snaha, že má pravý směr, a to v souhlasu s velkým prozřetelným řízením pokroku lidstva«. — Je to místo charakteristické pro Blackwellovou.

— Život v Carolině byl příjemný. Podle Elisabeth Blackwellovy, budoucí lékařky, zdobí si dámy klobouky. Její hra na klavír má úspěch, její osobnost všude nachází si přátele. Když peníze

stačily, obrátila se r. 47. (bylo jí 26 let) do Philadelphie — tam v soukromé škole Dr. Allena prvně pitvala. Krása, zákonnost konstrukce těla — ji nadchnou, zlomí všechen odpor.

Blackwellová poslala na všechny možné kolleje žádost, aby byla připuštěna. S napjetím a rostoucími pochybami čekala odpovědi.

Lékaři, s nimiž se radila, jí dávali jedinou možnost, aby studovala v přestrojení. Na to by Elisabeth nikdy nepřistoupla.

Jednoho dne dostala oznámení, že na schůzi prvního ročníku posluchačů na lékařské škole v Genevě (v státě N. York), konané dne 20. října 1847, následující resoluce byly jednohlasně přijaty:

1. usneseno:

že jedním ze zakládajících principů republikánské vlády jest stejné vzdělání obou pohlaví, že ke každému odvětví vědeckého vzdělání má býti přístup všem stejně otevřen; že žádost Elisabeth Blackwellové, aby stala se členem našeho ročníku, potkává se s úplným nás souhlasem; a při našem jednomyslném pozvání zavazujeme se, že žádné naše jednání nemá zavdati jí příčinu, aby litovala, že stala se členem našeho ústavu.

2. usneseno:

že má opis našeho ustanovení být podepsán předsedou a odeslán E. Blackwellové.

T. J. Stratton, předseda.

Co to bylo pro E. Blackwellovu, netřeba připomínati. Za ta dvě léta co strávila v Genevě, studenti se dle slibu chovali. Blackwellová získala si jich úctu a víc. Chování její bylo přímé, jí šlo o věc, to jí bylo strážcem.

Prof. Webster, prof. anatomie, jí byl zvlášť dobrosrdečným rádcem. Z počátku nechtěl ji, jako dámu, připustiti na všecky přednášky. Blackwellová ho prosila písemně, by jí dovolil býti vždy přítomnu. Ton listu, skromná sebevědomá přímost jeho, když byl čten před studenty, získal jednohlasný souhlas a bouřlivý potlesk — Blackwellová čekala venku na odpověď, když připuštěna, tiše usedla na své místo. Lehká ta práce nebyla, někdy to u ní v denníku prokmitne jako: »Cítila jsem se osamocena; musím pracovat sama po celý svůj život.« Prázdniny po prvním roce ztrávila Blackwellová v Blockley »Almshouse« přidělena k oddělení pro syfilis. Ještě tehdy nevěděla Blackwellová, jaké jsou ve společnosti lidské poměry, jaká pod vnější slušností zeje propast.

V Blockley vypukla hrozná zimnice. Na umírajících nebožácích konala pozorování pro svou theorii. K zimnímu běhu vrátila se do Genevy k studiu.

Úsudek obyvatelstva, zvláště dámského, které na Elisabeth pohlíželo z počátku s nedůvěrou, přešel v příznivý.

Elisabeth však žila své práci, nesbližovala se s nikým. V anatomickém ústavu, kde jí vykázána místnost zvláštní, někdy dlouho do noci stopovala rozvětvení některého nervu, nevšímajíc si ničeho kolem, zabrána ve svou práci. Až ovanuta nočním mlčením složila své nástroje a pospíchala domů.

Nastaly zkoušky (1849). Blackwellová byla první ve své třídě. Bratr, jenž přijel k promoci své sestry popisuje ji domácím s nadšením.

Slavnostní akt dál se v kostele, kam studenti v průvodu se svými professory v čele se ubírali; professor Webster několikráte vzkázal Blackwellové, aby účastnila se průvodu, ba dokonce tam k ní přiběhl, ona mu však odepřela pravíc: »it would' nt be ladylike«. »Ne? máte pravdu« a malý professor zmizel.

Blackwellová vstoupila do kostela s bratrem, zástupy lidí nahrnuly se, aby byly svědky nezvyklého toho aktu (zvláště bylo mnoho dam). Tam očekávala průvod studentů.

Děkan rozdával diplomy sedě, poslední na řadu přišla Blackwellova, děkan povstal, oslovil ji touž formulí co studenty, jen »domina« místo »domine«, Blackwellová se uklonila, a jako by chtěla již sestoupit, v tom se náhle obrátila, a pravila: »Děkuji Vám, pane; s pomocí nejvyššího chci, aby jedinou snahou mého života bylo činit vašemu diplomu čest.« Děkan se poklonil, obecenstvo ukázalo své sympatie bouřlivým potleskem. Na to usedla Elisabeth mezi nové doktory. Když vycházela, rozstoupil se před ní uctivě proud lidí, a všichni, i dříve tak nepříznivé dámy, obdařovaly ji srdečnými úsměvy.

K doplnění svých studií odebrala se nyní Dr. Blackwellova do Evropy. Navštívila rodnou zemi Anglii. Strávila několik týdnů u příbuzných, kde seznala »Black-Country«, továrnický začazený okres. Jaro anglické, které angličtí básníci umějí opěvovat, ukázalo se jí v plné kráse — k zemi své lne Blackwellova upřímnou náklonností. Poznala v průvodu dobrého bratrancova přítele Londýn — jeho modní život v salonech, který dobře prohlédla, — zajímavé rozhovory měla se slavným fysiologem Carpenterem, a přírodopiscem Owenem. — Pro studium volila Paříž

Nenašla však brány vědy tak ochotně otvírány, jak doufala, měla velké obtíže. Dr. Louis poradil jí, aby vstoupila do ústavu: »La maternité«; doufala, že její lékařský diplom získá jí postavení poněkud volnější, byla však ráda, když konečně byla připuštěna, jako obyčejná »élève«, které připravovaly se tam, aby staly se porodními babičkami.

Leč Blackwellová věděla, že ve vzorném ústavu může se prakticky mnohému naučiti.

30. června 1849 konečně tam vstoupila, brány staré budovy kdysi velkého kláštera zavřely se za ní, aby ji odloučily na 6 měsíců od všeho světa. Venku bouřila revoluce a élèves nesmějíce čísti žádných novin, slyšely jen slabé ozvuky.

Elisabeth B. stála na straně protivící se »konservativní tyranii«, jak praví. Nežli vstoupila do La Maternité odevzdávala Lamartinovi uznání dam Philadelphských, básník ten udělal na ni velký dojem.

V »La Maternité« čekala Elisabeth unavující práce, časté bdění.

Lékaři z počátku nedávali jí příležitost mnoho poznati, později však se to zlepšilo; přátelství s mladým lékařem zvlášť jí poskytlo možnost rozšířit vědomosti. Zkušenosti zde nabyté však draze zaplatila, vystřikujíc dítěti trpícímu ophthalmií oči, kapka dostala se jí pod víčko. Trpěla mnoho, hrozila ztráta zraku, a skutečně jedno oko se více nezotavilo.

Blackwellová popisuje živě »La Maternité«, o Francouzkách praví, že řídí je ješitnost, kdežto Angličanky »selfe-respect« atd.

Vrátivší se do Londýna Blackwellové otevřela se kolej sv. Bartoloměje, z čehož mnoho získala — seznámila se také blíže se společností anglickou. Florence Nightingale, sorganisovavši později moderní ošetřovatelství, stala se její přítelkyní. Ač ji život anglický dosti lákal, nemohla pro peněžité poměry zůstati v Londýně a vrátila se roku 51. do Ameriky.

(Pokračování.)

Archaeologie v dnešních Athenách.

Napsal Em. Peroutka.

(Dokončení.)

První co do času bývá cesta *Peloponnesem*. Program její v roce 1901 byl tento: První den prohlídka výkopů americké školy v *Korintě*. Z Nauplie, kam společnost odjela na noc, druhý den výlet do *Epidauru*. Tam prohlíženo divadlo a posvátný okrsek Asklepiův. Třetí den *Tyrins*, *Argos*, čtvrtý *Mykeny* a *Heraion* u Argu, odkopané v letech devadesátých Američany. Pátý den jízda do Tripolitze a odtud výlet do *Tegeie*, kde franc. škola odkopává chrám Atheny Aleie. Šestý den novou tratí přes *Megalopolis* do *Kalamaty*, předního města nynější Messenie. V zastávce mezi oběma vlaky prohlídka důležitého divadla v *Megalopoli* a ostatních zbytků, odkrytých od Angličanů. Sedmý den prohlíženy zříceniny *Messeny* a *Ithomy*, osmý zbytky starého města, ležícího nedaleko vesnice *Desylly*, jež Curtius stotožňoval se starou Andanií. Odtud ke chrámu *Despoiny* v Lykosuře v Arkadii, jenž odkryt archeol. společností řeckou. Jako každoročně nocováno ve vsi Ambelioně. Devátého dne jízda ke chrámu Apollonovu ve *Figalii* v horách arkadských, ve výšce 1200 *m* s velkolepou vyhlídkou. Desátého dne po dlouhé jízdě na mezcích, více méně příjemné, hornatou Tryfylií dostihli *Olympie*, kde výklady v Altidě zabraly plné tři dny. Potom drahou do Patrasu a parníkem na ostrov *Leukas*, kde řízením Dörpfeldovým a nákladem Holanďana Goekoopa pátrá se po zbytcích z doby mykenské. Dörpfeld myslí totiž podle polohy, že tento ostrov je sídlem Odysseovým a nikoli nynější *Ithaka*, kterou účastníci navštívili druhého dne. V noci jeli Korintským zálivem do Iteje a následující den strávili v *Delfech*. Sedmnáctého dne vrátili se do Athen.

Z tohoto přehledu patrno, že pro ty, kteří pro Řecko mají vyměřenu krátkou dobu, jako na př. učitelé gymnasijní dva měsíce, tyto společné cesty jsou pravým dobrodiním. Jednotlivci by

nebylo prostě možno, aby s nákladem poměrně tak malým, tak pohodlně a hlavně s takovým užitkem shlédl tolik míst.

Také v čase, který zbývá mezi těmito třemi exkursemi, německý institut se stará, aby těm, kteří tou dobou jsou v Athenách, co nejvíce prospěl. Denně téměř Dörpfeld přednáší na akropoli nebo některém jiném místě ve městě, denně konával přednášky v museu ústředním nebo akropolském Wolters. V posledních letech rakouský ústav zúčastňuje se této práce tím, že první sekretář Wilhelm koná výklady v epigrafickém museu, jež dosud umístěno jest v přízemních místnostech a ve dvoře musea ústředního.

Než těmito přednáškami, více exoterickými, činnost škol není vyčerpána. Od listopadu do března konají se týdně jednou přednášky v knihovně ústavu německého, dvakráte za měsíc koná schůze institut francouzský, i ostatní školy zavedly pravidelné přednášky. Přednášky tyto, přes to že bývá při nich hojně obecenstva širšího, hlavně ze vzdělaných kruhů obecenstva athenského, nejen professoři, ale i členové diplomatického sboru, i členové královské rodiny, bývají rázu vědečtějšího. Přednášívají tu archeologové všech národů; tady podávají se nové výzkumy, předkládají se výsledky posledních prací výkopných; mluví se o všem, co činí obsah četných, výborných časopisů odborných, redigovaných v Athenách, jako jsou Mittheilungen des k. deutschen arch. Instituts«, »Bulletin de corréspodence hellenique«, »The journal of hellenic studies« »American Journal of archaeology«, »Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική«, Διεθνὴς ἐφημερὶς τῆς νουμισματικῆς ἀρχαιολογίας«, »Jahreshefte des k. k. öster. archaeologischen Instituts« (ve Vídni). Mluvívají zde netoliko staří, ale i mladí, a zejména pro tyto schůze ty jsou výtečnou přípravou: učí se tady veřejně mluviti, shrnovati myšlenky své v jasnou formu, přístupnou širokému obecenstvu, snaží se, aby každý přišel s něčím novým. Při přednáškách hojně užívá se skioptika, fotografií, nástěnných map. V německém ústavu mají 65 map, 1070 diapositivů, 7000 fotografií.

Při této příležitosti ukazuji na jeden z projevů řevnivosti mezi Francouzi a Němci, na niž jsem ukázal z počátku. Ve škole francouzské pociťováno, že německý ústav školu francouzskou, která v posledních 10 letech cele byla zaujata výkopy delfskými, hlavně činností Dörpfeldovou v očích obecenstva athenského do jisté míry zastiňuje. Veřejnost athenská, která ode dávna je zvyklá na tyto boje mezinárodní a sleduje je se zájmem, skutečně každý přírůstek síly na té či oné straně dobře postihuje. Ve škole ame-

rické je zvykem, že některý z universitních professorů amerických společností, školu vydržující, je vyzván, aby rok nebo dvě léta v Řecku pro členy školy konal přednášky. Té myšlenky ujal se Homolle, a k jeho žádosti posláni do Athen v posledních dvou letech bývalí členové školy, známí archaelogové E. Pottier a H. Lechat, aby tam měli přednášky. Pottier přednášel r. 1901 o vásách v ústředním museu a Lechat, autor nedávno vydané knihy »Le temple grec« v loni o archaické skulptuře řecké. — Očekávání Homollovo se splnilo, jako dosud všecky jeho plány v Řecku. Přednášky vzbudily obecnou pozornost (Viz na př. zprávu Pottierovu v Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles lettres 1901, str. 660 a R. Richardsonovu v Americ. Jounal of archaeol., supplem. to vol. VI. 1902, str. 18).

Druhá věc, kterou škola francouzská chce zvětšiti svůj vliv v Athenách, jest rozšíření budovy, které Homolle provedl za tím účelem, aby archaelogové cizí, kteří nemají své vlastní budovy v Athenách, mohli tam se uchýliti. První užili pohostinství Francie Belgičané 1901, poslavše tam dva mladé archaelogy.

O čem jsem se zmínil až dosud, není však jedinou vědeckou prací v Athénách. To, co v posledních padesáti letech klassickou archaeologii postavilo do první řady mezi vědami historickými, co způsobilo, že středisko studií archaeologických, které dříve bylo v Římě, přeneseno nyní do Athen, to je *výkopná práce* škol, v Athenách jsoucích. Aby rozsah její vysvitl, kladu sem jenom výčet míst, na nichž výkopy podnikány. Škola francouzská kopala postupně na těchto místech v Řecku: na Akropoli athenské, na Santorinu, v Miletě, v Myrrhině, v Elatei, v Akraiphii, v Thespiích, v Orchomenu, v jezeře Kopaiském, ve Stratu, v Troizeně, v Korinthě, v Nemei, v Mantinei, v Misthře a v Daphni. Nejdelší a nejplodnější byly však výkopy, které podnikla škola u dvou svatyň Apollonových, na *Delu* a v *Delfech*, výkopy, které činí epochu v dějinách archaeologie a které školu francouzskou proslavily. Výkopy v Delfech (5) jsou od r. 1901 ukončeny, ale škole zbývá ještě čestná povinnost konečná, úhrnná totiž publikace všech výtěžků. V těchto dnech pak právě již vydán 1. sešit 2. dílu jako první ukázka velké publikace závěrečné, která bude míti pět svazků textu, ca po 400 str. s četnými vyobrazeními a kromě toho tři svazky pouhých obrazů. Úhrnná cena bude činiti asi 970 fr. Ovšem, kdy celé dílo bude v rukou obecenstva, nemožno dnes říci.[1]

[1] O dějinách a výtěžku výkopů delfských až do r. 1897 viz můj článek v programu gymnasia vinohradského na r. 1898: O výkopech delfských.

Od té doby započala nová práce: odkrýti úplně chrám Athenin v *Tegei*, který na tom místě zjistili Němci před 20 lety, ale od jehož odkopání odradily je obtíže, vzniklé při vyvlastňování pozemků. Kromě toho člen školy *Vollgraf* pátral na pahorku Ἀσπίς nedaleko Argu dnešního po starověkém Argu. Na Delu, na němž bylo kopáno od 1873, odklízí jiný člen školy *Dürrbach* spousty kamení, aby výkopy staly se přehlednými. Kromě toho práce školy francouzské šířila se i za hranice vlastního Řecka: *Perdrizet* po třetí byl již v Makedonii, *Chapot* prohlédl staré cesty syrské a chce nakresliti mapu jejich, *De Margne* kopal v Gulasu a Itanu na Kretě, *Ardaillon* prohledl celý ostrov Kretu a zhotovil topografickou a archaeologickou mapu ostrova, *Mendel* 1901 ukončil prozkoumání Bithynie.

Nemenších zásluh o odkopání půdy starořecké získali si *Němci*. Archaeologický ústav hned na počátku svého trvání velkolepým způsobem provedl odkopání Olympie v l. 1874—1880, jak již zmíněno. Současně r. 1876 *Schliemann* učinil skvělé objevy v Mykenách, r. 1884 a 1885 společně s *Dörpfeldem* v Tirynthě. Obecně známa jest pak práce Schliemannova v Troji od r. 1870 až do r. 1890, v níž po smrti Schliemannově pokračoval Dörpfeld do r. 1894.[1] Po té době r. 1895 kopal Dörpfeld na jz. a j. straně Akropole, aby zjistil topografii starých Athen a hlavně kanalisaci. R. 1897 pátráno na zkoušku v *Megaře*, kde objeven vodovod Theagenův. Od r. 1879 K. Human kopal v královském sídle Attalovců *Pergamu* a našel slavné skulptury z oltáře Diova, pro něž před rokem v Berlíně postaveno Pergamské museum. Nyní Berlínský ústav archaeologický ujal se soustavného odkopání celého města Pergama a řízení prací svěřeno Dörpfeldovi. Týž řídí výkopné práce na ostrově Leukadě, kterou pokládá za homerskou Ithaku. *Hiller* v. *Gärtringen* r. 1892 odkopal divadlo v Magnesii, od roku 1896—1899 staré město na Messavuno na ostrově Theře. O. *Rubensohn* r. 1898—99 odkryl na Paru dva chrámy, Asklepieion a Delion. *Th. Wiegand* nákladem museí berlínských kopal v Prieně a nyní v Miletě, prof. *Herzog* z Tübingen na ostrově Kou.

Nákladem bavorské vlády Ad. *Furtwängler* r. 1901 provedl nové prozkoumání okolí chrámu, zvaného dosud Athenina na ostrově

[1] Viz W. Dörpfeld, Troja und Ilion, Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870—1894. 2 Bde, Athen 1902.

Aigině. Při tom Thiersch našel nápis, z něhož mohlo se zjistiti, že chrám byl zasvěcen bohyni jiné, dosud málo známé, Aphai.

Američané odkopali zbytky starého *Assu* v Malé Asii, divadlo v *Eretrii* a nyní v pěti kampagních starý *Korinth*. Angličané učinili důležité objevy v *Megalopoli* (divadlo, Thersileion) v *Enkomi* na Kypru (1899) a v poslední době výkopy Evansovy na Kretě v *Knossu* vzbudily pozornost celého učeného světa. Za Angličany přišly nyní na Kretu téměř všechny školy: Italové (prof. Halbherr) odkryli veliký palác, — bezpochyby letní královské sídlo — podobný paláci v Knossu, ve *Faistu*, objev, který se řadí důležitostí hned za výkopy Evansovy. Také mladý ústav *rakouský* může svou prací výkopnou se pochlubiti: odkopání chrámu Artemidina v *Lusoi* v Arkadii a nynější práce v *Efesu* docházejí uznání odborné kritiky. Neméně rozsáhlá a záslužná jest činnost *archaeologické společnosti řecké* (viz G. Kavvadias, Ἱστορία τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900). Kromě Athen, kde nyní po práci téměř čtyřicetileté Mylonas dokončil odkrytí Stoy Attalovy nad agorou, nákladem společnosti kopáno především v Epidauru od r. 1881, kde nyní odhalen celý posvátný okrsek Asklepiův (viz Kavvadias, Fouilles d'Epidaure 1. sv. 1893) v Lykosuře v Arkadii (chrám Despoiny, viz Kavvadias; Fouilles de Lycosura 1893) a v Eleusině (Filios). V posledních letech Sotiriadis r. 1898—1901 kopal v Thermu v Aitolii (chrám Apollonův, tvarem a způsobem stavby důležitý pro dějiny stavitelství chrámového). Pro příští léta projektovány jsou výkopy na hoře Vlochos v Aitolii, kde stávalo město Thestieis, ve chrámě Artemidy Lafrie v městě Kalydonu a v Trichoniu. Stais r. 1899 kopal na Suniu, Kouroniotis v Eretrii, Tsountas v Thessalii pod horou Ossou a ve Volo nedaleko Iolku. Kromě toho kopáno ve Filakopi na Melu, v Chalkidě na Euboii, v Mykenách, u Kallitheie, mezi Athenami a Falerem; nyní začíná se kopati u Olympieia v Athenách a v Heraiu na Samu.

Co při výkopech nalezeno, uloženo jest jednak v ústředním museu athenském, jednak v četných museích místních (v Olympii, v Delfech, na Mykonu, v Herakleiu na Krétě atd.). Zprávy o výkopech pak uloženy jsou jednak v časopisech, jež vydávají jednotlivé školy, jednak v samostatných publikacích o výkopech, jednak v jiných časopisech odborných (jako na př. franc. »Revue archéologique«, »Revue des études anciennes«, »Revue des études grecques«).

Na konec několik slov o tom, jak Řecko samo, vláda totiž a učené společnosti řecké chovají se k této západnické práci. Tu třeba Řecku vzdáti neobmezenou chválu. Lid athenský chová se ke školám se vzornou pohostinností. Vláda pak a učené společnosti dobře vědí, že síly jejich jsou slabé, aby zmohly tak nesnadný úkol. Proto v cizích školách vidí jednak vítané pomocníky, kteří pomáhají Řecku odhalovat slavnou jeho minulost, jednak chtí odvděčit se Evropě za pomoc, které se jim dostalo v bojích za neodvislost. Řecko ponechává nejkrásnější a nejvděčnější místa právě cizincům, jak o tom svědčí Olympie a Delfy. Archaeologická společnost jest nejen pracovitá, ale i liberální, je povznesena nad úzkoprsý monopolism, výlučnost a řevnivost. Podporuje hmotně i morálně všechny snahy a všechny školy. Pomáhá při vyvlastňování pozemků Němcům v Megaře, i Francouzům v Tegei. Vláda darovala pozemky ke stavbě všem ústavům, naposled rakouskému a ruskému. Pokládá za svou povinnost udržovati všechny památky své země v důstojném stavu, nevybírá ani v Athenách ani kde jinde ani haléře za návštěvu svých sbírek, přes to, že je to jedna z nejchudších zemí. Patriotismus jejich jde do té míry, že odmítli nabídku anglické školy, která chtěla svým nákladem znovuzříditi rozpadlého lva chaironejského. Jako svým nákladem restaurovali půvabný chrámek Neokřídleného Vítězství na Akropoli, tak opravili před rokem Parthenon, tak restaurují nyní Erechtheion a cellu chrámu Apollonova ve Figalii. — Když počátkem roku 1900 rybáři z ostrova Simé oznámili do Athen, že blízko ostrůvku Cerigotto (Antikythera) na dně mořském leží četné zbytky mramorových a bronzových soch, řecká vláda vypravila dvě lodi a dala zdvihnouti z moře náklad, který vezen byl snad z Rhodu do Říma za doby Sullovy a v oněch místech se potopil. Vedle četných zbytků, vodou a pískem značně porušených, nalezeny dvě cenné sochy, jedna mramorová, představující jinocha, klečícího na jedné noze a upjatě napínajícího zrak do dálky (ἀποσκοπεύων), druhá bronzová, upomínající držením těla na Herma Praxitelova. Složení četných zlomků sochy té svěřeno franc. odborníku Andréovi.

Na rok 1905, až některé úkoly budou provedeny (dokončení prací v Mykenách a v Heraiu na Samu), bude svolán do Athen první archaeologický mezinárodní sjezd.

Zdraví českých tkalců.

Napsal dr. Ladislav Jeništa.

(Dokončení).

Dr. A. Layet[1] tvrdí, že není druhého řemesla ve Francii, ve kterém tolik obětí by vyžadovala tuberkulosa jako tkalcovství, Fonteret uvádí pozorování z továren textilních v okolí lyonském, kde zmírá 77% dělníků souchotinami, v hospitatě »De croix rouse« ze 2024 úmrtí tkalců bylo 771 tuberkulosou, u mužů ve věku 20—25 let, u dělnic v 15—20 letech.

Ještě horší poměry panují v horách mezi domácími tkalci, život těchto dělníků oproti pracovníkům továrním jest výkřikem nahého zoufalství. Tam kde lopotná práce celé rodiny representuje několikahaléřovou týdenní mzdu, kde strach o uhájení nejmenších potřeb zachvívá kořenem bytí, nemožno nalézti než degeneraci a malomoc.

Hlavní nemocí těchto ubožáků jest tuberkulosa a »kašel« je dědictvím z rodiny do rodiny. Roční výkazy úmrtních matrik horských far jsou příšeruým dokumentem tohoto moru, není takořka tkalcovské rodiny, jež by ve své genesi neměla pečeť krutého tohoto zloboha, nemoc dědičným zatížením sňatky, společným pobytem přechází z jednoho člena na druhého, z rodu na rod a v těžkém existenčním zápase nalézá všude úrodnou půdu.

Z ostatních nemocí dýchadel vyskytují se často u tkalců katarrhy průdušek, záněty a rozedma plic. Průměrně v Čechách onemocní uvedenými chorobami 3% textilního dělnictva, nemoc nemívá obyčejně za následek smrt, ale těžkými příznaky a vleklostí ztrpčuje dělnictvu celý život.

Příčiny nápadně častého vyskytování se chorob cest dýchacích u tkalců jsou mnohonásobny.

Ráz krajiny a způsob práce jsou zde hlavními kausalními momenty. Vzduch továren, znečištění jeho jemným prachem, ty-

[1] La hygiène professionelle.

pické professionelní pohyby a držení těla ohrožují v stejné míře zdraví továrního dělnictva jako drsné, horské podnebí a dusná atmosfera malých světnic domácí tkalce.

Mimo tuberkulosu obnášel počet plícních chorob u tkalců domácích v Čechách za rok 1893—96 přes 33‰ všech dělníků a ráz nemoce jevil se hlavně jako katarrhy průdušek, zánět tkaně plícní a rozedma plic. Zvláště poslední choroba vyskytuje se nápadně často u tkalců a to v poměrně dosti mladém věku, následkem stálého dráždění a nosení těžkých ranců osnovy a setkaných pláten po neschůdných cestách horských kopců. Těžký dech, vlhký kašel, zduřelý krk a zamodralá barva obličeje jest typickým obrazem těchto horalů.

Další vážnou příčinou chorob a úmrtnosti tkalců jsou nemoce nakažlivé, hromadný pobyt, nehygienická úprava obydlí, chatrná životospráva a styk s infikovanými látkami zvyšují možnost nákazy. V desítiletí 1889—1899 onemocnělo v Rakousku ročně 10% textilního dělnictva nakažlivými nemocemi, v roce 1883 zjištěno v Badensku mezi dělnictvem přádelen a tkalcoven o třetinu větší počet chorob infekčních, než bylo tomu u dělnictva ostatních průmyslových podniků téhož kraje.

Příčina vězela hlavně v infikovaném materiálu, který do přádelen býval dovážen.

Podobně bylo tomu u epidemiích tyfových v Čechách a šíření se erysipelu po nejmenším poranění mezi továrním dělnictvem; vždyť v Rakousku teprve výnosem ze dne 28. listopadu r. 1896 zakázán dovoz a zpracovaní hnisem znečištěné vaty z nemocnic. Přeplněné byty, nedostatečná životospráva a hromadný pobyt v továrnách jest dosud hojným zdrojem nakažlivých chorob mezi tkalci.

Průmysl textilní vedle uvedených dosud nemocí vyznačuje se celou řadou chorob professionelních, jichž rozmanitost podmiňuje různý druh práce, systém strojů, upotřebení materiálu, jeho příprava, hygienické zařízení továren a celé množství okolností podružnějších, které stálým opakováním podlamují zdraví tkalců a vedou ku zmrzačení s následnou permanetní invaliditou ku práci.

Dělníci v přádelnách bavlny trpívají častými chorobami kožními, záněty sliznic, kloubů, nemocemi dýchadel, ústrojů zažívacích a nemocemi nervů.

Druh nemoce úzce souvisí s technikou.

Surová bavlna obsahuje hojně vody, tuku, kyseliny pektinové, látky dusikaté a bílkoviny. Bílením odstraňují se hlavně tuky, přirozená barviva a nečisté přimíšeniny, tuk ničí se vyvářením v louhu, přirozená barviva ruší se chlorováním, k čemuž používá se roztoku chlorového vápna a zředěných kyselin sírové a solné. Process tento ohrožuje zdraví dělnictva v bělidlech a chlor nověji nahrazen roztokem pryskyřice.

Dělník v přádelně vydán v pospas tolika mechanickým i chemickým dráždidlům, jež působí dráždivě na sliznice, kůži, oční spojivku, vyvolávajíce všude zánětlivé změny. Nemoce kožní, záněty orgánů dýchacích, choroby oční jsou u dělnictva přádelen pravidlem.

Vysoká teplota vyvolává časté nemoce krevní a orgánů zažívacích, typické pohyby při práci podmiňují svalové křeče, záněty šlach, neurosy a neuralgie nejrozmanitějšího druhu, jež činí postavení dělníka zoufalým a život nesnesitelným.

U tkalců hedbáví vedle katarů vyskytuje se nápadně často tuberkulosa (Thouvenin udává 8% onemocnění), nemoce oční končící i ztrátou zraku, nechutenství a chudokrevnost; dle Boileau-a pozná se každý tkadlec hedbáví při prvém pohledu. Žlutavý obličej, krátký kašel a červené oči jsou jeho charakteristickými známkami.

Stejně trudné poměry zdravotní panují mezi dělníky pracujícími v přádelnách, dráždivý prach působí zhoubně na sliznice a tkaň plicní, tak že změny zánětlivé hlavně očí a orgánů dýchacích tvoří dle výkazů nemocenských pokladen většinu chorob přadlářů.

Největší počet chorob professionelních připadá na tkalce. Tlak stavu na prsa, stálé sezení, jednotvárné pohyby ve stále se opětujících kombinacích, duševní napjetí, redukční přísady zpracovaného materiálu, barviva látek, hromadný pobyt, dlouhá doba pracovní, nedostatečná výživa zaviňují celou živnostenskou pathologii textilního dělnictva.

Plíce, srdce, oči, nervy, svaly vystaveny tu tolika dráždidlům, takové vysilující námaze, že pro většinu tkalců jest nemoc a zmrzačení neúprosným údělem a ztrpčením chmurných let jeho stáří.

Nemoce plicní, bolesti srdeční, křeče svalů lýtkových, choroby očí, zvláště oční sítnice následkem námahy zraku, obtíže trávení, městky, poruchy zažívací, neuralgie nejrozmanitějšího druhu

a různé otravy jsou výsledky práce a námahy, jež ubohým obětem neposkytuje ani dostatečné obživy.

Průmysl textilní vedle popsaných chorob vyznačuje se množstvím professionelních nemocí, vedoucím ku trvalému zmrzačení. Řadu tuto zahajují úrazy.

Ve Francii dle Loiseta 40% všech úrazů připadalo na průmysl textilní, v Anglii vedle horníků a dělníků pracujících v hutích a strojovnách, nejvíce poranění připadalo na tkalcovny a přádelny, Rakousko v roce 1898 jevilo následující počet úrazů na 10.000 pojištěných:

Obor	Počet pojištěných	Invalidita			úrazů celkem
		přechodná	trvalá	smrt	
Zpracování bavlny	109.163	28	16·6	1·7	99·4
Přádelny	33.018	53·3	36·1	4·5	192·1
Tkalcovny . . .	64.507	16·3	6·8	0·3	56·1

V přádelnách s motory událo se 53% úrazů a z těch mělo za následek přechodnou invaliditu 61·1%, stálou neschopnost 35·5%, smrt 3·4%, na poranění transmisemi připadlo 9·3% všech úrazů, na tkalcovny bez strojového pohonu pouze 0·3% poranění.

Vedle úrazů ráz práce textilní svojí stále se opakující jednotvárností zmrzačuje tkalce, že většina dělníků stává se ve stáří výnosnější jemnější práce neschopnou a jest buď úplně bez výdělku, nebo setkává domácně cucky za několikahaléřovou týdenní mzdu.

Professionelní zmrzačení u tkalců zastihuje hlavně svaly prstů kontrakturami a ruka v nehybné poloze upomínající na ptačí drápy stává se každého detailnějšího výkonu neschopnou, nebo klouby a kostru.

Z kloubů největší počet diformit připadá na dolní končetiny, jež vedle těchto změn následkem stálého sezení stávají se atrofickými, změny kostry týkají se hlavně konfigurace páteře a pánve. Uvážíme-li, že v textilním dělnictvu zaměstnáno přes 50% žen a děvčat, seznáme, že zmrzačení posledního druhu stává se v budoucnosti ohrožením samého života těchto dělnic.

Zmrzačení kloubů vyskytuje se zvláště nápadně u tkalců ze dvojího důvodu, nedostatečnou výživou disponuje dělnictvo tuberkulose a mezi pracujícími veliké procento tvoří nedospělé děti, na

které má jednotvárné zaměstnání zvláště zhoubný vliv, zejména v ohledu tělesných zkomolenin a diformit.

Tisíce českého lidu věnuje se tkalcovství, tisíce dělníků pracuje v továrnách, tisíce stínů živoří v horských mlhách, kam nepronikl ani paprsek štěstí, kdo vylíčí onu bídu tohoto lidu, kdo zobrazí všecky následky neblahých sociálních poměrů na rodinu a potomstvo?

Nemoce nejen že činí neschopným ku práci živitele, ale ony přenášejí se na malý dorost a vymírání celých rodin tuberkulosou není mezi tkalci zjevem ojedinělým; ještě snad hrozivější následky zvláště pro samostatné tkalce má trvalá invalidita následkem protilehlé nemoce nebo úrazu, tu celou rodinu očekává bída a skutečné zmírání hladem.

Kde kotví hlavní příčina neutěšeného zdravotního stavu tkalců?

V nízké sociální úrovni tohoto dělnictva následkem nadbytku sil neúrodných krajů beze všeho průmyslového ruchu a obchodního spojení stává se dělník bezmocným oproti spekulativní činnosti kapitalismu, aspoň český tkadlec jest jasným dokladem, souvislosti sociálního postavení se zdravotním stavem dělnictva; úmorná práce nesrovnávající se s bídnými poměry výdělkovými podlamuje nejen jeho zdraví, ale i fysickou sílu potomstva, které v příští zápasy přichází vysíleno jako holá větev bez kořenu tělesné síly a květu duševní svěžesti.

Vraceje se jednou z výletu po Orlických horách, očekával jsem vlak v dosti rozsáhlé tkalcovské vesnici východních Čech.

V čekárně bavilo se několik děvčat jedoucích do blízké přádelny a v koutku tetelil se slabý klučík — kostra potažená kůží, řídké plavé vlasy vroubily mu voskový obličej, oko s výrazem bolesti zíralo po okolí. Seděl na nádražní váze a občas pokašlával.

Dali jsme se v rozhovor.

Čekal na vlak, kterým přišla osnova, byl ze vsi, kde otec tkalcoval, měl ještě tři bratry, dva starší a jednoho v kolébce.

»Proč nešel starší bratr nebo otec pro ranec, vždyť bude těžkým pro tebe,« ptal jsem se chlapce.

»Vincík je ve špitále a Pepek leží již doma přes tři měsíce... já jsem jen zdravej,« odvětil chlapec a složiv hlavu do kostnatých rukou zakašlal.

»A co otec, matka?«

»Maminka před půl rokem umřela na souchotě a tatínek by se nosením při práci meškal.«

»Máte bídu doma?«

»Máme ... tatínek říká, kdyby vydělal na utrejch, že by nás všecky otrávil,« mluvil chlapec rušen záchvaty kašle.

»Kolik je ti let?« ptal jsem se dítěte, chtěje zamluviti poslední jeho slova.

»Mně — třináct.«

»Vstoupni si na váhu,« vybídl jsem ho, boje se, že snad zvědavostí způsobil jsem mu bolestné pocity.

Chlapec poslechl a indikátor ohlásil devatenácte kilogramů — tolik vážila tato živá kostra.

Vlak přijel. Vyhlédl jsem oknem a na peronu zápasilo s dosti velkým modrým rancem nemocné dítě jako představitel těch nejchmurnějších lidských běd, které dovedly hory dosud utajiti lidskému soucitu a milosrdenství.

K otázce a literatuře Macedonské, Starosrbské a Albánské.

Dr. Josef Karásek. (Pokrač.)

Staré Srbsko.

Staré Srbsko je rovněž pojem usuelní jako Macedonie; je to vlastně severozápadní veliká část vilajetu Skopelského (Üskub), v němž jsou nejdůležitější města Djakovo, Prizren, Peć (Ipek), na strategicky důležité železniční trati Üskub-Mitrovica leží Priština. Pokračování Starého Srbska na severozápad tvoří Novi Pazar.

Staré Srbsko bývalo střediskem srbských dějin, zde na věkopamátném *Kosově poli* se rozhodl na den sv. Vida 1389 osud Srbska.

Je pochopitelno, že obzvláště srbská literatura obsahuje hojnost brožurek, které se obírají přítomností a budoucností Starosrbska, poněvadž osud jeho leží Srbům asi tak na srdci jako Macedonie Bulharům. Přehled literatury této nejlépe a nejdůkladněji sestavil dr. Jovan Radonić v »Letopisu Matice srpske« 1903 (I. sešit, str. 123.—126).

Nejlepší informace o »zemi a národu« najde čtenář v knize Branislava Nušiće »Kosovo«; díl druhý vyjde co nejdříve v Matici srpske v Novém Sadu. Lituji, že se nemohu dosouditi cestopisu jeho »S Kosova na sinje more« v Kole (III. IV.) Po stránce politické se obírá poměry tamními Orlović (pseudonym), jehož »Starosrbská otázka« vyšla také francouzsky »La Question de la Vieille-Serbie«; on napsal také několik kritik na brožurky obírající se otázkou macedonskou a kosovskou, z nichž nejpozoruhodnější byla kritika na turkofilské pojednání *Nového Mirmidona* »Pred maćedonskim pitanjem.«

Sem patří prof. Al. Stanojeviće »O političkim reformama se Staroj Srbiji i Macedoniji«, jenž v r. 1899 vydal »Dvě neděle

v Starém Srbsku« (Bělehrad). Toutéž otázkou obírá se Milana Gjorgjeviće »Pred rešenjem maćed. pitanja« v letošním »Delu«; značné pozornosti se těšil nedokončený článek mladého Simiće v Srb. Knjiž. Glasniku »Srbija, Bugarska i arnautsko pitanje«, jenž vyšel v »Izvěstijích blag. obščestva« také rusky. Krajinami těmito obírá se také spis dr. Marenina »Albanija i Albancitě (bulharský).

Nejlepším vědeckým znalcem krajin těchto je prof. vysoké bělohradské školy, Cvijić, žák prof. Pencka a Snessa, který si dovedl vychovati v Srbsku již zdárný vědecký dorost. Vývodů jeho »Antropogeografski problemi balkanskog poluostrva« 1902 užil nedávno K. Gersin (Niko Županić?) v brožurce »Macedonien und das türkische Problem« (Vídeň, 1903). Knížka tato je proto důležita, že německému čtenáři sprostředkovává četná data; autor prozrazuje neobyčejnou sečtělost, ač se všemi názory jeho nelze souhlasiti; proti jeho rozdělení jihoslovanských dialektův na pět oddílů by se nedalo nic namítati, kdyby odpovídalo skutečnosti. Tedy kdyby občan Osecký o sobě tvrdil, že je Srb, z Vranje a Vidina že je Šop.

O brožurce Gersina se psalo zvláště se strany slovinské; autor její prozrazuje často srbofilské stanovisko.

Máme-li na zření celý vilajet Skopelský a počítáme-li k němu i sandžak Novopazarský, Plevlje a obyvatelstvo Skopelské za Srby, tedy se obdrží pro Slovany, respektive Srby, poměrně příznivá data.

Vilajet Kosovo (Staré Srbsko) obsahuje sandžaky: Novipazar, Plevlje, Priština, Skoplje, Prizren, Peć (Ipek) čítá podle prof. Cvijiće (»Zeit«, 25. března 1903), který se dovolává dat A. Supana a dra Penckera, asi 450.000 Srbů, 420.000 mohamedánských a 10.000 katolických Albanců, 90.000 Turků, asi 13.000 cikánů, Valachů a španiolův. Do počtu Albanců jsou zařaděni Arnautaři, totiž poalbanštění Srbové (130.000).

Podle představ u nás běžných chybil by, kdo by si Staré Srbsko podle názvu představoval srbské; již ve vilajetě Skopelském tvoří Slované pouze polovinu.

Ve skutečnosti jsou poměry na Starém Srbsku ještě horší. Z vilajetu Üskubského můžeme směle odečísti sandžaky Novopazarský, Plevlje a kde ani iradé nečtou, nercili aby jim přikládali nějaké vážnosti. Tady je rozhodující vliv Rakousko-Uherska, který však de facto sahá ještě mnohem dále; také Üskub, Skoplje

(srbsky), Skopje (bulh.) s okolím nutno vyloučiti, poněvadž jsme je počítali k Macedonii.

Zbývá tedy na Kosovo pole planina, vlastně kotel, se všech stran ohraničený vrchy. Kol do kola na vrších bydlí Albánci, i na hranicích srbských; Srbové bydlí na planině uprostřed, ale následkem toho jsou isolováni od svých bratří v Srbsku, s nimiž nejsou v přirozeném kontaktu. Uvážíme-li ještě výbojnost Albancův a slabost Srbů, chápeme, že živlu srbského na Kosovu rapidně ubývá. V »Slavjanském Věku« č. 3. vypravuje Albanověd, že v prizrenském okruhu (sandžaku) bylo před desíti lety 350.000 Srbův a pouze 150.000 Albancův, teď prý je tomu naopak!

A pak se nemáme státi k cifrám a tisícům skeptiky!

Rozhodujícím pánem na Kosovu je dnes Albanec, jak to také dosvědčuje »Nestor« v Novém Vremeni (5. května 1903) těmito drastickými slovy: »V hlavních albanských centrech Starého Srbska, v Prištině, Djakově, Prizreně, Ipeku je vliv rakouského representanta beze sporu značnější nežli vliv tureckých úřadů. Ze šesti sandžaků Kosovského vilajetu (tady je ta chyba!) pouze Úskubský a pouze částečně Prizrenský a Prištinský platí daně Turkům, ostatní se pokládají zcela samostatnými a neodvádějí ani rekrutův. Ani sám vali se neodvažuje ukázat za řeku Drenici. Podobně je v severní Albanii, zaláště v Skaderském vilajetu.«

Z toho je patrno, že je tu všude sice značný vliv naší říše, ale zároveň, že si Albánci jako vévodící živel činí, co chtí.

Srbové mohou s Kollárem bolestně zvolati: kolébka kdysi, nyní národa mého rakev.

Živel srbský byl hlavně seslaben, když se odtud vystěhovalo obyvatelstvo srbské dvakráte hlavně do Banátu. Krajiny jejich zaujali znenáhla Albanci, kteří se tu po válce rusko-turecké rapidně rozšířili. A když v Srbsku vytiskli své Arnauty zpátky, usadili se tito »muhadžerové« na hranicích srbských, čímž původní Srby oddělili od sourodé země. Konečně nezapomeňme, že zrovna toto albanské obyvatelstvo tvoří bojovné hraničáry jsoucí přímo ve službách sultánových; oni jsou ještě placeni, aby utiskovali Kosovské Slovany. Muž i žena jsou i při práci na poli ozbrojeni.

Není divu, že je stav Kosovských Srbů zrovna zoufalý, obzvláště patříme-li na Kosovo v užším smyslu, čili na Prizrensko. Nušić vodlá srdcelomně:[1] »Dnes možno na prsty spočítati vesnice,

[1] Kosovo str. 74.

v nichž není Albanců, a nesčíslné jsou vsi, v nichž nejsou Srbové«.

Arnauté nazývají již Kosovo Arnautluk — totiž země Arnautská; nejmocnější plemeno (fis) jsou Gaš a Beriš. Na Kosovu žijí katolíci Albánci (ti jsou v Metochii, Djakovsku a Pećské nachiji), také tu není pravých Turků (Osmanlijà). R. 1858, 1862 se sem přistěhovalo asi 6000 Čerkesův, ale nelíbilo se jim to zde.

Nušić, který se obíral zvláště kazami Prištinskou, Vučitrnskou a Mitrovickou doznává, že Albánci jsou tam čtyřikráte silněji zastoupeni než-li Srbové; ale na gurbet (do ciziny vydělávat) z Kosova nechodí.

Kosovský vilajet existuje teprve od berlínského kongressu. Stolicí jeho byla Priština, ale Faik-paša přenesl sídlo své jako valija r. 1887 do Skoplje (Üskubu).

Opakuji znova, že třeba rozeznávati mezi Kosovským vilajetem a Kosovým polem, kde srbská národnost již vymírá. Zde jsou dominujícím živlem Albánci, na něž turecké úřady nestačí poněvadž stačiti nechtí. Každodenní telegramy poučují o vážnosti situace a troufalosti Albáncův kosovských. kdežto ve vlastní Albánii panuje dosud zdanlivý klid, ač jim mládež italská a »Federazione nazionale Albanese di Roma« nabízí své služby.

Nepřejeme si, aby říše naše zde zakročiti musela, prolilo by se mnoho slz . . .

*

V literatuře naší vyšlo několik pojednání o Macedonii a Kosovu poli. První místo náleží brožurce prof. Niederle »Makedonská otázka« (Bursík a Kohout, Praha 1903). Autor její zná všechny evropské literatury, úsudek jeho je bystrý a nestranný. Škoda jen, že k brožurce není připojena mapka.

Také pisatel řádků těchto uveřejnil několik zpráv o Macedonii přihlížeje při tom zvláště k nejnovější literatuře.

Pro širší vrstvy čtenářstva je určena prostonárodně psaná brožurka »Macedonie a válka slovansko-turecká« od Václava Čechova (patrně pseudonym) (Třebíč, Lorenz).

Autor její zná Bulharsko z vlastních zkušeností; nikoliv Bosnu, kde zapomněl na Chorvaty. Je to knížka takřka typická pro »maloprodej« vědy; přídavek »válka slovansko-turecká« svědčí o reklamním smyslu ať autora nebo nakladatele. Patrně vnadidlo pro naše citové politikanty.

K jednotlivostem bych měl leckterou poznámku a opravu, ale upouštím od toho. Divím se pouze, že autor přejal celé množství

mých vývodů, a to s lehkým srdcem, ač nikde mne necitoval. Ještě v posledním pojednání svém »Češka literatura u novije doba« (srbsky v Letopisu Matice srbske zrovna vyšlém) jsem si liboval, že boje literární před 15 lety v »Atheneu« vedené měly také dobrý účinek, že ukončeno u nás plagování a dobrácko-vlastenecké přejímání cizích prací. Ale přítomný spisek svědčí o tom, že musíme dosud kontrolovati podobné úvahy.

*

Na rozřešení otázky macedonské, starosrbské mají zájem také sousední státy, obzvláště říše naše a Rusko, a přihlížíme-li dále k Albanii, vidíme, že vznikají obavy o existenci vůbec celého evropského Turecka; pak se interessují o bytí Turecka všechny velmoci.

Ale konstalace evropských říší stran Turecka je zcela jinačí než-li při kongressu Berlínském, kdy Rakousko-Uhersko a Anglie pod protektorátem Bismarcka přímo se srážely s Ruskem. Dnes jde Rusko loyálně s říší naší.

Anglie ustupuje do pozadí, ač na ni Bulhaři hlavní naděje kladou. Francii je přes momentanní nedorozumění spojencem Ruska, jeť na Východě penězi zúčastněna. Za to křižují se v Albanii zájmy Italie a Rakousko-Uherska.

Horkokrevní studenti italští by nejraději už nyní pomáhali Albáncům — proti Rakousko-Uhersku. Zvláštní roli hraje Německo, které tenkráte v koncertu nehraje prim. Dráha »Bagdadská« vzbuzuje pozornost Ruska a zrovna tyto dni burácí v ruských a anglických listech opravdová nevole nad projevy jednotlivců z říši, kteří se odvažují domnívat, že naše říše jim je stoličkou, jak by se ze Soluně dostali do Malé Asie, kde nechtí operovati jen obchodnicky, nýbrž zamýšlejí také obsaditi kus Turecka a Persie. Zvláště prý Němci nedovolí pochod Ruska k Dardanelám!

Po tajné úmluvě Německa s Ruskem za zády hlavního spojence trojspolku — totiž říši naší a po novém celním tarifu se musí na Ballplatzu uznali, že dohoda mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem je nejsprávnější a nejvýhodnější cestou k upravení »otázky východní«.

Tolik je jisto, že se dnes hvězdy evropských mocí neotáčejí kolem domýšlivého Berlína.

Příspěvky k bližšímu poznání K. Havlíčka.

Podává dr. Zdeněk V. Tobolka.

V následujících řádcích podávám několik příspěvků k bližšímu poznání K. Havlíčka. Nejdůležitější materiál, na základě něhož vyslovuji své soudy, jsou Havlíčkovy spisy, jeho pozůstalost, uchovaná v knihovně Musea král. českého, a jeho korrespondence, vydávaná dr. Quisem. Kde užívám i jiných pramenů, je zvláště uvedeno. Otiskuji tyto příspěvky z toho důvodu, abych mohl se na výsledky svých bádání odvolati v soustavných statích, které o životě Havlíčkově připravuji a kde věci zde podané tak obšírně uváděti by mi nebylo možno.

I. Havlíčkova první láska.

První žena, ke které K. Havlíček vzplanul láskou, byla sestra jeho přítele Fr. Girgla, Terezie Marie Girglová. Byla rodem Pražanka, o rok starší Havlíčka (nar. 20. ledna 1820). V té době, kdy Havlíček ji poznal, připravovala se na dráhu učitelskou. Na dobu tehdejší byla Girlová velice vzdělaná. Neznala sice dokonale ani česky ani české literatury, jak jest snadno vysvětlitelno v době, kdy vyučování mělo ráz jen německý, ale byla za to obeznámena dobře s literaturou německou. Girglová byla dáma upřímná, jemná, s jistým nádechem trpkosti, byla skromná a ráda dlela v ústranní. Veliké přízni mužů se netěšila.

Do ženy takových vlastností zamiloval se K. Havlíček za svých pražských studií.

Přátelství Fr. Girgla přiblížilo Havlíčka k Girglové. U Girglů vypravovali si často o Havlíčkovi, mluvili o jeho plánech a snahách a rádi vídali ho, když spolu s V. Gablerem docházel k Františkovi, aby si promluvili o svých studentských záležitostech. Tehdy, za filosofických studií Havlíčkových, poznala Girglová osobně Havlíčka a cítila k němu sympathie. Havlíček vstoupil po ukončení filosofie do semináře, ale ani tehdy sympathie Girglové k Havlíčkovi nepřestaly. V neútulných zdech pražského semináře

uvědomil si Havlíček, že Girglovu miluje, a když ze semináře vystoupil, živil lásku svou, poprvé vzplanuvší. 16. září r. 1841 na Girglovou složil i českou báseň: »Krásná dcero českých luhů!«, v níž pod vlivem poesie Kollárovy spojoval motiv vlastenecký s milostným.

Před odjezdem na Rus Havlíček mluvil s Girglovou, cítil, že více a více ji miluje, ale neodvážil se s láskou svou se jí vyznati. V prvních dobách na cestě na Rus a v Rusku, kdy dlel mezi lidmi cizími, touha po Girglové u něho rostla, nemohl lásku svou skrývati v sobě, musil se jí svěřiti někomu a učiniti pokus, není-li jeho láska beznadějná. Psal příteli svému, bratrovi Girglové, Františkovi, že miluje jeho sestru a těšil se každé zprávě, kterou od Girgla o jeho sestře mohl dostati. O prázdninách r. 1843 Frant. Girgl mluvil se sestrou velice často o Havlíčkovi, ne jednou přímo jí pověděl, že Havlíček ji miluje, a když pozoroval, že k jeho zprávám Terezie není lhostejna, vymohl na ni, aniž by byl o to Havlíček dříve žádal, že se dala daguerreotypovat, a poslal její obraz Havlíčkovi do Moskvy. Girgl lásku Havlíčkovu všemožně podporoval a vymohl na své sestře, že nebude ničeho proti tomu míti, bude li jí Havlíček dopisovat. Girgl i Girglová tajili před matkou celou záležitost, a aby věc nedostala se předčasně na venek, požádal Fr. Girgl dopisem z 11. července 1843 Havlíčka, aby dopisy posílal prostřednictvím přítele V. Gablera. Tímto prostřednictvím poslal Havlíček Girglové dopis,[1] v kterém jí psal: »Chci Vás prositi, byste se stala mým jediným jměním, jediným jměním člověka, který sám sebe skoro docela odstúpil sebe několika ideám, které znáte, a proto Vám za tak velikú obět velmi málo dáti může navzájem .... již dlúho v Praze a sice i tenkrát, když jsem se měl více starať o biblí, nyní pak již 10 měsíců jsa na světě sám a sám velmi jsem těmto myšlenkám přivyknul... že jsem s Vámi jen jednú mluviti mohl, nebyla má vina, za to však Vás znám mnohem líp než myslíte ..... Mne můžete znáti trochu podle mého jednání... Druhá moje prosba již menší byste mi v každým (sic) ohledu odpověděla a i budúcně Vám dopisovati povolila...«

Jest přirozeno, že list Havlíčkův uvedl z počátku Girglovou do jistých rozpaků, po váhání rozhodla se odpověděti a dne 29.

[1] Dopisu toho nedatovaný koncept je uchován v pozůstalosti Havlíčkově. Poněvadž list ten Quis ve vydávané Havlíčkově Korrespondenci neuveřejnil, podávám zde větší doslovné úryvky konceptu.

září roku 1843 napsala Havlíčkovi na Rus list, který sice nebyl otevřeným vyznáním lásky, ale který byl přece pro Havlíčka příznivý. Mezi Havlíčkem a Girglovou vyvinula se korrespondence, upřímná korrespondence dvou lidí opravdově se milujících.

V listu ze dne 28. listopadu r. 1843 otevřeně Girglová odhodlala se Havlíčkovi vyznati: »Já Vás miluji a chci býti Vaší lásky hodna.«

Ačkoliv na obou stranách byla láska, neskončila známost milenců sňatkem. To, co i později r. 1845 Havlíčkovi překazilo známost s Fr. Weidenhofferovou těsně před svatbou, to překazilo i první milostný poměr Havlíčkův: Byl to strach z jeho nejisté budoucnosti. Matka Girglové nikdy nemohla smířiti se, aby své dceři, s jistou budoucností (kandidátka učitelství), dala svolení k vážné známosti s mužem, o rok dcery mladším, bez jistého postavení a s nejistou budoucností. Bratr Girglové i Terezie Girglová věděli, proč před matkou tajili dopisování s Havlíčkem a proč žádali, aby Havlíček dopisy své posílal nepřímo, a byli by tajnost zachovali i na dále, kdyby se nebyl sám Havlíček pokusil žádat přímo matku Girlové, aby s dcerou mohl si dopisovati za účelem vážné známosti. Matka Girlové nechtěla slyšeti o něčem podobném, a tak v únoru 1844 postavení milenců do té míry se zhoršilo, že jejich dopisování musilo vůbec přestati. A zastavením korrespondence, vadla láska, až uvadla na vždy.

Když Havlíček vrátil se z Ruska, chovali se bývalí milenci k sobě již jen jako přátelé. Důkazem přátelství toho byl dárek, který Havlíček v lednu r. 1845 od rodiny Girlových obdržel.

II. Gablerovy Vzpomínky na K. Havlíčka.

R. 1896 otiskl v »Osvětě« (s. 957—968) dr. Vilém Gabler některé vzpomínky na Karla Havlíčka. Vzpomínky ty pro osobu jich autora vzbudily zájem. Dr. V. Gabler byl jedním z nejdůvěrnějších přátel Havlíčkových, od let studentských pracoval s ním a nikdy přátelství svého s Havlíčkem nepřerušil. Na filosofii v Praze dělali spolu první plány; psali si, když Havlíček byl na Rusi; Gabler byl radou nápomocen Havlíčkovi, když se ujímal redakce »Pražských Novin« a byl spolupracovníkem jeho listu; když Havlíček vydával »Národní Noviny«, Gabler byl v jich redakci, později přispíval do »Slovana«, když Havlíček zavezen byl do Brixenu, Gabler mezi těmi málo odvážnými a věrnými posílal dosti často a bez ostychu do Brixenu upřímné a otevřené infor-

mace o událostech v Čechách, později když dostal se do Srbska, psával a radou byl Havlíčkovi nápomocen.

Je přirozeno, že memoiry o Havlíčkovi od osobnosti tak s Havlíčkem spjaté vzbuzují zájem a docházejí víry.

Bylo historiky ne jednou pověděno, že cena memoirů po historii neměla by se přeceňovati. Má se vždy na memoiry pohlížeti se skepsí, ať již pocházejí od osob jakýchkoliv, a věřiti možno z nich jen tomu, co odjinud se spolehlivě potvrzuje a co na základě pravděpodobnosti vnitřní, dá se za možné prohlásiti. Větší cenu mají memoiry psané brzy po událostech, nebo později stylisticky upravené, ale na současných záznamech založené, méně víry zasluhují vzpomínky zaznamenávané ve věku vysokém, dávno po událostech a jen dle paměti.

Do kategorie poslední náležejí Gablerovy vzpomínky o Havlíčkovi v »Osvětě« otištěné. Gabler jak sám se přiznává (str. 959.) ve vysokém věku 76 let, tedy v r. 1896, spisoval svůj memoirový článek o Havlíčkovi a psal jej v ě t š i n o u dle paměti. Pravím v ě t š i n o u a to proto, že Gabler sáhl přece jen k starším dochovaným upomínkám svým a to k poznámkám, které v letech sedmdesátých učinil si dle sdělení Gablerových V. Zelený. Gablerova sdělení Zeleným užita byla v článku »Ze života Karla Havlíčka« (»Osvěta« 1872 a 1873), Gabler při koncipování vzpomínek svých v r. 1896 studie Zeleného, jak se dá souditi dle řady slovních obratů, užíval. (Ku př. pořádně psané »explikace« z přírodopisu »Osvěta« rok 1896 s. 961 a r. 1872 s. 478 atd.). Ale užívaje jich přidal velice málo dle paměti o těch partiích, o kterých s V. Zeleným mluvil, rozšířil je jen o některé anekdotické příběhy, pro život Havlíčkův málo významné, o veselé příběhy, na které tak rádi vzpomínají si dobromyslní starci.

Gablerovy memoiry o Havlíčkovi mají silnou tendenci ukázat Havlíčka jako zastánce určitých názorů a mají tendenci obhájit jednání Gablerovo za doby jeho pobytu v Srbsku vůči Havlíčkovi.

Gabler líčí Havlíčka ve světle jistých názorů, ale jak z příkladů uvedených uvidíme, Gabler podkládá Havlíčkovi některé názory neprávem.

Gabler vykládá, že Havlíček s ním a Fr. Girglem učinil jistý plán o prozkoumání Francie, Španělska a Italie a světa slovanského a s důrazem uvádí, že z jich »válečného plánu byly vyloučeny země germánské«. Gabler tento fakt chce vyložiti názorem všech tří přátel, že prý je »vedla zcela zdravá a rozumná my-

šlenka, že hluboce ponížený národ český, který jen tak živořil z drobtů padajících s bohatého stolu německé vzdělanosti, má býti vysvobozen z německého područí a převeden k samostatnějšímu vývoji vlastního národního života«. Gabler klade událost celou hned na počátek prvního roku studií filosofických a to je ovšem něco, co tehdy při mladících sedmnácti a osmnáctiletých překvapuje. Přirozeně vzbuzuje se skepse a vnucuje se otázka, pokud Gablerovi je možno věřiti. Máme spolehlivé prameny, jimiž můžeme Gablera v této věci revidovati. Havlíček v listě datov. 27. dubna r. 1844 z Moskvy příteli svému Klejzarovi, stručně zmiňuje se o plánu s Girglem a Gablerem a výslovně tvrdí: »Rozdělili jsme si Evropu na tři díly,« tedy dopis nemluví o vyloučení zemí germanských, jak by chtěl v memoirech Gabler. Ale věrohodnou zprávu z listu Havlíčkova máme doloženu ještě určitěji a to seznamem spisů, které s přáteli svými chtěl Havlíček někdy vypracovati. Seznam ten pochází z dob Havlíčkových studií v Praze, asi z doby po jeho vystoupení ze semináře (otištěn v Osvětě 1877, 655—656), a ze seznamu toho poznáváme, že na vyloučení germánských zemí Havlíček vůbec nepomýšlel. Nejen sám že chtěl zpracovati populárně literární historie některých národů germánských, ale přímo pomýšlel spolu s Girglem (= Ostrovským) sepsati spisek: »Kr. historie literatury německé«. Vidíme, že v této věci Gablera opustila pamět a že se ho zde jako pramene spolehlivého nemůžeme držeti.

Jiná okolnost, na kterou v memoirech Gablerových musíme se skepsí pohlížeti, je jeho tvrzení, že Havlíček jako sedmnáctiletý gymnasista německobrodský měl již r. 1838 svůj životní program: »Pracovati pro český národ, pozvednouti národ tento z hlubokého ponížení, v kterém se tehdy nacházel, povzbuditi v lidu českém hluboko skleslé vědomí národní, dobyti národu tomuto slušného a důstojného postavení ve společnosti vzdělaných národů evropských a snad také politických práv v mocnářství rakouském« Sdělení Gablerovo na první pohled zdá se býti upřílišněné a odpírající přirozenému rozvoji člověka. Že Havlíček až do r. 1846 nepomýšlel na politické vystupování ani jako žurnalista, toho doklady nesčetné zachovány jsou nám v jeho korrespondenci i jeho spisech. Havlíček pomýšlel po přerušení studií theologických státi se belletristou a tehdy u něho jevila se více a více snaha prospěti českému národu. Jako absolvovaný německobrodský gymnasista byl Havlíček člověk nehotový a nebyl ještě mnoho dot-

knut ideami doby, ideou nacionální a zvláště ideou Kollárovy vzájemnosti slovanské. Z gymnasia německobrodského přišel do Prahy, střediska českého nacionalismu a panslavismu, jako mladý student, ostýchavý, neohrabaný, pilný, s malou zásobou vědomostí, a to vědomostí, které pro vývoj jeho (Havlíček byl z piaristického gymnasia) mnoho neznamenaly. Havlíček sám zachoval nám některé zprávy o svém mládí v r. 1842 psané (viz »Rodinná kronika« 1864, 80), které odpovídají pravděpodobnosti, a z nich vidíme, že Havlíček z Něm. Brodu do Prahy nepřinášel si více než-li chuť ke čtení, která vyvinula se u něho vlivem německobrodského gymnasia (P. Divoka), ale mimo gymnasium. Pozůstalost Havlíčkova potvrzuje jeho vzpomínky r. 1842 koncipované. A není pro vývoj Havlíčkův v pozůstalosti té nic z doby jeho filosofických studií tak charakteristického a Gablerovu tvrzení odpírajícího nežli to, že r. 1839 Havlíček pilně čítal spis německého populárního filosofa, osvícence, Johanna Georga Zimmermanna: »Über die Einsamkeit«.

Gabler ve vzpomínkách o Havlíčkovi dotýká se rozpravy Havlíčkovy s německým spisovatelem M. Hartmannem v r. 1848. Gabler nepamatoval si, kdy věc se stala (ne v březnu, nýbrž v dubnu a to již proto, že se jednalo o otázku, v jakém poměru jsou Čechy k Německu), ale nepamatoval si ani výroku Havlíčkova a smyslu jeho řečí. Havlíček sám o rozmluvě své s Hartmannem měl příležitost promluviti hned dne 13. dubna r. 1848 v sezení národního výboru, a dle současné zprávy v Nár. Novinách z 15. dubna r. 1848 při rozmluvě Havlíčkově s Hartmannem nejednalo se o jinou věc, nežli o názor, »že kdyby národ český jinému národu poddán býti měl, on pro svou osobu raději chce být poddán příbuznému národu než zcela cizému.« — —

Vybral jsem ze vzpomínek Gablerových nejdůležitější místa a ukázal, že Gabler ve vzpomínách Havlíčkovy názory vylíčil jinak, nežli jak dosvědčují prameny současné. Psal paměti své o něm v době, kdy pamět ho opouštěla, a kdy se domníval, že Havlíček byl těch názorů, které byly Gablerovými názory ku konci jeho životní pouti.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Vládní krise v Rakousku i v Uhrách — Rozhodnutí věcí uherských: Slabost politiky silné ruky — Cesta politických ústupků Maďarům — Hr. Khuen Hedervárv a poslání nové vlády, vymezené samou korunou — Úpadek ústavního života v Rakousku — Odklad krise vládní a prodloužení krise ústavní — Bezmocnost parlamentních stran — Nová porážka Mladočechů — Místo dra Koerbera, jemuž vyhlásili Mladočeši boj, ustupuje český ministr krajan — Úřad krajanského ministra je zájmem nejen národa nýbrž a více i zájmem koruny.

Před samými prázdninami, které si vynucuje pravidelně v letních měsících moderní život politický, prožívala naše říše ve svých obou polovicích akutní krisi vládní. Ovšem rozřešena, jakž takž uspokojivě, byla vládní krise jenom v Zalitavsku. V Uhrách úplně selhala vyčkavací politika pana Kolomana Szella. Nezákonný stav, který nastal tím, že vláda nedocílila včas ani parlamentní povolení rozpočtového provisoria, a jenž trval již déle než dva měsíce bez naděje, že by pan Szell v dohledné době mohl způsobit pravidelné poměry, musil budit pochybnosti na místech nejvyšších. A nedůvěra vůči Szellově politice rostla, čím se stávalo pravděpodobnější, že obstrukce branné předloze dovedla by zamezit nejen pravidelné povolení rozpočtu, nýbrž i pravidelný odvod k vojsku také pro příští rok. Bylo jisto, že v Uhrách učiní koruna vše, aby zjednala uklidnění a pravidelný chod ústavního života. Že při tom bude obětován pan dr. Szell, nebylo pochyby. Jenom se ještě rozhodovalo, jakou cestou má být zjednáno uklidnění, zda vládou pevné ruky či politikou ústupků.

16. června ministerský předseda Koloman Szell oznámil v uherském sněmu, že podal demisi a že demise jeho byla přijata. Sestavením nového ministerstva byl v prvé chvíli pověřen hr. Štěpán Tisza, který je znám jako příkrý obhájce těsného spojení s Rakouskem a zejména jako obhájce jednoty armády, proti které vlastně čelil obstrukční útok oposice. Hr. Tisza chystal se obstrukci zkrušit mocí. Jeho kabinet měl být vládou železné ruky. Leč poslání Tiszovo záhy stroskotalo. Nenalezl ve sněmovně pevné většiny a nenalezl ani politiky, kteří by se mu byli propůjčili k vládě proti zjevné vůli národa. Ze stran parlamentních pouze staroliberálové byli ochotni bezpodmínečně hr. Tiszu podporovat. Ostatní frakce dosavadní vládní většiny Szellovy zachovávaly k plánům Tiszovým nejupjatější zdrženlivost. Že sněmovní obstrukce musí proti politice silné ruky, kterou Tisza chystal, setrvat v krajním odporu, bylo mimo všechny pochyby. Konečně sta-

věla se proti zamýšlenému kabinetu i katolická strana lidová (klerikální), které i sám hr. Štěpán Tisza jakožto jinověrec je osobně persona ingrata, a jež nad to byla popuzena úmyslem přibrat do nového ministerstva pro obor financí dra Weckerleho, jehož dílem jsou v nedávné minulosti protikatolické církevně politické zákony. Ovšem dr. Weckerle odmítl svou účast při vládě a tím hlavně rozhodl o nezdaru Tiszova poslání. Pro Weckerleho samotného i pro jeho politický směr přinesla krise Szellova rehabilitaci. Dr. Weckerle ustoupil od vlády v nemilosti a soudilo se, že na místech rozhodujících s ním více nepočítají. Nyní vsak byl vyhlédnut nejen pro ministerstvo Tiszovo, nýbrž se i pomýšlelo na to, svěřit dru Weckerlemu sestavení nové vlády. Ke skutku však nedošlo.

20. června byl pověřen úkolem utvořit nový kabinet chrvatský ban hr. Khuen Hedervárv. Volba jeho překvapila. A ještě více překvapilo, že hr. Khuen mohl poslání své splnit. O obojím rozhodlo asi, co by za pravidelných poměrů jenom svědčilo proti misi Khuenově — to totiž, že bán chrvatský je vlastně osobností nepolitickou, ba že je i beze vší parlamentní orientace. Hr. Khuen Hedervárv nenastoupil jako ministr parlamentní, nýbrž jako důvěrník koruny se striktním posláním usmířit obstrukci ústupky, jež určili na místech nejvyšších. Novému ministerstvu, které se představilo sněmovně již 30. června, podařilo se vskutku zjednat jakýs-takýs dočasný klid, který vykoupilo odložením branné předlohy až do podzimu. Na provedení skutečných ústupků národních v armádě, které požadovala obstrukce, zatím nedošlo. Část strany neodvislosti a zejména uznávaný její vůdce Fr. Kossuth se spokojili vládními sliby, které, jak ze všeho patrno, byly dány důvěrně ve formě dosti určité. Většina dosavadní obstrukce však nezměnila na venek svůj postup a vymáhá na hr. Khuenovi záruky, že na podzim budou splněny maďarské národní požadavky o vojsku. Ba ve straně neodvislosti různé stanovisko k vládě projevilo se i tím, že Fr. Kossuth vzdal se svého předsednictví.

V celku však lze míti za jisté, že nejen vládní krise nýbrž i krise parlamentní — na obstrukci trvá již jen ze strany neodvislosti frakce Barabasova, jež čítá as 20 stoupenců — jest rozřešena v Uhrách a to na prospěch oposice. Že již nyní jest rozhodnuto aspoň částečně vyhovět maďarským přáním v armádě, svědčí zatím změny osobní: konečné propuštění bar. Fejerváryho, ministra honvédů, který v parlamentě stejně příkře hájil novou brannou předlohu, jako se vzpíral všem ústupkům oposici, a žádost za propuštěnou, kterou podal císaři šéf generálního štábu Beck. V Uhrách ukázala se síla ústavního uvědomění národa dosti mocná, aby s ní rozhodující kruhy vážně počítaly a nestavěly svoje přání a svoji vůli nad vůli parlamentu. V Uhrách krisi parlamentní a krisi vládní uznala koruna za nutné řešit a to řešit ji ve směru ústavním. Stav exlegálný zdál se pro Uhry na místech rozhodujících povážlivý a učiněno bylo vše, aby záhy byly zjednány pravidelné poměry. V tomto počtu koruny s ústavním uvědoměním maďarského lidu jest také největší a nejúčinnější opora výbojné politiky Uher proti Rakousku.

Krise uherská a její rozřešení nezůstala bez vlivu na vládu rakouskou. Věci uherské způsobily, že kabinet dra Koerbera podal 27. června svoji demisi. Úpadek a bezvlivnost ústavního života v Rakousku nejlépe se ukázaly na průběhu krise vlády Koerberovy. Již skutečnost, že rakouského ministerského předsedu k demisi nepohnuly všechny jeho neúspěchy ve vnitřní politice, nýbrž teprv obrat ve věcech uherských, musi zarážet. Ještě více však ukazuje pokleslost našeho ústavního života, že v Rakousku dosud se ani nepovažuje za nutné ústavní krisi řešit. Neboť jinak by nebylo možno vládní krisi prostě poodložit a prodloužit tím, že pan dr. Koerber byl ponechán v úřadě. Vlastnoručním listem císařovým, kterým 7. července byla odmítnuta demise celého kabinetu, nebyla vládní krise přece odstraněna. Postavení pana dra Koerbera jest natrvalo neudržitelné, neboť s ním souvisí prodlužování neústavního stavu v Rakousku. Jest pravda, že dr. Koerber za tříletí své vlády se dopracoval chvilkových úspěchů. Ale jimi nelze zakrýti, že nyní končí jeho politika v naprosté bezúspěšnosti. Po třech létech pacifikování parlamentu octl se pan dr. Koerber tam, že musil si na obě polovice roku povolit rozpočet § 14., císařským nařízením z nouze. Přese vše vytrvalé vyjednávání a smiřování nedaří se mu proplout mezi Scyllou a Charybdou české a německé obstrukce. Kdyby v Rakousku trvaly ne pravidelné ústavní poměry nýbrž jenom vážnost k ústavnímu životu, musil by pan dr. Koerber ustoupit. Byl-li dr. Koerber ponechán ve svém úřadě, svědčí to, že se u nás již počítá s neústavními poměry, jež by měly být jenom dočasnou nepravidelností, jako s normálem státního života. V tomto směru jest krise Koerberova a její průběh nejpříkřejším svědectvím o bezmocnosti všech rakouských stran parlamentních.

Ale události posledních dnů staly se i novou porážkou Mladočechů a novým svědectvím o nevážnosti k české delegaci na místech rozhodujících. Demisi vlády Koerbrovy bezprostředně předcházelo obnovení české obstrukce (23. června), jež vynutilo odročení říšské rady, aby mohla nastoupit vláda § 14. Odpovědí na českou obstrukci bylo, že ač demise Koerbrova kabinetu nebyla přijata, přece byl propuštěn český ministr krajan dr. Rezek. Propuštění Rezkovo je tím nápadnější, že nebyl zástupcem české delegace v ministerstvu, a že mohl tedy v kabinetě setrvat, i když Mladočeši provozovali obstrukci. Ve skutečnosti také dr. Rezek trval na svém křesle a nepomýšlel na odchod ani za prudších dob obstrukčních. Že nyní došlo na jeho propuštění, nelze vyložit jinak, než že ne poslání dra Koerbra nýbrž poslání dra Rezka stroskotalo. Je patrno, že na místech rozhodujících se nepomýšlí na nová a další vyjednávání nynější vlády s českými poslanci, že míra ústupků, které mohl dr. Koerber povolit Čechům, považuje se za dosaženou. Mladočeši sami vystihli dobře smysl demise Rezkovy, když prohlašují po jeho odstupu kabinet Koerbrův za německý a protičeský. S českými požadavky a s českým odporem nechtějí více počítat na místech nejvyšších. Jediný logický důsledek odtud může být, že se učiní pokus potlačit českou obstrukci mocí. Ovšem neřeknou-li si Mladočeši, když nešla hora k Mohamedovi, půjde Mohamed k hoře — a nebudou-li sami hledat cestu z obstrukční soutěsky, v níž uvízli.

Odchod Rezkův značí nejen nový doklad mladočeského úpadku ve vídeňské politice, nýbrž i jistou újmu národní pro nás, Čechy — újmu, která musí být na škodu i přesnosti a vhodnosti rakouské správy státní. Neběží při tom o osobní působení Rezkovo, které nebylo i bez vlivu škodného. Prospěchy, které za vlády Koerberovy mohl ministr krajan Čechům získávat, byly buď jen nepatrné a začasté rázu osobního, nebo byly negativné (zamezováni činů, jež by škodily českému rozvoji). Proti tomu národní strana svobodomyslná vyhovovala Rezkovi na zisk vlády Koerberovy leckdy ve věcech politických. Leč v tom je svědectví pouze o slabosti a neschopnosti mladočeské delegace na říšské radě a ne o nevhodnosti úřadu ministra krajana. Poláci vždy měli svého zástupce ve vládě, i Uhři byli do té míry respektováni, že i za nejpříkřejšího jejich odporu koruna dbala, aby ve své radě měla jejich mluvčího. Úřad ministra krajana měl by se v tomto směru stát i vzhledem k Čechům institucí stálou. Je povinnost rozhodujících míst, aby vyslechly při všech opatřeních vládních český hlas, a nemůže-li být slyšen vždy hlas zástupců parlamentních, aby bylo postaráno v ministerstvu aspoň o úřednického zástupce, znalého českých poměrů a českých snah a tužeb. Potom ovšem nesmí být poskytován a zejména nesmí se přijímat úřad českého ministra krajana jako politický ústupek, za nějž by česká delegace byla vázaná k nějakým úslužhám. Úřad ministra krajana je ve státě národně tak různotvárném, jako je Rakousko, potřebou samé řádné státní správy. A ovšem pro Čechy stabilita úřadu ministra krajana a vyjmutí jeho z politických denních obchůdků bylo by a bude jednou i výrazem vážnosti a respektu k českému národu na místech rozhodujících. —*Gg.*—

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ: Nová úprava potravní daně na čáře v Praze. — V čem má se Praha vyrovnati Vídni. - Státní dráhy rakouské v roce 1902. — Úvěrní kanceláře a spolky.

V Rakousku máme od roku 1829 co do potravních daní rozdíl mezi venkovem a t. zv. uzavřenými městy, která mají zvláštní »potravní daň na čáře« vtiskující se nemile v pozornost každého cestovatele, který s jakýmkoli zavazadlem chce překročiti hranice na př. naší královské Prahy.

Patentem z r. 1829 byly v t. zv. uzavřená města vřaděny Vídeň, »provinciální hlavní města« a Trident a do dnes k nim patří Vídeň, Praha, Brno, Lvov, Krakov, Linec, Štýrský Hradec, Lublaň a Terst. V těchto městech jsou spotřební dani podrobeny skoro všechny předměty denní spotřeby, na venkově byla spotřební daň obmezena na nápoje, líhové tekutiny a na maso, od zamýšleného zdanění mouky bylo upuštěno.

Mnoho se v úpravě spotřebních daní od r. 1829 změnilo, mnohé předměty konsumu byly zdaněny pozdějšími zákony v celém státě, sazby spotřební daně několikrát byly reformovány — zejména i bouře roku 1848 způsobily v leckterém ohledu snížení převysokých sazeb tarifu, r. 1890 změněna potravní daň na čáře ve Vidni a r. 1891 v Terstu. —

Nyní má býti posavadní potravní daň na čáře upravena nově i pro Prahu hledíc zejména k budoucí velké Praze. Avšak přípravy vládních orgánů pro tuto reformu u nás obecně překvapily a znepokojily vzhledem k zásadnímu stanovisku, se kterého k úpravě má býti přikročeno. Resolucí usnesenou v poslanecké sněmovně říšské rady při projednávání vídeňského tarifu potravní daně na čáře z r. 1890 bylo žádáno, aby k reformě potravní daně na čáře v ostatních místech uzavřených kromě Vídně přikročeno bylo s všemožným zřetelem k místním poměrům, hospodářským a finančním zájmům dotyčných měst.

Vším právem se tedy očekávalo, že reforma potravní daně na čáře v ostatních městech bude se díti přirozeně dle týchž zásad, dle kterých provedena byla reforma vídeňského tarifu. Ale dle dosavadních prohlášení c. k. ministerstva financí má se úprava sazeb potravní daně na čáře v příštím zvětšeném obvodě pražském státi v podstatě jen na podkladě tarifu vídeňského z r. 1890 a terstského z r. 1891 a sice jak co do předmětů potravní dani podrobených, tak i co do sazeb. Také ve výnosu od c. k. místodržitelství v král. Českém z r. 1900 předměstským obcím pražským v záležitosti jich připojení ku Praze vydaném, připouští se nanejvýše, že na př. pro dobytek jateční a drobný byly by připuštěny jistě modifikace co do hranic váhy a pod.

Měla-li by však reforma pražské potravní daně na čáře provedena býti skutečně na podkladě sazeb tarifu vídeňského, znamenalo by to pro obvod této daně v Praze těžkou újmu hospodářskou a přímo opačný postup při celé reformě nežli ve Vídni.

Při reformě vídeňské potravní daně na čáře vycházelo se ze zásady, uleviti obyvatelům nejen tím, že vypuštěna byla celá řada položek dosud dani podléhajících, ale vedle toho částečně sníženy i položky zbývající. Nový vídeňský tarif — nehledě k některým luxusním předmětům spotřebním, jako zvěři, drůbeži a rybám, kde naopak zvýšení dosavadních sazeb předem bylo zamýšleno — hoví této zásadě až na výminky zcela nepatrné nejrozsáhlejší měrou, zaváděje průměrem 25%ní, v jednotlivých případech až i $^2/_3$né snížení sazeb tarifu dříve platného. Avšak použití vídeňského tarifu pro Prahu znamenalo by, až na dvě výminky podřízenějšího rázu, veskrze průměrné z v ý š e n í 50%ní, v jednotlivém případě až i víc než 200%ní sazeb dosud platných.

Nový tarif vídeňský znamenal na př. při hovězím dobytku, ve tři sazební položky zahrnutém, proti dřívějšímu tarifu slevu okrouhle $22^1/_2$ až 63%, kdežto proti platnému tarifu pražskému znamenal by jen u hovězího dobytka do 400 kg živé váhy zdánlivé snížení o $30^1/_2$%, v obou ostatních položkách však naopak zvýšení o 39 až 55%. Při vepřích přes $19^1/_2$ kg znamenal nový tarif vídeňský proti starému slevu víc než $20^1/_2$% — proti pražskému tarifu naopak znamenal by zvýšení skoro 59%ní. Sazby nového tarifu vídeňského z čerstvého masa a ostatních předmětů této položky jsou naproti starému vídeňskému nižší (až na malou výminku při salámech a pod.) o 15 až 32% — proti dosavadnímu pražskému tarifu však vyšší o 34 až 221%. Podobně jest tomu při víně v sudech, kde dostalo se Vídni slevy víc než 20%ní, příštímu obvodu pražskému mělo by se dostati naopak

zvýšení 5%ního, anebo při pivě, kde sleva ve Vídni činila 40%, Praze naopak dostalo by se zvýšení o 19% atd.

Praha má býti tedy srovnána s Vídní, když ne co do státních staveb komunikačních, jakými jsou zbytečné luxusní státní místní dráhy vídeňské, když ne co do jiných s nádherou jinde nezvyklou vystavených budov úředních, subvencovaných muzeí atd. — tedy alespoň co do daně spotřební.

*

Ještě tíživějším nežli toto absolutní jeví se však býti relativní zatížení pražského konsumu chystaným novým tarifem dle vzoru vídeňského.

Vídeňský starý tarif potravní daně na čáře byl značně vyšší nežli tarif platný pro ostatní uzavřená místa a důvody tohoto vyššího stížení konsumu vídeňského v poměru k ostatním městům během doby spíše byly posíleny než seslabeny rozsáhlou péčí státní o hospodářské povznesení sídelního města a velkolepými sumami ze státních peněz za tím účelem věnovanými. Přihlíží-li se dále k mimořádně vyšší konsumpční způsobilosti obvodu vídeňského, která vyplývá z přítomnosti dvora, vyšších a tudíž lépe honorovaných kategorií úřednictva při ústředních úřadech, hustého osazení Vídně obchodními centrálami průmyslových závodů po celé říši roztroušených, vynikajícího ruchu cizineckého, podporovaného na rozdíl na př. od Prahy jednostrannou dopravní politikou drah atd., jeví se býti užití stejného měřítka pro spotřebivost Prahy a tím více jiných hlavních měst zemských s jich nepoměrně klidnějším chodem života hospodářského, prostšími zvyky konsumpčními a poměrně u srovnání s Vídní prořídlými vrstvami zámožnějších konsumentů býti přímo do očí bijící nespravedlností.

Poměrně značně vyšší konsumpční schopnost obvodu vídeňského zejména i při oněch položkách, které snad i pro vídeňské poměry jsou tíživy, připouští přesunutí daně na luxusnější kvality a druhy, tak že předměty hromadné denní spotřeby není třeba zdražovati o plný obnos daně; tento ventil přesunovací však poměrně chudšímu konsumu mimovídeňskému při poměrně nižší průměrné míře životní chybí. Tím násilnějším bylo by měřítko to nejen snad při vzdálenějším obvodu venkovském, který do příští čáry potravní daně pražské má býti vztažen, ale bylo by neméně násilným i při celých velkých obcích předměstských, na př. Žižkově se skorem 60.000 obyvateli, Košířích s přilehlou části Smichova atd., které vzhledem k jich převážně dělnickému rázu nelze naprosto stavěti do jedné řady s ostatními částmi obvodu. —

Je-li již nutno smířiti se za dnešních poměrů s trváním očividně nespravedlivého přežitku zvláštní potravní daně uzavřených měst a nelze-li na druhé straně příští obvod této daně z důvodů technických upraviti jinak než vztažením do něho i obcí, které známek vyšší konsumpční způsobilosti městské vůbec nemají a tudíž i dle samého principu dnešní zastaralé potravní daně na čáře samy o sobě nikdy by v ni nemohly býti vztaženy, jest požadavkem berní spravedlnosti, aby

k těmto chudším částem budoucího obvodu bylo přiměřeně přihlíženo a daň již sama o sobě nespravedlivá nečiněna ještě nesnesitelnější.

I v tom ohledu je okolí pražské v nevýhodě vůči vídeňskému, že tam vzhledem k poměrně větší zámožnosti připojených obcí a k většímu počtu těch z nich, které při nejdůležitější z dnešních položek, mase, náležely dřív do vyšších tříd venkovské daně z masa, přechod k vyšším sazbám uzavřeného obvodu nebyl tak náhlý jako u obcí s Prahou sousedících. Hledíme-li jen k předměstským obcím do III. třídy venkovské daně z masa náležejícím, které čítají celou pětinu obyvatelstva dnešního uzavřeného obvodu pražského, znamenají sazby vídeňského nového tarifu pro tyto obce skok při dobytku hovězím 178—210%ní, při vepřovém 217%ní a při čerstvém mase atd. 166 až 538%ní.

Ze všeho toho vyplývá spravedlivost požadavku, který Pražská obchodní a živnostenská komora v červnové schůzi již v dnešním přípravném stadiu pokládala za nutno co nejdůrazněji obhájiti, aby totiž reforma pražské potravní daně na čáře založena byla nikoli na sazbách vídeňského resp. terstského tarifu, ale na zásadě reformy vídeňské, aby tedy, jako ve Vídni, i v Praze dostalo se konsumu úlevy nejen omezením předmětů daně spotřební, ale též poměrným snížením sazeb dosavadního tarifu pražského a přiblížením jeho sazbám potravní daně venkovské.

*

Avšak ani tarif vídeňský technicky daleko není bezvadným a zejmena co do odstupňování sazeb na předměty obecné a luxusní spotřeby jeví povážlivé povrchnosti, nedostatky a jednostrannosti, které snad při odlišných místních poměrech vídeňských tak příkře nevystupují, pro poměry pražského obvodu však rozhodně jsou nepřijatelny.

Na př. hned co do sazeb z vína a piva zajisté nelze tu stejně měřiti vídeňskému do značné míry a terstskému převážně vinnému kraji na jedné a skoro výlučně pivnímu obvodu pražskému na druhé straně. Pivo v Terstu je nápojem v podstatě již luxusním, v Praze a předměstích lehká piva jsou předmětem nejobecnějšího lidového konsumu. Stejná potravní daň na konsum piva tu i tam je tedy očividnou nesrovnalostí. Pro obvod pražský je odstupňování potravní daně na čáře alespoň dle tříd, totiž pro pivo 11, 12 a vícestupňové (luxusní) nevyhnutelným požadavkem samou povahou této daně diktovaným, nemá-li jinak daň jednotná býti přímou premií na konsum piv dražších a nemá-li stejné zdanění lehčích piv přímo ohrožovati potírání pijáctví pálených nápojů lihových, nedávnou osnovou zákona k omezení pijáctví zahájené.

Rozšíření potravní daně z piva na pražské obce předměstské dále úplně ignoruje skutečnost, že lokálního zdanění spotřeby piva v novější době zmocnila se finanční hospodářství obecní a v poslední době i zemská, tak že pro další ještě potravní daň státní naprosto již místa nezbývá, leda snad při pivech luxusních. Bezohledné stížení konsumu piva v pražském obvodě vedle státní daně spotřební a vedle dávek komunálních a zemské plnou sazbou potravní daně státní na

čáře dle tarifu vídeňského vedlo by nutně k podlomení snah za obmezením pijáctví zejména pálených nápojů lihových a tím i k dalšímu stížení průmyslu pivovarského i živností výčepních a hostinských, které nad to i velmi citelně jsou ohroženy zamýšleným značným zvýšením potravní daně na čáře z masa, zvěři a drůbeže.

Pokud jde o odstupňování sazeb vepřového dobytka, donutilo by užití sazeb vídeňských rozsáhlý pražský vývozní průmysl uzenářský nevyhnutelně k vystěhování se z pražského obvodu, měl-li by se proti venkovské soutěži vůbec udržeti. To by znamenalo ovšem nejen citelné a náhlé ochuzení průmyslové činnosti v obvodě pražském, ale ještě citelnější ochuzení konsumu v tomto obvodu. Neboť stoupající vývoz uzenářského průmyslu pražského měl zvýšením přívozu vepřového dobytka nejen velmi příznivý vliv na zásobování Prahy masem, ale nad to umožnil i, že vedlejší výrobky uzenářské živnosti místním konsumentům levněji mohly býti dodávány, než v jiných hlavních městech. Vypuzení uzenářských závodů z obvodu pražského mělo by tedy za následek nejen ochuzení zásobování Prahy masem a tím zdražení masa, ochuzení obchodu s vepřovým dobytkem, ale i citelné hospodářské ztráty znehodnocením budov a závodního zařízení vystěhovavších se závodů, zmenšení zaměstnanosti dělnictva atd. Z toho všeho vyplývá naprostná nepřípustnost užití vídeňské sazby i při této položce. —

Při vídeňské reformě byly drůbež, zvěř a ryby jakožto luxusní předměty spotřební stíženy vyšší daní potravní než doposud — v podstatě jediné to zvýšení sazeb v novém vídeňském tarifu proti dřívějšku — a současně zejména z jiných druhů masa potravní daň značně snížena. Příštímu obvodu pražskému má se dostati sice zvýšení sazeb ze zvěře, drůbeže a ryb, a to zase v poměru k platnému tarifu pražskému zvýšení nepoměrně vyššího, nežli tomu bylo ve Vídni, současně však má dojíti k velikému zdražení všeho ostatního masa na podkladě tarifu vídeňského.

Chystal se tedy potichu na spotřebitelstvo pražské nový atentát — vláda chtěla dvakrát získati rozšířením potravní daně na čáře na víc než dvojnásobný počet obyvatelstva proti obvodu nynějšímu a zdražením konsumu četných potravin pro čtvrt milionu lidí — lidí obrovskou většinou nezámožných, dělnictva pražských předměstí a obcí s nimi sousedících.

Ovšem přinášel projekt reformy státní velkou a nespornou úlevu, když vypuštěna z potravní daně na čáře řada nejnutnějších předmětů denní spotřeby nejširších vrstev obyvatelstva, pomocných látek průmyslových (uhlí, dříví), krmiv atd., ale za jakou cenu?

Potravní daň na čáře jest vůbec zastaralou součástí spotřebních daní státních — upravuje-li se tedy, musí býti reforma skutečným pokrokem.

Snad se vláda obávala menšího výtěžku finančního — ve Vídni v málo létech bylo reformou i při snížených sazbách umožněno po-

skytnouti podíl z výnosu potravní daně na čáře obci, stejně zajisté vyvinou se poměry i v budoucí velké Praze.

*

Státní dráhy rakouské vykazují za r. 1902 příznivější výsledky nežli v roce předchozím. Čistý výnos r. 1901 rovnal se toliko 2·15% zúročení investovaného kapitálu odhadovaného obnosem 2.525 mil. korun, r. 1902 dosaženo aspoň následkem znenáhlého vývoje drah místních zúročení 2·27%. I to je ovšem málo a osvěluje jasně dosavadní železniční politiku Rakouska s jejím ustavičným kolísáním od soustavy, státních drah k systému železničních koncesí společnostem soukromým se státní garancií minimálního zúročení zařizovacího kapitálu a opět k systému postátňování, které na konec znovu se zastavilo před drahami nejvýnosnějšími a — nejmocnějšími. V r. 1902 přibylo 368 km státních drah, které měřily koncem r. 1902 11.834 km. Z nich připadalo na dráhy v majetku i provozování státu 7778 km, 571 km na dráhy soukromé, 3447 km na místní provozované na účet státu, zbytek na městskou dráhu vídeňskou. Celkové příjmy činily 27·286 mil. K (na 1 km 32.684 K), o 11·048 mil. K více než r. 1901 (na 1 km více o 4·22%). Výdaje řádné (vyjímaje zúročení a umořování kapitálu investovaného činily 19·914 mil. K (na 1 km 23.853 K), o 1·73 mil. K více než r. 1901 (na 1 km více o 0·82%). Rozpjetí mezi stoupnutím příjmů a výdajů se tedy podstatně zlepšilo. Přebytky příjmové činí tedy 73·72 mil. K proti 69·75 mil. K r. 1901 t. j. na 1 km 8830 proti 8359 K r. 1901 (+ 5·63%). Provozovací koeficient, to jest provozovací výdaje vyjádřené v procentech provozovacích příjmů, jeví se 64·26% oproti 65·71% r. 1901. Ve srovnání se státním rozpočtem na r. 1902 jeví se výsledek nepříznivější, než byl očekáván, což vysvětluje zpráva úřední u nákladů trvalou stagnací hospodářskou, u osobní dopravy menší frekvencí, nežli jaká byla očekávána, následkem nepříznivého počasí po řadu neděl, rozhodných pro turistiku, velkoměstskou dopravu atd.

Malé výnosy poskytují v poslední době státní dráhy i v jiných zemích — v Sasku, Bavorsku, Virtembersku — nehledíc ani k Rusku; i ve Švýcarsku ukazuje se, že při postátňovací akci počítáno bylo s poměry daleko příznivějšími, nežli jak je nyní ukazuje střízlivá skutečnost. —

*

»Věstník záložensk ý« přinesl v květnu t. r. článek »O tom, co má býti účelem záložny«, v němž právem posvítil na vystupování a jednání Úvěrního spolku, zapsaného společenstva s ruč. obm. v Praze, plodem úvěrní kanceláře Bergrovy. »Věstník« vytkl, že jde o zneužití instituce záložensk é, o vykořisťování těch, kdož nuceně neb lehkomyslně hledají úvěr za každou cenu, ve prospěch těch členů, kteří k vůli výdělku přistoupili. »Věstník« ukázal, že spolku jde jen o výdělečné skytání úvěru bez ohledu na jeho účel, posvítil na nepěknou manipulaci s pojistkami jako zárukami atd.

Úvěrní spolek užil osvědčené cesty §u 19. tiskového zákona, poslav »Věstníku« dlouhou opravu, která vše popírá, ale nic v pod-

statě nevyvrací. »Věstník záložensky« v červnovém čísle odpovídá stručně, ale fakty, při kterých se divíte, že něco podobného jest vůbec u nás možno. »Věstník« vypočítává: Žadatel za půjčku u Úvěrního spolku v Praze, Václavské náměstí č. 63, musí vlastnoručním podpisem podvoliti se těmto srážkám: *a*) 1% příspěvku správnímu jednou pro vždy; *b*) 6% event. vyššímu úroku představenstvem stanovenému; *c*) 1½% příspěvku na správní výlohy; *d*) 1½% příspěvku k reservnímu fondu; *e*) 2 K manipulačního poplatku.

»Dle podmínek těch platil jistý člen, jehož odpočet po ruce máme, ze zápůjčky 100 K na jeden měsíc úroku 0·50 hal., správní poplatek 1 K, příplatek k reservnímu fondu 0·15 hal., správní náklady 0·15 hal., manipulační poplatek 2 K, v celku 3 K 8 hal., což přepočítáno na celý rok by činilo 45·6%.«

Při půjčce na dva měsíce kleslo by procento toto na 27%, při půjčce na tři měsíce na 21%. Při prolongaci pak, kde dle podmínek příspěvek správní 1% odpadne, protože se platí jednou pro vždy, sníží se percentní číslice při půjčce na jeden měsíc na 23·6%, na dva měsíce na 21%, na tři měsíce na 17·20%. Půjčky 300 až 500 K na tři měsíce přijdou dle těchto norem na 16 a 15%, při prodloužení na 12 a 11%. Jiný ústav sám udává, že při úvěru krátkodobém za zálohu do 10 dnů čítá se ½% na úrok a manipulační výlohy, za zálohu na 20 dnů 1%, na 40 dnů 1½%, což na rok přepočítáno činí 18%. V jiné záložně zase povoluje se úvěr krátkodobý na lhůty měsíční až do 200 K a platí zde dlužník za půjčku 200 K na měsíc okrouhle 4 K, t. j. za rok 24%!

V prospektu z dubna 1903, kterým Úvěrní spolek v Praze vybízí k upisování »dluhuprostých podílů«, praví se, že za 5% zúročení jich garantují také *a*) všichni dlužníci spolku a sice vzájemně veškerými podíly závodními; *c*) další dvojnásobný obnos podílům závodním rovný, jakožto zvláštní ručení dlužníků. Z toho plyne, že po případě mohou dlužníkům jich podíly odepsány býti na zaplacení nebo doplnění garantovaného 5% úroku »podílům dluhuprostým« ano že i z titulu svého ručení musili by dlužníci doplácetí! »Věstník« tvrdil, že to dle stanov samého spolku není možno, nýbrž že podíly ručiti mohou pouze za ztráty. To také Úvěrní spolek doznává a tím zároveň dosvědčuje nesprávnost svých vlastních upisovacích prospektů.

A takové Úvěrní spolky jsou možny v Praze a v Čechách l. P. 1903!! Z listů našich všimlo si tohoto úvěrního hospodářství jediné »Slovo«. *T.*

*

Zevědělské, průmyslové, obchodní. Cukerní otázka — Naléhavé úkoly z ní plynoucí — Komisaři živnostenských společenstev — Smutné výstřelky živnostenského hnutí — Požadavky říšské konference hostinských — Nebezpečí reakční politiky živnostenské — Zajímavé výrobní družstvo v Gentu.

Cukerní otázka nalézá se opět v novém stadiu. Kontingentaci naši dlužno pokládati za zmařenou. Vyslovilať se proti ní komise bruselská a není naděje, že by toto rozhodnutí mohlo býti zkorigováno. Nezbude než kontingentační zákon, jenž způsobil tolik hluku, neslavně

skytnouti podíl z výnosu pot[illegible] [illegible]rovolně nechce docíliti provinou se poměry i v b[illegible] [illegible] zákonná. Na místě koalice [illegible] veřejnou, jež se příčí dle názoru

Státní dráhy [illegible] koalice vyrabitelů. Málo platno sledky nežli v ro[illegible] [illegible] ustanovení konvence. Rozhodl zájem cizích 2·15% zúročení [illegible] důvodů snesena celá řada. Nepomohly korun, r. 1[illegible] [illegible] a Hieronymiho, ani sebevědomé promístních zú[illegible] [illegible] Baernreithera a Hieronymiho, ani sebevědomé promístních zú[illegible] [illegible] dra Baernreithera a Hieronymiho, že kontingentace konvenci se nepříčí. Závadní žel[illegible] [illegible] Böhm-Bawerkovo, že kontingentace konvenci se nepříčí. Zá-
soustav[illegible] [illegible] cukerního průmyslu sic na tuto eventualitu valně připraveni ne-
soukr[illegible] [illegible] přece však v přirovnání s loňskem přijali změnu situace střízlivěji.
tálu [illegible] poslední doby dobře působily a vědomí, že premiové ho-
př[illegible] [illegible] zkušenosti vzalo za své, se mezi cukrovarníky již valně vžilo. Leč ani
3 [illegible] spodářství vzalo za své, se mezi cukrovarníky již valně vžilo. Leč ani vláda není připravenější pro nový stav věcí.

* * *

Co nyní, kdy zmar kontingentace sluší pokládati za fait accompli? Dvojího jest potřebí: svépomoci interesentů a pomoci vlády potuď, aby této svépomoci byla upravena cesta. A to nejen svépomoci rafinerií a surováren, nýbrž i zemědělců. Společná nouze snad poučí o míře společných zájmů, stejně jako těžká průmyslová krise učí seznávat jisté zájmové společenství podnikatele a dělníky. Na vládě bude, aby opustila své ryze fiskalní stanovisko a snížila spotřební daň cukerní. Mluviti o tom, že snížení daně konsum nerozmnoží a stát připraví o příjem jinak těžko nahraditelný, jest příliš levnou vytáčkou, kteréž by muž jména Böhm-Bawerkova v zájmu své reputace neměl ani užívati. Ostatně rozdíl zdanění našeho a německého sám volá po vyrovnání. Opatření tarifně-politická najmě v zájmu vývozu jsou nezbytností. S důkladnou a důslednou úpravou sazeb dopravních souvisí veliká otázka sestátnění železných drah. Také otázka zdanění podniků akciových hlásí se o řešení a jest pozoruhodno, že se strany řepařské byla vyslovena potřeba zmírnění daňového břemene rolnickým cukrovarům akciovým a tím učiněn průlom do tradicionalní nepřízně, s jakou agrární kruhy pohlížely na akciové závody vůbec. Hledal-li se nový pramen zdanění, hned přicházelo se s vyšším zdaněním akciového podnikání a zapomínalo se, že akciové společnosti jsou již podstatně výše zdaňovány než podniky jednotlivcův a že podlamuje se tak spolčení kapitálu, rozděleného v četné a též slabé ruce, forma podnikatelská, také zužitkování plodin zemědělských svědčící. Neméně důležité úkoly čekají svépomocnou organisaci průmyslu. Zdá se býti příznivou nálada pro dohodu u rafinerií i u surovaren. Dle přání rafinerií cukerních měl by býti utvořen kartel, spočívající v celku na těchže předpokladech, na nichž byla zbudována kontingentace zákonná. Výroba bílého zboží byla by vyhrazena rafineriím, kteréž by za tuto výhodu platily surovárnám ekvivalent. Žádá se současně ochrana menších závodů ve smyslu zásad kontingentačních, v t. l. před časem blíže vyložených. Mnoho se také očekává od zavedení výroby levnějšího pískového cukru pro domácí konsum, k jehož výrobě pro domácí spotřebu zrušením kontingentace dány nové podněty, leč dlužno zatím poněkud skepticky hleděti k tomu, kterak náš konsum pískový cukr

řebas levnější uvítá a počítati se zakořeněnými zvyky konsumpčními. Vsléze nerozřešenou ještě zůstala otázka, přizná-li se i po zrušení kontingentace Uhrám dobrovolně právo krýti celou domácí spotřebu na úkor posavadního dovozu z Cislajtanie a zůstanou-li haličským cukrovarům vyhrazeny neoprávněné výhody kontingentové. Podobně otevřenou jest otázka mezinárodního omezení výroby cukerní a vývozu cukru. Celkem lze konstatovati, že nejen zemědělství, nýbrž i cukerní průmysl smířil se s bruselskou konvencí a hledá prostředky ochrany i cesty dalšího vývoje na půdě konvence.

* * *

Instruktor ministerstva obchodu pro společenstva živnostenská s českou řečí jednací oživil mrtvé ustanovení § 127. živnostenského řádu, dle něhož mají političtí úřadové zříditi zvláštní komisaře dozorčí, aby zachováván byl pořádek zákonný. Instruktor řídil se tu nabytými, namnoze smutnými zkušenostmi a myšlenkou, aby ve společenstva přiveden byl nový inteligentní živel laický, kterýž by byl způsobilý a také ochotný vlévati život v mrtvá těla živnostenských společenstev. A skutečně! Akce ještě ne úplně provedená počíná jeviti dobré účinky. Jest pamětihodno a v Rakousku nikoliv neobvyklo, že striktní ustanovení zákona 20 let leželo ladem, ač ovšem nelze zneuznati, že teprve instituce instruktorů společenstevních byla způsobilou, účinně řečený předpis uplatniti. Komisař má být vlastně instruktorem v malém. Společenstevnímu instruktoru nelze vniknouti v každé jednotlivé společenstvo, má-li jich tisíce na starosti, s komisaři však již spíše může vejíti ve styk osobní nebo aspoň písemný. Mohl by ovšem stejně vejíti ve styk se starostou společenstva, namítne se. Leč o to tu právě jde, že styk s představenstvem společenstva byl v přečetných případech zcela bezvýsledný pro indolenci a bezradnost představenstev. Proto jest nutno, aby komisař byl osobou způsobilou pochopiti, probouzeti a vyřizovati úkoly společenstev, znalou poněkud i příslušných forem, jimiž se dlužno bráti, aby věc netrpěla pro pouhou formu, jak tomu často bývá. Z povahy úřadu komisaře plyne, že komisařem nemůže býti starosta neb člen představenstva dotyčného společenstva, že není radno, aby jím byl člen dotyčného společenstva vůbec a že jest nutno, aby komisař byl opatřen potřebnou sumou inteligence, ať již pak jest živnostník, učitel, advokát či samosprávný úředník. Vůči živnostníku, muži z vlastních řad, spíše však vzejde nedůvěra a spíše bude živnostník stíhán závistí, než inteligent z povolání, jak o tom živnostenské hnutí podává hojné doklady. Také není nikterak třeba, aby na př. u obuvnického společenstva byl komisařem obuvník, protože komisař nebude bdíti nad šitím dobrých bot, nýbrž nad plněním úkolů společenstevních. Není tedy nikterak třeba, ba není ani doporučitelno a často ani nemožno, aby komisařem jmenován byl vždy živnostník-odborník, jak bylo na valné hromadě Zemské jednoty živnostenských společenstev požadováno se strany poslance-advokáta. Kdyby se bylo většinou ze živnostníků sestávající voličstvo řečeného poslance řídilo logikou jím hlásanou, nebylo by nikdy vyslalo na říškou radu advokáta. Neboť je-li nutno, aby k plnění zákoných úkolů společenstev pobádal jen živnostník-odborník,

pak také jest třeba, aby na živnostenských zákonech pracovali pouze živnostníci-odborníci. Analogie jest tu zřejmá. Ostatně priorita uvedeného názoru nenáleží dotyčnému poslanci, nýbrž — »Jihočeskému živnostníku«, který názor ten již od svého narození a důsledně hlásá, nejen ohledně komisařů společenstevních, nýbrž také ohledně poslanců.

* * *

Že jihočeské hnutí živnostenské obrací se nejen proti inteligenci z povolání, než i proti dovedným živnostníkům, kteříž vlastní prací zjednali si ve společnosti postavení poněkud jen vynikajícího, a nepřisvědčují nesmyslným heslům všelikých resolucí, o tom opět podává poslední číslo »J. Ž.« hojnost dokladů.

U společenstva obuvníků v Budějovicích jmenován byl komisařem řádný maloživnostník, proti němuž ani »J. Ž.« dle vlastních svých slov »nemá ničeho«, přes to však proti jeho jmenování hrubě brojí a dovolává se politického úřadu, aby jmenování zrušil. Důvody jež se proti němu uvádí, plynou z osobní zášti a nejsou věcné povahy. Jiný případ. Starostou společenstva obuvníků v Budějovicích jest živnostník, který svou pílí dodělal se jakéhosi blahobytu, byl zvolen za člena obchodní komory a jmenován konsulentem zemského pojišťovacího fondu. O něm píše zmíněný časopis v dopise z Lišova: »Před čtrnácti dny zavítal k nám pověstný budějovický konsulent-zrádce J. N. Vzal s sebou celou svoji familii. Jen na čapí plémě doma prý zapoměl. Jako každý velký pán, přijel i on v kočáře (poznamenáváme, že do Lišova není železničního spojení) s nebývalou hrdostí a rozjařeností. S sebou vezl haldu agentských brožurek o fondu císaře Františka Josefa I. U místního živnostnictva bohudík ničeho nepořídil. Známe duši tuto jako zlý peníz. Když se mu místní živnostnictvo dalo do smíchu a o fondu císaře Františka Josefa I. nechtělo ničeho slyšeti, ba dokonce i jeho brožurky mu odmítlo, začal ve své agentské r a f i n e r i i přiznávati barvu atd.« Tak píše se o živnostníku, který doporučuje dobrovolné starobní pojišťování založené na netto-premiích u zemského ústavu. Nejhůře pochodil jistý živnostenský říšský a zemský poslanec za to, že nepřisvědčil t. zv. pelhřimovské resoluci o starobním pojišťování, obsahující několik nesmyslných požadavků. Tomu jakýsi společenstevní místopředseda vyhrožuje, že nad ním pronese slovo, které začíná písmenem »l«, a podobně jde to dále. Nejzuřivěji útočí »J. Ž.« právě na živnostníky. Jest povinností inteligentů a všech poctivých lidí v živnostenském hnutí vůbec činných, zvláště však poslanců, aby zjevy podobné kárali, aneb alespoň neživili nenávist proti intelligenci z povolání a inteligentnímu živnostnictvu, kteráž zvrhá se v nenávist ke vzdělání samotnému. Kdo jinak jedná, těžce se proviňuje. Sociálně demokratické hnutí dělnické v Německu celému světu imponuje nejen svou silou, nýbrž i svou kulturní výší, bez níž by nebylo vyrostlo ku dnešní své mohutnosti. Kdo chce živnostenskému hnutí posloužiti, nesmí přispívati k snižování jeho duševní úrovně, nýbrž ji postupně zvyšovati, jak se to do jisté míry skutečně některým odhodlaným pracovníkům podařilo. A ovoce této úmorné a těžké práce má se mařiti nebezpečným lichocením stavu, snad proto, že za platných nedemo-

kratických řádů volebních má v městech a místech průmyslových poměrně nejvíce hlasů? Především tato okolnost zaviňuje nesoustavné, hříšné vydávání nemožných, namnoze ryze reakcionářských hesel, vedoucích živnostenské hnutí, jež nebylo po některých stránkách máloslibným, račím pochodem za živnostensko-politickými bludičkami uplynulých věků.

* * *

V tomto ovzduší vyrostly také požadavky říšské konference rakouských hostinských, jež vláda zaslala k vyjádření obchodním komorám a jiným korporacím. Žádá se hlavně trojí: aby projej vína a piva v uzavřených lahvích byl vyloučen z rozsahu oprávnění svobodných živností obchodních, aby zaveden byl průkaz způsobilosti pro živnost hostinskou a výčepnickou, a aby před udílením koncesí hostinských a výčepnických slyšena byla příslušná živnostenská společenstva. Poslednímu požadavku lze zajisté prostřednictvím obchodních komor vyhověti. Prvý požadavek však směřuje k monopolisování obchodu s pivem a vínem v rukou hostinských a nepřímo k podpoře rozvoje hospodského života, u nás bez tak až chorobně vyvinutého. Nemíníme tu občasnou, nýbrž pravidelnou večerní návštěvu hostinců. Prodej vína v uzavřených lahvích jest posud svobodnou živností obchodní, prodej piva lahvového jest sice také v podstatě živností svobodnou, podrobenou však četným omezením ministerského nařízení ze dne 30. března 1899, č. 64. ř. z. Nyní má se státi výhradným oprávněním hostinských. Proč? Rozumných důvodů tu není. Nevíme, proč by ochodník stejně dobře nedovedl prodati uzavřenou láhev piva nebo vína jako hostinský, a proč by mělo býti odstraňováno, co dávným zvykem se vžilo. Nejsme proti stavu hostinskému nikterak a priori zaujati a rádi uznáváme obtížné poměry i oprávněnost jeho k přiměřené existenci, ale jen potud, pokud se tím nedotýká zájmů širokých vrstev spotřebitelstva a stavů jiných, najmě obchodnického. Hostinští jsou přec oprávněni provozovati také obchod pivem lahvovým, a to za podmínek usnadněných, proč jej tedy neprovozují měrou potřebnou? Jde tu zároveň o moment velice důležitý po stránce socialní. V odlehlejších čtvrtích měst, nebo na venkově nelze mnohdy obdržeti piva z blízkého hostince, pivo v láhvích však prodá kupec v domě či v sousedství, pivo pije se pak doma, při rodiném hovoru nebo četbě. Možnost obdržeti pohodlně a zcela na blízku pivo v láhvích domů láká k domácímu pobytu, odnětí této možnosti svádí do hostince. Pití piva v hostinci vždy svádí více k nemírnému pití než požitek lahvového piva doma. Tento moment nesmí býti podceňován, a návštěva hostinců nesmí býti uměle povzbuzována. Bylo by opravdu rakouskou zvláštností, aby bylo tu zapovězeno, co v celém civilisovaném světě dovoleno. K tomu by přivoliti mohl právě jen náš stavovsky-reakcionářský a antisociální parlament ve své blahovůli vůči stavu, jenž na zvolení nejednoho poslance měl vliv rozhodující.

Druhý požadavek, průkaz způsobilosti, jest jen výsledkem všeobecné horečky průkazové a lze tu sotva měřiti nestejným loktem. Hostinští se časem přesvědčí stejně jako jiní živnostníci, že jim průkaz

způsobilosti spásy nepřinesl, je-li zaveden a zavádí-li se však již průkaz způsobilosti u živnosti jiných, lze konečně i pro zavedení průkazu toho u živnosti hostinské vyhledati několik důvodů. Konečné tendence této živnostenské politiky směřují však k tomu, aby, vypadne-li kdo z určité stavovské škatulky, nemohl se jinde způsobem své povaze, svým schopnostem a po případě svému kapitálku přiměřeným uživiti. Jinými slovy: K naprosté nesvobodě, k mrhání hospodářskými silami a často k neodvratné bídě. Stroskotá-li se kdo ve své živnosti ve starších létech, a vypadne-li ze své přihrádky, nezbude mu pomalu ničeho jiného, než býti opět dlouhou řadu let učněm a pomocníkem v některé živnosti jiné, aby nabyl »průkazu způsobilosti«, nebo nádeničit, nebo odebrat se z rozškatulkované společnosti naší v lepší světy. Že by průkaz způsobilosti byl zajistil skutečnou dovednost v řemesle, neodváží se snad tvrdit ani nejnatvrdlejší vídeňský antisemita. Nabytí dovednosti jest jen zástěrou, ne účelem. Účelem jest znesnadnění živobytí a přístupu do přihrádky těm, kteří ještě v přihrádce nejsou. Ještě by jen scházelo, zavésti průkaz způsobilosti i pro továrny, znemožniti »průkazem způsobilosti« (jaká ironie!) podnikání lidem k podnikání schopným, podlomiti tak veškeru podnikavost, vydati tak bídě miliony dělníků a finance státu ve psí, zatarasiti celní hranice čínskou zdí proti cizozemské soutěži racionelně pracující a mříti blahem i hladem v objetí Liechtensteinova a Luegrova maloživnostenského státu budoucí minulosti, leč každý pěkně ve své přihrádce. Ani Liechtensteinovy konfesionální školy nebylo by již pak potřebí k úplnému zhloupnutí.

* * *

Zajímavé výrobní družstvo zřídili belgičtí sociálně demokratičtí dělníci v Gentu pod názvem: »Družstvo spojených dělníků textilních, dělnická továrna«. Zajímavé způsobem svého postupu a vedlejším účelem, jejž sleduje. V počátcích bude továrna vyráběti pouze určité druhy textilního zboží, jen určité kvality, způsobilé soutěžiti se starým velkoprůmyslem a co do odbytu zajištěné. Aby opatřeno bylo 100 stavů tkalcovských, jest třeba kapitálu as 200.000 frc., pro továrnu se 40—50 stavy as 120.000 frc. Tento rozměr odpovídá pravděpodobnému odbytu. Kapitál rozdělen jest v podíly 25frankové. Továrna zřizuje se bez veškeré pomoci. Zásady o rozdělení zisku jsou zevrubně stanoveny: 1 dvacetina reservnímn fondu, potřebný díl k zúročení 4proc. spláceného kapitálu, z ostatku 35proc. úřednictvu a dělnictvu, jakož i podílnictvu, 25 proc. zákaznictvu (?), 10 proc. administrátorům a komisionářům, 10 proc. svazu belgických družstev dělnických, 10 proc. fondu pro blahobytná zařízení dělnická, 10 proc. k podpoře jinakých podniků směřujících k emancipaci dělnictva. Vedle úkolu výchovného a spolu agitačního má však družstvo ještě účel speciálný: nepřímým tlakem zvýšiti bídné mzdy a snížiti nesmírnou pracovní dobu v gentském kraji v oboru textilním obvyklou. Z toho důvodu vyhlédnut právě Gent za sídlo továrny.

Česká společnost národohospodářská dle své výroční zprávy za poslední rok své činnosti znenáhla přetvořuje, vlastně vykrystalisovává se z prvotních nejasných názorů o směru své působnosti v dráhu,

o které mezi myslícími národohospodáři hned od počátku nebylo sporu: ve společnost po výtce theoretickou, vzdělávající, poučující a povzbuzující. Již loni na jaře zahájeny byly debatní večery, letos věnována tomuto oboru činnosti spolkové po úspěšných počátcích lonského roku správního zvýšená pozornost, takže společnost může na výsledky svých snah v tomto oboru v prošlém roce hleděti s plným uspokojením a pokládati tento programový bod činnosti spolkové úspěchy obou posledních let správních za pevně zakotvený.

V popředí loňského programu debatních večerů postavena byla hospodářská otázka toho času u nás nejaktualnější, obnova rakousko-uherského vyrovnání. Úkolem cyklu debatních večerů o této otázce provedených bylo hlavně vzbuzení správného, věcného porozumění pro spletitý komplex hospodářských zájmů, které v této otázce jsou zahrnuty, očistění její od hesel a předsudků, které ji zatemňovaly a znechucovaly, a konečně na základě toho všeho podnícení cíle vědomého zájmu na žádoucí a poměrům odpovídající nové úpravě rak.-uherského vyrovnání.

Z diskuse zejména o hospodářské stránce vyrovnání vyplynula sama sebou zajímavá otázka našeho českého stanoviska hospodářského k problému vyrovnacímu, která vzbudila v našem tisku živou výměnu náhledů; otázka tato ve svém širším pojetí, máme-li a do jaké míry máme my Čechové své národní (národnostní) zájmy hospodářské, od jiných národností v jednotlivých oborech hospodaření, zemědělství, průmyslu, obchodu atd. odchylné, je tak nová, že na ten čas přirozeně nedošla žádoucího závěru a ujasnění, ale pro reálné nazírání na tuto otázku dán společností alespoň střízlivý a věcný podklad.

Po Riegerově úvodě historickém a výkladu o vyrovnání státoprávním a finančním referováno o hospodářské stránce obnovy vyrovnání se stanoviska průmyslového, o zájmech zemědělství při obnově vyrovnání, o otázkách daňových a kvotové, o otázce bankovní.

Na dalších debatních večerech referováno o pohybu obyvatelstva v Čechách v období 1880—1900 se zvláštním zřetelem k vnitřnímu stěhování, o hospodářské práci českých novin, rozvinuta v prošlém roce i externí činnost přednášková rozsáhlejší měrou než v roce předchozím, v Praze (referáty o průmyslu cukrovarském a polygrafickém), v Třebíči (o úvěru maloživnostenském, o sociální otázce), v Písku (o otázce učenické, úvěru maloživnostenském, otázce sociální).

Publikace společnosti objevují se letos na trhu knihkupeckém v novém rouše jako »Česká knihovna národohospodářská« (nákladem J. Laichtra), jejímž prvním číslem jest přednáška dra Riegra o rak.-uherském vyrovnání, nejcennější dosud výklad otázky vyrovnací v naší literatuře.

Arci k podobnému významu, jaký mají společnosti národohospodářské v cizině, má Česká společnost národohospodářská dosud daleko.

Ne že by nebylo dost pracovníků, kteří by zabezpečovali vědeckou úroveň přednášek a rozprav, ale že nepodařilo se a nepodaří se tak snadno soustřediti je ve společnosti ryze odborné.

Souvisí to s jistým rázem našich spolků a klubů politických. Pravého vzdělání politického je u nás tak málo, že politické rozhovory našich spolků a klubů politických po řadu let nemívaly zpravidla jiných themat nežli »o nynější politické situaci«.

O vědecké vystižení problémů politických a národnostních, o rozbor samosprávy, ústavy státní a zemské, otázek nábožensko-politických atd. atd. nebylo se vůbec skoro ani pokuseno, leda částečně se strany staročeské a realistické.

Co dělal Körber s parlamentem, toho následovaly politické kluby se svým členstvem: politické neúspěchy přímo nutily odvraceti oči od vlastních otázek politických, beztoho málo studovaných, a obírati se věcmi hospodářskými.

Proto dožadováni vždy hojněji národohospodáři strany o odborné přednášky v spolcích politických své strany a vyhovovali pozváním druhdy již ze strannické discipliny.

Ale věc má své nepříznivé pozadí. Nejen že zastírá a utlačuje otázky politické, které zůstávají pak v dosavadní neujasněnosti, ale nepřispívá se tím druhdy ani k vyjasnění otázek hospodářských, protože právě dějištěm jsou politické spolky — a národohospodářů našich není tolik, aby jimi každá z našich četných politických stran byla co do kvanta i kvality přespříliš zásobena — nejvíce jich má v obojím směru strana staročeská — schůzí a přednášek neúčastní se příslušníci stran ostatních, nebývá zpravidla diskuse — aspoň ne diskuse, stojící na výši doby — a vědomí o tomto nedostatku odborné vědecké kontroly vývodů svádívá již předem k povrchnímu výběru a prostudování themat a vystupování samozvaných veličin národohospodářských, jakých máme pomalu již nadbytek.

S druhé strany není za těchto poměrů snadno vytvoření vědeckého ústředí národohospodářského, od něhož oddalují organisace politické, jehož však potřebí jest ne-li více tedy při nejmenším tolik, jako vědeckých společností filosofických, zeměvědných, historických a pod.

O této kapitole však jindy. *K.*

*

SOCIÁLNÍ. Čtvrtý sjezd odborových organisací dělnických v Rakousku — Deset let odborového hnutí — Samospráva v sociálním pojišťování — Československé odborové sdružení.

Letošní čtvrtý kongres odborových organisací v Rakousku, konaný v první polovici června ve Vídni, spadá v rok, s jehož koncem odborová organisace v Rakousku dovrší první své desetiletí. Letos o vánocích bude tomu deset let, co sešel se ve Vídni první odborový kongres, a je tudíž lákavo, ohlédnouti se nazpět po vývoji a výsledcích této organisační práce, v počátcích svých jistě opožděné a v hloubce i šířce za německým vzorem značně pozadu se berouci, ale přece v celku naplněné pozoruhodným a neochabujícím úsilím. Roku 1892 bylo ze všech asi 500.000 dělníků v Rakousku organisováno okrouhle 7%. Organisace byly místně i odborově roztříštěny a tak pracovaly namnoze, každá dle svých individuálních zájmů, proti sobě, bez společného po-

jítka celkového, jednotného programu organisačního. Tak na př. bylo organisací v živnostech stavebních 18, oděvních 21, v průmyslu železářském a kovovém 24 atd., celkem 134 s 240 místními odbory. Desítileté úsilí organisační, čelící k sloučení těchto rozháraných útvarů v silné ústřední spolky odborové se sítí místních skupin a propagování organisace odborným tiskem, vykazuje dnes — dle zprávy letošnímu sjezdu předložené — 47 ústředních spolků s 241 zemskými nebo místními spolky a 1397 místními skupinami odborovými dohromady o 135.178 členech, k čemuž přistupují ještě spolky všeodborové a vzdělavací úhrnem okrouhle o 30.000 členech. Správně bylo řečeno, že — třeba vývoj tento nesnese měřítka německého nebo anglického — organisace takové vnitřní životaschopnosti zasluhuje a vynucuje si jiného nazírání na se, než jakého jsou schopni naši političtí auguři od křesťanských sociálů až k našim svobodomyslníkům; že by bylo politikou pštrosí, kdyby takové organisaci upíral se význam politicky i hospodářsky vlivného faktora ve státě.

Z programových bodů letošního kongresu zajímalo především jednání o našem pracovním úřadě statistickém. Už leckdy měli jsme příležitost konstatovati na tomto místě, že vláda, celkem vzato, úřad tento nechává mleti na prázdno. Je to snad drastické, ale skoro by tomu člověk věřil, co se na kongressu řeklo o tom, že publikování nákladného a namáhavého šetření o poměrech horníků v pánvi ostravské — ať už se zdržuje přímo a úmyslně, nebo nepřímo nedostatkem sil v pracovním úřadě — zdržuje se zkrátka proto, aby, až konečně k němu dojde, už to všecko nebylo pravda. Stejně se otálí s ústavním projednáním vysoce aktualního a pozoruhodného návrhu pracovní rady na veřejnou úpravu prostředkování práce, se zákonnou úpravou — jako sůl nutnou — domácké práce, ve které pracovní úřad hromadí anketu na anketu, s reformou ustanovení živnostenského řádu o smlouvě pracovní, úpravou řízení submisního atd.

Charakteristickou jest trvalá a nepřemožitelná, třeba v poslední době tlumená nechuť dělnictva vůči družstevnímu ruchu svépomocnému. Je známo okřídlené slovo, že odborová organisace — jako taková — stojí mimo stranu sociálně-demokratickou, ale že její uvědomělí členové jsou uvědomělými sociálními demokraty. Z družstevního ruchu spolčenstevního jim zrovna čiší zmešťáčtění dělnického hnutí a tak leckdy úzkostlivé ohledy na taktiku strany a čistotu dogmat jejich odvádí je od positivní, plodné práce hospodářské. A tak tedy těch několik set na př. konsumních spolků u nás celkem jen živoří, u srovnání ne snad s Anglií, ale i s Německem, kde — jak jsme svého času referovali — právě vedoucí účast dělnictva v družstevním hnutí konsumním vedla k známé secesi těchto spolků po vyloučení některých z nich ze všeobecného svazu družstevního pro podezření ze sociálně-demokratického znečisťování staropanensky neporušené observance Schulze-Delitzschovy. Pochopitelnější je nechuť vůči výrobním družstvům, třeba dosud jen ojedinělým. Je to vůbec choulostivá květina, jak učí praxe francouzská, a nezdar snadno svalí se prostě na celou stranu. Podaří-li se ale věc jednou v trochu větším slohu, snadno se stane

z družstva akciový podnik, kde osoby v družstvu vedoucí, — doposud »uvědomělí« dělníci — zbaví se nepohodlného přijímání dalších členů — podílníků a přijímají a zaměstnávají prostě — námezdní dělníky, po vzoru podnikatelských »vykořisťovatelů« měšťáckých; kterážto čistě lidská věc je pak ovšem straně nesmírně nepohodlna.

Ostře byla kritisována schovávačka, kterou vláda hraje s osnovou všeobecného, závazného dělnického pojišťování invalidního a starobního, bezpočtukrát ohlašovanou a dosud nehotovou a vytržením zvláštního pojištění úřednického jen diskreditovanou. Jenže v diskusi převládala kritika stranická, která místo přiřadění nového oboru pojištění k úrazovému přeje si přičlenění jeho k organisaci nemocenského pojišťování, kde se té naší ominésní samosprávy pojišťovací zmocnila strana sociálně-demokratická. K čemu je vůbec celá ta naše pojišťovatelská samospráva, je-li základ pojištění pojišťovatelsky-technicky správně založen, těžko pochopiti. Má jen tři špatné vlastnosti v zemi obvyklé samosprávy: drahost, špatnost a stranické rejdy. Víc nic. Její vychovatelská funkce selhala — tak jako u politické samosprávy — nadobro. O čemž jindy.

V hnutí odborovém stále víc v popředí staví se otázka tarifních společenství, kterou sjezd rovněž podrobně se zabýval. Rozumí se jimi, jak známo, pokojné — pokud možno — s vyvarováním násilného a dvojsečného prostředku stávky prosazení kolektivní smlouvy pracovní dohodou s podnikateli nebo jich svazy, tak aby pro všecky dělníky dotyčného odboru bez zvláštního vyjednávání platil stejný ceník mzdový, doba pracovní, poměr zaměstnávání účňů atd., vymáhaný solidaritou dělníků toho kterého oboru Typickým, skvělým příkladem je tu známý mzdový ceník typografů, zavedený od ledna roku 1896, jemuž podrobilo se dnes již celých 85% knihtiskařských firem rakouských; z typografů organisováno je dnes celých 90% všeho dělnictva tohoto oboru v Rakousku.

Ještě několik dat z výroční zprávy. Proti předchozímu roku vzrostl počet ústředních spolků ze 32 na 47, počet členstva odborově organisovaného ze 119.050 na 135.178. Dosavadní vnitřní slabiny celého hnutí organisačního ostře charakterisuje pořád ještě fakt, že roku 1902 přistoupilo sice na 68.000 nových členů, ale odpadlo jich na 52.000, zejména v těch oborech, kde podpůrná agenda málo je vyvinuta. V celku však tato podpůrná agenda v úhrnném budžetu všech odborových, všeodborových a vzdělavacích spolků (2,6 mil. korun příjmů a 2,4 mil. korun vydání r. 1902) zaujímá vynikající místo. Tak připadá ze všeho vydání na podpory v nezaměstnanosti 358.000 K (= 15.36%), nemocenské 14.07%, invalidní 5·26% atd.

*

Vedle říšské komise odborové ve Vídni stává, jak známo, československé odborové sdružení v Praze. Odborové a vzdělavací spolky k němu náležející měly letošní sjezd svůj v dubnu b. r. Vedle pokračování v akci za přeměněním vzdělavacích spolků pro celkovou odborovou organisaci více méně neplodných ve všeodborové zabýval se sjezd otázkou úpravy pojišťování proti nezaměstnanosti, vysloviv se —

po příkladě říšskoněmeckém — proti prostému jeho postátnění na újmu organisace, k níž v té věci položeny už pozoruhodné základy odborovými spolky. Stížnosti na stranění živnostenských soudů zaměstnatelům týkaly se vlastně jen jednotlivých soudů a ještě více jednotlivých soudců resp. přednostů soudů. Nelibost v samém vážném tisku sociálně-demokratickém vzbudilo usnesení, kterým členství odborových organisací má se činiti závislým na členství politické organisace strany; ale věcně je to pouhé qui pro quo vzhledem k tomu, co jsme shora řekli o poměru odborové ku politické organisaci dělnictva. *P.*

*

ŠKOLSKÉ: Rozvoj školství moravského — Čtvrtstoletí Matice Školské v Brně — Školství Slováků v Uhrách — Spolek dívčí akademie v Brně — Dívčí lyceum v Č. Budějovicích — Coelibát učitelek v Čechách — Nový zákon o honorování hodin náboženských — Učitelstvo a jeho kostelní služba — Činnost říšské rady ve školství — Katolicky sjezd dolnorakouský a jeho školské požadavky — Josef Král.

Moravská zemská školní rada přišla letos se svojí výroční zprávou o stavu školství obecného nejpozději. Téměř na konci nynějšího školního roku vydala zprávu za dávno uplynulý rok 1901-2. Jak z níže uvedených vybraných dat této zprávy bude patrno, nepříznivý poměr, v jakém je české obecné školství moravské proti moravskému školství německému, podstatně se nezlepšil. Měšťanské školy na Moravě jsou pořád málo rozšířené a počet jich počtu obyvatelstva ani z daleka neodpovídá. Ve vzpomenutém školním roce přibyly na Moravě pouze dvě dívčí školy měšťanské v Bzenci a v Třešti. Z 136 měšťanských škol na Moravě bylo 73 českých (40 chlapeckých, 33 dívčích) a 63 německých (31 chlapeckých, 32 dívčích). Pro tři čtvrtiny českého obyvatelstva na Moravě bylo 54%, pro jednu čtvrtinu obyvatelstva německého 46% škol měšťanských. Českých poboček při měšťanských školách bylo 10, německých 36. Velmi nezdravý, až křiklavý poměr v měšťanském školství na Moravě tluče přímo na svědomí českého zastupitelstva tamnějšího a vyzývá je k úsilovnému domáhání se toho, co po léta bylo zanedbáváno. K žádané universitě české na Moravě musí se družiti dostatečný počet škol středních, odborných, měšťanských a obecných, aby se temný dosud obraz českého školství tamnějšího zjasnil. —

Poněkud příznivější poměry jsou na Moravě ve školství obecném, ale ovšem ani tu poměr mezi českým a německým školstvím neodpovídá skutečným poměrum obyvatelstva. Obecných škol na Moravě přibylo v uvedeném roce 16, tříd 76, poboček 87 a 2 expositury. Z 2445 obecných škol bylo 1733 = 71% českých, 701 německých. Mimo to bylo 11 škol utrakvistických, kategorie to, která v Čechách již vymizela. Nejníže organisovaných jednotřídek byl velmi značný počet 882 (českých 606), dvoutřídek 761 (607 č.) trojtřídek 339 (251 č.), čtyřtřídek 158 (106 č.), pětitřídek 262 (138), šestitřídek 42 (24) a 1 sedmitřídka. Ve význačném počtu 207 škol kvetlo dosud nepřiměřené polodenní vyučování. Poboček bylo při všech školách 409, expositur 20. Nepřiměřené budovy mělo ze všech 2581 veřejných škol 280. —

Z 11 soukromých měšťanských škol bylo 8 českých, 3 německé, 1 chlapecká, 10 dívčích. Z 55 soukromých škol obecných bylo dvacet českých a 33 německých, vesměs dívčích. Z toho patrno, jak málo je na Moravě o dívčí školství dosud postaráno.

Dětí školou povinných bylo na Moravě 390.271, z nichž do obecných a měšťanských škol skutečně chodilo pouze 276.072. Překvapujícím byl na Moravě počet dětí, které do školy vůbec nechodily. Z 2016 takovýchto dětí, pro národ se ztrácejících, bylo 207 zdravých, 1809 tělesně, nebo duševně vadných. Fakt tento přímo volá po práci na poli dětské filantropie. Snahou národů malých musí býti, aby ani jediná duše nezůstávala bez účelného vychování, vyučování a vzdělání v jistém oboru práce, a tím ovšem bez jistého zproduktivnění pro národ.

Docházka školní zlepšila se pouze ve 4 městských a 19 venkovských okresích. V 5 okresích byla vůbec nepravidelná. — Počet dětí o úlevy v docházce školní žádajících je všude karakteristickým pro kulturní vyspělost obyvatelstva a pro to, jak obyvatelstvo důležitost školy a vzdělání chápe. Na Moravě byl ještě loni počet dětí, jimž úlevy povoleny přímo překvapující. Úlev požívalo plných 65·6% všech dětí, o 1·1% méně, než v roce předchozím. Není možno mluviti o osmileté docházce školní, když v 960 obcích je v létě osvobozeno 22.028 děti a když málo výsledného tříhodinového týdenního vyučování v zimě požívá ve 120 obcích 1720 dětí. Volání po zrušení úlev v docházce školní v Rakousku mělo by zníti hlučněji.

Pokud se filantropie v obecném školství týče, třeba uznati, že také na Moravě slabě se projevovala. Pouze ve 14 okresích byly děti jen v některých obcích podělovány obědem, ve 23 okresích podávaly jednotlivé obce nebo spolky dětem školním polévky, v 39 okresích opatřovány byly nejchudší z chudých dětí oděvem a školními potřebami. Jak úžasně je to málo, proti tomu, co se dělá v cizině!

Ze 6560 učitelských sil bylo 5374 = 82% mužských, 1186 = 18% ženských, z nichž 339 učitelův a 235 učitelek mělo pouze vysvědčení učitelské dospělosti. Na jednoho učitele připadlo průměrně 62 dětí. Učitelů náboženství bylo 1781 (48 světských), učitelek industriálních 1165. Nebylo obsazeno 78 systemisovaných učitelských míst, počet to zajisté značný a svědčí zároveň, že učitelské platy na Moravě jsou nedostatečné. Disciplinárních trestů se mnohými následky pro učitele dáno bylo 16, pokárání dostalo se mimo to 36 učitelům. — Dotace 7000 K pro všechny okresní knihovny učitelské je zcela nepatrná, uváží-li se, že na jednoho učitele nepřipadá o mnoho víc nad 1 K ročně.

Opatroven bylo v celé zemi pouze 21, a to 13 německých, 8 českých, z nichž pouze 3 vydržovány byly nákladem obcí. Ze 160 dětských zahrádek bylo 85 německých, 75 českých. — Ústavy pro hluchoněmé byly 3 s 260 chovanci, ochranovny 2 se 182, ústav slepců 1 se 136 chovanci. Ústavů pro slabomyslné nebylo.

Z 10 ústavů učitelských bylo 7 veřejných, 3 soukromé, z veřejných 3 české a 2 německé mužské, 1 český a 1 německý ženský. Také na Moravě je většina učitelek vychovávána v klerikálních pedagogiích. Soukromé ústavy učitelské na Moravě jsou všechny dívčí. Na českých ústavech vzdělávalo se 475 kandidátů, 254 kandidátek, na německých 228 a 220. Na utrakvistickém ústavu v Olomouci 78. Nemajetným chovancům 4 českých pedagogií uděleno bylo K 19.479·60, 3 německých K 15.213·55. Na jeden německý ústav připadlo 5041, na jeden český pouze K 4.864·90. Také při zlepšování sociálních poměrů kandidátův a kandidátek měří se dle národnosti, dvojím nestejným loktem.

Celkový náklad na moravské školství činil 12,992.234 K. Proti roku předchozím zvýšil se jen nepatrně o 522.279 K. Sociální poměry moravského učitelstva ilustruje fakt, že musilo býti uděleno K 10.300 podpor aktivním učitelům v případech mimořádné nezaviněné nouze. Náhrady za stěhování z příčin služebních činily K 2940. Záslužnou činnost ve prospěch českého školství rozvíjí »Matice školská v Brně«. O čtvrtstoleté své práci vydala právě letos informační spisek,[1] který je zároveň historií zápasů o české školstvi brněnské. K podnětu jejímu zřízena byla již v r. 1877 první česká obecná škola soukromá v Brně, v roce pak 1886 vymohla od obce brněnské po dlouhém boji zřízení první obecné školy a postupem času zřizování dalších škol obecných. Spolek domáhal se usilovně také zřízení měšťanských škol v Brně. Péčí jeho vydržováno je v Brně 12 škol mateřských. Do r. 1888 měl K 174.153·02 od r. 1888 do r. 1902 K 452.505·13 vydání.

Jsou-li poměry ve školství na Moravě pro Čechy poměrně proti Němcům nepříznivé, jsou poměry ve školstvi uherském pro Slováky přímo ubohé. Ukazuje na ně německy nákladem L. Srba vydaná brožura s nadpisem »Utlačování Slováků Maďary«. Dva miliony Slováků v Uhrách nemají ani university, ani techniky, ani školy odborné, ba ani jediné školy střední. Z 33 uherských gymnasií, 6 reálek, 16 pedagogií, 4 právnických akademií, 14 theologických ústavů, 143 odborných škol není ani jediný z těchto ústavů vzdělávacích slovenský. Žáci jsou tu pro každé slovo své mateřštiny trestáni, ze škol vylučováni. Slovenské knihy a knihovny, které do nedávna v těchto ústavech byly, jsou na půdu vynášeny, nebo dokonce spalovány. Tři gymnasia slovenská v létech šedesátých Slováky zřízená byla po létech sedmdesátých zavřena, »Slovenská Matice« s velkými obětmi k povznesení vzdělání zřízená byla rozpuštěna a jmění její i s darem císařovým na 100.000 zl. čítající zabaveno. Poměry kulturního státu, jakým chce Uhersko být a za jaký se při všech příležitostech v Evropě vydává, jistě velmi nedůstojné a nečestné.

Na Moravě ustavil se 1. června v Brně spolek dívčí akademie, jehož úkolem je péče o vyšší vzdělání žen a zvláště zřizování středních škol dívčích. Podnět k tomuto sdružení dala čilá Jednota

[1] Čtvrt století Matice školské v Brně 1877—1902. Napsal J. Spáčil Žeranovský.

moravských učitek. Otázka vyššího vzdělání žen a tím sesilování národa bude tu bohdá blahodárně řešena společně s muži.

V Čechách bude počátkem nového školního roku střední školství dívčí, dosud zcela nepatrné, rozmnoženo šestitřídním dívčím lyceem, jehož první třídu současně a dvoutřídní průmyslovou školou pro dívky, školou kuchařskou a dívčím pensionátem otevře dámský spolek »Ludmila«. Vedle zřizování dívčích lycei je třeba, aby se ženy české dle příkladu Jednoty učitelek moravských domáhaly koedukace na státních středních školách. Tak dala by se otázka vyššího vzdělání žen rozřešiti poměrně nejsnadněji a také nejlevněji.

V »Časopise českých učitelek« přetřásá se v poslední době opět živěji otázka zrušení coelibátu učitelek. Zdá se, že mezi učitelkami, jichž většina vzdělává se v klášterních pedagogiích, ubývá hodně zastaňkyň středověkého tohoto zřízení. Učitelky poznávají již, že je nepřístojným, dává-li se jim hmotné postavení za cenu zřeknutí se důležitého jejich práva lidského, odkládají nemístný svůj ostych a jsou odhodlány od zemského sněmu zrušení coelibátu požadovati. Charakteristickým je, že stát, který učitelkám na svých cvičných školách nebere po vdaní zaopatření, je tu, jako ve mnohých jiných věcech daleko liberálnější, než zemské zastupitelstvo Čech. V Dolních Rakousích coelibát učitelek zaveden není, ale okresní úřady školní, v nichž nyní mají převahu klerikální křesťanští sociálové, se nedávno pro něj vyslovily.

Vzpomenuli jsme již, jak nestejným dvojím loktem naměřil při poslední úpravě služného zemský sněm v Čechách učitelům a katechetům. Novým dokladem tohoto dvojího nestejného měření je z 8. dubna r. 1903 schválený zákon, jímž se mění honorování za vyučování náboženství. Dle zákona tohoto dostane za jednu hodinu týdenního vyučování v roce zvláštní učitel náboženství (katecheta) na škole obecné K 64, výpomocný učitel náboženství (farář nebo kaplan) K 52·80 vedle cestovného 20—30 h za každý km, ale světský učitel jen K 40. Na měšťanské škole je rovněž nestejně vyměřena za stejnou práci katechetovi odměna za týdenní hodinu v roce na K 80, světskému učiteli pouze na K 40. Ještě na začátku století XX. uzákoňují zemské sněmy kněžstvu katolickému jistá privilegia.

V Čechách po provedení nového zákona o služném počínají se zřetelněji ozývati hlasy po vzdávání se dobrovolných služeb varhaníků, s nimiž přemnozí zvláště řídící učitelé vzali na sebe těžké jho klerikální. Časopisectvo učitelské správně ukazuje k tomu, že při těchto poměrech učitelstvo účinně klerikalismu, v lidu se šířícímu čeliti nemůže a žádá na něm, aby se nedůstojné funkce varhaníků a zpěváků při pohřbech za výdělek vzdávalo. Okresní školní úřad v Pardubicích vykonal jen svou povinnost, když učitelstvo, jemuž školský zákon přímo nařizuje, aby se jinému povolání než svému neoddávalo, vyzval, aby se v místech »kde služba chrámová zvláštnímu řediteli kůru živobytí zjednati může« této služby vzdávalo. Pokrokovější učitelé nebudou po úplném provedení zákona o služném čekati na nařízení a sami

se z kostelního nevolnictví vyprostí. Na jejich místa čekají řady absolventů varhanických škol, namnoze bídně hmotně živořící.

Dlouhé letošní zasedání říšské rady nepřineslo pro školství a učitelstvo nic nového. O osnově zákona disciplinárního radil se tu pouze školský výbor. Jednání v něm bylo dost nevážné. Jednou usneseno, že se má reforma omeziti pouze na řízení formální, v nejbližší schůzi však usneseno proti tomu, aby politické přečiny učitelstva nebyly disciplinárně trestány. V resoluci žádalo se od vlády, by předložila sněmům osnovu stejného znění a vydala školním úřadům návod, aby při disciplinárním řízení vedly si jednotně, spravedlivě a objektivně. Zvolením subkomitétu, složeného ze 7 Němců a 2 Slovanů práce školského výboru ukončena.

Na sjezdu katolíků dolnorakouských hřměla opět děla proti moderní škole interkonfesijní. Školský odbor sjezdový prohlásil tu solidaritu se snahami katolického školského spolku a spolku pro vychování katolických učitelů. Znovu voláno po uplatnění náležitého církevního vlivu na školu a vyučování a po uskutečnění mravně náboženské výchovy mládeže. Klerikálové dolnorakouští prohlásili, že hodlají věnovat pozornost také vzdělávání mládeže středoškolské a že se postarají o zřízení katolických dívčích lyceí. Náboženství, (rozumí se katolické) mělo by býti středem a základem všeho vyučování a mělo by zavedeno býti také na školách průmyslových. Princ Liechtenštein hovoře o katolické universitě prohlásil, že chce ji míti vzorem rakouských universit. Úředníci, kteří z vysokých škol vycházejí, měli by v životě prospívat katolické konfesi, dynastii a státu. Tomuto úkolu by ovšem katolická universita dostála. Jak by se na ni ale dařilo pěstování vědy pod zorným úhlem přežilých římských dogmat?

V Praze zemřel bývalý dlouholetý vůdce českého učitelstva Josef Král, spoluzakladatel Ústř. Mat. Školské, redaktor časopisů učitelských, výborný znatel, rádce a obhájce učitelů v právních záležitostech. V prvních, opravdu svobodomyslných dobách mladočeství dovedl učitelstvo vésti pevným, určitým směrem protizpátečnickým, zvláště v době boje proti návrhu Lichtenšteinovu. Byl činným i na poli lidumilství a v životě svém nehledal zisk pro sebe, ale pro učitelstvo. V čas dovedl ustoupiti novému směru v učitelstvu.

*

UMĚLECKÉ: Oslava Husova. Alšův Hus.

Letošní oslava Husova vystříkla radostné vlny do dalekých až městeček i vesnic, ale nanesla také mnoho drobného štěrku místo drahocenných lastur — na památku. Zaplavila kraje naše pohlednicemi, transparenty, plakáty, medailony, podobiznami Husovými. Jak krásný byl by to doprovod a dozvuk oslavy, kdyby byl opravdu krásný! Kdyby formou skutečně krásnou pomáhal utvrzovati a udržovati velikou, silnou, čistou myšlenku! Ale to se letos nestalo. Na tisíce pohlednic, snad i transparentů rozletělo se po našich krajích, v malém městě na východní Moravě vidím jich, rozmanitých, u obchodníka plné okno, ale jaké to pravšední zboží! Ruka umělcova se jich nedotkla.

Toliko »Kázání M. J. Husi« je promyšleno opravdověji. Jinak samá ledabylost. A ty transparenty! Tak netransparentní! Ani na slavnost kominickou bych je nepřipustil. Jakoby v Praze nepůsobil autor »Novokřtěnců« a jiní, mladší, kteří se už osvědčili v oboru dekorativním. Vůbec výroba pohlednic, transparentů, plakátů, ba i medailonů a podobizen Husových k letošní oslavě Husově připomíná zcela svou úrovní výrobu poutnického zboží, ba leckde na poutnických místech moravských, polských a ruských mají mnohem pěknější obrázky a řezby. Ráz naší letošní výroby jest hrubě výdělkářský a nemá ani rosičky sebe menšího posvěcení. To není přece husovské. Tu musí se ukázat i v takové drobné práci opravdovost, solidnost, důkladnost. »Prosím měščenuov, aby své dielo vedli a jeho požívali«, píše přece Hus z vězení v listě k veškerému národu českému.

Podobizna Husova na různých těchto výrobcích nijak dosud neuspokojuje. Tu je to zcela obyčejná, střízlivá, biretem pokrytá hlava s bradou do špičky zastřihnutou; tam je to čelo sploštělé, řádní, s pruhem vlasů banálně přehozeným, s výrazem strnulým, bez jiskry; onde je to hlava ulízaná, přímo napomádovaná, jakoby od frizéra vyšla. Lepší a milejší je, když je aspoň podle staré pamětní mince Husovy modelována. Neznalost Husa, jeho povahy, jeho významu zeje bolestně z oněch podobizen. A jak to všecko v plné velikosti, velebnosti, něžnosti i dojemnosti vystupuje z pouhých jeho »Listů«!

Je nutno v srdci nositi bytost neviděnou, abychom ji mohly dát tělesně vystoupiti; je nutno s celou duší přilnouti k ní, celou duši naplniti jí. A to vidíme u Mikuláše Alše. Aleš z mladých let už lne k Husovi a jeho době, v jeho duši Hus nabyl pevných rysů, pevných konkretních tvarů, a v Alšových kresbách Hus vystupuje s hlubokou svou vroucností i s neotřesenou pevností. Člověk — světec, mučedník — vítěz. Pevná je ta kresba, a zdá se se vám, že všecko se na ní a v ní chvěje — láskou a úctou, a přesvědčením a oddaností.

Tyto Alšovy podobizny Husa jsou reprodukovány v slavnostním čísle »Zlaté Prahy« a v publikaci »Zlatá Praha památce M. Jana Husi«. Zvláště prvá měla by být vydána o sobě. Bude mile zírat a výmluvně se stěn našich domácností.

Bude dobře, když příště i tento druh oslavy Husovy bude organisován, připraven, umělecky, třeba od spolku pro zbudování Husova pomníku. *T.*

*

LITERARNÍ: O. S. Kostelecký, Humoresky — R. J. Kronbauer, Z pražských katakomb — J. Havlasa, Tatranské povídky — Cizí literatury v českých překladech — Lev Tolstoj, K pracujícímu lidu —

O. S. Kostelecký: Humoresky. I. Na ledě. Nově upravené vydání. Hejda a Tuček. Cena 2 K 40 h.

Kdyby spisovatel vypravoval osobně ve společnosti dobrých přátel a známých při večerním stole, co tu předkládá ke čtení, a doprovázel vypravování všelijakými směšnými posuňky, jak to zábavní společníci dělávají, nepochybuji, že by měl slušný úspěch, neboť se všemožně

přičiňuje, aby bavil. Dává v čas znamení, kdy je třeba se smát, upozorní na každý vtipeček, vykládá a rozkládá každý nápad, rozjímá široce a dlouze nad nejprůhlednější situací a nepropustí jediné příležitosti, aby nerozvíjel před milými posluchači, vlastně čtenáři, všecky půvaby vlastní vzácné osobnosti, ovšem že způsobem ironickým, vydávaje sám sebe na posměch, a to se obyčejně líbí, jinému se každý rád zasměje. Přenésti však takovou methodu osobní zábavnosti na papír je nejen velmi obtížné, ale i nebezpečné. Čtu a pozoruji, že se mám smát, ale z toho, co čtu, mně do smíchu není; možná že bych se smál, kdybych viděl vypravovatele, jak se při tom »legračně« tváří. Otřepaný, dávno do krajnosti využitkovaný nápad, z něhož se vůbec nedá mnoho udělat, může se za okolností, kdy je člověk rád, jen když čas ujde, třeba desetkrát poslouchat; avšak rozvleče-li se takový nápad na mnohostránkovou humoresku, není to ke čtení. Slyším-li takové věci jako: zapovídám si takového tónu — podívej se, jakým jsi — odešla nesši v třesoucí se ruce bankovky a pod. může to na svém místě působit jako obratná parodie domýšlivých nedouků, kteří mluví úmyslně jinak, než jim zobák narostl, jen aby se zdálo, že jsou něco lepšího. Dávají-li se mi takové věci čísti, poskytuje se mi příliš mnoho času, abych mohl rozeznat, že to není parodie, ale ignorantství dnešního dne už věru troufalé. — Humoresky »Na ledě« vyšly poprvé před dvaceti lety. Dnes jsou všecky ty těžkosti zamilovaných studentů, nehody plesových výborů, trampoty tlustých farářů a manželské hádky pro nic za nic s příslušným inventářem omylů a náhod, nesmyslných frasí, nemožně protahovaných deminutiv a překroucených vulgarismů dávno překonanou fasí české humoresky. Že mohly Kostelecké humoresky vyjít nyní v nově upraveném vydání, je znamením veliké humoristické neúrody, neboť dvacet let je pro takovou knihu věk nemožný. —*ský*.

R. J. Kronbauer: Z pražských katakomb. Nákl. Máje. Cena 3·40 K. V pražských katakombách — bývalých pověstných krčmách zbořené páté čtvrti — sedaly prý figurky z románů po tuctech za stoly, tam prý se žily a odehrávaly skutečné romány. Něco z toho, odlesk zkušeností a dojmů, které vznikly při několikeré návštěvě pražských katakomb, slibuje Kronbauer v úvodu své knihy. A vskutku přináší ve své knize pouhý odlesk věcí viděných, takové něco, které by se našlo i v serii novinářských lokálek o témž předmětu. Nepodává totiž o mnoho více nežli popisy nočních scen z pražských katakomb v rámci nějakého děje postavené, které jsou samy o sobě svrchovaně napínavé a dráždivé, nebo vypravuje, někdy zcela suše, vnější osudy nejnápadnějších, každému do oka bijících figurek pražského nočního života. Má sice dosti dobré vůle i soucitu pro tyto ubožáky, rád by v nich viděl a vylíčil lidi nešťastné, ale tím, že se spokojil většinou pouhým povrchem, nadělal z nich laciných attrakcí pro čtenáře toužící po dráždivé četbě. — O jazykové stránce této knihy je trudno psát. Nevážnost k jazykové správnosti jde již tak daleko, že český spisovatel nemusí umět ani tolik, kolik se žádá od školáčků, totiž správně skloňovat a časovat, o skladbě a interpunkci ani nemluvím. —*ský*.

Jan Havlasa: Tatranské povídky. Vydal E. Beaufort. Praha 1902. Cena K 3·90.

V Tatranských povídkách je patrná snaha po silných effektech a po látkách novellisticky ještě neopotřebovanych, jichž poskytla hojnost příroda i obyvatelé Tater. Autor vyhledává s oblibou děs a hrůzu velkolepých zjevů přírodních, které popisuje s neumdlévající horlivostí. Má však málo rozmanitosti, příliš mnoho jmenuje a vypočítává, často se opakuje a nedbá jemnějších odstínů. Lidé jsou mu jen stafáží v zkázonosné horské přírodě, za každým krokem smrtelným nebezpečím hrozící. Kde jim věnuje více pozornosti, nevžívá se do jejich nálad a smýšlení a zveličuje jejich vášně a strasti k hřmotnému effektu. Tatranským povídkám svědčilo by více soustředění, trochu klidu a pomalejší uzrávání. Některé z nich, jako Skalní orel nebo Vlci, opravňují k mnohým nadějím. —*ský.*

Cizí literatury v českých překladech.

IV.

Bývá oblíbeným a příjemným zvykem souhrnných referátů, konstruovati na základě řady posouzených knih a autorů charakter toho či onoho kmene, určovati ze skupiny více méně souhlasných děl literárních všeobecný typ doby, skládati z nahodilých složek psychologických, získaných buď podrobným rozborem buď úhrnnou charakteristikou, duši národa v některém údobí. Touto cestou, jež slibuje mnoho úspěchu zejména obratným stilistům, dochází se jistě světélkující duchaplnosti a překvapujících paradoxních závěrů, málo kdy však jakékoliv literární přesnosti a bezpečnosti; všecky ty vývody pohybují se zpravidla v bludném kruhu a jejich methoda není než petitio principii. Co se představuje jako konečný výsledek složitého rozboru, jest na mnoze these předem stanovená, pro niž hledají se pouze doklady a dodatečné důkazy; co se vydává samo za dokonalou, trpělivou indukci, jest čirý apriorism. Nedovedla-li se vyhnouti těmto nebezpečným úskalím ani veliká díla, operující literaturou neb uměním uzavřených period, spoléhající na studium nekonečné řady individualit, nelze jinak, než aby stati budující na podkladě celkem malého počtu literárních památek a seřazující k strategickým svým tahům skrovnou řadu osobností, ztroskotaly se o ono úskalí. Zříká-li se přítomný přehled nových překladů z francouzštiny této methody právě tak svůdné jako záludné, resignuje sice na jakékoliv stkvělé závěry o duši francouzské vůbec, o charakteru humoru a ironie ve Francii, o gallském typu romantickém atd., ale zajišťuje si naopak volnost a nepředpojatost úsudku, takže netřeba předem se obávati, že by individuality znásilňoval k vůli všeobecnému typu, že by potlačoval výjimky pro pohodlný průměr, že by nadbytečně systemisoval a utřiďoval, kde jest prostá charakteristika nejúčelnější a nejpoučnější.

Po methodické této poznámce mohu bez jakékoliv omluvy zahájiti stručnou revui deseti svazků přeložených průběhem posledního půlletí z francouzštiny referátem o dvou autorech, jichž celý zjev,

jichž ideologická spekulace i lyrická kontemplace, jichž náklonnosti a nepřátelství diametrálně odchylují se ode všeho toho, co bývá zpravidla pokládáno za tresť francouzského ducha, za podstatu národního charakteru gallského. Míním filosofa Henri Amiela a básníka Alfreda de Vigny. Amiel, jehož »*Deník*« vyšel v českém překladě dle výboru Lva Tolstého (přel. L. Šolc, Laichterových »Otázek a názorů« č. 5.) byl Švýcar rodem i životem, opustivší svoji vlast pouze na krátkou dobu — a tím vysvětluje se mnoho. Švýcarští Francouzi jsou právě tak odlišný kmen od ostatního francouzského národa jako Alemannové žijící ve švýcarské republice odchylují se od ostatních Němců; kmenové smíšení s podivuhodnými svými důsledky jeví se zřetelně i v literatuře. Mají-li němečtí spisovatelé ze Švýcar mnoho znaků, jež rádi přisuzujeme kmeni francouzskému a zdají-li se vlastním krajanům téměř neněmeckými (K. F. Meyer na př.), myslí francouzští Švýcaři namnoze germánským způsobem, cítí německou sensibilitou, vyjadřují se způsobem domácím na pravém břehu Rýna; chybí jim takřka úplně francouzský šumivý a jiskrný esprit, gallský vtip a humor, lehkost myšlenky a slova. Jsou zasmušilí a zádumčiví tam, kde Provençal, Bretoněc neb Pařížan jest svěží, rozmarný, veselý; jsou ethiky ve chvílích, kdy ostatní Francouzi cítí výlučně estheticky, kladou do svědomí, co Pařížan řeší jen citem a dojmem. Výklad podává značnou měrou jejich protestantská kultura náboženská; přečteme-li kterýkoliv román Rodův, kteroukoliv filosofickou stať Desjardinsovu, kterýkoliv úryvek »Intimního deníku« Amielova, pociťujeme vždy blízkost ducha Kalvinova. Jako náboženského ducha především pojímá Amiela L. Tolstoj, jenž objevil ženevského myslitele těm, jimž neobjevil ho přísný jeho krajan švýcarský E. Scherer, a hledisko to zrcadlí se i ve výboru Tolstého. Amiel chvěl se po celý svůj zamlklý a trudný život náboženskou úzkostí, intensivněji snad vyslovenou než u kteréhokoliv současníka hledal Boha ve vesmíru a ve vlastním svědomí, s vroucností a hloubkou »Vyznání« svatého Augustina, a krásná slova světcova »o nepokojném srdci, jež se neuklidní, dokud nespočine v Bohu,« mohla by býti mottem celého jeho deníku. Amiel ani tehdy, kdy přiblížil se nejvíce Bohu, jejž hledal, nestává se kvietistou: strázeň, sebemučení a neklid provázejí jej celým životem. Tím kniha jest tak neobyčejně drahá všem lidem, kteří poctivě a bolestně žijí myšlenkové a mravní problémy přítomnosti; ve Francii našli se ušlechtilí a smutní duchové, jimž se stala skoro evangeliem. Amiel jest krajní analytik, jenž žije méně, aby žil, než aby se stále sám pitval a rozbíral; tento nemocný muž bez vůle a bez činu, bez schopnosti odhodlati se k čemukoliv a bez síly cokoliv provésti, jest jemný prolínavý psycholog nejistoty, úzkosti, bázně před naprostým oklamáním, bolesti nad nelítostnou skutečností a zžíravé touhy po nekonečnu. Na dokonalých zkumadlech svého krajně rozvitého intellektu nezkoumal Amiel jen otázky mravní a metafysické; jeho břitké a pronikavé úsudky o literatuře a literátech, o umělecké technice i podstatě uměleckých dojmů, o společenských útvarech a politickém vření položily již E. Keyové na rty vyčítavou otázku, proč nevolil Amiel poslání kritické z professe. Co

ztratila v něm odborná a soustavná psychologie literární, získala »Intimním denníkem« psychologie vůbec; autobiografie jeho duše jest z nejpříznačnějších dokumentů interního života evropského člověka v XIX. věku. Jest nejen dokumentem, nýbrž shodou obsahu a vzácně ekonomické, úplně přiléhavé formy uměleckým činem: i po té stránce dlužno pečlivý překlad L. Šolcův u nás vítati.

Mezi H. Amielem a o dvacet let starším Alfredem de Vigny, jehož stěžejní básnickou knihu »*Osudy*« přeložil J. Vrchlický (Ottovy »Světové knihovny« sv. 315. a 316.), lze stopovati řadu vzájemných podobností. Úzkosti a pochyby, jež tak rozteskňovaly a rozechvívaly citlivého Amiela a jež jeho upřímné péro věrně zaznamenávalo prostou, bezprostřední formou denníka, skryl Alfred de Vigny za několik vznešených symbolů básnických volených z legendy a mythu, současných dějin i každodenních událostí. Také Alfred de Vigny úsilně hledal Boha a mravní řád všehomíra; i on hleděl do srdcí lidských a do přírody; naleznuv však srdce pustými a přírodu úplně necitelnou, mluvil o Bohu a mravním řádu světa se stoickou přísností a cudnou hrdostí ušlechtilých duchů, kteří se obávají, aby nebyli prozrazeni. Stál opuštěn a osamělý uprostřed romantického reje souvěké poesie, oděné pestrými maškarními kostymy, sehnanými z celého světa, a zvolil zvláštní cestu uměleckou. Jemu stačilo, podobně jako freskám Puvise de Chavannes, několik vybraných, hluboce promyšlených linií, proměňujících tragedie srdce ve vznešenou a zamyšlenou legendu. Jeho přesné alexandriny, stavěné s neústupnou disciplinou básnickou, jsou bez pestré ornamentiky, bez koloristické nádhery, bez ohňostrojové záře; dojímají jako veliké kvádry tesané z bílého chladného mramoru: pod nimi jest pohřben hrdý tep neoblomného srdce velikého básníka a vzácného myslitele. Chvíle A. de Vignyho přišla konečně dnes, teprve přítomná generace nalezla, mluveno slovy jedné z nejhlubších básní jeho »Osudů«, jeho »láhev v moři« a pochopila, že duchovní odkaz Vignyho »messianism čisté ideje«, jejž jakoby z rukou jeho přijali Comte a Renan, nebyl pouze předludem filosofického snílka.

Alfred de Vigny byl současníkem Viktora Huga, ba byl více: obětí hlučného a pompesního zjevu jeho. Bylo-li tleskáno rhetorice a optimistické deklamaci Hugově, musil mlčelivý a stoický Vigny státi ve stínu, Francie Hugova nemohla býti Francií Vignyho. Dnes po stoletém jubileu zrozenin Hugových nadešel čas, kdy bude lze o Hugovi mluviti čistě historicky a objektivně — sine ira et studio. Tak měl by býti čten i u nás jeho »*Torquemada*«, přeložený před půl rokem J. Žeranovským (Ottovy »Světové knihovny« sv. 294.—295.). Veršované dvojdílné drama »Torquemada« patří konci šedesátých let básníkových, době, kdy V. Hugo psal nejhlubší své romány[1] a kdy v lyrice vědomě počal se brániti nápadně pronikajícímu stařectví (»Písně z ulic a z lesů«) — a tak »Torquemada«, jejž autor nazývá

1 Nejzajímavější z nich »Dělníci moře« vyšel v novém českém překladě nákladem E. Beaufortovým; o něm jakož i o překladech válečných románů bratří Marguerittů »Pohroma« a »Zlomený meč« bude referováno v některém z příštích přehledů.

sám nejlepším ze svých scenických děl, značně jest vzdálen od mladistvých dramat Hugových let třicátých. Celý děj a všecky charaktery zbudovány jsou na proslulých hugovských antithesích svobody a despotie, humanity a pokrytectví, nevinnosti a zločinu, smyslnosti a askese; vše jest vysloveno krajní hyperbolou. Hugo pracuje tu beze vší ekonomie a šetrné delikatessy, hromadí a upřilišuje, honí se po povrchních effektech, spokojuje se s deklamovanou frasí a karrikujícím bombastem místo podrobnější kresby charakterů. Celé drama s nekonečnými monology, lyrickými výjevy, s figurami, jakými jsou velkoinkvisitor Torquemada a smyslný despota Ferdinand Katolický, cherubinský světec František de Paula a zlosyn na papežském trůně Alexander Borgia, v popředí — všecko to vzniklo za dva měsíce. Vigny pracoval na »Osudech« čtyřicet let, a knížka jest jen torso; V. Hugo byl hotov s ohromným dramatem (knihovým) za osm neděl: ovšem, jak ujišťují nás chvalořečníci jeho, byl Hugo genius, jenž dovedl v poesii všecko: nejlépe »přehromovati hromotluka a přeherodovati Herodesa« podle vtipu prince dánského.

Ještě jedno francouzské drama leží před námi, o němž dnes těžko již referovati: Maeterlinckova »Monna Vanna« (přel. M. Kalašová, vyšla nákl. Ottovým ve »Sborníku světové poesie«). Pět hereček hrálo ji již v Praze, mezi nimi básníkův životní model a jeho choť, kdysi mlle. Leblanc, pak jedna Srbka, jedna Chorvatka; obecenstvo ovládáno »studem nestydatých« nejprve boykottovalo představení a pak zvědavě přišlo do divadla a shledalo drama nudnějším, než očekávalo; kritika, pokud patřila krajnímu křídlu modernímu, nedovedla se smířiti se sezemštěním někdejšího mystika, a pokud byla konservativní, nezabývala se hrou ani tolik jako lecjakou konversační veselohrou; obhájci domácího umění brali české nenapsané a nezadané hry v ochranu vůči vpádu cizího toho kusu a z českých dramatiků jen jeden mile a poctivě vyznal, »že by poděkoval se uctivě dobrému geniu dramatického básnictví, kdyby místo Maeterlinckovi byl toto dílo dal jemu« (J. Hilbert v »Čes. Revue«). Po tom všem jest věru nesnadno psáti o »Monně Vanně«, jež však naprosto nezaslouží, aby byla pokládána jen za divadlo a ne spolu za poesii. Kdo četl knihu dříve, než viděl představení, šel do hlediště se silným dojmem bezprostřední duševní krásy, světlé a jasné, vyrovnané a harmonické, jakou vrcholí druhý akt. Kdo zná minulost Maeterlinckovu a není jednostranným sektářem, cítil znovu s radostí, čím působí vydání jeho essayí »Moudrost a osud«: není nic hlubšího a krásnějšího než realita, jejíž smyslu porozumí nejlépe ten, kdo prošel periodou visionářství a mysticismu, sferou pohádek a legend; problem umělcův jest viděti skutečnost bohatě a nově, duchovně a čistě. To učinil Maeterlinck v »Monně Vanně«, třebas že nevyhnul se technickým chybám a třebas že úcta ku krásné větě byla silnější než k větě koncisní. »Monna Vanna« má historickou scenerii exponovanou bez archaeologické pedanterie a bez vtíravé podrobnosti historismu z professe. Má jistě ještě jiné hodnoty literární a zasluhuje býti čtena, i když divadelní pustá sensace odšuměla.

Pařížské romány z elegantního světa s psychologickou drobnokresbou, výtvarnickými zálibami a povznešenou společenskou ironií jsou u nás od několika let hojně překládány, čteny a napodobovány dílem v literatuře, dílem i v životě. Při překladu vyprchá pravidelně mnoho z jazykové jejich gracie, při četbě průměr čtenářstva nevšímá si vůbec psychologických zájmů autorových, při literárním napodobení přirozená elegance dlouhým vývojem podmíněná stává se násilnou pozlátkovou pseudoelegancí hrubých vyšinulců, při napodobení životním zvrhá se u nás vše v karrikaturu. Okruh myšlenek a motivů jest v těchto knihách dosti omezený a při osmdesátiletém vývoji tohoto genru ve Francii lze stopovati sílu tradice a setrvačnosti. Náš překladový zájem přinesl vedle řady knih nového data i překlady velkých předchůdců tohoto literárního skupenství: »Volné Směry« přinášejí ukázky ze Stendhala (překlad F. X. Šaldův), z něhož posud přeložen byl jen největší jeho román »Červený a černý«. Tyto úryvky a fragmenty o umění, literatuře, společnosti, kultuře, politice stojí stranou belletrie; kdo však přečetl řadu společenských francouzských románů střídajících různá kulturní ústředí a pohybujících se se zálibou v museích, obrazárnách, starých městech, zahrávajících barevnými koulemi různých citátů, literárních narážek atd., pocítí souvislost těchto poznámek a oné belletrie.

B. Constantův »*Adolf*« (přel. R. Traub v Ottově »Světové knihovně« sv. 305—306) jest Bourgetem právem prohlašován za první francouzský román psychologické analysy. Brandes ukázal velmi pronikavě a zevrubně, že »Adolf« jest rubem Goetheova »Werthera« a zařadil jej přesně do t. zv. »emigrantské literatury«: všecka mravní nerozhodnost, volní chabost, životní kolísavost tohoto výlučného a mezinárodního písemnictví odráží se v monografické knize nedůsledného politika a povrchního filosofa náboženství. V »Adolfu« jeví se však B. Constant přesným a neúprosným analytikem vášně, již studuje trpělivě, ač s patrným pohrdáním chladného světáka, ve všech stadiích, vzniku i rozvoje, úpadku i zhasínání. Svůj zevrubný protokol lásky v agonii píše bez vzletu, bez dojetí, bez rozhorlení; lidské srdce jest mu skutečně jen předmětem psychologického studia, jež tu ovšem neděje se způsobem učených traktátů a vědeckých dissertací jako namnoze u Bourgeta, Constantova obdivovatele.

Mnohem méně přesný než Constant, ale za to delikátnější a básničtější jest ve svém velkém románě z elegantního světa »*Červená lilie*« ironický pozorovatel a kritický básník Anatole France (přel. J. Vrchlický nákl. J. R. Vilímka). Anatole France jest z nejjemnějších duchů přítomnosti, dovede jako nikdo jiný ironisovati celý svět salonů, parlamentu, Akademie, literatury, politiky s úsměvem, v kterém jest mnoho bodavosti a snad ještě více odpuštění, dovede se posmívati, aniž by zkresloval, dovede se neshodovati, aniž by výslovně namítal. Anatole France nezná jen intimně duše lidí, nýbrž i duše věcí a nejlépe duše krásných, uměleckých, dokonalých předmětů; stěží komu jest elegance do té míry životním slohem a mravním názorem jako jemu. Zní to paradoxně, a přece jest to jen přesné určení: elegance Anatola

France jest mravní. Román »Červená lilie«, vyšedší před devíti lety, svědčí na svých krásných a jemných stranách o tom určitě; okouzlující příběh lásky mezi Terezou de Martin a sochařem Dechartrem, jejž z části inscenoval France ve Florencii, jest jemně přednesenou tragedií hluboké zodpovědnosti každé lásky. Anatole France divil by se jistě, kdyby jej kdokoliv nazval moralistou, a přece v »Červené lilii« jest více delikátní morálky než v mnohém díle vyplněném kazatelskou didaxí.

Světácký román »*Evino vítězství*«, jehož ženský autor skrývá se pod pseudonymem Pierre de Coulevain (přel. J. Guth, nákl. J. R. Vilímka) zajímá z důvodů úplně jiných; není tu ani subtilní malba dušeslovná, ani břitká analysa ústrojí společenského, ani zvlášť umělecké rozčlenění. Pierre de Coulevain vypráví svižně a zábavně, s vervou a s humorem o velmi zajímavém jevu současné společnosti, o směšování se krve americké s krví evropskou, o interferenci vln Nového Světa s vlnami Francie a Italie, o prolínání starých tradicí rodových a kulturních novými názory mladistvé intelligence zámořské. Pierre de Coulevain, jenž posud nesprostil se některých zlozvyků vlastních autorům hledajícím sensaci za každou cenu — theosofie v přítomné knize — demonstruje tento sociální process zevrubně na dvou případech lásky a nalézá tak příležitost kombinovati různé motivy pařížských románů, z nichž zejména motiv ozdravění z lásky jest velmi málo originelně pojat a modifikován. V »Evině vítězství« podobně jako v novellách a románech Američana Jamese jest velmi mnoho sociologického materiálu dovedně vypozorovaného a vtipně užitého, jistě mnohem více než slovesného umění; proto kniha zasluhuje, aby byla čtena.

Úplně bez pretensí jest knižečka bratří Pavla a Viktora Margueritt ů »*Poum*« (přel. A. Tuček, nákl. Hejdy & Tučka). Autoři, v posledních letech neobyčejně plodní a mnohotvární, vypravují bez sentimentality, bez nadsázek, bez moralistních zájmů nejvšednější příběhy a kousky velmi povedeného zástupce »národa klukovského« do historické chvíle, kdy Poum vstupuje do lycea a tak loučí se s dětstvím. Knížka působí dojmem rozmilých materialií neb zápisníčku otcova z přítomné doby, kdy na děti přestali jsme se dívati idealisujícím zrakem moralisujících chův a naučili jsme se hleděti upřímnýma očima paedopsychologie.

Všecky knihy, na něž jsem posud upozornil, budou patrně čítány s větší neb menší dychtivostí, žádné z nich nedostane se však dojista té míry obliby, lásky a nadšení jako dvěma obrovitým knihám, jež míním jen registrovati. Jsou to dva historické romány Alexandra Dumasa Otce »*Tři mušketýři*« (přel. J. Vrchlický, nákl. J. R. Vilímka) a »*Válka žen*« (přel. J. Jiroušek, nákl. E. Beauforta). Tituly knih těch stěhují se vždy více a více z děl literárně historických a z kritických referátů, hrdinové jejich však žijí stále v myslích a v láskách lidových čtenářů; mají své zbožňovatele mezi třináctiletými hochy i starci, mezi dělníky i služkami, studenty a vojáky: literatuře přestali jich rekové býti i hrdinami z papíru, davu jsou vždy

reky z masa, krve a železa. Tu jsme na hranici, na níž přestává literatura a umění; kdo poví přesně, co tu začíná? *A. Nk.*

*

»K pracujícímu lidu« od *Lva Tolstého.*

V Čertkovově vydání »Svobodného Slova« vyšla nedávno brožura »K rabočemu narodu«, totiž »K pracujícímu lidu«. Vyznačuje se týmiž vlastnostmi jako všechny poslední spisy hraběte Tolstého. Autor vezme si do hlavy myšlenku, kterou sleduje bez ohledu na skutečnost do posledních krajností. Nesprávno je, že zapomíná, že zásadní myšlenky jeho jsou výslednicí více podmínek, nikoliv jedné; povznáší ho však vždy, že poslední jeho hvězdou, za níž směřuje, je humanita, mravnost a soulad se zákony božími.

Poslední spis Tolstého je datován v září 1902 v Jasné Poljaně. Podáváme tuto výtahy z theorií Lva Nikolajeviče.

Hrabě Lev Tolstoj cítí, že života jeho bude již na krátce, a proto by ještě před smrtí svou rád promluvil k dělnickému lidu; zná vlastně nejlépe ruský pracovní lid, ale doufá, že i jiné budou myšlenky jeho zajímati, vždyť o věcech těchto mnoho přemýšlel.

Kdo má oči a srdce, tedy vidí, že dělník pracuje za jiné, že je otrokem jiných a že to nemá býti. Jde o to, jak tomu odpomoci.

1. Prvním prostředkem bylo by bráti silou těm, kteří užívají práce dělníkův; tak to činívali v Římě, ve středověku v Německu, tak se děje někdy v Rusku. Ale prostředek tento nezlepšil stavu pracujících, spíše ho zhoršil; nyní, kdy majetných tříd ochraňuje vláda, telegraf, železnice, policie, nelze ničeho vyvésti jako se nedávno ukázalo v gubernii Poltavské a Charkovské.

2. Vymyšlen byl tedy nový prostředek. Dělníci, kteří opustili zemi a pracují v továrnách, utvoří spolky, po případě stávkují, volí si do parlamentu poslance a hledí zlepšiti svůj stav, až si na konec osvojí všechny závody, továrny, ba i zemi a stanou se svobodnými. Tolstoj nazývá učení toto nejasným, odporujícím si, ač je nejvíc rozšířeno; je to učení socialistické. Avšak takových dělníků je v Rusku poměrně velice málo, pouze 2%, kdežto ostatních 98% dělníků pracuje na venkově, a ti nemají smyslu pro socialistické zásady. Dělníku venkovskému je zapotřebí — země, aby na ní vyživil svou rodinu.

3. Tolstoj přivádí doklady o tom, že země, svobodná země, jest jediným prostředkem, aby se zlepšil stav dělnictva; dokladem hlas ruského štundisty píšícího o Rumunsku, kde mají parlamenty, volnost etc., ale národ je přece ujařmen, nemaje své země; nájemníci jsou v bídě. Nejdříve je třeba země, pak vše přejde do rukou dělníkův; budou-li míti dělníci zemi, nepůjdou do továren, zvýší se platy továrních dělníků, kteří pak sami budou konkurrovati s továrnami, pak se změní celý řád světa.

4. Země je hlavním předmětem boje (píše onen neučený venkovan) a nikoliv jak učení socialisté hlásají, nejprve závody, továrny, a pak teprve země. Způsob boje je tedy obrácený; socialisté

chtí dobýti nejprve továren, naučí se v nich práci — ale při tom se stávají neschopnými pro práci polní.

5. Jak elementární je radost člověka z továrny, může-li se vrátiti k práci polní, má-li kousek zahrádky, kde by mohl pěstovati okurky! Žít na zemi je hlavní podmínkou šťastného života; toho je člověku nutno jako rybě vody. Socialisté tvrdí, že není třeba člověku žíti v přírodě, nýbrž že mu je třeba, aby se zlepšily jeho existenční podmínky; návrat k práci polní není již prý ani možný, ježto není již dostatek země pro dělníky fabriční. Tolstoj tomu však odpírá a dokazuje, že by půda Evropy dostačovala pro dělnictvo, kdyby se racionelně (jako v Číně) vzdělávala. Pouze v státech čistě průmyslových jako v Anglii, Belgii a někde v Americe by přechod takový způsobil obtíže. Za tuto myšlenku mají bojovati poslanci dělničtí, jejich časopisectvo a oni sami.

6. V dobách selské nevolnosti říkali sedláci pánům: »My jsme vaši, ale země je naše«, naznačujíce tím nespravedlnost a krutost vlády nevolnické. Nyní nemá jeden nic, a druhý, statkář[1], který nepracuje, má všeho hojnost. Tato nespravedlivost, abnormálnost musí přestati jako vlastnictví země.

7. Vlastnictví země tedy nutno zničiti; je to nespravedlnost a krutost tohoto stavu je všem patrna. Nastává ovšem otázka, jak se má vlastnictví země zničiti. Nevolnictvo zrušila vláda, ale vlastnictví země sotva kdy bude moci vláda zničiti, poněvadž se skládá z lidí, kteří žijí z cizí práce, jejíž hlavním pramenem je vlastnictví půdy, důležité i pro jiné třídy lidstva. Nejlepším důkazem, kterak o této věci mění majetné třídy své mínění, je Herbert Spencer. Za mládí, dokud byl neznám, horoval radikálně proti nespravedlivé držbě země, ale když se stal slavným a navázal styky s vládou a s velkostatkáři, změnil úplně své zásady. Také parlamenty, starající se o »blaho národů«, zapomínají na hlavní podmínku tohoto blaha — totiž na zničení vlastnictví země. V Rusku tak neučiní ani car, jehož jménem vlastně vládnou příbuzní jeho a jiní, kteří jsou sami prvními majetníky velkých statků a v rukách mají sílu a moc. Od vlád nelze očekávati nápravy. Co si mají tedy počíti dělníci, aby se osvobodili z jařma, které je hněte?

8. S počátku se zdá, že nelze ničeho dělati, že není vyváznutí z tohoto stavu. Ale to se jen zdá, zkoumáme-li věc, vidíme, že příčina bídného stavu dělnictva spočívá v tom, že »poměšćici« (statkáři) vládnou zemí, které je zapotřebí dělníkům.

Kterak je možno, že statkáři drží zemi?

a) Pomocí vojska, které se vyšle, kdyby se dělníci chtěli zmocniti země. Než, vojsko se skládá zase hlavně z dělnictva a jak Tolstoj už mnohokráte ukázal, pravý křesťan nemůže býti vojínem (viz jeho »Soldatskaja« a »Oficerskaja pamjatka«).[2]

[1] Překládám tak slovo »poměšćik«, jak se hodí asi na naše poměry; místy znamená i velkostatkáře.

[2] Čti také L. N. Tolstoj od Solovjëva (Knihovna Rozhledů XXVIII).

reky z masa.
ratura a ur

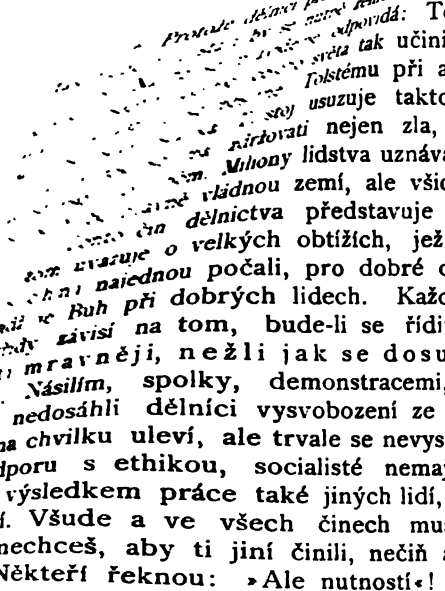

»K
se
A·
s

a najímají zemi jejich; kdyby společným majetkem.

To lze jen tehdy provésti, tak učinili (při vojsku a také v bodu Tolstému při aktu tomto netane nikterak usuzuje takto: věci dříve uvedené jsou nejen zla, vraždy a loupeže, nýbrž Miliony lidstva uznávají tento nespravedlivý stav, vládnou zemí, ale všichni to ještě podporují.

dělnictva představuje si Tolstoj ne jako stávku, o velkých obtížích, jež tu nastanou. Není třeba, počali, pro dobré dílo dostačí i jeden člověk, Buh při dobrých lidech. Každým způsobem úspěch pra- na tom, bude-li se říditi vůlí boží a bude-li mravněji, nežli jak se dosud dělo.

11. Násilím, spolky, demonstracemi, stávkami, socialistickými dělníci vysvobození ze své poroby; někdy se jim chvilku uleví, ale trvale se nevysvobodí. Zásady socialistické s ethikou, socialisté nemají dosti práva k továrnám, výsledkem práce také jiných lidí, ba i předcházejících Všude a ve všech činech musí býti řidítkem zlaté pravidlo: Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ani ty jim sám.

12. Někteří řeknou: »Ale nutností«! – Nejhůře je při vojsku, to uznává sám Tolstoj. Spíše však je to v druhém bodě: nepracovati u statkářů (»poměščíků«) a nenajímati si jejich polí. Dokladem toho jsou řemeslníci, kteří si nenajímají rolí, nebo »duchoboři«, kteří mají společný majetek. »Nutnost« přichází mezi lidmi, kteří žijí podle zvířecího zákonu, kde jeden bojuje proti druhému, avšak nikoliv u křesťanův.

13. Jedině správný prostředek, aby se zlepšil stav dělníků a to v souhlase s vůlí boží, spočívá v tom, aby se vybavila země z moci »poměščíkův«. Ale pak nastává vážná otázka, kterak ji rozděliti mezi dělníky, aby při tom nevznikla nespravedlivost a aby se zabránilo tomu, by boháči znova neskupovávali zemi. Rozdělit ji podle duší nelze, ježto někteří nechtí nebo jako nemocní nemohou pracovati, také země má různou cenu podle úrodnosti a polohy místa.

O tom, jak by se země měla rozděliti, uvádí Tolstoj (nehledě k zásadám kommunismu) několik theorií jako Williama Ogilvie (XVIII. stol.), Thomase Spensa, jenž uznává celou zemi vlastnictvím příjmův obce, dále Patricka Edwarda Dova, japánského družstva vrácení země dělníkům (The Land reclaiming Society), ale nejlépe se Tolstému líbí projekt Henry Georgea (Precursors).

14. V kapitole této vykládá Tolstoj, kterak by se dal provésti prakticky návrh Georgeův. Půda se nevezme nynějším vlastníkům, ale oni musí z ní platiti na veřejné důchody. Následkem toho se bohatý poměščík, který nejraději žil v cizině, raději vzdá půdy, kdežto dobrý statkář si ponechá tolik půdy, kolik potřebuje,. a ostatek se rozdělí mezi nemajetné; vše to se děje beze sporů a bez násilí. Tento návrh Georgeův zdá se býti Tolstému nejlepší; možná je, že Tolstoj

sám snad chybuje; radí tedy dělníkům, až nastane čas, kdy zaberou zemi, by se řídili nejlépe rozváženou, ale zároveň nejspravedlivější zásadou, aby potom teprve znovu nenastaly doby — horší nynějších.

15. Zde shrnuje Lev Tolstoj krátce to, co dříve napsal: *a)* Poznejte, dělníci, jasně, že vám je zapotřebí pouze jednoho: svobodné země, na níž byste mohli žíti a vyživovati se. *b)* Poznejte jasně cestu, jak toho dostihnouti. Ne spolky, stávkami, demonstracemi, socialistickými poslanci v parlamentě, nýbrž tím, když se neúčastníte toho, co pokládáte za zlé: totiž když pomocí vojska nebudete udržovati nespravedlivý majetek země, a dále když nebudete pracovati u statkářů ani najímati rolí od nich. *c)* Přemýšlejte již předem o tom, kterak roztřídíte zemi, až se stane svobodnou. Země, která na vás spadne od statkářů, nesmí býti nikdy vaším majetkem, nýbrž jakýmsi společným předmětem, jako je teplota slunce nebo vzduch, pak bude možná, že ji rozdělíte mezi sebou spravedlivě.

d) To je hlavní věc, radím vám, připravujte síly své nikoliv k boji s vládnoucími silami, nýbrž hleďte, abyste vedli lepší život. Hledejte příčiny zla ne tak mimo sebe jako spíše v sobě. Základním zákonem lidského života je a zůstává: Hledejte říše boží a pravdy jeho a vše ostatní vám přidáno bude. Budete-li žíti dobře, mravně dobře, podle vůle boží, bez násilí, tož dosáhnete všeho, a to takovým způsobem, jak jste si sami nikdy ani pomysliti nemohli. Vláda a bohaté třídy vládnou dělníky proto, že dělníci rovněž takovým způsobem chtí vládnouti bratrem svým — dělníkem; tu je jediným prostředkem přestat sloužit mamonu a sloužit Bohu. Neodsuzujte svých utlačitelů, ale obnovte se uvnitř. Abyste opravdu blaze žili, nutno žíti podle zákona božího životem bratrským: dělejte druhým, co sami chcete, aby oni vám dělali, a v té míře, jak to plniti budete, uskuteční se blaho vaše. »Poznáte pravdu a pravda učiní vás svobodnými.«

Takové jsou tedy zásady Tolstého v nejnovějším spisu jeho. Theorie, jichž ani budoucnost neuskuteční, ale přece jen myšlenky poctivé s mravní tendencí. Referuje Dr. *Josef Karásek.*

ZPRÁVY.

Nové knihy. H. A. L. Fisher, Studies in Napoleonie Statesmanship: Germany, 1903: autor dokazuje, že Napoleon byl také dovedným politikem a administrátorem. — Prof. W. Bousset, Das Wesen der Religion dargestellt an ihrer Geschichte, 1903: autor nedávno vydal spis o náboženství židovském v době novozákonné, populární spis nový podává historii náboženství z nejstarší doby. Stanovisko theologické, pokrokové. — Prof. H. Gunkel, Israel und Babylon, 1903: autorita v St. Z. theologii podává důkaz, že židé babylon. materiál zpracovali způsobem svým, v duchu monotheistickém. — Das Bekenntnis der Kaisers im Urteile der Zeitgenossen: výbor z časopiseckých úsudků o císařově projevu náboženském, zajímavý dokument doby. — Mons. L. Duchesne, Křesťanská bohoslužba, její vznik a vývoj. Studie o dějinách latinské liturgie až do doby Karla Velikého 3. vydání: francouzský autor — (katolík) — podává učené dějiny římské liturgie, pozvolný vývoj její velmi pěkně vyniká. — H. Weinel, Jesus im XIX. Jahrh., 1903: kritika novějších názorů o významu Ježíšově pro naši dobu. Stanovisko pokrokové; autor je orthodoxií (protest.) pronásledován. — W. Thompson, The Housing Problem, 1903: všecky fakty osvětlující sociální problémy bytové.

Gefangenschaftsbriefe des Johann Hus. Nach dem Wittenberger Originaldruck von 1536 neu herausgegeben von Lic. Constantin von Kügelgen. Mit einem Titelbild: »Hus im Inselturm zu Constanz« und Abbildungen der Hus-Luther-Medaillen.

Otto Liermann Reformschulen nach Frankfurter und Altonaer System. Ein Handbuch mit Unterstützung von Fachgenossen herausgegeben. I. T.: Die Casseler Novemberkonferenz von 1901 über Fragen des Reformschulunterrichts. Nebst einem Anhang: Übersicht über den Bestand an Reformschulen und einige Lehrpläne. 1903. — Heberlin, Der habituelle Schwachsinn des Mannes, 1903: Moebius napsal: Der physiologische Schwachsinn des Weibes,« autor dává odpověď, ne příliš vážnou, ale hodí se dobře na obvyklé argumentace protiženské. — Lefe and Letters of James Marlineau: životopis hlavního filos. sloupu anglických unitářů od J. Drummonda, ocenění filosofické práce od C. B. Uptona. 2. sv. — The Rise of Religions Liberty in America by S. H. Cohb. — An Inaugural Lecture, By J. B. Buvy: nástupce lorda Acktona v Cambridgi

vykládá své názory o historické methodě. — Dr. Emil Kún, Sozialhistorische Beiträge zur Landarbeiterfrage in Ungarn, 1903. —

Otto Adamek (Stadtschulinspektor in Graz, Dr.), Die wissenschaftliche Heranbildung von Lehrern der Geschichte für die österreichischen Mittelschulen. Erörterungen und Vorschläge. 1902. — Geheime Korrespondenz Josefs II. mit seinem Minister in den österr. Niederlanden Ferd. Grafen Trauttmansdorff 1787—1789, heransg. von H. Schlitter, 1902. — Prof. G. Aschaffenburg, Das Verbrechen und seine Bekämpfung. Criminalpsychologie für Mediciner, Inristen u. Sociologen, ein Beitrag zur Reform der Strafgesetzgebung, 1903. – Die Lehre vom richtigen Rechte. Prof. R. Stammler, 1903: autor známý svým spisem o materialistickém názoru historickém podává tu soustavné vybudování filosofie právní; stojí na stanovisku přirozeného práva, jak už titul ukazuje a s té stránky spis má pro naše poměry zajímavost zvýšenou. — I. Novicov, L'Expansion de la Nationalité Française; Coup d'oeil sur l' Avenier, 1903. — Spencer Wilkinson, The Nation's Need: Chapters on Education, 1903. — W. Grube, Geschichte der chinesischen Literatur, 1902.

Anthology of Russian Literature from the Earliest Period to the Present Time. By Leo Wiener, Assistant Professor of Slavic Languages at Harvard, 1903: autor je jediným professorem slavistiky v Americe, jeho ruská anthologie již po té stránce je záslužná, ale je také o sobě cenná. Anglické a americké listy velmi se z práce těší.

Z jednatelské zprávy Jednoty Pošumavské za 19. r. 1902/3. Celkový příjem ústř. výboru za minulý rok obnášel 108.890 K; jednota má 392 odborů, sdružených ve 20 skupin, členů je 26.903. Podrobnosti viz ve věstníku jednoty Pošumaví, redigovaném A. Hubkou. (Praha II., Vodičkova, předplatné na měsíčník ročně 4 K.)

Slovanská alliance v Clevelandu (Ohio, Sp. Státy) zařídila zahradnické družstvo; členům posýlají se různá osvědčená semena poštou jako vzorky bez ceny; každé semeno je ve zvláštní malé obálce, na níž je vytištěn stručný návod, jak zasadit semeno a jak zacházet s rostlinou. Člen alliance, jenž bude mít nejpěknější zahrádku při domě, obdrží 100 dol. odměny.

Středním školám. V »Izvêstijach Stp. Slavjanskago Blagtotvoritěl'nago obščestva« v posl. seš. má V. Krakau stať o vyučování dějepisu na střední škole vzhledem k nejnovějším instrukcím gen. Vannovského (1902) a zakončuje: »K poznání své národnosti a svých úkolů má se klásti základ ve škole a zejmena ve střední škole, která dává základy všeobecného vzdělání širokým kruhům. Příkladem toho jest i Západ, který nepodává jenom jakous objektivně beztvárnou na-

uku, nýbrž takovou, která vědomě provádí skrze školu idee. Zavedení (do školy) ruského národního stanoviska získá všeobecné rozšíření a uznání. Ať se nenamítá, že to je tendenční — je to jenom pokrok, který zbuduje ruské sebevědomí, vědomí vlastního světového významu a práva na samostatnost.« Také u nás mělo by se začíti s reformou schematických odvarů německých učebnic, v nichž je spousta pestrých kaménků, ale žádný obraz: centrum tvoří pugnologie, na níž se přilepuje kulturní část — tedy vlastní a podstatná stránka — pouze skoupými daty a často bezcennými líčena jsouc beze vší podstaty ideologické. Je to historie hrabat, knížat a králů s jich z pravidla osobními zájmy, nikoli dějiny národů a jich bojů za odumírající nebo nově se rodící idee. Proto žák tak málo má užitku z předmětu bez odporu na celé střední škole nejzávažnějšího, kdyby byl tím, čím podle své povahy býti by měl. *Vid.*

Svépomoc. Spolek pro opatřování zaměstnání nemajetným studujícím českých vysokých škol pražských. Účelem spolku jest obstarávati přiměřené zaměstnání nemajetným studujícím českých vysokých škol pražských, university, techniky a akademie výtvarných umění. Tak má se posloužiti nejen studentstvu, nýbrž i obecenstvu, které bude nyní věděti, kam se má obrátiti, jde-li o zadání nějakého zaměstnání.

Prosíme tudíž: račte ve všech případech potřeby k nám se obraceti; přičiníme se všemožně, abychom důvěru v nás kladenou neskla-mali. Račte dále v kruzích svých známých šířiti známost o našem spolku, po případě nám oznámiti adressy osob, které by se o náš spolek mohly zajímati, abychom jim zaslali stanovy a řády jednací.

Za každou spolku prokázanou ochotu, za každý pokyn vzdáváme předem uctivé díky.

Za správní výbor »Svépomoci«:

Josef Jedlička, prof. techniky, t. č. pokladník. JUDr. Albín Bráf, univ. prof., t. č. místopředseda. Dr. Jan Urban-Jarník, univ. prof., t. č. předseda. Čeněk Horáček, posluchač práv, t. č. jednatel. MUDr. Josef Reinsberg, univ. prof., člen výboru. Ant. Zahal, posl. techniky, zapisovatel.

Místnosti spolkové se nalézají v Praze-II., Lazarská ul. č. 1. (roh Spálené), úřední hodiny 9—10 dopol. a 1—3 odpol., v neděli a ve svátek 9—11 dop.

Lev XIII.

Devět dní trvají pohřební obřady za mrtvého papeže, desátého shromáždí se konklave k volbě. Pokud není pro kandidáta dosaženo kvalifikované dvoutřetinové většiny, spalují se odevzdané hlasovací lístky s přídavkem vlhkého sena v kamnech, postavených v sixtinské kapli, a komínek, vedoucí z kaple až nad střechu, ohlašuje čekajícím temnou »sfumatou«, bezvýslednost volby; jakmile je dosažena předepsaná většina, stoupá z popelu hlasovacích lístků bez sena světlá »sfumata«, světlý obláček dýmu. Komu bude tentokrát platiti světlý dým? Opravdovému »papa bianco« nebo bude i světlá »sfumata« oznamovati zas jenom »papa nero« . . . ?

Zda může býti ve dvacátém století, zda může vůbec býti papež bílý?

Devatenácté století přineslo katolicismu a papežství restauraci Revoluce (vlastně: mnohé revoluce) přivodilo politický konstitucionalism, ale právě proto sesílil se na církevním poli centralism a absolutism, jenž dosáhl vrcholu prohlášením papežské neomylnosti. Co bylo ztraceno na jedné straně, bylo na druhé získáno; konstituční trůny byly postaveny na oltáři neomylném. Středověká theokracie byla seslabena reformací a renaissancí, moderní filosofií a vědou, osvětou a moderním státem, ano revolucí byla dokonce na čas formálně odstraněna; ale Napoleon ukázal svým legitimním odpůrcům cestu ke konkordátům a středověká theokracie, přes panství politického a filosofického liberalismu, byla po roce 1848 znovuzřízena, ba teprv vlastně dokonána. Ne výhlasníkem dogmatu o neomylnosti, nýbrž jeho nástupcem, neboť Lev XIII. pokračoval v díle svého předchůdce, přeložil jeho theorii do praxe. Diskretně, docela tiše, nenápadně; vášnivý, nevzdělaný Pius IX. nebyl by

uku, nýbrž takovou, která vědomě [illegible] básníci a filo-
(do školy) ruského národního [illegible]
uznání. Ať se nenamítá, [illegible]
který zbuduje ruské se[illegible]
a práva na samostatn[illegible]
schematických odva[illegible]
kaménků, ale žád[illegible]
puje kulturní č[illegible]
pými daty a [illegible]
gické. Je to [illegible]
zájmy, nik[illegible]
rodící id[illegible]
na celé [illegible]
poval[illegible]

dvojí období v jeho
r. 1887 označují se jako
doba pojímána bývá, ne-li
aspoň jako období zápasu.
kulturního boje v Německu, jak
obraz Bismarka od kteréhosi
dokonce vyznamenal tohoto bo-
Kristovým. Též se uvádí, že si
volil státní sekretáře, kteří byli vůči
naladěni; ale volbou Rampolly v r. 1887
Německu a Italii smířlivě
dal papež, již vyjednávající s Italií, novým směrem, s Ram-
pollou prý přišel k vládě černý papež — Jesuité. Toto pojímání
a charakteristika Lva XIII. není správná; papežská světská politika
nesmí být posuzována tak vnějším způsobem, dle její jednotli-
vých postupech, nýbrž mnohem více dle jejího vnitřního církev-
ního a náboženského života.

Brzo po svém nastoupení Lev XIII. formuloval vůdčí idee pro svou politiku v encyklice »Aetarni patris«, jíž bylo studium scholastiky a zvláště Tomáše Akvinského učiněno povinností církve učící. Docela v duchu katolického vývoje devatenáctého století měla se katolická restaurace státi plnou restaurací středověku: světový názor Akvinského měl zatlačiti moderní, na rozumu založený světový názor, aby rodina a společnost zbavena byla morového dechu perversních moderních názorů a chráněna před ním. Tato encyklika byla chválena všeobecně a to nejen od pravověrných katolíků; nový papež, říkalo se, učinil studium filosofie povinností církve a uznal prý dokonce pokroky přírodní vědy. Ano – ale kterou filosofii doporučil nový papež a k jakému cíli? Od obnovení reakce po roce 1848 vnucoval se v církvi všude thomismus za vůdce duchovní reakce a sice byli to Jesuité, kteří tuto restauraci středověku proti vědečtějším snahám katolických fakult a nejlepších katolických hlav (v Rakousku musíme připomenouti Günthera) prováděli. Tomuto středověkému temnému proudu svěřil tedy nový papež lodičku Petrovu k veliké radosti krátkozrakého liberalismu! V roce 1886 potvrdil Lev XIII. důsledně privilieje Jesuitů: Jesuité, tak se pravilo, trpěli pro spravedlnost, Jesuité mají pokračovati v poslání převáděti a znovupřivádět nevěřící a kacíře k světlu katolické pravdy — »přes apoštolské breve Clementa XIV.«

Ještě častěji nalezl Lev XIII. slova uznání pro studium filosofie a některých specielních vědeckých odborů; přimlouval se nejen pro studium bible, církevních dějin a dějin vůbec, doporučoval též přírodní vědy; ale všechny tyto studie měly vědomému katolickému učenci sloužiti jenom jako prostředek k účelu — k boji proti modernímu světovému názoru. Lev domníval se, že tomuto konečnému záměru nejlépe poslouží, jestliže se častěji obrátí přímo proti protestantismu; neschopen viděti v protestantismu výraz nového ducha času, nijak se nesnaže oceniti náboženskou reformaci, činí »t. zv. reformaci« původkyní všeho domnělého zla nové doby: z reformace prý vznikla nová filosofie, nové právo, snaha po vládě lidu a po svobodě; ze všech těchto poblouzení prý vzešel konečně kommunismus, socialismus a nihilismus . . . Toto nehistorické, falešné a malicherné odsouzení protestantismu Lev XIII. pronesl více než jednou slavnostně; lutherskou »rebellii« prohlásil Lev docela dle receptu nejzavilejších Jesuitů za »konečnou zkázu mravů«. Jenom svobodných zednářů se, možno-li, hrozil ještě více. Vzpomínka na zednářskou komedii, při níž vůdčí katolické kruhy rakouské hrály tak velikou úlohu, jest v živé paměti; právě tu vidíme docela jasně a zřejmě, jak je Vatikán ponořen v pověru čiře středověkou: Lev účastnil se čarodějnického bláznovství Miss Vaughanové a věřil nehoráznostem Taxilovým!

Podle toho a ne podle vysoustruhovaných a dobře promyšlených sentencí brev a encyklik třeba posuzovati vlastní názor, vzdělání a politiku papežovu. Lev XIII. má zalíbení v duševních produktech takového Kannegiessera (nomen-omen!), Péchenarda a podobných pisálků; to rozhoduje! Co záleží na theoretickém vychvalování přírodní vědy, když svaté kollegium zakazuje kraniotomii (1895), patrně vedeno úmyslem v zájmu církve obětovati pokřtěnou matku nekřtěnému dítěti. Přece projednali Jesuité kapitolu o křtu v mateřském těle docela jasně; v belgické sněmovně mluvilo se nedávno o nelidském případu, jak milosrdná sestra dala nějakému muži nůž, aby rozpáral břicho své ženě v nemocnici umírající, aby takto umožnil křest dítěte — — nikdo neslyšel, že by Řím, že by Lev XIII. v takovém případu pronesl osvobozující slovo! Řím mlčí, když protivníci podávají zahanbující důkaz, že se v Italii a jinde uctívají pupečník a praeputium Kristovo jako ostatky, Lev XIII. mlčí, když angličtí katolíci žádají po něm rozhodné slovo proti krevní pověře . . . Lev XIII. je pro studium

bible, vychvalují přátelé i nepřátelé. Svaté officium prohlásilo patrnou interpolaci v textu Vulgaty (I. Jan V, 7.) za správnou — skandál má být pak zakryt doporučováním studia bible.

Ne — Lev XIII. nechtěl se smířiti s moderním světovým a životním názorem. Lev odsoudil reformní katolicismus v Německu, ve Francii, Anglii a Americe; Schell přišel na index, Ehrhard musel odvolati, sám Kraus učinil Římu koncesse; papež dovolával se sice příležitostně (1900) »pokročilé civilisace« Francouzů, ale jenom, aby zachránil proticivilisační kongregace. Ne! Lev XIII. byl mužem římského indexu a neuspořádal nonadarmo on sám nové kritické vydání jeho. Básník »Znamení nového století« neměl pro vymoženosti odcházejícího století žádného smyslu a úlohy rozednívajícího se století nepoznal. Třeba jenom přečísti Lvovu exkomunikaci »jansenistického« arcibiskupa utrechtského (1903), abychom poznali všechnu tu vnitřní zášť, jež se zmocňuje vedoucích mužů ve Vatikáně, když si uvědomují svoji malomoc k inkvisici — vůle jim k tomu jistě neschází!

Telegraf oznámil světu v posledních dnech napomenutí papežovo: konklave nemá zapomenouti bezpráví z roku 1870 a má zvoliti za jeho nástupce toho, kdo bude bez bázně hájiti práva církve, její svobody a neodvislosti; toho dne, kdy by se Petrova stolice vzdala svých světských práv, byla by spáchána na církvi neodpustitelná zrada.

Od samého začátku byla obrácena veškerá snaha Lva XIII. k znovuzřízení světského panství. Tato snaha diktovala zdánlivé koncesse, jež Vatikán čas od času činil. Tak si vysvětlíme, proč Bismark přes hlavu Windhorsta a centra byl vyznamenán, jak dosud žádný protestant, tak si vysvětlíme, byly-li opět a opět utkávány jemné, neviditelné nitky ke Kvirinalu a i ke Crispimu, anebo bylo-li znova vyjednáváno s Ruskem a s republikou francouzskou. Cíl byl vždy týž: znovuzřízení papežské moci, světské moci papežství. Lev XIII. uznal dokonce francouzskou republiku. Církev a její hierarchie je sice od svého počátku vzorem monarchického centralismu a absolutismu, ale Lev chtěl užiti Francie proti Německu a Italii a proto se dopustil politického kacířství. Přirozeně měla francouzská republika Římu sloužiti stejně jako monarchie; zápas o kongregace dokazuje, že republikáni prohlédli římský republikanismus. Zdaž prohlédly Řím také monarchie?... Lev si zahrával též s ohněm socialismu; ale političtí konservativci a reakcionáři mu to zazlívali a proto té hry nechal. Ostatně před-

stavoval si Lev roku 1901 řešení sociální otázky čistě katolicky; cechy a řády dělníků a živnostníků měly býti docela v duchu středověkého poručníkování postaveny pod vedení biskupů; než i tato malá koncesse byla otevřenějším odpůrcům demokratismu nevhodná a proto v minulém roce udělil Lev potlačení »křesťanské demokracie« své placet. Amerikanismus byl po theoretickém odsouzení stejně desavouován také prakticky, politicky a bylo v tom vyhověno zejména rakouským církevním knížatům, kteří již dávno (již v poslání kardinála Schönborna!) prohlásili v Římě své veto proti demokratickým allurám. Byl to vliv Manningův a Gibbonsův a švýcarské sociální unie freiburské, kteří radili Římu k »socialisování«, a Lev zkusil i tento prostředek, aniž by pak měl obavy před nedůsledností.

De Maistre protestoval — a z katolického stanoviska docela správně — proti korunování Napoleona Piem VII.: »Zločiny Alexandra VI. jsou méně pobuřujícími než tato ošklivá apostasie jeho slabého nástupce.« Já soudím, že de Maistre má ze svého hlediska úplně pravdu. Katolicismus je právě princip, je systém a tradice a těmi nesmí otřásati ani papež. Lev to také nechtěl, jenom se vždy znova a znova v prostředcích přechytl. Uznal republiku, ale napravil chybu tím, že vůbec postavil moderní stát v područí stolice Petrovy. Bonifác VIII. neformuloval politické monarchistické kredo papežství radikálněji než Lev; co záleží Římu na francouzské, co mu záleží na americké republice, jsou-li tyto přivtěleny k světové monarchii papežově? V r. 1899 mnoho hluku nadělala konfiskace »Osservatore Romano«; všechny listy přinesly zprávu o tom, že královské státní návladnictví konfiskovalo list v Římě již roznešený. V tomto čísle (27. října) a stejně v předešlém přinesl papežský orgán nejen zabavený plán federativní italské republiky, nýbrž i promptuarium o světské moci papežově; tu můžeme čísti, ze se Řím nevzdal nauk Bonifáciových. Kdo ostatně dovede čísti římské enunciace, nalezne tuto římskou politiku již v encyklice 1885 o křesťanském zařízení států. Tak zv. testament Lvův z minulého roku je ještě zřejmější — účinné vyzvání všem politikům, kteří s pomocí církve chtějí zajistiti základy států a trůny evropské: v této encyklice formuloval Lev podstatu papežské politiky, směřující proti zásadě volného bádání a přirozené organisace společnosti. »Osservatore Romano« dal výmluvný výraz své radosti, když sultán žádal Lva XIII. k pacifikaci Arménů. Že takové pojetí legitimity bylo »Spectatoru« příliš

silným, je pochopitelno, ale Řím, opakujeme, je princip a systém a je právě tento princip a tento systém.

Již dlouho posuzovatelé papežovi jednají o otázce, byl-li Lev XIII. velikým papežem; chvalořečníci rádi by na tuto otázku přisvědčili bez omezení, pozorujeme však přece jakési rozpaky v jich hymnických vývodech. Aspoň u myslivějších. Svým způsobu velikým je princip, systém; proto nemůže býti velkého papeže. Katolicismus je již od staletí uzavřen v princip, již ne tvůrčí, ani theoreticky ani prakticky. Sny o velikém papeži, o duchovně veliké církvi, jež čas od času sní nejlepší a nejušlechtilejší katolické hlavy, jsou právě jenom sny. Sint ut sunt aut non sint — platí nejen o Jesuitech, nýbrž i o celém katolicismu a jeho papežství. Katolicismus od staletí stál rozhodně proti modernímu pokroku v theorii i praxi; přizpůsobil se mu sice také ve mnohém právě tímto zápasem, přejímal z nového ducha a života zbraně pro své cíle a účely, ale jenom zbraně, ne ducha a život. Katolicismus sám je dnes pouze snem, snem zašlých století. Církev učinila velkolepý pokus mezinárodně sorganisovati národy ve své theokracii; tento pokus byl předčasný a v tom je tragika katolicismu. Opravdové spojení a sbratření národů je možné jenom na základě, utvořeném svobodným badáním a přirozeným zdokonalením; středověká theokracie doufala, že dosáhne svého cíle duchovním a fysickým násilím, a proto padla, proto musila padnout. Proti reformaci, proti filosofii, proti umění a vědě, proti modernímu státu chová se katolicismus jenom negativně; tuto negaci učinili si Jesuité životním cílem a proto se stali duchovními vůdci katolicismu a papežství. Katolicismus je od reformace jesuitismem a jesuitismus udržuje svou moc týmiž prostředky, jimiž byla založena theokracie: duchovním násilím. Toto násilí je theoretické a mravní — theoreticky vyčerpává se jesuitismus ve vnějším modernisování thomismu a v apologii, jež žije z chyb odpůrce, prakticky vyjadřuje se jesuitské násilí ve zdánlivých koncessích, dočasných kompromissech a v mravní laxnosti, jež vtiskla jesuitismu charakteristickou známku. Kdo chce mít pravdu za všech okolností, ten musí sáhnouti k násilí; též jesuitská prohabilistická lež je prostředkem násilí.

Lev XIII. nemohl v jesuitském systému vykonati nic velikého. Jeho filosofické a politické enunciace odpovídají jesuitskému justmilieu, jeho pochlebníci navykli ho příliš záhy vnějším římským pompám a zdánlivým politickým úspěchům. V té příčině byla pro

Lva a pro jeho okolí charakteristickou předlonská oslava čtyřiadvacetiletého nastoupení vlády — bylo mu dopřáno, že mohl slaviti jubileum pětadvacetileté, ale v obavě, že se ho nedočká, z ohledu na vnější úspěch byla slavnost uspořádána o rok dříve, ačkoli sotva teprv dozněly slavnosti anno santo.

Řím neuvidí již »papa bianco«; i když hned po prvé volbě bude vystupovati ze Sixtiny světlá »sfumata«, nastoupí na Petrovu stolici jenom »papa nero«. *T. G. M.*

Nová zaměstnání pro vzdělané ženy.

U nás je vyšší vzdělání žen teprve v začátcích. Vidíme však, že každoročně přibývá žákyň na jediném našem gymnasiu, na Moravě chystá se gymnasium nové. Otázka, která není ještě dnes tak palčivou, jaké totiž pole pracovní nalezne se pro universitně vzdělané ženy, stane se za několik let důležitou a bude ji třeba prakticky řešiti.

Je pro nás užitečné, ohlížíme-li se v čas po tom, jaké práce chápou se universitně vzdělané ženy v zemích, kde je studium ženské věcí již ustálenou. O ženách amerických v té věci přinesl zajímavý článek Outlook (Vol. 74, no. 9.) »New occupations for educated women.« (Nová zaměstnání pro vzdělané ženy.)

Vzdělané ženy americké nezůstávají jen u knih a v školní síni. Přesné myšlení, kterému naučily se, přenáší do praktického života. A je již dosti příkladů, že činí tak s velkým zdarem.

Tak na př. vzorně vedená pekárna v Cambridgi (Massachusetts) je toho dokladem. Úprava tohoto zvláštního pekařského krámu překvapí příchozího svou vkusností. Slohový nábytek dle W. Morrise, na zdích citáty o důstojnosti práce z Tolstého, dobré obrazy ve vkusných rámech atd. V tomto vkusném okolí zaměstnány jsou dvě — »well born & well bred college girls« — dívky s vyšším vzděláním.

Chléb, který se zde nabízí je zatím ještě dvakrát tak drahý jako jinde, a přec je velká poptávka — důkaz, že má vlastnosti, jimiž ostatní předčí.

Dílna studovaných žen jest kuchyň — laboratoř.

Miss Stevensonova pojala první myšlenku založiti tento obchod. Uvědoměle snaží se překlenouti propast, která dělí lidi rukama pracující od třídy pracující duševně; poznává potřebu, aby naše denní potřeby byly zdokonaleny, a k tomu potřebí je lidí opravdu vzdělaných.

Miss Stevensonova studovala chemii, přihlížejíc k tomu, aby mohla věc svou v dobré literární formě podávati, (původně měla

v úmyslu vyučovati) věnovala velkou péči angličině. Pocházejíc z jižních států, kde je výchova vedena více aristokratickým duchem, musela projít vnitřní revolucí, nežli zvolila pro svou práci pole tak neobvyklé. Spojence našla v Miss Elliottové, jež rovněž zabývala se chemií.

A tak založily svou kuchyň a vlastně laboratoř v Cambridge. Nejdříve dívalo se i studentstvo na podnik jejich s nedůvěrou.

S počátku mladé enthusiastky pekly vše samy, avšak zákazníků rychle přibývalo — ve třech měsících kryly se výlohy.

»Myslím, že lidé uznají dobrou věc vždycky, když je vyráběna vzhledem na svou jakost a ne pro výdělek,« praví Miss Stevensova; dále pak: »Mám osobně velký zájem v ekonomické stránce našeho obchodu. Jsem tak pevně přesvědčena, že lidé potřebují více práce než mluvení, a proto jsem velmi ráda, že se dokázalo, jak dívka může si získat výživu prací tohoto druhu. My máme teď pět pomocníků, všichni jsou výborní. Máme tolik práce, že potřebujeme v kuchyni dvě šichty s osmihodinnou pracovní lhůtou. Až bude potřeba, aby pece byly stále topeny, přibereme více pomocníků. Pečeme 96 pecnů najednou, a děláme tři druhy chleba — zdravotní druh dle formule obdržené od lékaře New-Yorkského, smetanový chléb a pšeničný chléb. Zdravotní chléb je pro lidi, kteří nemohou ztráviti jiný druh, a má dvě doporučení. Mrs. William Dean Howells se vyslovila, že jí zachoval život, a Department of Chemistry ve Washingtoně označilo jej za jediný analysovaný chléb, který by neměl v hotovém stavu kvasnic.«

Miss Stevensonová vidí ve svém povolání práci pro vzdělanou ženu velmi zajímavou — práci hodící se pro ženy universitně vzdělané (college-women). A obě dívky, které podjaly se té práce, jsou si vědomy, a to jest pozadí jejich konání, že palčivé otázce sociální, rozdílu mezi pánem a otrokem musí se hledět učiniti konec tím, že pán sestoupí do areny práce.

A můžeme uvést jiné případy, kde vzdělané ženy těží z vědění svého v praktickém životě. Ve Wellesley založily dvě graduantky malou čajírnu (a tea-room). Studentky koleje ve Wollesley upsaly akcie a tak vystavěna nová budova. Kolej ve Wollesley má nyní svými bývalými žákyněmi vedenou vzornou restauraci; přicházejí-li alumnae na návštěvu do bývalé oné koleje, nachází tam milý útulek. Mimo to vydáván jest tam týdeník, jenž jest první, který se v ženské koleji vyplácí.

Dvě bývalé posluchačky Smithské koleje vedou v Brooklinu velkou prádelnu. Ústav ten zvláště vyniká velkými a vzdušnými místnostmi, a ač jsou vyšší ceny nenapadá četným zákazníkům si stěžovati, neboť poskytuje výhody svou naprostou solidností.

Těžké otázky paní a služek prakticky podjala se jiná z dívek Amerických. Majíc zkušenosti z pobytu svého v universitním setlementu snaží se odpomoci obtížím, jež mají obě strany, služka i paní, tím, že obě učiní spolu smlouvu určitě vyhražující povinnosti obou stran. Toto bureau, jež založila, setkává se se značným zdarem, je to práce nevyžadující kapitálu, již dívka, která má zájem v sociálních otázkách může kdekoliv se zdarem provozovati.

Dívky zaměstnané v továrnách mimo pracovní své hodiny, bývají ponechány sobě, nikdo nemá o ně péče. Zde je zase nové pole. V Sudlowě (v Massachussets) byla povolána Miss Holmes, aby snažila se poskytnouti dívkám továrním v jejich prázdni přiměřené zaměstnání a zábavu. Byla jí dána k disposici nepotřebovaná budova a ponechána v jejím postupu úplná svoboda. Prázdná tovární budova přeměněna; upraveny útulné místnosti, tělocvična atd. Založena tu kuchařská škola, škola šicí a pod. Ihned přihlásil se do těchto škol dobrovolně velký počet dělnic.

V uměleckém průmyslu nacházejí vzdělané ženy rovněž přiměřená zaměstnání.

Mrs. Weberová svou vlastní neunavnou prací zdokonalila se ve výrobě nejjemnějších krajek, umění svému pak učí dívky jiné. Krajky její mají skutečnou uměleckou cenu.

Umělé zahradnictví nalezlo mezi dívkami americkými inteligentní pěstitelky, rovněž domácí industrie v různých svých odvětvích má v ženách dobré zástupce. –

Zde uvedli jsme řadu zeměstnání universitně vzdělaných žen, jak podává o nich zprávu »Outlook«.

Myslím, že z toho všeho můžeme se učiti staré pravdě — nestyděti se za čestnou práci a vyhledávati ji.

Nebylo by tak u nás v Čechách možno, aby akademicky vzdělané ženy urychlily process, který beze sporu se odehrává, totiž sbližování se jednotlivých tříd společenských? Žena, která pracuje duševně, jde dosud proti proudu předsudků, jež uzavírají jí vědu; ač pomalu, ale jistě se proud obrací. A neobrátí se jiný proud jistě třeba ještě zvolněji, když vzdělané ženy půjdou proti proudu předsudků, které dělí lidstvo na třídy dle rodu, bohatství a fysické síly? *Fram.*

Život Dr. Elisabeth Blackwellové.

(Dokončení.)

Tím skončena příprava pro život a nastala praxe.

Praxe však rostla velmi pomalu, první, kteří vyšli Blackwellové vstříc byli Quakeři. Byla to doba zlá, a Blackwellová cítila se velmi opuštěna. Hroty veřejné nepřízně, ač znala jich malou váhu, přec ji bolely. Píše: »Ty ustavičné, utrhačné pomluvy, jsou mi bolestné, neboť jsem právě tak ženou, jako lékařkou; a obé je raněno tou falší. O, jsem ráda, že já, a nikdo jiný nemusí podniknout tuto průkopnickou práci. Chápu nyní, proč ten život nebyl nikdy dříve žit. Je to těžké, beze vší opory mimo vznešený cíl, žít ve všem druhu společenských překážek. Chtěla bych aspoň někdy trochu smíchu — život je příliš vážný —«

Pro tuto osamocennost, vzala k sobě sirotka a později ho adoptovala.

R. 1852 měla serii přednášek o fysické výchově dívek, které vyšly pod titulem: »Zákony života vzhledem k fysické výchově dívek.«

Hlavně prvním studentkám lékařství překáželo, že nebyly připuštěny do nemocnic. Aby tento nedostatek se odstranil, založila B. r. 1854 »dispensary«, z něhož během času vyvinuly se ústavy »New-York Infirmary« a Ženská kolej. Sestra Elisabethina následovala tuto v jejich snahách. Té doby byla již lékařkou a meškala v Evropě na dokončení svých studií; r. 1856 vrátila se do New-Yorku a »tím síly víc než zdvojeny«, praví dr. Elisabeth. Záhy povstal z nemocnice veliký ústav pode jménem »The New-York Infirmary for Women & Children.« Mnoho práce to stálo a mnoho starostí, než sehnán k tomu potřebný kapitál. —

Deset let činnosti v Americe neslo pomalu, ale jistě ovoce. Ženské studium lékařské rozšířilo se do Philadelphie a Bostonu.

A tu Blackwellová doufala, že i v starém světě nalezne půdu pro svou práci a opětně navštívila Evropu. Skutečně také na-

lezla mnoho přátel. Francouzská hraběnka de Noailles byla ochotna penězitě umožnit založení nemocnice, ať už ve Francii, neb Anglii. Lady Byronová brala velkou účast na snahách Blackwellové. V Anglii pořádáno několik přednášek Blackwellovou, na nichž dostala odvahu k podobné práci Elisabeth Garretová, která do jisté míry je Anglii, čím Americe Blackwellová.

R. 1856 zařazeno jméno Blackwellové do registru lékařů spoj. království. Tím uznána Blackwellová oprávněnou lékařkou. Mělo to značný význam pro věc. R. 1859 vrátila se dr. E. Blackwellová do Ameriky. Tam nastala nepokojná léta — občanská válka. Tu jednalo se Blackwellové získat dost zručných ošetřovatelek pro bojiště. Svolána schůze do ženské nemocnice, a nastal tak nečekaný nával dam, že ani místnosti nestačily. Zřízen spolek, v němž Blackwellová byla činna.

Blackwellová ve své autobiografii zmiňuje se o jedné ošetřovatelce, již pro slabost a přílišné nadšení nechtěli přijati.

Žena ta pak na poli činila divy sebezapření. Dva dni nepřetržitě mezi padlými vojáky hledala raněné, a ulevovala jich stradání dle možnosti.

R. 1865 otevřena kolej pro ženy. Blackwellová dlouho se zpečovala, věděla, jaké to má nevýhody odtrhovati se od universit mužských, a jaké naopak mají studentky účastné organisovaného systemu, výhody. — Avšak stalo se to nutným, neboť ještě nepřijímaly mužské university ženské členy rovnoprávně s muži. Blackwellová stala se professorem hygieny. R. 1869 končí průkopnická práce v Americe.

Anglie stala se polem činnosti Blackwellové od té doby. R. 1869 byl kongres sociologický, na nějž Blackwellová jako lékařka měla přístup; sl. Carpenterova prosila dr. Blackwellovou, přinášejíc jí plné ruce dokumentů, aby zastala se tam stejné spravedlnosti u zákona mužů jak žen v otázce mravní. Zastání nebylo tehdy třeba. Když tam přišla, viděla, že věci ujal se professor Newman.

Tehdy teprv otevřely se jí oči nad tím, jaká společnost naše skutečně je! Je to pro ni v Anglii vůbec charakteristické. »Náhle se mi otevřely oči, aby už více nebyly zavřeny, nad tím hrozným poddáváním se žen, které jest hlavní překážkou vývoje lidstva —« píše tehdy.

V té době datuje se také její seznámení s Kingsleyem, jenž ji při prvním setkání nadšeně vítal, jako jednu ze svých hrdinek.

Společenského života se v té době dosti účastnila, zvlášť v kruzích se zájmy jí společnými; jednou na př. sešla se s příslušníky všech vyznání a všech směrů — atheista, materialista, Hindu, katolík. Stýkala se tehdy s předními osobnostmi Anglie — H. Spencer, Dante-Rosetti, Lewes, P. Taylorovi, Kingsley. —

Přednáška, kterou tehdy pořádala — »Jak udržet domácnost ve zdraví«, vyvolala záplavu anonymních listů, ve které kladeny jí všemožné otázky, na které ovšem neodpovídala.

R. 1871 měla přednášku o »Náboženství zdraví« a téhož roku založena hygienická společnost s mottem »prevention better thau cure«.

Blackwellova doufala v možnost opravy společnosti; a toužila, aby viděla zásady křesťanské přejít ve společnost — bylo a je do toho daleko.

Za tou příčinou navštívila Lemairovo: »Familistère«, kdež několik set lidí žilo v jakémsi komunismu na území téměř docela obklíčeném řekou — Blackwellová viděla zde mnohé vady i přednosti.

Když »London school of Medicine for Women« byla otevřena, Blackwellova přijala stolici professorskou pro gynekologii.

Leč zdraví nesloužilo již tak jako dříve. Byla nucena opustit místo.

Zimu r. 1876–1878 ztrávila v Bordigheře a Nizze. — Tam pod olivami a u modrého moře přemýšlela mnoho o povinnostech lékaře k otázce mravního poměru mezi ženou a mužem, zkušenosti dlouhou praxí a seznámením různých zemí vzrostly, a tu vznikla knížka »Rada rodičům«.

Jaké potíže měla Blackwellová, aby našla vydavatele, je nám teď těžko uvěřitelno. Jedna z jejich vřelých anglických přítelkyň jí tvrdila, že jestli vydá svou knížku, její jméno bude zapovězeným jménem v Anglii; konečně vyšla pod změněným titulem: »Mravní výchova mládeže, posuzována s lékařského a sociálního stanoviska«. Knížka vyšla nákladem spisovatelčiným.

— — A tam končí náš pramen autobiografie Blackwellové.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Význam Blackwellové jest velký, jednak tím, že otevřela ženám povolání lékařské, pak význam její jako lékařky spočívá v tom, že i s vědeckého stanoviska klade stejný požadavek mravnosti pro obě pohlaví. — Sílu v těžkých bojích životní jí dával silný cit náboženský, ne bigotní, ale ten mocný, zdravý

cit, ke kterému přichází, jak jednotlivec, tak národ, když překonal stanovisko negace a materialismu. —

A jako náboženství, tak jest jí vrozen silný pocit národního vědomí, »an English woman« je pro ní vznešené jméno.

To jsou dva pevné body v jejím životě, a třetího dosáhla prací. Chci říci jen tolik, jako někteří z nás snad musí bojovat o náboženství, jiní o národnost, takový boj měla ona ve své duši jen proto, aby rozhodla se pro dráhu, kterou prošla — a podporu a sílu jí dávala právě bezsporná určitost v otázkách druhých. Blackwellová spojuje s vědou všechnu ženskost. Nevidí což je bohužel dost obvyklé, v tom, že by se odhodily staré formy žádnou výhodu. Je stále tím, pro co my nemáme slova: a lady. To že přijala sirotka, že tak potřebovala něco milujícího a milovaného u sebe, je jistě pro ni význačné.

Na povolání rodičů dívá se s obdivem a vřelým citem, na poměr, jaký má být mezi mužem a ženou s úctou. Je rozhodně pro koedukaci; vyvinuje se jí nový přátelský, mravný poměr mezi hochy a dívkami. Mimo to výhody ustáleného systemu ve vzdělání dostane se těmto.

Jak na ženskou otázku se dívá? At mluví sama. »Mám nyní plnou hlavu práce organisační, ale ne organisace žen proti mužům. V poslední době jsem v této věci neustále uvažovala a hledala jsem nějaký princip organisace, který by neustále vzrůstal, až by se stal přiměřeným poměrům doby.

Ta hrozná nemravnost tížila mou mysl od té doby, co jsem přišla do Londýna; neboť myslím, že v žádném městě na světě neukazuje se tak veřejně. V Paříži je uzákoněna a schována, je uznána a provozuje se jako odvětví správy státní!

V Spojených státech to není tak staré a daleko rozšířené, (1830) zde však v Londýně to bylo ponecháno samo sobě, mělo nestísněný průběh, existuje to v hrozných rozměrech, a jeví se zřejmě až do nejnižších forem. V kteroukoliv hodinu noční vídám naše ubohé bídné sestry, stojící na rozích ulic, v jejich nejlepším oděvu, což bývá vybledlý šál a vetchý šat, any hledají své bídné živobytí. A mnohé, bolestí sevřené srdce viděla jsem pod hubenými hladovými tahy. Ale nebudu Vám dále působiti bolest — znáte v celku ten fakt, ačkoliv se nikdy nevedral k Vám, jako ke mně po tisícerých různých cestách. Mým velkým snem je velká mravní reforma společnosti, velké hnutí žen v této věci. Způsob, který má být vyhledáván v každém prostředí života jest — začíti od zá-

kladů, ne nejapné užívání náplasti, což dosud bylo prací spolků t. zv. »mravní reformy«; musíme nechat nynější vyvržené, avšak chopit se nastávající generace. Ve své mysli rozdělila jsem svou »Unii« na různá odvětví . . . Byla by to výchova, která změnila by jak mužské tak ženské zvrácené povahy; životní povolání, kněžství žen, zaměstnání jich v koloniích, kluby domácnosti, sociální jednoty, pravdivý tisk a mnohé jiné věci byly v mých snech. — A to vše spojeno tak, že by to mohlo čelit každému vybočení a zřejmému zlu. V Anglii chtěla bych vzbudit zájem u královny a jakožto nejvyšší representantku ženství, postaviti ji v čelo tohoto velkého mravního boje.[1]

Ovšem mnohé modifikace na Anglické poměry, které jsou bezprostředně kolem mne. Až se vrátím do Ameriky, evropský způsob myšlení odpadne a přizpůsobí se Novému světu — nikdy však nesmí to býti hnutí protimužské« — —.

[1] Hnutí, jemuž se postavila v čelo, při její velké populárnosti mělo úspěch zaručený.

J. J. Pestalozzi jako sociální paedagog.

(Dokončení.)

Sociálně paedagogicky utvařuje se sestupný pořad výchovné reformy asi takto: Záhada výchovy knížecí, která zaměstnávala po přednosti středověkou paedagogiku, rozšiřuje se již u Lockea v otázku výchovy stavovské upředněných, napřed sice kruhů šlechtických; pak nabývá u Rousseaua a Filantropina v Dessavě nátěru občanského, téměř buržoastického; a teprve Pestalozzem byla přenesena na tak řečený čtvrtý stav. Pestalozzi jest skutečně a opravdově a především paedagogem dělného lidu, proletáře. »Všichni lidé jsou sobě u vnitřní bytosti rovni,« dí Pestalozzi (Abendstunden § 35.), »proto musí býti vzdělávání za povoláním a vzdělávání stavovské podřízeno vzdělání lidskému (tamtéž § 45.). Výchovný problem nabyl Pestalozzem zcela nového obratu. Jako politická vláda přešla pravidelnou čarou vývojovou s prvního stavu na druhý, s tohoto zase na třetí stav, aby dospěla pozvolna k čtvrtému: přesně tak se měla věc se souběžnou revolucí paedagogiky. Jako Tomáš Aquinský zprvu a po přednosti měl na zřeteli »výchovu knížete«, tedy výchovu prvního stupně, Locke onu aristokratův, tedy druhého stavu, Rousseau a Basedow (Filantropin) výchovu stavu třetího: tak Pestalozzi nejpřednějším činem výchovu nejnižší vrstvy lidové, pracujícího proletáře. Tato sestupná čára jest psychologicky zcela vysvětlitelnou a na snadě. Dokud byla všechna moc lidu v rukou jeho knížete, soustřeďoval se přirozeně hlavní paedagogický zájem o správnou výchovu knížete toho, v jehož rukou byly blaho a běda lidu. Pestalozzi však psal část svých sociálně paedagogických pojednání po velké francouzské revoluci. Jeho »Zkoumání o postupu přírody u vývoji lidského pokolení« vyšla r. 1797, ale jsou načrtnuta již r. 1793—1794[1]

[1] »Meine Nachforschung über den Gang der Natur in der Entwickelung des Menschengeschlechtes« Nejlíp knihu tu karakterisoval Herder: Každý, kdo knihu tu četl, vezmi list a připisuj k ní svůj životní běh, co měl

za obcování s Fichtem. V touže dobu padá také asi rozprava Pestalozzova »O příčinách revoluce francouzské.« U Pestalozze byly tedy historické předpoklady zcela jiné, než u jeho předchůdců.

Tito přizpůsobili paedagogiku přece jen proto třetímu stavu, poněvadž čtvrtý nebyl ani ještě objeven. Z Montagnardů francouzské revoluce vypracoval se však povlovně tento čtvrtý stav. Teprve pak počínají nemajetní čili — jak je později úsměšky jmenovali — bezkalhotní (sanskyloti) stávati se problemem paedagogiky. Nemá-li vláda právě přecházeti více z ruky jednotlivce na zvláštní stavy, nýbrž na všechen lid, musí býti lid k vládě té vychováván. Problem ten jest tudy, připatřujeme-li k němu přesně, tentýž jako v »regimine principum« Akvinata nebo v »Principe« Macchiavella: Jak má býti suverén vychován? Jen že se zatím stala, následkem neustávající podkopné práce dějin, které v sobě chovají jako nejhlubší svůj smysl neustálý vzestup k obsáhlé osobní svobodě státních občanův, osobnost suverénova jinou. Politická gramatika evropských národů docházela právě od středního věku počínajíc neustálého přešinování: od singuláru se přechází k duálu, od toho k plurálu a od toho zase k pojmu kolektivnímu (hromadnému).

Karlem Velikým počala politická nadvláda singularu: jedna osoba dodávala rázu vší Evropě. V boji mezi oběma sestrama, císařstvem a papežstvem, Ghibelliny a Welfy, přešlo se k politickému dualismu: vedle císařskou svrchovanost vstupuje papežská. Od založení hansy, válek selských a reformace dostávají se na vrch města, a politické panství stává se pluralem: Magna Charta, anglický parlament, francouzské stavy, německý spolek měst atd. posunují moc z jediné ruky do mnohých, se stavů vyšších na stav střední. Francouzská revoluce konečně dopomáhá k vládě hromadnému pojmu lid (národ), a to buď jako v monarchických státech konstitučních ke spoluvládě, nebo, jako v republikách, k samovládě.

Tím se pošinuje nyní sociální paedagogický problem Pestalozzův v úplné dějinné osvětlení. Samovláda jest totiž vždy spojena s mravními nebezpečenstvími — stejno, vykonává-li se jednotlivou osobou nebo jednotkou fiktivní, lidovým souborem. A jako

---

býti jako dílo přírody? Co z něho učinila společnost a konečně co ze sebe sám učinil? Uvažující mysli poskytuje tato kniha k takovému listu mnoho názorův."

dříve musila býti knížata vychovávána účelně, tak nyní musejí býti národové vzděláváni dle přesných sociálně paedagogických zásad. Sociálně paedagogický problem Pestalozzův zní tedy, rozuměno-li mu správně: Jak má býti vychováván suverén lid? Ještě vhodněji by mohla býti otázka tato zahrocena takto: Jak se má lid vychovávati v suveréna? A proto tedy zní věčná vratka Pestalozzova: »Milý lide! Chci ti pomoci!« — Ale pobloudili bychom, kdybychom v Pestalozzovi spatřovali a pokládali jej toliko za vychovatele dítek, kdybychom se domnívali, že by byl býval dosti jednostranným a očekával již jedině od nápravy školy v hlavě a údech reformu veřejného života. Takým snílkem a světu odcizencem mohl býti Pestalozzi jen tehdy, když šlo o jeho soukromé hospodářské záležitosti, ale ne tam, kde běželo o blaho všeho lidu. Více než od školy očekával tudy od zákonodárství, od veřejného práva, jímž jest paedagogika pro dospělé; a tu zní jeho sociálně paedagogický program: »Vhodné vzdělávání lidu, dobrá policie a dobré konání spravedlnosti, dobré vojenské ústavy a vhodná finanční soustava.«

II.

Lidový život naší západoevropské-americké kulturní soustavy vyznačuje se dvěma karakteristickými rysy: dobudováním sociálního vědomí a probouzením sociálního svědomí. Co se těmi dvěma novými životními mocnostmi rozumí, bude zde vyloženo. Napřed však budiž podotčeno, že Pestalozzi u porodu těchto pojmových dvojenců stál kmotrovstvím.

Sociálním vědomím rozumíme vědecké poznání národového (lidového) života vedle obou jeho momentů soudobnosti a následovosti. Soudobnost lidového života vyšetřuje srovnávací ethnografie, která pomocí jistých příčných seků sociálními zařízeními žijících právě divokých nebo napolocivilisovaných národů snaží se vystopovati vývojový zákon všem sociálním skupinám společný. Mužové, jako Tylor, Morgan, Mc. Lennan a Bastian, kteří stopovali pratvary lidského soužití a soupůsobení na celém povrchu zemském srovnávacím způsobem — ethnograficky, nebo srovnávacím způsobem — dějinně, dali sociologům druhu Herberta Spencera, G. Ratzenhofera, Charla Letaurneana, Alfreda Fossilléa, Gabriele Tardea a Lestera Warda do rukou prostředky, pojati sociální vědomí našeho kulturního systemu ve formule.

Sociologii jest děkovati, že dnes zíráme na společenský vývojný postup lidského pokolení zcela jinýma očima, než pokolení předcházející. Těmto se vykonával sociální vývojový proces nercili nevědomě, tedy jistě nereflektovaně — jako přirozená událost, do které uměle dotvořující a opravující ruka lidská ani nemohla zasahovati. Právní instituce, tvary státové jsoucnosti a společenská učlenění měly svůj po pravidle správný, neuvažovaný vzrůst, asi jako stromy pralesa nebo potulné stádo antilop.

Individuum má se tudy k sociální skupině asi jako strom proti lesu, jako species proti rodu, jako jednotlivý bojovník proti vojsku. Sociologie nám však vysvětlila, že my lidé v svém soužití netvoříme toliko aggregaty nebo prostorové vedlebytniny, asi jako trs polypů, nýbrž že trváme naproti sobě v neustálém vzájemném poměru a že následkem toho své vzájemné vztahy musíme upravovati vždy dle trvajícího uznání. Stromy stojí ztrnule na místě, kam je příroda postavila, až příval vichřice nebo lidská ruka je skácí nebo vymýtí; stádová zvířata trvají v svém sociálním chování proti sobě v mezích, jež jsou vytyčeny jejich pudy. A lidé přírodní, jejichžto sociální organisace se nepovznáší nad úroveň stádových zvířat vyvinutějších, upravují své vzájemné vztahy právě tak jak ona zvířata dle svých sociálních pudův.

Teprve kulturní lidé, kteří nedostávají více direktivu svého sociálního jednání jedině od svých pudů, nýbrž bytně a povýtečně od intellektu, dospívají sociálního vědomí. Toto sociální vědomí vzniká tedy jako poslední a nejhlubší výsledek věd všeobecně a věd sociálních obzvlášť. A poněvadž jsme teprve v devatenáctém století sociální vědy vybudovali a utvořili za vlastní disciplinu, proto smí býti slušně tvrzeno, že sociální vědomí a jeho dobudování je právě takové karakteristikum devatenáctého století, jako smí býti obhrouble asi tvrzeno, že v osmnáctém století ovládalo náš kulturní system vědomí politické, v sedmnáctém vědecké, v šestnáctém náboženské, v patnáctém umělecké.

Pestalozzi jest toliko jedním z nejvýmluvnějších spolutvůrců sociálního vědomí. Středem jeho myšlení není problem: svět, nýbrž: člověk. Ludvík Feuerbach prožil dle vlastního svého výroku vývoj, který naznačuje takto: »Bůh byl mou první myšlenkou, rozum mou druhou, člověk mou třetí a poslední myšlenkou«; o Pestalozzovi smíme směle tvrditi: »Člověk byl mou myšlenkou první a poslední. Neboť podobně jako C. Meiners

definoval jednou[1] filosofii za »vědu o člověku«, mohlo by se říci o Pestalozzovi, že sociální blaho a bědno člověka bylo alfou a omegou jeho všeho filosofického myšlení. I v dítěti zajímá jej toliko budoucí člověk. »Člověk, v své bytosti, co jest? Proč nám to mudrcové nepraví? Proč neuznamenávají povznešení duchové, co jest jejich pokolení? Zdali užívá sedlák také svého volka, aniž jej zná? Nepátrá-li pastýř po povaze svých ovcí? . . . Proč nezpytuje po potřebách své přirozenosti, aby na tom budoval požitek a požehnání svého života?« Tak počínají »Večery poustevníkovy,« a táž myšlenka opakuje se ve všech spisech Pestalozzových jako věčný refrén.

Toto upředňování nauky o člověku, jak je projevuje naše dnešní filosofie, dávajíc přednost psychologii, anthropologii, ethice a sociologii, zcela dle intencí Pestalozzových, ukazuje nám toliko, jak velmi příbuzným jeví se Pestalozzi jako sociální paedagog s naší vlastní dobou. Karakteristika, kterou podává L. Stein[2] o filosofii na obratu století, vyznívá téměř jako opis hlavního sociálního požadavku Pestalozzova. Zní: »Neklamou-li všechna znamení, shledá nastávající století nárůdek filosofů všech zemí shromážděn pod souhvězdím sociologie a sociální ethiky. Nalézáme se, jak patrně bije v oči, uprostřed myšlenkového stěhování národův. Hladší, vzhůru se snažící pokolení filosofův opouští po skupinách zpustlé, nebytelnými se stavší síně metafysiky a putuje se svým těžkým duchově dějinným obozem do nové říše ideí — do sociologie. Po nevýslovně bolestných potulkách na snářských polích »nepoznatelného« (Kantovo věc o sobě — Ding-an-sich, Spencerovo »Unknowable«) dostalo se vyrůstající pokolení filosofů konečně k člověku — vrátilo se k člověku. Filosofům moderním, »mladým«, jest universum Hekubou. Ne bytí světa, nýbrž bytí lidské stalo se jejich ústředním problemem. Zdali universum jest složeno z atomův, energií nebo silových středů, to ať si zpraví všemoudří metafysikové mezi sebou. Je-li jeden a toliko jediný účel světa, budiž zůstaveno dialektickému větření hrdopyšných vševědcův a všeumělců; my se při tom spokojíme vyšetřovati lidský životní účel (homo homini deus); člověk jest a zůstane nejzajímavějším zpytovacím předmětem člověka. Formy a zákony lidského soužití a soupůsobení, jak je pojímá sociologie v jejich

[1] Grundriss der Seelenlehre — úvod.

[2] An der Wende des Jahrhunderts. Versuch einer Culturphilosophie. 1899. Str. 43.

bytí, sociální filosofie v jejich vývoji, sociální ethika v jejich měně (povinnostech, závazcích), to jsou problemy, které rozněcují na věkovratu duchy mladé a silné a podněcují k myšlenkové práci plné energie.«

Jak velmi člověk u Pestalozze zabírá střed filosofického zájmu, vysvítá také zvláště z projevu panice Arnera v Linhartu a Gertrudě, který jest oblíbenou jeho mužskou postavou: »Krása člověka jest největší krásou země. (III. hl. 27.)[1] Tento aesthetický anthropocentrismus sahá téměř tak daleko jako věst Protagorova homo-mensura, již jest pojímati dle theorie poznání, že člověk je měrou všech věcí.

Smí-li býti mluveno tedy o Pestalozzi jako o filosofu, tak náležel na všechen způsob k filosofům kulturním, ne k filosofům přírodním. Člověk a jeho kultura nejsou mu toliko východištěm, nýbrž také cílištěm myšlení. Pestalozzova předmluva k dílu »Idee der Elementarbildung« (Werke sv. 17. str. 464.) opanována jest základní myšlenkou, že všechny umělné snahy našeho pokolení mají toliko ten účel, státi se »podřízenými vyšším zákonům mravního a náboženského vzdělání našeho pokolení.« Na oněch četných místech jeho spisů, která jednají »o možnosti zušlechtění lidského pokolení«[2] a jež sám omezuje na úsečný výraz »vzdělávání k lidskosti bylo mým účelem,« vstupuje jeho sociálně utilitarický optimismus v nejjasnější osvětlení. On jest snad nejenergičtějším zástupcem perfectibilismu v ethice, t. j. onoho směru, který tvrdí tvářivost a sociální přeměnlivost lidských povahových vlastností a následkem toho se snaží všemi přibezděčujícími prostředky o takové překlonění a navykání altruistických citů pomocí zařízení sociálních.

Ano dle Schopenhauerovy fantasticko-deterministické hlavní věsti: »operari segnitur esse« (jednání následuje z bytí) lidský karakter jeví ztrnulou jednostejnost, nehybnou jednotvárnost, která veškeré vychovávání vývojem vylučuje, jeví se optimisticky naladěný sociální paedagog v Pestalozzovi jako zástupce nekonečné způsobilosti lidské přirozenosti, zdokonalovati se. Dle Schopenhauera vyjevuje lidská povaha říkajíc věčné zároveň (πάντα ὁμοῦ,

[1] České zpracování dříve řečené má zcela odlišné rozvržení od originálu; ba originál, dle něhož převáděno (za škrtání důležitých právě pro literární práce částí) ani neudán.

[2] Srov. Ch. Rothenberger, Pestalozzi als Philosoph, Bern 1898; strana 47.

nunc stans) dle Pestalozze věčný vzestup (πάντα ῥεῖ) k lepšímu a dokonalejšímu. Onen uvázl v ethickém ontologismu, tento postoupil k sociologickému evolutionismu, jak jej asi závěrečná věta druhého listu »Wie Gertrud ihre Kinder lehrt« ukazuje: »Slovem, dospěl jsem dojmem celku a nepřetržitou rovností svých zkušeností k tomu, obnoviti v sobě opět víru, kterou jsem v sobě samém živil na počátku své paedagogické činnosti s tak mnohou vroucností, ale již jsem téměř pozbyl za pokračování jejího pod břemenem jejího dobového umění a jejích dobových prostředků — víru v možnost ušlechťování lidského pokolení.«

Tato protiva sociální paedagogiky Pestalozzovy a Schopenhauerovy hodně drasticky dotvrzuje správnost tvrzení: »pessimismus jest dříve chorobou nežli názorem světovým . . . . . Osobní pessimismus jest chorobou individuální, sociální pessimismus chorobou lidovou, psychosou davu, pathologickou poruchou sociální rovnováhy.« Pestalozzi je nejvzácnějším typem filantropa, který se ujímal po všechen svůj život nejchudších a nejopuštěnějších z lidského pokolení, ochoten jsa vždy, pomáhati jim; Schopenhauer naproti tomu z nejvíce odpuzujících příkladů misantropů, kterými nehledíc k jeho krasořečnické soucitové morálce staví na odiv plachost a opovržlivost člověka do toho stupně, že nalézá »pro útrapy svého oblíbeného psa teplejší tóny nežli pro sociální otázku«. Pestalozzův sociální optimismus jest právě tou měrou výrazem a obleskem jeho temperamentu, jako sociální pessimismus Schopenhauera, veškeren pokrok popírajícího, jest výronem jeho rozhořčenosti a špatné nálady. S tou interpretací výroku »operari segnitur esse«, dle něhož také Schopenhauerovo jednání následovalo z jeho individuální povahy, mohli bychom se zpřáteliti předpokládajíce, že se ony vztahy obmezí toliko na temperament a světový názor, ne však jak u Schopenhauera — že se rozšíří na poměr jednotlivého člověka k jeho intelligibelnímu karakteru.

Nade vším, co Pestallozzi sociálně paedagogicky myslí nebo píše, svítí kus slunce, poněvadž jeho temperament sám jest pln slunné důvěřivosti; a jen takoví sociální paedagogové mohou působiti na lid v pravdě přetvořivě, mravně oživně. Aby byl jiný nabádán k dobrému jednání, musíme především věřiti v dobrost toho jednání a pak v možnost provedení jeho vší vroucností srdce a veselé mysli. Komu se nedostává tak důkladně této víry ve způsobilost ke zdokonalování lidského pokolení jako Schopenhauerovi, který slyší z dějin lidského pokolení toliko kolovrátkový nápěv

jednotvárné totožnosti, ten ovšem jest zkažen pro jakoukoli paedagogiku sociální. Je-li lidská přirozenost nezměnitelná a nejsou-li tudy dějiny lidstva samy nic více nežli věčný circulus vitiosus, pak by bylo nesmyslem, domáhati se sociálních náprav, tedy uvědoměným vzděláváním sociálního vědomí chtíti vsahovati činem řídkým v budoucí osud lidstva. Odkud vážiti životní energii, obětovnost, potěšnost, které konečně přece náležejí ku každému sociálnímu přetvořování, tápáme-li jako kůň v šlapacím mlýně, vězíce vždy na témže místě — stejně, zda-li se ospale mechanicky loudáme nebo bodře a čile klusáme v před?

Sociální paedagogika velikého slohu je tedy možnou toliko na podstati perfektibilismu, tedy víry v způsobilost zdokonalování myslitelnou vzhledem typu člověk. Pro zapírače pokroku jest každákoli paedagogika sociální capus mortuum vědy. Nezničitelný optimismus naproti tomu, který podpírá Pestalozze v učení a životě na vzdor všemu kolísání říkajíc jako páteř jeho sociálně paedagogického myšlení, jest nezbytným za vzdělávání sociálního vědomí, prahnoucího po činech, podnikavého, domáhajícího se poznaných cílův s energií nepřekonatelnou. V onom sociálním optimismu, který Pestalozzi nahromadil jako nejcennější dědictví doby osvícenské ve svých spisech a jako věno osmnáctého století zanechal století devatenáctému, shledáváme jeho nejvzácnější nárok jako sociálního paedagoga a spolutvůrce našeho sociálního vědomí, dospívajícího vedením sociologie. Neboť už v »Linhartu a Gertrudě« nejbytnější částí to proslovil, co by sociální optimismus dnes mohl učiniti svým heslem: »Jest člověkem; a každý pud jeho přirozenosti, kterého mu neukonejšíš, zůstavuje ho nedokonalým a — zákonodárče! Co mu nedáš, to od něho nemáš. Pamatuj si to a počítej — ne pro něho — počítej jen pro sebe, a pak mu dáš, kolik můžeš, abys ho mohl potřebovati tak dokonalého, jak ho můžeš učiniti.« (IV. hl., 56.)

Politické a sociální účinky trustův.

Ze spisu The Trust Problem od J. W. Jenkse přeložil Dr. Lev Winter.
(Dokončení.)

Při této životní otázce dlužno však uvážiti také následující. Mnoho lidí snaží se nyní pracovati samostatně, ačkoliv jsou schopni pracovati pouze za vedení jiných. Kdo sám jest obchodníkem nebo průmyslníkem, nebo obchodu a průmyslu si všímá, může zajisté jmenovati lidi ze svého okolí, kteří, jsouce snad dobrými pracovníky, mohou býti dobře tesaři, strojníky nebo krejčími pracujíce za vedení osob jiných, kteří však přejí si státi se a občas skutečně stávají se podnikateli, nebo kteří otevírají sklady vlastního zboží, kde jsou finančně zodpovědni jako řiditelé závodův, a kteří opatřivše si takové neodvislé postavení, uvalují zkázu na sebe samy, následkem toho způsobují nepříjemnosti svým rodinám a ztráty svým věřitelům. Nemůže býti nijak sporno se stanoviska čistě hospodářského, že snaha těchto lidí, říditi neodvisle podnik, když jsou schopni pouze aby byli dělníky za vedení jiných, jest zřejmé zlo. Není-li třeba zkázy, aby společnost mohla si vybrati vůdce podnikův, anebo nejsou-li lidé pracující za dozoru jiných zbavováni své individuality, tato ztráta jest zajisté dosti velká, aby vyvážila zisk, který vzniká společnosti z jejich snahy po řízení podnikův, jež jest nad jejich síly.

Nesmí se také přehlednouti, že lidem v postavení odvislém obyčejně poskytnuta jest větší neodvislost v práci, než často za to se má. Ve velkém podniku obchodním nebo průmyslovém správcové jednotlivých oddělení obyčejně spravují svoje oddělení zcela samostatně, pokud tak činí s úspěchem. Jejich zaměstnavatelé přihlížejí k výsledku. Oni dostávají hlavní direktivu, kterou mohou vhodně přizpůsobiti na svých místech ve veliké organisaci, jsou však zcela samostatni v detailech vedení, a velice často mají tolik příležitosti, aby ukázali svoji originálnost a aby osvědčili svou schopnost kombinanční a organisační, kolik by jí měli, kdyby úplně neodvisle řídili podnik mnohem menší.

Když větší počet malých drah železných spojí se ve velikou společnost, mnoho předsedů železných drah ztrácí ovšem svoje postavení předsednické, mnoho jich však převezme dozor nad jednotlivými odděleními, a spravují tytéž trati, které dříve spravovali jako předsedové, užívajíce po většině stejných lidí, dostávajíce dobrý plat a jsouce obdařeni stejnou ne-li větší mocí nežli dříve jako předsedové svých drah. Jest pravda, že musí podávati zprávy představeným; nesmí se však zapomenouti, že jako předsedové také podávali zprávy ředitelstvím, a že jejich práce byla podrobena kritice, i dokud nedošlo k onomu spojení.

Zajisté poměrně málo lidí v důležitých postaveních jest za dnešní doby zbaveno vší zodpovědnosti k jiným osobám. Předseda železné dráhy podává zprávu svým ředitelstvím; předsedové a profesoři universitní, dozorci školní, správcové všech departamentů vládních jsou podřízeni kontrole, a více méně podřízeni vedení. Umění, jednati s představenými taktně a čestně a vyniknouti ve službách jest také umění, které rozvíjí individualitu, snad právě tak jako možnost jednati zcela neodvisle beze vší zodpovědnosti, vyjímajíc snad jedině zodpovědnost věřitelům, kteří by mohli vznésti žalobu. Rozumný jeden dozorce školní, aby ukázal svou moc nad těmi, kteří mu svěřili dozor, vyprávěl nedávno svému příteli, že nechť žádal na nich cokoliv, nikdy ho neodmítli. Jeho duchaplný přítel odpověděl: »To jste byl tedy neobyčejně rozumný ve svých žádostech!« Rozumný úředník výkonný má jistě málo nepříjemností s představenými, a nemůže se říci, že jeho individualita jest nějak oslabována tím, že jest zodpověden těmto představeným.

Slabost přemnohých zřízenců záleží v tom, že nepokoušejí se mysliti při práci samostatně, a že nesnaží se vynakládati svoji vlastní schopnost při vykonávání svých povinností. Jest málo takových míst, ve kterých by neodvislá myšlenka (ovšem nikoli neodvislé jednání nerozvážné) neplatila. Jest málo takových zaměstnavatelů, kteří by nedůvěřovali co nejvíce zřízenci, jenž osvědčí se zcela důvěryhodným, a kteří by mu neposkytly co nejvíce příležitosti, aby rozvinul svoji originální neodvislou schopnost. Nesmí se také přehlédnouti, že značná část práce jest pouze prací rutinovou, a nejsou to důvody příliš silny, mluví-li se o příležitosti k neodvislému myšlení za systemu konkurenčního v porovnání s příležitostí takovou v průmyslové organisaci. V obou systemech neočekává se od veliké většiny lidí, že budou mnoho samostatného navrhovati.

Za systemu rozvíjejících se organisací průmyslových jest mnoho míst, jež zaujímají dozorci podřízení, kteří s hlediska peněžního rovnají se vůdcům malých podniků, a jež ve mnohých případech poskytují příležitost vývoji podnikavého a samostatného úsudku, kdežto s druhé strany vytvořeno jest mnoho míst, která jsou daleko lépe placena ve světě průmyslovém, nežli bylo kdy shledáno za systemu konkurenčního, a přece zkušenost ukázala nedávno, že protekce na místě vynikající práce nebude dlouho vyplňovati tato místa.

Těm opět, kteří domnívají se, že veliké trusty často nutí svoje zřízence, aby jednali nikoli ve shodě s nejpřesnější morálkou — tato výtka zhusta se činí — nutno říci, že zřídka nutí je k páchání nepravostí zaměstnavatelé, jako spíše system, za něhož pracují. Nátlak soutěže na jednotlivého výrobce velice často vede ke zneužití úvěru a k nečestným praktikám při výrobě a prodeji zboží. Kolik našich poplatníků jedná poctivě a přímo se státem? System organisační může nutiti, a jistě často tak činí, jednotlivce ke špatným činům. Máme-li oči otevřeny, můžeme viděti, že jest otázkou, zdali system konkurenční takových činů působí méně. Musí býti ještě mnoho vykonáno, aby zlepšila se úroveň morálky obchodu; a zajisté netvrdíme nic přílišného, pravíme-li, že celkem úroveň ta se pozdvihla, bez ohledu na formu dnešního systemu průmyslového, přes to, že jistě vidíme mnoho špatného jednání. Vysoký stupeň charakteru v obchodu snad nikdy tolik neplatil jako dnes.

Zkoumajíce rozsah hospodářských i sociálních účinků trustův, musíme připamatovati, že jejich činnost jest nyní omezena pouze na část pole průmyslového; a nezdá se, že by nyní, a že by vůbec kdy zaujaly je docela. Posud aspoň ukázaly svou úspěšnost a značnou trvalost pouze v takových oborech průmyslových, které vyžadují značného kapitálu, mají-li prosperovati; v nichž výrobek jest podstatně stejný a práce výrobní rázu mechanického; v nichž výrobek jest velký a náklady dopravní pohltí značnou část ceny; anebo v nichž jiný podobný znak charakteristický zvláštního druhu, jako na př. nákladná reklama, patenty a pod., povzbuzují k organisaci kapitálu.

S druhé strany bylo málo organisací v zemědělství. Vyskytlo se ovšem na některém trhu sdružení spekulantův na skoupení pšenice; v některých větších městech byla sdružení, která rozsáhlou měrou ovládala dodávání mléka. Nyní existuje silná orga-

nisace na výrobu mouky, ta však ovládá poměrně nepatrnou část trhu, a jest právě nyní ve finanční tísni. Všeobecně řečeno, pokrmy všeho druhu, které pocházejí z farem a od malých výrobcův, vymykají se kontrole organisací, ačkoli výroba připravovaného masa tvoří částečnou výjimku v názorech mnohých pozorovatelův.

Také v těch oborech průmyslových, kde stačí malý kapitál k založení úspěšného závodu, mohou sice býti silné trusty, ale soutěž proti nim jest tak snadna, že poměrně zřídka ovládají značnější měrou trh, a zla, která jinak by z nich pro společnost vznikala, jsou poměrně malá.

Když výrobky jsou takového druhu, že ta či ona osoba může jim vtisknouti svou individualitu – jako jest tomu ve všech dílech podstatně uměleckých, avšak i při výrobě zboží modního – anebo vyžaduje-li se ve výrobě díla individuelního, jest patrno, že zde nemůže vzniknout monopol, který by byl společnosti nebezpečný, anebo monopol, který by bez pomoci a podpory vládní mohl podstatně působiti na život společnosti. Monopol geniův jest individuelní, a nemůže býti prováděn organisací, i když tato někdy zakoupí si jeho služby.

Jedině zkušenost může ukázati hranice působnosti trustův. Dle dosavadní zkušenosti však nemůžeme pochybovati, že tato působnost jest mnohem obmezenější, než mnozí se domnívali v posledních desíti letech, a že stále jest dosti příležitosti, aby každý našel si místo, kdo jest schopen díla samostatného. S druhé strany však, zdá se, jest stejně pravdivo, že, kde povaha průmyslového oboru s hlediska peněžního jest uzpůsobena pro organisaci na vyšším stupni, investovaný kapitál sesílí tendenci ke skutečnému monopolu tak, že beze vší podpory zákonné a beze všech zvláštních úlev nebo výhod, jaké poskytují některé státy anebo okolnosti jiné, trust se utvoří, a bude-li obezřetně řízen, může a (dle zkušeností v tomto směru získaných soudíc) pravděpodobně bude ovládati stále trh, dokud zvláštní snahy zákonné, lépe řízené nežli všechny pokusy dosavadní, tomu nezabrání. I když trusty existují, jejich účinky sociální nejsou celkem tak zlé, ačkoli jsou mnohdy značně nepříjemny zvláště pro ty, kdož konkurují s trustem, když vstupuje v život. Trusty poskytují větší obor působnosti pro individuelní schopnost a neodvislou správu, než obyčejně má se za to, ačkoli ve skutečnosti způsobí společnosti mnoho bezpráví, nedostane-li se jim lepší kontroly sociální nežli dosud. Ačkoliv jejich moc jest mnohem omezenější podmínkami

trhu, nežli mnozí se domnívají, a ačkoliv, až jejich činnost bude lépe poznána, jejich vliv bude ještě menší beze vší positivní akce naproti nim, moc jejich nad cenami, nade mzdou a nad podmínkami sociálními a výrobními jest přece příliš velika, nežli aby byla ponechána v rukou interesovaných osob bez zakročení zákonodárného. Jeden z předáků velikého jednoho trustu řekl nedávno o průmyslovém svém oboru: »My ovládáme jeho podmínky.« Taková moc musí býti aspoň podřízena dozoru těch, kteří representují společnost.

K otázce a literatuře Macedonské, Starosrbské a Albánské.

Dr. Josef Karásek. (Pokrač.)

La »quistione albanese«, jak Italové říkají, tvoří opravdovou záhadu. Více pojednání a feuilletonů bylo o kanálech a obyvatelích Marm napsáno, nežli o Albánii; je neuvěřitelno, že sousedka Řecka ležící na březích kulturní Adrie, tvoří nejtemnější bod Europy. Tak tomu již bývá někdy na světě; do srdce, do plic se mohou lékaři nejtíže dostati.

Jak těžko je sbírati informace o Albanii! Rození Albanci přicházející na jih Dalmacie nebo do Srbska rozumějí obyčejně srbsky, mnozí italsky; ale obyčejný Arbanas je nedůvěřivý a nic se od něho nedovíš. S počátku ti nechce ani rozuměti, zvláště začneš-li mu vykati; netrvá dlouho, pochopíš situaci, a jsi s albanským bratrem per tu. Albánec zkříží nohy, z nichž si udělá přirozenou židličku, na níž dovede celé odpůldne seděti, prohlíží si tě pronikavým zrakem, ale na specielní otázky o Albánii a jejich poměrech nerad odpovídá. Dělá dojem, jako by nechtěl rozuměti; je nedůvěřivý a neví, co chceš, ale cítí, že by výpovědi jeho mohly býti pro něho v Turecku nebezpečny.

Lidé vydávající se za »znalce« Albanie, obyčejně byli v některém městě nebo jen v určité krajině; pravidelně albansky nerozumějí a dále do vnitřka nepronikli. O vlastních poměrech málo vědí; nanejvýš mluví o propagandě, a to opět se svého stanoviska.

Nejlépe je poměrně znám Sever albánský, poněvadž je katolický; pak jsou tu od starodávna více méně příjemné styky s Černohorci.

»Propaganda rakouská i italská pracuje stejnými prostředky — pomocí jesuitův,« poučoval mne před málo lety přítel na jihu Dalmacie. »Obojí jsou italští jesuité; »liberální« pracují pro Italii, »konservativní« pro Rakousko.« Propaganda Rakouska má

výhodu, že není národnostní; nechce udělati z Albáncův ani Italy ani Řeky, což je u druhých politických propagand patrno; jinou výhodou je, že obraz Jeho Veličenstva císaře rakouského představuje jediného katolického, apoštolského monarcha. Mimo to působí zde bosenští františkáni; teď jsou kněžími již rození Albánci. Hlavní východisko je Skadar-Škodra.

»A největší vliv na všechny Albánce, obzvláště na begy, má viržinka Vašich konsulův — specialita; vůně její má zrovna neodolatelnou moc na albánské náčelníky,« ujišťoval mne rozený Albánec.

Ale ani intelligentní Albánec nemůže poskytnouti dosti spolehlivé informace. Mimo to není tak snadno nalézti intelligentního Albánce; tak na př.: Dr. Pekmezi, který letos na vídeňské universitě promovoval, je prvním doktorem filosofie mezi Albánci; jinak obyčejně nabývá intelligence vzdělání v Cařihradě (nebude asi valné,[1] také v Bukurešti, který se stal pro albánskou propagandu asi tím, čím byl pro Rakovského, Levského, Gešova, Karavelova, před bulharským povstáním. Nyní přijala Sofia vůdčí vedení ve věcech albánských. Nejúplnější sbírku Albánie a vůbec všeho toho, co v které literatuře bylo o Albánii psáno, obsahuje knihovna knížete Aladra Kastriota (15.000 svazků), která má zvláštní »albánské oddělení«. Kastriota bydlí ve své vile v Paříži, nábřeží Lamartinovo.

Statistická data.

Kolik Albánců opravdu je, nikdo neví. Ani turecká vláda počítající na domy, neví, kolik má tu poddaných; do mnohých krajin, zvláště hornatých, dosud nevstoupila noha sčítacího komisaře. Obyčejně se odhaduje počet Albánců na dva miliony; jiní říkají, že je jich daleko méně. Asi dvě pětiny jsou z nich křesťané, na severu katolíci, na jihu při Řecku pravoslavní, převahou však Mahomedáné.

Hranice Albanie podává prof. Jireček v »Slovníku Naučném« takto: Na severu jde pomezní čára od Baru přes Skaderské jezero po hranici ke Gusinji a k Péči (Ipek), dále přes Prizren na Šar planinu. Zrovna o této krajině se v době poslední nejvíce mluvilo. Od Šaru směrem k Dibra, podél Černého Drimu

[1] Hlavně však na universitě v Athenách; na jihu jsou školy řecké a vůbec celá kultura i u Mahomedánů je řecká. Odtud veliký vliv řeckého živlu v Albanii a v Macedonii; avšak Albánci vidí v Řecích největší své nepřátely. —

k Ochridskému jezeru; na to jde čára často smíšeným obyvatelstvem mezi Cincary a Řeky, kdežto na východě se stýkali Albánci přímo s Bulhary. Od pramenů Devolu přes Ljaskoviski, Argyrokastro k moři (Chimara). Na severu na Kosovu poli se stýkají Albánci se Srby, ba veliký počet jich jsou poalbánštění Srbové.[1]

Albánie je tedy pojem geografický pro nejzápadnější díl evropského Turecka, od Bojany po záliv Arta, na východě k Šaré planině a na jihu ke Grammoským horám. Země je hornatá, drsná, jako Kras skalistá. Jednotlivá údolí jsou úrodna; klíma je zdravé, jenom na severu jsou laguny při moři, v nichž zuřívá zimnice.

Kolonie albánské jsou dosti četné a velice zajímavé.

Před léty byly albánské kolonie v nynějším nejjižnějším Srbsku (u Leskovce, Vranje), ale po válce rusko-turecké se tito muhadžerové vystěhovali na hranice Kosova pole a Srbska, čímž Kosovské Srby odřízli od vlastního Srbska. Jednotlivé kolonie zabíhají hluboko do Macedonie (Tetovo, u Prespanského jezera), v Epiru jdou směrem ke Korfu.

Silné byly albánské kolonie v Řecku, kde tvoří rolníky v Boitii, Attice, kolem Korinthu a v jižní Arkadii, pak na ostrovech jako Salamině, Euboe; celkem asi 200.000 duší, ač je řecká statistika zredukovala na čtvrtinu. Zde se však opravdu rychle pořečťují, jako se v Bulharsku (u Trnova, Razgradu) pobulharštili. Ba, až v Bessarabii existuje ve vsi Volkonešti osada albánská.

Zajímavé jsou kolonie albánské v jižní Italii a na Sicilii, které hlavně sílí propagandu italskou pro Albanii. Hlavně jsou v Calabri, na Sicilii je pět vesnic. O původu Biancavilla psal loni Portal; tato kolonie leží na úpatí Etny (založena r. 1488) Mezzoiuso se již poitalšťuje.

Z osad těchto pocházeli mužové, kteří italským jazykem hleděli rozšiřovati vědomosti o Albanii jako Reres, De Rada; rodina zesnulého Crispiho, Siciliana, pocházela také z Epiru, a někteří tvrdí, že byla původu albánského), J. Schiro rodilý z Piana dei Graeci (1865).

Také v říši naší máme Albance; přímo u Zadru je vesnice Arbanasi (Borgo Erizzo), jejíž obyvatelé zachovávají dosud jazyk i kroj albanský. Za to Albanci u Porječe se již pochorvatili; sotva

1 O expansivnosti albanské srovnej pozoruhodné Cvijićovy »Antropog. probl.« a referát prof. Polívky v »Č. Čas. historickém« 1903 str. 335—6.

najdeš poslední albanské Mohykany. Ve Srěmu nedaleko Mitrovice jsou dvě vesnice albanské, Hrtkovci a Nikinci.

Hospodářské a obchodní poměry. Zmiňuji se o těchto věcech podle studie prof. V. Meneghelli-ho, kterého loni vyslala obchodní komora ve Vicenze, aby na místě sbíral data o albanských poměrech. Snad budou i pro nás poučna.

V úrodných krajinách se daří kukuřice a všechno jiné obilí; vlastně by se mohlo vzdělávati desetkrát více role nežli se děje. Na pobřeží rostou olivy; lesnictví nepatrné, bývalé lesy vykácené, jako jinde v Istrii, Dalmacii; uvnitř jsou však dosud zbytky pralesův. Italská společnost vyváží prkna z Durača až do Ameriky. Co se týče hornictví, lze mluviti jen o nepatrném dobývání síry, mořské soli a asfaltu blíže Avlomy.

Celkem exportuje Albanie na Černou Horu, do Italie a k nám 30.000 metr. centův obilí.

Dobytku se zde jako vůbec v krasových krajinách nedaří; poměrně více se pěstují kozy a ovce; našinec do krajin těchto přicházející si zoufá nad věčnou skopovinou.

Z jednotlivých lesů nelze míti užitku, poněvadž kommunikační prostředky vylučují všechen obchod; pouze na pobřeží kvete obchod s dřívím, ale je v rukách italských a řeckých.

O industrii v našem smyslu nelze vlastně mluviti. Meneghelli uvádí pouze malé parní mlýny ve Valoně a Lurose, i počet mlýnů na vodu je nepatrný, olej se vyrábí ve Valoně, Preveze a Skadru, v Epiru dělají elementarním způsobem sýr, také mají dvě továrničky na mýdlo (Janina, Skadar), z bavlny si robí sami látku v Beratu, Tiraně, Elbasaně.

Obchod se koncentruje v několika městech a přístavech; nejpřednější jsou Skadar asi 35—40.000 obyv., Tirana 12.000, Janina 22.000, dále Berat s 15.000 obyv., Drač 3.000 obyv., Valona 5000 obyv., Preveza s 8000 obyv. a Argirokastro s 12.000 obyv.

Nejdůležitější předměty obchodu jsou cukr, káva, petrolej a zboží rukodělné (manufaktura); obchod tento je skoro výhradně v rukách rakouských a sprostředkovává jej Lloyd (linie albanská a thessalská) a částečně »Ragusea« (společnost se sídlem v Dubrovníku). V letech posledních, zvláště co jsou styky mezi Černou Horou a Italií přátelštější, konkuruje s Lloydem čilá »Puglia«, která z Italie přiváží do jižní Dalmacie italské ovoce, zeleninu a vůbec italské produkty. Byl jsem tuším první, který již před třemi lety na činnost »Puglie« v »České Revui« upozornil.

Říše naše vyváží do Albanie hlavně tyto předměty: cukr, líh, cognac, papír, prádlo, lněné zboží, ozdobné věci, fezy, lepší nádobí, stavební dříví, olovo, cín, cink. Zboží italské přichází také hlavně přes Terst; jsou to hlavně papír na cigaretty a balení, sirky (ale bez italského kolku), obyčejná nádobí. Připomenouti třeba, že ve věcech hedvábných, kožích a hlavně v kávě činí Italie našim obchodníkům stále větší soutěž; na terstské obchodníky s kávou možno čísti častěji stížnosti; ostatně hned tuto podotýkáme, že terstský obchod přechází stále více do pruských rukou — jako české velkostatky.

Rakousko (Uhersko) vítězí naproti Italii v mouce, víně, petroleu, flanelu a zboží obuvnickém.

Meneghelli odporoučí krajanům svým, aby do Alhanie zasílali šátky, chemikalie a mediciny, zboží z juty, podkovy, Pointes de Paris. Pro obchodní firmy je důležité upozornění, že se v Albanii (jako v Turecku vůbec) platí 8% cla z ceny. Žádné clo se nevlatí na hospodářské stroje, polní nářadí a stroje do továren; dovoz zbraní a látek výbušných je zakázán; lihoviny a látky chemické a lekárnické podléhají chemické zkoušce.

Obchod spočívá dosud na primitivním stupni výměny; pouze obchodníci v Janině a Prevezu platí zlatem. Pravidelně sprostředkovávají obchod řečtí a albanští kommissionáři v Terstu bydlící.

Obchodu v Albanii škodí jednak nejistota záruky, jednak hrozný stav kommunikační. Nejslavnější albanské silnice nevyrovnají se ani našim nejposlednějším cestičkám nebo pěšinkám; nejlepší illustrací jsou Zvěřinovy obrazy. Na kraji Albanie běží na severovýchodě dráha Mitrovica-Skoplje (Üskul), na východě linie Soluň-Monastir (Bitolj), odkud teprve se zboží dále dováží hlavně směrem k Elbasanu.

Budoucí železniční trati budou míti důležitost nejen obchodní a lokalní, nýbrž i politickou. O projektech těchto se mluví již dávná leta. Srbsko, aby přišlo k moři, by rádo vidělo trať Niš, Mitrovica, Ferisovići, Prizren, Skadar. Rusku jde o linii Varna, Ferisovići, Prizren, Skadar, Podgorica, Bar čili o spojení Bulharska, Srbska s Černou Horou a mořem Adriatickým. Loiseau navrhuje Bar (Antivari) event. Medua-Podgorica-Peć-Niš.

V starých dobách byla takřka světoznámá via Egnatia, jdoucí od Drače (Durazzo do Soluně), ale nyní se na její důležitost zapomnělo.

Politické a národnostní poměry. V Albanii představují svrchovanost sultanovu valiové v Janině, Skadaru, vilajet Monastirský a Kosovský jsou velkým dílem také Albanci obydleny. Tato zevnější politická moc Cařihradu klesá de facto na nicku; v pravdě jest Albanie rozdělena na jednotlivé kmeny, v jejichž čele stojí barjakteři; zpravují se zcela samostatně, mají svůj zákonník, ale formálně uznávají sultána za svého panovníka, ač daní neplatí. A v tom se nejvíce rozeznávají praví Albanci od pohraničních krajanů svých, že tito jsou v stálých službách sultánových a ještě jsou za to placeni, aby ohrožovali sousední Slovany na Kosovu a v Macedonii. Pohraniční Albanec, znající obyčejně slovanský jazyk, nenávidí a pronásleduje svého souseda. To jsou poturčenci horší Turka jak ji známe z romantických povídek Poláka Czajkowského.

V Albanii panuje system rodový. Není tam ani monopol ani sultánův soud, nikdo se neodvádí za vojáka; chce-li sultán, aby prošla pošta, musí o to požádati náčelníky a ještě to zaplatiti. Albanec jest zcela svobodný; pouze když sultán vede válku, pošle do Albanie prosební listy, aby mu šli Albanci na pomoc; pak jde všechno. Albanec vidí ve válce jakési řemeslo; tu jde přímo na lup. Nikdy však nesnese velení; jak uslyší střelbu, musí ihned odpovídat. Raději umře, nežli by čekal a nepřítel směl beztrestně dále stříleti.

Rozdíly náboženské jsou v Albanii značné. Mohamedán se cítí následkem zásad náboženství svého vysoko povznesen nad křesťana, ale přece v něm vidí krajana svého, rodáka Albance. Mohamedáné i křesťané jsou si navzájem kmotry (kumbare) a vcházejí v tak zvané »šišansko kumstvo«, které platí pro všechny členy obou rodin, v jejichž shromáždění na př. bej učiní postřižiny dítěte křesťanského. Oboje rodiny pak vejdou v úzké přátelství; tak když byl člen jedné rodiny zastřelen, nastává i pro druhou rodinu povinnost krevní pomsty.

Krevní pomsta, značná nejistota osobní a majetková (zvláště na hranicích) jsou bolestným bodem albanského života. Dosud se tu pěstuje pobratimstvo (vъłam).

Ale život Albanců, obzvláště Mohamedánů v severní Albanii má také velice pěkné stránky. Těžko by bylo nalézti mezi křesťany v Evropě takové krajiny, kde by morálka a smysl pro charakternost a počestnost tak vysoko byly ceněny jako u Mohamedánův v Albanii.

Zde prý panuje ideál života manželského a věrnost nikým neporušená, nikdo nezůstane svobodný, zde neexistuje pojem starých panen. Albanec má jen jednu ženu.

Smysl pro osobní čest jest neobyčejně vyvinuta; nadávka se neslyší; jinak se splácí ihned na místě revolverem. Albanci žasnou, že jsou možny maďarsko-chorvatsko-srbské nadávky, jež nectí Boha a matky.

Jakmile mohamedánský Albanec odpřisáhne besa-bes čili »víru za víru«, pak dá za pána svého jistě i život; odtud si vysvětlíme, proč kavazové vyslanců a konsulů na Balkáně jsou vždy Albanci; také osobní stráž sultanova se skládá z Albanců (a Kurdů).

U vlastních Albanců — naprosto charakterem odlišných od Kosovských sultanových žoldnéřů — jest vyvinuto vědomí národnostní myšlenky; třeba to vytknouti, protože některé brožurky tvrdí, že Albanci vlastně ani »národem« nejsou. Pravdou jest, že jim schází jednotný literární jazyk — tato důležitá duševní páska — a pak jednotlivec analfabet má zde rovněž tak málo vyvinutý smysl pro národní ideály a soudružnost jako sprostý člověk všude jinde.

Nejlepšími patrioty jsou Mohamedáni; jest to viděti na př. na rodině Frašerů. Hlavně Mohamedáné ze střední Albanie, kteří navštěvovali řecké gymnasium v Janině; pak zde také působí vliv liberální sekty b e k t a š ů, kteří mají nedaleko K o r č i klášter. V Korči samotné existuje jediná škola albanská vůbec; učitel její byl nedávno na zakročení konsula na svobodu propuštěn. Na severu jsou Mohamedáni mnohem fanatičtější.

Albanci jsou pravidelně prostřední postavy, ale složité; oči jsou pronikavé, pohyblivé; zdá se ti, jako by to v nich stále vřelo. Již z daleka poznáš Albance podle šatu z bílého sukna s černými ozdobami, na prsou mají jakousi černou vestu. Jinak byla o nich již stokráte opakována slova Grisebachova: »Každý Dukadžin má ručnici, ale žádný košili.«

O a l b a n s k é l i t e r a t u ř e. Albanci sami se nazývají Škipetary — škip = albansky (na př. Albania, Revue albanaise = Éperkoheshmé shcip, anglický pravopis); znamená to v jazyku jejich lidi, kteří si navzájem rozumějí; tedy úplná analogie našeho Slovan, proti němuž stojí člověk jazyk náš neznající, Němec (od něm.). Bulhaři a Srbové říkají Arbanasi vedle Albanci — (tê); Italové:

Albania — Albanesi, Turci: Arnauti; u nás se názvy tyto zaměňují. Albanština jest jazyk prastarý.

Literaturu albanskou, zvláště krásnou, možno unésti pod paží — vyjma Rossiho: Vocabolario. Literatura počíná v 17. století, kdy propaganda počala tisknouti nábožné knihy; a také po dnes tvoří nábožné knihy, zvláště katolické, hlavní jádro albanské literatury. Ve Skadru jest docela tiskárna jsoucí v rukou albanských kněží. Orthodoxní Albanci mají bohoslužebné knihy řecké a požívají vzdělání také pravidelně řeckého; pro mohamedánské Albance jest officielním jazykem turečtina. Asi před dvaceti léty slol v Sofii jako náčelník protiturecké agitace emigrant Jusuf bej, který v tureckém jazyku zuřil proti Cařihradu, kam pilně list svůj zasílal; aby prý si sultan přečetl, jaké jsou záměry Albancův. Byla to osobnost v Sofii velice známá — obzvláště s ruským vyslancem Chitrovo se stýkal, chodil o carových jmeninách před kostel, každodenně oběhl všechny vynikající osoby, všude pobyl pár minut a drčel jako mlýnské kolo. Emigrant-Albanec nenáviděl Turků ukrutným nepřátelstvím, ač se o něm roztrušovalo, že v noci chodí přestrojen na turecké vyslanectví. Že hrál velikou úlohu, znamenati lze z poznámky K. Jirečka ve »Slovníku Naučném«.

Ale na jihu nesmí člověk věřiti ani sám sobě.

Nedávno byla v »Moskevských Vědomostech« obsáhlá vzpomínka na albanského emigranta Jusufa beje, který se později ztratil ze Sofie a nyní jako hlavní důvěrník sultanův jest nejpřednějším členem turecké komise v Kosovu.

Jest to ukázka, jak rychlé provádění žádaných theoretických zásad možno očekávati od podobných lidí »velikých zásad«.

(Dokončení.)

Příspěvky k bližšímu poznání K. Havlíčka.

Podává dr. Zdeněk V. Tobolka.

(Dokončení.)

Výše pověděl jsem, že Gablerovy memoiry psány jsou ještě s jinou tendencí, vedle právě uvedené, totiž, že jsou Gablerovým osobním obhajováním. Havlíček, když byl v Brixenu, pomýšlel jednu chvíli odstěhovati se do Srbska, kde dleli trvale jeho přátelé, Žák a Gabler, a tázal se dopisem Gablera o radu. Gabler bez obalu Havlíčkovi vyložil poměry srbské neslibuje od nich ničeho dobrého pro činnost Havlíčkovu. Havlíček rozhodl se upustiti od svého úmyslu a na cestu do Srbska nepomýšlel. Někteří přátelé Havlíčkovi, když změnil svůj plán o Srbsku, vinili Gablera, že on na změně té nese díl. Gabler v memoirech svých vykládá svůj krok a obhajuje se. A obhájil se dobře tím, že otiskl list, který o věci Havlíčkovi tehdy psal. Jest viděti z listu toho, pro životopisce Havlíčkova velice cenného, že Gabler byl jako vždy, tak i tehdy upřímný a dobrý přítel Karla Havlíčka, a že jakékoliv tehdy obviňování Gablera nebylo správné.

III. Havlíčkův návrh: »Společnosti k zřízování a zvelebování vesnických knihoven v Čechách, na Moravě i na Slovensku«.

K. Havlíček za pobytu svého v Něm. Brodě r. 1844, po návratu z Ruska a před odjezdem do Prahy, zabýval se otázkou knihoven pro lid. Dne 17. srpna r. 1844 psal K. V. Zapovi: »I zde v Brodě je nyní bibliotéka česká in spe, kováme silně«. Do této doby příprav pro zřízení knihovny v Německém Brodě spadá i plán Havlíčkův zříditi velký spolek »k zřízování a zvelebování vesnických knihoven v Čechách, na Moravě i na Slovensku«. Havlíček tehdy obíral se myšlenkou tou velice vážně, než bohužel není nám známo, jaké kroky učinil k jejímu uskutečnění. V pozůstalosti Havlíčkově zachovány jsou poznámky k návrhu stanov, Havlíčkem sepsané, jako jediná stopa této jeho práce. Poznámky ty znějí: »Společnost k zřízování a zvelebování vesnických knihoven

v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Přispívající údy. Činící údy = kteří mají pod sebú knihovny. Knihovny několika klassů: podle počtu knih. Vydávat ročně almanach s účtami a zprávami o pokrocích ústavu a společnosti. Zadarmo přispívajícím a činícím údům. Mohla by sama vydávat knihy pro mládež. Dostávala by knihy kupujíc jich mnoho na jednú za levnější cenu. Svého knihaře by měla, aby se knihy silně vázaly: a snad i v každém kraji jednoho za určitú cenu. Vázat dle důležitosti knih. Dávat potřebné mapky. Štemple každé knihovně jen z skutých písmen, všecky stejné podoby jen s jménem místním: Z knihovny Borovské. Červené. Matice by mohla dávat své knihy zadarmo.

Knihovny I. třídy berú za knihu 3 kr.
II. » . . . . . 1—2
malink. III. » . . . . . zadarmo
} na 3 dni a na týden větší

Dětem školním zadarmo, nechtí-li dobrovolně platit. Také měsíčně: asi 5 groš. Držet Květy a jiné noviny v knihovně, které se ale nedávají krom platu příspěvního: a sice podlé času, jak brzy dostane do rukou. Pak se dají po čtvrtletních dílech vázat a považují se již jako knihy«.

IV. Havlíček a policejní úřady v době předbřeznové.[1]

Ku konci r. 1849 v článku »Národní Noviny«, otištěném v »Národních Novinách» dne 28. prosince r. 1849, učinil K. Havlíček narážku na obtíže, které měl s vládou před březnem r. 1848 jako redaktor »Pražských Novin« a »Včely«. Jaké byly tyto obtíže, málo dosud bylo známo, a to prostě z toho důvodu, že před r. 1848 pro »tajnost celého tehdejšího ouřadování«, jak napsal sám Havlíček, ničeho na veřejnost se nedostalo, a později, kdy již o věcech těch mluviti se mohlo, Havlíček sám ničeho obšírného nepověděl. Ve výše zmíněném článku v »Národních Novinách« napověděl Havlíček aspoň něco o poměru svém k vládě v době předbřeznové: »měl jsem býti z redakce odstraněn (za příčinou vychvalování tehdejšího liberárního papeže Pia IX. a poukazování na národní snažení Vlachů)«, ale to je také vše, co o těchto věcech dosud jsme věděli.

Havlíček jako redaktor před r. 1848 měl obtíže s vládou dosti četné. Vyplývá to přirozeně z toho, co nového přinášel

[1] Vedle aktů z pozůstalosti Havlíčkovy užil jsem v této části též archivalií z archivu c. k. ministerstva vnitra ve Vídni. (Fasc. č. 1873 a 1889.)

do českého života jako žurnalista. Vedle populárního, břitkého péra byl to český nacionální a liberální názor světový, který téměř v každém řádku Havlíčkově dával se cítiti, a systematicky jím byl šířen. Tento názor přivedl Havlíčka do konfliktu s rakouskými vládními kruhy předbřeznovými. Režim Metternichův a Sedlnitzkého bál se nacionalismu jako hnutí revolučního a stávajícím státům nebezpečného a s nepřízní hleděl na ty, kdo byli stoupenci a hlasateli ať již jakéhokoliv nacionalismu.

Havlíček, pokud máme dochovány zprávy, dostal se s úřady do konfliktu poprvé ku konci dubna r. 1847. Otiskl totiž v »České Včele« ze dne 16. dubna r. 1847. Čís. 31. S. 123—124 sloupcový článeček »Vandrovní a úředníci policejní v Prusku«, v němž byla stížnost vedena na to, jak ledabylostí úředníků v Prusku štěžuje se tovaryšům rychle cestovati. Článek censura propustila, jako nezávadný (censorem byl tehdy P. J. Šafařík); ale otištění článku polekalo adjunkta c. k. městského hejtmanství v Praze Jos. Heyde-a. Heyde jménem c. k. městského hejtmanství ještě v den vyjití 31. čísla »České Včely«, dne 16. dubna 1847, učinil na c. k. zemské presidium oznámení jako na článek namířený proti policejním zřízením v německých státech spolkových a c. k. provinciích, vyňatý ze zapovězených v Rakousku »Grenzboten« a nepřímo obsahující hanu policejních opatření. C. k. zemské presidium v Praze dekretem z 26. dubna r. 1847 věc sdělilo c. k. úřadu pro revisi knih a od tohoto úřadu dostal Havlíček napomenutí ve smyslu názorů Heyde-ových (datované dne 6. května r. 1847), Havlíček proti napomenutí se bránil a v odpovědi (dat. dne 28. května r. 1847) hleděl obvinění na »Českou Včelu« vržená odvrátiti. Vysvětloval obsah článku a ukazoval, že vztahuje se jen na Prusko, ale podezření se sebe již úplně nesmyl. C. k. městské hejtmanství v Praze stopovalo žurnalistickou činnost Havlíčkovu od té chvíle velice bedlivě a za několik neděl našlo si již nové příčiny, aby proti Havlíčkovi vystupovalo.

»Česká Včela« z 1. června 1847. Čís. 44. S. 175 přinesla článek V. Vojáčka: »Jest hostem u svých«. Autor stati ukazoval na neznalost jazyka českého u úřadů, dle zákona dvojjazyčných, a na nedostatek školního vyučování češtině.

C. k. městské hejtmanství pražské v článku, censurou bez závady propuštěném, spatřovalo projev české tendence a hanění státní správy, a Havlíček od úřadu pro revisi knih přípisem ze dne 7. července r. 1847 musil býti uvědoměn o názorech c. k.

městského hejtmanství a o nelibosti tohoto úřadu nad vedením »České Včely«. A v týž den, kdy datoval c. k. úřad pro revisi knih přípis Havlíčkovi, právě zmíněný, v týž den (7. července r. 1847) datoval Havlíčkovi týž úřad i přípis jiný, prvního přísnější. 25. června r. 1847 na oznámení c. k. městského hejtmanství c. k. zemské presidium vyslovilo svoji nespokojenost s článkem »České Včely«, velice prý pobuřujícím svojí českou tendencí a zvláště nad statěmi, které v novinách Havlíček otiskl o založení české průmyslové školy. Hned totiž 13. května r. 1847 v Pražských Novinách Havlíček vybízel ku přistupování za členy »České Jednoty Průmyslové« za podporování jejich snah a již tehdy si povzdychl: »Již jen kdyby po krajích a ve městech našich počaly se zakládati působením Jednoty školy průmyslové, jaký by z toho vzniknul květ celé vlasti naší!« Článkům směřujícím ve prospěch této činnosti pak rád popřával místa.

V agitaci pro sbírky na založení české průmyslové školy vidělo c. k. městské hejtmavství pobuřování proti vládě a to tím spíše, poněvadž prý tón, jehož Havlíček užíval, byl příliš prudký. Dne 7. července r. 1847 byl proto Havlíček vážně pro tyto články a jich ton napomenut, a pohrozeno mu, nezastaví-li se na cestě, na které kráčel, že bude mu vzato povolení na vydávání »České Včely«. Havlíček se bránil u c. k. revisního úřadu písemně (listem z 22. července r. 1847) a četnými doklady ze svých novin dovozoval, že byl osočen neprávem, že nevyvolává ani nejeví nacionální spory, že nebrojí proti úřadům, nepopouzí lid proti vládě, nevybízí k národnímu pozdvižení, nestopuje slovanské tendence, a nechce zřizovati české školy proti úmyslům vlády. A aby nabyl víry, dovolával se autority P. J. Šafaříka, který by jako censor jeho novin jistě nebyl připustil k tisku články, kdyby byly obsahovaly vše to, co se mu za vinu přikládalo. Havlíček se ubránil na chvíli, celá záležitost neměla vážnějších následků, ale na Havlíčka byl dáván stále větší a větší pozor.

Dne 21. září r. 1847 otištěna byla v »České Včele« první část článku »Kroměříž«. Na jednom místě se tam pravilo:

»Hned u zámku nachází se rozlehlá »zahrada zámecká«, je to anglický park a náleží prý k nejkrásnějším v celém mocnářství, jsou v něm vodoskoky, rybníky, jeskyně, kytajský gloriet, vodopad, skvostné mosty, bažantnice, kolonada, altány atd. Nejpamětihodnější jest stavení velké a sloupy okrášlené, které jsem na první pohled za novou školu držel, však můj průvodčí mne

poučil, že to maštal pro několik panských krav a volů; česká škola ta že se v předměstí nachází, že to bídné malé stavení, v kterém se skoro 400 dětí směstnat musí. Onen anglický park stál prý přes 75.000 zl. stř.«

Havlíčkovi kdosi v Praze tajemně napověděl, že prý pro toto místo bude míti nepříjemnosti s úřady. Havlíček chtěl věděti, co je na věci pravdy, a proto napsal, patrně pisateli nepodepsaného článku »Kroměříž«, učiteli M. Lorencovi v Kroměříži tento list,[1] datovaný v Praze, dne 22. října 1847:

Ich höre, dass man eine Klage gegen mich vorbereitet oder schon eingereicht hat wegen dem Artikel von Kremsier und zwar hauptsächlich wegen dem Vergleich eines erzbischöflichen Stalles mit einer mährischen Schule.

Das wäre mir sehr unlieb, denn ich habe eben jetzt noch einige andere Scharten auszuwetzen, und werde so diessmal nur mit grosser Noth der Falle entrinnen die mir, wie Sie wissen werden, die hiesigen . . . wegen der Sammlung für die Gewerbeschule gelegt haben.

Da mir an dieser Sache viel gelegen ist, und Sie mir am Besten darüber Nachricht geben können, so seien Sie so gut, mir gütigst zu schreiben, was an der Sache wahres ist, damit ich nöthigenfalls bei Zeiten meine Taktik darnach einrichte. Ich erwarte mit Sehnsucht Ihre Antwort, bitte aber um Verschwiegenheit, damit nicht etwa gerade in Folge dieser Anfrage der Sturm ausbricht.

Die Gewerbeschule wird ohne Zweifel auf Regierungskosten errichtet werden; sie fühlten, dass sie durch diese Sammlung beschämt wurden.

Nun geht die Sache von einem Amte zum andern, aber nach dem, was ich höre, wird das Resultat kein anderes sein.

Was wir in diesem Falle thun werden, wissen wir selbst noch nicht. Zuerst werden wir uns jedenfalls wehren, um die Schule selbst zu errichten und weiter zu sammeln; gelingt diess nicht, so glaube ich, wir sollten bekannt machen, dass jeder sein Geld zurücknehmen kann oder aber es zur Errichtung eines Schullehrerseminariums belassen. Errichtet dann die Regierung das Seminär wieder auf ihre Kosten, so können wir einen neuen

[1] Dva opisy tohoto dopisu, dle nichž výše otištěný opis pořízen, nalézají se v archivu c. k. ministerstva vnitra ve Vídni. Fasz. 1873.

Plan machen, und so werden wir für die 10.000 fl., die wir gesammelt haben, recht viel erhalten.

Tento dopis byl na poště tajně otevřen a jeho opis byl zaslán policejnímu presidiu ve Vídni. Vídeňské policejní presidium tajně se (přípisem z 11. listopadu r. 1847) tázalo v Praze u c. k. městského hejtmanství, co na věci je pravdy, a žádalo hned, aby s Havlíčka úřady nespouštěly očí. Adjunkt c. k. městského hejtmanství v Praze Jos. Heyde na vyzvání z Vídně mohl úřední cestou (list dat. 2. prosince r. 1847) odpověděti jen, že žádné řízení úřední proti Havlíčkovi zavedeno nebylo, ale aby sám své jednání kryl, ukazoval, že má-li někdo k zodpovědnosti býti volán, že to má býti censor, kterým tehdy po Šafaříkovi stal se prof. P. J. Koubek. Heyde nemohl se ovšem nijak zdržeti, aby o činnosti Havlíčkově se nezmínil a v opisu dopisu tajně otevřeného a v odstavci v článku »Kroměříž« viděl »ein neuer Beweis für die unverbesserliche böswillige Tendenz des Hawličzek, indem er zugleich eingesteht, durch seine Taktik immer mehr und mehr erreichen zu wollen.« Ve Vídni vysvětlení Heydeovo přijali, ale spokojeni s ním zcela nebyli. Žádali (přípisem z 11. prosince r. 1847), aby prof. Koubek jako censor byl vyzván k větší přísnosti a adjunkovi Heyde-ovi na jeho vyhýbání se zodpovědnosti na paměť uvedli, že to bylo samo c. k. městské hejtmanství v Praze, které Koubka doporučilo k úřadu censorskému.

Adjunkt Heyde ještě bedlivěji od té doby stopoval žurnalistickou činnost Havlíčkovu. V první polovici ledna r. 1848 podával již do Vídně důkazy své nové obzvláštní bdělosti.

V »Pražských Novinách« ze dne 19. prosince r. 1847 v článku »Náš pokrok v r. 1848« sliboval Havlíček, že od nového roku [illegible] o poučné, politicko encyklopaedické populární články, které bude sám spisovati. Slibu svému učinil zadost a [illegible] dne 9. a 13. ledna r. 1848 v »Pražských Novinách« [illegible] článek »Přehled nynějších záležitostí evropejských«. Článek [illegible] adjunkt Heyde, sotva že se mu dostaly do rukou [illegible] Dříve ještě nežli bylo rozesláno číslo »Praž. Novin« [illegible] před jeho vydáním. [illegible] 1848 [illegible] Heyde [illegible] presidentem [illegible] a censorem [illegible] že se [illegible] »Praž. Novinách« [illegible]
[illegible]
[illegible]

píše vždy zcela vědomě a s určitými úmysly. Heyde v týž den (11. ledna r. 1848) obrátil se také dlouhým a dosti ostrým přípisem na c. k. zemské presidium v Praze a upozorňoval je na Havlíčka a jeho noviny.

Havlíček prý již v r. 1847 dovolil si jako redaktor leccos, co se zákony se nesrovnávalo, a v článku »Přehled nynějších záležitostí evropejských« osmělil se dokonce mluviti se sympathiemi o národnostním hnutí v Italii a o papeži Piovi IX. Heyde podobné názory prohlásil za neloyalní, odsouzení hodné, a politicky revoluční a stanovisko kruhů, k nimž náležel, vyslovil v těchto charakteristických větách: »Nun sind jedoch jene Bewegungen bekanntlich politisch revolutionär, ihr Bestreben war zunächst gegen das System mehrerer einheimischen Regierungen gerichtet, von denen die Nationalität, eben so wenig als von einer andern beeinträchtigt wurde, und die Nationalität konnte nur als ein Vehikel gegen Oesterreich als den standhaften Gegner jeder Revolution ins Spiel gebracht werden.« Heyde z toho všeho, co uvedl, dovozoval, že články podobného rázu mění program »Praž. Novin« a vyslovil své podivení nad tím, že censor Koubek odvážil se již oznámení nového plánu listu propustiti, aniž by bylo došlo ku změně té z vyšších míst schválení. Heyde ale nejen, že přípis takového obsahu podal c. k. zemskému presidiu, ale i opis jeho připojil k aktu, který dne 11. ledna posílal do Vídně. Hrabě Sedlnitzky nad sdělením Heydeovým projevil svou radost. Úředně dne 24. ledna r. 1848 sdělil svůj souhlas s názory Heydeovými, pokud se týče hnutí národnostního, a slíbil, že obrátí se přímo na c. k. zemské presidium, aby Havlíček byl upozorněn na to, že musí se držeti v mezích zákona.

Přípis ten také byl jistě poslán, třeba že se nám nepodařilo se ho dopíditi, a výsledek jeho byl ten, že c. k. zemské presidium prof. Koubka volalo k zodpovědnosti a Havlíčkovi další uveřejňování obmýšlených článků pod čarou zapovědělo. Přípisem z 9. února r. 1848 se Heyde chlubil do Vídně tímto výsledkem, který považoval za svůj úspěch.

Havlíček i toto poslední zakročení úřadů nesl mužně, ale nijak netajil se tehdy obavami, že by mohl býti redakce »Praž. Novin« zbaven nebo v redigování listu tak omezen, že by si přál raději, aby redaktorem nebyl. Hleděl proto ve Vídni působiti proti udáním Jos. Heyde-a. Dne 25. ledna r. 1848 žádal Fr. Palackého, který tehdy byl právě ve Vídni, aby v těchto záležitostech

»na příležitém místě« se ho ujal, a na počátku února r. 1848 sám byl rozhodnut co nejdříve do Vídně odjeti a osobně si vše vyříditi. Zakročil-li tehdy Palacký ve prospěch Havlíčka ve Vídni, nevíme, a zrovna tak nevíme, byl-li Havlíček ve Vídni ve své záležitosti. Pravděpodobným býti se zdá, že Havlíček do Vídně se na počátku února nedostal. A později jíti do Vídně, byla již věc bezpředmětná. Ku konci února r. 1848 vanul nový vzduch celou Evropou, na počátku března r. 1848 již cítily se úřady policejní a censurní málo pevnými, dne 15. března r. 1848 censura v Rakousku byla zrušena a svoboda tisku prohlášena. Havlíček byl vysvobozen z pout předbřeznové, absolutistické policie a censury!

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Vládní krise v Uhrách — Politika úplatků pro národy a poslance — Politická morálka — Bouření proti úplatkům a povolování disposičních fondů.

Všechnu pozornost rakouské veřejnosti dosud k sobě poutají události v Uhrách. Vlády hr. Khuena Hedervaryho bylo na krátce. Bývalému chrvatskému banovi podařilo se sestavit kabinet jedině proto, že byl v Pešti — nehledě k zprávám o jeho politice chrvatské — zcela neznám. A že by povolání jeho k úřadu ministerského předsedy znamenalo pouhé přesídlení záhřebského režimu do Pešti, nemyslili ani nejpodezřívavější oposičníci. Část oposice docela uvěřila, že hr. Khuen chystá na podzim některé národní ústupky Maďarům ve vojsku a byla proto ochotna povolit vládě přes letní měsíce odklad obstrukce, za kterého by se vyřídila branná předloha v starém rozsahu (s nezvýšeným kontingentem) a provedlo by se zákonné projednání rozpočtu. Tím by býval umožněn pro letošní rok pravidelný odvod k vojsku, odstraněn stav exlegální a ovšem vláda by nabyla času a volné ruky k různým novým pokusům o pokoření obstrukce. Podařilo-li by se odstranit stav exlegální, je skoro jisto, že by se stal pokus o nápravu rozpuštěním parlamentu. Nové volby při obratné i bezohledné volební praksi hr. Hedervaryho, na jakou zvykl za léta své vlády v Chrvatsku, by byly zjednaly jistě parlament povolný. Šlo proto hr. Khuenovi jen o možnost rozpustit říšský sněm. Neboť při citlivém ústavním vědomí maďarské veřejnosti lze jen stěží pomýšlet na rozpuštění parlamentu dokud trvá stav exlegální. Proto získat čas, učinit třeba jen na krátko říšský sněm dělný, znamenalo pro vládu získat vše.

Část obstruující oposice však byla dosti nedůvěřivá a prohlédla plány Khuenovy. Frakce Barabasova ve straně neodvislosti chtěla mít jasno. Naléhala, aby vláda ihned závazně slíbila požadované ústupky; neodhodlá-li se k tomu hr. Khuen, byla rozhodnuta setrvat v obstrukci. Náladě své strany podlehl brzy i Fr. Kossuth, jenž zprvu patřil mezi důvěřivé, a přiklonil se po kratším váhání znovu k obstrukci. Nový ministerský předseda, který v prvou chvíli docílil značného úspěchu tím, že se mu podařila roztržka a oslabení obstrukce, octl se opět v postavení Szellově, v postavení proti jednotné, početně dosti silné a neústupné obstrukci. V úzkých vzpomněl si na svoji chrvatskou praksi, vzpomněl i na dočasné úspěchy, kterých docílil svou finanční benevolentnosti v Rakousku dr. Koerber. Zahájil politiku otevřené ruky. Ovšem postupoval při tom rozdílně od svého rakouského kolegy. Dr. Koerber vládní munificenci projevoval vůči obecným, hospodářským

potřebám rakouských národů. Povolení toužených nových železných i vodních drah bylo bakšišem národům Předlitavska. A politická morálka má daleko do zjemnění, v němž by odsuzovala všechno braní úplatků, všechno povolování ústupků politických za zisk hmotný. Ale jen tam se hmotný prospěch dotýká celku, nejen jednotlivce, je laxní. S tím pan hr. Khuen nepočítal. A troufal si proto rakouský prostředek Koerberův na tišení obstrukčních vln hodně zjednodušit a zlevnit. Získat hmotnými ústupky národy vyžaduje miliony; podplatit jednotlivce-poslance odbude se několika tisíci. V nabízených úplatcích však volil hr. Khuen Hederváry míru příliš nízkou — tomu by svědčila špatná jinak pověst poslance Pappa, jenž se prvý nedal získat — nebo narazil příliš záhy na nepravého — a politika úplatků ztroskotala.

Všechna maďarská i rakouská veřejnost, která mlčela téměř po dvacet let ke Khuenově politice úplatků a krve v Chrvatsku, rozechvěla se rozhořčením, když 29. července poslanec Papp deponoval u předsednictva uherského říšského sněmu 10 tisíc korun, které dostal úplatkem za to, aby se neúčastnil obstrukce. Sněm zvolil na vyšetření úplatkářské aféry zvláštní parlamentní komisi, která zjistila: Peníze nabídl poslanci Pappovi politický agent Dienes, sám bývalý poslanec, jenž jednal z příkazu rjeckého místodržitele hr. Szaparyho. Hr. Szapary přihlásil se jako vinník sám. Tvrdil, že podplácel z vlasteneckého zájmu a z přátelství k hraběti Khuenovi. Ovšem veřejnost neuvěřila jeho vlastenecké obětavosti, která by byla dala ze své kapsy 12 tisíc korun (2 tisíce si nechal Dienes) pro Pappa a chystala dalších 40 tisíc pro poslance Nessiho z čistě ideálního zájmu o dělnost parlamentu. Uvěřila pouze, že hr. Szapary je spoluvinník — a proto musil se vzdát svého úřadu — ne však vinník jediný. Podezření proti hr. Khuenovi samému bylo příliš silné, tím silnější, čím více je známo, že hr. Hedervary není nijak vybíravý v politických prostředcích a nijak choulostivý ve věcech finančních. Proto nezbylo, než aby hr. Khuen Hedervary s celým svým kabinetem ustoupil. Jeho demise je obětí smíru za disposiční, tajné a nekontrolované fondy, jež mají téměř všechny evropské vlády. Že se užívá disposičních fondů, aby se odměňovaly služby choulostivé a nečisté, ví kde kdo a mlčí. Propukne-li však konkrétní nějaká špinavá aféra disposičního fondu, bouří se veřejné svědomí a politická mravnost pozře dopadeného vinníka — ne že uplácel, nýbrž že dal se postihnout. Usvědčený, ať jmenuje se Khuen nebo Szapary, musí ustoupit z politického života, ale — disposiční fondy zůstanou. Politické svědomí občanstva ústavního státu je uspokojeno. —*Gg.*—

*

Ze Slovenska. Jaký je vkus peštbudínského obecenstva, to částečně illustruje nedávné jubileum 50letého trvání filharmonické společnosti v Pešti. Její protektorem byl sám král, čestným předsedou ministr-předseda Széll. Mnohé filharmonické spolky z Evropy poslaly sem své zástupce. A Pešťanům prý všecko to bylo jen Hekubou. Aby královská opera po čas slavnostních představení nezela prázdnotou,

ředitelství rozdávalo lístky bezplatně, a jen tak přivábilo posluchače. Maďarský veliký denník »Budapesti Napló» psal o tom i takto: »Ó kulturo maďarská, o níž plnými ústy tolik do světa troubíme! Pýřili jsme se hanbou, hledíce do jedné lóže na území (v král. opeře), kde seděli čtyři Sasi, národnostní to vyslanci ve fraku, se slavnostní náladou poslouchajíce dílo největšího maďarského skladatele operního (Fr. Erkela). Po čas celých slavností na těchto čtyřech saských tvářích znamenitě zrcadlilo se vědomí toho, co naše hudební kultura znamená. Hořeli jsme hanbou, hledíce na naše cizozemské hosty, vynikající to zástupce evropských filharmonických společností, jaké mínění tvoří si o maďarském obecenstvu. V krátký čas odejdou jako klassičtí svědkové toho, že osvěta maďarská je závratnictví.«

Tuto maďarskou samokritiku čteme i v našich »Národních Novinách«, abychom snad doslovně uvěřili, že celá osvěta maďarská je závratnictví. K tomu pak máme si snad ještě přimysliti: Aj hle, o kolik osvícenější jsme my!

Avšak když Maďaři sebe tak přísně posuzují a odsuzují, to jim i ku chvále může sloužiti. Vždyť ještě i sebechlubné »Nár. Noviny« (r. 1902 č. 47) napsaly, že »samopřiznání se k zlu je největší ctnost, a kdo veřejně vyznává svoji vinu, je už na cestě náležitého sebepolepšení.«

Kdo vidíš mrvu v oku bližního, zkusiž také sám sebe. Jak je to se vkusem našeho slovenského obecenstva, ba — a capite foedet piscis (od hlavy ryba smrdí) — se vkusem našeho »národního orgánu«?

Kdo je jiného náhledu než »Národní Noviny«, ten je u nich »nedouk«, »šašo«, »poltron«, »podlý oplan«, »cizí vagabund« atd. atd. Jmenovitě p. Vajanský v úvodnících »N. Novin« opakuje tyto a takovéto tituly do nekonečna. I slovesa a přídavná jména jen asi ve stájích užívaná uvádí udatně do slovenských salonů, jako to posud před ním nečinil žáden vzdělaný Slovák.

Na př. v 59. č. »N. N.« (r. 1903) toto čteme: »A vieme, že od zahraničných padúchov v y p l u t é a nezralými, nikdy dozreť nemajúcimi individuami s c h ň a p n u t é a otrocky prežúvané frásy môžu nakaziť i čestné srdcia a pomýliť dobré ale ešte neustálené umy.« Takovéto silácké varianty do nekonečna nastoluje slov. intelligenci »první slovenský publicista«, »uznaný spisovatel«, básník, výtečník atd. p. Vajanský. Vždyť jen nedávno sám p. Vajanský před soudem tvrdil, že »Nár. Noviny« nejsou vlastně pro lid, ale že jsou časopisem drahým pro intelligenci. Tak tedy za drahé peníze — jakási plivátková produktivita do slovenských salonů cestu si dělá.

A víte, kdo to mají býti ti »zahraniční padouchové«? To jsou vedle obra, vedle velikána Vajanského tací »nedouci«, »oplani« a »poltroni« jako na př. Lev Tolstoj! . . . A ti, co těchto »vypluté frásy schňapnou« to jsou na Slovensku na př. dr. D. Makovický, dr. Šrobár a jiní. Tedy náhodou ještě i Slované a Slováci. A kdo tak neokřesaně a nekřesťansky jim i za jejich slovenské drahé peníze nadává, ten plnými ústy a plným pérem se chlubívá, že »bojuje za vysoké ideály křesťanské.«

Jistý Maďar pravil, že poněvadž je Maďarů málo, ještě i otcovraha měli by omilostiti. Nás Slováků je ještě mnohem méně, nemuseli bychom

se snad s takovou horlivostí vražditi ani mravně. Ne poltron ani cizí vagabund, ale náš Jan Kollár z Mošovec u Turč. Sv. Martina všem nám zanechal, že »cesty mohou býti rozličné, jenom vůli mějme všickni rovnou.«

Jen proto, že je někdo jiného přesvědčení, nemáme právo skalpovati jeho jméno, čest, jeho mravní »já«. Ani kdyby byl Eskimák nebo Hotentot. Tím méně, je-li Slovanem, má hned nazván býti podlým oplzlem.

Jmenovitě pak ten, kdo se chlubí, že bojuje za vysoké ideály křesťanské, měl by snad věděti, že křesťanským ideálem je i: »milujte nepřátele své«, a není ideálem: »comburantur«, »anathema sit«!

Jako jsme viděli, Maďaři dbajíce své osvěty i tím, že tepou její poklesky. Svých nedostatků a slabostí si netají Plní se o nich, že »samopřiznání se k zlu je největší ctnost, a kdo veřejně vyznává svoji vinu, je už na cestě náležitého sebepolepšení.«

U nás ale hlas samopřiznání se k zlu bývá ubit sebechválou, a kdo se opováží veřejně vyznávati na př. co hatí Slováky, tomu »Národní Noviny« nepřestanou nadávati poltronů, oplanů, padouchů, vagabundů . . .

Proto do náležitého sebepolepšení máme ještě daleko.

18. června za ředitele banky Tatry na místo Zikmunda Paulíny-Totha vyvolen dr. Miloš Štefanovič, advokát v Prešpurku. Jeho minulost oprávňuje k naději, že banka změní své dosavadní tempo »od tisíce ke stu«, a půjde lepší budoucnosti v ústrety. Minulost banky Tatry naskrze nesvědčí o finanční geniálnosti. Cena účastin nevystupovala, neboť do půl millionu korun za poměrně krátký čas promanipulováno. O příčinách toho píší »Považské Noviny« takto: »Korrupce, rodinkářství, švakrovské sinekúry musejí přestati, ústav nesmí nadále stvořen býti pro osoby, ale tyto musejí sloužiti ústavu, aby dosáhl té výše, na níž by už dávno byl, kdyby od času jeho založení nebyl utratil blízko půl millionu korun, ne nepředvídaným neštěstím, ale výlučně neschopností, nerozhledností, měkkostí, neseriósností, lehkomyslností, nechci tvrditi že hříšností jeho správců.«

Proč takou životní pravdu pro národ tisknou až v Novém Městě a proč »Národní Noviny« »národní orgán« nenapsaly o tom nikdy slovíčka? Při národních veřejných podnicích »korrupce, rodinkářství, švakrovské sinekúry« musejí ve vysokém stupni hatiti Slováky. A ještě více škodí národu, když jeho »národní orgán« přikrývá, tají korrupci mlčením. Hus napsal: »Já nechci, by o mně pověděli: Běda mu! On zašpinil ústa svá mlčením.«

4. a 5. srpna Slovenská Museální Společnost — tentokrát výjimečně bez spolku Živeny — měla svá výroční zasedání v T. Sv. Martině. Výbor se usnesl, aby bylo dále pokračováno v oduševňování slovenského obecenstva za vystavení dostatečné budovy pro museum. Předmětů zajímavých nakoupeno množství, ale není pro ně místa. Katalog slovenské knižnice bude vydán brzo.

Večer bylo divadelní představení »Marnotratného syna« od Jozefa Hollého. Je to dílo počátečníka na Parnasse, ale svědčí o nadání.

(Jozef Hollý je mladý ev. kněz v Moravském Léskovém (Trenčanská stolice), rodem z Uh. Skalice).

5. srpna o 9. h. ráno shromáždili se členové mus. společnosti v Domě, kde předseda Ondrej Kmeť vhodnou řečí otevřel zasedání. Výroční zpráva tajemníka připomínala jmenovitě zásluhy předsedy po čas jeho 10letého úřadování. Účty z půlletí od 1. července do 31. prosince 1902 vykazují příjmu: od zakládajících členů 289·44 K, od řádných členů 1033 K; z obětí, úroků atd. 272·05 K; z předešlého roku přenáška 10.618·99 K. Vydáno bylo 2955·40 K. V pokladnici zůstalo 9258·46 K.

Následovala poučná a poutavá přednáška místopředsedy dr. J. Petrikoviče »O keltických mincích v Uhersku«.

O jedné h. byl společný oběd s přípitky a hudbou, večer pak »veselá taneční zábava« — přes to, že jen před několika dny na miliony slovenského majetku zničily strašné povodně, takže tisíce slovenských rolníků bez chleba a se slzami hledí kruté psotě v ústrety.

1. srpna otevřena průmyslová výstava v Žilině.

6. srpna bylo v Prešpurku appellační pojednávání u královské tabule proti drům Juliusovi a Rudolfovi Markovičovi a seniorovi Ludvíkovi Čulíkovi, jichž nitranský král. soud odsoudil do státního vězení a k peněžní pokutě. Královská tabule všecky osvobodila. Je to něco, čeho v Uhrách oko nevídalo, ucho neslýchalo, ovšem všickni tři byli dle pravdy úplně nevinni. *Slovák.*

*

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Zemské železnictví v Čechách — Postátnění místních drah — Vodní cesty — Práce na vodních stavbách — Padělání peněz — Revise svépomocných společenstev.

Zemský výbor království Českého vydal nedávno statistický přehled zemské akce k podporování železnic nižšího řádu v království Českém do roku 1901. Dosud byly zprávy tyto uveřejňovány jako přílohy k jednání sněmovnímu, při nepravidelném svolávání sněmu nebylo pak arci o pravidelných publikacích ani řeči, i odhodlal se konečně zemský výbor — jinak i v podobných formálnostech svrchovaně zkostnatělý — vydávati zprávy železniční samostatně v pravidelných obdobích, a doporučovalo by se, aby stejně samostatně uveřejňovány byly i ostatní publikace o stavu školství obecného a pokračovacího, o okresních záložnách hospodářských a j.

Naposled dočkáme se snad i změny předpotopního způsobu protokolů a rejstříků sněmovních, ze kterých se nikdy nedovíte, o čem, kde a kdy se jednalo, a snad jednou zemský výbor učiní jednání svá i sněmovní přístupnějšími nežli dosud, kdy nevydává ani svého úředního věstníku, jak to činí na venku již i četná okresní hejtmanství, a kdy i protokoly sněmovní střeží před časopisy a spolky odbornými a nanejvýš je prodává za ceny věru lékárnické.

Zpráva je novým dokladem známého již špatného finančního stavu místních drah zemí podporovaných. Nominální roční obtížení země železniční zemskou akcí vznikající, hledíc jednak ku převzatým garančním závazkům, jednak ke ztrátě úroků z akciového kapitálu zemí

ku stavbě drah věnovaného, činí u drah veřejné dopravě již odevzdaných skoro 3 miliony (2·938 mil.) korun, t. j. 4·18% veškerých přímých daní v Čechách na rok 1903 rozpočtených a 70,145.580 K obnášejících. Poněvadž pak kmenové akcie zemí převzaté výtěžku dosud vůbec nedávají a poněvadž i ostatní dráhy, jichž výnos zemi byl zaručen, bez této garancie — až na jedinou dráhu Postoloprty-Louny a teprve v roce 1901 — obejíti se nemohou, činí skutečné obtížení země v r. 1901 2·214 mil. K a zemskou přirážku 3·16%! Kdyby podobným způsobem vyplácely se i ostatní dráhy zemí garantované, ale dosud neprovozované, representovalo by skutečné obtížení země drahami místními zemskou přirážku 6·05%! Úhrnný obnos garančních záloh zemských, čítaje v to i úroky poskytnutých záloh, činí za všechna léta od počátku provozování jednotlivých drah (nejstarší jsou od roku 1893; jediná od r. 1892) až do konce roku 1901 celkem 5,596.223 K a v jediném roce 1903 2,018.699 K — na finance království Českého věru nesmírně mnoho!

*

Výsledky provozovací místních drah jsou dost neutěšené. Při jednom vlaku, k jehož pohybu bylo potřebí lokomotivy asi 300 metr. centů těžké, bylo průměrem na místních drahách našich dopraveno osob 22·4 (nejméně 11·1 na dráze Mělník-Mšeno, nejvíce 36·7 na dráze Chrudim-Holice), čistého nákladu 174 metr. centy (nejméně 34 centy na dráze Ostrov-Jáchymov, nejvíce 451 cent na dráze Postoloprty-Louny). Využitkování vozidel jest nedostatečné, provozovací příjmy nepatrné (na 1 km dráhy pouze 3471 K, kdežto u ostatních mimočeských místních drah státem na cizí účet provozovaných 6459 K) a provozovací výlohy poměrně k příjmům velmi značné (na 1 km 3024 K, čili 87·58% úhrnných příjmů, kdežto u mimočeských místních drah státem provozovaných pouze 68·3%). O zmenšení provozovacích výloh postaraly se výhradně státní dráhy, kdežto na př. společnost státní dráhy a dráha severozápadní žádají za společnou službu v přípojných stanicích náhrady nepřiměřeně veliké. U čtyř drah nestačil příjem ani na úhradu vlastní režie, o zúročení zařizovacího kapitálu ani nemluvě! Úhrnný zařizovací kapitál místních drah dosud provozovaných v sumě 77·345 mil. K zúrokuje se pouze 0·367%!

Není tedy divu, že došlo v květnu t. r. k žádosti poslanců všeněmeckých k vládě, aby postátněna byla místní dráha z Rakovníka do Bečova, u které v r. 1901 činily provozovací výdaje o 31% více nežli veškeré příjmy její, z toho důvodu, že lid, který byl sveden k budování drahých železnic, nemůže býti odsouzen, aby finační břemeno toto snášel navždy, a že nutno bude zahájiti jednou akci postátňovací u místních drah vůbec. Vláda prohlásila se proti postátnění — za jednou následovalo prý by s podobnou žádostí místních drah 80! Stesky byly projeveny též na to, že státní dráhy nepřikazují místním drahám část vozby, ani když jejich vlastní tratě jsou přetíženy a když trať místní dráhy poskytuje spojení přímější nežli vlastních drah státních. Když na př. státní dráhy zboží, které dříve z trati Praha-Duchcov-Moldava přecházelo na trať Eisenštein-Plzeň-Duchcov a opačně přes

Obrnice, začaly dirigovati přes místní dráhu Postoloprty-Louny, vzrostl ihned příjem této dráhy proti dřívějšku neobyčejně.

*

Nápravy jest potřebí arci ve všech směrech. Veliké lokomotivy, zbytečně veliké a těžké vozy pro malý počet cestujících a nepatrné náklady, řídké a zdlouhavé vlaky cestující přímo odstrašující, jsou dnes příznačnými vlastnostmi místních drah. Na elektrický pohon zřízena jest doposud jediná místní dráha z Tábora do Bechyně dne 21. června po dlouhých průtazích se strany vlády uskutečněná. Při elektrickém pohonu lze vypraviti více menších vlaků v kratších přestávkách bez zvýšení nákladu dopravního, váha nevyužité části vlaku k váze užitečné je značně menší nežli při pohonu parním, není zde obtěžování kouřem a sazemi z lokomotivy, všechno jest jaksi lehčí, hybnější, přizpůsobenější terénu i potřebám obyvatelstva, zařízení elektrického lze užiti pro jiné účely, zejména osvětlovací.

Podaří-li se pokus táborsko-bechyňský, budou snad následovati i jiné místní dráhy s pohonem elektrickým. Ovšem záleží nejen na úpravě technické, ale i na jízdních řádech a tarifech osobních i nákladních.

*

Přípravy k vodním stavbám našim valně pokračují. V Praze zřízena od 1. června pobočka vídeňského ředitelství pro stavby vodní, jíž přikázány splavňovací práce na středním Labi od Mělníka k Jaroměři, kdežto provedení kanalisace Vltavy uvnitř Prahy a vystrojení přístavu holešovického zůstaveno kanalisační komisi, která provádí již kanalisaci Vltavy a Labe od Prahy dolů k Ústí nad Labem.

Na oderském průplavě provedena byla v červenci ve Vídni a v Brně revise trati Vídeň-Břeclava-Hodonín-Uh. Hradiště-Přerov zároveň s odbočkou k Olomouci, kterážto má sloužiti k zásobování průplavu oderského vodou a zároveň bude částí projektovaného spojení od Přerova se středním Labem u Pardubic. Trať Vídeň-Přerov — úhrnem 204·7 km, z toho 124·5 na Moravě a zbytek v Dolních Rakousích — bude zařízena úplně jako průplav komorový, první zdvihadlo mechanické projektuje se u Přerova. Rozdíl výškový činí 57 m, trať bude se skládati z 10 zdrží, z nichž nejdelší bude od Vídně k Hodonínu (102·7 km), výška stupňů průplavových bude kolísati mezi 4·3 a 7 m. Průplav má míti naveskrz hloubku 3 m, šířku dna 14—21 a hladiny 27 m, vesměs tedy má býti dvoulodní pro čluny o 67 m délky, 8·2 m šířky a 1·8 m ponoru. Trať z Vídně do Přerova resp. Olomouce bude míti 16 přístavů a vyžadovati bude 261 umělých objektů (15 mostů železničních, 124 silničních atd.). Mimo Vídeň budou přístavy v Břeclavi (pro Brno a úvodí Dyje), v Přerově (společný s průplavem moravsko-českým), v Mor. Ostravě (pro překládání uhlí) a v Bohumíně.

Při revisi trati byla projevena městy Kroměříží, Uh. Hradištěm, Přerovem, Olomoucí atd. přání, aby přístavy co možná v blízkosti jich byly provedeny.

Další trať od Přerova k Lipníku, Hranici, rozvodí mezi Bečvou a Odrou závisí bližším svým určením na tom, s jakým výsledkem se

potká nedávno vypsaná mezinárodní konkurence na mechanické zdvihadlo, kterým se mají překonávati velké výškové rozdíly na našich průplavech a pro jehož první pokus bylo právě vytčeno místo u Přerova (Oujezda) na Moravě v trati průplavu oderského. Ovšem se právě v poslední době ze znalecké strany (professor Smrček) dovozuje, že průplav dunajsko-oderský může býti zbudován i bez mechanického zdvihadla (lodní železnice) na základě osvědčeného systému komorových plavidel, pro která je tu dosti vody, a která mohou býti ploché půdě moravské přizpůsobena daleko snáze, nežli lodní železnice, pro něž jen se značnou námahou lze nalézti místa příhodná. O výsledku vypsané mezinárodní soutěže na zdvihadla a jejich výkonnost pro očekávanou velikou dopravu na průplavě oderském soudí se namnoze velmi skepticky, i bylo by věru žádoucno, aby bez ohledu k vypsané soutěži bylo zatím přikročeno k důkladnému propracování projektu na základě soustavy komorové. I kdyby pak otázka mechanického zdvihadla v Přerově došla rozřešení uspokojivého, je pořád ještě pochybno, může-li překonávání výškových rozdílů řešeno býti stejným způsobem i pro všechny ostatní průplavy zákonem zabezpečené.

*

Při usilování o zákon průplavní bylo od poslanců našich uváděno za důvod, či lépe řečeno za omluvu, že průplavními, kanalisačními a regulačními pracemi zjedná se práce českým podnikatelům a dělníkům.

Zdá se však, že ani v tom směru nedočkáme se, leda velkého sklamání. Pražské »Slovo« upozornilo na postup jakým nejnověji zadány byly rozsáhlejší technické práce na horním toku Labe a přítoků.

Zadávalo se šest objektů na Labi a na Úpě veřejným ofertním řízením. Práce na úpravu Labe pod Vrchlabím za 150.000 K dostal německý podnikatel, úprava řeky Úpy u Oberaltstadtu za 250.000 K zadána rovněž německé firmě. Z českých oferentů dostali jeden úpravu Labe ve Vrchlabí 300.000 K, druhý úpravu Úpy u Marschendorfu za 70.000 K. Bylo celkem 10 oferentů, lhůta řízení pro všechny tyto čtyři práce byla vyměřena jen na tři neděle.

Při zadání prací úpravních na Úpě pod Marschendorfem a tamže u vesnice Velká Úpa vyměřena byla ofertní lhůta sotva na týden a za tu kratičkou dobu bylo rozhodnuto o nabídkách tří uchazečů, dvou českých a jednoho německého. Obě tyto práce zadány uherské, cizí firmě Gregersenově. Celkem tedy dostaly dvě práce firmy české za obnos 370.000 K, čtyři práce za 940.000 K firmy německé.

Práce tyto jsou jen zlomkem celé serie prací, jimiž má býti upraveno střední a hoření Labe i vodstvo jeho oblasti. Bude se jednati o sumu mnohokráte větší!

Zní prý to skoro jako ironie, volati opětovně k činnosti ty, kteří již tolikráte ukázali svoji malomoc, poslance, — ale není jiné cesty, a »Slovo« pochybuje, že jest u všech i dostatek pouhé dobré vůle a že je dobrá vůle i tam, kde je kus vlivu a přímé ingerence. »Obě poslední má posl. Kaftan. Ovšem účinky jeho vlivu v zájmu českého technického podnikatelstva až dosud nebyly pozorovány. Kana-

lisační práce na Vltavě nepodařilo se dosud dostati ani jediné české firmě tak snadno, jako je dostává firma ryt. Lanny, jemuž se skoro brevi manu zadává všechno šmahem.

V kruzích technických jest známo, že firma Lannova, v jejíž technické kanceláři jest zaměstnán syn posl. inž. Kaftana, má skoro monopol na provádění státních prací kanalisačních i regulačních. Práce se jí jednoduše zadá a pak teprve se jedná na základě oferované ceny o cenu definitivní. O těchto cenách firmy Lannovy nikdo se nedozví toho nejmenšího; neproniknutelné tajemství je kryje. Chef firmy je vlivuplný muž, jest členem ředitelstva České spořitelny a tak vítězně proniká vedle konkurujících firem (byly vyzvány k oferování ještě dvě jiné firmy, česká Kres a Bernard a německá Rödlich a Berger).

A to trvá již po léta. Jak možno míti důvěru do budoucna?«

My jsme se nikdy a od let již netajili, že pokládáme posl. Kaftana za nešťastného ducha vší české »akce« železniční a vodocestné, a jsme přesvědčeni, že názor náš, sdílený soukromě i v kruzích jemu politicky i osobně velice blízkých, v brzku ovládne i ve veřejnosti.

Jest věcí českých techniků postarati se, aby za ně mluvili lidé věci skutečně znalí a nepředpojatí, jest věcí českých technických podnikatelů, aby práce vodní, které budou poskytovati zaměstnání nejméně na 20—30 let a vlastně trvale, protože hotové objekty budou vyžadovati stálých oprav, udržování a zdokonalování, aby práce ty nebyly monopolem kterékoli jedné firmy a — aby dokonce i zdlouhavý postup provádění těchto prací nebyl v příčinné souvislosti s kapitálovými a technickými prostředky této firmy na úkor celého národního hospodářství českého.

*

Naše peníze korunové měny stávají se předmětem značného padělání. Banka Rakousko-uherská je prý nucena pro četné padělky bankovek desítikorunových, z italské Ancony pocházejících, vydati dokonce bankovky nové, které budou prý dány v oběh již brzy po novém roce 1904.

Nebude ostatně škoda dosavadní jejich nepěkné formy, která jakoby byla již dělána bývala vzhledem k tomu, že bankovky 10korunové měly míti jen trvání dočasné. Nyní, kdy bankovky tyto mají se státi trvalou součástkou naší měny a kdy má odpadnouti dosavadní jich obmezení na maximální obnos 160 mil. K, měla by býti věru zavedena pro ně forma lépe hovící požadavkům esthetickým.

V mincích pozoruje se nyní, že zlaté 20franky, které do nových valutních zákonů u nás byly raženy, ale v cizině — zejm. ve Švýcarsku — více byly v oběhu nežli v Rakousku samém, zakupují se nyní ve větším množství a dopravují do Haliče a Bukoviny, kde se neznalým lidem dávají na místě dvacetikorun.

Rovněž platívá se někdy starými čtvrtzlatníky na místě korun a v Praze dosti často dostaneš na místo 20haléře německý 10pfenig.

*

Dnem 11. srpna nabyl působnosti zákon ze dne 10. června 1903 č. 133, kterým se ustanovuje povinná revise výdělkových a hospo-

dářských společenstev, spolu již s prováděcím nařízením. Družstva, dle zákona z 9. dubna 1873 zřízená nebo spolky před tímto zákonem utvořené a stejnému účelu sloužící, musí se nejméně každý druhý rok podrobiti revisi odborníka mimo ně stojícího. Svazům společenstevním, které vyhovují tomuto zákonu, musí místodržitel nebo, vztahuje-li se působnost družstva na několik zemí, ministr uděliti výhradné právo k revisi družstev ve svazu sdružených. Pro družstva ve svazu sdružená určuje revisora svaz, u nesdružených obchodní soud, u spolků místodržitel. Pro družstva, která jsou podporována od země nebo která se ve stanovách dobrovolně podrobila revisi zemského výboru, jmenuje revisora zemský výbor. Svaz může se utvořiti, když se přihlásí k němu aspoň 50 družstev, po případě všecka družstva v zemi, je-li jich méně.

Revisor má zkoumati nejen vedení knih, účtů a dokladů, ale také, zda zákon a stanovy se zachovávají. Smí vstoupiti do všech místností obchodních i závodních, nahlížeti do knih a papírů, žádati vysvětlení od orgánů družstva, zkoumati stav pokladny, cenných papírů a zboží. O výsledku revise musí podati zprávu představenstvu družstva, které ji musí přednésti valné hromadě, a mimo to i úřadu, od kterého byl jmenován, po případě svazu, který jej vyslal. Shledal-li, že se děje něco proti zákonu nebo stanovám, má vyzvati představenstvo, aby v přiměřené lhůtě chybu napravilo. O obchodních a závodních poměrech družstva má mlčeti, zejména zdržeti se jakýchkoli narážek, jež by mohly poškoditi úvěr družstva.

O vydání zákona tohoto usilovalo se již od roku 1891, v Německu existuje povinná revise družstev již od roku 1889, všechny strany našeho parlamentu byly shodny o potřebě vydání tohoto zákona — vždyť defraudace nejsou specialitou žádného národa — a přece trvalo dvanáct let, nežli několik těchto paragrafů bylo uzákoněno.

Kdy dle toho dojde k reformě celého zákona společenstevního, k vydání zákona akciového a zákona o společnostech s obmezeným ručením?!

*

ZEMĚDĚLSKÉ, OBCHODNÍ, PRŮMYSLOVÉ. Mezinárodní jednota pro středostavovskou politiku — Reakční politiku živnostenskou provází reakce politická a kulturní — Plodná práce v českém i moravském svazu hospodářských společenstev svépomocných — Činnost umělecko-průmyslového musea pražského v r. 1902 — Sedmdesát let působení Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách — Potřeba vzájemného vymezení působišť spřízněných českých spolků národohospodářských — Mezinárodní výstava pro technické zužitkování lihu — Zemědělské zužitkování pražských odpadků.

K podnětu, vzešlému z Brusselu, tvoří se mezinárodní jednota pro politiku středního stavu (»Mittelstandspolitik«). Má se zabývati studiem veškerých středního stavu se týkajících otázek. Konfesní a politické záležitosti jsou dle stanov vyloučeny. Zejména hodlá jednota propagovati mezi příslušníky středního stavu myšlenku združování, zakládání hospodářských a výdělečných společenstev, zvláště družstev výrobních, zásobních a společných tržnic, hodlá usilovati o mezinárodní úpravu živnostenského zákonodárství a p. Jednota ustaví se na podzim; z Rakouska prvý za člena se přihlásil ministerský rada JUDr. Breycha, referent pro podpůrnou akci živnostenskou v ministerstvu obchodu. Základní rysy programu jsou tedy pokrokovější než název jednoty a tý-

kají se hlavně středního stavu živnostenského. »Politika středního stavu« svádí tak snadno k reakčním choutkám v oboru národohospodářském i politickém, že dlužno ihned z předu projeviti obavu, nestane-li se nová jednota, třebas ve stanovách politiku vyloučila, ve skutečnosti mezinárodním spolkem pro pěstění známých reakčních, demagogickými frásemi opentlených snah křesťanských »socialistů« a zpátečníků všeho druhu. V tomto případě nalezne ovšem jednota v Rakousku hojně přívržencŭ. Bude povinností pokrokových členů jednoty, aby nepřipustili, by jednota zavedena byla na scestí podobných neplodných, protože marných snah. Pokud by jednota vůbec vykročila z mezí theoretického bádání na pole praktické politiky hospodářské, a to nebude právě snadné, musila by činnost svou rozvíjeti v mezích »střednímu stavu« moderním hospodářským vývojem vykázaných. Uvědomiti si pojem a úkol moderního středního stavu, tedy v přední řadě malých a středních výrobců, bylo by nezbytným požadavkem. Leč o to se program nové jednoty, pokud nám znám jest, valně nepokouší. V akci družstevní srazila by se jednota ihned v počátcích se zájmem středního stavu obchodnického, kterýž dnes již na nákupní a prodejní družstva zemědělská a řemeslnická si stěžuje. Zda-li by tvořením výrobních družstev posilovala samostatný střední stav výrobců, jest velikou otázkou. Zkrátka, bude-li chtíti jednota propagovati myšlenku družstevnictví důsledně a rázně, srazí se ostře se zájmy četných skupin příslušníků »středního stavu«, kteří budou tvrditi, že spolek pro politiku středního stavu provozuje v praxi politiku proti střednímu stavu. A tu nehledíme ani ke sdružením konsumním, kteréž přece také mohou sloužiti prospěchu příslušníků určitých skupin středního stavu a ne toliko dělnictvu. Crügerovo příkré vystoupení v Německu proti družstvům důsledně pracujícím a středním stavům nebezpečným, o němž v t. l. na str. 213.—215. byla obšírná zmínka, jest tu nad míru poučným. A mezinárodní úprava živnostenského práva? Pokud jde o ochranu průmyslového vlastnictví, o boj proti nekalé soutěži a p., jest mezinárodní úprava dílem formálně, anebo fakticky dosažena, dílem se o to usiluje. Ostatně tu nejde nikterak o zvláštní ochranu výlučně středních stavů. Živnostenský řád však budovat na stejných zásadách? Vnucovat Francii a Anglii, kde posud smysl pro svobodu ani v hospodářském oboru zcela nevymizel a kde přes to jest blahobyt národa i v lidových vrstvách v celku větší než u nás nesčetné závory našeho živnostenského řádu? Anebo svobodu anglickou, francouzskou či dokonce americkou přenášet do Rakouska k postrachu Luegra, Liechtensteina, klerikálů a v novější době i národně dělnických radikálů, kteříž, bůh suď jak, octli se na bludné cestě reakční živnostenské politiky. Nutno čítati s daným, pozvolna se vyvinuvším stavem, jenž násilně o překot stěží se dá měniti. Nepřipínáme tedy k tvořící se mezinárodní jednotě pro politiku středního stavu valných nadějí. Nejvýše snad ve směru theoretickém mohla by úspěšně pracovati. Kdyby »střední stav« neměl hlubších kořenů, ani nová jednota by jej nezachránila. Malá a střední výroba nevybočí z hranic, jež jsou jí položeny povahou hospodářského konání nové doby a vývojem poměrů. V těchto mezích, ale jen v těchto

mezích možno a dlužno, pracovati pro hospodářské sesílení, pro hospodářskou organisaci středních stavů výrobních, pro zvelebení malé výroby pro stránce technické i hospodářské. Snaha však, uměle zatlačovati velevýrobu tam, kde přirozeně opanovala pole, na prospěch výroby malé, nejen že by odporovala hospodářskému i sociálnímu pokroku a poškozovala všeobecný blahobyt, snižujíc zvláště životní míru dělnictva, nýbrž byla by na delší dobu nemožností. Nejhorší však při všem jest, že za hospodářskou reakcí, jíž se láká a mámí »malý muž«, jde v zápětí reakce politická a kulturní; živnostník za cenu domnělých prospěchů z reakce hospodářské mu plynoucích má býti spolu získán pro reakční snahy politické a protikulturní. Na vídeňských antisemitech vidíme to jasně: S požadavkem zostření a rozšíření živnostenského průkazu způsobilosti se počíná a s příspěvkem výbojnému katolickému školskému spolku se končí! Jest to hrozný úpadek smyslu i citu pro svobodu a pokrok, jenž plodí takovéto zjevy v Rakousku.

* * *

Mezi vzácné korporace, v nichž se více pracuje než mluví, dlužno čítati Ústřední jednotu českých hospodářských společenstev v království českém, zapsané společenstvo s ručením omezeným v Praze, a Ústřední svaz českých hospodářských společenstev v markrabství moravském, zaps. společenstvo s ručením omezeným v Brně. Obě jednoty podávají sytý obraz své obsáhlé činnosti ve výročních zprávách, jež byly před nedávnem vydány. Jednota z království zpravuje veřejnost o svém působení v r. 1901, připojivši poučnou statistiku spořitelních a záložních spolků (Raiffeisenek), jichž jest střediskem. Obrat ve spolcích těch činil r. 1901 imposantní obnos K 33,220.828·43.

V roce 1901 přistoupilo k Ústřední jednotě 130 spolků, takže čítala jednota koncem roku 1901 517 úvěrových družstev. Ze zbývajících 18 spolků je 16, které v r. 1901 byly založeny, usnesení o přístupu k jednotě učinily, ale přihlášku svoji provedly teprve v r. 1902. Ze starších spolků jedině Voděrady u Litomyšle a Plzenec trvají koncem r. 1901 mimo jednotu. Z jednoty nevystoupil žádný spolek. Mimo Spořitelní a záložní spolky čítá Ústřední jednota koncem r. 1901 mezi členy svými 11 družstev a sice: Rolnická družstva pro zpracování čekanky v Libici n. C., Lhotě Jestřábí, Sánech a Sokolči, Rolnický válcový mlýn v Jesenici u Selčan, Rolnickou elektrárnu v Čachrově, Hospodářský lihovar ve Stráži nad Nežárkou, Hospodářské družstvo (obilní skladiště) v Rychnově n. Kněžnou, Hospodářské družstvo pro obilní skladiště v České Skalici, Rolnické úvěrní družstvo na Mělníce a Rolnické nákupní a prodejní družstvo v Kadlíně. Kromě toho je 20 osob fysických členy Ústřední jednoty. Kontokorrentní spojení společenstev s Ústřední jednotou bylo v roce 1901 velmi čilé a vykázalo značné již obraty. Při tom je potěšitelno, že peníze nezůstávají utkvělými, nýbrž že obracejí se několikráte v roce, jak to ostatně při úvěru osobním a provozovacím, jakému spořitelní a záložní spolky slouží, je přirozeno.

Stav vkladů v Jednotě byl koncem r. 1901 K 1,915.168·79, kteréžto přebytky náležely 249 Raiffeisenkám, tak že průměrně na jednu připadlo K 7.743·66 (v r. 1900 K 6.455·31, přírůstek K 1.289). Stav zápůjček koncem r. 1901 vykazoval K 1,102.823·72, jichž používalo 279 spolků, tak že na jeden spolek průměrně připadlo K 3·952·79 (loni 3.878·19, přírůstek K 74). Celkový obrat pokladniční v jednotě dostoupil r. 1901 K 19,322.466·73 oproti K 11,094.329·37 roku předchozího. Moravský svaz ve zprávě za rok 1902 sděluje, že pokud se týká zakládání nových společenstev svépomocných, byl rok zmíněný poněkud slabší jiných a vykázal hlavně jen další vzrůst společenstev mlékařských, v kterémžto odvětví sdružování co nejintensivněji se pokračuje. Jinak učiněn počátek v založení družstev lnářských a ovocnářských a pokračováno v zakládání družstev lihovarských. Celkem bylo: družstev nákupních a prodejních 44, z nichž jedno (Kuřim) v likvidaci, družstev mlékařských 91, družstev lihovarských 9, družstev lnářských 1, družstev ovocnických 1, družstev dobytkářských okresních 39, z nichž jedno (Bystřice p. Host.) v likvidaci, založen 159. Přibylo 12 nových družstev. Záložna přibyla nová v Židenicích a učiněny přípravy k založení některých dalších.

Hlavním výrazným rysem z činnosti minulého roku »svazu« jest další rozvoj obchodu se zbožím, zvláště obchodu s máslem, jehož prodáno za K 258.604. Nákup hospodářských potřeb obnášel K 453.290 (uhlí K 199.368, umělá hnojiva K 105.823, ostatní hosp. stroje, krmiva, osiva, mazadla a j.) Svaz bdí nad přesnou správou družstev v něm sloučených revisemi; revisoři svazu jsou současně podobně jako v Čechách organisátory družstevního hnutí a poradci družstev již stávajících. Úhrnný pokladniční obrat Svazu v r. 1902 činil K 15,380.523. V obchodě peněžním vykázáno vkladů dnem 31. prosince 1902 za K 940.145, půjček poskytnutých K 670.700; závodní podíly obnášely K 44.950, reservní fond K 28.059, fond ztrát K 10.427. Ručení členů jest čtyřnásobné. Oběma jednotám dostalo se pomoci veřejné. Jest si přáti, aby hospodářská svépomoc v mohutných těchto organisacích soustředěná vzkvétala a rostla; v poušti našeho života veřejného jest činnost družstevních svazů našich utěšenou oasou.

* * *

Umělecko-průmyslové museum obchodní a živn. komory pražské vyvíjelo v r. 1902, ukončivši v nové budově potřebné instalace, činnost svou v několika směrech. Stav sbírek vzrostl z 8322 čísel r. 1901 na 8450. V knihovně musejní bylo použito ve 283 návštěvních dnech 9611 čtenáři 35.854 knihy a 95.022 předloh. Z domu půjčeno bylo 382 osobám, ústavům a průmyslovým podnikům 402 knihy a 538 předloh. Knihovna čítá 3937 děl v 7084 svazcích, sbírka předloh 30.597 listů v 435 krabicích. Čítárna, jež jest spolu kreslírnou, jest zdarma přístupna. Vypsány a uděleny ceny na závěs s řetízkem, límec z paličkované krajky a jardinieru z pálené hlíny. Účast soutěžících nebyla četná, předměty cenou poctěné byly vystaveny. Výstavy pořádány byly tyto: Vánoční výstava umělecko-průmyslová, výstava architektonických a umělecko-průmyslových návrhů architekta Ant. V. Barvitiusa,

výstava c. k. odborných škol rakouských, spojená s výstavami c. k. umělecko-průmyslové školy pražské a odborné pokračovací školy pro klenotníky, zlatníky, stříbrníky, ryjce a pasíře, založené obchodní a živnostenskou komorou v Praze, posléze výstava japanských dřevorytin ze sbírky malíře Emila Orlika, k níž pojily se dvě hojně navštívené přednášky o japanském umění.

* * *

Před nedávnem konala Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách v Praze svou sedmdesátou jubilejní valnou hromadu. Při té příležitosti vydána přehledná zpráva o činnosti jednoty za uplynulých sedmdesáte let a konána přednáška prof. Bráfa, jež objasnila spojitost činnosti jednoty průmyslové s národohospodářským vývojem českým. Přednášející rozvrhl působení jednoty na tři období. Prvé od 1. března 1833 až do zřízení komor obchodních a živnostenských počátkem let padesátých, druhé do počátku let osmdesátých, třetí posléze až na naše doby. V prvém období měla býti jednota vlastně tím, čím později se stala organisovaná zastupitelstva zájmová. Vznikla speciálním privilegiem, zvláštní blahovůlí vlády, ruchu spolčovacímu jinak nepřející, podobně jako již v 18. století vlastenecko-hospodářská společnost, jíž však nepřízní politických poměrů život předčasně ukrácen. Bezprostřední podnět ke zřízení jednoty vzešel ze zemských výstav, r. 1828, 1829 a 1831 pořádaných. Výstavnictví charakterisuje vedle projednávání a hájení zájmů výroby průmyslové periodu prvou; péče o školství průmyslové, v prvé řadě o průmyslové školství pokračovací a zřízení průmyslové školy v Praze periodu druhou, a činnost publikační spolu s udržováním odborné knihovny a čítárny veřejné období třetí. Jakmile byla zřízena počátkem let padesátých veřejno-právně organisovaná zájmová zastupitelstva obchodu a průmyslu, komory, utnuta tím část působnosti jednotě a setřen zároveň jistý ráz veřejnosti, který jednotu povyšoval nad spolek soukromý. Krom toho zvítězil duch liberalismu alespoň potud, že na základě byťsi omezeného práva spolčovacího vznikaly spolky s úkoly spřízněnými. Leč jednota právě v druhé periodě své činnosti ujala se energicky důležitého úkolu vybudování školství průmyslového, korunovaného četnými úspěchy, mezi nimiž potomní rozvoj průmyslového pokračovacího školství pražského a sestátněné průmyslové školy pražské náležejí k nejčelnějším. Jest to nejplodnější perioda působení jednoty, po stránce národní nejdůležitější. Bylo šťastnou hvězdou jednoty, že dovedla vyhledávati si podobné úkoly speciální: výstavnictví, školství průmyslové, knihovnu odbornou. Vždyť od vzniku veřejno-právně organisovaných zastupitelstev zájmových, komor obchodních, zemědělských rad, společenstev živnostenských a jich jednot atd. pozbývá zasahování spolků soukromých ve všeobecné důležitosti národohospodářské valně na významu. Postrádajíť spolky ty jednak legitimace representovati oficialně určité třídy výrobní, a z pravidla i aparátu správního tak úplného a dokonalého, jakého jest potřebí k vážnému a podrobnému zkoumání osnov zákonných neb k podávání obsáhlejších, zevrubně propracovaných návrhů, nehledě ani k nedostatkům povahy finanční. Krom toho vznikly vedle spolků ná-

rodohospodářských rázu všeobecného důležité organisace odborové, soustřeďující v sobě skutečně převážnou část dotyčných interesentů. Tak odborové spolky průmyslnické, sloučené v ústředním svazu, odborová sdružení dělnická a p. v. Organisace odborové, byť dobrovolné, svou soustředěností a účelností nabývají velikého významu, doznávajíce zastoupení i v korporacích veřejných, někdy oficialního (jako v zemědělské radě), někdy faktického tím, že jich representanti jsou voleni neb povoláváni jako osoby soukromé do komor obchodních, rady průmyslové, ba i do sborů zákonodárných. Všechny tyto momenty přirozeně ubírají Jednotě průmyslové a všem spolkům podobně všeobecného rázu působnosti. A vedle toho vznikají spolky nové s účely specialnými i všeobecnými. Tak vývozní spolek pro Čechy, Moravu a Slezsko, obchodní museum, česká společnost národohospodářská. Průběhem doby stala se jednota, třebas posud (podobně jako Ústřední hospodářská společnost) formalně utrakvistická, spolkem českonárodním, a již tento moment pobízí k úvaze, zda-li by se spolky naše s účely spříznčnými neměly dohodnouti o mezích své činnosti, jak o to před léty již pokus se stal a jak k tomu prof. Bráf ve své přednášce opětně závažný podnět dal, žádaje jistou »actio finium regendorum«, vzájemné vymezení hranic a působišť, které by alespoň zabraňovalo tříštění, které jest zbytečno, jež by umožnilo lepší soustředění snah a sil. První cestou k takovémuto rozumnému vymezení působišť by bylo po soudu našem, kdyby si každý ze spolků uvedených obral určité specialní úkoly, odlišné od úkolů spolků ostatních, a pokud odlišné úkoly takové již plní, na jich vybudování dále pracoval. Zejména byly by to úkoly, jež veřejnoprávně organisovaná zákonná zastupitelstva zájmová plniti nemohou buď vůbec, anebo ne tak, jak by toho naše specialně české zájmy vyžadovaly. Průmyslové jednotě vedle udržování knihovny a čítárny připadal by dle přání p. přednášejícího zejména buditelský úkol, jenž má za předmět průmyslový vývoj českonárodní, kterýž by ovšem bylo dlužno blíže formulovati se zřetelem na povahu i prostředky Jednoty. Nelze zapomenouti, že podobný úkol připadal již svého času české společnosti národohospodářské. Pokud šlo o bezprostřední iniciativu a spolupůsobení při zakládání nových českých závodů, lze říci, že úkol ten téměř vůbec splněn nebyl a splněn býti ani nemohl, jak výroční zprávy společnosti výmluvně doložily. Hospodářská fantasie rozpoutaná na krásných výstavách našich, jež došla při příležitosti výstavy národopisné formulace ve smělých projektech a plánech, zmizela tak rychle jak byla vzešla, a zbyly jen sklamané naděje několika vytrvalých fantastů, domnívajících se, že vším vinna společnost národohospodářská. V lůně těch, již zůstali společnosti věrni, však převládl názor, že společnost dlužno přetvořiti po vzoru společností národohospodářských cizojazyčných a odborných spolků domácích ve společnost theoreticko-národohospodářskou, jejíž buditelský úkol spočíval by prostě v soustavném vykonávání úkolu poučovatelského. Leč nezdary nemají odstrašiti od další práce. Nezdary v českonárodním průmyslném provozování společenském vedly k poznávání chyb a stinných stránek hesla »Svůj k svému«, na němž byl ruch podnikatelský založen, a tak i ne-

zdary v provádění úkolu buditelského musí vésti k jiným, lepším cestám. Fantasie, povznášející lidské žití po jiných stránkách v lepší světy, nemá platnosti v životě hospodářském. Leč že by fantasie byla rovnocennou nadšení, rodícímu obětovnou, vytrvalou práci buditelskou, které podjati se musí všechny české korporace hospodářské, každá ve svém oboru, nejlépe ovšem, jak bylo na valné hromadě Jednoty tak výmluvně a správně naznačeno, »v jisté účelně sečleněné a rozvržené práci, ale zajisté na všechen případ v nejšlechetnějším závodění.« Podnět k dohodě spřízněných spolků o ohraničení jich činnosti navzájem a o provádění »úkolu buditelského« neměl by vyzníti na prázdno. Základem dohody budou v prvé řadě specialní úkoly jednotlivých spolků, a také veřejná zastupitelstva zájmová, zejména obchodní komory, neměly by při této akci zůstávati stranou.

* * *

Na jaře r. 1904 má býti ve Vídni zahájena veliká mezinárodní výstava pro zužitkování lihu za účinné podpory ministerstva obchodu. Jest známo, kterak v Německu císař Vilém průmyslové zužitkování lihu k účelům svícení, topení i pohonu podporuje a jaké naděje zemědělství k rozšíření spotřeby lihu upíná. U nás jest závadou užívání denaturovaného lihu k pohonu vysoká cena lihu, již snížiti by bylo lze zlevněním a zjednodušením denaturačního processu (povolením použití benzolu k denaturaci, zrušením kontrolního poplatku), po případě zavedením zvl. premií. Benzin, jakožto vedlejší produkt odpadkový, překonává lih svou lácí, pokud jde o pohon. Mluví se o lihu jakožto topivu daleké budoucnosti, topivu, kteréž prýští z nezanikajícího zdroje věčně se omlazující přírody, jemuž nehrozí nikdy vyčerpání. V oboru osvětlování a v obmezené míře i v oboru topení (vyhřívání) mohl by zajisté lih doznati v blízké době značného rozšíření. Zda i co síla poháněcí, jest otevřenou otázkou. Výstava zaujímá zužitkování lihu, průmysly kvasné a výrobu škrobu. Dělí se na 4 hlavní skupiny: Suroviny a pomůcky, k jich výrobě, konservování a spracování potřebné; vlastní průmysl kvasný (pivovarství, výroba sladu, lihovarství, výroba droždí, octa a škrobu); další zužitkování výrobků těchto průmyslů, zejména technické zužitkování lihu; automobily. Zvláště hojné účastenství přislíbeno z Německa a Francie, kdež utvořily se zvláštní výbory k obeslání výstavy vídeňské. Hlavní výstavní výbor vídeňský soustředěn jest v dolnorakouském živnostenském spolku, jehož sekretariát přípravné práce obstarává. Také Uhry budou zastoupeny, a Rusko hlavním úřadem pro správu alkoholu při carském ministerstvu financí. Rakouský průmysl súčastní se plným počtem. Zdá se tudíž, že bude dosažen účel výstavy, aby zobrazen byl přítomný stav průmyslu kvasného, zvláště lihovarnictví a technického zužitkování lihu, a aby byly dány nové popudy pro rozšířené používání denaturovaného lihu k účelům technickým.

* * *

Na pravém břehu dolní Vltavy vyskytl se zajímavý projekt, kterak zužitkovati pražské odpadky. Má se tak státi zřízením turbin při jezu vraňanském, pomocí jichž by pražské kaly sem dopravené

a vodou rozředěné čerpaly se na polohu břehu pravého, což jedině státi se může využitím bezplatné vodní síly, nemá-li náklad převyšovati užitek. Zemědělství na pravém břehu Vltavy provozuje se velice intensivně, leč úsilí a pilnou práci rolníka maří často se opětující sucha, neboť pruh úrodné země od Veltrus ke Kozarovicům, o který tu jde, trpí nesmírně pravidelným nedostatkem srážek dešťových. Zvláště chmelařství a zelinářství by vzkvetlo, kdyby byl dostatek mrvy k disposici, neboť při panujícím suchu nelze pomýšleti na další rozmnožení pěstování dobytka a tím i mrvy, jež jest ohrozováno nedostatkem píce. Používání hnojiv strojených nemůže z plna nahraditi mrvu přirozenou, a to tím méně, jelikož sucha účinnost drahých strojených hnojiv maří. Poloha pravého břehu Vltavy jest jakoby stvořena povahou své půdy k tomu, aby usnadnila Praze výhodné odstranění kalů, jež by tu byly na prospěch vzrůstu rostlinstva využitkovány, a opět především v interesu nejbližšího velkého odbytiště, hlavního města. Zájem města shoduje se tu se zájmem zemědělství. Vedle toho bude lze alespoň poněkud upraviti zavlažování, jež by bylo bývalo ve velikých rozměrech zařízeno, kdyby byl vybudován dříve projektovaný průplav od Kralup (Chvatěrub) k Labi (k Obříství), a vyráběti potřebnou sílu elektrickou. Interesované obce žádaly již za takové upravení jezu vraňanského, aby vodní síla mohla býti pomocí turbin k naznačeným účelům využitkována. *K.*

* * *

SOCIÁLNÍ. Abdikace národně-sociální strany v Německu – Pracovní doba ve velkoobchodech — Úprava nedělní práce v obchodech.

O německé nár.-sociální straně Naumannově, založené v listopadu r. 1896 v Erfurtě, napsal Herkner r. 1897 (v II. vyd. své »Dělnické otázky«) tuto důvěřivou prognosu: Existence nár.-sociálního proudu bude především — což již dnes lze zřetelně pozorovati — zatlačovati silně do pozadí protikřesťanský a protinárodní ráz sociální demokracie. Nár.-sociální soutěž očistí sociální demokracii a bude podporovati její přeměnu v reformní stranu. Dále usnadní odloučení se vzdělanců a inteligentů od stran majetkových.

Dvě nejmocnější idey naší doby — napsal Damaschke — které doposud byly odloučeny od sebe, jichž zástupci stáli proti sobě bez porozumění, ba nepřátelsky: idea národnostní a sociální, musily spolu uvedeny býti v souhlas. A odtud nazváno nové hnutí nár.-sociálním.

A dnes, po sotva sedmiletém trvání své strany, po druhém volebním boji, jehož se účastnila, píše Naumann abdikaci nár. socialismu jakožto samostatné politické strany, a červánky jejího západu dávají neočekávaného efektu soc. demokratické straně německé, která »nesena nadšením svých tří milionů voličů (z letošní říšské kampaně volební), vítězoslavně krácí vstříc novým bojům, kdy národní socialismus politickou arénu opouští.« »Jsme prostě bezmocni proti sociální demokracii«, praví Naumann ve své abdikaci (která ovšem vyžaduje ještě schválení sjezdu strany). »My národní sociálové utrpěli jsme i ve volebním boji 1903 úplnou porážku. Tím jest podán konečný důkaz, že

nejsme s to, abychom založili novou stranu. Příčinou této porážky je neodolatelný vzrůst soc.-demokracie a vůbec několika málo velkých politických stran (Massenparteien). O politické nutnosti a správnosti nár.-sociální idey ovšem ani dnes není pochyby. Jde tedy nyní především o to, aby národní sociálové změnili formu, ne snad i obsah své práce. Také finanční břímě mladé skupiny nutně to káže.«

I střízlivější soc.-demokratické hlasy nemohou tomuto kroku Naumannovu odepříti chválu mužné demokratické otevřenosti a poctivého vyhnutí se všelikému sebeklamu. Jen o příčinách nezdaru strany ovšem zásadně s N. se rozcházejí, k čemuž ještě se vrátíme.

Dosah porážky nár.-sociální strany v posledních říšských volbách nejlépe osvětlí těchto několik číslic. V sedmi volebních okresích, kde strana tenkrát úsilně agitovala, vesměs rapidně přibylo hlasů sociálně-demokratických, dohromady okrouhle 16.500. Nad to však ve třech z oněch sedmi okresů ubylo nár. sociálům letos proti r. 1898 na půl třetího tisíce hlasů, přes úsilnou práci a těžké oběti peněžní. Celkem tedy lze říci, že soc.-demokracie vůči vlivu strany nár.-sociální zůstala intaktní a že tato strana hlasy své získala vlastně jen na účet liberálních skupin měšťáckých, jimž přece dnes stojí nejblíže, přispěvši takto vlastně jen k dalšímu jich roztříštění. I při užších volbách volili nás. sociálové, jak sám N. doznává, zřídka soc. demokraty, ale dali hlasy své oněm měšťáckým stranám, jimž je i svobodomyslné měšťáctvo dávalo. Tak tedy — vzhledem k tomuto tříštění volebnímu — selhal vliv strany nejen na soc.-demokracii, ale i na měšťácký liberalismus, jejž strana chtěla dle svého programu socialisovati. — Z voleb vyšel nár.-sociální poslanec jen jediný.

Přes to však bylo by krutým, všechnu dosavadní krušnou a obětavou práci strany nechat upadnouti v prázdno zapomenutí a příslušníky její rozprášiti na všechny strany. Zamýšlí se tedy přimknutí její k některé stávající silnější straně příbuzné. Soc.-demokracie ani v nynějším svém přerodu stranou tou býti — dosud — nemohla; ani revisionismus nevzdává se třídního boje, Naumannovci odmítaného, a nemá — v programu — místa pro národnostně mocenské postuláty programu Naumannova; pravíme v programu, protože v praxi je zná velmi dobře a paktuje s nimi vědomě, pokud odtud vůbec je odvislou na př. zaměstnanost německého průmyslu vývozního a tím i zaměstnanost dělnictva na účet konkurujících na světovém trhu států a tím i na účet zaměstnanosti dělnictva těchto států. Nár. sociálům zbývá připojení jen k svobodomyslnému sdružení, kteráž mladá strana pod vlivem záhy zesnulého Rösicka vyvinula se v stranu nejmodernější a zejména pro otázku dělnickou má ze všech měšťáckých stran Německa největší porozumění: Naumann sám přiznává, že podstatných rozdílů v zásadních otázkách politických mezi oběma stranami více nestává a jeho strana vůbec k této fusi už takřka byla na cestě, tak že k ní také asi dojde.

Co do příčin fiaska strany nár.-sociální ani revisionisté směru Bernsteinova s N. nesouhlasí. Nevidí příčinu tu v okolnostech vnějších, jako N., ale vidí zárodek zkázy v samém programu jejím, který »celý

ten neodolatelný proud demokratického třídního boje sploštil v požadavek povlovného povznesení kvalifikovaných dělníků do sféry měšťanské společnosti . . . který prostě chtěl za cenu několika mizerných sociálních reforem učiniti dělnictvu život v dnešním měšťáckém státě snesitelnějším, místo aby bral se, jako s. d., za organicky novými útvary socialisované společnosti . . . tak že, kdežto revisionistický socialismus je zjevem demokratického socialismu, nár. socialismus není než zjevem měšťácké společnosti«.

Správnějším vysvětlením zániku N. frakce jako samostatné strany však po našem názoru — vzpomeneme-li na známou bystrou analysu Adlerovu — je jednak nedostatek podobné omamující a fascinující illuse v programu N., jakou operoval marxismus a kterou podmanil masy; teprve revisionismus dovede časem sestřízlivěti hnutí, už velkolepě organisované, na cíle realní, kdežto N. střízlivým programem počínal proti vší psychologii masy, která musí dřív vzpláti pro nemožné, aby se mohla rozehřáti pro možné. A druhou příčinu vidíme v tom, že národní socialismus přišel příliš pozdě, než aby mohl čeliti rozsáhlé organisaci sociální demokracie, v níž dělnictvo třídním vědomím stále víc živené v tu dobu už zvyklo spatřovati — alespoň v Německu — jediného legitimního zástupce svého stavu, kdežto národní socialismus přec byl a zůstati měl stranou měšťáckou. A tak hledíme-li na bludné cesty dominující dnes sociální demokracie, která revisionismem blíží se tam, kam Naumann chtěl doraziti dřív, kratčeji a přímo, maně vzpomínáme na známé slovo Lessingovo, že není vždycky přímá cesta cestou nejkratší.

*

K podnětu pracovní rady provedl náš úřad pro statistiku pracovní letos šetření o tom, jak dlouhá je pracovní doba, pracovní přestávky, práce nedělní a sváteční a pravidelné dovolené v závodech obchodních vyjímaje maloobchod, tedy ve velkoobchodech, pak v závodech bankovních a spedičních. Mimochodem sluší podotknouti, že publikace potvrzuje správný a pro naši hospodářskou lethargii typický zjev poměrně velmi nepatrného rozšíření velkoobchodu u nás, o němž kromě Vídně a Prahy skoro ani nelze mluviti; nedostatek hospodářské specialisace, jímž, jak známo, churaví i náš průmysl.

Vyšetřená průměrná denní doba pracovní obchodních úředníků a zřízenců v obchodě se zbožím (vyjímaje obchod detailní), pak agenturním a komisionářském pohybuje se mezi 7—10 hodinami. Větší města vykazují namnoze pracovní dobu pod uvedeným maximem. Tak ve Vídni náleží 10hodinná doba pracovní k výminkám a není řídkou pracovní doba 8 i 7 hodinná, ano i 6 a $6^1/_2$hodinná. V Praze pohybuje se mezi 8—$10^1/_2$ hod. Pokud vykazuje se pracovní doba delší (12—13 hod.), přichází jen v závodech s detailním prodejem spojených. Vůbec toto časté spojení malo- a velkoobchodu uvádí do čísel celé publikace velikou nejistotu a úsudky na jich základě možné podlamuje. Pracovní doba obchodních učňů (praktikantů) z pravidla je stejná, obchodních sluhů a pod. zhusta delší (čištění místností a pod.). Pracovní doba počíná pravidelně o 8. hod. ranní, končí o 7., zhusta

dřív a jen v řídkých případech po 8. hod. večer. Polední přestávka činí nejčastěji 1—2 hod., ve velkých městech šíří se přestávka dvouhodinná na místě dřívějších kratších. Podřízený personal začasté má počátek dřívější, konec pozdější a polední přestávku kratší. Nedělní práce upravena jest zákonem resp. na jeho základě nařízeními; čím dál tím víc šíří se doba kratší než zákonem připuštěná, namnoze i celoroční nebo letní úplná prázdeň nedělní nebo jinaké úlevy (střída a pod.). Práce o svátcích (zákonem připuštěná) jen zřídka je na rovni pracovní době o všedních dnech, pravidelně blíží se pracovní době nedělní. Z důvodů prodloužení pravidelné doby pracovní zasluhuje zmínky sezona, inventura a pod.; za to místy nastupuje kratší doba v nesezoně. — Pracovní doba v bankovních závodech patří z pravidla k nejkratším z vykázaných dob; podobně i práce nedělní. Také spediční závody vykazují některé odchylky; pravidelně nesestupuje pod 8 hodin.

Pokud jde o dovolené, lze — pokud nesrovnalý material připouští — pouze konstatovati, že udílení jich daleko ještě není všeobecným a ustáleným. Pravidelnou hranicí jich co do doby je 14 dní, nehledě ovšem k vyšším úředníkům, kteří mívají i 20—28 dní, měsíc až i šest neděl dovolené. Pravidelné dovolené delší jednoho měsíce jsou však řídky.

Celkem povídá nám šetření, co už o věci z denní zkušenosti je známo; potvrzuje to, což mělo by alespoň jistou cenu, ale nepovídá nic přesného, spolehlivého a úplného, jak ani jinak není možno při nedokonalé dotazníkové jeho technice. Textový úvod publikace, z něhož tyto poznámky jsme čerpali, svým tancem mezi vejci je už typickým pro všecky naše úřední publikace toho druhu.

*

Poslanecká sněmovna přijala osnovu zákona, kterým nejvyšší přípustná nedělní práce v obchodech z dosavadních šesti hodin snižuje se na čtyry hodiny; konkretní úprava této práce vyhrazena jest zemským správám jako dosud s výslovným připuštěním, že mohou práci nedělní vůbec vyloučiti, o čemž dosud byl — v theorii — spor. Přípustné dosud prodloužení nedělní práce o jistých svátcích atd. snižuje se rovněž s 10 na 8 hodin. Ve všech těchto případech mají dříve býti slyšeny obchodní a živnostenské komory, příslušné obce, živnostenská společenstva a výbory hromad pomocnických. Nedělní práce comptoirní omezují se nejvýše na dvě hodiny dopolední s plným nedělním klidem nejméně každou druhou neděli. I tyto dvě hodiny jsou jen maximem a mohou zemské správy i comptoirní práci nedělní úplně vyloučiti.

Zákon, který bude nyní předložen panské sněmovně, není než sankcionováním dnešní praxe, jdoucí již na základě platných předpisů k postupnému zavedení plného klidu nedělního i v obchodech.

P.

ŠKOLSKÉ: Postup klerikalismu ve školství rakouském za pontifikátu papeže Lva XIII. — Boj kleru o inteligenci. — Nové předpisy o úsporách při rozšiřování škol a při zastupování osob učitelských. — Výsledky enkety o měšťanských školách. — Ministerské výnosy o přijímání žactva, o vysvědčeních a o fakultativních učebných kursech pro absolventy škol měšťanských.

Celá doba »pokrokového« pontifikátu papeže Lva XIII. jako se nevzdala nároků na světské panství, tak nevzdala se nároků na vládu ve školství všech odvětví. Od prvopočátku byla provázena boji za školu konfesionální zvláště v zemích rakouských, kde světlá éra svobodomyslná panství kleru ve škole obecné zákonem z roku 1869 sice nalomila, ale, bohužel, nezlomila. Slovansko-klerikální většinou parlamentní za hr. Taaffea byla liberální éra rakouská — jak »Die Zeit« dovozuje — záhy zatlačena do pozadí. Papežskou encyklikou z 30. září r. 1880, arcibiskupu Ganglbauerovi zaslanou, vyzýváno bylo kněžstvo i lid katolický do boje proti nepřátelům církve, a od té doby znamenat lze na poli školství jeden úspěch kleru za druhým. Sjezdové resoluce klerikální zaznívaly od té doby čím dál tím bojovněji. Nestačil ani ústupek, který klerikálům přinesla školní novella z r. 1883, odhlasovaná slovansko-klerikální většinou, která zavedením úlev v docházce povinnou návštěvu školní značně snížila a obecnou školu k vydání církvi připravila. Ministr vyučování baron Konrad byl donucen ustoupiti ministru dru Gautschovi, klerikálům značně povolnému. Celou stupnicí různých nařízení cestou administrační docházely mnohé požadavky klerikálů ve školství svého splnění. Ministr dr. Gautsch prosadil v dolnorakouském sněmu pensionování gymnasiálního učitele Polzera, který v brožuře vyzýval německé katolíky ku hromadnému přestupování k protestantismu, čímž svobodomyslnější živly v učitelstvu nemálo zastrašil. Místodržiteli dolnorakouskému povoleno ministerstvem účastniti se 28. září 1887 klerikálního sjezdu v Linci, na němž byla přijata resoluce ve prospěch obnovení světského panství papežova. Tím bylo vlastně dáno vládní schválení snahám klerikálním, jichž intensita projevila se pověstným Lichtensteinovým návrhem na zřízení konfesionelní školy, podaným v říšské radě dne 25. ledna 1888 za schvalování klerikálněslovanských, zvláště staročeských a za odporu liberálně německých a mladočeských živlů v říši.

Za vlády vysloveně klerikálního ministra hr. Kalnokyho mohli se již r. 1880 rakouští biskupové odvážit k poslání dopisu papeži, v němž obnovení světské moci papežovy prohlašovali za nutné, a v sezení rakouské delegace 27. září 1892 uznána práva papežova na vlastní území nejen klerikálním posl. Zellingerem, ale i ministrem zahraničných záležitostí hr. Kalnokym. Že zjevy tyto v neobyčejné míře podporovaly rozpínání se klerikálního tlaku ve vnitřním zřízení škol všech odvětví, rozumí se samo sebou.

V encyklice k uherským biskupům z roku 1886 obracel se papež Lev XIII. nejen proti občanským sňatkům, ale i proti neutrální, smíšené a světské škole. V Uhrách ovšem tužby papežovy nenalézaly takového ohlasu, jako v Rakousku, a také výzvy jeho k boji proti úmyslům vlády minuly se tu se žádoucím účinkem. Ani agitační cesta papežského nuncia vídeňského Agliardiho, potírajícího vládu a její církevně politický program, tu nic nepomohla. Klerikální Kalnoky donucen

podati demisi, liberalism v Uhrách zvítězil, a zákonodárství uherské bylo zbaveno pout církevního zpátečnictví.

Jinak ovšem v Rakousku, v jehož metropoli nastolena r. 1895 po zvolení dra Luegra křesťansko-sociální éra, šířící se po celých Dol. Rakousích i jiných zemích cislajtanských. Za ní začalo pronásledování liberálního učitelstva vídeňského a boj proti interkonfesionální škole značně se přiostřil. Nedávnou volbou zástupcův učitelských do okresních školních rad bylo vítězství klerikální křesťansko-sociální strany ve Vídni dovršeno. Starosta Vídně sklidil za úspory ve školství, za rozhazování peněz na katolické kostely, za pronásledování svobodomyslného učitelstva a pod. činy na pouti své k papeži do Říma pochvalu a povzbuzení k pokračování ve své římské politice, těšící se přízni z kruhů nejvyšších.

V Čechách vývoj rozhodující politické strany mladočeské zklamal všechny pokrokověji smýšlející živly české. Strana, která druhdy zdvižením boje proti návrhu Lichtensteinovu získala si v širších vrstvách lidových oblibu, nedovedla nic jiného, než kopírovati stranu staročeskou se všemi jejími chybami. V roce 1897 zkompromitovala se nadobro zjevným přikloňováním se klerikálnímu návrhu Ebenhochovu na pozemštění školství obecného, a od té doby zamotává se čím dál tím víc do předíva svých klerikálních spojenců v říšské radě. Druhdy husitské mladočešství zašlo tak daleko, že snese klidně nečestné styky svého předáka se stranou křesťansko-sociální ve Vídni, hlásání hesla »K Římu«, smiřování slavné minulosti národa s mariánským sloupem staroměstským, postaveným na počest dokonání násilného díla protireformačního v Čechách — — —

A věci v učitelstvu, pokud je representuje většina, jdoucí za nynější správou Zemského spolku ústředního? Dospívají pomalu tam, kam ve svých koncích dospělo mladočešství. Kutnohorský sjezd učitelský v r. 1897 ozval se ostře proti zpátečnickému kursu mladočeskému, pochvalujícímu si návrh svého klerikálního vídeňského spojence, a vyvolal tím vážný konflikt mladočešství s učitelstvem. Tři roky na to mohli býti již osvědčení klerikálové přijati do organisace učitelské, a při posledních zemských volbách mohl již starosta Zemského spolku učitelského jako kandidát poslanectví vyslovovati se pro nebezpečné autonomní návrhy na pozemštění školství rakouského.

Zpátečnické strany v Rakousku pracují dle určitého a promyšleného plánu a jsou proto tím nebezpečnější. Získaly si napřed velkou část rolnictva na venkově a živnostenstva v městech, kterou zvláště v Dolních Rakousích dovedly soustřediti pro své cíle ve straně křesťansko-sociální. Jen dělnictvo průmyslové jest jim stranou sociálně-demokratickou oderváno. Po upevnění svého vlivu a zajištění svých posic ve školství obecném, obracejí klerikálové svůj zřetel — jak týdenník »Die Zeit« z 23. května dovozuje — ke školství střednímu a vysokému. Zavedení středoškolských exercicií, umožňujících klerikálům vykonávati na mládež, z níž budoucí inteligence vyrůstá, svůj vliv, třeba počítati ku značné jich vymoženosti. V kruzích klerikálních je z dějin dobře povědomo, jak dobré služby konalo církvi pojezuitštění

středního a vysokého školství, a proto ty snahy po zlomení dnešního vědeckého rázu vzdělání na universitách. Tajným přáním klerikálů je, aby svoboda vědecké kritiky byla omezena a aby vše, co se za pravdu vyhlašuje, bylo napřed církevně dekretováno. Úsilí po zřízení katolické university není ničím jiným, než snahou po emancipaci od státu, snahou, aby církev měla vliv na obsazování učitelských míst na universitě. Exercicie na školách středních, zřizování klerikálních konviktů pro studující mládež, klerikální tisk pro mládež a podniky podobné nejsou ničím jiným, než rozvíjením klerikální sítě pro inteligenci. Klerikálové dobře vědí, že získají-li pro své cíle ještě inteligenci, že získávají všechno. —

Zásada spořivosti ve školství obecném a měšťanském, na které se usnesl zemský sněm český před odhlasováním nového zákona na služné učitelstva a kterou jsme v době velikého opozdění českého školství za německým, v době přeplněnosti škol českých třídami a tříd žactvem za nebezpečnou pro rozvoj národa prohlásili, nabývá stále tvarů konkrétnějších. Ukázali jsme, jak v poslední době množí se stále případy zamítání žádostí českých obcí za zřizování potřebných nových škol a tříd zemským výborem a zemskou školní radou. Nyní pak překvapeni jsme dvěma novými nařízeními zemského úřadu školního, vybízejícími k největším úsporám při rozšiřování škol a při zastupování osob učitelských.

Zemský sněm poukázav na výdaje vzniklé pozemšťováním všeobecných škol řemeslnických v Mladé Boleslavi, v Kolíně, v Kutné Hoře a ve Volyni, usnesl se dne 30. července 1902 vyzvati vládu k přísnému provádění § 23. zákona z 2. května 1883, stanovícího, aby se při rozšiřování škol nepočítali k počtu dětí školou povinných žáci, kteří navštěvují všeobecné školy řemeslnické, jiné školy vyšší, průmyslové, hospodářské a odborné kursy, pokud ústavy tyto jsou způsobilými nahraditi vyučování ve škole obecné a děti, které jsou vyučovány doma nebo v některém ze soukromých ústavů. Zemská školní rada poukazujíc na tato usnesení a zákon, výnosem svým ze 17. května r. 1903 vybízí, aby okresní školní rady zásad vzpomenutého zákona a usnesení sněmovního co nejpečlivěji šetřily a okresní školní inspektoři, aby na to správce škol často upozorňovali. Lze předvídati, do jaké míry utrpí nyní potřebné rozšiřování českého školství, když se při povolování nových tříd a škol nebude bráti zřetel k počtu všech dětí školou povinných, ale jen k počtu do škol skutečně zapsaných a chodících. Pozemštění všeobecných škol řemeslnických překáží tak rozšiřování škol obecných a měšťanských, které se vzpomenutým nařízením značně ztěžuje.

Druhý výnos zemské školní rady vybízí k úsporám při zastupování osob učitelských. Zemský výbor, v němž vytrvale a houževnatě hájí kapsy velkostatkářů jich zástupce prof. dr. Pražák, poukázal v březnu k tomu, že zastupování učitelů na školách obecných a měšťanských vyžádalo si v roce 1901 značného (!) nákladu K 206.370 a žádal, aby tento náklad byl pokud možno obmezen. V zápětí po tomto vyzvání vydala zemská školní rada dne 16. června 1903 zostřující před-

pisy o povolování dovolených a substitucí učitelských. Dovolenou, kterou dosud mohl povoliti okresní úřad školský, může dle nejnovějšího nařízení, jsou-li s ní spojeny výlohy, povoliti nyní výhradně zemská školní rada a to v každém jednotlivém případě. Tímto výnosem velice se znesnadní udělování dovolené učitelům nemocným a rekonvalescentům, protože žádosti jich budou musit projíti nejméně dvěma instancemi. Výnosem tímto nařizují se dále substituce bez útrat nebo substituce, spojené s útratami pokud možná nejmenšími. Budou to tedy substituce, jichž veškerá tíha dolehne na ostatní učitelstvo, neboť pokud nedojde povolení zemské školní rady k substituci, bude všude nařizováno zastupování bezplatné, které se docílí suplováním, zaváděním vvučování polodenního, spojováním tříd a povoláváním učitelských sil z jiných vícetřídních škol v okresu. Bude-li někde zavřena třída pro nakažlivou nemoc dětí, užije školní úřad k bezplatné substituci učitele uzavřené třídy. K zastoupení učitelky industriální povolá se učitelka literní a pod. Jest ovšem otázka, nepovede-li takovéto využitkování učitelských sil k bezplatným substitucím k rozmnožování případů onemocnění v učitelstvu. Zásada úspor ve školství vymstila by se tu nejen na zdraví učitelstva, ale zvrhla by se tak v extrém opáčný, nejen zemským financím, ale i prospěchu mládeže a tím i prospěchu národa svrchovaně nebezpečný.

Anketa svolaná nedávno ministerstvem vyučování do Vídně k rokování o reorganisaci školy měšťanské, o němž jsme na těchto místech přinesli referát, bude míti na vnitřní rozvoj školství měšťanského přece jen jistý výsledek. Výsledek tento nebude ovšem veliký, ale v době nezdravého setrvávání na stávajících zásadách a řádech ve školství rakouském, v době ztrnulé konservativnosti, bude přece jen jakýmsi, třeba ovšem hodně skrovným pokrokem. Ministr vyučování slíbil v anketě vyhověti některým přáním, o nichž se povolaní účastníci ankety svorně shodli, pokud je možno vyhověti jim v mezích dosud platných školských zákonů. Slib svůj splnil částečně vydáním několika výnosů ministerských, uveřejněných dne 1. srpna ve věstníku ministeria kultu a vyučování. Publikované výnosy ministrovy týkají se zatím přijímání žactva, vysvědčení a zřizování fakultativních kursů při školách měšťanských.

Ministerský výnos o přijímání žactva povoluje vedle dosavadní praxe v Čechách obvyklé přijímací zkoušky a případné odmítání takových žáků, kteří by pro pokročilý věk nemohli choditi do měšťanské školy ani plný rok a proto by tu nemohli získati vyššího vzdělání než na škole obecné. Učitelským sborům měšťanských škol dává se výnosem cenné právo zbavovati se jednak duševně málo schopného, jednak také mravě zanedbaného braku, pro nějž v zemích nejpokročilejších zřízen jest dostatečný počet specielních tříd a vychovávacích ústavů.

Dle druhého výnosu mají býti vysvědčení na měšťanských školách přizpůsobena vysvědčením, vydávaným na nižších školách středních. Výnos tento je sice rázu čistě formálního, nicméně je přece

jakýmsi krokem ku zrovnoprávnění školy měšťanské s nižší školou střední, vychovávající mládež stejného věku.

Třetím výnosem stanoví se podmínky a zásady pro zřizování zvláštních učebných kursů pro absolventy měšťanské školy. Zřizování takovýchto běhů připouští již § 10. novely k říšskému zákonu školskému. Výnos, jakoby se bál výtek mocného zpátečnickeho proudu, usilujícího v Rakousku o snížení povinné návštěvy školní na 7 i 6 let, sdůrazňuje, že návštěva těchto kursů nebude nucená, tak že nelze mluviti o rozšíření školní povinnosti. Úkolem výnosu jest, dáti cestou nařizovací určité podmínky, dle nichž mají býti s měšťanskými školami spojovány fakultativně zvláštní učebné kursy, které mají zvlášť vyhovovati novým úlohám (t. j. přípravě pro určité vyšší střední ústavy vyučovací), které byly školní novelou z r. 1883 školám měšťanským přikázány. Hlavními předměty v těchto nepovinných kursech mají býti pro chlapce algebra, druhý živý jazyk a těsnopis, pro dívky pak druhý živý jazyk, těsnopis a vědomosti užitečné pro vedení domácnosti s poučením o hygieně a domácím ošetřování nedospělých a nemocných. Ministerstvo vyučování počítá především s tím, že v každém školním okresu aspoň při jedné měšťanské chlapecké a jedné dívčí budou takové kursy zřizovány. V nynější éře šetření je obavou, aby se autonomní úřady zřizování takovýchto nepovinných kursů při měšťanských školách nebránily. Nepochybujeme o tom, že kursy při známé píli učitelstva se náležitě osvědčí, a že ve veřejnosti dojdou náležitého ocenění a obliby. Kursy budou míti mimo jiné výhody i tu, že zabrání dobrovolnému opakování třetího ročníku při měšťanských školách žáky, kteří pro nedostoupení 15. roku svého věku nemohli býti do jistých ddborných vyšších škol (paedagogií a j.) přijímáni.

Po těchto výnosech mají následovati záhy výnosy další, týkající se vzdělání a zdokonalování učitelstva, zlepšení učebných osnov na měšťanských školách dle získaných zkušeností a vydání nového školního a vyučovacího řádu.

Učitelstvo měštanských škol rakouských, které váhou svých organisací svolání enkety od ministra vyučování si vyvolalo a které v ní rozmyslným způsobem svoje požadavky na reorganisování měšťanského školství tlumočilo, může si výnosy ministrovy, požadavky ony do jisté míry splňující, připočísti ku svým zásluhám.

*

LITERÁRNÍ: Z české literatury cestopisné: B. Viková-Kunětická, Švýcarské scenerie — J. Guth, Za horama pyrenejskýma — Fr. Jezdinský, Mořské květy — Lili Braunová, Ženská otázka — Soušek, Gemeinderecht — Z filosofie náboženství, Höffding Harald, Religionsphilosophie.

Božena Viková-Kunětická, Švýcarské scenerie. Nákladem F. Šimáčka v Praze 1902.

Z této knihy charakteristicky mluví ženský pathos obdivu přírodního; pathos vykrášlený, pathos citu přírodního, pathos fantasie. Tento pathos opakuje se před každým velikým zjevem, před Bodamským jezerem, před ledovcem rhônským, před vodopádem aarským, před pohledem na Pannu, před Matterhornem a ostatními obry alpskými.

Vyslovuje se hned básnickou meditací, hned nádhernou personifikací, hned hýřivě bohatými smělými obrazy v líčení přírodním. Jsou tu dojmy vnímavé duše, jež se nedá přírodními krásami stejného druhu unaviti a snadno otupiti, pro niž její příhody osobní i malý život lidský ustupují před touto velebností přírody do pozadí. Kde jsou příběhy osobní, jsou tu jen proto, aby dokreslovaly nitro básnířky, její dojmy. Pro spisovatelku neexistuje nutný vývoj národohospodářský, ona má své představy a svá přání v ovládání přírody člověkem. Jinde zase, kde turistka hledala oddech od přemocných dojmů přírodních, auktorka uvádí v platnost svůj talent pozorovací: lidé mihají se kolem ní, ona jim věnuje svou pozornost; pozornost, která ovšem při krátkém pobytu v cizích městech zůstává jen na povrchu lidí, hloub do duše neproniká (na př. »Chvíle v Bernu«, »Do Ženévy«, »Nocleh v Zermattu«).

Ženské pathos je zajisté i v tom, když si spisovatelka k svému spisu připojí studii Macharovu, před tím již známou z jiných časopisů.

Jc.

Dr. *Jiří Guth*: Za horama Pyrenejskýma. Črty turistické a causerie z cest. V Praze. Nakladatelské družstvo Máje. Cena K 4·50.

Pravý opak cestopisu paní Bož. Vikové-Kunětické je kniha páně Guthova: Guth svou osobou se nám všude zrovna vnucuje. Vyhledal si druh slovesný, causerii, a mluví o všem, co mu napadne: o politice, o národním hospodářství, o náboženství a zázracích, o pražských konšelech, o karabáčích na poslance, a nikde nejde hloub. Čtenáře týrá malichernými exkursy, nevýraznými, necharakterisujícími. K pojmu causerie patří vtip. To theoretické povědomí má též p. Guth; proto chce být také vtipný, nutí se do vtipu. »Zatím na nebi ani mráčku,« píše na př. (str. 253), »obloha je vycíděna jako vojenská kobyla před inšpekcí generála.« To je literární vypočítaná posa a hledaná koketerie. Není tu úcty k předmětu, který si spisovatel obral, tím méně ovšem nadšení pro něj. V knize není stopy ducha, ani vážné práce, není v ní poesie a tuze málo poučení. Takové cestopisy dají se psát bez autopsie, doma v pokoji. Nežli se čtenář dostane za Pyreneje, musí se prokousati 87 stranami, které naplnila nekonečná psavost p. Guthova. Ale patrně nachází tato četba své čtenáře; pan Guth své cestopisy zpravidla uveřejňuje napřed v časopisech, pak je vydá o sobě, na konec je upraví za četbu pro mládež školní. Psavost auktorova způsobuje nedbalý sloh. V obsahu cestopisném převládají exkursy historické, bez vlastního pojetí spisovatelova. Popisuje krajiny, ale bez opravdového pochopení přírody. A podobně vlastní život lidí v městech a v zemích, kudy nás auktor provádí, prchá před námi. Pan Guth je na cestách umdlená duše, přesycená dojmy cestovními, a přece literaturu zaplavuje knihami cestopisnými.

Koketerie literární mluví k nám již z titulu knihy: »Za hor*ama* Pyrenejsk*ýma*.« Ten titul je pro p. Gutha velmi charakteristický. On chce býti svůj, hodně křiklavě originální, ale originalitu hledá v upraveném vulgárním tvaru proti ustálenému jazyku spisovnému, o němž pracovaly celé generace a který je pro každého vzdělance nedotknutelný.

Jc.

Frant. Jezdinský, c. k. professor, Mořské květy. Cestopisné vzpomínky z ovzduší moří evropských. V Německém Brodě 1902. Nákladem vlastním. Cena 3 K 60 h.

Zájem starožitnický a historický poutal hlavně auktora na jeho cestách v přímořských krajinách italských, řeckých a pobaltských. K tomu účelu připravoval se na cestu předem, studoval literaturu odbornou, katalogy musejní, procházel s pietou zrovna po památnostech tohoto druhu. Vidíme tu důkladnost v popisech, která předměty měří na centimetry a milimetry. Všude dost oleje a potu, ale marně bychom hledali hlubší vědecké pronikání. Spisovatel chtěl býti úplný, všímá si stránek zeměpisné, přírodopisné, ethnografické a j. všude na základě literatury cizí. Popisy suché, přesně rozvržené jako vzory pro úlohy školské, kantorské poučování o věcech známých a filologické výklady jsou nám v jeho knize ještě nejmilejší; tam je spisovatel vlastně v svém živlu. Všelijaké filosofování o záhadách lidstva i historie a podobných věcech jest u něho velmi všední a duchaprázdné. Rovněž nedaří se spisovateli ve snaze po širokém rozhledu; každý pokus po stilu feuilletonním a duchaplné causerii se mu žalostně bortí. Právě tak je v cizím živlu, když horuje pro krásy přírodní, pro něž kromě hyperbol — charakteristické pro auktora je slůvko »vele«: veleskvostný, velevzácný, velepožehnaný atd. — nenachází jiného výrazu. Kniha jest ozdobena několika slušnými illustracemi předmětů většinou dobře známých. *Fc.*

*

Lili Braunová: Ženská otázka. Její dějinný vývoj a její hospodářská stránka. Knihovna Samostatnosti.

U nás ženské hnutí jeví se velmi slabým a jednostranným, přirovnáme-li je ke hnutí jiných zemí evropských, třebas stejně malých, jako Finska, Dánska, Norska, a stejně trpících nedostatkem příznivých podmínek volného rozvoje. Naše universita stala se konečně přístupnou ženám, máme ústřední spolek českých žen, máme několik menších filantropických sdružení, je tu významnější, hospodářským snahám věnovaný výrobní spolek, ale co je to, uvážíme-li, jak vše nesrovnaně, neorganicky postupuje, jak spolky a společky tříští své síly! A vztahy naše k venkovu?

A naše ženské listy? Máme sice i zádruhu, ale i tu především jiným převládá moment hospodářský, kdežto mně tane na mysli zcela jiné spojení žen intelligentek velkoměsta s ženami venkova — i vzdělávací působení, uvědomovací, všestranně účinné. Nejlepším měřítkem pokrokovosti našich snah ženských jsou však naše ženské listy. Jediný obsahově zajímavý, v jistém směru informující je u nás »Časopis učitelek«. Zde intelligentní, vzdělaná žena vystupuje alespoň uvědoměle a většinou i dost pokrokově. K němu bylo by lze připojiti »Ženský list«, redigovaný sl. K. Máchovou, kde zase jeví se všestrannější zájem pro otázky sociální, politické, náboženské. Je to list žen-dělnic, je protiklerikální a jak přirozeno při dnešním stanovisku sociální demokracie víc materialistický. Mám však za to, že dělnice jsou u nás i počtem i duchem mnohem uvědomělejší než ženy měšťanské. Vůbec není u nás potřebné organisace spolků, práce; snahy a pohyb různých vrstev žen jsou v ne-

stejném poměru — cíle, snažení neucelené, neuvědomělé. Řekněte dnes dámám z ústředního spolku žen, aby připojily se k hnutí dělnic — ani jedna z nich snad neuzná, že by to bylo s prospěchem. Je to nevědomost, pocházející z nedostatku vzdělání a rozhledu, je to zeď předsudků, kterou bude třeba potírat a bořit. Hle, otázka mravnostní, otázka prostituce a protialkoholismu, otázky ne již jen filantropické, ale i jiná sociální práce, která by znenáhla každou almužnu činila zbytečnou — to vše čeká na ženy i u nás, a věříme-li v pokrok a sílu svého národa, musíme s jistotou předvídati pokrok i u jeho žen nejen ve vzdělání, ale hlavně v sociálním uvědomění.

Přirozeno, že na takové úvahy uvedl nás znovu opět spis Lili Braunové, pojednávající o dějinném a hospodářském vývoji ženské otázky, o hotovosti a vyspělosti žen německých, o jejich všestranném zasahování do všech životních otázek národa a o jejich veskrze pokrokovém smýšlení.

O hospodářském vývoji žen praví pí. Braunová, že otázka ta vlastně již v 14., 15., 16. století existovala, že i tenkrát konkurence žen a mužů na poli práce vznítila krutý boj, ve kterém ženám zbývala však pouze volba mezi vykořisťováním, hladem a hanbou. Nesly táž břemena jako jejich mužští soudruzi v práci, jenže byly ještě potlačenější, ještě bezprávnější než tito. A jako všichni nejvíce trpící, trpěly němě.«

Duševní vývoj ženy možno sledovati teprve v středověku a to především ve třídách majetných. Byl přirozeným následkem osvobození bohaté části ženského pohlaví z jednotvárného břemene práce. Žena počala být uznávána za samostatného člověka. Důkazem toho je paní Braunové i sama vyšší forma styků žen s muži. Žena přestávala již být pouze milenkou a hospodyní, měla podíl na vědeckých zábavách — jí přednášeli své básně Dante, Petrarca, Boccaccio, a její zralý úsudek byl stejně ceněn jako úsudek muže, ano často i více. Ale ačkoli 17. a 18. století vykazuje mnohé a mnohé vynikající a učené ženy, nemožno tvrditi, že by snahy jejich byly vedly dále než k vlastnímu já. Ženskému hnutí posloužily právě jen tím, že energickým vystoupením z obyčejného rámce ženského života uvedly do proudu otázku vyššího vzdělání, jejíž řešení stalo se pak první úlohou německého měšťanského hnutí ženského, ano vlastní vzpružinou jeho vzniku. Zajímavě pojednává spis o vývoji dnešního hnutí žen proletářských a měšťanských. Přesvědčivě a věcně mluví pí Braunová tam, kde obrací se proti nepřátelům ženské emancipace. Praví, že v zájmu lidstva je, aby příští generace měly co nejlepší matky a nezapírá, že právě proto bude třeba způsob života rodinného přizpůsobiti novým požadavkům. V tom směru podává i mnohé praktické návrhy (str. 170, 172, 398). Důležito je zvláště pro nás, co praví o měšťanském hnutí ženském v poměru k otázce dělnic. A tak by se vlastně dalo citovat dále a dále. Není otázky a není problému v ženské otázce, aby pí Braunová nepromluvila o něm všestranně. V popředí staví ovšem stránku hospodářskou, pojednává však též obšírně o sociálně-politickém zákonodárství, posuzuje a stanoví hranice jeho vlivu a uvádí podmínky, za kterých organické řešení

ženské otázky je možné. Vřelé stati věnuje dělnicím; bylo by si přáti, aby všechny naše intelligentky a ženy měšťanské si je přečetly.

Dobře je, všimnouti si jejího líčení pracovních podmínek a rodinného života proletářky. »Čtyřmi prostředky — jeden hroznější druhého — dělnice snaží se čeliti příšeře bídy: přílišnou prací, nedostatečnou výživou, špatným obydlím a prostitucí.« A čtete-li, jak Braunová líčí nemoci a choroby dělnic jako přirozené následky jednotlivých odvětví práce, užasnete a zabolí vás, jak malý zájem a chabé porozumění chováte pro tyto ženy, pro tyto své sestry.

Kniha Braunové vážně a věcně zabývá se vážnými, těžkými otázkami, a byť i nebylo možná všude s ní souhlasit, je dobře si ji přečísti, neboť podává všestranné, statisticky zdůvodněné poučení v hlavních bodech ženské otázky. *L.*

*

Jakub Soušek, Das Ausweisungsrecht der Gemeinde. Nákladem knihkupectví Manzova ve Vídni 1903.

Spisovatel předkládá rozšířené vydání svého českého spisu stejného jména, roku 1900 vydaného. Předmětem spisu jest instituce následkem vydání nového domovského zákona velmi časová a posud v literatuře nikde blíže neprojednaná. Základní myšlenku pojednání tvoří tvrzení, že vypovídací právo obce jest instituce domovskoprávní a nikoli policejní a že tedy nejasnosti zákona mají býti se stanoviska předpisů domovskoprávních interpretovány. Náhled tento jest velmi obšírně odůvodněn a užívání vypovídacích předpisů jest systematicky se zřetelem na judikaturu úřadů správních jakož i správního a říšského soudu vylíčeno. Spisovatel přichází k tomu důsledku, že judikatura správních úřadů pravý dosah vypovídacích předpisů neurčitě slilisovaných nepřirozeně rozšířila a přimlouvá se za jejich výklad cizinci co možná nejpříznivější. Za tím účelem navrhuje jmenovitě novou definici pojmu úhony, líčí velmi obšírně řízení vypovídací před instancemi řádnými a mimořádnými a pokouší se o rozřešení kompetenčního sporu mezi správním a říšským soudem. Zvláště zajímavá jest stať o exekuci vypovídacích nálezův a o zodpovědnosti obce a jejích orgánů za správné používání práva vypovídacího. Spis vrcholí v úvaze, že vypovídací právo obce jest instituce zastaralá, která obci mnoho neprospívá, ale od ní snadno může ho býti zneužíváno k pronásledování chudiny. Zlepšení nynějších nepřirozených poměrů dá se dosáhnouti změnou judikatury; vlastní náprava však jen cestou zákonodární v tom smyslu, že by byla tato instituce buď úplně odstraněna nebo alespoň přiměřeně pozměněna.

Tyto myšlenky zasluhují zajisté nejen plné pozornosti obcí a úřadů správních, nýbrž i vážné úvahy se strany kruhů zákonodárných.

H.

Z filosofie náboženství.[1]

Náboženství bylo a jest, byť i ve změněné formě i obsahu, jednou z mocí duševního života. Vyvěrajíc spíše z bezprostředního názoru, z tvořivé moci citové než rozumové, více z potřeby než reflexe, uká-

[1] Referát o spisu Höffdinga Haralda: Religionsphilosophie, übers. von F. Bendixen. Leipzig, Reisland 1901, str. 369.

jelo v klassických svých dobách všecky potřeby individua i lidstva, nenechávajíc nižádné otázky nezodpověděné; duševní soulad byl znakem té periody náboženského cítění i myšlení. Problém náboženský vznikl teprve tehdy, kdy v soulad ten vnikl prvek sporu, když se počalo cítiti, že obsah náboženství nestačí, a je tedy vznik problému toho znakem doby kritisující. Náboženství však nemá v podstatě své úkol poznání života, nýbrž hodnocení jeho a základním axiomem jeho vzniku i raison d'être jeho trvání je princip zachování hodnoty ve světě. — Tak jest auktorovi problém náboženský jen jedním z problémů filosofických; i analysuje obsah jeho se stanoviska noetického, psychologického a ethického.

Noeticky padá na váhu theoretický, vědecký význam náboženství a jeho kontrast k vysvětlování vědeckému. Prvotně podávajíc jednotný názor, bezesporý, rozděluje se náboženství v kritických obdobích na část vědeckou t. j. výklad jevů theoretický a na praktickou, regulativní, ethickou. Leč zřídka kdy přestalo náboženství na tom, aby se spokojilo touto stránkou druhou a nezasahovalo do výkladu vědeckého, a již v prvotním křesťanství je mnoho prvků theoretických; řídí se sice vysvětlování i zde principem kausality, ale jde po ní zpět k příčině poslední, extramundalní, kdežto vědecký výklad musí přestati u příčin konečných; v tomto bodu je punctum saliens sporu obou. Proto nelze tuto theologickou noetiku provésti vědecky a do důsledků, možno ji jen postulovati, a pro výklad nutno se držeti noetiky filosofické. Říci pak, že náboženství řeší problémy, jichž věda nemůže řešiti, nemá smyslu, neboť ono vysvětlení spekulativně theologické není žádným vysvětlením v obyčejném smyslu slova, a skepse náboženská vznikla ne tak pro vědecké resultáty, jako pro nevědečnost náboženské methody. Neboť tato, stanovíc nejvyšší příčinu, causam sui, hřeší proti zákonu kausality, hledajíc ku konečnému účinku nekonečnou příčinu, věda však ve svém badání nikdy nemůže přijíti k problému příčiny celého světa. Neshody ve výkladu náboženských představ s resultáty vědy vedly k symbolisování náboženských pojmů, a tím ukázáno k vnitřní, ne doslovné hodnotě náboženství; ale symbol, ač pojem zastupuje, nenahrazuje ho, a přestáváme-li mysliti, nezačínáme již rozuměti. V tom je tedy implicitě řečeno, že představy náboženské nehodí se k řešení problémů vědeckých, že náboženské myšlení nemůže docelit myšlení exaktní, ježto jeho obsahem jsou obrazy, ne pojmy, výrazy nálady a tužby lidské, ne vysvětlení!

K podobnému resultátu vede psychologická analysa problému náboženství. Ve statích čistě náboženských nehýbe se pud po poznání ani samostatně ani kriticky; tím se stává, že pojem náboženství na prvních stupních předpokládá mythus, kultus, k nimž se brzo pojí dogma. Teprve když hodnocení a světový názor jsou těsně spojeny, vstupuje i element náboženský. Hledání klidu, odstranění pochybností, potřeba doplnění názoru, důvěra, že i mimo tento svět platí hodnoty, nutnost uznati autoritu jsou konstitutivní prvky náboženství, ne pouze strach. Spolu však vleče s sebou tradice mrtvé hodnoty bez významu intellektuálního i ethického přežitky, jež se udržují pouze ze strachu,

aby odhození jich nestrhlo celou budovu náboženství. Axiom hodnoty i zde má applikaci v pojmu boha jako principu kontinuity, srozumitelnosti, zachování hodnot. Jeví se náboženská zkušenost v tvrzení poměru mezi hodnotou a skutečností a náboženská víra v tvrzení zachování hodnot i ve změně. V tom mají náboženské představy svůj vznik; počátek jejich nelze stanoviti, známe jen některé stupně vývojové, při čemž je přechod od okamžitých a speciálních bohů k osobním nejdůležitější změnou v náboženských představách, ne přechod od polytheismu k monotheismu, neboť monotheistické tendence vidíme v náboženstvích polytheistických i opačně. Je-li možná v náboženství představa boha vyvíjejícího se dle představ ostatních, jichž změna děje se rychleji než změna v celku citů, je možno, aby i náboženství přijímalo nové a nové úkoly, aby zachovalo životní sílu. Neboť pojem boha jest základním praedikatem náboženských soudů a náboženská myšlenka hledá především jej, vycházejíc od zkušenosti činěné vzhledem k poměru mezi hodnotou a skutečností; vývoj náboženských pojmů děje se obrazem, a jen kde individuum má odvahu a schopnost tvořiti nové obrazy samostatně, dostává náboženský vývoj nový směr. To je vývoj spotanní; v něj zasahuje dogma, vznikající ne z převahy theoretického zájmu, nýbrž z potřeby pevných představ, při čemž se opírá o církevní autoritu a reflexi. Jest otázka, zda a pokud může býti náboženství pouze systémem symbolů, bez dogmat. Je to nejvyšší forma náboženství, v němž poetická forma (symboly) je jedině možná? Tvořiti symboly jest potřeba stálá, mírněná dogmaty a vědou. I zde platí pringip zachování hodnot; obsah náboženství závisí od zkušenosti člověka o tom, co má hodnotu; mystika tvrdí bezprostřední povahu hodnot náboženských, poznatelných intencí; náboženství vůbec má určiti poměr hodnoty a skutečnosti, náboženská víra snaží se udržeti mezi oběma stálý poměr. Náboženství dopouští se irreligiosity v tom, že konečné hodnoty zaměňuje s nekonečnými. Potřeba tvořiti hodnoty je člověku immanentní, a bude stále tvořiti náboženské obrazy a symboly, výrazy to hodnoty. Ale tyto tvoří každé individuum dle svých zkušeností, z čehož vyplývá nutnost uznati právo individua při tvoření náboženských představ; je pak problém náboženský v tom, jak ony pojmy hodnoty mají býti nejen individuální, nýbrž jak se mohou státi kosmologickými. Princip autority musí ustoupiti před úplnou svobodou ve tvoření náboženských představ, jež se tím stanou individuálnějšími, ale vnitřejšími a ethičtějšími. Právě v uznání tohoto principu je poměrná modernost protestantismu, ač i jeho slabost na venek; leč vývoj vede nutně k uznání principu osobnosti i v náboženství, čímž se tomuto dostává životnosti.

Vlastní význam náboženství vídává se v ethickém jeho obsahu. V klassické době svojí náboženství dávalo člověku vedle úplného názoru světového i ethiku opírající se o zjevení nadlidské. Proti tomu však představy prvotního náboženství neměly ethického významu. Teprve když si člověk ve skutečném životě ethické poměry uvědomil, přenesl je na bohy, již se stali tím nositeli nejvyšších hodnot, a tím učiněn spolu přechod od náboženství přírodního k ethickému, nejdů-

ležitější to pokrok v dějinách náboženství. Neboť analysa musí ukázati na cenu jednotlivých náboženských nauk, ne na jich pravdivost, ne na jich způsobilost řešiti problém světový, nýbrž na jich význam pro praktický život. Je-li v náboženství motiv hodnocení, může v něm býti i motiv jednání? V kořeni svém, citu nejvyšší hodnoty, je náboženské vědomí s ethickým spojeno, a ethicky jest motiv naděje ovšem oprávněnější než motiv strachu před budoucností. Náboženství bylo dříve ohnivým sloupem, předcházejícím a ukazujícím cestu, nyní jest ambulancí, jdoucí za lidstvem a sbírající unavené a zraněné. Jen zbaví-li se mrtvých hodnot, přežitých, může nabýti zase vůdčího postavení. K tomu cíli musí si církev osvojiti vyšší duševní kulturu, aby lépe pochopila a ocenila ducha i potřebu doby; jmenovitě musí uznati princip osobnosti, neboť jen v něm jest přirozené řešení problému, jak osobní opravdovost a intellektuelní upřímnost se může uplatniti. Moderní ethika přijímá do značné míry eithický názor řecký, rozšiřujíc pojem činnosti tak, že má vésti k rozvinutí individuality, aby tím bylo umožněno i rozvinutí celku. Tato ethika může přijmouti také prvky z křesťanství; pokud je však poslušnost hlavním prvkem náboženské ethiky a láska k bližnímu vázána dogmatickými podmínkami, nemůže filosofická ethika pojmouti v sebe ethiku náboženskou. Křesťanství ovšem mělo a má vliv ethický; ale, vznikši za určitých historických podmínek, pod vlivy perskými, židovskými, řeckými, nemůže za změněných názorů dáti dnes úplný systém a jediný podklad ethice, ač z ní tato béře, co ve své humanitní podstatě potřebuje, lásku k bližnímu. Jinak stojíme blíže názoru řeckému než křesťanství; jeť ethickou úlohou vývoj a soulad života individuálního i společenského, a úlohu tu dal názor řecký, křesťanství ji prohloubilo. Je tedy nyní ethickým požadavkem: čiň život, jejž znáš, co možná cenným. Náboženská víra jest víra v zachování hodnot, ethika zkoumá principy, za nichž tvoření hodnot se děje. Při tom není třeba dbáti o hodnoty nekonečné a mimolidské, žijemeť z hodnot, jež plodí skutečnost, hodnot věčných neznáme a nepotřebujeme je znáti. To jest princip ethiky humanní, a v něm musí náboženství, má-li míti životnost, se spojiti s ethickým ideálem. *G. Z.*

ZPRÁVY.

K hnutí mírovému. 18. května, ve čtvrtý výroční den otevření haagské konference, konala francouzská společnost míru za předsednictví Nobelovou cenou poctěného člena institutu Fréderica Passy velkou veřejnou schůzi v sále Sorbonny. Bylo přítomno mnoho zástupců mírových spolků, professorů, duchovních, mnoho cizinců, mezi těmito japonský professor university v Tokiu. V zahajovací řeči podal F. Passy zprávu o činnosti haagského soudního dvoru, který původně vládami mlčky byl trpěn, který však zásluhou presidenta Roosevelta stal se živým institutem. Projednával již tři případy: Mexico-Spojené Státy, Japan-Evropa a naposled Venezuela. Mnoho očekává Passy od vídeňské konference, jíž se, ač stařec 81 letý, súčastní.

Potom mluvil d'Estournell, zakladatel odboru ve francouzském parlamentu. D'Estournell sdělil, že obdržel dopisy od mírového odboru v angl. parlamentu, že ho pozvali do Londýna aby tam přednášel, k čemuž svolil. Švédské a norvéžské odbory mu psaly, že bude asi dosažena mezi Francií a Švédskem smlouva rozhodčího soudu, jež od haagské konference byla navržena; z Hollandska psali mu o témž; informoval se u ministra Delcassé, proč nečiní se o těchto návrzích zmínka, načež ho ministr ujišťoval, že věnuje záležitosti svou pozornost. D'Estournell však myslí, že záležitost uvázla v ministerských fasciklech. Angličtí zástupci se vyslovili, že by měly býti Francie a Anglie sloupy míru, že jest však nutno, aby na tyto sloupy postaven byl most ve formě stálé smlouvy rozhodčího soudu.

Pak mluvil Berthelot. Idee míru jsou odkazem XVIII. století. Věda nezná monopolu, slouží celému lidstvu. Co bylo objeveno pro jeden národ, jest objeveno pro všechny. Lidstvo jest solidární; všechno utrpení, jež stihá jeden národ, cítí se druhými národy; všechno dobro, které národ způsobuje, působí na blaho všech lidí. Na konec projevil své sympathie s hnutím.

Naposled mluvil ruský sociolog Novicow (napsal dobrou knihu »Föderace Evropy« a nedávno článek v »Revue«. »O utvoření pětispolku«) o své agitační cestě po Italii, o své rozmluvě s králem italským a papežem.

Berta Suttnerova, nejznámější propagátorka světového míru a předsedkyně rakouského spolku míru, dovršila nedávno 60 let svého záslužného života, při kteréž příležitosti byla zahrnuta gratulacemi se

všech stran. Dostalo se jí též čestného daru, k němuž přispěli četní ctitelé její z celé Evropy. Očekává se, že jí bude přiřknuta letošního roku Nobelova cena pro zásluhy o hnutí mírové. *St.*

Článkem »Innsbrucká universita« v »N. D.« v č. 4., t. r. otisknutém byly způsobeny události, jichž se pisatel ani ve snu nenadál. Chorvatští studenti v ak. spolku »Velebit« dali svému rozhořčení nad těmi několika řádky, jež jednají o jejich »legračním« spolku »Čumpti-Bumti Club« průchod, že vyloučili všechny české členy, a mezi nimi i staré zasloužilé spolkové veterány. Je-li možno, aby za normálních poměrů něco takového se stalo, to ať uváží, kdo článek četl — a pak ať se zamyslí o našich jihoslovanských bratrech. Je konečně v tomto brutálním vyhazovu Čechů něco orientálního. Pravaši, v rukou kterých spolek vězí, dali pocítit svoji intelligenci a rozvahu.

S »útočníkem«, kterému vyloučení po turecku ani neodůvodnili, chtěli mít po zdejším chvalném buršáckém zvyku mermocí souboj. Když pak poslal jim list, nenašel se patrně nikdo, kdo by mu rozuměl, ačkoliv někteří Chorvaté stýkají se se zdejšími Čechy 5—12 let. Celá věc, jež spočívá více na ubohé nevědomosti a nedorozumění, kulturních rozdílech a na nedostatku vniterních styků a hlubšího slovanského cítění — mrzela zdejší české kruhy velice. Ve spolku vládne všeobecné »zmatení idejí«, ačkoliv jako »Čumpti-Bumti Club« pracoval hojně a neobyčejně pilně bez zmatení idejí. Byla to také jediná representace Slovanstva v Innsbrucku — a kdo nebyl Chorvat, tak se za ni a za své bratry hanbil. Připomenouti sluší, že zmíněný ušlechtilý klub byl samostatným střediskem Chorvatů, a že na něm z jiných slovan. národností neměl nikdo podílu. »Logikou jakou i ostatní Europa myslí« odůvodnili vyloučení Čechů těmito dvěma důvody: 1. aby zabránili dalším útokům a napadání, a zasahování do spolku se strany Čechů. 2. Aby umožnili vyloučeným (osmi) nový spolek!!!

Přirozeno, že nemůže mít tato »affera« nějakých škodlivých následků na česko-chorvatské sympathie, i zdejší Češi založili svoji slovanskou solidaritu hlouběji, než aby tato příhoda měla na ně nějakých hlubších vlivů. *Theoretický apoštol.*

Pojišťování starobní. Rozšířené číslo »Zemědělských listů« (orgánu Ústřední jednoty českých hospodářských společenstev v království českém), věnované zemědělskému týdnu za letošní jarní hospodářské výstavy, přineslo zajímavou úvahu zemského účetního officiála Antonína Blažka o součinnosti spořitelních a záložních spolků při starobním pojišťování. —

Článek ukazuje na nové zařízení u všeobecného rentového ústavu ve Vídni, které záleží v tom, že pojištěnec užije ku svému starobnímu zajištění pouze úroků z uloženého kapitálu, s kapitálem ale může docela libovolně naložiti.

Z toho pan Blažek odvozuje, že takové zařízení by mohly velmi dobře prakticky provádět drobné úvěrové organisace venkovského obyvatelstva tak, že by úroky z úsporných vkladů u nich uložených

nevyplácely hotově vkladatelům, nýbrž odváděly by je pro ně do zemského pojišťovacího fondu.

Myšlenka je velmi dobrá, protože může přispět ku řešení dosud nezodpovědněné otázky pojištění lidu ve stáří. Proto neváháme na ni upozorniti, odporučujíce při té příležitosti svému čtenářstvu, aby sledovalo pozoruhodnou činnost Ustřední jednoty českých hospodářských společenstev – organisace, která za cílem hospodářského a mravního povznesení venkovského obyvatelstva docela samosprávně přímo z lidu organicky vyrostla, a která vykazuje již nyní velice pěkné výsledky své práce.

Zpráva o činnosti pořadatelstva a lidových přednášek v Příbrami v letech 1900—1903. Jako v jiných případech dovídáme se také zde, že denní listy akce nepodporovaly; »naše zkušenost, v té příčině učiněná, jest bohužel velmi smutná, neboť zprávy, které jsme z počátku našim čelným časopisům zasílali, zůstaly — až na jednotlivé čestné výjimky — neuveřejněny. Snad bylo by lze spojeným silám i v této věci učiniti nápravu; snad by — a to lépe a vítaněji — dala se nalézti v jiné formě, dokonalejší a vhodnější — svépomocí!« V pojednání o cílech lidového vzdělání čteme také ten povzdech:

»Angličané, Němci, Francouzi kladou, jak vidno, na lidové vzdělání váhu velmi velkou. Oč větší váhu musí klásti na ně národ malý, o své bytí bojující, jenž ve vzdělání co nejvšeobecnějším a co nejvyšším viděti musí — ne snad jen vítanou a důležitou zbraň v hospodářské a kulturní soutěži mezinárodní – nýbrž přímo jedinou trvalou záruku své národní existence!

Zatím u nás vzdělávací podniky, zvláště na venkově, z pravidla právě o to se rozbíjejí, že není dosti lidí, kteří by měli pro věc zájem dosti čilý a upřímný, nedostává se organisatorů, není řečníků . . . Smutný to fakt, ale bohužel nepopíratelný. Kdy nastane v té věci náprava?«

Lékařská pomoc zdarma v Rusku. Moskevští lékaři — jak se oznamuje v čísle 1. XI. roč. časopisu »Sociale Praxis« — založili »společnost dobrovolného lékařského pomáhání«. Účelem společnosti jest utvořiti organisaci, kterou se zajišťuje obyvatelům všech čtvrtí města na určitých místech ve dne v noci rychlá lékařská pomoc zdarma. Takové štace mají býti zařízeny ve všech nemocnicích, lékárnách, kuratořích a v bytech lékařů, před kterými má v noci býti rozžata lucerna zvláště osvětlovaná, daleko viditelná. Lékařové se mají dále zavázati, navštěvovati v noci své okresy a přesvědčovati se vlastníma očima na ulicích, zdali a kde je pomoci potřeba. Tam kde obyčejně bývá veliký shluk lidu, mají býti zřízeny nemocnice, způsobem snadným, jež jest opatřiti vším potřebným, zejména také léčebným pomocnictvem. K tomu účelu budou přibíráni také starší studující, kteří nemají dlouho do závěrečných zkoušek. ×

Mozek Soňe Kovalevské. V občasníku »Biologische Untersuchungen« (1900, nové řady sv. IX.) vydavatel jeho prof. dr. Retzius

pojednává o mozku řečené ruské ženy také u nás[1] známé (Das Gehirn des Mathematikers Sonja Kovalevski). Jádrem pojednání jeho jest (dle »Intern. Cbl. für Anthropologie, 1902, seš. 2.):

Na základě četných výborných světlotisků spisovatel podává podrobné a úplné vylíčení mozkového tvaru této velice nadané a zejména mathematicky vynikajícím způsobem založené ženy, která také jako učitelka vysoké školy mezi svými druhy odborníky došla uznání. Elitní mozky náležejí také za naší osvícené doby k velikým vzácnostem v museích, a zvláště ženské takové mozky dosud nikde nebyly popisovány.

Mozek Kovalevské měl jisté poměry velikostní hodně příznivé; jeho původní váha se odhaduje na 1400 gramů — totě číslo, pro ženu, zejména něžné postavy, jakou měla Soňa, značné.[2] Naproti tomu jeví se povrch velikého mozku dříve jednoduchým, nežli zvláště komplikovaným, jak by se snad očekávalo. Sekundární a terciární brázdy a přiměřené jim závity (gyri) vyskytují se mírným počtem, ba za pozorování shora nabýváme všeobecného dojmu širokých závitů (eurygyrencephalie), což ostatně platí také pro závity mediálního a medio-centrálního mozkového povrchu. Ač mozek tento srovnává se vzhledem závitkového typu celkem s obyčejnými poměry útvaru ženského mozku, tak se mu zase nedostává jinak zvláštností záležejících v nezcela obyčejném uspořádání brázd a závitů (lobulus parietooccipitalis, hluboká poloha mostových závitů gyru hippocampi atd.) Velmi zřejmé na pravé polokouli zkrácení zadní větve brázdy Sylviovy (při současném rozšíření zadního ramene gyru supramarginálního a záklopkovitém chování jeho oproti rýze) vyskytuje se, jak referent prof. dr. Rich. Weinberg v Jurjevě ujišťuje, namnoze také na mozku lidí zcela nevzdělaných; ale skutečnost ta jest tu proto se zvláštním zájmem, poněvadž zcela obdobné uspořádání bylo shledáno již dříve u jiných mathematiků.[3] Na vyobrazeních mozku Helmholtzova dr. Weinberg mohl poznávati tentýž stav závitů v parietální regii velmi zřetelně — což jest další pozoruhodnou skutečností poukazující na to, že, pokud jde o závity a o jejich utváření, dříve jest prohlédati jako »k centru mathematické vlohy« k laloku temennímu (zadní associační středisko Flechsigovo) nežli k jiným oblastem kory. Retzius však právem varuje ukvapeného vyvozování úsudků. *Kč.*

---

[1] Soňa Kovalevská: Upomínky z dětství (Ottovy »Světové knihovny« čís. 165.—166.)

[2] U žen bývá mozek průměrně těžký 1250 g.

[3] Dr. Weinberg je shledal na mozku mathematika Hugona Gyldena, o čemž podal zprávu v »Centralblatt« IV., str. 199.

Palacký o vadách našeho národa.

Opíši tady skoro doslovně Palackého myšlenky, jež by si čtenář mohl nalézti v »Radhostu« nebo i »Spisech drobných«. Ale mně se vidí věc tak důležitou, že bych ji rád viděl zopakovánu ve všech časopisech, aby hodně do národa vnikla a povzbudila k přemýšlení. Je to vzácný kus sebekritiky.

Ve věku již vážném, maje 47 let, napsal Palacký o vadách našeho národa, a to na konci článku »Ohlídka ve staročeském místopisu, zvláště krajův již poněmčených« (z r. 1845).

Hlavní doba poněmčení krajin českých byla arci válka třicetiletá, v níž více než dvě třetiny národa českého vyhynuly. Do země z větší části pusté volalo české panstvo množství nových německých osadníků; z nichž však někteří, hlouběji do země vniknuvší, od té doby se počeštili. Ale tajiti se tím nesmíme, že i dříve již, a to také ve století XV. a XVI. Němců v Čechách přibývalo, ačkoli jsme měli vládu národní, české školy a české úřady. I v této době, pomalu sice ale dost hojně, poněmčovaly se vesnice i celé krajiny.

V čem byla příčina?

Jest zajisté něco v povaze německého národa, co mu pojišťuje nad českým, bez ohledu na politické okolnosti, moc větší k šíření se a převahu dlouhověkou. My zase máme jakousi hluboce vkořeněnou vadu, která jako tajný jed zžírá i samé jádro bytu našeho.

Největší vadou národa našeho jes od věkův luxus, v nejširším toho slova smyslu. »Čech a Slovan vůbec umí mnohem lépe chovati se v neštestí nežli ve štěstí. Jest jemný a schopný, přičinlivý a důmyslný, horlivý a neustupný, ale také smyslný a marný, nepečlivý o budoucnost a nestálý, bujný a bažný. Mnohem snáze podaří se mu nabyti jmění a zboží, nežli nabyté při sobě udržeti a uchrániti. Dnešní výdělek ještě dnes promrhá; a ne-li dnes, tedy zítra. Český průmyslník umí vydělávati, ale ne-

umí při tom šetřiti počtu a míry; sotva že se stal majetníkem nevelikého jmění, hned na pána si hraje, po lahodách se žedí, nádhery strojí, k vyšším stavům podlézá, aniž více myslí na nehody, které snad na něho již číhají, a jej třeba hned zítra do louže opět uvrhnou.«

Zvláště prý ženy naše jeví bezuzdnou marnivost. Není snad na širém světě krajiny, kde by bohyni Modě tak horlivá modloslužba se konala, tolik obětí se přinášelo jako v Čechách; kdokoli otevřenýma očima po Evropě cestoval, nemohl toho nespozorovati.

Už Dalemil (ve XIV. století) odvozoval úpadek národa od marnivosti a bujnosti; Komenský (v XVII. století) právě tak. Jiří Poděbradský viděl potřebu zákony marnivost omeziti.[1] Jiní otcové vlasti horlením a napomínáním nadarmo proti marnivosti se zasazovali. Čechové již před šesti stoletími počali si dobývati a pohříchu i zasluhovati příjmí »opičího národa«, protože vše napodobovali, co viděli u sousedů svých.

Němci jsou chladnější, rozvážnější, opatrnější. Němec umí nejen nabyt, ale též s nabytým hospodařit; nestydí se, v Kadixu si panského jmění nashromáždiv, po návratu do Čech zase sedlačit. Němec rád dobře jí a pije, ale po lahůdkách, po nádheře a šperku méně baží a pomýšlí více na budoucnost. Maje proto vždy něco peněz pohromadě, snadno se vkupuje v dědinu zadlužilého Čecha. A protože mu neohebný smysl a hrdost národní brání přivyknouti jazyku českému, volá za sebou krajany své, aby se mu nestýskalo, až je konečně převaha ve vsi na jeho straně: ves je poněmčena. Toto je hlavní klíč k tajemství o poněmčování našich dědin a krajů.

O dalších vadách národa našeho mluví Palacký ve článku onom stručně. Tak neprospěch náš zaviňuje prý dále udušený ode dávna mezi námi cit národní, slepé lpění na půdě vlastenské a spojená s ním nepodnikavost do ciziny; bažení po novotách více trpné nežli činné, tudíž nesoucí se více ku požívání nežli ke tvoření; až i sama ta mírnost a snášenlivost naše, která všeho násilí naproti bližnímu se vzdaluje, a tudíž i křivdu raději trpí nežli činí.

[1] Zemské sněmy — máme na mysli dobu před válkou třicítiletou — vždy po čase se zabývaly zákony o nádheře. Zakazovalo se selským ženám nosit hedvábné a jiné drahé šaty, zlaté čepce a p.

Palacký míní, že naše utajování vad bylo by jen nám samým na škodu. »Kdo neduhu zastaralého zbaviti se chce, musí ho především znáti a uznati, zvláště když mu již o život běží; pak teprv možná mu bude chápati se prostředkův pravých k uchránění svého života. K obému potřebí energické vůle, ale takové, která ne tolik ohněm jako raději pevností a trvalostí se vyznamenává. Hřmotem a hlukem ničeho tu nedovedeme, ale jen tichým, věrným a upřímným i stálým usilováním, které se ani lahodami odvrátiti, ani hrůzami odstrašiti nedá. Rozumná mravní vzdělanost musí u národu našeho uvedena býti na vyšší stupeň, aby především sám sobě srozuměl, a dle toho budoucnost svou opatřil. Všecky jiné prostředky byly by pouhé chudé palliativy.«

Toť jsou tak obsažná slova, že je škoda jedno vynechati.

Když jsem v jubilejním roce 1898 Palackého spisy pročítal a našel tuto úvahu o vadách českého národa, byl jsem neobyčejně zaujat. Obsahem i psychologií článku. Palacký pojednává o germanisaci Čech a jakožto hloubavý historik hledá také hned příčinu — vady národa — a hráz proti germanisaci vidí v odstranění vad, tedy v mravnosti, v »rozumné mravní vzdělanosti.«

Na konci článku praví, že duchovenstvo venkovské, jakožto přední sloup národnosti naší,[1] učitelé a úředníci na panstvích, kteří ještě národu svému věrni zůstávají, musejí vlastenecký smysl svůj tím dokazovati, že lidu našemu jeho vady povědí a vystříhají ho. Vidí tudíž Palacký začátek vlastenectví v umravňování národa a v mravní vzdělanosti — opakuji ještě — největší sílu proti germanisaci.

Kdykoli čtu o germanisačních plánech Všeněmců, vždy zatoužím míti možnost, abych mohl všem vzdělancům našim říci: Jděte a učte se mravnosti! V mravnosti národa cítím jistou budoucnost jeho. Mravný národ, to je kvádr vedle kvádru. Proto právě v této době přicházím s myšlenkami Palackého o vadách národa. Němci najisto mravně upadají,[2] jakož upadá každý násilnický národ a ohrožují mravnost našeho národa. Proto se musíme míti na pozoru. Vidím úplně správným, klade-li se vedle německého násilenství česká humanita; násilenství je začátek

[1] Psáno r. 1845.

[2] Slyšme císaře do Číny vojsko posílajícího, slyšme učence radícího rozbíjeti lebky, vizme Vřesceň, vizme zpité, nemravné a přece národem velebené parlamentární vůdce... Člověk se otřese: to jsou příznaky těžké mravní choroby.

úpadku, humanita počátek rozvoje. Německá výbojnost vhání celou vzdělanou část národa našeho do politiky ve všedním významu, do politiky dnešního dne — bezmála všickni zabořujeme hlavy do politických listů a rozpřádáme hovory o Körbrovi a Schönererovi — co zatím nejdůležitější otázka mravnostní a otázka národohospodářská má pěstitelů jen poskrovnu. Politika, jak ji aranžuje Vídeň, přináší téměř každého dne ukázky čiré nemravnosti a nemůže býti bez důsledků — mravní nákazy národův. Proto je potřebí bdíti: národ varovati a obraceti mysl jeho k tomu, co jej omravňuje i osvěcuje a čím vzrůstá jeho blahobyt. Těším se z toho, že česká strana lidová je parlamentární politiky neúčastna. Na poli mravní osvěty, t. literaturou, za kathedrou a veřejnými schůzemi[1] prospívá více.

Vraťme se ještě k úsudkům Palackého. Praví: »Němcům vady jejich slouží více k necti, nám naše více ku škodě.« Luxus je marnivost a nehospodárnost, ovšem tedy mravní a duchovní mělkost. Palacký správně volá k léčení vady té učitele a kněze. Zabývat se škola naše — nejvíce vinou dozoru — mnohými titěrnostmi a mravní výchovu zanedbává. Ať tedy pamatuje na to, co »zžírá i samé takořka jádro bytu našeho«.

Od kněží valného působení ve věci té nadíti se nelze, nebo církevní život má v sobě odjakživa mnoho přepychu.

Na úsudek Palackého upozorňujeme naše ženy co nejdůtklivěji. »Na širém světě« není prý krajiny, kde by se bohyni Módě tak horlivá modloslužba konala. Četl jsem, kterak v jednom hanáckém městě měly ženy plesové šaty až za čtyři sta zlatých. Něco takového nesmíme vynášeti, nýbrž se od toho odvraceti a a viděti v tom svědectví duchovní chudoby. Osvícené a hodné ženy ustrojují se z pravidla jednoduše, skromně. Čtenařům se zajisté nahodilo poznati takové ženy, které toaletám celého ducha a všecek čas věnují, zanedbávajíce sebevzdělání, výchovy dětí a prací hospodyňských. Děti hubení a nerostou; lékař konstatuje nedostatečnou výživu — matka, vyhazujíc na šaty, šetří na výživě dětem! Luxus není zajisté věcí malichernou. Nejedná se jen o majetek, ale též o zdraví — vzpomeňme jen šněrovaček! — o ztrátu času zmařeného zbytečným šitím, žehlením, čistěním zbytečného nábytku atd., o důsledky mravní. Národ se obrozuje především

[1] K těmto třeba více odhodlání. Jeden dva nezdary nesmí odstrašiti. Mezi lid!

rodinou a v rodině jedině je prvním vychovatelem matka. Luxus začněme léčit od žen.

Sám jsem vypozoroval, kterak luxus zžírá i lid vesnický. Přede žněmi nebylo dostatek ani chleba ani brambor; po žních se smažilo, peklo, pilo, tancovalo. Sedláci měli toliko starost, kde se vypůjčit. Ze záložen vesele nosili peníze, jakoby byly darované, protože ani nepomyslili, že je jedenkrát budou musit oplatit. Když jsem po letech svůj rodný kraj — v jižních Čechách — navštívil, shledal jsem ve vesnicích i městečku na usedlostech, hostincích a kupeckých obchodech zcela jiné majitele. Rozpomínaje se na život svých rodáků, musím uznati, že původní majitele strávil luxus; hospodární a pracovití se udrželi. Jedna selská rodina z hýření v mužském pohlaví vymřela, druhá, pro luxus upadlá, odstěhovala se do Ameriky, třetí do Chorvatska, čtvrtá šla za dělníky do cukrovaru, pátá do Vídně a p. Tak poznenáhlu upadá národ, a kdyby se do takovéto dědiny zakupovaly německé rodiny jedna za druhou, je zcela zřejmo, že by český luxus zapřičinil poněmčení dědiny. Palacký soudí, že takovým způsobem ustupovali Češi Němcům.

Předestřev myšlenky Palackého, učinil jsem, doufám, čtenářům jasným, že je nám potřebí všecku energii obrátit k vykořenění této národní vady. »Zapírati a zakrývati toto nebezpečí, na nás opravdu a skutečně se valící, anebo sváděti příčiny jeho s nás samých a uvalovati je pouze na protivníky naše, byla by svrchovaná zpozdilost a hříšná převrácenost.« Český luxus musí se státi článkem našeho pracovního programu; škola, literatura i politika musí si tuto povinnost náležitě uvědomiti.

Palacký, mluvě zcela otevřeně o vadách národa, nezmiňuje se ani jen slovem o té, kterou nám přičítají Němci, t. náchylnost ku krádeži. Mějme odhodlanost veřejně o věci mluvit a národ i po té stránce zkoumati. Usvědčíme li sami sebe z viny, bude to začátek nápravy. Dokáže-li se naše nevinna, budeme míti dokument naproti pomluvě. Já hodně let už národ po této stránce pozoruji. Ve škole bývají žaloby na »krádež«, ale obyčejně se vyšetří, že žalobník věc ztratil. Kdekoli jsem v českém národě v Čechách a na Moravě žil, neslyšel jsem o jiné krádeži, leda o krádeži hus (jedenkrát), slepic (tuším dvakrát), hlávek zelí a ovoce (děti). Byly-li ukradeny peníze, stříbrné náčiní, oděv, byli usvědčeni cikáni. Neměl jsem nikdy služky zlodějky, ani kousky cukru ani zrnka kávy se mi neztrácely. Bezpočtukrát jsem měl celý příbytek

otevřen, když celá rodina byla z domu a nic se mi neztratilo. Jednou jsem dal Němce Vídeňance otázku, proč vídeňské paní rády si berou české služky. I odpověděla: Protože více pracují a nekradou. Po takovýchto zkušenostech věřím, že krádež není národu našemu vadou přirozenou. Krádež je druh výboje a přirozenější se mi vidí u národů výbojných, násilnických; kdo válkami odnímá země druhým národům, kdo v politice béře slabším práva, kdo slyne neobyčejným »talentem« obchodním, tomu také najisto — byť se to vše krylo rouškem jakési legálnosti — přirozenější je ukrásti husu než národu více passivnímu, zděděnou půdu zdělávajícímu, v obchodě neslynoucímu, v politice neprospívajícímu, výbojů válečných prostému. Kdysi slyšel jsem na vojenském cvičišti od šikovatele, Němce, vyprávěti anekdotu o různých národech. Obsah ušel mi z paměti, zůstal mi toliko dojem, že německé pomluvě dala vznik naše — násobilka. Jeden-krát, dva-krát, tři-krát; -krát podobno zvukem slovíčku krad (= kradl). Šikovatel odříkával násobilku česky, při slabice -krát dělal »český cirkl« a dodal: Čech pořád »krade«, t. j. říká: jeden krát, dva-krát atd.

Nedávno byla v časopisech statistika zločinnosti v zemích předlitavských; z ní jsme poznali, že nejméně zločinnosti je v zemích českých, nejvíce v německých klerikálních zemích alpských. Žádoucí jest specielní statistika krádeže, při níž by byla udána i národnost zlodějů. Já se na základě dlouholetých svých zkušeností takové statistiky neobávám: usvědčila by Němce z pomluvy.

K

Zápisky Dra Subotiče, účastníka slovanského sjezdu.

Matice srpska« v Novém Sadu vydala nedávno druhý díl autobiografie Dra Jovana Subotiće, který do tisku připravil prof. Tich. Ostojić. Memoiry Subotićovy obsahují léta 1840 až 1853, do nichž spadá zvláště důležitá perioda slovanského kongressu v Praze. Subbotić, jak se psával, zúčastnil se ho jako sekretář jihoslovanské sekce; my máme o roce osmačtyřicátém již dosti četnou literaturu, o »Slovanském sjezdu v Praze roku 1848« psal obšírně Dr. Zdeněk Tobolka a nejnověji vydává své »Paměti z roku 1848« W. W. Tomek.

Zápisky Dra Subotiće obsahují mimo to množství zajímavých poznámek o jeho současnících a budou zajisté interessovati také české kruhy, hlavně tam, kde Subotić vypravuje jako účastník slovanského sjezdu r. 1848.

Hlavní odbor Karlovického sněmu vybral za zástupce na pražský slovanský sjezd Grujiće, archimandritu, protu Stamatoviće, Stojakoviće a Dra Subotiće. Odešli tedy z Karlovců a jdouce do Prahy, přišli do Pešti.

Již v Pešti se jim otvírala perspektiva, že je neočekává nic příjemného, až se navrátí. Odtamtud jeli povozem do Vídně a z Vídně vlakem do Prahy. Vlak, kterým se do Prahy dostali, byl plný slovanské kokardy a všude po celé Moravě a v Čechách byl vítán s největším nadšením. Bylo na něm množství osob, které putovaly na kongress do Prahy.

Když přibyli do Prahy, čekalo na ně moře lidí, vítaly je písně z tisíce a tisíce hrdel a česká hudba, která je chvalně známa. Byly tu také zpěvácké spolky skoro ze všech českých krajin; možno si tedy představiti, jak těch dní zaznívaly vlastenecké zpěvy. »Kde domov můj« zněl z hrdel lidu, nejen zpěváků, jako když

hromy burácejí, a byla také posměšná písnička: »Sušelka nám píše z té německé říše.« Trvalo to tři hodiny, než se dostali z nádraží do Prahy. Druhého dne dopoledne sešli se na Žofínském ostrově, kde je pozdravili Palacký a Šafařík řečmi, které připomínaly nadšení prvé mladosti.

Manželka Šafaříkova, pocházející z Nového Sadu, obávala se, když slyšela, že její muž mluvil, a naříkala, že následkem své řeči ztratí existenci.

Zatím se sjezd ustavil. Byly čtyři sekce: česko-moravská, polská, ruská a srbsko-chorvatská. Každá měla svého sekretáře.

Subotić byl tajemníkem sekce srbsko-chorvatské. Každá sekce pracovala o sobě a potom se vše oznamovalo na společné schůzi.

Nejvíce trápení bylo s professorem Liebertem, Polákem. Ani jedna věc neprošla bez jeho poznámky, doplňku a opravy s jeho strany. Naproti tomu velice roztomilou osobností té sekce byl kníže Lubomírski.

Velice zajímavá je charakteristika Bakunina. »Vidím ho jako dnes,« podotýká Subotić, »veliký, tlustý člověk, s velikou hlavou. Ale když mluvil, tedy byl celý svůj.«

Ani nikdy dříve ani potom jsem nikdy neviděl člověka, jemuž všechny nejnovější, nejsvobodnější a nejjasnější myšlenky a idee tak lehce přicházejí jako včely roje, který se mu okolo hlavy vije.« Každá nová věta byla jako nový blesk! A jak dovedl mluviti! Subotić byl zvyklý na jakési školské řeči v maďarském sněmu. Té doby byl největším řečníkem Maďarů Lajoš Košut.

Pravda, Košut mluvil krásně, ale řeči jeho byly plody řečníka politika.

Zcela jinak mluvil Bakunin. On mluvil jako se obyčejně hovoří. Ale jaké to byly myšlenky, které v jeho řečech byly zahrnuty a probleskovaly, jaké bohatství nových názorů, vysokých myšlenek a vln života; onen život nové doby, živý obraz budoucnosti, povýšení člověka jako člena lidstva, společnosti a vlastenecké všeobecnosti: to všechno proráželo řečí jeho jako mořské vlny a naráželo na rozum a srdce posluchačů jako déšť:

»Pokojna mu duša bila!« Byl to veliký člověk, a ve všem prostý, ve společenském zjevu, zevně i uvnitř, v chování svém, jako jednoduchý občan, ale mající dosti vědomostí a vzdělání.

Tak jsme tedy mluvili a radili se, dokud nepřišel první den o Svatodušních svátcích.

Toho dne se sloužila slovanská mše na náměstí sv. Václava. Sloužil ji prota Stamatović, assistoval mu archimandrita Grujić Srbové jako členové pravoslavné církve byli toho dne všude mezi prvními.

Stamatović vzpomenul v jekteniji všech slavných jmen, i srbských, i českých, i polských, i ruských, »Gospodi pomiluj« zaznívalo na velikém tom náměstí hromohlasně. Domy byly plny praporů, kvítí, koberců a jiných ozdob.

Krásné paní a mladé dívky pohlížely z oken jako rajští ptáčkové z klecí. Prota Stamatović měl silný hlas, který se rozléhal po náměstí, jako by byl velel vojsku.

Po mši doprovodili je do »jedné zahrady« — jejíž jméno Subotić zapomněl — kde na ně čekaly dívky bílým šatem a kvítím zdobené, tak že prota Stamatović a ostatní Srbové kráčeli skrz celou tu živou aleji.

Vlastně ani jíti nemohl, neboť děti mu líbaly se všech stran ruce, takže se stěží dostal na místo, kde mohl svléci církevní roucho a vzíti na se obyčejný kněžský šat.

Archimandrita Grujić přispěl k zvýšení slavnostního dojmu mistrovským zpěvem oněch stichirů, které se při pravoslavné mši zpívají.

»Grujić byl umělcem v církevním zpěvu a hlas měl jako zvon: není tedy divu, že způsobil hluboký dojem u Čechův, kteří něco podobného dovedou oceniti a posouditi. To byla sláva pro nás a naše přátele; ale druhého dne se situace obrátila.«

Subotićovi není známo, co k tomu dalo původ; ale mluvilo se, že byl vrchní velitel, kníže Windisch-Graetz uražen; vojáci počali dorážeti na ulicích na lid. Za jednu hodinu byly vystavěny barikády, vojáci jich počali dobývati a pušky bouchati. Ulice byly od nepřátel vykliděny, ale nastal nejistý mír.

Druhého dne ráno se rozšířila pověst, že vojáci v noci opustili město a všichni ven za město odešli.

To bylo radosti, že vojsko kapitulovalo.

Okolo 10 hodin dopoledne se ukázaly na vrchách Prahy vojenské čety a počaly se batterie rozestavovati. V městě se staral o pořádek magistrát a »štatthalterija« (náměstnictvo).

Někteří ze Srbů, mezi jinými také hraničářský kapitán Brkić chopili se pušky a veřejně s ní chodili. Subotić tak neučini z prozřetelnosti, aby nekompromitoval těch, kteří ho do Prahy poslali.

Když se vojáci okolo města ohradili, přišla zpráva, aby se město bez podmínky vzdalo, jinak že bude bombardováno.

V 6 hodin zahřmělo první dělo, a zapálilo jakési vodárny na zahradě blíž mostu »sv. Jana«.

Teď se vidělo, že přestávají žerty. Ale ještě hrálo srdce u junáků, ještě se město nevzdá.

Okolo 10 hodin počaly létati granáty k městu. Nyní se již vidělo, že to jde do opravdy.

Město se dalo do vyjednávání a vzdalo se vojsku, které mělo ráno do Prahy vtáhnouti; již okolo 10—11 hodin počali odjížděti všichni ti, kteří se kompromitovali. Ten vlak dostal salvum conductum od vojenského velitelství, mohl volně odjeti; potom kdo zůstal v městě, nesměl ani ven, ani nikdo z venkova do města.

To se ví, že hledal spásy kde kdo. Všichni junáci, kteří se provinili, hleděli se dostat z města. Vlak byl přeplněn; připjali i nákladní vozy. Ale šťasten byl, kdo měl Prahu za sebou.

Vlak bez závady odjel a druhého dne ráno vešlo vojsko do města beze všeho hluku.

Později se Subotić dověděl, že na barrikádách byl také Bakunin a pozdější srbský generál Zach.

Toho nebo druhého dne přišel adjutant a vyzval přítomné členy kongressu, aby se odebrali domů, neboť prý nastaly takové okolnosti, že vojenské velitelství nemůže ručiti za jejich bezpečnost. Ti ovšem hned porozuměli, co ona formule znamená, a odebrali se tedy po železnici do Pardubic. Tam zamýšleli totiž nocovati, a druhého dne že dále pojedou.

Archimandrita Grujić a Subotić seděli v jednom voze. V Pardubicích zastali protu Stamatoviće. Tu na ně čekal i jeden Čech, kterého poslal Šafařík jako předseda kongressu, aby jim řekl, aby se dr. Subotić vrátil jako tajemník jihoslovanské sekce do Prahy, poněvadž se budou konati konference všech sekcí, aby se práce sjezdu do pořádku přivedly.

Subotić se tedy vrátil do Prahy a představil se Šafaříkovi. V Praze pobyl tři neděle, ale práce mnoho nenadělali; co bylo toho příčinou, sice Subotić nevěděl, ale myslil, že to zavinili Poláci, kteří se rozjeli »jako lidé, kteří vědí, co takové události přinášejí.«

Jednoho dne přišel k dru Subotićovi zástupce policie, doručil mu průvodní list a oznámil, že odpadla příčina, k vůli níž dlel v Praze, a že mu tedy přeje šťastnou cestu a šťastný návrat do domoviny.

A Subotić tedy šel. Odjel do Vídně, kde navštívil slovanskou kavárnu v Tuchlaubenu (více o ní v mém Sborníku a v Kollárově Sborníku). Ve Vídni měl audienci u ministra Doblhoffa, jemuž na mapě ukazoval, kde Srbové bydlí, v jakém poměru jsou k jiným národům v Uhrách, co dosud pro ně ve Vídni dělali a co by třeba bylo dělati. Ministr zahraničních záležitostí, hr. Wiesenberg, ho přijal sice laskavě, ale vymlouval se, že to nespadá v jeho obor. Subotić jel domů po jižní dráze a pak skrz Chorvatsko.

Také ostatní memoiry Subotićovy obsahují množství velezajímavého materiálu, ku př. o Vídni, o Jelačićovi, o Messenhauserovi a Robertu Blumovi, a sám viděl místa, kde byli tito revoluční náčelníci zastřeleni.

Dr. Subotić byl na sněmu Kroměřížském, kde odevzdal své memorandum hr. Stadionovi. Ten se k němu choval velice laskavě.

Nejslavnější osoby na tomto sněmu byli Polák Smolka, Rieger a Němec Šuselka.

»S Riegrem jsem byl již od dřívějška znám z Prahy; se Smolkou jsem se nechtěl ani poznati, neboť byl »specifičný« Polák, a se Šuselkou jsem neměl nic na práci.«

Subotić velice názorně vypravuje, jaké bylo hlasování na sněmu o předsedu Smolku neb o Strobacha.

Zde věnuje Subotić kapitolku naší požehnané Hané, z jejíž chvály zrovna nevychází. »A jak je krásný lid v Kroměříži a okolí, toho ani říci nelze. Čistě oděn, v dobrém stavu, dobromyslný, radost se až dívat. A ženské pohlaví je velice hezké. To jsou ty slavné Hanačky a Hanáci!«

R. 1850 se dostal Subotić opět do Vídně; měl se státi důvěrníkem vlády jako byl Jan Kollár, jehož dobrozdání z této doby vydám, nebo Miklosich, ale navrhl místo sebe Stojakoviće. On sám působil dva roky u ministra hr. Thuna a psal čítanky pro Srby a »Cvetnik Slovesnosti«; měl se státi tajemníkem v ministerstvu, ale šel raději za advokáta do Nového Sadu. Zde ve Vídni poznal Petra Petroviće Njegoše, slavného autora »Gorského Vijence« a »Stěpána Malého«; poznal ho u knížete Michajla Obrenoviće. Zajímavé je přátelství Subotićovo s vladykou Danilem Černohorským. Z biskupa se stal knížetem Černohorským, když se vrátil z Ruska. Danilo oznámil tužbu svou nejprve ruskému ministru zahraničních záležitostí, načež byl pozván k cárovi; dušičku měl arci maličkou.

Cár Mikuláš byl pravý kolos a Danilo malý človíček.

»Ty tedy chceš býti knížetem černohorským a nechce se ti být vladykou?« Tím počal cár rozmluvu.

»Tak je, Vaše Veličenstvo!«

»At tedy tak je!« přerušil ho cár a přitiskl ho na prsa.

Když mne objal a na svá prsa přitiskl, zdálo se mně, že mne se země pozdvihl a vysoko — vysoko až do nebe vyzdvihl.« To jsou slova Danilova.

Oženil se pak s Darinkou, dcerou terstského bankéře Kvekiće, která také diplomaticky hodně intrigovala. Danilo byl bohužel za nedlouho v Kotoru zavražděn.

Ve Vídni poznal také knížete srbského Michalja Obrenoviče. Staří naši vlastenci o srbském knížeti ještě mnoho vypravují. Jeho »major domo« byl dr. Pacek, rodem Slovák. Kníže si vzal za choť známou krásku, hr. Julii Hunyadovou, ale manželství to nebylo šťastno. Ze života jeho věděl jsem mnohou zajímavou podrobnost. Mezi nejlepší přátely knížete srbského patřil Dr. Pobiheim, jehož kancelářským sluhou byl p. Rakowski, u něhož jsem jako student neustále bydlel. Kníže měl velice oblíbeného chrta, podle něhož si dal udělati model na těžítko. Po smrti knížete obdržel těžítko dr. Pobiheim, a když se za krachu zastřelil, dostalo se do rukou p. Rakowského, po jehož smrti mně je stará paní na památku darovala.

Těžítko knížete Michajla Obrenoviće zdobí nyní můj psací stolek.

Nás zvláště zajímala charakteristika předního srbského filologa Daničiće a zpráva o známosti Subotićově s Josefem Jirečkem.

Djuru Daničiće znal Subotić od Vuka Karadžiće, u něhož Djura pracoval. Byl to hezký mladý člověk jakoby ho namaloval; už tenkrát říkali, že je pravou rukou Vuka, kterému se nedostávalo vědeckého, theoretického vzdělání. Djuro byl opravdový mravenec; ani hlavy od práce nepozdvihl. Pracoval mnoho, obezřetně a dobře. S Miklosichem a vedle něho pokračoval Daničić gigantskými kroky. Stal se filologem evropského jména.

Daničić a Subotić si byli vřelými přátely.

Za svého vídeňského života vzpomíná Subotić jednoho člověka, »který, třeba nebyl Srbín, přece je Slovan — Čech.« Je to dr. Josef Jireček, tehdy adjunkt v ministerstvu vyučování, později sám ministr.

»Onen člověk, tedy ještě mladý, potvrzoval mé přesvědčení, že mladý člověk musí se učiti a pracovati, a pak že není třeba, aby se obával o svou budoucnost.

On je zeť slavného našeho Šafaříka, pravím našeho Šafaříka, neboť v našem okolí počal pracovati a jako slavný učenec odešel z Nového Sadu do Prahy.

Synem jeho je Dr. Josef Konstantin Jireček (nyní professor na Vídeňské universitě), který napsal tak překrásně bulharské dějiny a který jako ministr osvěty v Bulharsku svým slovanským krajanům mnoho prospěl.

Josef Jireček měl bratra Hermenegilda, který dosáhl v české literatuře slavného jména.«

Josef Jireček zprostředkoval to, že ministr hr. Thun pověřil Subotiće úlohou, aby napsal čítanky pro nižší a vyšší gymnasia, což tvořilo pro Subotiće hlavní pramen jeho příjmův.

Ke konci této knihy je přidáno doslovné dobrozdání Šafaříkovo o grammatice Subotićově. Dr. *K.*

Amerika v hospodářském boji proti Evropě.

Čtenářové »Naší Doby« soustavně jsou spravováni o hospodářské konkurenci, neboť neběží tu o věc malou; proto si všímneme hlasu amerického finančníka-praktika, jenž se otázkou velmi důkladně zabývá.

Pan Vanderlip, místopředseda Novo-Yorské městské banky,[1] srovnává konkurenční sílu Ameriky (roz. Spojených Států), Anglie, Francie, Německa, Ruska, Italie a Rakouska — čili Ameriky a Evropy a dospívá úsudku, že Amerika zvítězí; jediný vážný konkurent na světovém trhu je Německo — ne už Anglie — s ostatními prý ani netřeba počítat. Vychází z faktu, že stoupá export amerických výrobků. Amerika se sindustrializovala a konkuruje úspěšně na světovém trhu a vytlačuje cizí konkurenty z domácího trhu, který byl pro ně tak bohatý. Tento průmyslový export není ani omezen na určité speciality, ani na určité území, ani není přechodním (str. 11.) a náhodným. Není to jen něco specielně amerického, že se konkuruje v celém světě, nýbrž to je dnes zjev všeobecný, plynoucí ze specializace práce a koncentrace, spojování a sbližování světů komunikací. To vše přivodilo velikou odvislost mezi národy, která nutí víc a více na cizích trzích kupovat a prodávat a chtě nechtě účastnit se světového boje hospodářského (12.) — Lze počítat, že přebytek amerického vývozu nad dovozem z Evropy je a bude trvale 600 mil. $ Jak bude platit Evropa ten přebytek vývozu amerického t. j. manco evropského vývozu? Posud tuto svou pasivní tržební bilanci vyrovnává tím, že američtí touristé v Evropě ročně vydávají na 100 mil. $, dále dovozné placené majitelům cizích paroplavebních linií činí 75 mil. $, mimo to emigranti posílají do Evropy ohromné sumy, konečně

[1] Amerikas Eindringen in das europäische Wirtschaftsgebiet von Frank A. Vanderlip, Vice-Präsident der National-City Bank in New-York, ehemaliger Unterstaatssecretär im Schatzamt der Vereinigten Staaten. Zweite deutsche Ausgabe. Berlin 1903. 81 str. 1 Mk.

jsou v rukou evropských americké dlužní úpisy a akcie a ty se nyní prodávají Americe zpět.

To ale nebude dlouho trvati, amerických cenných papírů je již málo v rukou evropských, mimo to Amerika emancipuje se od cizích paroplavebních společností — tak že zbude roční přebytek 300 mil. $ i po tom, co utratí američtí turisté v Evropě a po těch rimessách emigrantů. Jak ten přebytek Evropa zaplatí? Zlatem ne — to by Amerika také nechtěla. — Amerika bude musit vstoupit v evropský trh papírový a obraz mezinárodních uložení kapitálových se úplně změní. Stejně je úroková míra v posledních letech v Americe velmi nízká, tak že Amerika bude ráda kupovat evropské papíry, jež mají kurs značně vyšší (17). Autor byl v Evropě a zkoumal, jak je příhodna pro americké ukládání kapitálové (36). Celkový úsudek je pro nás překvapující: Evropa, co se týče průmyslu není více starou zemí, naopak novou a Amerika starou. Evropa je zemí nevyvinutých schopností je širým polem pro podnikavé průmyslníky. Amerika naproti tomu je víc vyvinuta, má lepší praxi, techniku, jiného ducha, je vzorem moderních method průmyslových, vzorem politiky hospodářské (32). Výkonnost Evropana není taková jako Američana (33). Američan umí odkrýt nové příležitosti k práci, dovede hned opustit stará zařízení a uznat prospěchy, které přinášejí nové kombinace, moderní zařízení a dělba práce. Evropa je dobré pole, kde lze zavést s prospěchem některá zařízení jež se osvědčila v Americe. To způsobili v Evropě Američané. To už se také stalo (34). Co se jednotlivých zemí týče, dal by se vykouzlit v Italii veliký průmysl americkým kapitálem: Velké vodní síly a laciná pracovní síla. Rakousko se mu nezdá vhodným pro polit. poměry své (42). Z něho také vyšla (z polit. rozháranosti) myšlenka celní evropské Unie proti Americe. Ale Rakousko prý nesmí se vážně pojímat jako konkurent na světovém trhu (44) ač jsou tam lidé s uměleckými schopnostmi (44), ale v Rakousku, Italii a Rusku neumějí spořit prací, tam plýtvají prací (46). Tam vynakládají největší důvtip, aby vynašli postavení, při nichž vykonaná práce je bez užitku. Když může vykonat něco jeden, dají mu ještě jednoho, aby neměli oba mnoho co dělat a myslí, že to nejlepší methoda, jak zaměstnat lidi. To prý je čínská hospodářská nauka: nevědí, že práce nese s sebou novou práci, že se dá práce nekonečně zvětšit a že zaměstnávání zbytečnou prací vychovává lidi, kteří nemají energie, ani podnikavosti (47).

To neplatí jen o Rakousku, ale o celé Evropě (až na Německo) a i o Anglii. Tu zase je to snaha angl. dělníka snížit výkonnost jednotlivého pracovníka (66). Trade Unions mají špatnou hospodářskou theorii (67). Myslí, že se musí v Anglii vykonat jisté quantum práce, a když denní výkon jednotlivého dělníka se sníží, že tím stoupne zaměstnanost. Mají mylné domnění, že kdyby každý zkusil vykonat, co dovede, že by nebylo dost práce pro všechny. Dále, že dělník musí dostat minimální mzdu bez ohledu na hodnotu své práce. Výkonnost se zmenšuje tedy a snaživý dělník ztrácí podnět k zdokonalování se. Pro tyto tendence v angl. dělnictvu nemůže angl. podnikatel zavádět úsporné stroje, neboť angl. dělník se staví ke stroji jako k dělníku: stroj nesmí být úplně využitkován — tím princip stroje se ničí! Následkem toho anglický podnikatel je kapitálově oslaben proti cizí konkurenci. Mimo to je vůbec konservativním. Proto výkonnost Anglie je oslabena a nestačí konkurenci s Amerikou a Německem a Amerika úspěšně poráží Anglii doma (58—61) i v koloniích. Anglie je příhodná pro americké ukládání kapitálové. Američané učí Angličany. — Francie má tuhé ochranné zákonodárství a exportuje výrobky, jež jsou hledány, jen když jsou provedeny tak, jak to umějí jen Francouzi. Rovněž Rusko, ač potřebuje kapitálu, posud se Americe uzavírá, je to ochranářský stát. Jediný vážný konkurent Ameriky je Německo (48—57). Jeho vzrůst průmyslový je unikum za tak nepříznivých podmínek. Ono má výkonné pracovní methody, rozumí úspoře práce jako jen Amerika. Mají moderní školství, obchodní vzdělání lepší než Amerika, výtečné konsuláty, elastické bankéře, výtečné železnictví, velkolepou marinu, jsou výbornými obchodníky a to je hlavní příčina jich úspěchu (54). Jejich národohospodáři učí je správně, nemají špatné názory, jako v Anglii a Rakousku. Ve vědách vynikají nad všechny: to prospívá v hospodářském boji, neboť tím docházejí k novým myšlénkám (54). Mají výborné zákonodárství obchodní, průmyslové a j. — Potřebují celého světa ku své expansi.

Ale přes to vítězství zůstane prý Unii. Ona už dnes vítězí pomocí jistých disposic, jichž význam bude se v budoucnosti stupňovat. Americký dělník má lepší výkonnost, dík lepšímu všeobecnému názoru o práci (viz shora), působí dobře: vládní forma, system daňový, kredit pomocí cheku, jakému v kontinentě nerozumějí (21—23), dopravnictví (24), »standards«, t. j. typ strojů přizpůsobených nejlépe jistému druhu práce a to nemohou Evro-

pané, poněvadž Evropa není tak uniformovaná jako Amerika (25, 26). Takový specialní stroj předpokládá velké jednotvárné odbytiště, a to má Amerika doma — pak ale poněvadž stroj ten lépe vyhoví, než nespecialní, lze jím konkurovat v celém světě. Amerika má vůbec veliký domácí trh. Amerika je prosta militarizmu (27, 28). Ale jsou i stinné stránky: nedovedou se někdy přizpůsobit potřebám cizích národů jako Němci (20) a mezi americkým dělnictvem vzrůstají názory jako jsou mezi anglickým (20 a 74, 78), také bude v Americe generace boháčů: nepotismus a protekcionářství (78), vývoz strojů na úsporu práce může znamenat to, co děla dobytá nepřítelem (77, 78). — Ale Amerika má nejbohatší prostředky přírodní a to je to hlavní. Hodnota práce jednotlivcovy klesá. Je doba strojů. Cena práce v poměru k ceně výroby klesá stále a význam suroviny stoupá. Proto ten, kdo je jí zabezpečen imensním způsobem jako Amerika, musí zvítězit, jest-li konkurenti nemají takového bohatství surovin průmyslových a uhlí. A tomu tak: ku př. Německo je proti Americe přírodninami chudé.

Autor dotýká se dvou velmi zajímavých otázek hospodářských: přináší nová práce s sebou novou práci jinou? To stojí proti sobě dva typické názory o práci: americký a evropský. Není ten americký jen výsledkem dočasného vzrůstu amerického, kde přírodní bohatství stále nové se odkrývá? Kde rychle populace přibývá, tak že potřeby se rychle množí a produkce se může rozpínati a prací šetřit? A nenastane i tam stagnace výkonnosti? Kdyby autorův názor byl správný, byla by vyhlídka do budoucnosti dobrá: zaměstnanost poroste s rozmnožením výkonnosti. — Druhá myšlenka opravuje dualizující názor oficielních národohospodářů, že výrobní náklady produkce průmyslové klesají, kdežto zemědělské stoupají. Neboť je-li materiál takového významu, musí se ponenáhlu zdražovati. Myšlenka ta je správnou. — Autor ale rozhodně podceňuje a nivelisuje různou morálku pracujících národů. Svádí úspěchy a neúspěchy v přítomné době, na správné neb nesprávné názory o práci — ale odkud tyto? Kdyby oceňoval ideové předpoklady hospodářské rutiny, nedivil by se rozkvětu Německa: ten je připraven od reformace zvýšenou intensitou ideovou. Technické užití idejí a hmotný úspěch z toho jsou poměrně hračkou vůči ideové práci, která jim předchází.

Autorovi lze též namítnout: Amerika není jedinou zemí, která má ohromné bohatství minerální — a proto zdatnější národové, až bude potřeba, dovedou se zmocnit zemí, které mají také

výborné a hojné prostředky. Bohatství přírodní bez všestranné zdatnosti zůstává ladem (Španěly, Balkán, Rusko, Čína). — Co se týče vývozu Unie do Evropy, lze namítnout, že Evropa se patrně bude čím dál tím víc ve svých potřebách uniformovat a že tak veliké firmy evropské budou mít veliký domácí trh, kde budou moci zavádět výrobky přiléhající specielním potřebám, jako Amerika.

Dnes vadí tomu politická rozdrobenost, jež znamená hospodářské přehrady — ale bude tomu vždy tak? Již dnes je politická rovnováha v Evropě značně připravena k pošinutí. — Ze studie autorovy plyne pro nás poučení, že chceme-li konkurovat s Amerikou na domácím svém trhu, musíme si osvojit všechny ty lepší americké názory o práci, americkou techniku a uniformovat své potřeby — americký průmyslový export je odměnou vyšší zdatnosti hospodářské, kterou musíme dohánět. Jinak bylo by potřeba veliké evropské unie celní, která by chránila naše zastaralé názory o práci a zastaralé methody pracovní a nás tak udržovala v hospodářské stagnaci. *J. Z. K—l.*

K otázce a literatuře Macedonské, Starosrbské a Albánské.

Dr. Josef Karásek. (Dokonč.)

Jazyk albanský se dělí na dva veliké dialekty, severní gegrský (země Gegarija), jižní toskický, mladší, podle Toska, Toskerija; přechodnímu dialektu z okolí Elbasanu by rozuměli obojí Albanci. Poněvadž literární jazyk albanský není dosud ustálen, bylo by nejrozumnější, kdyby se přijal tento střední dialekt.

V jazyku albanském vycházely dříve časopisy Fiamuri Arberit od de Rada v Italii, Drita (Světlo) několik čísel v Bukurešti — duší byl Načo, který obětoval na albanskou věc celé jmění, a teď se znovu objevil v Sofii, kde vyšla jeho »Škipetara« (Albance) ve dvou číslech.

Od r. 1896 vychází v Londýně (dříve v Brusselu) Albania, jejíž dvojhlavý orel má heslo: Unitas, unguibus et rostris; orthografie jest anglická. »Rozhledy« tyto pěstují literaturu, články dějepisné, jazykozpytné, folklore, básně a drobnou literaturu. Některé články bývají přeloženy do francíny; dříve mívala tureckou přílohu. Redakce asi nesedí v Londýně. V Indogerm. Forschungen časopis tento ostře napadl Tump.

Vedle prvního čísla Načova »Škipetara« uvádíme obzvláště záslužně působící »Yl Škiperija« (dříve v Bukurešti Shquiperia), »Hvězda albanská«, která vydává vhodně redigovaný a velice rozšířený kalendář. Sofia je vůbec nyní středem čistě albanského hnutí.

V Bělehradě vychází také »Albanija«, a to v jazyku albanském a srbském, ač se připouštějí korrespondence ve všech jazycích. Tendence je srbofilská, v Albanii nestojí časopis nic — vyjma pořádnou persekucí se strany turecké.

Tyto časopisy jsou psány hlavně středním elbasanským dialektem, kterému rozumějí Gegové i Toskové, Albania-gegským.

V Egyptě (v Ninia, Haute-Égypte) vychází od lonska Toska (v jižním dialektu); je to orgán autonomistů, hlavně zájmy Aladrasa Kastrioty zastupující.

V Kairu vychází »L' Union albanaise«, red. Ismail Hagi beg, který má směr graekofilský, ale ten není v Albanii oblíben, »car ni en Guéguerie ni en Laberie on n'aime les Grecs«.

Také v Italii vychází několik časopisů jako »La Nazione albaneze«; redaktor Lorecchio, který je duší »Comitato Centrale«. Italové se vůbec intensivně obírají albanskými věcmi, srovnej prof. Marchiano (L'Albania et l'opera di Girolamo de Rada) a články ve vážené »Nuova Antologia«.

Ani co do písma nejsou Albanci sjednoceni; psali latinkou, turecky (příloha »Albanie«), řecky, cyrillsky. Ba měli zvláštní písmo z řeckého přejaté, v němž náš Geitler viděl předchůdkyni glagolice, Hahn prastaré písmo. Nyní dr. Pekmezi ve »Vorläufiger Bericht über das Studium des albanischen Dialektes von Elbasan« dokázal, že toto elbasanské písmo pochází z 18., na nejvýš ze 17. století.

Ale také latinská transkripce byla přerůzná podle toho, psal-li ji Rumun, Angličan, Ital; mimo to pro některé hlásky (mají tři: l, ü, d) bylo nutno nalézti nové znaky; první pokusy psáti latinkou pocházejí z r. 1635, Branchus v Dictionarium latino-epiroticum; zvláštní svou orthografii měl Sami bej Frašъri, v níž psal nejvíce synovec jeho, básník Najm Frašъri. Filologové, jako Miklosich, Meyer, Jarník přejali diakritická znaménka z českého pravopisu který přejal a slovanským ъ doplnil dr. Pekmezi.

Myšlenky své o pravopisu albanském uveřejnil Pekmezi (žák Jagićův v »Archivu f. sl. Phil.«, XXI. str. 213—224), v kritice na Pedersonovy »Alb. Texte mit Glossen« a »Zur albanesischen Volkskunde«, když r. 1898 se počala bukureštská Shquiperia o to snažiti, aby zavedena byla uniformace v latinské orthografii vycházející Albania (Brusel), La Nazione Albanese a La Nuova Albania. V recensi této vykládá Pekmezi své myšlenky o jednotné latinské orthografii, která se v Albanii ujímá; s návrhem na novou orthografii se tyto dny vytasil Severoalbanec Medua.

Jazykový material v gramatiku poprve uvedl Kristoforidi (řecky, Γραμματικὴ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης κατὰ τὴν τοσκικὴν διάλεκτον), Carihrad 1882. Nedávno přinesly noviny tragickou zprávu, že vdova jeho zemřela v Rumunsku, kde se rodina prvního albanského buditele porumunštila. Pozůstalost jeho, zvláště veliký lexikon, je v rukou jeho dcer a zamýšlí ho vydati dr. Pekmezi (Vorl. Berichte der Balkan-Commission VII., str. 41); on má také pozůstalost Pina (písně) a na studijní cestě své našel nových 39 tisků

ze Skadra, 25 z Bukurešti, 5 z Cařihradu, 3 ze Sofie, 4 z Italie a 15 rukopisů a 18 děl z pozůstalosti Vreto.

Předním básníkem byl uvedený již Frašъri, v Italii Rada a Schirò.

Jazykovým materiálem se mezi našimi učenci obírali hlavně Miklosich, Gustav Meyer, který byl uznanou kapacitou a v »Etymolog. Wörterbuch der alb. Sprache« uvedl také celou příslušnou literaturu a náš Jarník.

Literaturu a zvyky albanské obzvláště důkladně znal J. G. v. Hahn, nejprve konsul v Janině, pak generální konsul v Soluni, kde se s ním spřátelil náš krajan generál Zach.

U nás máme vedle prací K. Jirečka zvláštně několik v učeném světě uznaných studií prof. Jarníka, proslulého romanisty. R. 1881 vydal Jarník v programu reálky vídeňského Leopoldova »Zur albanischen Sprachenkunde« (a separ. u Brockhause). Velice důležité »Příspěvky ku poznání nářečí albanských« (Praha, 1883) vznikly ze styku jeho s Markem Šantojou ze Škodry; jsou zde texty dialektu gegského a glossář; obojí svědčí o vzorném vědeckém zpracování. Zvláště poučná a informační je »Ukázka jazyka albanského« v »Listech fil.«

Mimo to napsal Jarník řadu recensí na spisy albanským jazykem se obírající, jako: Der bestimmte Artikel im Rumänischen und im Albanesischen« von Prof. M. Schuster, 1882—3, »Die lat. Elemente im Albanesischen« (Gröberův »Grundriss der roman. Philologie«) a Meyer Gustav »Kurzgefasste alb. Grammatik«, 1888 (obšírná recense). Zajímavé jsou glosy Jarníkovy k »Manuale di letteratura albanese« od Alberto Straticò, vyšlému v známé sbírce Hoepli č. 212—13 v Miláně 1896. Straticò věnoval tuto příruční knihu Franc. Crispimu, dále kritika na »Kurzgefasstes Handbuch der nordalb. Sprache« od Jul. Pisko (Hölder, Vídeň, r. 1896).

Politické poznámky. Ideálním hrdinou albanským, který Turky několikráte porazil, byl Jiří Kastriota, obyčejně Skanderberg zvaný (1443—1468), kolem jehož osoby se utvořila gloriola bájí jako kolem Marka kraleviče. Počátkem 19. století nabyl skoro úplné samostatnosti Ali paša, jehož úmysly podporovala Metternichova diplomatie.

Národní vědomí albanské značně vzrostlo, když v zájmu tureckém vznikla albanská liga, která nepřipustila, aby Gusinje připadlo Černé Hoře.

Duší této ligy, starající se sice hlavně o severoalbanské kraje, byl Abdul bej Frašъri, pocházející vlastně z jihu. Byl váženou politickou osobností, ale pak ho Řekové hanebně zradili, načež byl vypovězen do Asie. Bratr jeho Sami bej napsal čítanku a gramatiku jazykem albanským; v době poslední vydal velký turecko-francouzský slovník. On měl zvláštní svou orthografii, kterou hlavně rozšířil synovec jeho Najm bej Frašъri, nejlepší albanský básník. Poněvadž básně jeho jsou na jihu mezi Tosky značně rozšířeny, lze říci, že zájem o literární produkty v Tosce je větší nežli na severu, kde zůstává hlavně mezi »lepšími«, ale nevniká mezi národ.

V době poslední se mnoho mluví o pretendentu Kastriotovi, který stojí v čele »autonomistů«.

Jinak v Albanii jsou patrny dva mocné vlivy, totiž Italie a přirozené sousedky, říše naše.

Italie má tu silnou propagandu; v Skadru je italské lyceum; v Janině je obchodní škola. V Skadru je krásný katolický kostel. Zdá se, že je i mezi begy dosti lidí, kteří by si přáli raději správu rakouskou nežli tureckou. Dr. Marenin v díle »Albanija i Albancitê« nemůže upříti veliký vliv Rakousko-Uherska v severní Albanii. Rakousko tu vydržuje 20 škol — italských; nejvíce je oblíbena dívčí škola v Škodru.

*

V době, co jsem psal tyto řádky, vyšla pojednání Povolného (franc.), dra B. Baxy v »České Revui« a obzvláště důkladný a s vervou psaný článek Pracha v A. Černého »Slovanském Přehledu«. Nás by byla velice zajímala kniha Věščího Olega — ale ruské knihy není možno posud v Čechách dostati.

Také v politice se mnoho změnilo. V Srbsku nastal nový kurs — Obrenovići vystřídáni Karadjordjevići.

Balkánští národové milují vůbec silné výbuchy a překvapení, při nichž pak diplomaté blednou. A bude-li Turecko prováděti »reformy« v Macedonii tak jako dosud, můžeme se dožíti — nepěkného nadělení.

Základem tureckého státu — nejen náboženství — jest koran, jehož stěžejní zásada zní: »Křesťan jest otrok, djaur — gaur, raja«. Turek viděl v křesťanovi vždy jen psa a teď má pro něho jako pro člověka sobě rovného prováděti reformy! Je-li křesťan, jenž vždy jen smekal před Turkem, v nějaké komissi, jest tam jen

proto, aby Turkům zapaloval čibuky. Jak pak by se směl Turkovi vzepříti — po staletém otroctví by toho ani nedovedl!

Toto poslední si nedovede evropská žurnalistika uvědomiti.

To však na jihu, obzvláště v Bulharsku dobře vědí, že se se strany turecké nic nestane, leda nová pronásledování křesťanův. Pak se nedivme, jestli se lidé v Macedonii zoufale brání a v Bulharsku je nechtí opustit.

Vídeň, dne 7. července 1903.

J. J. Pestalozzi jako sociální paedagog.

(Dokončení.)

III.

Probuzení sociálního svědomí v našem kulturním systemu jest bezprostředním následkem zmohutněného sociálního vědomí. Nebuď nám rozuměno špatně. Nechceme neuznávati požehnaného působení státu a církve, jak se jevilo v zmirňování bídy davův asi za všech dob. Jen se nelíbí našemu sociálně cítícímu věku dřevnější projevovací tvar soustrasti, ona středověká caritas, která nebyla nikdy prosta ani v nejlibějším pojímání trapné příchuti žebrácké almužny. Pro své vlastní chudé církevní instituce církve přinášely ob čas oběti veliké, ale nedostávalo se těm darům soustavy a organisace. Bylo mimo jejich úkol, zabraňovati chudobu; církev se uspokojovala tím, mírniti chudobu již stávající.

Zde musila zasáhnouti věda. Jako nás hygiena poučuje o tom, že zabraňovací opatření proti nemoci mnohem jsou účinnější nežli stávající léčebné methody od nemocí již vypuklých, tak nás sociální hygiena poučila o tom, že záleží méně na tom, předcházeti ji, t. j. pečovati, aby zřídla chudoby v čas byla ucpána. Sociální upravovací soustava lidové práce může pořizovati příležitosti ku práci a tím stavovati podněty k bídě. Sociální zákonodárství jest jaksi hygienou společenského tělesa; jemu jest na jedné straně vhodnými opatřeními zabraňovati zarážky na pracovním tržišti, tedy předcházeti methodicky bezdělnost, ano zatím na druhé straně moudře vymyšleným řídicím systemem lidové práce přebytek pracovních sil obrací tam, kde jich potřeba. Takové úkoly jsou však mimo obor moci církve. Jen stát jako držitel ukázněné nutné moci může dnes cestou zákonodárství ukonejšiti probuzené sociální svědomí, že jeho požadavkům zjednává naprosté jich šetření.

Naše dnešní sociální svědomí, které podle Herknera pociťuje davovou bídu jako »palčivou bolest«, nevyhledává však toliko

předběžných opatření pro chudé, jako kdysi církev, nýbrž především předopatření proti chudobě, jak je může prováděti svými zákonnými prostředky moci toliko stát. Toto sociální svědomí mluví z výnosu císaře německého ze 4. února 1890 jakož i z encykliky »rerum novarum« papeže Lva XIII. z r. 1891. Ba může býti říkajíc tvrzeno, že toto sociální svědomí, původně byvši vyburcováno revolutionarními šťouraly, zasáhlo dnes všechny vůdčí kruhy našeho kulturního systemu mocí zrovna elementární. »Občanský zákoník« (německý) za příkl. uskutečnil zákonodárně nemálo požadavků toho sociálního svědomí, což dokazuje zřejmě, že jsme na nejlepší cestě — přes sociální demokracii a musí-li býti, proti sociální demokracii — právo socialisovati. Ovšem že jsme teprve na počátku toho socialisujícího processu. Německé »pojišťování úrazové, nemoci a invalidity« — nejlepší čin německé sociální politiky — započalo tento sociální process skvěle, a »občanský zákoník« přivedl jej o krok dále. To jest směr, ale ještě daleko ne cíl. Pojištění nezaměstnaných, lidové pracovní úřady, které všechny poštovní a telegrafní kanceláře zařídí za prostředkovací stanice práce, aby pomocí zlevnění tarifů železničních práce hledající z města, kde jsou přebyteční, dopravovaly na venkov, kde-by jich bylo velmi potřeba — to jsou asi nejbližší úkoly, které vytkne sociální svědomí sociální politice, řízené hledisky povznešenými. Cíl všech sám zní: kodifikace soustrasti. Jak jsme dříve nesčetná zařízení, jež měla příchut almuženskou, sociálně povznášeli a sprošťovali té přihořklosti tím, že jsme je přeměňovali v ústavy státní neb obecní — nemocnice, ústavy pro choromyslné, ústavy hluchoněmých, především však paritaetickou obecnou školu — tak jest nám budoucně všude tam, kde nám bída davu strojí »palčivou bolest«, zasahovati způsobem nejobsáhlejším, aby sociální soucit byl kodifikován za ustanovení právní. Nespatřujeme-li přece v právu samém nic jiného nežli zhuštěný zvyk, jako usazeninu vědomí lidového. A tak se jeví naprosto vysvětlitelným, že ze zmohutněného sociálního vědomí a sociálního svědomí našeho věku máme kodifikovanou soustrast pořídíti za vůdčí myšlenku sociálního práva.

Pestalozzi byl z prvních buditelův a napominatelů našeho sociálního svědomí. »Od mých mládeneckých let — píše — proudilo srdce mé jako mocný tok jediné a jediné k tomu cíli, ucpati pramen bídy, do kterého jsem viděl ponořovati se lid okolo sebe« (Jak Gertruda učí své děti I, 3.)[1] Neboť on znal lid, jak ho neznal

[1] Ve vydání Riedlově I. list, 5. odst.

nikdo okolo něho; viděl jeho bídu (ib. 6.)[1] Nespokojoval se uctíváním otřepaných rčení a »bubnováním šarlatanských receptů«, nýbrž učinil povahu pravého lidového zákonodárství předmětem svého nočního bdění a každého volného okamžiku ve dne (Linh. a Gert. IV, 41). Fysiokratického zbožňování přírody, kterému Rousseau v »Emilu« dal výraz, upomínající na cynicko-stoycký modell rozrícení z přírody: »Vše je dobré, jak vychází z přírody, vše se zvrhuje pod rukama lidí«, Pestalozzi cítí se tak dokonale prost, že vedle nezkaženého přírodního člověka Rousseauova nedá ani trvati kategorii »zkaženého přírodního člověka«. Rousseauovo heslo zní: Nazpět k přírodě. Pestalozzův význačný motiv naproti tomu: V před ke kultuře; toto pokolení nestane se jinačím a lepším, nežli když se vzděláním a vedením, shodným s jeho přirozeností, s moudrostí povznese k svému občanskému určení a tím se učiní, čím v světě skutečně má býti (Linhart a Gertruda IV. 41).

Jak málo může býti u Pestalozze řeč o dojímavém oslavování přírodního člověka, nýbrž naopak jak velmi poznával pravou základní bytost lidské přirozenosti a jak ji sociologicky nejhlouběji pojímal, nechať dokáže hlavní místo »filosofie jeho poručíka«, jež zde pokládáme poznamenávajíce, že Pestalozzi propůjčuje v »Linhartu a Gertrudě« často své vlastní rysy právě tak, jak nakreslil dle krásných vývodů Gust. Toblera[2] svého panice Arnera dle modellu bernského patricia Mikuláše Emanuele Tscharnera. Místo to (IV. 41.) zní:

»Člověk jest od přírody, vyrůstá-li divoce sám sobě jsa ponecháván lenivý, nevábný, neopatrný, nerozmyslný, lehkomyslný, lehkověrný, bázlivý a bez míry chtivý, a stává se pak ještě nebezpečími, která se namanují jeho slabosti, a překážkami, jež se namanují jeho žádostivosti, lichým, zchytralým, potutelným, nedůvěřivým, násilným, opovážlivým, mstivým a ukrutným. Takovým jest člověk, jak se musí státi od přírody, když jsa sám sobě ponechán divoce vzrůstá; loupí, když jí, a vraždí, když spí. Právem jeho přirozenosti jest jeho potřeba, základem jeho práva jest jeho chtíč, mezemi jeho nároku lenivost a nemožnost, dosíci dalšího. Do té míry jest pravda, že člověk, jak jest od přírody a jak, sám jsa sobě ponecháván, divoce vzrůstá, po své přirozenosti nezbytně se státi musí, společnosti nejen nic není užitečným, nýbrž jest jí v největším stupni nebezpečným a nesnesitelným. Proto musí, má-li míti pro ni vlastní cenu nebo jí býti jen snesitelným, z něho učiniti něco zcela jiného nežli je od přírody a čím by, kdyby sám sobě jsa ponechán divoce vzrůstal, mohl se státi. Všechna občanská hodnota člověka a všechny jeho síly společnosti požitečné a upotřebitelné záležejí na zří-

[1] I. list, odst. 10.

[2] Berner Neujahrsblatt 1900.

zeních, mravech, výchovných způsobech a zákonech, které ho v jeho nejvniternějšku mění a přelazují, aby jej uvedly do kolejí pořádku, který proti pudům jeho přirozenosti bojuje, a učinily jej upotřebitelným pro poměry, pro něž ho příroda neurčila a neučinila upotřebitelným, nýbrž naopak sama v něho vložila největší překážky proti nim ... Zatím není nikterak snadno, učiniti z člověka zcela něco jiného nežli jest od přírody, a vymáhá vší moudrosti zákonodárce, znajícího hluboce lidskou přirozenost, anebo chcete-li raději (neboť obé jest pravda), pobožnosti andělské ctnosti, které si dobylo vzývání, přivésti člověka tam, aby nacházel za díla svého občanského života a za konání povinností svého stavu, úřadu a povolání životní dráhu vnitro jeho uspokojící, a aby nezdivočel na řetěze, kterýž omezuje prvé základní puky jeho přirozenosti s neúprosnou krutostí a s železným násilím počíná z něho dělati něco jiného nežli je to, k čemu jej vábí všechny pudy jeho přirozenosti mocí souhlasnou bezděčně v něm tkvících podráždění. Každá mezera v lidské společnosti, každý popud ve společenském životě, každá tucha, moci udržeti násilím nebo lstí svou přirozenou svobodu a moci dospěti mimo koleje občanského pořádku k ukojení svých přirozených pudů: to vše roznečuje v každém případě jiskru vzpoury proti těm okovům, které vězí hluboko v přirozenosti, zase poznov, to vše oživuje za každého případu znovu síly našeho občanského vzdělání, které tyto pudy omezují. Tolik a ne méně jest podstupovati bojem zákonodárci, který chce člověka občanským zřízením učiniti šťastna a nechce mu toliko slibovati první výhody společenského spojení, spravedlnosti a bezpečnosti, nýbrž také dodržovati; neboť všude, kde nechávají lidi vzrůstati divoce a stávati, čím se sami o sobě stanou, tam jest spravedlnost a bezpečnost ve státě pouhým snem.«

Pestalozzi nebyl ve své sociální paedagogice ani utopistou, který by byl věřil v náhlý převrat lidské společnosti, tím méně ještě byl měkkého srdce humanitní snivosti, které se domnívá, že se může dělati revoluce slzami. Oněm naopak vytýká jejich »šarlatanské recepty«, »drobkové pravdy«, těmto »snivost o lidskosti«. Nalézá tak jadrné výrazy proti »srdečnému a rozumovému hnutí pusté atheisterie, jako proti nevěře, plížící se pode jho modlářství.« Naopak žádá se vším důrazem »bohoslužby života«, zvláště když v nesčíslných obratech opisuje svou oblíbenou větu: »Život vzdělává.«[1]

Život však jest pro Pestalozze jako pro všechny zrozené optimisty sebeúčelem, účelem o sobě. Stupňovaný národní blahobyt a zvyšené vzdělání jsou mu rozhodujícími prostředky ke zpříjemnění života. Pouhé nucení pomocí zákonodárství může dosíci toliko »spravedlnosti šibeniční, kolové a galejní«; teprve sociální výchova lidu pomocí moudrého zákonodárství »vzdělání k lidskosti«, »harmonického vývoje všech sil a vloh,« může také »nej-

[1] Schwanengesang § 43. b).

nižšího člověka« povlovně vzdělati a povznésti k všeobecné síle lidskosti. Tato všeobecná síla lidskosti jest vůdčím motivem jeho »Labutího zpěvu.«

Výchovou člověka není však rozuměti toliko výchovu dětí, ba ne ani výchovu dětí po přednosti, nýbrž povýtečně výchovu lidovou cestou sociálního zákonodárství: vzdělávání člověka. Zákonodárce je v eminentním smyslu paedagogem, paedagogem sociálním. Význačný jest pro to obrat v kapitole »náboženství« (Linh. a Gert., IV., 57.), jímž Pestalozzi uprostřed ekstatických bouření svého překypujícího náboženského citu apostrofuje Boha těmito slovy: »Tebou dokonává zákonodárce své nezměrné dílo.«

Při hluboké vnitřní nábožnosti, která všude v Pestalozzových spisech bouřně vytryskuje, nezabírá náboženství, nýbrž zákon první sociální paedagogické místo. Ritualismu, ustrnulé službě formové ve všech jejích odstínech, jest dokonale odkloněn. Proti »duchu popství« vzpříká se v Pestalozzovi vůle k pravdě vší mocí a silou. »Popstvím vázaná mysl živí neřest« (IV. 58). Zákonodárce staví se zde zrovna naproti popství; křesťanství hubou (»Maulchristen«) panic Arner se opírá jako ztělesněný zákon, »že občanské vedení a vzdělávání hlavy úplně oddělil od jejich vyučování u víře a onomu činil dosti zcela nezávisle na tomto mocí svého zákonodárství« (ibid. 59).

Jako zde vzácný panic, šlechtic smýšlením, čelí energicky proti praerogativám »popství«, tak vyklouzlo Pestalozzovi, jinak politicky tak umírněnému, jedenkrát upřílišující slovo: »Žádám, aby aristokracie byla až do poslední stopy vyhubena.« (Díla X. sv., str. 232.). Míněny jsou výstřelky tehdejší aristokracie, ne ona sama. Proč by byl jinak Pestalozzi nejšlechetnější zásady vkládal právě v ústa aristokratu Arnerovi? Jak by byl jinak mohl oslavovati knížata: »obraze božstva«, »otče národu«, mužové »síly božské, utvoření na požehnání lidu« (Abendstunden 115, 130. Linh. a Gert. II. 26, 41, 55; III. 58). Káže přece zrovna patriarchální řád životní, »klid a pokojné požívání«, otcovskou a dětskou mysl jako »zřídlo všeho vyššího lidového požehnání« (Abendstunden 155). Co tedy Pestalozzi chtěl zasáhnouti, bylo »šlápnutí tyranna«. Jak se přimlouvá za obsažné zachovávání nábožnosti, o č i š t ě n é od ritualismu a modlářství, tak právě činí dosti ve všem postavou panice Arnera, svého výslovného miláčka, ctnostem sociálním skutečné šlechty, zejména šlechty smýšlením.

Jen že nemůže byti sociální paedagogikou pomoženo lidstvu ani vychovávacími methodami, vzatými ze středověké církve, ani politickými pomůckami, pocházejícími z dob feudalismu, nýbrž jediné účelným sociálním zákonodárstvím. A sice nemá toto zákonodárství utvořiti monopolu upředněných stavů, žádných privilegií pro zvláštní třídy, nýbrž má zabírati všechny výdělkové kategorie stejnoměrně. Pestalozzi zrovna žádá, aby polní hospodářství, průmysl a obchod byly považovány za rovnoprávné sociální činitele, a dle toho aby s nimi bylo nakládáno. »Ideál mého snu zahrnoval zemědělství, továrnu a obchod«, čteme v »Linh. a Gert.« (I., 4.).

IV.

Že Pestalozzi polnímu hospodářství přikázal v státním organismu místo upředněné, lze předpokládati u něho jako stoupence soustavy fysiokratické beze všeho dalšího připomínání. Byltě přece Pestalozzi v nejbližším přátelském a literárním spojení s Iselinem, jehož »Ephemeridy« mohou býti zrovna pokládány za věstník švýcarského odstínu Quesnayovy fysiokratické soustavy. A tak shledáváme také Pestalozze uprostřed polního hospodářství. Nehledíc k vlastním, ovšem nepodařeným pokusům v zemědělství, vydává vlastně »Linh. a Gert.« všude vůni země selské hroudy. Velkostatek, jehož vlastní podstata mu ve Švýcarsku bez toho musila zůstávati neznámou, jest Pestalozzovi nesympathický, poněvadž »lidé na opatření menších pozemků vynakládají nekonečně větší námahu, nežli bude vůbec kdy možno na statky veliké« (děl sv. X., 255.). V souhlase s fysiokratickou školou, jejíž poučky důkladně poznati měl příležitost Iselinovými »Ephemeridami«, žádá strhání všech tísnivých ohrad v obchodování, zrušení všech monopolův a výsad, úplné zrušení desátků.[1] Na místo překážejících šraňků, monopolů městských a cechovních, výsad místních a stavovských má nastoupiti reforma financí, kteráž odklidí všechny překážky styku, ana berní soustava přivede k místu stejnoměrným obřemeněním úměrnou rovnost všech státních občanův.

Pestalozzovi jest vlastní jakási náchylnost k onomu státnímu socialismu, který zaměstnává nyní živě hlavy vědecky myslící všeho našeho kulturního systemu. Svým zrakem proniká základní protivu v zájmech veškerosti a jednotlivého individua a žádá tudy »zajištěného mírnění kollektivních nároků státu naproti nejsvě-

[1] Srov. jeho spisy: Gesetzgebung Helvetiens, Über den Zehnten. — Werke X.

tějším nárokům individuální existence občanů« (díla XII. 132; Rothenberger na j. m. str. 82.). Synthesi mezi nároky a kollidujícími zájmy státu a společnosti Pestalozzi shledává, jak vytýká Rothhenberger, tam, kde ji hledal L. Stein ve své »Socialphilosophii« (str. 596.): v utvoření prostředního stavu co nejvíce možno širokého, kterýžto pro Pestalozze chová v sobě »zřídlo všech předností a všeho požehnání«. Za tou příčinou Pestalozzi činí rozběh k částečnému nationalisování půdy, jak ho hájí reformátoři půdy v objemu výstředním, státní socialisté v objemu mírném, totiž že žádá »učiniti všecky obecní statky vlastnickými a část jejich prohlásiti za majetek státní.« (Díla sv. X., 254 n.). V pojednání »Gesetzgebung Helvetiens« klade všechen důraz na to, že se musí z půdy a pozemku právě tak jako z průmyslu vydobývati co možno výtěžku největšího, aby byl zajištěn pokoj a jistý požitek občanů, které »činí štěstí všech států«. Půda a pozemky se činí však vhodným parcelováním výtěžnějšími, zejména když rozdělování obecních statků, jsouc spojeno se zrušením všech břemen lenních, nezbytně musí zvyšovati a zajišťovati neurčitě výtěžek půdy a pozemků, jakož i jistinnou hodnotu všech statků.« (Díla X., 255; Rothenberger n. j. m. str. 84.).

Jak vážně se snílek Pestalozzi zabíral sociálně paedagogickými problemy, možno uzavírati z názvů jednotlivých méně známých spisů. Ze spisů těch vysvítá, že se Pestalozzi snažil po základní reformě netoliko pro život školy, nýbrž právě také tak pro školu života. Nehledíc ke spisům zde uvedeným, jmenujeme zde ještě: »Ueber die Aufwandgesetze«, dále »Memorial über die Freiheit des Handels für die Landschaft Zürich«, »Ansichten über Industrie, Erziehung und Politik«, »Über die Natur der im Züricher Gebiet sich aüssernden Volksbewegung«, »Ein Wort an die gesetzgebenden Räthe Helvetiens«, »Ansichten über die Gegenstände, auf welche die Gesetzgebung Helvetiens ihr Augenmerk vorzüglich zu richten hat«, »Über Gesetzgebung und Kindermord«. Ze všeho vysvítá, že Pestalozzi má býti oceňován netoliko jako reformátor elementární paedagogiky, nýbrž také jako inspirátor paedagogiky sociální. Uběhlé století se poctivě namahalo, vtisknouti ony výchovné zásady, které Pestalozzi hlásal pro školu, našemu kulturnímu systemu tak, že bude vždy největším nárokem Pestalozze jako vychovatele dětí ke slávě okolnost, že se staly banálními. Jakmile nová zásada nabývá vrchu a zmocňuje se kollektivního vědomí všeho našeho kulturního systemu, splaňuje se přirozeně

za samosrozumitelnou. A ač zní divně, jesti přece pravda: základní ond našeho kulturního systemu záleží ze samých všedností, fvzhledem kterých však nikdy by nemělo býti zapomínáno, že hledíc k jejich původu jsou vymoženostmi.

O Pestalozzovi jako vychovateli napsány celé knihovny; ale knihu o »Pestalozzovi jako vychovavateli národů« nám — jak se zdá — uštědří počínající století. Neboť teprve za posledních let byl vlastně objeven jako paedagog sociální.[1] Čím povážlivějším jest zjevem, že se scvrká počet »vůdčích duchů« za přítomnosti, tím horlivěji jest nám pamatovati na to, podržovati na zřeteli vůdčí duchy zašlých dob bystře a pevně zejména tehdy, když našemu pokolení mají ještě co říci povzbuzujícího a úspěšného. To však, zdá se, jest vzhledem Pestalozze platno stupněm vysokým. Jako vychovatel dětí může nám dnes sice říci ovšem málo, zvláště když jeho oprávněné požadavky v té příčině naskrze asi již pronikly; ale jako vychovatel lidstva, jako paedagog sociální zdá se nám tak mladistvé síly a svěžesti jako pramen, který by teprve nyní prýštěl z kvasícího šumu naší svěže žijící doby.

Do sociálně-paedagogických jednotlivostních otázek, kterým Pestalozzi věnoval neunavně své přemýšlení, nemůžeme se zde pouštěti; může jich býti za nejpříznivějších případů toliko dotčeno, ježto řádky tyto mají toliko podněcovati vypsání sociální paedagogiky Pestalozzovy, nemají býti místným jejím vylíčením. Běží tu více o náčrtek hlavních rysů jejích; výplň náčrtku narysovaného ponechává se pozdnějším pracovníkům.

Že sociální jeho zákonodárství zahrnuje čtvero hlavních věcí, poznal už Rothenberger v základech správně: vhodné (účelné) vzdělávání lidu, dobré vykonávání policie a spravedlnosti, dobré vojenské ústavy a účelnou finanční soustavu. Též o jednotlivých rozvedeních základních těch myšlenek, jako o zrušení nevolnictví a poddanství, o dokonalé reformě trestní justice, při zrušení trestu smrti, o opatření proti pauperismu, zděláním spořitelnictví a zavedením nuceného pojišťování (proti škodám a úrazům), konečně o státním zdravotnictví atd. již poněkud pojednáno. Naproti tomu pohřešujeme ještě přesné karakteristiky o tom, kterak se Pestalozzi měl proti průmyslu a obchodu. Víme toliko, že těmto dvěma hlavním činitelům moderního státního života vyhrazoval vedle zemědělství postavení rovnoprávné. Víme dále, že žádal pro prů-

[1] R. 1896 psal F. Mann o »sociálním základě paedagogiky Pestalozzovy.«

mysl (asi s Adamem Smithem) dělby práce a pro obchod (asi s Quesnayem) naprosté volnosti pohybu, když také nepronikl k požadavku úplné živnostenské svobody. Čeho však ještě vždy pohřešujeme, jest důkladné podrobné prozkoumání jeho poměru k panující fysiokratické soustavě. Byl nesamostatným nášlapníkem doktriny »Laissez-faire, laissez-passer?« či zabíhal — vždyť u něho lze dokázati zřetelně rozběhy k státnímu socialismu, ba dokonce k uznání práva na práci[1] — za doktrinu svobodného obchodu, tak jako v neustálém zdůrazňování svého nationalismu panující té doby kosmopolitismus ponechával za sebou? To jsou obzvláštní zkoumání o sociální paedagogice Pestalozzově, která čekají na svého zpracovatele. Jen tolik vychází z našich dnešních známostí postupu jeho sociálně paedagogických ideí s nezvratnou jistotou na jevo, že dnes zasluhuje jako vychovatel národů více povšimnutí, nežli jako vychovavatel školní, zvláště poněvadž tato stránka jeho bytosti zdá se dobrána nadobro, kdežto ona teprve nyní začíná vytryskovati jako čerstvé zřídlo. Neboť se domníváme, že jsme ukázali, že Pestalozzi proti nejdůležitějším sociálně paedagogickým otázkám, které naší dobou co nejmocněji hýbají a ji enervují, netoliko zaujal postavení, nýbrž že jelikož sociální paedagog mluví k nám s jemnocitností tak prorockou, jakoby nám mohl ve dvacátém století jako vychovatel národů konati stejné služby, které nám konal v devatenáctém století jednou a navždy jako vychovatel dětí.

Již Pestalozzovo pojímání pojmu vlastnictví přibližuje ho našemu sociálnímu cítění. Mát odvahu, čeliti vládnoucí theorii o smlouvě své doby, jakož i dotírati na fantom »přírodního práva«. Jeho »Nachforschungen« jsou opravdovým odpovědným listem filosofii právní a sociální jeho doby. Hume, Smith a Hobbes jsou jeho sociologickému myšlení příbuznější nežli jeho přítel Fichte. Utilitarický moment, který tehdy za kanálem Bentham s upřílišeným radikalismem vyňal a posunul do středu sociologického myšlení, uhodil v Pestalozzově duši na strunu příbuznou. On, jsa v životě ztělesněním altruismu, skloňuje se v theorii k stoické nauce o pudu sebezachování jako základu vší ethiky[2]. Sociální ethos prodělává dle Pestalozze následující evoluci: od zvířecké přírodní svobody člověk se povznáší k svobodě občansko-

[1] Linh. a Gertr. IV., 537; Rothenberger str. 82.

[2] Nachforschungen str. 92.

politické, aby pak dosáhl v mravní svobodě svého vrcholiště. (Rothenberger str. 78.)

Jak mocně se Pestalozzi vzdálil od sociální filosofie Fischteovy, ačkoliv se v »socialismu« opět dotýkají, pokud Fichteův uzavřený obchodní stát obsahuje právě tak zřetelné připomínky na sociální paedagogiku Pestalozzovu, jako jeho »Reden an die deutsche Nation« upomínají na jeho elementarní paedagogiku, vidíme nejlépe z toho, že jeden schvaluje sociálně utilitarické odůvodnění vlastnictví, kterým druhý z hloubi srdce nejvniternějšího opovrhuje. Fichte, prošlý školou Kantovou, přirozeně zavrhuje jako jeho mistr vše utilitarické jako poblouzení lidského myšlení. Kant i Fichte chtí egoisticko utilitarické stejným způsobem jako »radikální zlo« vymýtiti. Ne tak Pestalozzi. Ten se zjevně více učil od Angličanů jakož také »Ephemeridy« přítele jeho Iselina holdují sociálnímu utilitarismu anglickému. A tak jest nepředpojat — přes Fichtea — napsati slova: »Lid musí věděti, že majetek není svatým sám sebou, nýbrž toliko pro svůj účel« (Sv. X. 254., Nachforschungen str. 172). Tato myšlenka jde zpět na Hobbesa a Montesquiea, ne na Kantiany. Jak těsně se tu Pestalozzi dotýká sociálně filosofickým utilitarismem přítomnosti, poznamenal již Rothenberger. Několik míst z »Nachforschungen«, které Natorp svému spisku »Idee über Pestalozsi's Ideen über Arbeiterbildung und Socialfrage« hlavně položil za základ, buď zde přiřaděno. »Nachforschungen«, o nichžto Pestalozzi dle vlastního výroku »po tři léta s neuvěřitelnou námahou« pracoval, bude také budoucímu dokončujícímu zpracovatel, sociální paedagogiky Pestalozzovy učiniti východiskem.

»Vlastnictví stalo se v jeho (člověka) ruce skřínkou Pandořinou, z nížto vznikla všechna zla světa. Stalo se pro potravu, kterou skýtá sobectvu zvířecí naší přirozenosti, velikou překážkou společenského účelu, a přivedlo všeobecně člověka brzy tam, že je buď vláčí jako obtížený osel na unaveném hřbetě semo tamo nebo je roztřišťuje jako hrající dítě, jako věc nicotnou. Bezzákonná moc míní, že je samo zákonem, domnívá se, že zákon a právo leží v něm jako vejce v slepicích. Čeho se dopracuje poddaný v potu své tváře a co mu Bůh v milosti své dává, to — míní — že jsou všechna vejce její. Vidí-li blahobyt v zemi, praví, ruku držíc na břiše: »Zrodila jsem jej v bolestech«, a daří-li se v zemi špatně, dí, držíc ukazováček nad nosem: »Bezbožní lidé, stále jsem je varovala, ale kdo zmůže něco proti tomu, který panuje v nebi?“ — Věčně dí člověk, který jest mocný a zvířecký zároveň, vůči slabosti jeho pokolení: »Ty jsi zde pro mne, a hraje pak po seřazených zástupech jeho jako po seřazených strunách sekačky; co mu do toho, když struna praskne, vždyť to jen struna. Ale, to jsou lidé. A stávají se v nevýslovném ponížení bezprávní služby jako tlapy na paznehtech medvědích; ne-

vědí pranic, co bručící zvíře chce, které stojí na svých čtyřech, ale pevně se vpeří ve vnitřnosti každého, proti komu bručí.«

Jak hluboko Pestalozzi podněcoval sociální svědomí své doby ať ukáže místo o chudinství, kterým pronáší velmi dojímavě ony úvahy, jež byly dříve uvedeny proti dosavadním formám církevní nebo soukromé dobročinnosti:

»Jest zde činiti skutečně více o pozemky nežli o almužnu, více o právní cit nežli o nemocnice, více o samostatnost nežli o milost. Ovšem, že miluj, naši bohatí, po pohodlí práhnoucí časoví lidé, zjemňovati svůj lehtot nadutosti rozkošným požitkem milosti a soustrasti, a jeví nedůvodné podezření a nevoli proti muži, který se opováží, poznačovati jejich zahrabování práva v žumpu milosti za to, čím jest.«

Neurážejme se o oheň dikce. Není to řečnický pathos nýbrž pochopitelné přetékání náplně přirozenosti, jíž jest podávati příliš mnoho, takže nemůže překypující myšlenku vpravovati napřed v přesný jazykový výraz. Pestalozzi přeměňuje myšlenky v slova nepočítá a neuvažuje — rozhazuje a mrhá. Přebytek myšlenek proudí mu tak bohatě a útratně, že právě tak štědře s ním nakládá. Stilistické souměrnosti a měrné jazykové důstojnosti nesmíme od přírodního toho junáka ni očekávati, tím méně žádati. Že však se Pestalozzi někdy sám umí mírniti a že dovedl veliké myšlence propůjčovati venkoncem výraz případný, ukazuje následující místo dvanáctého listu (§ 7.) dila »Wie Gertrud ihre Kinder lehrt«, které sem klademe netoliko pro vznešený vzlet myšlenkový a pro jazyk pečlivě vybroušený, nýbrž hlavně proto, že se v něm shledává říkajíc jádro Pestalozzovy, ba vší sociální paedagogiky:[2]

»Smyslná lidská přirozenost působí na každého jednotlivého člověka s jemností mnohem větší a silou mnohem ryzejší, nežli může kdy činiti tak na davy lidu, na sbory a společenstva našeho pokolení, ať jsou jakákoliv. První impuls vší přirozenosti v životě lidském, instinkt, zůstává a zachovává se za každého případu v individuu nekonečně čistěji a nekonečně mocněji, nežli může činiti tak v jakémkoli davu, v jakémkoli spolčení lidí. Nepudí žádného druhu lidských houfů, žádného druhu sborů, žádného druhu lidského davu v čistotě a nevinnosti jeho původně lidské bytosti, jak může činiti u individua a jak dle své povahy vždy činiti se snaží; ale při každém lidském davu pozbývá původní ryzosti svého případného vlivu; pozbývá základů harmonie, z nichžto může vycházeti u individua jeho vliv na celý objem lidských sil a k němuž se snaží, a jesti nepopíratelno: svaté, božské, které tkví v instinktu samém a projevuje se u individua harmonií jeho vlivu na celý objem lidských sil, toto svaté a božské instinktu bývá v každém případě, kdy on, ať v kterékoli formě své jednostrannosti, ať také jest zumělkován s jeho zatvrzovací, vycvičovací silou, působí na některý lidský dav, na některý kolle-

[2] Ve vydání Riedlově v dodatcích, str. 194 n.

ktivní poměr našeho pokolení a dodává tímto svým působením v ten dav esprit du corps, v bytosti své ochromováno a nepůsobivo. Instinkt působí na každou lidovou massu, ať je druhu jakéhokoliv, zatvrzovací silou násilnou, kterou každého druhu lidského spolčení veň sám vpravuje, a kdekoli je tomu tak, tu jest jeho vliv na pravdu a právo, tudy také na národní osvícení a národní štěstí nezbytně ochromeno. Tato různost působení pudu na jednotlivé lidi a na celé sbory jest s největším významem a zasluhuje ve všech příčinách daleko většího povšimnutí, než se mu dostává. Poskytuje o velmi mnohých zjevech lidského života rozhodného světla, a zvláště mohou býti velmi mnohá veřejná jednání vlád, prozírá-li se k němu jasně, velmi snadno vysvětlena, která jinak zdají se nepochopitelnými. Vysvětlujeť obzvláště velice to, že lidstvo vzhledem individuálního opatřování našeho pokolení, vzhledem vzdělávání lidového a opatřování lidového a celého objemu základů lidového blaha nesmí od vlád očekávati příliš mnoho a ne toho, co v té příčině může býti vykonáváno jediné od individuí v lidu. Ne, jesti věčnou, z lidské přirozenosti snadno vysvětlitelnou a všemi dějinami světovými potvrzenou pravdou; co po té stránce může býti vykonáno oživením a povznesením individuí v státu, t. j. od lidu, toho tou měrou vláda nemůže vykonati nikdy. Nesmí to býti od ní ani očekáváno, tím méně po ní žádáno. Čeho se na ní jediné může žádati, jest, aby nenechávala individua v lidu poklesovati na příslušnou bezmocnost, naopak, má se snažiti, aby zabraňovala každým způsobem bezmocnost a bezvolnost jedinců v lidu v tom, co by mohli vzhledem štípení veřejného blaha sami vykonávati a k tomu přispívati, a nemá ničeho obmeškávati, čeho potřeba každému člověku, každému jedinci na vzdělání poznání, náklonností a zručností, aby mohl jako individuum přispívati svým dílem k veřejnému blahu.«

Pestalozzi předzíraje objevil zde nitro sociální paedagogiky. Poměr jedince proti všeobecnosti, individua a proti davu, druhu proti rodu, společnosti proti státu, svobody proti rovnosti, slovem sociologická záhada universalií (všeobecnin), jíž se tu Pestalozzi dotýká, jest skutečně a opravdu otázkou dnešní sociologie. Co Pestalozzi podal o jednotlivinách, o vzdělávání dělníků, zvlášť o duchovém nádenničení, týká se více provedení, speciálních případů myšlenky shora rozvinuté. Na čem však Pestalozzovi celkem v theoretické souvislosti záleží, aniž proto nalezl poutající výraz, to jest požadavek sociální psychologie. Jako všechna paedagogika nemá býti dále ničím než užitou psychologií individuální, tak zase sociální psychologie po své stránce nemůže býti jiným nežli užitou psychologií sociální. K tomu však nedostává se dosud základů. Teprve nedávno Frant. Eulenburg[1] podal obrys tohoto odvětví všeobecné psychologie, které se dosud připravuje. Zde musí vě-

[1] V Schmollerově časop. »Jahrbuch«, sv. XXIV., 1 seš., článkem: Über die Möglichkeit und die Aufgabe einer Socialpsychologie. (Český překlad F. Krčka v brněnském »Učiteli» 1900).

decká práce sociální paedagogiky za našich dnů nasaditi páky. Má-li nám býti Pestalozzi jako sociální paedagog plodným, musejí býti nejdříve nutkavé, ba palčivé záhady sociální psychologie ujasněny a vědecky vyřízeny.

V.

Sociální psychologii bude, jak lze předvídati, vybudovati také dle trojčlenného schemata psychologie individuální: počitek, cit, vůle. Psychologie davu, které Pestalozzi s tak jistým vědeckým instinktem žádal, nachází se nyní v stadiu částečně nejistého tapání (Vierkandt, Simmel. Lamprecht, Tönnies, Tarde), částečně duchaplně bleskotavého krasomluvení (Le Bon, Sighele). Zde kynou psychologům z povolání, kterým experiment nepotlačil ještě všechen zájem pro vyšší psychologii, nové úkoly a mety. Občas může se asi pěstovati »sociální psychologie bez sociální duše,« jak navrhuje Eulenburg rozvíjením myšlenky Alberta Langa, ale trvale se neuspokojí vědecké svědomí takovým se zřeknutím definitivního vyzkoumání duševního ujednocovacího bodu »massy«. Naopak bude nám zprostředkovati po přiměřeném vytvoření nauky o sociálním žití, cítění a chtění po obdobě individuální psychologie nejvyšší ujednocovací body sociální psychologie.

Slova Heglova »das Lebendige stirbt, weil es der Widerspruch ist, an sich das Allgemeine, die Gattung zu sein und doch unmittelbar nur als Einzelnes zu existieren« dojdou jistě zase uznání v psychologii sociální, již budoucnost má vytvořiti. Již Eulenburg se dotýká myšlenky, že jisté jevy »sytosti« sociálních skupin mohou býti vysvětlovány nenuceně podle triadického rhytmu Heglova, podle tříčtvrtního taktu these, antithese a synthese. Poměr jednotlivců k všeobecnosti, osobnosti k davu, jednotlivých sociálních skupin k občanské pospolnosti, konečně pospolnosti proti státu musí býti podřízen jistým, dosud skrytým zákonům sociálním.

Rhytmus soupůsobnosti lidských individuí v jejich sociálních skupinách, typicky se opětující pravidelnost u splývání menších sociálních skupin ve větší svazy — tlupa se všude stává příbuzenstvem, příbuzenstvo clanem, clan rodem (gens), rod fratrií, fratrie se doplňují v lid, lid v městský stát, městské státy za národ, národ za stát, spolky státní za spolkový stát — to vše nemůže býti pouhou náhodou. Kdo tu mluví ještě o náhodě, ten se uhnízdil v sociologické »asylum ignorantiae«. Okolnost, že u všech kmenů

okrsku zemského civilisace schopných vykonával se sociální vývoj u velkých rysech naskrze tak, jak bylo právě naznačeno: tento sociologický parallelismus naprosto zapovídá vytáčku, jako by v soupůsobení lidských individuí byly pudícími mocmi libovůle, rozmar a náhoda.

Právě tak jako jsme podřízeni nezvratným pevným zákonům ve svém mechanismu a chemismu, právě asi tak srovnává se také naše sociální organisace se svrchovanými zákony vývojovými. Jen že nalézti ty zákony, na něž poukazují posledním činem zpět rhytmy sociálního vývoje shora poznačené, jest věcí nesnadnější nežli mechanické a chemické formule. Neboť naše sociální organisace, která spojuje nejvyšší živoucniny v jednotky, musí počítati s nejraffinovanější formou samohybů, kterých se právě mechanickým a chemickým pohybům nedostává. Již nejnižší živoucnina má samohyb. Právě proto nemůže býti ve svých spojeninách tak snadno fixována jako pohyb mechanický (nárazem a tlakem, přítažlivostí a odpudivostí) nebo chemický (sdílením se od molekulu k molekulu dle příbuznosti a odporu proti slučování). Bytosti, které se mohou pohybovati samy, mají právě volnost pohybu, o čemž při mechanickém a chemickém pohybu přirozeně nemůže býti řeči. A živoucniny mají tím větší volnost sebehybu, čím více umějí přizpůsobovati tyto své pohyby účelům. Z toho plyne samo sebou, že člověk dostoupil nejvrchnějšího stupně toho systemu účelů, poněvadž ze všech známých živoucnin rozuměl nejraffinovaněji přizpůsobovati vlastní své pohyby účelům.

Nyní teprve stává se celá komplikace sociální psychologie srozumitelnou. Co Pestalozzovi tanulo snivě na mysli jako vědecký požadavek, není víc ani méně nežli nejnesnadnější vědecký úkol, který přistoupil k lidskému pokolení: vyšetřiti sociální zákony hybu. K tomu především náleží smělé přetětí gordického uzlu v myšlení středověkém, problemu universalií (jenž jest přenesen na lidskou společnost). Co jest dříve: druh či jedinec? vejce či slepice? Jest smyslem vývoje lidstva jednotlivá osobnost či osobnost celková, povšechná (lid, národ, konfesse, stát, konečně všechno lidstvo)? Zde tkví hlavní záhada filosofie přítomnosti. Zůstanet pak neuvadajícím listem ve slávověnci nesmrtelnosti Pestalozze, že eminentní důležitost problemu toho zdůrazňoval už dříve než před věkem a žádal důrazně jeho řešení.

Mechanický a lučební pohyb uvedla již přírodní věda zpět na jednotnou jeho formuli — na Mayerův a Helmholtzův zákon

o zachovávání energie. Platnost základního toho zákona pro jevy psychické, zvláště pro sociálně psychické, není bohužel ještě prokázána. K oné »lsti rozumu«, která dle Hegla[1] působí ve všem světovém processu, zvláště však v zplození lidského druhu vyhodila svůj nejvznešenější trumf, donikli jsme teprve se strany přírodní, ale bohužel ještě nikterak se strany duchové. Základní zákon psychické energie čeká ještě vždy na svého objevitele, ač už hned dnes můžeme říci, že za oněmi sociálními rhytmy, které jsme objevili, jistě se tají poslední zákon.

Je-li tím způsobem poslední cíl vší sociální psychologie, objevení jednotné formule vší sociální zákonnosti, pošinut do dálek až na pokoření vzdálených, tak zdá se nám, že by směr již dnes, a to právě Pestalozzem, dosti zřetelně byl vytknut. Již Natorp[2] poukázal na to, že Pestalozzi »mravnu dle jeho obsahu rozuměl bytně sociálně«. Podobně pojímá Natorp záhadu sociální paedagogiky: »Člověk se stává člověkem jedině lidskou pospolností« (str. 68.). V tom smyslu prý Plato první vytkl pojem sociální ctnosti. An však Platonovi samému pojem vývoje sociálního života zcela chybil, pronikáme dnes, že jako všechna mravnost tak i všechna na ní založená lidská zřízení jsou processy, a to processy sociální. Anglický přírodozpytec Huxley[3] pro to nalezl výraz: »všechna mravnost počíná tvořením se společnosti.« Můžeme tu s Pestalozzem postoupiti ještě o krok. Poněvadž jemu jest mravnost pravá zcela individuální — »není jí mezi dvěma« — společenský stav však dle své bytosti jest »stavem násilným«, musejí se »vychovatelé a zákonodárcové přimykati postupu přírody; neboť ‚okolnosti činí člověka'; ale viděl jsem právě tak záhy, že člověk dělá okolnosti« — čteme v »Nachforschungen«. Příroda jest však ovládána silou, energií. Živě organická příroda sleduje zvláště zjevně tendenci, dosáhnouti maxima výkonnosti minimem spotřeby energie.[4]

Tento příklad přírody musí míti sociální paedagogika počínajícího století, má-li jíti po stopách Pestalozze, neustále na zřeteli. Zde totiž se Pestalozzi setkává se svým přítelem Fichtem. Tento se přiznával k větě: »Není věčným jsoucno, nýbrž činění.«

[1] díla VI., § 209.

[2] Socialpaedagogik, str. 84.

[3] Science and Religion.

[4] Srov.: An der Wende des Jahrhundertes. Versuch einer Culturphilo sophie. Tubinky 1899.

Setrvačnost jest prý hlavním zlem, peccatum originale. A tak se vyznačuje ethický pantheismus Fichteův jako filosofie práce. Jeho »já« je toliko theoreticky, aby mohlo býti prakticky. Mravnost jest činnost k vůli činnosti. Staň se samostatným, jednej samostatně; učiň se svobodným! tak znějí mravní imperativy Fichteovy. Tu Pestalozzi souhlasí s jásáním. Též on vidí v setrvačnosti radikální zlo. A čím více poznáváme zkoumáními lipského národního hospodáře Karla Büchera,[1] že přírodní stav lidstva jest stavem setrvačnosti, tím dokonaleji porozumíváme sociální paedagogice Pestalozzově, která jako Fichteova otvírá a zavírá se filosofií práce. Pestalozzi vidí právě ve »fysické námaze člověka bytný základ vzdělávání jeho rozumu«, zejména že pracovitost jest výborně způsobilou, rovnováhu lidských sil . . . zachovávati a síliti. A tak by Pestalozzi dle všeho, co nyní o něm víme, mohl se snášeti bez výhrad s Natorpovou formulí sociální paedagogiky: »úpravou práce a vůle k zákonu rozumu« (str. 80.). Ale ani Steinovu pojímání sociálně ethických úkolů dvacátého století snad by Pestalozzi neodpíral svého souhlasu, neboť béře se úplně směrem jeho sociologického myšlení, založeného na filosofii práce, a zní: Proč máme býti mravní? Poněvadž chceme býti šťastni. Jak máme býti mravnými? Že se učíme, každou hodinu se přiučujeme, pracujeme, pracujeme duševně o sobě, abychom vyšetřili souvislost světového pochodu (přírodní vědy) a lidských osudů (duchové vědy). Z poznání souvislosti vzrůstá v nás síla, mírniti své sobecké pudy, šlechtiti instinkty, abychom způsobem tím vymýtili dokořán poslední zbytky své zděděné přirozenosti dravčí.«[2]

Kdo se kupí kol tohoto praporu, tomu neplatí ni Schopenhauer, ani Rembrandt, ani konečně Nietzsche, nýbrž především — Pestalozzi!

Zprac. *Fr. Krček.*

[1] Entstehung der Volkswirtschaft. Český překlad dra Grubra: Vznik národního hospodářství. (Laichterův »Výbor«.)

[2] An der Wende des Jahrhunderts — str. 240.

o
ps
k

ROZHLEDY.

POLITICKÉ: Voják — občan. Vládní agitace proti vojenské výlučnosti: tři a čtvrtletá služba vojenská — Rozhodnutí v Uhrách a Čechové. Přípravy na prospěch udržení mladočeské državy: volání po součinnosti pokrokových stran a spojování se s klerikály — Státoprávní politika trumfem proti radikálním konkurentům Mladočechů — Všeobecné a rovné právo volební a pokrokové strany české.

Věci v Uhrách jsou nerozřešeny. Koruna dosud nenalezla ani způsob, kterým by mohla řešit ústavní krisi v Zalitavsku, ba ani osoby, kterým by mohla svěřit aspoň řešení vládní krise v Uhrách. Ve věci samé pomohly si rozhodující kruhy z nouze tím, že oddálily potřebu doplnění řadového vojska novými branci. V obojí polovici říše byli ponecháni vojáci třetího ročníku ve službě až do 31. prosince, jak připouští branný zákon a tím byla prodloužena jejich služba na $3^1/_4$ roku. Početný stav vojska byl takto zachován nesnížený a zákon neporušen. Za to však byla vnesena nespokojenost do řad vojenských, jež byly dosud uzavírány všemi umělými prostředky vlivům a zájmům politickým. Souvislost mezi životem vojenským a vším ostatním životem státním ukázala se velmi citelnou. Vojáci pocítili, jak za všeobecné branné povinnosti je výlučnost jejich stavu jen uměle a jen formálně udržována. Ve vojákovi ozval se občan, — jak ukázaly vojenské demonstrace (zjev jistě nebývalý) v Terstu a zejména v Uhrách. A v tom je mravní význam zadržení vojáků třetího ročníku, které dle úmyslu vládního mělo být trestem za uherskou obstrukci, ale stává se agitačním prostředkem proti vojenské exclusivnosti. Ke všemu prodloužením služby pro mužstvo třetího ročníku nepřestala být vojenská otázka ani trochu aktuální. Do tří měsíců musí být proveden v Zalitavsku odvod, ač-li se nemá snížit presenční stav rakouského vojska. To znamená, že záhy na podzim musí být uherská obstrukce proti branné předloze odstraněna — po dobrém či po zlém. Že rozhodování věcí v Uhrách nebude bez vlivu na poměry v Rakousku, je jasno. Proto mnoho záleží na tom, jak politicky budeme vypraveni a připraveni i my, Čechové. Neboť při nejmenším poskytne jednání s Uhry aspoň příležitost, aby česká delegace vynutila si i vyjednávání s námi.

Mladočeši, zdá se, konečně chápou vážnost poměrů a cítí tíhu své odpovědnosti. Proto prvé, co hodlají, je, že chtějí vtáhnout ve spoluodpovědnost i ostatní strany české. Jiný smysl, bohužel, nelze přisuzovat jejich nejnovějšímu volání po soustředění všech politických sil českých. Na schůzi klubu politického národní strany svobodomyslné 4. září 1903 vykládal dr. Herold, že Mladočeši musejí stanovit nové podmínky a základy své politiky, bez jichž splnění nesmí ulevit odpor českého národa. Při tom měl na mysli vytvoření společného programu

národního, který by umožnil jednotný postup a společnou práci všem českým lidem a všem českým politickým stranám. Konkretnější formy nabylo volání po součinnosti politické na téže schůzi v ústech poslance Anýže. Kladl přímo za úkol pokrokovým, českým stranám, aby odstavily otázky neaktuální a postavily se ve společný šik k uhájení národní naší existence. Leč, jak rozumějí mladočeští poslanci společné práci, na jaké »nové podmínky a základy své politiky« pomýšlejí a kdo jsou jim strany pokrokové? Našli se naivní lidé, kteří přisuzovali mladočeským projevům význam a hledali v nich opravdovost. Soudili, jde-li o spojení pokrokových stran k práci společné, a mají-li být odstraněny »neaktuální otázky«, že nezbývá než »otázky konečných cílů jednotlivých politických stran postavit do pozadí, tedy na př. otázku českého státního práva a diference z ní se rodící«. Soudili, že Mladočeši volají k společné práci strany, které vyloučili sami nejednou z národa. Ale o to Mladočechům nešlo a nejde. Strany, jež s příhanou bývají prohlašovány za nestátoprávní, jsou československá sociální demokracie a česká strana lidová. Sociální demokracie sama ohrazuje se hradbou své třídní výlučnosti a stojí mimo počet při společném politickém postupu. A česká strana lidová, což jí jistě není na úkor, má daleko do toho, aby s ní pro součinnost počítali Mladočeši. Volání po společné práci z řad mladočeských nikdy nevycházelo z ohledů prospěchu národního. Jen zájem strannický, starost o državu národní strany svobodomyslné vedly k vyhledávání spojenců. Proto Mladočechům u odpůrce nerozhoduje jeho vnitřní, mravní a duševní síla. Počítají jen s těmi stranami, jež jsou početně dosti silny, anebo aspoň agitačně způsobilé stát se jejich účinnými konkurenty. A česká strana lidová — b o h u d í k za dosavadních veřejných poměrů českých — v těchto směrech nevyhovuje, stojí mimo mladočeský počet a nevchází ani v pokušení porušit svůj ráz — pro mladočeské chyby a potřeby.

Soustředění politických sil, jež hlásají Mladočeši, nepovede k sebevědomé, ale rozvážné politice, jejíž prvým úkolem by muselo být učinit úměrnými naše akutní politické cíle našim silám. Velké cíle a slabé síly ochromovaly náš všechen politický postup, způsobovaly nevýslednost a bezúspěšnost vší české politické činnosti a tím ničily naši národní sebedůvěru a sebevědomí a dusily všechen veřejný zájem na činnosti politické. Nápravu nelze zjednat, dokud vrchol politické moudrosti bude chtít mnohem více, než můžeme zmoci. A Mladočeši setrvávají při staré chybě, ba stupňují ji. Neznají nikdy míry: ani v ústupcích ani v požadavcích. Jestliže v prosincové své politice roku minulého zbytečně zdůrazňovali, že připouštějí armádní němčinu, dnes v řeči Heroldově, kdy museli konstatovat naprostou neúspěšnost celého svého postupu, rozšiřují svou jazykovou politiku i na záležitosti vojska. Tedy nové zdůraznění a rozšíření jazykové politiky jsou želané dr. Heroldem »nové podmínky a základy« mladočeského postupu proti Vídni. Doma pro větší zmatení myslí přidá se mezi »nové podmínky a základy« mladočeského postupu obnovení a sesílení staré politiky státoprávní. Svědčí tomu aspoň ochota, s jakou se letos Mladočeši účastnili ruchu reskriptového. Heslo státního práva je příliš cenný agitační prostředek,

aby jej národní strana svobodomyslná ponechala svým odchovancům v táboře radikálně-pokrokovém, státoprávním a národně-sociálním. S nimi držet krok zůstane ještě dlouho prvou snahou mladočeskou. Neboť v nich vidí — a právem — Mladočeši své konkurenty — a spojence. Reskriptový ruch ukázal, jak a s kým budou Mladočeši hledat společnou práci na levo. Ale ani na pravo vůči agrárníkům, Staročechům a klerikálům se Mladočeši neuzavrou. Schůze národní rady 13. září, prvý to krok o společnou práci od prohlášení Heroldova a Anýže ukázala, že Mladočeši se rádi pokloní i před českým zpátečnictvím. Po volání, aby se pokrokové strany české srazily v jediný šik, je přece jenom důsledným, učiněn-li prvý krok ke společné práci právě ve sboru, v němž jsou zastoupeni Staročeši, klerikálové a česká šlechta?! Se stranou mladočeskou, jak z toho zjevno, jako s pokrokovou počítat nelze.

Leč nejsou v Čechách lidé, kteří by měli dosti smyslu pro nezbytnost pokrokové politiky české a pro vhodnou pro ni dobu právě nyní? Jsou a jsou jistě i v mladočeské straně i ve všech stranách mladých. Aby se přihlásili a položili na váhu svůj hlas pro věc spravedlivou, pro obecné národní dobro, může příležitost poskytnout akce o všeobecné a rovné právo volební, k níž impuls v kruzích mimodělnických dal kruh osob seskupených kol realistického týdeníku »Přehledu«. Všeobecné a rovné právo volební je nejen otázkou spravedlnosti politické nýbrž i národním zájmem rakouských Slovanů. Jen opravdově lidový parlament může uvést naši říši na nutnou a jedině cílnou cestu národní spravedlnosti. Proto již ze sobeckého zájmu nesmí česká inteligence, pro kterou zájem národní je po většině i zájmem stavovským, mlčet. Musí připojit hlas svůj k volání dělnictva, které dožaduje se pro sebe politické spravedlnosti a s ní politických práv. Mimodělnická akce pro všeobecné a rovné právo volební stane se zkušebním kamenem, kterým se ukáže, kolik opravdově pokrokových živlů je v jednotlivých českých stranách politických. Ale ukáže se jí také, pokud strany, které se samy vyhlašují za pokrokové, mají svou pokrokovost v žilách i v krvi nebo — jen v ústech. Způsob, jakým jejich tisk bude udržovat veřejnou pozornost v stálém zaujetí pro zlidovění parlamentu, účast, s jakou na veřejných schůzích svými řečníky budou se připojovat pokrokové strany k hlasu dělnictva, a agitace, kterou budou přesvědčovat o výhodnosti všeobecného volení vrstvy nedělnické (na př. brožurami) vydají své svědectví, chápou-li strany ty svůj úkol a své poslání. Zatím lze jen říci, že z denních listů českých v tomto směru a soustavně svou povinnost nečinil dosud — ani jediný.

* — *Gg* —

PO VEŘEJNÉM HOSPODÁŘSTVÍ. Živelní katastrofy v Čechách — Nucené pojišťování zemské proti pohromám živelním — Zalesňovací akce — Silnice — »Antiliberalism mladých stran« — Levné byty dělnické a sociální komise města Prahy — Hospodářské programy stran.

Živelní katastrofa, která dne 19. července stihla český jih a dílem i český východ, posunula v popředí otázku nuceného pojišťování proti pohromám živelním, které se dostavují v jistých krajích s pravidelností až překvapující.

Vskutku je hříchem naší zemské samosprávy, že bojí se jako čert kříže každého rozšíření působnosti země z obavy před zvýšením rozpočtu a rozmnožením agendy, kdežto potom sněm penězi přímo plýtvá a všechny rozpočty zemského výboru v nivec obrací, jakmile se jedná o okresy, osoby atd. protežované jednotlivými poslanci nebo skupinami politickými.

Nucenému pojišťování budou se opírati i velkostatkáři. Nejvlivnější z nich mají statky tak rozsáhlé a rozlehlé, že ztráta, která po případě s celým krajem spolu i jejich pozemek zasáhne, bývá menší, nežli by byla pojišťovací premie, placená z velikého ostatního komplexu nepoškozeného v krajích ostatních.

*

Ukázalo prý se, že krupobití postihuje nejřídčeji krajiny hustě zalesněné, v Uhrách prý opět na ochranu před krupobitím sázejí hojně stromořadí topolových, zatím co u nás tyto krásné stromy bohužel se vysekávají a zalesňovací akce postupuje velmi zdlouhavě.

Počátkem roku 1903 konala se k podnětu pražské obce anketa znalců v oboru lesnictví o postupném zalesňování alespoň pražského okolí. Výsledkem ankety bylo pak usnesení městské rady, aby bylo se na příslušných místech domáháno zřízení zemské komise zalesňovací — tak jako se stalo ohledně zalesňování Krasu — na kterou by se pak celá akce přenesla, hlavně proto, aby akce byla v rukou jednotné správy, která by ji úspěšně a stejnoměrně prováděla. Zároveň projevena ochota věnovati každoročně přiměřenou částku k uhražení potřebného nákladu, na který by také přirozeně přispívaly sousední obce. Městská rada obrátila se i na zemský výbor, místodržitelství a zemědělskou radu, aby vydán byl zemský zákon ohledně závazného zalesňování pustých strání, které netvoří les, dotyčnými zájemníky. Zemský výbor usnesl se, aby záležitost tato předložena byla k usnesení sněmu, především k tomu cíli, zda by se nedoporučovalo vydati zvláštní zalesňovací zákon, jaký byl vydán dne 12. října 1896 pro Moravu v příčině zalesnění území horní Bečvy. Zemský výbor totiž nehodlá prý zaujati ve věci této určité stanovisko dříve, pokud se sněm o ní nevysloví, poněvadž celá akce v ohledu i veřejnoprávním i soukromoprávním přivodí celou řadu důsledků, kterých nelze přehlížeti.

*

Zmínili jsme se již mnohokrát o liknavosti postupu zalesňovací akce v Čechách, kontrastujícím příliš příkře s kvapem, s jakým byly u nás — často zbytečně — stavěny nákladné okresní silnice, nyní často hlavní zdroj vysokých přirážek okresních. Zajímá nás však ze zprávy této, z odborného listu lesnického převzaté, že zemský výbor, který by byl vlastně sám povolán k iniciativě, usnesl se čekati na popud sněmovní, což znamená při řídkém svolávání sněmu a utrácení jeho času zbytečnými, po léta opětovanými návrhy vlastně odklad ad calendas graecas.

Při tom upozorňujeme, že valná část nových silnic po léta zůstává bez stromořadí přes výslovný předpis zákona, aniž toho vidí slavná okresní autonomie.

*

Jiné ještě věci je však potřebí. Ubývá pěšin 'scelováním pozemků, z nichž při dřívějším hospodaření každý jinému sloužil druhu výroby, v jednotné lány tu pšenice, tu řepy, ječmene atd. S druhé strany přibývá silnic a přibývá i — přes rozvoj železných drah hlavních i místních — ruchu na nich a hlavně přibývá rychlosti pohybu i na silnicích. Velocipedy ne pouze sportovní, ale za rychlý prostředek spojení venkovských osad vespolek a s městem sloužící, křižují již dnes silnice, za málo let přibudou automobily.

V té době určena jest jediná jízdní dráha pro pěší, jezdce na kole, nákladní povozy, kočáry i automobily — všichni musí pohybovati se na témže prostoru rozrytém, blátivém nebo vysokými vrstvami prachu pokrytém, mezi hromadami štěrku nebo bláta s obou stran silnici věnčícími. Jestliže chodci vyšlapali si po straně pěšinu vedle štěrku a bláta, jak vypadá, ubohá!

A přece jinde již dávno mají — dle podoby městských ulic a mostů — po jedné nebo obou stranách jízdní dráhy za příkopy pěkné upravené chodníky pro pěší, každý s dvojitým stromořadím, tak že silnice činí dojem cesty přímo parkové.

*

»Přehled« v čísle z 15. srpna věnoval několik oprávněných slov dnešnímu antiliberalismu našich mladých stran.

Naše mladé strany, t. j. všechny strany kromě staro- a mladočeské, jsou prý v otázkách hospodářských theoreticky protiliberální. »Přehled« vysvětluje to historicky. Úpadek obou stran vůdčích odehrál se v době, kdy hospodářskému liberalismu věda i praktická politika — tato ovšem nikoliv jen z principu — odzváněly, a proto bylo na snadě, aby nově vzrůstající politické útvary přenesly svůj antagonismus i na hospodářské idey, v jejichž službách stála od počátku politika nyní nepopulární.

Pokud hospodářský liberalismus má společné základy s tím, co vůbec nazýváme liberalismem, rozhodly sice u strany klerikální pro její hospodářský protiliberalismus motivy zcela jiné, než bankrot liberálních zásad hospodářských, a byla by strana ta spíše vzkřišením hospodářských směrů minulých. Nicméně i na její zásady měl sám úpadek hospodářského liberalismu veliký vliv, neboť klerikalismus se s liberalismem hospodářským, jak učí dějiny, tak přísně nevylučují. U ostatních stran bez výjimky však odpor proti celé staré politické soustavě prý byl rozhodný a teprve poznenáhlu se strany ty propracovávaly k positivnímu hospodářskému programu.

Při tom měli prý sociální demokraté dvojí výhodu. Především tu, že byli stranou hospodářsky jednotnou, tak že se v ní hospodářské zájmy jednotlivých vrstev vůbec nekřížily, — tak jako u ostatních stran politických, slučujících v sobě třídy s namnoze protivnými zájmy hospodářskými (rolnictvo, živnostnictvo, velkoprůmyslnictvo, obchodnictvo) — nebo nanejvýš velmi málo. Za druhé nalezli v marxismu evangelium, které mělo znamenitou moc nad myslí massy a při tom i znamenitou hodnotu vnitřní. Toho u ostatních nebylo a proto prý jejich boj za jasno o tom, co v hospodářských otázkách vlastně chtějí, jest

po dnes tak krušný. Tím více, že programy a historický vznik některých vylučují přímo správné umístění hospodářských snah.

Tak na př. tragikomický jest po dnes zápas za hospodářský program u strany nár.-sociální, uvedené v život z antagonismu proti sociální demokracii a vzpomenuvší sobě teprve, když se zřekla svých otců, že dělnická strana bez hospodářského programu jest nemožná. Jakou melanž pak dovede z hospodářských otázek svařiti program t. zv. stran státoprávních, ukázal prý drasticky nedávno p. dr. Hajn svým požadavkem, aby zem. sněm finančně zuboženého král. Českého zavedl povinné pojišťování živelní, nepovídaje opatrně, odkud se bude hraditi náklad nového podniku. Hlavně však brání prý programovému vývoji v hospodářských otázkách různost společenských vrstev, jež jednotlivé strany objímají, a — nedostatek pracovníků. Obě poslední obtíže má ovšem i česká strana lidová, ačkoliv druhá jest u ní daleko menší, než u mladých stran ostatních. Hospodářsko-politické zásady v rámcovém programu načrtnuté, jsou prý vůbec prvním domácím pokusem sformulovati hospodářsko-politické tužby přítomné doby na podkladě vědeckém, bez zřetele k panujícím modním heslům. Tato strana se také větším právem než ostatní nazývá z té příčiny protiliberální. Avšak, jak i u ní jest protiliberalismus hluboko v žilách, ukazuje prý nyní každou chvíli její denník. »Přehled« uvádí na doklad článek o pojišťování, kde se autor brání podezření, že by byl zastancem sestátnění pojišťoven »ani čeho, co se tomu podobá«, a chce čekati, až soutěž, t. j. přibývání nových a nových soukromopodnikatelských pojišťoven za stále stejné právní dnešní jejich desorganisace zabrání dnešnímu řádění agentury, podkopávajícímu důvěru v pojišťování vůbec! A při tom ještě ukládá článek dále státu za úkol, aby donucoval k takovému pojišťování. Pojišťování pak vůbec má dle článku cenu jen jako dobrý obchod, při němž může rolník zvolati: »Kéž by nám jen potlouklo!« A nad tím vším rámcový program žádá veřejnoprávní organisaci živelního pojišťování a doporučuje »postátnění důležitých podniků dosud soukromokapitalisticky řízených« a žádá rozšíření dnešní zákonné pojišťovací soustavy!

Jinde zase denník strany mluví o »povolání majitele domů«, které se nedá »stotožňovati s povoláním dělnickým«, poněvadž to »neodpovídá zásadě dělby práce«, a to vše zase na důkaz, že stavět dělnické domky je zbytečností.

*

Správno. Avšak »Přehled« sám zabíhává druhdy v extrém opačný. Útočil (1. srpna) na sociální komisi pro Prahu a předměstí, že při svém návrhu na stavbu několika dělnických domů obcí pražskou počítala s výnosností nikoli 2—3%, nýbrž s výnosností dle obvyklé slušné míry úrokové a že počin obce dle intencí jejich neměl býti konkurencí podnikatelům soukromým, i konečně, že sama sebou upadá námitka protestujících proti sociální komisi novoměstských a vyšehradských majitelů domů, že by potom obec mohla stavěti i pivovary, pekárny atd.

List klade si otázku, nebylo-li by výhodno pro nás všechny, kdyby obec již jednou docela do opravdy začala dělat konkurenci nejen domácím pánům, nýbrž i uhlířům, řezníkům atd., a není-li to přímo povinností obce?

Vždyť obec — právě tak jako stát — již dávno přestala býti pouze policejním a správním aparátem, sláva liberalismu hospodářského i politického pomalu dohořívá a nová doba přinesla i nové úkoly. Dnes je jasno, že obec má rozvíjeti positivní činnost hospodářskou, má svým obyvatelům ulehčovati životní boj, jako činila v dobách minulých.

A zrovna u nás — v národě hospodářsky i politicky slabém — měly by obce provozovati tím intensivněji sociální politiku pamatujíce na to, že sesilováním — hospodářským i kulturním — nemajetných tříd svého obyvatelstva sesilují zároveň naši celkovou národní posici.

Jedním z prvých úkolů obcí prý by tu bylo právě to, proti čemu majitelé domů protestují: napomáhat nemajetným t. j. hlavně dělnickým třídám, aby dosáhly určitého existenčního minima. Co potřebuje dělnická rodina? Dobrý a laciný chléb proti hladu, dobrou pitnou vodu, uhlí proti zimě, léky proti nemoci a zdravý laciný byt. »Všech těchto věcí mělo by se našim chudým spoluobyvatelům dostati za výrobní náklad, zde všude měly by obce vystoupiti jako podnikatel: měly by se nejen starati o postavení dělnických domků, ale i o to, aby ve vlastní správě měly pekárny, aby opatřily (v Praze!) obyvatelstvu dobrou pitnou vodu, aby ve vlastní režii prodávaly uhlí, aby do vlastní správy převedly lékárny a učinily přítrž lichvě s léky.«

»Jsme dnes většinou vychováni v nedotknutelné tradici, že housky smí péci pouze pekař a uhlí prodávati pouze uhlíř«, a přece i pražská obec již dnes má ve vlastní správě lázně, vodárny, plynárny, elektrárny, elektrické dráhy — proč by tedy nemohla prodávati i uhlí, když prodává světlo a vodu? »Zásada je stejná, jen o stupeň se jedná a o trochu odvahy: nebát se těch domácích pánů, kteří ve strachu o své kapsy obec zakřikují.«

V roce 1900 v době vysokých uhelných cen celá řada německých měst nakoupila ve velkém uhlí a prodávala je pak za výrobní cenu konsumentům. Německá města Mohuč, Offenbach, Eberstadt mají vlastní lékárny, ve velkovévodství Hessenském se v novější době dokonce všechny lékárnické koncesse udílejí nikoliv soukromníkům, nýbrž obcím. Kamenice a j. města mají obecní jídelny, Freiburg zřídil sám vlastní masné krámy, jinde prodávají obce levné protialkoholické nápoje atd.

Ona zpráva sociální komise je prý příznačna pro ducha, který v ní panuje.

Nejsme obhájci sociální komise pražské právě tak, jako není pochyby, že za stilisaci i úředních zpráv novinářských nelze činiti zodpovědným každého člena jejího. Zajisté snad nikdo z členů sociální komise nebude obci popírati právo nebo i povinnost stavěti na př. pivovary, když je známo, že jsou i v Čechách již pivovary obecní, které arci nevaří pivo ani lepší ani lacinější nežli soukromé.

Ale jádrem zprávy bylo, že při stavbě dělnických domů obcí má se hledět k normální úrokové míře jakožto výnosnosti jejich — a toto stanovisko soc. komise lze za daných poměrů v Praze prohlásiti za správné. Obec, která musí ze svých četných a nákladných mostů vybírati mostné od každého chuďasa — vyjímajíc důstojníky a vůbec vojsko — mohla by s menší výnosností, nežli jakou sama musí zúrokovati vynaložený na ně kapitál, vystavěti jen tak nepatrný počet domů, že by o konkurenci s domácími pány a o nějakém prospěšném účinku na tvoření cen bytových v domech soukromých nemohlo býti ani řeči.

Ale právě tak bylo by vyloučeno, aby příkladu obce následovali podnikatelé soukromí a výsledkem »akce« obecní byly by 2 nebo snad 10 domů s nižším nájemným, v kterých by obec přirozeně umístila především své vlastní zřízence.

Spíše by však mělo jíti o to, aby se podnikatelům soukromým na příkladě ukázalo, že lze poskytnouti dělnictvu dobré a levné byty a přece vytěžiti slušný zisk, přiměřený obvyklé míře úrokové.

Na dvě věci nelze tu zapomínati. Stavba domů s malými byty, zdravými a příhodnými bývá poměrně dražší nežli u domů s byty většími přes to, že větší byty bývají uvnitř lépe zařízeny. Co tu na př. kuchyní, vodovodů atd. v poschodí s šesti byty malými nežli jedním nebo dvěma velkými!

Potom i správa a udržování tím je dražší, čím více nájemníků a obyvatelů v domě, nehledíc ani k risiku správného placení činže.

A hlavní věc: majitel domu není vždy ten, kdo »v podobě vysoké a stále zvyšované činže (bere) nemírný zisk z domu« — ten nemírný zisk shrábl přečasto před ním již někdo jiný, majitel pozemku, který snad před málo léty pozemek jako polní koupil a nyní jej za stavební parcely v 10násobné ceně rozprodává. Zahrada Eichmannova na Kr. Vinohradech v 30 létech dosáhla hodnoty tuším 20—25násobné!

Je mnoho domů v Praze, které přes ohromné činže nevynášejí ani 4% své kupní ceny. Je v Praze dosti podnikatelů, kteří majíce své domy zadluženy do tří čtvrtin, visí svojí poslední čtvrtinou ve svých 10, 15 a více domech na milosti peněžních ústavů nebo na tom, podaří-li se jim vystavěné domy brzy a výhodně odbýti soukromníkům a tím svůj kapitál vybaviti.

O poměrech těch stavební krise, která snad ani již nedá na sebe tak dlouho čekati, přinese pádné doklady.

Nepíšeme tím apologii pražských domácích pánů — jsou mezi nimi vydřiduši, kteří ze svých nájemníků vytlukou za všech okolností svých 8 a více procent — chceme jen k tomu ukázati, že obce velké, které opomněly v čas zajistiti si vhodné levné pozemky, těžko mohou vlastním podnikáním ve větších rozměrech řešiti otázku bytovou.

Na stoupání renty pozemkové těžko počítati — vždyť právě obec by nesměla zvyšovati nájemné leda měrou daleko zvolnější nežli podnikatelé soukromí.

*

Uvedli jsme tyto věci, abychom ukázali potřebu rozvedení a častější diskuse o hospodářském a sociálním programu strany.

Nejsouť jedinými rozpory o hospodářských otázkách ve straně; není dost jasna ani o stavovských organisacích, o poměru k socialismu a k sociální demokracii, o »svůj k svému« atd.

Arci u jiných stran je toho jasna in economicis jako in politicis zpravidla ještě méně.

*

ZEMĚDĚLSKÉ, OBCHODNÍ, PRŮMYSLOVÉ. Povaha t. zv. podpůrné akce živnostenské — Boj proti reakční politice živnostenské a hospodářský liberalismus — Pokroková politika živnostenská — Činnost pražského ústavu ku zvelebení živností v r. 1902 — Zájem živnostenského pomocnictva o odborné vzdělávání.

Málokterý obor správy veřejné doznal tak rychlého rozšíření a živého zájmu širokých vrstev, jako podpůrná akce živnostenská. Vyvolána roku 1892 na radě říšské německým liberálem dr. Mengerem, (na českém sněmu poslancem K. Adámkem a soudruhy), rozvětvila se daleko přes původní svůj účel: opatřovati moderní strojové pomůcky malému živnostnictvu.

Návrhy ty staly se v době, kdy s velikou vehemencí bylo rozpoutáno reakční hnutí živnostenské, toužící po takových »opravách« živnostenského řádu, jež by uměle obmezily rozvoj velké výroby průmyslové a řemeslu vrátily starou cechovní úpravu v nové podobě. Základní idea navrhovatelů podpůrné akce živnostenské byla pokroková: malé živnostnictvo mělo by býti upozorněno na technické a hospodářské vady své výroby, řemeslu mělo se dostati účelné veřejné pomoci, aby se zvelebilo technicky i hospodářsky. Svépomoc živnostnictva měla býti přispěním veřejným probuzena a podepřena. Ústavy, jimž svěřeno provádění akce živnostenské (ve Vídni z počátku technologické průmyslové museum, později služba c. k. ministerstva obchodu pro povznesení živností), v Praze technologické průmyslové museum obchodní a živnostenské komory, rozvinuly postupem času činnost svou hlavně v 5 směrech: Odbornou poradnou dostává se živnostníkům technických pokynů, výstavami strojních novinek poučení o pokrocích v užívání strojů v řemesle, přenecháváním strojů družstvům živnostenským a spolupůsobením při jich zřizování i vedení mocného popudu k organisaci hospodářské, mistrovskými kursy a přednáškami bezprostředního poučení a působením na výcvik a výchovu učňů (mimo školu) připravují se tito v čas, aby lépe využitkovati dovedli akce živnostenské než přítomná generace. Vedle toho staráno se o úvěr (u nás zemsk. jubilejním úvěrním fondem) a o odbyt (sprostředkováním vojenských dodávek). Zatím co hlasatelé návratu cechovnictví utěšovali živnostnictvo, že se vrátí se středověkými řády zlaté doby řemesla, podpurná akce živnostenská ujala se obrovského úkolu, zvelebiti řemeslo v mezích novodobým, nezadržitelným vývojem hospodářským jemu vykázaných.

Ne tedy tupá resignace, ale organisovaná a veřejnou mocí, svobodnou kooperací státu, zemí a komor obchodních, podporovaná svépomoc. Nejsou ovšem ústavy pro zvelebování živností jediným prostředkem k zvelebení jich; vzpomenouti tu dlužno jen na př. blaho-

dárného působení škol průmyslových a odborných. Leč akci živnostenské, pohyblivější než škola, připadají i jiné než vzdělavací úkoly a zejména také úloha, působiti na živnostnictvo samostatné, již prakticky činné. Třebas princ Alois Liechtenstein maloval na schůzích antisemitských a klerikálních živnostníků krásnými barvami domněle zlaté doby cechovního řemesla, přivolávaje jeho návrat, moc základní myšlenky podpůrné akce živnostenské byla přece tak veliká, že antisemitičtí předáci a jiní reakcionáři volky nevolky před ní ustoupili a později dokonce dovolávali se rozvětvení podpůrné akce jako svého agitačního prostředku volebního. Mnoho důslednosti a politické poctivosti tu neprojevili, stěsnavše podpůrnou akci v rámec své reakční politiky živnostenské, za to však mnoho agitačního čichu volebního. Vždyť ještě před posledními volbami antisemité vídeňští odhlasovali na zemském sněmu dolnorakouském obuvnickým sdružením nesmyslně obrovské dary, pravíme dary, ne účelné, splatitelné podpory, které ovšem vázali na podmínky, jež ani vláda, ani obchodní komora vídeňská nemohla splniti. Leč manévr volební se podařil.

* * *

Podpůrná akce živnostenská vzešla z podnětu liberálních stran politických, produktem strnulého staroliberalismu však nikterak není. Naopak: všecka jest proniknuta moderním duchem sociálně-politickým, alespoň všude tam, kde v duchu tomto důsledně jest vykonávána. Nevylučuje ani zasažení veřejné moci, ani přispění veřejné, ponechává však mravní moment vlastní zodpovědnosti za hospodářské konání, nejcennější to a zdravé jádro hospodářského liberalismu. Zjednává podporu hospodářsky slabším, avšak jen potud, pokud se tím neruší nezadržitelný běh hospodářského pokroku. Učí řemeslo používati k vlastnímu prospěchu oněch moderních pomůcek technických i hospodářských, jichž v jiných rozměrech a podobách využívá tak úspěšně veliký průmysl. Technická dokonalost, komercialní přesnost, sdružování, opatřování levného úvěru nejsou výlučné přednosti velkého průmyslu; také řemeslu lze si jich osvojiti a krom toho využiti specialních předností řemeslné výroby, jako jsou způsobilost vyhověti individualnímu přání na zakázku, místní spotřeba, bezprostřední styk se zákazníkem, obstarávání správek, umění v řemesle. Praví-li se tedy řemeslnictvu: nečekejte spásy z návratu starých řádů, jež se nenavrátí, z obmezení veliké výroby, již nelze obmeziti tam, kde přirozeně zaujala pole, bez obrovských, ničivých pohrom pro veškeré hospodářství národní — nehlásá se mu staroliberalismus hospodářský, nýbrž prostá hospodářská pravda. Praví-li se mu dále: přiložte sami ruce k dílu, veřejná moc vám přispěje, zvelebujte řemeslo své technicky i umělecky v mezích hospodářským vývojem mu vytčených, organisujte se hospodářsky, otevírají-li se mu prameny levného úvěru atd., není to staroliberalní laisser faire, laisser passer, nýbrž moderní, pokroková politika živnostenská, přizpůsobená hospodářskému vývoji. A zvláště člověka pokrokového jest povinností varovati samostatné výrobní vrstvy před reakcí hospodářskou, protože v praxi politické bývá neuskutečnitelná reakce hospodářská jen rouškou uskutečnitelné (alespoň na čas) reakce

politické a kulturní. Křesťanští sociálové nejsou leč škraboškou opatření klerikálové, zpátečníci nebezpečného druhu, a každá strana politická, třebas původem svým pokroková, osvojí-li si zpátečnický program živnostenský, upadá nutně na stejné scestí. Z našich politických stran nejjasněji vytkla zásady pokrokové politiky živnostenské česká strana lidová; z jiných stran politických jedině strana sociálně-demokratická jest úplně prosta reakčních příznaků, ostatní trpí jimi (ovšem v míře značně různé) všechny.

* * *

Jistá míra decentralisace jest nezbytnou podmínkou zdaru podpůrné akce živnostenské, prováděné státem, a doplňované zeměmi, obchodními komorami a samosprávnými sbory. V Čechách víc než »doplňované«, protože akce zemská a komorní co do intensity i rozvětvení předčí v království českém daleko akci státní. Z přirozené potřeby decentralisace podpůrné akce živnostenské v Rakousku vyrostly vedle vídeňského ústavu jednotlivé místní ústavy pro zvelebování živností, v Praze (technologické průmyslové museum), v Liberci, Insbruku, Štýrském Hradci, Bolzanu, Roveretu, v Brně (technické oddělení zemského musea). Jsouť poměry výroby živnostenské tak rozdílné v jednotlivých zemích rakouských, že by jediný ústav nehledě ani k jiným důvodům praktického rázu, nebyl s to zvelebovací činnost rozvinovati dle potřeb jednotlivých zemí, krajů a míst. Také úroveň živnostnictva jest v různých zemích velmi rozdílnou. I v jižním Německu mnohem jednotnějším co do hospodářských poměrů provádí si každý stát akci svou samostatně. Vyhovujíc této potřebě, založila obchodní a živnostenská komora pražská na sklonku r. 1898 technologické průmyslové museum, jehož zpráva o činnosti za čtvrtý správní rok 1902 právě vydána byla. Museum působilo hlavně jako výkonný orgán podpůrné akce živnostenské. Zpráva musejní zejména uvádí, že odborná poradna zodpověděla 991 složitý dotaz z oboru strojního a lučebního. Stálá výstava moderních strojů maloživnostenských byla rozmnožena, sbírky ústavu obohaceny a účast na dvou výstavách krajinských zdárně provedena. Museum spolupůsobilo v 13 případech při přidělování strojů z dotace zemské družstvům živnostenským; odborných kursů z různých odvětví živnostenských konáno v Praze 20, na venkově 9 s celkovým počtem 540 frekventantů. Vedle toho konáno při museu 13 a na venkově 14 jednotlivých přednášek veřejných. Ústav spolupůsobil při pořádání 37 výstav učednických prací na venkově a pořádal v Praze místní výstavu učednických prací dílenských z Prahy, z předměstí a okolí jakož i učednickou výstavu ústřední, již obeslalo 37 výstav místních. O zřizování nedělních a svátečních besídek pro učně informovalo museum interesenty v 36 případech a pečovalo o řádné zavádění zkoušek učednických. Správou musejní byl dán podnět k rozšíření zemské akce živnostenské na podporování mistrovského učení. Z jinakého působení musea dlužno zejména zaznamenati uspořádání rozsáhlé výstavy pražských a okolních průmyslových škol pokračovacích (ve spojení s výstavou učnovských prací z dílen), zřízení odborné pokračovací školy rukavičkářské při museu vedle již stávající školy kni-

hařské, založení sbírky pomůcek učebních pro průmyslové a odborné školy pokračovací, a k účinnému podnětu zemské správy přípravné kroky ke zřízení zkušební stanice textilní, po případě stanice pro zkoušení papíru. Museum bylo výkonným orgánem stále rostoucí podpůrné živnostenské akce zemské a komorní akce pražské, a na základě vzájemného ujednání stalo se též vykonavatelem podpůrné akce živnostenské obchodních a živnostenských komor v Plzni a v Českých Budějovicích.

* * *

Ze stručného přehledu činnosti musejní v roce uplynulém shledáváme, že pražský ústav jest věren základní myšlénce podpůrné akce živnostenské. Přirovnávajíce zprávy musejní ke zprávám o činnosti ústavu vídeňského, pomocné akci ministerstva obchodu sloužícího, seznáváme jednak, jak poměrně malým nákladem se v Praze mnoho vykoná, jednak, že mnohé důležité podniky vzdělavací pražského musea, jako kursy knihařské, chemické a pod. ve Vídni naprosto chybí. V oboru pořádání výstav prací učednických a opatření ve prospěch učňů vůbec jest pražský ústav nejčinnějším v celé říši a vykonal mnoho z vlastní iniciativy. Za to stipendií ve Vídni tak hojně vládou opatřených postrádá pražský ústav nadobro; účastníci dlouhodobých kursů jsou tu odkázáni na jiné činitele, jako obchodní komory, okresní výbory, městské rady. Zajímavým zjevem jest, že ač přihlíží se při zápisu pokud lze rovnou měrou k mistrům i pomocníkům, ba k mistrům v prvé řadě, přece mezi návštěvníky zvláště pražských kursů jest daleko větší počet pomocníků než samostatných mistrů. Na žádost (sociálně-demokratického) odborného spolku dřevodělníků v Čechách uspořádán dokonce zvláštní večerní odborný kurs kreslířský pro truhláře. Jest tedy chuť ku vzdělávání mezi pomocníky značně větší než mezi mistry, a přihlášek pomocníků do kursů mnohem více. Vedle jiných momentů jest příčinou rostoucí touhy po vzdělání mezi dělnictvem vliv sociálně-demokratické organisace, zejména odborové, kteráž lepší části dělnictva důležitost vzdělání všeobecného i odborného pronikavě uvědomila. *K.*

*

SOCIÁLNÍ. Zpráva živnostenských inspektorů za rok 1902 — Nejbližší úkoly Mezinárodního sdružení k ochraně dělnictva — K bytové otázce.

Přecházíme ony části zpráv inspektorských, které zabývají se průmyslovou stagnací roku 1902, poněvadž thema to v tisku našem dostatečně je přetřásáno. I letos s potěšením shledáváme ve zprávách konstatování, že zakládané nové závody vyhovují všem požadavkům nejen techniky, ale i ochrany dělnictva a že zejména v ochranných opatřeních a zařízeních znamenati jsou pokroky nadmíru pozoruhodné. V tom směru ovšem napořád smutné poměry panují v maloživnostech, zrovna jako v ohledu bytovém. Za to množí se bytová péče tovární rostoucím počtem domů dělnických a také slušnou řadu případů jinaké péče o blaho dělnictva konstatují zprávy z nejrůznějších končin říše (zejména zřízení lázní pro dělnictvo a j.). Ovšem jsou to napořád

ojedinělé případy, blahočelná zařízení dělnická nevymohla si dosud po příkladu ochranných opatření své místo v zařizovacích nákladech závodních, které jim nesporně náleží alespoň v té skromné míře, jaká odůvodněna jest sociálně-reformním proudem dnešní doby. Ale dokud podniky státní, obecní a jiné veřejné spravovány jsou po staropodnikatelsku a jen výjimkou zablesknou se nějakým humanním opatřením pro dělnictvo, nelze kárati soukromé podnikatele pro nedostatek apoštolů sociální reformy v jich řadách. Tak na př. vídeňská obec zaměstnávala při stavbě jistého humanitního ústavu dělníky, kteří bydlili z polozapadlých do země chatrčích.

Pořád ještě považlivými — přes všechna dosavadní částečná zlepšení — jsou zprávy o nemocech v těch kterých oborech průmyslových specificky se objevujících. Otravy olovem napořád hromadně se vyskytují v keramickém průmyslu (olovnaté glasury a smalt); teprve v poslední době větší závody sahají po příkladě ciziny k preparatům olova prostým, které docela prý i jakosti výrobku prospívají. Také strašlivá nekrosa fosforová nebude vymýtěna než zákonným zákazem užívání bílého fosforu po příkladě Švýcar a Německa. Tuberkulosa, pokud jednotlivá zaměstnání vývoj její podporují, omezena na př. při vyfukovačích skla vynalezením mechanického přístroje vyfukovacího, který snad brzo zdomácní.

Počet konstatovaných případů protizákonného zaměstnávání dětí, mladistvých pomocníků a žen zmenšil se proti roku 1902 s 21 na 14 případů z 10.000. Ale skoro 52% případů týkalo se dětí pod 14 let, z nichž desetina náležela ještě nejútlejšímu věku.

Nynější počet inspektorů dovoluje, že z továrních závodů valná většina alespoň jednou v roce může být navštívena. Za to napořád ještě nynější počet nestačí na intensivnější dohled k malým živnostem, kde je závad skrytějších, ale nikoli méně hlodavějších než v továrnách. Ovšem jde tu při tom všem ještě většinou o chudé mistry, kteří sami stejným zlem trpí a na vyhovění eventuelním opatřením inspektora vůbec nemají peněz, tak že sám inspektor, vida před sebou nuzné lidi, váhá vůbec čeho nařizovati. Racionelním tedy využitkováním dnešního personálu inspekčního bude jen soustavný postup od inspekce továren k větším dílnám a postupně s rozmnožením počtu dozorčího personálu teprve k drobným dílnám, kde se dnes nedá nic pořídit a vlastně jen plýtvá časem, který schází pro intensivnější inspekci větších závodů. — Stejné jako jiná léta jsou stesky do vyřizování případů, inspektory živnostenským úřadům oznamovaných. Často učiní úřad potřebné opatření — při vleklém chodu agendy — už pozdě, obyčejně opakuje příkaz, který dal už inspektor na místě, a uposlechnutí jeho liknavě vymáhá třeba celá léta planým vyhrožováním tresty, pokutami tak nepatrnými (až i 1 K), že se nesvědomitému podnikateli tisíckrát vyplatí atd. Sděluje se o jistém majiteli cihelny, že pro zaměstnávání 12 a 13letých dětí dostal pokutu — 30 K a rozumí se, že je příští rok zaměstnával zase.

Výmluvnou je výzva úvodu zpráv, která právě v roce citelné nezaměstnanosti a propouštění hlavně starých, dlouhou vysilující prací

nebo nemocí v pracovní způsobilosti ochromených dělníků, marně obživy hledajících nabývá smutné aktuálnosti: přikročiti konečně k zavedení pojištění starobního a invalidního.

*

O odstranění tří z nejhlavnějších závad, z uvedených právě zpráv vycházejících, jedná právě známé Mezinárodní sdružení pro ochranu dělnictva (sídlo stálého jeho orgánu, »Mezinárodního pracovního úřadu« v Basileji), které už na konstituujícím svém shromáždění r. 1901 vytklo si za čelné body svého programu pracovního, hodící se k úpravě mezinárodní, tyto tři postuláty: bezvýminečný zákaz práce žen a energickou ochranu dělníků, zaměstnaných v průmyslech zdraví ohrožujících, a to především zákazem užívání bílého fosforu a co největším omezením užívání barev olovnatých. Na základě usnesení kolínského shromáždění delegátů z r. 1902 přikročí se nyní k podrobnému jednání o modalitách mezinárodní úpravy v těchto směrech komisí, která se sestoupí za účastenství sekcí sdružení v jednotlivých státech zřízených, jimž náležejí i zástupci vlád, v září t. r. v Basileji. Rakouskou vládu zastupovati bude přednosta pracovně-statistického úřadu Mataja.

*

Po spoustě novější literatury o otázce bytové čteme zas jednou o praktickém pokusu její řešení v publikované letos osnově bytového zákona pruského. Chce podporovati zřizování malých, v ohledu zdravotním, mravním a sociálním nezávadných bytů a nájemné držeti v přiměřených mezích. K tomu má směřovati předem správná politika pozemková a učiněna býti přítrž dnešní praxi autonomní, která pod vlivem majitelů realit namnoze v ní rozhodujícím jen zvolna pojímá ve stavební rayon nové plochy stavební, aby následkem co možno jen nejnutnější nabídky zastavitelných pozemků renta pozemková co nejvíce hnána byla do výše, na útraty nájemníků ovšem. Toto zneužívání samosprávy její dočasnými držiteli osnova chce přetnouti, činíc opatření, aby nucena byla stavební rayon přiměřeně rozšiřovati (pojetím nových pozemků mezi stavební, regulacemi atd.), tak aby na trhu bylo dostatek stavebních pozemků. Proti rozmáhání se velkých a hlubokých nájemních kasáren, které nejvíc podporují vzestup cen pozemkových, směřuje dále předpis, že vedle širokých tříd i úzké ulice s mělkými plochami stavebními mají býti ponechávány, dále možnost stanovení různého způsobu zastavení pozemků dle pásem atd. Osnova směřuje dále k podpoře stavebních družstev a má celou řadu opatření z oboru bytové policie (hygienických, o ploše zastavitelné a prostoře vzduchové, oddělování pohlaví a noclehářství). Zřizuje bytové inspektory a nové bytové inspekční úřady, vládním presidentům přidané. — Jak známo, ovšem sebe lépe míněná opatření toho druhu málo prospívají, nepřistoupí-li k policejnímu dozoru nad prováděním těchto předpisů positivní politika bytová, totiž možnost, ubytovati lidi ze závadných bytů do řádných, kladeným požadavkům skutečně odpovídajících. Jde zkrátka o řízení bytové produkce obcemi, a to přímo vlastním podnikáním. Pochybnosti proti němu uváděné vyvrátil příklad londýnský, alespoň pro větší města průmyslová, skvěle. Demolovány celé nezdravé čtvrti

nákladem víc než jednoho milionu liber šterl., čímž 16.160 osob bylo bez přístřeší; ale současně bylo pohotově bytů nových pro 10.000 osob a pro dalších 6000 krátce na to. Současně zhotoveny plány na další domy s byty pro 20.000 osob a potřebný výdej povolen — to všecko nákladem téměř dvou milionů liber, při čemž investovaný ve stavbách kapitál zúročí se průměrně 3·77 procenty. *P.*

*

ŠKOLSKÉ: Prázdninové sjezdy učitelské — Sjezd v Praze — Kulturní program učitelstva — Sjezd učitelstva škol menšinových — Sjezd učitelských abiturientů — Valná hromada delegátů — Dědictví Komenského — Sjezd učitelstva měšť. škol v Pardubicích.

Ve dnech od 6. do 9. srpna současně na různých místech konané dva sjezdy: učitelstva obecných škol, sdruženého v Zemském ústředním spolku v Praze, a učitelstva škol měšťanských, sdruženého v Jednotě v Pardubicích — ukazují, že rozkol mezí učitelstvem dvou kategorií škol se v poslední době spíše přiostřil než zmírnil.

Se sjezdem pražským konán současně sjezd učitelstva škol menšinových, sjezd českých abiturientů, valná hromada Dědictví Komenského a valná hromada delegátů ZÚS. Od posledního shromáždění učitelského pevně se očekávalo, že rozmyslnou změnou předsedy ZÚS odstraní nejtěží překážku, která toužebnému smíru v učitelstvu stojí v cestě. To se však bohužel nestalo. Naopak, celý průběh poslední valné hromady delegátů přilil do zásadního sporu mezi oposiční minoritou a předsednictvem ZÚS žíravé kyseliny, která bude v organisačním tělese působit velmi neblaze.

Světlým bodem pražského sjezdu bylo vypracování a přijetí kulturního programu českého učitelstva. Od let sedmdesátých minulého století zaujímalo učitelstvo jak na četných sjezdech a shromážděních svých, tak ve svém tisku svoje stanovisko k nejrůznějším otázkám týkajícím se výchovy, záležitostí školských a učitelských. Přes to program učitelstva, uložený částečně v četných resolucích sjezdových, doplněn a zcelen nebyl. Jako tehdejší politické strany české, tak učitelstvo bylo bez podrobnějšího a uceleného programu školského. Před třemi roky vypracovaly mladší politické strany české; a zvláště česká lidová a radikálně pokroková svoje školské programy za účasti přívržencův svých z učitelstva, čímž daly podnět nejen ostatním stranám politickým, ale i učitelstvu organisovanému k prohlášení programů.

Rozumí se samo sebou, že kulturní program československého učitelstva, vypracovaný pod vlivem školských programů mladých politických stran českých, má s programy těchto stran mnoho společných styčných bodů. Hlavní práce na něm účastnili se pp. Jos. Černý, Fr. Moravec, K. V. Tuček, Jos. Tůma a Jos. Úlehla — tedy stoupenci nejrůznějších politických stran (mladočeské, rad. pokrokové, národně-dělnické a realistické) z Čech i z Moravy. Podrobnost programu závisela od toho, jak jednotliví referenti svůj úkol pojali.

Nejpodrobněji rozvedena je první část programu, vytýkající úkoly kultury školské a mimoškolské ve smyslu výchovy. Část tato obsahuje v podstatě jádro spisu Jos. Černého. »Úkoly výchovy individuální a sociální«, vydaného »Dědictvím Komenského«. Úkol přispívati k výchově

»tělesně, povahově, citově i rozumově zdravého, vzdělaného člověka dle nových a budoucích potřeb jedince i národa« pokládá program za organickou povinnost celé národní společnosti a vyslovuje se pro spojitost a trvalost této výchovy založené na uvědoměle stejných zásadách.

Uvědomělá výchova jednotlivce má počínati v r o d i n ě. Pro život a úkoly svoje v rodině mají býti rovnocenně zhodnocení mužové a ženy náležitým poučováním v zdravotnických i vychovatelských zásadách vychovávání. Vedle rodiny, v níž se mají především položiti základy k povaze mravní soustavou dobrých návyků zaujímá nejdůležitější místo při výchovné činnosti š k o l a, jejíž úkol směřuje především k obohacování ducha vědomostmi, k ušlechtění vyšších citů, k harmonickému vypěstování individuálních i sociálních schopností pro život. Zvláštní pozornost má se ve škole věnovati dětem nadaným, které se stanou solí života národního. Veškeré vyučování má pronikati světlo pravdy, rozvoj má se díti dle přírody nenásilně a nenáhle, dogmatičnost vyučování má ustoupiti síle přesvědčovací, samočinnost má býti pěstěna samostatným pozorováním přírody a zjevů v ní, učení má se opírat o zkušenosti pozorováním získané. Nemá býti zapomínáno na vzdělávání ruky mládeže hromadnými pracemi v zahradách i dílnách. Program vyslovuje se proti všelikému třídění žactva ve školách dle náboženství, zámožnosti a pohlaví, proti zachovávání přežitků ve škole, jichž bludnost vědecké badání dokázalo. Vnitřní povaha školství má se vyznačovat zlidověním, znárodněním, zautonomisováním a zhumanisováním. Školy mají se vybaviti ze vlivů centralistických, církevnických a nečeských a přizpůsobiti se jazykovým a povahovým potřebám národa českého. Spojitost výchovy školské s rodinou má býti trvale a pravidelně udržována pěstováním styků rodičů s učitelstvem. Program uvádí dále řadu prostředků nutných pro pravidelnou výchovu společenskou, o níž má péči míti zvláště k tomu zřízená kulturní rada národní. Zdůrazňuje výchovnou práci mezi lidem tak, aby bylo možno udržet nepřetržitost vzdělávání od školy obecné do volného života společenského.

Pokud se týče organisace školství vyslovuje se přijatý kulturní program učitelský pro jednotnost od školy obecné až po universitu. Školství třídí dle hospodářského a duševního žití národa ve všeobecné a odborné. V š e o b e c n é mají tvořiti spojitý, zcelený, nedifferencovaný, ze sebe vyrůstající a se doplňující útvar, vychovávající člověka dle jednotné zásady tělesného, rozumového, mravního a esthetického vzdělání lidskosti. Š k o l y o d b o r n é mají býti naproti tomu mnohonásobně rozděleny a differencovány dle všech oborů lidské kultury.

O b e c n á š k o l a s osmiletou povinnou a jednoroční nepovinnou návštěvou má podati jako základní a hlavní kmen veškerého školství pevný a široký základ k vypěstění dokonalého českého člověka. Děliti se má v n i ž š í (obecnou v užším slova smyslu) s pětiletou povinnou a ve v y š š í (měšťanskou, občanskou) s tříletou povinnou a jednoroční nepovinnou školní návštěvou, zvláštní uzákoněné o b v o d o v é n e b o ú j e z d o v é v y š š í o b e c n é š k o l y na vhodných místech venkova mají učiniti vzdělání na těchto školách každému dítěti přístupné.

K vyšší škole obecné má se organicky připinati jednotná čtyrletá škola střední, v níž antický, středověký (scholastický) a moderní element má býti do náležité rovnováhy dle požadavků přítomné doby uveden. Přístup do školy střední má býti volný i pro dívky.

Škola vysoká, ku střední se připínající, má muže a ženy vyzbrojovati k vědeckému badání ve veškerých oborech věd. K ní mají se organicky přimykati fakulty rázu praktického, odborně připravující k jednotlivým povoláním životním: učitelství, právnictví, lékařství, inženýrství a pod. Program vyslovuje se pro neodkladné zřízení druhé české university na Moravě.

Odborné školy mají spínati pomysl národního ideálu pravé lidskosti s prací denního života a se hmotnými zájmy jedinců. Nižší odborné školy (rolnické, řemeslnické, obchodní) připínati se mají k vyšším školám obecným a zachovati mají ráz lidový a praktický. Zřízení vysoké školy zemědělské a vysoké obchodní školy, rozmnožení vyšších škol průmyslových a české hornické akademie prohlašuje program za kulturní požadavky nejoprávněnější. — Školy pokračovací s tříletou povinnou návštěvou při všech vyšších a kde těchto není při nižších obecných školách zřizované poskytovati mají žákům i žákyním do středních nebo nižších odborných nechodícím, občanskou i politickou přípravu ve smyslu pokroku a prospěchu všenárodního. Vyučování v nich má býti uděleno výhradně v době denní. — Školy mateřské povinné pro děti těch rodičů, kteří výchově rodinné pro povolání mimo dům péči náležitou věnovati nemohou, doplňovati a podporovati mají pěstováním těla, zvláště smyslů a řeči výchovu rodinnou a připravovati děti do školy obecné. — Náležitě má býti postaráno o účelnou výchovu všech dětí opuštěných, zanedbaných, neplnomyslných a nevyvinutých. Soudcové ve spojení s výchovními radami mají právo bdíti nad řádnou výchovou v rodinách a činit návrhy k zákonnému odnímání moci otcovské tam, kde děti cílí ku mravní zkáze. — K podpoře povinné docházky školní bez úlev je třeba zákonitého zákazu používání školních dětí k výdělkové práci, ústavů polévkových, zrušení školního platu, opatřování chudých dětí oděvem a školními potřebami. Propouštěcí vysvědčení má dávati aktivní i passivní volební právo. Nezbytným je snížení maximálního počtu žactva ve třídě aspoň na 40, žádoucím zregulování přestávek při vyučování a zavedení jednoduché frequence školy s nezkrácenou dobou učebnou, stejně dlouhé prázdniny na všech školách a koedukace — V otázce administrativy prohlašuje se program pro oddělení vnější administrativy od vnitřní a ponechání této výhradně učitelstvu. Úprava školy a vnitřní její ráz má vyhovovati ve všem požadavkům hygienickým a esthetickým.

Základní zákony školské má právo vydávati generální sněm zemí českých a specifikovati je sněmy jednotlivých zemí českých. Pro země koruny české má býti zřízeno ministerstvo vyučování, jako nejvyšší úřad školský, jemuž mají býti podřízeny zemské školní rady dle národnosti rozdělené. Potrvati mají nadále okresní a místní rady školské.

Vliv učitelstva ve všech úřadech školských má býti rozšířen a sesílen. — Zemská konference, skládající se z volených členů z učitelstva a zástupců politických okresů, voliti má ze sebe zemskou školní radu s náležitým zastoupením zájmů. Volbu členů na 6 let schvalovati má zemský sněm. Zemská rada zvoliti má ze sebe pedagogickou komisi, jejímž úkolem má býti péče o pedagogické záležitosti školské. — Okresní konference zvolí na dobu 6 let okresní školní radu, skládající se z poloviny z učitelstva, z poloviny ze zástupců obcí. Místní konference učitelské pečovati mají o záležitosti škol jednotlivých. Dozor na školství má býti pedagogický, jejž vykonávati má učitelstvem každého okresu volený školní inspektor okresní a zemskou konferencí volený zemský inspektor na dobu 6 let, a dozor technický a lékařský.

V otázce vzdělání je požadavkem učitelstva jednotná škola střední a dvouleté studium na vyšší škole pedagogické při filosofické fakultě se cvičnou školou. Další vzdělání má býti podporováno studijními cestami, vědeckými knihovnami, musei pedagogickými a pod. — Učitelstvu při jeho práci má býti zaručena svoboda bádání a veřejného projevu ve všech školských záležitostech, v užívání učebných method a j. Mimoškolní život učitelský povznášeti má ducha okolí svého nad všední požitářské smýšlení obecného života. Učitelstvo má udržovati spojení s ostatními činiteli kulturními, zvláště pak s extensemi a má býti v plném užívání občanské svobody, osvobozeno jsouc od tlaku státního a církevního absolutismu, tajné kvalifikace a zvůle politických činitelů místních.

Vytknouti třeba ukvapenost, s jakou byl program promrskán. Učitelstvo nemělo všude příležitost, aby se o něm v jednotách okresních raditi mohlo. Na vypracování částí, týkajících se školství středního, vysokého a odborného měli bráti účast odborní znalci, čímž by se předešlo mnohým nesrovnalostem. Přes to může veřejnost česká vítati přijatý kulturní program českého učitelstva, který postupem času bude doplňován, zpodrobňován i pozměňován, s uspokojením. Na učitelstvu pak jest, aby práci a celý život svůj dle něho řídilo a k jeho vtělování ve společnost národní pracovalo.

Valné hromadě delegátů ZÚS předložená jednatelská zpráva uvádí, že soustředěno jest v zemské jednotě 120 jednot se 7763 členy. Při 88 okresních jednotách zřízeny jsou okrsky, v 9 jsou zřízeny podpůrné spolky. Práce v ZÚS přidělena byla 12 odborům. Při spolku rozvinula se v posledních létech řada hospodářských podniků: záložna, knihkupectví, agenda pro pojišťování u banky »Prahy«, podpůrný, Škodův útulkový, fond pro stavbu učitelského domu, sirotčince a spolek pro vydržování učitelských konviktů. Pokladní zpráva o některých z těchto podniků podávala obraz nejasný, neúplný a nepřesný, což dalo podnět ku mnohým výtkám a dotazům oposičních řečníků a přáním revidentů. Příslušní činitelé v těchto podnicích nechť mají na paměti pro budoucnost latinské: Clara pacta, boni amici. Druhá řada výtek, kterou klidně přednášel hlavní mluvčí oposice pan V. Černý, známý svou horlivou prací překladatelskou a spolkovou, týkala se nedůstojného, nedůsledného a zásadám organisace neodpovídajícího jednání starostova.

K vy
čtyrletá
a moderr
tomné
dívky.
zbroj
se o
k je
žer
če

Výtky i podstatě přednesené již na oposičním sjezdu v Pardubicích, zůstaly buď nevyvrácené nebo vyvrácené nedostatečně, nebo byly odbyty laciným tipy. Velká většina neoposičních delegátů, podrážděná tonem a výzvami organisačního živlu, chovala se vůči oposičním řečníkům potřebu potření oposičního živlu, chovala se vůči oposičním řečníkům nepěkné. Porušila tak poprvé krátce před tím přijatý program, v němž žádá se »zlepšení způsobu konání veřejných shromáždění, jmenovitě při výměně různého mínění«. Předseda ZÚS, proti němuž proneseno bylo tolik závažných výtek, sehrál o valné hromadě delegátů jednu se svých her, jejímž výsledkem je, že v čele spolku setrvá a s ním i těžká překážka, o niž se roztříští každý pokus o smír v učitelstvu a o scelení toho, co jeho vinou rozloučeno bylo.

Na sjezdu učitelstva škol menšinových referoval Fr. Klíma o posavadní práci při zřizování a vydržování škol menšinových a dozoru k nim, Al. Bílek o žádoucí reformě školství menšinového, J. Stránský o postavení matičního učitele, Fr. Dolejší o postavení učitele na veřejných školách menšinových. V resoluci žádá se, aby děti nebyly přijímány do škol, jejichž vyučovacího jazyka nejsou mocny, pozemštění školství menšinového, eventuelně provádění dosavadních zákonitých ustanovení rozkvětu škol menšinových příznivých, zrušení školního platu, zřizování českých okresních školních rad, po případě přidělování českých škol nejbližším českým školním okresům, zřízení náležitého počtu českých měšťanských a pokračovacích škol pro české menšiny. Ve příčině učitelstva vyslovil sjezd přání, aby na školách menšinových ustanovovány byly jen síly nejlepší, aby jim nebyly za povinnost ukládány zbytečné práce mimoškolní, aby veřejný tisk informoval správně o poměrech škol a učitelstva menšinového, aby učitelstvu nebylo překáženo v postupu do krajin ryze českých, aby mělo právo na výslužné z veřejného fondu při přechodu na školy veřejné, aby mu byla počítána léta v matiční službě ztrávená, aby udílené odbytné jeho bylo přiměřenou náhradou za pensi a aby mu příslušely tytéž osobní a místní přídavky, jakých požívají kolegové škol německých.

Na čtvrtém sjezdu abiturientů učitelských ústavů předneseny byly vhodně informační referáty o učitelské organisaci a spolčování učitelstva, o zařízení soukromého a společenského života, o cílech, snahách a cestách a dalším vzdělávání učitelstva. Jeví se potřeba, aby nejenom jednou v roce, ale i mezi rokem bylo se strany učitelských jednot a tisku na mladý dorost pamatováno.

O valné hromadě »Dědictví Komenského« pronesl pozoruhodnou řeč o nejbližších úkolech tohoto literárního sdružení J. Kožíšek, položiv v ní důraz na potřebu vytrvalého a soustavného sebevzdělání, jemuž mají publikace »D. K.« v přední řadě sloužiti. Rovněž prof. dr. Drtina, promluviv o požadavku akademického vzdělání učitelstva, povzbuzoval k vyvíjení úsilovné činnosti sebevzdělávací a vyslovil přání, aby se učitelstvu podařilo uskutečniti jednotný svaz. Vzorná pokladní a účetní zpráva svědčí o pokračujícím finančním rozvoji spolkovém. Spolek měl 27.209·81 K příjmů, 24.313·76 K vydání, pokladní hotovost činila 8614·14 K, jmění v zásobách knih a inventáři uložené čítalo 16·836.33 K,

pohledávky 10.819·87 K. Spolkový orgán »Pedag. Rozhledy« zásluhou nových přispěvatelů, zvláště prof. Drtiny, doc. dr. Čády a j. se v některých směrech zlepšil. Příštím ročníkem bude rozšířen. Se spolkem spojí se knihkupectví učitelské a ve spolku s »Manesem« vydávány budou obrazy k potřebě věcného učení ve školách.

Sjezd učitelstva v Pardubicích, jehož průběh byl veskrze zdařilý, řešil otázky týkající se specielně školy měšťanské. Po věcných referátech J. Dyka, K. Buzka a J. Frydrycha přijatá resoluce vyslovila se pro nejaktuelnější, často vyslovované požadavky týkající se povznesení školy měšťanské a upravení právních poměrů jejího učitelstva. Pokud se týče nejnovějších ministerských výnosů uznal sjezd, že jen částečně se jimi splňují požadavky ve vídeňské anketě vyslovené. Prof. Drtina vylíčil na sjezdu vývoj školství dle jeho účelnosti, vystihl význam školy měšťanské, která vyšším vzděláním má po stránce hospodářské, průmyslové i obchodní vyzbrojovati nejširší vrstvy lidové. Pěknou řeč o škole měšťanské ve službách národa pronesl na sjezdu J. Konvalina, zvlášť pozoruhodnou o škole měšťanské a národním hospodářství J. Kunstovný, o povinnosti národa ke škole měšťanské pak vhodně promluvil V. Špala.

Karakteristickým úkazem všech prázdninových učitelských shromáždění je, že se jich neúčastnili, až na nepatrné výminky, ani inspektoři školní, ani učitelé pedagogií. A přece by mělo býti povinností těchto činitelů, aby poznali cíl, k němuž učitelstvo pracuje. Jaký to rozdíl proti létům sedmdesátým. kdy účastníval se sjezdů Lindner, Škoda, Lepař . . . Ovšem, třeba zde přiznati, že dnešní učitelstvo pedagogií myšlénkově v rozvoj školství nezasahuje a že úřad dnešních inspektorů školních stal se čistě administrativním a strojem k rozsévání školství dusícího byrokratismu.

*

LITERÁRNÍ: V. Otomar: Dvě ženy — Povídky. — K. Egor: Petr Suk — Zbytečný život — Cizí literatury v českém překladě.

V. Otomar: Dvě ženy. Knihovna Srdce, sv. I. K 2·30.
V. Otomar: Povídky. » » sv. IV. K 3·—.

»Já však nemyslím míti více žen. Já říkám, že jedna nestačí. Já chci míti dvě ženy a já je hledám. Dvě ženy, které se doplňují. Jednu blondýnu a druhou brunettu. Jednu vášnivou a druhou zbožnou. Jednu raffinovanou a druhou prostou.« — »Ale vždyť je to hříšné mínění« — chce autor dokázat svým románem a postupuje způsobem u mravoučných spisovatelů zcela obvyklým. Vybere si za hodinu zcela rozšafného šosáka, jemuž naprosto není třeba dvou žen, ale poněvadž mu je autor přidělil, musí býti hrozně nešťasten, až se octne i se svou řádnou manželkou na pokraji šílenství, které se na konec nějakým pro čtenáře neviditelným a neslyšitelným způsobem promění v dokonalé štěstí se zástupem zdravých dětí. Moderní nátěr této staré faktury tvoří hlavně reminiscence z četby, příliš těžké do hlav, z nichž tu vycházejí, a příliš skvělé k náhodným všedním situacím, jež se jimi přepiatě glossují.

V povídkách Otomarových nic nekonají a mnoho mluví samí mladí zničení lidé, děti moderní doby, jichž nervy jsou rozechvěny

nejjemnějšími nuancemi, nešťastní ostrou analysou, neúprosným rozumem, cynicky rozbírajícím hořkost a bol. Jsou hrozně lhostejni, mají mdlé srdce, unavenost k smrti, touhu odpočinku, sotva začali žít, sotva prodělali studia a dostali první místo. To mají všecko z neztrávené horlivé četby, ze Zoly, Maupassanta, Maeterlinka, Tolstého, Nitzsche, a nemají ani zdání, jaká to je směšná posa. Jejich skutečný, nevyčtený svět jsou tančírna, kluziště, loďky, tennis, procházky a výlety zvláště do lesa a na vrch se zříceninou hradu; při tom jsou zamilováni, což je na ten čas vždycky jejich jediné zaměstnání, Milují láskou hlubokou, neboť láska jest věc strašná, a když jsou v nejlepším, přijde jednou nějaká nemoc, po druhé konec prázdnin a s ním i konec lásky a konec lásky a konec povídky. Připadají mně jako chlapci, kteří kouří první doutník je náramně důležitě se při tom tváří, s tím rozdílem ovšem, že následky v tomto případě odnesou čtenáři. —*ský*.

K. Egor: Petr Suk. Román. Velké Meziříčí. Šašek a Frgal. K 1·10.

K. Egor: Zbytečný život Knihovna Srdce, sv. V. K 2·—.

Petr Suk, román o třech částech s doslovem části prvé. V první části bylo prý snahou autorovou vylíčiti první počátky nejen Petrovy lásky, ale i počátky jeho sociálního snu, ono vysoké, až chorobné zanícení samotářské duše pro mlhavé cíle, jeho návrat z nudy a únavy v radost života. Část druhá a třetí mají teprve tvořit vlastní román a pokračování části prvé po době více než tří let. Tuto tříletou mezeru učinil by jen poněkud myslící umělec hlavní částí svého románu, neboť tu jest vlastní pole románové, překonávání překážek, změna poměrů i lidí, přechod sociálního snu ve skutečnost socialistické obce, budování nového života, vývoj daných prvků z první části a spolu i možnost a pravda dalších částí románu. Autor nemá však důvěry k vlastním praemissám nebo síly k opravdové práci umělecké a odbývá to vše jednou stránkou doslovu, výčtem holých fakt pro porozumění druhé a třetí části nejpotřebnějších. Román tohoto způsobu je tak nemožný, jako dům o druhém a třetím poschodí s vynecháním prvního. Ostatně není ani druhá a třetí část románově propracována, zvláště všecko, co se týká socialistické obce, je pouhý referát o něčem, co by tu mělo být, nebo spíše dětské blabolení o věcech, dětské zkušenosti a dětskému rozumu nedostupných.

Zbytečný život nemá sice tak vysokých cílů jako Petr Suk, ale i k tomu, co se tu chce podati, nedostává se autorovi všeho potřebného. Kdo dá vytisknouti takové věci: »Přirozený boj vládnoucí jednoho mnohými nabyl aspoň jeden prostředek, jímž mohl býti bojován, v němž tušila vysokého inteligenta a který sympathisoval ji svým smutkem; ... předešlým markirovaným pláčem suggerovala mu smutek; ... vleknuv (po druhé vlekna) levou nohu za sebou, opíral se o hůl, vyhlédnouc z okna zvolala, kdyby jen kroku učinil« — měl by se dříve hodně učit a mohl by začít hned od slovíček, jaký mají význam, jaké tvary a vazby. Možná, že by od studia slovíček pokročil ke studiím jiným a došel by třebas i k poznání, že nechat takové romány jako Petr Suk a Zbytečný život netištěné, je daleko větší zásluha, než-li je napsat. Slavný románopisec sedmkrát prý přepracoval veliký, obsáhlý román, než-li jej dal v ruce obecenstvu. Připomeňte si po přečtení

Dvou žen nebo Petra Suka tento vznešený ostych velikého umělce a pojme vás ošklivost z neomaleného spěchu, s jakým se pouhé nic hází beze všeho studu do veřejnosti. —*ský.*

Cizí literatury v českém překladě.

V.

»Ruská knihovna« oznamovala nedávno, že pro příští svazky, kromě důležitých dodatků chystá překlady z autorů buď mladších, buď podružných a že tak k obrazu toho, co tvoří základ klassické prosy ruské připojí informační ukázky toho, z čeho se skládá ruská novellistika přítomných dnů.[1] Zájem o ruské písemnictví, jak patrno, vzrůstá více a více; škoda jen, že extensita toho interessu hrozí oslabovati intensitu pozornosti o díla skutečně hluboká; že ruská literatura přestává zvolna býti čirým zdrojem uměleckého požitku a vážného životního názoru a stává se obchodním předmětem plané literární sensace.

V tom směru zdá se překotné a nekritické překládání spisů M. Gorkého obzíravému literárnímu pozorovateli nesprávným a pochybeným. Neucelený, zkreslený a povrchní jeho román »*Foma Gordějev*«, o němž na těchto místech bylo již referováno, vyšel nedávno v druhém překladě (V. Pracha, nákl. »Času«); nakladatelství Fr. Hovorky vydává ve sbírce »Moderní autoři slovanští« již třetí knihu Gorkého »Ztracení lidé a jiné povídky«, z které vyšlo teprve několik sešitů. Druhý svazek vyplňuje Gorkého veliký román »*Tři*« (přel. J. Wagner), jenž až na prvních sto stránek, mluvících o jemném básníku dětské duše je přísnou a krutou obžalobou literárního svědomí a umělecké poctivosti autorovy. Kniha počíná jako barvitá, svěží pohádka z realního života, jako vroucí a světlá báseň pravého umělce, jenž dovede viděti i v špíně a prachu všedního dne, i v sazích a smeti chudinské čtvrti hlubokou lidskou krásu; s epickou bezprostředností a s milou prostotou národních zkazek vypráví Gorkij osudy tří hochů, vyrůstajících na smetišti velkého Ilji, Paškova a Jakova. Všichni tři hoši, kterým Gorkij chvílemi dává postavení typické, mají cosi z bosácké psychologie, jejímž Gorkij jest mistrem. Ilja Luněv a Paškov Gračev rostou v tuláky vzdorné, drzé, neohrožené, ale i pronikavé, mužné, výbojné, již přišli podkopat klid a zdraví konservativní společnosti hlavně kupecké, jejíž bezmocnost a mdlobu analysoval Gorkij pronikavě v »Měšťácích« a povrchněji a chvástavěji ve »Fomě Gordějevu«; třetí z druhů, Jakov jest beznadějný, zamyšlený bosák, plný nezodpověditelných otázek a pochybností, churavý snílek, který zvolna hasne a umírá. Tento začátek díla, kde Paškov stává se básníkem a Luněv kupčíkem, kdež oba hoši poznávají poprvé ženu, jest souměrná, umělecká komposice a psychologicky zajímavý román »Tři«.

Pak následuje několik set stran načrtaných chvatně, jakoby na zakázku, vyplněných kriminálními a policejními sensacemi, kupících

[1] Ve vydávání klassiků pokračuje »Ruská knihovna« i na dále svědomitě. Dodatkem k II. oddílu našeho přehledu (3. sešit »Naší Doby«) připomínám, že Mrštíkova překladu »Oblomova« vyšel 2. svazek obsahující dokončení románu. V posledních dnech vydán byl 1. svazek Dostojevského »Idiota« v překladu K. V. Havránkově, zahrnující první dva díly románu; o překladě tom, jakož i několika jiných převodech z ruštiny, promluveno bude příště.

mrzké detaily čistě tělesné erotiky bez vkusu, stran bez koncentrace, bez stavby, bez slohu. Román tří mění se v historii Iljovu, a objeví-li se Jakov neb Paškov, děje se to vždy násilně, bez vnitřní nutnosti. Z knihy stává se příliš obšírná kronika hrubosti, malicherně podrobný denník nepravosti: jen vnější dějové linie zajímají autora, jen čin sám, nikoliv jeho motiv sledován jest Gorkým. V druhé veliké části »Tří« (počínající asi tam, kde Luněv seznámí se s nevěstkou Olympiadou Petrovnou) přestal býti Gorkij psychologem, přestal býti myslitelem vůbec. Druhdy snažil se, dost bizarrně, dost originelně, vysvětliti si problém světa a života samorostlou spekulací, která neorganicky slučovala pessimism Schopenhauerův s lidovou moudrostí tuláckou, Nietzscheovou filosofii moci s Byronovským titanismem, rozkolnický mysticism se Stirnerovským individualismem. Ve »Třech« má Gorkij jediný výklad všeho, jenž ovšem není výkladem: temný, neodvolatelný a slepý osud, pojímaný a uctívaný skorem divošsky. Stojíme tváří v tvář velikému úpadku talentu jisté nevšedního, jenž chvatnou, povrchní, zakázkovou prací klesá takřka na úroveň sensačních pisálků.

Sensační úspěchy, jakých se na př. v Německu dostalo Gorkého druhému dramatu »*Na dně života*« (přel. B. Prusík, v komisi Frant. Hovorky) [1] jsou s to úpadek ten urychliti. M. Gorkij opatrně nedává svým scenickým pracem titul dramatu; »Měšťáky« nazval »dramatickou étudou o 4 jednáních«, »Na dně života« jmenuje »obrazy ve čtyřech jednáních« a skutečně vlastní nerv dramatu, dynamika dějová, oběma pracím chybí. Snažili-li jsme se při rozboru »Měšťáků« vyložiti Gorkého scenickou techniku metaforickým paradoxem »dramatické statiky« a odkazem k analogiím u G. Hauptmanna, dlužno se při novém scenickém pokuse Gorkého přiznati, že básník postoupil až k neblahé dramatické stagnaci. Celý kus jest napsán k vůli pittoresknosti a svéráznosti figur, pro genrový zájem o jejich mluvu a pohyby, z nevyčerpatelné autorovy záliby pro svět bědných a ubohých. Proč bychom upírali, že v důsledném naturalismu, s nímž zpodobuje Gorkij fysiognomie trudné a škaredé, zkřivené a nicotné, stojí na staré své výši? Proč bychom nepřiznali, že s podivuhodnou působivostí dovede uvésti na scenu povržené postavy, jež jsou osvíceny plamenem božím, jako jest stařičký poutník Luka? Jsou v dramatě detaily, jež umělecky vypracovány a básnicky stylisovány povznesly by se k tragice Shakespeareovské, jsou tu sceny psané krví soucitného srdce a slzami hluboké lásky. Ale celek — ? Veškera vnitřní jednota chybí, všecko je rozlámáno v naturalistický genre; nepropracovanost, kusost, umělecký chvat leží nade všemi jednáními. Velký vnější úspěch nesmí másti; pro západoevropské obecenstvo je svět »Noční útulny« světem exotickým a divokým a exotism již od dob romantiky ovládá obecenstvo; těžké a upřílišené nanášení barev, jehož užívá Gorkij při líčení hrůz a bídy, strhuje ne-

[1] Český překlad dramatu, známějšího pod názvem »Noční útulna« vydal dr. J. Marchlewski v Mnichově; jeho nové nakladatelství »má za hlavní účel vydávati vzorné překlady vybraných děl z literatur slovanských ve všech jazycích evropských.« Pro první dobu slibuje dr. Marchlewski vydati překlady z mladších autorů ruských a polských a též překlady z češtiny; zejména chystá rozsáhlejší sbírku »Internationale Novellensammlung.«

méně jistě; herci, vychování v naturalistickém slohu berlínského »Deutsches Theater«, nalézají konečně kus svého srdce; drama opakuje se před naplněným domem několikasetkráte — — — a Maxim Gorkij, opojen evropským úspěchem, píše právě jen tak, jak obecenstvu se líbí.

Také na A. P. Čechova vrhla se v posledních měsících překladatelská horečka. Byl-li Čechov psycholog, Čechov analytik, básník beznadějného epigonství a mravních poruch, přejemnělý sensitiv, horlivě překládán a čten před léty, stojí letos v popředí Čechov humorista. J. Snášelův výbor Čechovových vážných »*Povídek*« (Ottovy Světové knihovny sv. 341) jest nahodilá, povrchní práce: výbor jest bez systemu, bez přehledu a jeho skrovničkých 76 stránek ovšem nestačí, aby jen poněkud představily Čechova novellistu.[1] Sedm novell shrnutých ve svazečku vrací se na mnoze k zajímavému psychologickému thematu: »jak lidé se setkávají a rozcházejí?« Brzy stručně, brzy obšírněji, tu s klidem vědeckého analytika, onde s jemnou ironií pozoruje Čechov složitou spleť citů, myšlenek, návyků, vztahů vůle a rozumu, společenských ohledů, jimiž podmíněna jsou první neb poslední stadia lásky neb přátelství muže a ženy. Čechov není psychologický schematik: uvésti různé případy na jeden základní typ jest mu lhostejno a cizí; přesně vyluští skryté psychologické motivy, jasně vyhledá jejich kořeny v individuelní disposici osoby, aniž stává se slepým pro ono neuvědomělé, neočekávané, jež tak mocně působí ve vztazích erotických.

Autora těchto zachmuřených prací stěží lze poznati v jeho bujných, nevázaných humoreskách, jichž přeloženo právě několik svazků. »*Vybrané črty humoristické*« a »*Rozmarné humoresky*« (přel. B. Prusík, nákl. Hejdy & Tučka; kromě toho vydalo též nakladatelství F. Topičovo rozsáhlý výbor z Čechova humoristy) jsou namnoze pravý protiklad vážných novell autorových. Čechov má dvojí tvář: stačí v divadle vyslechnouti záhy po sobě »Strýčka Váňu« a »Námluvy« a již nelze zapomenouti na onu dvojí fysiognomii. Vyhýbá-li se Čechov ve vážné své prose i dramatické tvorbě namnoze úzkostlivě určitému, přesnému rozuzlení, klade-li nerad průzračné a jednoduché odpovědi na životní otázky, nedbá-li vůbec o pointování svých prací, píše naopak svoje humoresky pro řiznou pointu, pro šaškovský refrain k lidské komedii, pro neočekávané roztětí gordického úzlu dějového dvojsečným mečem žertu a šprýmu. Zevrubný až do rozvleklosti, obšírný až do mnohomluvnosti, jedná-li se o psychologické vyšetření, jest v humoresce stručný, břitký, epigrammatický. Všecky jeho humoristické práce mají ostří: jsou ironické a satirické; jen tak lze je pochopiti v souvislosti

[1] Pan J. Snášel napsal dle dobrého obyčeje „Světové knihovny" stručný úvod, kde velmi impressionistickým způsobem charakterisuje nejen Čechova, ale mimochodem i Gogola, Dostojevského atd. Panu Snášelovi jest Dostojevskij „malířem ballad", Turgeněv „filosofem analytikem", Gogol „tragikem"; Gogol prý líčí ohromující tragiku života; Čechov je „eskamotérem myšlének a situací par excellence"; u Dostojevského a Turgeněva jest prý pessimismus uvědomělý, u Čechova „podvědomý, měkký, nesuggerující hrůzu a prázdnotu". Vrchol charakteristiky p. Snášelovy jest však věta „Čechov jest zcela pánem své myšlenky, ale to nikterak neznamená, že by jí nežil, necítil její bolesti." Proti takovému způsobu psaní, zejména v úvodech „Světové knihovny", jež mají býti informační, nutno důrazně protestovati.